

הַשֵּׁלַח

מכתב־עתי חדשי
לספרות, למדע ולעניני־החיים.

המו"ל :	ד"ר יוסף קלוזנר.	} העורכים :
חברת "אחיאסף".	ח. נ. ביאליק.	

כרך כ"א.

(חוברות קב"א—קב"ו).
אב תרס"ט—טבת תר"ע.

אודיסא.
ברפוס ח. נ. ביאליק—ש. בורישקין.

ГАШИЛОАХЪ.

Литературно-научный ежемѣсячный журналъ.

Редакторы: { Д-ръ І. КЛАУЗНЕРЪ.
Х. Н. БЯЛИКЪ.

Издатель:
Товарищество „АХІАСАФЪ“.

ТОМЪ XXI.

(КНИЖКИ 121—126).

Іюль—декабрь 1909.

ОДЕССА.

Типографія Х. Н. Бялика и Ш. Бурышкина, Успенская 77.

Haschiloah.

Litterarisch-wissenschaftliche Monatsschrift.

Redacteurs: { D-r J. KLAUSNER,
Ch. N. BJALIK.

Herausgeber:
Verlag „Achiasaf“.

Bond XXI,

(Hefte 121—126),

Juli — December 1909.

ODESSA.

Druck von Ch. N. Bjalik und Sch. Burytschkin.

תוכן הענינים של "השלח", כרך כ"א.

(בסדר א"ב).

עמ'

מוסר העבדים על-פי התלמוד. ד"ר מ.	
רבינוזון. — — — — —	399
מחשבות ומעשים (XXX).	84
" (XXXI)	182
" (XXXII)	282
" (XXXIII)	371
" (XXXIV)	535
מכתבים מארץ-ישראל (II). יהושע ברזלי.	265
מלונים חדשים (בקורת). ח"י קאצנלסון.	170
מנהגינו החדשים. ד"ר תייסטרטאקובר.	67
מנוחה (שיר). יעקב שטיינברג.	168
מספר לייר (בקורת). מ. מ. פייטלזון.	363
מעוט הדמות. משה קליינמאן.	476
נגינתנו הלאומית. אברהם צבי בן-יהודה.	446
נסחתי (מעשה נורא. המשך). מנדלי מוכרספרים.	9
" (המשך).	203
" (המשך).	338
" (סוף).	390
עולת רגל (שיר). שאול שרניחובסקי.	235
על חוף הסינה (שיר). ז. שניאור.	61
עלית-נשמה (רשימה). ש. עננון.	443
פרודיקר שילר ופילוסופית-השירה שלו (למלאת ק"ן שנה להולדתו). ד"ר יוסף קלוזנר.	413
צינויות מוקדמת. א. חרמוני.	52
קאריקטורות (דראמה). יצחק קצנלסון.	20
" (המשך).	115
" (המשך).	237
" (סוף).	301
קונגרס לשפה ולקולטורה עברית. ש"י אברמוביץ ועוד.	191
רגע גדול בחיי האומה (ציור היסטורי). ד"ר יוסף קלוזנר.	12
" (סוף).	108
רעיון גוסס. ש. נוריליק.	289
שלילת-הנלות ושנוי המרכו (מעין בקורת).	
יעקב רבינוביץ.	500
שני מיני יהדות. ש. א. הורודצקי.	39
" (סוף).	161
תשובה לתשובה. איש עברי.	94

עמ'

א. ל. לווינסקי (למלאת לו עשרים שנות עבודה בספרותנו). משה קליינמאן.	175
אנשי כנסת הגדולה. יהושע ג'וטמאן.	314
בני ערב (ציור ז') חוג'ה מוסה. . .	423
ביבליוגראפיה (I). איש עברי. . .	879
בירור-דברים ותשובה. ד"ר שמעון ברנפלד.	91
בקור-חולה. ב. שפיר. — — — — —	471
בתחלת אביב (שיר). יעקב שטיינברג.	169
דרך-חרוה (אנדה). א. ז. רבינוביץ.	466
דקאדות החסידיות ומקורן. שלמה פיינרמאן.	437
היופי והבריאות בזמן התלמוד. פרופ' ד"ר ש: קרויס. — — — — —	207
" (סוף).	354
הים לא נראה... (שיר). יעקב פייבמאן.	257
היצע הקטן (ציור). יעקב רבינוביץ.	139
הם התפללו (רשימה). מ. רוזנקופף.	159
המחשבה והחומר. א. י. שיינבוים.	1
" (סוף).	152
ה"מלמר" וה"מורה". ה. ל. זוטא.	97
"העתיד" השני (בקורת). מ. מ. פייטלזון.	258
השקפה עברית (XXXI). המשקיף.	73
" (XXXII).	274
דגיגת-קאטוביץ. איש עברי.	521
הצי-טרופה. ש. קרדימון.	227
"חקירות ביהדות" (בקורת). א. ש. וואלדשטיין.	531
יפה הליל... (לילות). אליחויטוס.	499
ישימון (שיר). דוד שמענוביץ.	497
יתומים (שיר). יעקב לרנר.	442
לא ידעתי נפשי... (שיר). אברהם בן-יצחק.	361
למלחמה (ציור). ג. שופמאן.	47
לעשתורת ולכל (שיר). שאול שרניחובסקי.	410
לפני הקונגרס התשיעי. ד"ר ד. פאסמאניק.	193
" (סוף).	333
"לשאלת-לא?" (ציור מכתבים, מכתב שביעי). בן-ישראל.	385
מאתורי הגדר (ציור). ח. נ. ביאלויק.	217
" (המשך).	327
" (סוף).	483

המחשבה והחומר,

מאת

א. י. שיינבוים.

המחשבה והחומר — מי קדם למי ? —

שאלה זו נשאלה כבר בבית-מדרשה של הפילוסופיה העתיקה והיא הולכת ונשאלת בכל דור ודור וכחוט השני היא עוברת את מרכזי כל השיטות הפילוסופיות, שהקימו חכמי עולם מימות תאלס היווני ועד עתה. כל הצירופים השונים, שאפשר לעשות בין חלקי השאלה האמורה כדי למצוא לה פתרון: החומר הוא סבת המחשבה, המחשבה היא סבת החומר, המחשבה והחומר אינם תלויים זו בזו ונכנסים לתוך המציאות כיסודות בפני עצמם, ולסוף — המחשבה והחומר אינם יסודות בפני עצמם, אלא תלויים הם ביסוד אחר שמיר ונעלם העומד על נביהם, — כל הצירופים-הפתרונים האלה מצאו מקום בשיטות פילוסופיות שונות. הבה ננסה לעבור עליהן בזה אחת אחת בסקירה כללית קצרה ובנגיעה קלה בפרמיהן עד כמה שתדרוש מאתנו משרת מאמרנו הנוכחי.

I.

החומר — סבת המחשבה' היא התשובה הראשונה בזמן. אותה אנו שומעים מפי בעלי השיטה היותר ישנה, שמיצאה מימי-קדם, מימי נעורי האנושיות, — שיטת המאטיריאליסמוס. שכל האדם בתקיפה הראשונה של הפילוסופיה היוונית עדיין לא נתברר כל צרכו עד כדי להשיג מישנים מופשטים בלי ציור ודמות. על לבו עוד לא עלה הרעיון לעורר ספקות בממשיותו של העולם בכלל, כשהוא לעצמו מחוץ למחשבה, והוא רק השתרל למצוא בין רבבות הנמצאים של העולם החיצוני יסוד עיקרי. שעל-ידי חליפותיו ונלגוליו נתהוו העצמים השונים למיניהם. תאלס הפילוסוף, למשל, חשב ליסוד הראשון (ἀρχή) את המים, הפילוסוף אנאכסימנס — את הרוח. את הנפש חשבו החוקרים הראשונים לחומר דק ומוקק; ובה לא הרחיקו ללכת ממחשבת האדם הקדמוני, שחשב את הנשמה למין אויר וך, כנראה מן המלות: רוח, נשמה [נשימה], רוח, ψυχή, anima¹). גם פיתאגוראס ותלמידיו, שהשתדלו לבאר את מהות העולם ומבנהו על ידי יחסי המספרים זה לזה, קיני לא למספרים שבמנין, אלא לצורות גיאומטריות מוחשיות ותופסות מקום. בכלל היו חכמי-יוון הראשונים שקועים לנמרי ברמוני, האמפיריסמוס התמים ואת אבני-הפנה, שהניחו ליסודו של עולם, נטלו מן המיחשים הנשמיים של העולם החיצוני. מתוך הסתכלות בעולם כזו יצאה אחר-כך השיטה האטומיסטית של דימוקריט, שהניחה ליסוד המציאות את החומר המורכב מחלקים בלתי-נפרדים, את המקום ואת התנועה. שיטה זו עברה, כשבאו ימי התחדשות המדעים, אל הפילוסופיה החדשה ונתקבלה ברצון ביחוד מחכמי-הטבע, שמתחלה אף הם לא היו אלא פילוסופים, מפני שהספיקה להם את היסודות, שהיו נצרכים לבאור החוויות של העולם החיצוני: יותר מזה לא דרשו ממנה

⁽¹⁾ עיין: W u n d t, Einleitung in die Philosophie.

אחרי שאין להם, לחכמי הטבע, עסק עם השאלה הפילוסופית ע"ד מהות המורגש עצמו, אם יש לו איזו מציאות מחוץ למחשבה או לאו, חכמת-הטבע, שנתרחבה בשתי מאות-השנים האחרונות והצליחה לצבור הרבה עובדות של העולם האורגני ולבאר את השתלשלות היצורים באופן מיכני, גרמה הרבה מצדה לחוק ולרומם את שיטת החומר. כמובן, לא נתקיימה שיטה זו בדמותה וצלמה הראשונים וקבלה כמה שנויים וחלופים, הכל לפי מצב החכמה בכל דור ודור, וגם הסתעפה לכמה ענפים נפרדים זה מזה, אך ההנחה הראשונה, שהיא היסוד העיקרי בתורת המאטיריאליזם מיום הולדה ועד עתה ושהיא מאחרת את כל השיטות השיטות שנולדו על ברכה, הוא הכלל, שהחומר והתנועה הם דברים ממשיים, שיש להם הויה אמיתית וההרגשה והמחשבה הן תולדותיהם, אולם הנחה זו, שלכאורה היא פשוטה ומתקבלת על הלב, שוברת בצדה והיא מופרכת מעיקרה, כמו שאבאר במה שיבוא. אך קידם כל רואה אני את עצמי מחויב להציע לפני הקורא הקדמות אחדות מתורת-ההכרה, שהן נצרכות להבנת הענין שלפנינו. ואף-על-פי שהן לכל הוגה בספרי החוקרים מן המפורסמים וכבר דשו בהן רבים, אף-על-פי-כן רואה אני צורך בדבר להציען לפני קוראי ולפרשן במעט אריכות והרחבת-באור, כי הפילוסופיה החדשה היא בספרותנו העברית קרקע בתולה אי, יותר נכון, שדה נעזב ושומם, ולא כל מה שנחשב למותר לכל הביתב-בעינים אלו בלשניות הלועזיות צריך להחשב כן גם לכותב עברית.

על מהות היריעה, שאנו משיגים על-ידי ההכרה האנושית, יש השקפות שיטות אצל החוקרים, שאפשר לכולן בשלש שיטות ראשיות:

(א) שיטת הריאליזם התמים,

(ב) שיטת האידיאליזם,

(ג) שיטת הריאליזם המראנצנדטאלי⁽¹⁾.

הריאליזם התמים מחליט, שכל הדברים, שאנו משיגים באמצעות החושים, יש להם מציאות חוץ לנפשנו ממש כפי הציור שנוצטטר לנו מהם בנפשנו פנימה. הפרח, שאנו ממשש בידו מכל צדדיו, שעניו בוחנית בו שלל צבעים מזיכריו בערך יפה וריחו הנעים חידר לאפי, נמצא באמת במציאות חוץ לנפשי בצורתו ורמתו, בכל רשימו וסגולותיו, ממש כפי המצייר לי מאנו ע"י חשי הראית, הריח והמשיש. חשינו מראים לנו כראי מלושש, שלא יתן ולא יוסף משלו כלום, את הדברים העומרים וקיימים חוץ לנפשנו כפי שהם לעצמם. הציורים היותר נאמנים לתור לנו את העולם מעבר לגבול נפשנו הם חשי הראית והמשיש, כי יש להם היכולת לשישש אנה ואנה, לתפוש את העצמים הנמצאים מחיצה לנו, לסיכמם מכל צד ולהביאם, כמו בקסם נפלא, אל תוך נפשנו פנימה. אחריהם במעלה הם חשי השמע, המעם והריח. האזרון, אף-על-פי שאין לו נגיעה ישרה, בלי אמצעי, אל עצם הדבר, כי רק חלקי הגשם המתנדרים באייר והתודרים אל תוך אפנו הם הם המעיררים בנו את הרגשות הריח, אף-על-פי-כן היא נתון לנו את היכולת לדון מן החלק על הכל וליוחס את הריח לכל חלקי הגשם כאיכות מרובקת בו ובלתי-נפרדת ממנו. בקצרה: העצמים המזיגשים לנו ע"י חשי המשיש, המראה, הקיל, השעם והריח, ואין צורך לאמר על-ידי הזמן והמקום, שבהם

(1) בתלוקה זו, שתליתי את דעות החוקרים על מהות התכרה לשלש שיטות, וגם בבירור עניניהן של השיטות הללו יצאתי בעקבותיו של הארמאן במסרו: Das Grundproblem der Erkenntnis sTheorie. אמנם, חוקרים אחרים אהוו בתלוקות אחרות, כל אחד לפי נקודת השקפה, לשלל: הפילוסוף זולסן מחלק אותן לשנים שתי ארבע: אפריסאס ריאלי או איריאלי וראצינאליזם רואלי או איריאלי (ענין במסרו: Einleitung in die Philosophie, S. 368), והפילוסוף וונדט—לאפריסאס, ראצינאליזם וקריטיציזם. אך אני בחרתי להשתמש בזה בתלוקתי של הארמאן ובמריטולוגיה שלו מאי שיא מציגת את הנקודות הקיצוניות שבהשקפות השונות, ועל-ידי זה יקל להקורא לתפוס במחשבתו את הזכרל שניתן.

מסודרים ונערכים זה אחר זה וזה אצל זה כל פרטי הנמצאים, עומדים וקיימים חוץ לנפשנו בדמותם ובמהותם המורגשים לנו ומציאותם אינה תלויה בנו כלל וכלל.

השקפה זו היא אותה של האדם הטבעי ושל ההמון בזמננו, שבאמת דבר אין להם עם תורת-ההכרה ותוצאות משפטיה. אבל כוונתה גם השקפת קדמוני הפילוסופים עד דיקארט, מלבד אחרים יוצאים מן הכלל⁽¹⁾.

גם חכמת-הטבע נוסדה מתחלה על ההשקפה של הממשות הפשוטה, ולפי מהותה של חכמה זו היא קשורה אליה קשר אמיץ. כי מאחר שמגמתה היא—לבאר את חזיונות-הטבע הפרטיים בחזיונות יותר כוללים ולהראות את הקשר שבין המסובב להסבה, מוכרחת היא על-פי טבעה להתנגד לשיטת האידיאליות, המכחשת בכל מציאות אחרת זולת מציאות המחשבה⁽²⁾, ולהכרך אחרי הריאליות הפשוטה באהבה מסותרת, אך למרות כל אלה הוכחה שיטת הריאליסמוס התמים בבית מאהבתה זו מכות גדולות ונאמנות: במדה שהתפתחה חכמת-הטבע היכרח לעזוב מאליה אחת אחת את הנחותיה של השיטה ההמונית ולפרוץ בה פרצות גדולות.

ההנחה הראשונה של הריאליות ההמונית היא—כי חושינו מקבלים את הציור והרמות של העצמים הסיבכיים איתנו כמו שהם, ואולם חכמת-הטבע סותרת הנחה זו עד היסוד ומביחה ברור, שעל חושינו פועלים לא עצמים שונים, אלא כחות שונים, שהם רק הם מולידים בנפשנו את כל צבא ההרגשות הרבות, הקל אינו נמצא במציאות חוץ לנפשנו, ובמקמי יש לנו רק תנועה של גלי-האוויר, שכשהם מגיעים אל עור-התיף שבאיון הם מעוררים בנו הרגשת הקול. האיר הוא גם-כן הרגשה נולדת בתוך מח האדם עי תנועת גלי האֶתֶר ופעילותם על מיתרי העין המוכשרים להודיעו מרחיפת הגלים האלה, מחיצה לנו אין, איפוא, לא קיל ולא אור וישרק—בת ותנועה, מציאות החים מחוץ לנפשנו היא גם-כן דמיון שוא, כי גם החים הוא יליד הכחה ותנועה של הגלים האמריים, הטעם והריח מסיבכים על-ידי פעולה כימית, שפועלים חלקי הגוף החודרים לתוך הממנוה הנמצאים בחבנו על חלקי החושם, הלשון והחך; וכל פעולה כימית היא, לפי השקפת חכמי הטבע, השתנות איפני התנועה של המוליקולות (החלקים היותר דקים, שאפשר לחלק איוה גוף בלי שיאבד את תכונתו הכימית), שמהן הורכב הגוף האחד, כשהן מקבלות דחיפה עי תנועת המוליקולות של הגוף השני, שהן מתנועעות בי בסדר אחר מכפי שהן מתנועעות בגוף הראשון, ואם נרדק יותר נבוא לירי מסקנה, שגם דחיפה זו אינה עוברת בלי אמצעי ממוליקולה אחת אל חברתה, כי הן אינן צפופות והדוקות זו אל זו בלי רִיחַ ביניהן מפני שהאֶתֶר ממלא את החלל שביניהן, מקיפן מכל צד ואינו נותן לאחת מהן לפרוץ בגבולה של חברתה, —ורק פעולות התנועות של האֶתֶר השונים הסיבכים את המוליקולות זה על זה, הן רק הן מסכבות את השנוי הכימי באברי הטעם והריח ומולידות בנו את שתי ההרגשות האלו. ולפי זה, אף כאן אנו מוצאים מחוצה לנו רק את פעולת כח התנועה של האֶתֶר, בעוד שהטעם והריח הם הרגשות פנימיות, שסבתן מחוץ לנוף שונה היא מהן לגמרי.

הנה כי כן ריה לבקירת קלה, שזיא מיוסרת על למירי חבשת-הטבע, לבטל את כל דמיוני הריאליסמוס ההמוני ככל מה שנוגע לחישי הראית, השמע, הטעם והריח. נשאר לו, איפוא, חישי-המשיש, והיא היא המצודה היותר חזקה של השיטה האמורה, שלתוכה תמלט כדי להשגכ בה מכל הצר הציור איתה, אך כדי להפיל גם את המקלט האחרון הזה אין לנו להסיע אילי-ברול כבדים מבית-היוון של הפילוסופיה, כי גם אבני-קלע

⁽¹⁾ מימי דיקארט ואילך יצאה תכורה של פילוסופים—מאלבראנש, ברקלי, יום וביתור קאנט—ובטלו השקפה זו, ועל משואותיה נבנתה השיטה האידיאליסטית.

⁽²⁾ על-פי השיטה האידיאליסטית גם הזמן והמקום הם, כמו שנראה לחלן, תווין-שוא, ואם כן הרי אין מקום לאשומים ותנועה, שעליהם מוסדים כל באורי חכמת-הטבע.

קמנים מאשפתה של חכמת-הטבע יקעקעו את כל הבירה ולא ישאירו בחומה הבצורה אבן על אבן.

כמו שכבר רמזנו, הורו חכמי-הטבע, שהכח הרוחה שבאטומים אינו נותן לעולם לשום אטום להתקרב אל חברו עצם אל עצמו בלי שום רוח ביניהם, כי יותר שיתקרבו זה לזה יגדל הכח-הרוחה ביניהם. כשידינו נוגעות באיזה דבר אין לנו יכולת לקרב את אטומי גופנו אל האטומים, שמהם הורכב העצם שנגענו בו, למשש איתם ולרעת את מהותם; רק כח הרחיפה, שכיבלים אטומי היר מן הכח-הרוחה של אטומי העצם הקרוב אליה, היא המעורר בנו הרגשת איזה דבר ממשי, כלימר—את ההרגשה של חוש-המשיש. ובכן גם ציור העצמים המוחשים על ידי חוש המשיש הוא תולדת איזה כח-רוחה, שהוא פועל בעור גופנו ועל שרירינו, ואין לנו מציור מתאים אליו מחוץ לנפשנו. ולא עוד אלא שהאטומים עצמם הם, כפי שמחליטים רוב חכמי זמננו, לא עצמים או חלקים גשמיים, אלא נקודות הנדסיות ומרכזי כחות פועלים, שהם מעוררים בנו ציורים שונים, שאינם דומים כלל וכלל לכחות שהוציאו לאור עולם¹.

אחרי כל האמור רואים אנו, שהעולם ומלואו אינם, כמו שנראה לנו בהשקפה ראשונה, קבוץ של עצמים גשמיים שונים, שעצמותם מצטיירת בנפשנו בעזרת החושים, אלא הם קבוץ של כחות מרובים, שהם פועלים על חושינו ומסבכים בנו הרגשות שונות, ולא רק עצמותם של העצמים הגשמיים, אלא גם פעולות הכחות, איכותן ומהותן ורות הן לנו לגמרי ואי-אפשר לנו להחליט, שאנו משיגים, לכל הפחות, את הפעילות האלו כפי שהן לעצמן, מחוצה לנו: הפיזיולוגיה (תורת מבנה-הגוף) מלמדת, שהפעילות, שפועלים הדברים החיצונים על חושינו, מקבלת בגוף-האדם חליפות ותמירות עד שהן מגיעות אל המוח, מרכז ההרגשה. התיצאה האחרונה היא—הרערת אטומי-המח והשתנות תנועתם, שאינה דומה כלום לפעולת הכח החיצוני, הפועל בנו. ומלבד כל אלה, הרי תיצאות הפעולה החיצונית המוחשת לנו היא ההרגשה ולא תנועת אטומי המוח, שאינה מורגשת לנו כל עיקר; ולההרגשה אין שום שווי ודמיון לא להפעולה החיצונית ואף לא לתנועת אטומי-המח, שלרגלה יצאה אל הפועל.

והפיזיולוגיה חותרת חתירה עמוקה לא רק תחת המוחשים הממלאים את חלל של עולמנו החיצוני, אלא גם תחת החלל בעצמו. היא מראה לדעת, שהציור של ההתפשטות והמקום לא היה יכול לחדור מן החוץ אל תוך נפשנו פנימה, ורק הנפש עצמה ילדה אותו יחד עם המושג מאיזה עולם חיצוני: עצבי עור-הרשת, המקבלים את קרני האור מן הדברים הנראים והמצטיירים על שטח העור הזה במיניאטורה, שהיא תופסת מקום ומרחק ידוע, מתאחדים, כשהם מתקרבים אל המוח, למיתר אחד מרכזי; ובכן אי-אפשר לנו ליחס להפעולה, שמקבל המוח דרך מיתר זה, איוו התפשטות באורך ורוחב בדמיון וערך כל שהוא להציור הנרשם בעור-הרשת. גירוי עצבי חוש-הראות,

¹ עוד במחצת השניה של המאה ה"ח הוכיח בוסקוביץ, שהאטומים אינם גופים תופסים מקום, אלא נקודות הנדסיות, שאינן תופסות שום מקום והן מחוננות מן הטבע בשני כחות: כח-המושך וכח-הרוחה. לדעתו הסכימו גדולי חכמי-הטבע, כמו אמפיר, קושי, מינדאל, פאראדיי. חכמי הכימיה והטבע של זמננו מסתפקים בגלוי-דעת בלבד, שהאטום הוא כעין איזה אינדיבידואל, וכמוכן זה הוא בלתי-מתחלק, ושיש לנו יכולת להגביל אותו. מצד הכמות, כלומר, להגדיר את כבדו היחסי, אבל לא להגדיר אותו הנדרה יותר מצומצמת. הטבעני הגדול דיבוארימון (בספרו: Die Ueberwindung der Naturwissenschaftlichen Ochosoy מנדיליוב (בספרו: Die Ueberwindung des Wissenschaftlichen Ochosoy, S. 166) אומר, שתורת-האטומים היא אמצעי טוב ומועיל לצרכי תורת-הטבע, אבל אין לקבלה בתור תורת-אמת. והילמה ולץ וסאך מתקוממים נגד כל המחלישים, שמטרת המדע היא להעמיד את כל החיונות על מיכניקה של אטומים. אוסטוואלד (Die Ueberwindung des Materialismus, S. 15) מתנגד נגדו נמור לתורת-האטומים ודורש לתת גמטורים להמושגים "מאטיריה" ו"אטום" ולהשתמש במקומם במושג "אטריה".

שהוא מתפצל בעור הרשת לכמה נימים דקות, עובר דרך החוט האמור אל תוך המח ומעורר בו את תנועת האטומים שלו, שהיא מתאמת פעם בפעם באופן התנועה, בחיזוק וברפיון לערך הכח המעוררה לצאת לאור; אבל ההתפשטות במקום לא תצויר בתוך כלי המח כמו שתצויר על עור-הרשת, ואף אם נניח את האפשרות של ציור כזה בתוך המח פנימה, הרי צריכים אנו להתבונן בדבר, שהנפש אינה מבמת מן הצד בעינים שאולות אל תוך המח לראות את המציור שם, ההתפעלות, שהיא מקבלת מן השנויים המתהווים במח, מולידה בתוכה, ביחד עם שאר ההרגשות, גם את ציור המקום, וכשם ששאר ההרגשות אין להן שום דמיון ושווי להסכות הגורמות את הופעתן בתוך הנפש ואין להן שום מציאות מחיצה לה, כך אף ציור המקום הוא רק ציור-מחשבה בעולם הפנימי של נפשנו, שאין דוגמתו בעולם אחר.

והפילוסופיה העיונית מגעת אף היא על-פי דרכה לידי אותן ההחלטות, שראינו אותן בתור מסקנות מלמודי חכמת-המבע והפיוולוגיה, אך היא הולכת הלאה ומעוררת ספקות גם בנוגע לצורות-השכל (הקאטיגוריות¹), כהאחדות והרבות, העצם והמקרה, החיוב והשלילה, האפשר והמחלט, ועמקן יחד—גם בנוגע לצורת-ההסתבכות, שהיא העמוד-התיכון, שעליו נשען כל בנין עולמנו החיצוני. הפילוסופיה אומרת, שצורות-השכל וצורת-ההסתבכות יש להן שלטון רק על חוג קטן וצר של עולם-המחשבות בנפשנו פנימה ואין להן שום יפוי-כח לחצות דעה ולהחליט בדבר איוו מציאות מעבר לגבול הצר הזה; באופן שההחלטה בדבר מציאותו של איוו, עצם כשהוא לעצמו (דינאן און זיך) מחוצה לנו, שהוא הוא הגורם לעורר בנפשנו הרגשות שונות, — החלטה, שהיא מיוסדת על חוק-ההסתבכות, — אין לה בסיס נכון וקיים.

על יסוד ההשקפה האחרונה נבראה השיטה האידאליסטית וממנה נסתעפה השיטה האידאליסטית הקיצונית, המכחשת במציאות כל היות מחוץ לגבול מחשבותינו והרגשותינו ומחלטת, שההכרה אינה אלא מצב נפשי פנימי, שאין לו שום יחס וקשר לאיוו עולם הנמצא חוץ לנפש.

אם נקבל את הנחותיה של שיטה זו עם כל תוצאותיהן נבוא לידי החלטות מבהילות, שאין הדעת סובלתן, — החלטות, שתהיכנה את כל עולמנו לדמיון-שוא ומקסם כזב. שופנהויזר, שהחזיק בעצמו בכל תוקף בשיטת האידאליסמוס, החליט אף הוא, שהמחזיקים בשיטת ה,סולאיפסיסמוס"¹, שהיא תוצאה ישרה מיסודות האידאליסמוס, מקומם בבית-המשוגעים, אף-על-פי שמצד ההגיון וההקש לא כל-כך נקל הדבר להראות את שגונו של השיטה הסולאיפסיסטית ולבטלה, ולפיכך רואים אנו, שרוב פילוסופי זמננו, אף-על-פי שמצד אחד קבלו את היסודות העיקריים של האידאליסמוס, עושים הנחות ידועות להריאליסמוס, ואפילו עמנואל קאנט עצמו, אבי האידאליסמוס הטרנסצנדנטאלי, המהפך את כל המחשים, הן מן העולם החיצון והן מן העולם הפנימי להופעות בלבד, שאין להן שום ממשות אמיתית, מודה אף הוא, שיש איוו מצע אחרון, שהוא קורא לו בשם, עצם כשהוא לעצמו, ואותו הוא חושב לגלגל כל החויות, הנחה זו, שעשה קאנט להריאליסמוס, מעוררת שאלות עצומות, שהרי הוא בעצמו הניח ליסוד מוסד, שצורות-השכל או הקאטיגוריות אין כהן יפה אלא בעולמן של ההופעות ואין לנו רשות להשתמש בהן כדי להוציא על-ידן איוו היקש במה שנוגע להמציאות האמתית—וכאן נראה כאילו הוא עצמו משתמש בקאטיגוריה של

¹ שיטת ה,סולאיפסיסמוס" (מן solus—בלבד, ipse—בעצמי, כלומר, "אני ואפסי עוד") כופרת במציאותם של כל העצמים הרותניים או הנשמיים מלבד ה,אני" החושב, שהוא אחד ואין שני לו. אף שיטה זו עשתה כבר הנחה גדולה להריאליסמוס במה שחייבה את מציאות ה,אני" בתור נושא המחשבות, כי על-פי שיטת האידאליסמוס המוחלט מושלת אף מציאותו של ה,אני" בשם גדול: רק מציאותן של המחשבות עלה הוא מעל מכל ספק והשאר הוא חלום-שוא ודמיון כוזב.

ההסתכבות ומקיש ממצויאתם של החוויות על מציאותו של איזה עצם כשהוא לעצמו⁽¹⁾. על הענין הזה, שגרם למחלוקת גדולה בין תלמידיו של קאנט בכל הניגע להבנת דברי רבם, עוד נשוב לדבר במרוצת דברינו וכאן היתה כוונתנו רק לציון את העובדה, שקאנט עצמו פתח בזה פתח, — ולא יהא אלא צר ודחוק מאוד — לעבור בו מן האידיאליסמוס אל הריאליסמוס. בפתח זה עברו הרבה מתלמידיו, שהתירו לעצמם יותר ויותר את השמוש ב„קאטיגוריות“ אף במקום שנאסרה להם על-ידי רבם, וכך נבנתה השיטה האידיאלי-ריאליסטית, או, כפי שמכנים אותה עכשיו רוב הפילוסופים, שיטת הריאליסמוס הטרנסצנדנטאלי.

השיטה האחרונה — הריאליסמוס הטרנסצנדנטאלי — מתרחקת משתי הקצוות של שתי השיטות הראשונות ואוחזת באמצע הדרכים, מצד אחד היא מודה להאידיאליסמוס, שההרגשות וציורי-המחשבות אין להם שום מציאות חוץ לנפש המרגשת; ואולם מן הצד השני היא מחליטה יחד עם הריאליסמוס, שיש איזו מציאות בפני עצמה מחוזה לנו, איזה עצם כשהוא לעצמו, שעל-ידי פעולותיו על הנפש ועל הפעולות החוזרות של כחות הנפש עליו מתגלות בנו ההרגשה וההכרה, ההרגשותינו הן לפי שיטה זו כסימני-הכתב או כמלות-הלשון, שאין להם דמיון ושווי להענינים, שהם מרמזים עליהם, ואף-על-פי-כן יבין על-ידם הקורא או השומע את יחסי הדברים המסומנים בהם לכל צירופיהם המסודרים, כל ההרגשה והרגשה יש לה ענין מקביל בעצם כשהוא לעצמו ולעומת ציור העולם, שאנו נושאים בלבנו, מקביל עולם טרנסצנדנטאלי, שאין לו שום שווי ודמיון אל עולם זה כמו שאין המלה הכתיבה, שולחן שזה אל ציור השולחן, שהיא מורה עליו.

אם נשוב עתה אל השאלה, שאנו עוסקים בה, ונשים עין בוחנת על התשובה, שהשיבה עליה שיטת המאטיריאליסמוס: „החומר הוא סבת המחשבה“, — נזכר אף בסקירה הראשונה, שתשובה כזו מופרכת היא מעיקרה, מפני שהיא מיוסדת על ההשקפה הריאלית ההמונית, שכבר הראינו את בטולה, במעט עיון יתברר לכל משכיל, כי דרך הפכפך וזר הוא לחפש את סבות הכחות הרוחניים של הרצון, ההרגשה וההכרה בתנועות האטומים, בעוד שהחומר והתנועה עצמם הם רק ציור ההכרה, רק נשואים בנושא מכיר ומרגיש; ואם נניח את מציאות-החומר, הרי בעל-כרחנו נצטרך להניח מתחילה את מציאות ההכרה יוצרתו ומחוללתו, — ואיך יתגדר המשור על מניפו והשבט על מרימו? רק האנשים, שעוד לא שחררו את הגיונם מההשקפה הריאליסמוס ההמוני, עדיין הם יכולים, לחלום, שבעזרת האטומים והתנועה אפשר לפתור את שאלת מהות ההרגשה וההכרה⁽²⁾. אלה, שכבר התרוממו מעל להשקפה ההמונית, מבינים

(1) פִּיבְטֵה וְשׁוֹפִינְהוּיֶער מַחְלִישִׁים, שְׁלֹא עֵלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל קָאנְט לְהַקִּישׁ עַל מַצִּיאוֹת הָעֵצֶם כִּשְׁהוּא לְעַצְמוֹ בְּאִמְצַעוֹת חֻק־הַהִסְתַּכְבוּת. עֵיין: Kuno Fischer, Geschichte der neueren Philosophie, V, 77—78, שְׁלֹפִי דַּעְתּוֹ מִיָּחַס קָאנְט לְהָעֵצֶם כִּשְׁהוּא לְעַצְמוֹ, „סִבְחִיּוֹת בְּלֹחִי-בְּעֵלֶת-זֶמֶן אֲמוּשְׁכֶלֶת, כִּמוֹ שֶׁהִרְאִיּוֹת שְׁלוֹ אֵינָה הָהוּיָה בְּעֵלֶת-הַזֶּמֶן אֲלֵא בְּלֹחִי-בְּעֵלֶת-הַזֶּמֶן“ (Zeitlose oder intelligible Ursächlichkeit, so wie ihre Realität nicht das zeitliche, sondern das zeitlose Sein ist). לֹא כֵן דַּעַת שׁוֹפִינְהוּיֶער בָּזָה, וְהוּא מַקְשֶׁה עַל קָאנְט, אִיךָ הִיָּה יִכּוֹל לִיָּחַס אֶת הַהִסְתַּכְבוּת לְעֵצֶם כִּשְׁהוּא לְעַצְמוֹ. וְעַל זֶה הַמַּצִּיאוֹת מֵעֵיר קוֹנֹפִי שֶׁר, שֶׁאֵם כֵּן הִיָּה לְשׁוֹפִינְהוּיֶער לְהַקְשׁוֹת עַל קָאנְט, אִיךָ יָחַס לְהָעֵצֶם כִּשְׁהוּא לְעַצְמוֹ אֶת (Realität), שֶׁאֵף הִיא אֶחָת מִצֻּרוֹת-הַשֶּׁבֶל אוֹ הַ„קָאטיגוריות“ הֵיא.

(2) שׁוֹפִינְהוּיֶער אֹמֵר: „שׁוּם דְּבַר אֵינּוּ יִכּוֹל לִהְיוֹת יוֹתֵר אֲוִילִי מִזֶּה, שֶׁמִּקְבִּלִים אֶת הַדְּבַר הָאוֹבִיקְטִיבִי, כְּדֶרֶךְ הַמַּאטִּירִיאַלִיסְטִים, „בְּלִי רִאיה“, בְּתוֹר מִצּוֹי בְּשִׁטּוֹת, כְּדִי לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ אֶת הַכֵּל, מִבְּלִי שְׁשִׁמִּים לֵב כְּאוֹפֶנְמָה לְהַדְּבַר הַסּוֹבִיקְטִיבִי, שֶׁבְּאִמְצַעוֹת, יֵתֵר עַל כֵּן: שֶׁר כֵּן בְּלִבְדּוֹ נִמְצָא הַדְּבַר הָאוֹבִיקְטִיבִי, דּוֹגְמָאוֹת לְמַעֲשֶׂה כֹּה יֵשׁ לְמַצּוֹ קֹדֶם-כֹּל בְּמַאטִּירִיאַלִיסְטִסְמוֹ, שֶׁנַּעֲשֶׂה בּוֹמִנְגּוֹ לְ„מֹדֶה“ וְשֶׁעַל-יָדֵי זֶה עֲצֻמוֹ נַעֲשֶׂה לְפִילֹסוֹפִיָּה מְהוֹנֶגֶת לְהַגְלִיָּים וְלְחִינְכֵי הָרוֹקְתִּים“ (Arthur Schopenhauer, Die Welt als Wille und Vorstellung, Kapitel 17, s. 205), וְכִבֵּר אִמְרֵיהֶל, שֶׁאֵינּוּ אֲדוּק בְּאִידִיאַלִיסְטִסְמוֹ הַפִּילֹסוֹפִי הַתּוֹר כֹּלֵל

ומכירים, כי חלום כזה הוא חלום-שוא הוא, שלא יבוא ואינו יכול לבוא. כי על-פי השיטה האידאליסטית החומר והתנועה הם ציורים מחשביים בלבד, בלי שום ענין מתאים להם מחוץ לנפש. החומר--הוא רק מחשבה על החומר, אבל לא חומר נמצא במציאות. ושיטת הריאליסמוס הטראנסצנדנטאלי, אף-על-פי שהיא מיוחסת להמחשבות האלו איזה ענין מתאים להן מחוץ לנפש החושב, איזה עצם כשהוא לעצמו, הרי אוסרת היא לצייר בעצם זה שום דמות ותמונה לקוחות מציורי הרגשותינו, כי ציורים אלה אינם אלא סימנים מרמזים לנו על מציאות העצם כשהוא לעצמו ועל יחוסיו השונים,--ואיך נקבל את המסומן במקום הסימן ואת צל הדברים במקום הדברים עצמם? ואם נאבה להתאים את החלפת המאטיריאליסטים אל תורותיה של שיטה זו ולבאר, שכונתם במלות, אטום¹, ותנועה² היא לא אל הציורים, שיש לנו מהם בנפשנו, אלא אל העצם המקורי הצפון בתוך המציאות, שהוא הוא המעורר בנו את הציורים של אטום ותנועה,--הרי כשנאבה לומר כך כבר הנתקו כפות רגלינו מן העולם החמרי התופס מקום לעולם אחר וכבר חדלנו להיות מאטיריאליסטים.

ואולם, מלבד הסתירה האמורה להשיטה המאטיריאליסטית מצד ההניין ותורת-ההכרה, מן הראוי להתבונן בדבר, שכל הנסיונות, שנכו המאטיריאליסטים לפרש את מדות המחשבה ולכל הפחות את היסוד הראשון של המחשבה--את מהות ההרגשה,--עלו בתהו. בכל עמלם לפתור על-פי שיטתם את שאלות ההכרה החושית, כלומר, לברר לנו באיזה אופן נהפכת התנועה המיכנית--כח-הדחיפה של האטומים, הכח הכימי של החלקים הנדפים לחממי או הנדבקים בלשוני ובחכי, תנועת גלי-האוויר ותנועות האתר--להרגשה של משוש, ריח, טעם, קול וטראה, איזה יחס וקשר יש בין שני החויונות האלה, שהם רחוקים זה מזה עולם מלא,--העלו חרס בידם. חוקר-הטבע הגדול, דיבוא-ריימון, שכבר הוכרנוהו למעלה, אומר במאמרו, הגבולים של הכרת הטבע³ בדברים האלה: ההכרה לא תתברר בשום אופן על-ידי תנאיה החמריים⁴; הידיעה היותר מבוררת של כל פרטי מבנה-המח לכל חלקיו ותאיו לא תגלה לנו יותר מקבוצת חלקים חמריים, שהם נמצאים במצב של תנועה. אך שום סדרי תנועות שונות שבעולם ושום הודעות של מוליקולות גשמיות לא יגשרו לנו גשר להבנתה של ההכרה⁵. והוא בא לידי מסקנה, שההכרה החושית היא חידה עולמית, שאין כל אפשרות לחכמת-הטבע להגיע עד תכונתה⁶, מה היא ההכרה?⁷--אומר דֶקְסֶלִי (Huxley). תלמידו של דארווין⁸.--אין אנו יכולים לבאר דבר זה. ובאיזה אופן תופיע בנו ההרגשה ע"י גירוי חלקי-המח?--החויון הזה נפלא הוא בעינינו ואין לו פתרונים, כהפלא בספור הידוע מספורי, אלף לילה ולילה, שבכל פעם שרצה נבור הספור, אלמדין, לגעת באצבעו בפנס-הקסם שלו, מיד היה מופיע רוחו של ג'ין!--הטבע מפליא אותנו בעובדות, שאי-אפשר לנו להכחישן ובשום אופן לא נמצא להן פתרונים⁹. וגם הרברט ספנסר, זה הפוזיטיביסט הגדול, אומר: באיזה אופן מתהפך הכח הידוע לנו בתור תנועה, חום או אור למחשבה והכרה, איך יולדת תנועת גלי-האוויר את הרגשת הקול ואיך מולידים הכחות הכימיים, הפועלים זה על זה במחננו, את ההרגשות השונות,-- כל אלה הם ענינים נסתרים, ששכלנו אינו יכול לבוא עד

ובכל: „את כח ההכרה אי-אפשר להוציא מתוך החומר מפני שהחומר עצמו צריך הוא להכרה. ולפיכך מן ההכרת הוא, שההכרה תקדם לחומר“.

⁽¹⁾ עיין מאמרו של הד"ר דוד ניימארק: „שבע חידות-העולם“, „השלח“, כרך א', עמ' 393--406 [המערכת].

⁽²⁾ עיין ספרו: Lessons in elementary Physiology. 2-d edition. London 1885.

⁽³⁾ עיין: Tindall, Fragmente aus den Naturwissenschaften; Mach, Populär-wissenschaftliche Vorträge, S. 230.

תכונתם" (1). — גם אלה החכמים—אומר הפסיכולוג המפורסם ג'יימס (James)— המקיימים בכל תוקף את העובדה, שיש קשר אמיץ וחזק בין מצב הרגשותינו ומחשבותינו ובין מצבם של תאי-המח, הם הראשונים לשנן לנו בכל עיו את דעתם, כי עובדה זו אינה מובנת לנו וכי מהות ההכרה לא תוכל בשום אופן להתבאר על-ידי איוז סבה נשמית" (2).

ועובדה זו—שאין ביכלתה של החמרויות לבאר לנו את ההרגשה על-ידי יסודותיה, החומר והתנועה—מטפחת על פניה ומראה לנו את כל חולשתה. אולם, כל זמן שאין אנו יודעים, אם יש יתרון בזה לשיטות האחרות, כלומר, עד כמה כחן של שאר השיטות גדול בהתרתה של שאלה עולמית זו, אין אנו יכולים לשער את כל כח הסתירה, שיש בעובדה זו להשימה החמרוית, אך לעת-עתה די לנו בפרכא הראשונה, "ההגיונית, שהבאתי למעלה, כדי להוכיח, שהתשובה הראשונה על השאלה שאנו דנים עליה, שהשיבה השימה המאטיריאליסטית: "החומר קודם", אינה עומדת בפני הבקורת ואנו צריכים לנמית ממנה ולעבור הלאה.

(סוף יבוא).

(1) עיין "הרברט ספנסר" מאת ד"ר י. ה. ש. ע. ט. א. נ. "השלח", כרך ט"ו, עמ' 136—142 (המערבת).

(2) עיין ספרו: Principles of Psychology. New-York 1890.

סוֹסְתִי.

מעשה נורא .

נחגלגל ובא לדפוס עליידי

מנדלי מוכרספרים.

(המשך *)

פרק ששה עשר.

על מה העולם קים.

עיף ויגע נשתמחתי על פני תחת אחד השיחים ולבי זועף על סוסי, שהסירה
אונה משמוע את הדרשה, שדרשתי לפני. אמרתי : בהמה זו אין לה תקנה לעולם.
כשהבריות מרגנות אחריה ודאי יש ממש בדבריהן, והיא בריה קלה ופחותה ושובבה. אם-
כן למה זה אנכי מטפל בה ומשחיר פני עליה? משעה שהכרתיה הרי עמה אנכי בצרה, ברעה
גדולה ובחרפה. מוטב שאפטר ממנה, לא אתגלגל עוד עמה במטמוניות ואלך לי בדרך
הכבושה לרבים, והיא תלך לה להיכן שתלך, ואפילו למיתה. מה לי ולה ?
ועד שאני שרוי בכעס והרהורי לבי כגלי ים הומים בזעף — וקול נשמע לי מרחוק,
קול קורא ואומר :

—למה נחפזת כך לברוח, חביבי ? האיש כמוך יברח ?

סוסה זו כשפנית היא, יודעת תעלומות לב, ועל מחשבתי לברוח מפניה היא
שואלת אותי ! — כך הייתי מהרהר תוהא ומשתומם, אומר בלבי, שהקול קול סוסי והיא
מדברת לי. אף על פי כן עשיתי עצמי תם, כאלו איני מבין את דבורה, והשיבותי
לה בגמגום :

—לברוח ? ... מי ? ... מפני מי ?

—מפני הכפרי !

—מפני הכפרי למה נחפזתי לברוח ? — אמרתי בניחותא ודעתי נתקררה עלי —

הכפרי כפרי, פרא אדם, הרים ידו ולהכות נתכוין .

—להכות את מי ? אותך ? ! הוא אמר להכותך ואתה החרשת !

—מה יכולתי לעשות ?

—אין אתה יכול ... ברחת ! והוא את סוסו העלוב היה הולך ומכה! והיכן הם בני

חברתך הרחמנים, העומדים בראש דרכים ואצל כל פינה ?

נתבלבלה דעתי ולא ידעתי מה להשיב :

—הרחמנים רחמנים, והבריות התמימות, הסוסים העלובים, עדיין הם סגופים ומעונים!

בושתי מדברים הללו והרכנתי את ראשי .

—עבשיו הרי יש חברה, צער בעלי-חיים והעולם הרי אינו הפקר!

כבשתי פני בקרקע:

—בשעה שיצאו הדברים הללו מפין מתחילה בקול רם כסבורים היו שמשח בא, חיות ובהמות היו לאגודה אחת — זאבים ובני-צאן אחים. הכפירים מבקשים סליחה ומחילה על עוונות ראשונים, והרובים מקבלים עליהם להתנהג מעבשיו בצדק ובמישור. כלם מהרהרים בתשובה, מכריזים ומודיעים: קוצצו צפרניכם החדות והקהו את שיניכם! במלה שפיכות-דמים ואכילת בשר אין עוד. תמו מיוחסים, הכל יש להם חלק שזה בעולם הזה, ושלום לכל בשר! ועד שכולם רוקדים וצוהלים בא הכפרי וסוסי ועורר עליו שוט באכזריות חמה — וערכה להם כל שמחה! בבקשה ממך, הודיעני מה פרא אדם זה אמר לך!

היא מלגלגת עלי — אמרתי בלבי, כועס ומתרעם עליה ואיני משיב דבר.
—דומה, שמעות היא בידך. כל מה שאמרת אינו אלא דברי הבאי לברח נפש כל חי. ואם לא השחוק הוא? כאן יושב לו ועד החברה, עסוק בהלכות צער בעלי-חיים ותורת חסד על לשונו, ושם מצערים את בעלי החיים ומכים אותם. כל הרוצה מעמים על חמוריו משא כבר ומעבירם בפרך עד שתצא נשמתם, אין מעשיהם של אנשי הועד הטובים אלא מעשי המשחקים בבתי תיאטראות, וכל רחמיהם ותשועתם אינם אלא בדבר שפתים ובאנחות. דור זה לו נאה באמת השם — דור של פטפוט, דרשות ולהג הרבה!

—דיך! — גערתי בנויפה, שלא יכולתי לכבוש את כעסי על דברי התול אלה — דיך למלאות פיך שחוק כשמסיחים עמך באמת ובתמים, כשמדברים עמך בדברים נכבדים, בדברי תורה והשכלה!

—עמה מסיחים באמת ובתמים! — קול קורא ואומר לי אף הוא בנויפה — עמה, אתה אומר, מדברים בדברים נכבדים! עתה קים ושמע — למה אתה שוכב סרוח נכבדה ופניך ארצה? — שמע ואומר לך בפה מלא: אתה משונה ודברך ואגרותיך משונים, וכמדומני שמטורף אתה ושוטה. לה, לבריה עלובה זו, אומרים: השכילי! ואני שואל אותך, ראשית, למה נגודה גזרה זו דוקא עליה? והרי יש בהמות הרבה בעולם, סוסים וחמורים הדיומים, שלא נתחנכו מימיהם באחת מן הארוות, ואף על פי כן הם מתפרנסים שלא בצער, והלואי שתהא מתפטמת כמותם; והשנית, אמת, שלא התקינה עצמה בארוה ותורת מלמדי הסוסים האבירים לא למדה, אבל אין היא כסוס כפרד הדיומים, אין הבין כלל. והיכן כתוב, שהסוסים — הכל חייבים בתעודת הארוה? והשלישית, אם אין שעשועיה את בני אדם ואינה משחקת לפניהם כאותם הסוסים המחונכים, כנגד זה הרי היא מועילה להעולם יותר מהם. אותם הסוסים הרי הם בני חורין, פטורים מכל עבודה ואינם אלא יודעי ציד ומטיילים במרכבה, והיא בסבלות ובעבודות כל ימיה. העבודה מכלה את בשרה וממעטת חלבה ודמה. יאמרו מה שיאמרו עליה, והטובה הגדולה, שהביאה בעבודתה, מתקיימת לעולם. והרביעית, מה ענין כלכלה ומחיה להשכלה? בכח מה אינם מניחים למי שהוא לאכול ולנשם ולחיות אלא עד שילמוד מתחילה דברים ידועים? כל ברירה בשעת יצירתה קבע לה היוצר חושים ואברים מיוחדים לעצמה, כדי למצוא על ידם כל מה שהיא צריכה לקיום נפשה. פה לה — לאכילה; אף לה — לנשימה; רגלים להליכה, — ושאר הדברים, כגון דברי שחוק, רקידה וקפיצה ונגיחה באצטרדין ובתי קרקסאות וכיוצא בהן מיני שעשועים, הם דברים, שמסתגלים להבריות באחרונה וקריינים בשם, השכלה".

לא לרצון היו לי הדברים הללו, אף על פי כן עשיתי אזני כאפרכסת לשמוע ואמרתי: נו! ... והקול הולך ומדבר:

—אין רצוני להכניס ראשי בחקירה עמוקה, אם זו ההשכלה ודברי שעשועיה

טובים הם או רעים, ואם כל אלה, כמו שהם סדורים ומסורים, ראויים ליטול את השם השכלה. כמה מהם הרי מצינו, שהיו נוהגים לשעבר ועכשיו בשל. וכמה מהם מוצאם מן החיך, כלומר מחוש המעם, שאינו שוה אצל הבריות. יש שהם כחומר ביד היוצר ונהיו בדבריו וברצונו. הרבה דברים יש, שהם דברי הבאי, פורחים באויר ואין להם על מה שיסמכו. ויש שהם סמוכים על מאורעות ועל מעשים הנעשים בעולם, אלא שהמעשים גופם מסוכסכים ונדרשים בכמה פנים משונים, יש דורשים אותם לשבח ויש דורשים אותם לגנאי. —חזור אני ואומר: אין רצוני להעמיק בחקירות ולהבחין, אם יש ממש בדברי שעשועיכם ואם לטובה הם בעולם אם לא. וכל כוונתי אינה אלא ללמדך, שאותם הדברים מפלים הם לגבי הצרכים, שהחיים תלויים בהם. אכילה, נשימה ותנועה וכיוצא באלה —חובה הן, ודברי שעשועים רשות. הבריה הזו בשעת לידתה לא הרגישה בהם כלל, אלא היתה מתאוה מיד לאכול ולנשם ולהניע איבריה. רשאים אתם למנוע מכבוד, מן הפארים לראשה והענקים לגרנותיה ומשאר הצעצועים, המומונים לעושי רצונכם, אבל למנוע ממנה את האכילה ואת נשימת-האוויר ושאר צרכי נפשה אי אתם רשאים. על אותם הצרכים יש לה הזכות ואין אתם יכולים ליטלה ממנה. אין אתם רשאים להגביל מקום משכנה של כל בריה, שהרי על ידי כך מתמעטים כוחותיה, ובנמילת זכותה להתנועע במרחב אתם נותלים את נשמתה. אי אתם רשאים לסגופה ולהכותה באיבה, שמא תחלש והרי אתם גוזלים את זכותה להיות בריאה ושלמה בגופה וליהנות בחייה!

וכשבאנו לכך לא אכלא את פי ואומר לך דברים ברורים. דע, שאין חפץ לבריה זו בהשתדלות מצרך, שיהיו צרכיה נתונים לה בחסד וברחמים, ואף לא שיהיו נתונים לה בשביל מיבת הנאה, שיש להעולם ממנה. הרחמים וטובת-הנאה הם דברים, שקיום העולם אי אפשר לו לעמוד עליהם. אני ככל הבריות —תאמר בריה זו — בשר ודם כולנו, צרכינו שווים וזכות לחיות אחת היא לנו. וכשחיי יהיו תלויים ברחמי של מי שיהיה, הרי הוא כמו הודאה, שלו לבדו ראוי לחיות ולא לי, ואם אין הוא לי אין לי להתקיים. וכשזה יחייני בשביל טובת הנאה, שיש לו ממני, הרי הוא כאלו הוא העיקר ותכלית הברואים ואני לא נבראתי אלא כדי לשמשו ולהועיל לו בחיי הבלי; ובאמת הריני נפש חיה בשביל עצמי. שומע אתה, שתדלך נכבד ורב חסד? לסמוך על רחמיכם ועל טובת-הנאה, שאתם מקבלים ממני, איני יכולה. היום רוחך טובה ותחנני, ומחר רוח רעה תכנס בך ותתאכזר עלי, או שלא אוכל מחר לתת לך תוכן הלבנים כתמול שלשום ויחרה אפך כי ותנזור עלי כליה. לא, שתדלני היקר, לא על רחמים ולא על הנאה, אלא על האמת והצדק העולם מתקיים. מה אתה אומר, פטרוני? —מה אומר ומה אדבר —גמנמתי בלשוני —אין הדברים אלא דברי רוח: הרוח מדבר היום מתוך גרונו!

(עוד יבוא).

רגע גדול בחיי האימה

(ציור היסטורי).

בשנת 37 לספירת-הנוצרים עלה על כסא רומי קאיוס קאליגולה אי, בשמו המלא, קאיוס קיסר אבגוסטוס גרמאניקוס. אחרי כל מה שסבלו יושבי רומי וכל העמים המשועבדים לה ממיכריוס קיסר, שמח כל העולם לקראת השנוי על כסא המלוכה: ואמנם, בשמונת החדשים הראשונים ידע קאליגולה לתפוש את העם בלבו ולבלום את תאוותיו הרעות. אבל עד מהרה הסיר הזאב את עור-הכבש, שהתחפש בו, והופיע לעיני כל העולם בצורתו האמתית.

קאיוס קאליגולה היה לא בלי כשרונות. הוא עסק בלמורים שונים והיה בעל תפיסה מהירה ונוחה וגם דברן מצוין. אבל יחד עם זה היה בעל-תאוה ורודף אחר הכבוד, כעסן ובעל מדה הגונה של אכזרות. אדם כזה, כשיש מתג ורסן לתאוותיו ואין בידו ממשלה יתרה, יכול להיות חביב על יודעיו ורחוק משרירות-לב יתרה, ואם יזיק לפרטים, יזיק רק בשעת כעסו. אבל אדם כזה בתור קיסר רומי—מה יעשה שלא יחטא?—רומי משלה בתקיפה זו כמעט על כל העולם, שהיה ידוע אז, שום עם לא עמד בפניה. אפילו אותם העמים, שלא היו משועבדים לרומי לגמרי, היו נכנעים לפניה ומתבטלים בפני הדר גאוניה. עולם מלא ראתה רומי לרגליה, מוכן ומזומן לקיים כל מה שתצוה לו. וכל העולם הזה ביחד עם רומי עצמה לחץ את עפר רגליו של הקיסר הרומי. כלום אפשר היה הדבר, שהרגשת-הכח, הרגשת השלטון האדיר הזה לא תשכר את המושל-היחידי של כל העולם כולו?—השכרון הזה כבר היה נסוך על אבגוסטוס קיסר, אבל עדיין לא הספיק להפוך אותו לקוף או לחיה מורפת. כי ראשון היה אבגוסטוס בתור קיסר מושל-יחידי וגם בריא היה כגופו וברוחו. טיבריוס כבר נהפך לחיה רעה. קאיוס קאליגולה נהפך לחיה רעה ולקוף כאחד...

מיראתו מפני האצילים הרומיים, שעדיין נשתמר בלבם זכר ההנהגה החפשית, הריפובליקנית, של רומי שלפני יוליוס קיסר, התחיל קאליגולה לקצות בהם אחד אחד. וכדי למצוא תואנה לכך וגם כדי שידע את כל מסתריהם ויהא יכול להחרים את כל רכושם לאוצרו, הרשה לכל עבד להלשין על אדונו, ובשכר מלשינותם היו העבדים לא רק משתחררים מעבדותם, אלא גם מקבלים את החלק השמיני מן הרכוש של האדונים המסורים, ויהשאר היה מותרם לאוצר המלך. וכך די היה לאיוו בדות או לאיווה חשד קל כדי שאציל רומי ידוע-שם ונשוא-פנים יפגש משפט-מות וידרג מיד, ואמנם, מאות ואלפים מאוהבי-החירות ומן המשפחות היותר מיוחסות, שלא יכלו לראות באבדן רומי החפשית, נפלו לקרבן להחדשות וחמדת-הממון של הקיסר החדש. אבל גם את פני ההמון לא הדר, כשהוחג גדול לכבוד משחקי-הקירקוס (Circenses) שאז היה מנהג קבוע. לבקש מן הקיסר איזו הנחות והקלות מפני שאז היא שעת-רצון מלפניו, והעם רצה להשתמש במנהג זה, כדרכו תמיד, ולבקש שמיטת מסים ידועים ונדקלף במסים אחרים, צוה קאיוס קאליגולה לבני-לוייתו לתפוס מן העם את כל מי שיפול בידם ולהמית אותו כרגע, בלי חקירה ודרישה ובלי דין ודיין. וכך נהרגו הרבה אנשים בעצם שעת המשחק... אבל לא רק להמית מיתות משונות היה נקל בעיני הקיסר

האכזר. הוא ידע לבור למי שלא מצא חן בעיניו גם ענויים נוראים, שלא נשמעו דוגמתם, כן, למשל, צוה לענות את המשחקת היפהפיה קווין מיליה מפני שחברו של פומפדיוס מאהבה הלשין על זה האחרון, שחרף את הקיסר בפניה של המשחקת; והענויים היו כל-כך נוראים, עד שהמשחקת הנאה יצאה מתחת כלי-המענים משחתת-המראה עד לאין הכיר, באופן שהעריץ עצמו לא היה יכול לראותה בלי התרגשות. — וכאכזריותו כן לא ידעי גבול גם תאיתי ושנענותיו, אספית-חשאים היה מאסף, שבהן היה לובש שגלת-אשה, מסלסל בשעריו באופן משונה ומחקה בכל את מנהג הנשים... פה אחד מעידים עליו שלשה סיפרי דברי-הימים⁽¹⁾, כי זנה עם אחותו, ומפלצת כוזב-דרמה אדם, שיררה מעלת הזין האנושי למדרגת חיות-היער, חשבה את עצמה לעולה על המין האנושי — לאלהות ממש. ההכרה, שהוא, הקיסר הרומי, מושל על כמה וכמה מיליוני בני-אדם ומי יאמר לו מה תעשה, היריעה, שהוא כל יכול וכל מה שיצוה צריך להעשות בלי פקפוק, החשיכו את מאור שכלו של אוהב-הכבוד המשונה הזה, מעט נעשה לו להיות שליט-יחיד כמעט על כל העולם כולו — הוא רצה להיות יותר מזה, לא נשאר לו, איפוא, אלא לעשות עצמו אלהות, ופתחון-פה לכך היה לו, מן המלכים היוניים עבר אל הקיסרים הרומיים, פילחן הקיסרים; והוא נתפרנס ברומי על-ידי הערצת ה"גזים" של הקיסר — החלק האלהי שבו — שעט מעט נעשתה להערצת הקיסר עצמו; וכשהקיסר מת הוא נעשה ל"אבגוסטוס האלהי" (Divus Augustus) — שהרי כל קיסר הוא "אבגוסטוס" אצל הרומיים — ובנו הוא בן-אלהים⁽²⁾, קאיוס השתמש בזה ודרש, שיעבדוהו עבודת-אלהים ממש: שיעמידו את צלמו בכל בתי-המקדש של כל העמים המושועבדים לרומי, שישגרו לצלמו זה ויקריבו לפניו קרבנות; וכל מי שלא יעשה זאת יחשב לאויבו של הקיסר. עד היכן הגיע שנעונו זה אפשר לראות משתים שלש עובדות אלו: את יופיטר היה חושב לאחיו וכשנולדה לו בת צוה להביא אותה לה, קאפוטוליון, היכלו של יופיטר, ולהניחה בחיק צלמו של אלוה זה ואמר, שהיא בתו של יופיטר כבתו שלו ושניהם יש להם רשות לחשוב את עצמם לאבותיה, ושאינו רוצה להכריע, מי משניהם גדול ממי... אלהותו היתה לו, איפוא, ענין של ממש, והוא תבע כבוד-אלהים ברצינות גמורה. — הרומיים לא מצאו שום סבה להתנגד לזה, כאמור, ומה שנוגע להעמים המושועבדים לרומי, הרי בתור עובדי אלילים הרבה מעולם לא היו מקפידים כל-כך על תוספת אלוה ועל סגידה לצלמו, ובפרט בזמנו של קאליגולה, שהאמינה התמימה באלילים כבר עברה ובמלה ועל-ידי ההשפעה המפסדת של הקול-מורה היונית הופשטה עבודת-האלילים מלאומיותה הקודמת ונעשתה מסוגלת לספוג אל תוכה כל מיני מושגים דתיים חדשים וכל מיני מנהגים דתיים זרים, ומפני שהעמים המושועבדים לרומי היו בזמן זה משוללים גם הרגשותיהם הלאומיות העצמיות והיו עבדים נכנעים לרומי גם ברוח, על-כן השתדלי להראות את "אמונם" להקיסר ובקנאה יתרה היו מעמידים בבתי-מקדשיהם את צלמו האלהי.

רק עם אחד מושועבד לרומי לא היה יכול למלאות את רצון הקיסר — עם היהודים, עוד בימי אנטיוכוס אפיפאנס מחר נפשו ולא מלא את רצונו של המלך הסורי, שדרש ממנו לעבוד את זואוס אלהי-היונים — ואיך יעבוד עתה מלך בשר-ודם ויתן כבוד-אלהים לבן-תמותה? — בשום אופן לא היה העם הזה רוצה לקיים את מצות-הקיסר — ויהי מה! — ואם בימי אנטיוכוס אפיפאנס התנגדו רק ה"חסידים" והחשמונאים והעם שעמם למצות המלך, אבל הכהנים והרבה מן ה"משכילים" נתרצו לקיימה, — עתה מתנגד לה כל העם כולו, מקמן ועד גדול!

(1) יוסף פלאוויוס, קדמוניות, ט"ז, כ"ב, ה'; Dio Cassius, LIX; Suetonius, Caligula, 24.

(2) עיין ספרו המצוין של С.-Флетербург, С.-Флетербург, О. Зѣлinskiй, Соперники Христианства, 1907, стр. 72—77.

ועם היהודים יושב בקבוצים גדולים בשתי מדינות משועבדות לרומי—במצרים וביהודה (הקבוצה השלישי הגדול, זה שבבבל, היה משועבד אולפרתיים). ושני הקבוצים התנגדו להעמדת הצלם במדה שוה, אלא שאופן-התנגדותם היה בלתי-שוה במצרים וביהודה וגם תוצאות-התנגדותם שונות היו בזה מזה.

לאלכסנדריה של מצרים באו היהודים להשתקע בעת ובעונה אחת עם היוונים—בה בשעה שנסודה עיר גדולה וסחרנית זו; ומיד קבלו בה שווי-זכויות. ואולם היוונים שהרגישו את עצמם ארונים בה מפני שמיסדה—אלכסנדר מוקדון—היה יוני, לא יכלו להשלים עם שווי-זכויות זה, שקבל עם בעל דת ונמוס משונים, שאינו אוכל עמהם, אינו מתחתן עמהם ואינו מקריב לאלהיהם ורק—מתחרה הוא בהם במסחר ובכל עבודה ואומנות, ואפילו בספרות היונית גופה. ובכן צמחה שנאה כבושה בין היהודים והיונים-המצריים, שברבות הימים נעשתה לשנאה גלויה⁽¹⁾. ובימי קאליגולה מצאה השנאה מקום לנבות את חובה מן היהודים. יש דעה אחת, שעל-פיה היתה להתפרצותה של שנאה זו בימי השלטון הרומי סבה מדינית: המצריים-היוניים לא יכלו להשלים עם כבוש-מצרים, שכבשו הרומיים מירי מלכי בית-תלמי, וחשבו מחשבות-מרד; ומאחר שהיהודים היו להם זכויות שוות לאותן של היוונים ולא היתה להם שום סבה להתנגע על מלכי בית-תלמי, שהרי מלכים אלה וקיסרי-רומי היו זרים להם במדה אחת, על-כן גדלה שנאת היוונים אל ה"זרים" האלה, שהשלטון הרומי היה מוצא בהם סער וספך נגד התישבים העיקריים כשהתחילה תוססת בהם תנועה לאומית-אפיוציונית חזקה⁽²⁾. דעה זו אין לה, לדעתנו, על מה שתסמוך אפילו בפאפירוסים היוניים ממצרים, שהיא נשענת עליהם; אבל אין כאן מקום להאריך בזה. סבת האנטי-שמיות האלכסנדרונית בכלל היתה זו שבכל הזמנים: מה שמצד אחד ישבו היהודים בתור מעומ ניכר בתוך התישבים העיקריים ובכשרונותיהם המצוינים במסחר ובמדע היו מתחרים מסיכנים, ומצד שני—מה שנבדלו בדתם ובכל דרכי חייהם הלאומיים מן התישבים הברל ניכר. באלכסנדריה של מצרים היו בימי פילון עד מאה אלף יהודים שמלאו שנים מחמשת רבעי העיר לגמרי—זה היה הגו היהודי הראשון, שנוסד מאליו; ובשאר שלשת הרבעים ישבו גם-כן יהודים הרבה בתוך היונים-המצריים. התנגשויות, ו"חכוכים" היו כאן דבר הכרחי. ומיכן מאליו, שעל העליונה היתה ידם של אלה, שמיסד העיר והמלכים יורשי כת-מצרים שלו—מלכי בית-תלמי—היו משלהם. על ידי "חכוכים" נצמבר הרבה, חומר של דליקה—ודי היה רק להשליך נחלת בוערת לתוך חומר זה כדי שיעלה הלהב עד לב השמים. ונחלת זו השליך הנציב הרומי של מצרים, אביליוס פלאקוס, זמן מועט אחרי שנתקסר קאיוס קאליגולה.

אביליוס פלאקוס נתמנה לנציב-מצרים על-ידי מיבריוס קיסר בשנת 32 לספירת-הנוצרים. אחרי שהיה אהובי של מיבריוס, היה מצבו איתן כל ימי קיסרותו של זה ובהשקט ובבטחה שמר על המנוחה באלכסנדריה; ואמנם, במשך כל חמש השנים, שעברו מהתמנותו עד מיתתו של מיבריוס (82—87), לא נעשתה ליהודי-אלכסנדריה שום רעה. ואולם כשמת מיבריוס וקאיוס קאליגולה שונא עלה על כסא רומי, מיד הרגיש פלאקוס, ששנאתו נשפטה לו מן ה"זרים" ששנא שנאת-מות את כל אוהבי מיבריוס ודי היה לו בתואנה קלה כדי לשפוט משפט-מות. צריך היה, איפוא, למצוא

(1) עיין על זה ספרי: "היסטוריה ישראלית", כרך ראשון, אודיסא תרס"ט, עמ' 200, 203—207, 254—258, 275—276. ועיין גם "ההיליניסמוס הישראלי לפני תקופת ההשמנואים" מאת הר"ר ש. ברנפלד ("השלח", כרך מ"ז).

(2) עיין על זה: Mitteis, Aus den griechischen Papyrus-Urkunden. Vortrag; Leipzig 1900, ועיין גם: בן מארו של "היסטוריה של האנטיסמיטיזם", С. С. Суваляский, Изъ Исторіи антисемитизма, (Еврейская Библиотека, X, 339—368, С.-Петербург 1903).

חן בעיני קאליגולה—ויהי מה!—והוא לא מצא תחבולה מוכה להתרצות אל אדונו הקיסר, שהיה יודע בתור „אוהביון“ (פילֶסֶן). ולהתרצות עם זה גם אל תושבי-הארץ כדי שלא יתאוננו עליו לפני הקיסר—מן השנאה ליהודים, שהיתה מושרשת עמוק עמוק בלבותיהם של המצריים-היוניים.

ראשית מעשהו היתה: כשסמרו ראשי הקהלה היהודית אגרת אל הקיסר החדש, שבו הביעו לו את רגשי-ברכתם של נתיניו היהודיים באלכסנדריה להתקסרותו, לא שלח פלאקום אגרת זו לרומי, למרות הבטחתו, ועכב אותה תחת ידו. רק לאחר כמה זמן נשלחה האגרת לקאליגולה על-ידי אנריפס המלך, שהעיר את הקיסר על האשם בהתאחרותה. אבל מעשה זה היה כאין לעומת מה שהרשה להמון-העם באלכסנדריה לעולל ביהודים ומה שעולל להם אחר-כך בעצמו.

כי ימים אחדים אחרי שהוכרו קאיוס קאליגולה לקיסר רומי זכר את אנריפס בן אריסמבולוס, בן הורדוס הראשון ומרים החשמונאית, שישב ברומי בימי מיבריוס ונעשה לירידו של קאיוס קאליגולה כשהיה זה רק יורש-עצר; ומפני שהביע פעם אחת את תשוקתו, שתמחר מיתו של מיבריוס כדי שיעלה קאיוס על כסאו, נתן אותו מיבריוס בכבלי-ברזל והושיבו בבית-האסורים, כדי לשלם שלומים לירידו, שסבל על ידידותו, המלך קאליגולה בשנת 37 את אנריפס זה על ה„מטרארכיה“ (החלק הרביעי ממלכותו של הורדוס הראשון) של הנשיא הורדוס פיליפוס, בן הורדוס הראשון, שמת זמן מועט קודם, הממלכה היתה קמנה מאד: היא כללה רק את בשן, מִיֶּזָה ואת סְרִכִּינָה (ארגוב הקדום) בעבר-הירדן מורחה; וה„מלכות“ אף היא היתה רק למראית-עין, כי מה היא מלכות שנתנה במתנה?—עניותי הקידמת של אנריפס והוללותו ברומי, שעשתה אותו לבעל-חוב גדול, היתה מפורסמת באלכסנדריה. אנריפס, שברומי כן היתה גם נפשו מורכבת מתכונות ההורדוסים ותכונות החשמינאים, מצא בימים האלה את עצמו, שבע תענוגים והוללות נתעורר בו היהודי, נתעורר בו החשמינאי, הוא רצה לפעול בארצו ולעבוד בשביל עמו. ולפיכך, אחרי שנה שלמה, שבה כבר נקרא עליו שם מלך, אבל באמת לא נהג את עניני-ממלכתו הקמנה וישב ברומי במסבתי החיללה של קאליגולה, בקש מן הקיסר רשיון לשוב ליהודה ולפקח על עניני מדינותיו, אפשר שהיה מתירא להשאר עוד במחיצתו של הקיסר החילל, ששגעונו ותועבותיו הלכו הלוך וגדלו—וברומי האשימו בהן את אנריפס, שאמרו עליו, כי השפעתו על הקיסר מוקת מאד. אפשר גם-כן, שלא היה בטוח בחייו, כמו שלא היו במיחים בהם כל יירי הקיסר הנישבים ברומי—רצה להיות, יירידו מרחיק, איך שיהיה, המלך בלי שלטון ובממלכה כבף איש יצא ליהודה ברשיון המלך, בדרך צריך היה לעזיר באלכסנדריה, ומפני שידע את יחוסם של היונים האלכסנדרוניים אל היהודים בכלל ובפרט אליו, אל „מלך אביון“ זה, שעור זה לא כבר הוצרך ללוות מהם כסף להוצאתיו היותר הכרחיות ושבל „מלכותי“ לא היתה אלא נדבת הקיסר הרומי,—לא רצה בפגישה רשמית וב„ראיונות“ רשמיים ובקש את רב-החובל של הספינה, שהלך בה ליהודה, שיכניס את ספינתו אל הנמל האלכסנדרוני בלילה, ולא יודע לאיש כי בא, רב-החובל עשה כבקשת אנריפס, אבל בעיר נירעה ביאתו של המלך החדש, היהודים שמחו עליו: עוד הפעם היה מלך ליהודים, היונים האלכסנדרוניים קנאו בהם: ליהודים יש מלך ולהם—אין. אבל הקנאה יצאה והיתה ללעג ובזו בשים לב אל שלטונו המינבל ואל מלכותו הפעוטה של אנריפס, ולפיכך נתאספו היונים, קודם-כל, להגימנסיון ושם התלוצצו והלעיכו באנריפס ובעמי בררשות של רומי, ואחר-כך ערכו בגימנסיון מחזה-התילים זה: באלכסנדריה היה משיגע אחר וקאראבאס שמו, שלא היה עושה רעה לשום אדם, אבל היה הולך ערום ברחיבות ביום ובלילה, בקיץ ובחורף, ונערי הרחוב והטיילנים היו מהתלים ומתגרים בו. את קאראבאס המשיגע הזה הביאו אל הגימנסיון, העמידו אותו באמצע כדי שיהא נראה לכל, שמי על ראשו ספר במקום כתר-מלכות,

עמפו אותו במחצלת במקום פורפוריה (שלמת-ארגמן) ונתנו בידו קנה רצוף, שהתגלגל ברחוב, במקום שרביט-מלך, והצעירים היוניים, שעטרו אותו, שמו מקלות על שכמם, כאילו היו שומרי ראש-המלך, ומן הנאספים התחפשו אחדים כאילו באו לבקש משפטם מאת המלך, אחרים—כאילו באו להתייעץ על עסקי-המדינה והשאר—כאילו הם מקדמים פני המלך בתרועה, ופתאים התחילו כולם לקרוא בקול גדול, מרן! (Μάρν), שפירושו בסורית: 'אדוננו המלך' ⁽¹⁾. כך עלכו היונים את המלך אנריפס ואת עם היהודים, ולמרות מה שאנריפס היה ידיד הקיסר לא מחה הנציב פלאקוס בידי העולבים המחווצים, הרבר הזה אירע בחידש אבנוסט 38 לספ'ה'נ, והיונים, שלא פגשו שום התנגדות לתעלוליהם מצד הממשלה הרומית, לא הסתפקו בליצנותם, כדי לכסות על עלבונם של ידיד הקיסר מצאו לנכון לתביע מירי היהודים את עלבונם של הקיסר עצמו: הם דרשו להעמיד את צלם הקיסר בבתי-התפלה (προσευχαί) של יהודי אלכסנדריה, פלאקוס התיר את הרבר הזה—והצלמים הוצנו בבתי-התפלה היהודיים בחוק-יד, ולאחר ימים אחדים הוציא כרוז, שעל-פיו אין היהודים אורחי-אלכסנדריה שוים בכויתיהם עם כל שאר האזרחים, אלא זרים וגרים, מובן מאליה, שאחר כתב כזה נקל היה לו לתת את היהודים לבז ולמשסה, ואמנם, מיד התחילו פרעות ביהודי-אלכסנדריה לכל משפטן וחוקיתיהן, בתור זרים וגרים התחילו לגרש אותם מארבעת חלקי העיר ולרחקם לתיך רבע אחד—הגמו האנוס הראשון, והיונים חדרו אל תוך הבתים, שעובי היהודים באונם, שדרו, חמסו וחלקו ביניהם את השלל, דלתיתיהם של בתי-המלאכה, שהיו סגורים ביום ההוא מפני שבו חל יום-האבל על מית דריוילה אחות קאליגולה, נשתכרו וכל מה שנמצא בבתי-המלאכה האלה הוצא החוצה ונתחלק בין הפורעים, לחיות רעות נהפכו היונים: בכל מקום שפגעו ביהודי רגמו איתי באבנים או המטוהו באלה, ועל-פירוב היו בוחרים לענותו בכל מיני עניינים מלהרנו בבת אחת, ואפילו על המתים לא חסו עינם של הרוצחים: הם הטילו מומים אף בגופות המתות ואחדות מהן גם שרפו כאש בראש חוצות, כמה וכמה יהודים סחבו חיים ברחובות והכוס מכית אכזריות, ארבע מאית בתים שייכים ליהודים נהרסו ונבזו, וביניהם בתיהם של שלשה מראשי קהלת-היהודים, בתי-הכנסיות מקצתם נהרסו ומקצתם נשמאו מתוך שהעמידו בהם את צלם הקיסר, בבית-הכנסת היותר גדול, הידוע בשם, דיופלסטין של אלכסנדריה, שעליו אמר ר' יהודה: 'מי שלא ראה דיופלסטין של אלכסנדריה של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל' ⁽²⁾, העמידו את צלמו של קאליגולה על מרכבה (quadriga) ישנה ונפסדת, שהביאה מן הגימנסיון, אשר שמשה בו למשחק-המרוץ... האבות הרוחניים של הפרעות הנוראות האלו היו אז (כמו בכל זמן ועידן מאוועד היום) סופרים צורדי-יהודים: איסידורוס, שמפני התנפלויותיו הנסות במחברותיו נקרא בשם, רוצח-הקולמים (καλαμοσφάκτης), לא מפון חברו, וביחוד זריר-העמ אפיון; על כולם עוד נדבר למטה, ופלאקוס ראה את כל המעשים הנוראים האלה ולא רק לא מחה ביד הפורעים, אלא עוד להם באופן היותר נורא: ביום הולדת הקיסר קאליגולה (ביום 31 אבנוסט, שנת 38) צוה הנציב לאסור 38 מראשי קהלת היהודים, מן הזקנים ונשואי-הפנים שבהם, ובשלאות של ברזל נסחבו אל התיאטרון, ששם צוה להלקותם בפני שונאיהם, שנאספו לראות בחרפת היהודים ובענוייהם... ואף על פי שלא היתה רשות לשים אדם לשים עונש-מלקות על היהודים, ובפרט על ראשי-קהלה שלהם, ואף-על-פי שעל-פי החוק הרומי אסור היה להלקות ביום-הולדתו של הקיסר אפילו רוצחים פשוטים, מפני כבודו של קיסר, התיר הנציב לעצמו להלקות ביום זה את ראשי היהודים, שהרי

⁽¹⁾ כל זה מתואר בפרשות ובקשומים ציוריים ברומאן ההיסטורי, 'ימים מקדם או אפיון' (תרגום עברי מאת יה'ל). ווארשא תרמ"ח.

⁽²⁾ עיין מוכה, נ"א ע"ב ציור בית-כנסת מפואר זה בפרשות:

בוה קנא לכבוד-המלך, שהיהודים לא רצו לתת לו כבוד-אלהים ולהעמיד את צלמו בהיכליהם. חלק מן הלקויים מתו תחת יד הלוקים ואחרים מתו אחרי מחלה קשה מכאב ומחרפה, ולא רק על נכבדים וזקנים לא חסה עין הפורעים, אלא גם על נשים. נשים יהודיות הוכרחו לאכול בשר-חזיר בתיאמרון, לעין רואים. ואחרי כל אלה עוד שלח פלאקוס את שר-המאה קאס טגור בלוית נדוד של צבא לחפש בכל בתי-ישראל, שמא ימצא בהם כלי זין; כפי הנראה, מתיראים היו היונים ופלאקוס מגינם, שמא ירצו היהודים להגן על עצמם בעת צרה חדשה או לנקום מן היונים את נקמת דמם השפוך וכבודם המחולל, ועל-כן מצאו לנחוצו לעשות "חפוש" בבתי-היהודים ולקחת מהם את כל כלי-הזין שימצאו בהם. בולשית זו בדקה אפילו בחדרי הבתולות התמימות בלי חוס על צניעותן, אבל שום כלי-זין לא מצאה.

זהו ה"פוגרום" האנטישמי הראשון בדברי ימי ישראל ואלה הם פרטיו. השתוותו אל הפרעות, שנעשו ביהודים מאז ועד היום, בכללו וברוב פרטיו מפליאה מאד, מצב שוה לפי ערך מילוד תמיד תוצאות שוות. יהודי אלכסנדריה היו המעוט בין היונים, גרים גרורים מארצם ונסחים מעל אדמתם, ויחד עם זה היו מתחרים מסוכנים בכל ענפי העבודה, המסחר והספרות, ועל-כן די היה לניצוץ אחד כדי שתתלקח השנאה ותביא לידי פרעות, ונגד פרעות אלו—מה יכלו היהודים לעשות בהיותם המעוט בארץ לא-להם? — אפילו להגן בכלי-זין על עצמם לא יכלו — הנציב הרומי דאג לכך ואסר את, נשיאת-הנשק (μαχαροφορία) עוד שנים אחדות לפני הפרעות, כמו שמעיד על זה פאפירוס יוני, שנמצא במצרים לפני עשר שנים⁽¹⁾. ובכן היו לא רק לבו ולמשסה, להרג ולאבדן, אלא גם ללעג ולחרפה. ולא נשאר להם לעשות אלא מה שעושים יהודי-הגולה בכל מקום ובכל זמן: להשתדל לפני הקיסר הרומי, שלא יסיר חסדו גם מנתיניו היהודים, וזאת עשו.

ובין כך וכך לא הועילה כל השתדלותו של פלאקוס למצוא חן בעיני קאליגולה, שכפי הנראה לא היה יכול לסלוח לו את יחסו הטוב אל מיבריוס או את עלבון ידידו אנריפס, שנוסף על זה הודיע לקאליגולה מה שלא שלח פלאקוס לרומי את אגרת-הברכה של היהודים לכבוד-התקסרות הקיסר החדש, כמסופר למעלה; ובימי חג-הסוכות, ימים מועטים אחר הפרעות ביהודים (בסתיו 38), נאסר פלאקוס פתאום על-פי פקודת-הקיסר ונשלח לרומי, ומשם הגלה לאי-גדרוס בים האַיניאי, ששם נהרג לאחר זמן מועט בפקודתו של קאליגולה. היהודים ראו נקמה באויבם, אבל גזרותיו לא נתבטלו, יחוסם של היונים אליהם לא הוטב ועדיין היו צפויים לכל צרה ואסון, וכך החליטו יהודי-אלכסנדריה לשלוח, כנראה, בחורף שנת 40⁽²⁾, את, המלאכות אל קאיוס המפורסמת, שהפילוסוף הגדול פילון מאלכסנדריה עשה לה זכר-עולם⁽³⁾.

מלאכות יהודית-אלכסנדרונית זו היתה של חמשה אנשים⁽⁴⁾, שבראשם עמד פילון. אבל גם היונים האלכסנדרונים לא שתקו וגם הם שלחו לרומי מלאכות לקטרג ולהשטין על היהודים ולהצדיק עליהם את הפרעות ושלילת-הזכויות. במלאכות זו השתתפו אחד משני

(1) E. Schürer Geschichte des jüdischen Volkes Zur Zeit Jesu Christi, עיין על זה: I³, 70 u. 499, Anm. 165.

(2) בנוגע לחוסן של המלאכות עיין מה שכתב: Schürer, Gesch. des jüd. Volkes etc., I, 501—502, Anm. 174 וגם Graetz, Geschichte der Juden, III⁵, SS. 761—72.

(3) "המלאכות אל קיוס קליגולה" (שבת ובספר "נגד פלאקוס" של פילון באו כל המאורעות המסופרים עד עתה) נתרגמה עברית (מתרגומו האשכנזי של אקאד) "ע"י ר' מרדכי אהרן גינצבורג, ווילנא תקצ"ז.

(4) כך אומר פילון עצמו (Leg. ad Cajum, § 46, Mangey, II, 600). יוסף פלאוויוס (קדמוניות, י"ח, ח', א') אומר, כנראה, בטעות, שהיתה של שלשה אנשים.

ראשי המסיתים לפרעות, הנימנסיארך איסידורוס, ואולי גם חברי לשנאת-היהודים לאמפון, ששניהם ידועים לנו עתה גם מתוך הפאפירוסים היוניים, שנתגלו בימים האחרונים ומתוכם נודע לנו גם זה, שהם נשפטו ברומי על-ידי קלודיוס קיסר בבית-דין של כ"ה סינאטורים ויצא דינם למיתה⁽¹⁾; ובראש המלאכות היונית עמד צורר-היהודים הידוע אמפון, שנגדו כתב יוסף פלאוויוס את ספרו הידוע: קדמות היהודים נגד אמפון. הפכים יותר גדולים משני העומדים בראש שתי המלאכות אי-אפשר לצייר אפילו לדמיון היותר נלהב. פילון היה אחד מן הפילוסופים-הפייטנים היותר עמוקים שבכל הדורות. אדם בעל נפש זכה כבדולח וטהורה כעצם השמים, בעל לב רגש, דמיון עשיר, הגיון עמוק, אדם רחיק משאין החיים, רחוק משנאה וקנאה ותחרות ואיבה רק את ההסתכלות ואת העיון ואת חשבון-הנפש—זה היה ראש המלאכות היהודית. והוא היה צריך להתנושש עם סופר-אניטאטור מצרי-יוני, שידע את הכל, שעסק בכל, שכתב על הכל, שבספריו היה נקל לו לברות דברים שלא היו מעולם ובחיים דרף כל ימיו אחרי ההצטיינות ואחרי הכבוד המזהיר ואחרי הפרסום הרועש והמצלצל, עד שטיבירוס קיסר קרא לו, לדברי פליניוס⁽²⁾ הוקן⁽²⁾, בשם, צלצלי-השמע של העולם (Cymbalum mundi) ופליניוס עצמו אמר, שראוי לקרוא לו בשם, התוף של תהלת עצמו (propriae famae tympanum), דברן רועש וחצוף כזה בידוע שינצח, ולא קשה היה לראות מראש, שהמלאכות היונית תצליח יותר במשלחתה, ובפרט אצל אדם כקאליגולה, ואמנם, בידה עלה למשוך אליה—בוראי לא בחנם—את העבר הליקון, שהיה אוהבו של קאליגולה, בצרתם רצו גם היהודים, להתרועע אל הליקון ולהרצות לפניו את חפצם, אבל דבר זה לא עלה בידם. אז החליטו למסור ספר-זכרון לקיסר בכתב, מעין מה שמסר לו קודם אנריפס המלך. אז קבל אותם קאליגולה מתחלה בשדה-מארג הסמיכה לרומי, אבל לא שמע למענותיהם ורק הבטיחם לקבל אותם שנית ולשים אז לב לדבריהם. בינתיים יצא הקיסר לעיר פוטיאולי שבקרבת-ניאפול—וגם צירי היהודים יצאו לשם אחריו. שם באה אליהם הבשורה הרעה מפקדתו של קאליגולה להעמיד צלם בהיכל הגדול—בבית-המקדש שבירושלים,—שמועה שעוד נדבר עליה. כל השתדלותם, שיקבלם הקיסר בפוטיאולי, עלתה בתוהו. רק לאחר זמן קבלם ברומי בגנים של מיצינאס ולאמיה, ראיון זה תאר פילון בפרטיות יותר גדולה⁽³⁾—ואין דבר מחפיר ועולב, ואין דבר מוכיח את שנעונו ואת תעתועיו ואת נבלותיו וגסותו של קאליגולה יותר ממנו:

הקיסר לא מצא לו שעה פנויה לדבר עם שתי המלאכיות, שבאו מעיר גדולה והמתינו לראיון כמה וכמה חדשים, אלא בשעה שבא אל הגנים כדי לפקד פקידות להבנאים בדבר בית-הקין, שעלה במחשבתו לבנות בגנים אלה. ובכן לפנינו מחזה, נהדר כזה: הקיסר מתרוצץ הנה והנה ומפקד פקידות להבנאים ומאחריו נגזרים חברי המלאכות ומרצים באיתה שעה, בדרך הליכתם, את טענותיהם, והקיסר פונה לפניו ומצווה את צווייו להבנאים, ולאחריו—ושימע את דבריהם של ראשי המלאכות ... איסידורוס הנזכר מחניף לקיסר ומראה, כמה רעים וחמאים הם היהודים, שאינם רוצים לתת לקיסר-רומי כבוד-אלהים ככל העמים, וכשהפילוסוף הוקן פילון מתחיל להצטרק על זה ולבאר את הענין, אין הקיסר נותן לו לדבר והוא מפסיק באמצע בשאלה: ובכן אתם הנכם בויה-האלהות, שאינכם מאמינים באלהותי, ומעריצים אל בלי שם בעוד שהכל מעריצים אותי וולתכם?—ועל שאלה זו הוא מוסיף דברי-גדוף, שפילון אינו רוצה לחזור עליהם בספרו... בינתיים עובר הקיסר לדבר אל הבנאים ושתי המלאכיות נגזרות אחריו ומסיפות להרצות

(1) עיין מאמריו של תיאודור ריינאך במכתב-העתי: *Revue des Etudes Juives*, XXXI, et XXXVII.

(2) עיין ספרו: *Hist. natur., praefatio*, § 25.

(3) עיין: *Philo, Leg. ad Cajum*, §§ 44—46 (Mangey, II, 596—600).

טענותיהן. וכשאו מלשין איסידורוס, שאין היהודים מקריבים קרבנות לשלום הקיסר, משיבים היהודים, שכבר הקריבו קרבנות בעדו שלש פעמים: כשנתקבר, כשקם מחליו וכשנצח את אויביו בגרמניה; ועל זה משיב קאליגולה: „מה לי אם אתם מקריבים בעדי, אם לי אינכם מקטירים!“—וקודם שהיהודים מספיקים להשיב אותו דבר הוא פונה אליהם פתאום בשאלת-לגלוג: „מפני-מה אינכם אוכלים את בשר-החזיר?“—חברי המלאכות היוניות צוחקים בכל פה על „חכמה“ גדולה זו של הקיסר, כדרך העבדים הרוצים למצוא חן בעיני אדוניהם, ועוד הפעם פונה קאליגולה אל היהודים בשאלה פתאומית ונאמרת בחפזון: „הודיעוני-נא, על איזו תעודות אתם מיסדים את תביעת שווי-הזכויות?“—ובלי שהמתין לתשובה היא פונה עורף להמלאכות ורץ לדרכו ברמז, שה„ראיון“ נגמר, וכשהמלאכות היהודית כבר מכינה את עצמה ללכת הוא אומר: „רואה אני, שהאנשים האלה הם יותר שוטמים מרשעים, ומפני כן הם כופרים באלהותי“.

ובזה נגמרה המלאכות, שתוצאותיה היו—לא כלום. נקל להבין את מצב רוחם של חברי-המלאכות, אבל פילון מנחמם ומדבר על לבם, שלא יתעצבו ולא יתיאשו: אמנם, קאיוס כעס עליהם והביע את כעסו בדברים, אבל הרי בדבריו הכעים קאיוס את ה'! אלה היו התנחומים היחידים על ההרג, על הענויים, על הבויה, על החרפה ועל הלעג!... ומה יכלו יהודי-אלכסנדריה לעשות יותר בהיותם מוקפים שונאים מכל צד גם בארץ-מושבם וגם ברומי? מה יכולים לעשות גרים בארץ נכריה אף אם על פי החוק הם תושבים ואזרחים?—מוכרחים היו לצפות לישועת ה', שאמנם באה, מתחלה על-ידי הריגת פלאקוס ואחר-כך—על-ידי הריגת קאליגולה. כי כשעלה קלודיוס על כסא רומי נתאשרו על-ידו כל זכויותיהם של היהודים האלכסנדרוניים, הותר להם לשמור את דתם ולעבוד את אלהיהם לפי חוקיהם וגם נקנסה מיתה על איסידורוס ולאמפון, כאמור. אבל ראוי לשים לב, שאף דחית פלאקוס וחסדיו של קאליגולה לא נעשו אלא בהשפעתו של אגריפס מלך יהודה, שהשתדל בעד אחיו הפזורים...

שנעונו של קאליגולה פגע לא רק ביהודי אלכסנדריה, אלא גם ביהודי ארץ-ישראל, כמו שרמזנו כבר. נסורה-נא לראות, איך התיחסו היהודים האלה אל תשוקתו של הקיסר המשוגע לחלל את הקודש ואיך הגינו הם על היקר והקדוש להם.

(סוף יבוא).

ד"ר יוסף קלחוןר.

קריקטורות.

דרמה בשלש מערכות.

מאת

יצחק קצנלסון.

הנפשות:

שִׁמְיָק, מי שהיה גימנוסט.	בְּרוּךְ קֶצְמָן.
אִיֶּסֶק.	רֶבֶקָה, אשתו.
נְלֻדְיָא.	אֹסְקָר { ילדיהם
יֵאֵשָׁא.	דוֹרָה {
יִצְחָנִית.	רֶאֱבֶנְדָן, בן־אחיו של ברוך קצמן.
מֵאֲנִידֵהוּא.	שָׂרָה לָאָה.

המערכה הראשונה חלה בראשית האביב. מן הראשונה עד השניה עובר חודש ימים. מן השניה עד השלישית עור חודש. זמנה של הדרמה: השנים האחרונות.

מערכה ראשונה.

הבמה:

חדר־אכל גדול ורבוע. בירכתי־החדר, בקיר שלפני הרואים, מימין־דלת אל המרקלין. משמאל דלת אל חדרו של אוסקר. בין שתי הדלתות תלויה תמונה. בכותל הימני שתי דלתות: זו שבירכתי אותו הכותל—כלפי החוץ היא, וזו הקרובה לרואים—מוליכה אל חדר־המבשלים. לא רחוק מן הדלת היוצאת אל הרחוב, בזווית, עומד קולב של עץ, שתולים עליו את הבגדים. בקיר השמאלי שני חלונות מקושטים ביילונות יפים. שתי ספות נמוכות סמוכות לשני הכתלים מימין ומשמאל; על נבי אחת מזה תלוי שעון־קיר ועל נבי שניה מזה ראי ותמונות יפות במסגרות. באמצע החדר עומד שלחן ומן התקרה יורדת עליו מנורה בעלת קנים יפים אחדים. אצל חדרו של אוסקר עומד שלחן־כתיבה קטן. השעה אחרי הצהריים.

(החדר ריק רגעים אחדים לנגד הרואים).

אוסקר (מצלצל בסעטון הדלת של הסדרון).

שרה: לאה (בת־עשרים, ריבה יפה, בעלת־שן, סוחתת סתוך דחופה ברגל בדלת של חדר־המבשלים ונכנסת עם מים רותח). אך אלה הם צלצלים! כמעט שהפכתי על פני את המיחם כלו... (מעמידה את המיחם על הטפ שעל נבי השלחן וממהרת אל הדלת לפתוח לו).

אוסקר (בן תשע-עשרה. לבוש בגדי גימנוזיסט. רם הקומה ורל בשר, שפמו שחור וקמן וקצותיו מחודדים למעלה. אינו חכם ביותר, פטפטן, מה שבגרוננו הוא מעלה על לשונו, נכנס ואפנים עמו).

הנך יפה, בלי עין-הרע, אלא שקצת חרשה את באזניך, חביבה!

שרה-לאה. האמנם?

אוסקר. ואלא מה נתניני לעמוד זמן מרובה בחוץ ולהתדפק על הדלת? חרשה

את, חרשה את קמעא!... (מורה באצבע אל דלת הטרקלין) שמא ישן הוא?

שרה-לאה. לא.

אוסקר (ממהר לפתוח את דלת הטרקלין למחצה. בשחוק קל). איהו, איהו האקספלוזאטור?

שרה-לאה. זה עתה יצא.

אוסקר. אה... לפקיד, למזל-טוב, את הפבריקא!... שמא ראית, שרה-לאה, השם אבי

גם את מעילו עליו?

שרה-לאה. כמדומה לי, שלא דוקא.

אוסקר (קרב אל הקולב, מכיר עליו את מקלו של אבא, חוטפו בידיו). אמת ונכון! גם את מקלו

לא לקח איתו... (לעצמו, כשהוא מושך אליו את האפנים) גם זו למזבה! יעלה

בידי הדבר הפעם... גם את, שרה-לאה, דעי איפוא זאת, גם את—(מרים את

המקל ומניעו בידיו) סימן זה משמש לי ולאמא ולכל אלה המצפים לחסרו

של אבא... כיון שהניח אבא את מקלו בבית—את רואה את החוטרא עם

גולה סינית זו?—כיון שהניח אותו אבא בבית ויצא לשעה קלה בלעדיו,

סימן הוא, כי לבו של אבא טוב עליו—עשה מה שלבך חפץ!—את

הריטונדא של אמא ראית?

שרה-לאה. אותה החדשה עם זנבות התחשים היקרים?

אוסקר. זו, זו!... זה שלשה שבועות שקנתה אותה! הקיץ, כפי שאנו יודעים, כבר

ממשמש ובא—אָה! (מראה על גולת המקל) סיני זה נשאר בבית, הודרזה אמא,

בשעת כושר זו, ויצאה וקנתה מה שקנתה... משום שיפה את, אני מגלה

לך את זה!

שרה-לאה (בשחוק קל). לדידי יכול היה אבא למול את מקלו גם היום.

אוסקר (מתבונן באפניו). חם וחלילה!

שרה-לאה. החרר-פני הוא, המיחם—הרי רותח, לדידי...

אוסקר (מפסיקה). חם וחלילה! גם אין להשיב כבר (מתבונן בפעם השנייה באפניו) קנוי

ומשולם! אלא שמטבעו של אבא לבעוס גם לאחר מעשה... את, שרה-לאה,

אל תיראי בכל זאת, כי באמת אין לירא כלל. הפרולטריום דהכא

לא תכירי אותם עדין? הם ודאי שאינם מקלסים אותו כלל.... בקרוב

יודמנו לך אלה ברחוב ויגידו לך שאבא בורגני הוא, קאפיסאליסט הוא,

כספלוזאטור הוא,--את, ודאי שאין את יודעת מהו אַפספלוזאטור?

אֶוהבירוא שלהם, את יודעת איה?

שרה-לאה (מכוללת מרוב דבריו). לא...

אוסקר. אהא! אינך יודעת! ברחוב הרחב!—ואולם לו לעצתי שמעת—אל תצאי

לשם כלל ואל תאמיני להם ולהבליהם... וראיה לדבר: בעיניך תראי אם

יקפיד אבא כל-שהוא על שתי המאות הללו (מקיש בידו על האפנים). הראית

מימך בריה כוז?

שרה-לאה (מראה בסנדרה). כוז? ראיתי.

אוסקר (תמוה). אף גם בעירתך? אשתקד עברתי במקום ההוא ושהיתי שם יום

תמים—חוצות צרות עם בצות גדולות וקמנות.—הן יש לי שם בעירתך

דוד ודודה ובני-הידים, שארים לא יספרו מרוב! בימי החמה, אמרו לי.

בצה זו מתיבשת ואנשי העירה נוהרים דרך הסממות הצרות אל מחוץ לעיר—שמה לא כך הוא?

שרה-לאה, משמזכירים לי את זה—אוי לבי מתחיל נוהה.

אוסקר, אה, אה, הנה הם הגענועים!

שרה-לאה, האביב, הרי הוא בא כבר, כלום ראית, אדוני, את סביבות עירתי ביום אביב חם?

אוסקר, לא, משום שלא היה עם לבי לחכות זמן-מה, לימים יותר חמים, לבית-אבא חזרתי—(מראה שוכ על האפנים), והיוצא מזה, מכונה זו אינה חדשה בעיניך?

שרה-לאה, לפעמים היה בן-הפריץ עובר ברכב שכזה דרך רחובנו הצר.

אוסקר, בן-הפריץ? בוז העירה הגמדית ישנו גם פריץ ובנו של פריץ?... ואני אמרתי: צנועה את ואינך מסתכלת בבחורים כלל...

שרה-לאה, (מכוונת קצת ונכונה), הרי הפריץ! הפריץ... גוי עשיר—מה אתה סח?

אוסקר (כמדבר אל עצמו), אהא... פריץ כגון זה!.. (לשרה לאה) יש לו שם אחוזה מחוץ לעירה, אחוזה גדולה ויפה... עם כל אותם האכרים והאכרות, אכרות צעירות בכתנותיהן הקצרות והאדומות, עם הצורות המלאות דם ושמות וריח-שדה... לא יחסר כל לו, לכן הפריץ שלכם!

שרה-לאה (שלא הבינה לרעו), בודאי...

אוסקר, אה! אה! יודע אני את הפריצים הללו ואת בניהם... גם בנות ישראל חביבות עליהם...

שרה-לאה (פונה ללכת לחדר-הבשול),

אוסקר (מחזירה), שרה-לאה! הן תגירי לי את האמת? אתך לא בא, פריץ? זה במתן-ומשא?

שרה-לאה, הנח לי! (פונה ללכת).

אוסקר (תופסה בידה), הריני שואל אותך—חיקא, חיקא היפה, כלום לא כך היה קורא לך?

שרה-לאה (בתמהון וריוח), חדל לך ממני!

אוסקר (שומש את ידה), אוי לאותה בושה! שום רגש של כבוד אין להן לבנות ישראל...

שרה-לאה (נמלסת לחדר-הבישול),

אוסקר, עבדים! עבדים! (מזכיר את רכבו אל חדרו),

(הפסקה. הבמה ריקה רגע קל).

ראובן (עומד מבחוץ ומצלצל בהפסקות),

שרה-לאה (באה מחדר-הבישול, נכלמת קצת, כשהיא שולחת מבט בוז אל עבר דלת חדרו של אוסקר, פותחת את דלת תדר-המסדרון), ראובן!

ראובן (צעיר, בן עשרים, בעל קומה בינונית, אלא שגופו מוצק, מתוך רשמי פניו, תנועותיו ומהלכ נכר שהוא בעל רגש ובעל רצון כביר, הרי הוא נכנס לתוך החדר, לבוש פידוק'ק על כתפו האדומה ועניבה דקה משולבת לו בצדה. מאובק בגבו ובכתפיו ובמנבעתו השחורה והעגולה, בידו האחת מקלו וסלסלה בשניה). שרה לאה! — אכן, כאן את, אצל דודי! ...

שרה-לאה (נושלת מידו את סלוי), מבית אבא אתה בא?

ראובן, מהתם... בעגלתו של אשר (מניע בכתפיו), ראי, זה האבק אשר כסני.

שרה-לאה, דרך קשה מעירתנו לכאן—אף אני עברתי בה...

ראובן, וגם עליך כסה האבק?

שרה-לאה, אני בחורף עברתי... בעצם החורף! ישבתי עטיפה בתיך סוכתו של אשר—טוב טוב שהיתה חלולה והצצתי בעדה וארא את השדות הרחבים

שהשתרעו קפואים ומעונים שלג, מקצה עירתנו התחילו... אילנות ערומים וחנוטים הלכו והתרחקו מן הסוכה המלאה נקבים... יום קר היה אז! — ואתה, כלום לא ידעת שלבית דורך נסעתי? בזכות המלצתה הטובה של אמך ובזכות רצוני הטוב... ימי לחץ ומחסור הגיעו לנו... בעיני דורך ה,נגידתי' מצאתי חן תיכף לבואי, ועוד ביום השני כבדתי בכביס... את אבי, ראובן, ודאי ראית לפני צאתך לכאן?

ראובן. את רבי זלמן — ראיתי, ראיתי! — הנה גם שלח לך מכתב על ידי (בהשפלת קול ובכת צחוק קלה) ובקשני שלא אטה אותך מן הדרך הטובה...

שרה-לאה. כלום יכול אתה?

ראובן. יכול, יכול! — מעשים הרי נעשים בעירתנו! — בל' עין-הרע — אורגניזציה שלמה... לכשארצה אני יכול לומר: (באירוניה מעושה) מוכרח הייתי לעזוב את בית אבי לרגלי רדיפות פוליטיות... (משנה את המון), יונה החיט אמר, שאם אודמן לו לא ישלחני חיים מתחת ידיו.

שרה-לאה. וכי מה עשית?

ראובן. (בדרך כמול). מעשה בשביתה...

שרה-לאה. כולי האי!

ראובן. הרי אמרתי לך. אירגניזציה כמנהג כל העולם!

שרה-לאה. באמת? — ומי הוא שם בתוך האורגניזציה? — המתן-לי, המתן לי — (חושבת קצת ומונה באצבעותיה) הרי: אתה — גם כשלא תגיד לי ארע; יונתן,

טיביה, גם חיים, חיים בנו של הרב — הן גם הוא?

ראובן. עד כאן! קונספירציה, ידידתי... ואולם עדין יספיק לנו הזמן לשוחח בענינים הללו.

שרה-לאה. (שבעת רצון). יפה עשית, ראובן, שבאת!

ראובן. (פוקר את הכל בכיית), וכי מה את סבורה, שרה-לאה, כתנתי זו האדומה והרהיטים הללו כלום מתאימים הם?

שרה-לאה. וכי מה בכך? — ככה לובשים פה רבים.

ראובן. והרחוב הארוך — היודעת את, איהו?

שרה-לאה. (בשחוק קל). שני אתה היום בשאלתך זו.

ראובן. הנה כי כן יש לך דואנים כאן גם בלעדי?

שרה-לאה. אהא! ביוחד זה הראשון... אלא שהוא מיעץ לי שלא אלך להתם.

ראובן. בר-נש שכזה! ואת, עדיין לא הלכת!

שרה-לאה. עדין לא הלכתי... מיום שבאתי לכאן כמעט שלא הפסקתי לצאת מפתח הבית.

ראובן. (צועד רגע אילך ואילך, מתאושש לפתע). ואולם ראי-נא, ראי, אני הן ידעתי שכאן את, בבית דודי — אחותך אמרה לי.

שרה-לאה. צירלה? האם גם איתה ראית?

ראובן. א! צירלה, הרי היא מן הלוחמות. (בצחוק קל) אנכי-אורחא אניד לך, שזו בקשתני להסות אותך מן הדרך הטובה... דברי אבא ודברי אחותך —

דברי מי שומעים?

שרה-לאה. ואני עצמי — היכן אני?

ראובן. (מביט בה מעט תמוה וכמכיר את אונן).

שרה-לאה. (משמילה עיניה, נכנסת). באת לכאן על מנת להשתקע?

ראובן. (באון רגיל ופשוט), איני יודע עוד כלום... עדין לא תהיתי על קנקנו של דודי...

אוסקר. (פותח את דלת תדרו ומציץ באורח הכא). האח, הרי ראובן!

- (שרה-לאה שבה לחדר הכישול).
 (נגש לראובן, מנשק לו). קודם-כל נשיקות-אחים. עכשו הכירני-נא! (מודקף).
 (סוקר אותו סקירה קלה). אוסקר! מאשתקד — ושלא להכיר; זכורני, ששהית
 אצלנו יום תמים.
 אוסקר. ראה! והרי הכירני ... כלום לא נשתנית במקצת?
 כל שהוא ...
 אוסקר. האף אמנם, נשתנית באמת? (מוציא מכיס חזיתו ראי קטן ומסתכל בו).
 גדלת במשך השנה!
 אוסקר. (משים ידיו על מתניו ומתרומם על ראשי אצבעותיו). האף אמנם, גדלתי! וחדוש זה
 שנתחדש לי? (מסלסל בקצת שפמו ומעכם פעם ברגליו) מראשתקד ... גם על
 שלך — אין לך מה להתאונן.
 אוסקר. מצאת לך ענין.
 אוסקר. עדין תם אתה; אותי שאל ואגדך מה מוצא חן ... השפם, כמו שאתה
 רואה, סימן גברות הוא ... ואולם שמע, מה עושה כיום אחותך דבורה-לי?
 דבורה-לי כמדומני?
 אוסקר. דבורה. (בטון מרונן ומתרה) אחותי!
 אוסקר. הריני זוכר אותה: ערמונית היא, לא גבוהה ביותר ... ידען גדול בהני
 מילי מעליתא לא הייתי אשתקד ... למה זה לא תבוא אלינו לבקרנו?
 אוסקר. אני הנה באתי!
 אוסקר. מחכמה עשית זאת! אני אוהב קרובים אני מטבעי, גם אמא ודורה
 תשמחנה בך, ואבא — (מעמיד עיניו בקולב שתלוי בו מקלו של אבא) חייך שאף
 הוא כלום לא יטיח כנגדך! רואה אתה את המקל הזה? מקלו של אבא
 הוא, תשב אתנו ימים מספר ותדע פשר דבר.
 אוסקר. (לעצמו). אומ-הו ... לא לרצון יהיה לו הדבר ...
 אוסקר. הן אמרתי לך! אלא אם רוצה אתה לצאת ידי כל הרעות, אוי פשוט,
 אחא, מעליך בלוסה זו ואת הלולאות האדומות הללו ... לפני ימים מועטים
 היתה כאן שביחת, מנהלה של אותה שביחה — היתה עליו בלוסה בזו
 שלך ועם אותן הלולאות, אפשר אבא ירגיש בזה.
 אוסקר. (כשהוא יושב קצת בשפתו). אם לא אמצא לי כאן עבודה מיד, הריני שב
 לביתי.
 אוסקר. נו, נו ... לא כל-כך מהר, חביבי! כיון שבאת לכאן, חייך, שלא אניחך עד
 שאני מראה לך את עירנתני. עירה' זו גדולה היא, גדולה מן הדרך
 שאתה בא משם! בקרוב יתחילו ימי-הפגרא ואז — אולם גם עכשיו
 שעתי פנויה היא — ואם רוצה אתה, הריני הולך אתך אל ככר המרוץ.
 בוא, בוא וראית את האפנים שלי.
 אוסקר. רוצה הייתי, אוסקר, להתרחץ תחלה ולהתנער קצת מן האבק ... חמשים
 ויורסמא בעגלה, דרך-חול קשה.
 אוסקר. הדרך! הדרך! לולא זו הדרך, הרי זה הייתי בא אצלכם לא אחת ולא
 שנים ... לפעמים מאד קרובות אני יוצא לסיורי בעירות ובכפרים
 הסמוכים ... אבא מכנני בשם-התואר: שר לטן, ואף מקצת מן המקצת
 אין הוא יודע ... ואולם דע לך, יקירי, המחזרה' שבכאן — נו ... איני
 רוצה להוציא לעז על עיר מגורי! הרי לך כלל: בעיר גדולה קשה להשיג
 משהו מן המובחר, לעולם לא יגיע כאן דבר עד תכלית בשולו! ברגש
 שכמוני — בכלל מוטב לו לישב בבית ... כי פעמים יש שאתה פוגע שם,

באותם המקומות, במורה הגמנסיון — הרי זה עם לא היה! ... אף-על-פי-כן אם רוצה אתה (נש אליו ושואלו בלחש באוזנו. שב אתר כך לאחוריו ומציץ בו בכת-צחוק ציני) עדין תם אתה! לו הייתי אני בעירתך הקמנה, והייתי רואה שם ימים בטוב! ... אותם הפרובינציאלים כשהם באים לכאן התפעלות הם מתמלאים, התכינה הרבה, הגוי החיצוני מסמאים את עיניהם של הללו ... אותי שאל, אחי, ואנרך!

ראובן. הריני רואה! מים, מים, אוסקר, שמא תתן לי מעט מים?
אוסקר. (קורא בקול). שרה-לאה! (לראובן בקול שפל) אמנם כן, הרי גם זו, מעירתך היא! ...

ראובן. אנו גרים בשכנות, דלת מול דלת!
שרה-לאה. (פותחת את דלת חדר-הבישול ונשארת בפתח).
אוסקר. מים בקערה בשביל שארי!
שרה-לאה. (כשהיא שבה אל הדלת), בוא, ראובן, כבר הכינתי שם הכל בשבילך. (שבה לחדר-הבישול).

אוסקר. בת-עירתך היא, האין זאת? ריבה נאה וחמורה זו...
ראובן. (בקול רם כשהוא הולך לחדר-הבישול). חברתה של אחותי היא, חדל, חדל אוסקר! (נכנס לשם).

אוסקר. (הולך אחריה).
רבקה. (מצלצלה מבחוץ).

שרה-לאה. (באה מחדר-הבישול, פותחת לה, רבקה אחריה דורה נכנסות, בידיהן חבילות קטנות וגדולות. רבקה-היא כבת ארבעים, בעלת קומה וגוף יפה. בתנועותיה נכרת איזו רשלנות, פניה גדולים סגלגלים ועגבניים גם עיניה מבריקות עוד לפעמים, שפתיה מלאות ואדומות, שערותיה כבדות ושחורות ועשויות עוד יפה, מתלבשת היא בטוב טעם ולא לפי שנותיה. דורה-בת שש-עשרה, קומתה בינונית, גייתה מפותחת כבר אעפ"י ששמלותיה מקוצרות עדין, שתי קוצות-בתם עבות וארוכות יורדות לה בשכמה, פניה יפות וצוחקות תמיד, בריה יפה ועליזה זו רצה ומקפצת מתוך צהלה).

רבקה. (מביטה לכאן ולכאן) הארון בביתו?
שרה-לאה, איננו.

דורה. (מציצה בדלת המרקלין), איננו! איננו! זה כבר שיצא?
שרה-לאה, א, זה כבר. המיחס, כמדומני, הספיק כבר להצטנן.

רבקה. קודם-כל-החבילות, שרה-לאה, בקמורה... הן יודעת את!
שרה-לאה. (נוטלת את כל החבילות כדי לשאתן אל המרקלין, שתי ידיה כבר מעוננות).

דורה. (תולה על צווארה את שאר החבילות הקשורות זו לזו), זה הכל (שרה-לאה באה אל המרקלין).
אוסקר. (בא מחדר-הבישול, מוצא את שרה-לאה ברלת המרקלין), ואבא עדין לא בא?

רבקה. הרי זה עתה אנו באות... פשוט מעלי, אוסקר, את מעילי.
(דורה יוצאת לחדר-הבישול).

אוסקר. (מושך בעצלתיים בשרולה).
רבקה. היאך אתה מושך? הנח לי לעצמי (פושטת כעצמה את מעילה).

אוסקר. כבר הבאתי, אמא, את הלוסיפר!
רבקה. כבר?

אוסקר. הריהו עומד לו שם, בחדרי.
רבקה. אוי, אוסקר, ודוקא היום... (מוסרת לידו את מעילה) מול!

אוסקר. (כשהוא נוטל), וכי מה?
רבקה. ואבא?

- אוסקר (תולה את המעיל אל הקולב), מילא... עוד לפני הצהריים רמזתי לו לאבא על זה.
 רבקה ראה נא, ראה, זה מקלו! (פניה נוהרים).
 דורה (באה במרוצה מחדר-הבישול), איזה צעיר עומד לו שם בחדר-הבישול!
 אוסקר אמנם, כך, יודעת את אמא, שמסרפו של אבא בא לכאן, ראיבן.
 דורה ואני מה נבהלתי: באה אני לחדר-הבישול: ואיזה צעיר לבוש בלוסה אדומה
 עומד כפיף על גבי קערה ומתרחץ!
 רבקה דוקא היום!
 אוסקר הרבה כסף בזכות היום?
 שרה-לאה (יוצאת מן הטריקליון), הנחתי את החבילות בארגז התחתון.
 רבקה שוב לא היה כל צורך בזה... (לאוסקר) והוא למה בא לכאן?
 (שרה-לאה הולכת לחדר-הבישול).
 אוסקר מחכמה עשה זאת!
 רבקה וכי איזה חכמה יש במעשה זה?—ואולם הוא בא כבר, מסרפו של אבא...
 הריהו לפחות בחר כהלכה?
 דורה דומה הוא מעט בפניו לפני אבא.—מה הוא לי, אוסקר?
 אוסקר לך? ואת, אין את משיגה את את זה בעצמך? בר-דודך הוא!
 רבקה מוטב שתוכיר לו לאבא, מה הוא לו...
 אוסקר צרת הלוסיפיד עלי היום.
 רבקה ואני הרבה ממון הוצאתי הפעם...
 דורה בר-דודי הוא! אלך ואתן לו את הבורית שלי המיובה... שרה-לאה, ודאי
 שנתנה לו מן הבורית שלה הגרועה, פקחית שכמותה! (אצה לחדר-הבשול).
 רבקה (נגשת היא אל המיחס ומשמשת בו וחובכתו מתוך עצלות וקצת נענועים), קר הוא, קר
 באמת... (מנביתה קולה) שרה-לאה!
 שרה-לאה (באה מחדר-הבישול).
 רבקה טלי אותה, והיסיפי לו מעט אש ופחמים (צלצול בא מן החוץ). הריהו!
 (שרה-לאה יוצאת עם המיחס).
 אוסקר (ממהר אל הדלת, נשאר עומד לפניו ומצטלב כמה פעמים).
 רבקה אוסקר, הרי זה אבא!
 אוסקר (שואל במתכוין), מי שם?
 ברוך (מבחוץ), פתח, שרלמן!
 רבקה (שולחת אצבע למולו), הא לך!
 אוסקר (פותח כשהוא שוחק שחוק קל).
 ברוך (פבריקאי, בן-חמשים, בעל כרס, לובש בגדים רחבים במדה וקלים, שערות ראשו זקנו
 השופע צהובות וגם שיבה נורקה בהן. הריהו חש בזקנותו ולפיכך אין מצב רוחו נורמלי
 לפעמים, או שהוא מדוכא כלו או מבורח, לפעמים הריהו קמצן מעט. נכנס), משמה אתה
 בי, שרלמן! (משפשף ידיו בדרך סותר) תה! תה! (מוציא שעונו מכיסו ומסתכל בו)
 יצא יצאתי לרנע אחד והרי שעה שלמה!
 רבקה בלא מעיל ובלא מקל, ברוך? אף-על-פי-כן לא אביב עכשו בחוץ.
 ברוך (דעתו מבורחת עליו), הרי אביב! רוחות של אביב! ככה חם לי, ככה קל
 אני ברגלי! כסבירה את שלא ראיתך בחוץ, רבקה! תפה הייתי, וכי מי זה
 לובש עכשו מעיל של חורף?
 רבקה ראיתני? (מתארמת קצת) ולמה זה לא קרבת לסיע לי, הן ראית את החבילות
 שבידי...
 ברוך ברצוני היה אמנם לגשת אליך, אלא שנתעכבתי רגעים עם איזה סוחר.

- סחורתי בסיוון זה — ממש שהן נחמפות מיר ... עוד מעט ואף אמה לא תשאר אצלי!
- אוסקר ברוך (ברוך אנב). ומה נשמע בפבריקא עצמה? עובדים הם? המה עובדים! המה עובדים! אפשר שלא כדאי להם? על פי היושר הייתי צריך לסגור בפניהם את הפבריקא, לסגור לגמרי וידעו כיצד עושין שביתה!
- אוסקר רבקה. וכי מה היה יוצא לך מזה? (בחצי קולה לאוסקר). חרל, אוסקר!
- אוסקר ברוך. מה את רוצה? הריני שואליו מה היה יוצא לו מזה? בחור חכים שכמוך, מוטב לך שלא תחזה דעה כלל!
- אוסקר רבקה. אלמלא היית לפחות משהם ... והרי גם זה אינך! (לרבקה) ומה בנידון התה? (יושב בראש ושב מאין עבודה לשיחתו הקודמת) אלמלא היית לפחות — הנח לו, ברוך! (יוצאת אל המרקליון).
- אוסקר רבקה. משלהם אמנם אינני, אלא שאין אני רואה שום עול אם קוראים פעם לשביתה.
- ברוך. נו, נו, בלום פיד, שומה!
- אוסקר ברוך. אין אני רואה בזה משום שמות כלל ... אין אתה רואה בזה משום שמות כלל ... חכמי שלי! כפי ששמעתי יש בדעתך לקנות לך וילוספיד.
- אוסקר. וילוספיד ושביתה — הרי הם שני דברים שאינם כורכים אותם ביחד ... (קם מעל כסאו) ברם וילוספיד זה, שאמרת, כבר קניו הוא אצלי, הנני להצינו לפניך (יוצא מאצל השלחן לתוך חדרו).
- רבקה ברוך. (מופיעה בדלת המרקליון עם החבילות הקניות).
- רבקה ברוך. (מבלי שיראה אותה), שרלמן, שרלמן שכמיתו!
- רבקה. רואה אתה, ברוך? (שמה את החבילות על השלחן) וכי מה, עדין לא הביאה את המיחם? ודאי שהיא מוסיפה לו אש.
- ברוך. (ממשש ומסתכל בחבילות). אוצר שלם ... אוצר שלם ... (נוטל אחת בידו) מה יש בתוך זו, רבקה?
- רבקה ברוך. איני יודעת, התר את החבילה ... ונראה ... (מתיר את החבילה, רבקה עסוקה בהתרת שאר החבילות). משי ... משי ... רבקה — (מניחה את שאר החבילות שהתלה להתירן, נוטלת אז זו של ברוך, מפשילה את המשי וגוללתו), גון זה, ברוך, של תכלת כהה, כלום לא נאה הוא? אין יפה ממנו, אינו צעקני ומהנה את העין ... חליפה נהדרה, האם לא כך הוא?
- ברוך רבקה. (כשהוא מתאפק), אמנם כך הוא, כך הוא ... הרבה בודאי נתת בעד זה, א?
- רבקה ברוך. בעד אריג פשוט, אמת, שמשלמים פחות מזה ... ככה מחשב גם אני ... ומה מונח כאן? (לוקה בידיו חבילה שניה).
- רבקה ברוך. (נוטלת וגוללת גם את הסחורה הזאת). מסחורה זו לקחתי יותר, גם דורה חפצה מזה דוקא ... ארג זה, אמנם עולה לנו ביוקר קצת, אולם הסתכל נא, ברוך, בצבעו של זה! ביום, לאור החמה, גון לילי-יש לו ובערב לאור הנר הרי הוא נעשה כחלולי. כלום לא יפה הוא?
- ברוך. (עדין הוא עוצר ברהו). יפה, יפה! — אלא ששתי שמלות של משי למה הן? (משתעל).
- רבקה. צריך היית לצאת תחלה בלי מעיל כדי שתשתעל לאחר כך ... (מתחילה מקפלת את המשי) היוצא מדברייך שלא הייתי צריכה לקנות את זה? אולם

דע לך, ברוך, שכלל הוא: כשאתה עושה לך שתי חליפות, הרי הן מאריכות ימים והפסדך יוצא בשכרך!

ברוך.
אוסקר

אמנם כך... וזו הקטנה? (תופס כבר בחבילה אחרת), (מתפרץ מחדרו, האפנים בראש והוא אתריו) לכל הרוחות שבעולם! ראה נא, אבא, צעצוע זה? גלגל אחד התעקש, עמר לו ואינו סובב! (גשאר באמצע החדר מרים את הוילוספיד ומעמידו על גלגל אחד, מסבב בידו את זה שלמטה).

כך! כך! אצלי, אחא, תהיה סובב!
(אבא מביט מרחוק בפנים יפות בוילוספיד)

רבקה
ברוך.

(נוכרת וקוראה). את המיחם, שרה-לאה!
ראי, לשם מה מוציאים ממני! כלום יודע אתה, לפחות, לרכוב עליו?
(מפשוט רגלו האחת על-גבי הוילוספיד). אהא!
(קם ממקומו, נגש, תופס את המכונה ומסתכל בה) אלה הם רק דברים בעלמא...
(מסתכל בו שוב) כמה לקחו במחירו? מאה, א?

אוסקר
ברוך.

(מעקם קצת שפתיו). כמעט...
אצל חרש האורגים שלי, האשכנזי, ראיתי כגון זה, אלא שהוא נשאר ושם עליו כשר ממש...

אוסקר
ברוך.

עוד אני מתחרה אתו לגבי רכיבה על וילוספיד...
שומע שבעולם! הלו, הרי הוא מומחה בענין של רכיבה; מספרים עליו, על האשכנזי שלי, שבשעת רכיבה הוא מוציא מכיס בגדו תיק גלוסקאות וליטרא נקיקים ולועם, רוכב ולועם...

אוסקר
ברוך.

עוד אני מתחרה אתו לגבי רכיבה על וילוספיד.
(צוברת את צרורות הסתורה), את הפעוטות הללו, ברוך, כלום תמשמש בהן עכשיו?

אוסקר
רבקה

מכין שהן נחות, יהיו מונחות להן.
(דורה באה מחדר-הכישול, אחריה ראובן כשהוא מרוחק ומסורק).

ברוך.
אוסקר.

(נותן בו עינו). מי הוא זה?
ראובן, בנו של גדליה, דודנו...
(קוראה). המיחם! המיחם!

ברוך.
אוסקר.

(קצת נרגז ומבולבל). מה נעשה אתו היום, עם המיחם? נו, הרי לך שלום! (מושיט לו ידו). מה שמך?... ראובן, כך—כך, ראובן,—מה שלומו של אבא?
(בא-נעימות). לא-כלום...

רבקה
ברוך.

ובכן—בנו של גדליה אתה! כיצד הנך בא לכאן? רציתי לומר... כיצד.
(קוראת בקול). הרי המיחם!

ראובן
ברוך.

(שרה-לאה באה מחדר-הכישול עם המיחם הרתוח).

דורה
ברוך.

(נושם). תודה לאל! לשוני הרי כבר נשתה בצמא, (רוצה לגשת אל השלחן, דוחה בידו את הוילוספיד שחם בעדו), כלך לך עם זה, ואת, דורה, פני נא חבילות אלו מעל השלחן (אוסקר מעמיד את רכבו הצדה).

ברוך.
רבקה.

אף אמנם, קח-נא לפי שעה, קחן נא מזה...
(בלכתה אל הטרקלין עם החבילות), כלום ראית, אבא, את ארג הבורדו שלי לבלוסה?

רבקה
דורה

(לרבקה). בורדו—בורדו גם כן?
בודאי, הן לא התרת את כל החבילות...
(שבה ומקישת בידה על כסא שני הסמוך על שלה). שב, ראובן, כאן! (ראובן יושב כנגד ברוך).

ברוך.
רבקה.

(הפסקה).

- ר ב ק ה (מוזגת כוס תה בשביל ברוך), התמונה האחרונה, בסופו של האלבוס של גדליה
היא, כמדומני ?
ברוך (בבטל), כלום זוכר אני... אחרונה! ראשונה!
דורה (כיוצאת אל נכון), אחרונה היא! אחרונה!
ר ב ק ה (מסתכלת בראובן), קלסתר פניו של אבא ממש... (לברוך) כסבורה אני, שאחיד
הוא צעיר ממך לימים?
ברוך (מתוך רוגז), הרי לך עוד שאלה!
ר ב ק ה טוב שלא תשיב כלל ולא תכעס!
ברוך. ואם צעיר הוא ממני ? (כמון רגיל ופשוט) היכן הן אצלך הדובדבניות ?
ר ב ק ה (מוסרת לדורה את המפתחות), במוזון, דורה.
אוסקר (קורא אחרי דורה מתוך גמיעות תה), הביאי הנה את החזורים; הדובדבניות
כבר ספו ואינן. (לאמא) אימק היה כאן עם כל החבריא, כמה ערכו לו,
אמא, דובדבניותך!
ר ב ק ה ערכו לו הדובדבניות... מה גשמע, אוסקר, על שימיק?
אוסקר. שימיק? כאלו במים צלל! חבל לי, חבל על אותו חבר, כלנו כאיש אחד.
מרגישים בחסרוננו.
ר ב ק ה חסר'ם אתם אותו!—(הפסקה קטנה) אלמלי היה כאן ודאי שהיה סר אלינו,
האין זאת ? (לראובן) המתק, ראובן, את התה.
ברוך (מתוך גמיעות תה, משלים דבריו מכבד), צעיר הוא, אבל גבר לא יצלח!...
ר ב ק ה במי אתה מדבר?
ברוך (נותן עיניו בראובן), במי? באחי הריני מדבר, בגדליה... כל ימיו יושב לו
בן-אדם זה הווה וחולים בעירתנו... ואם גם קטנה היא העיר? מה עושין
שאר בני-האדם באותן העירות חקטנות? אדם צריך לעמול ולהגיע לאיזו
תכלית בחיים.
אוסקר. כלפי מה אתה מדבר?
ברוך. אתה, שב לך ודום!
ר ב ק ה אבל באמת, כלפי מה אתה מדבר כל אלה?
דורה. (שבה עם צנצנת גדולה מלאה חזורים), אפילו פך אחד לא השאירו מן הדובדבניות!
אוסקר. ואת, כלום האמת שנשתיר שם מה?...
ברוך (בשלו), אין מוחי תופס אתכם היום! כלפי מה הריני מדבר?—מה שייך
כלפי מה? אם זכה אותך הקב"ה באח לא-יצלח הרי אתה רואה את
עולמך בחיידך!
ראובן (קשה לו לשבת במנוחה, מקיש באצבעותיו מקוצר-רוח),
דורה (נוטלת מכוסו את הכף, ממלאה אותה חזורים ושמה בכוסו של ראובן).
ראובן (מוציא את הכף מכוסו), איני רוצה בזה...
ברוך (כשפה יותר נוחה), המדבר אנכי על מכתביו שאני מקבל ממנו לפעמים
קרובות? לאו! גם מעט הכסף שאני שולח לו לפרקים, בעין יפה אני
נותנו... סוף-סוף הרי אחי הוא!
אוסקר (מחוסר סבלנות), אבא.
ר ב ק ה (נוטלת מראובן את כוסו הריקה), ודאי תשתה עוד כוס אחת? (מתכוננת בכוס)
המיץ כלו נשתיר בכוס!
ברוך. עדין אינו רגיל בכך (מראה לראובן בתנועת-יד) צריך היית למרס מעט בכף.
ראובן (מרכין לו בראשו בבת צחוק מסותרה).
ר ב ק ה אמוזג לך כוס שניה, ראובן?

חן חן, לא אשתה יות'... אל תהי שומה, מן הדרך אתה בא ולשתות אתה רוצה, שתה!... על אבא שלך ודאי שאני כועס עליו—אני רשאי! אחי הוא—ויש לי בו חלק לא פחות ממך!

ראובן.
ברוך

(שוקק). זהו יפה! לא הייתי אומר לו את כל זה, אלא משים שאני רואה, פניו—אודם עלה במ... חושש הוא לעלבנו של אבא... מדה זו, כשהיא לעצמה, אינה טובה בעיני לכתחלה... גם אבא שלך כך היה טבעו בבחרותו: פגיעה כל שהיא בכבודו ומיד פניו מתכרכמים! עכשו, כפי שאני מכיר מתוך מכתביו שהוא כותב לי, נשתנו פני הדברים לגמרי... לא זה הגאון שהיה!

אוסקר
ברוך

איני מבינה אותך כלל, ברוך, הרי זה רק בא לכאן ולא מצאת לך שעה אחרת לרבר בגנותו של אביו אלא דוקא זו של עכשו! בעיני אני הוא מוצא חן גם אחרי כל אלה... מכירה אני את אחיך רק על פי תמונתו—איזה חוט של אצילות מתוח לו על פניו.

רבקה.

(מסכים גם הוא לזה). אומה... אצילות, הן זהו כל אסונו! אצילותו זו—כלומר, בטלנותו—היא היא מעבירתו מן העולם, גם אותו ואת כל ביתו... (מראה על ראובן) ואהו, מה עשה אתו? שמא הכינו לדבר-מה בחיים? בניו, הוי, בניו, שונאו בנפש הנני בשביל בניו וי, וי!

אוסקר
ברוך

קשה לך לשמוע (מראה על הרלת). הרי!—צריך הייתי לנהג כך, לשלוח אותך אל איזה דוד, שאינך יודע אותו ומכיר אותו מתמול שלשום! נס אותי, לא אבא שלחני, אלא אני בעצמי וברצוני הטוב באתי לכאן (בקול נמוך) ולא אליך, אדוני דודי...

אוסקר.
ברוך.

(סם מאצל השלחו). נע-נע (נוטל את הוילוספיד ומוליך אותו לחדרו). אחת היא לי! אם לא הראה לך אבא את דרכך: פה לך, פה לא תלך! הרי כל מעשיך שאתה עושה, איך שלא יהיו רעים ומגונים, רומה, כאלו אבא הוא המטה אותך לזה! אחריותו של אב על מעשי בניו. אין בזה משום חטאו של אבי כלל...

אוסקר
ברוך.

כך היא בעיניך אתה! (מתקרב אליו, בלחש) כסבור הנך שהרי אתה כהרי אוסקר שלי? בעוד שנה והוא גומר את למודיו בגימנסיון ויודע אני שראגתי לו ועשיתיו לאיש... לא יתאדמו פניו בכל מקום שיבאו... שמא חושב אתה, שהוא מכיר טובה לי, מנול זה?

ראובן.
ברוך.

עד כמה שהיה אפשר, בודאי, למדתי גם אני, ולאותם המקומות, שאפשר לי להתאדם איני דוחק את עצמי... מה שנוגע לאבא בכלל, הרי מעולם לא היה פונה אליך, דודי, במכתבו, כל-זמן שאפשר היה לו להתקיים גם בלא זה.

ראובן.

אמנם, זה כבר לא קבלנו מאחריך שום מכתב. כיצד את זוכרת! (לראובן) ועכשו ביאתך לכאן—? רצונך ודאי להשיג עבודה בבית מסחר, ואולם דע לך שלא בכל פעם יודמן לך דבר אושר כזה... כמדומני, שסגן הבוכהלמר עוזב את מקומו אצלנו... ובכן? שמא ימלאהו, הוא, ראובן? הנך מדברת כתינוקת ממש... כל עסק הרי דורש מבעליו קצת נסיון.

רבקה.
ברוך.

לעת-עתה יש לי תקיה להשיג כאן עבודה, בעבור זה, אמנם, החלטתי ובאתי... אצל איזה אקספדיטור.

רבקה.
ברוך.

ראובן.

- ר.ב.ק.ה. אצל אקספדיטור? לסחור בעגלה ולאסוף חבילות של סחורה... כלך לך!
 ראובן. לוא רק יצא מזה דבר-מה!
 ברוך. (לרבקה), וכי מה, כלום לא נאה לז' כל משרה הרי היא משרה! (לראובן)
 אלא אף-על-פי-כן אינך צריך למחר כך ולקבל עבודה אצל זה; תמתין קצת ונראה... אשכנזית אתה יודע?
 ראובן. (בקול רם), לא.
 ברוך. (מניע בראשו), רע... רע... (הפסקה) ורוסית?
 ראובן. קצת...
 ברוך. אבא למדני! אמרת—ומה למדך? (הפסקה) וחשבון?
 ראובן. יודע אני.
 ברוך. מאד אפשר שאקבלך, ולא יהא אלא מטעם זה שעצמי ובשרי אתה! באמת איני נוקק לך עכשו כל עיקר... ואולם בבן-משפחה, לפחות, אפשר להיות במוח, ולא תהיה לך, לפחות, עגמת-נפש מפני השביתות.
 ראובן. (מתקן בצלעו את הלולאות הבלוסה). ואולם שמא יהיה המקום פנוי בשבילי אצל אותו אקספדיטור, אני מקבלו.
 ברוך. הן אמרתי לך: עדיין יש שהות! תשב בביתי ימים אחדים (מסתכל בבלוסה שלו) בלוסה זו—חע-חע... אפשר ששם בעירתך לא בכונה לובשים כנון זו שלך, כאן תפשוט אותה! (נוטל את הלולאות כשהוא מנענע אותן בידו) ראי נא, ראי רבקה, בן-אחי זה! (שוחק) אפשר שאף אתה הנך דימוקרמ? כלום יודע אני?
 ראובן. (מוציא מידו את הלולאות), הנח מזה, דודי...
 ברוך. (עובר מרגע לרגע לשון יותר נוח), כמדומני, שנשאר לי לבית-אבא אח או אחות, הריני זוכר, כתב לי אבא בשעתו.
 ר.ב.ק.ה. אחות יש לו, אוסקר שלנו מספר על דבר נערה...
 ברוך. מה היא עושה? תופרת?
 ראובן. לא...
 ברוך. ומה היא עושה?
 ראובן. בבית אבא היא!
 ברוך. (לרבקה), אצל גדליה... זהו בעל-תכלית מאז!
 ר.ב.ק.ה. ושאר הילדים בביתכם—נערות הן?
 ראובן. שלש.
 ברוך. הרי זה שאמרתי לך, בר-מזל הוא אחי, בלי עין-הרע; (לראובן) הבכירה ודאי שכלה היא?
 ראובן. אחותי עדיין צעירה היא, נערה נאה ויפה מאד.
 ברוך. (נוטל מחלפות ראשה וזורקן בפניה, מראה באצבע על ראובן), השמעת? (שוחק במחלפותיה) ראה זה חרש! הן התחלת כבר לקלוע רק מחלפה אחת ולמה שוב שתיים?
 דורה. (נופלת לתוך חיקו של אבא), אבא חביבי, כלום יודע אתה, שהייתי היום אצל המירה... מחר יתחיל השעור הראשון—מורתי הרי היא בתולה שנזדקנה... וכיצד היא מנגנת... איי, איי! פסנתר עומד אצלה. —
 ברוך. כזה שלך?
 דורה. קצת ישן משלי...
 ברוך. שמעי נא, דורה, האם באמת לא תסעי אתנו למעון-קיי? (מניעת ראשה בשלילה), לא!
 דורה. זה רק מן השפה ולחוץ!
 ברוך. (מצלצלים מבחוצ).

- ר ב ק ה (לדורה). מצלצלים, דורה!
ד ו ר ה (קמה מחיקו של אבא). חבריו של אוסקר!
ב ר ו ך . אה, חברה זו של ריקים (מסתכל בשעונו) והשעה מאוחרת כבר! (קם ממקומו ולובש את מעילו).
- ד ו ר ה (פותחת את הדלת ומונה את הבאים זה אחר זה). אחד, שנים, שלשה, ארבעה—אה, הנה גם שימיק! ואוסקר זה עתה אמר: נסע ואיננו!
(ראובן מתרומם בינתיים מעל הכסא ויושב על הספה מצד שמאל).
- כ ל ם (נימנוסמים באים לתוך החדר מלכד שימיק שנשאר אצל הדלת עם דורה). שלום!
ש ל ו ם !
- ש י מ י ק (בבן עשרים, בעל קומה בינונית, פניו לאים קצת וחולנים ומפיקים חכמה והכנה עמוקה, תנועות גופו מרוגזות אבל אינן מהירות ביותר, שערות דונג ארוכות כהות ורכות מאד לראשו היפה. כובעו שהוא חובש עגולה ובעלת שולים רחבות, לבוש הוא בגדים חרשים שאינם מתאימים במקצת למדתו, מדבר הוא בלשון רכה וחוררת לעומקה של נפש, משנה לרגעים את הטון ופועל על שומעיו כרצונו, בשעת דבורו הוא מסתכל עמוק עמוק בעיני חברו וכאלו הוא מציג מתוך עיני חברו דבר-מה משונה, משונה מאד . מכיון שנבנם האחרון הוא נשאר אצל הדלת. לדורה).
- ד ו ר ה . אמנם, נסעתי, נסעתי מכאן ... חודש ימים לא הייתי בעיר הלזו.
ש י מ י ק . ארבעה שבועות תמימים! כלום הרשו לך לפני ימי הפגרא? ואולם זה, זה מהו! (סוקרת בו מכף רגליו עד קדקדו) זה מהו?
ו את מרם תדעי לך?
(עומדים במקומם ומשוחחים חרש).
- ו ל ו ד י א (מושיט ידו להגברת, לדורה. ומברך את ברוך בקידה). היכן הוא אוסקר?
ב ר ו ך . ישנו, תנא-ברא זה ... מטפל הוא שם בצעצוע שלו החדש!
י א ש א . חדש ... ומהו? (ממהר לחדרו של אוסקר, ולודיא אתריו).
- א י ס ק (לברוך, שרוצה לילך, אלא שעוד הוא ממשמש בכיסי המעיל תלוי). לאן אתה אץ כל כך, אדוני? — וכי מה, היום התחילה כבר העבודה בפבריקא?
ב ר ו ך . התחילה! התחילה! והלואי שלא התחילה כלל!
א י ס ק . גם אני איני סובלם, את כל אותם הבריונים! קרא עם הארץ להלולא! ... (מפנה לו דרך, ברוך הולך לו, מביט בראובן היושב על הספה, לרבקה בקול נמוך) מי הוא זה?
- ר ב ק ה . בן-אחיו של בעלי.
א י ס ק . מ—הו ... (אחרי הפסקת קצרה). ואת היכן היית גברתי ביום אתמול בשעה שישבנו על הדוברבניות?
ר ב ק ה . זוללים!... לתיר לנו מעין-קיץ נסענו.
א י ס ק . כל-כך מה?
- ר ב ק ה . בעלי הרי הוא אומר: ריחות חמות מנשבות, "הרי אביב!", הרי אביב!
א י ס ק . (מתוך בריחות דעת). האם כך קרא הזקן יחיה?
ר ב ק ה . אינך מאמין בזה? (מאימת עליו באצבע) נו, נו...
א י ס ק . (מתחמא לפניה בשחוק קל). לא אוסיף עוד, לא אוסיף ...
ר ב ק ה . (מחקה בעצמה את דברי בעלה). הרי אביב! ריחות אביב בחוץ! — כך קרא!
- א י ס ק . וכי מה סבורה את, גברתי ... כיצד מתחיל הוא השב הידוע: עוד לא תש כחו, עוד לא גם ליחו — (עובר במתכוין לשיחה אחרת) התרתם ושכרתם וילה נאה ומשובחת?

- ר ב ק ה. עוד לא שכרתי... נאות הדשא אינם מוצאים חן בעיני כעת.
א י ס ק. שכרי לך, גברתי, וילה נאה שתהי סמוכה לעיר ונהיה אורחים שכיחים
אצלך... וילה סמוכה לעיר ודוברבניות.
ר ב ק ה. ווללים—
ד ו ר ה. (שעמדה ושמעה לדברי שימיק, קופצת ממקומה ומושרת לו על חממו). היטעם לך?
(פורצת בשחוק).
א י ס ק. הנה הרי הם צוחקים כבר! (בקול רם כרי שישמע שימיק) עוד הוא מתאוה
לצחוק... ודאי ספר לך, אוסקר, מכל הנעשה אצלנו?
ר ב ק ה. גרשוהו.
ד ו ר ה. (נגשת בריצה אל אמא, שימיק בא אחריה). רוצה את לדעת, אמא, בשביל מה
הראו לו את אחורי הדלת?
ר ב ק ה. אפשר לשער, ודאי יפה דרשת, אדוני, שימיק?
ד ו ר ה. הוא סמר על חוטמו של אחר המורים.
א י ס ק. לא פחות ולא יותר!...
ר ב ק ה. אף-על-פי-כן כמה מן העוות יש בזה, עברי—כסבורה הייתי תמיד שיונים
סמות אתם בנימנסיון.
א י ס ק. אפשר, דוקא בשביל זה עשה מה שעשה! כך דרכו של כל בן-חורג, עלול
הוא למעשי-קנדם הרבה יותר מכני גילו... ועוד זאת: דבר זה מצא את
המירה הצרפתי; תן תודה, שימיק, האמנת לכתחלה, שכל איתו הענין ישתקע
בלא כלום?
ש י מ י ק. (חוזר לו לעצמו את דבר איסק). דבר זה מצא את המורה הצרפתי... (לאיסק,
בטון אחר) ואולם—חיך, שבלים לא האמנתי, לא כלום... שכיר הייתי באותה
שעה! שבור מרצון כביר מאד.
ד ו ר ה. הרי לך שגעון—לסמור!
ש י מ י ק. (רציני, בתצי קולו ובשואל). שגעין... האם לא כך הוא?
א י ס ק. אנא, שימיק, ספר לנו, כיצד אירע דבר זה! (לויכח) אותו מעשה נעשה
לעיני, אלא כל-בך נתבלבלה עלי דעתי, עד שלא ירעתי מכל הנעשה סביבי.
ש י מ י ק. (מכה לו על כתפו). לכאורה, אדם כנן זה, להתלוצץ הוא יודע, לטעון יפה
וללגלג בכסחון—ואולם צריכה היית, גברתי, לראותי באותי שעה, כיצד
העמיד בחור זה את עיניו, עינים של עגל טרוטות ועגולות (לאיסק). ואתה
הרי נבהלת באמת?
א ו ס ק. (ממהר מתירו). שימיק! באים הם ומתנפלים על רכבי ואינם אימרים כלום!
מאין שימיק?
ש י מ י ק. מבית-אבא... תפרתי לי שם זוג מבגנים חדש ויילש נוספית לחליפת
הבגדים שקניתי לי הכא, והידא—הפוך פניך וסע! קצת משעמם הוא
ביתו של אבא...
א ו ס ק. מה אמר על זה אבא? בן-יקיר!
ש י מ י ק. אה!... וכי מה יש לו לאבא לומר? מסתפק הוא ונהנה מתעודה בת
שש מחלקות...
א י ס ק. כלך לך בשאלותיך, תן לו ויספר!
א ו ס ק. לזה אסכים גם אני! הוי, כמה נצטערתי שדוקא באותו יום לא
באת אל הגימנסיון. (אותו בשרולו ונותן עיניו בו) ראה נא, ראה — כך
הוא מראך!
ש י מ י ק. (סוקר את עצמו מכף רגל ולמעלה).

אפשר תשתו תה? (בשש לעשות רצונה). נשתה תה (בתורכם קצת וזורק עין לתוך צנצנת המרקחת) חוזרים...
 רבקה (בעקשנות). חוזרים! חוזרים! — (לדורה) קראי נא, דורה, לשרה-לאה, שתוסף מעט מים במיחם, עד שיתכשלו המים יספר לנו שימיק.
 דורה. עד שאחזור המתינו! (רצה לדלת וקוראה בקול) שרה-לאה! שרה-לאה! (שבה אל השלחן).

(ראובן מתנועע קמעא על מקומו).

שימיק (אחרי הפסקה קצרה) Es ist eine alte Geschichte...
 איסק (משלים אחריו) Doch bleibt sie immer neu...
 גמור. — שימיק.

איסק. לא אני הוא מי שצריך לגמור...
 שימיק. (מתבונן בו רגע בחשד, ומתחיל לאט לאט לספר). יש לנו בנימנסיון מורה אחד, צרפתי... — מוסיף דיו-פואי!... חבל שאין גברתי מכירה אותו! ואילם — הם, הרי הם תלמידיו, ואינם יודעים ואינם חושבים בו אף מה שהוא... ראי-נא, ראי, גברתי, כמה מנוחכים ומנולים הם הפנים שהעמידו עלי. נא-נא! איסק.

אל תפריעוהו! דורה.

שימיק. (מרכין לה בראשו לאות תורה). מוסיף דיו-פואי! — מאז שהברתי אני מרגיש אליו, לצרפתי זה, דבר-מה לא-טבעי ופלאי כאחר... אפילו עכשו, רגש זה לא הוברר לי עדיין כל צרכי ואין אני יודע את השם שאקרא לו... עוד מאז היה דבר-מה נעלם מקרבני אליו תמיד... כשהיה נכנס למחלקתנו — והוא היה נכנס בחשאי, על ראשי אצבעותיו, טבעו של ארם והכך — והיה אז מבטי נתקל בו ראשונה; מאזירי נבי הייתי מרגיש בו... (מתוך מחשבה חרשה) עכשו, רק עכשו הכל מתחיל, אמנם, מתברר לי... ודאי, מאניה היא אצלי (בצל של שחוק) לחרוסי-אף, לעקומי-שפה ולמשוני-סנטר — הנה כי לבי מושכני כבר לפרציפים מעין אלה... והנה נזרמן לי בניפרטו זה, ששלשת הרברים האמורים אנו מוצאים בו...
 רבקה. ואני לא ידעתי, שימיק תאיתך זו, לא ידעתי עליה כלל...
 שימיק. (נזחן קצת על גבי השלחן, בקול נמוך ונמשך אליה). האמנם?... אכן בשעה ששפתי בני-אדם מתלכדים בנשיקה פיותיהם מצויים על השתיקה...
 שרה-לאה. (באה מתדר-הבישול ומתעכבת כאמצע החדר).

רבקה. (בראותה את שרה-לאה). את המיחם, שרה-לאה, מעט מים ומעט אש... תנו לה לגשת!
 שרה-לאה. (נגשת ובאה בין איסק ושימיק, נוטלת את המיחם ויוצאת שוב לחדר-הבישול).

איסק. ריבה צנועה ושתקנית.
 שימיק. הנה הוא מרגיש שגם בשתקניות, ואני איני מרגיש בהן, בשתקניות כל עיקר...
 רבקה. מויקים! ספר שימיק הלאה.
 שימיק. כפי שנברתי רואה לא היתה בזה כי אם חילשה, רחמנא ליצלן, חולשה שהלכה והתפתחה בי מאז... את כל השאר שבאותו האדם עוד יכולתי נשוא, אלא החוטם, החוטם!

רבקה. היה קצת עקים?
 שימיק. קצת עקים... כלום יש חיטם שלא יהיה עקים קצת? (קופץ את ידו) זהו אנרופי — כלומר, מלבד עקמומיותו הריהו בסופו כעבי של זה, ואדום הוא,

מי שאינו רואה כיצד אדם זה מתפעל!
הוא אשר אמרתי, אין הם חוששים ואין הם חושדים... כלום... הנה אני
מביא אליך, גברתי, את אוצר ספרי—כדאי הוא שתראי אותי... הביבליותיקא
שלי—לא תמצאי בה שום רומן ושום ספור... שירים אני סובל! נקי הוא
ארון ספרי ומטוהר מזוהמא זו. כל מה שהוא מכיל אינם כי אם קריקטורות,
קריקטורות וז'ורנלים הומוריסטיים בלבד... אדם עני ואביון, גברתי, בואי וראי
מהיכן חיי יונקים... ואולם אם יקרך, גברתי, תחת זה לעבור לפני חלון מעוני
בשעה של חצית לילה, בזו השעה ששנתי נודדת, והיו אוניך שימעות את
צחוקי, את צחוקי מלב עמוק ובקול—מיטל אנכי במסתי ומעלעל בדפי
הספרים העבים והנוצצים, ועוברים וחולפים לעיני המון בני-אדם שרגליהם
דקות-דקית עם ראשי צפרים פעימים וכרסיהם מלא כל הארץ! ולהפך:
בעלי-במנים צנומיות ומכוצות לתוך עצמן והראשים—חביות, חביות... אלא
שגולת הכתרת אצלי המה החוטמים, כיון שבא לידי אחד מאותם
ההגונים—מבינים אתם... ולא אישן עוד הלילה!..

איסק.
שימיק.

מאריך אתה, שימיק, יותר מדי!
לאו דוקא! אל תחסך כלום, שימיק! (קורא לעבר דלת חדרו) יאשא! ולוריא!
(לכל הסובבים) מה המה עושים שם?

איסק.
אוסקר.

וכי מאי איכפת לך אם שם ישבו!... (לשימיק) להלן, להלן! אמרי לו, אמא
שיספר...

דורה.

ספר-נא...

רבקה.

הנה כי תבקשיני, גברתי.

שימיק.

בתי...

רבקה.

(נותן עניו בה) ואת?

שימיק.

(מורידה עיניה מבלתי יכולת להביט בו, מתוך כעס). ספר!

רבקה.

(מבטו מתחלף בנהיך דק ואלם). מה טוב לי, מה טוב לי, גברתי, בתוך כתלי חדר-
משכני, בין הז'ורנלים הללו! שניות הן אצלי הקריקטורות, והרי הן מפזרות על
על פני כל החדר, מציצות הן ומחכות אלי מעל גבי השלחן, הכסאות
והכתלים—כיון שמודמנת לי קריקטורה מצוינת מיד אני עוקרה מתוך
הז'ורנל ותולה על גבי הכותל... מי מכס היה אצלי היום? (לאיסק) אתה
הוא! את זו שמעל לשלחן-הרחצה ראית?

שימיק.

(תושב קצת ומכר). אה... חא-חא-חא! אך זהו זוג!—רשע, רשע, לא נתנתי
להסירה מעל גבי הכותל!

איסק.

מה מיכה של אותה תמונה?

רבקה.

(בבטול קצת). אינה חשובה ביותר... בכל אופן, אינה רומה לו, להצרפתי
שלנו... האמנם ככה קשה לך, גברתי, לתארהו לך? (מתוך התפעלות פתאומית)
חי הוא! חושם חי! חי!

שימיק.

(ואחריו ולוריא באים מחדר אוסקר, מושכים בוילוספיד). אוסקר, האופנים עדין
אינם מתוחים כל צרכם! אפשר יש לך קנה-מפוח כדי להקשות?

יאשא.

הנה כי בא כבר! רצונכם—שמעו גם אתם, ולא—שובו לכם לחדרו של
אוסקר!

דורה.

(עונה לחבריו על שאלתם). יש לי, יש לי... אלא המתינו לי קצת!

אוסקר.

אה, שימיק מתנה להם על הפלאות (יושבים אל חמלאכה במסע החדר, מנסים
לרכוב על גבי הוילוספיד, מתקנים בו מה שהוא).

ולוריא.

התחלתי לשמוע שעוריו של מורי זה במחלקה השלישית, ואין אני יכול

שימיק.

לומר שהתיחסתי אליו במשך שנה ראשונה זו בשוויון-נפש גמור... במחלקה הרביעית והחמישית היה כבר קשה לי להשתיק בצחוק חנוק ומסורס אתם הזעזועים הממירים והבלתי מובנים לי לעצמי, שהיו נעורים בי בקרבתו של זה... (נושם רוח בכבדות) מכאן ואילך — אם זורנלי היו מביאים לי חדשות רבות ונכבדות — אותו רשט היה נעור ועובר בכל בדי גוי לעתים יותר תכיפות... זה היה רשט מוזר, מוזר מאד! — אלא שמן הששית יצאתי בכל זאת נקי, נקי ומאושר, אם כי נרגז ורפוי-עצבים ביותר... (פניו נעשים מאוימים קצת, איזה פחד מורגש מסביב) בשביעית — פקע הכל! (הפסקה, משנה את הטון) חולשה יש לי למירנו זה להתנמנם קצת בשעת השעורים (פונה לחבריו), האם לא כך הוא?

אמת! אמת! כלם.

בשעת השעורים כשהיה בא תירי, היתה ידי זו, הימנית, רועדת, רועדת כולה, ביותר היו רותתות שתי אצבעות הללו! (מראה על שתי האצבעות שסוריון בהן) הייתי מרגיש כיצד הן נמשכות מאליהן, מתוך רגש אינסטינקטיבי... היסח דעת כל שדיא — יתרי הן באית וסימרות לו על חצמו... — שמא קרא מי מבם את הרומן האדום-החיה?

(כאילו מצאה עונה). אתה קירא רומנים?

לא דוקא, ספר זה, במקרה בא לידי, משים כריכתו המשינה... אנכי קראתי-הו... (מתוך עצב והשתזזות בצד) הן היא שחצא אותה, את סורינה!

(כאילו טון). ואני ספצתי, ספצתי לו! ...

(שוחקים בפה רפה).

מה מיבו של ספר זה?

מסיפר בו על דבר-אדם אשר אם קרה לו לאהב אשה, צריך היה לשחמח. מה איום, מה איום! פוי, חרלי לך, דורה, מספרים כאלה! כאלה!

מבני-אדם חולים ולא נורמליים.

(מתוך הרהור). והוא הן שחצא אותה, את סורינה... (הפסקה קצרה) חולשה בעין זו, רחמנא ליצלקן, ישנה גם בי... כל שיעור ושעור היה מינעני ומחלישני עד לירי אפיסת-כח, שתי אצבעותי הללו, כאילו יבשו וגתרלדלו...

(כשהוא מתרפק על אמת). הן הוא, באמת, אמא... אני מתחילה לירא מפניו... מפני שימיק זה! ..

שימיק, אמנם, אמת היא מדבר, ואולם את, דורה, אין לך מה להתירא (מוציא ראי קטן מכיסו הקטן). הרי, הסתכלי בו. אף קטן לך ונאה כאחד! (נוטלת מיד איסק את הראי, מסתכלת בו, ושבה למנוחתה).

(נוטלת מיד דורה אותו ראי ומסתכלת בו אף היא בשחוק קל מאד). גם עם שלי וראי שיכולה אני לישב בשלוה? ...

(נוטל מיד אמו את הראי, מסתכל בו הרבה, מתחמק בחשאי ובגנבה מאצל שימיק ויושב בצד אמו כנגדו).

✽ (נשילת הראי הקטן, מיד ליד נעשה ברצינות ובקצת יראה).

ער היום הוה אין איש מהם יודע כמה יגיעות יגעתי כדי להתאפק... ביום האחרון, זה היום שבו אירעה הקסאצרופה כמעט שמאנתי ללכת אל הגימנסיון; לבי הגיד לי! כל הלילה שלפניו ישבתי ער על גבי ספר חדש

שימיק.

רבקה.

שימיק.

דורה.

שימיק.

כלם.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

שימיק.

שימיק.

שימיק.

דורה.

דורה.

אויסק.

דורה.

דורה.

רבקה.

אויסקר.

אויסקר.

אויסקר.

שימיק.

שימיק.

שימיק.

שימיק.

של קריקטורות. — כל הלילה היה צחוקי ממלא את החדר ונתקל ומתפורר בכתליו. כל עצבי קמו, נתמתחו עד כדי להתפקע ... ואמנם — לא לשוא פחדתי! מכיון שנכנס הצרפתי אל המחלקה, מיד דבקה אצבעי אל השניה, וצמרמורת חלפה בכל יצורי ... חברנו האחד, הנוצרי (לחביו) משופרוב — הוא קרא לי: ראה, כמה חורים המה פניך!

(מתוך פחדה). אמרי לו, אמא, לשימיק, שיחדל ...
(לאחותו). החרישו!

דורה
אוסקר
שימיק

נוסף לזה היה מקום-מושבי כנגדו דוקא, פנים אל פנים ... עלי רק לשלוח את ירי — ותארו לכם: באיתי יום דוקא קירא הוא אותי בשם! ... הרניני קם ונואם פרנצית — ראשי נטוי הצדה (שומט ראשו לצד ימינה של הנכרת) כך ... אלא פתאום ושלא במתכון חזר מבטי ונתקל ונפגע — הוי, החוטם! החוטם! — ועוד נע הוא ומנמנם... מרגיש אני: עוד רגע, עוד ואיני ערב עיד בעדי, וצעקתי —

(מתוך פחד פתאום). כך, כך ... עודי זוכר! הוא צעק, צעק!
נפקחו עיניו של הצרפתי: —

איסק
שימיק

נושך אני את בשרי בשני ונואם הלאה פרנצית כמשפט... והם — יושבים הם להם על הספסלים וממלאים צחוק פיהם, כסבורים היו שלא נתכונתי אלא להחרידו בלבד. נו! ... לאחר שנים שלשה רגעים והכל נשתתק כבר, — אני צופה ורואה: ראשו של זה הריהו נשמט שוב (ראשו של שימיק יורד ועולה, יורד ועולה כמה פעמים כראשו של מתנמנם. פתאום במון קפריזי). לו לא היה רק חטמו מבצבץ! ... אלא שהציץ, הציץ כלו. ... באותו רגע — (מודקף כלו) ואני קם, קם על רגלי, גוחן במלא קימתי על גבי הספסל וסוטר (גוחן תוך כדי דבור על גבי השלחן כלפי אוסקר וסוטר על חטמו).

(פורצים בצחוק אדיר ועליו, כשהם מתפוררים על פני כל החדר).

הוי, קלים, קלים! (רוצה לבוא אל השרקליו) עכשו אני באה ושואלת: איך עבר עליך הרוח, שימיק? — ואל גימנסיון אחר, האם אפשר יהיה לך להתקבל? (מתוך טפול בילוסטידי) בתעודה של זאב — קשה קצת ...

מעשה-קינדרם! מעשה-קינדרם! ... עכשו ודאי שמתחרט אתה על העבר? חרטה — מאי כאן, וחולשה יש לו לאדם! ...

(מתננב לאמלאט אל אחוריו גבו של שימיק, סוטר לו על חטמו, כורת, כשהוא פורץ בצחוק גם וטפשי). חא-חא-חא!

(פונה לאחוריו, פניו נרגשים עוד וחורים). וזהו כבר עול — לסטור לשם סמירה בלבד ... אני, כשאני סוטר —

(כשהיא קמה, משטעתו כמון חדש לגמרי). צעירים, כסחורה מבינים אתם עד-מה? הנני ואתיר לכם חבילות אחדות, ועד שתבוא התופרת תיהנו גם אתם.

אדרכא! אדרכא!

(יוצאת אל השרקליו).

(אומרת ללכת אחריה).

(קם לקראתה, פורש בפיו וחוסם בעדה את הדרך).

הנח לי, מתיראה אני מפני שימיק הפעם ... משונה הוא שימיק, באמת ...

(מתחיק בפניה בנעומות). אי-אי ... התל בכם, שימיק ולא יותר!

(מאחוריו כתפיו של איסק, סוטר לו על חוטמו) מהתל אני ולא יותר ...

(סוטר תוך כדי דבור על חטמה של דורה). הרי לך! (רץ הצדה אל הכתל הימיני כשהוא מנין

כלם
רבקה
יאשא
רבקה
איסק
אוסקר
שימיק
רבקה
כלם
רבקה
דורה
איסק
דורה
איסק
שימיק
איסק

על חטמו בכפו).	
(מגינה גם היא בכפה האחת על פניה ובשניה היא מאימת על איסק). עוד תבוא על שכרך! (רצה אף היא אל הכתל משמאל).	דורה
(נגש אל יאשא). ואתה, יאשא, למה אתה מזוע כל כך הרבה על הוילוספיד?	אוסקר
(פוסט לו בחוקה וגם לו גם הוא אל אחד הכתלים בחוטם מכוסה).	
(געור מעבודתו, מתוך כעס). אידיאט! (מביט סביבו, מוצא את כולם אצל הכתלים, מתחיל מנחך קצת, קרב לולוריא שעדין מטפל בוילוספיד, מתנבל זמן מרובה ופוסט לו אף הוא) הרי כך! (נמלט אל כותל, כשהוא מחפה בכפו על חטמו).	יאשא
(קם מכרוע, שומט מתוך מבוכה את הוילוספיד אל הרצפה).	ולוריא
(מתוך חטמו). ולוריא! כלום יצאת מרעתך. הרי הוילוספיד...	אוסקר
הגידו לי, מי? (מתכוון סביבותיו, בלם מכסים על פניהם, מבטו נתקל סוף-סוף בראובן המנמנם, כשראשו נשען בפנים מגולים אל יד הספה). מי זה?	ולוריא
(מתוך חטמו). לך לעזאזל!	אוסקר
(מתוך חטמו). סטור, סטור!	איסק
(כמו קודם). שארי הוא, חדל!	אוסקר
מי?	ולוריא
(כמו קודם). סטור, סטור!	איסק
(קרב אליו).	ולוריא
(מצפצפת מתוך חטמה). לא צריך! לא צריך!	דורה
(מתכוון ופוסט). הרי!	ולוריא
(קופץ ממקומו, מביט רגע סביבותיו שלא מדעת, לאחר שמתחור לו הכל הוא מתנפל נרגז על ולוריא, מטילו על גבי הספה, כשהוא תופסו בצוארו).	ראובן
(צועקים בקול, רוצים לגשת, אלא שנשארים תקועים במקומותיהם).	כולם
(באה מתדר-הבישול עם מיחס רותת, נשארת בפתח מבוהלת ממראה עיניה).	שרה-לאה
(מופיעה בפתח הטרקלין עם הרבה מיני משי ואריג יקרים ובעלי צבעים יפים).	רבקה
(הממך).	

שני מיני יהדות^(*).

מאת

שמואל אבא הורודצקי.

אין מן הצורך להיות לאומי-קיצוני כדי להחליט, שעם ישראל השפיע על מהלך ההיסטוריה האנושית בכל הנוגע למושגים דתיים ומיסריים ושהשפעתו זו לא פסקה עד היום הזה. ואין מי שימיל ספק בדבר, שהשפעה זו נובעת מן הספרות היותר עתיקה שלנו—מכתבי-הקודש. אבל מה שלא הכל יודעים ומודים הוא—שצריך להבדיל בנידון זה בין תורת-משה ובין ספרי-הנביאים.

אמנם, עוד בתורת משה נמצאות השקפות מיסריות, שהן יכולות להיות למופת גם כיום הזה. אבל בה עדיין הדברים מעורבים זה בזה, ויחד עם כתובים נעלים מעין: ז', אהבת לרעך כמוך¹ ו, כנר וכאורח² יש בה גם כתובים מעין: עין. תחת עין³ ו, לא תחיה כל נשמה⁴, מצד זה—פרשת קדושים, ש, הרבה גופי תורה תלויים בה⁵, ובצד זה—ה, תוכחה⁶ הנוראה ופרשת, ארור⁷. רק בספרי הנביאים אנו רואים אור גדול ובלתי-מעורב, אור מוזקק. ביהדות הנבואית אנו שומעים רעיונות של מוסר וצדק מוחלטים, שהם קשורים ומדובקים באהבת החיים הכלליים. כאן אנו רואים את היהדות האמתית, היהדות השלמה והמשוכללת, שכחה וגבורתה מלא כל העולם עד היום הזה⁽¹⁾.

קובלים הם התיאולוגים הנוצריים על היהדות בכלל, כי האלוה שלה הוא אלוה מוגבל, צר, לאומי-קיצוני, שאוהב הוא רק את עמו ורחוק הוא משאר העמים⁽²⁾. וצריך להודות, שיש בזה מקצת אמת בכל הנוגע לתורת-משה, שנתנה את כל מצוותיה המרובות לעם ישראל ביחוד, שהרי המצוות שבה קשורות הן בכמה וכמה זכרונות לאומיים ותכונות לאומיות, שאין לעמים אחרים חלק בהם; אבל אין הצדק עם חכמי-הנוצרים האלה כשאנו מדברים על האלוה של היהדות הנבואית. האלוה שלה קרא לכל העמים לבוא בצל קורתו. האלוה של הנביאים קרא: הניד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך: כי אם עשית משפט ואהבת חסד והצנע לכם עם ה' אלהיך⁽³⁾ (מיכה, ו', ח)⁽³⁾.

(*) אחרי שנתן, "השלח" (ברך י"ט, עמ' 165—173 ועמ' 346—356) מקום להמאמר "מלחמה על השכל" של רב צעיר, שבא בתור תשובה על המאמר "מלחמת הרגש והשכל" של מר ש. א. הורודצקי ("השלח", ברך י"ח, עמ' 335—345 ועמ' 586—548), אנו מוצאים לגבון להדפיס גם את המאמר הנוכחי, אף-על-פי שאין אנו מסכימים להרבה ממצעותיו, כי, לדעת מחברו, רק בו נתבררו כראוי השקפותיו על יצירות היהדות, שבמאמרו הקודם הביע אותן רק בקצרה (המערבת).

(1) "אל נא ישכח הדבר הזה לעולם—אומר אחד מטובי מבקרי-המקרא הנוצריים, שכל הטוב והמועיל הרוחניים, שיש באנושיות כיום הזה, מצויים הם רק הודות לעם ישראל ולנביאיו". ובמקום אחר הוא אומר: עם הנביאים נעשה על-ידי נביאיו לנביא-העמים" (Cornill, Der israelitische Propetismus, S. 178).
(2) עין: Robertson Smith, Das Alte Testament, SS. 262—263; Wellhausen, Jüd. und Jera, Geschichte, SS. 102—103.

(3) עין: Marti, Die Religion des Alten Testaments, S. 60.

והדבר מובן: במקום שיש חוקים דתיים הרבה, יש הרבה מעצורים ומכשולים לעמים שונים להתאחד בדת אחת ובמוסר אחד. אבל במקום שהדת עומדת ביחוד על האמונה-שבלב, על מהרת המוסר והמדות, יכולה הדת להיות משותפת לכל בני-האדם, כי האלוה שלה הוא חפשי והוא יכול להעשות האלוה של כל היקים, וביהדות שבחמשה חומשי-תורה החוקים מרובים על המוסר והמדות. שם החוקים הם העיקר, היסוד של הדת, בעוד שהיהדות הנבואית יסודה ובסיסה הם המוסר המהור והצדק העולמי, רגשי הדת והאמונה-שבלב, והחוקים הם רק מפלים להם: הם מצויים בה במדה שההרגשות הדתיות צריכות להתנשם בהם⁽¹⁾, ודת כזו פותחת שעריה לכל באי-עולם וכולם יכולים למצוא בה את כפוקם הרוחני.

ולא כל-כך נקל היה להנביאים להשפיע על העם בתורתם, תורה-שבלב. העם היה שקוע ב„חוקים“, במנהגים חיצוניים, והחוקים האלה חנקו את רוחו הפנימי. ולפיכך אנו רואים את גדולי הנביאים בתור מהרסים ובונים: הם קוראים לריב עם החוקים והמנהגים, שנשתרשו בעם בלי שהיתה בהם תועלת מוסרית, והם מורים דרך חדשה, דרך ישרה, שהעם ילך בה ולא יכשל. הם מוחים נגד חוקים ידועים, שמצאו מקום אף בתורת משה, והם מרימים את התורה שבלב ואת מהרת המוסר והמדות בעיני העם ומשננים לו, שעל זה, ורק על זה היהדות עומדת.

הנביא הושע מיסר את הכהנים: „חמאת עמי ואכלו ואל עונם ישאו נפשם“ (הושע, ד', ח'), ומה אלהיו דורש—„חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות“ (שם, ו', ו').

הנביא מיכה עומד ושואל: „הירצה ה' באלפי אילים, ברכביות נחלי שמן?“ (מיכה, ו', ז') ומה אלהיו דורש—„הגיד לך, אדם, מה טוב ומה ה' דורש ממך: כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך“ (שם, ו', ח').

הנביא ישעיה קורא בשם ה': „שבעתי עולות אילים וחלב מריאים, ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי, חרשיכם ומועדיכם שגאה נפשי, היו עלי למורח“ (ישעיה, א', י"א וי"ד). ומה אלהיו דורש—„למדו היטב, דרשו משפט, אשרו חמוץ, שפטו יתום, ריבו אלמנה“ (שם, א', י"ו). ואלהיו של ישעיה השני דורש: „פתח חרצובות רשע, התר אנודות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקי, הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך אל תתעלם“ (שם, נ"ח, ו'—ז').

הנה כי כן, מן העבר האחד מוחים הנביאים נגד חוקים ידועים, שאמנם התאורחו בעם, אבל מחמיאים הם את מטרת החיים ושמים מחנק לרוח, ומן העבר השני הם מורים על הנקודה המרכזית שביהדות: „מה ה' דורש ממך?“—כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם ה' אלהיך.

הדברים כל-כך ברורים ופשוטים, עד שרק תמים, או עושה את עצמו כתמים, יכול להתעקש ולומר: „הנביאים הזהירו את העם על קיום המצוות המעשיות, ישעיהו וירמיהו מוכיחים את העם על השבת, יחזקאל מורה את הכהנים והעם תורה וחוקים. חגי מזהיר על הקרבנות“⁽²⁾.

ואמנם, הדבר מובן מאליו, שאי-אפשר לדת בלא חוקים. הדת צריכה ומחויבת להתגלם ולהתלבש במעשים חיצוניים, אבל אימתי מביאים החוקים הללו תועלת להעם וחזק להאמונה—אם הם מתאימים לרוחו הפנימי של העם; אם הם מתאימים אל הרגש הדתי שבו; אם מתגלמים בהם מוסר ומדות טובות, יושר וצדק. אבל לא חוקים במדה גרושה, חוקים לשם חוקים, חוקים הבאים מלמעלה, מן המחוקקים עצמם, לשם צורך זה או אחר מצרכי הגיונם או פרישותם, או חוקים, שמחמת השתנות הזמן והתפתחות

⁽¹⁾ עיין: מארטי, בספרו „הנז“, עמ' 47; וויל הויזן, בספרו „הנז“, עמ' 110—111.

⁽²⁾ רב צעיר במאמרו „מלחמה על השכל“, „השלח“, כרך י"ב, עמ' 168.

הרעיונות והרגשות הדתיים כבר עבר זמנם ובטל מקומם, נגד חוקים יתרים כאלה, שהם מעיקים על העם הן מבחינן והן מבפנים, נלחם הרגש הדתי החפשי כשהוא מתנער ומתפרץ החוצה והוא מתנלה בלבוש הנבואה והאגדה או הקבלה והחסידות. והנביאים היו מקמצים בחוקים ולא היו גורשים את הסאה בנידון זה וגם לא עסקו ביצירת חוקים לשמם—וזהו העיקר. ישעיהו וירמיהו הזהירו, אמנם, על השבת, אבל הרי הם שמחו נגד הקרבנות וירמיהו נועז לומר בשם ה': כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח' (ירמיה, ז', כ"ב).—דברים ברורים למדי, שהם ההפך מדבריה של תורת-משה בהרכה מקימות. ואם יחזקאל מורה את הכהנים והעם תורה וחוקים, הרי הוא גם מהרס בתורותיו וחוקיו הרבה מן התורות והחוקים שבתורת-משה: אם בתורת משה נמצא כתיב: ה' פוקד עון אבות על בנים' (שמות, כ', ה'), בא הוא ואומר להפך: הנפש החוטאת היא תמות, בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן' (יחזקאל, י"ח, כ'); אם תורת משה מצוה על כל ישראל שלא לאכול נבלה ושרפה (שמות, כ"ב, ל' ודברים, ט"ו, כ"א), בא הוא ואומר: כל נבלה ושרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים' (יחזקאל, מ"ד, ל"א); אם התורה לא אסרה את האלמנה אלא לכהן גדול בא הוא ואומר, שגם הכהנים ההדיוטים אינם רשאים לקחת אלמנה לאשה¹. וכבר עמדו בעלי-ההלמוד על זה ורצו לגנוז (שבת, י"ג ע"ב). ואם הנביא חגי מזהיר על הקרבנות, הלא רוב הנביאים הידועים ביותר היו נגד הקרבנות.

אין שום ספק בדבר: לרוב הנביאים לא החוקים הם העיקר ביהדות. הנקודה המרכזית שבה היא—האמונה שבלב, מהרת הלב והמדות, היושר והצדק. הנביאים קוראים לעמם וקוראים לכל העולם כולו לדגול בשם האמת והצדק, בשם היהדות המזוקקת והנעלה הזאת. וקולם לא היה קול קורא במדבר; קולם הלך וחזק וחדר לתוך לבותיהם של עמים רבים. קולם החזק הרס מזבחות ישנים ונפץ את אלהיהם לרסיסים. ובסוף תקופת בית שני הגיעו ימים, שבהם התחילה היהדות להתפשט בארצות שונות בין עמים שונים. המשכילים שבאימות המתקנות מצאו בה הד לנשמתם וספיק צרכי חייו רוחם. הם מאסו באליליהם ובחרו באלהי-אמת—באלהי היהדות. ורבים מעמי הארץ מתהירים: בארץ חריב התייהדו המלכה הילני ובנה איזאטיס המלך. ברומי נטו בלבם אחרי היהדות גם הרבה מבני הספירות העליונות והיו 'יראיה' גם בין אנשי חצר המלכות. סיניקה הפילוסוף הרומי, רבו של נירון קיסר, מתאונן באחד מספריו: הנהה היו ארחות החיים של העם הרע הזה (עם היהודים) למוקש לעם רומי, כי פרצו וגברו בכל המדינות והמנוצחים מחוקקים חוקים להמנוצחים. ומי לא יודה, שלא החוקים שביהדות לקחו את לב העמים, אלא המאור הנביאי שבה: הרעיונות הנעלים של מיסר וצדק, שתחלתם בתורת משה וסופם, בתכלית שלמותם, בתורת הנביאים, תרגום השבעים מעבר מזה והרעיונות הנביאיים, שהיו מרחפים אז כבר בחלל האוויר, מעבר מזה—שניהם ביחד הפיצו את ניצוצות היהדות בכל המקומות ובכל העמים.

ואז היה רגע גדול ונהדר בחיי היהדות. אז היו לה אפשרויות כל-כך גדולות, כל-כך כבירות, עד שאילו היו עומדים אז בראשה אנשים, שהיו מבינים את מהלך ההיסטוריה כראוי, היתה היהדות יכולה לכבוש את כל העולם כולו. ומה שונה היה אז מהלך ההיסטוריה האנושית בכלל ומהלך ההיסטוריה הישראלית בפרט! ... אבל אנשים כאלה לא היו אז. ובכלל הורגשה אז ריאקציה בחיים הרוחניים של ישראל. המאורות של הנביאים הלכו וכבו. האלוה העממי ואהבה-החירות של הנביאים נסוג אחור ואת מקומו ירש האלוה של תלמידי-ההכמים, האלוה של חוקים

(1) עיין על כל זה "דור דור ודורשיו" לרא"ה ווייס, ח"א, עמ' 42—43.

וגדרים. האלוה של כל היקום, של כל החיים הלך ונתכוין בתוך ד' אמות של ה' לכה.

רק אלה, שאינם רוצים, או אינם יכולים לראות נכוחה, יכולים להחליט, שהתלמוד הוא, יורשם של הנביאים⁽¹⁾. (ההלכה בכלל ה' 2) היא יורשת חמשה חומשי-תורה, ולא יורשת הנביאים. הרבה מאות שנה אחרי הנביאים, שהשתדלו להגביר את התורה-שבלב על התורה הבאה מבחוץ, באה ההלכה להוסיף חוקים על חוקים וגדרים על גדרים והמצב החיצוני שבדת—המעשה, נעשה לה לעיקר ותוך. ועל הנביאים ותורתם, שהיו מחאה מתמדת נגד תורתם וחקירתם של בעלי-ההלכה, דברו רק בלא-הדיר או השתדלו לפרשם ולבארם על דרך הדרוש והפלפול באופן שיהיו מתאימים להשקפותיהם שלהם, ולפיכך, כשעמדו העמים בסוף בית שני ובשתי מאות השנים הראשונות שאחר חורבנו על פרשת דרכים, אחרי שאבדו את אלהיהם, ובקשו את אלוה ישראל, אלוה המוסר והצדק המוחלט, אלוה האמונה שבלב, בלא חוקים וסייגים, שרוב הצבור העולמי אינו יכול לעמוד בהם, —דחו אותם ראשי היהדות, בוני התלמוד, בזרוע, ובו ביום גזרו י"ח דברים⁽²⁾ —עשו סייגים וגדרים חדשים סביב ליהדות, מוכן, שלא יכלו עוד עמים אחרים לבוא ולהסתפח אל היהדות המסויגת והמוגדרת. העמים, שאך עתה נפקחו עיניהם לראות את אור היהדות, לא יכלו, כמוכן, לקבל עליהם מיד את כל החומרות והסייגים, שנוספו ונתרבו בה מיום ליום, ואם פה ושם נמצאת לפעמים גם דעה להקל על הגויים את קבלת היהדות ולהתיר להם לבוא בבריתה גם בלי מילה ורק בטבילה בלבד (יבמות, מ"ו ע"א), הרי דעה כזו וכיוצא בזו במלות ברוב הדעות המחמירות את קבלת-הגרים.

ואז באה הנצרות, שלקחה אותם דברי הנביאים עצמם, אלא שהוסיפה עליהם הוספות אליליות⁽³⁾, כמעט העמים שבאה להכניס אותם בבריתה, שעוד לא נערו מעליהם את, סבל-הירושה שלהם, וירשה את היהדות המהורה והמוזקקת... האידיאלים וההשקפות המוסריות של היהדות הנבואית באו, אמנם, לתוך העמים וגרמו להם הפכה בחייהם המוסריים עד היום הזה, אבל באו בכלי שני ובלבוש זר, שאינו לפי מעמם, רוחה ועצמותה של היהדות המקורית, זוהי הסבה, שלא נשרשה מלב העמים האליליות הישנה אף אחרי קרוב אלפים שנה משקבלו עליהם את הנצרות: רעיונות היהדות, שבאו אליהם על-ידי הנצרות, לא הצליחו לחולל בהם אלא מהפכה-למחצה. הרבה מן האליליות הקדומה ספגה הנצרות עצמה אל תוכה והיא מגינה עליה בכל עוז; שהרי אילמלא החלק האילולי שבה אין לה עוד תפקיד בחיים: אילמלא זה היו כל העמים באים לקרוא בשם אלוה ישראל, אלוה היהדות המהורה, האלוה של הנביאים ובעלי-האגדה...

אילמלא היו חכמינו בסוף ימי הבית השני ובמאות הראשונות לאחריו מבינים את הדבר הזה ולא היו מרבים בסייגים ומצוות מעשיות, היתה היהדות יכולה לכבוש את כל העמים האליליים, שכבשה הנצרות בימים ההם. אבל הם לא הבינו זאת, אמנם, גם בתקיפה זו היה ביהודה כוכב מזהיר אחד, יורשם של הנביאים באמת —הלל הזקן. הוא בא מבבל לארץ-ישראל ללמוד תורה והפקיר את חייו עליה, אבל כשראה את הרוח ששרר בקרב הפרושים, בוני התלמוד, כשראה שתורת-הנביאים משתכחת על ידם והם מוסיפים חוקים על חוקים, שאין רוב הצבור יכול לעמוד בהם נסה להקל את העול

(1) "מלחמה על השביל", "השלח", כרך י"ט, עמ' 166.

(2) בעל ה"הלכה" כן על האגדה "אני מדבר רק דרך-כלל. מוכן, שיש הרבה פרטים יוצאים מן הכלל."

(3) שבת, י"ג ע"ב, ואחר מתלמידיו ר' יוחנן בן זכאי, תלמידו של הלל, הוציא משפט: "בו ביום גרשו סאה" (שם, ק"ג ע"ב).

(4) עיין: Vollers, Die Welt-Religionen, ss. 122—129.

הכבד של החוקים, והרבה תלמידים נספחו אל דגלו, שאף הם השתדלו תמיד להקל את משא החומרות והגדרים, מפני תקון העולם, אמנם, הלל היה אף הוא, עמוד ההלכה ויסוד ההוראה; אבל של איזו הלכה והוראה?—של אותן שהשתדלו למעט בחומרות ולהחליש את השפעת הגזירות שגזרו אחרים. ובוה היה יורשם של הנביאים באמת, ויורשם של הנביאים היה הלל גם בכל יחסו להגויים, שבאו לחסות תחת כנפי שכינתה של היהדות, כשבא לפניו נכרי להתנייר הביע לו בדברים קצרים וברורים את דעתו, שתכלית היהדות היא שמירת החובות שבין אדם לחברו, בעוד ששמירת המצוות המעשיות היא רק האמצעי להשיג תכלית זו; ואהבת לרעך כמוך—זוהי כל התורה כולה ואידך פירושה'. שלשה גרים קבל הלל לתוך היהדות בלי שום קושי (שבת, ל"א ע"א).—בעוד שדחה אותם—גם כן בלי שום קושי—שמי, שעמד בראש המחמירים והמגדירים את הסאה, לא קשה לתאר את התמרמרותם של המחמירים על הלל ויחסו אל עניני היהדות, אבל מהרת מדותיו וענותנותו הגדולה בתור אדם ובבורו בתור נשיא לא נתנו אפשרות להתנפל עליו ולדבר עליו קשות. לא כן עשו אחר-כך לגדול אחר, שיצא במחאה נגד למודיהם וחוקיהם—לאלישע בן אבויה.

לצערנו, אי-אפשר לנו לעמוד על אפיו הרוחני האמתי של האדם המצוין הזה, שנלחם באומץ-לב נגד החוקים והגדרים, שנתרבו מיום ליום בלי שום תועלת רוחנית וכמשא כבד העיקר על העם לכופ את גופו ולחנוק את רוחו,—מפני שמתנגדיו גנזו את רובי תורותיו ואין לנו מקורות לתולדותיו מנו או מן המצדדים בזכותו; ולסמוך על האגדות, שספרו מתנגדיו עליו בחייו ולאחר מיתתו, אי-אפשר, כמוכן, אך ממה שתנא כר' מאיר, שלא היה בדורו כמותו ושהיה, מאיר עיני חכמים בהלכה' (עירובין, י"ג ע"ב), היה מתלמידיו וגם היה כרוך אחריי אף לאחר ש, יצא לתרבות רעה,—מדבר זה בלבד אפשר להוציא משפט, כמה גדול היה האיש הזה וכמה היתה השפעתו גדולה וחזקה. חברו ר' עקיבא, יצא בשלום מן הפרדס והקב"ה בכבודו ובעצמו תמך בו כש, בקשו מלאכי השרת לרחפו' (חגיגה, י"ד ע"ב וט"ז ע"ב). הוא היה אחד מבוני התלמוד היותר גדולים ודרש על כל אות ואת שבתורה תליתלים של הלכות ודינים; ולא לחנם לא הבין משה בעצמו את תורתו בשעה ששמע אותה נדרשת על-ידי ר' עקיבא (מנחות, כ"ט ע"ב, במד"ר, פ"מ), כמו שהתלוצץ הד"ר אהרן ילינק, כי על ידו נעשו הנקודות מרובות על הכתב... ומי יודע, אם לא חברו זה ואופן-למודיו היו הרחיפה הראשונה, שנדחק אלישע בן אבויה לקצץ בנטיעית'.

ואלישע בן אבויה התחיל להלחם עם הלמודים והחוקים, שלמדו וחקקו חבריו התנאים, בכל תיקף ועזו. הוא ראה, שהם כופים את ההר כניגית על העם לפלפל במה שהם רוצים ולקיים את החוקים, שהם מוצאים צורך לחוקק,—והתרעם על זה ויצא למלחמה. הוא היה בא אל בתי-המדרשות והיה מיכח את הנערים המבלים כל ימיהם בפלפול התלמודיים ומיכח להם, שהם חייבים ללמוד גם מלאכה המחיה את בעליה ולא להיות למבלי עולם, ודבריו עשו רושם (ירושלמי חגיגה, פ"ב; שיר-השירים רבה, א', ד'). והוא לא הסתפק רק במחאות נגד חבריו, הוא קיים בעצמו מה שהירה לאחרים, הוא עשה מעשה נגד השקפותיהם של בעלי-ההלכה: רכב על החמור בשבת וגם ביום-הכפורים שחל להיות בשבת (ירושלמי שם; בבלי חגיגה, ט"ז ע"א).

המעשה הזה הרעיש את הלבבות. למחאה עזה, חיה, כזו לא פללו מתנגדיו. אילו היה רק דורש נגדם, בודאי היו עוברים בשתיקה על דרשותיו אלו והיו מכניסים לתוך התלמוד והמדרש אפילו כמה מדבריו ההלכתיים והאגדתיים, שהם מתנגדים להשקפותיהם, בתחבולות ידועות, כמו שעשו בודאי עוד לכמה מן המבקרים החריפים שבין התלמודיים: הם או היו מוחקים את הדברים החריפים ביותר או היו מוסיפים

עליהם הקדמה קמנה מעין. ליצני הדור היו אומרים' וכיוצא בזה. אבל, אחר' עשה מעשה ועבר על דבריהם בגלוי, ועל-כן לא יכלו לעבור על שיטתו בשתיקה. וחזן ממה שספרו עליו דברים נוראים, שאי-אפשר בשום אופן להאמין בהם—שהוא, הרג רבי תורה', שתבע זונה, שהסית את הרומיים, שיאנסו את היהודים לעשות מלאכה בשבת בלי שום ערמה של היתר (ירושלמי ובבלי חגיגה, שם).—חזן מזה השתדלו להשכיח את שמו האמתי וכנהו בשם, אחר' ואת רובי תורותיו נגזר ואבדו מן הארץ. כך עשתה הכנסיה התלמודית לאחד מגדולי בניה על שנועז למחות נגד גדישת הסאה שלה בכל הנוגע לסייגים וחוקים ובלי העולם בפלפולים, בלי דאגה לשוב העולם ותקונו!

אבל סוף סוף לא יכלה לעצור ברוחם של המתנגדים לה. וה, רעה' יצאה מבית, מכפנים, ואם עלה בידה להכריח את העם, שיקבל עליה את חוקתיה וסייגיה בעינים עצומות, לא הצליחה לרכא את מתנגדיה מכפנים—את בעלי-האגדה. באגדה אנו שומעים עוד הפעם את הדי-קולם של הנביאים, בה קמה לתחיה רוחם החיה ובה אנו שומעים עוד הפעם מלה חיה יוצאת מן הלב ומרעפת מל של תחיה על הלכות. העננים הכבדים, שפרשו בעלי ההלכה על שמש הנבואה, נפזרו לאט על-ידי האגדה. פה ושם אנו רואים בחלק האגדה של התלמוד עוד הפעם קרני-אור של הנבואה ושומעים עוד הפעם את קולה הסתוק והערב, בעלי-האגדה הם יורשיהם של הנביאים, הם ורק הם, גם הם, כהנביאים בשעתם, מחו מצד אחד נגד התאבנות החוקים והתרבותם עד לאין מספר, ומצד שני השתדלו להחיות את הלב ורוממו את מעלת הרגש. ואולם שומע אני החלטה: „אין שום הכרל בין הלכה לאגדה: בעלי ההלכה הם הם בעצמם בעלי האגדה“⁽¹⁾.

אמנם, היו בעלי הלכה, שדרשו גם באגדה. אבל מה רב ההבדל בין אלה, שההלכה היתה להם לעיקר ובאגדה עסקי רק משום „דרוש וקבל שכר“, ובין אלה, שהאגדה, היא רק היא, היתה משאת נפשם!

כבר אמרתי⁽²⁾: „כשראו הרבה מבעלי-ההלכה, שהעם נוטה יותר אל האגדה מאל ההלכה, נסו את כחם גם בהאגדה כדי להתחבב על-ידי זה על העם. ואז השתדלו לדבר לפי רוח העם ורגשותיו, ואז השמיעו דברים, שאנו מתפלאים לשמעם יוצאים מפורש מפי בעלי-ההלכה. אבל דבריהם האנדרוטיים של בעלי-ההלכה לא יכלו למצוא מסלות ללב העם. העם ידע, שאם אך ירד בעל-ההלכה מעל הבימה, שדרש עליה לפניו בדברי אגדה, ילך ויוסיף לו חוקים על חוקים ופלפולים על פלפולים. העם ידע, שעל הבימה הדרשנית בעל-ההלכה הוא שלא במקומו ומקומו האמתי הוא במקום שעוסקים בהלכה ובחקיקת חוקים. וגם התלמודיים עצמם השמיעו משפט כזה על אחד מבעלי-ההלכות היותר גדולים, ר' עקיבא, שדרש גם באגדה: „עקיבא, מה לך אצל אגדה?—כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות“ (סנהדרין, ס"ז ע"ב). כלומר: שם הוא מקומך האמתי ולא כאן.

וכדאי לשים לב לדבר זה: גם ר' עקיבא זה, עמוד ההלכה וגאונו, דרש אף הוא: „ואהבת לרעך כמוך—זה כלל גדול בתורה“⁽³⁾. רעיון זה, שעיקרו ויסודו יש למצוא בדברי הלל להגר, כשבא לידי ר' עקיבא, שהיה בעל-הלכה ביחוד, קבל צורה אחרת לגמרי: במקום שאמר הלל: „ואהבת לרעך כמוך—זהו כל התורה כולה“, אומר ר' עקיבא: „זהו כלל גדול בתורה“, כלומר: אחד מן הכללים הגדולים

(1) רב צעיר במאמרו „מלחמה על השכל“ („השלח“, כרך י"ט, עמ' 169—171).

(2) במאמרי „השכל והרגש“ („השלח“, כרך י"ח, עמ' 389).

(3) ספרא, קדושים. רב צעיר, כיון שבא לידי כעס בא לידי טעות ויחס את דברי בן עזאי לר' עקיבא. עיין במאמרו הנ"ל („השלח“, כרך י"ט, עמ' 169).

שבתורה. הדבר מובן: הלל נתכוון באמת להעמיד את יסוד היהדות על הלב, על האהבה, ור' עקיבא אי-אפשר היה לו לומר כך מפני שבעיניו יסוד היהדות הוא הדין, המעשה, והאהבה היא רק אחד מכללי-התורה, ויהא אפילו מן הכללים הגדולים. והשקפה זו על ערך האמונה והמוסר בודאי היתה גם לרוב בעלי-ההלכה אף בשעה שהיו נעשים מומן לומן בעלי-אגדה לפי שעה, והילכך לא יכלו גם דברי-האגדה המוסריים והנעלים שלהם להשפיע על הלב ולהשאיר רושם.

לא כן היה הדבר בנוגע לבעלי-האגדה, שהקדישו את עצמם לה ביחוד, הם ידעו את העם ועסקו תמיד רק בתקון מדותיו וביפוי עולמו הרוחני והעם ידע אותם וחבב את דרשותיהם הנאות. הם ידעו את רוחו של העם הרב ואת תשוקות-נפשו וידעו איך להתקשר עמו ולהשפיע מהורם עליו. בעלי-אגדה מיוחדים כאלה נמצאו בזמן התנאים הראשונים והאחרונים וביחוד בזמן האמוראים והיו נקראים בשם, רבנן דאגדתא, בעוד שהרבה מבעלי-ההלכה וממערציהם הקילו בכבודם וקראו להם בשם, אילין דאגדתא⁽¹⁾. רבנן דאגדתא' אלו לא היתה דעתם נוחה ממה שההלכותיים הרבו בפלפולים וחלוקים—ואת דעתם זו הביעו בגלוי, ר' שמל אי מנהרדעא, אחד מגדולי ה,רבנן דאגדתא, שברשותו לפני העם בקר את ההלכותיים על שהם מבכירים על העם בדיניהם וגזירותיהם, היה הראשון, שערער על אסור שמן של גויים וגם רצה לפתות את ר' יהודה נשיאה להתיר פת של גויים, ור' יהודה נשיאה היה שימע בקילו, אילמלא היה מתירא מפני ההלכותיים שבזמנו (ירושלמי עבודה זרה, פ"ב; בבלי ע"ז, ל"ז ע"א). ר' שמלאי זה דרש לפני העם: תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה, בא דוד והעמידן על אחת-עשרה, בא ישעיה והעמידן על שש, בא מיכה והעמידן על שלש, חזר ישעיה והעמידן על שתיים, בא עזים והעמידן על אחת: דר שוני וחיו' (מכות, כ"ג ע"ב וכ"ד ע"א), הוא מחה נגד אלה המעמידים את היהדות על חובות האדם למקים ורואים את יסודה ועיקרה בדרוקי-מצוות ובחומרות. היהדות היא בעיניו תורה שבלב: תחלתה גמילות-חסדים וסיפה גמ'ח' (ב"ר, פ"ח). מובן, שבמחנה ההלכותיים רגנו אחריו ויצאו עליו הקיל, שאני מקיים את כל המצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן, ורב קרא עליו: רב שמלאי לוראא היא, והלוראים מולולים במצוות חבשים⁽²⁾. אין פלא, איפוא, שבעלי-האגדה האמיתיים היו חביבים על העם והיא היה מתבנס תמיד לשמיע את דבריהם והיה מכבד אתם על בעלי-ההלכה (פיסה, מ' ע"א), ולא רק העדר-אהבה אנו מוצאים אצל ההמין הרב ביחסו אל ההלכותיים. לפעמים היתה בו גם שנאה כבישה אליהם, כמו שמספר ר' עקיבא עצמו, שבשעה שהיה עם-הארץ היה מיכן לנשיך תלמיד-חכם כחשיר (פסחים, מ"ט ע"ב), והרי השנאה לתלמיד-חבשים מתגברת בלב ההמין רק בשעה שהללו מתיחסים אליו יחס של בני-עליון לבהמה: אם תלמידי-החבשים אינם מתיחסים אליו כך, רגיל ההמין להתיחס עליהם ביראת-הכבוד, כי אמנם התייחסו בעלי-ההלכה אל ההמין השראלי שלא כראוי, רואים אנו ממאסיהם, שעם הארץ אסיר לו לאכול בשרי, אסיר להתלוות עמי בדרך, מיתר לנוחרו ביום-הכפורים שחל להיות בשבת' (פסחים, ש) ו,חיי אינס חיים' (כתובות, ק"א ע"ב). וכשפתח רבי—זה התלמודי המצוין במ"ב לבו—את אוצרותיו בשנות-בצורת, הכריז: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי-גמרא, בעלי-הלכה ובעלי-אגדה, אבל עמי-הארצות לא יכנסו, כי לא רצה, לתת מפתח לעם-הארץ. ורק אחרי שהערים ר' יוחנן בן עמרם, שרחק ונכנס ושם משה על פניו לבל יכירדו ובקש לפרנסו ככלב וכעורב,—או רק או אמר: יכנסו כולם' (נבא בתרא, ח' ע"א)—אחרי כל אלה אין להתפלא כלל וכלל, אם ההמין הביט על מנאציו אלה בכעס וחמה ולא נהג בהם כבוד, ולא לחנם דרש ר' עקיבא, שידע, מן הנסיון את גודל שנאתם של עמי-הארץ לתלמידי-החכמים

(1) ירושלמי מעשרות סוף פ"ג, ועיי"ש, פ"א, ה"ב.

(2) עבודה זרה, ל"ז ע"א, ועיי"ן על זה, דור דור ודורשיו, ח"ג, עמ' 117.

בעלי-ההלכה: „את ה' אלהיך תירא — לרבות תלמידי-חכמים“ (פסחים, כ"ב ע"ב). כנראה מצב הענין בימי הצריך דרשה כזו.

ה„הלכתיים“ היו כעין „קאסטה“ מיוחדת. הם ענו עונה סכיבם ואמרו: הנכנס נכנס, אבל בחיץ אין איש. הם, שהעמידו את היהדות רק על למידיהם ודקדוקי-חוקיהם, הביטו בשאט-בנפש על אלה, שאין להם חלק בלמודים ודקדוקים אלה. מוכן, שקבלו את כל מי שרצה להתקרב להם ולתורתם, ורק תמימות היא להביא ראיה מזה, שלא נעלו דלת בפני תלמידים עניים, כי הם היו „עממיים“ והיו מקרבים את ההמון¹. הדבר פשוט: הם היו מקבלים בני-עניים לבתי-מדרשם מפני שידעו והבינו, שעל-ידי רבוי התלמידים תגדל השפעת תורתם ביותר והם ישארו בראש האימה. אבל על אותו ההמון, שלא בא להתקבל לבית-המדרש שלהם, על אותם „עמי-הארצות“, „יושבי-הקרנות“ וה„עבריינים“, שאין להם עסק ב„נגעים ואהלות“, — על ההמון הרב הזה הביטו מלמעלה למטה וכבהמה נמשל בעיניהם.

(סוף יבוא).

¹ „מלחמה על השכל“, שם, עמ' 178.

למלחמה.

מאת

ג. שופמן.

מרת-הדין נתרבה קצת, כשאיזה מן החיילים לא חלק את הכבוד כהיגן, או כשה, בליאחה' על המבור לא היתה מצוחצחת ומקורמת כדבעי, אי כשאחד היפרייטורים שב אל הקסרקט שכור בשעה מאוחרת בלילה, —האופיצרים והפלרפבלים לא הקפידו עכשיו על כמו אלה ביותר, ופעם אחת, כשנשמעה לפתע הגערה הרגילה של מפקר הרוטה :

—במאסר אשימך, קאנאליא!

הוקל מעט ללב, אבל בעוד שעה קלה נתפיים ושכח את החמא' לגמרי, ואז, למראהו המדוכא והותרני, שב להציק איתי הקישי החדש, שבעת האחרונה התחיל וולף מהחלונות עם, משרות-הנייר המרובקת על שמשיתיהם, מהבתות השחורות שעל גבי הכתלים סמוך לתקרה, מתמונות הגנרלים הוועפים עם סיבירוב בראשם, מהמפה הגיאוגרפית הגדולה ...

כרי להפיג קושי זה רצו החיילים מהרוטה השמינית, כמו מכל יתר הרוטות שבבטליון השני, אל ירכתי החצר (היה יום א'), אל הבופט החילי, השכר קר כקרח, הנקניקים שמנים יותר מדאי, והאכילה המפורפת נעשית לבסוף תפלה, כבדה, אינסית— פטים לפני השחיטה, מדודכרים עוד יותר מקודם הם רצים בחזרה אל הקסרקט, ושם הם מוציאים את הארגוזים מתחת הערסלאות ויושבים לכתוב מכתבים הביתה. במקום שלחן משמשת להם ערסלה ובמקום כסא — ארגו. כותבים הם, כי מאד אפשר שהיום או מחר יקרא הלגיון למלחמה, וכי אמא לא תבכה, וכי ... אבל דוקא ברגע זה, הולך בעל הארגו לתוך ארגו, ונחוץ להפסיק באמצע הכתיבה, ולקום ולהמתין, עם הקילמוס ביד, עד שהלו יטול מתוך ארגו מה שיטול.

—דוקא עכשיו הוא צריך להצוקר שלו, שד אפור ! ...

אח"כ מתלקחת הכתיבה עוד הפעם, אבל לכתוב את המכתב עד גמירא אי-אפשר בשום אופן. הסגן-אופיצר מיראנוב, שקבל זה עתה את, הערות' על הרוטה, מביט לתוך גליון-השרות, ומכריז :

—קיומין, ברזלי וגריב לנסר עצים, חיש !

—אדוני הסגן-אופיצר ! — מתחנן ברזלי — ינסרו נא היום אחרים, צריך אני לגמור מכתב נחוץ אל הורי !

—אין אני מכיר בשום מכתבים שבעולם ! תיכף טול את המגרה ולך !
ולמיראנוב אין מסרבין הרבה, קפרל גויז זה, עם אוניו הגדולות והסרוחות, עם עיני-העופרת שלו ועם שפמיו—אניצי הפשתן, היה מפלצת-הרוטה, בחצר—היתה ראשית האביב—הפשרת שלגים, דלף גנות, ורוח כרוכ מבושל מתפרץ בערפל מתוך מרתף-המבשל. מקום נסירת העצים הוא מאחורי הקסרקט, כאן משתמר עדיין שלג שחרחר, שמתוכו בולטים שברי התותח החלוד (זכר להארטילריה, שחנתה בקסרקטים אלו לפני), מתגלגלים צקלוני-חצים קרועים, קופסות-פחים, שנחרקנו ממשחת-נעלים, עם התרגגולים השחורים המצוירים על גביהן... קומין וברזלי נומלים מעל תל-העצים קורה רטובה, מחורקה ואוובית, מטילים אותה על גבי, התיש,

ומתחילים לנסר. גריב, שעליו לבקוע את הגורים המנוסרים בקרדום עומד לו לפי שעה במנוחה וכורך במתינות פפירוסה.

זה היה חייל צעיר מרוסיה הקטנה, חזק, יפה וביישני קצת, דבר-מה בתולי היה בעיניו השוחקות, בלחיו הרעננות ובסנטרו החלק והמסודק. כשצריך היה לפעמים להעירו בלילה מעל משכבו בתור, חליפה' למשמר, איזו רחישה מזורה היתה מתעוררת או—מעין עריגה עורת אל אחיותיו הרחוקות, שהנן יפות, בודאי, כמותו.

—נו, אחים, מתי נלך למלחמה?—קרא הוא מתוך גיחוך ונטל את הקרדום. —שמעתי, כי בהקנצ'לריה הלגיונית נתקבלה איזו תלגרמה. נקראו לשם כל הפלדפבלים—ענה ברולי.

קוזמין, קצפ' סמראי, גדל-הראש וחד-הדבור, התחיל מתמרמר: —איני יכול לנסר עם היהודי הזה. אתה אל תדחף את המגרה ממך, אלא משוך אותה אליך!

הנסירה זעזעה וטלטלה את אבן-הפחד הכבדה בתיך הבטן, ונדמה, כי המגרה מנסרת לא את העץ, כי אם את הלב. אבל בשעת ההפסקות בין קורה לקורה היה עוד יותר קשה. אז הבעיתי ביותר השערותיו של ברגלי, ומבעד לחלונות הקסרקט נשמעו קולות ודבורים, שהאוזן יראה לשמעם עד גמירא. וקוזמין מהר להטיל על גבי, התיש' קורה אחרי קורה.

המגרה מנסרת ושיקעת פתאם ברכיכות של רקבון, ונורף איזה ריח מתיק ולא-נעים. גריב נתקל בגור מחדק ביותר, שהתעקש ולא רצה להבקע בשום איפן, הוא נוף את העץ, ירק אל כפות ידיו, וכאן, כמו להבעים, משתמש ברול הקרדום ונושל מעל הנצב, חור ועיף הודקף ונשאר עומד שעה-קלה במבוכה.

—קרב אל הקסרקט!—קרא אליו פתאם קילו של מיראנוב. איזו אנדרולמסיה כבושה שררה בתיך הקסרקט. הפלדפבל התרוצץ אילך ואילך טרוד ביותר, באחוז בתער חרבי שלא תתלבט, הקנצ'לריה היתה פתוחה, ומשם נראה שכמו הצר של מפקד הרוטה, עם רצועת-החרב המתוחה עליו באלכסון, מיראנוב משך את גריב בשרוולו והציגו בקצה שורת החיילים, שנערכה באמצע האולם.

—תלכו אל המזרח הרחוק!

ובצווח:

—עכשיו עדיין דיאצ'נקא חסר לוי! דיאצ'נקא היכן היא? תמיד צריכים אותי

לבקש!

רץ ויצא החוצה.

דיאצ'נקא היה ה-Kaléka (כך קירין לחייל רפה-כח ולא יצלח לתכסיס הצבא) של הרוטה. הוא התנהל עכשיו בעצלותים מהרטה השביעית, ששם עבד בן-כפרו. מאחוריו התלבט לו, החליאסמיק' (ברית-האדרת), תלוי על כפתור אחד.

—נו, לך מהר, באבא!—גער בי מיראנוב מעל המעקה, —הלא ממתינים לך שם! בגללו מוכרחים תמיד לקבל, הערות!

את המלים האחרונות בטא מיראנוב בלחש וברתיחה כבושה, כשהלו כבר טפס ועלה על המדרגות. באותו רגע הכנים לו הבאת-אגרוף כבדה וחשאית אל הצלע התחתונה, בהעיפו את עיניו סביבותיו, אם אין רואה.

זו היתה כבר הכאה ממין חדש, שכמותה לא הכה עוד מעולם, הכאה חפשית, מותרת, תאנית. כך מכה הברים את הבהמות המדוכדכות ומרושות-העיר, בשעה שהוא מובילן למבח...

כשנצטרף גם דיאצ'נקא לאותה שורה, יצא הקפיטן מן הקנצ'לריה. עלתה הערב משמשה ובאה, על הפירמידה, עם שורת הקשתות הקבועות בה, רבצו מפוזרים כתמי

השקיעה האדומים. הבהבו לנגד העינים יד-הנחושת של נדן-החרב, הדרבנות הרפוישים, והורגש מנע האצבעות הקרות והמעושנות בלסתות ובסנטר. הקפיטן לטף, נחם ורבר בקול רוה-דמע:

—היו לבני חיל ואל תגנו את הלניון הא—זי! בעוד חודש, לכל היותר, נלך כולנו לשם!

הוא התחיל מנשק אל שפתי כל אחד על פי הסדר. כשנחן אל דיאצינקא, שבשעת למודי המערכה בשרה אוהב היה כל כך להכותו באגרופ מהופך אל הסנטר, חבקו עכשיו אותו החייל החלש ונשקו מצדו פעמים.

—דרך צלחה, בני חיל!—נפטר מהם לבסוף וקולו שב כבר לאיתנו הראשון.

—בהצלחה להשאר, רום היר מעלתך!—ענתה וזשורה בפזר הקולות.

—להתפזר!—פקד הקפיטן ויצא את הקסרקט.

הללו תעו שעה קלה על מקומם מסביב לנקודה אחת, כחזיר זה, לאחר שהכה האכר על קרקדו בקרדום. מסביב להם הסתייבו הנשארים ומלמלו: —כולנו נלך לשם במהרה, כולנו!

סחרחר הראש קצת כמו מיי"ש גרוע, הורגש אי-ספוק, כאילו נפסקה איזו מלאכה באמצע... גריב נזכר בגור, שלא בקע אותו עדיין, ויצא לאחורי הקסרקט. כאן לא היה כבר איש, מהחלון המואר נפל אור על התיש, על שברי-התותח, על הסולם המוליך אל עלית הגג. גריב נטל את הקרדום ויך על הגור בכל כחו, אבל ברגע זה חלף רעד במפרקתו וגריו בחוטמו ויבך בכיה קטועה וישלך את הקרדום, וישב אל הקסרקט.

—במעילים עם חגורות אל, שיחת' הכומר—הכריז טיראנוב.

באולם של הרוטה החמישית התאספו החיילים של כל הבטליון לשמוע, כמו בכל יום ראשון בערב, אל דרשת הכומר. התישבו צופים על ספסלים ארוכים שורות, שורות, זו מאחרי זו. על הבמה עלה כומר-הצבא, גדל-התלתלים וכחול-המשקפים. התעורדה הרוח קצת. לכאורה—חסות, אבהות, אלהות, אבל משנשמע הקול הקשה, המתכותי, שדיבר אדות מסירות נפש, על דבר הצלת הדת הפרבוסלוית וכו',—אז מבעד למשקפים הכחולים הציצה אלהות זרה, קנאות להוטה אחרי דם ואש.

—יצטרף נא דמכם אל אותו הדם הקדוש, ששפכו בעד הנוצרי אבותינו, הנוצרים הראשונים!

כך סיים.

כשהתחילו מתפזרים ויוצאים, נשמע הסינגל ע"י תרועת-החצוצרה לסעודת-הערב. מארבע כנפות החצר התחילו מקשקשים ב,באקים' (קערות הנחושת הגדולות): רצו אל המבשל שבמרתף. אחרי האכילה הבהולה על גבי הארגזים בכפות-העץ האדומות והרחבות פלוגה, פלוגה (וובוד) מסביב לקערה שלה, נשמעה פקודת טיראנוב: —אל השירים והמחולות!

לקקו את הכפות מלגו ומלבר וזרקו אותן אל תוך הקערה. אחד הפלוגה יוצא אחורי הקסרקט למרק שם את הקערה בחול, ובתוך הקסרקט—הלולא וחנגא. אורליק, מצמבל בצ'מבלים, ושבצני'קא, המנגן הנפלא, מנגן בהרמוניקה. הקפרלם והיפרייטורים יוצאים במחולות, מצטיין ביחוד הקפטינרמוס (הממונה על המשק) נגל, פולני דק-גו ועדין-פנים כנערה ורע לב ומלא ארם. יש שגם החיילים הנמוכים נסחפים בערבובית המחולות, ואז הם הרגעים היחידים, שאין כאן גדול וקטן, שליט ונכנע. הנוצרים למלחמה התגלגלו באותה שעה על הערסלאות הקיצוניות, המובלעות באפלולית. אחדים מהם גמרו עכשיו את מכתביהם על קצות הערסלאות, שבהרות אור, נזרקות מהעששית הרחוקה, שטוחות עליהם, צללי הכנופיה המתהוללת בולעים לרגעים את הבהרת יחד עם נייר המכתב שעל גבה, ואז פוסק הכותב באמצע וממתין... אך

הנה מיראנוב נדחק לכאן ומפשפש באפלולית, ונוף:
—קנצלריה' זו מה?! מרש אל המחולות! אין דבר! כולנו נלך למלחמה, כולנו!
זו היתה אנדרולומיסיה של מחולות, אנדרולומיסיה מטורפת עד כדי קעקוע הרצפה
והתנורים, מתוכה נזדקרו פני גריב להומים ביופי חדש, יופי לא רגיל. קוזמין הראה
פלאים ברקוריו מתוך קידה, ישיבה וקיסמה וספיקת-כפים. יצאה לראות גם אשת הפלדפבל
הצעירה. הצהלה, ההוללות והנגינה נתרקמו עכשיו כעין צעצועי רקמה על גבי יסוד
שחור-שחור. הרגלים רקעו ובעטו בשחרורית הריקנות והעמוקה—כדי להרגיש את
הקרקע...

—למה אתה עומד מרחוק? משכו הקפרלים את דיאצ'נקא, חפוי ומדוכדך,
והדפוהו והרקידוהו בעל כרחו.
הלו התלבט, התאמץ להחליץ מתוך הידים המטלטלות אותו אילך ואילך, ומלמל:
—איני יודע לחול, איני יכול!
אלא שתיכף נשמע מן החוץ הסינגל, אל הבקרה', והוא שחלצהו מן המצר.
—התיצב אל הבקרה'!

הפסיקו את המחולות ונערכו והתיצבו בשתי שורות לאורך כל הקסרקס.
—סמירנא!—פקד מיראנוב כשהפלדפבל יצא ממדרון.
זה התחיל קירא מעל הגליון בקילו המוצק והצלצלני את שמות כל החיילים,
שכבר ידע אותם בעל פה: דיאקונוב, פיעטרוביץ, מיראנוב וכו'. לכל שש ושם ענה
קול מן השורה:
—אני!

האניים' היו שונים: עבים ודקים, נמוכים וצרחניים, שאננים ונבעתים, שלמים
ומרוסקים, וכפעם בפעם זעה בלב הנאה מזורה:
—אני!...

אח'כ צעד הפלדפבל לאט לאורך כל השורה והביט לתוך העינים. ניכר היה
שהוא מתכונן עכשיו לומר איזו דברים חשיבים בשעה חשיבה זו.
—אתם הנועדים אל המזרח הרחוק—התאמץ לחקות את מנגנונו של מפקד-
הרוטה—אל יפול רוחכם. הנכם צריכים לחשוב את עצמכם למאוישרים על שעלה בגורלכם
להיות מן הלוחמים הראשינים בעד הקיסר והמילדת. מאד אני מצטער על שאין אנו
הולכים כולנו יחד. במהרה נלך כולנו לשם, ואפשר שעוד נתראה...
הציץ על היהודים שעמדו רצופים בקצה השורה, והוסיף:
—ועכשיו שנשארים אנחנו, כלום אין אנו על שרה קרב? הלא בין אויבים אנו
יושבים! הננו מיקפים אויבים מכל עברים, והאויב הפנימי, אחי, הוא הרבה יותר מסוכן
מהאויב החיצוני!

שעה קלה התהלך הליוך ושיב, שקיע במחשבות, ופתאים נמלך:
—נגל, מחר לבוקר השכם תיציא להם מן ה'צ'חאיו' (האסם) את הכל, כפי שכתוב
בפקודה', שני זוגות מגפים לאחד...
—נשמע אני!—ענה נגל.
—אל התפלה!

השורה נתפזרה ונתכנסה אל תוך הפנה בתחתית האיקונין. נתדחקו חד אל אחד.
הקפרלים עמדו בראש, בהראותם את מפרקיותיהם הגזוזות, הלכנות והמעוטורות למטה
בצוארונים מזוהבים.
—אבינו שבשמים'...

שרו החיילים והקשיבו בתוך כך אל 'הקרן' שעוד נשמעה מן החצר. שם על
המעקה נגן שבצ'נקא. משום-מה האריך הפעם לנגן וחזר על ה'תנועות', הנעוצות אל

באלו, כמה פעמים. הנגינה העצובה, נגינת ה, שקיעה, שמזכירה את אהלי-הבך בקיץ בשדה, בערבי המל, התלבטה בחללה של החצר השוממה, שאדמתה השחירה לעין הכוכבים האביביים, אך הנה התחילו כבר התנועות מהבהבות, כלשונות אש בשעת גסיסתן, עוד מעט, עוד מעט, והתנועה האחרונה, החטופה והנמרצה הופילה למעלה — והנגון נפסק כמו באמצע.

כבדה היתה השכיבה על כסתות-התבן הקשות מתחת השמיכות ה, קאזיוניות, האפורות והדקות, יסורי החלומות עוררו לרגעים את החיילים משנתם, ואו, מתהפכים מצד אל צד, שמעו את מלמולי טיראנוב עם ה, דניבאלני, את שריקות החליל מן החוץ (החייל העומד בשער קרא לחליפתו), את הכאות השעון... והדניבאלני גם הוא תעה עיף, רצוץ ואחוז שינה בין הפיראמידות של הקשתות ובין מכשירי הגימנסטיקה. בפנה בלועה באפלולית הראה לו הראי פנים חורים, מטורפים וזעירים מתחת להכובע הגדול והכבד, רחב-ה, תחתית. הגיעה אשמורת הבוקר, הנה קיומין קם מעל הערסלה שלו, ובגלוי הראשו אדרתו על כתפיו היא שם פעמיו אל הפתח, דרך הלוכי היא מתעכב אצל השלחן ומצית את הפפירוסה על גבי העששית.

נשמעה המלת המטאטאים על הרצפה.

ואת לבות הישנים בתרה לחצאין אותה הצווחה, שמהוועה שבה אי-אפשר שיהא מושג לאיש, אשר לא טעם את טעמה:

...!!! Вставать —

זה היה קולו של טיראנוב, החלומות התנדפו בבת-אחת לברק המחשבה הראשונה: — למלחמה!

ג. שופמאן.

ציוניות מוקדמת.

מאת

א. חרמוני.

מרכיבי בן הלל הכהן הרצה בקבוצה של מאמרים (ב, השלח, כרכים ב', ו', ו' ויא) את תוכן הספורים, שנתחברו בלשונות שונות על האידיאל הציוני קודם שנתגשם במעשה-הישוב וקודם שנבראה לתכליתו הסתדרות רחבה וקבועה; ובין הספורים האלה אנו מוצאים גם את, דניאל דירונדה' של הסופרת האנגלית ג'ורג' א' ליוט ואת, מאנקרד' (גם לגויים) של ביקונספילד היהודי על-פי מוצאו, ואולם לפי ידיעתי עדיין לא שם שום סופר ציוני את לבואל הדבר הנפלא, שאחד מן היותר מפורסמים בין סופרי-צרפת, אלכסנדר דימא-הבן (Dumas-fils), הקדיש להאידיאל הציוני דפים חשובים אחדים באחת מן הדראמות היותר מפורסמות שלו, שבה אנו מוצאים גלומה את הציוניות החדשה-הישנה חצי-יובל שנה קודם שבא המנהיג הגדול, מדינת-היהודים בידו ועשר שנה קודם שקרא הד"ר פינסקר את קריאתו הגדולה: שחררו את עצמכם! אם אין אני לי מי לי.

כי בשנת 1878 נתנבא אלכסנדר דימא על הציוניות והרצה את מהותה של שאיפתנו הלאומית: לסתום את בדקי המסורת שלנו ולקשר את ההוה והעתיד שלנו אל העבר שלנו⁽¹⁾, — בדברים הרבה יותר בהירים מאיתם שב, מאנקרד' וגם עשה לנושא-הרגל של שאיפה לאומית זו אחד מגבורי-הדראמה היותר חשובים. אבל כדי שתובן מהות ציוניותי של דימא-הבן צריך לדבר על זמן הופעתה של הדראמה הנדונה כולה, ודבר זה יבאר לנו גם-כן, איך בא דימא אל הציוניות ולמה ראה צורך בדבר לטפל בטפוסים ישראליים בכלל ובעתידות ישראל בפרט.

א.

שנות-השבעים של המאה שעברה בצרפת הריפובליקנית. עם גאה, חתת אירופה ננף לפני אויב, שקם לו בדמות עם צעיר, שאך עתה עלה על הבמה המדינית של אירופה. צרפת נפצעה קשה, ועל פצעי צרפת אלה אומר הגבור הראשי של הדראמה הנדונה, קלוד, לידידו ותלמידו הצעיר: יש מכאובים גדולים ממכאובי כל אחד מאתנו, חיים אנו בתקיפה, שאלה הרוצים להקרא בה בשם, אדם' אין להם רשות לחשוב רק על עצמם. זה שנתים, שאין מכאובים פרטיים⁽²⁾; יש מכאוב כללי. בן עשרים שנה אתה, ויכול אתה לחיות עוד ארבעים שנה; ואיך אתה בא לדבר על צער-האהבה שלך? זה היה טוב וישר לפנים, ואלהיך, שאתה חייב למצוא, ושווי-המשקל של חייך הפנימיים, וארץ-המולדת, שאתה חייב לבנות מחדש, — כלום כל אלה

⁽¹⁾ כך, כמו שיראו הקוראים להלן, מכאר דניאל, אחד מגבורי הדראמה, את שאיפתו „ללכת קדמה", כלומר, לארצות-הקדם.

⁽²⁾ פזור-האותיות הוא של הכותב; וכן בכל מקום.

ימתינו ויציפו עד שתגמור לאהוב ולהאנח? או, אפשר, תמות מבלי שתעשה כלום בשביל כל אלה?

אלו היו שנים של חשבון-הנפש לאומה הצרפתית. אך נעשה השלום המחפיר עם גרמניה, ובאומה זו התחוללה מהפכה פנימית. בספרות ובחיים — ביחוד בראשונה, מתחילים להמיק לכבוש-היצר, כמעט לסנוף ולהמתת-הבשר.

האשה, — לא הרעיה הצנועה והאם ועקרת-הבית, שכמעט לא הרגישו בישייתה בצרפת, אלא — האשה התאונת והמגדרת את היצר, האשה הזרה, נצורת-הלך, ההומיה והסוררת, שבביתה לא ישכנו רגליה, הפלגש, שרוצה לרשת את מקומה של אשת-החיל האהבת וה, צופיה הליכות ביתה, הנקבה-הפלגש, שמשלה בצרפת ממשלה בלתי-מוגבלת, שידה היתה בכל והכל היה הרום לרגליה בכל משך שנות הששים, — אשה זו הורדה בראשית שנות השבעים מגדולתה, לכל הפחות בספרות. הספרות הצרפתית, שבשנות הששים קשרה כתרים גם לזונה שאומנותה בכך וגם לאשה שזנתה תחת בעלה, נעשתה בתחלת שנות-השבעים, חוזרת בתשיבה ואלכסנדר די מא-הבן, שבבחרותו השליך את עצמו (כחידאתו בפתיחה ל"אשת קלוד") לתוך קדרת פאריו ויצא ממנה בשנאה כבושה לאנושיות ולאשה ונוסף לכל זה בחמשים אלף פראנק חיובות, — דימא זה כתב את הדראמה המפורסמת שלו "La dame aux camelias", שבה הרים את הגבורה הראשית, הזונה מארגריטה גוטייה, למדרגת סמל-הצניעות; ואותו אלכסנדר דימא היה בין הראשונים לקרוא למלחמת-מצוה באשה-הפלגש וכאילו היה קורא בלי הרף ובלי חשד: tuez la femme! (הרגו את האשה!).

כי הסופרים הצרפתיים של העת ההיא, לכל הפחות אלה שגלו את, החיה שבאדם, ראו באשה את מקור כל המחלות והפורעניות, הפרטיות והכלליות, גם למפלת סידאן ולמגפת הצבא הצרפתי לפני הפרוסים היתה האשה הסכה הראשית, אם לא היחידה.

ומענין הדבר: כעס-עם, כעס-המון, כשהוא כעס אין-אונים וכשאינו מוצא על מה להשפך, פוגע הוא ביצור היותר חלש ורוצה לאבדו, ומי עוד חלש כהאשה אם לא היהודי? — ואמנם, בשעה שנשמע בספרות הצרפתית הכרוז: הרגו את האשה! — נשמעו ברחובות פאריו גם הקריאות: היהודים מצצו את דמנו ומסרונו לפרוסים — דמם בראשם? ויפה הוא דימא-הבן כשהוא עומד לפנינו כאחד הנביאים העתיקים ונושא (בפתיחה ל"אשת קלוד") חזות קשה על ה, חיה הרעה שבאשה:

... ראתי הפעם איך נבראים בכור זה הטפשים, שעד עתה יכולתי להתבונן אך לחייהם, הם יצאו מקצף הכור ונולדו מהבלם של חמרים מעורבים שונים. אין דבר יותר מעורר את סקרנותנו ממחזה התפתחותם, הבלים ומוצקים, שקפים ואטמים, כבדים ומתנדרים, מדברים כאילו היו חושבים מחשבות, מתנועעים הם, רועדים, מסים, שטים, בלי שום מגמה מסוימת, על-ידי רגש-החיים או על ידי כח-המשיכה, שלא יעמדו בפניו. משך-זמן פחות או יותר ארוך; ותמיד מיותרים הם או מסוכנים, פרים ורבים עד להכעיס. מבאשים את האויר בחייהם ומרעילים אותו במותם...

וככה עמדתי ואתבונן, ואשאל את עצמי: מה יהיה סופנו? האם לא נחנק על ידי מרעילי-האויר אלה? — ואראה והנה רתיחה גדולה בכור. הקצף וההבלים נגזזו, ומתחתית הכור, מן החמרים שצורפו בתוכו, צפה חיה נוראה ענקית; ושבעה ראשים לה ועשר קרנים, ועשרה כתרים על עשר קרניה, וראשיה מצופים שערות ארוכות; ולשערו האלו צבע המתכת והאלכוהול, שמהם נוצרה החיה, דמתה חיה זו לנמר, ורגליה — רגלי הדוב, והלוע שלה — לוע הארי; והדקין הפיה בה כח ועצמה. וחיה-רעה זו היתה עמופה ארגמן ושני, מקושטת זהב, אבנים יקרות ופנינים, ובידיה הלכנות

כחלב החזיקה כלי-זהב, ובכלי כל טומאת בבל, סדום ועמורה וחלאתן, לרנעים הפיזה חיה זו סביבה הבל משכר, ובהבל זה, שבו באו לצחק, להשתעשע, לצעוק מתוך כאב ולמות בנשיקה יצורים קטנים שנולדו לפניה, נראתה החיה יפה ממלאכי-האלהים. וכהרף-עין היו מתנדפים היצורים האלה, או היו מתבקעים בשאון קל, וכולם היו לנמף-דמעה או לנמף-דם, שהאוויר היה סופג לתוכו מחדש. והחיה הרעה לא שבעה מהם, כדי להחיש את צעדיה רמסה אותם ברגליה ותדרסם בצפרניה, גרמה אותם בשניה ותחנקם בין שדיה. ואלה היו המאושרים והאחרים קנאו בגורלם.

וחיה רעה זו לא דברה אף דבור קל, לא הוציאה אף הגה. נשמע רק שאון לסתותיה, וממעה הגיע קול יבש וצרוד של אופני מכונות מקרקרות ומפוצצות, החותכות ומדוקקות בלי שום התאמצות את המתכת היותר קשה.

ויגבהו שבעה ראשי החיה מן ההרים היותר גבוהים, ובצורת נור התרוממו ברום-שמים. ושבעה פיותיה, שהם תמיד פתוחים למחצה ושוחקים, אדומים הם כנחלים בוערות; ארבע-עשרה עיניה, המביטות ישר נגדה, ירוקות כמימי-האוקינוס. והשמש רק את שטחן היא מאירה וקרניה אינן יכולות לחדור אל תהומותיהן. ומעל כל אחד מן הכתרים, בראש כל אחת מעשר קרניה, בוער, בין ערב-רב של שמות-נאצה, חרוף וגדוף, השם הכולט מכולם: נאפופים!...

וחיה רעה זו—אומר דימא—זוהי האשה בצורתה היותר חדשה. האשה-החיה הזו היא כל ה,מין היפה, הבא בבת-צחוק אל הגבר ומתנקם בו על אלפי שנות-העבדות של האשה ועל ששללו ממנה את כחה. כלי-זינה של חיה זו—יפיה ושרירות-לבה, אהבתה הכוזבת, השטחית, הבלתי-פוריה, שהגבר מפזר לה את כל כחותיו.

וכשהכיר דימא ב,חיה זו התחיל מתבונן מקרוב לכל מהלכיה והרגליה. הוא ארב לה בכל מקום והיה רודף אחריה לפעמים עד בתי-אצילים והיכלי-תפארת ולפעמים הלך אחריה גם עד מקומות קדושים, ותחת מסכות שונות ראה אותה: בתור, גברת נכבדה, אם עדינה ועלמה צעירה, והוא רצה לגלות את כל תעלוליה, ועל-כן תאר אותה בארבע דראמות רצופות, שעוררו בשעתן את דעת-הקהל ואת כעס-המבקרים. וכשראה דימא, שהבקורת אינה מבינה או אינה רוצה להבין את כוונתו, כתב את החוברת, לבני, שבה הוא מוכיח מן הסוציולוגיה, מן הפיזיולוגיה ומכתבי-הקודש, שאשה-חיה כזו אינה אשה. ואם החוק הצרפתי אינו מרשה לגרשה (גם-הפטורין) היה כמעט אי-אפשרי בצרפת של הימים ההם, צריך להפטר באופן אחר, מקף זה של ארץ נוד (!), מנקבה זו של קין: פשוט, צריך להרגה.

מחברת זו גרמה לרעש גדול בצרפת. רבו מתנגדיו של דימא, אבל עצמו גם המצדדים בזכות דעותיו. כי בין כך וכך באה שנת 1870, ומובן, שהנסיון הקשה, שבו נתנסתה צרפת, נתיחס ל,החיה: כי היא היא — מחליט דימא — שהתחילה להמית בקרבנו את כחותינו החיוניים, היא היא שחתרה לאט-לאט תחת יסודות המוסר, האמונה, המשפחה והעבודה, ובימים האלה (אחרי מפלת סידאן) היא מסוכנת לנו עוד יותר מלפנים. פרוד הלכבות והדעות גדול בינינו עוד יותר משהיה עד ימי האבל הלאומי; כולנו מלאי-דאגה אנו, חלשים ומחוסרי-ידיעות, ואולם אותה החלים ריח אבק-השרפה, תרועות כלי-התותח הפיחו בה רוח-גבורה והבלי-הדם ופאש-המות הפיחו בה רוח-חיים. היא הריחה באוויר ריח-פגרים מעורבב בעשן שגעון, חוסר-אמונה ורקבון רוחני, ואמרה לנפשה: —הנה הרוחות הראשונות של הקץ מגשבות!

... והחיה התירה את שערותיה ואת שפתותיה הרטיבה, הטתה את גרונה ואת שוקיה הבלומה, והתחילה לוחשת: הנה סבלת, רעבת ורמו אותך. גבור הייתי — ונצחוך. צריך אתה לנוח, לשוב לבריאותך, צריך אתה להתענג קצת, בוא אלי — אני אשביעך עונג מיד, כי אני העונג מאז ומקדם; אני השכרון הנצחי, אני השכחה הודאית — אני האב ה...

ותשעים ותשעה למאה השיבו: „אמת הדבר; הננו!“ — והם הלכו ואמרו להנקם בזמן שעבר עליהם לכמלה בכל הנוגע לתענוגות-בשרים. והם עברו לליל-החיה, התקרבו אליה ובאו עמה בברית-נשואים ראשונה. שניה, שלישית — עד גמירא ... ואחרים שמצאו, כי, למרות כל אלה, אינם מתים כל-כך מהר, אבדו את עצמם לדעת בשבילה“.

הקירא רואה: בצרפת אחרי המלחמה והמפלה שנחלה גדלו הפורנוגראפיה והומה, ונתרבו מקרי אבוי-עצמו-לדעת ממש כמו ברוסיה אחרי הריבולוציה והמפלה שנחלה היא ...

ואז החליט דימא להציג את ה„חיה הרעה“ על הבמה כמו שהיא, בלי להחסיר דבר. בחוויין גדול היתה צריכה לעבור לפני הרואה, וחויין זה היה צריך להיות — הקיראיה המחרידה והמועזת, שתפנה לבני לצרפת כולם ותקרא להם: „הצילו את עצמכם“, ולתכלית זו כתב את חויינו „אשת קלוד“ (La femme de Claude, Paris 1873). ובחויינו זה רצה לא רק להעביר לפני הרואה טפוס זה או אחר של אנשים ונשים, אלא רצה להראות לנו את כל צרפת, את החיה, העבר והעתיד שלה. וגם את הדבר הזה רצה להראות: את היושר והאמת ואת השאיפה לכל נאצל ונשגב במלחמתם עם ה„חיה“. ולתכלית זו הוצרך להעביר לפנינו יהודים צרפתיים וגם — יהודים-אידיאליסטים, יהודים ציוניים.

ב.

קלוד, גבור הדראמה, הוא מציא-מכונות בעל-בשרון. מטרתו היחידה בחייו אחרי ששלום ביתו הורס עלידי אשה מבישה, היא — בנין ארץ-המולדת, שחרבה לעינוי, חוץ מזה, מבקש הוא את האמת הנאצלת, רוצה הוא לדעת אותה, ללכת לאורה ולהפיצה ברבים, כי בנין הארץ החרבה, עמידתה ברשות עצמה, אורך חייה-הפרט והכלל, אשרם וערכם המוחלט קשורים הם באותה אמת.

קלוד — אומר דימא על גבורו זה בפתיחתו להדראמה, „אשת קלוד“ — הוא בן-אדם, שסבל יסורים בעצמו וסבל את יסורי אחרים. קלוד הוא אדם, שחשב, הבין וידע להתרומם; אדם, שרצינו חזק וכביר ומטרתו ברורה ומסוימת. הוא מניח מן הצד כל מה שאין לו ערך קיים ומתקשר רק אל המועיל ואל הטוב; והוא מפנה מעל דרכו את כל המתנגד לו. קלוד של דימא הוא סמל האדם במובן היותר רחב של מלה זו. הוא ה„אדם העליון“, אבל הוא גם סמל צרפת העובדת, הרוצה לקים לתחיה אחרי תבוסה מחפירה ולעמוד בראש העמים כבאותם הימים, שצרפת עמדה בראש העולם התרבותי והמתקדם בלוי.

קלוד — אומר המחבר במקום אחר — זהו הצרפתי, כמותו צריך להיות כל צרפתי אחרי הנסיונות שעמדנו בהם, אם אין אנו רוצים, שהמכות שהוכינו תהיינה למכות-מות. ו„אשת קלוד“ היא היא אותה, האשה „החיה“, שכבר העברנו אותה לפני הקירא על-פי דימא. העבר שלה קודם שהיתה ל„אשת קלוד“ וימי-עלומיה בבית אביה, אחד מן הרונוים, הם מלאים כתמים שחורים מאד. כשהיתה אך בת שבע-עשרה ענבה על כל בחורי-החמד של הסאלונים ולא יכלה לעבור על גבר מבלי שתשתדל כי יתאהב בה. והדבר היה עולה בידה. אחד מן הצעירים, התאהב בה. היא הרתה וילדה בן באחד מן „הבתים העורים“ שבפאריז ומסרה אותו למשפחה עניה אחת בתור בן שגולד להורים בלתי-יודעים. „לאחר שנתים, כשהיתה כבת עשרים — ממש ביום הולד בנה — נשאה לקלוד, שחשב להתנחם ב„איצרו“ זה — בבתולה היפה, התמה והטהורה“, על מות אמו שאהב. חרשים אחדים אחרי חתונתה היא מתחלת לבגוד בבעלה. והבגידות הן כל-כך תכופות וכל-כך מחוצפות, עד שכל בנאי-העיר מדברים בזה והשם „אשת קלוד“ נעשה לשם של גנאי. — ואולם הבעל הטוב, שנודעו לו עלידי מכתבים

אנונימיים עיונותיה מלפני החתונה ולאחריה, מולח לה. הוא מולח וסובל. כי, אחרי רגעים אחדים של חרטת שמחית, שבה האשה-החיה לתועבותיה כשוב הכלב על קיאו. בפעם האחרונה נקשרה נפשה של ציוארינה (זה שמה של אשת קלוד) בנפש מרגל של חברה גרמנית, שנשלח מטעם החברה לארוב לקלוד, אשר המציא כלי-תותח ממין חדש, שכבחו להרוג ערים שלמות, — וכלי-תותח זה נקנה ממנו על-ידי הממשלה הצרפתית. המרגל צריך היה, לפי תכנית עבודתו, לאהב בעצמו את, אשת קלוד ולקחת מידה את סודו של כלי-התותח, שהמציא בעלה, אבל מתוך שלא לשמה בא לשמה והתאהב ב, אשת קלוד, בכל לבו ונפשו, באהבת עלם צעיר ונלהב. המרגל בגד בחברה ששלחה אותו והחליט לנסוע עם ציוארינה למדינות-הים על מנת להשתקע שם, וכן עשו שניהם, אבל כשהיו בדרך עזב המרגל את אהובתו, שהרתה לו לזנונים, אז כותבת ציוארינה לבעלה, שהיא אצל דודתה החולה, וכאמת היא נכנסת אל אחד מאותם הבתים, שבהם, יוצרים מלאכים, כלומר, ממיתים את העוברים במעי-אמם.

החמא האחרון הזה אינו ידוע לקלוד, אבל הוא יודע את אשתו, שונא אותה ונוהר ממנה. הוא אינו מאמין לה אפילו כשהיא באה אחרי שכלתה, מחלת דודתה, ובאמת—אחרי שהיא עצמה התאבקה עם מר המות ועמדה על פתחו של הקבר, ומפני כן נתמלא לבה פחד איום וחרטה אמתית ועמוקה, אבל גם אז אין קלוד רוצה לשמוע לשבועותיה והוא דוחה אותה בשתי ידיים.

ואז בא מרגל חדש של החברה הגרמנית, איזה מנוול, חלאת המין האנושי, היודע את כל הסודות המשונים של ציוארינה, ועל-ידי האיום, שיגלה את סודה האחרון, היותר נורא, לבעלה, בתוספת שוחד של כסף הוא מקבל ממנה את הבטחתה למסור לו את התכניות של בעלה, שהן כל-כך חשובות לארץ-המולדת, לצרפת האומללה... והיא נגשת לקיים את הבטחתה השפלה הזו.

התכניות שמורות בידי הצעיר הישר והתמים, אנונין, תלמידו של קלוד, שגם הוא המציא קנה-ירובה חדש, וכמנהגה, היא משתמשת אף עתה בבשרונה לצוד נפשות צעירות: היא מאהבת בעצמה את הצעיר המסכן, שבפחותו הוא מחליט לעזוב את את מורו שאהב וכבד ולברוח עם אשת מורו, ברמאות של שועל ובמהירות של חתול היא מוציאה מידיו בעל-כרחו—לעיני קלוד, שבמקרה נכנס החדרה ושמע את כל השיחה מאחורי אחד הארונות—את תכניות כלי-התותח של קלוד... ובו ברגע שציוארינה מוכנת למלא את הבטחתה לסוכן-החרש ולהשליך לו דרך החלון את צרור-התעודות, — ממית אותה בעלה, קלוד, בקנה-הירובה, שהמציא תלמידו המותעה.

וכשהחיה-האשה צונחת מתה, היא משליך לאנונין את קנה-הירובה ומצוה אותו: —לך, עבוד!

ג.

זהו תוכן הדראמה, אשת קלוד, את הציוניות שבה, שאינה מקושרת כל-כך עם עצם התוכן, הפרדתי מהרצאתו כדי להבליטה ביותר, אבל קודם שאציע אותה ביחוד מתעוררת מאליה השאלה הפשוטה: מה ראה דימא על ככה להכניס לתוך הקמיגוריה שלו על החיה שבאשה גם סניגוריה על האידיאליסטים שבין היהודים?

בתור תשובה על שאלה זו יכולות לשמש לנו כמה וכמה השערות, אפשר, שמפני שהתרועע דימא בימים ההם אל סימון, אחד ממיסדי, חברת כל ישראל חברים, שהיתה אז לאומית גמורה ושלחה אחד ממיסדיה היותר חשובים ליסד את, מקוה-ישראל, כדי לחנך דור של כורמים ויוגבים בארץ-ישראל, ומפני ששמע מן הנסיון החדש הזה של היהודים ושמועה זו עשתה עליו רושם, —על-כן התחיל להתבונן אל רעיון שיבת היהודים לארץ-אבות, ורעיון זה נראה לו כל-כך יפה וכל-כך נשגב, עד שעשה את

הגבור הציוני לרעהו של סמל-האנושיות שלו—לקלוד. אפשר גם-כן, שאז, כשנראו הנצנים האנטישמיים הראשונים בארץ, רצה לבקשת ידידיו היהודים להעיר את דעת הקהל, שגם בין עם-המסחר יש נושאי אידיאליזם נשאים⁽¹⁾. אבל ההשערה היותר קרובה לאמת היא, שדימא רצה לתאר בדראמה, אשת קלוד את רעיון האהבה השמימית, הרוחנית, האפלטונית, אהבת-הנפשות; והסביבה הצרפתית נראתה לו כל-כך מקולקלת ונפסדת וכל-כך מלאה נשים-חיות, עד שהוכרח למצוא לגבורו, קלוד, זוג רוחני בין בנות-ישראל, שהיו ידועות מאז ומעולם לצניעות. וכך מתאר דימא את ה"רומן" שבין רבקה היהודית ובין גבורו הראשי קלוד: רבקה היפה, התמה והצנועה אוהבת את קלוד. קלוד משיב לה אהבה. אבל קלוד הצרפתי החדש, האידיאלי, האדם העליון אינו יכול לחיות, חיי משפחה במוזמן, כנהוג בצרפת, —ואהבתו לרבקה נעשית בעל-כרחו לרוחנית ושמימית; אבל אין זו הרוחניות והשמימיות, שאנו מוצאים ברומנים בשביל נערות שלא נתבגרו. גם מ"רוחניות" ו"שמימיות" אלו של האהבה האפלטונית המתוארת על-ידי דימא נורף ריח הסאלון הפאריזי. רבקה מחלמת להקריב את אהבתה על מזבח בקשת-האמת והמסורת היהודית—והולכת עם אביה, לבקש את ארץ-המולדת; וכשהיא נפרדת מעל אהבה היא נואמת באוזני את הנאום הזה:

יש בעולם רק שני אנשים בשבילי: אבי, שאני מחויבת לספר לו את הכל, ואתה, שאני יכולה לגלות לך את הצפון-בלבי, לאבי אמרתי לפני עשרה רגעים, למה אני הולכת עמו, כי בלי זה לא הייתי יכולה לגלות לך את הדבר הזה (רבקה עדיין אינה, משוחררת מן-פוד אב ואם, כרגיל בימינו). ורוצה אני שתדע מזה, אני אוהבת אותך—כך חושבת אני—כמו שלא אהבה אשה זולתי, אני אוהבת אותך, כי גדול אתה, כי צדיק אתה, כי אומלל אתה וטוב-לב, אין בשבילי אדם עליון עליך, ובזמן מן הזמנים תהיה הראשון בארץ, שעל מזבחה תקריב את הכל, שעל מזבחה מחויב אתה להקריב את הכל. אילו הייתי חפשיה—הייתי לאשתך, לרשתך, למנוחתך ביום השביעי, לאם לבנים, שצריכים היו להולד, אך תמורתם נתן לך אלהים רוח גאוני ותהלה בני-אלמות. אבל אם אני אשתך בהוה, יודעת אני, שצריכה אני להיות אשתך כנצח. כשיפדה המות אותך מכבלי-הבשר ואותי מן ההתחייבויות הארציות, תמצאני כלה לא-חמריית, שהיא מצפה בסבלנות לדרוך על מפתן מה שקוראים אי-הידוע, ואז נתאחד באין-הסוף, אמנם, דתי אינה מרשה לתקוות כאלו להתפתח⁽²⁾, אבל לבי רחב מדתי ויודעת אני, שכך יהיה, אשתך לא הבינה את רוחך. היא עברה על-יד האושר היותר גדול, שיכול לקרות לאשה: על-יד אהבה של לב נאמן; היא עברה תחת כנפי-שכינה של רוח כבירה. אהבת אותה, אולי אתה אוהב אותה גם עתה, למרות רצונך, ומפני כן לא תראני עוד באותה הצורה (המוחשת), שבה אתה רואה אותי ברגע זה, ואפילו אם תהיה חפשי מחר, לא אבוא אליך ולא אתן לך לבוא אלי: מלכותי אינה מן העולם הזה, אני אשתך בחיי העולם הבא... וכו'.

וזהי האשה האידיאלית המהירה, הבלתי-תאגית, שאינה מחלשת את כחות הגבר ואת מעופו ועבודתו לטובת ארץ-המולדת, בנגוד נמור אל, אשת-קלוד הגופנית, התאונת, המסוגלת להמיט אסון על ארץ-המולדת, ואשה אידיאלית, מהורה וצנועה זו יהודית היא מפני שבנות ישראל הצמינו תמיד בצניעותן ובטהרת-מדותיהן. וכאן הגענו אל הציוניות שבדראמה הנדונה. אבל כדי להבין ציוניות זו כראוי צריך לקרוא את דברי דימא עצמו (בפתיחה ל"אשת קלוד") על הציוניים שלו, —דברים מצוינים,

(1) שאלה זו היא כל-כך חשובה, לדעת, עד שראוי היה, שאחד מן הסופרים העבריים ישתדל לבררה במקום המעשה". זקני-הדור יודעים בודאי את שורש דבר ציוניותו של דימא.

(2) ברוב הגוים, אין דימא יודע, שיש עולם-הבא ליהדות אף אם אין זכר לו בכתבי-הקודש.

שיהיו חשובים בעינינו ביותר ביחוד אם נזכור, שנכתבו לפני 86 שנים, כשעדיין לא היו בעולם לא ציוניים ולא אנטי-ציוניים.

ואלה דברי דימא:

האב הזה—דניאל הציוני, אביה של רבקה—עורר צחוק גדול. שאלוני: מה ראיתי על ככה להכניס את היהודי הזקן לתוך דראמה זו ומה מעשהו בחיוני?—הוא עושה שם מה שהוא צריך לעשות. אילו היה הולך ליסד בית-מסחר בבואינים-איירס היו מאמינים בישותו, ביחוד אחרי שבואינים-איירס נמצאת באיו פנה מארבע פנות-העולם; וכשהחזיון נגמר וציוארינה מתה, היה יכול קלוד להודיע זאת במלגראמה לירידו דניאל עוד קודם שהאחרון היה קורא את ה"מאורע" מעל דפי ה"פיגארו"; ואחרי שהשופטים היו מוכים את קלוד בדין—ובודאי היו מוכים אותו—היה יכול לבוא לביתה של רבקה, שהיתה מנהלת עד התנתה את ספרי-החשבונות בבית-המסחר של אביה, ואחרי החתונה היתה יולדת לקלוד הרבה בנים.

אבל לא! המחבר רצה, שבכל אופן ועל כל פנים תהא ההזדווגות של קלוד ורבקה רק בעולם-הנשמות, צריך היה, אם כן, שבמקום לנסוע לאחת מן הארצות המעשיות, שהן מפורסמות במערכות האחרונות של ה"וודיווילים" ומחזות-הצחוק ובה רגילים האהובים להמצא אך יורד המסך—במקום זה צריך היה, שרבקה תלך לארץ בלתי-נודעת, לארץ, שעקבותיה בה לא תודענה לעולם, ואחרי שרבקה אינה יכולה לנסוע בעצמה (הלא כבר מלתנו אמורה, שרבקה עדיין אינה "אשה משוחררת"), נוסע עמה אביה, שגם הוא אינו יודע בבירור לאן הוא שם פעמיו, שמוזל יכול לגרום לו להיות מושלך מחינה לים-המלח ומים-המלח לערבות-אפריקה (אונגאנדה?) ושאפשר שיפגוש בדרכו בליווינגסטון—משוגע אחר, שהאמין גם הוא, שאפשר לעשות בעולם הזה דברים יותר טובים מלשחק בקלפים, לסחור בבורסה, למכור דגים מלוחים, לרדוף אחרי שדוך הגוף, לבקר את ה"סרקל" או להיות עם פלגש מפורסמת... ולפיכך בחר המחבר בנע-ונד היותר גדול: ביהודי. המחבר היה יכול גם להוסיף, שהיהודי שלו הוא קראי. אבל אז היו צוחקים יותר מדאי. אמנם, ההלצות היהודיות טובות הן ב"אופיריות", שהרי ידוע ומוסכם הוא, כי יהודי-הבמה צריכים להיות מגוחכים ומוזרים, והמחבר יודע כל-כך, שיהודי רציני על במת-המחזה ישעמם את קהל-הרואים, עד שהוא מכניס את דברי היהודי שלו בין ההלצות של ציוארינה ותרדמתו של קאנטאניאק (הנוכל והמרגל השני, ששלחה ה"חברה הגרמנית").

ואף-על-פי-כן תשאלוני, למה הכנסתי את דניאל?—אבל הלא תרשו לקלוד, שיהיה לו חבר ורע, שעמו יהא יכול להתכת, לדבר, לחלום ולקוות. רעו של קלוד הוא אידי-אליסט כמותו. הוא מבין את עבודתו (של קלוד), לוקח חבל באידיאל שלו, ואפשר שהוא עולה עוד על קלוד בזה (כלומר, בכל הנוגע להאידיאל שלו).

שני האנשים האלה נבראו בשביל להבין ולאהוב איש את אחיו, למרות מה שהעבודה של כל אחד ואחד מהם מעמידה סייגים ומגדילה את המרחק שבין שניהם. על אנשים כאלה אומר קאנטאניאק בצדק: אילו היו לצרפת הרבה בנים כאלה, אז היה מצבה אחר לגמרי והייתי שב בידים ריקניות. קאנטאניאק זה נכל הוא, אבל טפש אינו. יודע הוא, שארץ, שבה יהיו הקלודים הרוב ונשיהם תהיינה צנועות כרבקה ולהם יהיו ידידים כדניאל, ארץ כזו אי-אפשר יהיה לרמות ולכבוש, ולפיכך טבעי הוא הדבר, כי בה בשעה שקלוד עובד לטובת ארצו ההרוסה, חושב דניאל למצוא את ארץ-המולדת שאבדה, לקשר מחדש את המסורת שנתקה, לבנות מחדש את בית-המקדש, לקבץ לקבוצה אחת, לעם אחד, ללאום, אחד את אחיו הפזורים על פני כל כדור הארץ... הלאי שיעלה דבר זה בידו ושבני-דתו לא יצטרכו עוד למלון, שאנו נותנים

להם, ואנו לא נצטרך לכספם, שהם מלוים לנו ממוכ-לב, כיוסף בשעתו, שהרי העם הצרפתי הוא אחיהם האהוב...

ואתה, אדוני המבקר, תוסיף על תפלותיך ברכה זו ויקשיב אל-ההנוצרים לקול קריאתך! אבל חושש אני, וגדול מאד החשש שלי, שמא עד אז ימלא אל-ההעברים את הבטחתו לעם-בחירתו ולהם תהא מלכות-העולם, מתחיל אני לחשוש, שמא יניחו לנו אך את מלכות-השמים, שבה הם מתענינים עתה כל-כך מעט...—.

הקוראים רואים, שציונותו של דימא רחבה מניינים והיא מקיפה אפילו את—האנטישמיות הדרימונית בתור בסים לציוניות המדינית... יתר על כן: דימא רואה בעיני רוחו את המתנגדים הציוניים שבין היהודים, את אלה, שהרצל קרא להם בשם Mauschel, והוא מניף גם עליהם את שוט-לשונו:

... חושב אני—אומר דימא באותה הפתיחה—שדניאל יחשב בעיני היהודים לבטלן או להוזה, שהם היו שולחים אותו בעונג לעזאזל ביחוד כדי שלא ישוב לבשר להם, שמצא את מבוקשו. ובאמת, היכן הוא מחו של דניאל? הוא רוצה לבנות מחדש ארץ-מולדת מקומית, ארצית, ממשית, מוגבלת וקבועה לנוודים-הכובשים האלה, ההולכים ומנצחים את כל העולם...

אף כאן מעורבת הציוניות באנטישמיות עמוקה... אבל כבר הגיעה השעה לשים לב להחלק הציוני שבגוף הדראמה.

וחלק זה, אף אם אינו גדול, הוא מלא ענין. הוא מתחיל בנאום ארוך של דניאל, שבו הוא מכאר, איך נעשה לציוני. כי רעו של קלוד הרי צריך להיות איש-המדע. ולפיכך אין ציוניותו של דניאל הלך-נפש בלבד, היא מבוססת על ה"מדע".

דניאל מתחיל בדברים רמים ונשגבים על ערך המדע והתרחבות אופקי-המחשבה של האדם העוסק, בהשכלה, והוא מוסיף לומר:

... מחקירת מיני המטעים וחיהם, שבה צמצמתי את עבודתי המדעית מלכתחלה, באתי לידי חקירת בעלי-החיים, אחר-כך עברתי אל חקירת המין האנושי, שאליו אנו שייכים וכו'. בקצור, משאלות-המדע עברתי אל שאלות-הנפש. ואז צמחה בלבי מחשבה שאינה נותנת מנוח להרבה-הרבה מבני-נוענו, והיא: למלא את החסר במסורת שלנו ולקשר את ההוה והעתיד שלנו בעבר שלנו.

... כשהרשה כורש ליהודים לשוב לארץ-ישראל שב רק שבט-יהודה ושרידים מועטים שאינם באים בחשבון משבט בנימין, אחד-עשר שבטי אפרים לא שבו, מה היה גורלם? רבים אומרים, שהם נמצאים באסיה. אחרים מספרים, שהלכו לחפש (אביסיניה), ואחרים חושבים, שהתישבו ב"אואזיס" במרכז-אפריקה. גם המורמונים מתאמרים לצאצאיהם של השבטים האלה, שלפי דבריהם באו בהמון לאמריקה מאות שנים קודם שגלה אותה קולומבוס.

והנה אחרי חקירות מרובות חושב אני, שהגעתי עד האמת ושעלה בידי לפתור חידה זו; ואפשר ששולחתי להקים את חרבות ארץ-מולדתנו, חיים אנו בתקופה, שבה החליט כל גזע וגזע לתבוע, שיהיו לו ארצו, מולדתו, שפתו ובית-מקדשו המיוחדים. זה לפני הרבה-הרבה שנים שללו את כל אלה מאתנו, הישראליים, הוכרחנו להתגנב ולהכנס לתוך נקבי הלאומים ולחרור משם לתוך עניני הממשלות, החברות והיחידים. בזה השגנו הרבה, אבל זה בלבד אינו מספיק, חושבים, שהגלות פורה והפיצה אותנו, כאחוזנו איש ביד רעהו יצרנו רשת, שהעולם כולו יכול בה ביום שיחשוב להתעמר בנו ולהיות לנו כפוי-טובה (!). עתה אין אנו רוצים עוד להיות אנודה, רוצים אנו להיות ללאום, להיות לעם. ארץ-מולדת רוחנית אינה מספקת לנו עוד. ארץ-מולדת קבועה וארצית נעשתה הכרחית לנו... והולך אני למצוא את

תעודת-הלידה החוקית שלנו ולהרים אותה לעיני-כל. מקוה אני לעבור ולראות ימים וארצות. אך מחינה עד ים-המלח ומים-המלח לערבות-צִ'חָרָא (Sahara)... לכל אחד ואחד יש האיריאל שלו והשגעון שלו. האלהים ינהלנו ויורה את דרכנו; והרי אנו אומרים וחוזרים ואומרים זה מאות בשנים בימי חגיגנו: לשנה הבאה בירושלים!—

כך חלם המספר הצרפתי המפורסם את חלום שיבת-ציון. הפטריוט הצרפתי הגדול רואה בעיני-רוחו את עמו חוזר בתשובה שלמה ועומד לנס-עמים, בראש ההתקדמות המוסרית והשכלית.

— מה אומר, בן-יפת מאושר—שואל דניאל ההולך את רעיו—לשם העתיק ולשם העתיק?

— אמור להם, כי עובדים אנחנו ועוד זמן מועט — וכולנו נהיה למשפחה אחת גדולה.

הציוניות של דימא באה ממקור הטוב, האמת וההתקדמות המדעית. והיהודי ההולך לגשם את הציוניות שלו ובתו ההולכת עמו הם סמל-היושר, המטהרה והצניעות. והוא לא ראה ולא היה יכול לראות, שאחד מבניו של דניאל ומאֶחָיו של רבקה יִעֲשֶׂה על-ידי צרפת שלו, שהיא צריכה לשוב לתחיה באמצעות המדע והמותר המוסרי, לקאנטאָאניאָק— למרגל נשכר בכסף לגרמניה—ודוקא על-ידי עלילה בזויה זו תתעורר מחאה עזה בקרב טובי הסופרים והעסקנים המדיניים של צרפת נגד כל השפל והרקוב שבה, באופן שכל החלאה, שנצברה בריפובליקה הצרפתית בשעה שנרון דרייפוס לאי-השדים, תודח ותִשָּׁטף על-ידי המקנאים קנאת-האמת, שהיתה כל-כך נעדרת במשפטו של היהודי... וגם דבר זה לא ראה ולא היה יכול לראות דימא המספר, שדוקא על-ידי עלילה בזויה זו ולא על-ידי תחיתה המוסרית וההתקדמות המדעית של צרפת ינצנץ רעיון, מדינת היהודים' במוחו של אחד מגדולי החולמים בישראל, שבנידון זה נעשה ליורשו הרוחני של דניאל...

על חף הסינה.

... הוי לאמונות ההולכות וקלות ומתות.

ואמונת האדם בעצמו עדין נרדמת!
מת אלהים, אך האדם לא קם עוד לתחיה.
נגזו תורות ודתיים לא יצאו לחרות;
רוקבות המסדות הקדושות בקברים אפלים –
ודבר לא נוזן מהן ומלשדן הרקוב,
ודבר לא פרח על קברן.

בתי־התפלה אבלים, הגוילים, נשבחים,
עיפו עבברים לברסם הלכות עבשות,
פסקו ננוגי הנמרא בעירות־מרתקים,
עורים חלונות־השיקה בלילות...
הומים ולמודים ומצלצלים נוזות פעמונים
בראשי מקדלים עתיקים;
קובלים מתחת לצלוב־התקב הקבדים
על הוד ימי־הבינים שעבר.
קצו האורים הקחולים, אדמים וירוקים –
לרמו את סודם הנושן בצל האיקונין.
מהזנות־הקדש מעירות ההורים קיפון;
צוארן החשוף, העמוף ארנמן למחאה –
ושדן המלאה ושיני־השקדים הגדולות
מגרות געגועי־הבשר. –
נומר־דם־די־פרים" נקמת במימי הסינה.
מטיבה קמטיה תיפים בָּרַם היר־מרכ,

כמלכה המחפשה הדרה שעבר במראה,
שהגש לה מנחה בעוד היא פורחת וצעירה...

עם רדת הלילה ותאבד הסינה כאפל:

צנחה המראה מידי המלכה הנקנה;

ותותר "נוטרדם" גלמודה ונעלה לעצמה.

שקועה בצל ובזכרונות העבר העתיק,

יסודה בארץ ולבה בדורות שעברו.

שכורה ופרוצה תתהולל העיר לרגליה.

רצוא ושוב המרקבות, ואנשים, אנשים

רוחשים סביבה בנמלים;

אך דממת הודה-הקנדר לא תפרע אף משהו.

ושלמה, מוצקה שלותה עתיקת-הדורות;

העיר רפת-אונים ועלובים המונה ושאוניה

מהפסיק הרהורי המלכה;

היא נעלה ונבונה מכלם וסבה כנצח

ומי ירגינה ?

הם! אני חוזה ידים, המוני ידים

שחרחרות ואלמות בצללים.

צצות מקממי הבתלים ומטפסות ועולות

אל מגדלי "נוטרדם" ומבקרות סלסלות המלט,

רוחשות על גב הפותרות, מתפרדות לאגדיים—

והאצבעות ממשמשות סביבן...

רצות על מקעד המעקות, מרשמות, בודקות,

שזהות על סדקים וועות עליהם בדממה.

באומרות לרפאם.

צונחות אל משקע כל חלון, מסליקות כל נוגית—

וצבעי-הזכוכית אפלים.

עוברות ונתלות בראשי צנורי המטא—

ראשים משנים של שרפים ושדים וכופרים—

נתלות בהמה ותוהות.

על חף הסינה

יורדות אל פסלי השערים, נבלעות במסד
 ושובות ועולות בצללים.
 אלה הם כפות ידי־האמנים הגדולים
 שעברו וקטלו.
 כפות ידי־האמנים ששכללו יובלים
 את בגינת־פארם.
 ומאות בשנים בנוהו וקורו וכונו.
 ולבנה ללבנה הדביקו ואבן לאבן,
 ובנונו פסל מול פסל ועמוד מול עמוד.
 נתהי "נוטרדם" משאת־נפשם, חלומם בלילה,
 הקריבו לה כל אהבתם, כל עזו ומיונם;
 הערו את נפשם הנפה ואבנה בבגין
 תחת מבטי הנמוזים אדוקים וקודרים—
 ונצנוץ קרחות נזירים.
 קדשים התלחשו מסביב, ונקשו במקלם
 חשמנים עטופים ארנמן.
 ותפרח המלאכה ותגדל ותהי לסמפונייה
 של מלט ואבן וריוח־האדם המרוקם—
 סמפונייה לדורות;
 היתה לתפלה שנקשה ובוקעה שמים
 ביום ובלילה...
 מתו הבונים ונפשם באבן נשארה;
 ועמה בלילה הם שבים לבקר את נפשם
 בולשים וממששים: נשאר החמר העתיק—
 ופרחה הנשמה מתוכו.
 ואים אנוחות ועינים נשואות בתהנה—
 ורעד שפתים צעירות וכלות,
 והלם לבי־נערות ומרדן פרשים־גבורים,
 ועגנת־מלכים שקבלו פה בטר־מלכותם—??
 אין נבר, אין זכר...
 שומם האבן ונזעם הטיח הישן.
 אביט במראה באור הבוכבים וצר לי
 ונעלה נפשי ברעש העיר ובחזוניה

וּבְכַד רַעֲיוֹנִי וּבְנִפְי דְּמִיּוֹנִי תִּבְלָנָה.
צַעַר-עוֹלָמִים כּוֹכְשֵׁנִי וְהוֹמָה בִּי נִוְנוֹת,
צַעַר וְצַעַר—וּלְאַכְנִי הִרְצָפָה אֲשִׁית;
הִנֵּה גָאֵבֵל הַגֶּרֶעִין וְהַקְלָפָה נִשְׁאַרָה—
וְאַיִה הָאָדָם, הָאָדָם-הַמֵּאֲמִין אֵיזֶהוּ!
אֵין וְכִר, אֵין וְכִר...

אֲרָאָה בִּי נֶחֱפוּ הָאָדָם וְדַרְכּוֹ לֹא אֲרָאָה,
מִגִּמְא הָאָרֶץ בְּחִשְׁמַל וּבְקִישׁוֹר רוֹתַח
וְשֶׁב בְּלִעְמַת שְׁהֶלֶף.
אֲרָאָה בִּי חֵי הוּא וְלָמָּה אֵינֶנִּי יוֹדֵעַ—
וְאוּלֵּי לֹא יוֹדֵעַ כַּעֲצָמוֹ.
וְאֵי הִיא הַשְׁלָוָה וְאִשֶּׁר הָאָדָם בְּאָרֶץ
בִּי נִפֶּן אֶת אִשֶּׁר חִלּוּמוֹ?
וְאַיִה הַזֶּה־רִ? הִכָּכָה לוֹ הוּאֹר מִסְּבִיב,
בִּי כָּכָה אֶת כָּל אֲבוֹקוֹתָיו?
הָאָמֶנֶם בְּכִר גָּדֵל נִיִּיף מֵאֵלֶּהֶּוּ בִּי עֲנֹבוּ?

הִזֵּי, קָמֵן הָאָדָם בְּהִיּוֹתוֹ וְאוּלֵּי עוֹד שִׁפְלִי.
יֵרֵא אֶת נִשְׁמוֹת-תּוֹרוֹתָיו הַמְכַפְּרֹת חַנּוּת,
יֵרֵא הַמְסוּדוֹת הַמִּתּוֹת, צִלְלֵיהֶן הַתּוֹעִים
וְצוּפִים בְּאֶלְפֵי עֵינַיִם אֶל שְׁעֵמוֹם הַחַיִּים;
יֵרֵא אֶת הַשְּׁבֵת-הַנּוֹתִים בְּהִיבְלֵי-הַמִּסְגָּר;
וְהַשְּׁבֵת-מִסְתוּרִין שֶׁנִּצְבְּרָה דוֹרוֹת וְיוֹבְלִים,
שֶׁלְקָחָה בְּחֶרֶב וּבְכָדָם וּבְקִנְאוֹת
וּבְחֶרֶבֶן בַּת־עַמִּי ;

חֲשִׁכָה שְׁאִמְרָה אֶת רַעֲיוֹן-הָאָדָם הָרוֹפֵף
וְתִצְנוֹה לוֹ: „לֵךְ, אֵל תְּהַרְהֵר, אֵל תִּשְׁאֵל!“
וּבְמֹת בָּהּ אֵלֹהִה—נִתְגַּדֵּף גְּאוּנָה הַשְּׁחוֹר
וְנִשְׁאַרָה אֵימָה.

אוֹתָהּ לֹא יוֹכֵל לְגַרֵּשׁ גַּם רִיחַ-הַקְּמָרֶת—
גִּנּוּנֵי הָעוֹגֵב הַיִּגְעִים וְרוּי־עֲמוּקִים...
יֵרֵא הָאָדָם... חֲלָל כָּל הָעוֹלָם נִתְרוֹקֵן

במות אלהים.

בחול החלל בקיץ ואפור בחורף,
אך ריח הוא, ותמיד הוא מפחיד מאין אלהים.
ואורכה הבדידות מסביב, הבדידות הגדולה,
משניחה בכל ומכל בעיניה תקמות.

ורשרוש העצים כה יבש מאין כם ושמה,
ועפים העורבים ואין כל מטרה למעופם,
ומה לה לששש ו להאיר אם תשקע בערב?
ולמה זה ירתחו גלים אם מחר ישקטו!
גפצרו תהומות שקסו עד כאן בערפל—
מתחת לשוכי אר-אדיר...

ואזלת יד-פשר לנשר את כלן, את כלן;
ומסכן חרעיון מלמלא את כל הריקנות;
התדבות, עם כל תשא-א-תיה, עשניה, ברכיה,
לא תהא את לחש האלים המתים,
לא תד בפגנרים את עיני הבדידות תקמות!

עזב את כלם האדם וגם אל כל רוח
ורק אל לבבו לא נש עוד.

רץ בעינים עצומות מראות את עתידו,
אטם אז אזניו מלחישת התורות המות,
נסחף ביום עם מאוייו, עם רעש מרובות,
עם תקוות בנות-רגע, עם משאות-לב פורחות ונובלות,
עם אדי ריזן בלי לה, עם הקל פי גשים,
עם גלי שערן המשגר ועוקד והונק...
היה כילד הגדל את שקמות הבית
בשעת בין-השמשות:

יצאו אבותיו והוא נשאר יחיד וקטן;
וגדול הבית ודומם, מחוירים הבתלים
ויעומים הצללים בפנה.

אין קול, אין הברה... אפילו השגון הישן
האריך לשונו החלוד והדל לקשקש.

צועק הילד - ובת־קול מִהֵקָה אֶת קוֹלוֹ
 נִבֵּט בַּמֶּרְאָה הַלְלוּיָהּ וְרוֹאֶה אֶת צִלְמוֹ :
 צֶלֶם־מוֹנֵךְ בְּכֹאֲר־הַאֲפִלוּלִית... וְעֵינָיו עֲגֹלוֹת...
 חֹנֵךְ וְרוֹעֵד אֲזֵי יֵצֵעַד אִשָּׁאט אֲחֹרֶנִית
 וְקִטְו־אַצְבָּעוֹתָיו בְּפִיהוּ ;
 נִתְקַל בְּדִלָת וְנִמְלֵט הַחוּצָה, הַחוּצָה,
 נָם אֶל חֲבֵרָיו הַקְטָנִים וּמִשְׁקַע אֶת פִּתְחוֹ
 בֵּין כְּלֵי שְׁעִשׁוּעִים שֶׁל עֵץ וּבִלְכִיבוֹת שֶׁל עָפָר ;
 וְאוֹלָם בִּסְתֵי עוֹד יִפְצֵם לְכִבּוֹ הַקָּטָן :
 אִי אֲבֵא, אִי אֲמֵא ? הֲוִי מִי יָשׁוּבוּ הַבֵּיתָה ?...
 פִּרְיוֹ, 1908.

ז. שניאור.

מנהיגנו הדתיים).

מאת

ד"ר חיים טארמאקובר.

תחית עמנו בכל המיכנים של מלה זו — זאת היא השאיפה, שאנו שואפים אליה; ומטרתנו היא — לברוא בשביל עמנו בסיס לקיומו. כי כשאנו מתבוננים אל תנאי החיים, שאנו נתינים בהם בגלותנו, מרגישים אנו בלב שבור ונדכא, כמה רעוע מצבנו בתוך העמים שכנינו.

כשנדמה את התקופה של שווי-הזכויות לנו, שקדמה לה, נראה על נקלה, כמה נתרופף לו הלאומי בימינו; או, בימים השיבים ההם, סבל עמנו צרות ורדיפות מאין כמיהן, ואף-על-פי-כן לא שאל שאלות ברבר קיומו: היא היה חיים לאומיים, שקיפיו איתו מכל צד. הוא היה סיבל וחי ומביא קרבנות בשביל היהדות, שהיתה הברחת בעיניו כאויר לנשימה מעש: היא היה חי חיים לאומיים נורמאליים במצב בלתי-נורמאלי, לחיים לאומיים בלי ארץ אי-אפשר לקרוא בשם חיים נורמאליים; ואף-על-פי-כן היו החיים האלה חיים לאומיים נורמאליים מפני שהיו חיים בלי התחבטות ובלי בקשת תכלית מחיצה להם, תכונה זו — אי-התחבטות והעדר-תכלית — היתה משתפת לעמנו ולעמים הבריאם, שישב בתיכם, — ואולם, כשאך נפלו חימית-הגמי — מיד אנו מבינים, שנעשה בעמנו שנוי עמיק: אחינו המערביים, שזכו ראשונה בזכויות שוות, התחילו לבקש "תעודות"; ואף אנו מבקשים אנו תעודות עד היום הזה, אם גם במיכן אחר מזה, שהיה ל"תעודה" של אחינו המערביים, אמנם, הציוניות באה ואמרה בגלוי, שאנו רוצים לחיות אך ורק מפני שבתוך עץ רוצה בקיומי יש לנו זכות-הקיום, — ובוזה מחקה את "התעודה" מתירת חייו; אבל רק למראית-עין. בימים הראשונים להתפשטות הציוניות לא היה צורך בתעודות מפני שאו היתה תקיפה של תעמולה לשם הרעיון החדש, או היו ימים של התעוררות ואו האמינו רבים מאתנו בבחי הבלתי-מינובל של הרצל, שעוד מעט ותנתן לנו ארץ-ישראל על-ידו ושאלתנו תפתר באופן היותר טבעי, אבל עברו ימי-ההתעוררות וימי-האמינה הראשונים והרבה ראו מה שראו קודם רק אלה, שלא נסחפו בורם הכללי והמינו לראות את המצב כמו

(*) המאמר הקטן הנוכחי נשלח לבית-המערכת של "השלח" מאת אחד מזוכי הצעירים הציוניים כנאלציה בצירוף מכתב קטן זה: "שמחתי מאד לקרוא את המאמר "העברי הצעיר", שנדפס ב"השלח" (כרך כ', תוברת ה', עמ' 401–406), כי מצאתי בו את הדעות שנתפתחו בי במרוצות הזמן, עוד ביום א' ליאנואר שנה זו הרציתי ב"עבריה" הווינאית את ההרצאה הנוכחית, שאני שולחת בזה למערכת "השלח". חושב אני, שהיא ראויה להופיע ב"השלח" מפני שהיא מביעה לא את רק את דעותי ומחשבותי שלי, אלא גם של מספר ידוע מצעירי עמנו בגאליציה, אני סופר ואני מרגיש לא את הצורך ולא את היכולת להביע את מחשבותי קבל עם; וככל זאת מרגיש אני, שראוי לפרסם את הרצאתי זו: לדעתי אין זה מאמר, אלא אות-הזמן". מזה יש לראות, שהמאמר "העברי הצעיר" אינו חקוי פשוט ל"בקשת-אלהים" שם פרוט הרוסית, כמו שהשתדלו להראות כמה מ"מסקריו": הרי ממש כדבריו דבר בוויגא דוקטור צעיר מגאליציה, שדבר עם לו עם הספרות הרוסית ועם זרמיה החרשים (המערכת).

שהוא: שהתעמולה בלבד אין בכחה למלא את הריקניות שבלב או, יותר נכון, להמציא מזון לנפש האדם, שאינה יכולה להסתפק כלל וכלל אך ורק בחיים המפלגתיים הרועשים שבאספות ובכוחים. ואיתם האנשים, שהעמיק להבין במהות נפש האדם—ואחד-העם—בראשם—השתדלו למצוא תעודה בחיים בשביל כל אחד מאתנו. מיכן, שתעודה זו שונה היתה הכלית שנוי מן התעודה המערבית, שהרי הציוניות הרוחנית (או הקילטרית) שבה במדה ידועה אל היהדות המטבעית שלפני תקופת שווייטקוביות, כשהיהדות היתה חיה עוד בלי חשבונות רבים; אבל צורך בתעודה הרגישה גם ציוניות זו. כי היא המעימה נקודה מרכזית אחת שבציוניות בכללה. אם אמת הדבר, שלא במעוף-עין נוכח בארץ-ישראל ושאלך אחרי עבודה רבה ואנרגיות של דורות נגיע למחוי-חפצנו, אם אמת הדבר, שלא בפעם אחת נעביר את רוב עמנו אל ארצנו, הרי יוצא מזה, שהעבודה האינטנסיבית בלבד אי-אפשר לה לספק את התביעות והצרכים הרוחניים, המתעוררים בתיכנו והתמצצים בכל כחם מתוך פנימיות נפשנו. ולפיכך דרש, אחד העם, שהרגיש ברבר זה קיום שהרגישו בו אחרים, שנעסוק בעבודה התרבותית: בהפצת הלשון והמפרות וכיוצא באלו. אבל, אחד העם עזמו הרגיש בהרגשתי הפסיכולוגית הרקה, שעבודה זו יכולה, אמנם, לספק צורך אחד גדול שבנפשנו, אבל—דק צורך אחד. הלכך בא והציע במאמרו, המיסר הלאומי, שיגיד חברות מוסריות.

וחלק אחד מן המורגממה של, אחד העם, שלגיאית-עין עברה בלי לעשות רושם, הילך ומתגשש בחיים לעינינו: למיר לשנינו והגליל. במציאותנו הולכים ומצויים מצב מעצ, ואז רשימם אינו ניכר כל-כך, הלא ריקא זהו סימן טיבו זה האית, שרשימם ניכר בעצמן הנשמה ודבר אין להם עם קליה-קילות של הריקלאמה הצעקנית.

ואולם, אפילו אם יתספ על הגליל בלשון ובמפרות גם יסוד חברות מוסריות כלום יהיה בכחם של כל אלה בלבד לחנך את העין עמנו אי אפילו את ההסתדרות הציונית ולספק להם את צרכיהם הרוחניים? — אני משיב על שאלה זו כפה מלא: לא ולא!

ראשית, אינו מאמין, שיוכל עם, אי אפילו רק מפלגה, לחיות אך על הצידה בלבד, אפילו מפלגה, אם היא רוצה לרכוש נפשית במספר רב, אינה יכולה להסתפק בפירוגראמט בלבד, אלא היא מוכרחת לברוא גם מהגים, חגים ובכלל גלויים חיצוניים, כדי לחבב את תורתה על החמין. נקח, למשל, את מפלגת הציצאל-דימיקראטים. אפילו בזמן שהאמינה אמינה שלמה, שהציצאליות מוכרחת להתנשם בחיים עלי-ידי הציצאם הכלכלי ההיסטורי, בלי פעילת אישים—אפילו בזמן זה בראה לה כמה וכמה סימנים ומנהגים חיצוניים, שיהיו מספקים את צורך היופי שבחבריה. כך, למשל, בחרה בצבע האדום, הנהיגה את חגיגת יום ראשון למאי, את הכרכה המיוחדת לה ועוד. ואם מפלגה כך, עם על אחת וכמה שאין ביכולתו לחיות על פירוגראמט בלבד. כי דבר גדול אחד, שאין למפלגה כמעט כלל, יש לעם: המסורת.

והמסורת היא, בלי ספק, אחד מן האמצעים היותר חשיבים לקשר את כל חלקי האומה לאגידה אחת, כי היא היא שמסרה לעם כמה וכמה מנהגים וצירימיניות, שהם ביפים ובהדרת-השיבה החיופת עליהם מרוממים את רוח העם ומכניסים אותו אל תוך ספירות יפות ונאצלות, שהן מסיגלות לצקת אל לבו חיים ותקוה בשעה שמצבו רע וגאין והכרה עצמית בשעה שמצבו טוב. זאת מרגשת כל כנופיה של בני-האדם, שהמסורת יצרה בשבילם צורות-חיים שוות (תהא הכנופיה עם או כנוסיה דתית). ולפיכך היא משתדלת לנטוע את המנהגים והצירימיניות המיוחדים לה על לב בניה בקמנותם, לחנכם ולהרגילם במנהגים ובצירימיניות אלה, כדי שגם כי יוקינו לא יסורו ממנו, וזהו

כחם הגדול של המנהגים הליטורגיים והדתיים, שהם רוכשים בשביל העם את לבות הילדים, שהם הם האפר, שמתוכו מתנער וקם העם בכל דור ודור ומחדש את נעוריו כאורה, חוליה האגדונית.

כי אי-אפשר לציד את נשמת הילד בתורות מופשטות—דבר זה הכל יודעים עתה, הילד מתחנך על מראה-עיניו, ואין מראה-עינים יותר מתרשם מן החגים ומנהגיהם היפים. כי על כל חג וחג מסוך איזה חן, איזה יופי מיוחד במינו, שהוא כל-כך נעים ללב הילד והוא ממלא כל פנה חביבה שבו, וכשיגדל הילד יזכיר ברעד ובגעגועים אותם הימים הנפלאים עם מנהגיהם היפים ויתעורר בו הצורך הגדול באותם המנהגים והגעגועים הגדולים עליהם, וכשהוא מקיים אותם, הוא מקיים כחוס-ילדים ובזה הוא פועל מצדו על לב ילדיו, וחוזר חלילה.

כי לא רק הילד לבד מוצא ספיקי בצירות-חיים יפית, אלא גם הגדול בשנים. חוק ולא יעבור הוא בנפש האדם, שלא רק העבודה נצרכת לאדם, אלא גם המנוחה הבלתי-רגילה, החגיגית, ולפיכך כמעט אין עם מתקן בעולם, שלא יהא לו יום-שבת אחד בשבוע וחגים שונים במשך השנה, שבהם יאכל האדם מאכלים טיבים וילבש בגדים יפים וישיר שירים ערבים, צורך נפשי הוא זה, והאדם—מן הקדמון עד החדש, המתקן—מוכרח לספקי.

כבר נשאלה שאלה: מפני-מה מרבית העמים המתקנים שבימינו לחוג חגים לאימיים שיניים?—התשובה על שאלה זו פשוטה היא: מפני שהתרופפי יסודית הדת, נתרבו האנשים, שאינם מוצאים ספיקם בחגים הדתיים, ועל-כן ממציאים להם חגים לאימיים שונים. מובן, שהחגים החדשים רחוקים הם מאיר מלהצטיין באותי הפיוט הגדול, שיש במנהגי-הדת, מפני שעל זו האחרונה חיפפת המסורת, אבל לא רק חגים לאימיים חדשים ממציאים וחוגגים עתה, למרות אי-הדתיות של זמננו, עוד יד החגים הדתיים תקפה, ואפילו, אינטליגנטים עדיין הם שוכחים בשבת של דתם דוקא, ואת החגים הדתיים היפים ביותר הם חוגגים גם עתה ברוב פאר, ואפילו בעמנו, שהכל בו הוא ממש ההיפך משהוא בעמים הברברים, ואפילו בקרב הסיציליאנים שבנו, שהם שינאים תכלית שנאה כל דבר דתי, אירע זה לא כבר בסטאטוסלוי שבגאליציה, שהפפס עשו להם בית-כנסת מיוחד...

במפלגות הלאומיות העבריות התעורר הצורך לשוב ולחוג את החגים הישנים במדה יותר מרובה ועל התעוררות זו מראים סימנים שונים.

הודית לציוניות שבנו לחוג את חגי-חנוכה עוד לפני כמה שנים.¹ זה היה בעינינו דבר מובן מאלי, אחרי שחשבנו את עצמנו לחשמניאים של זמננו, עתה אין חברה ציונית, שלא תחשוב לחובה מיטלת על עצמה לחוג את החג הזה, אבל איזו צורה נהנו לו?—צורה מודרנית, כביכול: נשמעים בו נאימים, שעתה כבר פג טעמם מפני שתכנם נתישן על-ידי רוב השמש בו, דיקלאמאציות ועוד, ולפיכך אין חג זה בצורתו המודרנית יכול לרומם את רוחנו, ובפרט את רוח ילדינו, את הדלקת הנרות עזבנו עתה מתוך ההשקפה, שזוהי צורה שעבר זמנה, אני לכשעצמי נותן בלי כל מלחמה פנימית את היתרון לחג הביתי הישן מחמת הפיוט שבו ומפאת הרושם שיעשה על הילדים, אבל, יהיה איך שיהיה, כל אחד מאתנו מכיר בצורך שיש בחג הזה.

וכלום יש מי בתיכנו, שיפקפק אף רגע, כי חובה מיטלת עלינו לשמור את חגי-הפסח בפרטיו היותר חשובים?—כי הדבר כך הוא באמת—על זה מעידה העובדה, שבכל שנה ושנה מזערר ומתגשש בקרב הסטודנטים הישראליים הדירים בעיר זרה החפץ לערוך ביחד את הסדר, מאחר שאינם יכולים לערוך בחוג משפחתם, ועובדות מעניינות אחרות מיכחות למדי, שאף מיבי עמנו, שנתחנכו בספירה לא-דתית, מרגישים את הצורך לחוג את הפסח עם כל מנהגיו הדתיים.

הרצל, שהבין מאין כמהו למשך אחריו את המוני עמנו, הרגיש בנפשו את הצורך, שיש לעם בחגים ממין זה, ופעם אחת גלה בפני אדולף שטאנד את חפצו העז לבלות את חג-הפסח בביתו של יהודי פשוט באיזו עיר נדחת שבגאליציה או ברוסיה, אלא שהיה מתירא, שאותו היהודי לא יחוג את החג כהלכתו ובתום-לב אם ירגיש, שאדם עומד מן הצד מתבונן אליו ואל המנהגים הדתיים שהוא מקיים, ואדולף שטאנד אמר לי פעם אחת, שאילו היו מציגים בלילה-סדר, בתיאטרון הגדול שבוינא אחד מן המחזות היותר נפלאים שבעולם ואילו היו המשחקים היותר גדולים שבעולם ממלאים את תפקידם בחיון, גם אז היה בוחר לישון באותו הערב מלבקד בתיאטרון אם אין כבר ביכלתו לחוג את חג הפסח כראוי...

וכלום אין ערך חנוכי גדול לחג-הפורים, שלכבודו יוצאים היהודים מגדרם, מתבסמים ומרקדים ומתחפשים והשמחה במענם? וכלום אין כל זה נצרך לעם ואין כל זה פועל על לב הילדים יותר מאלפי ספרים ודרשות?—ואף כאן ראוי לציין עובדה מעניינת אחת: בערים אחדות החיו ציוניים אחדים בלי מחשבה תחלה את המנהג הנפלא להתחפש בפורים וללכת מבית אל בית כמנהג אבותינו...

ושמחת-תורה? כלום אין אנו הולכים בהתענינות מרובה אל בתי-ההפלה של החסידים לראות בשמחתם השובבה וכלום אין אנו מתכנסים ל"מנינים" באותו יום כדי לנדר למיכת הקרן הלאומית?

אלה הם סימנים מובהקים, כמדומני, שאיזה שנוי מתהווה ביחסנו אל החגים והמנהגים שלנו.

כן, אנחנו הציוניים, שאנו לאומיים ברצון ולא רק לאומיים מתוך הכרח חיצוני, אנחנו, שאנו אוהבים את עמנו אהבה יותר עמוקה ורוצים לא רק בקיומו, אלא גם בתחיתו, — אנחנו מרגישים, כמדומני, ביותר בצורך הגדול לקשר את עצמנו בקשר אמיץ ותמידי אל ישראל של ההווה ואל ישראל של העבר. אנחנו שואפים לזה ומחפשים אחרי אמצעים לתקן את בדקי היהדות ולהרחיב את חוג אלה האנשים, שהיהדות יקרה להם ושהם נכונים לקחת חלק בעבודת התחיה השלמה והאמתית. ודבר כזה הוא אפשרי רק אם נוקיר ונחבב את מנהגי הדת שהם יקרים וחביבים לרוב בני-אומתנו והם פועלים על ילדינו להשאירם ביהדות ולקשרם בה.

ודרך אנב אעיר על חיון אחד, שגם הוא בעיני אחד מן הסימנים המובהקים להתעוררות הנוכרת: אותו גועל-הנפש, שמתעורר בנו למשמע החזנים המודרניים עם נגינותיהם הבלתי-עבריות, שהכניסו מדעת או שלא מדעת זמורת-זר אל אותו הבית, שבו נשארה נשמתנו הלאומית לפליטה, ואני מזכיר ביחד עם זה את מאמריהם של טובי החזנים הלאומיים שלנו — ב"השלח" בומנו וב"העולם" זה לא כבר, — שדרשו בחזקה, כי נשוב אל מקורנו בנידון זה, ומי כמוני יודע להרגיש ולהבין, עד כמה צדקי החזנים הלאומיים שלנו!

היוצא מדברי אלה הוא — שאין עם יכול לחיות בלי מנהגים לאומיים, אשר ביהדות הם מתלבשים על-פי רוב בלבוש דתי. רק המנהגים הלאומיים-הדתיים יכולים לחזק את ההכרה הלאומית, לכרוא את ההרגשה הלאומית ולשמור על הקיום הלאומי. ולפיכך אני אומר: אילמלא היו לנו אותם המנהגים, או צריך היה להמציאם, כי בלעדיהם אי-אפשר לעם לחיות ואי-אפשר לו לחנך דור, שיהא מסור לאומתו בכל לבו ויקריב גם קרבנות במחשבה תחלה כדי שיברא בסיס לקיומה. אבל את המנהגים הנצרכים כל-כך האלה אין אנו צריכים להמציא כלל, כי הם מצויים ועומדים באותם המנהגים הדתיים, שנתיצרו בנו במשך כמה וכמה דורות ושהם מצויינים לא רק בקדושה מסורתית, אלא גם בפיוט נעלה.

יודע אני, שעל דברי אלה אשמע מפי הרב רמקאלים, מכל המינים שבנו מלה מבטלתי אחת: קליריקאליות. אבל אני איני חישש למלים.

אמת הדבר, שהרבה והרבה מנהגים שלנו קשורים הם בדת, ואולי לא רק הרבה, אלא גם רובם קשורים בדת באיזו צורה שתהיה, ולפיכך נראה הדבר, כאילו אי-אפשר למי שאינו דתי לקחת חלק בהם. אבל, ראשית, הרי אפשר להפשיט מן המנהגים מה שמקשרם אל הדת, כמו שעשינו בנוגע להלשין העברית, שהיתה גם היא רק, לשון-קידש, וכמו שעשינו בנוגע לחג-החנוכה וביחיד לחג-הפסח, הלא בנוגע לחג-הפסח אין מי מאתנו שיבחר, שיש בנו צורך לחוג אותו בכלל, אלא שיש מאתנו האומרים, שאנו צריכים לזרוק את הקלפה שלו, שאינה יפה בעיניהם, כהגדה ועיד. בזה מועים, אמנם, האנשים האלה: מהו החג הנפלא הזה בלי קלפה זו? הלא אם "נגפרו" באיפן ראציונאלי נשלול ממנו את כל יפיו הנפלא. כשאני לעצמי, במקום לעשות אותו, מודרני אני מסלק את ידי לגמרי ממנו. אבל הרי אפשר להשאיר אפילו קלפה זו עד כמה שהיא יפה ואף-על-פי-כן להפשיט את הדתיות ממנה, כמו שעשינו בנוגע להלשין: אפשר גם לכל אלה שאינם דתיים—וגם אנכי נחשב ביניהם—לחגי את החג בצורתו היפה אם רק ישיבו אל לבם, שהקשר בין החג ובין הדת היא בנמצא רק בשביל מי שהוא דתי, ומי שאינו דתי יכול, למשל, להגיד את ההגדה ולשמוח ולהתענג על הגנון היפה שלה, לזכור כשעה זו את רגשית ילדותו בשעת קריאת ההגדה ולהרגיש, שאיתם המנהגים, שהם מפלים או אפילו תפלים, הרי הם הם המקשרים אותו אל הרבה-הרבה דורות שלפניו.

ושנית, מובטחני, שמהאליהם יבואו שנויים בחגים בעתיד כמו שבלי ספק חלו בהם שנויים גם בעבר. אבל מה שאני מוצא לנכון להטעים ביותר הוא—שהשנויים הללו צריכים לבוא מהאליהם, צריכים להיות מתחלה שנויים שאינם מוכרים לעין, ורק במשך הזמן יהיו נעשים לשנויים חשובים, שאפשר יהיה כבר להכירם אפילו בלי זכיות מגדלת, אם אפשר לימר כך.

וזאת ועוד אחרת: מאמין אני, שכשיתגבר ישובנו בארצנו וכשיסתדר כראוי, יבראו לנו חגים ומנהגים אחרים, שיהיו מתאימים לנו, בני-היהודי, ואל הארץ שתהא לנו. ובאמת, אנו רואים כבר עתה ראשית צמיחתם של אותם המנהגים, כמו חגיגת חמשה-עשר בשבט, שבו נוטע כל אחד עץ בארץ, אבל גם בארץ ישראל יתפתחו הענינים האלה רק מעט מעט מאליהם. ועד שיתפתחו מתעוררת השאלה: כלום יש לנו אפשרות להמתין ולחיות בלי מנהגים ישראלים, כלומר, לחיות בלי חיים ישראלים?

ועל שאלה זו יש השיבה אחת:

לא ולא! אין אפשרות וגם אסור לנו להמתין מפני סבה פשוטה: אנו בעצמנו אולי נחיה בתור יהודים גם בלי המנהגים, אבל הדור הבא אחרינו לא יוכל לחיות כך, והטעם פשוט: אם אנחנו מתקיימים בלי אלה, הלא בני-הגשו אנו, שמצינו מתוך העבר שלנו את כל מתקו. אנחנו הלא אנו הדור האחרון, שחיה ונתפתח בסביבה שלמה, בסביבה יהודית בכל מלא מובן המלה, שנשתמרו בה כל המנהגים בתור עיקר החיים. ובכן, אף אם אין אנו שומרים עתה את המנהגים, אנו יכולים לחיות על זכרונות-העבר, שאנו שבים אליהם, ולנו אולי די בזה. אבל הדור הבא אחרינו, שיגדל ללא דעת היהדות במלא היקפה, שהמנהגים היפים לא ירוממו את רוחו והבית שיחונק בו יהא ריק, בלי החום של הלב היהודי, בלי לחלוחית של יופי—דור זה איך יהא יהודי ואיך יהא מסיגל להמשיך את עבודתנו, שבכל-הרבה עמל התחלנו אותה?

וזאת ועוד אחרת: אי-אפשר לדורות הרבה לחיות בלי איתו מקור החום והחיים, שנובע מן המנהגים הדתיים-הלאומיים; ואם לא נכניס אל תוך הבית העברי

החדש משלנו, יכניסו ילדינו אל תוכו משל העמים הזרים. אם לא נחוג את החנוכה ידרשו הם, שנחוג את הולדת הנוצרי, אם לא נחוג את חג הפסח ידרשו הם, שנחוג את הפסחא, ואם לא נעשה את ילדינו ל"בני-מצוה" ידרשו הם, שנעשה להם "קונפירמאציון". וכי דברי אלה אינם השערות בלבד—המציאות היהודית תוכיח: לכו והתבוננו אל חיי היהודים הגאליציים בווינא, שאינם מתבוללים מדעת, ואל המתבוללים מדעת שבגאליציה גופה, ותוכחו, שדברי מיוסדים בחיי המציאות.

היוצא מכל דברי הוא—שמניעים חשובים מאוד מאוד מכריחים אותנו לשוב אל צורות-החיים היפות, שנוצרו ברוח עמנו. והמסקנות, שבאתי אליהן בזה, שלש הן בעיקרן:

(א) אי אפשר לעם ישראל לחיות חיים לאומיים, שיספקו את כל צרכי נפשו, בל המנהגים, ובפרט שלעת-עתה הוא עם בלי ארץ;

(ב) אי-אפשר לחנך דור חדש בלי עזרתם של המנהגים מפני שהם הם הגורמים ל"רוח-הקודש", שתהא שרויה בבית העברי;

(ג) אם לא נדריך את בני הדור הבא בדרך היהדות, יפנו הם למנהגים הנוצרים או יגדלו ויהיו לאנשים, שאין בלבם אף זיק של קודש ושל רגשות נאצלים.

לא להציע הצעות באתי ואף לא לחבר פרוגרמות, אלא להראות על חסרון גדול אחד, שיש עתה בחיים הישראליים הרוחניים ושהוא יכול להביא לנו נזק עצום בההובעתו. חצצי הכביר—להפנות את לבית חברינו לענין זה כדי שיהפכו ויהפכו בו, ומקוה אני, שלא בקלות-ראש יתקבלו דברי, אלא באותו כובד-הראש, שהוא ראוי לאנשים, אשר קיום עמם יקר להם מכל.

השקפה עברית

(XXXI) (1).

ברומה השלישית, חוק חירות האמינה, פחות מחצי נחמה. מאירע פרנאמנט. מה אני למדים ממנו? — אספת הרבנים בוויילנא, אור וחישך משמש בערביה, תמימת קדושה, מעשה קובל, אכפת המפלגות הלאומיות הפרולטאיות בימריקה, עיד הפעם זננויל, ששים רביא הצעות בנשימה אחת, ארטינהרים, רומאנטיקה והכרה היסטורית, הצעה שלא בזמנה, מי האשם בדבר? — אספת הציוניים ברומיניה, "מושבה רומנית", מן הרביר אל המעשה, אספת הציוניים באונגאריה, ה"מרחי" וה"נימסיה העברית" שביפו, אספת הציוניים באמריקה, התעמקות בציוניות, שאלות הישוב, שאלת שנייה פרוגרמה, אספת "עבריה" באנגליה, השטן המרקד בינינו, מחשבות מעציבות, — שאלת הקילטירה העברית בריוקסראט האויסטרי, למוד הלשון העברית-עכירה, אנשים בני בלי לאיס, — אכדות: שמואל נרוזנברג וטוביה מרגלין, יעקב גורדין, המטא וכפרתו, שלשה צירים: שטיקר, ילנסקי, קרושוואן, יוסיהאוכרה החמשי של הרצל, הנייובל.

הססיה השניה של הדומה השלישית נגמרה אף היא, אף בסופה של ססיה זו לא עסקה הדומה בשאלת היהודים ביחוד, אבל עסקה ועסקה דרך אנב. באספה הסגורה בדבר ה"קנטינגנט" (מספר הצבא לשנת 1910) העמדה עוד הפעם על הפרק שאלת היהודים בצבא, שכבר עוררו אותה השחורים בשנה שעברה, אבל, בעוד שאז נגמר הענין בלא כלום, היתה לו הפעם תוצאה אחת: לשוא המעים המרצה האוקטוברי חוזש' ינסקי, שמבני עם משולל כל זכויותיו אין לדרוש אהבה לעבודת-הצבא, הבאה להגן על הארץ המשוללת את זכויותיו — הדומה האוקטוברית הביעה את רצונה, שהמיניסטיריון של הצבא יחקור וידרוש אחרי מצב היהודים בצבא ויכין הרצאה על זה בשביל הדומה, ומה תהא רוחה של הרצאה זו אפשר לדעת מראש על-פי הרוח השורר עתה בכלל בכל הנוגע לעניני היהודים...

לא נדבר כאן על הדרשות של דופי, שנדרשו נגד היהודים בימיה האחרונים של הססיה השניה, אין בשר המת מרגיש באיזמל, הדרשית הצמאות-לדם של מארקוב השני, ביריוזובסקי ועוד היו לנו במשך זמן קצר להרגל, שהוא כטבע שני; ולא רק לנו, אלא גם לכל השמאליים שבדומה, שאינם רואים צורך למחות כנגדם אלא לעתים רחוקות, הורגלנו לכך ושוב אין זה מפליא אותנו, מה שהפליא איתנו הוא — כי בשעת קבלת חוק-חירות האמונה, כלומר, החוק המרשה לא רק לעבור מאמונה נוצרית אחת אל השניה, אלא אפילו מאמונה נוצרית אל אמונה בלתי-נוצרית, לא היצאו היהודים מן הכלל, למרות מה שהשתדל סטוליפין בכבודו ובעצמו להחליש את החוק הזה על-ידי רמיוזה ברורה למדי, שממנו תהא יכולה ליהנות אף דת יהודית — ואין לך חסרון גדול מזה... כי אין שום ערך ממשי להנחה זו בעינינו — אין מן הצורך לומר: ראשית, אין היהדות להוטה אחרי גרים והגרים אינם להיטים אחרי היהדות מחוסרת-

(*) עין "השלח", הכרכים הקודמים.

הזכויות, ושנית, עדיין לא עבר החוק דרך מועצת-הממשלה ולא נתאשר על-ידי הרוממות וספק גדול הוא, אם יעבור ואם יתאשר. ואולם ערך רוחני היה יכול להיות להנחה זו מפני שהיינו יכולים ללמוד ממנה, שהאוקטיבריים אינם מבדילים בחוקים החדשים העוברים דרך הרומה בין העמים לישראל; אבל האוקטיבריים דאנו לכך, שלא נחשוד איתם ח'ו כמה שאין בהם: עד מהרה בא אחד מהם (ליאניוב) והציע בשם האוקטיבריים להכניס לתוך החוק החדש סעיף, שעל-פיו אין השב לאמונת אבותינו נשאר בזכויות הקידמות, שנתנה לו אמונתו בעלת הזכויות המלאות, הסעיף היה מכון כנגד היהודים ביחוד—בוזה אין שום ספק; והוא לא נתקבל רק במקרה: השחורים עובי בכעס גדול את אולם הרומה עוד קודם שהוכנס סעיף זה על-ידי ליאניוב והפרונסיבויים, הקדיים והסדיים הכריעו את האוקטיבריים. ובכן אפילו חצי-נחמה לא הניחה לנו הרומה האוקטיברית, שסוף הכסיה השניה שלה עם שנים שלשת חיקיה. ליבראליים היה קצת נחמה לה, עיקריים ולכל שאר העמים יושבי רוסיה—חוץ מן היהודים, כנהוג.

כי אין ספק בדבר: יותר משיועילו ליהודים חוקים מעין חוק חירות-המעבר מאמונה לאמונה ויוקו להם הנאימים הצוררים לישראל של מארקוב השני, פרישקיבין, ויאויגין, שולגין, בריוובסקי ועוד ועוד, ומי שיעמיד בעדנו ויגן עלינו בנאומים מכים על קדקדם של הצוררים אֵין. השמאליים כבר הוגיעו את עצמם כהגנה; ובכלל לא נעים לעסוק ביהודים יותר מדאי ולשמיע כל היום את הכניי גוי-השבת... ומן הצירים הישראליים נשאר עתה—רק אחד, מר פרידמאן, אחרי שחלה ניסילוביטש והוכרח לעזוב לזמן ירוע את עבודתו המדינית לגמרי; והאחד הזה אף הוא אינו שקול כנגד רבים... היה יהודי מומר בעל כשרון דברני מצוין—יוסף פרגאמנט, שפעמים אחדות יצא להגן על היהודים. וכן עשה עוד זה לא כבר, כשנתעוררה שאלת היהודים בצבא; ואף הוא איננו, כי מת מיתה חטופה (ויש אימרים, שקרב בעצמו את מיתתו) אחרי שמיניסטר המשפטים מצא אפשרות למסרו לדין בתור אחד מן האשמים בנתינת אפשרות להרמאת אולגה שטיין לברוח חוצה-לארץ. אין מן הצורך להטעים ב"השלח", שאין שום דבר בעולם, שיכול להצדיק בעינינו את היציאה מכלל-ישראל, ועל-כן הכרתנו הפנימית העמוקה היא, שיוסף פרגאמנט לא לנו היה בחייו מיום שהתנצר ולא לנו להספידו אהרי מיתתו. אבל מה שצריך לציין כאן הם שני דברים מפליאים. ראשית, היהדות היא אסון לא רק להמחזיקים בה, אלא אף לאלה שעזבו אותה כדי להפטר מן האסון הכרוך בה. נכון הדבר כנכון היום, שאילמלא היו הרצנשטיין ופרגאמנט מורע היהודים לא היו דוקא הם (ביחד עם יולוס היהודי, שלא התנצר, אמנם, אך לא עבד את עבודת-עמו וכולו היה מסור לתנועת-השחרור הכללית) הקרבנות הראשונים על מזבח שנאתם ונקמתם של השחורים מכל המינים, ושנית—וזהו מה שחשוב בעינינו הרבה יותר—שכבר הגיעו הדברים אצל כנסת-ישראל שברוסיה לידי כך, שבגידה ביהדות לשם זכויות או לשם אהבה (1) אינה חסרון גדול מנשוא. מרסליוזברג, אחד מראשי הקבוצה העממית, שבשעת הצורך היא מעמדת עצמה כמפלגה יהודית-לאומית, לא נתבייש כלל להספיד בבית-הקברות הניצרי את היהודי המומר בתור יהודי שבו ישראל יתפאר, ויחד עם זה—לספר בשבחיו על שהגין על היהודים לא בתור יהודי, שמרגיש קרבה יתרה אל אחיו, אלא בתור אדם, שאינו יכול להשלים עם הלחץ, באותה התלהבות היה מגיין גם על אומה אחרת. אילו היתה נלחצת כהיהודית!... אבל יותר מזה אמר מרסליוזברג: היא הכריו, שדבר אין ליהודים אל הדעות הדתיות ואל השייכות הדתית של אחיהם—כאילו החליף פרגאמנט את דעותיו הדתיות ונעשה ניצרי מתוך שני

(1) יודע אני, שיש הבדל גדול בין זכויות ואהבה. אך האומה, שאליהם ורכבות מכניה בחרן מות מחיים ולא בנוד באמונתם ועמם (שהרי הבגידה כאמונת ישראל והבגידה בעם ישראל קשורות זו בזו כשלהבת בגחלת), מברת ומרגשת, כי "עזה כמות אהבה", אבל לא יותר ממנות.

בדעות!... והאמנם, דבר אין להיהודים' אל, שייכותם הדתית' של אחיהם?—על שאלה זו הייתי משיב עוד לפני חמש שנים בלי שום פקפוק בשלילה נמורה; עתה מתננב הספק אל לבי... הביטו וראו, איך הספידו כל העתונים הישראליים—ואף העבריים בכללם, ואף "הצבי" הארצישראלי ביניהם—את פרנאמנט זה, שרשם בספר-הדומה את דתו במלה, פראבוסלאבית' ואת לאימיותו במלה, רוסית' (ולא, עברית' כמו שכתב, הד הזמן' בטעות). בנגיד להרצנשמין והסן, שלכל הפחות רשמו את עצמם בתור, פראבוסלאבים בני הלאומיות הישראלית'... רק נגד דברי סליוזברג מחו, הזמן', Разсветъ וה, פריינד'—ולא יותר. ביחוד כדאי היה לקרוא את ההספדים ההמים והנלהבים, שהדפיסו על פרנאמנט העתונים הורגניים העצמיים, אינוער לעבען' ו, היינט'. כאילו היה פרנאמנט יהודי נמור וכאילו לא היתה המרתו כתם שחור, שלא יטוהר בכל בורית שבועלם, כך דברו על האיש הזה, שסיף סוף לא הגין על ישראל יותר מרודיט שוב, למשל, ובתור אדם הוא נופל מעסקן מדיני זה הרבה, והעתונים הורגניים האלה. הלא אינם עוברים לפני העם, אלא נותנים לו מה שהוא דורש; ואם הם מצאו לנכון להרבית בשבחו של פרנאמנט ולא ראו בהמרתו שום גנות, אין זה אלא סימן רע ליהדות מאין כמוהו. בזה יש לראות לא רק חולשת האמונה, אלא גם חולשת חפץ הקיום הלאומי, שאין דבר מסוכן ממנה. ומה הפלא, אם בקובל היה יכול מורה בעל הלאומית הורגנית' לקרוא לפני תלמידיו שעור על האמנות, שבו דרש ממש דרשות של מיסיונר נמור, וכשפחה ציוני אחד כנגד זה ובית-דין מפשר החליט, שהמירה צריך להתפטר ממשמרתו, צדדו בזכותו המנהלת וכל שאר המורים של בית-הספר, וכשהרבנים דרשו את התפטרותו עשו האבות להרבנים—פוגרום קטן?... וכי יש לך סכנת-התבוללות גדולה מזו?

ומי היה צריך להרגיש בסכנה זו יותר מן האדוקים שלנו בכלל ומן הרבנים שלנו בפרט? ומי היה צריך לבקש אמצעים כדי להמלט מסכנה זו יותר מהם?—על-כן דבר טבעי היתה עתה אספת הרבנים בוויילנא, שנחאספה בימי י"ב—כ' אייר ושהשתתפו בה, חוץ מרבני ליטא, גם רבנים אחדים מן הדרום, מקורבים' אחדים וגם—, צדיקים' אחדים, של החב"דים ואפילו של חסידו-פולין. היא עסקה כמעט בכל הענינים הישראליים הדתיים והצבוריים, משאלת שווי-הזכויות עד שאלת השחיטה ומשאלת ה, צנונים' לרבנים עד שאלת מנוחת היום הראשון ושאלת החנוך בבתי-ספר כלליים. אספה זו באה זמן מועט אחרי אספת רבני-פולין, שכבר דברתי עליה בזמנה¹). ואם נשוה את שתי האספות הרבניות זו לזו, בודאי נודה בחפץ-לב, שהאספה הווילנאית היתה יותר מתיקנת מן האספה הווארשאית. בעוד שהאחרונה עסקה כמעט רק בענינים, שיכולים לחזק את שלטונם שר האדמו"רים, הראתה האחרונה גם דאגה לתיעלת הצבור הישראלי ולחזוק האומה לא רק בחימר, אלא גם ברוח. החלטתה בדבר שווי-זכויות ליהודים, השתדלותה בדבר מנוחת יום השבת, ואפילו דאגתה להשחיטה בפילאנדר,—כל אלה הם ענינים, שאפילו יהודי בלתי-אדיק מוצא בהם חפץ לאומי-כללי. מה שהחלטות וההשתדלויות תשארונה אך על גבי הנייר בלבד—הרי לא אשמתם של הרבנים היא: הם את חיבתם לעמם מלאו. ואולם דוקא בכל מה שנוגע לעניני-הדת הראו אף רבני האספה הווילנאית, כמה הם רחוקים מן החיים וכמה אין הם מסוגלים להשתמש בהם אפילו ליתותיהם. למשל: הם החליטו, שהממשלה אינה צריכה לדרוש שום צנונים מן הרבנים ואף-על-פי-כן היא צריכה לחשוב רק איתם לרבנים, ואת ה, ממריקאות' ושאר הענינים הרשמיים ינהלו פקידים ממונים על כך. והם לא הבינו וגם הבין לא יכולו, שהעיקר הוא כאן לא מה שתחשוב או לא תחשוב הממשלה את הרבנים הרוחניים לרבנים, אלא מה שתלמיד-חכמים מוסמכים, שאינם מסוגלים לדעת מ, חכמות חיצוניות' כביכול אפילו מה שהממשלה דורשת בתור צנונים, לא יהיו עכשיו,

¹ "השקפה עברית" (XXIX) ב, השלח", כרך כ', עמ' 379.

כשנשתנו הזמנים ומספר המשכילים נתרבה אפילו בערים הקטנות, מכיכרים על קהלותיהם וממילא לא תהא להם שום השפעה ניכרת עליהן. והרי זהו העיקר ולא השם רב' ואפילו לא יפוי-הכח הנתון מן הברוקראטיה—. כן החלימו הרבנים הנאספים שלא להשתדל בדבר שחרור התלמידים מישראל מן הכתיבה בשבת, שהרי שחרור זה יגרור אחריו את התרבות התלמידים מישראל בבתי-הספר של הממשלה. כמה מן התמימים ומאי-ידיעת-המצב נתגלה במעם משונה זה!—היהדות הדתית והלאומית כאחת הולכת ויורדת, מחצית היהודים בערים הגדולות מחללים את השבתות ואת המועדים, בשביל פרנסה מיכן היהודי עתה למסור את בנו לשמד ממש, עתונים מיועדים להמין-העם מדברים על מומר כאילו לא חטא נגד היהדות כלום מפני שהגין עליה שלש פעמים בדומה—והרבנים האלה משהעשים בתקוה, שאם לא ישתחררו התלמידים היהודיים מכתיבה בשבת לא יתרבה מספרם בבתי-הספר הכלליים! ... דרים האנשים המופלגים בתורה וביראה האלה בערים קטנות או בספרות האדוקות של הערים הגדולות ואינם רואים כלל וכלל את הנעשה על ארץ רבה, ועל-כן, למרות כל יושר-לבם וחפצם להועיל, כמובן על-פי דרכם, לא רק לא מהם תבוא תשועת ישראל בכל הנוגע למצבו המדיני והצבורי, אלא גם היהדות לא תושע על-ידיהם. אין האנשים האלה, שאין ביניהם אפילו ר' שמשון רפאל הירש אחה, מוכשרים אפילו ליסד אגודה חזקה של „מחויקי-הדת“, והאגודה „כנסת-ישראל“ תוכיח: הלא גם שמה כבר נשכח כמעט...

עיד אספה אחת ראוי לציין בזה, שהיא שונה תכלית שנוי מזו, שדברנו עליה זה מעט—אספת האגודות הסוציאליסטיות=הלאומיות באמריקה. שנתאספה ביום 4 לאפריל (ח'ח) בניו-יורק, השתתפו בה באי-כח מן המפלגות פועלי-ציון, סוציאליסטים-ארציים (ס'ס) ו„סיימים“ שבאמריקה; לה „בונד“ קראו להשתתף. אבל היא לא רצה—כבחינת „לא אשאל ולא אנסה“. האספה נגמרה בריוזוליציה. שהתאחדותן של שלש המפלגות הלאומיות-הפרולטאריות רצויה היא. עד כמה היא רצויה לנו, הציוניים, כבר הראה מר משה קליינמאן במאמרו החשוב „על ההתאחדות“⁽¹⁾. ואיזה ערך ממשי יכול להיות לה עתה, כשנשארו מכל המפלגות הפרולטאריות רק שבילים בודדות?—ואף-על-פי-כן ראויה היא לתשומת-לב. היא נתאספה לא על-פי קריאתו של ציוני, אלא על-פי זו של לא-ציוני כז'יטלובסקי. ויסיד להתאחדות צריכה היתה לשמש ההצעה החדשה של זנגוויל, שבידוע, יש לו ששים רבוא הצעות בנשימה אחת. בהשקפה הקודמת⁽²⁾ הבאנו את הצעת קירינאיקה ואת במולה; אבל עד ששקעה שמשו של מירמוריה זו זרחה שמשו של מירמוריה אחרת. זנגוויל, ברוך השם, יש לו רב, ואם לא קירינאיקה—למה לא מיסופוטמיה (ארם-נהרים) או—בראזיליה?—ובכן קודם-כל צריך לנסות בארם-נהרים. שהרי היא קרובה מבראזיליה, ומירקיה נעשתה עתה לממלכה קינסימיציונית, וארם-נהרים סמוכה לארץ-ישראל, והציוניים הלא מודים גם ב„ארצות הסמוכות“, ובארם נהרים היתה איר-בשרים, שמשם יצא אברהם אבינו, וגם בבל, שהיהודים דרו שם כמה מאות שנים ואפילו את התלמוד חברו שם, וסברה היא, שאף לכן הארמי משם היה ואם-כן גם יעקב אבינו היה דר שם כמה שנים. ולבראזיליה עדיין יש שהות. אם מורקיה לא תרצה, או אם הציוניים לא ירצו, או אם העשירים לא ירצו, או, לבסוף, אם יט'א תשלח מלאכות לשם כמו לקירינאיקה והמלאכות תשיב כמו משם, שהארץ לא תצלח,—אפשר יהיה לנסות בבראזיליה ובשאר אחת-עשרה המדינות המונחות בקופסתו של זנגוויל... כל זה היה יכול להיות מנוחך אילו לא היה מעצב כל-כך. בדרשתי האחרונה של זנגוויל (שבנוגע לרביי הדרשות „מדיניות“ יש לו רק מתחרה אחד: הקיסר ווילהלם השני) אמר ראש יט'א,

(1) עיין „השלח“, כרך כ', חוברת ו' עמ' 556—556.

(2) עיין שם חוברת ה', עמ' 488.

שארץ-ישראל לא תצלה, שהרי רק 2 אחוזים למאה מאדמתה נמצא בידי ישראל ורק החלק השביעי מתושביה הם יהודים; ובכן ארם-נהרים, שאין שם אפילו אחד אחוז למאה מאדמתה בידינו והיהודים אינם בה אפילו החלק המאה מתישביה, ונוסף על זה נצרך סבים, מועצ' של שמונים מיליון להשקאתה—תצלה יותר. זהו ההגיון של אנשי-המעשה הארציים, שתמיד היו מלעיגים על הרומאנטיים הציוניים. אבל בשעת-הצורך נעשו אף, אנשי-מעשה' אלה רומאנטיים: אורי-כשדים, אברהם אבינו, גלות-בבל, חבורת-הלמיר... הזכרונות האלה יקרים גם לנו, הציוניים; אבל אנו מבדילים אנו הבדל גמור בין רומאנטיק הובין הכרה היסטורית, בשעה שהלעיגו עלינו הארציים והסיציליסטים מכל המינים, שאנו מבכרים את ארץ-ישראל על פני כל שאר הארצות, לא הבינו האנשים האלה את ההבדל הגדול והעמוק הזה. בשבילנו קשורים בארם-נהרים זכרונות רומאנטיים; וכאלה קשורים גם בספר של ר' יהודה הלוי ושל הרמב"ם, בוורמזא ובאשפירא ובאורליינש, ואולי גם בבירסק דליטא ובירושלים דליטא ובקשיניוב. אבל אין זו אותה ההכרה ההיסטורית, שגשגרת את השאיפה למדינת-היהודים עם איתה מדינת-השתייה מדינת-היהודים ושלא חדלה להיות מדינת-היהודים לעתיד-לביא בהכרח העם, בנביאיו בתינאיו במשיריו ובמקיכליו, בחבמיו ובמשחיה-השקר שלו. דבר זה אין הארציים מבינים—לא יבינו לעולם. ולפיכך אי-אפשר שנת אחד עמם, לכל היותר אפשר שנשתתף עמם בעבודת-ההכנה, הנצרכת להגשמת רעיונו החיסטורי, ישיב ארם-נהרים יקר לנו במינן זה מפני שגרינה זו היא מדינה שזיא במדיקת ומפני שתישביה היהודים יהיו נעשים נתיני-מדיקת ותהא להם אפשרות להתפשט עד ארץ-ישראל ועד בבל, אבל אם באים בני-ארם ומדמים, ש'לעת-עתה' אפשר להשתפק' במה שנשיג, אבטינומיה' בארם-נהרים ואחר-כך עיד, נספיק' להשיג אבטינומיה גם בארץ-ישראל, ועל-כן הם מציעים לפני הציוניים להתאחד עמם, נשיב להם דברים ברורים: הכחות בשביל מחרתנו העיקרית, שהיא היתה, היה ותהיה רק ארץ-ישראל, מעמים הם ואינם מפזקים אפילו בשביל העבירה, שצריך ואפשר לעשייתה בארץ-ישראל; ועל-כן חלילה לנו לפיצצם בעצמנו ואפילו לתת לאחרים—עד כמה שדבר זה ביכלתנו—שיפיצצום ויפזרום על שבעה ימים או על שתים-עשרה טריטוריות!

אבל יותר מזה עשה זננויל, עוד קודם ששלח תיירים, עוד קודם ששמע מה בפי הציוניים, נודרו וכתב לאחמד-ריזה בדבר אבטינומיה בארם-נהרים, זהו מעשה, שאין די מלים בפי כל מיקר-תחית ישראל לגנות אותו!—המדיקים נעשו אחרי הקינמרא-ריבולוציה ואחרי קריעת בוסניה והרצוגובינה מעל ממלכתם מלאים חשד, וחשדנותם נתרבתה אחרי שאף אי-כרתים שיאף להקדע מעליה וגם מדינת-ערב מלאה שאיפה כזו; ובזמן כזה בא זננויל בהצעת בדבר אבטינומיה! כלום אפשר להתפלא על שהתשוקה להבנים יהודים למדיקת, שהביע אחמד-ריזה להחכם-באשי ר' חיים נחם שתי פעמים זו אחר זו, רפתה עתה מאד ומעט מעט מתנגב ללכות המדיקים חשד בנוגע להמגמית, שיש להציוניים במדיקתה? ובפרט אחרי שנמצא יהודי ספרדי, (ומי יעשה דבר כזה, אם לא יהודי? הלא תמיד נתקיים בנו, מהרסיך ומחריבין סגך יצא), שעורר אותם על, השכנה הציונית' המרומה ואחרי שה'מנהיג' שלנו המתין כשנה שלמה אחרי הכרות הקינסמיטציה ורק אחרי שעברה השעה היותר מיצלחת ואחרי שבכר הפזיק זננויל לקלקל יותר ממה שעשרה וולפסונים יכולים לתקן.—רק עתה יצא לקישטא... אילו היתה לנו הנהגה אחרת במוח אנו, שזה כבר היו המדיקים יורעים את שאיפתנו האמתיות ושום זננויל לא היה מעיו לפנות אל ראש הפארלאמנט המדיקי בתיר, ראש-הגולה, בתיר הדבר היותר חשוב, אי אף היחיד, של האומה הישראלית...

וכי כבר התחילו הציוניים להבין, שלא הכל נוהג אצלנו כשורה? וכי מכירים, וכי

מרגישים הם, שכבר הגיעה להם השעה להתעורר מתרדמתם, להשליך מעליהם את כל אותו „סבל-הירושה“, שהשאירה להם אחריה הציוניות הדיפלומאטית—שם שנתרוקן מתכנו ביחוד אחרי הקונסטיטוציה המורקית—לדאוג להנהגה זריזה ומסוגלת לעבוד עבודה בארץ-ישראל ובמורקיה בהסכם להתנאים החדשים?

הועידות השנתיות של הציונים בארצות שונות צריכות היו להשיב תשובה ברורה על שאלה זו. אבל הן השיבו רק תשובה ממושטת, צורך השנוי מורגש היה בכולן, הכרת המצב החדש מרדמת היתה במוחותיהם של כל חבריהן, אבל עדיין חסרות בהירות ועצמה להכרה זו, עדיין חסר אומץ-לב כדי להסכים לה בגלוי ולפעול רק על-פיה.

על הועידה של הציונים בנאליציה ועל המלחמה שהתפרצה שם בין הציונים השונים כבר דברתי בהשקפה הקודמת ⁽¹⁾. ביזמאי (ח'י) נתיערה בנאליציה הועידה האחת-עשרה של הציונים הרומיניים, שני דברים העסיקו את הציונים האלה ביותר: העבודה בארץ-ישראל, שעליה הרצה הד"ר נימירוב, והעבודה הקולטורית, שעליה הרצה הד"ר נאכט, הד"ר נימירובר הזכיר את ציוני רומיניה, שלפנים, בשנות השמונים, כשנתעורר רעיון חבת-ציון, יסרו גם יהודי-רומיניה שתי מושבות בארץ-ישראל, ואך בשנים האחרונות פגרו בדרך העבודה המעשית בארץ-ישראל, עכשיו, אחרי הכרות הקונסטיטוציה במורקיה, מן הראוי, שאף הציונים יושבי-רומיניה יתחילו בעבודת-הישוב, ומן הראוי, שייסדו אף הם מושבה רומינית חדשה בארץ-ישראל. והד"ר נימירובר הציג לפני חבריו למופת את הציונים ברוסיה, שיש להם מוסד מיוחד להעבודה המעשית—הועד האודיסאי, ועד כזה צריך להיסד גם ברומיניה, היא יעורר את היהודים האמידים והבלתי-אמידים שברומיניה להתנחל בארץ-ישראל והוא ינחל אותם בעצתו, הדברים מצאו הרבה בלבותיהם של ציוני רומיניה, ועל-פי הצעת הד"ר מיסקיביץ החליטה הועידה להקדיש את חמשה ועשרים אלפי הפראנק, שהפקידו „חובכי-ציון“ הרומינים לפני כמה שנים בידי רותשילד לשם יסוד מושבת בשביל יהודי-רומיניה ושעל-פי השתדלותו של הד"ר בודנהיימר נמסרו להקרן-הקיימת הלאומית, לבנין דירות בשביל פועלי המושבה הרומינית העתידה להוסד.—והד"ר נאכט דבר על ערך החנוך העברי הלאומי במובנו היותר רחב ועל התקנים שצריכים לעשות בו, ככל הרברים הידועים לקוראי „השלח“ מתוך מאמריו על „היהודים והיהדות ברומיניה“.—לא נאמר, שמוכנה בעינינו ההתפרדות ל„מושבות רוסיות“ ול„מושבות רומיניות“, פאטריוטיסמים² משונה זה אינו נאה לציונים, אבל על כל פנים יש לשמוח על שגם הציונים שברומיניה מתחילים להבין את ערכה המיוחד, היסודי של העבודה המעשית בארץ-ישראל ומשתדלים לעבור מן הדבור אל המעשה, ואף הועידה השביעית של הציונים האונגאריים, שנתועדה בבודאפשט בימי 30—31 למאי (ח'ח), עסקה הרבה בשאלת-הישוב ובשאלת-הקולטורה, אלא ששאלת-הקולטורה נעשתה כאן לשאלת „הגימנסיה העברית“ שכיפו, יכולים אנו אך לשמוח, שלמרות המכשולים מצד הממשלה האונגארית, שלא רצתה לאשר את האירגא-ניוציה הציונית בתור הסתדרות קשורה במרכז מצוי מחוץ לאונגאריה, ומצד שתי הקצוות של יהודי-אונגאריה—האדוקים הקיצוניים וה„ניאולוגים“ הקיצוניים, הספיקה הציוניות להתרחב אף באונגאריה במדה שלא פללנו לה, אך אין אנו יכולים לשמוח כלל וכלל על „המורחי“, שגשתק ברוסיה כמעט לגמרי, שב לתחיה בארצות-המערב בכלל ובאונגאריה בפרט, ו„מורחי“ היא היא שיעורר בוועידה האונגארית האחרונה את שאלת „הגימנסיה העברית“, „המורחים“ באו במענה משונה: איך יכולה ההסתדרות הציונית לעזור למיסד כגימנסיה היפנית, שמלמדים בה „בקורת-המקרא“ ושמירה הם חפשים—ברעית, בעוד שראשי ההסתדרות הבטיחו לא אחת ושתים, שהיא לא תעשה דבר

⁽¹⁾ שם, תוכנית ה', עמ' 486—487.

נגד הדת?—רק מוחות של מפולפלים, מורחיים יכולים היו להמציא טענה כזו! באמת נכונה היתה טענתם אילו נוסדה הגימנסיה העברית לכתחילה לשם תכלית מתנגדת להדת; מיסד, שיש לו תכלית כזו, באמת אינו יכול להתמך עלידי הסתדרות, שאינה שיאלת לה, אני-מאמין הדתי של מחזיקיה, ואולם הגימנסיה העברית נוסדה לשם חנוך כללי ועברי לאומי-ציוני של הדור החדש בארץ-העתיד שלנו—וזהו תכלית ציונית גמורה, שאינה מתנגדת להדת בדרך ישרה; ואם בשביל שרוב המורים הציוניים המשכילים שבארץ-ישראל אינם אדוקים נלמדים שם התנ"ך וההיסטוריה באופן יותר חפשי מן הרצוי לה, מורחיים—כלום בשביל זה רשאת היא ההסתדרות הציונית לחסר את עזרתה ממוסד לאומי-ציוני כזה, שהיא נצרך עתה בארץ-ישראל עד מאד?—לכל היותר יש יש רשות לה, מורחיים לררוש מן הקינגרס, שיתמך גם את התחכמוני שלהם, אבל לא שיחדל לתמוך את הגימנסיה העברית, גם כתוב המורים האלה מתנגד להיחס הנימראלי אל הדת, שמתפארים בו מורי הגימנסיה העברית ומנהליה; אבל זוהי שאלה פדגוגית ולאומית, שהספרות צריכה למפל בה ולברר אותה, ובשום אופן לא היתה רשות להועידה של הציונים האינאריים לקבל אפילו את הריוולוציה הנוחה יותר (השניה) של המורחיים נגד תמיכת הגימנסיה העברית.

כדאי להעיר, שבשתי הועידות—הרומינית והאונגאריה—ובמשתאות שלוו איתן נאמו ציונים רומיניים ואונגארים נאומים עבריים, שאחדים מהם באו לא רק לשם דימונסטראציה או כדי שיצאו הנאומים ידי חובתם ללשינו (מה שגם-כן יחשב להנאומים לצדקה), אלא לצורך הענין הנדון.

חשובה משתי הועידות הציוניות הללו היתה הועידה השתים-עשרה של הציונים שבאמריקה, שנתועדה בימי 13—15 יוני (ח'') בניו-יורק, כבר במינינג', שקדם להועידה (נערך במוצאי שבת, י"ב יוני) נשמעו דברים על הציוניות, שבפי יהודים אמריקניים היו חדשים לגמרי, למשל, מר שזיאל שטרויס, עורך העתון הגדול Globe, אמר ברמיזה כלפי המיריטריאליים: הציוניות אינה רוצה בכנין של ארבעה כתלים ותקרה על גביהם, אלא בבית, היא שיאפת לא לארץ, אלא לארץ-מילדת, הציוניות אינה מבקשת מקום על כדור-הארץ, שאפשר לשלם שמה את היהודי, אלא ששמה היא שבי, ובברור כלפי ונגויל וכיר-ההתך האסימילציוני שלו וגם נגד הצעת ארס-נהרים דבר מר נ. טיילור פיליפס, שבא לברך את הועידה בשם ראש העיר ניו-יורק; המקום בשביל הציוניות היא ציון ולא שום מקום אחר. כיר-ההתך שלי אינו זה, שבו יותבו יהודים בנוצרים, אלא זה, שבו יותך היהודי עם עמו (מחיאת-כפים סוערת), בשום זמן לא היה המצב טוב בשבילנו מבזמן הזה, אותה המיתודה, שאפשר לה לתת לנו את ארס-נהרים, יכולה לתת לנו את ארץ-ישראל, וחדר מאגנס, אחד מן הציונים היותר עמוקים והיותר אמיצים שיש לנו, אמר: הארציים אינם מבינים איתנו, מה שהם רוצים לעשות, הם רוצים לעשות בשביל אחרים, ואולם אנו עובדים אנו לא בשמם של אלה, שסובלים מעבר לים, אלא לשם עצמנו, כדי שנהיה בעיר גדולה ומהוללת זו יהודים שלמים, בלי קרע ברוחנו ובלי פחד בלבנו, וכך דבר גם ראש המרכז הציוני שבאמריקה, הר' פרידנוואלד, שהביע אותיות של שמחה על שהארציים מתקרבים אלינו, אבל יחד עם זה הזהיר, שלא לסור מנקודת-ההשקפה הבלתי-משתנית שלנו אף כחוט השערה, אחרי דברים כאלה לא יפלא עוד, ששאלת העבודה המעשית בארץ-ישראל תפסה בועידה זו מקום בראש, הר' פרידנוואלד הביע את שמחתו על החברות המרובות לשם רכישת אחוזות בארץ-ישראל, שנתסדו בימים האחרונים באמריקה (אחוזת-נחלה בניו-יורק, האחוזה בס'ט לואיס, Palestinian Land Company) במיכאס (ועוד); ועליפי הצעתו של הר' מאנגס הביעה הועידה את הסכמתה על התהוותן של חברות כאלו והציעה ליסד ועד, שיעבד תכנית ברורה בנידון זה.

גם עניני הקולטורה הלאומית הפסו מקום רחב בוועידה זו ומי יתן, שהווכחים בדבר החנוך הלאומי. במובנו הרחב לא ישארו רק דברים בעולם, אבל מה שחשוב מזה הוא—שהד"ר מאַננס נועז להציע, שעתה, אחרי שהקונסטיטוציה הטורקית עשתה למיותרת ולמוזקת את ההשתדלות בחצרות מלכים מחוץ לקישטה, הגיעה השעה לדרוש מן הקינגרם, שישנה את הסעיף הראשון של הפרוֹגראַם הראמה הבזילאית וימחוק את שתי המלות, אַפּפּענטליך רעכטליך, באופן שלא יהא עוד פתחון־פה למקטרגים עלינו בטורקיה. כרעם ביום בהיר ירדה הצעה זו, שכבר נרמז עליה ב"השלח" לא אחת ושנים, על ראשיהם של רוב חברי הוועידה הניו־יורקית. הלא גלוי וידוע לכל, שהציוניים שלנו בורחים מפני הבהירות ומפני השלמות הרחק כמטחוי קשת, אמנם, כל חברי הוועידה חוו את דעתם בעד העבודה המעשית בארץ־ישראל וכולם הודו בלבם או גם בפיהם, שהמקלט הבטוח במשפט־גלוי אינו אלא פראזה שנתרוקנה מתכנה ושיכולה רק להזיק; והרי הם עצמם פגשו במחיות־כפים את הדברים המביאים למעלה של מר שמואל שטרויס, שהציוניות שואפת לארץ־מולדת ולא למקלט, אבל לשנות ממטבע שנמכר בבאזל ולהכריז בקול רם, שהציוניות חדלה להיות דיפלומאטית והתחילה להיות מעשית־גמורה — והו בהיר יותר מדאי, אמתי יותר מדאי, מסוים יותר מדאי... ולפיכך אין להתפלא על שלא נתקבלה הצעתו של הר"ר מאַננס, ולא עיר, אלא שזא נרמה לאנטיאציה נמרצת נגד מציעה ולהשתדלות, שלא יבחר עיר בתור סגן־הנשיא של הפייריישן הציוני האמריקני. האנטיאציה לא היעילה ורק שבעה קילות היו נגד הד"ר מאַננס, אבל לא זה העיקר. העיקר הוא, שההצעה לא נתקבלה בוועידה ומי יודע, אם תתקבל גם בקינגרם התשיעי, על כל פנים השאלה בדבר שנוי הפרוגראמה נתעצרה כבר ובידי שים נבין־לחש לא יעלה עוד להשתיקה. עוד נזנח עליה, עיר נריב עליה קודם הקינגרם ובשעת הקינגרם, כי אין לך דבר שאין לו שעה — ושעה היעה זה כבר ...

וועידה מיוחדת לשאלות הקלטורה העברית היתה ועידת המורים, הכותבים והמדברים עברית שבאנגליה, שנתועדה בימי י"א—י"א סיון (30—31 מאי ח"ח) במאנטשסטר. כארבעים חבר באו לוועידה זו, שבה הרצה הר"ר י"ש פוכס (מי שהיה עורך "המזרח־השביעי") על ערך הפצתן של הלשון והספרות העבריות לקיום היהדות ועל התקנים הנצרכים במסדות המטפלים בענינים הרוחניים של ישראל, והר"ר י. מ. זאליקינד—על ערך החנוך העברי בכלל ועל נחיצותם של גני־ילדים עבריים בפרט. כל ההרצאות והוכחות, ואפילו הקטמיות והולולות, היו רק בעברית—וזהו דבר משמח בלי ספק. היעידה החליטה ליסד ועד מרכזי של "עבריה" במאנטשסטר, שיהיה מרכז עברי להפצת השכלה עברית ולחזוק רוח ישראל באנגליה, ולכוון ועד פדגוגי, שיכרא פרוגראמה עברית משותפת לכל בתי־הספר העבריים שבאנגליה. שני הועדים האלה היו יכולים להביא ברכה מרובה לחנוך העברי ואף להספרות העברית, שהם כל־כך עויבים ועלובים במדינות בריטאניה הגדולה אף בין יהודי־רוסיה ופולין הדירים בהן. אבל כאן בא השטן המרקד בינינו ומכסך את חברי הוועידה זה בזה, לא היה בה אדם בן־סמך, שידע להחזיק את הסדר בוועידה ולהשפיע על החברים, שישתעבדו להחלטתו של הרוב ושלא יהפכו את הוועידה למקום של קטמות וחשבונות פרטיים. על־כן לא הצליחה הוועידה ועברה כמעט בלי שים רושם, וחץ מן העתון העברי הלונדוני, היהודי־הרגל, הממלא את גליונותיו בזולוליהם הגסים של שני הצדדים, לא דברו עליה כלום דוקא העתונים העבריים, שלכאורה היתה ועידה כזו צריכה להיות קרובה ללבם סופריהם, אי־הצלחה זו מעוררת מחשבות מעציבות. בכל מקום שמתעוררים עבריים גמורים, כלומר, חניכי ה"חדר" ובני החנוך הישן, אין סדר ואין משמעת ויש קפיצה־בראש ופניות אישיות. נסות—והועידות הללו אינן מביאות לידי

שום תוצאות ממשיות. החנוך הגלותי והסביבה הגלותית מרבים, כנראה, את הדברנות ואת ההתחכמות ואת השאיפה להצמיץ ולקפוץ בראש ולבטל את החבר ואת דעתו, ועקמומית-שבלב' זו קשה לפשט ול-ישר אף עלידי כניסה לסביבה אחרת וקבלת השכלה אחרת מתוך ספרים. אין ידיים לפעלי העבריים' מכל המינים (ואף הלאומיים והציוניים בכלל, שכרובם גם הם חניכי ה'חרר' והגטו הם), כי ה'חכוכים האישיים' משחיתים בהם כל חלקה טיבה. תהא נא זאת, מודעה רבה' ואזהרה גדולה לה'קונגרס לשפה ולספרות העבריות', שיתאסף בחורף הבא ושכבר דברנו עליו ב'השקפה' הקודמת ועוד נדבר עליו ב'השקפות' הבאות.

ועניני הקלטירה העברית נעשו בשבועות האחרונים ענין גם לה'רייכסראט' האויסטרי, בשעת הוויכוחים על קצבת הממלכה האויסטריית נאם חבר ה'קלוב העברי', הציוני ד"ר גאבל, על הגזרות והרדיפות, שעוברות על התלמידים העבריים הלאומיים והציוניים של בתי-הספר הבינונים והעליונים שבאויסטריה. בסאטבור (גאליציה), למשל, הוציא מנהל הגימנסיה פקידה נמרצה, שלא יעז שום תלמיד עברי לבקר את בתי-הספר העבריים הפרטיים, שבהם מלמדים את הלשון העברית. אסור לתלמידי-הגימנסיות האויסטריים ליסד אגודות להפצת הלשון והספרות העבריות. ברובריקה לאוס' אסור היה תמיד להסמורנמים העבריים לרשום, עברי', ואחרי שהסמורנמים האלה תחילו לרשום, ערבי' לשם ליצנות והתיל, — במלה רובריקה זו באיניברסאית, ובגימנסיות, שלא במלה שש, איסרים על התלמידים העבריים לכתוב, עברי', אבל מתירים לבתיב sine natione (כלי לאים), וכך—אמר הד"ר גאבל—יש באיניברסאיה לאים מיוחד Sine natione' — ה'רייכסראט' התפרץ בצחוק למשמע הדברים הללו; באמת היו הם מצחיקים אילמלא היו מעציבים כל-כך... משמחת היא רק המחאה של הד"ר גאבל על המעשים המזעירים האלה, שבעיקרם נעשים הם על-ידי הפולנים כדי להכריח את היהודים-להרשם בתור בני הלאים הפילני ועל-ידי זה ירבה מספרם לעימת מספר הרוסינים, יושבי-גאליציה מאומועולם... ומשמחת היא גם תביעתו של הד"ר גאבל, שתסד המשלה, לכל הפחות, באיניברסאית של לביב וקראקא קתדראות להלשון העברית להזמירות הישראלית. תביעה זו לא תתמלא, כמובן, אך יש בה התגלות השאיפת הלאומיות העבריות, שתפעל, אם לא כלפי חוץ, לכל הפחות כלפי פנים...

עוד הפעם חייבים אננו, לצערנו, לציין אברות גדולות, שאבר עמנו בימים האחרונים, במשך שני חזשים, שעברו מיום שנדפסה ה'השקפה האחרונה', מתי בפמדינג הד"ר שמואל גרונוברג, מי שזיה עורך העתון הציוני השביעי בלשון רוסית Будущность, ומר טוביה מרגליון, אחד מטיבי חוככי שפת עבר' במיבן היותר טוב של מלה זו. הד"ר גרונוברג הביא קרבנות עצימים על מובח הרעיון הציוני ולא רק הפסיד את כל הינו בעתון הציוני, אלא גם נשתקץ בחיבת עצימים בשבילו. ומאמרו הציוניים המרובים, שנכתבו בלשון רוסית בו בזמן שבמעט כל הביתנים רוסית היו מתנגדים לציוניות, בידאי הביא תיעלת לרעיוננו, מר טוביה מרגליון נשא משהרמה בקינטרולה של הממלכה הרוסית עוד מימי אלכסנדר השני, ואילו היה רוצה להחליף את הדינר, היה יכול לעלות מעלה-מעלה במדרגות ההתאגדות, אבל הוא לא רק נשאר יהודי, אלא גם נשאר עברי בכל לבו ונפשו. בעזרתו יצאה היצאה השטריברנית של ספרי סמילנסקין ובהשתדלותו נתאשרה אגודת חוככי-שפת-עבר', אנשים כגרונוברג ומרגליון אינם מרובים בתיבנו ומה מאד ראוי הדבר, שלא ישכח זכרם, כדי שגלמיד אל דרכיהם בכל הנוגע להקרכת קרבנות על מובח עמנו!

מפידסם מהם הרבה הוא הדראמאטירג הוירגני יעקב גורדיון, קידם שהלך לאמיריקה ישב גורדיון בערי דרום-רוסיה, שבתן היה סיפר בעתונים הרוסיים הפרוגריסיביים.

בשנת 1879 נסה, תחת השפעתם של טולסטוי מצד אחד וכת ה"שטונדה" מצד שני, ליסד ביליסאביטראד כת יהודית-נוצרית חדשה בשם, האחוה הביבלית; וכדי לצידד שני עפרים בבת אחת—כדי להראות את נחיצותה של כת זו וכדי להנצל מרדיפותיה של הממשלה הריאקציונית, שרדפה בימים ההם כל דבר חדש בלי הבדל, מצא לאפשר לנגות בדרשותיו ואף בכמה מכתביו את היהדות ואת היהודים המתנהגים על-פיה בעצם ימי הפוגרומים של ראשית שנות-השמונים... הכת לא הצליחה לקבל שווי-זכויות (שזה היה עיקר הכח-המושך שלה) והממשלה התחילה לרדוף אותה ואת מיסדה מיד אחרי שנוכחה שאין בכחה של כת זו להיות המעבר אל הנצרות בשביל יהודים הרבה. אז יצא גיררי בשנת 1890 לאמריקה ושם למד לכתוב ו'רגונית' והיה להרצא מאורג היותר פופולאר של התיאטרון ה'רגוני' אחרי גולדפאדן ובכתינות הרבה נתפרסם יותר מגולדפאדן. על מדת תהלותיו הפריזו סיפורינו הרבה, הוא לא היה לא חוזה-חיוניות גדול ולא בעל כשרו גדול של יצירה, אלא סיפר מכיר את החיים העממיים עם כל חסרונותיהם, בקי-בטיב פעילותה של במת-החזיון ובעל כח-דמיון עז, ועל-כן פעל על המין-העם, גם השכלתי לא היתה מרובה כלל, ורק בהשתיית לשאר ה'רצאאטיגים' ה'רגוניים' האמריקניים אפשר היה לחשבו לבעל השכלה ספרותית. הוא כתב במשך שמינה-עשרה שנה כשבעים מחזות—והרבה הוזה עצמי מיכה, שלא היה חוזה גדול; פריה ורביה' כזו מצויה יותר אצל השפנים מאצל האריות... והתפארותו במה שנשאר, אגטי-לאומי' אינה מעידה על כח-מחשבה גדול ביותר... אך שיהיה, הוא היה סיפר מפרסם וחביב על קוראיו ועל רואי-חזיונותיו ואת כל שמינה-עשרה שנותיו האחרונות הקדיש להרמת רוחם של אחיו האיברים במחשבי הנמי הניו-יורקי והגרמנים בארץ, שאינם שומעים את לשונה, ודבר זה יכול להיות כפרה על החטא הגדול, שחטא לעמו ביסוד הכת ובקצונו על אחי בשעת הפוגרומים.

האדבר כאן, בהשקפה עברית, גם על פייל (או פאבולאקי) קרושיוואן, שמת ביום 7 לינוי (ח"י) מיתה חגיפה? — בחדשים האחרונים מתו הצירר האשכנזי אדולף שטיקר והצורר הפולני יאן ילנסקי; עתה נלוה אליהם גם קרושיוואן. כל אחד מאלה יש לו חלק בשנאה הכבושה והגלויה לישראל, שנתפשטה בארצות המרובות באיכלוסים יהודיים; אבל קרושיוואן הגדול, אילו היה אפשר למנות את מספר מפית הרמים הישראליים, שנשפכו במשך הזמן, שבו הרבה להעליל ולהשטין ולקטרג על עמנו, בודאי היה אפשר להיכח, שכל טפה של דם מתאמת למלה מלאה רעל-האגטישיות שבמאמריו הצוררים לישראל. אמנם, לא הוא ברא את הפוגרומים בקישיניב, אלא כמה וכמה סבית שנכתבו ביחד; ואילמלא הסבית האלו ואילמלא היתה השנאה לישראל מביעה במעמקי לביתיהם של ההסנים הריסיים, לא היה עולה בידו לעורר לשפיכות-דמים כמי שלא עלה דבר זה בידיהם של שטיקר וילנסקי; אבל היא היה, גרם בנזקים—ובזה השאיר את זכרו הנורא בלביתיהם של בני-עמנו, שעשו לבני-אלמית לא רק את גדוליהם, אלא גם את הגדולים שבצורריהם, אלא שהאלמות של אלה האחרונים היא ממין אחר, אחר לגמרי...

בב' תמוז מלאו חמש שנים לפטירתו של הרצל — ורוב העתנים הישראליים בכל הלשונית הקדישו לו מאמרים מלאים דברי שבח, שלא נשמעו כמותם אף על הגדולים שבגדולים שלנו, מרגיש הוא הלב העברי הכיבא, שדוקא עכשיו, כשעוד הפעם הגיע להציוניות, יום-גדולות' אחרי יום קטנות' ארוך, חסר זה המנהיג הגדול, שהאגרוניה העצומה שלו והשפעתו הגדולה על ההמונים מצד אחד ועל גדולי-העולם מצד שני היו מביאות אתו בלי ספק לידי שנוי הפרוגראמה והמכסים הציוניים ככל מה שדורשים התנאים המדיניים החדשים. חסרוננו מורגש לנו עתה ביותר, ועל-כן הולכת צורתו הרוחנית ונעשית מלאה וזו ומפיקה נוגה במדה שאין למעלה הימנה.

ונסיים בכי טוב. ביום 30 למאי (ח"ח) הוחזק יום-השבועים של רבן של כל קהלות אנגליה, ר' נפתלי (קרמאן) אדלר. למרות מה שהרב אדלר אינו לאומי במובננו שלנו השתתף תמיד בכל לבו בצערם של היהודים שבכל העולם ובשעת גירוש-מיסקבה (1880—1890) עבד הרבה ביעד למיבת יהודי-רוסיה. עלי-כן אין חג-השבועים שלו רק חג לקהלות-ישראל שבאנגליה, אלא ליהודי כל העולם כולו.

חג ספרותי הוא יום-הששים של הר"ר י"ל קנמור, זה שלשים וחמש שנה, מימי הצפירה הברלינית ואילך, נתפרסם הר"ר קאנטור בקהל העברי. הוא לא חדש הרבה בכתביו—אף בשעת חג-יובל חייב אדם לומר אמת—אבל כל מה שכתב היה מלא הגיון ומיב-מעם ספרותי וגם ידיעות ספרותיות ומרעיות בלתי-מצויות בין רוב סיפרינו. ודבר אחד חדש לגמרי — את, היום, את העתין העברי היומי הראשון והאירופי הראשון, ואת, בן-עמי, את הירחון האירופי-העברי הראשון. אילמלא נתן לספרותנו אלא דברים אלה בלבד אף אז ראוי חג-הששים שלו להיות לחגנו. והוא הלא נתן הרבה יותר מאלה. הוא הלא ערך את, המליץ שתי שנים, כתב הרבה מאמרים חשובים בכתבי-העתים העבריים—ובתוכם גם ב,השלח—והרוסיים העבריים וערך את Russkij Еврей ואת Еврейское Обзоріе, כל אלה נותנים לו רשות להחשב לאחר מבוני הספרות העברית והעברית-הרוסית ולחגנו—להחשב לחג-הספרות.

המשקיף.

מחשבות ומעשים.

(XXX) (*).

בכרסמימתיית לתלמידים משנות-הלמוד הראשונים—קראתי שיר בשם, ארבע תקיפות השנה, המשורר אינו קורא בשם את התקיפות ורק מסמן הוא איתן בסמניהן הידועים, והתלמידים בעצמם צריכים להכיר כל תקיפה ותקיפה על-פי סמניה. לדוגמא:

יָמֵם הַשָּׁלֵג,

וְיָל הַשָּׁלֵג,

אֶף תָּשׁוּב הַדְרֹזר —

אִי נָה הַתּוֹר ?

והתלמיד צריך להכיר את האכזב הבא. או :

הַיָּמִים גָּדְלוּ ,

וְתַבּוּאוֹת פָּשְׁלוּ .

וְיָבֵב חֵם יָאוֹר —

אִי נָה הַתּוֹר ?

והתלמיד מבין צריך להשיב מיד : תיר הקיץ .
ובכרסמימתיית ל, צייניים מכל השנים — בכרסמימתיית כזו צריכה להתחבר, כי גם את הציוניות צריך ללמד בהדרגה — הייתי ניתן גס-בן שיר, שתאמר לנו במלות קצרות על-ידי סמנים בילמים, את הציוניות בארבע תקיפותיה; באביבה, בקיצה, בסתיה ו-קֶרְקֶה, למשל :

בַּמֶּאֱמָרִים גָּדְלוּ ,

וּמִתְּ. וְקִיָּת פָּשְׁלוּ ,

וְיָבֵב חֵם יֵלֵא אוֹר —

אִי נָה הַתּוֹר ?

וכל תינוק ציוני יכיר בנקל את תיר הקינגרסים .
כן היא, חביבי, תיר הקינגרסים הניע . אמנם, עדיין אין קינגרם בעולם, עדיין לא קצבו בדיוק אפילו את יומי , עדיין לא נגשי אל הבחירות ; אבל כבר מרחף היא באייר, כבר מירגש היא בעולמנו, כבר אנו מריחים את ריח הקינגרם ... ומי שיש לו חישה-ריח תולה חטמו באייר ומריח, בקציר, כבר התחילו ההכנות .
ואנכי מה אהבתי את התיר הזה ! הקינגרסים עצמם — בינינו לבין עצמנו הלא נודה, שאבדו את ערבם, שזיה להם לפנים, בימים הראשונים הטיבים, אם מפני שאבדו את קיברניטס הגדול, שבל-בך היה משפיע מהדור עליהם ושבל-בך ידע סיר עריבת קינגרסים והנהגתם, אי מפני שאבדו את חרושם, התרגלו בהם, ודרכם של בני-אדם בכלל ושל בני-ישראל בפרט, שכל דבר שהתרגלו בו, כמה שיהיה גדול וקדוש, הוא יורר מגדילתו ונעשה חליץ ... איך שיהיה, ולצערינו צריכים אנו להודות, שהקינגרסים כשהם לעצמם אינם עיד מה שהיו לפנים, ולדעתי, כבר הניע השעה לבקר את הקינסטיטיציה הציונית ועל כל פנים לשנות את החוק היסודי שלה, שעל-פיו צריך קינגרם להיות אחת לשתי שנים . כל דבר קבוע, שיש עליו, התחייבות, איבד את ערכו . אדם עושה תפלתו קבע דוקא שלש פעמים ביום—שיב אינה מרוממת את נפשו ; תפלה אמיתית היא רק זו, שאדם מתפלל בשעה שלבי דורש לשפך שיח, ובך הדבר גם בניגע לקינגרסים . אין לקבוע איתם חיבה פעם בשנים אי בשלש שנים ; למתי שיורמנו שאלות חשובות , קשית ומסיכבות, אי ענינים נחיצים ביותר, צריך להשמיע על הקינגרם, וכזה היינו מרויחים הרבה : תמיד היינו נמצאים במצב-ההמתנה, במצב הזכנה : למחר אפשר שיהא קינגרם. מה שאין כן עכשו, כשהקינגרם קבוע מראש, כל דבר הקבוע מראש מפסיד את הפיאסיה שבו .

ולעומת זה נשתמרה הפיאסיה שבהכנות בכל תקפה ואפשר שהיא מצויה עוד יותר משהותה לפנים, ואולי היא מצויה במדה מהיפכת להפיאסיה של הקינגרם עצמו ; כלומר : כל מה שהקינגרם גיפי דמותי מתעצמת ומששטשת, ההכנות אליו מת-רבית ומתגדלות ... מתנפחות, ואני מה אהבתי את ההכנות האלו ! כי, כמי ככל דבר וענין ההכנות הן יותר מענינות מגיפה דעיבדא : ערבי ימים טיבים—מלאים ענין יותר מן הימים הטובים, ואברכים מניסים אימרים, שגם התרקמות האהבה, ההכנות לאהבה,

(*) עיין "השלח", הכריזם הקורמים .

ערכי האהבה, אם אפשר לומר כך, — ההתעוררות, ההתלהבות, העצבנות, דפיקות-הלב ושאר המכשירים — מלאים הם ענין וחפץ יותר מן האהבה נופה... וערכי הקינה גרסים, ההכנות, התשוקה להבחר, להלחם, לעמוד על הדעת, העקשנות, הרגזנות, ההתעוררות ושאר המכשירים עולים בערכם על הקיננרם עצמי.

ואם נשפוט על-פי ההכנות להקיננרם התשיעי, שכבר התחילו — יש לקיות, שהמלחמה תהיה חמה ומלבבת. הקיננרם — מי יודע מתי יהיה, בתחלת דיצמבר או בסוף — יכבר המאמרים גדלו, הוכיחים בשלו ורב חוס... וכנראה יהיה גם הקיננרם עצמו מענין מאד, מפני שהיתר, המסמר, הציר, שעליו יסובו כל הענינים, כבר נמצא; ובענינים כאלה הרי זהו העיקר, כידוע...

והפעם יהיה להקיננרם לא, מסמר אחד, אלא שני מסמרים בבת אחת: ה'חושמה' (ניסח אחר ה'חשמה') הטורקית והבאנק הקרקעי! — ולא הרי ה'חושמה' המפורסמת, שלמרות שאין הרב שהקמה והמהומה הגדולה שיעירה בקרבנו — היא מהומה! — מודה אני ומתודה, שעדיין לא הוברר לי כל צרכן לא מהותה ולא איכותה כשהיא לעצמה, והעיקר — מהותה ויחוסה לעבדותנו ולעתידותינו, — כהרי הבאנק הקרקעי, שמהותו ונחיצותו ברורות למדי. כל אחד מאתנו מרגיש, שהגענו עד הנקודה, שממנה אי-אפשר לזוז, ובלא באנק אי-אפשר יהיה להתקיים כלל וכלל, השאלה היא רק בדבר אפני ההחיותו וקיומי, וכאן גילנו הדעות, הללו ואמרים: באנק קרקעי נצרך לנו כאויר לנשימה, כי זולתי אין אני יכולים להתקיים כלל, והלכך חס על כל רגע ורגע שהיולך לאבד וצריכים מחויבים ומוכרחים את להתחיל בו מיד, בזה השעה, בזה הרגע; והללו מוענים ואמרים: שהיום אינו בוער, עדיין לא הוכשר המצב, עדיין לא הגיעה השעה ויש לעיין בדבר.

זהו המסמר הראשי, העיקרי, של הקיננרם הבא וסלע המחלוקת של המפלגות, כביכול, שעדיין נשארו לפלטה בתיכנו.

ימכיר לי כל הענין הזה את המספר על שדכן אחד, שבא אל גביר-העיר לדבר, נכבדות' בכתו. והיכח השדכן להגביר בהתלהבות עצומה את כל מיבי ומעלותיו המשיבות של הענין, שהוא כולו, כפתור ופרח, מכש הצלחה שאין להחמיצה, וצריך להודרו ולקבלו מיד. ודגביר השיב לו בקרירות-רוח, שאמנם הענין הוא ענין, אבל הוא מוקדם מעט, מפני שבתו עדיין לא הגיעה לפרקה והוא אינו חושב עדיין על שווכים בשבילה ובכלל יש לו שדות והמתין.

— אמנם כן — השיב השדכן — יודע אני, שבתך עדיין לא הגיעה לפרקה ולך, אדוני, יש שהות להמתין; אבל מה אעשה ובתי שלי כבר בגרה, וכבר, זה כבר הגיעה לפרקה, ולי בודאי שאין שהות להמתין כלל וכלל?

מאד אפשר הדבר, שהגביר מצדו צדק, באים ומטרידים אותו מעסקיו בענינים שאין הזמן גורם להם, אבל הלא תידו, חביבי, שגם השדכן שהשתדל בדבר צדק אף הוא, הוזמן-המכבט שלו; לו אין שהות להמתין כלל וכלל.

לא בכל זמן ולא לכלל יש שהות להמתין, יודעים אני כילנו את כל הקיושי שב ענין החדש, אבל מה לעשות וכלל ישראל אין לו שהות להמתין ולא עתה הזמן להמתין? כסבורים אהם, שבאתי לרמוז על ענין כשלינוב-אוסישקין ומצדיק את הראשין ימאשים את השני או להפך — טעיהם! איני מצדיק את זה ואיני מאשים את זה, אם רוצים אתם — שניהם אשמים, ואם חפצים אהם — שניהם צדיקים.

מצד אחד, בודאי שניהם אשמים, הגיעו בעצמם: הכהדרות שליבה בתכלית השלמות, בסולם-הפקידות מן הנשיאית עד אחרון העוזרים כל אחד על מקומו, כל אחד ממלא את חובותיו באמונה ובדיוק, עושה כל מה שצריך ויכול הוא לעשות ומכלא את הפקידו על צד היותר טוב, בזמנו, במקומו, הכל כסודר כראוי וכהגון, אין פרץ ואין יוצאה ואין ציחה... אלא שבאו שני מרחרי-יריב ומשבתים את המנוחה ומערכבים את הסדר ומכניסים ערביבית לתוך המחנה, בודאי, שמשפט רשעים כאלה — שבע שנות-יריה וחמש שנות-תליה... ומצד אחר — מצד אחר, שערו בנפשכם, מה היה להתנועתנו אילמלא היו שני האנשים האלה במחנה. כשאני לעצמי גם לתאר לי איני יכול את הדממה, דממת בית-הקברות, שהיה שורר אז במחנה הציוני... שקט, הם, דממה עד כדי לשמוע את זמזום הווביבים וגם Zierlich — manierlich עד כדי הכאה... ולפיכך הייתי אימר המיד ואומר אני גם עתה, שאילמלא היו בתיכנו שני האנשים האלה — אלה ה'שמרים' הגרמים לתסיסה בעיסת הציוניות — צריכים היינו להמציאם, כדי שלא נתעפש במחילה, כדי שלא נעלה חלודה; מולה של הציונית, ומולה הטוב, גרם לנו, כי כיום שיצאה לאויר העולם נמצאו תמיד כחות במחנה שלה, שלא נתנו לה להקפא, להתעפש, להרקב,

וגרמו בה תסיסה פחית אי יותר חזקה, אחד-העמיות' ודבר-הריבות על הקלטורה הכניסו בזמנם חיים ותנועה—בתנועתנו. קצרי-הראות היו כועסים, מתרגזים ולפעמים גם מחרפים ומגדפים, ובכלל היו, יוצאים מכליהם' בעת ההיא והיו צועקים: הצילו, הציוניות בסכנה! ובאמת הלא יודעים אנו עתה, שהציוניות לא היתה בסכנה כלל; ולא רק שלא היתה בסכנה, אלא שעוד התפתחה והתרחבה באותם ימי-המריבה, ומרחיק אני ללכת עוד יותר ומחליט—horrible dictui—שאפילו הארציות בזמנה לא היתה סכנה להציוניות ובמבין ידוע הבניסה רוח-חיים לתוך התנועה; זו היתה התבולות, דיפרנציאציה, אם אפשר לומר כך, שבאה על-ידי התפתחותה של עצם הציוניות, ההיסטוריה העתידה תברר לנו, מה פעלה הארציות—למרות רצונה, כמוכן—לתועלת הציוניות. עתה עברה גם הארציות בתור חומר מביא ליד תסיסה ונשאר רק שני האנשים האלה, שאינם יכולים לניח ואינם ניתנים לניח ולהתנמנם גם לנו. ואין הקהל סובל את אי-מנוחתם. היתכן?—הכל היה אצלנו כל-כך טוב, כל-כך מתקן, כל-כך רך, כל-כך מנימם, כל-כך מרווח; היינו ישנים בהרחה, נרדמים בנעימות, מפקחים במתיקות, מתעטשים בנימוס, משתעלים בנחת ומתגדרים בקרחת ובנבחת בעונג רב, ושלוש, שלום, שלום...—אילמלא אלה השנים, המפריעים את המנוחה, משביתים את התעניינים ומכניסים ערבוביה במחנה... ומרובים בנינו רודפי-השלום, המטיפים להתפשרות ומשתדלים בכל כחם לקרב את הרחוקים האלה. אוסישקין ימעיט מעט את דרישותיו ומשלינוב יוסיף מעט, כזית, כביצה, משהו, כדרי חיונה, ואז יבוא השלום ותכבא הישועה. וכבר, כנראה, נעשו גם, 'צעדים' לתכלית זו... ואולם אני איני מטיף לשלום כלל. ראשית, יודע אני, שהשלום, אם גם יעשה, לא יתקיים, אינו יכול להתקיים לאורך ימים. הגיעה השעה להבין, שלא אנשים פרטיים מריבים כאן—אנשים פרטים מי הם ומה הם? אילו היו רק אנשים פרטיים, יהיו מי שיהיו, אפילו מחוללי התנועה ועובדיה היותר חרוצים, כבר היו נטרדים מן ההסתדרות, אבל לא אנשים פרטיים מריבים ומתוכחים כאן, אלא שיטות שיטות שלמות, שיש להן מצדדים ומתנגדים: שיטת-ההכרח ושיטת-המתינות. ההכרח מוען: איני יכול להמתין, אין לי פנאי, הרגע יקר לי; והמתינות משיבה: צריך עיון, יש להתישב, החפזון אינו מביא טובה, הפזיזות לא תצליח וכדומה. ושניהם צודקים, שניהם יש להם על מה לסמוך, שניהם מונחים בטבע האדם ובטבע הדברים ואינם אלא ענין של ממפיראמנט. לא אוסישקין אחד נמצא במחנה, אלא מאה כמות; לא משלינוב אחד—אלא אלף כמות. אי-אפשר לתנועתנו, שתתקיים בלא שני היסודות האלה, בלא שתי השיטות השונות, אשרי למי שיש לו שהות להמתין: תמיד תקוותיו משעשעות אותו, אם לא נתקיימו היום, תתקיימנה מחר, ואם לא מחר—מחרתיים. כי יש לו פנאי להמתין והזמן לא יברח, ואוי לו למי שאין לו שהות, למי שאין לו פנאי להמתין: עולמו תמיד חרב עליו, כל יום ויום גזול ממנו את תקוותיו, כל שעה ושעה רואה הוא בהריסות חלומותיו, והוא צועק ומתמרמר וקורא תגר על הבריות, על אלה, שלדעתו צריכים היו לעשות, לבנות, יכולים היו לעשות, לבנות—ולא עשו, ולא בנו... וכי אפשר לעשות שלום בין שני אלה?—ואם אולי אפשר—אנכי, נפש חוטאת, לא אהיה עושה-השלום, כי האמת אניר לכם: לא איכפת לי כלל וכלל, אם לא יהיה שלום במחנה.

שמה תאמרו: ההסתדרות, הסבול, ההסתדרות התפרד, הוי, חביבי, את הפחד הזה איני מפחד כלל ודאגה זו היא דאגתי האחרונה. ולא מפני שאין אני מוקיר את ההסתדרות ואין אני חס עליה שמה תתבטל. אדרבה, אין כמיני מוקיר ואוהב איתה, אפילו כמו שהיא, אפילו אם אינה מביאה פירות, אפילו אם היא רק לנוי, הסתדרות לשם הסתדרות בלבד. כי סובר אני, שכל ההסתדרות, איך שתהיה, היא 'כח' פחית או יותר גדול, וכל כח 'צבורי', מאיוז נקודת-מבט שנבים עליו, צריך שיהיה יקר לנו: אם לא התגלה ואינו מביא פירות עכשיו, יתגלה ויביא פירות לאחר זמן. וגם אין אני מקפיד בדבר, מי עומד בראש ההסתדרות, וחביבים עלי הפתנם ההמוני, אפילו מקל, שהעמידו בראש—הרי הוא ראש' והפתנם התלמודי, נדלהו משל אֶחיו, והעיקר—ברור הדבר אצלי, שכל ההסתדרות יש לה המנהיג הראוי לה, שכדאי הוא לה, כי כמעט תמיד כעדר כן הרועה... ואם כל מין ההסתדרות יקר לי, יקרה לי ההסתדרות הציונית על אחת כמה וכמה ואני אהיה האחרון בין המתנפלים עליה והראשון בין מחזיקיה ותומכיה; ואולם פחדן אינני, ואין אני ירא שמה, תתפיצן' ההסתדרות: אין אני חושב איתה לכלי-חרם או לכלי 'זכויות, שזקוק הוא לשמירה מעולה וזהירה, שמה, חלילה, יתקל וישתבר ויתפיצן... חושב אני איתה למכונה של ברזל, חזקה ומוצקה, שכל הרוחות שבעולם לא יזיווה וכל החמרים המפוצצים לא יפוצצוה.

ועל-כן אני אומר תמיד: לא את המחלוקת אני ירא, לא את הנגידים, לא את

החכוכים, אלא את השלום המעופש. לא את העקשנים, העומדים כסלע איהן על הפרינציפים היסודיים שלהם ואומרים: non possumus! ויקוב הדין את ההר? אני ירא. אלא רק את הותרנים... בחיים, בחברה, אפשר שה'עקשנים' האלה קשים הם מעמאנים נעימים בכסבה; אבל הכתדרות כעין זו שלנו אינה כאלון לשיחות נעימות, אלא מבצר איתן של התקיות האחרונות. ואיי לה להסתדרות כזו, שאין לה עקשנים העומדים על המשמר! לצערנו, מעטים הם העקשנים האלה, וכמעט שאין אני רואה איתם כלל. הכל כה חלק, כה ישר, כה רך, כה קלוש אצלנו... ואם הותר עדיין הומן לפליטה מספר מעט של, אבירים בלא פחד ותוכחה, שרידי התקופה הציונית הראשונה, שאינם יכולים לישון במנוחה ולהשלים עם הסדרים, — אין רע. — ואם תרצו — ירבו כמותם בישראל! מתאוננים: אוי מה היה לנו! הרי הדברים הניעו לידי כך, שהקונגרס שעבר עסק ביותר בשאלת אוסישקין-משלינוב — הקונגרס בעצמו ...

הקונגרס שעבר ... קונגרסים, כמתים, אין מספרים אחרים; aut bene, aut nihil. אבל מכיון ש, מושכים בלשון הלא צריך לומר שהקונגרס שעבר היה היותר הגר שבכל הקונגרסים. שים צווי מוחלט. שום סיסמא מיוחדת לא היתה לו. זה היה קונגרס לשם קונגרס, ולא יותר. ותודה לאל, שנמצא אותו הענין של 'אוישקין-משלינוב', שכלל הפחות הכנים מעט רוח-חיים ורתיחת-דמים בקונגרס העלוב הזה, אילמלא 'אינצידינט' זה — ממש אפשר היה לגנוע מרוב שעמים.

ואין צורך להיות נביא כדי לראות מראש, שהקונגרס הבא יהיה בכל אופן יותר מענין ויותר מלבב, כי בשבילו מצאנו סיסמא, 'צווי מוחלט', שאין לזוז ממנו — ה.ב.א.נ.ק. הקרקעי. ובענינים כאלה הצווי המוחלט הוא הכל, ההצלחה הודאית, כי מכל מיני הבאנקים אפשר לחשוב באנק-קרקעי להיות מוכן והיותר מקיבל בעם. ה.ב.א.נ.ק. הקולוניאלי שלנו הוא באנק ככל הבאנקים. גם הוא מלוה כסף בין ליהודי ובין לאיני יהודי, בין בארץ ובין בחוץ-לארץ. והרי כך נוהגים כל הבאנקים שבעולם, שבאמת אינם שונים זה מזה אלא בשמותיהם.

זכורני: בימי ילדותי. כשבאתי בפעם הראשונה לעיר גדולה וראיתי שלטים דוגלים על בתי-המלון שבעיר ועליהם כתוב: אכסניא של פאריז, של לונדון, של בריסל, של רומי ועוד, חשבתי בתמימותי, כי לאכסניא מפאריז סרים רק אורחים מפאריז. לאכסניא של לונדון — רק אכסנאים מלונדון ולאכסניא של רומי — רק קדושים מרומי, והייתי תמה, איך באים לעיר אחת אורחים כל-כך מרובים מפאריז או מלונדון, עד שכראי ליסר בשבילם אכסניות מיוחדות? ... אחר-כך נודע לי, כי לאכסניא של פאריז באים, צרפתים, משניפישיק, ובהוטל לונדון היו מתאכסנים בעלי-העגלות מעירי הקטנה; וב'רומי' מעולם לא היו האפיפיור וקדושו, אלא אורחים אחרים, לגמרי אחרים, שהיו באים שמה לעתים ידועות, וכל אותם השמות אינם אלא למראית-עין, מפני שכל ילד צריך שיהיה לו שם.

והוא הדין גם בניגע להבאנקים השונים. כולם יש להם מטרה אחת — להשיג כספים על-ידי קבלת השלושות ופקדונות ברבית מיעמת ומסירתם ל'ידים נאמנות' ברבית גדולה, ולחשוב רבית מלנו, ורבית מלבר, ורבית דרבית, ורבית קצוצה, ורבית פשוטה, ו'מורטאז', ובינתים, אם אפשר, לגנוב ימים' ולחשוב חשבונות שונים ולהתעשר לעשות חיל, ואף ה.ב.א.נ.ק. הקולוניאלי שלנו צריך להשיג פקדונות ברבית מיעמת ולהלוותם ברבית גדולה, 'לעשות סכומים' גדולים ולהרויח הרבה, אלא שאינו, עושה סכומים' גדולים ואינו מרויח הרבה — וזהו ההבדל שבינו ובין שאר הבאנקים... לא כן הבאנק הקרקעי. הוא צריך להביא באמת גאולה לעמנו ולארצנו וצריך להיות חביב על כל יהודי ביותר מפני שכל יהודי ימצא בו חפץ.

אני, למשל, יהודי בעל-הבית בינוני אני — כלומר, צרכי מדיבים, ופרנסתי בדוחק, ורכישי מצומצם, — ויש לי 'יצר-הרע' גדול לקנות אחוזת-נחלה בארץ-ישראל. אין אני הולך בגדולות — לזכות בנחלאית בלא מצרים, אלא מבקש אני אחוזה קטנה, כדי חיונה. לפי רכישי ועסקי יכול אני לעת עתה להשקיע בה רק כסום ידוע ולשלם את המותר מעט מעט, ויצר-הרע הזה, ככל יצר-רע הבא לעת-וקנה, תקיף עלי וממש אינו נותן לי מנוחה. רואה אני בזה במחון של אחריות לעצמי לעת-וקנתי, נדוניא לבנותי, שכר למיד לבני, בקצור-חיות הכל אחוז בו, והייתי יזכה במחתי תיכף-ימיד בזה היום, אלא שרכישי אינו מספיק, כמו שאמרת, לתשלומי-הנחלה בבית אחת וזקק אני למלוה של אפתיקי, ובכן, כמה שהשקעתי מן המומנים שלי השקעתי, ועל המתור בא אנכי אל הבאנק הקרקעי ומשיג את המלוה באפתיקי של נחלתי — ואין מאושר ממני בארץ.

כלום יכול איזה באנק שיהיה להיות חביב עלי יותר מזה? וכלום יש מוסד, שהוא נצרך לנו יותר ממנו? אבל אנשים טובים באים ומכיחים, שיסודו של הבאנק הקרקעי אינו אפשרי עתה. הם מלמדים אתי פרק ב, הלכות-באנקים ומסבירים לי, שהאמצעים הכספיים של באנק כזה, נבראים משני יסודות, שבעיקרם הם אחד: מן ההון היסודי של בעלי-המניות מיסדי הבאנק וכן ההון האיבליגנציוני. ההון היסודי, האקציונרי, הוא זה שמצטבר על-ידי מכירת איבליגנציות, כלומר, שטרי-מלוה מוכמחים על-ידי ההון היסודי האקציוני וכל שאר הכספים המונחים בעסק; והשטרו האלה מכיאים רוח קביע ומיתנה מראש. ומובן, שנקל למכור איבליגנציות, שמתן שכרן בודאי בצדן, מאקציות, שפירותיהן מימלים בספק, אבל כדי שתהיה אפשרות למכור איבליגנציות צריך להשיג מקדם את זכות האפיתקי, כלומר, את הזכות המשפטית של אפיתקי קרקעית; ואחרי שזכות זו, כמו שאומרים, עדיין לא הוכררה היטב בטורקיה, אין לדבר עתה על באנק קרקעי. —

ופרחה לי אחוזתי ...

אין עוד הבטחון של אחריות לעת זקנתי, אין עוד גרוניא לבנותי ואין עוד שבר-למוד לבני, אין כל. חבל!

מעשה בכפרית אחת, שנשאה כד של חלב על שכמה למכרו בעיר, ובדרך-הלוכה השקיעה את עצמה ברעיונותיה על חייה ועתידותיה. הנה תמכור את החלב ותקנה בכסף-פדיונה תרנגולת. התרנגולת תטיל בצים ותדגור עליהן, מן הבצים יצאו אפרוחים והאפרוחים יגדלו ויהיו לתרנגולות, שיטילו בצים אף הן ומהן יצאו עוד הפעם אפרוחים, וחוזר חלילה—תרנגולות. בצים ואפרוחים, אפרוחים, תרנגולות ובצים. — והיא תמכור את כל אלו התרנגולות ותקנה לה בית בכפר ותשב בו עם ילדיה. והילדים, כדרכם, ישתעשעו ויתהוללו וירימי שאין והיא תקרא להם: הסו, ילדים!—וכשהוציאה מלות אלו מפיה נפל הכד מעל שכמה, נשבר ונשפך כל החלב שבו.

אין כד ואין חלב. וקץ לאשרה.

בבקשה מכס, חביבי, שלא לשחוק על משבתה. בילדות שחקתי גם אני: כפרית פתיה, מי הרשה לה לחשוב מחשבות זרות כאלו? — עליה לעסיק בחלבנות, לחלוב את הפרות ולמכור את החלב בעיר, וילדי העיר ישתו אותו, והיא-- היא תוסיף לעסיק בחלבנות, ובית וילדים משתעשעים יהיו לנשיה-העיר...

עתה איני שוחק כלל. מרגיש אני בצערה, המחשבה על ד' האמות' שלך, על בית-מנוחה למשפחתך וילדיך היא כל-כך טבעית, כל-כך אנושית, עד שהרשות לכל אחד ואחד לחשוב איתה, וכל אחד ואחד חושב אותה בלי משים...

וחשבתי גם אני, וחושבים הרבה, הרבה מאתנו, אלפים ורבבות, אבל בהעברת-הקילום ובחשבון-צדק, לכאורה, אפשר להחריב עולם מלא.

כי החשבון הוא חשבון-צדק רק בהשקפה ראשונה. באמת אינו חשבון-צדק כלל. אילו היה כבר ההון היסודי מיכן ומוימן בדינו וצרכים היינו לגשת אל הוצאת איבליגנציות, הייתי אימרו גם אני, שעדיין לא הגיעה השעה, עכשו, שאין לנו עדיין אפילו פרוטה אחת, ועד שיאסף ההון היסודי, האקציונרי, עוד יזלו מים רבים מן הירדן לים המלח—וכי עת לנו עתה לדאוג דאגות האפיתקי?—אדרבה, מכיון שהעבודה ביסוד הבאנק הקרקעי כפולה היא, מכיון שצריך לדאוג לקבוצ' ההון היסודי תחלה ולקבוצ' ההון האיבליגנציוני אחר-כך, צריכים ומחויבים אנו להודרו בעבדתנו, לגשת אליה מיד ושלא להמתין עד שיתירו לנו את האפיתקאות, והיה אם עד שיואספו הכספים הנצרכים יתירו את הדבר מוטב, ואם לאו—מה הפסדנו?—צריך יהיה להחזיר לבעלי-המניות את מנייתיהם. והאמינו לי, חביבי, שהדבר אינו מסיכן כל כך, והוא, אופיראציה רחוקה מהפסד. אם נדבר בלשון הבאנקירים, ויש תקיה, שלא יהיה צורך להחזיר את הכסף כלל, כי היהודי, שכבר נתן כסף לצירי לאומי, לא ימהר לדרשו בחזרה ותמיד אפשר יהיה להקדישו למיסד לאומי חשוב. על כל פנים ההתחלה תעשה, ואף דבר זה אל יהיה קל בעינינו בכל הניגע לעניני כספים.

אתה רואה, חביבי הקורא, שמימחה אני לעניני כספים, וברור הדבר, שהעולם הפינאנסי אבר בי, כלי שלמה, וכל ימי אני מצטער על שאיני דירקטור בהבאנק שלנו. על שאיני חבר להועד-הפועל הגדול שלנו אין אני מצטער כלל. והיה רק התמנות של כבוד, שגם כבוד אינה נותנת עתה, והשפעה—אף לא כל שהיא. וגם להיות חבר הועד המצומצם, או אפילו יושב-ראש בועד הזה, אין הדבר נעים אחרי הר צל. עתה, כשכבר עברו חמש שנים לפטירתו, יודעים אני ומכירים ביותר מה שהיה לתנועתנו, מדי שנה בשנה דמיתו הרוחנית הולכת ונעשית יותר רמה, יותר מזהירה, ושרטוטיה הולכים ונעשים בולטים ביותר, באופן

שאנו רואים איהו עתה עוד ביהר בהירות ויזדר כשראינו אותי בחייו. כענק הוא מופיע לפנינו עתה על-ידי הפרספקטיבה של הזמן—ולא מיב. לא נעים לשבת על כסא הענק, האדם הבינוני—חושב אני—צריך להרגיש את עצמו בטל ומבוטל כשהיא עולה על כסא זה. כידוע, יש מחלה אחת בשם, פחד המרחב¹ והאדם החולה בה ירא את המרחב סביבו וגדמה לו, שהוא שקוע בתיבו ומתבטל עד כדי אפס. וכך—חושב אני—צריך להרגיש את עצמו כל הועד-הפועל המצומצם ביחד עם היושב-ראש שלו, יהיה מי שיהיה. כשהוא יושב במקומו של הרצל. הנה הוא מרגיש מרחב כל-כך גדול וכל-כך פנוי סביבו...

לא, חביבי, אין אני מקנא גם בחברי הועד המצומצם עם היושב ראש ביחד! לא נעים לשבת על כסא הענק!...

מה שאין כן דירקטור הבאנק. להתמנות כזו ראוי כל יהודי ויהודי, וגם אני כאחד מהם. כי איהו יהודי אינו סבין בעניני באנקים ואינו מסוגל להמציא המצאות ולעשות עסקים טובים? וכדואי גם אני הייתי ממציא המצאות ועושה עסקים טובים. אם הייתי קונה בכסף הבאנק, הוצאת עתונים²—וזהו עדיין שאלה, שיש לעיין בה. בכל אופי עתונים עבריים לא הייתי קונה. כי מדה מגונה יש להם להעורכים והמציאים העבריים, שהם, במחילה מכבודם, פְּגָגִים משונים, כסבורים הם אולי שפְּגָגִיז' זו מועילה והקהל ירחם—אם כן טועים הם בחשבונם, הבכינות יותר משהיא מועילה היא מזקה. מפחידה היא את הסופרים הצעירים, המתחילים, ומרגזת את הקהל, צביט את הלחי והביא בה אדומימית³—וזהו כלל גדול בחיים. אין חכם ואין מוכיב כמיצח ואין בזוי כמי שאינו מוצח. והוא הדין גם בספרות, יפה היא ספרותנו, אבל עניותה מנוולתה ומבזה איתה בעיני הקהל. ההונזאר הגדול, שקבל אנדריוב בעד ספריו האחרונים, הרימו בעיני בריותינו את ערך הספרות הרוסית הרבה יותר משהרימיהו היצירות הרוסיות היותר טובות, והפרסים, שעשו להצלחת שלום אש וגדל משכורתו, הועילו להרחבת הורגון הרבה יותר ממבחרו יצירותיו של מנדלי מוכר-ספרים. כי אין חכם ואין מוכיב על הבריות מן המצליח והמקבל שכר טוב... ואתם עוסקים בבכינות ורגזנות, אולי ירחם הקהל, אולי ירחם... אבל מיטב שיאמר הקהל עלינו, השדר לא יקח איתנו⁴ משיאמר, רחמנות עלינו⁵, רוצים אתם להתרומם ולהתעלות בעיני הקהל? — לכו וספרו לו על דבר ברכות והצלחות. ספרו לו, שיש לכם קונים לאלפים וקיראים לרביבות, ואז יקנא בכם, וחשק יבוא בלבבות רבים להיות נמנים בין האלפים והרביבות, כעם ובכינות, חביבי, לעולם לא יועילו ומעט גאווה והתפארות תמיד יועילו...

אבל גם עתונים ורגזניים לא הייתי קונה. אף-על-פי שמוציאיהם אינם בכינים כלל וכלל. כי בכל דבר צריך לדעת מדה וקצב, והעתונים הורגזניים שלנו אינם יודעים שום מדה ושיעור קצב בהתפארותם ומספרים מהצלחותיהם גזומות, שה' ירחם. ומפני גזומותיהם המשיגות משכו עליהם את עיני הרחוב⁶, באיפן שעסק זה ירד עתה, כמו שאומרים, לרחוב הסנדלרים והבורסקים, וכשאמרת כך לא היתה כוונתי לרגז, חלילה, את הסנדלריא ואת הבורסקות, לא המלאכה מבזה את בעליה, אלא הריח הגוער הנורף ממנה... והלא צריך להודות, שהעתונות הורגזניות של עכשיו ריח רע נורף ממנה...

אבל גם עתין אנגלי-עברי לא הייתי קונה. ראשית, מפני שאין אני מאמין גם בהצלחתו שלו, ושנית—פשוט, מפני שאין עסק זה נכנס בגדר עסקיו של הבאנק שלנו. וידעתי שיאמרו לי: פוליטיקה נצרכת לנו, ועתין כלשין אנגלית הלא הוא בבחינת פוליטיקה, כמו שראינו מן המאניפסט, ששלחה המערכת של Jewish Chronicle לקושמא ופרסמה אותו בכל העתונים העותמאניים בלי שמלאנו את ידה לא אנו ולא הנהגתנו... ומודה אני, שפוליטיקה נצרכת לנו. ועוד עתה, למרות ה'חושמה'⁷ הטורקית והטורקים הצעירים, עדיין אני ציוני מדיני, כי, לדעתי, בלא פוליטיקה לא נרחיק ללכת. מי לנו עדיין גדול, וחכם ונבון, ועשיר ותיקף כהאנגלים בזמננו, שאלפי ספיות להם בים ואלפי כרכים ביבשה, ורדידוניטים⁸ ענקיים עם תותחים בני שתים-עשרה אצבעות ומחצה באלכסון ועם דוגיות שטות מתחת למים, ורייטים⁹ פורחים באויר, וגם חיל יבשה במספר הגון, והעיקר—מצלצלים¹⁰, מוזמנים, שבהם הם יכולים לקנות חיל-ממלכות עם מפקדיהם, וגם הם. שיכלים הם לקנות ולקחת את הכל, עושים פוליטיקה, ומחניפים במדה מגונה, ומדברים חלקית, שהנפש היפה סולדת בהן, ומשפילים את עצמם עד כדי זחילה ולקיקה, ומדברים שקרים מפורסמים לכל באי-עולם, וכל אלה—מפני ספק ספיקא של פוליטיקה... ואירופה כולה מחייכת ומלגלגת, —והאנגלים אינם משגיחים באירופה ועושים את שלהם וממשיכים פוליטיקה זו מפני שיוודעים הם היטב, שאירופה כולה אינה טובה מהם ומיד אחרי זחילתה ולקיקתם נכונה גם אירופה כולה לזחול וללוקק... ואם האנגלים כך, קל וחומר כן בנו של קל וחומר אנחנו עם עני ודל, שאין לנו לא... ולמה לי לחשוב מה שאין לנו—והפתקא תהא

ארוכה, כאורך גלותנו, ועל-כן אימר בקצרה: אנחנו, שכל מה שיש להם אין לנו, — אנחנו בודאי זקוקים לנו לפוליטיקה, אולי תצא לנו תועלת ממנה, אבל פוליטיקה היא לא מלאכה אלא חכמה וצריך ללמוד אותה, וגם בזה יכולים האנגלים להיות לנו למופת. כי הם, כשראו, שה'דרידנויטים' עם התיתחים בעלי שתי-עשרה האצבעות ומחצה באלכסון אינם מועילים ואינם נותנים את ההשפעה הדרושה על מהלך הענינים, נסו ללכת בדרכים חדשות, ומד שלא השיגו ב'דרידנויטים' השיגו בלנימיותיהם, ואין כל פלא בדבר, גדולה לגימה, שמקרב את הלכבות ומארכת את הלשון ומסמאת את העינים, ו'כום שמפניה' ובקבוק פורטר חזק מערפלים גם את המח, ובמיוחד אני, שמה שלא היו מדברים האנגלים בשיחה פשוטה, אפילו בשיחה דיפלומטית הרגילה בחנופה, מפני שהיו מתביישים להציא דברי-חנופה מגונים כאלה מפתחי פיהם, דברו בשעת לגימה, ולא התאדמו מבושה, ולא צחקו איש בפני חברו... כי גדול כחה של לגימה, וכלום אין מן הראוי, שנלמוד פרק בהלכות פוליטיקה ממומחים כאלה?

ודבר בעת.

הנה מזדמנים עכשיו אחרים ממנהיגינו לקושטא להתייעץ על איזו ענינים וביניהם גם על העתונות הפוליטית, ועוד הפעם החטא הקדמוני, החטא הנורע שבכל החטאים — יצר-הרע שלא לפי הכחות, עתונות פוליטית בידאי דבר טוב וחשוב היא, ובתוך מבונה שלמה של כמה וכמה גלגלים, גם היא גלגל חשוב; אבל עתונות כלבד, בלא כל שאר המכשירים, לגלגל בודד בלא גלגלים אחרים — מה הוא ואיזו חשיבות יש לו? והלא לא עתונות יש בכחנו לברוא, אלא רק עתון אחד בין עשרות ואולי מאית אורגנים אחרים; וכי בו תשוענו? — והלא גם עתון אחד יעלה בדמים מרובים, שאינם לפי כיסנו, מעט הפרוטות, שאספנו לתכלית זו, יספיק רק להתחלה, ומה יהיה אחר-כך? — ואם אפשר רק להתחיל ולא להמשיך, אין הרבר כדאי אפילו להתחיל, ועל-כן אני אימר: הניחו לה לעתונות הפוליטית! מיטב שתעסקי בפוליטיקה של סעידות, בפוליטיקה של לגימה, ובקושטא יש עתה, כפי הנשמע, בר נרחב לפוליטיקה כזו. אומרים, שהתאבון נתפתח שם בלי עין-הרע, ובודאי ימצאו שם ב'גלגלים' או ב'גלגלים' על סעודה כזו בין כל המפלגות, גם בין הצעירים וגם בין הזקנים, בין הגלגלים ובין המתונים, וכולם יאכלו וישתי ויירטבו את לבם, וידברו ויהללו וישבחו ויפארו ויורוממו אותנו, שאנו עם חכם ונבון, ועשיר וחרוץ, ונצרך למורקה, וכולם "נצדו" את דעת-הקהל על צד היותר טוב, וכל זה יעלה בנול, וכל זה יהיה לפי כחננו, כי מי כמונו יודע לערוך סעודות של מצוה ומשתאות לכבוד קיננרסים ואספות וחגיגות ולכבוד-סופרים ולכבוד עסקנים ועוד ועוד עד סוף כל הלכבודים?

וזהו הצעתי ומאשר הייתי, אילו נתקבלה וידעתי, שעשיתי דבר טוב, אבל ירא אני ש'שחירוה', מפני שבאמת אין אנו פוליטיקנים אמתיים. יודעים ויכולים אנו רק לעשות פוליטיקה פנימית, מפלגותיות, בין הועד הפועל הגדול והקטן, ביניהם ובין אישישקין, בין אישישקין ובין משלינו וכדומה. וכיון שמונע הדבר הפוליטיקה אחרת, לפוליטיקה חיצונית, אין אנחנו יודעים לעשייתה כלל. ואם יקרה פעם ביוכל ענין אשר כזה אין אנו יודעים להשתמש בו כראוי, ומעשה ביהידי מדינתנו, יהידי רוסיה, שקרה להם מקרה להתיצב לפני גדול ולעשות מעט פוליטיקה בשעה שחשבו איתנו לכה איתן, שיש בידו להשבות ולהקים את המנוחה, ורצי לבוא עמנו בדברים — וגם אז החמצנו את השעה, עד שנגלה הסוד, שאין אנו כח איתן כלל ואין לשים אלינו לב ... וירא אני, שנחמיץ את השעה גם עתה בקושטא, עד שאנחנו נעסיק בפוליטיקה פנימית, בין נכרא לגברא, יבאו אחרים ויעשו פוליטיקה אחרת, לגמרי אחרת ... כי הטורקים הצעירים — השם הטוב יסלח לי את מחשבתי הרעה הזאת ואת חלול-הקידוש מצדי — הם חשודים בעיני, חשודים מאד, הם פקחים ביותר, ערומים ביותר, ובמשך הזמן הקצר של תקיפתם כבר הספיקו ללמד אל דרך כל רשות, לקרב את האדם רק בשעת הנאתה ולהשליכו כקליפת תפוח-זהב שנשחט בשעה שאין לצפות לטובת-הנאה ממנו לעת-עתה עדיין בטעותם הם עומדים לחשוב אותנו לכה פינאנסי איתן והם מקרבים איתנו, אבל הסוד הלא יגלה לפקחים שכמיתם עד מהרה, ואז ... ואז כבר יעבור המועד הנכון.

ואף-על-פי שאני מאמין בכשרונותיהם הדיפלומאטיים של מנהיגינו ואיני מקוה לחיצאות חשיבות מבקרים, אני מבכר את הפוליטיקה החיצונית על פני הפנימית, ועכשיו, כשנודמנו מנהלי הפוליטיקה הפנימית לפונדק אחד, אם רואים הם, שיצרים הפוליטיקני מתגבר עליהם, ילבשו שחורים ויתעטפו שחורים, ויעשו בקורים וסוירים, ויעסקו בסעודות ויעשו כל מה שלבם חפץ, רק שלא יעסקו — בפוליטיקה פנימית, אם לא ויעלו — לבל הפחות לא יזיק ...

רבי קרוב.

פרור־דברים ותשובה.

(מכתב אל המערכת).

מערכת נכבדה!

בבקשה ממך, שתואילי לתת לדברי האמורים להלן מקום בירחונך החשוב. ולא הייתי מטריחך בזה אילו היתה לי אפשרות לקבוע דברים כאלה, דברי בקורת חפשיית בנוגע לכתבי-הקודש, במקום אחר.

בחיבורת האחרונה של „השלח“ (הששית לכרך העשרים, עמ' 583--586) נתבקר, בתוך שאר עניני „העומר“, גם מאמרי תקופת היצירה בספרותנו הקדומה, כל ימי נמנעתי מלהשיב על דברי בקורת, וגם הפעם לא הייתי צריך לצאת מגדרי, כי דברי-הבקורת האלה, עד כמה שכתובים הם ברגש-גורד כלפי עצמית הפרטית (אני משתמש בבמיו היותר נוח), תחלתם וסופם דברי פיוס ונחומים, אבל הדברים, כשהם לעצמם, צריכים בירור, ובשם האמת והישר אני מבקש, שתתני לבירורי מקום.

א) המבקר הנכבד אומר (עמוד 584), כי דברי „מסיפים ברובם לצעירים, שאינם יודעים את הספרות הרחבה על חכמת-ישראל בלועזית, איזו ידיעה חרשה בדברי-הימים המדיניים או הרוחניים; אבל יחד עם זה הם גורמים גם נזק להתפתחות הצעירים. המאמרים מלאים מה שקורין אצלנו „סברות הכרס“: הדברים היותר מוטלים במחלוקת-חכמים מובאים כאן כדאות גמורות, למראי-מקומות ולהרצאת הדעות המחולקות אין זכר (המלים האחרונות אני פורתי איתן)...“ על טענה זו אשיב, ראשונה, שלפי דעתי אין צורך וגם אין תועלת במראי-מקומות במאמר כשלי, לא דיסרטאציה כתבתי להראות את בקיאותי בספרות הלועזית הרחבה, אלא אני מוציא את התמצית ומחדש מה שאני מחדש משלי („סברות הכרס“) כדי לחבב את הדברים על הקוראים המשכילים, כמו שהללני על זה גם המבקר הנכבד. מי שירצה לחקור בעצמו בענינים האלה והוא בקי בלשונות לועזיות, בנקל ימצא את הביבליוגראפיה העשירה, הרשומה בעיקרה בספרו של שירר, ואיך יכולתי לעשות אחרת? אני דברתי כמעט על כל כתבי-הקודש והספרים הגנוזים, ואילו הייתי מביא ביבליוגראפיה שלמה, הייתי צריך לספח למאמר בן ארבעים עמוד, לכל הפחות, מאתיים עמוד על מראי-מקומות, ועדיין איני יודע, אם הייתי משלים הדבר, ואילו בררתי רק העיקר הייתי ניתן מקום לקמרג עלי: מי שמך לבורר? כמדומה לי, שהקוראים המשכילים, אשר להם ערוכים דברי ולא חוקרים, מכירים לי טובה על סגנוני ואופן הרצאת דברי, כי לא הבאתי כלום („אין זכר“) ע"ד, הדעות המחולקות—וזהי טעות גמורה. ייטיב המבקר הנכבד לייטיבו הקוראים לעיין בדברי וישפט, אם לא ימצאו הרצאת, הדעות המחולקות פעמים רבות, אילמלא היתה הכתיבה קשה לי כל-כך, הייתי מעתיק את הדברים האלה, אלא שהמורח גדול וגם מתירא אני, שלא ימצאו דברים ארוכים טקסם כאן. המבקר הנכבד טוען עלי גם כן (עמ' 585), שזולת אַוואַלד ושירר לא הבאתי דברי שום חכם שקדמוני, אבל חזרתי על מאמרי ומצאתי בו גם שמות החכמים והחוקרים: קאלוויין, היציג, גרץ, פראַנץ דיליטש, יוסף הלוי, הופפלד, נחמן קרוכמל, אברהם גיגר, הירונימוס, קאספהויון, נייבויער, ציריאנו, שמינתאל, קנייקר, ובדברי רוב החוקרים האלה הפכתי כמה פעמים

ושקלתי איתם אלה לעימת אלה במקום שהיה מצריך נישא עניני. אלא מפני-מה לא הזכרתי גם את מאמרו של הד"ר קאמיניצקי?—מפני שלא נודמן לי מקום ראוי לזה, ולכתוב פשיט הערה: עיין גם מאמרו המצוין או היפה של... לא עלה על לבי—לא, חלילה, מרוע-לבי, אלא מתוך ענוה וצניעות. איני מיחס לי חשיבות, בכדי שאהיה לבעל הסכמות. וצריך גם-כן לדעת, כי חכמי העמים אינם מרשימים בכיבדיונראפיה שלהם דברים כתובים עברית, מפני שאינם קוראים בהם. לפיכך, אם יודמן לי לכתוב על ענינים כאלה גרמנית, במתכין אני מזכיר שמות מחברים עבריים וספריהם העבריים, כדי שידעו הם את מציאותם, אבל במאמר כתיב עברית, מה תועיל, אזכרה זו?

(ב) המבקר הנכבד תיבע אותי לדון בגלל הסתירות ממאמרי הנוכחי לדברי שכתבתי לפני שבע שנים. בעיקר הדבר אין סתירה כזו, מפני כי שם דברתי על היהדות בתור חזיון דתי, שלפי דעתי היתה התפתחותה בזמן בית שני אי-רצויה, כמוכן, אי-אפשר לי להאריך בדברים האלה, שגם במאמר קצר לא יתבררו די צרכם. בספרי בחינת היהדות' (שפרקו הראשון נדפס בחיברת א' של, העתיד') החילתי לברר, איך התפתחה היהדות הנבואית, הרוחנית, הנצחית, בסוף ימי בית ראשון, אלא שבאו המאורעות והפסקי התפתחותו באמצע, ובפרקים הבאים, במקום שאדבר על המאורעות בימי גלות. בכל ובימי בית שני, אברר את אופן התפתחות היהדות, במה שנמחה מיסודה הנבואי והיתה למדרש-חכמים. אבל איך שיהיה, הנה כמה פעמים שמעתי שמונים אותי, כי לפעמים אני סותר את דברי שאמרתי קודם. על זה יש לי רק תשובה אחת: ארס, שעסק שלשים שנה ויותר דוקא בענינים התלויים בסברה ובשקל-הדעת, שאין בהם הוכחות וראיות. אלא נברות קרובות פחות או יותר אל האמת, בהכרח שלפעמים הוא עומד על טעותו, שמעה בימים ראשונים, ועתה אשאל: כלום מחויב הוא, אפילו רשאי הוא להתעקש ולעמוד בטעותו? וכי לא יותר טיב היא, אם יחזיר מטעותי ויכתוב מה שהוא מחזיק בתור אמת (כי יותר מזה אין בכירורים כאלה) בשעתי? יודע אני, כי שערי התירוץ והישובים הדחוקים לא ננעלו, ולאדם מתעקש ומקנא לכבודו אפשר לעקש את הישרה. אבל מעיד אני עלי שמים וארץ, כי מימי לא כתבתי דבר שלא האמנתי אני באמתיתו. ובמקום שחשתי לי אמינה זו גם כשרוני הספרותי בטל, וכבר עמדת בעצמי על סבת הדבר: מטבעי אין בי כשרון ספרותי, אלא אפשר לי להרצות דברים מיכנים לי ומאומתים בעיני באופן מוכן גם לאחרים, סיפר אמתי אינני צריך להאמין בדברים שהוא כותב.

(ג) המבקר הנכבד אומר עלי, כי 'פוסק' אני, חלילה! וכי מירה-הוראה אני להתיר או לאסור, ומכל שכן לאסור את המותר או להתיר את האסור? הקירא יראה, שעל-פי רוב אני מרצה את דברי בצורה כזו: נראים הדברים, אי דעתי נומה, אי בלי ספק וכדומה מן הבטויים המטעמים, שכך דעתי נומה, ומי שירצה לחלוק על דברי, הרשות בידו. המבקר שואל אותי, מהיכן אני יודע ברור, כי ספר, ויקרא' נכתב בדור שאחרי עזרא ונחמיה והסדר האחרון של ספר-התורה היה בסוף מלכות פרס? והלא אפילו החוקרים היותר חפשים לא החליטו כזה. הנני להביא ראיה להחלטתי זו.

בראשונה אני אומר, כי מהחלמט החוקרים היותר חפשים אין ראיה נגדי, אם הם אינם מאחרים את סדור ספר-התורה עד סוף מלכות פרס, הנה אני, חוקר חפשי יותר ויותר, ומה הוא מושג הבקירת החפשית, אם לא שלא תהיה מוגבלת כל עיקר? ועוד, מה נפקא-מינה? אם אין אני מאמינים, כי תורה זו המצויה בידנו משה כתבה מפי הגבורה בכל פרשיותיה ותיבותיה ואותיותיה,—מה איכפת לנו, אם נסדרה בימי גלות בכל או בימי יסוד-המעלה או בזמן מאוחר יותר? נשאר, איפוא, רק הבידור המדעי. והנה גם המבקר הנכבד הבין, שלא נתכוונתי להחליט, שנכתבה התורה בזמן מאוחר, אלא שנוספו בה עוד פרשיות שלמות אחריו וזמן עזרא ונחמיה וסדורה האחרון

היה בסוף מלכות פרס.

ראיותי: הנה בנחמיה (ח' י"ד—י"ח) מסופר, שמצאו כתיב, בתורה אשר צוה ה' ביד משה, כי יצאו ההר ויביאו, עליות ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סבות ככתוב, וכן עשי, אבל בתורת-כהנים (ויקרא, כ"ג, א') נאמר: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמתם לפני ה' אלהיכם, הרי מבואר: א') שלא לצורך הסוכה לקחו את הנמיעות האלו; ב') שהשתמשו במינים אחרים ולא באלה הנזכרים בנחמיה, עדיין לא הייתי בונה בנין גדול כזה על השנוי הנאמר כאן מדברי ויקרא' לדברי נחמיה, אבל יותר יפלא בעינינו, כי אין בנחמיה שום זכר לקדושת יום הכפורים, ואילו היה זה נוהג כבר בישראל וכתוב בתורה (ויסוף כפיר הוא רק חמשה ימים לפני חג הסוכות!), לא היו נמנעים מלרשום, איך חגו את יום שבת שבתין, יום ענוי נפש, ובפרט אחרי מה שמוכר עליו בפרשת, אחרי-מות'. מכאן ראינו, שלא נכתבו עדיין פרשיות אלו בספר ויקרא, ותורת כהנים שבימי עזרא ונחמיה לא היתה עדיין שלמה בידם, כי עוד באו בה הוספות וגם החליפו בה כמה פרשיות, וממילא מיכן, שגמר סדור התורה מאוחר הוא, דעתי נוסה, שרוב הפרשיות בספר ויקרא' מאוחרות הן, איתו הנמוס הקבוע בענין הקרבת הקרבנות, שאנו מוצאים בספר ויקרא'—מתי נוצר? בזמן בית ראשון בידאי שלא היה, וכבר ביררתי בכמה מקומות (וגם במאמרי המבוקר), שסדר הכהונה ונמוס הקרבנות לא היה בזמן בית ראשון, בזמן גלות בבל—לא היה צורך יחדשי נמים כזה? וכימים שבין ורובכל ובין עזרא ונחמיה אינו מוצא תקיפה ראויה ליצירה כזו, ועלי-כן דעתי נוסה, שכל הפרשיות האלה נקבעו בתורה בזמן מאוחר.

ועוד לנו ראינו חיובית.

בדברי-הימים' (ב', ז', ח'—י') נאמר, כי בימי שלמה עשו חניכת-הבית שבעת ימים וגם ימי חג שבעת ימים וסיימו ביום העשרים ושנים לחודש השביעי, יכיום עשרים ושלושה לחודש השביעי שלח את העם... וכבר היכחו החוקרים החדשים מזה, שבימי כותב ספר דברי-הימים לא נהגו עוד בקדושת יום-כפור. שהרי אלמלא כן היה מן הצורך להעיר בפירושו, שהיראת-שעה' היתה בשנה זו, כמו שפירשו בעלי-התלמוד, שד' ל-סרב בזמנו להוכיח זו והחליט, כי שבעת הימים ושבעת הימים לא סיימו בכ"ב לחודש השביעי, אלא בכ"ט בו, ובעל דברי-הימים' לא הבין את דברי בעל ספר, מלכים', אבל מה יועיל לנו זה? נניח, שכתב, דהיי' נשתבש בדברי ספר, מלכים'—אבל איך לא חש הוא להטעים מצדו, שבכל אופן לפי ספירו לא עשו בשנה זו את יום-הכפורים כהלכתו. כי היראת-שעה' היתה אז? ובהיות שנכתב ספר, דברי-הימים' שלשה דורות אחרי עזרא (דהיי' א', ג', י"ט—כ"ד, ועיין מה שביירר ר"ג קרוכמאל, ב, כרם חמד', ה', עמ' 60), יצא לי מזה, כי גמר סדור ספר-התורה מאוחר הוא עד קיבוץ לסוף מלכות פרס, לערך חמשים שנה לפני זמנו של אלכסנדר מיקדון (כמו שכתבתי כבר ב, השלח', כרך י', עמ' 107 ואילך), ומה שהשיג עלי המבקר הנכבד, שלפי זה קשה להבין, איך קבלו השומרונים את התורה בהיקפה הנוכחי, כבר הקדמתי ובררתי (במאמרי ב, השלח' שם), שלפי דעתי לא נעשה הפירוד בימי נחמיה, אלא בימי אלכסנדר מיקדון, והבאתי ראינו מספורי יוכפ הכהן. אין רצוני לשנות את דברי האמורים שם, אבל אוסיף, שסברה זו נתבררה לי לאין ספק אחרי שמצאו לפני שנתים את הפאפירוס הידוע מסונה, שמדבריו יוצא ברור, שגם אחרי ימי עזרא ונחמיה עוד לא נפרדו השומרונים מאנשי יהודה, אלא אלה החזיקו במקדשם ואלה החזיקו במקדשם. ויותר מזה אי-אפשר לברר בקצרה. בכל אופן אין דברי פסק-דין בלי טעם.

ד) בדבר מזמורי תהלים, שחוברו בימי פילמס אנטיוכס ואפילו בימי ממשלת החשמונאים—כבר בררתי די צרכי, ואמנם על אודות-איוו מהם עוד מתחלקים

החוקרים, אבל כי בכלל כמה מזמורים חשובים נוסדו בתקופה זו—על זה באה הסכמת כל החוקרים החפשים.

ה) המבקר משיג עלי במה שאמרתי, כי אין ערך ספרותי לספרי עזרא ונחמיה, והוא אימר, שאמנם יש להם איוה ערך, כאילו באתי לבטל חשיבות הספרים ההיסטוריים האלה בכלל! אין בהם יצירה ספרותית, אסתטית, אבל יש בהם רשמים היסטוריים וספורים מאירים אור בהיר על חשכת תקופה שלמה.

ו) עוד השיג המבקר הנכבד עלי במה שאמרתי, כי רק בימים מאוחרים, כאשר נכרה נכר הורת הפרושים, היה בנדר האפשר, כי יכין האויב את המצור ביום השבת לכבוש את העיר, והעם יעמוד מנגד מפני קדושת השבת. אני עומד ויִקְרָא! אני הבאתי שם את דעת גיגר, שהוא סובר כך, והבאתי את דברי ספר חשמונאים א', שנראים סותרים לסברת גיגר, ואחרי משא-ומתן באתי לתרץ ולישב באופן שהביא המבקר, שנראה מדברי יוסיפוס, שאמנם במלחמת-ההגנה החמירו. כל הדבר הזה הוא באמת תמוה בעיני. קשה לי להאמין, כי שנאת המבקר קלקלה את השורה, לעקם את דברי במתכוין. חושב אני, כי לא עיין בדברי, אלא עמד על סוף דברי ההערה.

ז) בדבר הקטגוריא שבספר, עלית משה כלפי המתקדשים היהירים, עוד אני מחויק ברעת אַוּיֶאלְדוֹשִׁיר, שנאמרה כלפי הפרושים — למרות דעות בוסי וחיות. וקטגוריא בסגנון חריף כזה כלפי הפרושים אי-אפשר שאמרה יהודי, אלא משיחי אמרה, שהרי הם מתאימים לציורי-הדבור בספרי הכשורה במה שהם מגנים את הפרושים. דברי בוסי ידעתי ולא נמיתי אחרי, הוכחותי, ודברי חיות לא ראיתי. אבל מניח אני את המשפט לקורא המבין, אם עלי-די זה פוסלים מאמר, שלא לפלפל, מחקרי נתכוין מחברו. עיקר השגות המבקר הוא תמיד: חסרים מראי-מקומות, הראשונים לא הרבו להשתמש במראי-מקומות. בימינו אלה יש שתי סבות לרוב השמוש בהם: א) כדי להמציא ביבליוגרפיה שלמה לחוקרים, מה שלא היתה כוונתי כל עיקר, כמו שבררתי כבר למעלה; ב) להתהדר בבקריאות גדולה. גם לזה לא נתכוונתי, מפני שאיני מוצא יתרון גדול ברשימת מראי-מקומות, וכבר ראיתי אנשים מביאים ביבליוגרפיה ארוכה בסוף חבוריהם, ספרים שלא ראו איתם מעולם, אלא רשומים הם כבר בספרים אחרים. באחיות-עינים כזו מואם הייתי כל ימי.

את הדברים האלה כתבתי לא לשם קנטור, אלא כדי לברר את האמת.

ד"ר שמעון ברנפלד.

תשיבה לתשובה *.

ברור-דבריו ותשובתי של הד"ר ברנפלד מלאים סופיסמים טפוסיים, ועל-כן אין מי הראוי לעבור עליהם בשתיקה.

א) בדבר מראי-המקומות הוא טוען, כי לתת ביבליוגרפיה שלמה יקצר המאמר ולתת רק את עיקרה—הלא ישאלוהו: מי שמך לבורר?—אבל הרי זהו סופיסמוס טפוס!—הכל יודעים, שיש בכל ענין מדעי, ראשי-המדברים, כלומר, חוקרים אחרים, שהם עסקו בענין זה ביחיד וחבוריהם הם יסודיים בנידון זה—וחבורים כאלה צריך היה מר ברנפלד להביא, כי בהם ימצא הקורא את הדעות המחולקת ולא יצטרך ללכת בסומא אחרי סופר, שאינו בן-סמך בחקירות המדעיות הסבוכות. אבל הד"ר ברנפלד מביא רשימה ארוכה של שמות-חוקרים, שנזכרו בספרו—וזהו עוד הפעם סופיסמוס: את היציג, גרץ, יוסף הלוי, הופפלד, רנ"ק ועוד הזכיר

* תשובתו של הד"ר ברנפלד נשלחה למר, "איש עברי" בנליונות-ההנהגה וזהו מה שהעיר עליה, ובוזו אנו חושבים את המשא-ומתן לנגמר, שאם לא כן אין לדבר סוף (המערכת).

הר"ר ברנפלד דוקא בחקירות הנוגעות בפרטים, בעוד שבנוגע לסוף חבור-התורה, למגלת-אסתר וכדומה חקירות יסודיות-הסתפק בהנחות והלכות פסוקית. נחמדים ביותר הם השמות קאלוויין, הירו-נימוס, ציריאנו (כלומר טשיריאני) בתיר, חוקרים בעלי דעות מחולקות כשהם עומדים בשורה אחת עם היציג, נרץ, היפפלד ועוד, באופן זה היה יכול להרחיב את הרשימה ולהכניס לתוכה גם את יחזקאל, אסתר, עזרא, נחמיה, יוסף הכהן ועוד... אבל לא פחית נחמדה מזה היא תשובתו על שלא הזכיר, בשעה שהביא ציטאטים ארוכים מ,תהלות שלמה' ו,עלית-משה', את התרגומים העבריים של שני הספרים האלה ואת המביאות המדעיים אליהם של הר"ר איש קאמינצקי: הוא לא הזכירם, מפני שלא נזרמן לו מקום ראוי לזה (וזהו אצרי שהקדיש לשני הספרים חמשה עמודים גדולים), ולכתוב פשוט הערה: עיין גם מאמרו המצוין איהיפה של... לא עלה על לבי מפני—שלא רצה להיות ל,בעל-הסכמות! כאילו אני דרשתי ממנו, שישבח או יגנה את מאמרו של הר"ר קאמינצקי, ולא שיוזכרם בלבד כדי שידעו קוראינו, שאפשר לקרוא על הענין הזה עוד דברים, חוץ מדבריו של ברנפלד... והוא מיסך, שבמאמרו הנרמנים הוא מוכיר את הדברים הכתיבים עברית, אבל, במאמר כתוב עברית, מה תועיל אזכרה זו?—ודברים אלה הוא כותב בלי שים לב כלל, שהטעמתי וחזרתי והטעמתי, ש,אזכרה' זו, היתה יכולה לעורר את העברי הצעיר, שיחזר אחרי המקורות ויתעמק בענינים המדעיים המוצעים' (השלח', כרך כ', עמ' 686), וכי אין כאן שורה של סופיסמים טפסיים?

(ב) על דבריו הארוכים, שבענינים מדעיים מעין אלה, שהוא כותב עליהם, המעות מצויה והדעות משתנות ואין מן הראוי להתעקש ולעמיד בטעמי וכו', אין לאבד אפילו טפת-דיו אחת כדי להיכיה את האפיסמקה שבהם, אם אדם רואה, שמעה בדבר מדעי והוא עוסק באיתו דבר מחדש, חובה מיטלת עליו להודיע שמעה ולברר, מה סבר מתחלה ומפני-מה נשתנו דעותיו, אבל לומר רק לאחר שבע שנים דברים מהופכים מן הקצה אל הקצה הואפילו לא לרמוז על השנוי שבהם—דבר כזה יכול לעשית רק מי שקבל את דעתו הישנה מאחרים בלי בחינה וקבל את דעתו החדשה, שהיא ההפך הנמיר מן הישנה, גם-כן מאחרים וגם-כן בלי בחינה.

(ג) לא אדון בזה על שתי הראיות, שהביא הר"ר ברנפלד כאן כדי לחזק את הדעה על אחיר סדורו של ספר-התורה, כי יש על זה ספרות שלמה, שהד"ר ברנפלד משכיח איתה; אבל אשאלהו ויודיעני: למה לא הביא את ראיותיו אלו שם, במאמרו המבוקר, במקום שהיו כל-כך נצרכות כדי שלא תהא דעתו נראית כ,סברת-הכרס' וכדי שלא יתרגלו צעירינו אל יחס לא-מדעי לשאלות מדעיות?—והרי זו היתה כל טענתי!

(ד) כי בכלל כמה מומרים חשובים נוסדו בתקופה זו (תקיפת-החשמינאים)—על זה באה הסכמת כל החוקרים החפשים, כך אימר הר"ר ברנפלד, אבל כלום חושב היא, למשל, את רוברטסון סמית לחוקר בלתי-חפשי? ואף דילמאן ואוואלד שלו אינם חוקרים אדוקים כלל וכלל, וכל אלה ועוד הרבה כאלה אינם מודים במציאותם של מומרים חשמינאיים; ובכן אין הדבר, הלכה פסוקה, כמו שתאר איתו הר"ר ברנפלד, והרי זו היתה כל טענתי, שצריך היה להביא גם את דעתו של הצד שכנגד. (ה) בתשובתו בנוגע להערך הספרותי של ספרי עזרא ונחמיה יש לפנינו עוד הפעם סופיסמים. אני טענתי (שם, שם), שיש לספרים אלה לא רק ערך היסטורי, אלא דוקא ערך ספרותי, בתור מין ספרותי חדש לגמרי בספרות העברית' (ספרי-זכרונות כתיבים בלשין של מדבר-בעדו), ומה ענין זה אל ערכם בתור, רשמים היסטוריים וספורים מאירים אור בהיר על חשכת תקיפה שלמה?

(ו) בדבר ההגנה בימי השבת אף, אני עומד ותמה: הלא אחרי שהצדיק הר"ר ברנפלד את דברי גיגר, שעל-פי השקפת ספר חשמינאים א', לא היו מקפידים על דיוקים כאלה, אלא היו דנים לפי צורך השעה,

הוא מתחיל פראזה חדשה לגמרי ומסיף: ורק בימים מאוחרים, כאשר גברה כבר תורת הפרושים, היה בגדר האפשר, כי יכין האיוב את המצור ביום השבת לכבוש את העיר והעם יעמיד מנגד משים קרושת השבת. ועל זה הוכחתי, שעוד בימי תלמי הראשון היה דבר זה, בגדר האפשר, שהרי גם שם היתה, הכנת המצור ו, מלחמת-הגנה" ממש כבימי כבוש-פומפיוס. ובכן במה בא הד"ר ברנפלד להאשימני?

(ז) בניגע להדברים החריפים שב, עלית-משה' נגד המתקדשים כירך הד"ר ברנפלד בלי ידיעת הקירא את דעתי הישרה של שירר, שהדברים נאמרו כלפי הפרושים, בדעה המשונה, שנאמרו עלידי נוצרי. —דעה, שלא הביע אותה שירר כלל ועד כמה שידוע לי לא עלתה על דעתי של שום חוקר חדש, יהודי אי נוצרי. אבל חוץ מזה יש כאן גם סיפוסים טפסים. אני לא החלטתי כלל, עם מי הצדק בנידון זה, עם ביסי-ביבלי-חיות או עם שאר החכמים, וכשאני לעצמי מחזיק גם אני בדעתי של שירר, שנאמרו הדברים כלפי הפרושים, אך לא כלפי הפרושים כולם, אלא כלפי איתן, מכות-פרושים, שגנה גם התלמוד: פרוש שבמי, פרוש נכפי, פרוש קיזאי וכו' (סיסה, כ"ב ע"ב). ובכן יכולים היו להאמר גם עלידי יהודי, ואפילו עלידי פרושי (עיין המאמר, ספרים חיצונים' להד"ר יוסף קלוזנר ב, חוברת-לדוגמא' של, איצר היהדות, עם 117). אלא שדרשתי מן הד"ר ברנפלד, שיביא לא רק את דעתו, אלא גם את דעיתיהם של החוקרים האחרים, כדי שלא תהיה דעתי לקיראינו, הלכה פסיקה. ומה משיב הד"ר ברנפלד על זה?—ש, ידע את ביסי ולא נטה אחר, הוכחותיו ואת היות לא ידע' (ואת ביכלר השביח); אבל למה לא הביא את דעתו של ביסי ולא סתר איתה? למה הוא מתעה את קיראי לחשיב, שהדעה המיבאה במאמרו אין מי שיחלוק עליה? על שאלה זו היא משיב בסיפוסים חדש, שמראי-מקומית באים אצל כמה אנשים כדי, להתהדר בבקיאות גדולה, שיש אנשים, שמביאים ספרים שלא ראו, ושהוא מיאם ב, אחיות-עינים' כזו. אבל גם אני מיאם באחיות-עינים ורוצה, הייתי, שיראה את הספרים העיקריים ויביא אותם ובוה, יעורר את הקירא העברי הצעיר לחזר אחרי המקורות ולהתעמק בענינים מדעיים. וכלום אין הד"ר ברנפלד יכול לראות בתביעה כזו אלא, קנטור" ו, רגש-נגוד לעצמותו הפרטית?...

איש עברי.

המלמד והמורה.*

מאת

ח. ל. זומא.

על אחד מן המשפיעים היותר עצומים שבחברה התרבותית יהיו דברי הפעם—
על מלמדי התינוקות שבאומה. כדאי לנו להתבונן, עד היכן השפעתם של אלו יכולה
להגיע בחיים.

פעולתו הצנועה של המורה מוגבלת היא, אמנם, בכתלי בית-הספר, בחוג הקטנים
בלבד, אבל השפעתו עוברת את הגבולות הללו. המורה, שהוא, שופך את רוחו על
תלמידיו היושבים לפניו, איצל רוחו זה גם על בית-אבותיהם ועל חבריהם שמחוץ
לבית-הספר. והשפעה זו הולכת ונמשכת בכחה או בכח-כחה אף לאחר זמן; כי גם
לאחר ששכחו החניכים את המורה עצמו—השפעתו עדיין היא נראית עליהם.

המאמר הידוע: „בסידאן נצח המורה“ לא מליצה בלבד היא, אלא רעיון אמתי
ונכון. רק המורה הגרמני בכלי-זינו—הספר—חזק את גרמניה ונתן כח לבניה—תלמידיו
בית-ספרו—שינצחו הם בכלי-זינם—הציף; ורק הצירה המת-של שבצרפת, שלא יכול
להשתמש בספרו כדי לחזק ולהלהיב את הלבבות הצעירים—, הוא שהכין מפלה לארץ-
מולדתו, שלא יכלה לעמוד ביום צרה זה.

והמורה, שאני מרבר עליו, היא המורה העממי, המורה של שדרות-העם
הנמוכות, זה שיש לו עסק עם ההמון הפשוט ושהוא מלמד רק את המקצועות היותר
הכרחיים בחיים, ואף-על-פי-כן הוא היוצר את רוח העם או, יותר נכון, הגורם להכללת
רוח העם ואפיו. כי לא המורים המלומדים שבבתי-הספר הבינונים ולא הפרופיסורים
באוניברסיטאות—לא הם המניחים יסוד לחיי-הרוח של ההמון הגדול, אלא המורים
העממיים, אלו בעלי ההשכלה המצומצמת, שידועותיהם קטועות ומומחים הם רק בהוראת
קריאה וכתובה וראשיות הידיעות היותר הכרחיות, החכמים המלומדים—פרחי העם הם,
ציציו; והמורים העממיים—פירותיו, התכואה עצמה, הנרענים שלה, שאינם מרהיבים
את העין, אבל הם העיקר שבשכולת, הפרופיסורים בקתדראות הם הכותרת שבבנין,
והמורים העממיים—יסודו של הבנין וכתליו, אם תולדות החכמים של עם ועם
הן תולדות התפתחות תרבותו ופריחתה—תולדות המורים העממיים הן תולדות התגשמותה
של תרבות זו בחיי העם, התהוות נשמתו וחיוו הצבוריים של ההמון.

אבל הפעם איני מתכוין למנות את מעלות המורים העממיים בכלל. בספרות
הפרוגנית הכללית מדברים על זה הרבה. רוצה אני לדבר רק על המורים העממיים
שלנו—על המלמדים הישנים, שהיו המורים העממיים עד זמננו זה, ועל המורים
הצעירים, שהולכים ותופשים עתה את מקום המלמדים בתור מורים עממיים חדשים.
המורה העממי, כלומר, המורה לשנות-הלמוד הראשונות של הילד בכל שדרות
העם, מצוי בתוכנו, היהודים, מוזן קדום מאד, קדום במדה שאין דוגמתה אצל כל העמים

(* הרצאה, שהוצתה לפני אנגרת תלמידי הסימינארון-למורים שבירושלים.

האירופיים, ואף היונים בכלל. מימי שמעון בן שטח ויהושע בן נמלא נוסדו אצלנו בתי-ספר עממיים, בתי ספר של חובה, ש"חזנים" ו"מלמדי-תניקות" (מקרי דרדקי) עמדו בראשם וחנכו את הדור הצעיר בתורה, במדות טובות, במוסר ובדרך-ארץ. ושני אלפים שנה שזמו, מקרי דרדקי אלה את העם, חזקו את רוחו, נתנו ספוק לנפשו — והמורה היהודי הלך נצח! בריה עלובה זו שבישראל נצחה במלחמות יותר כבירות מסידאן. המלמד נצח במלחמות-החושך של ימי-הביניים הארוכים: הוא נלחם במסעי-הצלב, במגפה השחורה, באינקוויזיציה ובכל השמדות והגזירות, שהתרנשו על עם ישראל במשך שנות אלפים — ונצח!...

והנה באה תקופה חדשה, המלמד הישן הולך ומתנוונה, הולך ופוחת. מרוב זקנה אין הוא יכול להסתגל למצב החדש ואינו יכול לעמוד כנגד זרם החיים החדשים המיחה את היהודי, — ומורה עממי חדש בא לרשת את מקום המלמד — המורה הצעיר, שהוא כל-כך נבדל מן המלמד הישן, כל-כך רחוק ממנו בחינוכו, בהשכלתו, במבטו על החיים, בתקיותיו ובשאיפתו. ואין ספק, שהעתיד הקרוב הוא למורה הצעיר. וכי צריך המורה הצעיר להתחיל את הכל מחדש או כדאי לו ליורש זה שיקשר את פעולת חנוכו שלו באיפן-החנך שבעבר? ומה הניח המלמד — גבור עממי עלוב זה — בעובונו לעמו אשר אהב?

בית הספר העממי בצורתו הניכחית יש לו שתי מטרות חנוכיות: אחת שמושיית יותר, שמעריכים איתה על-פי הכמות, ואחת מוסרית, שעיקר ערכה מונח באיכותה ופעולתה הנפשית.

המטרה הראשונה היא זו, שקורין לה השכלה ושלשמה משתדל המורה לפתח את דעתו, הסתכלותו וכח-השופט של הילד. המורה מפתח בו את המחשבה ומלמדו, שיהא יכול להוציא את מחשבותיו בעל-פה ובכתב בסדר נאה ומתאים. כדי שיהא בסיס למחשבותיו של הילד נתון לו המורה ידיעות נכונות כמה שאפשר: מעט מידיעות-הטבע, מקצה מידיעות-הארץ, משהו מתולדות-העמים — והכל בשיטה מודרנית ובסדר. וכמות הלמודים במהותם היא קנה-המדה למדרגת התפתחותו של העם: העם, שמדת התפתחותו מרובה, מיסד בתי-ספר בעלי פריגראמה יותר מרובת-צדדים ומרובת-ענינים, והעם, שעומד במדרגה יותר נמוכה, פוחת במיני הידיעות והמדעים שבבתי-ספרו. — וזהו המטרה השמושית, שהיא מביאה בחשבון את צרכי הזמן והמקום ושאר תנאי-החיים, ולפיכך אין גבולותיה מסוימים ועומדים לאורך-ימים. — לא כן המטרה השנייה, המוסרית. זו גבולותיה נשמרים מדור לדור, היא יותר נצחית בצורתה ומהותה מן הראשונה ואמצעיה הם: הדת והאמונה. המוסר הכללי של הצבור, חובות האדם לעצמו ולזולתו, למשפחתו, לעמו — כל זה הוא החנך המוסרי, שבית-הספר צריך לתת לחניכיו, וכאן האיכות היא העיקר: העם המפותח — מוסרו יותר מדוקדק, יותר מקיף ויותר עמוק, והעם, שלא התעלה בהתפתחותו — מוסרו גם, צר ושטחי, — הכל לפי כשרונותיו המוסריים של העם.

ואם מנקודה זו נשקיף על בתי הספר העממיים שלנו — החדשים — כמו שהיו מן הזמן היותר עתיק עד ימינו אלה, נראה בנקל, שהרבה, הרבה חטאנו למטרה הראשונה, ה"חדר" שלנו בחינוכיותו היה והיה, תהי ואלא סדרים, בלי שיטה ובלי הדרגה. את הלשון העברית לא למדו בו כהלכתה, את ההשכלה הנצרכת ליהודי בתור אדם לא ידעו גם המלמדים עצמם, כי ידיעות-העולם בכלל לא היו באות בחשבון הלמודים בחדר. וגם הלמודים העבריים, שהיו נלמדים בחדרים במדה גדושה, לא היו מיוסדים על שום ידיעות-עזרות: ההיסטוריה, ידיעת ארץ-ישראל, דקדוק הלשון וכיוצא באלה לא מצאו בחדר מקום אפילו במדה מחוקה. בקצור: כמות הלמידים למיניהם היתה

ב, חדרני' מעטה ודלה, לא כמדת כשרונותיו של העם העתיק, אלא כמדת הגמי הצר, הגמי המחניק, ההשכלה השמושית בבית-הספר, שכאמור למעלה, מביאה היא בחשבון את צרכי הזמן והמקום ותנאי-החיים, לא היתה יכולה לתפוס מקום ב, חדרני' כל עוד שהעם היה כ, מוץ נדף ממדושת הגורן' ולא היה בטוח לאורך-ימים לא במקומו ולא בתנאי-חיו. ובפרט שההשכלה הנצרכת היתה אז מצומצמת אף אצל העמים האחרים, ואת זו קנה לו הישראלי בכשרונותיו לאחר שיצא לשוק החיים — ודיוי — והסדר והשפור החיצוניים אף הם לא היו יכולים להתפתח באומתנו, שכל חייה היו תלויים במקרה הסומא וברצונם של אחרים, באופן שבכלל נעשו חיי היהודי כמתנגדים לחיצוניות יפה ולסדר ושיטה. חיי הגמי הרגילו את היהודי במשך הרבה דורות למאוס בצורה החיצונית ולעשות לעיקר רק את ה, מהות' ואת ה, תוך'. התבוננו אל בתי-התפלה ובתי-המדרש שלנו — המקום היותר קדוש לעם, במקום שהוא מוצא נחמה לצרותיו בהוה ותקוה לימים יבאו — מה נורא המקום הזה! — בנוולותיו... מה נקלה ועלובה זה המראה בעיני זר לא יבין!... הביטו אל הספרים היותר קדושים שלנו — אל כתבי-הקודש, אל המשנה וספרי-האגדה — איך הם נדפסים אצלנו בלי כל יופי, בלי כל הדור חיצוני, שיתאים לפנימיותם היקרה. הגמי הצר והמחניק, הגמי המלוכלך והמעופש לא היה יכול לפתח שום אהבה ליופי, לנקיון ולסדר, וכמראה-הגמי החיצוני כולו כך היה גם מראהו החיצוני של בית-ספרו — ה, חדרני' שלנו. וכגמי בפנימיותו כך היתה גם פנימיותו של ה, חדרני'.

אך בפנימיותו של הגמי היה דבר אחד גדול, מורשה קהלת יעקב — ה, תורה', סם החיים של האומה, — ותורה זו, כלומר, מבחר כל ספרותנו מדור דור, תורה זו שהיא מצבת גאוננו, נאד דמעיתנו, מקור תקותנו ונחמתנו ואוצר רכושנו הרוחני, — חמדה ננוזה זו נתן העם בבית-ספרו — ב, חדרני' העלוב, והיא היא שנמעה בו את החנוך המוסרי, שנתן כח בידי המלמד המדוכא וחדל-האישים הזה לנצח את כל האויבים ולהעמידנו כיום הזה!

והמוסר שבתורה כולל, כידוע, את המוסר הכללי של הצביר, את חובות האדם לעצמו ולזולתו, למשפחתו ולעמו, וכל זה נתון ושמור בגרתיק יקר וחזק — באמונה ובדתיה, והמלמד ידע לשמור את הפקדון הזה והיה עושה את מלאכתו, מלאכת-הקודש, באמת ובאמונה.

מי שלמד בחדר הישן וזכר את האנחות, שהיו משברות חצי גופו של המלמד בשעה שהיה מרבר על החמץ והעושיק ועל הרמאות והאינאה שיש בעולם, בכל מעשה מלשינות, הפרת-ברית והפקדות סלדה נפשו. קנאת איש ברעהו, שנאת-חנם, בגידה ברעות, שהן כל-כך מצויות בעולם המעשה, לא נשאה נפשו של, במלך' תמים זה. בלי שום שימה, בלי סדר וכמעט בלי כוונה היה מלמד את מוסרו, באנחה, באמירה נונה, במשיכת-כתף בלבד; אבל מפני שיצא מוסר זה מלב מהור, מלב נאנח וכואב באמת, מפני שידענו, שהתרגשות זו בלתי-מזויפת היא, — מפני כך השפיעו אנחתו או אמירתו עלינו ועל כל חיינו. עסקן צבורי אחר ישר ביפו אמר לי ברגע של התגלות-לב, כי בכל פעם שהוא רואה גול-משפט, עושק-חלש ועוות-דין ורוצה הוא להסיחם מלבו ולא להתעבר על ריב לא לו. — נראית לו דמות דיוקנו של מלמדו הכפוף והצנום ר' ברוך, וחזרון דבריו של זה מעורר אותו ומכריח אותו לעמוד לימין הנגול ולריב את ריבו ... ועסקן זה — כמה רחקו דעותיו מדעות מלמדו בכל הענינים!

והמוסר הכללי של המלמד היה מוסר ריגוריסטי, קיצוני, מוסר-מדוקדק עד מאד, מוסר התלמוד והאגדות, מוסר, חובת הלבבות', ו, ספר חסידים', ו, מסילת ישרים', — מוסר הספרות העברית המקורית, שיצאה מתוך-תוכו של העם ונתבצרה בתור התנגדות להשפעה אחרת, שאינה לפי רוחו. — וחוקי המוסר הזה היו לו, למלמד הישן, ליסודות

קבועים, שאי אפשר לזוז מהם, שהם ממש ב, יהרג ואל יעבור. והתגברות הכח המוסרי—זהו קו עיקרי באפיו של החרד הישן! החרד הביא את מוסר הנביאים בלב העם כולו, והעם בחייו נתן לרבי הישן אמצעים, שעלידיהם ובעזרתם היה מעורר בלב חניכיו את המיסר הכללי: תפלותינו הנעלות בשאיפתן הרוממה; הנהגות החסידים שבאומה והמדות המצוינות, שחדרו גם לתוך חיי העם ומנהגיו; חודש אלול עם סליחותיו ועם הימים הנוראים שלו, חודש של מיסר וחשבון-הנפש לכל העם מקצהו ועד קצהו וימים של סליחה ומחילה וכפרה לכל הבריות; ספורי-אגדות על אנשי-השם בעלי המדות הטובות, מדות של אמן ואהבה, של ענוה, וצניעות, של יושר וצדקה, חסד ורחמים,—כל אלה היו, שעורי-הסתכלות של המיסר הכללי בחנוך החרד, מלואים ובאורים יפים לדברי ספר-התורה.

והצד הלומי של החנוך החרדי—החבה לעם ולאלהיו, לארצו ולכל קניניו הרוחניים, שהיה נומע חנוך זה—לא היה נופל מן הצד המוסרי. כמה גענועים, כמה התלהבות לכל אחד מאלה הנחיל לנו החרד הישן! כמה אהבה קדושה עורר החרד לאלמנה חיה זו, לכנסת ישראל, וכמה השתתפות בצערה! כמה גענועים עורר בנו על ארץ-ישראל וכמה דמעות נשפכו בו על גלות העם והשכינה! ואף על צד זה של החנוך פעלו, שעורי-ההסתכלות—מועדי ישראל וצומותיו. כל חג היה שבח וקלום ליהדות, לאלהי ישראל ולעם ישראל, כל צום—קינה על צרת האומה, על שכינתא בגלותא, ואף כאן לא היה בחנוך החרדי שום סדר ושיטה, כמעט רק דרך אנב, בהעברה בלבד, היה המלמד הישן מדבר על החגים והצומות, אבל בכמה רגש, בכמה אהבה, בכמה השתתפות-נפש אוהבת וכיאת!—ולפיכך השאירו הזכרונות האלה רשמים כל-כך חזקים בלבבות החניכים, רשמים, שלא ימחו ולא ישכחו לעולם. קראו את הספור, על קצה גבול הילדות לש, בן-ציון ותרנו, מה הרשמים האלה לנו.

וספריה-נביאים, שהיו מלמדינו מלמדים אותנו בשעות שאינן לא יום ולא לילה, שהיו מסבירים אותם לנו בלי שום פירושים ומחקרים, בלי ידיעות דקדוק הלשון וסגנונה; הלמוד עם פירוש רש"י, שהמלמד היה מתקשה בו על כל מבטא דקדוקי קל, על כל מלה קשה,—מפני-מה השאירו אף הם בלבבותינו, לכות חניכי-החרד, רשמים חזקים כל-כך? למוד התנ"ך, שהיה מובן לנו רק למחצה, במה היה נותן לנו עונג רוחני כל-כך נעלה?—בכח הרגש, בכח האהבה הגדולה, אהבה בלי חשבון ומצרים לנביאים ולמפרשים, ורגש זה יצר לקריאת הנביאים בחדר נגון מיוחד, נגון גלותי עציב, מונוטוני, אבל פועל על הדמיון וחדר אל לב הקטנים עמוק עמוק. נצטרפו לנביאים גם התפלות, אלו התפלות והפיוטים המרובים שבסדור ובמחזור, שעשה אותם המלמד לדבר השגור בפי הילד ובמחשבותיו, אלו התחנונות על ה, צאן למבח יובל, על החסידים והתמימים והישרים, קהלות הקדש שמסרו נפשם על קרשת השם, אלו האנחות על יגענו ולא היונה לנו וכדומה להן,—כל התפלות והתחנונות האלו שעברו את עיקר המחשבה שבלב ואת המחשבה שהיא במוח לאלהי האומה ולהאומה עצמה בכל צרותיה ויסוריה, שאיפותיה ותקותיה—להיהדות ואידיאליה.

אבל חוץ מזה היה לנו המלמד הישן למופת גם—כמה שהדבר מוזר בהשקפה ראשונה—בחיים הצבוריים, המלמד, מלבד שהיה חבר בהרבה חברות דתיות; חברת משניות, חברת ותיקין, חברת, בהעלותך, היה גם חבר פועל בחברות סוציאליות; חברת, בקור חולים, חנוך יתומים, הכנסת כלה, לינת הצדק וכי' וכי' מי לא פגש—ביחוד בערבי-שבטות—במלמד, כשהיה מהלך—על-פי רוב יחד עם חברו, מלמד שכמותו—ומטפחתו האדומה בידו כדי לקבץ נדבות בשכיל, יורד אחה, שאפשר, בעל-הבית שלו הוא ואין מגלים שמו אפילו לצנועים?... מי לא מצא את המלמד יושב בלילה על יד מטתו של עני חולה, מהפך משכבו, נוטל מצערם של בני-ביתו בקריאת

מעבר יבוק', מנחם את משפחתו האומללה ומטפף ביותמו? וכי אין מלמד זה יוצר ה'חברות' המרובות בישראל—אותן החברות, שבכל חסרונותיהן הביאו ברכה מרובה לעם מפוזר ומפורד זה ועזרו להתפתחותם של חיי-צבורנו הדלים? והמלמד אך חבר פשוט היה, בלי התמנות של נבואות וכלי שום פרס של כבוד, כי על כן אך 'מלמד' הוא. וזכורני מלמד זקן אחד, שבכל יום הששי אחר הצהריים היה מוכב עם שנים מתלמידיו לאסוף כפתורי-נחושת לשם יציקת מנורת-נחושת לבית-הכנסת הקטן והדל של החייטים, שהוא היה אחד מן המתפללים בו. כמה פעוטה ועלובה צדקה זו במהותה וכמה גדולה היא וחשובה באיכותה!—ובשגדלו חניכי החדר היו אף הם נוטלים חלק בחברות הצבוריות, כל אחד לפי מהלך רוחו ומדת התפתחותו: ב'חברת-ההלים' או ב'חברת-ש"ס', ב'חברת גמילות-חסדים' או 'חברה קדישא'. ומי יודע, אם האגודות הרבות של ה'חובבים' וה'לאומיים' וה'ציוניים' אינן אלא המשך מן החברות הללו...

והתלמידים היו רואים את רכס לא רק כאדם צבורי, אלא במדה ידועה גם כ'קרוב', כבן-משפחתם: הוא היה, יוצא ונכנס' בבית-אבותיהם, נוטל חלק בשמחות המשפחה ובצרותיה. וכשהיו האבות שולחים לו מתנות בראש-חודש, דמי נוכה' ומשלוח-מנות', לא היו רואים בזה לא 'צדקה' ולא 'נדבה', אלא 'מתנות-כהונה', שהן נתנות בעין יפה ובהכרת-מוכה לאחד מטיבי המשפחה ונכבדיה.

וכך נתהווה האופי המוסרי של הילד העברי, חניך-החדר, ועמו גם של היהודי-האיש וגם של הצבור הישראלי,—עלידי כחו המוסרי של המלמד הישן עבד נאמן זה של התורה הישראלית וכל הספרות המסתעפת ממנה היה גם עבד נאמן לעמו. הוא נתקל ע"י הגלות, אך שמר בקרבו כח מוסרי נעלה, שעודד אותו והשאירו לפליטה עד היום הזה.

כי המלמד ו'חדרו' נתווילו הרבה והיו בהם הרבה תכונות לא-נאית כלל וכלל—דבר זה ידוע הוא, שהרי סופרינו הרבו לתאר ניולות זו גם בגזמאות והפליגות וגם באמת מרה כמו שהיא, גם בלעג וקלס וגם בכאב עמוק. אך אני רוצה להראות בזה דוקא על הצד החיובי שבאלו ולא על הצד השלילי. רוצה אני, שנתבונן ונראה מה נתן לנו החדר ולא מה שלל מאתנו, כי את הטוב אפשר נקבל ואת הרע—ודאי שאין אנו רוצים ואין אנו צריכים לקבלו.

מובן מאליו, שלא כל מלמד ומלמד היה נאהבמעשיו כמלמד שציירתי כאן. השתדלתי לתפוס כאן את הטפוס הכללי של המורה העממי הזה מצדו החיובי ולהראות, במה היה כחו של זה גדול. ומצד זה אפשר לומר בבטחה, שבאותה מדה, שלא היה המלמד מורה אידיאלי, כלומר מירה, שיועד בדיוק את המיטל עליו, שיועד, מה ואיך צריך ללמד את התלמיד, איך ועל-פי איזו שיטה ראוי לחנך את הלב הרך ולהרחיב את ידיעותיו על-פי יסודות קבועים וקיימים—באותה מדה עצמה היה מלמד זה מורה אידיאליסט, כלומר: אדם, שחיי-הרוח הם העיקר אצלו. לא הגשמיות, אלא הרוחניות היתה מטרת חייו, וממנה אצל גם לתלמידים, מדעתו ושלא מדעתו, בלמוד ובמעשה. הוא נתן רגש ונתן אידיאליים לתלמידיו. ואמנם, יוצאי-החדר נשארו ברובם אידיאליסטים במבעם. היצר של חיים ציניים, חיי-הפקד, חיי גשמיים נסה ונתעבה אינו שולט בישראל—כל עוד שאינו מחקה זרים—כבעמים אחרים. והתקוה ל'עתיד-לבוא', לעולם שכולו טוב, אינה חיה בלבה של שום אומה כמו שהיא חיה בלבה של 'אלמנה חיה' זו—בלבה של כנסת ישראל. ועזר הרבה לחיזיונותה של תקוה זו—אותו המלמד.

אבל הנה קם דור-מורים צעיר. המלמד הישן, לרצוננו או שלא לרצוננו, הולך ומסתלק מעולמנו, בלי מיתה יפה. הולך הוא ומתנווה, אברים נושלים ממנו לעינינו: אידיאליו פוחתים, כי רוח-הקודש נסתלקה מהם, והצר המכוער שבו מתגבר ומתנוול יותר ויותר. ומכיון שהוא עומד למות—מוטב שיחלוף מהר ולא יחנכו המתים את החיים. והמורה הצעיר כבר בא ודופק על דלתי החדרים לתקנם או להפכם לבתי-ספר. המורה הזה עוד לא נתגלה בכל צורתו ואפיו, אבל התהוותו מורגשת כבר, צעדיו כבר נשמעים.

מה יהיה משפט המורה העברי ומעשהו? מה יביא הוא לעמנו בשעות הרעות הללו, שמיתרי החיים הלאומיים פוקעים ונתקים זה אחר זה? קשה להתנבא מראש. בכל אופן תעודה רמה ועבודה רבה עומדות עתה לפני המורה הזה, ואני, כמורה, שהוא עומד ברגלו האחת בתחום המלמדים וברגלו השנית—בתחום המורים הצעירים, רוצה הייתי להפנות את דעתם של המורים הצעירים אל החדר, כדי שיראו מה יש להם להכניס ממנו לתוך הבנין החדש, אל בית-הספר העממי שלנו.

להקים בית ספר עממי לעברים בעברית לכאורה דבר פשוט הוא: יכולים אנו לקחת את הפרוגראמות המעובדות של מבחר בתי-הספר שבאירופה ושבאמריקה ועל-פיהן, אחרי התאמה ידועה לתנאי ארצנו, נעריך לנו בית-ספר עממי, שיהא משוכלל בסדריו ומתוקן בכל מיני השכלה ומדעים. מתחילים אנו בגידון זה, ולפיכך יהא בית-ספרנו חדש בכל, בלי יסודות חנוך ולמוד מיושנים, שמתקיימים עדיין אך מתוך רומינה ושצריך לעמול עד שיתבטלו, כמו ברוב ארצות אירופה. אין לנו מסורות פדגוגיות, שתאסרנה את ידינו ואת רגלינו. לא היו בעמנו פדגוגים גדולים בני-סמר, ולפיכך לא נפגוש עכשיו בעקשנים, שירצו להעמיד על דעתם רק מפני שכך קבלו מאת מוריהם הפדגוגים הידועים. וכל מורה בקי בדבר יוכל להעמיד לו דוגמא את בתי-הספר היותר חדשים שבאירופה ואת דרכי הלמוד והחנוך שבהם, ולפיהם יבנה את בית-הספר העממי העברי של העתיד, —בית-הספר, שהנסיון של כל התקופות, של כל העמים ושל כל השיטות יהיה לו לעינים, וכדי שלא יתעה בית-ספרנו העממי החדש ולא יכשל באותן הדרכים המקולקלות, שתעו ונכשלו בהן אחרים עד עכשיו, צריכים אנו ללמוד מן הגויים, איך ובמה להשכיל את הילד, מה ראוי ומה צריך, ובאיו מדה וקצב הוא ראוי וצריך, ולאיו מטהר נתכוין ונולך את הילד. והנסיון יורנו עוד, כיצד נתאים את כל אלה לצרכי חיינו וארצנו.

אך כל זה אפשר לומר כמה שניגע לחנוך השמושי, לצד ההשכלה שבלמודים, ואולם כלום כמה שנוגע לחנוך המוסרי לכל סעיפיו צריכים אנו גם-כן ללמוד מהם? לא ולא! העשיר לא ילך לחזור על הפתחים! בכחה של התרבות העברית העתיקה בכל גוניה להשפיע גם עתה על מורינו הצעירים, ועל-ידם גם על עמנו כולו. יין ישן שלנו כדאי הוא לקנקן חדש — לבית-הספר המתוקן, שבו בא המורה הצעיר לחנך דור עברי חדש.

וקודם-כל לא נשכח את הדבר, שהיה יסוד לחיי עמנו—האמונה ומוסרה. בכוונה אני אומר: האמונה ולא הדת, ולא היהדות, שעליהן יהיו דברי להלן. האמונה! מדגיש אני מלה זו במובנה הפנימי יותר: במובן האידיאליות הקשורה ברוחניות, בנגוד לכפירה, שהיא משוללת את האידיאלים הגבוהים והנשאים. האמונה בתור מחוללת-אידיאלים לאדם הפרטי ולעם כולו, בתור כח רוחני גדול, שמעורר למסירות נפש על דבר נאצל ונשגב, —אמונה כזו היתה, הוה ותהיה בעולם והיא היא שתשמור את האנושיות, שלא תרד למדרגת חיה משחרת לטרף, ותתן לבני האדם את הפיוט היותר רם ונשגב ואת הבטחון בנצחון הצדק בעולם מתוך ההכרה, שהעליון על כל הוא מקור-הצדק ואי-אפשר שלא יגשמהו ...

האמונה באלהים, שמדותיו הן האמת, היושר, הצדק והרחמים, האמונה בעם, יעודו, עתידו ותקוותיו, והאמונה בהתקדמות המוסר הכללי של האנושיות כולה, — את כל אלה אין אנו צריכים ללמוד מאחרים. האחרים למדו אותי מישראל ועתידים ללמוד עוד! ולהשריש את האמונה במובן זה ולקדש בה את החיים בנגוד לכפירה, שהוא לי הפעם שם נדרף עם המאטיריאליסמוס הנס, שהתפשט אצלנו בשנים האחרונות בצורות שונות ומבהילות, — זוהי תעודתו הגדולה של בית-ספרנו. הכפירה — סכנה גדולה היא לכל חיינו. יכולה היא ליטול הימנו את תקוותינו, את ארצנו ואת לשוננו ולקלקל את חיינו יותר מכפי שהיא יכולה לקלקל חיי כל אומה ולשון שבעולם. איך פעלה הכפירה המאטיריאליסטית על מדותיהם האנושיות ועוד יותר — על מדותיהם הלאומיות של צעירינו ברוסיה בשנות-הריבולוציה — הלא ראינו כולנו ...

וכדי שהחנך הנתן בבית-הספר העממי יהיה שלם במוסרו וברוחו צריך המורה הצעיר להשתמש באמונה הישראלית בתור יסוד המוסר ומקור האידאוליות והצניעות והיושר ובתור אמצעי לבלום את התאוות הגסות והמגנות ביותר. ואם אחר-כך, אחרי שנות-למודו בבית-הספר, יתנער התלמיד מן האמונה ויראה בה רק אחת מצורותיה של התרבות הלאומית שלנו, סוף סוף ישאיר החנך באמונה רושם בלבו והוא ישאר בן נאמן לעמו ולכל קניניו הלאומיים!

וכשם שהאמונה המופשטת מקור היא למוסר האנושי כך הדת, שהיא בסויה של אמונת-ישראל, מקור היא ללאומיות ישראל. אם חוסר-אמינה, כלומר, יחס שלילי אל האידאולים המיסריים, מביא לידי הפקרות ולידי פריצות, — חוסר-דת, כלומר, יחס שלילי אל המנהגים העיקריים, מביא לידי התכחשות לעם בשעה שאין לו לאדם הפרטי מובת-הנאה ממנו. הדת — זהו החבל המקשר את האישיים היהודיים לעם, לארצם, ללשונם, שבלעדיה הם כולם מושגים מופשטים, שאין להם כמעט שום אחיזה בחיי המציאות. לדוגמא: התפלות הדתיות שלנו, שברובן הגדול הן לאומיות ופטריוטיות, כחן גדול להחיות לב אדם הרבה יותר אפילו מן השירים, שאו נס ציינה, חושן, אחים, חושן וכיוצא בהם. ולא עוד, שבנוגע לקטנים הן גם יותר מובנות מכל השירים הציוניים. ואנו כולנו, כל הציוניים למקטנם ועד גדולם, כולנו תולדות התפלות אנו. וכך הדבר גם בנוגע לרוב מנהגי הדת. ובכן שואל אני את המורה הלאומי, שאינו בעל אמונה על-פי דעותיו: אם נשליך את קשרי הדת, שטיבם ידוע, קודם שיש לנו קשרים אחרים, כלום אין אנחנו שולחים מידנו את הצפור הכפותה האחת קודם שצדנו את מאת הצפרים הפורחות?

זקננו ר' מנדלי אומר במקום אחד, שעם ישראל היא חוץ לזמנו וחוץ למקומו. ודבר זה נתאמת גם בנוגע ליחוסנו אל הדת. בשעה שאין כמעט עם בארץ, שמנהגי דתו לא יהיו-לו לגורמים בחיי אומתו וארצו, — התחילו אצלנו לבטל ולגרש את כל מנהגי הדת ולהשאיר ערומים מכל. התאחדות-הסלאווים, שהולכת ומתחזקת — לשיבת אירופה או לרעתה! — מבוססת היא לא רק על הגזע, אלא גם על הדת. הצרפתים מגינים במזרח הקרוב עד היום על הדת בתור גורם ללאומיותם. וגרמניה, — זו הממשלה היותר תקיפה שבעולם, שהיא כל-כך חזקה ברוחה הלאומי, בחילותיה ובתותחיה, שהיא היותר תרבותית, היותר מצוינת בכל ענפי האומניות, המסחר, הספרות, — אף היא עדיין מבכרת היא את החנך הדתי בתור גורם ללאומיותה. ואם בעמים אחרים אולי אין בטול החנך הדתי מסוכן כל-כך — הצרפתים, למשל, שמגרשים את הדת מבתי-הספר, יכולים לעמוד בלאומיותם אף זולתי מפני שהם יושבים בארצם ומתפתחים ברוחם הלאומי בכל דבר — הרי אי-אפשר לנו להדמות אליהם בנידון זה. האבסטיניזם היחידה שלנו, שאין עליה מערערים, היא האמונה-הדת, שבלעדיה לא תצויר היהדות הלאומית בשום אופן, ואם בשעה שהנמוס הדתי עדיין מאחד הוא איתנו יש בתוכנו צרפתים, גרמנים

ואיטלקים בני דת משה—הרי אם נעזוב אותו נהיה רוסים, מורקים וערביים נמורים, גם בארץ זו של אבותינו אין אנו מרגישים את הקרקע תחת רגלינו באותה מדה, שישמש לנו במקום קרקע דתי, ומכל-שכן בחוף-לארץ, ששם חיי-עמנו מרוסקים ונפגעים מבפנים ומבחוץ. בשעה שסכנה מרחפת על כל פרט ופרט להיות נתק מחייו וקניניו ההיסטוריים של עמו ולהתמוג בתוך העמים האחרים חייבים אנו להרבות בקשרים, שיקשרו את היהודי מילדותו אל עמו וכל קניניו הרוחניים. אפשר, שיחדשנו, שבנידון זה סובר אני, שהתכלית מקדשת את האמצעים; אבל אודה ולא אבוש: לשם מטרה כזו אמצעים כאלו כשרים וכשרים!

תשאלו: אי-אלו הם קשרי-הדת היותר חזקים והיותר חשובים, שבהם צריך להשתמש בחנוך הילד, ואי-אלו הקשרים, שאינם מעלים ואינם מורידים ואפשר להסתלק מהם?—לא קלה היא התשובה על שאלה זו. אם אנשים מגדלים יכולים להחליט בעצמם מה לקרב ומה לרחק ממנהגי הדת,—הרי הילדים אינם יכולים להחליט זאת בעצמם וגם להמורים קשה להחליט זאת במקום תלמידיהם. חוקי-הנפש עדיין לא הובררו לנו כל צרכם ואין אנו יודעים, איזה דבר יכול לפעול על לב האדם באותה מדה, שכשיגדל יהא לו למקור אמונתו, לאומיותו וחיייו הרוחניים.—היינה המומר מרומם את היהדות, שנותנת למאמיניה תבשיל נפלא כה, שאלט' (החמין הנטמנים מערב שבת לשבת), שכנוגע אליו יודע אתה, שבשעה שאתה נהנה מן המאכל הלאומי הזה אוכלים אותו כל אחיך בכל ארצות פוזריהם, ורובי-נשיין הקמפוזיטור, שאבותיו נצורו כשהיה ילד בן שש, לא היה יכול לעסוק בנגוני בליל יום-הכפורים, מפני שרידי זכרונות דתיים, שתקפו אותו בימי ילדותו, והיהודי-הנוצרי הזה היה הולך אל בית-הכנסת לשמוע, כל נדרי, וכשאנו פונים אל הסופרים והאמנים, שנשארו נאמנים לעמם ודתם, אנו מוצאים, כי סופרנו הרוסי-העברי בן-עמי אינו יכול לשכוח את ה,סדר של פסח', וביחוד את, חד גדיא', ששר לו אביו הוקן ושתמיד הוא מצלצל באוזניו, ומשוררנו החביב ט ש ר נ י ח ו ב- ס ק י מזכיר בפואמה, ברוך ממנצא' ברגשי-קודש את היום הראשון להנחת-תפלין, שכפי הנראה, נשאר בלבו בתור מעין-זכרונות לכל חייו.—זכרונות של אמונה טהורה, אמונה חמה ומלאה פיוט ורגש... ועתה צאו והכריעו, אי-אלו הקשרים, שאפשר לנו להתירם בחנוך הילדים בלי שנביא הפסד לנפשו של הילד היהודי?—

צריכות, צריכות מאד לחנוך הדור הצעיר הדת והלאומיות של המלמד הישן; אלא שצריך להביא בהן סדר ושיטה. את האהבה ליהדות בכל הקיפה צריך לקחת מן המלמד שצריך להתאימה לחיינו ולמקומנו.

וכאן רוצה אני לנגוע במלה פורחת', שהיא רגילה בפיות צעירינו והם משתמשים בה במקומה ושלא במקומה, לצורך ושלא לצורך, וזהו המלה, צביעות'. הם מוענים: איך יכולים אנו להורות לתלמידנו את ערך הדת בעוד שאין אנו מודים בה כלל, ואולי גם כופרים אנו בה לגמרי?—והרי זוהי צביעות!—אמנם, מדת, תוכו כברו, היא מדה ישרה מאד ואין לסור מאחריה, ומי שחושב באמת את כל מנהגי הדת, את רוב בטויה של התרבות העתיקה שלנו, לדבר תפל ואויילי, ואולי גם למזיק להתפתחותו ולהתקדמותו של עמנו, ואף-על-פי-כן הוא מקיים את המנהגים האלה למראית-עין רק משום תועלתו הפרטית,—בוראי ובוראי צבוע הוא ומן הראוי שיתרחק מן ההוראה. ואולם אלה, שעדיין לא נוכחו בהעדר התועלת של המנהגים להאמונה כשהיא לעצמה ואף להלאומיות העברית, הנמצאת במצב מיוחד, ורק מפני שלא התבוננו לחיינו התרחקו מתחלה מן, החיים היהודיים', אבל אחר-כך, כשהתקרבו לחיינו בתור מורים או עסקנים צבוריים, ראו, כמה מן התועלת יש בקיום המנהגים האלה לקיום עמנו ולהתעמקות רוחנו ועל-כן שבו לקיים אותם,—להם אי-אפשר לקרוא בשם צבועים; מקרי החיים משנים את מחשבות האדם אחרי שהתבונן היטב במה

שלפניו. לא צבוע הוא, אחד העם במאמרו. בין קודש לחיל, שבו הוא מזהיר שלא לשבור את החבית, כי החבית הישנה בצורתה הישנה היא הקדושה, וכל אשר בה יקדש בעבורה, וכי, אם תשבר החבית או תקבל פנים חדשות, יפוג גם מעם היין. אין כל צביעות בזה, שרוצים להתאחד עם העם ושלא להתרחק ממנו, שהרי אלה המנהגים והדינים—חיינו הם, חיי רוחנו, שאינו רוצה ואינו יכול להחליפם באחרים. אין צביעות בזה כמו שאין צביעות במעשיהם של האנגלים הליבראליים, שכל מנהג עממי עתיק חמור הוא להם מהלכה, קדוש הוא ואין לנגוע בו. ובכלל, כלום אפשר לחיים בלי סבלי-ירושה משנים קדמוניות?—ומה גם לעם עתיק כעמנו, שלכל מנהגיו יש יסוד בהיסטוריה הארוכה שלו. כמובן, יש ענפים הרבה, שהאילן יכול להתקיים זולתם וקציצתם תלויה היא רק בזמן ובמקום. אי-אפשר שלא להבחין בין מצוות שיש להן ערך פרטי ובין מצוות שיש להן ערך לאומי כללי. בין אלו שיש להן ערך זמני ובין אלו שיש להן ערך נצחי. ונוסיף עוד לזה: לא כמות המצוות היא העיקר, לא בקיום כל החוקים וההלכות נעשיר את האלהות ונאשר את עמנו. העיקר הוא—שלא יהא הדבר קל לקצץ ולעקור מה שמביא תועלת לאומה; העיקר הוא—שבכוונה תחלה נעשה את המצוות הללו יסוד למוסר היהדות, לאהבת האדם, לאהבת העם ולאמונה בעם, בכחו ובעתידותיו. כמובן, רחוקים מן האידאליזם הדתי והאמנותי הזה רבים מן המקיימים את כל המצוות, אף מן היותר קנאים לדת; אבל היא הנותנת, שהמורה צריך לשאוף. שהדת והאמונה לא תהיינה רק מצות-אנשים מלומדה, בלי שום תוכן, אלא שמקורן ותוצאתן תהיינה המדות הטובות, שתפותחנה בלב חניכיו: אהבה ורעות, יושר וצדק, לאומיות כשרה ובטחון ביעוד הלאומי, כל אלו המדות האנושיות והלאומיות המשובחות, שהאמונה והדת צריכות לשכלל בקרב לב האדם.

אפשר, שהרבה מן המורים הצעירים ירגישו כובד במשרה כזו, שמטלת חובות קשים, אבל אל ישכחו, כי כל אלה שעוסקים עם הצבור, לא שררה הם נוטלים. על עצמם, אלא עבדות, לא לכל צעיר יש רשות להיות, מתקן הדור. מורה עממי אינו ריפורמאטור ומשנה-ערכים: הוא צריך לקיים את הערכים החשובים שבעם. יבין המורה הצעיר את כל האחריות, שהוא נוטל על עצמו, ויגש אל משמרתו לא רק בהכנה בידיעות ומדעים נחוצים, אלא גם בהכנת נפשו, בהכשרת כל חייו ובהחלטה גמורה להתמכר להוראה ולחנוך. יתנאה בזה, שנפל בגורלו להיות, מחנך בעמי, וימסור את נפשו על חנוך כל אחד מישראל. ועתה, בימי התחיה הלאומית, צריך המורה לזכור ביותר, שכל חניך וחניך אבן הוא ביסוד בנין העם בארצו ההיסטורית.

אמנם, קשה מאד הוא החנוך ממין זה בזמננו, בשעה שחינו מלאים פריצים ושברים. בכל בית יהודי יש לא רק מלחמת אבות ובנים, אלא גם מלחמת אחים ואחיות; ויחד עם זה אין בבית, המשכילי לא מנהג-דת ולא אידיאלי-אמונה. אבל אין המורה צריך להתאש: בבתי ההמון אין התנגדות לאמונה ולדת ויש רק הסת-הרעת, ואם המורה הצעיר יעורר את הרגש הדתי הנרדם, תהא השפעתו גדולה ורצויה מאד והוא יועיל הרבה להטבתם ולחדושם של חיי העם.

והלכך מן הראוי שגם המורה הצעיר לא יתרחק מן הבית, בית תלמידיו; ומה שהיה עושה המלמד הישן באופן פאטריארכאלי יעשה המורה בסדר ובשיטה: אספות מורים ואבות, ברור-הדעות על מהלך-החנוך, ידיעת אופן-חייהם של התלמידים, כל אלה יקרב ויאחדו את האבות אל בתי-הספר והיה החנוך בבית-האב ובבית-הספר אחד. ומאשרים הם המורים הצעירים שבארץ אבותינו העתיקה מן המלמדים הישנים וגם מחבריהם המורים הצעירים בארצות הגולה. אל קשרי הדת מתיספים אצלם קשרי הארץ. כמה אהבה, חבה, געגועים והשתפכות-נפש יכולה לתת להם זו הארץ בכל הדר מבעה היום ובכל קסמי-הודה בעבר, בכל יפיפותה הפראית, תונת-שממותה וסימני-תחיתה בהוה ובכל חיוניותה הנעלים בעבר—וכל אלה בקשר אמיץ עם התקות הקשורות

בה בעתיד...מאשרים הם המורים בארץ, שיכולים לתת לדור הצעיר חנוך שלם, לחנך דור יהודי על ברכי הארץ, שהרתה וילדה את היהדות—מעלה כזו, שהרבה, הרבה מן המלמדים לא זכו לה במשך דורות רבים, רבים מאד. ומאשרים הם המורים בארץ עוד יותר מפני שיש להם, נוסף על קשרי-הדת וקשרי-הארץ, גם קשרי הלשון העברית, שהיא בארץ-ישראל לא רק לשון לאומית ספרותית, אלא גם לשון מדוברת, שאינה נוקטת בשעת ההוראה לתרגום תפל ללשון אחרת. הלשון—זוהי האבטומיה השלישית, שהיא כבר בידינו, היא הקשר החזק, שמקשר את העם אל העבר שלו, אל תולדותיו, אל קניינו הרוחניים, ומה גדול היתרון הזה, שהמורים הצעירים שבארץ יכולים להבין את כתבי-הקודש בלי שום אמצעי—מן הספר ומן הטבע שבארץ!—כי עד כמה שגדלה אהבת המלמדים לתנ"ך—לא הבינהו מעולם, יהודים לומדים ומפולגים-תורה לא היו מבינים פסוק כצורתו, כמו שהוא, והיו נזקקים לעזרתו של תרגום מלה במלה להלשון האשכנזית או הספרדית המשובשת, וכלום ידעו המלמדים, שגם עתה יש בעולם חבון ומצפה, רמה וגלגל, נחלק-קדרון והרי-עברים—וכל מראית הטבע של התנ"ך הם חיים באמת? וכלום שערו, שמלות הרבה שבתנ"ך והרבה מקומות שבמשנה יכולים להפתר ולהיות ידועים רק בארץ אבות?—כן, הדור הנוכחי של המורים בארץ הוא הדור הראשון אחר כאלפים שנה כמעט, שזכה לאחד בחנוכו את שלשת הקשרים היותר חזקים והיותר חשובים שבחיי עם ועם: האמונה, הלשון והארץ, — באופן שנעשו לחוט משולש חזק, שכל הרוחות שבעולם לא ינתקו אותי.

אנו עוברים אל החיים הצבוריים של הדור הצעיר. גם בזה צריכים המורים הצעירים לקחת דוגמא מן המלמד הישן. את החברות-האגודות, ויהא אפילו עם אותם ה"כבודים" של, גבאי-ישוב-ראש, של, מזכיר-סיפר, של, גזבר-נאמן, צריך לשאול מן המלמד הישן, לתת להן צורה מודרנית יפה ולשים ביסוד החנוך החדש: צריך ליסד חברות של בקור חברים חולים ושל תמיכת החברים העניים בספרים ומחברות; חברות של קריאה, של קניית ספרים, חברות למיולים בארץ, אגודה לאוסף העתיקות של הארץ, חברת קוראי תנ"ך, לומדי ש"ס, מפיצי השכלה, דורשי היסטוריה וכו', וכו'. צריך ליסד אגודות, שתאחדנה בית-ספר אחד עם השני, לקבוע חליפות-מכתבים, בקורים-בהמון במושבות או במקומות היסטוריים, שמחזות לנציחנות העם וזכרונות לצרנותיו. בקצור: המורה הצעיר צריך ללמד את הניכיו, שיהיו אנשים חיים ויהודים חיים, שיהיו חיים אלה חיים מודרניים ושתהיינה בהם מעשיות ואידאוליות כאחת. הוא צריך לתת תוכן ומשא-נפש לחיים ולמלא את הריקנות של לבות הדור הבא.

והמורה עצמו צריך לעמוד בראש כל האגודות הללו, והוא צריך לפעול ולעשות ביחד עם תלמידיו. ביחוד חשובה פעולה כזו למורה בראשית שמושו על שדה החנוך—בימי הבחורות, בעוד כחו עמו ושל דמיונותיו לא חרב, בשעה שההתלהבות אינה חסרה לו, ועדיין לא העמים על ציארו את הריחיים של החיים המעשיים, שמטרידים כל-כך את המורים הזקנים, ופעולתו זו תהיה לו למורה הצעיר לזכרון נעים לכל ימי חייו, גם בשעה שיבואו לו—בתור מורה ובתור אדם—ימים שאין לו בהם חפץ ... אני מסכם את דברי.

אם המלמד הישן היה רק מורה אידאליסטי, צריך המורה הצעיר להיות מורה אידאליסטי לא פחות ממנו ויחד עם זה הוא צריך להיות עולה עליו בכל הנוגע לידיעות וסדר ודייקנות, כלומר: המורים והסדרים החיצוניים בבית-ספרו צריכים להיות מעובדים באופן אידאלי, צריך שתהיינה בו דייקנות נמרצה, הכנה מעולה, ידיעה מספקת במקצועות למודיו, אהבה ללמודים ולתלמידים, הבנת צרכי המקום וצרכי בית-הספר, אבל לא די בזה, יש דבר בחנוך הלאומי והאנושי, שהוא גדול גם מזה, והוא—נתינת אידאליזם בחיים. המורים צריכים להיות אידאליסטים, באופן שיוכלו לתת לחניכיהם אידאליזם לאומיים, צבוריים, אידאליזם של מעשים טובים, מדות טובות ודרך ארץ, שיתחבבו

על האדם עד כדי מסירות-נפש. ורק אז ימלאו המורים את המוטל עליהם, ורק אז ימשיכו את הטוב שבמעשי המלמדים הישנים, וביתר תועלת, וביתר הצלחה. ועל השאלה: מהיכן ישאב המורה את החנוך האיריאלי הזה?—התשובה היא קצרה: הספר.

קודם-כל הוא צריך לשאוב מן הספר שלנו: התנ"ך, האגדות התלמודיות ותמצית ספרות-ימי-הביניים העמוקה והרחבה, שבה נשתקפו חיי היהודים בתקופות שונות ובמרכזים שונים על-פי רוח אחת. תוכן הספרים האלה איריאלי העם הם: מה שהחיה אותו במשך דורות רבים, מה שהיה שאיפתו ומטרתו, וכל זה לא יוזן מעיני המורה, כל זה ישים לקו בלמודיו, בחייו ובכל פנות שהוא פונה. כמוכן, לא כל הרעיונות שבספרים אלה יכולים להנתן לתלמיד באותה צורה שהובעו שם, הילד לא ישיגם, אבל בזה יבואו לעזרת המורה מנהגי הדת: בכל אחד מהם יש רעיון איריאלי ולאומי, וביחוד צריך המורה להוקיר את התנ"ך. הספר הזה צריך שיהיה יסוד החיים למורה עם התלמיד, ידע המורה בעצמו את התנ"ך ידיעה ברורה, ידיעה נכונה, ירגיל המורה את תלמידיו לדעת את התנ"ך, לכבד אותו, לאהבו—ואז ישאב ממנו את כל הנצרך לחנוך המתואר למעלה. עוד שנים לאלפים תעבורנה והתנ"ך העתיק שלנו ישאר ספר-המוסר של כל העולם כולו; ואין ספר יותר מועיל לחנוך אמונתי-דתי לאומי-יהודי כספר הנצחי הזה.—ואם נצרף אליו את האגדות הנבחרות, את האגדות היפות שבתלמוד ובמדרשים, יהיו בידי המורה האמצעים היותר בטוחים לחנוך האיריאלי. כל פרשה מן התנ"ך וכל אגדה, שתהיה שגורה על פיו בסגנונה היפה, מוסיפה חוט-שני בקשרים, שיקשר בהם הילד אל עמו, אל העבר ואל העתיד שלו; כל שיחה, כל מליצה ספרותית יפה משלשלת מרגלית טובה לתוך אוצר בלום זה של המחשבה והדמיון, מלבד מה שהיא מעשרת את הלשון,—דבר, שאף הוא מועיל כל-כך לאלה, שהלשון העברית היא לשונם החיה.

אבל חוץ מזה צריך המורה לשאוב מן הספר בכלל, בכל הקיפה של מלה זו. המורה הצעיר צריך לדעת, כי גמר בית-הספר אינו סיום להשכלתו, אפילו אם קבל בו תעודה טובה ביותר. אחרי שגמר את ספרי-למודיו ההכרחיים, ישיגם נא לבוא אל ים הספרים של הספרות הפרוגנית והחנוכית, ובה ימצא פתרונים לשאלות החנוך וההוראה, שבבית-הספר לא תמיד הרגיש בהן, ובה ימצא גם עזר רוחני בעבודתו הקשה, אולם ספרים כאלה כל-י-אומנות הם למורה,—צריך הוא לספרות בכלל, ספרים של גדולי הדורות והעמים, פרי רוחם של עמים ולאומים שונים בתקופות שונות, מחישים את התפתחותו של האדם ונותנים לו מושגים בריאים על מהלך החיים בכלל ועל חיי כל עם בפרט, על האדם וערכו בחברה וגם על היהודי ותקוותיו. יתאגדו-נא המורים הצעירים לקרא בספרות של הלשון החיה השגורה בפהם—מה שלא יכלו לעשות בהיותם בבית-הספר. יקראו-נא ספרות יפה, בקורת, ספרי מחקר וכו' וכו'. וקודם-כל צריך המורה העברי לשים לב לספרות העברית החדשה, ולא רק לקרוא בה, אלא גם לעזור להתפתחותה והתפשטותה באופן ממשי, כלומר, בקניית ספריה ובהפצתם, יחקה-נא המורה הצעיר את מעשיהם של חובבי שפת עבר בתקופה הקודמת, שהיו שמחים על כל מכירה של ספר עברי, שהיו בעצמם סוכנים שלא על מנת לקבל פרס ועוסקים במכירת ספרים ובהפצת עתונים עבריים. ומעשיו ירגילו גם את תלמידיו, הדור הבא, לקנות ספרים ולחתום על עתונים וירחונים עבריים, ולא תהא ספרותנו קטנה ועניה כבימינו אלה.

בית-הספר הוא הסדן והמורים הם המחשלים את הברזל-העם, ועל-כן אני קורא למורים הצעירים: נפחיו-האומה! הודיינו בכלי-המלאכה היותר חדשים ולמשו את גוף העם, לעשותו חזק, מוצק ויפה. לבי את האש שבנפשו במפוחי-הרוח, הרוח הנצחית של יהדותנו בעבר ושל תקוותינו לעתיד! קחו, אתם הצעירים, את הפמישים, שנשמטים מידי המלמדים הזקנים והעייפים, תפשו אתם בידיכם הבראות, ודור חדש, דור רענן, דור יהודי חי יצא מתחת ידיכם! ירושלים, טבת תרס"ט.

רגע גדול בחיי האומה.

ציור היסטורי.

(סוף).

כשישבה המלאכות היהודית האלכסנדרונית בפוטיאולי מלאה דאגה וחרדה לתוצאות ענינה ומצפה יום יום לראיון מצד הקיסר, קרב אל חברי-המלאכות בבהלה ובמרוצה אדם מבולבל וכבד-נשימה, הטה אותם הצדה וכאילו לא נותרה בו נשמה מלמל: „שמעתם את החדשות?“—ולא יכול לדבר עוד, כי עיניו זרמו פלגי-דמעות. פעם ושתיים ושלש נסה לדבר—ולא יכול מפני הדמעות. נבהלים ומרממים האיצו בו חברי-המלאכות שהקיפוהו להתאפק ולספר את דבר האסון. ורק אז התעורר ואמר מתוך בכיה: „אין לנו מקדש עוד! צלם גדול צוה קאיוס להעמיד בתוך קודש-הקדשים שלו וקרא לו בשם זיוס“.

כפסילי-שיש נעשו חברי-המלאכות. הם כאילו קפאו ולא יכלו לזוז ממקומם. ענינם הפרטי, ענין יהודי-אלכסנדריה, נדחה לגמרי מפני הענין הכללי — צרת המרכז הלאומי של כל היהודים. פילון עצמו מטעים את הדבר הזה: צרת יהודי אלכסנדריה היא לו „צרת-הפרט“ וזו של יהודי-ארץ-ישראל היא לו „צרת-הכלל“⁽¹⁾. פילון הפילוסוף התאושש קודם שאר חברי המלאכות ושאל לסבה, שגרמה לשנעונו החדש של קאיוס. ועל זה קבל תשובה זו:

ביבנה, שהיתה עיר יהודית בעיקרה, נתישבו גם יונים, כמו בכל ערי-החוף של ארץ-ישראל. ובימי שלטון הרומיים ביהודה היתה עיר זו לנחלת קיסר-רומי. לנציב הקיסר נתמנה בה היריניוס קאפיטון, אחד מן הפקידים החמסנים הרומיים, שכבר היו לו דין ודברים עם אגריפס⁽²⁾. בין היוונים ובין היהודים היו סכסוכים גם ביבנה, כמו בשאר הערים שבהן ישבו שני העמים מעורבים זה בזה; אלא מפני שהעיר יבנה היא אחת מערי ארץ-ישראל והיהודים היו בה הרוב, היתה בה יד היהודים על העליונה. כדי להכעיסם וכדי להחניף להקיסר עשו היוונים ביבנה מזבח מלבנים וטיט לכבוד קאיוס-האלוה. היהודים לא יכלו להרשות דבר כזה על אדמת-ארץ-ישראל; הוא היה בעיניהם חלול-השם והפרת זכויותיהם המדיניות בארץ-מולדתם כאחד. כי על-ידי בנין המזבח האילי ביבנה הראו היוונים, שהם אדוני העיר; והקנאה לדת ישראל והשנאה לעבודת-האלילים היו חזקות אז באומה עד לאין שעור. על-כן קמו היהודים והרסו את המזבח. אז התאונן עליהם על זה היריניוס קאפיטון, שכמובן היה על צד היוונים, והשתמש במקרה זה כדי להלשין על היהודים כולם, שהם עם שאינו מקבל מרות, דתיהם שונות מכל עם ואת הקיסר אינם מכבדים כלל. נקל לשער, כמה הכעיסו דברים כאלה את קאליגולה, שחשב את עצמו לכל-יכול!... צריך היה לעשות נקמות ביהודים. ומיד יצאה פקודה מלפניו להעמיד את צלמו במקדש הגדול שבירושלים, שעניו כל היהודים נשואות אליו. ואת הפקודה צריך היה למלא פיסרוניוס, שזה לא כבר

(1) עיין: Leg. ad Cajum, § 29 (Mangey, II, 573), „המלאכות אל קאיוס“, עמ' 27—29.

(2) עיין קדמוניות, י"ח, ו', ג' (ולא כדברי פילון, שהיה „גובה המכס של יהודה“ כולה).

נתמנה על-ידי קאליגולה לנציב סוריה, ואחרי שקאליגולה ידע גם הוא, מה עזה קנאת היהודים לדתם, והכיר, שהיהודים לא יתנו להעמיד צלם בהיכל בלי התקוממות עצימה, צוה לפיטרוניוס, שיקח עמו את מחצית הצבא הרומי, שעמד על נהר פרת כדי לשמור את גבול ממשלת רומי מן הפרתיים, ובכך שני לגיונות רומיים⁽¹⁾, ובהם ידכא כל התקוממות ויעמיד את הצלם בהיכל בחוזק-יד. הדבר נודע בארץ-ישראל, לדברי מגלת תענית (עיין למטה), בערב סוכות (שנת 39)—והרעיש את לב היהודים במדה שאין למעלה ממנה. רבים לא האמינו בדבר; מיום שנבנה הבית השני לא נועז שום מלך נכרי לחלל את המקדש—גאוונו ותפארתו של העם המפוזר והמפורד בכל העולם—חץ מאנטי-כום אפיפאנס, שהביא בזה את הקץ על שלטון הסורים ביהודה. אבל עד מהרה הוכרחו אף קטני-האמנה להאמין בדבר הנורא: בסוף החורף שנת 40 באו כבר פיטרוניוס וחילו לעכו (פסולימאים) שבפיניקיה לחרוף שם ובצידון כבר היה נעשה הצלם על-ידי האמנים הכנעניים!

במהירות הברק התפשטה או השמועה הנוראה ביהודה—ורעדה אחזה את כל העם, את כל העם—לא את הגדולים ולא את תלמידי-החכמים בלבד, ההעוררות גדולה קמה בין יושבי הערים, שאמונתם היתה מיוסדת על למוד התורה ודברי-הסופרים ועל ההתעמקות בנביאים, בבין יושבי-הכפרים, שאמונתם היתה תמימה ומושרשת וקנאית מאד, כפי הנראה, נמצאו אנשים, שנחלו אגמאציה נמרצה במשך החדשים, שעברו מסוף החרוף עד ראשית-הקציר, ועוררו את העם, שלא יתן לפיטרוניוס להפיק את זממו של קאיוס—ויהי מה!—כי בראשית הקציר (אייר שנת 40) נהרו מכל קצות ארץ-ישראל, מן הערים ומן הכפרים, יהודים לא לפים ולרבות אל בקעת עכו, והמון גדול עמד לפני פיטרוניוס וחילו הנוהמים, כעננה כסתה שפעת היהודים את כל ארץ פיניקיה—מספר פילון, מתחלה דמו החיילים הרומיים, שההמון היהודי הזה הוא מחנה עצום של צבא, שבא להלחם ברומיים על דתו. אבל עד מהרה התפרצה מכל המחנה העצום יללה איומה אחת, שהחרידה אף את הרומי האביר... פיטרוניוס העיף עינו על ההמון הגדול—והנה הוא מסודר בשש מערכות, שהן מתחלקות לשלש מחלקות: זקנים, גברים וילדים מצד אחד ונקות, נשים וילדות מצד שני, וכמעט נגש פיטרוניוס אל המלאכית ההמונית הזאת, שלא ראתה עין מושל כדוגמתה, נפלו כל שש המערכות על פניהן לארץ ועוד הפעם הרעידו את האויר בבקשת רחמים על מקדשן... לבו של פיטרוניוס נע בקרבו: הוא צוה להן לעמוד על רגליהם, כל העם קם לאט לאט וראשו נגשו אל פיטרוניוס בראש מכוסה אפר, בעינים דומעות וידיים נתונות על גבם כידי האסירים, ובמצב של ענוה והשפלה—עצמית כוז דברו דברים, שרק גבורי-הגבורים, שאין על עפר משלם, יכולים היו לאמנם, הם הודיעו, לא להלחם באנו, כי מי יוכל לדון עם שתקף ממנו—עם הקיסר?—אבל יש רק שתי אפשרויות: או לא להעמיד את הצלם או להשמיד את כל עם יהודה עד אחד. ובכך, אם החלטת להעמיד את הצלם במקדש, השמידה-נא קודם אותנו כולנו ואחר-כך תעשה מה שלבך חפץ, כי כל עוד אנו יכולים לנשום אפילו רק נשימה אחת אין אנו רשאים להרשות, שיעשה איזה דבר נגד תורתנו,—לא חסרי-דעה אנחנו להרים יד באדונו התקף, הנה צוירותינו פשוטים לשבח ונפשנו להורגים—אבל מה לך ולאנשי-צבא?—אנחנו אנחנו הכהנים, שמלאו ידיהם לובות את זבחי-הצדק האלה: את נשינו נזבח תחלה על מזבח קדשנו—ונהיה רוצחי-נשים, ואחריהן את אחינו

(1) כדברי יוסף פלאוויוס ב"קדמוניות", י"ח, ח', ב', ולא שלשה לגיונות כדבריו ב"מלחמות", ב', א', כי מחצה מן הצבא הרומי השוכן "על נהר-פרת" (בלומר בסוריה), שמדבר עליה פילון § 31, "המלאכות", עמ' 31, היא שני לגיונות, שהרי בסך-הכל עמדו בסוריה ארבעה לגיונות (עיין Schürer, I³, 503, Annm. 178), ב"מלחמות", שם, כתוב, שיתר עם הלגיונות הרומיים לקח פיטרוניוס, "הרבה חיילות סורים".

ואת אחיותינו—ונהיה רוצחי-אחים, ואחריהם את בנינו ובנותינו—ונהיה רוצחי-בנים, ואחר-כך נערב את דמינו בדמי-קרובינו ששפכנו, ואז, כשלא ישאר מאתנו אפילו אחד, תקיים את מצות קאיוס¹.

כך דברו ראשי העם בשם כל העם הנאסף אל הנציב הרומי ואל צבאותיו. באותה שעה נחתך גורלה של האומה הישראלית: כל כלי יוצר עליה לא יצלת... נע לבנו של הרומי. התקיף הרגיש, שחלש הוא בפני החלשים והענוים האלה. רבבות חרבות היו בידו—ובידיהם לא היה כל קאיוס לא ידע רחם על כל מי שהמרה את פי ולא מלא אחרי מצותו. מיתה ודאית היתה צפויה לפיטרוניוס ובידו היה די כח להציל את נפשו—ואף-על-פי-כן הרגיש בנפשו, כי אין-אינים הוא, השליש רב-הכח, ואף השליש שברומי בכבודו ובעצמו, לעומת הכח הגדול, שנתגלה בהמון זה!... ליהודי אי, היושבים על אדמתם, אי-אפשר היה לעשות מה שנעשה ליהודי-אלכסנדריה, היושבים על אדמת זרים. וגדול היה הרגע בשעה שפיטרוניוס, אחד מן הטובים שברומיים—אחד מאלה, שחכמת-יון והתרבות הרומית המפותחת עם ההומניות המיוחדת-במינה של ציצירון וחבריו לא נתנו למכססי-המלחמה ולהמשטר הצבאי להקשיח את לבו—נרתע לאחוריו ביחד עם לניונתיו העצומים בפני העם המחרף נפשו ונפשות כל קרוביו למות על קדושה-השם. הוא לא נועז להרוג עם רב כזה, שהפליאהו במסירות-נפשו על דתו ואלהיו. כדי להרויח זמן וכדי להתיעץ עם ראשי-היהודים ולהכיר את מצב-הרוח של העם, עבר עם משרתיו וידידיו לטבריה, בירת הגליל, בעוד שחילו נשאר בעכו (במרחשון שנת 40). אבל אך נודע ליהודים, שהלך לטבריה—מיד באו אלפים ולרבבות וחנו מחנה עצום לפני טבריה, הימים היו ימי-זרע; אבל היהודים זנחו לגמרי את זריעת שדותיהם, וארבעים יום² חנו אלפי יהודים לפני טבריה תחת כפת השמים, כלי תשומת-לב להטל והיורה, שהיו יורדים עליהם, וכלי תשומת-לב להרעב הממשש ובא, מוטלים על הארץ ומצפים, שיעביר פיטרוניוס את רוע הגזירה ולא יכריחם לעבוד אליל-אדם. וכשפנה אליהם פיטרוניוס בשאלה: האמנם רוצים אתם להלחם בקיסר? — השיבו: חלילה! אבל טוב לנו למות מלעבור על תורתנו—ומיד נפלו רבבות היהודים על פניהם ארצה, הושיטו את ערפם והודיעו, שהם נכונים לקראת המות בו ברגע... לא אישים בודדים—קהל גדול עם שלם, היה מוכן ומוזמן למות על קדושה-דעותיו... אם שתי התמונות הנשנבות מכל גשגב והנעלות מכל מה שיודעת ההיסטוריה האנושית לא שמשו עדיין חומר ליצירים-אמנים גדולים ואם כל הרגע הגדול הזה בחיי האומה לא הוליד לא פואמות גדולות ולא מחזות נפלאים חוץ מספור קטן, חסר כח-יצירה ומלא טעויות היסטוריות נמות של שלום אש, אות הוא, שאין אנו, דור של קמנים, ראויים להיות בנים לאבותינו הגדולים...

בצרה זו פנו אריסטובלוס, אחיו של אנריפס המלך, חלקיה הגדול³

¹ השוה: Philo, Leg. ad Cajum, § 32 (Mangey, II, 579—581) („המלאכות אל קאיוס“, עמ' 34—37) אליוסף פלאוויוס, „קדמוניות“, י"ח, ח', ב', ו, „מלחמות“, ב', י', ב'—ג'.

² לדברי „מלחמות היהודים“ (ב', י', ה'), „חמשים יום בימי-הזרע“; אבל לדברי „קדמוניות“ (י"ח, ח', ג')—רק ארבעים יום.

³ לרעת, נתחלק לבעל הביאור למגלת תענית (עיין למטה) שם זה בשמו של שמעון הצדיק, שהאגדה התלמודית הורגלה ליחס לו כל מאורע חשוב מזמן בית שני. לרעת גריץ (Geschichte der Juden, III, 25, 742—749), „שמעון הצדיק“ זה הוא שמעון קנתי ראש, שנתמנה זמן מועט אחר-כך לכהן-גדול על-ידי אנריפס שלנו (אנריפס הראשון). ולרעת זאביעבץ (תולדות ישראל, חלק חמשי, קראקא תרס"ד, עמ' 92, הערה 3) הוא „שמעון הצנוע“, שזכר בתוספתא (כלים, א', ו') ושהתנגד לאנריפס הראשון (עיין קדמוניות, י"ט, ז', ד'). ועיין גם, משא ארץ-ישראל ליוסף דירנבורג (תרגום ספרו: Essai sur la Paléستine etc., פטרבורג תרנ"ו, עמ' 108, סוף הערה 1.

ועוד הרבה מגדולי בית-הורדוס אל פיטרוניוס והשביעיהו, שלא יעמיד את הצלם בחזק יד ולא ישמיר את כל יהודי-הארץ, אלא יכתוב לקאיוס ויודיעהו, כי חיי אלפים ורבות תלויים במלוי פקדתי וגם כי חדלון זריעת השדות מצד היהודים יביא לידי התמעטות המכס ולידי הצורך לגבות את מס-המלך בכפיה, כי העם יתרושש מאד.

פיטרוניוס ידע את עריצותו ואכזריותו ושרירות-לבו של קאיוס, ידע, שקאיוס לא יסלח לעולם לשום נציב, שנועז לסרב בדבר שנצטוו עליו, וכיחוד אם הדבר נוגע בכבודו ובשגעונו של הקיסר. אבל אדם כשר היה פיטרוניוס ומסירות-נפשם של היהודים, שלא ראה ולא שמע כדוגמתה לא ברומי המקולקלת ולא בין שאר עמי-הקדם הנפסדים של אז, נגעה עד נפשו, הוא לא היה יכול לעשות אחרת: הוא היה מוכרח הכרח פנימי לסכן את נפשו לטובת היהודים, הוא אמר: „מוטב שאאבד את משרתי הגבוהה ואת חיי ואל יאבד העם, שהוא מוכשר למסירות-נפש כזו על החוקים“, והוא הבטיח לנסות, שמא יעלה בידו להעביר את רוע הגזירה, ולתכלית זו צוה קודם-כל את האמנים העוסקים במלאכת הצלם, שלא יודרו במלאכתם, אלא יעשוה מעט מעט כדי שתהיה יותר משיכללת. ואחר-כך סכן את נפשו וכתב לקאיוס, שצריך לדחות את העמדת הצלם לזמן ידוע, ראשית, מפני שעדיין לא נגמרה מלאכתו, ושנית, מפני שהימים הם ימי בכורי התבואה בשדות ובשול פירות-האילן, והיהודים הם מרי-נפש על הפקודה החדשה, ואם-כן אפשר שישיחיתו בכעסם את התבואות ואת האילנות; והרי קאיוס רוצה לנסוע בימים האלה לאלכסנדריה, ודרך היבשה—דרך אסיה הקטנה וסוריה—טובה היא מדרך הים, ובכן יהיו הוא וחילו הרב ומשרתיו המרובים נצרכים לתבואה הרבה ויצטרכו, איפוא, גם לתבואת ארץ-ישראל הפוריה; ולפיכך לא טוב להרגיז את היהודים ולהביאם לידי השחתת השדות והגנים. כך כתב פיטרוניוס לקאיוס¹). לבקש, שידחה הקיסר את העמדת הצלם לגמרי—לא נועז כלל. אבל גם בצורתו זו—בתור בקשת דחיה-לזמן—עורר המכתב את כעסו הגדול של הקיסר המשוגע והזורן. הוא חשד את פיטרוניוס, שקבל שוחד מן היהודים (עיין קדמוניות, י"ח, ח', ח'); כי איך יחשוב אדם-חיה כזה, שאיזה מניע יותר נעלה מתאות-הבצע יכול למצוא מקום בלבו של רומי אכיר?—אבל פיטרוניוס היה מפקד מצוין והגבול שבין מלכות-רומי ומלכות-הפרתיים היה בחוקת-סכנה בלעדיו. על-כן כבש קאליגולה את כעסו וכתב לפיטרוניוס מכתב, שבו הלל את זהירותו ואת ראיית-הנולד שלו, אבל זרזו להעמיד את הצלם בהקדם האפשרי, אחרי שהקציר—אחת היא, אם הוא היה סבה אמיתית או רק אמתלא—כבר עבר.

תקית-היהודים כאילו אברה... אבל רנע והצלה עמדו ליהודה עוד הפעם מאגריפס המלך.

קאיוס קאליגולה יצא בסתיו שנת 39 ל„מלחמה“, כביכול, על גאליה, גרמניה ובריטאניה, ומ„שרה-קרב“ זה לא שב אלא ביום 31 לאבנוסט שנת 40. ימים מועטים אחר-זה בקר אותו אנריפס ברומי או בפומיאוולי. וכשראה, שאין פני הקיסר אליו כתמול שלשום בלי שהרגיש בנפשו שום חטא כנגדו, בא במבוכה, אבל קאיוס הוציא אותו עד מהרה ממבוכתו וספר לו בכעס, שהוא צוה להעמיד את צלמו בבית-המקדש שבירושלים והיהודים מסרבים בדבר. אנריפס לא ידע מכל זה כלום, כי כפי הנראה, לא היה בארץ-ישראל במשך כל הקיץ—ורעדה אחזתו. פניו אָרמו וחורו

¹ פילון (בספרו חנו', § 33, „המלאכות“, עמ' 38—39) אומר, שמכתבו של פיטרוניוס אל קאיוס נכתב מעכו; ואולם לפי יוסף פלאוניוס גם ב„קדמוניות“ (שם, ד'—ו') וגם ב„מלחמות“ (שם, ה') נכתב המכתב מטבריה. והדבר אחרון נראה יותר בעינינו. כי כלל זה יש בידינו בענין זה: מאתר שפילון היה באותו זמן באיטליה, על-כן כל דבר שנעשה ברומי ובפומיאוולי בנידון זה נאמן עליו פילון יותר, ואולם כל דבר, שנעשה בנידון זה בארץ-ישראל, נאמן עליו פלאוניוס יותר. שירר (507—504, I³) עשה מזה שני מכתבים, אחד נכתב באייר מעכו ואחד במרחשון מטבריה. אבל לא נראה לנו להרכיב את פילון על נבי יוסף כמעשי ההארמוניסטיקה האיונגליונית הישנה ב„סינאופטיים“ ויחנן.

ונתכרכמו חליפות... ופתאום התעלף, וכמעט שהיה נופל לארץ אילמלא תמכו בו העומדים לפני הקיסר... מרחף בין מות וחיים נשאו אותו עבדי הקיסר לביתו ועד הערב למחרת היום שכב על משכבו כבול-עץ במירוף-הרעת. כך פעלה השמועה בדבר חלול קרשי-עמך אף על אותו מלך-היהודים, שנתחנך ברומי, התערב בגדולי המופקרים הרומיים והיה שם חיי-הוללות מאין כמוהם כל-כך היתה יקרה תורת-ישראל אפילו בעיני פושעי-ישראל, המתבוללים-למחצה מבית-הורדוס... בצדק מעיר גרץ⁽¹⁾, כי במשך מאתיים השנה, שעברו מימי אנמיוכים אפיפאנס ועד קאיוס קאליגולה, נשתנו היהודים הרבה; אז היו הכהנים-הגדולים מבית-צדוק, מפירי-ברית⁽²⁾ אף הם ועתה נעשו אפילו בני בית-הורדוס לאדוקים בדת-ישראל, ופעולה זו פעלו זפורשים, חנפים...

רופאים נקראו אל אגריפס וכשהשיבו את נפשו מהר לכתוב מכתב מפורט, שהביא אותו פילון⁽³⁾, אם לא כצורתו מלה במלה, על-כל פנים בתכנו העיקרי. והמכתב מלא ענין. לא רק נראית מתוכו התפשטות היהודים בימים ההם כמעט בכל הארצות הנודעות או והשפעתם העצומה על עניני-המדינות, אלא גם רגש האהבה והקורבה, ששלט ביניהם, וגם הרגשתם והכרתם העמוקה, שיהודה היא המטרופולין של האומה כולה והבית הגדול שבירושלים הוא המרכז הלאומי שלה. גם הכרת אחדותה ואי-גשמיותה של האלהות הישראלית מבצבצת ועולה מתוכו באופן מפליא. אפשר ליחס הכרה צרופה זו לפילון הפילוסוף; אך מעצם ההתנגדות להעמדת צלמו של קאיוס הרי נראה ברור, שאף כלל היהודים היה או מונותאיסטי במובן היותר שלם והיותר מהיר של מלה זו, ואגריפס מתגלה במכתב הזה עור הפעם מצדו היותר טוב, ולא לחנם שבח אותו התלמוד בכמה מקימות⁽⁴⁾. היא כתב לקאיוס בתוך שאר הדברים: אין דבר יקר לי מכתב-המלכות, שחוננתני בו; בבקשה ממך: קח ממני כתב זה—ובלבד שלא תחלל את הקדוש לעמי. ואם כלה ונחרצה מעמך להעמיד את הצלם ולהשמיד את עם היהודים—קח את נפשי תחלה. כך היה יכול לכתוב מלך ביהודה, אף אם מלך-אביון, מלך מתוך חסד. וכך כתב מי שהיה נכרו של הורדוס האדומי איהב-השלטון, אבל גם בן-בניהם של החשמונאים, שארצם ועמם היו יקרים להם אף מן השלטון!

המכתב המצוין פעל את פעולתו. קאיוס כתב לפיטרוניוס, שאם עדיין לא הוקם הצלם במקדש, לא יעמיד אותו בירושלים. אבל לא קאליגולה הוא האיש שיותר על שנוענותיו לגמרי: יחד עם זה—או זמן מועט אחר זה—צוה, שמחוץ לירושלים, בכל שאר ערי ארץ-ישראל, יהא מותר לכל הנכרים להעמיד את צלמו בלי מפריע מצד היהודים. וחזן מזה חשב מחשבת-ערמה: הוא צוה בסוד גדול לעשות ברומי צלם חדש מברונזה במקום הצלם שבצידון וזמם לקחתו עמו בסתר בשעה שיסע לאלכסנדריה, להעמידו בירושלים לפתע פתאום, בלי שיספיקו היהודים להתקומם נגדו, ולקרוא לבית-המקדש שבירושלים בשם מקדש קאיוס הצעיר הוא זיוס הנראה והנשגב. ומחשבת-שמן זו לא יצאה לפועל רק מפני שנהרג קאליגולה ביום 24 ליאנואר שנת 41⁽⁵⁾.

ואולם חמתו של קאיוס בערה בו. קיסר רומי, שכחו מלא עולם, מוכרח לבטל גזרותיו או לשים אל הערמה פניו!—ומי אשם בזה, אם לא פיטרוניוס, שלא מהר

(1) עיין: 341, 25, III, *Geschichte der Juden*, („דברי ימי ישראל“, תרגומו של שפ"ר, II, 18).

(2) עיין: 594—586 (M. II, §§ 36—41 *Leg. ad Cajum*, „המלאכות“, עמ' 42—50).

(3) מקובצים בספרו של יוסף דירנבורג, „משא ארץ-ישראל“, עמ' 106—114.

(4) כל הדברים הללו מסופרים על-פי פילון (בספרו הנו', 595—584, M. II, §§ 35—43). לפי יוסף

פלאוויוס ב„קדמוניות“ אירעה השתדלותו של אגריפס באופן אחר: זה האחרון עשה משתה גדול לקאיוס והמשתה הפיק מן הקיסר רצון ביותר. וכשוב לב הקיסר ביין שאל את המלך, מה בקשתו ותעש; ואגריפס בקש בשעת-רצון זו, שיבטל הקיסר את פקודתו בדבר העמדת הצלם בחיכל. קאיוס כעס בלבו על הבקשה, אבל לא היה יכול לחלל את דברו וגם מצא חן בעיניו מה שלא בקש אגריפס מדינות ונכסים. על-כן מלא את בקשת ידיו וכתב לפיטרוניוס, שלא יעמיד את הצלם בחיכל, עוד קודם שקרא את מכתבו של פיטרוניוס

למלא אחר הפקודה—ובכן כתב קאיוס מכתב שני לפיטרוניוס, שבו הוא מאשים אותו בקבלת שוחד מידי היהודים ובתור עונש הוא מצוה עליו לאבד עצמו לדעת—אות לבני-מרי (טבת—תחלת יאנואר—שנת 41).—אבל הפעם בא המקרה לעזרת פיטרוניוס: על צירי-הקיסר, שהיו צריכים למסור לפיטרוניוס את המכתב המר, עמד נחשול של ים והם נעו וגדו ימים רבים בספינה, באופן שהצירים המבשרים לפיטרוניוס את מיתתו של הקיסר המשוגע הקדימו את, מלאכי-המות' האלה בעשרים ושבעה ימים⁽¹⁾. מובן, שבמלו בפעם אחת גם הגזירה בדבר העמדת-הצלם וגם הגזירה בדבר אבוד-עצמו של פיטרוניוס.

את היום, שבו נהרג קאיוס ובמלו גזרותיו, עשו היהודים ליום חג. ועל-ידי זה נשתמר זכרו של הרנע הגדול הזה בחיי האומה הישראלית אף בספרות העברית. במגילת תענית (פרק י"א) אנו קורין: בעשרין ותריין ביה (בשבת) במילת עבירתא דאמר מנאה להיותאה להיכלא, דלא למספד⁽²⁾ [בעשרים ושנים בו—בשבת—במילה המלאכה (בלומר, מלאכת הצלם, שהמשיכו האמנים בצירוף מעט מעט, כמובא למעלה)⁽²⁾], שאמר השונא להביא להיכל, ואין לספור]. ועל זה מוסיף הביאור למגילת-תענית, שהוא מאוחר מן המנילה עצמה, אבל יש בו דברים עתיקים מבריתות תלמודיות, את הדברים האלה:

"יום ששלח נסקלגס את הצלמים להעמידם בהיכל. ובאתה השמועה לירושלים ערב יום-טוב הראשון של חג. אמר להם שמעון הצדיק, עשו מועדיכם בשמחה, שאין אחד מכל הדברים הללו ששמעתם וקיום; כי מי ששכן שכונתו כבית זה כשם שעשה נסים לאבותינו בכל דור ודור כך יעשה לנו נסים בזמן הזה. מיד שמע קול מבית קדשי הקדשים, שהוא אומר: במילת עבירתא דאמר מנאה להיותאה להיכלא; אקטיל נסקלגס ובמלו גזרותיו. וכתבו אותה שעה וכוונתה. וכיון שראה (שמעון הצדיק), שהיו (הרומים) ממשמשיין ובאין, אמר להם (לישראל): צאו וקרמו לפניהם, וכשנודע להם הדברים יצאו מלפניו כל גדולי ישראל. אמרו: גמול כולנו ולא תהא לנו בזאת. היו צועקים ומתחננים לשלוח תחתנו וצעקו לאלהיהם שבשמים להם (פיטרוניוס); עד שאתם צועקים ומתחננים לשלוח תחתנו וצעקו לאלהיהם שבשמים להושיע אתכם. כיון שהגיע (פיטרוניוס) לברכין (לעכו ולטבריה), ראה בני-אדם, שהם מקדימין אותו מכל כרך וכרך. כיון שראה אותם היה מתמיה. אמר: כמה מרובין אל'!—אמרו לו המסמרות: אלו הן היהודים, שהקדימו לפניך מכל כרך וכרך. כיון שנכנסם לכרך (עכו או טבריה) ראה בני-אדם, שהיו מוטלים בשוקים על השקועל האפר. לא הגיע לאנטיפרס עד שבאה לו אגרת, שנהרג נסקלגס ובמלו גזרותיו. מיד נמלו את הצלמים וגררו אותם. אותו היום עשוהו יום-טוב"⁽³⁾.

בעיקר הדבר אנו מוצאים כאן את כל המאורע, נסקלגס' (בתוספתא יש נוסח קסקאלגס, בשהשר, גיום לוקיס' ובירושלמי גם גוליקס') היא בלי ספק משובש מן גיום (כך ביונית במקום קיום) קאליגולה. על שמעון הצדיק כבר דברנו

מטבריה בנידון זה. וכשקרא מכתב זה אתר-בך נתמלא חימה וצוה לפיטרוניוס במכתב לאבד את עצמו לדעת על שקבל שוחד מן היהודים ולא מלא אחרי פקודת הקיסר. את הדבר האחרון אין פילון מספר כלל, אבל קשה לדמות, שברא אותו פלאוויוס מלכו; ואחרי ש"המלאכות אל קאיוס" כמו שהיא בירדו היא ספר בלתי-גמרי, אפשר שהיה בסופו גם הדבר הזה. על כל פנים אנו הולכים לשיטתנו בהערה לעמוד 111 ומספרים ועל פילון את כל הדברים שנעשו. באיטליה ועל-פי פלאוויוס—את כל הדברים שנעשו בארץ ישראל; אלא שבנוגע לסבת מכתבו של קאיוס בדבר אבוד-עצמו של פיטרוניוס נראה הדבר, שפלאוויוס באר אותה באופן מלאכותי בזה, שקאיוס קרא את מכתבו של פיטרוניוס אחרי שקבר הסכים לבקשת אנטיפס, ובאמת כתב קאיוס מכתב זה רק מתוך כעסו על שהשהה פיטרוניוס את מלוי הפקודה ובוזה גרם, שהוכרת קאיוס לבגלות.

(1) עיין "קדמוניות", י"ח, ח'—ח"ט' ו"מלחמות", כ', י' ה'.

(2) עיין, משא ארץ ישראל, עמ' 108, הערה 1.

(3) מקצת מן הדברים הללו שבמגילת-תענית באו בשנויים קלים גם בירושלמי סוטה, פ"ט, הלכה י"ג, בבלי סוטה, ל"ג ע"א, תוספתא סוטה, י"ג, ו' ושהשר' על הכתוב: אחות לנו. הדברים ממגילת-תענית הובאו כאן ע"פ הוצאת ר"ל בן מנחם דיי, ווארשא תרל"ד, עמ' 32. במגילת תענית הוצאת מנשה נרוס ברג, לבוב תרס"ו, עמ' 59—62, יש, מלמד שנויים קלים, הוספת "שמעון הצדיק" ביו המלות: אמר להם: עד שאתם צועקים ומתחננים לשלוח" וכו', מפני שקשה היה להמעותיק, ראשית, מפני מה כתוב, לשלוח" ולא "אל'י, ושנית, איך אמר שליח רומי דבר-חסידות באלה. אבל, שמעון הצדיק לא היה אומר, מלאכה כזו שבשמים להושיע אתכם."

למעלה¹). ה, שליח הוא בודאי הנציב הרומי פיטרוניוס; ואף כאן הוא מתואר בתור אודה-יהודים. ההחלטה למית על קדושה-האמונה באה אף כאן בדברים נמרצים ומרעישים; ואף כאן נראה, שהיהודים יצאו לקראת ה, שליח (legatus) הרומי בהמונים גדולים והיו, מיטלים לפניו תחת כפת השמים (בשוקים). ובכן אין שום ספק בדבר, שלפנינו כאן רשימה היסטורית מקיטמת באגדות, כדרך ספרותנו התלמודית, מן המאורע הגדול בחיי-האימה. גרץ² נסה להסתייע ברשימה זו כדי להכריע את הכף לצד יוסף פלאוויוס, שכתב, שענין העמדת הפסל התחיל בסתיו, בשעת-זריעה, נגד פילון, שלפי דבריו התחיל הענין בקיץ, בשעת בכורי התבואה ופירות-האילן (שהרי לפי רשימה זו באה השמועה לירושלים בערב סוכות); וגרץ החליט על-פי הרשימה, שכל הענין לא נמשך אלא ארבעה חדשים ושמונה ימים (מן י"ד תשרי—ערב סוכות—עד י"ב שבט), כלומר חדשי ספטמבר (חלק ממנו), אוקטובר, נובמבר ודיצמבר שנת 40 ויאנואר (ער 24 בו, שאו נהרג קאיוס) שנת 41. וראיתי החוקה לזה היא—שאך כשהיו פילון וחבריו ואנריפס בפיטאלי, אחרי ששב קאיוס מגאליה (ובכן בספטמבר שנת 40), נודע להם ענין הצלם בהיכל כחדוש גמור. ואולם גרץ שכת, שלפני ביאתם של פיטרוניוס והמוני היהודים אחריו למבריה, שאו היתה באמת שעת-הזרע, כדברי פלאוויוס, ולא ימי בכורי התבואה והפירות, כדברי פילון, באי פיטרוניוס והמוני היהודים לעכו, ואי אפשר הדבר, שהחגיגה בשני הערים הללו וכל המשא-והמתן של פיטרוניוס ושל אנריפס עם קאיוס קאליגולה יהיו נמשכים רק מעט יותר מארבעה חדשים³. ולפיכך, אף-על-פי שאין אני מסכימים לה, הארמוניסטיקה של שירר⁴, מיכרחים אני להחליט, שהרגע הגדול בחיי האימה נמשך לא ארבעה חדשים ורבע, אלא שנה וארבעה חדשים ורבע, מערב סוכות שנת 39 עד כ"ב שבט שנת 41. ומה שנודע הענין לפילון ואנריפס באחור-זמן גדול מזכאי עלידי מה שזיו שיהם רחיקים מאלבס-נדריה ומיהודה זה כבר, כי נעו ונדו אחרי הקיסר ממקום למקום. גרץ לא צדק, איפוא, בהשערתו החריפה בנידון זה. רק בדבר אחד צדק גרץ לגמרי: כי רגע גדול זה הוא, מחוזה, שראוי היה לברוא ממנו טראגדיה⁵. ואם עדיין לא התגשם המחזה הלאומי היחיד-במינו בטראגדיה גדולה, הרי זה, מצד אחד, מפני שאין אני יודעים ואין אני מוקירים את דברי-ימינו, ומצד שני—מפני שאבד בנו הכשרון להתרומם עד לגדולות ולהוקיר את הגדלות הנשגבה. ואם חכמי אימות-העולם מינים איתנו, שבימי ישו נתאבנה היהדות, נברה ה, חנופה הפרושית והיהודים לא היה להם כלום בעולמם וזלת קיום המצוות המעשיות על מנת לקבל פרס—יבוא-נא הרגע הגדול הזה בחיי האומה, שחל רק כעשר שנים אחרי ישו, —הרגע הגדול, שבו ידעה אומה שלמה רק שני דברים—או מיתה מוחלטת או אָמון להאמונות והדעות שלה, —ויעיד על הרוח, שפעמה את כל אומתנו כולה בעצם הומן ההוא, שבו נתיגע פוֹלֵס השליח להראית, כי היהדות הפרושית נתרוקנה מתכנה ועבר זמנה....

אודיסא, תמוז תרס"ט.

ד"ר יוסף קלוזנר.

¹ עיין למעלה, עמ' 110, הערה 3 באריכות.

² בספרו הגדול (762, 848, 343—340, III) ובקצור: „דברי ימי ישראל“, (תרגומו של שפ"ר) ח"ב, הערה ב' לעמ' 16—17.

³ עיין בפרשיות על כל אלה בספרו הנז' של שירר, 507—501, I³, ביחוד הערה 174 לעמ' 501—502 והערה 187 (הטבלא הכרונולוגית המפורטת) לעמ' 506—507.

⁴ עיין למעלה, עמ' 111, הערה 1.

⁵ עיין בספרו הגדול, ציון כ"א (766, III, 25).

קריקטורות.

דרמה בשלש מערכות *).

מ א ת

יצחק קצנלסון.

מערכה שניה.

הבמה:

אותו החדר שבמערכה הראשונה, אלא שכמעט כל רהישי הבית מבוסים ומעולפים בד לבן.
שרה-לאה (עומדת על כסא כשהיא גומרת לבסות את המנורה באותו הבר, יורדת ומכסה וקושרת את שאר הכלים. נשמע קול המצלח). אָהָא ! (ממהרת ופותחת את הדלת).
ראובן (נכנס בבגד קצר על גבי בלוסה אדומה, בידו האחת מקל עבה).
שרה-לאה. הרי אורח בביתו של הדוד !
ראובן. כאן הוא האדון הפבריקנט ?
שרה-לאה. איננו. ולא במהרה יבוא.
ראובן (כלעצמו). אין כאן איש (מוציא בהיסח הדעת מכיסו ספר קטן בלי כריכה ומוסרו לה)
הרי לך ! (הוא מתחיל הולך לכאן ולכאן בחדר).
שרה-לאה (קוראת מעל שער הספר). יום עבודה של שמונה שעות.
ראובן (בקול רפה, מתוך שוויון נפש). חדלי מזה, עכשו ... (מסתכל רגע ברהישי הבית ומתחיל לנחך רעצמו) כלום לקבורה את מובילה את כל אלה !
שרה-לאה (שמה את הקונטרס בכיסה). לנאות-דשא המה יוצאים.
ראובן. כולם ?
שרה-לאה. רק דורה ... קמנה זו, כמדומני, נשארת כאן.
ראובן. ואח ?
שרה-לאה. אני ? אני יודעת עוד.
ראובן (מניח את ידה על כתפה). השארי כאן, שרה-לאה ! — האם היית אתמול ברחוב הארוך ?
שרה-לאה. לא יצאתי אתמול החוצה ; אותך אינם רואים שם כלל ...
ראובן. נו ... יש לי עבודה גם בלעדי זאת — ואולם את בואי מחר ויתנו לך שם ספרות ... הן יוצאת את לכל ימי הקיץ !
שרה-לאה. היום המה באים מנאות-הדשא ואדע איך יפול דבר.
ראובן. האם גם דודי נסע ? לעזאזל ! ... יודע הוא שלא יהיה בביתו ומוזמיני לכאן ... כרסתן שכמותו !
שרה-לאה. אתה נחפו —
ראובן (בטון של אירוניה). אצל האקספדיטור שלי, יחיה, ישנה, ברוך-השם, עבודה ... לכל מלה שהוא מוציא מן הפה אוהב הוא האקספדיטור שלי להוסיף :

ברוך-השם'... מן הצורך הוא למשוך ברוך-השם... את אופני העגלה בזפת... כבר הם חורקים, ברוך-השם'... אלו הן ידי המטונפות! בשעה של חצות לילה הוא נזכר, ומבקשני להעיר את שכירו כדי למשוך את העגלה ושלא לאבד זמן ביום המחרת בבוקר... ואולם אני הן לא אלך ואטיריד אנשים משנתם אחרי יום כולו של ישיבה בשרב על גבי העגלה ומשיכת הרסן!... (מריח בידיו) זפת!

שרה-לאה, הגם אתה, הנך יושב על גבי העגלה?

ראובן, לא... אני הולך אחריה—עגלת המשא הרי היא מתנהלת בכבוד ורוחי תקצר בשבתי עליה.

שרה-לאה, והנך הולך?

ראובן (מרים רגל), ראי: הרי לך חור אחד (מראה ביד על רגלו השניה) וכאן הוא השני... כשהעגלה ריקה הריני נגרר אחריה וכשהיא מלאה אני צועד לפני... על פני התחנה ממתינ לנו כבר זקננו, זורק מבט חודר ומקיף על העגלה ומסנן לו לעצמו מבין שפתיו: מלא הוא, ברוך השם... גם דודי נותן לו חבילות.

שרה-לאה, הנך בא, אמנם, לבית-החרושת של דודך?

ראובן, כשהוא חיובש סחורותיו לשלחן בתוך המדינה—לכל הרוחות שבעולם! דודי שלי—הרי הוא הולך ומתעשר מיום ליום... כמעט שבכל יום אני משלח פרקמטיא שלו.

שרה-לאה (מתוך מחשבה), האם כותבים לך מבינתך?... לא טוב עשית, ראובן, שלא נשארת אצל דודך, הוא, ודאי שהיה משלם לך בעין יפה... מלבד זה מאוסה היא מלאכת ההליכה אצל אקספדיטור, להיות נגרר אחרי העגלה, לחזור בכל יום ויום על בתי הפבריקנטים.

ראובן, אחרי הברוך-הבא' שהיה לי בכאן, ממש ששמחתי עליו, על האקספדיטור, מור, כמוצא שלל רב... עדיין לא ראית אותו, את האדון האקספדיטור? (מודר בידיו מתחת לחזהו) זוהי קומתו של בריג'ס זה, ואני בשעה שאני מדבר אתו אני מתרומם על ראשי אצבעותי (שם את ידיו בצלעותיו כשהוא מתרומם על בהונות רגליו) יסלח לי מר שפיר, אין את נפשי לסובב עם אשתך בשוק. כל עיקר!—ואת תארי לך את התמונה היפה הזאת!

שרה-לאה (בשחוק קל), הוא משלחך השוקה?

ראובן, ביומא דפגרא אחד, כשהעבודה מועטת, עלה על דעתו וקרב אלי עם הסל הקמין, הואיל-נא בסובך... אדוני הוא—הריהו פונה אלי בלשון, אתה... דודי יחיה קוראני ראובן'קי... טופח לי מחמת אהבה בגבי... השתדל, חביבי, והבא את שוברותיהם של הסחורות במוקדם האפשרי...

שרה-לאה, האמנם? הוא מסביר לך את פניו, ואני הייתי חוששת שיהיה כועס עליך על שהשיבות את פניו בדבר הכהונה שהציע לך בקונטורה שלו.

ראובן (קורא במון דודו) אין בכך כלום!... הרבה ראובנים איכא בשוקא! סחורה זו יש להשיג תדיר!... ובנוגע ל,סבר פניו היפות' שאת משתוממת עליהן ככה, כלום אין את יודעת שכמעט כולם—פנים יפות להם... השוברות—לכאורה, מה בכך אם אקרים או אאחר מעט להביאם מן התחנה, ואולם גם דבר אשר כזה עלול להסביר יפה את פניהם של הללו, ובשעת חזרה כזו המה פונים אלי בלשון, אתה', לא אחת הוצאתי להם את תעודתי והראיתי להם באצבע על עשרים השנים הרשומות בה.

שרה-לאה, כלום מבינים הם?

ר א ו ב ן . יותר מדי ... וכבר הלשינו עלי. האקספירימנט הוכיחני לא אחת : ראובן, אין אתה יודע כיצד נוהגים עם פבריקאנטים ... אין פבריקאנט אחד דומה לחברו ... — בזה חשב לעקצני, כלומר, דודי שלי הריהו מן האנשים שדעתם אינה זוחה עליהם, ואוהבים לפעמים מילתא דבדיחותא ... אני, אמנם, האמנתי : פרצוף אחד להם לכל הכלבים ! ואולם עכשו יודע אני ששונים הם, כל אחד — יש לו משלו .. כסבורה את שאין זה מענין ?

ש ר ה - ל א ה . דורך, כפי שאני רואה, הנחי הטוב שבפשר המכות .
ר א ו ב ן . אָ—האָ, דודי שלי ! הוא בקשני שאבוא אליו כאן, דבר לו אלי... לשם מה נוקק לי עכשו ? הנה החליף את רואה-חשבוניותיו ב א ח ר . זה ימים אחדים שאני מוצא שם אצל הקתדרא פנים חדשות, ספק ידועים לי וספק אינם ידועים .

ש ר ה - ל א ה . בודאי את שימיק !
ר א ו ב ן . קשה לי לזכור מי הוא ואיפה ראיתיו... ואולם גאותן הוא זה האיש מאין כמוהו. אתמול היו חובשים אצלם סחורות. אחת החבילות היתה כל-כך גדולה עד שאני וזה הנכרי, גבר-אלים שעל העגלה, עמלנו בה ולא יכולנו להזיזה ממקומה... ובר-נש זה יושב לו בידים משולבות על נבי הקתדרא... כך ! (מחקה את אופן ישיבתו, קם פתאום) יסלח לי אדוני, רואה-החשבוניות—! והנה פניו של זה מתעותים ומתכרכמים מתוך כעסו, והריהו צועק: אל תהא עז-פנים יותר מדי...—צחקתי בקול גדול ואצא לקרוא לנכרי השני היושב על העגלה לעזור לנו.

ש ר ה - ל א ה . הטלת החבילות—מלאכה זו, כמדומני, שיכת לאלה הנכרים, ולא היה לך, אמנם, לבקשו... אתה רוצה בזה והנך מסיע להם !
ר א ו ב ן . הן הראיתי לך כיצד אדם זה יושב !... (הפסקה)

ש ר ה - ל א ה . ואולם אין אתה זוכר אותו? חברו של אוסקר—.

ר א ו ב ן . (נזכר). אהא! אז... חברה של לצים זו !

ש ר ה - ל א ה . חברים משונים לו... כמעט כולם.

ר א ו ב ן . כמותו הם חבריו...

ש ר ה - ל א ה . (בקול רפה, לעצמה), אומ-הו...

(הפסקה)

ר א ו ב ן . (מתבונן בה רגע ושואל), נבל הוא אוסקר, האף אין זאת, שרה-לאה?

ש ר ה - ל א ה . אמת... (פוסקת ממלאכתה ופונה בשחוק קל לראובן) היודע אתה מה שאמר לי אתמול?

ר א ו ב ן . (זורק משהו למעלה וחוטפו בידו), מה ?

שהנני יפה .

ר א ו ב ן . (נושך קצות שפתו, בלעג). אמנם כן, את מוצאת חן בעיניו ? ! (מחשה רגע, פונה אליה פתאום) שרה, מדוע זה לא תכי אותו פעם בלחיו ? (טרים כף ידו מול פניה) כך !

ש ר ה - ל א ה . בעד דברים טובים ויפים כארה אין סומריין ... מכת-לחי, הרי היא באה לאחר-כך, בלילה... דודתך קמה היום בבוקר וחדשה בפיה : דם היה שותת מחטמו של אוסקר הלילה, כל הכסת מטונפת היא... (אחרי דממה קצרה)—והו בחר כדבעי !

ר א ו ב ן . (שלא שמע מתוך הרהוריו). מאי ?

ש ר ה - ל א ה . הוא נחן וישב על יצועי—!

ר א ו ב ן (תמה קצת ונבוך). היאך את מדברת היום, שרה-לאה ?
 ש ר ה-ל א ה (פניה מפנים לעבר אחר). כל-כך תמימה כבר איני—חבל ! ... אפשר, אמנם,
 שאוירה של העיר הגדולה... (פונה אליו) ואולם את עיני אני מראה לך
 בכל זאת —

ר א ו ב ן (קרב אליה ביותר). הבי!
 ש ר ה-ל א ה (עומדת לפניו בראש זקוף ומישירה להביט בו בעיניה). אינך מאמין — בחזון !
 ר א ו ב ן (מסתכל רגע בעיניה וגותן לאט לאט בראשו ונושקה בשפתיה).

ש ר ה-ל א ה (לאט לאט נופל ראשה, והרי היא מדברת כמורה בקול רך וחשאי). כשהלך ממני זה
 השלכתי מעלי את הסדין אשר כסני. חם היה לי ביותר ; ובאותה שעה
 הייתי שוכבת ומדהרת בך, ראובן ... (דממה קצרה. מתאוששת בשחוק קל). בא
 לי מכתב מאבא : שמה תבואי הביתה, הריהו כותב לי, מצאתי חתן
 בשבילך, שרה-לאה—

ר א ו ב ן (נושקה בשפתיה). למה זה, הוי למה זה הכלימך ? אלמלי היה נושק לך,
 שרה-לאה, כמו שאנכי עכשו ... אזי — וכי מה היה אזי ? ...
 ש ר ה-ל א ה (בעינים מורדות). איני יודעת, ראובן, איני יודעת ...
 (צלצול מבחוץ).

ר א ו ב ן (בגשתו אל הדלת לפתוח). מצלצלים ובאים—שמה אין זה דודי, אזי הולך אני
 ובא אחר-כך — (פותח, נושא המכתבים מוסר לו מכתב).

ש ר ה-ל א ה (מתבוננת מרחוק במכתב שביד ראובן). ממעטפותיה של עירתנו ... מכתבו של
 אבא—גם הוא היה מונח במעטפה כזו — צרה ומארכת !

ר א ו ב ן (עדין סוקר במכתב, קורא את כתבתו, מקלו תחת בית-שחיו). הרי זה שלוח
 מ ב י ת י — ולא אלי ... כתב-ידו של אבא — לדודי!.. (תופש בשתי אצבעותיו
 בשולי המכתב) הכדאי הוא ?

ש ר ה-ל א ה. אחר כך תמסרהו לדודך ?
 ר א ו ב ן. ושמה אהיה גונזו אתי ולא אמסרנו כלל ? דודי, ודאי שיתגעגע הרבה
 על מכתבו של אבא !

ש ר ה-ל א ה (כשהיא עסוקה במלאכתה). נו ... אין לדעת, ראובן. ... שמה נחוץ הוא המכתב
 הזה. ...

ר א ו ב ן (מביט בה רגע תמה וקורא אחר כך בקול רם). מאמינה את, שרה-לאה ! ואני —
 הנני בטוח שאין מבקשים כאן כלום ... מעט, כמה שידי השיגה, שלחתי
 לפני ימים אחדים ... בכלל—אחרי מכתבי שהריצתי להם ... הנני בטוח
 ומנית כאן את המכתב ! (משליכו על השלחן).

ש ר ה-ל א ה (מתנצלת). לא לזה נתכונתי ...
 (הפסקה).

ר א ו ב ן (מתוך מחשבה טורדת, עומד וסובב את מקלו בנקודה אחת ברצפה, מרימו לאחר כך ומכה
 בכח בקרקע).

ש ר ה-ל א ה (מודעזת מקול הנקישה).
 ר א ו ב ן (מודקע וממהר אל הדלת). כבר אני שוהה כאן כל-כך הרבה !

ש ר ה-ל א ה (קריבה אל המקום שעמד שם ראובן, מתבוננת ברצפה, בשחוק קל). נקב קטן ברצפה
 לזכרון ...

ר א ו ב ן (בפתח הדלת, כשהוא מנופף את המקל בידו). זהו מקלי!
 ש ר ה-ל א ה (בקול רפה וכבת-צחוק). ראובן !

ר א ו ב ן (תוחב את ראשו שוב אל הדלת מבחוץ).
 ש ר ה-ל א ה (בקודם). גם דורך, כשמקלו אתו — טבעו לכעוס ...

- רעזע זע עדין לא מן היותר קשות היא, שרה-לאה... (יוצא וסוגר את הדלת למחצה).
- דורה. (מעבר הדלת השני), ראובן! חזור, חזור! ראובן! (באה כשהיא מושכת אותו בידו) (בקול רפה), הניחי לי...
- ראובן. (מניחה את ידו, מכבישת קצת), הנה לא יבוא ראובן לביתנו כלל! ראה תראה שעוד אכתוב את כל זה ל...—מה שם אחותך, ראובן?
- דורה. דבורה.
- ראובן. שמי ממשי!... אלשין, הוי כמה אלשין עליך לפניך (צופה את רהיטי החדר המכוסים), ראובן, ראובן, הנה הכל מעומף כבר כאן.
- ראובן. רבים כבר יצאו לנאות דשא...
- דורה. היום לא יחזרו עוד בלא-כלום... ואולם אני—הרי כאן אני נשארת! גם את, שרה-לאה, את תהיי בעיר (פונה לראובן), וראובן ילין פה... היואיל ראובן לבוא הנה וללון?... יש לחשוש אמנם שלא תעשה גם את זה! פעמים שאתה רואני ברחוב ואינך אימר לי שלום...
- ראובן. (בא רגע במבוכה ואינו יודע מה להשיב. מתכוון בבלוסה שעדיה, בצחוק קל על שפתיו). מחליפה את את שמלותיך עליך וקשה להכירך...
- דורה. אכן! וכתנתך אתה תמיד אחת היא, כשבאת לבאן בפעם הראשונה, כתונת אדומה זו הייתה לבושה...
- ראובן. לא זו דוקא!
- דורה. (רצה אליו ונוטלת את שולי כתנתו), שרה-לאה, שמא לא זו האדומה?
- ראובן. הרבה הן אצלי, אלא שכולן בעלות צבע אחד הן, אדומות...
- דורה. אני גם-כן אוהבת את הצבע האדום... ככלות הקיץ, ראובן, אשתחרר מן השעורים אצל המנגנת, ואלך אתך לרחוב הארוך... הרי זה מענין?
- ראובן. מאד!
- דורה. ותקחני אתך?
- ראובן. (פורץ בצחוק של לעג). (נעלבת קצת), הוי כמה רע הוא, כמה רע!... ועודנו קרובי!... אבא מאמין שתלין כאן לכשיסעו; אני כבר חשבתי—לא, לא אניד לך עוד... גם עם אוסקר אתה נוהג כך?...
- ראובן. כמעט שאיני רואה... אוי—אוי! (מזכיר ופונה ללכת) עוד אהיה כאן... בעוד שעה יבוא אבא?
- דורה. בוא, בוא! גם אוסקר יהיה בבית... עוד מעט והוא בא עם גרמפון.
- ראובן. עוד אהיה כאן גם בלא-חכי! (יוצא).
- דורה. (שרה בקול), *Захочу полюбить! Захочу разлюбить!*—בחור נאה הוא ראובן, האף אין זאת, שרה-לאה?
- שרה-לאה. אמנם כך.
- דורה. (מסירה את מנבעתה מעל ראשה), *Захочу*—השמעת כבר מזמורים מתוך גרמפון שרה-לאה, בבית שכננו.
- דורה. אוסקר מביא אתו היום גרמפון גדול. קצרה רוחי לחכות לו בבית-המסחר לכלי-שיר, הוא ברר לו לוחות... *захочу полюбить!*
- שרה-לאה. מתוך הגרמפון?
- דורה. אוסקר בוחר לו לפי טעמו! (בקוקישות) *По-люб-лю!* — וכך מרכינים באותה שעה בראש, ויד אחת תהא מונחת על החזה דוקא (במימיקה הנוצצת) *Захочу разлюбить!*—וכאן צריכה היד להיות נטויה והפנים רצינים קצת...

אמת שמבינה אני?

שרה-לאה: כמיני ממש... רוצה הייתי לדעת, דורה, אם באמת אני נשארת אתך בעיר?
 דורה: אוסקר רב עמי היום, הוא אמר שגם את יוצאת למעון הקיץ...
 שרה-לאה (עולה על כסא כדי להעשות את שעון הקיר): האכסה גם את מורה-השעות,
 דורה? איני זוכרת כיצד אמרה לי, אמא?

דורה: כסיהו, כסיהו!

שרה-לאה (מכסה גם את השעון): אוי, אוי, כל-כך איני רוצה לנסוע אתם!... (לדורה) הנה
 אני מכסהו, ואולם הן לא נרע את השעה, דורה...

דורה: אין בכך כלום... אזי נישן עד חצות היום ונהי ערות בלילות עד שתרכנה
 שמורות עינינו מאליהן.

שרה-לאה: הוי, כמה הייתי רוצה להשאיר אתך כאן!... (גומרת את מלאכתה).
 דורה (נגשת אליה, תופשתה בכרכיה ומורידה לארץ): כאן את נשארת, שרה-לאה, כאן,
 כאן!

שרה-לאה (מתקנת את שמלתה הנקמטת קצת): גברתנית את, דורה, הרבה יותר מאוסקר.

דורה (צוחקת): האם כבר נאבקת אותו?

שרה-לאה (מעמידה עליה פנים רצינים, דממה):

דורה: איני סבינה את זאת. שרה-לאה, כאן, בבית הזה, עדין תינקת אני—ואולם

ברחוב על פני המדרכות מסתכלים בי ככה הגברים... בת כמה את?

שרה-לאה (הבד הלכן נשמט ונופל מידה): בת עשרים ואחת...

דורה: ולי מלאו שש-עשרה, שש-עשרה שנה! (מפשיטה את שרול המלוסה ומסתכלת

בורועה החשופה והלבנה. מצלצילין). כך מצלצל שימיק. (נגשת לפתוח ואינה מכסה

את ידה).

שרה-לאה (מרימה את הכד): עכשו חולכת אני עם הכד אל הטרקלין... דורה! (מרמזת

לה על זרועה המנולה שתכסנה ויוצאת).

דורה (מפשילה את השרול ומגלה את זרועה השנית. פותחת את הדלת בבל רחבה, נרתעת וצועקת):

שימיק!... וי, וי... (מורידה מהר את שרוליה על ידיה) עכשו הריהו בא... בשעה

שעומפים את הרהיטים דוקא!

שימיק (שם את כפות ידיו על עיניו): אבא באן הוא?

דורה (מתוך כעס): הנה כי כבר... (אחרי רגע קל) אין אבא בביתו

שימיק (מסיר את ידיו מעל עיניו ומביט בה): עכשו נהנה אני מזיוו של עולם.

דורה (בקול רפה): הנה הוא מסתכל בי... כהני אינשי בחוצות העיר...

שימיק (מצא את מחשבתה, סר ממנה בשויון-נפש גמור):

דורה: לא פללתי שבשעה זו דוקא יבוא... (מעבירה בידה על זרועותיה המכוסות

מתוך בישנות).

שימיק: חשבונית ושוברות, דורה, בשביל אבא... (הפסקה) ואמא בבית?

דורה: אני כאן!

שימיק: את?... עדיין קתרתנית קטנה את!

דורה (באירוניה): האמנם?

שימיק: קתרתנית קטנה שלא צמחו עוד שמלותיה... חצי אמה ממש חסרה לה

לשמלתך כדי שתהיינה שוליה נונעות ברצפה...

דורה (בורעת על ברכיה לארץ, שמלתה מתקפלת ונופלת לארץ): עכשו אתה אנהני בברג

שימיק (תופש מתוך תמיה וצחוק בשתי ידיו בראשו): אוי, אוי, ביצד קטנה זו דוברת

האספר את זה לאמא? (דממה) הוא נגש אליה, לוקחה בשתי זרועותיה ומרימה

כשהוא נושק לה נשיקה קלה במצחה).

דורה (ווקפת את ראשה, מניחה כף ידה על מצחה): אה... (בקול רפה כשירה עדיין מונחת על

- מצחה), מה זה עשית?
הנה העירותי שם (מורה באצבע על מצחה) את המחשבה הבוגרת הראשונה!
(באותו המון הרפה והתמה), עדין לא אחוש אותה...
שימיק דורה
שימיק (קרב אליה ונושקה נשיקה קלה על שפתיה, בוחנה אחר כך בעיניה ושואלה), עכשו—?
דורה
(נמוגה קצת ממנו לאחוריה), האספר את זה לאמא?
שימיק (מעט נבוכ), הוא אשר אמרתי, עדיין קמנה את!...
דורה (פורצת בצחוק ונופלת על צוארו), לא אספר לה כלום, שימיק! לא-כלום! לא-כלום!... וכי מה כאן מינח אצלך בכים החזה? (ממששת בו).
שימיק חשבונות ושוברות, דורה...
דורה (צופה לתוך בים התווה), כל-כך הרבה... (תוחבת לשם יד) ז'ורנל! ז'ורנל!—האח, הנה כי רמיתני!
שימיק (תופשה בקצת פחד בידה), לאט, לך דורה, כך אפשר לקרוע... זה עתה, זה עתה השגתים, קריקטורות... ז'ורנאל של קריקטורות חדשות.
דורה (בשמחה), הנה כי כן! (מוציאה את הז'ורנל בתמיפה, הרבה חשבונות ושוברות וכל מיני נירות נופלים לארץ).
שימיק (נזחן לארץ לאסוף אותם), אוי, אוי, מה עוללת לי, דורה? אין אבא אוהב שיהיו החשבונות מצוררים ומקומטים ביותר.
דורה (רצה עם הז'ורנל הצרה, הופכת דף ראשון, מסתכלת רגע בתמונה ועושה כף ידה כעין שפופרת ומריעה בו), דלקה! דלקה! הוי דלקה!
שרה-לאה (מופיעה בפתח המרקלין מבוהלת).
דורה (בשחוק קל לשרה-לאה), לא דבים ולא יער... (מבה ביד על הז'ורנל) כאן היא הדלקה! בואי ראי—(שרה-לאה נגשת אליה ומביטה לתוך הז'ורנל) הרי הוא עומד בזה, ברכיו הכושלות רותתות—רותתות... (ברכיה מתחילות רועדות והיא מריעה עוד הפעם בידה בשפופרת) דלקה, הוי דלקה! (נגשת אל שימיק) אשה זו—מי היא?
שימיק מן המככות... הפכי את הדף!
שרה-לאה (שבה אל המרקלין).
דורה (הופכת דף אחד ואחרי שהתבוננה אל התמונה פורצת היא בצחוק, מושכת צוארה ונושקת את האויר) פ—פ—פ...!
שימיק למטה מוצאת את רשום...
דורה (קוראת) מכבים... (צוחקת בקול) כלום מסוגלת היא צורתך להשתנות כפניו של שוטף זה?
שימיק משתנה היא ממילא, בזמנה...
דורה (תמהה). הן זוהי קריקטורה! נסה-נא, שימיק, ושנה פניך...
שימיק גשי הנה!
דורה (צועדת היא כמה צעדים אליו ושבה), לא, לא... ואולם נסה-נא! נסה-נא!...
שימיק (פושט צוארו לפניו כלפי דורה, כופף את ברכיו, צורתו מודקנת ומתנוגת מתוך תאוה והרהור נושק באויר, משום שאין בכחו מחמת זקנת להגיע עדיה), פ=פ=פ!
דורה חדל! אוי חדל... מה איום! אלי, מה איום.
שימיק (פניו שבים אליו), מה איום! והרי זאת היא הקריקטורה התיה המתהלת בת אתנו, חביבה!...
דורה (הופכת עוד דף ומסתכלת בעיון רב בתמונה החדשה, קרבה אל שימיק ושואלתו), כל זה — מה?
שימיק חורשה.
דורה וזו, הנצבת כאן?

- שימיק. ריבה נאה וחכמה אחת, שהלכה תועה ביער. מתוך קצת יראה, קצת אהבת השלטון והרבה חונף, רוצה להתעות את פריץ-החיות ... הרי היא עומדת תחת העץ.
- דורה. היה-נא, היה כמיה!
- שימיק. זה ישוה לך ...
- דורה. מה אתה סח, שימיק?
- שימיק. את, ודאי שתצטרכי לכך, דורה ...
- דורה. (בקול רוער קצת). היה, היה כמיה!
- שימיק. (משנה את טעמו, שוטט קצת ראשו הצדה. פניו נעשים צוחקים-צוחקים וערומים-ערומים ועיניו גנרניות. ואולם על כל צורתו מרחף פחד קל).
- דורה. די יהיה, שימיק, הוי מה מכוער! מה מכוער!
- שימיק. (צועק אף הוא מעומק לבו). מכוער! והרי גם זו מתהלכת עמנו דצדה נפשות... (נגשת אליו, הופכת דף וכיון שנסתכלה בתמונת היא מרימה יד אחת עם אצבעות משורככות לעבר פניה האחר, מראה פנים של אימה, כדי להפיל חרדה על כל הנואים) או—או—
- דורה. או! ... מי היא זה?
- שימיק. חצי-דוב וחצי-אדם ... נרגש היא ביותר ברגע זה ... אינה היא אותה, לכאורה, והריהו עימך כך, מיכן להתנפל עליה ...
- דורה. (נמונה אחור אל הקיר). השתנה-נא, שימיק ... היה-נא חצי-דוב, וחצי אדם?
- שימיק. (בפחד). כך, כך... חצי-דוב—חצי-אדם ...
- שימיק. חדלי לך, חדלי לך... ערין צעירה את.
- דורה. נסה-נא, הוי נסה-נא!
- שימיק. (נעשה תור, מבוהל, מתוך שחוק קל). את היי לריבה נאה וחכמה, קטנת'... (ברצינות). כיו הנצבת כאן?
- שימיק. (מרכין אלם בראשו).
- דורה. (מסתכלת בתוך הוורגל, וכמו שהיא מוצאת שם כך עושה גם היא, פותחת שני כפתורים עליונים של הבלוסה, מקפלת ותוחבת את הקצוות מזה ומהו. עד כדי שיהי לוח חזה חלבן נראה קצת, שומטת ראשה בתוך הצדה ועל כל פניה מרחף צחוק קל ומתול בפחד).
- שימיק. (מרים לאט-לאט את ידיו לשני עברי פניו, משרבב אצבעותיהן כפי מראה הדוב: משגי עברי פניו. פיהו נעשה רחב ופעור, שפתיו ארוכות ומתוחות, שתי שורות שנים חדות, לשונות וכולמות. עיניו ופל רשמי פניו מפיצים שרירות וצמאון ותאות-המין פראית. צועד הוא במוחות כהולך על ארבע, על רגלים עבות וקצרות. תולך הלוך וקרוב לדורה).
- דורה. (רוצה לצעוק ואינה יכולה. לשונה כאלו דבק ללחכה. דאשה נשאר שמוט קצת על כתפיה ופניה קומאים-צוחקים מתוך פחד).
- שימיק. (רוצה לתפוש בה ולחבקה בזרועות הדוב שלו).
- דורה. (צועקת צעקה קצרה). שרה-לאה!
- שרה-לאה. (מופיעה בפתח הדלת).
- שימיק. (בין-דגש משתנה הפיונומיה שלו, והרי היא מוצאת אותו עומד בקומה זקופה וידיו משולבות על חזהו).
- דורה. (צוחקת בקול). חא-חא-חא! אחרת, שרה-לאה... לו באת רגע אחר קודם לכן!
- שימיק. אזי—?
- דורה. היתה רואה כאן בריאה שחציה אדם-וחציה דוב...
- שימיק. (מוקד בעיניו את שרה-לאה, לאט-לאט כמרבב אל נפשו). שרה-לאה גדולה היא ממך בשנים... היא ודאי שזכתה כבר פעם בחייה וראתה,

- דורה (תמחה ומביטה לצדדיו). היאך והיכן?
שרה-לאה (שבה אל הטרקלין).
- דורה (כמדברת אל עצמה). כלום אפשר הוא שאוסקר הוא חציו דוב.
שימיק (נכנס לתוך דבריה). אָה! אין כל ספק שאוסקר אחיך הריהו בא לפעמים עד לידי מדרגת דוב גמור—היער עמוק הוא... הבי לי את הז'ורנל!
- דורה. לא... עוד לא עברתי עליו, עוד לא ראיתיו בו את הכל... (מתחילה הופכת כרסיו).
- שימיק (בקול מצוה). הבי לי את הז'ורנל! (ממאר אליה ונוטלו מידה בחזקה). כל כך רבה את, הנערה, כל כך רכה וצעירה!!!
- דורה (מוצצת בפיח את טפת הדם מעל ידה). סרטתני, שימיק, עד שפך-דם...
שימיק (תוחב את הז'ורנל בכיס חוזהו). הסליחה!
- דורה. ומה קריקטורות באות שם הלאה?
שימיק. בעמקן של יער—?
- דורה. איזה?
שימיק. עד לידי מדרגת דוב גמור.
- דורה (מתחננת מלפניו). אנא, הראה לי. שימיק!
שימיק (מנין בידיו על חוזהו ונסוג קצת ממנה). סורי, סורי, הריני ירא (מביט בה בעינים חודרות ובראה).
- דורה. הנך ירא... את מה אתה ירא?
שימיק. מימי לא הייתי עוד דוב, דוב גמור. ואת—אפשר יעלה על לבך ותבקשיני—ותפצרי בי... כל-כך רכה את וצעירה בשנים—האם תוכלי ותעמדי על נפשך?... (מביט בה, שם את ידו לתוך כיס בגדו ורוצה להוציא את הז'ורנל) ירא אני, דורה, ירא אני.
- דורה (אינה נותנת לו להוציא את-הז'ורנל. מתוך פחד אינשמינקיבי). לא... לא... אל תוציאהו משם... אתה מימיב כל-כך לחקית ולהרמות...
- שימיק. דא עקא!... והרי אין אני רשאי לשאת אתי את כל זאת... הרופאים אסרו עלי... בשלמה גרשוני מן הגמנסיון ידוע לך?
- דורה. ספרת לנו.
- שימיק. יותר מדי אני חודר בה, בקריקטורה... בו ברנע שאני תופס אותה אני ממיתה בפה מלא צחק; מני אז יש שאני שוקע בה ואיני מרגיש... קשה לך מעט להביץ?... ואולם ראי נא, ראי, באלה הימים האחרונים התחילו מודמנים לי על דרכי קריקטורות חיות... הראשון—הוא מירי, מי שלמדני פרנציות... הקריקטורה הראשונה החיה!—וסמרת לי על חטמו והמתיו... עכשו באות הן וצצות לנגד עיני לפעמים יותר קרובות, ומפני כך התחלתי חושש וירא להסתכל זמן רב בפניו של אדם...
- דורה. (מביטה בו בחשד-צלצל). הרי אמא! (רוצה לפתוח).
- שימיק. (מוציא מתוך כיסו את כל החשבוניות והשוברות ומניחם על גבי השלחן).
- דורה. (לאמא כפניסתה). כבר שכרתם, אמא?
- רבקה. אָה, שימיק! (לדורה) מעין גרוע לגמרי; שני תאים קטנים וחדר-הבשול; התאים המה בני חלון אחד, והאחד הוא אלכסוני ושרוי תמיד באופל.
- דורה. ואף-על-פי-כן שכרתם!
- רבקה. אין ברירה, בתי... עוד מעט וכלה הקיץ... (פונה לשימיק). ואתה שימיק, הנך כאן! מבית-הנתיבות אנו באים, אישי הלך ישר אל הקינמורא.
- שימיק. (לוחץ את ידה בתוך שלו). ואני לא ידעתי כלל שנסעם—והבאתי את הקינמורא

- לכאן (מראה על הנירות שעל פני השלחן).
 רבקה. אמנם, הוא אמר לי בדרך שרואה-החשבוניות לא ירע מה לעשות בשוברות...
 שימיק. (צובר את הנירות בידה). ובכן, צריכים להדרו קצת.
 דורה. (הולכת בכל הזמן הזה אילך ואילך בחדר, מרוננות קצת ממה שהיה, מתעכבת לסוף על יד החלון וטביעה בעדו התוצה).
- רבקה. (לשימיק). מסופקני אם עוד תמצאהו בקונטורא, ודאי יצא כבר ומוטב שתמתין לו כאן (יושבת, מסתכלת בפנים יפות בשימיק). אורח אתה אצלנו... זה ימים ושבעות, שימיק—ואולם ראה, חא-חא-חא! (מתוך צחוק) מהו שם משפחתך? בשוכנו מן השרה שואלני איש על שם משפחתך. —יושב אצלי בקונטורא רואה-החשבוניות זה חודש ימים ואני את שם משפחתי לא אדע! — שם משפחתי של שימיק? הריני שואלת ופורצת בצחוק—(צוחקת) אני הן את שם משפחתך לא אדע!
 (מאצל החלון), אבא כבר הולך!
 דורה. קראסנפוליאנסקי, עדינה, שם משפחתי הוא קראסנפוליאנסקי...
 שימיק. היאך?
 רבקה. (בסבלנות רבה ובהכרה). קרם-נו-פו-ליאנסקי!
 שימיק. קרם-נו-פו- (ועמדה).
 רבקה. (נומר אחריה). ליאנסקי!
 שימיק. ואני לא הייתי מאמינה שזולתי שימיק יש לך עוד שם לואי אחר...
 רבקה. כמה שנים הנך יוצא ובא אל הבית הזה, א?
 שימיק. (אחרי רגע של דממה). גם בעיני אני מעט מזור הרבר... מובטחני אמנם שאם יקראו לי בשם משפחתי אהיה שוכח לפנות לאחורי... הן גדלתי עם שימיק. מתחלה בבית אבא ואחר כך כאן, בבית הזה... (מניח ביד על גבי ביד) את שימיק יודעים הבל? את שימיק, את שימיק... האין זאת?
 רבקה. מאד אפשר שגם אוסקר אינו יודע את הסוד הזה?
 שימיק. חברי שלי—
 דורה. (רצה מאצל החלון ופותחת את הדלת עוד כשרם שצלצלו). ראו נא, ראו כיצד צריכים לכון את הרגע—הנה פתחתי ואבא בא לקראתי!
 ברוך. (נכנס בעד הדלת הפתוחה, מחליק את כתו בראשה). הרי את מנחשת, מנחשת, קמנתי!... (רואה את שימיק הקם מכסאו) אה, ממתינים לי כבר כאן... ואני שכחתי לגמרי להודיע בקונטורא שאני יוצא לשעית אחדות עם אשתי את העיר. את השוברות הביאו?
 שימיק. עוד היום בבוקר. חצי שעה אחרי שכבדו יצא...
 ברוך. (מצטער). אי, אי... באופן כזה היינו יכולים לשלוח אחדות מהן עם הפוסתא הקודמת!
 שימיק. לא ידעתי אי-אלו מהם. כמדומה לי שלאחד היה מר קצמן חושב לשלוח ע"י אינקסא?
 ברוך. אכן, לאוריסא, לויצמן, ע"י אינקסא, ע"י אינקסא!—גם החשבוניות כאן הסז כאן.
 שימיק. ברוך. אם כן נבוא ונחזה (מביט סביבותיו. לרבקה). הנה שחקת לי, רבקה, באמרי שעוד היום נאסוף את כל המטלטלין ונצא אל השרה; ראי, כבר הכל ברוך ומעושף כאן (פותח את דלת הטרקלין ומציץ לתוכו). עוד מעט ונגמרה המלאכה גם שם.
 רבקה. (קמה מעל הכסא מתוך עצלות. בלכתה אל הטרקלין). אאחר מבוא אל שני החורים

- על פני השרה...
לא טוב עשינו מה שהרכינו כל כך לתור ולבור, לפני שבועות אחדים היינו יכולים להשיג שם מעין יותר נאה.
לפי דעתי אין שם אף מעין אחד טוב וראוי לישיב בו, סמוכים הם נאות-הרשא הללו לעיר והרבה קופצים עליהם! אמרו לי, אמנם, שבמרחק של שתי תחנות הלאה, ישנם מקומות יפים...
אכן, לפני שתי שנים וזכרני, שלחיתני לבית גולדמן... גם בקיץ הזה שכרו להם את הוילא הזאת.
ברוך (בתרעומות), מה צר! דוקא בקיץ זה הייתי יכול לבלות יותר עם בני ביתי מחוץ לעיר... חבל, חבל! (כמוצא נחומים) לפיכך, רבקה, בשנה הבאה לחוץ-לארץ!...
רבקה (בפתח המרקלין, מחזירה פניה אל אישה וחוזרת על דבריו האחרונים. כהד קל), לחוץ-לארץ!
דורה (מתרפקת על אביה), בשנה הבאה אוכל גם אני לנסוע אתכם יחד.
ברוך (באהבת אב), בודאי, בודאי, בתי, אתנו תסעו! (לשימיק) בקרוב תתחיל אצלנו עבודה יותר חיה ומתמירה. עשר מכונות-קישור נוספות אצלי!
ה' יצליח!
שימיק, ברוך! יצליח! על כרחו! כמדומה שנהיה טעונים עוד שתי ידים עובדות... משום שחושב אני להשאר מחציתי של הקיץ עם בני-ביתי בשדה (לדורה), האם היה כאן ראוב'קי?
דורה, היה, היה כאן!
ברוך (בישוב הדעת לרבקה), הנה על דעתי עולה עוד הפעם לקחת אלי את ראוב'קי... לו ראיתי, רבקה, כיצר בחור זה עמל אצל האקספיריטור, מולו של איש! מה טוב! מה טוב! אל תשכח לומר לו, אבא, לראובן, שיהי לך. כאן בנסעכם מזה.
ברוך, אדע נא בראשונה מי ומי המה היוצאים לנאות-הרשא: אמא, אנכי, אוסקר, המבשלת ושרה-לאה—גם שרה-לאה הולכת אתנו?
דורה, הרי היא נשארת כאן!
רבקה, לדידי—(לברוך, כמזכירה לו הבטחתו), לשנה הבאה—?
ברוך, בחוץ-לארץ!
רבקה (עונה אחרי כהד), בחוץ-לארץ! (יוצאת אל המרקלין).
דורה (שעמדה והציצה בחלון נוכרת בדבר-מה, חוזרת ורצה אל המרקלין), אמא!
ברוך (נגש אל השלחן, ממשמש קצת בניירות), כאן מונח כבר הכל... אזי נעבר עליהם עוד הפעם... הרשימות הן אצלי (מוציא קונטרס קטן של רשימות). חשבוננו של קלינרמן—הרשימה הראשונה שלו היא.
שימיק (נוהן על גבי השלחן, סוקר את החשבונות ומוציא אחד מהם), קלי = נר = מן — הרי הוא כאן!
ברוך, אם כן קרא, שימיק, כך... את שם משפחתך הייתי רוצה לדעת...
שימיק (אינו מרים את ראשו מעל החשבונות), קרסנופוליאנסקי.
ברוך, קרא, קרסנופוליאנסקי!
שימיק (קורא מעל החשבון), שני מילאנש A, ברובל אחד וששים ושבע אנורה בעד ארשין; ארבעים וארבעה ארשין—73 רובלים 48 אנורה,
ברוך, כך הוא! (כמירב אל עצמו) את רואה-חשבונותי הריני קורא בשם משפחתי... הלאה!

- חמשה דינאגלים ברובל וחמש אנורה, 150 ארשין=157 רובל וחמשים אנורה. כך הוא! (בקול רפה) אוסקר היה גם אתמול בקונסודא, ראיתי אותו בצאתי... הנח לו לקונה זה... הלאה!
- שלושה מדינאגא ברובל ושמונים ושלשה; 91 ארשין=166 רובל 53 אנורה. כך הוא! (בקול נמוך ורציני). עסק הרי זה עסק! השניחה-נא—הריני אומר כאן את כל הסכים 397 רובל וחמשים ואחת אנורה—כך נכון הוא?
- נכון. שובר אתך הוא?
- השובר את השובר משאר הניירות). הריהו.
- עוד בפוסתא של היום זה צריך להשלח! (מעלעל בקונסודא) הנה הוא זיטומירסקי! האם שאלת על אודותיו בעיר?
- פרידמן מכר לו השנה, פפרן—לא...
- בממותא—כמה הוא סכמו של זה?
- (מוציא את חשבונו של זיטומירסקי וסוקרו). שמונה מאות וששים וחמשה רובל.
- מע-מע-מע... (תופס במלוא ידו את זקנו ומגרדו בעיון) ואי-אלו סחורות?
- עשרה שבוימים, עשר פנמות, ועשרה קריפא.
- בעשרות, בעשרות!
- (יוצאת במהירות מן הצירקלן אל המסדרון). אוסקר כבר בא עם הגרמפון!
- (קורא אחריה בנימה) החריש! (לשימיק) רק דבר אחד אפשר כאן לעשות: שמר חוב עד כדי ארבע מאות אני מחזיר לו ואת השובר אני שולח אליו לנובינא על סך זה. קרא נא עוד הפעם, כמה שם מאות?
- שמונה מאות ששים וחמשה.
- מע-מע-מע... וכי מה אתה אומר, כך יהא טוב?
- כמדומני.
- (מחליט). ובכן — כמו שאמרתי! (רגע של דממה, מתוך מחשבתו) כך! רוצה הייתי לשאול, אם נשלחה כבר חבילתה של מרת דריון? לה יכולים לשלוח את השובר תיכף. צריכים רק להזכירה במכתב הצרוף ע"ד שמרי-חוב... כך אני נוהג עמה תדיר.
- (בא מן הרחוב בבגד תלמידים לבן, מכל נושא אתריו גרמפון, דורה באה אחריהם צוהלת. אוסקר אל הסבל). אחרי לחדרי! (לאביו) מול-טוב! דורה כבר מסרה לי את הכשורה הטובה ששכרתם! (טופח את שימיק בגבו) הנך כאן, בוא, ותשמע מזמורים אחרים!
- (מתרגש). ריקא! רואה אתה שאנו מרודים!
- (תופס בשתי ידיו את ראשו באופן מנוחך). ש-ש-שא! (מתוך הליכה לחדרו, הריהו פולט לשימיק) בשתגמר—הכנס אצל... (יוצא לחדרו).
- (נגש אל דלת חדרו של אוסקר הפתוחה וקורא בחום לבו). שים אל לבך וזכור, שלא יראו עוד פניך בקונסודא! (שב רגש אל השלחן).
- (נראה שוב כפתח הדלת). איני צריך לקינטורתיך כל עיקר (פוגר אתריו את הדלת, אחרי רגע נפתחת הדלת שוב והסבל יוצא בעדה החוצה).
- (שרוי ברגונו. ממשמש הוא בידים רועדות קצת בניירות שעל פני השלחן). מן הראוי היה שתחדל ממנו לגמרי... הוא—תלמיד הגימנסיון והולל — את שנותיך אמנם איני יודע... אלא שכל עסק דורש מבעלי עין רב.
- (נושך את שפתיו).

שימיק.
ברוך.שימיק.
ברוך.שימיק.
ברוך.שימיק.
ברוך.שימיק.
ברוך.שימיק.
ברוך.ברוך.
שימיק.ברוך.
דורה

ברוך

שימיק.

ברוך.
שימיק.

ברוך

אוסקר

ברוך

אוסקר

ברוך

אוסקר

ברוך

שימיק

- ר ב ק ה (מוסיעה כפתח הטרקליון), בניחותא, ברוך... שמא אפשר בניחותא ...
 ב ר ו ך ו כ י א ז נ י מ י ס ל ד ו ת ?
 ר ב ק ה (מושבית בקולה המפונק) ש—לי... (מתרחקת ושבה אל הטרקליון).
 ב ר ו ך (מביט אחריה נבוכ קצת וכרוך. רגע של דממה).
 ש י מ י ק (אחורי כתפו) גם על שאר החשבונות נעבור ?
 ב ר ו ך (כאלו לא שמע, שקוע עדין בהרהורו, כשפניו הפוכים עוד אל דלת הטרקליון). לשנה—
 הבאה—בחוץ-לארץ ...
 ש י מ י ק (מתבונן בו מאחוריו בחשך, אחרי רגע), מך—
 ב ר ו ך (פונה אליו במתירות). מה? מה שאלת? על דבר יתר החשבונות? (דממה).
 אסמנס כך — נצרך אני עוד לאיש אחד בבית-המסחר ... וכי מה בעיניך
 ראובן? הן מכיר אתה אותו, את ראובן, היכשר לי ?
 קצת חצוף הוא, כמדומני ...
 ש י מ י ק מה אתה סח? ! איסמנס הוא דוקא ... ולו עוד ידעת את אביו, בעל-
 ב ר ו ך נפש אצילה ... הריני לוקח אותו !
 ש י מ י ק אין אנו מוצאים חן זה בעיני זה .. אלא במשותף מינך, אדוני, להעיר
 אורתי ... חוץ מהקינטורא—ממני והלאה .
 ב ר ו ך (בשהוא צותק מתוך גרונו), חה-חה-חה... ואם גם לא למד בנימסיון? חה-
 חה-חה... (מכר) הוא היה כאן, ראובן, אלך ואשאל מתי בא אדון זה עוד
 הפעם (יוצא אל הטרקליון).
 ש י מ י ק (שעמד כל אותו הזמן כפוף על גבי השלחן, מזדקף בכל קומתו, מרים את ראשו, מביט
 בעקבות ברוך. הוא נעשה חור לרגע; פניו מקבלים עליהם פתאום צורתו של ברוך, מבליט
 את ברסו, תופס במלא ידו קצה סמפרו החלק כאלו היה מחליק ומתגדר בזקנו, משיל אתה
 הנה ואתה הנה בתדר כמנהג הסותרים, א=לא=ברוך). מע-מע-מע...
 (פותח את דלת חדרו ומוצא את שימיק בדמות אביו, מתבונן בו וקורא בתרעומת), אדם
 אוסקר גם אתה, שימיק!
 ש י מ י ק (צופה לאחוריו ורואהו. ברגע זה פניו שכים אליו). וכי מה עשיתי, אוסקר?
 אוסקר אדם גם עתה!
 ש י מ י ק (מחליקו על לסתו). סלח לי, סלח לי, אחא... (ברצינות) ואולם אמר-נא לי, האם
 הייתי דומה לו באמת?
 אוסקר (בבת-צחוק). כמעט שלא הכרתיך!
 ש י מ י ק וי... וי... ואני גם לא הרגשתי כיצד נשתנית... כיצד נהפכתי לאחר...
 (אחורי הדלת מבתוך נשמע רחש ושואן קל. לסוף מצלצלים).
 אוסקר. אהא! הנה הם באים (רץ ופותח).
 (אל התדר מתפצצים שלשה תלמידים-גימנסיון, איסק, ולודיא, ישא, בבלוסות-קייז לבנות).
 איסק (חמה בראותו את אוסקר). עדין בעיר אתה?
 כולם (בראותם את שימיק). שימיק! שימיק!
 איסק (לשימיק). בעירנו עתה ואנחנו לא ידענו!
 ש י מ י ק אבא שלי חדל, מפני איזה סבה, לשלוח לי מזומנים, כפי הנראה, חלשינו
 עלי שמה...
 איסק. מטעם זה הלכת ונשכרת אצל אביו של זה?.. (מראה באצבע על אוסקר).
 ש י מ י ק אומי-הו...
 י א ש א בתור רואה-חשבונות? לא יאומן כי יסופר...
 ולודיא קובלציוק היה רוצה להתראות אותך...
 י א ש א אינך נראה לעין, שימיק... ואולם הידוע תרע את הכרוז שהוציא עליך ולקוב

- בשבוע העברו שתרית את עצמך.
(מתוך תמהון וחשד), שתלית את עצמי!
מה שעולה על דעתו של בן-חם... עיי תליה דוקא!—כלום אין מיתה
יותר קלה, עיי אקדח? כדור-עפרת קטן ברקה—ודי!
(נבהל קצת, תופשו בידו), מאמין אתה—?
פמיטש שלנו, כמעט שהיתה לו אותה צרה כזו שלך, בגלל פהוקים
ועמושים (מתעשש), הפשצי! ובשעת מעשה הריהו מתנועע ונוטה לכל
הצדדין, הן יודע אתה את פמיטש בבוא עליו שעת רצון... אלא שבעוד
מוטד התחטא בחור זה לפני הדירקטור והרבר נגמר בלא-כלום...
(ברב התענינות), בלא-כלום?
רק נסים, נסים מן החדר...
כפי הנראה, אין החדר חביב עליך הפעם, עוד שנה אחת בשיעית...
האף אין זאת? לזנוכ לחש לי דבר-מה באוני...
קורטוב של אמת אמנם צפון כאן.
אני הייתי נשאר?
על אודותיך שימיק, חדלו כבר לדבר.. הושענא חבוטה, יירידי...
(קרב עליו, כועס), בלשון גסה כזו איני מרשה לך לדבר!
וכי מה?
השמר לך, שאם ירים שימיק את ידו, ויסמר לך על גבי חטמך.
(צחוק).
(מופיע בפתח הטרקלין, רואה את שימיק בין חבר הנימנויסאים, בתנועה של אי-רצון). קרם-
נופוליאנסקי! (התכורה לא תשמע ולא תען כלום).
היום ראיתי הולך ברחוב את מורוזוב, אליל הלטינית שלנו; הוי מה
משונה הוא מראהו של מורנו זה בימות הפנרא... משמתחילים ימות
הפנרא אדם זה מתחפש בכגדים פשוטים ומטיל לו כך ברחובה של עיר,
והריהו דומה באותו שעה לפתגם לטיני ישן-נושן...
(צוחק בקול נחר קצת, מעומק חזהו). הה-הה-הה!
(עדיין עומד בפתח הטרקלין מבלי אשר יזוז ממקומו). קרסנופוליאנסקי!
(צופים לקול הקורא).
(בשתוק קל). את מי מאתנו קוראים?
קרסנופוליאנסקי!
(העומד בתוך התכורה כגבו לברוך). מורוזוב—פתגם לטיני ישן-נושן... הה-הה-הה!
(כשפקעה סבלנותו). כסבור אני שאוניך כבדות הן מעט, שימיק?
(כשמעו את שמו—מתאושש בו ברגע, נגש מהר אל ברוך. המה משוחתחים בינם לבין עצמם)
בירכתי החדר, ברוך מתוך רוגז ושימיק נכנע קצת כשראשו מורד).
(פורץ בצחוק). קרסנופוליאנסקי!
(הכל צוחקים).
בואו אתי, ואראה לכם דבר-מה, חדש.
(פורץ בצחוק). קרסנופוליאנסקי! חא-חא-חא!
(הכל צוחקים).
(מאין בם), בואו, בואו!
(פורץ אחרי חבריו גם הוא). קרסנופוליאנסקי! (הכל צוחקים).
בואו ותשמעו את הגרמופן שלי!
גרמופן?!

שימיק
איסק.שימיק
יאשא.שימיק
אוסקר.

איסק.

ולוריא.

שימיק.

איסק.

שימיק.

איסק.

יאשא.

ברוך.

ולוריא.

שימיק.

ברוך.

כלם.

איסק.

ברוך.

שימיק.

ברוך.

שימיק.

איסק.

אוסקר.

ולוריא.

אוסקר.

ישא.

אוסקר.

ולוריא.

קריקטורות

- איסק. נלך, נלך מזה, ולא נפריע את האדון הפכריקאנטואת רואה-חשבוניות מעבודתם...
- ברוך. (כלם יוצאים לחררו של אוסקר).
- ברוך. (במשך דבריו). בכלל, לא היה כדאי לבוא לכאן בעיני מסחר... אוסקר וחבריו—כ'העו!... את שאר החשבוניות שעל השלחן צריכים לאסוף. בקונטורא אפשר יהיה לנמור את המלאכה.
- שימיק. (מקבץ את הנירות מעל השלחן ונותנם בכיס החזה).
- רבקה. (באה מן המטבח, בפתים נוחים וטובים, אחריה דורה).
- דורה. התלמידים!... איסק וחבריו—(רצה צוהלת לחררו של אוסקר). א—הא! Saxony.
- ברוך. (בנחוך קל לרבקה). אוסקר וחבריו...
- רבקה. על מה היו צוחקים ככה?
- שימיק. (מרכס את בגדו כדי ללכת). לשם משפחתי Madame...!
- רבקה. אה!...
- ברוך. חבורה של הוללים! (מתבונן אל שימיק אצל הדלת) למה הנחת את זה, קרסנופוליאנסקי? ... (קרב אל השלחן ומסתכל-בו). אתה, הרי זה מכתב! (נוטלו בידו).
- רבקה. כבר אתה הולך? שב קמעה אצלנו... אוסקר כבר ראך?
- שימיק. ראני, גברתי.
- ברוך. (לאחר שקרא את האדיסא). מאחי שלי, יחיה!... הרי לך חדש זה! (פותחו וקוראו לעצמו).
- רבקה. אמנם זה ימים רבים שלא שלחת לו כלום... (פונה לשימיק). כפי שאני רואה, רבה שם העבודה בהקונטורא שלנו?
- שימיק. ג—נו...
- (הפסקה).
- רבקה. הייתי רוצה לבקשך דבר-מה, קמץ, קרסנו — (פוסקת באמצע).
- שימיק. (בשחוק קל מוציאה מן המיצר). פוליאנסקי.
- רבקה. כך... לין פה אצלנו — מחר אנו שולחים כבר את כל המטלטלין הנחוצים למעון הקיץ... אתה לין פה, בחררו של אוסקר... דורה, הרי היא נשארת בעיר ולא תהי כאן גלמודה... (בשחוק קל מאד) בחברת אדם שמח ומבודח כמך. (בטון יותר חי) ואולם ראה, כמעט ששכחתי, האם יקרך לפעמים לראית את הצרפתי, מי שהיה מורך?
- שימיק. יקרני...
- רבקה. (בבת-צחוק). נו?
- שימיק. (שקש וסיריווי). חטמו של זה חדל כבר להרגיזני... אחרי ששטרתי לו מת בעירי... כפי שאנו רואים, גברתי, רק פעם אחת אפשר להכות דבר-מה בשחוק — אחר כך הרי זה בטל ומת בעינינו! (רגע של דממה, בלחש תורד) והנה מיום שהשלכתי מעלי את בגדי התלמיד שלי, כאלו נפל הלום מעל עיני והתחילו ציצות וצימוחות לפנין חדשות (משפיל קולו ואולם יותר תורד) יותר משונות... הנה כי חכמתי לכל הרוחות שבעולם!
- רבקה. (מסתכלת בו). גם פניך רעים...
- שימיק. (מוציא ראי קטן מכיס חשנו ומסתכל בו כל הזמן, רגעים אחרים בלי כל תנועה, רוצה הוא באופן כזה לחרור לתוך בשר פניו, אתר כך הוא משנה את מעמו, מבריק בעיניו וכו' והכל

במנוחה קופאת וחודרת).

(מרים את ראשו מעל הנליון). אך זה רעיון! (רואה את שימיק כיצד הוא מסתכל בראי. מושך בכתפיו ברמיזה לרבקה) הרי לך זה! ...! התדעי לך מה שאחי כותב לי בזה? על-דבר מעון קיץ! השררה שלהם, שמחוץ לעירתם, עוקר דירתו משם, יהרי ארמונו, כביכול, עומד להשבר, גם נחל-מים וגם איזה חורשה ישנם בקרבתו—מכל-טוב! כך הוא כותב לי (מחפש את המיטרא במכתב ומוצאה), מכל-טוב! לשינו של אחי ... מעט אמנם, על כל פנים, נשאר בזכרוני, הן יליד המקום ההוא גם אני! (מהרהר לעצמו קצת) אלא שקשה לי כבר לזכור! (מתאר לנגד עיניו כתנועות ידים, באופן פנטומימי), בקצה העירה, זו הדרך המוליכה אל נחל המים, מעברו האחד של הכביש, הולך ומתפתל משעול צר, השתול שתי שורות עצים ופרחים מזה ומזה ... במשעול זה לא דרכה כף רגלי מעוררי. תמיד, כשהיינו עוברים על פני הכביש, היתה באה מן המשעול הלז נביחה של כלבים, כלבי הפריץ ... (אחרי ישוב הדעת), מה תאמרי לזה, רבקה?

אחר קצת אחיך בעצתו.

(מתוך מחשבה חרשה), יודעת את מה שעולה על דעתי?

נו?

דמי-קדימה שנתתי היום לבעל המעון מושב שיאכדו, ואנחנו יוצאים לשם ... אחי—כיון שהוא כותב—בידאי אין יפה ואין טוב מזה! ... לדירי...

כך יהיה! ... הריני משיב לו מיד, שניסעים אנחנו ... מה צר, שאין גם דורה יוצאת אתנו ... (פונה ורואה את שימיק המסתכל עדין בראי הקטן שבדור, מושך בכתפיו). מבע של נשים לך, קרנסופוליאנסקי;

(נעזר ומתאושש ברגע זה, וטומן בהרף-עין את הראי הקטן בכיסו).

הילדים יושבים שם ואינם חיששים כלום; אלך ואנסה דבר אל דורה, אפשר שאפתה אותה סיף-סיף לנסיע לדורה... (יוצא לחדרו של אופקר).

(מעמיד בה עיניו, קולו לא רם ואולם חורר). היאך הם פני שלי, Madame?

רעים, רעים ער מאיר... (בנגנה) משים שחכמת ביותר?

ואילם את מכירה אתי, —איסקר שלך הן לא הכירני...

מה אתה סח?

היי נברתי! —(מסיר את כובעו מעל ראשו, מניע כלוריתו ויושב אצלה). הנה זכרתי:

לפני כמה ימים... ואילם—לאי! כמדומה לי שזה לא כבר היה הדבר...

התוכרי גם את?

מה?

אישך—היתה לו אז בעיר קטנה איוו פשימת-הרגל ונסע. גם ילדיך לא

היו כל אתי הערב בבית... הדבר היה בליל-חירף, התוכרי? החלונות הללו

הלבינו, הלבינו, שכבת של עבה דק-יאלם בחרר הזה היה כל כך חם,

כל כך חם וטוב... ואני אחרתי לשבת פה בלילה ההוא.

הם היו הם, שימיק...

(באותו השון). פעמים אחרות נזכרת באיתי הערב וקראת: ה'כן הם ילדי

בשעה מאיחרת זו? ולא יותר... ואת הן לא נצמערת על זה הרבה?

(בקול מצוה). דום!

אָה, את ודאי חוששת שאני מזכירה לך ערב אחר...

(בקול רפה). שימיק...

ברוך

רבקה.

ברוך

רבקה.

ברוך.

רבקה.

ברוך.

שימיק.

ברוך.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

שימיק.

רבקה.

באותו ערב הייתי יושב אצלך כך ומספר לך דבר-מה... (צחוק קל חולף רגע בין שפתיו). באותו הערב דיקא הייתי מספר לך דבר-מה... החלונות הללו היו מכוסים בשכבת שלג עבה; אמנם כך (באותה בת-צחוק) הייתי מספר לך כיצד התאהבתי בשנה העשירית לימי חיי בבת-שלשים ובשעת ספורי זה הייתי מחייך כך ומסתכל בלבנת השלג בחלונות, ואת—את היית יושבת אצלי ומסלסלת את שערותי על ראשי...

שימיק.

עדין זוכר אתה!..

רבקה.

לא באתי להזכירך את זה בתור האות הראשון... הוי גברתי, ועל לבי לא עלה אז יצועך!—צוננות היו שערותי תחת ירך הרכה, אלא שמבעד בלוסט-התלמידים שלי היה לבי רוער ומתעלף מרוב עונג וחום רב... ואת—

שימיק.

עוד השתוממת: כמה רכות הן שערותיך!
כיצד כל זה חי בזכרוניך!

רבקה.

(מוריד פתאום את ראשו בחיקה ברגש ובתחנונים). Madame!

שימיק.

(ציפה מביכותיה בשחוק קל). עוד יכנסו, ועוד יחשדוני... ויוציאו שם-רע: עם רואה-החשבונות! (מפזרת את שערותיו לכאן ולכאן) נערי שלי, מחמדי!

רבקה.

(עדיין ראשו מונח בחיקה, נושק ברגש את ידה), הריני רועד כולי...

שימיק.

(נוטלת קוצה אחת משערותיו). כמה ארוכות הן שערותיך!

רבקה.

כאז בן גם עתה (נוטל כמה שערות ומושכן על פניו). ראי: עד היכן הן מגיעות עד קצה חטמי ולא יותר.

שימיק.

כלום לא יצחקו להם בקינטורה?

רבקה.

(קם מבוהל קצת ומססה את ראשו בכובעו). אישך—עוד יכול להמריצני שאנוז אותך? (בקול רך). שימיק.

שימיק.

(מתקרב אליה).

רבקה.

אנו מתמהמהים שם שני חדשים ולא יותר... מכאן ואילך לא ימשכו הימים וימי החרף ממשמשים ובאים... אתה, הרי איהב אתה את לילות החרף! (בקול רפה ומנחם) אני אעצם את עיני ואקרא לך: נערי שלי, מחמדי!...

שימיק.

רבקה.

כך...

שימיק.

החלונות יהיו מכוסים בשלג... מדי חורף בחורף נופל שלג לבן... אוי-הו... (רגע-של דממה) ואולם עד שהחורף בא—וא! (קם ללכת) חיי במוב, גברתי!...

רבקה.

שימיק.

ובכן—תבוא פה ללון?

רבקה.

(בקול רם). אבוא, אבוא!

שימיק.

(נגשת אליו). אנו נשב שם בכפר; אתה בא ולין (בקול שפל) ואל תגע בה, בדורה שלי...

רבקה.

(טומן את פניו בשתי כפות ידיו). את מאמינה כך... אוי, אוי, כלום זקנתי כל-כך, שיהא לבי נוהה כבר אחרי ילדים?...

שימיק.

כלום יודעת אנכי... רואה אני אמנם שנשתנית... הגה כי חכמת, שימיק!... פניך רעים הם עד מאד! (מניחה את ידה על כתפו, מתוך שחוק קל) דברי אמת, שימיק! (בהתענינות רבה) הכבר אירע לך להיות?—

רבקה.

לא... חוץ—

שימיק.

הם!—ואוסקר—גם הוא עדיין לא היה?—

רבקה.

(באירוניה). ואת, טרם תדעי לך, גברתי?...

שימיק.

לא אדע, שימיק... (קול צלצול מבחוץ). מצלצלים!

רבקה.

(משתחוה לה וחולך, פותח את הדלת, נכנס ראובן, שניהם מסתכלים ביהירות זה בעינו

שימיק.

של זה. לסוף מבטם מתרכז וכאלו השלימו, שימיק מנענע עוד הפעם בראשו לרבקה ויוצא)
(מתפרץ צוהל מתדרו אחריו דורה). זוהי אידיאָה, חי נפשי! (רואה את ראובן).

אוסקר

אה... מה תמסור בידי לאחותך?

(פוסעת על שני הסעיפים, ידה האחת על מצחה).

דורה

(בשהוא יוצא אחריהם מן התדר). אך זהו נבל!.. דודו — לא נחשב בעיניו...

ברוך

ראוב'קי! טוב טוב שבאת... נו, מה יש לך לומר לאבא?

וכי מה?

ראובן.

אבא כותפ לי—אמנם כן, אנב אורחא תגיד לי אתה, איזה ארמון ישנו

ברוך.

שם מאחורי העיר? האם ארמון ממש? ויער יש שם? ונחל מים?—מעט

אמנם, אני זוכר בעצמי—

יש ויש (מבטו נופל על אוסקר, מתחרט על מה שאמר), רציתי לומר—וכי מה?

ראובן.

כלום יוצאים אתם לשם?

(רוצה להגיד מה לאבא), אבא!

דורה

(נגש אל בתו ומדבר אתה בלתישה).

ברוך

(מנעוה אילך ואילך בראשה בשלילה).

דורה

(לראובן). לשם, לשם! ביום מחר, חביבי; האם לא כך הוא, אמא? ואתה,

אוסקר

ראובן, ערך-נא מכתב לאחותך בעוד זמן ואני אמסרנו בידי, מידי תקחנו...

כתוב לה, שבחור יפה אנכי... ואולם אחת היא לי... יכול אני להתיצב

ולתודע לפניה בעצמי, בלי שום ריקומנדציה! (קפיצה קטנה ומסולל בשפם

מתוך הנאה).

(לרבקה). דברי נא את אתה, עם ריבה עקשנית זו! (קורא אליו את ראובן ברמיזה

ברוך

אצבע) ראובן, הנך צריך לי עכשו.

(נגש אליו, מדברים בלחש).

ראובן

אתה, אוסקר, יותר מדי חפץ אתה לנסוע; ואת. דורה, יותר מדי את רוצה

רבקה.

להשאר כאן...

בכל לבי הייתי הולכת אתכם לשם, אמא שלי הטובה! לילה זה חלמתי על

דורה.

דבר הרים ושדות... על דבר אילנות והמוני פרחים תחת שמי-שמים גלויים

ועוד ועוד, אמא שלי היקרה! אלא מאי? לא הייתי רוצה להפסיק באמצע...

היום בשבתי אל העוגב נכנס אליה, למורתי, מכירה הפסנתרן והיה אומר:

אצבעותי שלי הרי הן נמתחות כהלכה ומכות בקלות על גבי המנענעים.

טוב-טוב, השארי כאן! כל מה שקטנה האגודת—יותר שמנה הם עוד הלו...

אוסקר.

ולו נשארנו גם אננו, אני ואבא כאן והייתה שמחתך שלמה?

רבקה.

אתם? אי... קטנה זו, כבר היא נכונה לרוץ אחרי; כבר היא חולמת

אוסקר.

על דבר הרים גבוהים, פרחים ופרחים וכוונות הכפר—במקום שם מרטט

דוד-הקיץ...

על דבר בנות-הכפר לא חלמתי כלום, זהו נופך משלך, אחי...

דורה.

למאי נפקא-מינה, אלא שאף-על-פי-כן תרוצי אחריו...

אוסקר.

ואנכי?

רבקה.

(מסתכל בה תמה). את? (נגש אל אמו כורע על ברכו האחת, נשען אל חיקה ומכיש

אוסקר

לחוד פניה). מובטחני בך, אמי.

(קוראת במתוך צחוק). בודאי, בודאי—(עוזקת) עוד זאת הייתי חסרה, שתהא

רבקה

חושדני... (שולחת מבט לצד ברוך). ואולם עיניך, עיניך, אוסקר, נו-נו!...

(נועצת בו עיניה) וכי כך הן צריכות לנוצץ? (בהתפעלות) ראה, ראה—הרי זה

חרש! כבר מסתלסל השפם על שפתך!

- אוסקר (צחק בעצלות). הע-הע-הע!
 רבקה נדמה לי שזאת היא הפעם הראשונה שאני רואה את שפמך... ואולם
 עמוד, עמוד, שמא אינו אלא דבוק! (מושכתו בשפמו).
 אוי, אוי... הרי את מורמת, אמי...
 אוסקר (מחליקתו בסמטת המגולל, ומושכת ממנו את ידו). פוי, מחמים ועוקצים סרמנו בידי!
 רבקה (צחק בפה פתוח). הע-הע-הע!.. זה אתמול שהתגלחת. זקן מסומר לי, אמא...
 אוסקר הע-הע!..
 רבקה הוי שובב, נדלת ואנכי לא ידעתי... (בלחש כשהיא מסלמלתו כראשו). הוי
 זהיר, הוי זהיר, אוסקר... גשי הנה גם את, דורה, בבת-אחת... את עיניך הבי לי!
 (נגשת אליה לדורו).
 דורה (באהבה). כל כך רכה היא כף ירך, אמא... כל-כך חמות לטיפותיך!
 אוסקר לטיפותי! למלאכה זו עדין מוכשרת אנכי!.. (מפזרת שערותיו כמו שעשתה
 רבקה לשימיק ופונה לדורה). את עיניך הבי לי!
 דורה (כורעת גם היא בשורה אחת עם אוסקר). הנתק קצת הלאה, אוסקר (אוסקר נתק קמעה
 דורה זוקפת ראשה כלפי אמה). בלי שפם, בלי זקן! ואת, הכירי בי, אמא!
 רבקה (מסתכלת בה). עיניך! (מתבוננת בה היטב) גם שפתיך—אוי, אוי, אדומות הן
 ככה! (נושקתה בשפתיה ומסלמלתה בשערות הוהב שלה).
 דורה ככה טוב לי, ככה נעים לי, אמא, כשאת מסלמלת בשערותי, כשאת מעבירה
 כף-ידך על ראשי...
 רבקה כולם, כולם פה אחד... (מסלמלת את שניהם בראשיהם ואינה נותנת להם לקום).
 ברוך (כהמשך דבריו לראובן). אתה כך אמור לו: דודי צריך לי—וחסל! — כסבור
 אתה שלא ימצא לו איש אחר תחתך? ימצא לי, ימצא לו! אתה—אל תהא
 צדיק הרבה...
 ראובן רוצה הייתי רק להשאיר אצלו עד...
 ברוך (משמעתו בדבריו). להשאיר אצלו! להשאיר אצלו! — ידוע לך היטב, שיש
 אצלי לפי-שעה עבודה רבה... הרי נכנס אתה ורואה! איני מוכחד אמנם ממך;
 נזקק אני עוד לאדם אחד... נ'חא לך—אוי בוא ועבוד! מובטחני כבר כך,
 ביושר לבך... סוף, סוף, כותנתך זו שאתה לובש! והשנית—רוצה אני להביא
 לו לגדליה את הידיעה שהנך עובד אצלי, בהקונפוריא שלי... (רוצה ללכת,
 אלא שהוא נזכר בדבר מה וחוזר). אמנם כך, בנוגע לשימיק... הייתי רוצה—גאותן
 הוא שימיק! (רואה את ילדיו כורעים אל חיקה של רבקה) מי שאינו רואה כאן את
 הנזולים, כיצד דבק אל חיק אמם...
 אוסקר (קופצים וקמים מכרוע).
 דורה גם תיש זה!
 ברוך שרה-לאה (מציצה רגע בעד פתח המרקלין וחולפת).
 (נכנס אחריה אל המרקלין).
 ראובן (נשארת על מקומה. בחיקה הרחב, תולה עיניה בברוך כשהיא מופחת על ברכה). בוא
 רבקה בוא! שמא גם אתה רוצה שאסלסלך?
 ברוך (מושך באי-רצון בכתפיו ובטון של בעל-בית). נו...
 רבקה (בערמה). הנה כי כן! אדם פשוט; סלסולים גרידא... מה בצע בהם...
 ברוך (כדי למחות את הרושם הרע של דבריה). הרי הוא מונה שם במכתבו את כל
 החדרים (מוציא את המכתב, ומעין בו): הרי מרקלין, חדר-מוזנות, המשכב ועוד...
 ועוד--בעלנות! היא למנות את החדרים, זה אחר זה!..

- ר ב ק ה . כסביר אתה, שאפשר גם בלי חדר המשכב? ... במעין קיץ זה, ששכרנו היום ומוחלים על דמי-הקדימה, אין חדר-משכב כלל; ואתה היית מתענה שם ימים אחדים ככל שבוע, שהיית שוהה אתנו ...
- ב ר ו ך . (פולד ומושך בכתפיו). רבקה!
- ר ב ק ה . (מראה באצבע על דורה). היא, עדין כבשה תמה היא! (על אוסקר) והוא? גם הוא אינו יודע בין ימינו לשמאלו (פונה לאוסקר). הן נשמח שם יפה, בפלמין של השררה?
- א ו ס ק ר . בלי שום ספק! הריני לוקח אתי את הגרמופון ... אה!—הנני ואביאו לכהן וישורר לפנינו: (ממהר אל חדרו).
- ד ו ר ה . (רצה אחזיו אל חדרו). עדין כבשה תמה אני ואולם כבר רצה אנכי אחרי אחי! ...
- ב ר ו ך . (כשהוא נשאר אתה לבדה, נגש אליה, מניח מתוך רגש של אהבה את כל ידו על כתפה).
- הנך מדברת בפני הילדים ...
- ר ב ק ה . (מתממט). וכי מה הייתי מדברת?
- ב ר ו ך . כלום אני זוכר ... אסור, רבקה, לעיניהם של הילדים... (נושק לה כמלא-פיו בלחיה).
- ר ב ק ה . (שלא נעה ממקומה אף כמלא-נימא). מאמין אתה ששנים אלה אינם יודעים שהזקנים משתמים לפעמים? ... (פונה אליו לפתע) ברוך, בכמה שנים אתה גדול ממני?
- ב ר ו ך . בתשע, ואולם חכי=נא, חכי, אפשר אמנם שבעשר שנים שלמות! ... (מתליק לה בצוירה) ואת, כלום אין את יודעת את זאת?
- ר ב ק ה . שמע=מיניה, שהנך כבר זקן, בן-חמשים (דוחפתו ממנה בשתי ידיה) אי, אי ...
- ב ר ו ך . (נשאר עומד במקומו גרם ומוביש קצת, נוטל את זקנו. שצחיכות ושיבה בלולות בו, בידו, מסתכל בו רגע דומם). וכי מה את סבורה, רבקה? אם שקועים אנו בים של עסקים—ובכן... אשרנו היחיד! הו—הא! במרם שהחלטתי החלטה זו: להוסיף עוד עשר מכונות של קיטור, היה חזי הנובל צריך עשרות פעמים להתחמץ ולהתלהב ... המסחר והפרקמטיא הרי הם אשרי האחד. צריכה היא כף רגלי לדרוך רק על מפתן הקונטורא, צריך אני רק להציץ אל הפבריקא ושוב איני מרגיש עוד אותה הלאות בכל אברי, נמחים ממני כל אותם סימני הזקנה ... (חוזר ומסתכל בזקנו) הרבה הזמנות, אמנם, לבית-דינו של מעלה... בך, רבקה, כלום לא זרקה השיבה?
- ר ב ק ה . (מרכינה ראשה). חפש!
- ב ר ו ך . (נגש אליה, גוחן קצת על פני קדקדה, מחפש, מנער באצבעותיו בתוך שערותיה ומסית בשעת-מעשה בטון הקודם). מסחר—לאנשי מעשה! זהו דברי מאז ... בשנים האלו האחרונות, אני מבקר לפעמים יותר תכופות את פבריקתי, מרחיב את מסחרי בשביל דבר אחד—נרמה לי שאני מגרש בזה את המרה השחורה הבאה עם הזקנה ... כל רגזי וצערי עם המשרתים בעיני מסחר וכאן עם בני משפחתי—אינם אלא כרי להחם את הדם שנתקרר, ובכרי למצוא חן בעיני אשתי... (מחפש עוד רגע בשערותיה, מתוך דממה). אין.
- ר ב ק ה . יושבת אני כאן ולבי מהסס בי: שמא רואה אתה וקורא: הרי שערה לבנה! ... איני זוכרת עוד, מי הוא זה שספר לי את הדבר — ? ודאי אחד מן התלמידים, על אודות איזו מטרוניא יפה אחת, שהשכימה בבקר לא עבות אחד לפני הראי ומצאה ששערה לבנה אחת מכסיפה בראשה — ותאבד את עצמה לדעת.
- ב ר ו ך . (מתנחם). נו ... אותה אשה, ודאי שהיתה לקייה קצת בדעתה ... ואולם היודעת את, רבקה, מפני-מה אני חושש... ירא אני לצאת למען הקיץ!

- רחוק הוא, רחוק הוא ביותר מן הקנטורא.
 אה—אה! זוהי המרה—השחורה הבאה עם אותה הזקנה!...
 (מתאוששת, בטון של אירוניה) אי, אי, ברוך! (קמה מבמאה, דוקחת בורוע) אני
 אטול את ירך תחת בית-שחיי, כך... צמודים ושלוכים נשוח דרך שדות
 ויערים (מתניפה לו מתוך שחוק). לשוח, לשוח! האם לא טוב יהיה?
 לשוח? ואני כמעט ששכחתי על דבר מציאותו של עונג אשר כזה.
 אם אנזור עליך למפס על עצים ולהשיר לי משם תפוחים; האם תעזור
 עוד כח למפס על עץ?
 (בשחוק מר). לעת זקנה, כפי שאני רואה, עוד תמריציני למעשי-קנדם...
 ואני אחדש את גזרתי בקורסיט (מעבירה בידה על מתניה). ראה נא, ראה,
 כיצד נתבררו ונתמוזו מתני!... עם לילה, אבקשך, ברוך, שתתירו...
 התתיר?
 (מתיר). הרי לך גם זה!
 וכי מה? חושש אתה שלא תרענה ידיך?
 אפשר משום זקנה...
 הנה כי כך! נו, נו... אל יפול לך, ברוך... בעוד שנה—לחוף-לארץ!..
 (בצער ובאכזריות נכונה). שנה נוספת אחת בהאי שעתא, בימינו אלו—לאו
 מילתא נוספתא היא... הרי היא נחקקת בשלש מאות וששים וחמשת
 ימיה בצורתו של אדם ומשאירה בה סימניה... ואילם אין בכך כלום,
 ברוך, לכבוד חוף-לארץ אני תיפרת לי גרדירובה יפה, כולי—הריני
 מתעטפת לבנים... כמו שנאמר! גם אתה תשתנה אצלי; גם אתה—
 עלומיך חוררים לך, ברוך. הייתי קינה לכתחלה, תיק-צבעים קטן אחד
 בשביל השערות, לשניני... ביחד היינו משחירים ומכסים את השיבה
 שנוקת בנו; שנינו היינו חולקים בינינו את ארגו הצבעים האחד... יש
 רק להצמער על שערותי שהן שחורות, ושלך—צהיבות הן, בלונדינות...
 חבל! כפי הנראה נצמך לשני תיקים מיוחדים דוקא וכל אחד מאתנו יהיה
 מוכרח לצבע את שיבתו בצבעו הוא... (הפסקה. היא יושבת אצל ברוך).
 (בא מתדרו עם הגרמפון. אחרי דורה, איסק, ולוריה, ישא). דוק ומצא, אבא, מה
 דורה זו רוצה? — שאשאר כאן דוקא, את הגרמפון, ועוד היא עומדת על
 תביעתה (מציג את הגרמפון על גבי השלחן).
 (מבקשת מאת אביה). אמיר לו, אבא, שיניחתי כאן, אבא, הוי אבא!
 (לאוסקר). למה היא לך באמת? כלום כראי היא שתיבילה לשם? הניחתי!
 היה לא תהיה! (מגלגל סוכב את יד הגרמפון) כיצד זה באים לעירה קטנה
 בידים ריקות...
 אני מתאר לי את הרושם שיעשה כלי זה באיתה העירה! (הגרמפון מתחיל
 לשיר רומנסה ידועה).
 סבירים יהיו שאיוה בר-גש קטן-קיסה ובפוף-גב יושב לו שש, בתוך איתח
 התיבה ומסלסל בגריו...
 (צוחקים, ראונו נכנס מן המרקלן ונשאר כשהוא עומד נשען אל הקיר. ראשה של שרה-לאה
 מציץ בעד הפתח).
 המלים, המלים אינן נשמעות בפירושו!
 (לולוריא). עוד מעט, עוד מעט... (מבחינה קצת ומתחילה לבסוף לשיר עם הגרמפון
 ביחד) סות-סות-סות-3a-xo-yu—השומע אתה?
 (דוחפת את ברוך בצלעו שיביט אל דורה). ראה-נא, ראה, בתך זו—

רבקה.

ברוך.

רבקה.

ברוך.

רבקה.

ברוך.

רבקה.

ברוך.

רבקה.

אוסקר.

דורה.

ברוך.

אוסקר.

איסק.

ישא.

ולוריא.

דורה.

רבקה.

- אוסקר (מפסיק את השיר באמצע), כבר די יהיה (עובר על לוחות הומרה של הגרמפון)
נוקטורנא!
הלאה שירי הלילה!
אוסקר (נוטל לוח אחר וקורא מעליו), כל-גדרי!
הלאה, הלאה!
אוסקר (נוטל לוח שלישי), מזמור לדוד!
הלאה!
אוסקר (נוטל עוד לוח), מ ש י ר י הפועלים!
(כולם שולחים מבטם וסוקרים לצד ראובן).
אוסקר (בעקיצת שפתיים), נו, יבוא-נא שיר של פועלים ונשמענו!
ברוך (קם מכסאו), המתן לי מעט... אציץ ראשונה בחלון, שמא הבלשת—
(ננש אל החלון ומציץ בו).
אוסקר (בתנועה של אדם עשוי לבלי תת, שולח מבט בריוני לראובן), הרי לך בלשת!
ברוך, כלום לא ראתם עוד בן-חיל—הרי לכם! רוצה אתה לעשות לו קורת רוח לראובן? הם, כמדומני (מרמז על חבריו), אינם מהני אינשי, ואינם מתערבים בכל אותם הדברים האסורים... (הגרמפון מתחיל לזמר).
אוסקר (מעמיד עיניו בראובן), אמת היא: לא מהני-אינשי אנחנו ואין לנו כל חלק בין אותם הבריונים... אלא שאת המרסליזא הריני שומע ברצון (שר בעקבות הגרמפון), טס-טס-טס! טס-טס-טס!
ולודיא (שר אהריו), טס-טס-טס!
ישא (מלווה גם הוא), טס-טס-טס!
ברוך (שהוא שקוע בהרהורי, מתחיל פולט גם הוא הכרות אחריהם) טס-טס-טס!
ראובן (מחיד מתוך לעג בגלוי, כשהוא נשען בנבו לקיר),
דורה (גוחנת על אונה של רבקה ולוחשת כשהיא מרמזת לה על ראובן), ראי, ראי, הרי הוא מחיד...
רבקה, אומ-הו... (בקול רם) אתם, רק לבמכם אתם יכולים ולא יותר... ראובן ודאי שיודע הוא גם את גוף השיר.
אוסקר (לראובן), באמת?
ברוך (מרים את ראשו ומתכוון בראובן מגבוה),
דורה (בבקשה), אנא, שירה לנו את זה, ראובן.
ברוך, נו?—השמיענו-נא ... אתה יודע לשיר?
ראובן (מתאושש, בשווין-נפש ובכטול), חדל, דודי, חדל!
ברוך, אם יכול אתה—שיר!
ראובן (מתוך רוגז ותמהון), נו?
אוסקר (לאוסקר אצל הגרמפון), לא לפי כבודו הוא, להפרזליטרי שלכם...
ולודיא (קורא בהטעמה).
אָנְחָנו הַמְּנִי הָאֶדֶם, שְׁבָחָם—יְהִיָּהֶם—
אוסקר, גם אתה יודע את גוף השיר.
רבקה, אזי ישיר לנו ולודיא?
ולודיא, אנכי לאחר ושירה לחוד, גברתי!... הוי, לו אך יכולתי לשיר!
אוסקר, אין בכך כלום... (מוציא מכיסו עט-עופרת ופסת-נייר) קרא, ולודיא, ואני אכתוב;
את המילודיא אלמד מפי הגרמפון (בהשפלת קול). דבר שבו נחין לי באפרכיה עד מאד...
אוסקר

ו ל ו ר י א	(קורא בהטעמה): אֲנַחְנוּ הַמוֹנִי הָאֶדָם שֶׁכֶּחֶם־יְדֵיהֶם, וְיְדֵיהֶם מְכַסּוֹת יְבָלוֹת וּפְנֵיהֶם בִּפְתָּח; שֶׁכֶּחֶם הַדֵּל וְהַבְּחוּשׁ עֶשֶׂר הָעוֹלָם הוּא מְעוֹן, בָּל מוֹכּוֹ וַיִּקְרֹוּ שֶׁל עוֹלָם עֲמוּסִים עַל שֶׁכֶּחֶם... (כשהוא נוהן על הפסה ורושם את הדברים מלה במלה): שֶׁכֶּחֶם הַדֵּל וְהַבְּחוּשׁ עֶשֶׂר הָעוֹלָם הוּא מְעוֹן, בָּל מוֹכּוֹ וַיִּקְרֹוּ שֶׁל עוֹלָם עֲמוּסִים עַל שֶׁכֶּחֶם... (קורא בהטעמה):
ו ל ו ר י א	עִם מַחֲזֹת יְבָשִׁים וְכַבְדִּים, הִלּוּמִים מְעֻשָּׁן, עֵינִים מְמַצְמָצוֹת קִטְנוֹת וּשְׁקִמּוֹת; לְשׁוֹנוֹת חֲרָרוֹת הַזְעוֹת וְנָעוֹת בְּקִשִּׁי, שְׁעוֹל יִגַּע וְתַנּוּעוֹת חֲרִישוֹת וְחֲרָדוֹת... (רושם בפתקא): לְשׁוֹנוֹת חֲרָרוֹת הַזְעוֹת וְנָעוֹת בְּקִשִּׁי, שְׁעוֹל יִגַּע וְתַנּוּעוֹת חֲרִישוֹת וְחֲרָדוֹת... (קורא בהטעמה):
ו ל ו ר י א	עִם לִילָה נִגְרָרִים אֲנַחְנוּ בְּהַמּוֹן הַחוֹרְשָׁה, שֵׁם יוֹשְׁבָהּ וּמַצְפָּה בָּכֶר לָנוּ הַדּוֹדָה הַזִּקְנָה; שֵׁם הִיא מְקַנְחָה חֲטָמִינוּ וּמִנְחָמָה אוֹתָנוּ— מִנְחָמָה וּמַפִּיָּסָה אוֹתָנוּ, אֵךְ לְכַבּוֹת מֵאֵנָה. (קורא בהטעמה): שֵׁם הִיא מְקַנְחָה חֲטָמִינוּ וּמִנְחָמָה אוֹתָנוּ, מִנְחָמָה וּמַפִּיָּסָה אוֹתָנוּ אֵךְ לְכַבּוֹת מֵאֵנָה...
ו ל ו ר י א	(מפחק מתוך הרמת ידים), נ-נא! אך זהו שיר של פועלים יפה ואמתי! (מסכים מתחת לחטמו בבלי דעת), או מ-הו, אמתי באמת... כל שורה—זוהי אמת בפני עצמה... ואולם העיקר הרי היא האירוניא! אך זוהי אירוניא! (עומד מן הצד ורוקק וקיקה של בוז), לעזאזל! (לאוסקר, החושב לבחור בלוחות-זמרה אחרות), די יהיה לך היום. (מבניסה ראשה שוב אל הטרקלין). (קם מכסאו), עכשו אני קם והולך אל הקונטורא. (לאוסקר) את הכלי הזה אמנם קח אתך, אוסקר. (לרבקה) וכי מה את אומרת—היקח אתה, א? (אף היא קמה, כבדה ועיפה), בשביל אותם ימי השממון הארוכים הנשקפים לך בפלמין של השררה? (מתוך ספקות ושחוק מר), סגולה שאינה בדוקה לגמרי... (יוצאת אל הטרקלין). (קרב אל הקולב, נוטל את מקלו, אותו כנגד עיניו ומסתכל בגולתו הסינית זמן רב אלם ויוצא החוצה).
ו ל ו ר י א	אִיס ק ר ב ק ה, ב ר וך א ו ס ק ר, ד ו ר ה, ר א ו ב ן ב ר וך ש ר ה-ל א ה ב ר וך ר ב ק ה ב ר וך

- איסק. alons ! שמא תלך גם אתה, אוסקר ?
 אוסקר. אני נשאר כאן!.. את לוחות הזמרה הללו עדין לא שמעתי אותם ואיני יודע מה טיבם... והרי מחר אנו יוצאים כבר לנאות הקיץ !
 דורה (סוקרת את לוחות הזמרה, מרימה את האחד לעיניה וקוראת). אנא, אוסקר, זמר-נא את הרומנסא הזאת... (קוראת מעל הלוח).
 "הַעֲנִים הַלֵּלוּ רְאִיתִי—
 בַּחֲלוֹם חַיִּיזֵן-לֵילָה..."
 ולוריא. גם את המלים של שירה זו אני יודע... אני רק לוקח את כובעי (הולך אחרי חבריו לחדרו של אוסקר).
 דורה. אקרא גם לאמא, תשמע גם היא את הרומנסא היפה הזה ! (יוצאת אל השרקליון).
 (הפסקה. אוסקר וראובן נמצאים לבדם בחדר).
 אוסקר. (בחצי קולו אל ראובן העומד באמצע החדר ומסתכל משם אל הגרמופון). הכנות קטנות לאותה ההלולה הנדולה שאערוך בעירתך... הלולא וחננא וחיים במוב—שמא לא כך הוא ? ! (נוחן קצת ומוזריו את שרולי מכנסיו שדבקו ולחצו את בשרו ביותר). כמדומה לי, שאחותך הרי היא נערה שכבר בגרה... האף אין זאת ? (מעמיד על ראובן פנים מתיכים של שומה).
 ראובן. (עומד בצדו, מקמץ אגרף ומניש אותו לנוכח פני אוסקר).
 כולם. (תלמידי הגמנסיון שבים מחדרו של אוסקר וכובעים בדיהם).
 רבקה. (אחריה דורה מופיעים בפתח השרקליון).
 (המסך).

היציע הקמון.

מאת

יעקב רבינ ביץ.

א.

שבע שנים עמד ר' ברוך טויבין בראש מוסדי הקהל בעירו. קומה יותר מממוצעת, כתפים רחבות, כרס קצת עבה, ראש גדול, ידיים גדולות וכבדות, פנים מלאים ואדומים זקן רחב ויפה וקול רם ומצוה—כל אלה התחברו בו ויעזרו להגדיל כבודו ולהמיל אימתו על בני עירו. טויבין היה, חוץ מזה, גם בעל-שכל גדול, כמעט פקח, וכל בני העיר שאלי בעצתו. ואת בריאות גוו ונפשו הכנים גם אל המיסדים שבהם מפל. בהנהגתם היו מורגשים תמיד שכל-מנהיג ויד-חרוצה. גם מתנגדיו היותר גדולים לא יכלו להסתיר את האמת הזו, המרה בשבילם. התאווננו על גאותו, על שלטון היחיד שלו, על חפצו להשתרר בכל—אבל לא על הנהגתו. גם בישרו לא העז איש להמיל ספק.

אמיד היה טויבין ועסקים טובים היו לו. הוא לא היה בעל עסקים קבועים: היום היה חוכר אחוזה ומחר—טחנה, היום סחר בעצים ומחר ביי"ש ובתבואות, אבל את שכלו וחריצתו הכנים אל כל העסקים. והברכה שכנה בעסקיו—כמו ששכנה בביתו ובעניני הצבור שנהג.

בשעה שהיה נגש אל איזה עסק פרטי או כללי היה מתן ונזהר מאד. הוא היה מקמץ אז בדברים ובמעשים. שבע פעמים היה שוקל ומונה עד שהיה קונה או מוכר. אבל אך נכנס אל העסק—היה עובד בכל חום מזוג, אף כי זהירותו לא היתה עוזבת אותו גם עתה רגע.

וביתו היה מלא תמיד: מאות אנשים היו נכנסים ויוצאים מדי יום ביומו ומדי ערב בערב, והדלת כמעט שלא היתה נסגרת. זה היה בא לרגלי עסק פרטי וזה—לרגלי כללי; האחד היה בא לבקש עצה והשני—עזרה. וכל איש נכבד שהיה עובד דרך העיר חשב לו לחובה לבקר את ר' ברוך טויבין. מבקרים היו אותו גם פקידי הממשלה כשהיו באים בפעם ראשונה אל העיר לשמש במשרתם או בימי חגיגה; וגם אצילי הסביבה היו נכנסים אל ביתו. וביתו של ר' ברוך טויבין היה, בית-יהודי. בגדו של ר' ברוך טויבין אינו לא ארוך ולא קצר. הבית היה מקושט וגם פסנתר עמד באולם, אבל על הקירות תלויות היו תמונות גדולי ישראל ורבניו. בניו הנערים למדו בחדר ולמורים כוללים למדו אצל מורים עברים; הבנות למדו בבתי-ספר, אבל גם עברית למדו. ובימי שבת ומועד היתה שוררת איוו רחבות מיוחדת בבית, ואצילי הסביבה היו באים לאכול בחשק מיוחד את הדגים הממולאים ואת ה"קנול" שהגברת בעצמה היתה מכינה, והיו מפורים לה תהלות ביד רחבה.

ולמרות רבוי הבאים היתה שוררת מנוחה בבית. המתינות ושלות-הנפש של ארץ הבית הבריא ואשתו השבעה היו משפיעים גם על היותר נרגזים ונרגשים. ויש אשר

היו יושבים בבית עשרות אנשים וכל אחד עסוק בעסקיו ומסור לדבריו הוא, ואולם רק החל מייבין לדבר והכל נשתתקו וכל און מקשיבה לדבריו וכולעת אותם. וכרכ-חובל מניסה נהג מייבין את ספינת-חיו הפרטיים ואת אנית חיי-עירתי. הכל היה על מקומו באניה ולמלחים, לעזרי מסחרו ולעסקני הצבור הקמנים, נשאר רק דבר אחד—להקשיב לדבריו ולשמוע לקולו. ובהיות מייבין בכלל, למרות אהבתו להשתרר, נוח לבריות ומתיחס להם בתשומת-לב ובנמוס—היו הבריות נכנעים לפניו לא מיראה, כי אם בגלל הכבוד שהיו מרגישים לו. ידו היתה חזקה ואולם לא כבדה, וכל אחד הרגיש את כל היר והאצבעות, ואולם את האגרופ לא ראה איש מימיו.

ב.

בערבים, ביחוד בערבי החורף, היתה איו נחת מיוחדת שפוכה על חדר-האוכל של בית מייבין. מיחס רותח היה עומד על השלחן הגדול העגול ובעלת הבית היתה יושבת על ידו ומחלקת חמים לאורחים התמידיים והמקריים שבאו אל ביתם. לפעמים היו מציגים גם פירות ומגדנות על השלחן, אם היו האורחים המקריים ראויים לכך, ויש שהיו שמים גם לחם, דגים מלוחים, נקניקים וקוטלימות—אם אפשר היה לחשוך שהאורחים שבאו לרגל. עסק נכונים לסעוד את לבם. כרחבות יתרה היה אז מייבין מדבר לפני קהל שומעיו. יותר היה אז מאמין בעצמו ויותר היו מאמינים בו גם האחרים. לפעמים היה חוזר בפעם המאה ואחת על איזה דבר שכבר השמיעהו מאה פעמים, ואך איש לא היה מרגיש בזה, לא הוא ולא האחרים, הרעגנות שבנפשו היתה תמיד מכניסה אל דבריו איו מפת-חיים חדשה של היום, שהיתה מחליפה זו של אתמול שיבשה. ומפה-מלה זו היתה לפעמים כל כך חזקה, עד שהיתה נותנת איזה צבע מיוחד, שונה, ליפי-הדברים שהיה נשפך מפיו.

בגאון-נחת היה מייבין זורק קומפלימנט לרעיתו, אשה נבונה ורחבה, נוטה קצת לערוב; והיה ביחוד מראה על זאת, שבין עשרים וארבע מפתחותיה התלויים באזור שמלתה היא מוצאת בכל רגע איתו המפתח שהיא צריכה לו. אבל יותר אוהב היה למפל בילדים. האורחים היו מוכרחים לנסות את הילדים לפעמים בלמודים כאלה שהיו מפיקקים בידיהם עצמם. ויש שאיזה אורח או אורחת, ואזנים אמויות להם או גם חרשות קצת, צריכים היו להקשיב באולם בנגן בתו הבכירה על הפסנתר איזה נגון פשוט ורגיל, שגם בו לא הצטיינה במאומה. מייבין אמנם חשב את הפסנתר לדבר לא נכבד ביחוד, ואת המוסיקה כולה היה נכון למסור בכל לב במונופולין גמור ל"כלי-חומרים". אבל רוח הזמן דרש—והוא אמנם אהב להשתרר על אנשים ומוסדים, ואולם לרוח הזמן, עד כמה שהרגיש בו, היה נכנע בחפץ לב.

ויהי חדר-האוכל של מייבין כסאלון של דיפלומטים, באותם הערבים, בשעות מיחס, בשעה שהיה הוא נפנה מעסקיו היו נחרצות כל שאלות העירה ועניניה. לפעמים היו יוצא אדון הבית עם איזה איש או עם אחדים לחדר מיוחד להועץ ולהחליט דבר. לפני איו מלחמה היו מעבדים שם, בחדר מיוחד, — עפ"י רוב ב"קבינט" שלו, — את תכנית המלחמה, ואולם את צבאו היה הוא מפקד ע"י המיחס. פה היו יושבים עוזריו היותר מקורבים וגם אלה שחפצים היו להתקרב ולהיות לעוזרים לו בעתיד, ופה היה נחתך הגורל על מוסדים ואנשים, וכפי שחרצו פה כן היה: מייבין לא היה יוצא מעורו למלחמה בטרם שהיה בטוח שהנצחון יהיה על צדו.

והוא נצח ונצח: מתנגדיו בעצמם מסרו לו את נשקם ויבאו לשרת אותו ולעזור לו, ויש שהיו לו גם לירידים. וזה שלא חפץ—על כרחו הניח את נשקו מיד, וכך עברו מעט-מעט כל עניני העירה לידי וכוברו גדל לא רק בה, כי גם בכל העירות מסביב, והעירה פרחת והשלום שרר בה. השונאים רגנו באהליהם, ואולם בחוץ שמו לפיהם

מחסום. ועניני העדה נוהגו בשטה אחת וברוח אחד, כי יד אחת נהגה בהם. ובבוא אורח אל העירה וראה את הקהלה העברית בתקונה ואת השלום שבה, היה עומד ומברך: ירבו כמותה בישראל.

ג.

פנה עלובה אחת היתה בעיר, שאליה לא חדרה עינו של מויבין וידו לא משלה בה. זה היה בית-החולים שבעירה.

שם משל ממשלה בלתי מנבלה ר' חיים כהן, סוחר יערות לפניו והיום מלוח ברבית. זה היה הגביר של העדה. הוא החזיק בידו את בית-החולים זה כעשר שנים ויעש בו כאדם העושה בתוך שלו. בני העדה יראו אותו, כי אם לא נצרכו לעצותיו ולחכמתו הנה נצרכו לכיסו. רבים היו חיבים לו כסף ורבים הרוויחו על ידו, לרגלי עסקיו ע"י סרסרות וכדומה, כי בהיותו המלוח הראשי של המחוז התרכזו בידו כל הקשרים של נכסי האצילים ועסקי היהודים הסוחרים. פה ירד לנכסי איזה אציל, או שמסר לו זה את תבואותיו; שם לקח בחיבו סחורות במספר רב וימכרן בוויל. מאות אנשים עמדו עמו במשא ובמתן וכל אחד ירא את כיסו ואגרופו. וככל אשר היה ר' ברוך מויבין נוח לבריות, כן היה ר' חיים כהן קשה להן; וככל אשר היתה ידו של זה פתוחה ושלחנו ערוך, כן היה זה מקמץ ידו וחי רק בעד כרסו ומשפחתו. הוא לא רדף אחרי כבוד וגבאות ולא התקומם מעולם נגד מויבין, ורק את סף בית-החולים שמר ולא נתן לזה להציג עליו כף רגלו. ומויבין הרגיש, שלא בנקל יצלח לו לחדור הנה וישאר מרחוק ויתן לר' חיים למשול כחפצו.

עד שהחל העולם להרגן ולרגן אחרי ר' חיים. ומויבין החל לחשוב כי עיר מעמ וגם המבצר האחרון שבעיר ימסר בידו, ובאמת שררו בבית-החולים סדרים רעים מאד. איזה רופא פולני זקן שכחו עיניו וחרשו אזניו—היה בא פעם בימים לחצי שעה לראות את החולים, והרופא הקבוע—יחזקאל ה'רופא—היה סובב כל היום על פתיהם של חולים פרטיים ואת בית-החולים היה משאיר על ידי השמש, המשרת והמבשלת. חדרי הבית היו מלאים וזהמה. הקדש הוא ולא בית-חולים—אמרו על הבית אנשי העיר—פרוודור הוא לבית-העלמין. ולא לחנם היה ר' חיים גם לגבאי בחברה קדישא.

ולאט-לאט החלה ההתנגשות. נשים מבעלות-המצוות היו באות ומוסרות להגברת מויבין בחשאי את כל הנעשה ב'הקדש' ומעוררות אותה להשתדל להמות את לב אישה, יאריך ה' ימיו, לקחת את הבית בידיו, אמת. ר' ברוך אינו כל-כך ירא-שמים כר' חיים, אבל, סוף כל סוף, הוא טוב-לב ולחולים יש צורך באיש כמותו, שיראג להם. הגברת מויבין היתה מספרת לבעלה את זה ומעוררת חשקו להתגרות בר' חיים ולהוציא מידו את הבית. אך כשהיה מויבין מכין עצמו למלחמה—היתה הפחדנית שבאשה גוברת ואז היתה מתחננת לפניו, שיחוס עליה ועל עצמו ולא יתגרה בארי. ומויבין היה כובש את יצרו ושותק.

אך כשנדש ר' חיים את הסאה וחרעה בבית-החולים הגיעה עד למדרגה כזו שאי אפשר היה לסבל, קמו על מויבין כל ידידיו ומכבדיו וגם אנשים מן העדה וידרשו ממנו לצאת נגד ר' חיים בנלווי. העולם החל לדרוש בחירות. טוב, אמרו, יעמיד נא ר' חיים עצמו על הבחירה ואם יבחרו בו—והיה לגבאי כשהיה. אך ר' חיים ירא מפני בחירות כמות ולא הסכים להם, עד שבאחת האסיפות יצא מויבין נגדו ובעל כרחו הסכים.

יום המלחמה קרב, וכל אחד מהם הכין את עצמו להתנפלות האחרונה. מויבין היה במוח בנצחונו ופניו הפיקו את מנוחתם הרגילה; אך פני ר' חיים נעשו יותר סיריוזיים ועיניו הבריכו באשר-רעה, שלא נראתה בהן עד כה. מחוץ נשאר הכל כשהיה, ואולם בעיר התלחשו כי פתח ר' חיים ידו ודלתי ביתו וכי באים עתה אליו אנשים כאלה,

שער כה לא היה חושב לאפשר גם להפגש עמם; וכי הגברת כהן משקה אותם חמים ויִישׁ והם מצדם מבטיחים לו, הרים וגבעות.
ואולם מויבין לא שם לב לזה, הוא הורגל כל כך בנצחיתו עד שלא יכול להעלות על דעתו את האפשרות, לו גם של המפלה היותר קטנה. החיים הלכו בדרכם; ובעוד דמיונו של מויבין מציר לו בצבעים בהירים את העתיד הקרוב, העת אשר ימשול הוא בעירה בכל, נחרץ כבר משפטו ומאחורי דלת ביתו כבר עמדה גזרת, הירידה.

ה.

באחד הימים קבל מויבין משר המחוז ניר חתום בגושפנקא ובו דרישה להמציא לו את כל ספרי החשבון של המוסדים הנמצאים תחת ידו, מויבין נבעת וימהר אל שר המחוז, זה קבלהו בפנים נזעמים. לשוא התאמץ מויבין להוכיח לו כי דבר זה אי אפשר, כי לא בכל המוסדות מתנהלים ספרים ערוכים כהוגן וכדומה—שר המחוז עמד בשלו: על מויבין להביא לו את ספרי החשבון; ואם לא — ימסרהו למשפט. נודעוזה העירה, כל איש ואיש הבין מאיזה צד נפתחה הרעה, ואולם פחד נפל על כל. כל אחד התאמץ להתרחק ממויבין—למרות שנתנו לו צדק בלבם—ולהתקרב לר' חיים, אף כי ידעו שידו היתה בזה, הבחירות לא קמו. באסיפה הבאה, זו שהישרים והנכבדים שבעדה לא באו אליה, או שבאו לה וישבו ושחקו, הוחלט כמעט פה אחד, שר' חיים ישאר גבאי בית-החולים כבתחלה וזאתו ערב קס ר' חיים והוריע, כי מן הראוי, שנשתדל' כולנו להסיר מעל מויבין את הרעה הנשקפת לו, וכי הוא מקוה שבעזרת השם יצלח הדבר בידו, אך לזה נחיצ' שמויבין יתרחק לאיזה זמן מעניני הקהל, עד שיעבור זעם, ומלך חדש יקים במצרים.

ומויבין-העיר הסכימו ומויבין גם הוא הסכים, עניני העיר ומוסדותיה עברו זה אחר זה לידי אחרים—בראשונה, אמנם, רק באופן רשמי,—ומויבין נשאר עוד מנהיגם; אבל לאט, לאט החלו להצר צעריו ולהרחיקהו, כי אחר מפלתו הראשונה הקיצו נושכיו וכל אחד שהיתה לו איזה מינא בלב חשב לו לחובה להנקם בו. וכך ירד מויבין סטה מטה ונדרחף מדרגה אחר מדרגה מסולם הכבוד.

ורוחו דוכאה ועסקיו גם הם החלו להתמוטט. הוא התאמץ בכל יכולתו וכחותיו להחזיק מעמד, ובקושי גדול הצליח לו להציל את יתר הפליטה, הוא הוכרח לקמץ בהוצאות ולסגר מעט את דלתי ביתו, והדבר לא היה עתה כל כך קשה. מספר הבאים אליו התמעט. האורחים הורים כמעט חדלו מכוא, והעוורים התמידים נהיו בעצמם לגבאים ויהי המיחם מבריק על שלחנם הם. כהה היה עתה האור-בחדר האוכל; האולם לא הבריק בקשטיו ונוגים הכישו גדולי ישראל מעל הקירות, גמגמו גם הנערים בלשונם כששאל אותם איש ללמודיהם, והבנות ערבבו קולות סנגינה אחת בשניה בנגנן. הגברת היתה שמה מפתח לא במנעול שלו והיתה מקלקלת את המנעול ומקללת את השפחה בכעסה, ומויבין לא יכול סביל את זה ויהי תמיד מתרעם וזועף.

ונסתלקה גם, רחבות' השבת ומעם המאכלים נטל גם הוא, והאצילים שהיו מלקקים לפנים אצבעותיהם אחרי הדגים הממולאים וה'קוגל' של הגברת מויבין—היו אומרים עתה: אמנם דני מרת מויבין, וקוגלה' היו טובים לפנים, אך לאלה של, פאני חיימובה' (אשתו של ר' חיים) אינם מגיעים, וכי הציממס של זו הוא הטוב בכל העולם.

ה.

בשעות הפנויות היה מויבין סוגר עצמו בחדרו, משתרע על הספה וקורא בספרים. אוהב היה לעין לפנים בספרי-מחקר, אך עתה לא היה ראשו מסוגל לזה. הראנות היו רבות וסביבות ומבלבלות את המוח, ומויבין היה סוכרח להחליף את ספרי-המחקר

בספרים קלים, בספורי מעשיות; ויש שהיה לפעמים מעין גם בשירים. לכאורה, לא היה מבין: מפשות כזו! בני אדם מלומדים מסיחים דעתם מעניני ארץ, ממסחר ומעסקי-צבור ונפנים לשיר על כוכבים ועיני נשים, את הלבנה ראה בקדשו אותה, אל הכוכבים היה מביט בצאתו השבת לדעת אם אפשר כבר לעשון, הוא לא הביט לעולם בעיני אשתו לראות איזה צבע יש להם, אשה היא־אשה ואפשר שיהיו בנים טובים לבעלת עיני תכלת כמו לזו של־עֵינִים שחורות, הוא מרגיש, שבכלל שמות הוא לחשב בענינים כאלה; למחשבות כאלו מביאות רק הבטלה והשעמום, כאשר היה עסוק בעסקי־קהל לא חשב באלה והספרים הקמנים, המפשיים, נחו להם במנוחה בארון, היא קנה איתם מירי המירה כשהביא זה לו; פשיט, יהודי כותב, מסתמא היא נצרך; והמורה היה חביב עליו בזה, שדואג הוא כל כך למחברים העניים, ורק מעיר היה אותו תמיד, שזיכור להמחברים, שיחדלו מכתוב הבלים וכי יכתבו ספרי־מחקר, אם אינם מסוגלים לעסוק בישובו של עולם.

והימים היו ימי אביב, החלונות מרם נפתחו עוד, לשעה קלה ביום היה נפתח רק אשנב, שדרך בו היה חידר אל הבית רוח אביב קל ומלטף, הישיבה בבית והשכיבה על הספה בקבינט שלו קשים היו עתה על מויבין, בשנים שעברו היה כבר יוצא בימים כאלה אל היציע, יושב על הספסל עם אשתו או אחדים ממקורביו ומדבר, בגאווה היה מעיף מבטו אל הרחוב ומרכין לכל עובר בראשו ומאציל לאחד ולשני מלים מעטות בשחוק־נדרבה, בימי השבת אחר סעודת הצהרים היה יציע זה דומה לאולם של מלך, ברחבות היה יושב אדון הבית, וגדמה כמו מושל הוא ברחוב ובעירה, וכשהיתה מרכבת איזה אציל עוברת היה הרכב עוצר בסוסים, והאציל היה יורד או נשאר במרכבה ומחליף דברים עם אדון הבית, ולפנות ערב כשהיו הרועים עוברים עם הבקר לפני היציע היו מנהלים את העדר לאט לבל ירימו אבק; ובנחת ובפנים סיריוזיים היו עוברים השורים לפני הבית כמו אנשי צבא לפני מפקדם, הבחורים והבתולות היו מורידים עיניהם, מתחמקים ונומים הצדה ועוברים מתוך בושה בחפזן.

ואך עתה לא היה להיציע כבודו הראשון, בני אדם היו עוברים עליו כמו בלי רצון, בהיסח־דעת, ומרכבות האצילים היו עוברות במהירות, כמו תמיד ובכל מקום, ולעת ערב היו העדרים מעלים המון אבק השמימה, ובשעה מאוחרת בלילה היו מתגנבים איזה בחור ובתולה ויושבים על הספסל להשתעשע. סרו הפחד ויראת הכבוד מן הבית ויושביו, והחיים התיחסו אליהם באופן רגיל וביחס של יום־יום; אך יושבי הבית עוד זכרו את הימים הטובים ולא יכלו בשום אופן להשלים עם התנאים החדשים ויתרעמו על החיים ועל בני האדם, ואלה לא הביטו אליהם ויעשו להם את דרכם כמשפטם; וברגליהם דרכו על לכבות ותקוות וירמסום כדרך הנעל על אבן מרצפת הרחוב וכרמסו כף הרגל את העשב הרך.

1.

בבית מויבין היתה עלית קיר קטנה עם יציע קמן לצד השדה. בעודו נער בבית אבותיו היה מסתתר שם לקרוא בספרים חיצונים או לשחק עם חבריו בקלפים כשגרל יכול לקרוא ספרים כחפצו והקלפים נמאסו בעיניו, כי מרוד היה תמיד בעסקי ובעסקי הצבור, ועל ביתו התאונו תמיד בעירה, כי בן בתי הנגידים זהו הבית האחד המשועמם, שאין לבלות בו שעה בקלפים, לילדיו נתן חופש נמור וצורך לא היה להם בעליה, וכך עמדה העליה עפ"י רוב ריקה, רק לעתים רחוקות בקץ היו משכיבים שם איזה אורח, בחורף היה שם קור ומחב, כי לא הסיקיה מעולם.

עתה כשהיה מויבין פנוי—היה זוכר עתיקות. ויש שהיה עולה איזה זכרון ילדותי על לבו והיה הולך לחפש איזה דבר קל ערך שהיה קשור בו איזה זכרון קל, באמת

לא ידע למה לו זה, מרניש היה כי לאיש באמצע שנותיו לא יאה לעסוק בהבלים, אך למרות זה, היו לפעמים קטנות אלו לוקחות לבן, לפעמים היה מלגלג על עצמו: „פוי, נהפכתי לילד!“ והיה עולה אל היציע לחפש שם איו מחברת ששם היה כתוב „שיר נעורים“, וכך היה נמשך לפרקים, מבלי דעת נפשו, אל העליה, שבה התגללו שרידי חפצים עתיקים ומחברות ופנקסים בלים למחצה והיה מחטט בהם לברר לו איזה דבר שנמשטש ממנו איזה קן או איזה נקודה שהיו עתה לנכבדים בעיניו.

ובאחד הימים נלה את היציע ויצא ועמד עליו. בראשונה גם פחד: ירא לבל יעתק היציע ממקומו ויפול. לאחרונה הבלג על פחדו וישען על מחיצת הקנים שלו. והיום היה בהיר, יום אביב חם, השמש האירה ותחם את כל הארץ מסביב, ואדי-אביב התנשאו מן האגמים ויאפילו קצת את היערות מרחוק.

וימי נעוריו עמדו לפניו עתה כמו חיים, הנה הנחל שבו רחץ ושחה, אשר שם מרחוק, במקום שהוא מתרחב, היו שמים עליו בסירות, הנה גני הירק של היהודים, שמשם היו גונבים קישואים וקטניות; הנה גן הפרי של הרוקח, ששם נשכחו כלב, בקטפו בלילה תפוחים, הנה האגם, שמשם היו מלקטים סוף לשבועות, ואשר שם היתה להם מלחמה תמידית עם פני-מימי, גוי כבד-פה וכבד-רגל, אשר היה נופל שש פעמים, בעשותו שלש צעדים, ואשר כלבים נשכנים היו לו, הנה גם המחנה, ששל ידה אהב לעמוד שעות ולראות בהסתובב האופן ובהשמיעו שאון, ושם מרחוק-היער—ושם זכרונות כל-כך הרבה — כל-כך הרבה....

נשמעו לו געית בהמות ושירות צפרים, ירדה עתה השלוח אל נפשו וישבח את עסקיו הרעים ואת עסקי הצבור וגם את שנאתו לר' חיים שבת, אלו היה בא זה עתה הנה, כי אז היה מציע לפניו דבר אחד: להפך לילדים וללכת לגנוב תפוחים, ואולם רגש של בושח התרומם בלבו: מה היו אומרים עליו בני עירו לו ידעו במה הוא עסק עתה, הם, בודאי, היו מבטלים אותו וכל תקוה לא היתה לו עוד לשוב לקרבתו, לעמוד בראש המוסדים הצבוריים, ועם כל זה התגנב אל לבו רעיון אחר: ומי יודע? אולי הם כולם אינם מבינים את העיקר?

ובאותו יום החליט לצוות לנגר לתקן את היציע, ואולם לא צוה: קשה היה לו הדבר, הוא גם לא חפץ לתת לזר לחדור אל פנה זו שנראתה לו עתה כפנתו, ומרי יום ביומו, בבקר, בצהריים ובערב היה בא אל היציע ויושב שם, בלבו היו מתערבים שלות-הבדידות ויחד עם זה גם געגועים אל איזה דבר בלתי נודע, הוא שב אל ימי נעוריו, ואשתו שבעה רצון: הוא חדל להתמרמר ולזעוף, ואולם בכל יום הזכירה שצריך לקרוא לנגר לתקן את היציע הקטן.

ו.

בעירה התישב רופא-שנים חדש.

צעיר פשוט ומעט גם היה הרופא הזה; אדם בעל גוף בריא ופנים מלאים ואדומים, השכלתו היתה מוגבלת, את היום היה מקדיש למלאכתו ואת הערבים היה מבלה בשחוק קלפים, בביתו או בבתי אחרים. מלבד זה היה עסוק תמיד בשפמו. היתה לו אשה צעירה, לא יפה אבל בעלת-חן ונפש עירנת, באחת הערים הקטנות ישבה ותהי קוראת וכולעת ספור אחרי ספור, והמבע, הספורים והנזער עוררו בקרבה חמדה ותשוקה לאהבה. וכבוא הוא, הגבר הראשון שפגשה על דרכה, נמשכה אחריו ותאהבהו, היא היתה לו לאשה, ירח-הדבש עבר, גוו גם החלומות ובן-המלך נראה עתה כאדם פשוט בעיניה, אך הגוף הבריא והגעגועים אל רגעי העבר לא נתנו לאש להדעך, וגחלי האהבה עיר עוממות היו בלב, והיתה היא תמיד מתהלכת כנשמה ערמילאית בין בני-האדם ותהי כורה וכנרה, היא עברה עמו מעיר לעיר ומספירה לספירה, ואולם בכל

מקום נשארה מחוץ לחיים ומחוץ לאדם. היא היתה באה עמו לבתי אחרים, ובעוד הוא משחק בקלפים היתה היא יושבת עם הגבירות ומשוחחת. כמוהן היתה גם היא מדברת על הטואליטים והקשימים, מתרעמת קצת על המשרתות והחנוניות, ועם הצעירות היתה גם היא מתוכחת על-דבר אידיאות. אבל לבה לא הלך אחרי כל זה; ויש שבאמצע השיחה היתה שוקעת במחשבות והיתה שוכחת גם את השיחה וגם את המשוחחות, וכאשר היו שואלים אותה איזה דבר היתה עונה שלא ממין השאלה, הנשים היו שוחקות, והבעל היה מרחוק עונה: החלי' שלי הנה כבר מרחפת בעולמות העליונים.

בביתה היתה מתאמצת ביחוד לקבל את הכל בסבר פנים יפות. היא, באמת, אהבה את כל האדם והתיחסה לדברים ולאנשים לא טובים בשחוק קל של רחמים עמוקים ואולם פזור הנפש שלה גדול היה, ולמרות חפצה היו האחרים מרגישים את עצמם נעלבים על ידה. היא היתה מרגישה אז צער עמוק והיתה קובלת על עצמה ועל מבעה, האדור', ואך להתגבר על עצמה לא יכלה. ובשעה שהיו מכריהם נאספים אל ביתה לשחק בקלפים והגבירות והעלמות היו יושבות בחברתה, היתה אמנם מוסכת תה בעונג ושחקה הקל והמאיר לא סר רגע מעל שפתיה, ולמרות זה היו האחרות לפעמים נעלבות וגם הגברים היו מתרעמים: היא אינה נותנת לב כלל אל המסוככים אותה. אין זו אשה—אלא קרח.

והקרח היה מתחמק לרגעים לפנה נסתרה או לחדר מיוחד באמתלאות שונות והיה שר שם חרש שירות געגועים וכאב, והיו השירים מספרים ע'ד חלומות עשירים שמצאו להם פתרונות דלים, ותקוות, שאמנם לא נכזבו, אלא שנתקיימו באופן שלא השביעו את הנפש הרעבה.

ורופא-השנים ואשתי התישבו בקרבת ביתו של מויבין. משם היה קול הפסנתר נשמע לרגעים, וזה היה מישך אותה. אצילה פולינית זקנה שידעה לנגן למדה אותה והיא נגנה בבית אביה הרבה, וירעה לנגן, וברגש נגנה, אך הפסנתר שלהם נשחת מרוב ימים ומטמולי-דרכים והם נאלצו למכרו ואחר לא הספיקה ידם לקנות. היא חפצה מאד לבוא אל הבית ההוא, אך מכרותיה אמרו: בית פראים הוא הבית הזה: לעולם אין משחקים בו בקלפים, והאדון והגברת הם רק זועפים תמיד.

ובכל יום היה לה זה הבית ואנשיי לחידה, ותתנענע אליהם, אך לא נמצאה לה אמתלא להכנס, ורק באחד הימים היה עליה לאסוף נדבות בשביל איזו אשה עניה ותכנס גם שמה. הגברת מויבין קבלתה בנעימות ותאמר כי מאד ינעם לה אם, שכנתה' תבוא לביתה לפרקים, אני עתה לברנ, העולם שכחנו—אמרה הגברת בלעג מר—אך המיחם עומד בכל ערב על השלחן, ורחל הביטה על הגברת ברגע זה כמו על אדם קרוב לה מכבר. בלבה הרגישה קורבה להאנשים האלה, שאף בימי-רעה, בשעה שהיה עליהם לזעוף על הכל ועל כל, למרות התיחסות בני האדם הרעה אליהם, למרות ששלמו להם רעות תחת מכות—יש להם בכל זה מלה טובה על השפתים וצחוק קל בעינים בשביל איש שרואים הם אותו רק בפעם הראשונה. היגון והברירות שבבית משכו את לבה וגם הפסנתר הבטיח לה הרבה-הרבה.

וליום המחרת באה אל הגברת מויבין.

ז.

והפסנתר החל לדבר. נאלמי הנמות השיממות והמיניטיוניות, נשתתק קול ה'נגונים' הרגילים ונשמעו קולות אחרים, קולות מרגיזים ומרוממים את האדם והנפש, ובקולות מצאו להם מבטאם

גם חיי האשה הצעירה העורגת, וזכרונותיה הרבים ותקוותיה המעטות, וגם היגון והבדידות שבבית, עברו והווה שלו.

נמלא הבית. אורחים חדשים, מלבד האורחה האחת, ולפעמים גם בעלה, שהיה נכנס לרגעים אחדים, אמנם לא באו שמה, אך כל אחד הרגיש שאין עוד זו הריקנות והבדידות שהיו, שאיזה דבר חדש, פלאי, מרחף עתה באויר הבית, איזה דבר המגרש את היגון והבדידות, את הזכרונות הקשים והמרים, דבר המעורר תקוות חסרות-שם וצורה, המבטיח הרבה-הרבה מאד בשתיקתו, למיחס בערב נוספה רק שותה אחת— והשלחן נראה כמו כולו מיושב, והגברת מויבין שבה למוזג את התה בנחת והיתה לפעמים שוכחת לערבב ולהחליף את המפתחות.

ובקולות הפסנתר הרגיש גם האדון מויבין, ומעט-מעט שב השחוק הקל של פקח להאיר את פניו, אלא שבשחוק זה נתערבבו גם איזה קווי-אור של הויה, לא מלמעלה היו עיניו עתה מבטות, כי אם למעלה, והנמוס שהיה מתיחס בו אל האנשים והיחס הקל של ידידות חיצונית עזבו עתה מקומם ליחס יותר פנימי ועמוק, לרגשי חבה של לב סובל; על הלב שנתקשה במלחמות וכיסורים נולו עתה נמפי נחמה ואת פצעי האנושים שפצעוהו החיים והאנשים חבשו עתה: המבע, הפסנתר ו—האשה.

החל העולם פתאום לחשוף לפניו את מצפוניו, הוא ישב עתה יותר בבית, מתחת, ואולם כשהיה עולה אל היציע היה נפתח לפניו עולם שלא ראה ואיזו מוסיקה שלא נשמעה היו משמיעים לו היקום והאוויר, לא לחנם היו עתה גלגלי-המחנה מתהפכים ורועשים, והנחל שלח בכונה מיוחדת את מימיו לימים רחוקים. באיזו פקחות מיוחדת הביטו עליו השורים המלכים את החציר בכר, ובין העפאים שרו בעלי-כנף שירות כל-כך מובנות וקריבות וקראו את הלב לחופש, למרחב, למרחק, והיער השב נענע בראשו מרחוק ובעינים מלאות רחמים היה זקן זה מכיש אליו ואומר: ידעתי! ידעתי!—ואולם הוא בעצמו לא ידע.

והיה יושב שעות וכולע קרני-אור שמש ורוחות קיץ היו מחליקות על פניו ומלטפות את לחיו, ברדתו הביתה היו עיניו מאירות ומלטפות; והגברת מויבין הרגישה בדבר ולא הרגישה, האור והחבה נולו עליה כמו מלקיש ותחל לפרוח, ואת מקור האור-טרם הכירה.

והאור גדל בבית ובחוץ לא הכיר בו איש, ובימי-גשם ובערבי-סגריר היה מויבין יושב למטה בחברת אשתו ורחל, לפעמים היו כולם נכנסים האולמה ורחל מנגנת ומויבין ואשתו וגם אחד מן הילדים יושבים בפנות מיוחדות ושותקים ומקשיבים. ויש שהוא היה יושב על הספה הרכה ואז היתה אשתו קרבה ויושבת עם רחל אצלו, ומבלי משים היתה לפעמים מושיבה איתה בינו לבינה, אשתו היתה מפטפמת או בעונג ולשפתיו הוא שמה מחסום הדומיה, היא לא הרגישה עוד בריחוק, בעוד שהוא לא היה יכול לבלי להרגיש בקירוב, היא, השבעה, טוב היה עליה לבה והיתה חפצה לקרב את כל אל כל; פני אישה שהוטבו והשחוק הנעים שעליהם נתנו וגם הבטיחו הרבה, ומרחוק האירו לה חיים טובים, חיי עתיד את פניהם, וגם הוא היה מאושר בראשונה, עד שהחל להרגיש בנפשו את הרעב.

ומעט-מעט הלך הרעב הלך וגדול, והבית היה מלא, מלאה גם הנפש, ואולם פנה נסתרה בה הרגישה כי חסר לה דבר-מה ותערוג. דומית-צפיה שררה בה בראשונה; אחר באה התונה החרישית ותשאיר פצעים עמוקים ודמעות נחנקות; ובעקב זו באה התמרמרות פנימית ופנת הלב החלה לצעוק ועוד מעט—ואת כל הנפש מלאה רק צעקה אחת: רעב! רעב!— וגדול היה רעבון הנפש.

ח.

וימי עלומיו עברו עתה לעיניו.

הוא עיין עתה עוד הפעם בשירים. עתה—בהיותו בן ארבעים ויותר—מרגיש הוא הכל, ואו—בהיותו נער, עלם—או לא הרגיש מאומה ורק מעט הבין. בלבו היו אז מיני נענועים, אך חלשים היו, כהים; לא רק ללהב לא היו כי גם לנצוץ. והוא גדל ואשה נתנה לו והוא גם לא הביט אל עיניה. אינו יודע מה הצבע שלהם. ועתה את צבע עיניה של זו הוא מכיר, אם כי לא ידע איזו שם לקרוא לו. וזה גלה לו את הסוד—ויבהל.

הוא שתק—והלך דבר והוא נבהל יותר ויותר. הוא שב אל היציע, התעמק בספרים, ואולם כאלה כן אלה דברו לו שפה אחת, בשפת הלב. הם גלו לו מסתריהם ומסתרי, ועם זה יצרו לו בכל יום חידות חדשות.

וכאשר לא היתה היא בביתו היה יורד ומתהלך בבית, משוחח עם אשתו, ממפל בילדים, כמו חפץ לרכוש סליחתם, סליחת חטא שחמא נגדם. ואולם הכל זר היה לו. ריק נדמה לו הבית באותו רגע: האשה—לא אשתו והבנים—לא בניו. ורק דבר אחד יקר עתה בעיניו: הפסנתר. וכאשר היתה בתו קרבה ומתחילה לנגן את הגמות או את הנגונים הולכים שלה, היה מרגיש בלבו שנאה עזה נגדה, כמו היתה אדם זר לו, בא מרחוק לחלל את קרשי נפשו.

והיה בו אז הכל לאפס, לחסר—כל-תוכן וחיים. הבית, המשפחה, העבר, עסקי-הצבור—הכל היה לו זר וחדל-צורך. ולפרקים נדמה לו שבאמת לא חי כלל: לא היתה לו כל ילדות, כל נוער, כל בחרות; לא היו לו לא חיי-משפחה ולא חיי-צבור, לא נפשות קרובות ולא רעים וידידים, כל אלה היו איזה בגד, ששמו עליו למרות חפצו, בעוד שהוא, הוא האמתי, אין לו כל, הוא עירום כילד. עתה, רק עתה הוא מרגיש דבר-מה, אבל לא מחוץ לעצמו. לא מלמעלה, כי אם בפנים נפשו, בעמקה. עתה יש לו איזה דבר—שבאמת איננו לו; עתה רעב הוא לזה הדבר, אם כי באמת אינו דורש ממנו מאומה, וגם לכו אינו דורש. חפץ הוא ואינו יודע מה שהוא חפץ—אלא שהוא חושב: טוב היה לו לא חפץ.

וכאשר היתה היא באה—ויהי הבית מלא בעדו, הזרים כולם כמו נעלמו והוא לא ראה דבר כי אם אותה, ולא שמע כי אם את הצלילים שהתמלמו בהתנגש אצבעותיה בקלוישי-הפסנתר. ואחר שמע גם את דפיקת לבו הוא, וראשו החל להסתובב עליו כגלגל, ולכל צליל חדש הרגיש רעידה בכל גוו—ואחר הקשיב קול צעקה מן הפנה הנסתרה שבלב; והכל סביבו החל לצעוק, צעק גם הפסנתר; ורק היא ישבה ברומיה, ולפעמים, בקול שירה חרישית, הרעידה את הקלוישים. ולו נדמה, כי גזולת היא מלבו את אלו הצעקות.

או היה נמלט אל היציע הקמון.

והיו ימים שהיה מוצא שם את המנוחה שאותה בקש. היום או הערב, האור או חמדומים, השקט או השאון הקל—כל אלה היו מוסכים עליו שלוו עמוקה. נשמתו היתה אז חונגת את חנה והכל היה מזהיר באור מיוחד, ושבתן של חג היה יורד אל הנפש וממלאה. בפנה נסתרה ישן לו הכאב את שנת המרגעה, והעינים חלמו עתיד של שמים בהירים ואויר צח בלי רוח והאונים הקשיבו זמירות צפרים שאין בהם לא מצלצול-קול העפרוני ולא מיבבותיו של הומיר. השמים היו ניזכרים על הארץ ומשתיקים את קולותיה ואת קול הרעבון שעוררת. ורוחות החיץ המלטפות השתיקו את רעם-הסערה שבבית.

ויש אשר היה הפסנתר מעלה איזה צליל מיוחד במינו; והשעה היתה שעת דמדומים, והשמש השוקעת זרקה קוי אור אחרונים על העצים הרעננים של היער השב; וקוי-חום-קיץ ששכחה השמש לקחתם התגנבו אל-הלילה הקריר—אז היה קול כבי נחנק מרעיד את המרחב. איש לא שמעוהו וגם זה שכבה לא הרגיש בו, הרגישו רק גלי האויר השט. בכה הלב על גול החיים והנעורים, על געגועים שלאחר זמן ועל חלומות באפס-תקוה, ועל רגשות נחנקים, שהלב ירא ללחוש לפה פן יגלה זה את סודו. ועם גוע השמש ערג גם הלב לגווע. יאולם השמש לא חפצה למות וממושכה היתה גסיסתה. קו-חיים פלטה אחרי קו-חיים בדרך המות. והלב התפלל למות, בעור אשר החיים התלוצצו בו וישלחו לו קו-אור-אחרון—להאריך את חייו. בערב אחד כזה והיא עלתה אל היציע.

ז.

בערב זה ישב הוא יותר מדי למעלה, והגברת טויבין החלה להרגיש אי-מנוחה, היא היתה טרודה יותר מדי בעבודות הבית. ארוחת הערב עוד עמדה על האח והיא לא יכלה לסור ממנה, כי לא האמינה בשפחות. היא פנתה אל רחל ותבקשנה לעלות אליו ולראות מה שם. רחל הרגישה איזה רגש בלתי ברור, היא כמעט לא חפצה לעלות—ותעל.

ומאום לא היה. היא קרבה אליו ותעמיד שותקת על ידו. הוא נבוכ וישתוק גם הוא. שתק גם הערב. אחר אמרה איזה דבר על הערב ולא הספיקה לגמור והוא ענה מבלי שמוע בעצמו את אשר הוא מדבר.

ובאותו רגע התגנב מאחריהם כוכב ויזהיר על ראשם וירץ ויעבור לפני עיניהם ויצלול וישקע בתוך היער. הם נבהלו ויקמו וירדו אל הבית.

ישם תקפחו איזה פחד. פקחותו עזבתו בלה. ארוחת הערב טרם נגמר בשולה, והוא נכנס אל חדר-האוכל ויתהלך הנה והנה. היא נכנסה אל האולם ותשב אל הפסנתר. באולם לא היתה עששית והיא מששה בחושך בקלוישים ותמצאם. פחדה עבר ושחוק קל, שהרגישה בו רק היא לבדה ואיש לא ראהו, הוזהיר על שפתיה, אחר נכנס הוא אל האולם, נסה להעלות אור בנר שבמנורה בעלת ארבעת הקנים, ואולם הנר לא חפץ להאיר וידעך. אחר נסה להדליק את הנר שעל הפסנתר ופה לא נשמעה לו גם הצתה. אז ישב בפנת הספה ויקשב.

והגברת טויבין נגשה אל פתח האולם ותקרא בשמי. היא קם. הם אצרו זה לזה מלים אחדות. עוד מעט ואכלו ארוחת הערב. רחל הלא בודאי תאכל אתם. ארוחת-הערב של היום היא כל כך טובה, ממש לכבוד האירחת. באמת, אין כל אירחת; היא פשוט בן-בית, אחות צעירה, בת, חבל על שאין לה עוד ילד, אבל, בודאי, בקרוב יהיה, ואז, אבל, חבל, היא לא תיכל או לביא לעזים תביפת בל-בך—אבל, אין בכך כלום, היא תבוא עם הילד.

ובערב אחד נכנס הוא הביתה והוא עיף מאד. כל היום נסע מחצר לחצר, מבעל-אחוזה לבעל-אחוזה לרגלי עיניו מסחר שינים. טרודה היתה אשתי במטבח, כמשפטה, ומרוב טרדה שכחה גם להבין תה. הילדים הגדולים מילו בחיץ והקטנים התנמנמו על יד שלחן-האוכל בחכיתם לאירות-הערב, באולם היה תישך והיא נמשך שמה מבלי משים וישב לנוח בקצה הספה, ופתאום הרגיש כי לא יחיד היא ויריו נגעו בידים רכות וענוגות. התלה שיחה חרישית ומקומעה, שיחה של חצי-דומיה. עיניו נסגרו לאט, ריו נשמטו מידיה וראשו נתמך עיף על כתפה. כך ישבו כרבע שעה. ער היה הוא למחצה באותו רגע והיא ערה בלה, ואך שניהם היו בחולמים וייראו להפסיק את החלום, והיא

הרגישה ברגע זה כי שבו אליה הימים שכבר היו, וכי הנחל ששטף אז ונעלם התפרץ מתחת לקרקע נשמתה וממשיך את מרוצתו. וגאה הרגישה עצמה באותה שעה על שהוא, הגבר הבריא, הפקח ובעל הרצון הכביר, תומך עתה ראשו בכתפה, כתף אשה חלשה וחסרת-כח. ואולם גדול היה ראשו יותר מדי למען התמך בכתף הצר והרוזה. הוא נשטט ובנחת השכיבה אותו על ברכיה ותשב חולמת כבתחלה.

ואך בהקשיבה את צעדי הגברת מויבין קמה ותשכב את ראשו על הכר הקמץ אשר בקצה הספה והיא החלה להתהלך הנה והנה באולם, וכשקראה לה הגברת לארוחת הערב לא חפצה להשאר, בהצטרקה כי אישה יבא היום בשעה מוקדמת ועליה להכין לו אוכל—ותלך. הגברת לא הרגישה מאומה, ואך אחת לא הבינה: מדוע בעלה עתה, בשעת הסעודה, מדבר אליה כל כך טובות, מבלי הבט אליה אף פעם אחת? ומדוע הוא מרבה כל כך לנשק את הילדים הקטנים והגדולים?

י.

למחרת היום בא אורח למעון מויבין, אחד מעוריו לפנים ועתה נבאי בתמחוי. מויבין ישב ויאכל את ארוחת הבוקר. בראותו את האורח השתומם, ואולם זה מהר להכנס עמו בדברים, למרות היותו נבוכ קצת הצליח האורח לתת להשיחה את הסגנון הפמיליארי שמלפנים. הגברת מויבין, אמנם, הביטה באי-אמון על האורח, אך מעט-מעט התעורר בה רגש ה"נצחון" של אשה. א! הוא! הם מרגישים כי חסר הוא להם ועתה באים הם בעצמם להשיב לו את המלוכה.

והאורח התאונן על עניני הצבור החולכים בתהו לא דרך, על הירידה בכל מקצועות עבודת הכלל ויאשם לא רק את האחרים כי אם גם את עצמו. הוא חסר-אונים לשאת על שכמו גם את המשא הקמץ שלו, והוא אינו מבין איך יכול ר' ברוך לשאת את כל המשאות ביחד, רק שכם כשכמו של ר' ברוך וראש כראשו יוכל לשאת זה, לאחרים אי-אפשר כלל. הוא נכון למסור את הגבאות שלו לר' ברוך. הוא לא יעזוב את העבודה, ח"ו. הוא נכון לעזור על יד ר' ברוך כבימים הטובים, אבל הוא אינו חפץ לשאת את המשא על שכמו, את משא האחריות. ר' ברוך צריך לקחת על עצמו את זו הגבאות. ומי יקח, אם לא הוא?

ומויבין לא הסכים. הוא נכון בכל לבו לעזור ולעבוד, אבל בלי גבאות רשמית. הוא, כמובן, חפץ שיעשו את ידיו חפשיות, כי באופן אחר אי-אפשר לו לעבוד. כמובן, יקח עליו גם את האחריות המוסרית, אבל את התואר הרשמי לא יקח. לו לא נחויץ עתה כבוד, ומלבד זה חפץ הוא להיות חפשי גם מ"המלך שלא ידע את יוסף".

אחר באו ל"עמק-השוה". הגברת לא שבעה נחת. איך זה? אישה יעבוד וזה, השפל, יהיה הגבאי! אבל אישה הרגיעה אחרי עזוב האורח אותו ראשית, אין הגבאות עתה כבוד גדול, אחרי שאנשים כאלה היו כבר לגבאים; העיקר הוא—העבודה, וזה הלא ידעו הכל שהוא, מויבין, העובד; ושנית, וזה הרגיעה לגמרי, צריך להזהר: ר' חיים אינו חושב עוד למות.

ואחרי הגבאי הראשון בא שני ושלישי. והבית נמלא שאון, וקול הפסנתר החל להשתתק. הימים היו ימי סתיו ורחל הרגישה את עצמה חולנית ותשכב על ממתה. בביתה היו תמיד אורחות באות לבקרה ומויבין לא יכול כמעט לדבר אתה, גם כאשר מצא לו אמתלא להכנס. וגם כאשר היתה נכנסת לביתו—היו הורים והאורחים מפריעים. והוא לא ידע כמה לבחור. האורחים היו שנואים עליו, ואולם הוא ראה בהם מפלט מפני הסכנה.

והאורחים מצאו גם את הדרך אל היציע הקמץ ואז חדל מויבין מעלות אליו. והימים

היו ימי נשם וסופות ואי-אפשר היה גם לשבת שם. ומעט-מעט הלך לו היציע וכמו התרחק מהעין.

והימים היו נונים, ואולם בבית מויבין לא הורגש הדבר. העששית האירה באור בהיר את הדר-האוכל, המיחם עמד שעות שלמות על השולחן, הגברת שבה אל מקומה הישן למסוך תה לאורחים ואף מפתח אחד לא הכניסה לתוך מנעול שאינו שלו, וגם הילדים שבו ויהיו לאהובי-הכלל.

והרעב החל להשתתק. ורק מעת לעת, כשהיה מויבין נשאר יחיד או כשהיה לו פנאי להקשיב את נגינותיה הנוגות של רחל בפסנתר, היה רגע שב אל ימי האביב והקיץ. אך הרגעים האלה לא ארכו והשאון התפרץ תיכף אל הבית וישתיק את כל הקולות.

הפסנתר בכה; ואך איש לא שמע את בכיו.

יא.

ורחל הלכה הלוך וחלה, ועסקי בעלה לא היו טובים. העבודה מעטה מיום ליום והוא שקע יותר ויותר בקלפים, ולאבותיה נודע הדבר.

או הציע אביה לפניהם להתישב בעירו. והבעל נאות. אביה אינו עני כלל. לחמם יהיה במוח, ובקלפים אפשר לשחק גם שם, ורחל הסכימה גם כן. הפסנתר גרם לה כאב יותר מדאי.

מעט-מעט מכרו את חפציהם ויום הנסיעה קרב, הגברת מויבין התפלאה הרבה איך היא מתיחסת לזה בקרירות גדולה כל-כך. וחלא רחל היתה לה רעה כל-כך טובה?

מויבין הרגיש מעין קצת נוחם בלב, ואולם לא יותר. כל מה שהיה נדמה לו לחלום שאת פתרונו ירא מאד, עתה רואה הוא את הפתרון ומתיחס אליו כפקח, וכי אפשר היה פתרון אחר לחלום זה?

ואך בלילה לפני הנסיעה נדרה שנתו ואז זכר את הכל ואת הערב ההוא וזכר, הוא התאמץ בכל יכולתו להסיחהו מלבו, ואולם הדבר הסב לו עניינים גוראים. הוא החל לירא מחמת היום הבא: ואולי היה הרגע ההוא הרגע האמיתי?

התעוררה גם אשתו ושיחה החלה. דברו על רחל. שניהם לא זכרו את זכרונות העבר, ורק על רחל ובעלה דברו ועל אסינה של זו, שיש לה בעל כזה, קבלה הגברת גם על המחלה: חבל, אם אשה צעירה כזו תמות, לא טוב למות בלי עת.

והרגע ההוא התרחק עם עלות היום, ומויבין ספר לאשתו כי עליו לנסוע, לרגלי עסקיו, תחנה אחת בדרכם, והיא שמחה: טוב, ילדה אותם, היא גם כן תלום אל בית-הנתיבות, חבל, על שנוסעת היא מזה. אבל, סוף כל סוף, לאבותיה היא נוסעת. לגור אצל אם עשירה לא רע כלל. זה, אפשר, יביא לה רוחה גם מן המחלה.

והיום עלה.

לבית-הנתיבות באו רבים ללוותם. באה גם הגברת מויבין, לבדה. הדנטיסט נפרד מעל ידידיו ו"אחיו", נפרד גם מן הנשים, שעל עיני אחדות מהן נראו דמעות. פרידתה של רחל ממלייה קרה היתה ויבשה. לאחרונה נגשה אל הגברת מויבין ותשק לה בחום. זו השיבה לה גם כן נשיקה חמה.

— ואיה הארון מויבין? — שאלה רחל כמו בהיסח דעת — הוא, כמדומה, צריך היה לנסוע תחנה אחת. — היא עמדה כבר בפתח המרכבה.

ובמבוכה קלה השיבה הגברת טויבין: אי-אפשר היה לו לנסוע. עתה יש לו
איזו מועצה בבית הרב".
הרכבת נעתקה ממקומה.

וכששבה הגברת טויבין אל הבית והיא כולה רועדת מקור ומכוסה שלג, מצאה
את השפחה ואת הילדים רועדים: איזה דבר התפוצץ שם על הנגן.
היא נגשה אל החלונות ותכט בהן בזו אחר זו. אז גלתה את האסוף ותצחק.
— אין דבר, ילדים, זה נפל היציע הקטן.
ואחרי רגע הוסיפה: — בכל זה, חבל, מדוע לא צויתי לתקנו אז?
והיציע הקטן התגולל שבור ורקב על השלג.

כסלו, תרס"ח, אודיסה.

המחשבה והחומר.

(סוף).

מאת

א. י. שיינבוים.

.II

השיטה הפילוסופית הראשונה, שנוסדה באירופה בימי התחדשות המדעים על חרבותיה של הפילוסופיה האסכולסטית ע"י דיקארט, היא שיטת-השניות (הדואליזמוס). על-פי שיטה זו החומר והמחשבה הם שני יסודות של המציאות, שכל אחד מהם עומד בפני עצמו ואינו תלוי בחברו, שני מיני עצמיות, שלכל אחת מהן יש הגדרה מיוחדת, שאינה נוגעת בשל חברתה אף כמלוא נימא. תשובתה של שיטה זו על שאלתנו היא התשובה השלישית, שהזכרתי בראש מאמרנו: „לא החומר קודם למחשבה ולא המחשבה קודמת לחומר“. שיטה פילוסופית זו לא האריכה ימים, ראשית, מפני שקשה היה לה להתאים את למודיה אל המציאות, שבה מתאחדים ומתמזגים החמרי והרוחני ביחד, פועלים זה על זה ונפעלים זה מזה, עד שאי אפשר להפריד ביניהם ולקבוע להם תחומים מיוחדים, ושנית, מפני טבע השכל, שאינו מוצא ספוק לעצמו ברכיבי היסודות והוא שואף להבנה שלמה ומקפת של המציאות באמצעות איזה יסוד יחיד, שהוא כוללל יחד. ביחוד עמדה כצר לה העובדה של מציאות ההרגשה, שבהופעתה נראות השתתפותם של שני היסודות, של המחשבה ושל החומר כאחד, ופעולתם זה על זה, בעוד שעל-פי שיטת השניות הם עצמיות נבדלות בלי שום יחס וקשר ביניהן, — ושום פעולה חוזרת בין שתי עצמיות בלתי תלויות זו בזו לא תתכן. עובדה זו הכריחה את תלמידי דיקארט להכנס בדחוקים וישובים זרים, שאין הדעת סובלתם¹. כך נולדה מסבה זו שיטת-הזדמניות (Occasionalism), שעל-פיה אין שום חבור עצמי בין התנועות המתהוות בעצמים החמריים שבסביבותינו ובגופנו פנימה ובין ההרגשות שנרגיש בסבתן, אלא הבורא העליון, המשגיח על עולמו בהשגחה בלתי-תכליתית, מעורר באותו רגע, שמתהווה איזו תנועה בעולמנו החמרי, הרגשה מתאמת לה בנפשנו פנימה, אם רואה אני את חברי נכנס אצלי ומחבק את ידי, שהושטתי לו, אין הדבר כפשוטו, כמו שמדמה ההמון, שתנועת גופו של חברי ההולך וקרב אלי ודחיקת אצבעות ידי פעלו על עצבי חוש הראות והמשוש שלי לעורר בקרבם את ההרגשות האלו, כי פעולה חוזרת כזו של הרוחני והחמרי סותרת את כל היסוד של שיטת השניות; באמת מתבאר חזיון זה ע"י אמצעי שלישי — הבורא, שהוא מכין לברוא במחשבתנו בכל פעם אותה הרגשה, שהיא מתאמת לשנויי העולם החמרי. באור אי-פילוסופי זה יש בו די להראות לנו, מה הגיע לשיטת השניות ע"י שאלת ההרגשה: אי-אפשר היה לה להחליץ מן המצר אלא על-ידי ישובים בדחוקים כאלה, כמובן, אי-אפשר היה להגן על שיטת דיקארט, שקמו עליה מבקרים עזים, בדחוקים

(1) דיקארט עצמו היה נכון בשאלת ההרגשה ולא מצא לה מקור בשיטתו. פעם הוא חושב אותה לחזיון נשמי, פעם לחזיון רוחני ופעם לחזיון מורכב מרוחניות וגשמיות. עיין קוגנו פישר בתולדות הפילוסופיה התרשה, כרך א', חלק ב', עמ' 533, וכן בחלק ב', עמ' 66, על שיטתו של מאלבראנש, ונמסר הרביעי על קאנט, עמ' 25—28.

כאלה, עד שקם ברוך שפינוזה, שנמנה אף הוא על בית-מדרשו של דיקארט, ונתן פנים חדשות לשיטת רבו, שפינוזה הורה, שאמנם המחשבה וההתפשטות הן שני ענינים מובדלים בלי שום קשר ויחס ביניהם. אך הן אינן עצמיות (סוכסמאנציות) מיוחדות, כהחלטת דיקארט, אלא תארים (אטריבויטים) של מהות אחת מוכרחת-המציאות, שהיא מתגלית בעולם על-ידי תארים שונים ומרובים בלי שעור. הצעד הזה, שצעד שפינוזה משיטת השניות אל שיטת-האחדות (המוניסמוס), הכרחי היה להבנת החבור שבין החומר והמחשבה. כל זמן שנחשוב את היסודות האלה לעצמיות נפרדות אין שום אפשרות שימצאו ביניהם איזה יחס וקשר; אך אם נורידם למדרגת אטריבויטים, כלומר, תארים לעצם אחד, שהוא מתגלה בעולם בפנים שונים, נכיר ונבין, שבכל מקום שיש התפשטות יש גם מחשבה ולכל שניי-החומר מתלים ציורי-מחשבה של השניים האלה, לא מפני שההתפשטות והמחשבה נפעלות הן זו מזו ומסובבות זו על-ידי זו, אלא מפני שהן דו-פרצופין של התגלות העצם האמתי, שאינו אלא אחד.

אחרי השנוי העצום הזה, שעשה שפינוזה בשיטתו של דיקארט, נשתנתה גם תשובתה של שיטה זו על שאלתנו ונתקרבה אל התשובה הרביעית, שהזכרנו בראש מאמרנו: המחשבה והחומר אינם יסודות בפני עצמם, אלא שניהם כאחד תלויים ביסוד אחר ממיר ונעלם העומד על גבם. —ואף-על-פי-כן, אם נעיין בדבר, נראה, שסוף סוף השאיר שפינוזה את שיטת השניות של דיקארט בתקפה, כדיקארט רבו, מחליט גם הוא, שהחומר והמחשבה הם שני עולמות נפרדים זה מזה בהחלט גמור. כל ההופעות שבגוף האדם וכל החליפות והתמורות שבעולם המוחש מסובבות הן אך ורק על-ידי תכונותיו של החומר: התפשטות ותנועה; וכל חליפות הרוח והופעות-הנפש—עי מבע המחשבה וחוקיה הרוחניים, ובהחלטה זו מתנגשת גם הפעם העובדה של מציאות ההרגשה; וכשם שהתקוממה נגד השניות של דיקארט, כך היא חותרת חתירה עמוקה תחת שיטתו של שפינוזה, שהיא מערערת את יסודותיה.

לפי השקפת שפינוזה, כל דבר שבמציאות יש לו שתי פנים: א') התפשטות ותנועה' כלומר החומר ושנויו; ב') האידאה המתאמת לו בעולם המחשבה. מה שנכלל בשם חומר אינו יכול להיות סבה למחשבה וכן להיפך: סבת שנוי החומר צריך לבקש בחומר עצמו, וכן יש לבקש את סבתם של שנוי המחשבה רק במחשבה עצמה. המציאות היא שלשלת ארוכה בלי ראשית ותכלית, שהיא מרותקת משני מורים של סבות ומסובבים, שהולכים ונמשכים בהקבלה זה לזה, בלי שיכנס האחד לתוך גבולו של חברו. האדם הוא, ככל הנמצאים, חוליה אחת מן השלשלת הכפולה של ההתפשטות והמחשבה, גופו של האדם הוא יותר מורכב ועשיר בפעולות שונות, ועל-כן גם האידאה המתאמת לגופו היא יותר עשירה ושלמה וההכרה שלו היא יותר מפיתחת והוא מורכבת ממחשבות מאלופות, שהן מתאימות לכל העצמים השונים שבתוך הגוף בעצמו או שנכנסים עם חלקיו באיזה יחס וקשר, ועל-ידי כך חושבת שיטת-הקבלה (פאראליליסמוס) לבאר לנו את כל חזיונות הגוף והנפש ואת סבת הקשור שביניהם באופן רצוי ומתקבל על הלב.

אולם כשנעיין בדבר נראה, שגם השקפה זו אין בכחה לבאר לנו את מציאות ההרגשה, כי כאן ישאל השואל: הרגשה זו מה מיבנה? כלום היא אחת מחוליותיה של השלשלת הרוחנית, מין מחשבה, שהיא מסובבת ממחשבה אחרת על-פי חוק-ההסתבבות השולט בכל תקפו בכל רחבי המציאות—או היא חוליה אחת מן השלשלת החמרית של תנועה והתפשטות? אם היא אחת משנויי גופו או אחת מן האידאות, שהיא מתאמת לשניים אלה—אך אל השלשלת החמרית הלא אי-אפשר לקשר אותה, שהרי משיני הגוף הם רק התפשטות ותנועה, —וההרגשה שונה היא מהם לגמרי ובשום אופן אי-אפשר לנו להכניסה לתוך סוג הדברים הגשמיים. אמנם, קשורה היא בתנועות ידועות של תאי-המח, אך הרי היא אינה תנועות אלו עצמן, אלא הופעה חדשה ממין אחר לגמרי.

וגם לחשבה לחלק'מן הרוחני שבנו, משלשלת האידיאות המתאימות להשנויים הנעשים בנוף. נס-כן אי-אפשר, שהרי אז לא תהיה אלא מחשבה על-אודות חומר ותניעה, ציור מחשבי מתנועות ידועות של תאי-המח, שהן מלוות את ההרגשה, אבל לא אותה ההרגשה הידועה לנו באיכותה וצביונה, ואם-כן ההרגשה מאין תמצא?—הרוחני אומר לא כי היא והחומר—איננה עמדי ולמציאותה אין שום מקום ויסוד על-פי שיטת שפינוזה; והרי סוף סוף מציאותה של ההרגשה ברורה היא לנו למעלה מכל ספק, עובדה זו מעוררת אותנו לפקפק באמתותן של ההנחות היסודיות, שכל שיטת שפינוזה בנויה עליהן⁽¹⁾. ושיטתו של שפינוזה מוכרחת היתה לקבל צורה אחרת ביחוד אחרי המהפכה שנעשתה בפילוסופיה על-ידי קאנט ותורת-ההכרה שלו, עתה, אחרי ההוכחות שיש לנו, שציורי המקום וההתפשטות לא חדרו לתוך נפשנו מן החוץ ומקורם הוא השכל בעצמו, אם נדון על התפשטות ותנועה כעל דברים ממשיים, מוכרחים אנו לכונן בזה, לפי שיטת הריאליזם-המראצנדנמאלית, לאיזו עצמים מחוץ לנפשנו, שהם מסומנים ע"י ציורי התפשטות ותנועה המצטיירים בנפשנו פנימה; ואז הרי על כל פנים תהא מהותם של המסומנים לא גשמית וחמרית, אלא אידיאלית, ושיטת שפינוזה תהפך לאחת מן השיטות האידיאליות⁽²⁾, שעליהן נדבר בפרק הבא.

III.

התשובה השלישית על שאלתנו—המחשבה היא סבת החומר—נשמעה כבר בימי קדם בבית מדרשו של אפלטון ונשנתה ביתר בהירות בבית-מדרשם של פילוסופי-האידיאליות שבימינו, עמנואל קאנט פנה בספרו, בקורת התבונה את הדרך לפני השיטות האידיאליות החדשות על-ידי תורת-ההכרה שלו, שעל-פיה לא זו בלבד, שמכל המוחשים המורגשים לנו יש לנו אך הרגשות פנימיות, סוביקטיביות, אלא אף זו, שציורי המקום והזמן, שעל-ידם נבנה כל העולם החיצוני, הם רק ציורים נפשיים בלבד, שאין להם מציאות מחוץ לכח המצייר, הצורות הידועות של השכל, הקטיגוריות של הויה, אחדות, רבוי, עצם ומקרה, סבה ופעולה, מקשרות זו בזו את ההופעות בנפשנו פנימה, אבל אין הן היות מצויות מחוץ למחשבתנו, ולפי זה נהפך העולם המוחש לתהו ובהו, למציאות מדומה, שהיא נשענת על הכח החושב והמדמה בלבד, כל השיטות האידיאליות, שנוצרו אחרי קאנט, סגלו להן את השקפתו, שהעולם שבנפש האדם הוא יציר דמיוני ושכלי, ונחלקו רק במסקנות ההגיוניות, שאפשר להוציא מתוך הנחה זו, יש שבאו על-ידה לירי אידיאליות קיצונית וכפרו בכל מציאות שמחוץ לכח החושב, ויש שהתירו לעצמם להודות בישותה של מציאות אחרת, קאנט עצמו עמד בחצי הדרך יהראה פנים לכאן ולכאן, כי על השאלה: מאין באו לנפשנו ההרגשות השונות והמאליפות, שמשמשות חומר לברוא ממנו ע"י צורות החושיות (הזמן והמקום) וצורות השכל (הקטיגוריות) עולם מלא?—הוא משיב, שההרגשות נעשות אפשריות על ידי איזה ענין שמחוצה לנו, ע"י העצם כשהוא לעצמו (Ding an sich). תשובה זו נראית כסותרת את התוצאות ההגיוניות, שקאנט עצמו מוכרח להוציא מתוך הנחתו הראשונה, האוסרת על הקטיגוריות אסור גמור לצאת מתוך ההיקף של ההופעות הפנימיות שבנפש, כי אחרי, אסור כזה איך אפשר להעלות על הדעת מציאות כל שהיא מחוץ לחוג ההכרה שלנו ואף ליחס לה איזו פעולה והסתבכות שהיא, כלומר, לדון עליה באמצעותן של אותן הקטיגוריות עצמן, שאין לנו יפוי-כח להשתמש בהם מעבר ההופעות והלאה?—בכלל היתה החלטתו של קאנט, שיש, עצם כשהוא לעצמו, וכן דבריו על ההרגשות,

(1) עיין: Kuno Fischer, Geschichte der neuen Philosophie, B. II, Th. 1, 2, Aufl., S. 574.

(2) עיין לחלק, העמ' הבא, הערה 2 דברי היסוד.

שהן נתונות לנו, לסלע-המחלוקת בין תלמידיו ומפרשיו הרבים, אלו אימרים, שדבריו אלה נאמרים רק לשבר את האוזן ודעתי באמת היא, שהעצם כשהוא לעצמו הוא רק מושג שכלי ואין לו שום מציאות ריאלית, והללו טוענים לעומתם, כי לדעת קאנט העצם כשהוא לעצמו הוא עלתן של ההרגשות, שאנו חשים בנפשנו ושהן מתעוררות בנו על-ידי איזה כח מחוצה לנו; וכל אחד ואחד מתלמידיו ומפרשיו מוצא סמכות לדעתו בדברי קאנט בעצמו. מחלוקת זו הולידה שיטות שונות, שלפי שנוי השקפותיהן על מהותו של העצם כשהוא לעצמו משתנית גם תשובתן על השאלה, שעליה אנו דנים. בכלל אפשר לחלק את כל השיטות האידיאליות לארבע שיטות ראשיות, שבהן נכללות גם השיטות שקדמו לקאנט, כשיטותיהם של ברקלי ולייבניץ.

א) שיטת האידיאליות הקיצונית, שכופרת במציאותו של איזה עצם כשהוא לעצמו ומניחה רק את מציאותו של כח-המחשבה בלבד: הוא היוצר והוא הבורא את כל העולם המדומה הפורח על בלימה, שבאמת אינו לפי שיטה זו אלא מקסם שוא. לפי שיטה זו אין שום מקום להניח את מציאותו של איזה חומר, ואם נמצא את כל עומק הדין, אין לנו רשות להשתמש אף במכסא, כח חושב מחוץ להמחשבה, כי אנו אין לנו אלא מציאותה של מחשבה עוברת, של חלוט יעוף, בלי שום עלה ועלול (ברקלי). ב) שיטת שלילת-הנשוא וחיוב-הנושא, שמתרת לעצמה להשתמש במושג של העצם כשהוא לעצמו ביחס לנושא המחשבות (הסובייקט), ולא להמחשבות עצמן, כשיטת פיתוח, שהרים את ה"אני" שבנו למדרגת העצם-כשהוא-לעצמו היחיד בעולם. לפי דעתו, ה"אני" הוא יוצר ההרגשות השונות, אך מפני שיצירתן היא שלא מרעת, הן נראות לו לעצמו כילידי חוץ.

ג) שיטת-האגנוסיציזם מוס, החושבת את, העצם כשהוא לעצמו למקור טמיר ונעלם, שמצד אחד הוא עלת ה"אני" החושב שבנפשנו פנימה ומצד שני הוא העלה החיצונית של ההרגשות השונות המתעוררות בנפשנו. שיטה זו מתאמת היא בפנימיותה להשקפתו של קאנט¹, ובחיצוניותה היא דומה לשיטתו של שפינוזה, החושב את ההתפשטות והמחשבה לגלוייו של המצוי היחיד הבלתי-מושג. בשיטה זו אחוז גם ספנסר והרבה מחכמי זמננו, שעל-פי השקפותיהם על החומר והמחשבה הם נמנים על בעלי שיטת ההקבלה הנסימית הפסיכופיזית (Empirisch psychophysischer Parallelismus) או לשיטת המוניסמוס הפסיכו-פיזי².

ד) שיטותיהם של הפילוסופים האידיאליסטים הקרובים לזמננו, כשופנהויזר, הגל והארטמן, שהתרחקו עוד יותר מן ההנחה הראשונה של האידיאליות הקיצונית. החוקרים האלה לא לבד שמודים במציאותו הריאלית של העצם כשהוא לעצמו, אלא

1) כפי שהיא מוצעת בספרו "בקורת התבונה העיונית". אך מספרו "בקורת התבונה המעשית" נראה, שהוא חושב את הרצון להעצם כשהוא לעצמו. עיין קונו פישר, חלק ה', עמ' 74-95.

2) "ההקבלה הנסימית" היא תורה נסימית, שהיא מאשרת רק את העובדה של התאמת התמית בין החויות והגשמיים. אולם, "המוניסמוס הפסיכו-פיזי" משתדל לבאר ולפרש את סבתה של התאמה זו ע"י חתנתה, שיש אחדות ושיוון גמור בין הרוחני והחמרי. וראוי להבדיל בין המוניסמוס הישן ובין זה של זמננו. תורת שפינוזה—אומר היימאנס במאמרו: Zur Parallelismus-Frage (Zeitschrift für Psych. u. Phys., B. XVI, 1898)—נבדלת היא לגמרי מן המוניסמוס של זמננו. על-פי תורת האמריבוסטים של שפינוזה, החמרי והרוחני הם שני חויות שאמנם תלויים הם במקורם הנבונה הכוללם יחד, אבל אינם תלויים זה בזה; כל אחד מהם הוא קרום, לכל אחד מהם יש הויה שוה ושניהם יוצאים בלי אמצעי מחיקו של האין-סוף ורק בו הם נאגדים ביחד. כל שורה ושורה משני הגלויים האלה יש לה חוקים מיוחדים לה לעצמה, יש לה אופי עצמי מיוחד, שאין לו שום יחס אל האופי של השורה השניה. כל פעולה חוזרת אינה אפשרית ביניהן בשום אופן; וכשם שאין בשני הגלויים האלה רמז וזכר לשאר האמריבוסטים של האין-סוף, כך אין באחד מהם שום רמז על חברו. תורה זו שונה היא לגמרי מן התורות המוניסמיות של זמננו, שיש להן אופי אידיאלי, כלומר, יש להן שייכות ישירה אל האידיאליות של תורת-התבונה.

אף מתאמרים להשיג את מהותו. שופנהויזר העמיד בראש המציאות את הרצון העור, הפועל בלי דעת ומטרה, הגל — את השכל המתפתח לפי חוקי ההגיון ועובר מתוים דרך אנטיתזים לסיונתזים. והארטמאן — את הרצון והתכונה כעין זכר ונקבה של המקובלים⁽¹⁾, שעלידי זוגם נברא העולם. הצד השווה שבהם היא הרעה, שאחד מן הכחות הרוחניים, הידועים לנו על ידי הסתכלות בפנימיות נפשנו, הוא העצם כשהוא לעצמו ויסוד המציאות כולה. —

מתוך סקירתנו הקצרה הזו על השיטות האידיאליות השונות רואים אנו, שבפתרון שאלת המחשבה והחומר דעתם של כל בעלי השיטות האלו שווה לשלול מן החומר כל עמדה עצמית ולהורירו למדרגת תולדה קרובה או רחוקה, שהשתלשלה מפעולות של כחות רוחניים, כמו ה„אני“, „השכל“ או „הרצון“, או מפעולת איזה „נעלם“, שאי אפשר לעולם לשכל האדם לבוא לידי הכרת מהותו. תשובתם של בעלי השיטות האלו על שאלתנו היא התשובה הרביעית, שהוכרת בראש מאמרנו. —

ועוד דבר אחד יוצא לנו מסקירתנו זו: שאפשר להמעיט את האפשרויות השונות של פתרון שאלת החומר והמחשבה, שמספרן היה ארבע, ולהעמידן על שתיים. כי שתי התשובות הראשונות, ששמענו מפי המאטיריאליזם ותורת-השניות, אין להן יסוד, אחרי שהשיטות המחקריות, שעליהן הן נשענות, אינן עומדות בפני הבקורת. לפי מצב החקירה בימינו יכולים אנו להחליט, שהמאטיריאליזם הפילוסופי כבר עבר זמנה ושיטת-השניות מוכרחת לפנות את מקומה לשיטת-האחדות (המוניסמוס)⁽²⁾. אחתות זו היא בהכרח בלתי-חמירתית והיא יכולה להדרש בשתי פנים: או אחדות רוחנית, כלומר: היסוד היחיד, ששיטה זו מניחה לאבן-פנתה של המציאות, ידוע לנו על-ידי הסתכלות בכחות הרוחניים של נפשנו, או אחדות נעלמה, שהיא מונחת מעבר לגבולות השגתנו, מעין „הבלתי-ידוע“ של ספנסר; ולפי זה, בהסכם לשני מיני המוניסמוס האלה, ישארו לנו רק שתי דרכים: או שנאמר, שאיזה כח רוחני מן הכחות הידועים לנו הוא אבי החומר, או — איזה נעלם, שלא נשיגנו לעולם, הוא אבי שניהם, אביהחומר והרוח כאחד.

ובשאלנו עומדים על פרשת-דרכים זו ושואלים לנתיבות-עולם, חייבים אנו להשיב אל לבנו, שהשאלה אשר בפינו אינה רק עיונית בלבד, אלא היא גם מעשית. בחזקה היא דורשת מאתנו פתרונים ואין אנו יכולים לעבור עליה בשתיקה, להניחה בקרן-זווית של המיטאפיסיקה כאבן שאין לה הופכים ולהתנחם על אי-ידיעתנו בפראזה הרגילה של „קוצר המשיג ועומק המושג“ וכיוצא בה, כי הרבה מהנהגות חיינו תלויות בפתרונה, ועל-כרחנו אנו פותרים אותה על כל צעד וצעד, שאנו צועדים בעולם המעשה, בפתרוננו של אחד מן הצדדים, אף אם בעיון מודים אנו, שהפתרון מאתנו והלאה, למשל: הוראת המושגים, טוב ורע“ תלויה הרבה בהשקפתנו על מהות היסוד העיקרי של המציאות, ובכל פעם שהחיים דורשים מאתנו לבקר בין טוב ורע מוכרח כל אחד מאתנו להתהפך לפילוסוף-במקצת ולהתיר שאלה חמורה זו כל אחד לפי הלך רוחו, נשיותיו ומאוייו באותו רגע. ולפיכך הכרחית היא החקירה במקצוע זה לכל אדם הונהג-דעות ואין המשכילים שבעם בני-חורין להבטל ממנה.

ואולם — כלום יכולה החקירה בזה להביאנו לידי תכלית נרצה? כלום יש אפשרות לשכל האדם למצוא פתח ומוצא, ולא יהא אלא צר כחודו של מחט, מהכרת עולם-ההופעות אל הכרת המצע הפנימי שלהן? האמנם יש לנו איזה קרימיריון, הנותן לנו רשות לקוות, שנגיע סוף סוף לידי הכרעה בין שתי ההשקפות שהוכרנו למעלה ונדע לבכר את האחת על פני חברתה?

⁽¹⁾ עיין: Eduard v. Hartmann, Die Philosophie des Unbewussten, 2. Theil, Absch. -

nitt C., cap. XV

⁽²⁾ עיין על זה: Wundt, Einleitung in die Philosophie, §§ 40, 45

על השאלות האלה אפשר להשיב, לפי דעתי, תשובה חיובית. יש ויש לנו מורה-דרך נאמן, שעליו יש לסמוך ועל-פיו יש להוציא משפט מה לרחק ומה לקרב. יש לנו קריטריון הגון לבחון מתוכו כל אחת מן השיטות האמורות ולהכריע ביניהן. וקריטריון כזה — היא שאלת ההרגשה.

שאלה זו היא אחת משבע חידות העולם, שמנה דיבוא-רימון במאמרו הידוע: *Die Grenzen der Naturwissenschaft* — אותן החידות הגדולות, שלפי דעתו לא יגיע שכל האדם לידי פתרון לעולם¹. ובאמת לא נפתרה שאלה זו עד היום. כספינכם ענקי היא נצבת במבוא שערים וחוסמת את הדרך בפני התקדמות הפילוסופיה. לא אדבר על השיטות המאטיריאליסטיות ושיטת-השניות, שמציאות ההרגשה היא סתירה עצומה ליסודותיהן העיקריים, אבל גם השיטות האידיאליסטיות הלכו סחור סחור לשאלה זו ולא בארו אותה כראוי, אלא נגעו בה רק בדרך-אנב ובמלות כוללות (כמו שיבואר במאמרי הבא). וכדי שיתברר, במה כחה של שאלה זו גדול להעיד על אמתותה של שיטה פילוסופית זו או אחרת, נשתדל להתעמק מעט בהבנת מהותה של שאלה זו כשהיא לעצמה.

הידועה, שאליה שואף שכל האדם ושהיא אפשרית על-פי מבעו, היא הבנת דבר מתוך דבר, כלומר: באור הפרטים ע"י יסודות יותר כוללים ובאור היסודות הללו על-ידי יסודות אחרים יותר רחבים ויותר מקיפים, וכן הלאה. האידיאל האחרון, שאליה שואף השכל, הוא — להשכיל ולהבין את כל המציאות כתוצאה של יסוד יחיד. המרע של זמננו עדיין רחוק הוא מידועה אידיאלית כזו ובציור העולם הנתן לנו על-ידיה אנו מוצאים שלשה נעלמים, שמקור היותם הוא מכוסה ומוצנע. ה'נעלם' הראשון הוא ה'אני', או הרצון והשכל, שאנו חשים את מציאותם בנפשנו בלי שום אמצעי ושהם מבוררים לנו יותר-ממציאותו של כל עצם חיצוני. ה'נעלם' השני הוא מציאות הרגשות שונות ורבבות שנויהן, שהם מתהווים בנפשנו חדשים לבקרים וחוזרים חלילה על-פי חוקים קבועים ובלתי-תלויים ברצוננו והם מביאים אותנו לידי מחשבה, שיש איוו מציאות חיצונית, בלתי-תלויה בנו, שהיא פועלת על נפשנו לעורר בקרבה הרגשות וציורים שונים. ה'נעלם' השלישי הוא אותה המציאות הבלתי-תלויה בנו. כל שיטה פילוסופית היא השתדלות להמעים את מספר ה'נעלמים' האלה: המאטיריאליזם העמידה בראש את הנעלם השלישי ונתיגעה להוציא ממנו את שני הנעלמים האחרים. אמנם, היא מעתה מעות גדולה בזה, שלקחה אחד מיצוריו של הנעלם השני — את ציור ההתפשטות והתנועה — וחשבה איתו למחותו של הנעלם השלישי, אבל, איך שהיא, לפי דעתה, יסודו של עולם היא הנעלם השלישי, שיטת-השניות הוסיפה על היסוד של המאטיריאליזם את הנעלם הראשון בתיר יסוד שני עימר בפני עצמי. השיטת האידיאליסטיות משתדלות להוציא מן הנעלם הראשון את שני הנעלמים האחרים והשיטה האנוסמית מיסודו של ספנסר חיבת, כהמאטיריאליזם, את הנעלם השלישי ליסירה של המציאות, אלא שהיא זהירה מליפול בפח של אותה המעות הגדולה, שנלכדה בו החמירות — להחליף את הנעלם השלישי באחת מן ההרגשות וציורים הנכנסים בגדרו של הנעלם השני, ומחלסת היא, שהנעלם הזה הוא ענין מופלא ונשגב והשגתו בשכלנו היא בלתי-אפשרית לעולם. — נניח לכל אחת מן השיטות האלו לחוק את הנחותיה על-ידי היקשים מיטאפיזיים ונפנה אליהן בררישה פשוטה, שהיא על-פי המיתודה המדעית¹ הדרישה הראשונה, שיש

¹ ענין למעלה, התוכרת הקודמת, עמ' 7 והערה 1.

¹ וונדט (Wundt) אומר בתקדמת ספרו: *System der Philosophie*, במקום שהוא מדבר על המיטאפיזיקה, כדברים האלה, 'כענין אין הפילוסופיה המצאת-אושנים (Begriffsdichtung), אף לא בנין של היקשים שכליים מופשטים, שהוא בנוי על-פי מיתודה מיוחדת על יסוד הנחות מוקדמות (a priori); אני חושב אותה לחכמה, שהיסוד שלה צריך להיות הנגיון והמיתודה שלה היא אותה המיתודה עצמה, שבה משתגשים כל המרעים החלקים: תבור העובדות השונות על-פי היסוד של עלה ועלול.

לדרוש מכל השערה חדשה: להמציא לנו באור רצוי, לכל הפחות, לאותם החזיונות שבשבילם נבראה. וכשנעשה כך, נוכח עד מהרה, שבנידון שלנו כור-הבחינה לכל אחת מן השיטות האמורות היא השאלה ע"ד מהותו של הנעלם השני, שבתמציתה היא השאלה ע"ד מהות-ההרגשה ומקור מוצאה. כי כל אחת מן השיטות האמורות אינה חושבת את הנעלם השני ליסוד ראשון, אלא לתולדה של אחד משני הנעלמים האחרים או משניהם יחד; ובכן אותה השיטה, שיעלה בידה לפרש לנו באופן רצוי את חידת-ההרגשה, נאמר עליה, שהיא מלאה את תפקידה וראויה להשמע בתור השערה נכוחה. מפני שהיא נשענת על עובדות מוכחות כאחת מן ההשערות החשובות, שהונחו ביסוד המדע. מובן הדבר, כי לשיטת-האגנוסטיציסמוס אין לפנות בדרישה כזו אחרי שהיא מסתלקת לגמרי מבאור השתלשלותו של נעלם אחד מחברו והיא מחלמת, שידיעתו של באור כזה אי-אפשרית היא לנו מעיקרה. ואולם אם יעלה בידי האיריאליות להוכיח, שהנעלם הראשון והשלישי שלה אך מציאות אחת היא, ולבאר, איך מפעולתה של מציאות אחת זו (שהיא, איפוא, היסוד הראשי של ההווה) נולד החזיון, שאנו קורין לו בשם „הרגשה“, כלומר הנעלם השני, —שוב לא תהיה לשיטה האגנוסטית שום זכות של קיום ממילא.

מסקנת דברינו במאמרנו הנוכחי היא: ראשית, שהשאלה ע"ד קדימת המחשבה או החומר משנה אחר העיון את צורתה, מקבלת פנים חדשות ונעשית לשאלה: מהו יסוד עולמנו, —אם איזה כח מן הכחות הרוחניים של נפשנו או איזה יסוד זר לנו לגמרי? במלות אחרות: איריאליסמוס (מעין זה שציינתי למעלה כאות ד') או אגנוסטיציסמוס? —ושנית, שההכרעה בין שתי השיטות הללו צפונה בשאלת ההרגשה, ואם יעלה בידי השיטה האיריאליסמית לתת פתרון נכון לשאלה סתומה זו תנחל היא את זר הנצחון ותהא להמושלת-היחידית של פילוסופית-העתיד. ולפתרון זה נקדיש את מאמרנו הבא.

הם התפללו.

מאת

מ. רונקנופף.

הם התפללו על נפשם, על אלה, שהלכו מהם לפתע ואשר נצח לא ישובו עוד אליהם, אל בית-הכנסת הישן והעזוב, אשר סודות נעלמים מרחפים בו כבמערות-מדבר ואשר קורות כפתו קודרות כגבות אס-חורגת אכזריה, באו מפנות המרחק וממעונות המצר באין תקוה ובאין ישועה. העולם נמלא פחדים כיער אפל, ורעש חרדות ושאון סתרים עלו מתוכו, על כל ככרת ארץ נמתח חשד נעלם, כאילו רוח בוגדים צררה את כולה, והאנשים נעשו נוראים כחיות-השדה. קדר אור השמש ביום, והלילות נמתחו על העולם שחורים ואפלים כתכריכי-אבל. ותמת כל תקוה בחיים, אפס כל חזון במרומים, ויסגרו שחקים על העולם, ויהי כהסתר גולל על ארון-מתים. נצטמצמו המרחקים, ככתלים במחלות-עפר, ויסגרו לאין-מוצא, ויבואו אז אל אלהיהם עתיקי-היומין, להיכלו הישן וההרוס, לבקש רחמים והצלה. כולם באו: זקן וטף, בחורים ובתולות, ושוירה אחר שוירה, עמרו כפופים ונכנעים תחת הכפה הקודרת ודממת-תפלה ואור-תוחלת בעיניהם. תפלות-קדומים, ישנות-נושנות, אשר קפאו זה דורות רבים, מלאו רוח חיים חדשה, וכאב חדש התחיל מהבהב במלים הנשכחות. לא הכילו הדברים את כל אשר הריקה לתונם הנשמה, ובעברם על גדותיהם טבעו בורם החי של צלצלי רעדה, אשר לא נצטרפו למלים, וישתפכו בבכיות עצורות וצעקות נחנקות. ולוא התפרצה כל הצעקה כולה מלב האנשים,--והתמוטטו כתלי הקדומים ונפלו תחתם והאלהים העתיק הופיע לפנייהם אחוז-חרדה. ולוא זנק כל צער הדורות מלבבם, ועלו באש כתלי הקדומים והאלהים העתיק על משואותיהם. אך תדירות יצאו האנחות וחדלות-כח--האנקות, ותהי הבכיה עמומה ואין-תקוה. קולות געיה רפרפו בתוך חללי של בית-הכנסת, חולנים ורפי כח, כרפרוף-כנפים עיף של צפרים קטנות, וימותו זה אחר זה מתיך מחנק ושמן. האירו נרות, ואורם היה חור וקרוש, בלא חיים ובלא מחשבה, ויהי תלוי על ראשי האנשים אלם וקפוא מבלי דעת על מה הוא ולמה. הליל עבר דומם בחוץ, זר ועורר, עבור וגשש באפלה והתרחק מעל עצמו. מסביב לבית-הכנסת כאילו פסע אחד פלאי בפסיעות דקות וזהירות ויארוב ממציפיו, ובתיך בית-הכנסת נשא רנה ויבך קיל גלמוד וימלא חרדות את כל חלל הבית.

אב הרחמים, שוכן מרומים! ברחמי העצומים הוא יפקוד את נשמות אחינו ואחותינו, אבותינו ואמותינו, ואת נשמות כל החסידים, הישרים והתמימים, קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם... יזכרם אלהים לשיבת... יינקים לעינינו את נקמת דם עבדיו השפוף, אב הרחמים...

נאלם הקהל, וברגע אחר היתה דממת קברים בבית. האנשים קפאו כצללים ותוי הצער על פניהם. נתרחבה הכפה הקודרת. העולם החי הלך והתרחק ממקומו. נפתחו מעמקים נעלמים, נתגלו בתי-עלמין וקברות נצח פערו פיהם. קהל רפאים קם,

נקרם העור על עצמותיהם ויקומו לתחיה. עדה גדולה באו לבית־הכנסת, פרשו את כפיהם לקרוביהם, הניעו בראשיהם בבת־צחוק עצובה ובמבטי עיניהם לקחו מהם ברכת פטורין ברממה ויעלמו. ומן הקצה ועד הקצה התחלחל בית־הכנסת באלפי אנשיו כבעורקים חיים, וינועו. כל הבית נסחף ויתמוגג בבכי וצעקה; עלג־לשון הטיח דברים ויפלל. קולות רצוצים, מבולעים בקעו מן הזויות, מאצל הדלתות, ויהי כל הבית, שכור־יאוש, רצוץ־מכאובים ושטוף־צער ותפלה.

מטורפים התפללו האנשים. הם התפללו על נפשם, על אלה, שהלכו מהם לפתע ואשר נצח לא ישובו עוד אליהם, ויחד עם האנשים בכו בכי עצור בלי מלים גם הכתלים, אשר נצטמצמו בזויות, ויתמוזמו בדמעות שותתות, קרות ואפלות.

לאט לאט חלף הלילה ופניו חורו. התעורר מתוך שנתו העזרת, כשהוא מכחיל בעיניו, אשר נפתחו בכבדות. בתלונה דוממה התרפק הגשם על שמשות החלונות ועיפים התגלגלו נטפיו למטה, כדמעות אין־כח. זה אחר זה התחילו כבים הנרות, וצללים התחילו מרקדים ומסתובבים על פני התקרה והרצפה. ערפל כבד הולך ועוטף את האנשים, המתפללים עיפו. בלחש השתפכה עוד התפלה, בלחש חרד וחי ומתחנן, בלחש העשבים לפני סער. הזקנים עמדו דומם וכלי נוע, כפסלים עשויי שעות, וראשיהם הלבנים מורדים על לבבם; נבהלים ומכליגים בכבדות על שנתם הביטוי הילדים, ובשומון אלם פרפרו הנשים. נדמה, כאילו אחד פלאי בכה דומם בזוית ולא יכול לקבל תחנומין, כאילו איזה נעלם הציץ חרד בחלון ומחבה לגירל איים ואצל. מתוך איון־הקרש הפתית נשקפה שורת גלגלות בלא תנועה, כשנניהם פנימה, כאילו נפלה עליהם תרדמה לפתע פתאום.

על הבימה עמדה שורת אנשים אחרת, חיים ולא חיים, ראשיהם נשענים על ידיהם ושפתותיהם לוחשות בלי קול. ועל הספסלים נשענו בראשיהם, אשר נתלו לאחוריהם, אנשים ספק חיים, ספק מתים, הצללים הלכו ונתעכו והתערבו באנשים, וקשה היה להבחין בין הרבר ובין צלו. עיפה וחסרת־בח השתפכה עוד הרנה מתוך בביה של הקול הבודד כאילו נשאה למרום ומצאה את השערים נעולים לפניו, ותבקש את האלהים הרחוק ואל הצללים פנתה ותתחנן, ותמלא חררות את בית ארני. ובית־הכנסת נדמה לחויון אימים כבד, אשר בא ממקומות נעלמים עם הליל העז והחולף... נדרם האלהים האכזר במרחקים האלמים, נדרמו האנשים השלויים תרדמה עזה, תרדמה שלפני הנץ השחר, כשהם נשאים על כנפי חלומות של סתרים ואושר, ומסביב לבית־הכנסת פסע אחד פלאי בפסיעות דקות וזהירות ויאריב ממצפוניו... הם התפללו.

שני מיני יהדות.

(סוף).

מאת

שמואל אבא הורודצקי.

התלמוד נחתם. מת האמוראי האחרון. והגאונים באו לקבל את ירושתם—
להיות מורים לעמם.

ומה נחוצים היו לו אז, ביחוד אז, מורים משכילים, שיהיו יכולים להפיח בו רוח
חיים ועצמה! מה נחוצים היו לו אז מורים, שיבינו לרוחו הנדכא והשפל ושיוכלו להרימו
משפל מצבו המוסרי ולתת לו תקוה לעתיד! מה נחוצים היו לו אז מורים בעלי לב
רנש, בעלי רוח-הנביאים, בעלי נשמות-האנדיים! אלה, רק אלה, יכלו להאיר לו את
דרכו החשכה והאפלה, דרך הגלות המרה. אבל מורים כאלה חסרו לו. כל זמן
שהתלמוד לא נחתם, כל זמן שחי עוד אחד מבוגיו, ולא יהא אלא, זעירא דמן חבריאי,
נכרו עוד חיים רוחניים באומה, נראתה התנגשות הכחות בין ההלכה והאגדה, ובין ענני
כוכב-הראש של ההלכה והחוקים היו נראות גם קרני-האור של האגדה השמחה והעליוזה,
היה נשמע גם קולה הבריא והרענן תמיד. לא כן אחר חתימת-התלמוד, בימי הגאונים
ו,ראשי-הישיבות. הם ברובם שכחו את האגדה כאילו לא היתה ולא נבראה והם
נעשו ליורשיה של ההלכה דוקא. על-ידי תחבולות שונות השתדלו להפיצה בין העם
ועוד הוסיפו עליה משלהם גדרים על גדרים וגזירות על גזירות.

והעם היה מדוכא מכל צד. מבחוץ—רדיפות, עלילות, שנאה, ומבית—חוקים,
גזירות. הרוח הפנימית נדכאה. הלב אטום והמוח מטומטם. קול הנביאים, המרכז את
הלב והמאמץ את הרוח, נחבא. קול האגדה, המרעיף מל של תחיה ותקוה, נעלם. והעם
שומע רק קול הגאונים בעלי ההלכה מציה והולך: עשה כך וכך! אל תעשה כך וכך!
ואם לא רצה העם לשמוע, כי קשה היה עליו משא החוקים, היו מכים אותו פשוט
מכות-מרדות.

ו,תורה' כזו יצאה מן הישיבות הקדושות, שהנאונים עמדו בראשן, מישיבות
סורא ופומבדיתא.

וכאן אני שומע קול-גערה: גזר-דין קשה כזה על הישיבות ההיסטוריות,
שהפיצו את תורת היהדות וכו', עדיין לא שמענו גם מפ* שונאי ישראל (!). כי במה
עסקו ליומדי הישיבות ומנהליהן אם לא בהפצת תורת חיים ומוסר ואהבת הצדק?⁽¹⁾
לא נעים להתוכח עם מי שענינים לו ואינו רואה או אינו רוצה לראות. כמדומה
לי, שגם מי שהוא בקי אך מעט בתקופת הגאונים והישיבות, אם רק ירצה לדאות
נכוחה, ימצא עד כמה אין הדברים המובאים נכונים.

בישיבות סורא ופומבדיתא הפיצו, תורת חיים ומוסר ואהבת הצדק: בישיבות כולן
הפיצו את תורת היהדות. אבל עד מתי נרמה את עצמנו! עד מתי נקרא בשם 'יהדות'

(1) רב-צ' עיר במאמרו "מלחמה על השכל" ("השלח", כרך י"ט, עמ' 358).

לכל חוק תפל ומנהג תפל, שיצאו מפי „נאון” זה או אחר? עד מתי נפרוש צל שחור כזה על היהדות המהורה והמוקקה שלנו...? הלזה נקרא „יהדות” שנזרו הגאונים וראשי הישיבות להכות את כל מי שאינו מקיים את כל מצוותיהם וחוקיהם לכל פרמיהם ודקדוקיהם? או נקרא „תורת חיים” ומוסר ואהבת הצדק” לזה, שהשיב נאון אחד בדבר אדם שעבר על אחד מחוקיהם: „הכריו עלי, שפתי פת כותים ויינו יין נסך ופירותיו טבלים וספריו ספרי קוסמין. וחתכי ציציותיו ועקרו מזונותיו (מזונותיו? — המערכת), ולא תתפללו עמו ולא תמולו לו בן ולא תלמדו בניו בבתי-כנסיות ולא תקברו מתי. ואל תכניסו איתו לא בחבורת מצוה ולא בחבורת רשות. ושטפו כוס אחריו ונהגו בו מנהג בויון ומנהג אחרים”⁽¹⁾. ומי המציא את כל הרברים ה„נאים” האלה אם לא הגאונים הללו? ועל-ידי מי הפיצו „תורת חיים” ומוסר ואהבת הצדק” כזו אם לא ע”י הישיבות שלהם?

חוקר מפורסם אחר⁽²⁾, כשבא לחרוץ משפט על תקופת הגאונים והישיבות, אומר בדברים האלה: „הם לעצמם חשבו להם זכות וכח למשול בעוין על מעללי בני אדם ומחשבותיהם, בעשותם גזירות ותקנות חדשות, אשר לא שיערו בעלי התלמוד, לבוף את כל היהודים על מנהגי שתי הישיבות ולדרות את העוברים על מצותם מדרות הגוף ועוד יותר מזה—לענשם על נקלה בהמנע מהם זכויות כל אישי האומה באופן גורא ע”י גדויים וחרמות המחרידות לב השומע, אף כי לבות האומללים אשר נמלו עליהם, ועליהם יצדק לאמר באמת מה שאמרו הקדמונים על ראשי-גלויות שבבבל: שהיו רודים את העם בשבט”.

אבל, שומע אני אומרים: „הישיבות הרי הן האקדמיות שלנו שהפיצו את למודי היהדות (?) בכל דור ודור”⁽³⁾. ואם כן הדבר—מה בכך? כלום אין לנו רשות להוכיח עתה, שה„אקדמיות” הללו לא מלאו את תפקידן? וכלום אין חובה מוטלת עלינו עתה, בשעה שעם ישראל צריך לחשב חשבוננו של העבר שלו קודם שיבוא לברוא את עתידו; בשעה שצריך הוא להכיר ולדעת הכרה נכונה וידיעה ברורה את הישג-ההנשן ואת העתיד שבעתידים שלו כדי שידע מה לקחת מהם לצרכי הבנין החדש, שהוא רוצה ושהוא מוכרח לבנות, — כלום אין חובה מוטלת עלינו להרהר אחר ה„מורים” הקדמונים ו„תורתם”?

אבל יש טענה אחרת: את החוקים יצר העם עצמו, — ומביאים ראיה מגדולי חוקרי המשפט, שהחוקים הם יצירי העם, והמחוקקים יוצרים רק את גלגלם⁽⁴⁾. ואולם, קודם-כל, חותר המועין על-ידי דעה כזו חתירה עמוקה תחת כל החוקים הדתיים, שהרי מתוך דעה זו יש מקום למעון היום: אם כל קדושתם של החוקים הדתיים האלה היא רק מפני שהעם יצרם ובראם, הרי יכול אותו עם, שבראם לפני כשני אלפים שנה מפני שמצא אותם אז טובים ונכונים לפניו, להרסם עתה מפני שהוא מוצא אותם עתה לא בזמנם ולא במקומם, לא לפי רוחו ולא לפי טעמו, — ומה איפוא כל החרדה, שחרר עליהם המועין, והמענות שהוא מועין על שאין מדקדקים עתה במצוות כמקדם?⁽⁵⁾ — אבל חוץ מזה שכת המועין, שיש הבדל גדול בין חוקים חולוניים ובין חוקים דתיים, החקים החולוניים נבראים הם באמת ע”י העם, אי-אפשר להם שלא יבראו על-ידי מפני שהם קשורים ומדובקים ביחוד בחייו הסוציאליים, באופן שהמחוקק יוצר באמת רק את גלגלם, וכדבר הזה אפשר לאמר על חלק המשפטים של תורת-ישראל, שעל-פיהם הורו חכמינו „בין דין לדין, בין איש לאחיו,

(1) שו”ת „שערי צדק”, ח”ה ש”ה, סי’ י”ד (עיין „דור דור ודורשיו”, ח”ד, עמ’ 15, הערה 10), ועי’ במאמרי „השכל והרגש” („השלח”, כרך י”ח, עמ’ 839—840).

(2) א. ה. ווייס ב„דור דור ודורשיו”, ח”ד, עמ’ 15.

(3) „מלחמה על השכל”, „השלח”, כרך י”ט, עמ’ 353.

(4) שם, שם, עמ’ 346—349.

(5) שם, שם, עמ’ 355.

בין איש לאשתו. לא כן החוקים הדתיים, אמנם, העם, כשהוא לעצמו, בורא לעצמו אף חוקים דתיים; אבל הוא בורא רק חוקים דתיים הכרחיים, שהם מועטים במספרם. ואולם, אם אני רואים חוקים כאלה באים בשפע, ברבוי עצום בחוקיני הדתיים, אית הוא לנו, שבאו מלמעלה למטה: המחוקק, אף על פי שגם הוא חלק הוא מן העם, אבל אינו כל העם, ומתוך כונה או תכלית ידועה, שהיא טובה כשהיא לעצמה, אבל התפתחה במחוקק במדה קיצונית והסתירה מעיניו את כל שאר תכליתות החיים, הוא בורא שפעת חוקים דתיים בשביל העם, שזה האחרון מקבלם לא ברצון ולא מתוך הכרה פנימית, שהרי מזורים הם לו, נזולים את חופשתו ונעשים לו למעמסה, אלא מיראת-הכבוד לאבמטריט של המחוקק. וכך היה גם אצלנו: כשם שלא ידע העם ברובו מן הנעשה בעלית חנניה בן חזקיה, כך לא ידע ברובו אחר-כך מן הנעשה בבתי-המדרשות שבארץ-ישראל ובבבל ולא ידע גם מן הנעשה בהשיבות של סורא ופומבדיתא ובשאר בתי-המדרש והישיבות שאחריהם, שם נעשה מה שנעשה בשביל העם, שלא קבל מיד את הנעשה באהבה רבה כל-כך, רוב חוקי התלמוד בומנם ובארצם לא היו ידועים לעם ולא היו חביבים עליו כל-כך ורק יחידים-סגולה ידעו וחבבו אותם, באופן שבעלי-התלמיד הוכרחו לגזור גזירות ונדוי לאלה העוברים על אחד מכ"ד דברים שתקנו⁽¹⁾. ואחד מהם, רב הינא, כי היה נפיק לדינא אמר הכי: אפיקו לי מאני חנותאי: מקל ורצועה ושופרא וסנדלא⁽²⁾ (סנהדרין, ו' ע"א). ראשי הישיבות בסורא ובפומבדיתא היו מכים מכות מדרות את אלה, שלא היו רוצים לקיים את דבריהם, כאמור למעלה, וכשהרגישוהו, מחוקקים בעצמם, שכבודם אינו חביב כל-כך על העם מאחר שהיו מזורים לו בתקנותיהם וחוקיהם הדתיים, השתדלו בכל האמצעים להרבות את כבודם ותפארתם, ואם חלילה נגע אדם בכבודם או אפילו רק לא חלק להם את הכבוד הראוי להם על-פי משרתם, היו מחרימים ומגדים אותו מיד⁽³⁾. ואחרי כל אלה וכיוצא באלה כלום אפשר לומר: העם ברא את החוקים והעם מסר את נפשו עליהם? אמנם, העם מסר את נפשו על דתו בכלל בשעה שבאו הגויים ליטול את רוחו, את נשמתו, את קנינו האחד, שנשאר לו מכל קניניו הרוחניים; אבל העם לא מסר את נפשו על חוק זה או אחר, שבראו גדוליו בשבילו.

וכמה מגוחך הוא הדבר למען: מה עשו קאנמ, הגל, שיפנהויער ועוד בשביל המון העם?⁽⁴⁾!—הפילוסופים הללו ודומיהם, אם לא היתה להם נגיעה ישרה בעם הרב, הרי סוף סוף, אחר זמן ידוע, מקבל העם את אורם, לכל הפחות, בכלי שני או שלישי, דעותיהם חודרות לתוך בתי-הספר ובאמצעותם הן חודרות לתוך השרדות היותר רחבות של העם, באופן שמעט-מעט, הן גורמות למהפכה רוחנית בכל העם כולו. אבל מה להעם ולהפול ע"ד ביצה שנולדה ביום טוב? מה להעם ולהפליג, אם נשותיהם של חנוך ואליהו אינן ענוגות ומותרות להנשא לאיש? וכלום באמת נצרכים ענינים כאלה וכיוצא באלה להעם כולו, שמחוייב הוא לדעתם ולהנות בהם יומם ולילה ואם לא—הוא, עם-הארץ, ועברייני? ומה לו להעם ברובו ולאלפי החוקים והגזירות, שאין להם יסוד לא בתורת-הנביאים ולא בתורת-החיים של העם עצמו? מה היה העם חסר הן בחומר והן ברוח אילמלי היה חסר את רוב הדינים והסייגים והמנהגים האלה? מה היה העם חסר אילו היו חסרים כל אלה הספרים למאות, שנכתבו בתור פירושים ופירושים לפירושים על התלמוד והספרות שאחריה? כלום הוסיפו כל אלה הספרים על ידיעותיו ומוסרו הטוב וכלום היטיבו את מצבו החמרי או הרוחני?—יש מתפעלים מגאון זה או אחר, שחבר פירוש מצוין על ספר זה או אחר. ואולם רק מי שמתפעל מן הספר עצמו יכול

(1) עיין ירושלמי מ"ק, פ"ג.

(2) שו"ת, סמא דחיי, סימן כ"ה, עיין, לקורות התרם מאת א. שולמאן ב"הגהות", כרך נ', עמ' 91—97.

(3) מלחמה על השביל, "השלח", כרך י"ט, עמ' 362.

להתפעל מן הפירוש על הספר; אך העם ברובו לא היה חסר כלום אילמלא אף הספר עצמו לא היה ולא נברא...

אבל באים עלינו כמענה אחרת: החוקים הם הם שהכדילו בין ישראל לעמים על כל צעד ושעל ובה לא נתנו להעם ההולך בגולה להממץ בין האומות. ואולם עד מתי נחזור על השקר המוסכם הזה! לא החוקים שמבפנים הגינו על העם מטמיעה, אלא החוקים שמבחוץ: שערי-הגטו. גם זולת החוקים הדתיים הרבים היה העם עומד וקיים ביהדותו, פשוט, מפני שלא רצו בו (?—המערכת). וזה לך האות: כאשר אך התחילו העמים לבקש את קרבתו של היהודי אפילו רק מעט, כאשר אך פתחו לפניו את שערי הגטו, לא עצרו אותו החוקים כלל וכלל והוא עוב מיד את החוקים, ששמר אותם שנים כל-כך מרובות, והלך לשאוף רוח בתוך העולם הגדול. החוקים המרובים הוסיפו לו בתוך האויר המעופש והמחניק של הגטו רק צרות פנימיות על הצרות מבחוץ והחלישו את נפשו, שגם זולתם היתה חלשה ורפה למדי (?—המערכת).

הן אמנם בגלות צריכים היו גדוליו לחזק את רוחו, צריכים היו לחזק את האמונה שבו, צריכים היו לחבב עליו את היהדות, את המאור שבה, כי כל זמן שישראל בגולה אין לו אורגאניזציה יותר טובה מן האורגאניזציה הדתית. אבל לא באופנים כאלה צריך ואפשר היה לעשות זאת, לא בחוקים על חוקים וגזירות על גזירות, שהם רק מטמטמים את הלב ואת המח. ולפיכך אנו רואים, שבכל פעם שהרגש הדתי, החפשי מטבעו, התגבר; בכל פעם שרוח הנבואה הופיע, באו אופן וצורה שהם, — מיד נתגלה גם פרי הנבואה: השתחררות מן החוקים והחומרות היתירות. הרעיון המשיחי, הקבלה והחסידות — אלו הן התנועות העממיות המקוריות, אחרי האגדה, שקמו בישראל במשך שנות-גלותו. אלו הן התנועות, שבהן התגלמו רוח הנבואה ורעיונות-האגדה, כמובן, בצורה גלותית. ונפלא הדבר: ראשית מעשיהן של כל שלש אלה היתה — להלחם עם ההלכה והחוקים ולהחליש את כחם ואת השפעתם.

הרעיון המשיחי, — זה האידאל הנעלה, שאין דוגמתו בכל האומות, ושהנביאים⁽¹⁾ הניחיהו ליסוד חי ישראל, ליסוד מחיה את רוחו ונפשו בכל זמן ובכל מקום, — הרעיון הנשגב הזה אינו בא רק לנאול את ישראל מעבדות גופנית, חמרית ומדינית. הוא בא לנאול אותי גם מעבדות רוחנית, מסבל החוקים, שאינם מביאים לו תועלת כלל וכלל. ולפיכך אנו רואים, שבכל פעם שנתגלה לישראל אדם שעשה את עצמו למשיח, היתה שאיפתו הראשונה להקל את עול החוקים מעל ישראל כמו שעשו זאת הנביאים בשעתם. ובוא ראה, כמה העם בריבו רחוק בלבו מכל החוקים האלה: אם עשה עליו ה"משיח" רושם טוב והמנו להאמין בו, — מיד היה העם עוזב את החוקים אף-על-פי שהורגל בהם במשך כמה מאות שנה. הדבר פשוט: החוקים היו תמיד עליו אך למשא והוא היה מקיים אותם רק מתוך הכרח וכפיה. לא אחשוב כאן כרוכל את כל ה"משיחיים", שקמו בישראל ושכל אחד דבר נגד ההלכה והחוקים⁽²⁾. אדבר בקצרה רק על שנים מהם, שהיו היותר משפיעים מכל. משיח-השקר: שריני

שריני⁽⁷²⁰⁾, שנתן את עצמו ל"משיח" והכמיה ליהודים להשיב להם את ארץ-ישראל, רכש לו את לבותיהם של אלפי יהודים והשפעתו היתה גדולה ועצומה לא רק על בני עמו ויושבי ארץ-ערב, שחיו בה בצער וביגון מתגרת יד הכליף עומא

(1) עיין בספר "הרעיון המשיחי בישראל" מאת ד"ר יוסף קלוזנר, ח"א. קראקא תרס"ט, עמ' 14—16.

(2) עיין על זה במאמר: "ארץ-ישראל בתנועות-המהפכה הישראליות" מאת ד"ר יוסף קלוזנר. ב"העומר", כרך ראשון, חוברת ב' (ירושלים תרס"ו), עמ' 1—21.

השני (720—717), אלא גם על יהודי ארץ-ספרד, שחיו בה בהרוחה: גם בין היהודים האלה היו רבים, שרצו לעזוב את כל רכושם וקנינם וללכת אחרי שריני. — משיח' זה-הראשון למשיחים' הגלותיים—בטל הרבה מחוקי התלמוד. והעם הרב, שהאמין בו, שמע לקולו, ופשו אחריו בני אדם—מספר רב נטרונאי גאון, שחי בזמנו—ויצאו למינות: אינם מתפללים תפלה, ואינן רואין את הסרפה, ואינן משמרין יינם משום יין נסך ועושין מלאכה ביום-טוב שני ואינן כותבין כתובות כתיקון חכמינו ז"ל¹).

ואולם המשיח' היותר משפיע והיותר גדול בין כל המשיחים הגלותיים, שעשה רושם גדול על ישראל ועמים, שלא היתה דוגמתו מיום שהלך ישראל בגולה, היה שבתאי-צבי (1676—1626).

משיח' זה כבש כמעט את כל העולם הישראלי. מצורתו היתה פרושה על ערב, ארץ-ישראל, ארצות-המערב ופולין. אתה מוצא קהלות נוטות אחריו בלונדון, בהאמבורג, בווינא, בוויניציא ועוד ועוד. גדולי הרבנים והחכמים פונים אליו ושולחים לו מתנות: בכל יום היה מקבל מכתבים מקהלות חשובות מגדולי ישראל וכולם מעידים בו, שבו בחר ה' להיות לגואל ולמושיע לישראל.

באמת אין אנו יודעים עדיין את מיבו ומהותו של המשיח' הזה; עדיין לא שמענו את המלה האחרונה על אפיו הרוחני. אחד היה הבעש"ט, שהבין לרוחו. הוא היה האחד בין כל מתנגדיו הרבים, שמצא בו גם ניצוץ קדוש, ואמר עליו, שרק מפני הגאווה וגסות-הרוח שהיו בו נפל בנופלים ולא עלה בידו מה שרצה לעשות (שבחי הבעש"ט). הבעש"ט איש-הרגש יכול היה להבין את איש-הרגש שבתאי-צבי, אף-על-פי שהתנגד לו תכלית נגוד.

והשפעתו של משיח' זה הלכה וגדלה מיום ליום. היהודים בכל מקומות מושבותיהם התעתדו לשוב בעזרתו לארץ-ישראל. שבתו בתי-המסחר הישראליים מפני שצפו-מיום ליום לצאת מארצות-הגולה, גם הנוצרים שמו את לבם לשבתאי-צבי וגם הם התחילו להאמין בו. —משיח' רב-השפעה זה בטל את כל חוקי התלמוד, לא השאיר מהם כלום. והעם עם גדוליו ורבניו, —זה העם, שלכאורה היה שקוע כל-כך בדינים וחוקים, זה העם, שקבל זה עתה דינים חדשים וספר-חוקים חדש: את ה"שלחן הערוך" של ר' יוסף קארו והרמ"א, —העם הזה מפר עתה בפומבי את כל החוקים והדינים האלה!... ובנו של ה"ז" ונכדו של ה"ב" ח' שני בעלי-ההלכה הגדולים, באים בשם אבותיהם לקבל את פני המשיח, המתנגד ניגוד גמור לתורתם וחוקיהם, וכשחללו את ה"שבת הגדול" לשבתאים, הוא יום כ'ג תמוז, התודו אחרי-כך לפני המשיח על חטאתם זו, ואחר-כך הם שבים לבתיהם לבוכה שבעי-רצון מאד, ומתנות בידיהם וגם מכתב מן המשיח' עצמו להוקן בעל המ"ז, ששבתאי-צבי חותם בו: נאום דוד בן ישי²). —גם מזה אפשר לראות, איפוא, שהחוקים היו למשא על העם ורק מאונם היה מקיים אותם ושהיה נכון תמיד לפרוק מעליו את העול הקשה הזה אם אך מצא שעת-הכושר לכך.

והנה המשיחיות' בכלל הביאה בלי ספק רעה גדולה לישראל: אחרי ימי במחין ואמונה חזקה, שעוד מעט תבוא הגאולה המקווה, היו באים ימי יאוש נורא ומפח-נפש. אבל מצד ידוע הביאה גם תועלת, כאילו דאגה ההיסטוריה לרוח העם ונמיותו הפנימיות, שלא יחנקו לגמרי תחת גלי חוקיהם של הרבנים, שלחה להם מזמן לזמן משיחי-שקד מבטלי-החוקים. וכשם שדאגה לו ההיסטוריה בזמן הגאונים, שמשלו בעם ממשלה בלתי מונבלת בכח החוקים שבידם, והביאה את המשיח' שריני להחליש מעט את השפעתם וכחם,

(1) שו"ת "שערי צדק", כ"ד, סימן י"א, ועיין "דברי ימי ישראל" לגרץ-שפ"ר, ח"ג, עמ' 173—170 ובציון י"ד שם (עמ' 428—431).
(2) עיין "דברי ימי ישראל" לגרץ-שפ"ר, ח"ה, עמ' 229—276, ובציון ג' (עמ' 546—572).

כך דאגה לו ושלחה את שבתאי-צבי, שהביא תועלת, לכל הפחות, בזה, שהרעיש את כסא הרבנות והחליש את השפעתה החזקה והכבירה בו בזמן, שהתחיל השלחן הערוך לפרוש את מצודתו ולמשול בישראל ממשלה בלתי-מוגבלת.

ובפעולתה המובה והרעה של ה"משיחית" היתה גם פעולתה של הקבלה. בו בזמן שהרבנות נתבצרה מאד, בו בזמן שהחוקים הלכו ונתרבו מיום ליום ונעשו על העם למשא כבד מנשוא, — בו בזמן התחילה הקבלה ללחום נגדם ולהחליש את השפעתם.

הן אמנם היו ימים, שבהם חיו הקבלה וההלכה בשלום⁽¹⁾, לכל הפחות, לא נכרה התנגדותן בחוץ. אבל כשההלכה הלכה וגדלה וחוקיה הלכו ונתרבו עד אפס מקום לחיים ולרגש החי, אי-אפשר היה להקבלה לדור עמה בכפיפה אחת. טבע הדבר היה מחייב, שתצא הקבלה, שבסיסה ויסודה הם רגש-הלב וטהרת-המחשבה, נגד התאבנותם של ההלכה וחוקיה.

ואמנם, היא יצאה להלחם בהלכה בכל תוקף ועזו והרבה-הרבה עלתה בידה. המקובל הראשון, שיצא להלחם בהלכה, היה ר' אברהם אבולפיה (נולד בסוף שנת ה'אלפים), שהיה מקובל ו"משיח" כאחד. על כת הרבנים שבזמנו אמר: וזאת הבת, אשר אין רפואה למכתה, כוללת רוב חכמי התלמוד היום, אשר חכמתם אצלם תכלית כל החכמות. המקובל היא בעיניו אדם אמיתי והתלמודיים — כקופים, שצריך לברך עליהם, ברוך משנה הבריות, והוא נלחם בתורת ה"נגלה" בכלל וב"חוקים" בפרט; הנגלה הוא לסכלים והנסתר לשכלים, ועשיית המצוות כהלכתן נועדו לגסי-השכל ואנשים פשוטים⁽²⁾.

ובדברים חריפים ושנונים נגד התלמוד והחוקים שבו יצא גם הוזהר — כתבי-הקודש של המקובלים, שאחת היא לנו כאן, מתי ועל-ידי מי נתחבר. כדי לרמוז, שלמודי-התלמוד מעיקים על העם, הוא אומר: וימררו את חייהם בעבודה קשה — דא קושיא, בחומר — דא קל וחומר. ההלכה היא בעיניו, עולימא (השפחה) דמטרוניתא, דאיהי קבלה. והוא בטוח, שבני-ישראל, יפקין ביה (ע"י הוזהר) מן גלותא... ואילנא דטוב ורע, דאיהו אסור והיתר, מומאה וטהרה, לא שלמה על ישראל יתיר⁽³⁾.

הדברים האלה עשו רושם גדול, שהרי הוזהר הוא בסיסה ויסודה של הקבלה כולה והוא הספר הנקדש בעיני המקובלים כספר נתן מסיני לא ב"קולי-קולות", אלא בחשאי, בקבלה ליחיד סגולה איש מפי איש.

ומאז פרצה המלחמה בין הקבלה וההלכה. ההלכה ראתה עד מהרה בהקבלה את אויבתה הישנה — את האגדה — בלבוש חדש ושמעה מפיה דברים הרבה יותר חריפים מששמעה מפי האגדה, ולפיכך יצאה להלחם בה מלחמה עזה: התחילה לגזור עליה גזירות ולהחרימה מתוך הקהל. והקבלה לא ישבה אף היא בחבוק ידיים. המקובלים המאוחרים השמיעו דברי בקורת עזה נגד ההלכה ולמודיה; דברים, שאין השכל מודה בהם, אמרו: הלכה למשה מסיני, הבאים אחריהם... נושאים ונותנים בשקר אין לו רגלים⁽⁴⁾. חמור — ר"ת: חכם מופלא ורב רבנן⁽⁵⁾. מעלת בעלי קבלה גדולה על בעלי מקרא ובעלי משנה חלק רב⁽⁶⁾, ואז נעשה פירוד גמור בין המקובלים וההלכותיים. כל

⁽¹⁾ עיין מאמרי "הרש"ל והקבלה" ב"הגות", כרך א', עמ' 95—99.

⁽²⁾ מספריו: "חיי נפש", "סתרי תורה" ו"אמרי שפר". עיין גרץ-שפ"ר, ח"ה, עמ' 186 ובספר "מסתרי העכו"ם" להר"ר ש. רובין, עמ' 40 בהערה.

⁽³⁾ תקונים מ"ו. שם תקון, כ"ז ע"ג. וזהר, ח"ג, קכ"ד, ועיין שם, כ"ז ע"ב. עיין גרץ-שפ"ר, ח"ה, ציון י"ב, עמ' 382—395.

⁽⁴⁾ מספר הקנה. עיין בקונטרס "תרי"ג לד"ר א. ולינק, עמ' 44 וב"מסתרי העכו"ם" הנו'.

⁽⁵⁾ עיין בהקדמת "פרי עץ חיים" לר"ח. מקורו בזהר (ח"ג, ר"ע).

⁽⁶⁾ ר"מ קורדובירו ב"מאור נעריב", ח"ד, פ"ב.

אחד מאלה השתלם במקצוע שלו, והמקובל נעשה לפופ מיוחד במינו, שהוא שונה הרבה מטפוסו של ה'למדן' וה'תורני' בלבד. ביחוד נתבדלו המקובלים בזמן האר"י. או נמצאה חבורה שלמה של מקובלים נודעים לשם, כמו: ר"מ קורדובירו, האר"י, ר"ח ויטאל, ה'חיי"ט, הרב"ן, ר' אברהם הלוי, ר' מאיר בן גבאי, ה'אלשיך', בעל 'ראשית חכמה' ר' ישראל סרונעור ועוד. המקובלים האלה היו 'מקובלים' ביחוד. ואז השפיעה הקבלה השפעה גדולה ואז נתבלטה ביותר ההתנגדות הפנימית שבין ההלכה והקבלה, אף-על-פי שנמצאו אז אחדים, שחשבו לעשות שלום ביניהן ונסו לזווגן ביחד, באופן שנתערבבו הקבלה וסודותיה בהלכה וחוקיה. אבל הדבר הזה לא האריך ימים הרבה, כי באה החסידות והפרה את מחשבתם זו.

החסידות, שיסודה היא הקבלה, אבל נתלבשה בלבוש יותר עממי, נלחמה מיד, כשאך יצאה אל העם, עם הרבנות והרבנים, עם חוקיהם וגזירותיהם. היא הודיעה בגלוי ובעוז: לא הלמדן הוא העיקר; לא על פלפולי הרבנים וחוקיהם היהדות עומדת; לא דקדוקי הדינים והמצוות מובילים את האדם אל המטרה הרצויה, אלא האמונה-שבלב, הרגש הדתי, אהבת אלהים וישראל וטהרת הכוונה.

החסידות היא התנועה הדתית-המקורית האחרונה בישראל. תנועות דתיות שונות היו בחיי-ישראל הארוכים, כל אחת מהן נלחמה בחברותיה, פעם גברה זו ופעם גברה זו. המלחמה האחרונה התלקחה בין תורת הרבנים המאוחרים והתאבנות-הלך שלה ובין תורת-החסידות והערצת הרגש הדתי והעבירה-שבלב שלה. ולא למותר לנו לזכור, שאף המלחמה הראשונה בין שתי תנועות בישראל התלקחה בין תורת-הכהנים והתאבנות-הלך שבה ובין תורת-הנביאים והערצת הרגש והעבודה-שבלב שלה...

הנבואה, האגדה, הרעיון המשיחי, הקבלה והחסידות—אלו הן חמש התנועות הדתיות שעמדו לישראל. רוח אחת ויסוד אחד היו לכולן והכרה אחת חדרה אותן: גאולת-ישראל תהא לא רק גופנית, גשמית ומדינית, אלא גם רוחנית, רגשית ומוסרית. ומטרה אחת היתה לפני כולן: להרים את העבודה שבלב על החוקים, להגביר את הלב על המוח.

אמנם, גדול ועצום הוא ההבדל שבין התנועה הראשונה, הנבואה, ובין התנועות האחרונות, הקבלה והחסידות. מה גדול, נמרץ ורם הוא בטויה הפנימי והחיזוני של הראשונה ומה לקוי ופגום הוא בטוין של האחרונות! בראשונה אין אנו מוצאים שום מוס ופגם; היא כילה טהורה וקדושה; בעוד שבאחרונות מופיע לפנינו ערב-רב זר ומשונה. הנבואה היא יצירתו של עם-גאון חי, בריא ובן-חורין על ארצו, והקבלה והחסידות, ואפילו האגדה והמשיחיות, הן יצירותיו של עם, שאבד את ארצו ואת חירותו, וכמעט גם את צורתו האנושית, עם נודד בגולה ונדחה מדחי אל דחי ... אבל, בשעה שביצירות הגלותיות האחרונות אנו מרגישים, לכל הפחות, מזמן לזמן, את הד-קולם של הנביאים; בשעה שבהן מתגלה לפעמים האלוה של הנביאים, האלוה החפשי והעממי; בשעה, שבהן הופיעו לנו ונתגשמו רוחם ומטרתם של הנביאים, ולא יהא אלא בצורה גלותית, הנה ביצירות החזיקיות וההלכותיות נחנק הרוח הזה לגמרי ונשתכחה מטרה זו כמעט לגמרי. שם אנו מרגישים על כל צעד ושעל אך ורק את צרות-הרוח של מחוקקי עם יורד ושוקע מיום ליום לא רק במצבו המדיני והחמרי, אלא גם במצבו הרוחני, ההולך ודל, הולך ונעשה מצומצם מיום ליום עד שאין לו עוד לא חירות-ההכרה, לא עוז-ההרגשה ולא מעוף-הנשור של המחשבה היוצרת והמתפתחת...

I. מְנוּחָה.

תם תִּדְרֹף, שֶׁר הַחַיִּים
בְּכֶר מִסְפְּרוֹ אוֹתִי מִחֶק;
אוֹלָם מֵת אֲנִי בְּגֵאוֹנִי,
לִבִּי צוֹחֵק בְּאֶשֶׁר אֶחֶק.

אֶדָם רוֹאֶה רַע וְשׁוֹתֵק,
נוֹטֵל הַבֵּל בְּהִקְנָעָה;
אֶךְ בְּבוֹא הַיּוֹם הָאֶחָד
תִּשְׁקָה, עֲלִיו רוּחַ רָעָה.

חֶפֶץ חַיִּים עוֹר תוֹקֵף
אֶת הָאָדָם לִפְנֵי מוֹתוֹ;
כֵּךְ לֹא יָשִׁיב לֶךְ תֵּילֵד
אֶת הַכּוֹס גַּם אֶתְרֵי שְׁתוּתוֹ.

"הִבֵּה חַיִּים! יוֹם הַחַיִּים
כָּבֵה שְׁפָר, כָּבֵה שְׁפָר!
לוֹ גַּם אֶתְנֶה כַּתוּלָעָה,
לוֹ כְּמוֹהָ אֶחָל עֶסֶר." —

כֵּךְ יִתְחַנֵּן אָנוּשׁ רָמָה,
אֶךְ אֲנִי בְּמִנוּחָה אֶתוֹר
אֶת הַגְּבוּל בֵּין בָּאן וְהֶהֱם —
הַבֵּל מוֹכֵן לִי וּפְתוֹר.

כַּח מְמִיר אוֹתִי כְּרָא,
כַּח מְמִיר אוֹתִי יָמִית;
מִי יִשְׁדֹּד בְּשִׁבִּיל חַי
הַמַּעֲרָקָה הָעוֹלָמִית?

II. בְּתַחֲלֵת אָבִיב.

עוֹשֶׂה נְפִישׁ שֶׁר הָרוּחוֹת :
אִי הַסְגֵּרִיר, עֲבִים אֵי?
אֲנִי מֵאֲמִין וּבִטּוֹחַ —
וְיוֹ זֶה עֲתִיד לִהְיוֹת קֵץ.

אוֹת הַצָּחוֹק עַל פְּנֵי הַמְטִילִים,
עַד הַנַּחַת בְּעֵינֵיָם ;
נֶאֱנִי חוֹגֵג עִם הַצִּבּוֹר :
יוֹם זֶה מְכַבֵּד מִיּוֹמִים.

אֲנִי מֵאֲמִין, כִּי בִן־לֵילָה
מִקְלֵט נְדוּד אֶחָד נִכְרָא :
כָּל הַנְּשָׁמָה הָאֲבֵלָה
מִצָּאָה בּוֹ בִן־לֵילָה קִבְּרָה.

אוֹ בְּלֵילָה עֶבֶר שָׂרָף
לְפָקוֹד לְבוֹת כָּל הַיְצוּרִים :
דִּן לְגִנְיָה לֵב הָאֲבֵל,
לֵב שְׁנֵמֶק מִיִּסּוּרִים.

רַק עַל מִצַּח הָעֲלִיזִים
הִתְוָה לֵילָה אוֹת שֶׁל חַיִּים, —
אוֹת הַצָּחוֹק עַל פְּנֵי הַמְטִילִים,
עַד הַנַּחַת בְּעֵינֵיָם.

יַעֲקֹב שְׁמִינְבֵּרֵג.

מלונים חדשים.

(בקורת).

- (1) מלון רוסי-עברי. ערך ע"י אברהם כהנא. קיוב, תרס"ח.
(2) מלון (מלא ושלם) רוסי-עברי-אשכנזי. מאת א. בן-יהודה,
בהשתתפות י. גראזובסקי. הוצאת "תושיה". ווארשא, תרס"ח.

אֶפִּיה ומצבה המיוחדים של לשוננו העברית בתור לשון, מתה וחי' כאחת, בתור לשון לא-מדוברת, שעם כל זה היא תופסת מקום כל-כך חשוב בספרות ובחיים הישראליים, — תכונה מיוחדת זו של הלשון העברית אי-אפשר שלא תבא צורך עיקרי וממשי גם בספרים מיוחדים, שיכולים להיות כלי-שמוש לכל דורש ומבקש עזר וסיוע לקריאה ולכתיבה בלשון זו, שידעיתה נקנית אצלנו לא מן הדבור החי. ומה יוצאת מאליה הנחיצות במלונים שהיתה מורגשת אצלנו בכל התקופות; נאחרי שרוב היודעים עברית הם יהודי-רוסיה, מורגש ביותר הצורך באותם המלונים, שהם מתרגמים מרוסית לעברית. וממין זה היה לנו עד עתה רק מלון חשוב אחד: זה של המנוח יהושע שטיינברג. אבל המלון הזה, עם כל מעלותיו המדעיות-הפילולוגיות, אינו מתאים למטרה זו שאמרנו: שטיינברג אינו מתרגם את המלות הרוסיות פשוטן כמשמען במלים עבריות, אינו מקבילן אלו לאלו בקצור ובדיוק מצומצם, אלא מפרשן ומבארן בלשון עברית, ונמצא, שהוא יותר מועיל לאלה הרוצים לקנות להם את ידיעת הלשון הרוסית מלאה הנזקקים לעזרתה של זו האחרונה בשעה שהם מדברים וכותבים בלשון העברית. חוץ מזה מסתפק שטיינברג רק במלות תנ"כיות ובמקצת—גם במלות תלמודיות; מפני התמכרותו היתרה ל"מחרת" הלשון כמעט שלא נתן מקום כלל להחומר הלשוני, שיצרה הספרות שאחר התלמוד, שהפילולוג המנוח התיחס אליה בשלילה, כידוע. ואולם אין כל ספק שבזמננו, כשהתרחבה אצלנו ידיעת הלשון הרוסית מצד אחד וכשספרותנו כבר עברה את הגבולים ה"טהורים", הביבליים, מצד שני, — יש צורך יותר גדול בהרחבת ידיעתה של הלשון העברית בין האינטליגנציה הצעירה שלנו באמצעותה של לשון-המדינה מברכישת ידיעתה של זו האחרונה ע"י הלשון העברית—כלומר, מאותה מטרה, שהיתה לנגד עיני שטיינברג בתקיפת ה"השכלה".

היוצא מכל זה הוא—שהופעת שני הספרים הנזכרים בראש מאמרנו, שבאו לספק את הצורך המורגש ליהודים יודעים רוסית, שהם כותבים ומדברים עברית, צריכה להחשב כדבר בעתו, כנסיון חשוב למלאות את החסרון הגדול, שהיה מורגש עד עתה בספרותנו השמושית.

לשני המלונים, של מר א. כהנא ושל א. בן-יהודה, יש שתי תכונות משותפות: ראשית, הם יותר מתרגמים משמכארים את המלים הרוסיות, משתדלים למסור כל מלה רוסית במלה עברית מקבלת לה בדיוק ובפשטות, בלי אותה הדברנות המליצית, שרגילים בה אצלנו כותבי עברית ואפילו מחברי ספרים מדעיים. ושניהם משתמשים מלבד במלות התנ"כיות, גם במלות התלמודיות-המדרשיות ובמלות המאוחרות והמחודשות—באותו החומר הלשוני, שבלעדיו אי-אפשר לה ללשונו האומית להתחרות בזמננו אפילו בקרוב עם הלשונות האחרות, המתהלכות בספרות ובחיים, בלמוד-להלכה ובשמוש-למעשה.

ואולם מכאן ואילך נבדלים הספרים שלנו זה מזה, המלון של א. כהנא הוא יותר מלא, וגם אפשר לאמר שהוא, מלא וגדוש, הן מצד הערכין עצמם והן מצד התרגומים (מספר הערכין שלו עורף על זה של בן-יהודי בכמות של אלפים אחדים). ומה שחשוב ביותר—מר כהנא מתרגם לא רק מלים בודדות, אלא גם פראזות שלמות, פתגמים, דבורים=עממיים וכדומה. ובספרו של בן-יהודה חלק זה כמעט שהוא חסר לגמרי, בעוד שהוא נצרך כל-כך במלון עברי-שמושי, שהוא מתכוין למלאות במדה הראויה את הדרישות הממשיות ואת הצרכים המעשיים של המשתמשים בו. כי לפעמים לא הרי מובנה והוראתה של המלה כשהיא בודדת ונפרדת לעצמה כהרי מובנה והוראתה כשהיא אחוזה ודבוקה במאמר או בדבור שלם: במקרים כאלה היא לפעמים פושטת את מושגה הלאשון, היסודי, ולובשת מושג אחר לגמרי, הכל לפי מושכלו ורוחו של הדבור או הפתגם. ולפיכך היטיב מר כהנא לעשות במה שהכניס לתוך ספרו אֶלמנט חשוב כזה, כמו שמר בן-יהודה, להפך, הרע למלונו במה שמנע ממנו את תרגום הדבורים והבטויים הרוסיים ופנה את מקומו בשביל החלק ה, אשכנזי, שתועלתו, אפילו לאלה הנוקקים לו, עדיין היא מיטלת בספק, מכיון שערך-המלים נסדר בלשון רוסיא.

ואולם כשנעבור אל תרגומי המלות הבודדות ונדקדק בהם, נמצא, שבוזה היתרון הוא למר בן-יהודה: תרגומו ובאוריו הם על-פי רוב יותר מדויקים ויותר נכונים. דוגמאות שונות ממלונו של מר כהנא בהשתוות אל מלונו של בן-יהודה תאשרנה משפטנו: *аbsентеизмъ*—ישיבה בארץ נכריה (כהנא), ואולם הבאור הנכון הוא: השתמוט מלהיות במקום ידוע; *аллахъ*—אלה, לערביים (בן-יהודה; למחמדים, והוא הנכון); *лоцманъ*—יודע הים, —כאילו זהו רק איזה חכם-מלומד בניאוגראפיה—ולא יותר (בי מוסיף; ספן); *аллегорія*—מליצה (בי מוסיף; משל, רמז, העברה); *безопасность*—חוסר-סכנה (בי; העדר-סכנה); *тостъ*—ברכת השתיה (בי; נאום על הכוס); *странно*—זר (בי מוסיף; תמוה); *древбезжаніе* — קול שבירה (בי; קול רועד, קקול כלי סרוק); *выноска*—הערה בגליון (בי; הוצאה (החוצה), הערה בשולי הגליון (בספר); *виртуозъ*—עלוי, נאון (בי; מיטיב ננן, מזמר משכיל); *уклоненіе*—סטיה ועוד (בי מוסיף; השתמוט); *антиподъ* (и?)—יושבי מקומות מקבילים אהדדי המכוונים זה לזה ברגליהם (בי; דרי שני עברי כדור הארץ זה לעומת זה; בשם הזה יקראו ליושבי שני מקומות בכדור הארץ הנמצאים בקצההים אחד ורחוקים זה מזה מאה ושמונים מעלות); *истуканъ*—יצירה חטוכית (בי; פסל, צלם, עצב, גולם, בער); *тирада*—גבוב-דברים (בי; עתרת מלים); *кажется*—דומה אני (בי; נראה, כנראה, כמדומה; מר כהנא מביא את התרגומים האלה S. V. „кажись” דוקא!); יעל זה יש לנו להוסיף את התרגומים הכלתי-מוצלחים שבספרו של מר כהנא, שלא עלו יפה כשהם לעצמם בלי שום השתוות אל תרגומו של מר בן-יהודה. למשל *алхимія*—החכמה להפוך ברזל לזהב (איני יודע באיזו אוניברסיטה לומדים חכמה זו...); *мавританскій стиль*—סגנון מברי (חסר: בחכמת הבניה); *въ чемъ дѣло*; באיזה ענין אתה עוסק (!); *антипатія*—רחוק-דעת (?) (ס); *околачиваться*—התרנל למחלומות (sic!); *красное крыльцо*—מעלות הבית של כבוד; *критикъ*—גבאי של בית-התפלה (חסר: לנצרים); *карикатура*—תפלצת (והלא *страши-лище*—היא גם-כן תפלצת!!—בי; צורה התולית); *катихизисъ*—ספר בדרך שואל ומשיב (בי; ספר למוד עיקרי הדת, נערך בשאלות ותשובות); *автопсія*—ראיה עצמית (מה ואת?); *декадентъ*—מחויק בדיקאדנט (אבל מובנו של דיקאדנט עצמי נגנו עי המחבר, כי את הערך *декадентство* לא מצא לנחוץ להביא)... ועוד הרבה כאלה וכאלה, שאי-אפשר לנו לפרטם כאן מחוסר מקום.

ואולם יש מקומות, שבהם הצליח מר כהנא יותר מחברו. למשל, במלונו של

בן-יהודה: безвыходно—בלי לצאת' (כהנא מוסיף; בקביעות); зловѣщій—מבשר רע' (כהנא מוסיף; מנכא רע' והוא הנכון); кропотливый, кропотливость—מתלונן; אבל איך נופל זה מתרגם כמו ропотливый, ропотливось—התלוננות, מתלונן; (כהנא: "см. хлопотливый, хлопотливость")—על לשון: "кропотливый труд" (כהנא: "угнаться за кѣмъ—חקה מעשי" (ב"י). השתהו ויש ששניהם לא דיוקו כראוי; ухаживать за кѣмъ—חקה מעשי" (ב"י). השתהו (כהנא), ושכחו את המובן הרגיל של מלה רוסית זו: התחרה עם; до; мнѣ не до тебя, (כהנא)—לא אוכל לחשוב על אדותיך' (ב"י), איני מופנה עכשיו לישא וליתן עמך (כהנא). שני התרגומים האלה כאחד מלאכותיים הם, אינם מכיונים הישב אל הבטוי הרוסי המתורגם ואינם מוסרים את עצמיותו הפנימית והמדויקת של המושג שלו. ראוי היה לתרגמו: א) "הנח לי הפעם!"; ב) "הרף!"; ג) "אין לבי אליך".

כבר אמרנו שמחברינו הם בכלל מתורגמנים ולא פרשנים. אבל יש פעמים שהם מוכרחים לצאת מגדרם, ובהרבה מקומות הם נותנים כאורים, שאי-אפשר בלעדיהם: הלשון העברית אינה מספקת לתרגום בלבד. כי, לצערנו, עדיין לא הגיעה לאותה מדרגה, שתהא יכולה להתחרות עם לשון חיה. ומלבד זאת, יש מלים לועזיות, שהן משותפות לרוב הלשונות ושאינן חליפתן בעברית, ולפיכך אפשר אך להעתיקן כצורתן. כמרא-סקריפציה עברית, כאן חייבים מחברי מלונים להרחיב את הגבולים עד כמה שנצרך—אבל בתנאי שיעשו זאת רק עד כמה שנצרך באמת, ולא יותר מזה.

ומר בן-יהודה ממלא אחרי תנאי זה. הוא מבאר מה שצריך באיר, מעתיק מלים כהיותן רק במקומות נחוצים, אינו מרבה בערכין כאלה בלי צורך הכרחי, אינו מוסיף ואינו גורע, ובכלל—אינו נוטה לצדי-צדדין משימתו האחת, שלקח לו ליסוד חבורו, לא כן מר כהנא, שקשה לעמוד על שיטתו בנידון זה. קשה להבין, מפני-מה הוא חושב לנחויץ לבאר דוקא מלה זו ולא אחרת, אף על-פי שהאחרת אף היא דורשת באור, מפני-מה הוא מבכר סוג-ערכין זה על סוג אחר הדומה לו בחשיבותו והשייך גם-כן לאותו המין ומפני-מה הוא מתרגם ומבאר כאחד את סוג-הערכין האחד, רק מתרגם בלבד את סוג-הערכין השני ואינו מתרגם ואינו מבאר, אלא אך מעתיק כצורתו, את סוג-הערכין השלישי. מפני מה הוא מפרש, למשל (מלבד מה שהוא מתרגמן), את המלות: малахитъ, аметистъ, агатъ (מין אבן) ואיני מעיר כלום על -аміантъ, алтаун, миніи, монолитъ, бура, аммиакъ ועוד הרבה כמוהן? או מפני-מה אנו מוצאים, למשל, בצד השם "Ариадна", באור מספיק מיסודה של המיתולוגיה היוונית, בצד "Афина", "Афродита"—את הבאור, "אלילת החכמה והגבורה ליונים", "אלילת האהבה ליונים", בעוד שלשמות Аполлонъ, Адонисъ יש רק הערה קמצנית: "בן מלך קיפרוס", "אליל החמה", בלי שום זכר למיתולוגיה וליונים ובלי ההוראות המושאלות, שיש לשמות אלה בלשונות האירופיות? ומה שתמוה ביותר—שמר כהנא כאילו מתכוין לעשות ההפך ממה שהיה צריך לעשות על-פי ההגיון הישר: בהרבה מקומות הוא נותן הארות פחות או יותר מסבירות לדברים פשוטים וידועים למדי ומונע אותן דוקא מדברים פחות ידועים או בלתי-מובנים לרוב הקוראים. כן, השמות "липа" או "щучка", למשל, בודאי הם הרבה יותר ידועים מן המלות: кантонистъ, алкоранъ, пантографъ, пантеонъ, стоикъ, арія, равелинъ, прелатъ, патологія, וכאב-המים, מין אילן; וזאב-המים, מין דג", בעוד שאלו האחרונות, ועוד כדומה להן הרבה, לא זכו לבאור כל עיקר, ואף על-פי-רוב—גם לאיזה תרגום: כל המלות שהובאו בזה נשארו כהיותן, בחליפת האותיות בלבד... אם-כן למה הן באות? בכלל קשה להבין, מה ראה מר כהנא על ככה להכניס לתוך מלוגו דוקא מספר כל-כך גדול של מלות לועזיות יקרות-המציאות, שמקומן אולי רק ב.קובצי מלות לועזיות?

מיוחדים, ובפרט שבנוגע להן הוא על-פי רוב מסתפק בחליפת המרארנסקריפציה בלבד, כאמור. האמנם חושב הוא שב"שלמות" מלאכותית כזו יש כדי להגדיל ביותר את ערכו ותועלתו של הספר? ואם כן לעשות בזה נחת-רוח לאלה מן הקוראים, שיש להם תשוקה גדולה לראות, שלשוננו לא יחסר כל בה, הלא סוף-סוף שאלה גדולה היא עדיין אם עלתה בידו להניח את דעתם של אלו ואם לא נתן מקום גם להם להתלונן: אם הוא משמיע להם את הצלצול (הלא רק את הצלצול) של המלות, *абдомена*, של הרבה מלות יותר חשובות ונחוצות מאלו (במלוננו לא מצאנו, למשל, את המלים *неофитъ, карьеристъ, декадентство*), והרי אחרי שהקורא ימצא במלוננו של מר כהנא את הבמיוויים: *ad libitum, al pari, ad hoc*, הלא בוראי יתאוה למצוא בו גם את הבמיוויים: *ad absurdum, á livre ouvert, ab ovo*, ועוד כאלו, שהן חסרות בו בלי שום טעם. והו שאמרנו, שסוף-סוף אין המחבר יכול לצאת ידי כל חובתו בחלק, הלועזי שלו, ובכדי מרח, וזהו, אמנם, העונש הראוי על חוסר שיטה ברורה וקצובה מראש.

ולא רק חוסר-שיטה ניכר במלוננו של מר כהנא; ניכרים בו גם סימני פזיזות, שהיא היא שמקלקלת לפרקים אפילו את הצדדים המשובחים שבמלוננו. כבר העירותי על המעלה המובה, שמצטיין בה ספרו של מר כהנא: על תרגומי מאמריו. "זבים שלמים. ואולם אף כאן לא נזהר המחבר שלא להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן כל צרכו, מר כהנא לא שם לב להתנאי העיקרי של תרגומים ממין זה: צריך, שאף המאמרים המתורגמים ואף התרגומים עצמם יהיו מקוריים, מפורשים ומלבבים. בקצור—שיהא להם ערך וחשיבות חיצוניים או פנימיים. בכל איפן אין מן הראוי לתרגם ממין זה רק דברים בעלמא, מכל הבא ביד המלקט על-פי מקרה. העיקר הוא כאן לא הכמות, אלא האיכות, ואולם מחברנו רצה לתפוס מרובה, ועל-כן לא שם את לבו לתנאי עיקרי זה. הוא מביא, אמנם, במלוננו מספר עצום של פראזות מתורגמות; אבל גם בלי התבוננות יתרה אפשר להכיר, שרק חלק קטן מהן ראוי לו באמת לתפוס כאן מקום מפני טפוסיותו ומקוריותו, והשאר אינו אלא, כרי שלא להוציא הנייר חלקי, לכל הפחות, רושם כזה עושים במיווי מתורגמים אלה וכיוצא באלה: *въ стаканъ напало много мухъ*—הרבה ובוכים נפלו לתוך הכוס; *я не могу Вамъ отвѣчать*—אני יכול להשיבך על זה; *изъ дѣла оказалось, что онъ вовсе не найденъ*—מתוך הענין נוכחנו שלא נמצא כלל; *онъ на виду у полиціи*—הוא מצוי תחת השגחת (?) הפוליציא, ועוד במיוויים כאלה לרוב, שקשה להבין, מפני מה זכו דוקא הם להכנס לתוך מלוננו של מר כהנא כמו שקשה להבין לשום מה נכנסו לחיכו פראזות מתורגמות אלו: *чайная ложка*—כף של תי; *подвести кавалера къ дамѣ во время танцевъ*—הובל את הבחור אל העלמה (מדוע דוקא בחור וערמה?) בשעת המחולות; *въ томъ, что я ничего не зналъ объ этомъ*—ידעתי דבר מזה... מאלה מתעוררת בנו השאלה: מה חדוש יש בפראזות אלו, שמר כהנא בכר אותן על פראזות למאות מן הדומות להן? הרי לא במיוויים הרוסיים ואף לא בתרגומים העבריים שכנגדם אין שום מקוריות, אלא יש רק חלופי מלות במלות. וצר לנו לומר, שאף בשעה שהתרגום העברי של הבמיו הרוסי היה יכול לכלול בתיכו חדוש ידוע, שאינו מצוי בתרגום המלות הבודדות של הבמיו הזה, אין מר כהנא מתרגם לפעמים אלא מלה במלה, למשל: *это лучше*—לטיב הוא (והיכן הוא הבמיו העברי המקורי: גם זו לשוכה?); *отъ него всего можно ожидать*—ממנו לא יבצר דבר; *мнѣ достается*—מניע עלי; *не клади ему пальца*—לא תתן אצבע בין שניו, לא באיש שכמותו תהתלי (?); *въ ротъ*

имѣеть много значеній—תבה זו סובלת כמה הוראות' (במקום: ,נשמעת לכמה פנים'); значение этихъ словъ темно, —משמעות המלים האלו אינה ברורה' (במקום: ,הדברים סתומים' או ,הדברים אומרים: דרשוני'); —не слѣдуетъ придавать боль-; —шого значенія этому случаю—אין ליחס חשיבות יתרה למקרה זה' (במקום: ,אין המקרה כדאי להטפל בו')... יש במלוננו של מר כהנא גם תרגומי-במיוס מוצלחים הרבה, ואילמלא הכנים לתוך מלוננו, כל מה שרניל אדם מישראל להשתמש בו, כמו שהוא כותב בהקדמתו, היה יכול לדקדק בבמיוס ובתרגומיהם הרבה יותר ולא היה מקום בספרו לכל התרגומים היתרים והמשונים האלה. נתקיימו גם הפעם דברי חכמינו: יתר כניסול דמי'.

אבל סוף סוף הוספת תרגומי הבמיוס של מר כהנא חשובה היא בעיקרה והיא יתרון על מלוננו של בן-יהודה. ולעומת זה יש במלון האחרון דבר אחד, שאינו במלוננו של הראשון. מר בן-יהודה, עפ"י בקשת חברת, תושיה' (עין הקדמה), מבדיל בין המלות הישנות והחדשות, גם בין תנ"כיות ותלמודיות, ונותן לזה סמנים מיוחדים, ומר כהנא מוצא דבר זה למיותר בשביל מלוננו, שאינו בעיקרו אלא שמושי ולא ספר מדעי בשביל למדנים'.—לדעתנו, מלון עברי אי-אפשר לו שיהיה משולל אופי מדעי: רוב הקראים העבריים, למדנים' הם במדה ידועה ומשתמשים במלונים לא רק למעשה, אלא במקצת גם להלכה.—ואולם בנוגע להציונים הדקדוקיים (זו"נ, חלקי-הדבור וכיו"ב) צדק מר כהנא, שמציין בהם את המלות העבריות ולא את הרוסיות, כמו שעושה בן-יהודה, כי זה מתאים יותר למטרת הספר, כפי שבארנוה למעלה.

נעשה את הסך-הכל, בחבורו של בן-יהודה, שאף הוא אינו נקי מחסרונות, ניכרת יד מנוסה ורגילה למלאכה כזו, בעוד שמר כהנא עדיין לא נתאמן במלאכתו ולא ידע לכוונה אל עיקר מטרתה, מה שניכר אפילו מן ההקדמה של המלון שלו, שהיא יותר קרובה, למאמר עתוני-פובליציסטי מל, פתיחה רצינית לספר כזה, שהיא צריכה להכתב באופן אחר.

ואולם גם אחרי כל אלה אי-אפשר להוציא משפט על מלוננו של מר כהנא לשבט וחלילה לנו לומר עליו, שמלאכה גרועה היא. להפך, בכלל הוא ספר חשוב ורב-תועלת, תוצאת עבודה מרחנית גדולה וקשה, ובפרט שמחברנו, כפי עדותי על עצמו, היה הראשון שנגש אליה, בלי קודמים לו בזה. מר כהנא אומר בהקדמתו, שיועד הוא, מה גדולה היא האחריות של עבודה מעין זו ומה רבות הן השגיאות הרובצות לרגלה, ושהוא מחכה, לאנשים טובים, שיבאו ויראו לו את שגיאותיו, מצדנו השתדלנו למלאות רציונו—זה כבודו—של המחבר והראינו על כל מה שדורש, לדעתנו, תקן במהדורה השניה, שבודאי יזכה לה בקרוב, כי כדאי וראוי הוא לכך.

ח"י קצלנסון.

א. ל. לוינסקי.

(למלאת לו עשרים שנות עבודה בספרותנו).

ספרותנו החדשה עדיין צעירה היא לימים, ועדיין לא הספיקה להעמיד כנסיות ספרותיות של ראשים ותלמידים, אבות ובנים ונכדים. ולפיכך כל סופר, שיש בקרבו ניצוץ אלהי, מיכרח לברוא לא רק את הצורות המוחשות למחשבות לבו, אלא גם סגנון מיוחד לו לעצמו וצורות-דבור, שנתיחדו לו לעצמו. כל סופר ראוי לשמו הוא אצלנו בחינת רובינון קרוז, המוכרח להכין לו גרון מרגבי-אבן כדי לחטוב בו אילנות. והילכך כל סופר חשוב מסופרינו הוא חיוון בודד לגמרי, שהוא קיבע מקום לעצמו ביחוד ואין לו לא חברים ואף לא מחקים. ספרותנו כולה היא עתה מין תערוכה של סגנונים וצורות ספרותיות, שלעת-עתה נשארת כל אחת מהן קנין בעליה וממציאה לבד. וכך יש להחליט בבטחה, שבנוגע לסגנון ולצורה הספרותיים, שבהם משתמשים הסופרים העבריים כשהם באים להגיד את אשר עם לבבם, כמעט כל גדולי סופרינו הם עוד היום בבחינת קלאסיקים, מאחר שהם כובשים דרך להספרות הלאומית ויוצרים את ערכיה הראשונים.

ולפיכך אנו מחויבים עוד היום, כשאנו באים לערוך את מקומו וחשיבותו של איזה סופר עברי, לשים לב לסגנונו ולצורה החיצונית של יצירותיו. ואם אנו מוצאים באיזה סופר סגנון מקורי ואופן-הרצאה מיוחד לו, הרי זה סימן מובהק, שיש לנו עסק עם סופר-יוצר ובעל כשרון, אף אם עוד לא הגענו לערוך את דבריו מצד תכנם. סופר-יוצר כזה, סופר, בחסד אלהים, אנו מוצאים בפוליטוניסט א.ל. לוינסקי (רבי-קרוז), שלדגל מלאת לו בשנה הזאת עשרים שנות-עבודה על שדמתנו הלאומית, אני רוצה להקדיש לו את הדברים המעטים הבאים.

לוינסקי לא הלך אחרי מי שיהיה מן הסופרים שקדמו לו, לא השתדל לחקות שום סופר, יהיה מי שיהיה, ולא ירש ממי שיהיה את עט-הסופרים אשר בידו. כל מה שנתן לספרותנו הוא חדש לגמרי ומשלו נתן לנו. הוא מצא את דרכו המיוחדת בלי עזרת אחרים, בכח יצירתו האמנותית המקורית, הלך בעצמו לבקש לו חומר בשדות-ישראל הפרועות והמציא לעצמו גם את כלי-היצירה—את הצורה הספרותית ואת הסגנון הספרותי. הוא היה אבי הפוליטון העברי. פריש מאן וחבריו היו יוצרי הפוליטון הספרותי; לוינסקי הוא יוצר הפוליטון הצבורי, הפובליציסטי.

עד כמה היה לוינסקי חדש לגמרי בספרות העברית, יש לראות מן הקוריוזים הוה: את פוליטוני הראשונים הרפיסו עורכי "המליץ" בימים ההם בתור מאמרים ראשיים ... העורכים התמימים האלה לא יכלו לשער, שאפשר לסופר לדבר, על גוי ועל אדם, להביא במשפט את עלילות הדור ולחטט בפעעי הצבור, ואף-על-פי-כן לא יהיו דבריו שייכים לסוג המאמרים הפובליציסטיים, שמקומם בראש הגליון. בימים ההם לא היה עוד הפוליטון ידיע בספרות העברית, ששלטו בה רק שלש צורות ספרותיות: מאמרים, שירים וספורים. לסוג המאמרים היתה שייכת כל הפרוזה עוסקת בעניני הצבור והאומה. פרוקלאמאציה נלחבת על חשיבותה של ההשכלה, תוכחת מוסר כנגד העטלפים מורדי-האור, השתפכות הנפש לכבוד, השפה היפה, השירידה,

היחידה, מליצה נשגבה בדבר יתרונה של עבודת-הארמה ומלאכת-הכפים על הבטלה והשעמום, מחקר ילדותי על יסודות-המוסר הנצחיים, חרושים ו"המצאות" בבקורת התלמוד והמדרשים—כל זה נכנס בגדר ה"מאמרים", שעתוני הומן שהוא היו מקשמים בהם את עמודיהם הראשונים. לפעמים התעלו למדרגת מאמרים גם אותן הקורספונדנטיות הרחבות, המלאות דברי דרוש ומחקר, מליצה ובקורת לרגלי איזה מקרה קל, שנפל בעיר פלוגית ואלמונית ונפשו של הסופר התמים התפעלה ממנו כאילו היה זה מאורע עולמי חשוב. והיה אם בעל לשון היא אותי הסופר-הקורספונדנט ושכך אותו מקרה, במשבצות זהב המליצה, וגבב דברים על דברים ופסוקים על פסוקים, וקנה בזה את לב הרב העורך, ולא מנע זה את המוכב, בהיות לאל ידו, והרפים את המאמר-הקורספונדנצייה בראש הגליון בהמשכים רבים במשך ארבעה או חמשה שבועות... ומשער אני את תמהונם והשתאותם של עורכי המליץ כשקבלו לראשונה את פולימוני של לווינסקי. לכאורה הרי דברים של טעם, שנתנו להאמר, וגם, לשון יש בהם פחות או יותר, אף-על-פי שהסגנון הפשוט היה צריך להיות לא לפי טעמים: בודאי היה בעיניהם המוני יותר מראי... ובכן איך אפשר שלא להדפיס דברים כאלה? אבל יחד עם זה היו ה"מאמרים" האלה כל-כך שונים מן המפוס הרגיל וכל כך בלתי-דומים, לא מצד הסגנון ולא מצד אופן-ההרצאה ואף לא מצד השקפת-העולם ויחס הסופר למעשים הנעשים ולדברים הנאמרים, אל כל אותם המאמרים, שהורגלו בהם עד אז! ואולם העורכים הבליוני על הפקפוקים והדפוסים כשלבם היה מהם עדיין. ומי יודע, אולי זכות מקרית לגמרי גרמה לו ללווינסקי, שיצא משפטו לחסד מאת מערכת המליץ. מאמריו הראשונים עסקו בשאלה בוערת, שנגעה עד נפשם של כל כתבי-עברית. הימים אז ימי התחלת המלחמה של ה'ורגון בלשון-העברית. בראש ה'ורגוניסטים עמדו שלום-עליכם וספקטור. אמנם, בין ה'ורגוניסטים של עכשיו הרי שלום עליכם הוא צדיק גמור. שלום-עליכם לא כפר מעולם בחשיבותה הלאומית של הלשון העברית ואף לא היה עוין את ספרותה כמו שהדבר נוהג אצל ה"ידישיסטים" מהיום. וזה לא כבר גלה ש"ע את דעתו ואמונתו, שאפילו את, השארות-נפשו" הוא מקוה למצוא על-ידי הרקת כל יצירותיו אל הלשון הלאומית הנצחית. ה'ורגוניסטים של אז עדיין היו בכלל צנועים ומלחמתם לא היתה מלחמת-תגרה בלשון העברית, אלא מלחמת-מגן בעד ה'ורגון. הם נלחמו בעד הזכות לכתוב להמון העם בלשונם, בעד זכותו של המון-העם, שידברו אליו סופרי בלשון המובנת לו. ואולם העברים היו אז עדיין נאיונים ובלתי-נוטים לשום פשרה. הם אהבו את הלשון העברית בתור לשון אהבה כזו, שאי-אפשר לנו עתה להשיג את כל תקפה, ועל-כן לא יכלו להשלים עם הרעיון, שעוד לשון אחת, שלא באה מיהודה והנביאים לא טפחה, תהא, צרה ללשון-הנביאים. וחץ מזה חששו אז, שאם נתנן רשות לכתוב דברי ספרות בלשון ההמונית, או יבוא כל בור וכל עם-הארץ ויהיה סופר בישראל. ולפיכך התמרמרו מאד על ה"שפחה האומרת לרשת את גברתה". ומי יודע, אולי, מולם חוה, שיבוא יום ומן האמרה הצנועה, בעד ההמון תצא אמרה אחרת חצופה ונפסרת: כנגד האימה העברית, כנגד הערכים הנצחיים של הקולטורה הישראלית... והמלחמה ב'ורגון צריכה היתה להתלקח דוקא בסוף שנות השמונים. אמנם, אף קודם לכן היו בעולם הסופרים ה'ורגוניים של ר' מגדלי מוכר-ספרים. ואולם אלה לא הטילו אימה על הסופרים העברים. המוניטין של מגדלי בתור סופר-עברי היו חזקים בעולמנו, והוא גם לא נתן מקום בשום יצירה מיצירותיו ה'ורגוניות לחשדו במחשבות-הרס כנגד הספרות העברית או גם בשאיפה לברוא ספרות עומדת ברשות עצמה, ספרות לאומית מרכזית בלשון יהודית-אשכנזית. ברור היה לכל, כי מגדלי הוא, חד מן חבריא. ככל חכמי ישראל בכל הדורות יודע גם הוא שאין ערכי הקולטורה הלאומית מתבטאים במוי קיים אלא בלשון הלאומית

הנצחית, ואת הספרים שכתב ז'רנונית לא כתב אלא, לתקנת ההדיוטות. הלא כתבו גם גוטלובר וגם אחרים מן הסופרים שקדמו לו יהודית-אשכנזית לתקנת ההדיוטות והנשים. ואולם בסוף שנות-השמונים באו שלום-עליכם וספקטור והשתדלו לברוא ספרות לאומית מרכזית בלשון-הגלות. במעשיהם של שני הסופרים האלה, שהאחד מהם (ספקטור) לא כתב עברית כלל והשני (ש"ע) רק מעט ורק במקרה, ראו חיובי הלשון העברית סכנה להספרות הלאומית: חוששים היו, שמא תדחוק הספרות הז'רנונית את רגלי אחותה הבכירה. ושני הז'רנוניסטים גם לא כמו על מחשבת לבם ובפה מלא דרשו להכיר בזכות ההמון היהודי, שתהיה לו ספרות שלמה בלשונו ולצרכיו.

הריב התגלע והז'רנוניסטים בעלי-הדין—וביחוד שלום-עליכם—היו קשים, מפני שבאמת עלו בערכם הספרותי על רוב אנשי ריבם מן המחנה העברי; והסופרים העבריים, אם לא הכירו בדבר, הרגישו בדבר. נוסף לזה, היה שלום-עליכם אויב מסוכן מפאת השתמשו בכשרון רב בכלי-הזיון היותר חריף: בהלצה ובהתול, —זה כלי-המשחית, שלפניו לא יעמדו המופתים ההגיונים היותר חותכים וההוכחות היותר אמתות. רצונך לבטל בין פילוסופי-הגיוני, שעמלו בו שבעים חכמי-עולם והניחו ביסודו את כל פרי מחשבותיהם העמוקות? הוצא כנגדם התול חר, הלצה חידרת אחת —אם רק בעל-כשרון אתה ודברי-לצנותך עלולים לנקיב עד תהומה של נפש. האמונות-התפלות והמשפמים הקדומים של האנושיות עמדו ועומדים כנגד כל ההוכחות הפילוסופיות היותר עמוקות; אבל הם אינם מחזיקים מעמד כנגד ההלצה החריפה והלעג השנון. כמעט ברור פנינו, שרוב אמונות-ההבל בישראל, שחלפו מן העולם במשך הדור האחרון הזה, נפלו לא תחת פמישיהם הכבדים של בעלי-ההתיון, אלא תחת חציהם הקלים של בעלי-ההתול, שעשום לצחוק וללעג. כל קרבן מסוגלים אנו להביא חוץ מלהראות מנוחים בעיני הבריות; ומדרגה גדולה היא בלי ספק, שלא כל אדם זוכה לה, היא זו שעמד עליה בעל המאמר: "מומב שאהיה שיטה כל ימי ולא אהיה רשע שעה אחת..."

שלום-עליכם הוא חכם-החרשים של ההתול, והלצנות והספרות העברית של העת ההיא נתנה די חומר לחד-הלשון לשלוח בה את חציו השנונים. לא יפלא, איפוא, שהעבריים ראו אז את עצמם ברע מאד. אבל אלהים רחם עליהם ושלח להם מתנה טובה: איש-מלחמה כנגד הז'רנון, חיוב שפ"ע נלהב ולאומי לזהם — ועם זה גם בעל לשון חדה וחצי התולים שנונים, היודע לשלם מדה כנגד מדה: לעג-שנון כנגד לעג-שנון. אפשר מאד, שאך זכות זו גרמה לו ללוינסקי לצאת זכאי מלפני עורכי המליץ, ואילמלא היא אפשר שהיה מתגולל עוד ימים רבים בתיק-המערכת שלהם. ואולם, כשכבר החליטו להרפים דבריו, הרי היה בעיניהם רק כותב, מאמרים, שפנו לו מקום בין כותבי-המאמרים. צריך היה, שיבוא ל. קאנטור, העורך העברי הראשון הראוי לשמו, כדי שימציא ללוינסקי את מקומו הנכון בתור יוצר הפוליטון העברי.

לוינסקי הוא אבי הפוליטון בספרותנו. הוא יצר אותו והמביע עליו את חותמו המיוחד. מה מיבו של הפוליטון הלוינסקאי? לכאורה הרי זה מה שקורין אצלם Causerie, אבל מי שחושב, כי מעט פילוסופיה של לוינסקי אינה אלא קייזרע"ע של יפת באהלי שם, אינו אלא טועה טעות גמורה.

מה שנותן לנו לוינסקי היא—שיחת תלמיד-חכמים יהודים, שאינה סתם פטפוט על העצים ועל האבנים, ובלבד שתהא השיחה נאה ומבדחת, אלא היא שיחה, שיש לה עוקץ חר, או הרבה עוקצים חדים; יש לה תכלית. כמעט כל פוליטוני של לוינסקי מלאים רעיונות חשובים והשקפות ישירות על החיים ועל העולם, על מעמד האומה בין הגויים ועל עתירותינו הלאומיות. הרעיונות האלה וההשקפות הללו

היו נותנים די חומר לפובליציסט חריף לדרוש עליהם תליתלים של הלכות ולחבר מהם שבעים ושבעה מאמרים נלהבים ומלאים, עמקות פילוסופיות, לווינסקי מביע אותם כמו בהצלף, דרך-אגב ומבלל התכוונות מיוחדת, מעט פילוסופיה של לווינסקי פעמים שהיא כוללת באמת פילוסופיה עמוקה ומשפטים נמרצים על המעשים הנעשים בתוכנו ועל המנהג, שאנו נוהגים בנוגע לקניינינו הלאומיים.

לווינסקי אינו מדבר אל העם מתוך להבה ולא בקולות וברקים יבוא, הוא אינו לא מוכיח בשער ולא תובע עלבון הפרינציפים המוסריים, אינו מתמרמר ואינו מלקה ברצועות את החטאים בקרבנו. אדרבה, הוא מתיחם אל הכל כמובל-בברוך של אב סולח ומיחל, הוא רואה את נוולותם של בני-עמו, אבל אינו כועס עליהם, מפני שהוא אוהב את העם כמו שהוא עם מגרעותיו, הוא מעיר על העוובה אשר בקרבנו, אבל אינו מתרעם, אלא מלמד וכות, נו, מה לעשות? — יהודים מרודים בפרנסתם ובדאגותיהם, — וכי אפשר לבוא עליהם במרוניא על שאינם עושים דבר לשם עתידות הלאום? יהודים זוחלים כרמשים לפני כל גוי קטן ואינם חשים לכבודם האנושי — זהו בודאי רע גדול, אבל כלום אפשר לידות כם אבן? — הלא בגלות אנחנו: חיינו תלויים לנו מנוד, ומה לא יעשה אדם בשביל עורו?

גם כשהוא מוכיח ומטיף מוסר הריהו עושה זאת בבת-צחוק על שפתיו, כמי שאומר: ראו, קונדסים! וכי יפה זה שאתם עושים? הלא הזהירו בכם השכם והזהר, ולמה לא שמעתם? ועד מתי לא תבינו, כי לשובתכם אנו מתכוונים? אבל אין רע; אף-על-פי-כן, יהודי החביבים, אנשים טובים אתם בעצם, אלא שמעט נתקלקלתם עי מסבות הגלות, חייבים אתם, איפוא, לשפר מעשיכם — והננו עוד הפעם ידידים... בפוליטוני של לווינסקי לא תשמעו לעולם את הטון של עם כחש ומרי אתם הגוי אשר מאסתיו... זרע מרעים, בניס לא אמן בס', לא תשמעו אותו הבטול הגמור כלפי הקהל היהודי, אותה ההתיאשות מכל העמלומכל המעשים, שהיא מורגשת בפוליטונייה של פרישמן וטבירוב, למשל. לווינסקי אינו חושב את קוראיו לקהל של מופשים או של נבלים ואינו מתיחם אליהם בנאווה של מורס-מעס, הוא מתיחם אל הקוראים כאל אנשים כערכו והוא משיח עמם כמכיר ומודע טוב במסבת ידידים בני-גילו, הוא מעמיד פנים כבעל בית הגון, שהוא נפנה מעט מעסקיו וסוקר את ה"רחוב" ואת ה"ענינים" הממלאים אותו; ומנקודת-מבטו של בעל-בית זה הוא שופט את כל הדברים, בודאי הוא מחלל את הראוי לחלול, אבל לא בכעס ובקפדנות, סוף סוף כולנו בשר-ודם אנו ואין אנו נקיים מעון, גם הסופרים גם הקוראים מחומר אחד קורצו — אותו החומר של חיינו המקלקלים בגלות — ואין סבה לאחד להתגאות על השני... אלא שמן הראוי, שיעיר אדם את חברו על הקלקול, בכדי שכולנו נתקן את המעוות ונמלא את החסר.

ובאותו היחס של בעל-בית הגון הוא מתיחם גם אל הדברים אשר מחוץ ל"רחוב" ואל מנהג ה"רחוב" בנוגע לדברים וענינים אשר מחוצה לו, מבין הוא את כל תנועותיו של עשו בנוגע ליעקב, יודע הוא לערוך את תעלוליו של עשו גם בשעה שהוא נעשה "ליבראל" ומתמוגג ב"אהבה" ליהודים האמללים; מכיר הוא גם-כן את "חולשתו" של יעקב להתבטל בפני הגוים, לשתות בצמא את דבריהם ולהעמיד שיחה בטלה, שלהם למעלה-למעלה מתורה שלמה שלנו, על "חולשה" זו, שמביאה לפעמים לידי קוריוזים מגוחכים, יודע לווינסקי לספר בכדיחות ובלצנות דוקרת, אבל אף כאן אינו בא בריב עם בני-האדם, הוא לועג להם בנעימות ורוך, ער שאפילו אלה, שהדברים נוגעים אל עצמם ואל בשרם, אינם יכולים למצוא בזה עלבון ער כדי להתמרמר, אדרבה, הם נכונים להסכים להסופר ולצחוק עמו יחד — על עצמם.

כי לענו של לווינסקי הוא בלתי-עולב בסבוע, אין בו לא אירוניה מרה של נפש-כואבת, לא סארקאסמוס של שונא-בני-אדם ואף לא דקירה של גאותן וגם-רוח,

זהו סמירה חדה של בן-אדם מנוסה, שהוא בקי בהיות העולם ומביט על החיים במנוחה-נפש של פילוסוף סוקר ומבין, אבל גם מוחל וסילח, ויהי לצנות מטוב-לב, עליוזה ומתרפקת. לוינסקי הוא בעצם אופטימיסט גדול. הכל טוב ויפה, — על כל פנים הכל יכול להיות טוב ויפה. בני-האדם, אמנם, חוטאים לפעמים, אבל אין הם מקלקלים את העולם לגמרי. כי באמת מה הן חטאיהם של בני-האדם? — הלא רק קלות-ראש מעט, משחק-ילדים מעט, וכי באמת אין בן-אדם רשאי לשכוח אף לרגע אחר, כי יש לו זקן וכי בעל הוא לאשה ואב לילדים? — בעלי-המוסר אכזרים הם ומלקים ברצועות על כל שכחה כזו. לא כן לוינסקי. הוא עוצם עין אחת ואינו רואה בקלקלה, וכשהוא נודעת לו, הוא משים עצמו כאלו לא ידע, וכשכבר אי אפשר שלא-לדעת ושלא לראות, הוא מניח ידו על כתפו של החוטא ואומר לו: נו, מילא, נמית מעט מן הדרך הישרה. בודאי לא טוב ולא נאה לאיש מגודל לעשות מעשה-נעורית, אבל בעצם הרי לכולנו יש נמיה לעשות לפעמים מעשה נעורית, אבל בעצם הרי לכולנו יש נמיה לעשות לפעמים מעשה נעורית, ובלחישה אני מגיד לך: גם אני איני נקי לגמרי... ואולם העיקר הוא — שהאיש יהיה איש, שימלא גם את חובותיו בתור אדם ובתור בן-עמו — ונסלח לו. יודעים אנו כולנו, שלפעמים תאוה-הלב ולפעמים ההכרח שלא יגונה מביאים אותנו לידי חטא, ואין לנו להתבייש איש מפני חברו, אבל מה שהוא מנוחך — צריך להתרחק ממנו ומה שהוא מגונה — אין כדאי לעשותו. ואם אף-על-פי-כן בני-אדם עושים דברים מגונים ומגוחכים, רשאים אנו ללעוג להם ולהתל בהם, אבל לא לשנוא איתם ולבוותם.

וכמו שבני-האדם טובים וצדיקים הם למרות המגרעות הרבות שבהם, כך אף כל המעשים טובים וכל האידיות טובות וכל הדרשות צודקות, צדיק גם הרצל בציוניות המדינית וגם חובבי-ציון בציוניותם המעשית וגם, אחד-העם, בציוניותו הרוחנית, יש, אמנם, מגרעות בכל אחת מהן ועליהן — על המגרעות ולא על השיטות — אפשר וראוי להתלוצץ ביום שידובר בהן; אבל בעצם כדאי ליהודי הנון לשלם גם את השקל הציוני וגם את התרומה לועד האודיסאי, לנסוע לקונגרס ולאספת חו"צ ולעסוק גם בעבודה רוחנית לפי שיטתו של אחד העם, כי בעצם הלא הכל טוב ויפה, ובעצם ההתנגשות שבין הדעות הציוניות, כשהפראקציות היו נלחמות זו בזו, לחיים ולמוות, נשאר לוינסקי בן-בית אצל כל אחת מהן ולא נסחף בזרם המפלגתי. לא שאין לו דעתו הקבועה בענין זה; אדרבה, הוא מכיע את דעתו ברור, פורט את הצדדים הטובים, שהוא מוצא אצל כל אחת מן הכתות, ומלגלג על המגוחכים של כל אחת מהן, אבל אינו עולב ואינו דוחה בשתי ידים ובהחלט שום דעה, איוו שתהיה.

וכשהתלקחה אחר-כך המלחמה בין הציוניים ובין, הקבוצה העממית של ווינאוור, בודאי שנמצא לוינסקי על-יד בני-מפלגתו הציוניים, אבל לא הלך עמם עד הגבול האחרון, כי בעצם הלא גם ווינאוור וחבריו יהודים טובים הם ובכחינה ידועה הם מביאים גם תועלת לעמם, התמרמרות קיצונית ושנאה כבישה להצד שכנגד אינן מסדותיו של לוינסקי, הרואה את הטוב גם בתוך הרע.

וכך הוא יחוסו של לוינסקי גם אל המחלוקת שבין העבריים וה'ורגניסטים', לזלזל בכבוד הלשון העברית — זהו בודאי דבר מגונה מאד ובעל חיש לאימי בריא בודאי לא ילך עם ה'מטרנזיביצים', אבל להתמרמר ולקרוא חמם גם-כן אינו כדאי, כי סוף סוף גם ה'ורגניסטים' יהודים טובים הם ולמכות העם מתכנים על-פי דרכם... להתל בהם בודאי צריך ואפשר והוא מהתל, אבל להתקצף ולשנוא — לא ממדת לוינסקי הוא...

ואם לחשך אדם לומר: אדם, שאינו מרבר בסערה, שאינו נהרג אי הורג אחרים על ערקתא דמסאני ואינו עומד בקשר מלחמה בעד אמתיותו, אין לו השפעה על הקהל, — יבוא לוינסקי ויוכיח את ההפך מזה, כי ללוינסקי יש השפעה מרובה על קהל

הקוראים העבריים. הוא פונה אל הקורא בשם, חביבי ויש לו רשות גמורה לעשות כך. ויותר משהוא מחבב את קוראיו מחבבים קוראיו אותו ואת פוליטוניו היפים, וכמדומה לו, שהוא הסופר היותר פופולארי—במובן האמתי של מלה זו—בין כל הסופרים העבריים אחרי סוקולוב.

ליונסקי כתב המין פוליטונים ב,המליץ, הצפירה, הצופה, הזמן, הבוקר, לוח-אחיאסף ועוד, וגם בהרבה מן העתונים הורנוניים, בין פוליטוניו שב,המליץ חשבים ביותר, בעגלה ובעגלת-החורף, בטלנות (מעט פסיכולוגיה לאומית) ועוד חשבים ביותר הם פוליטוניו ב,השלח (מחשבות ומעשים ל,רבי קרוב, רובריקה קבועה ב,השלח מתחלת צאתו לאור ועד היום הזה). ערך ספרותי מרובה יש גם לאומיפיה שלו; המסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת לאלף הששי, שבשעתה המילה סער גדול ועתה כמעט נשכחה מלב מפני שביתים הופיע הרצל עם, אלמנילאנד שלו, אף-על-פי שבאיו מדה עולה האומיפיה העברית של ליונסקי גם על זו של יוצר הציוניות. כל זה הוא אוצר ספרותי יקר, ואילמלא היינו עם של צוענים בודאי היו פוליטוניו המובחרים של ליונסקי מצוייט כבר בידי הקוראים בקובץ טיוחה, שהיה נתן לנו תמונה בהירה מן הסופר והיה מרחיב את נבול השפעתם על הקורא!

ליונסקי אינו סופר בלבד, אלא גם איש צבורי ועסקן בעניני הכלל. לאיוז מפלגה הוא נמנה?

מכר אחד היה לי, שהיה רגיל למצוא את שייכותם המפלגתית של האנשים על-פי-מוניהם... פלוגי הוא בעל מזג טוב ובודאי הוא ציוני; אלמוני הוא אדם קשה ואכזר—בודאי הוא אנטי-ציוני...

איני ערב בדבר, כמובן, שמכרי זה היה מכיין תמיד את האמת; אבל דומה אני, שבמדה ידועה הקריטריון שלו נכון מאד, מי שלבי טוב במסע, אוהב את הבריות ומרחם עליהם, הוא בודאי אוהב גם את עמי ומרגיש ביסוריו הקשים, ובכך—הוא מוכרח לבקש תרופה כדי להקל את היסורים, כלומר להיות ציוני. כי מה היא הציוניות, אם לא השתתפות עמוקה בצערה של האימה העלובה וחמלה רבה לגורלה הקשה!

וליונסקי, שהוא בעל מזג טוב ואוהב את הבריות, אי-אפשר לו שלא יהיה ציוני גם הוא. ואמנם, הוא נספח אל חולמי חלום התחיה כשהיה עוד צעיר לימים והיה בארץ-ישראל עוד קודם מתן-תורה, בשנת 1881, בימי הבילויים; ומאז אנו מוצאים אותו תמיד בכל מסבה של לאומיים ובני-האומה, הוא חבר להועד של חברת-התמיכה ועוסק בקבוץ שקלים, עוסק בהפצת הרבור העברי ודורש ברבים, עוסק באגטיזציה ציונית-פלשתינית ומשתתף בכל ענין לאומי שבעירו. וכשהגיעה השעה לבחור דפוטאטים אל הדומה הרוסית היה אחד מן הכוררים הציוניים. בקצור, אין דבר ואין מפעל לאומי שאין ליונסקי משתתף בהם בפועל, מעניני האומה ועד עניני הצבור ועד עניני הספרות.

ליונסקי הוא, כאמור למעלה, לא איש-מלחמה, אלא איש-מעשה במובן היותר סימפתי של מלה זו, ועל-כן לא נלחם מעולם אפילו על דעותיו היותר יקרות לו, אלא, פשוט, הלך ועשה מה שהיה ביכולתו לעשות ועורר גם אחרים לעשות מה שביכולתם שלהם, ואולם מכל הענינים הלאומיים, היותר קרוב ללבו הוא ענין תחית הלשון העברית בדבור, לדבר הנעלה הזה הקדיש הרבה מכתותיו, ועוד היום אינו נלאה לעבוד בעצמו ולעורר אחרים לעבודה. חברי 'עבריה' יודעים, כמה תודה חיבים אנו לליונסקי בעד עבודתו הרבה וכמה חריצות וכמה מסירות-לב הראה בעבודתו זו!—ומה שראוי לציין ביחוד הוא—כי ליונסקי אינו רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים, זה הפקח והבא באנשים מן החברה, שהוא תיפס בה מקום בתור סוחר ואיש מן הישוב,

אינו מתביש לדבר עברית עם כל אדם, שיודע בו, כי הוא מבין לשון זו, ואינו משגיח בלעגם של האנשים ה"מנומסים", החושבים דבר זה ל"מעשה-נערות"...
על עבודתו ב"מוריה" וכל מה שעשה לספרותנו בהוצאת ספרים, וכן גם טוב-לבו והמיובה המרובה, שהוא עושה בתור אדם פרטי, לא כאן המקום ולא עכשיו השעה להרבות דברים.

בקצור: בלוינסקי אנו רואים לא רק סופר מצוין בעל דרך מיוחדת לעצמו. אלא גם אדם-חשוב, איש חי ורב-פעלים, טוב ומיטיב, אוהב את הבריות וחביב עליהם, מוקיר תלמידים-חכמים וחובב את הלשון והספרות העבריות. שמעמים כמיהו גם בין הלאומיים המושבעים. והוא עומד בתוכנו עדיין במבחר כחותיו הפירים ועוד מקוים אנו לקבל ממנו הרבה מתנות טובות בשדה ספרותנו ובשדה עבודתנו הלאומית והעברית. אנו יכולים, איפוא, לשמוח שמחה שלמה בחג הספרותי הזה, נשאר לנו רק לברך את חתן-היובל, כי ישמור האלהים את כחותיו לאורך-ימים ועוד יוסיף להעניקנו ביצירותיו הספרותיות, שהן כל-כך חביבות על קהל הקוראים. ואת קהל הקוראים נברך, שיזכה לקבל בקרוב קובץ שלם של פולימוני לוינסקי במשך עשרים שנות עבודתו, — מה שתהיה בוראי מתנה טובה להם ולספרותנו.

משה קליינמאן.

מחשבות ומעשים.

(XXXI).

אף-על-פי שעומדים אנו כבר באלול, תקופת תמוז עדיין היא בכל גבורתה. שש-עשרה שעות רצופות שיהיה החמה ברקיע הוך ושופכת את ממשלתה על התבל כולה. בכל השעות הללו, שעה אחר-שעה, יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, היא לזהטת בלא רחמנות, מהבהבת, שורפת. ומכיון שהוציא הקדוש-ברוך-הוא חמה מגרתיקה, שוב, כנראה, אין לו כל חשק להכניסה. יושב בשמים ישחק ומתענג לראות את בריותיו, וביחוד את מבחר יצוריו—את האדם, נמס ונמוג מרוב חמימות. הוי, הקדוש-ברוך-הוא השפיע עלינו רוב טובה, שקשה לנו לקבלה, שאין אנו יכולים לקבלה. ותמיד הם כך, האלהים האדירים: או שהם מסתתרים בחביון עוזם, מתעמפים בכמה וכמה עטיפות, מתכסים בשבעים ושבעה ענני כבוד ואין כל בריה זוכה לראותם ולהסתכל בפניהם, מפקירין את העולם.

מְבִיטִים לָהֶם בְּעֵינֵי לִבָּא
וְהָאֲרֶץ עֵינֵיהֶם בִּידֵי אֲנָשִׁי רָצָח.

או—מה שאולי עוד רע מזה—פתאום ינوح עליהם הרוח להיטב עם בני-תמותה פשוטים, לחונן אותם, לזכותם, לדרת אליהם בשפלותם ולהתגלות לפניהם בשכינתם בכל הודם ויפעתם, בכל כבודם וגדולתם, בכל כחם וגבורתם, והם מתחילים להשפיע רוב טובה עד כדי יאוש, עד כדי להתלות... העברים הנאמנים אפשר שכבר בחלה נפשם ב"התגלות" זו. אפשר שכבר היו רוצים לנוח מעט; עיפיים הם ויגעיים מרוב טובה, מרוב חסד, מרוב הסתכלות בפני השכינה... אבל המאורות הגדולים הם, בתקופת-התגלות, רוצים הם דוקא להתראות, להאיר, לחמם—ולך, המון חוגג, צעק, מלך עליון עד שיחר גרונוך, עד שיתמו כחותיך, קבל השפעה, הויע, התחמם, התמוגג והמם... ואנכי אין לי חלילה תרעומות על הקדוש-ברוך-הוא. שברא לנו את, המאורות הגדולים, בכל חבתי ללבנה—לבריה קמנה ויחַרַת זו, שכל-כך אהבתי איתה בימי עלומי וחשבתיה לכל-כך יפה ופיוטית—מבכר אני בכל-זאת את ממשלת-היום על-פני ממשלת-הלילה. הלבנה גופה—גירסא דבחרותא, חביבי, חוקה היא, חוקה...—הלבנה גופה, אף-על-פי שנתנונה כמשך הימים ואינה עוד מה שהיתה, עדיין היא מוצאת איוה חן בעיני, אפילו לעת עתה. ואולם את הפמליא שלה, את ה"כוכבים" הסובבים אותה,—שרי לי מארי! — איני סובל אותם, כי להם אין שום תפקיד מיוחד בעולם: הם מאירים ואינם מאירים, מזהירים ואינם מזהירים ואך רומזים הם. ה' יודע מה הם רומזים, מה הם יכולים לרמז... אין אני אוהב אותם, את ה"כוכבים" האלה. מה שאין כן השמש, איך שיהיה, אם טוב ואם רע, הכל על-ידה גלוי, הכל ברור ונראה לעינים, וטובה היא עשרת מונים ממשלת הלילה עם שירתה ואפלתה — ביחד. ויחד עם ביאליק אני קורא:

הוי, נִמְנֵי הַחֹשֶׁךְ וְרִבְבֵי-הָאֵמֶשׁ—
הַתְּפִלָּה לְשֶׁמֶשׁ, לְשֶׁמֶשׁ!

ואם תדו בקשתם אור שקש לעין...
 צאו ובראוהו מאן!
 הצבוחו מסלע, מצורים נקרוהו,
 מפנות לבבכם משכוחו!

ובערד האור הזה האחרון, שלפעמים אנו בוראים אותו מאין ומושכים אותו מפנות לבבנו, בעד מעט האור הזה, שעדיין הותיר ה' לנו לפלטה אפילו בימים הנוראים האלה, בעד הכשרון לברוא אור מאין, בעד החפץ, למשוך אותו מפנות לבבנו אפילו אם הוא עולה לנו בדם-התמצית שלנו, —בעד כל אלה אסיר-תודה אני ביותר לעם ישראל, האופטימיסט מטבעו. ומעט האור הזה, שכל-כך אנו טורחים ועמלים בו, יקר לי לפעמים מכל זוהר-השמש והדרו, שאין אדם טורח ועמל בו. ואם יועמו השמים ותחשך השמש ישוב עם ישראל ויברא את האור הזה מאין, וימשיכו מפנות לבבנו, ויביאהו מנחה לבני-אדם כולם.

לא, חביבי, אין אנכי מתרעם, חלילה, על בורא העולם, שנתן לנו את השמש ואת האור, את הקיץ ואת החמה, אלא שהכל יפה בעתו, וטוב היה אילו היה מסכים להכניסה עתה לנרתיק, ולא יהא אלא לזמן מועט. הוקן נָקָה אמר: Nichts ist so schwer zu ertragen, als eine Reihe von schönen Tagen... והימים הטובים, היפים, נמשכים עתה ביותר עד כי היו למורת, וכדאי היה להסתיר מעט את החמה בנרתיק.

כי נרתיק, כמו שאחזה לי אני, הוא בכלל דבר נחוץ במשק העולם, הוא טוב ומועיל לכל דבר וענין, ומעת לעת כדאי להשתמש בו. וכל מה שאיזה „חפץ“ יקר ביותר — ביותר הוא זקוק לנרתיק, ואפילו אנשים ואומות ותנועות פעמים שהם מתכנסים ומתכווצים לתיך נרתיקם וטוב להם, ויפה להם, והנאה להם.

וזוכרים אתם בוראי את, האדם בנרתיק של אנשון משיכוב, מורה בבית-ספר זה היה מתכנס ומצטמצם תמיד בנרתיק, ומחשבותיו, רעיונותיו ורעותיו היו תמיד בנרתיק, לשעת-הצורך היה מוציא את כל אלה מנרתיקם ובשעה הדרושה היה מכניסם לתיך נרתיקם. והוא היה כולו „נרתיק“ ועל כל מה שראה ושמע היה אומר: מפחד אני, שמא יקרה איזה דבר, שמא תצא חלילה תקלה מזה, ראה בתולה רוכבת על „אפנים“, אף-על-פי שלכאורה אין בזה כלום, —ומה בכך אם היא רוכבת על „אפנים“? —אבל האדם בנרתיק הוא אומר: מפחד אני, שמא יקרה איזה דבר, והדבר יודע לפקידות, לרשות... ראה את התלמידים מתהוללים בבית-הספר, אף על פי שלכאורה אין בזה כלום —ומה בכך אם תלמידים מתהוללים קצת? —אבל האדם בנרתיק היה אומר: מפחד אני, שמא יקרה איזה דבר והדבר יודע וכו', ו„נרתיק“ עמד לו שיעלה לגדולה, ואף-על-פי שהיה רק מורה פשוט, היתה לו השפעה על כל הנימנסיון שיתנהג כשיטתו, ולא רק הנימנסיון, אלא אפילו כל יושבי העיר התחילו לחיות על פי ה„שלחן-הערוך“ שלו. הכל הכירו את ערכיו וחיבתו של הנרתיק, שתמיד הוא כתרים בפני הפירענות... ולא דוקא ב„עולמם“ הדבר כך ולא רק שם עולה האדם בנרתיק לגדולה, אלא תמיד הדבר הוא כך, ואפילו בעולמנו שלנו: הנרתיק הוא מעלה גדולה וענין של חשיבות יתרה, אשרי למי שזכה לנרתיק ואוי לו למי שאינו יכול להתכנס לתיך הנרתיק!

הנה לדוגמא אוסיש קיין. —הכל מודים, שהוא עובד נאמן ומתמיד, פועל חרוץ וזריז ובעל אָנרגיה מרובה. הכל טוב, אלא... שהוא, בלא נרתיק, לגמרי בלא נרתיק: כמו שהנהו בן תארוהו... וזה אינו עולה יפה. אילו היה מעט, אדם בנרתיק אפשר שהיה עולה לגדולה, אבל עכשיו? —עכשיו אין שום תקוה. כדבר הזה הגיד כמעט ברור מר ב, גולדברג במאמרו על הרגע הנוכחי בציוניות, שהדפים זה לא ככה, ומורה אנכי לדבריו, כל העומר בראשה של איוו תנועה צריך שיהיה לו איזה נרתיק, שבו יסתר ויתכנס לפרקים, להביע ברור מה שהוא רוצה אינו צריך ואינו כדאי...

וכהאדם הפרטי כן גם אומות שלמות משתמשות בנרתיק. ואפילו הגדולות והטובות שבהן, שהיו יכולות, לכאורה, להתגלות בכל מערומיהן, אף הן מקיימות את הכתוב הזה. האנגלים, למשל, מי לנו גדול מהם? מי לנו נאה ותיקף מהם? כמדומה לך: מפני-מה אינם יכולים להתגלות כמו שהם, מבלי להחניף ולדבר שקרים? מה נקל להם מלגלות את מחשבותיהם על עמים וארצות וסדריהם ומנהגיהם? ואף-על-פי-כן גם הם, ודוקא הם, הנם, עם של נרתיק? אולי הרבה יותר מעמים אחרים קטנים ודלים מהם. מסתמא כך צריך להיות, כך טוב שיהיה ואילי-גם כך יפה שיהיה: על זה, השלום מתקיימת ועל זה העולם מתקיים...

הפילוסופיה של המורה המשיכוני פילוסופיה של חיים היא. והיא נתקבלה ברצון על-ידי כל העמים וגדוליהם.

ובכשם שקשה למצוא עתה, אדם בלא נרתיק, כך—ואולי עוד יותר—קשה למצוא עם בלא נרתיק. רק אומה אחת יש, אומה קמנה ודלה, אומתנו הישראלית, שאינה גורסת שיטה זו, שאינה מתכנסת בנרתיקה לעולם ותמיד היא מיפיעה על הכמה ערומה כמו שהיא: אינה מתחשבת עם המציאות, אינה מתחשבת עם התוצאות, אינה מתחשבת עם המצב, אלא עושה הכל בנלוי, ביד רמה, למען ידעו!

ואולם, למען ידעו? זה אינו אלא מאותו המין של, למען ידעו, שאיים בו חייוקל המלמד. מספרים עליו על חייוקל המלמד, שפעם אחת פגש בגדוד קוזקים, שנכנס לעיר בשעה שהוא, חייוקל, נשא על שכמו דלי מלא מים. נטל ושפך את הדלי, כדי שלא לפגוש אותם ב,מלא, וכאשר היכיתה אותו אשתו על שהוא, בא בריב" עם גדוד שלם של קוזקים, השיב בגדלות: ידעו-נא, עם מי יש להם עסק?

ואם את האמת נאמר, הלא כל התנגדותנו נתבטאה כמעט רק בשפיכת-הדלי נגד גדוד של קוזקים, אבל עושים אנו את המעשה, הגדול! הוה בקולי-קולות ובהרעשת עולמות וב,עסק גדול. אחרים עשו אולי עשר פעמים יותר ממה שעשינו, אלא שבשעה הנכונה ידעו להכנס לתוך נרתיקם. לא כן אנחנו. אנחנו שפכנו את הדלי בנהימה, בתופים ובפעמונים, בקולי קולות, למען ידעו הקוזקים, עם מי יש להם עסק. —

יידעת, שתאמרו לי: Es ist eine alte Geschichte... כבר שמענו כזאת. אמת הדבר, ספור ישן נושן; אבל—בינינו לבין עצמנו—תמיד חדש, חדש מחודש, וכשאני רואה עכשיו, בתקופת-הקיץ, איוו, חכמה? היתה עושה החמה אילו היתה נכנסת מעט לתוך נרתיקה, נזכרתי, שגם לנו היה נחשב הדבר לחכמה גדולה אילו היינו נכנסים מעט לתוך נרתיקנו.

אבל מסופקני, אין אנו יכולים להתכנס ולהסתתר, אין אנו יכו לים. כמדומה לי, שזוהי אחת מתכונותיו של אֶפֶינו הלאומי בכל הארצות ובכל המדינות, מתבונן אנכי לכל הנעשה מעבר לים השחור בקושמא, וכמדומה לי, שגם שם אחינו בולמים ביותר, נראים ביותר, מורגשים ביותר. וכשאני רואה זאת עולים על לבי דבריו של, האדם בנרתיק: לכאורה אין בזה כלום: ומה בכך אם לקחו איזה יהודים חלק בירידתו של עבר-אל-חמיד?—אבל ירא אנכי, שמא, חס-שלום, יקרה איזה דבר.

וחרד אני גם לגורלם של אחינו בפרס, הכל תלוי במזל ואפילו מהפכה. כמו שאחזה לי אנכי, גדולה ונכבדה המהפכה הפרסית מן המהפכה הטורקית. על גדות הבוספור ראינו רק את ה,ספירות' שהתנגחו זו עם זו, את שרי-הצבא הגדולים והקטנים ואת שרי-החצר וסיעותיהם וחבורותיהם וכנופיותיהם, את ה,עם' כמעט לא ראינו כלל; בעוד שהמהפכה הפרסית היא כמעט כולה עממית, ואף-על-פי-כן לא זכו הפרסיים-הצעירים לפרסום כהטורקים-הצעירים ואת חלקם של אחינו במהפכה זו אין אנו יודעים כלל. אבל-יהא חלקם במהפכה איזה שיהיה—דבר זה אני יודע ברור, שבימי-הפרעות סבלו הם יותר מכל, ובשעת-חרה' יהיו הם פחות מכל. כי בתוך כל מהפכה אנו בבחינת פרתו

הידועה של אותו המלמד, שאם למגפה הרי היא פרה ואם למרעה ולחלב אינה פרה כלל... ועוד דבר אחד אני יודע למפרע: אם נמלו אחינו בפרס חלק גדול או קטן במהפכה... על כל פנים רעשו ושאו בודאי יותר מכל, כי כך הוא אפיו של עמנו: אין אנו יכולים להתכנס ולפעול-בחדשאי. ואפילו ה,פרובוקאטורים' שלנו, במחילה מ,כבוד פרובוקאטורתם', שלכאורה, מלאכתם אינה אלא חשאית שבחשאים, אוהבים להתבלט ולהתראות ובאמת אינם בריות כל-כך גדולות כמו שחושבים. וכפרסומם של עשירינו כך גם פרסומם של פרובוקאטורינו הוא, נפוח' מעט. כל באי-עולם יודעים את רותשילד, כי עשיר הוא, כל גוי קטן מספר את רוב עשרו. אפשר היה לחשוב שהוא ואין שני לו, ולסוף, כש,נבוא חשבון', נראה—בוזונות ממש! שהוא עומד בעשרו סך-הכל במדרגה החמישית! איזה פאן-דאל, הולאנדי, שאין העולם יודע את מציאותו ושוא לאמערקיה במקלו ובתרמילו, יסתירנו תחת אכנטו', ואיזה מק-מקק אירלאנדי, שבא בצקלוננו על כתפיו לניו-יורק, יקנה את כל הרוטשילדים יחדיו, ואף-על-פי-כן הכל סחים בעשרו של רותשילד ולא של ההולאנדי והאירלאנדי, וכן הדבר, להבדיל, גם בנוגע להפרובוקאטורים, כל באי-עולם יודעים את הפרובוקאטורים היהודים ובכל הפעמונים מצלצים עליהם. אוב והארטינג הם עכשיו היהודים היותר המפורסמים שבעולם, שונאים שוחקים על משבתנו ואוהבים מצמצרים, ויהודים, וביחוד יהודים צעירים, מתביישים: אנה נוליד את חרפתנו?—ואולם כשאני לעצמי, חושב אני, שגם ענין זה, נפוח' הוא ופרסומם של ה,נבורים' המגנים האלה הוא לא לפי רוב מעשיהם, כי לפי האמת הלא היו הפרובוקאטורים היהודים רק כלי-שרת בידי גדולים וטובים מהם. מאחריהם עומדים, כמובן, מיוחסים משל אומות העולם ועושים חיל, ועושים עושר, ועושים כבוד על חשבונם של הפרובוקאטורים היהודים, והם, ה,יהודונים' האלה עצמם, יש להם, מכית' וסוף כל סוף הם נתפסים בכף, וסוף סוף סבלו אוב והארטינג על יהדותם אולי הרבה יותר מהרבה יהודים כשרים. סבלו כפלים, הם סבלו מבחור: מפני שהם יהודים דרשו מהם הרבה יותר משרשו מאחרים ושלמו להם פחות ממה ששלמו לאחרים, וחיון מזה סבלו מבפנים: מפאת תכונתם היהודית... הגיעו בעצמכם: בכמה עמל ויגיעה עולה ליהודי להיות פרובוקאטור חשוב! ואיו חכמות, ואיו המצאות צריך היה להמציא, ואיו גבורות ונפלאות צריך היה להראות כדי לתפוס את מקומו! גוי פרובוקאטור אינו צריך להיות בעל-כשרון גדול ביותר: דילטוריא פשוטה על אחד מחבריו, מסירה רגילה על אחד מאוהביו הנאמנים—וכבר עלה לגדולה, וזכה לשם, והשיג אותות-כבוד, וקבל משרה הגונה, והוא עומד במדרגה גבוהה, והריו מיוחס; אבל עם יהודי אומלל מדקדקים, עמו מחמירים, מבקשים ממנו גדולות ונפלאות: המצא לה להבולשת דוקא איזה שמשון הגבור, שאין לתפוס בכף, העלה לה בחכה איזה לויתן, הפל ברשתה את הארי שבחבורה; ואם לאו—הרי אתה יהודי מצורע, יהודי נבל, ולא יותר, ובשביל כך מוכרחים היו האומללים האלה ליבש את מוחותיהם ולהמציא שיטה שלמה של מסירות והריגות והתנקשות ולשחק את השחק הכפול והמסוכן הזה. ואחרי כל אלה מה עלה להם בעמלם? מי לנו גדול מאוב, ש,מלאכה" אחת משלו כבר היה בה די למיוחס מאומות-העולם להכניחו באחריות לכל ימי-חיו, אותו ואת בניו ואת בני בניו; והיכן הם—שואל אני אתכם—אותות-הכבוד של אוב? היכן הן ה,אפוליות' שלו?—שערו בנפשכם את אוב זה בתור אחד משלהם—על איו מדרגה היה עומד עכשיו, אבל מכיון שלא נודרו בהמתו—לא זכה לכלום, את היהודי פוטרם תמיד ב,שהי', ו,פהי'. לאוב השליכו כלכלב איוו פירורים, כי מה הן איוו עשרות אלפים רובל בענינים כאלה, אם לא פירורים, כאומרי: הוילך, יהודי נבזה, חלף פרובוקאטוריתך! לך והחנק בכסף זה ויחנקו בו גם כל בני משפחתך היהודים... לאותות-כבוד ולהתקבלות בחברה הגבוהה לא זכה אוב היהודי הכלתי-מימר... הארטינג, שנודר בהמתו ואחרי שצער את צערו הראשונים מהר להוות על עצמו את, המים הטהורים

והמטהרים, היה מיוחס יותר גדול מאז רבו, ומלבד שבא יותר על שכרו, עוד השיג תארי-כבוד שונים. אבל גם הוא סבל על-ידי יהדותו. בכמה יגיעות יגע האומלל הזה להשיג את ה"יועץ המדיני", כמה השתדלות השתדל, כמה מרחות טרח—לשוא, לא השיגו. וחבריו משלהם בודאי מתענגים זה כבר על הכנוי "אֶכְסִיצִילֵנִי", כבר השיגו את ה"יועץ המדיני" ואולי עוד יותר...

כמו שתראו, ל"אומללים" כאלה היהדות היא בודאי אסון. אסון מצד היחס החיצוני אל הנולדים בה ועוד יותר מפאת מהותה ותכונתה: היהודי צף תמיד מלמעלה כשמן על פני המים—צף מלמעלה ונתפס ביד.

כי הלא תמימות היא, ואולי יותר מתמימות, לחשוב, שכל הפרובוקאציה מתקיימת רק ביהודים... בודאי יש, לצערנו, גם יהודים, ב"חברה יפה" זו, אלא שבמיוחד אנכי, כי מספרם אינו גדול ממספר ה"אחרים" המקובלים בבתי-הספר שבתחום-המיושב, כלומר: מחמשה עד עשרה למאה. בין מאות הפרובוקאטורים תמצאו גם מספר ידוע משלנו, אבל תשעים ממאה הם פרובוקאטורים משלהם, משל אומוות-העולם. אלא שאלה האחרונים אינם מתבלמים, אינם נראים לעין, ראשית, מפני, שכמו שאמרתי אין דורשים מהם המצאות יתרות וצעדים מסוכנים ביותר, כמו שדורשים מן היהודי. ושנית, הנויים ודעים להסתיר את סידם ואנחנו אין אנו יודעים להסתיר כלום: היהודי תמיד צף הוא מלמעלה כשמן על פני המים, וסוף פרובוקאטור יהודי—להגלות.

כי על צד האמת אין אנו על-פי תכונתנו מסוגלים כלל למלאכה זו של "פרובוקאטוריה". הפרובוקאטור צריך להיות, כמו שטבע הענין מחייב, קודם-כל ולפני-כל בעל סוד משונה, ממש בבחינת, לבא לפומיה לא גלי; והיהודי מטבעו אינו מסוגל לכך. איזה דם מיוחד נוזל בעורקנו, שמושך אותנו החוצה, איזו תאוה מיוחדת, איזה כשרון מיוחד להתראות יש בנו. עוד קודם שחשב היהודי איזו מחשבה לפרמיה—והוא כבר מפרסם אותה ברבים. ובתכונה כזו, הלא תודו, אין להיות פרובוקאטור, ואם מצלצלים בכל הפעמונים על הפרובוקאטורים היהודים, ואם, לצערנו, יצאו לנו שם בכל הארץ, שמסוגלים אנו ל"מלאכה" זו, אין זה לא לפי מעשינו ולא לפי כשרונותינו, ומוחלים אנו על ה"כבוד" הזה, שבאמת שייך הוא כולו להם, לאומות-העולם, שכבר השתלמו בו מדורי-דורות... הורדוס, הגדול שלנו למד "ענין" זה גם-כן מהם—ממלכיהם, נסיכיהם, שריהם, דוכסיהם וחצרותיהם... לא אנחנו עשינו, היסטוריה זו, אלא הם, לא אנחנו זבלנו את השדות האלה, אלא הם... יקחו להם את אשר להם, מה שמגיע להם בצדק על-פי משפט הירושה... אצלנו, מלאכה זו חדשה היא, ואני מקוה, שלא תתקיים בתוכנו לאורך-ימים, כי, כמו שאמרתי, על פי תכונתנו אין אנו מסוגלים לה, אין זה מטבענו... ואם אף-על-פי כן מוצאים אנו איזו יהודים בספירה זו, הם יוצאים מן הכלל, שמאנסי את טבעם. כשם שהגולן היהודי הולך ועושה אֶכְסִיפּרופריאציות ומרגיש הוא בעצמו גועל-נפש למעשיו, כך הוא גם הפרובוקאטור היהודי. אנשים כאלה הם יוצאים מן הכלל, ואין להביא ראיה מהם, שהרי, אין משפחה בלא ערוד.

על-פי טבעו ותכונתו אין יהודי גולן מפני שאינו סובל שפיות-דמים, ואין יהודי פרובוקאטור מפני שאינו בעל-סוד. מוכרח הוא לפעמים לשמור את סודו, מרגיש הוא איזו מועקה בנפשו והוא הולך ומכריז בראש כל חוצות: להוי ידוע לכם, רבותי, שיש לי סוד, סוד גדול וכמוס, שאיני יכול, שאיני רשאי לגלות לכם... להוי ידוע לכם דבר זה!—והוא מדבר כל-כך הרבה על-דבר, סודו, שאינו רשאי לגלותו!—עד שמעצמו הוא מתגלה...

ותכונה זו מיוחדת היא לנו והיא מתגלית בחיינו הפרטיים ועוד יותר—בחינו הצבוריים. מה שיהודי חושב—מיד הוא מגלה לאומות העולם סביבו, שמא תאמרו: משום דילמוריא?—חלילה! פשוט, מפני הפטפטנות, מפני שהיהודי אינו יכול להסתיר את

סודו. מרגיש הוא איזו מועקה בנפשו. כמשא כבד רובץ סודו על לבו—ידבר וירוח לו. והולך הוא ומדבר, ומפרסם, ומצלצל בפעמונים.

הנה חושב, למשל, יהודי לעלות לארץ-ישראל כדי לקנות לו שם אחוזת-נחלה. מחשבה טובה בודאי. טובה מצד-צדדים. ראשית, למה-זה באמת לא יעלה יהודי, לכל הפחות, פעם אחת בימי חייו לארץ-אבותיו כדי לראות את ארץ-בניו? ושנית, הדבר טוב אף בפני עצמו. אם יעלה ויקנה אחוזה, ובאנק קרקעי הלא עדיין אינו—ולפי מצב הרוחות עתה ב"ספירותנו" ה' יודע מתי יהיה—ואין מקום למשכן את האחוזה, וממילא תשאר אצלו, ואיך שיהיו העסקים בארצות-הגלות—האחוזה תשאר ברשותו ותהיה לו לפלמה ביום רע, על כל צרה ושמית-כספים שלא תבוא. מחשבה טובה בודאי. ואולם זוהי הרעה, שעוד קודם שיצא מביתו, קודם שעלה לארץ-ישראל וקודם שקנה את הנחלה—כבר הכריזו עליו בארץ-ישראל גופה, עליו ועל קניותיו—ומחיר הנחלות עלה. ואם יעלה לארץ ואם יקנה—עדיין שאלה היא זו. כי בינתיים—השטן מקטרג בשעת הסכנה, כידוע—עברה איזו רוח רעה על אשתו ונעשתה בעלת "עצבים" משונים וזקוקה היא לרופאים ומעכבתו; או בעלי-חובותיו שממו את הרגל והעסקים נתקלקלו; או בתו צופה לחתן וה"ענין" מתקרב לירי נמר; או אפילו דבר קטן מזה—בנו נתקל באיזו בחינות והוא זקוק לבחינות חדשות... רבוננו של עולם, כמה וכמה מכשולים ומעצורים יש ליהודי קודם שהוא עולה לארץ ישראל, ומי ימנה ומי יספור אותם?!—ואם כבר התגבר בעזרת השם על כל המכשולים וכבר עלה וכבר בא—כמה וכמה עכובים ומעצורים יש לקניותיו!—או יש לו חשק לגנים ונמיות בשעה שיש לקנות דוקא אדמת-זריעה; או הוא רוצה באדמת-זריעה בשעה שגנים ופרדסים מצויים בשוק; או הוא אומר לקנות כברת-ארץ גדולה במקח השוב, הרחק מן העיר, ממקומות הישוב, בשעה שמציעים נחלות בסביבות הקולוניות ובמחיר גבוה, או, להפך, הוא אינו חס על ממנוי והוא רוצה לזכות במקחו דוקא במקום הישוב, וכמו להכעיס אפשר להשיג קרקעות רק במחיר הזול, אבל ברחוק מקום מעט. כאלה וכאלה יש עכובים שמונעים מן הקנייתו... והדבר מובן. אצלנו הוא תמיד הדבר כך: מה שרוצים אין להשיג ומה שיש להשיג—אין רוצים, כידוע... ואם ראית מאה, שאומרים לעלות לארץ-ישראל, דע לה, שאולי רק עשרה מהם יעלו, ועשרה שעלו—אפשר שאחד מהם יזכה באיזה מקח, ושאר הבאים כמו שבאו כן ישובו וכולם לא יעלה בידיהם. ואם הדבר כן, הלא אפשר היה להמתין בהכרח עד שאלה המעטים יעלו ויבואו ויקנו, ולא להכריז ולתקוע בכל השופרות ולהעלות את השער... אבל מטבע היהודי הוא שאינו יכול לשתוק: צריך הוא לדבר, להכריז ולהריע, כי אין סודות אצלנו.

היתה איזו הרוחה במירקה ובני-ישראל התחילו לקיות לטוב. העם, אסיר-התקוה' הלא מקוה היא תמיד. קוה לשולטן הקודם ומקוה עתה לחדש. אפשר שעתה היה מקום לתקוה ביותר. לא זו כוונתי בזה, העיקר הוא, שתקויתנו נתבטאו בל-כך בקולי-קולות עד שעוררו רעש וקטרוג. נניח, שאין בכך כלום. לא מפי אחרים ממנהל-הפוליטיקה שבקישטא היום אנו חיים ולא מפני איזו קטרוגים מאיזה צד שיבואו נשוב מרעיונו. תקויתנו הן יותר בריאות, יותר חזקות ויותר קיימות מכל זרמי הפוליטיקה... אבל הדבר הלא ראוי לתשומת לב והוא מסמך את עמנו. כל מה שאנחנו חושבים וחולמים חושבים אנחנו בקול רם וחולמים אנו בהקיץ, והכל יודעים, מה אנו חולמים ומתי אנו חולמים—ואיך אנו חולמים...

הלוך הלכו הארציים לבקש להם ארץ, ולא לגנאי, חלילה, אני מכין בדברי אלה. שמא מלתא הוא, חביבי, שמא גרים, שמא מחייב. אפשר שלא היו מבקשים כלל, אבל מכיון שהם נקראים ארציים הלא מחייבים הם לבקש להם ארץ. בדקו בכל ארבע פנות-העולם—ולא מצאו. בדקו בסביבות ארץ-ישראל—ומצאו את מיסופוטמיה, כלומר

את ארם-נהרים העתיקה. הידועה לנו מכתבי-הקודש.

וגם בזה אין לי תרעומות עליהם. אדרבא, ארץ זו היא במקצת גם חביבה עלי מפני הזכרונות ההיסטוריים הקשורים בה. אף-על-פי שהאנשים ההיסטוריים, שהיפיעו ראשונה ב"מיריטוריה" זו, תרצה ולבן, אינם סימפתיים ביותר, על-אודות תרצה כמעט שאין אני יודעים כלום, אבל ממהלך הכתיבים נראה, שלא היה אדם חשוב ביותר, על-אודותיו יסופר, שבתו היה מלא אלילים שונים והוא היה עובד את כולם ביחד; ואדם, שהוא מסוגל לעבוד כמה וכמה עבודות-זרות בפעם אחת, אינו מן הסימפתיים ביותר, אבל בכל "תבחינו" — הלא היה אבי אברהם ו, ברא מוכה אבא". מי שיש לו בן כאברהם, אפילו אם הוא בעצמו, "תרצה", מוחלים לו הרבה, בראי סבל תרצה לא מעט סבנו זה ובודאי היתה לו ענמת-נפש הרבה מהנהגתו המזוהה של אברהם. אני משער את הרעש, שהיה באור-בשרים כשנודע בעיר, ה"סקאנדל" המפורסם, כי אברהם-לע, הבן-היקר של-תרצה, שבר את האלילים! הכל רמוז עליו באצבעותיהם: בנו של תרצה יצא לתרבות רעה! בנו של תרצה כופר בעיקר! בנו של תרצה מהרם, מחבל... יתלה, יירה, יסקל! ... ותהום כל העיר: בנו של תרצה, בנו של תרצה! ... ותרצה האימלל נשא את כאבו בלבד, כי מה יעשה אב זקן, עובד-אלילים נאמן, בעל-הבית הגון, בבנו שיצא לתרבות רעה ונתפרד? — ומי יודע? — אולי זוהי אחת מן הסבות, שלעת וקנתו הוכרח תרצה לעזוב את עיר מולדתו, עם אליליה, שכל-כך היו קרובים לו וחביבים עליו, ולנוע אל ארץ אחרת — ובשביל זה בלבד כדאי הוא שנשלח לו את "תרחות", ולבן — כבר אמרתי במקום אחר, שגם הריפוטאציה שלו בתור רמאי, נפוחה" היא. באמת היה בעל-בית הגון וחשוב בעירו, וכשעשה משהתה לחתונת בתו הזמין את כל אנשי-העיר והם באו לכבודו, ומה שרמה את יעקב — בחור-הישיבה, ששמש בבית-מדרשו של שם ועבר — ונתן לו את בתו הבכירה ורכת-העינים תחת הצעירה היפיה, — אינו מוכיח עדיין כלום. כי מי לא היה עושה כך? — חייך, שאפילו הרב דמתא לא היה טוב ממנו, ואחר-כך, אחרי החתונה, רצה לבן לרמות מעט את יעקב בנדוניה: הבטיח לו לפני החתונה הררי-זהב, מזונית על שולחנו ועקודים, נקודים וברודים, וכסבור היה, שהבחור ה"תם" ירשה להונות את עצמו; ואולם הבחור ה"תם", ככל בחורי הישיבה שנכנסים למסחר, נמצא מוכשר לאותו דבר; "ראש-הנמרא" הבין מיד את העסק ולא נתפס בערמומיותו של חותנו. אפשר שבלבו פנימה היה לבן שבע-נחת מחתנו זה, שיצא ממנו, איש באנשים — מה שלא פלל: ב"ה הצליח ב, הבחור העני" שלו, ב"ה בנותיו אינן מתחרטות ויש להן כמה להתפרנס; ואפשר שגם השתבח בעיר, לפני מכיריו, ב"המציאה", שהקרה ה' לפניו, אבל בניו הגדולים צרה עינם בנים, שבא בלא פרוטה לביתם ומשלחם עשה את כל החיל הזה ועתה הוא מתחסן, מתפאר, מתנאה, ותלכך הסיתו את לבן לשוב ולקחת ממנו את רכישו; ולבן נסה לרמות את יעקב, וכשלא עלה הדבר בידו גם-כן לא, יצא מכליו: נראה, שכל הענין הזה היה רק, לפני, למראית-עין, כדי לצאת ירי חובתי נגד בניו הגדולים... ואם אולי היתה איוו עולה מצדו של לבן, גם-כן יש לסלוח לו, שהרי הוא היה אביה של רחל, חביבת ההיסטוריה שלנו...

כללו של דבר: אין לי תרעומות על ארם-נהרים, ובכל איפן חושב אני, שהפעם יתקיים הדבר בלא, רמאותו של לבן... חושד אני את המתעסקים בדבר בפשטות משונה, בתמימות נפרזה, תמימות שמגיעה לידי ילדות... אבל ברמאות ובערמומיות אין אני חושד איתם כלל.

ובפשטות ובתמימות אי-אפשר שלא, "לחשוד" אותם, קורא אני דין-וחשבון מאסיפותיהם ומתפלא ומשתומם אני על הילדות, שיש באנשים המוכים האלה, הם מדברים ממיליונים, מעשרות מיליונים, ממאות מיליונים כאילו היו מדברים על איוו דבר קטן ופחות שאינו כדאי לעמוד עליו הרבה. הם מפורים מיליונים לכל צד

בפורנות משונה : צריך לחדש את ההשקאה (אירינאציה) העתיקה של אשור ובבל והדבר יעלה בשמונים מיליון — ומה בכך ? יעקב שיף וחבריו יתנו ! נצרכים יהיו עוד איזו עשרות מיליונים — גם אלה ימצאו ב'ה. יש להם פתקא שלמה של נבירים אדירים, — ואיזו מיליונים בינם ובין יעקב שיף, למשל, או מילרדיר אחר מה הם ? ממש, כלא נחשבו."

והידיעה ע"ד הצורך במיליונים והאפשרות להשיגם כל-כך בנקל נתפשטה בעתונים ה'ורגוניים—וגרמה לי אי-נעימות, כי ה'פלונית' שלי שתחיה, שזה כמה המירה את ה'צאינה וראינה' הישן בספורים שבעתונים ה'ורגוניים, מכיון שנתפרסמה בשורה זו על-דבר המיליונים, אודו עיניה והתחילה ממש לתבוע בפה—פָּרָה (אדרה-שער) לימות החורף. וכל התנצלויותי, שהתנצלתי בימים הרעים, בפרנסה המרה, בצוק-העתים, לא הועילו כלום. עד עתה, כל עוד שהיתה רואה אותי בחברת הציוניים הקבצנים שלי, שכל היום הם מדברים על שקלים, על פרוטות, ושמהים כעל-היהן כשעולה בידם להשיג נרבה של רובלים אחרים ואין קץ לאשרם כשעולה בידם להשיג, מאה שלמה' להקרן הלאומית, — היתה מבינה את ערך הכסף והיתה מסתפקת בפרוה הישנה, שנתנו לה אבותיה נדוניה לימי-כלולותיה. פרוה זו, אמנם, כבר נתוונה מרוב שנים ובמקומות אחרים כבר נקרחו ונשרו שערותיה, אבל אין בכך כלום, עוד אפשר להשתמש בה בקישוץ, וה'פלונית שלי' הבינה, שאין להוציא עכשיו עשרות רובלים לפרוה-חדשה, כי סכום זה גדול הוא וצריך להסתפק לעת-עתה בפרוה הישנה. ואולם עכשיו, אחרי הבשורות החדשות, שנתה את דעתה לגמרי. אימללה, העושר הרב בלבל את מחה. היא באחת: מכיון שיש כסף כל-כך הרבה במשפחה אפשר להשיג וצריך להשיג כסף גם לפרוה חדשה. במקום שיש כל-כך הרבה מיליונים ימצאו עוד איזו מאות.

לך ודבר עם 'יהודית פתיה' והסבר לה, שה'אוצרות' הללו הם רק בכתב, ואפילו לא בכתב אלא במחשבה, ולא במחשבה של בעלי האוצרות, אלא של איזו בעלי-מחות נלהבים, ושכלל המיליונים האלה לא תקנה אפילו כפתורים לפרוה... לך והסבר לה דבר זה! היא, כארצית נאמנה (המיליונים בלבלו את מחה והיא נעשתה ארצית נלהבת), מאמנת בכמו אלה. והלא יש רבים כמותה.

למשל: סופרו של עתון אחד, שהיה, כנראה, גם ציר האסיפה ונכנס לפני ולפנים (האסיפה היתה ב.סודי-סודות', סודות של יהודים, כמוכן), אמר בפירוש: על האמצעים לקליניזאציה זו אין אנחנו מדברים כלל, המיליונים הדרושים ימצאו... ועד עתה לא ידעתי כלל. ש'אנחנו' כל-כך עשירים, שיש ממון כל-כך הרבה במשפחתנו, הארציים יגלו לנו את הסוד, שיש כסף לישראל, כסף רב, ומה שחשוב ביותר: האוצרות פתוחים, הרחב כיסך ומלאהו!

ובכן הרי מדינה, הרי מיליוניים לישובה—ומה לנו עוד ?

Herz, was wilt du noch?—

כשאנכי לעצמי מתאר אני לי את דבר-המיליונים כך: יושבים להם ראשי העסקנים הארציים, יהודים מעולים, שרוצים באמת ובכל לבם בהתגשמות-רעיונם, יושבים הם להם אל שולחן הכתיבה, מפת ארם-נהרים פרושה לפניהם וחשבונותיו של ווי לקוקס בידיהם. חושבים וסופרים ומעלים ספרות ומספרים—ורואים, שהתגשמות הרעיון יעלה לסכום עצום מאד. והכסף מאין ימצא?—והנה יעקב שיף (הוי, יעקב שיף!) הבטיח, שבאם יצליח הדבר יתן מיליון—כתבו את המיליון הזה!—רות-שילד הלונדוני מלמל בשפתיו, שיתן גם הוא—כתבו גם אותו שני מיליונים!—ששון מבומבי רמז גם הוא, שבאם יחסר איזה סכום יטול גם הוא חלק—כתבו גם אותו מיליון!—ומי עוד?—וגזכר האחד, שבפאריז יש כנקיר עברי עשיר—בודאי יתן גם הוא—כתבו גם אותו! נזכר השני, שבאנטוורפן גם

כן יש מיליוני יהודי ומסתמא, גם הוא לא יהיה חזיר ויתן—סופר, העלה בחשבון גם אותו!—וכך מעבירים טובי הארציים בזכרונם את כל עשירי ישראל, כל אחד באשר הוא, ומביאים איתם בחשבון, עורכים את התקציב של, ההוצאות וההכנסות ומעבירים קו—והנה השורה האחרונה עולה יפה, התקציב ערוך ומסודר: כך יבך הוצאות ולעומתן כך ובך הכנסות. נמצא שהחשבון עולה יפה: ההוצאות מתאימות אל ההכנסות, —מה, שצריך היה להוכיח"...

ועל סמך של חשבונות כאלה, עושים היסטוריה... ואין אני יודע על מה להתפלא יותר: אם על תמימותם של האנשים האלה, המגיעה עד לילדות, שכך, היסטוריה נעשית—ההיסטוריה של עם עתיק וגדול—או על אמונתם הנפרזה בנדרת-לבם של, "אדירינו" ובחבתם היתרה לתחית עמנו—אמונה, שהיא מגיעה עד לידיו... שטות, אנו רואים מיד, שיש לנו כאן עסק ב"ה עם יהודים אמתיים, יהודים כדבעי, מאמינים בני מאמינים, מאמינים בכל הבטחת-הכל של איזה עשיר מפורסם, ויהודים האוהבים לדבר לשם הדבור עצמו וכדי; לעשות רעש". ידעו נא הגויים, שאנו אומרים להושיב את מיסופוטאמיה, ידעו ויתפקעו! ובאמת, אומר לכם, חביבי, שגם הארציים שלנו זקוקים הם לגנתיק, אם יתכנסו מעט לגנתיקם ויעשו בחשאי מה שהתחילו לעשות, כלומר, יעסקו בסדור האמיגראציה לגאלוויסמון, אפשר ששינוי איזה דבר ויצליחו במעשה הזה, שכמובן אין לו שום יחס אל, מדינת-היהודים ואין לו צורך בתנועה שלמה, אבל אם יצאו מגנתיקם זה ויפיעו על אפקה של ארם-נהרים עם כל תכניותיהם, "מיליוניהם" הדמיוניים וגוזמאותיהם המשוגות, יעוררו צחוק קל מצד אחד ותרעומת וקטרוג על עצמם ועל הציוניים כאחד מצד שני, ובידם לא יעלה כלום.

ולחכמה גדולה היה נחשב להם, איפוא, אילו היו מסתתרים מעט בגנתיקם... ולא רק הם, אלא גם אנחנו, הציוניים, צריכים לחכמה זו: למעט בדברים, בפראזות, ברעש ובשאון, ולהרבות במעשים בחשאי, בחשאי...

חסד גדול היו עושים בזה עם הציוניות משאת-נפשם...

וחסד גדול היה עושה גם הקדוש-ברוך-הוא עם בריותיו אילו היה מכנים גם הוא את חמתו לגנתיקה, כי השפיעה עלינו בימים האחרונים רוב טובה, שקשה עלינו לקבלה. הוי, נמוגים אנחנו מרוב טובה, מרוב דברים, מרוב הבטחות, נמוגים אנחנו, נמוגים!

רבי קרוב.

קונגרס לשפה ולקולטורה העברית.

אחרי תסיסה וירידה בחיינו הרוחניים-הלאומיים, נתגלו שוב באומתנו כחות חיוניים עצמיים ומקוריים, שהם הולכים עכשיו ומתכנסים. מתחת ערמות החרבות מציצים שוב פה ושם נצני-תחיה מרובי-גונים, שממתנים למפוח ולהפראה. פה ושם הולכות ומתגלות שאיפות לחיים עבריים חדשים. הכל מרגישים, שאיזה תוכן חדש הולך ומתרחק, הולך ומתהווה בעולמנו הרוחני. אפילו באותן הארצות, ששם לא מצא לו הרגש הלאומי כמעט שום בטוי עד הזמן האחרון, מתגלית לנגד עינינו עכשיו איזה התעוררות לקבוץ-גליות רוחני, להתרכזות נפש-ישראל הכללית. הרצון העליון של הקיום הלאומי הולך וכובש לו דרך וכובש לו לבבות ביודעים ובלא-יודעים, והוא מתגבר ומשפיע על רצון האנשים הפרטיים מבני אומתנו לקיים את הנהרסות ולהפירות ולשגשג את נצני-התחיה הרכים. אולם כל כחות התחיה הללו עוברים את עבודתם בלי תכנית קבועה ומסוימת, בלי פרוגרממה מקיפה ואחדותית, נוסדו, אמנם, בזמן האחרון אגודות שונות ומסודים שונים להמכת החנוך העברי, להרחבת הלשון והספרות העברית, ליצירת ערכים קולטוריים עבריים מקוריים. אבל כל המוסדים והאגודות הללו, לפי שאין לכולם תכנית אחת מוצקה ולפי שעל-פי רוב הם תלויים ועומדים בחסד יחידים ומאורעות, הרי כחותיהם הולכים ומתפזצים, הולכים ונפרדים זה מזה. כל אחד עובד על דעת עצמו ועל אחריות עצמו, ולפיכך אין עבודתם של אלו שלמה, מקיפה, אחדותית וראויה לשם של עבודה לאומית במיבנה היותר מעולה, אלא היא לקייה ופנומה, רצוצה ומרוסקת.

ולפי שאין כל תקוה גם לעתיד להקולטורה העברית לתפוס את מקומה הראוי לה בעולמנו, להשפיע על רוחות בני-עמנו ולהיות לנשמת-חיים לשאיפותיה המקוריות של אומתנו כל זמן שתהא עבודה זו מחולקת ומרוסקת על ידי איניציאטיבות שונות והשפעות שונות, שהן לפעמים סותרות ומבטלות זו את זו, חייבים אנו ללכת בדרך היעודה לכל הצברים המהלכים עם החיים -- לברוא הסתדרות-כוללת אחת, שתחבר את כל כחות התחיה והיצירה העברית הנפוצים באומתנו ולהביאם לידי בטוי וגלוי בתוך היקפה של עבודה מאורגנת.

כדי לברוא הסתדרות זו אנו קוראים את כל המכירים בנחיצותה אל

קונגרס לשפה ולקולטורה העברית

שיהיה בירח דצמבר, 1909.

על הקונגרס העברי הזה יהיה :

(א) לעבד את התכנית להסתדרות כללית בשביל עבודה מקיפה ומאורגנת לצרכי תרבותנו, להרחבת הלשון והספרות העברית, לחנוך עברי מתוקן ומסודר ולהפצת הדבור העברי החי.

(ב) למצוא בסיס ריאלי בטוח -- כמו יסוד קרן קימת מיוחדת -- שיפרנס את כל סניפי אותה העבודה, כדי שלא תהא זו מקרית וארעית, אלא קבועה ותמידית. קונגרס עברי זה אינו ועידה של מפלגה זו או זו, אלא ועידה לאומית-כללית, וכל אחד מישראל, שהוא מודה, שהלשון העברית היא לשוננו הלאומית, והוא רוצה להשתתף בעבודה מאורגנת לתחיתה ולהתקדמותה, יכול לקחת חלק בקונגרס זה.

אנו חייבים להקדיש את כל כחותינו לא רק לקיומה המדיני והחמרי של אומתנו, כי אם גם לקיום נשמתה במקורותיה ושלמותה. אי-אפשר לה לאימה העברית בלי קולטורה עברית, ההולכת וממשכת ואורגת את חומי המחשבה העברית. ובלי הסתדרות קולטורית לאומית, המקשרת את החושים האלה עם חיי העם.

פרטי ההרצאות, שתבואנה בקונגרס זה, וכמו-כן סדר היום והגבלת הזמן והמקום בדיוק יפורסמו בעוד מועד.

- ש. י. אברמיביטש (אודיסה).
 (מנדלי מוכר ספרים).
 מ. מ. אוסישקין (אודיסה).
 אחד-העם (לונדון).
 ח. נ. ביאליק (אודיסה).
 א. ל. בן-אביגדור (ווארשא).
 א. בן-יהודה (ירושלים).
 ש. בן-ציון (יפו).
 ד"ר מרדכי ברודא (לבוב).
 יהודה גרובסקי (בירות).
 שמעון דובנוב (פטרבורג).
 ש. א. הורודצקי (ברן).
 פרופ. יוסף הלוי (פריז).
 ד"ר חיים זיטלובסקי (ניוורק).
 ד"ר י. חזנוביץ (ביאליסטוק).
 פרופ. צ. פ. חיות (פלורנץ).
 ד"ר יהושע טהאן (קראקא).
 דוד ילין (ירושלים).
 מרדכי בן הלל הכהן (יפו).
 יעקב כהן (ברן).
 א. ל. לווינסקי (אודיסה).
 מ. ל. ליליענבלום (אודיסה).
 ד"ר י. ל. מאננס (ניוורק).
 יעקב מוא"ה (מוסקא).
 ד"ר י. נימירובר (יאסי).
 ד"ר מ. נורדוי (פריז).
 נ. סוקולוב (קלן).
 ד"ר נ. סירקין (ניוורק).
 ד"ר נ. סלושץ (פריז).
 ד"ר מ. עהרנפרייז (סופיה).
 זלמן עפשטיין (פטרבורג).
 יצחק עפשטיין (לונדון).
 דוד פרישמאן (ווארשא).
 ד"ר י. צ'לנוב (מוסקא).
 ד"ר יוסף קלזנר (אודיסה).
 פרופ' ליאון קלנר (צ'רנוביץ).
 ד"ר י. ל. קצנלסון (פטרבורג).
 י. ח. רבניצקי (אודיסה).
 שלמה שילר (לבוב).
 שלום-עליכם (גרבי).
 ז. שניאור (ווארשא).
 פרופ. ב. ש"ץ (ירושלים).

מרכז, עבריה'. מרכז אנודת המורים בארץ-ישראל. הסתדרות המורים עברית ברוסיה.
 הסתדרות המורים העברים באויסטריה. 'הזמיר' בווארשא.

הועד המכין בברלין:

ד"ר מארמין בובר. ד"ר יחזקאל בנעט, מורה בביהמ"ד הגבוה לחכמת-ישראל. ראובן
 בריינין. ש"י איש הורוויץ. ד"ר מרדכי ווארשויער, רב. ד"ר עמיל לוי, רב. ד"ר היינריך
 ליווי. ד"ר שמריה הלוי לוויין. א. ל. מוצקין. ד"ר יצחק אבנינוס מיטויד, מורה
 בהאוניברסיטה, ברתולד פייבל.

סופרי הועד: בן-ציון גוטליב. יוסף ליאן.

הכתובת לכל עניני הקונגרס:

Herrn Dozenten Dr. E. Baneth, für Kulturkongress-Komitée, Berlin C.,
 Rosenthalerstrasse 25.

לפני הקונגרס התשיעי.

מאת

ד"ר דניאל פאסמאניק.

הקונגרס הציוני התשיעי הולך וקרב, — הקונגרס, שצריך לשים קץ למשבר השורר בציוניות, הקונגרס, שצריך לסול מסלה חדשה. על-כן צריך להכין אליו, להכיר, מה צריך הוא לתת לא רק לציוניות, אלא אף לכל ישראל. ולתכלית זו צריכים אנו לברר את תכונותיה העיקריות של הדרך, שעברנו בה, ואת מהותם של הנגודים, שיש עכשיו בהסתדרותנו ושנראים למתבנין שטחי כמלחמה אישית, בעוד שבאמת אינם אלא מלחמת שני זרמים בציוניות בפרט ובחיים העבריים בכלל, רק אחרי שנברר את כל אלה אפשר יהיה לנו גם לברר, מה צריך לתת לנו הקונגרס התשיעי.

I.

מדרגות שונות בציוניות המדינית.

בתקופה הראשונה של הציוניות המדינית היתה ההנחה העיקרית שלה — פעולת ההמונים. רוב הציונים הבינו את הדבר בפשיטות יתרה. רובו הגדול של עם ישראל, שמצד אחד יש לו צרות גשמיות ורוחניות ומן הצד השני נשתמרה בלבו חבה ללאומיות, צריך להתאחד בעתיד היותר קרוב להסתדרות. אחת גדולה, על יסוד הפרוגרממה הבוילאית. ומאחר שכל יהודי ויהודי הוא כמעט ציוני שלא-מדעת, די יהיה לברר לו את ערכה של הפרוגרממה הבוילאית — והוא יעשה ציוני-מדעת. הלכה זו נעשתה בנין-אב לכל: לפרוגרממה, שפתרה בבת אחת את כל השאלה הישראלית ושמדובר בה על אמיגרציה המונית לארץ-ישראל, לקונגרס, שצריך היה להיות בא-כחו של כל ישראל, ולהדיפלומאטיה הציונית, שחשבה, כי כחה גדול בזה, שהיא פועלת בשם המוני-העם. מובן, שבתנאים כאלה אי-אפשר היה למפל בהמשכת הישוב הקטן בארץ-ישראל, והקונגרס השני עשה ליקוידאציה ל"חבת-ציון".

ההנחה זו של פעולת ההמונים היא שגרמה לאותו do ut des (אני נותן בכדי שתתן אתה) הנאה, שנעשה לאבן-פנתה של הציוניות ההרצלית. ואמנם, אילו היתה ההסתדרות הציונית מקפת את רובה של האימה הישראלית. אילו היה מספר חבריה עולה למיליונים אחדים, או היתה באמת כח ריאי — חמרי, רוחני ומדיני —, ששאר הכחות מוכרחים היו להביא אותו בחשבון. או היתה הציוניות יכולה לעסוק באמת בפוליטיקה של do ut des, לפי שאז היה נמצא בידה מה לתת: למסודותיה הכספיים היו אז מאות מיליונים*); לה היתה או השפעה ידועה על העתונות העולמית; מספר החתימות שתחת הפיטיציות שלה היה עולה או למיליונים, והעיקר — הבטחותיה

(*) הציונים הם עתה אחד אחוז ממאה מכל היהודים, ואף-על-פי-כן אספו בעשרה מיליונים פראנק, כמה יכולים היו לתת, לפחות, חמשים אחוז ממאה מישראל!

והצעותיה היו אז ריאליזם שבִּרְאִיאוּת, ובאִרְצוּת, שיש בהן כנסיות ישראליות גדולות, היתה הסתדרות ציונית חזקה משמשת או בתור גורם מדיני. כח מאורגן כזה היו מביאות בחשבון גם מורקיה גם שאר הממלכות.

וכך היו לפני הקונגרסים הראשונים שתי תעודות: הפצת הציוניות וייצירת מוסדים לפעולה המונית (ההסתדרות והבאָנָק). בארץ-ישראל מצאו אז ענין רק עד כדי לחיכה, שהישוב הקטן גורם חיוק (עיין ההרצאה על ארץ-ישראל, שהרצה מוצקין בקונגרס השני, והווכחים על הרצאה זו).

לפי ההגיון המופשט נכון הוא חוק פעולת-ההמונים. ולפי ההגיון המושכל אפשר היה להאמין, שגם בציוניות יתגלם חוק זה בשלמותו. ובאמת: עשרת מיליוני היהודים יכולים על-כל-פנים למצוא רק תועלת בהתגשמותו של הרעיון הציוני. מפני-מה, איפוא, לא יתאחדו להסתדרות אחת?

לצערנו, אין חייהם של עמים ניהגים לא על-פי פרינציפים מופשטים ולא על-פי פרינציפים מושכלים. לא זה המקום לעסוק בנתוח סוציולוגי של חוק פעולת-ההמונים. רק אחת יכולים אנו לומר: ההמונים פועלים רק תחת השפעתה של התרגשות חזקה ולא תחת השפעת השכל. וההיסטוריה מלמדת אותנו, שפעולותיו היותר חזקות של ההמון היו מושפעות מן ההתרגשות הדתית. אבל דוקא את היסוד הזה הוציאו הראצינאליסטים שבתוך הציוניים מכלל רעיונם לגמרי.

אולם אין כוונתנו לכרר כאן, מפני-מה אירע כך או כך, אלא רק לתאר תיאור אוביקטיבי מה אירע. ומעשים שהיו כך היו: עד מהרה (סמוך לקונגרס הרביעי) נוכחו רוב הציוניים, שעלידי הפרופאגאנדה בלבד אין בשים-אופן לעורר פעולת ההמון. ההסתדרות הציונית הוסיפה להיות מועט שאינו-ניכר בתוך העם העברי; אבל האמונה בהמון נשארה: בקשו רק דרכים, איך לעורר אותו המון.

מתחלת התקופה השניה בתולדות הציוניות המדינית: תקופת בקשת דרכים למשיך את לב ההמון כדי להוציא לפועל את פעולת ההמון. אפיה של תקופה זו נכלל בשתי מלות: עבודת-ההוה. בכלל זו היו: כבוש הקהלות, עבודה קולטורית (החרדים המתוקנים), קופות-הלוואה ו"אֶרְטִילִים", ולבסוף--מלחמה בכל מקום ומקום בעד זכויות שוות ו"שלמות" (שוויון זכויות אזרחי ולאומי). אף בתקופה זו מורגשת פעולתו של הראצינאליסמוס על הלך-הרוח של הציוניים, אם כי במדה יותר פחותה. וכך היה מהלך-המחשבות הראצינאליסטיות בציוניות: א. כשהציוניים יהיו לעזר להמון בחיי יום-יום שלו, כשיספקו את צרכי חיי-השעה שלו, יקנו להם אמן וחבה מצדו והוא ימשך אחרי הרעיון הציוני מאליו; ב. הסתדרות היהודים על יסוד האינטרסים הקרובים שלהם מכשרת את האפשרות של הסתדרות ציונית רחבה; ג. במלחמתו בעד הטבת מצבו כאן יוכח העם יושב-הגלות בפועל, שפתרון עיקרי לשאלה הישראלית כאן, בגלות, אינו אפשרי, ועל-כן ידבק יותר ויותר ברעיון הציוני ויכנס לתוך ההסתדרות הציונית.

אבל חוץ מן הראצינאליסטים השפיע על התפתחותן של השקפות כאלו עוד דבר אחד: חקוי חקיי של התבטלות. הרי בכל שאר העמים, בכל שאר התנועות הצבוריות השונות נהוג הדבר כך: ההמון נמשך אל האידאל שלעתיד-לבוא על-ידי מלוי צרכיו הקרובים; ובכן יהיה כך אף בציוניות. אבל הציוניים שכחו דבר אחד: בכל שאר התנועות הקרקע להגשמת האידאל של חיי-עולם והקרקע, שעליו נמושה המלחמה בעד חיי-שעה, קרקע אחד הוא — אותה המדינה עצמה. עמנו נמצא במצב יוצא מן הכלל: קרקע מלחמתו היום-יומית הוא כאן, בגלות, וקרקע הגשמתו של האידאל הוא שם, בארץ-ישראל. כשאנו מסתדרים כאן לתכלית מלוי צרכינו הקרובים, אין אנו משקעים על-ידי זה אפילו אבן אחת בבנינו שם; את האנירגיה

המצטברת כאן צריכים נהיה להוציא כולה כאן, בלי שישאר כלום לתכליתה העיקרית של הציוניות. אבל מתחלה סבורים היו הציונים, שאך באופן זה אפשר יהיה למשוך את ההמון אחרי הציוניות, וכשההמון יהיה על צדנו אפשר יהיה להגשים את הרעיון הציוני מיד.

צריך להעיר, שתקופה שניה זו עדיין לא כלתה. עד היום הזה יש ציונים מרובים, ביחוד ברוסיה ובאיוסמריה, שהם מצדדים נלהבים בזכותה של עבודת-ההוה בתור אמצעי לעשות את ההמון לציוני, והאורגאנים הרשמיים של ציוני רוסיה ואיוסמריה מחזיקים עד היום בהשקפה זו בשלמותה. אבל עם זה התחילה מן הקונגרס השש ואילך תקופה שלישית בתולדות הציוניות. למשבר חדש זה גרם רק במקצת מה שבמעשה לא עוררה גם עבודת-ההוה את פעולת החמונים: ההסתדרות הציונית הוסיפה להיות מועט בטל ברוב העם. בעיקר הרבר גרמה להל'תקופה' החדשה שתבוא סבה אחרת לגמרי, שרק בזמן האחרון התחילה משמשת בתור גירס-מדעת בהשקפת-העולם הציונית: כוונתנו להתחייאות מפעולת-החמונים, כלומר, מאפשרות הגשמתו המיכנית של הרעיון הציוני בבוקר לא-עבות אחד עלי-די התאמצות כחותיו של ההמון. את התקופה השלישית יכולים אנו לכנות בשם: תקופת-ההדרגה והעבודה בארץ-ישראל, שתחלתה, לדעתנו, נראתה בקונגרס הששי, שקבל את ההצעה להתיר קניית קרקעות בארץ-ישראל בכספי הקרן-הקיימת הלאומית. המצדדים בזכותו של חוק פעולת-ההמון הלכו לשיטתם הראציונאליסטית: כשהוברר, שאין ארץ-ישראל יכולה ליעשות מיד בית-קבול לאימגרציה רחבה, יצאו מכלל ההסתדרות הציונית ונעשו מיריטוראליסטים. אין כאן המקום לברר, עד כמה נתגשמה 'שיטה' ראציונאליסטית זו בארציות. החיים הוכיחו, שאף הארציות לא עוררה את ההמונים ושכל ההסתדרות המיריטוריאליט אינה אלא חבורה של שרי-צבא בלי צבא: הארציות נעשתה, בעצמו של דבר, למין פילאנתרופיה, שתכליתה להביא תועלת להמון, אבל בלי פעולתו האקטיבית של המון זה. גורל זה של הארציות מוכיח עוד יותר, כמה אין יסוד לחוק פעולת-ההמונים בישראל. אבל קשה להפטר מהנחה זו, שהיא מושכת את הלב, ועוד בקונגרס השמיני מתאונן נורדוי מרה על שהציונים הם עד היום אחד מששים (יותר נכון—אחד ממאה) מן האומה הישראלית. השקרים הללו של היסודות הישנים שבהשקפת-העולם הציונית הם שגרמו למשבר הנוכחי שבציוניות, שהוא הולך ונמשך זה ארבע שנים. היסודות החדשים כבר נולדו, אלא שהישינים לא במלו עדיין, וההתנגשויות התכופות שביניהם מביאות לידי נגודים בלתי-פוסקים, שיש להם לעתים קרובות צורה של מחלוקת אישית, בעוד שבאמת התנגשו כאן שני עיקרים חברותיים גדולים: עיקר הפעולה המיכנית של ההמון ועיקר עבודת-היצירה המודרגת של המועט הנבחר.

II

הורמים העיקריים שבציוניות החדשה.

מן הקונגרס הששי ואילך הולך ומשתרש בהכרתו של רוב הציונים יותר ויותר רעיון יסודי אחד: שיש עתה הכרח בדבר לצבור מיד אג'נדרגיה עברית בארץ-ישראל. אף-על-פי שער היום יש בתיכנו, כאמור כבר, מצדדים בזכות עיקר פעולת ההמונים, שחושבים, כי רק סבות מקריות מעכבות בעד ההמונים הרחבים שיהיו נעשים ציונים, אבל הרוב היא עתה על צד עבודה תכופה בארץ-ישראל. אם נדבר על אנשים, אפשר יהיה לנו לומר, שלהלכה מצדדים כמעט כל מנהיגי הציוניות—מול פסון ועד איזה חבר שהוא מחברי הועד-הפועל שברוסיה—בזכותה של העבודה בארץ-ישראל, ובכן,

לכאורה, הגיעה השעה לעבודה הארמונית של כל הציוניים. אבל במעשה אין הסכמה פנימית בין ראשי הציוניות ובארץ ישראל כמעט לא נעשה כלום. מה היא סבת הדבר? מה היא סבת העמידה במקום אחד? בלי ספק, הרבה תכונותיהם האישיות של ראשי ההסתדרות עושות כאן, אבל אין זה הכל. העקה העיקרית היא—ערבוב-הפרינציפים, אי-בהירותן של השאלות היסודיות העומדות עתה על הפרק.

אפילו אם יברר הקונגרס התשיעי סוף-סוף, בצורה זו או אחרת, שהציוניות יכולה להתגשם לא על-ידי פעולתם המיכנית של ההמונים, אלא על-ידי היצירה האבולוציונית (כלומר יצירה, שהולכת וגדלה בהדרגה) של המועט הנבחר בלבד, — עדיין לא יוברר בזה הכל. כי נשאר עוד להכיר את ערכו של המועט הנבחר. זהו כל עיקרה של המחלוקת וזהו מקור הטעויות.

הבה, נראה, מה היא סבתה העיקרית של המחלוקת.

הכל הם בעד העבודה בארץ-ישראל. במה נחלקו החולקים?

הם נחלקו בהשקפה עיקרית אחת. הללו אומרים: כן, מצדדים אנו בזכות עבודה ממשית בארץ-ישראל, אבל אנו צריכים להמתין עד שיגיעו בטורקיה בכלל ובארץ-ישראל בפרט ימים יותר טובים, עד שיתכוננו שם תנאי-חיים חדשים, שיתנו לנו בטחון משפטי ומדיני, כדי שלא נהיה בונים על החול. אנו מצדדים בזכות פתיחתו של באגק קרקעי, אבל צריך להמתין עד שטורקיה תתקן את דיני הקרקעות שלה; יתר על כן: צריך שנשיג מן הממשלה הטורקית בכת-אחת איזו קונצסיה רחבה. ועד הוּמֵן ההוא נהיה ממתנים—סליחה!—נהיה מקבצים שקלים, וכן גם נדבות לקרן הלאומית, נהיה כותבים קולות-קוראים למכירת מניותיו של הבאנק האנגלו-פלשטיני ובכלל נהיה כותבים קולות-קוראים לקבוצ ממון לטובת ליג הפונדים שלנו. יסודה של השקפה כזו, שלא-מדעתם של החושבים כך, הוא—אמונה בפעולת ההמונים, צריך לפנות אל כל העולם הישראלי. כדי שתהא לנו אפשרות ליסד באגק קרקעי אמתי, שיהיו בו, לכל-הפחות, מאה מיליון פראנק, ישמע-נא לנו ההמין ואז נהיה יוצרים! במה אשמים אנחנו, אם ההמין הוא אינדיפרנטי? אין אנו כחוזרים מן המרכז אלא את מה שנותן לנו ההיקף בלבד. לקורא הציוני ידועים הם הדבורים הללו למדי, לפי שחוזרים הם ונשנים משנה לשנה מן הקונגרס השלישי או הרביעי לערך, וביחוד הם נשמעים וחוזרים ונשמעים משעה שמת הרצל. בדבורים הללו שומעים אתם את הד-קולה של התיאוריה המיכנית של הציוניות, ביתר דיוק—את הד-קולה של האמונה הפאנאטאסטית בפעולת ההמון, שבאה על מקומה של האמונה הפאנאטאסטית הישנה בביאת-משיח. בעצם מתאימות שתי האמונות זו לזו, כי שתיהן פאנאטאסטיות הן ושתייהן הן חסרות יסוד היצירה-מדעת של המועט האקטיווי: לפנים היו מצפים באורך-רוח לביאת הנואל, ועכשיו מצפים באורך-רוח בזה ממש שיתעורר ההמון, שתכשיר לנו טורקיה את הקרקע; שתי האמונות מטיפות לאפנה פאסיווית, עד שיביאו—ימות המשיח או, ימים יותר טובים... היוצא לנו מזה, שיש בדבוריהם של המצדדים בזכות עבודה ריאליזם בארץ-ישראל ממין זה אונאה של א-מדתם, שהרי על-ידי זה הם משתחררים ממעשה כל שהוא עד שיבואו הימים, הטובים. ואמנם, אין שום דבר נעשה: המניות של הבאנק האנגלו-פלשטיני אינן נמכרות, ממון לפונד הקרקעי אינו מתקבץ, מושבות אינן נוסדות, האגנריה העברית בארץ-ישראל אינה מתרבה והפעלים אינם נושבים.

חושבים אנו למיותר לנמרי לקרוא בשמותיהם של ראשי ההשקפה הזו בין בתוך ציוני מערב-אירופה ובין בתוך ציוני רוסיה. ידועים הם לכל, והרי פתגם רומי עתיק אומר: *Nomina odiosa sunt*.

בעלי ההשקפה השניה, שפורצת לה דרך בקישי ואף היא (כמו שנראה להלן) עדיין לא התרוממה עד לידי בהירות יתרה, אינם מאמינים בפעולתם המיכנית של

ההמונים והם שמים את כל תקוותיהם בפעולת-היצירה של המועט בעל ההכרה. כי כלל היסטורי זה שמור בזכרונם: כל התקדמות והתקדמות, כל הצלחה והצלחה, שעלתה בידי תנועות מדיניות, חברתיות ולאומיות שונות, לא עלתה על-ידי אישיות אחת יחידה (משיח) וגם לא באמצעות פעולתם של ההמונים ובאופן פאטאלי, כהכרחיות היסטורית*, כפי שרגיל הרביר עתה בפי המארכסיסטים של ה"ברושירות" ושל העתונים; כי בשום זמן, בשום עם—ועם ישראל בכלל*—לא יצר ההמון כלום, לפיכך יוצאים בעלי השקפה זו מתוך אותה הנחה, שאף הגשמת רעיון-התחיה של העם העברי לא תבוא על-ידי ההמון בתור פועל אקטיווי, אלא על-ידי מיעוט הנבחר, האקטיווי ובעל-ההכרה, וחשוב יותר מכל באפיו של המועט הנבחר הוא כה-היצירה שלו, ואת אומרת: מועט זה אינו מביא בחשבון שום מניעות חיצוניות, אינו ממתין לתנאים, נוחים ולימים, נוחים, ובכלל אינו ממתין בקפדנות פאסיביות, אלא הוא יוצר בלי-הרף, לפי כחותיו בכל רגע ורגע, ועל-ידי זה הוא נעשה לנש ומועורר אנירגיה כחוג הולך ומתרחב יותר ויותר של בני-אדם, עד שלבסוף מגיעה השעה, שבה הולך כל המון העם אחרי אותו המועט, אחרי שמעוררים את ההמון הזה לכך אינטרסיו המורגשים מן הסוג היותר פשוט ומן הסוג היותר נשגב.

מי שיוצאים מתוך השקפה זו מתבוננים אף הם לכל השנויים שבתנאי-החיים הסובבים את היהודים, אף הם מביאים בחשבון את השנויים שבמצב היהודים בארצות-הגלות ואת השנויים שבחיה המדיניים של מדינה, אלא שאין הם רואים בתנאים החיצוניים הללו מין דבר מוחלט, שהוא יכול לפתור בבת אחת את השאלה הישראלית, או, להפך, למנוע בעד כל עבודה שתהיה, בענינו נסמכים המצדדים בזכותה של השקפה זו—נכנה אותה בשם ציוניות אקטיווי, בנגוד לציוניות המתונה—לא רק על הפרני-ציפיון המוסרי, המטיל חובה על המועט לעבוד לטובת הרוב, אלא אף על נסיונות חשובים של העבר, מתי-מעט יצאו לארץ-ישראל בימים רעים מאד, כשלא היה שם עדיין ממש כלום, כשצריך היה לבנות את הכל ממש על גבי החול וכשלא היתה גם הסתדרות ציונית גדולה, ואף-על-פי-כן יצרו החלוצים הראשונים הללו בארץ-ישראל דברים ראויים לתשומת-לב ועוררו את לבותיהם של בני חוגים ישראלים שונים לארץ-ישראל. מי יודע מה היה לה לציוניות המדינית אילמלא היו בשעת צמיחתה אותן עשרים המושבות בארץ-ישראל! והעיקר—כלום רבים הם בתיכנו, שביררו לעצמם, כמה אנירגיה עברית של יצירה כבר נצטברה בארץ-ישראל? כלום מבינים אנו ברובנו הבנה ראויה לשמה את הערך, שיש להן להמושבות הקיימות כבר לתכלית התפתחות העתידה של הישוב העברי בארץ-ישראל? כלום מכירים אנו, שחלק הגון מישראל החדש כבר נוצר בארץ-ישראל למרות כל השנויות שנעשו? כלום יצאנו וחשבנו, כמה הרוחנו רק בזה בלבד, שהרבה שגיאות כבר נעשו ולפיכך אפשר יהיה להמנע מהן בעתיד? כמדומה אני, לאו, שהרי אילמלא כן לא היינו מביטים כל-כך מנבזה על הישוב הקטן של הפילאנתרופים ושל חבת-ציון; אילמלא כן לא היה אחד מן המנהיגים הציוניים יכול לכתוב: אפשר, שיש להצטער על שהמושבות הללו קיימות בכלל. והרי כל זה נוצר בתנאים שאין לך גרועים מהם, בלי שום כח מאורגן, תחת שלטונו של עבד-אל-חמיד, בשעת איסור הכניסה לארץ-ישראל, בלי שום השתתפות מצד השדרות הישראליות הרחבות, מכאן יש לראות, שאפשר ליצור חיים

(*) מכל ספריה הקדושים של היהדות מבצבץ ועולה הרעיון, שהעיקר הוא כה-יצירתו של המועט בעד ההמון, אבל לא באמצעות פעולתו העצמית של ההמון. התורה קוראת למחנה הצבא היוצא למלחמה רק את המועט הנבחר. דבר זה עצמו מתגלה ביתוסם של חכמי התלמוד ל"עם-הארץ", ובמעשה אין כל ההיסטוריה שלנו, מיציאת-מצרים עד הרבנות של ימות-הביניים, יודעת אלא את יצירתו של המועט הנבחר בלבד, ממלכת כהנים וגוי קדוש נשאר במשך כל ההיסטוריה הישראלית רק אידיאל.

ציוניים בכל תנאים שהם, ובפרט עכשיו, בשעה שלא רק בהמון היהודי הרחב שבגמנו, אלא אף בחוגים היהודיים העשירים והמתבוללים שבכל הארצות שורר הלך-רוח נוח לעבודה מעשית בארץ-ישראל. אמנם, רק הלך-רוח, ולא אָנרגיה אקטיווית, אבל מועט יוצר ובעל-הכרה יכול להשתמש בהלך-רוח זה לתכלית מעשית, יכול להפוך אותו לכח חי, אלא שצריך לזה תנאי אחר: שימצא מועט אָנרגי, שהוא עובד ולא מצפה, שהוא יוצר בארץ-ישראל ולא עוסק ב,חקירת-התנאים של ארץ-ישראל.

וזה, בהרצאה אוניקטיבית, מהות עיקריהם של בעלי ההשקפה השניה בציוניות עתה, שיצאו עליה—על השקפה זו—תמיד, וביחוד בזמן האחרון, כל-כך עוררים מצד מצד החוגים הציוניים הרשמיים, שהם כולם מצדדים בזכות הפוליטיקה-של-המתנה, —פוליטיקה, שהיא נסמכת ביסודה על התקוה, אולי יתחבר לנו בתנאים אחרים ההמון הרחב ואז יהיה הכל טוב ויפה, אל תשימו לב לזה, שלעתים קרובות יש לה למחלוקת שבין שתי הדעות הללו צורה של מחלוקת אישית, היהודים בכלל אינם מצטיינים בנימוסיות, ובפרט בשעת-מחלוקת, שניאות, שניאות נימוסיות, יש משני הצדדים; אבל אם לא באתם לידי הבנת תכנה הפנימי של המחלוקת, אל תמלו רשות לעצמכם להטוף מוסר, כמו שעשה זאת לא כבר מר ספיג ב,הד-הומן, ואל תחשבו, שאם תבער המחלוקת בחשאי תצמח מזה טובה לענין, אדרבה: בפשרות התכופות מכניסים אתם ערכוביה אל הענין, והעיקר—ממיתים אתם כל אָנרגיה חיה, שדורשת להתגלמותה חירות רחבה, הדרגה רעיונית קשה כברזל ועמידה-על-דעת קיצונית.

הקונגרס התשיעי צריך לברר גמר-בירור את המחלוקת ההולכת ונמשכת זה כמה שנים בין המצדדים בזכותה של הציוניות המתונה ובין המצדדים בזכותה של הציוניות האקטיווית, בין המצפים להופעת ההמון ובין הרוצים בניצירה האקטיווית של המועט בעל-ההכרה, בירור זה יכול וצריך להעשות רק ע"י הקונגרס, הוא צריך לשום קץ לשיטתה של הציוניות הרשמית, שפשטה את הרגל לגמרי. כי הציוניות הרשמית שלנו—זהו צמח בל יעשה קמח, אפילו למקצוע-של-עבודה אחד לא הכניסה שום דבר חדש ומחדש, היא לא עשתה כלום אפילו באותו המקצוע, שהוא יסוד הפוליטיקה שלה: בענין משיכת לב ההמונים—ואפילו בשעה שהיתה הזדמנות ראויה לכך, בשנה זו נעשתה כנסת-ישראל שבטורקיה חומר טוב וחשוב מאד להפיץ בתוכה את הציוניות בפה ובכתב, אבל מה שנעשה בענין זה לא נעשה אלא במקרה ובלי שום שיטה ועל-פי רוב—על-ידי איניציאטיווה פרטית. לא היו לא עתונים ולא נואמים, שידורו לטורקים וליהודי-טורקיה, מה היא הציוניות, וכל אחד מאתנו חייב לשאול את עצמו: באיזה מקצוע נעשה איזה דבר על-ידי באי-כחה הרשמיים של הציוניות? או נשאל באופן אחר: נצייר לעצמנו, שאין לנו שום ועד-פועל מצומצם; מה היה משתנה בחיים הציוניים במשך שתי השנים שעברו? מה ומי היו מרגישים בהעדרו? אולי לא היה יוצא או האורגאן ה,רשמי שלנו "Die Welt", אבל זהו הכל, והכל זה הוא — נודה על האמת! — מעט מאד, יוצאת מן הכלל היא אך ורק עבודתה של הקימסיה הארצישראלית, כלומר של הפרופ' ווארבורג, שיסד את החברה הדלה לעת-עתה Land-Development Company ושהתחיל ליסד מעין פרמה-דוגמאית בארץ-ישראל, עבודה זו חשובה היא מאד בעינינו, אבל אף היא אין לה שום שייכות אל היעד-הפועל המצומצם, הלא אי-אפשר להסב את העינים מן המציאות ולהסתפק בבכיינות סנטימנטלית על המחלוקת הפנימית; הלא אי-אפשר להטוף למשמעת מפלגתית במקום שאין עבודה מפלגתית, להטוף לכך זאת אומרת—להטוף למשמעת-של-מות, כי הסתדרות שאינה עושה כלום, שאינה יוצרת, בעל-כרח סופה למות, אפשר להשתדל, שיתאימו פעולות שונות זו לזו, אבל הרי אין לעשות פשרה עם העדר-פעולה גמור, כלומר—עם המות.

.III

תעודותיו המעשיות של הקונגרס התשיעי.

נתיצב עכשיו על נקודת השקפתה של הציוניות האקטיווית, כפי שהובעה עד כאן בספרות.

קודם כל צריך לזכור מה שאמרנו וחזרנו ואמרנו, שלפי השקפתה של הציוניות האקטיווית יהיה הרעיון מתגשם עוד זמן מרובה לא על-ידי העם, אלא על-ידי המועט הנבחר. הוסיפו להוציא עתונים ציוניים, שלחו נואמים, הטיפו ברחוב-היהודים לציוניות, מכרו שקלים, קבצו נדבות לקרן-הקיימת הלאומית, יסדו אגודות חדשות — בקצור, עשו כל מה שתוכלו כדי למשוך את ההמונים אל המחנה הציוני. אבל אל-נא תקוו לגשם בזה את, שאיפתנו. תחלת הנשמתה תהיה רק על ידי אותם הציוניים המועטים בעלי-ההכרה, שיעבירו מיד את כל האגנדיה שלהם לארץ-ישראל. הרי שתעודתו המעשית של הקונגרס התשיעי אינה אלא אחת: להזדרז בבריאות האמצעים והתנאים, שהם נצרכים לפעולת-התחיה של מועט בעל-הכרה זה בארץ-ישראל. זוהי תעודה קונקרטית גמורה וברורה מאד. אין זאת אומרת, כמו שיש חושבים, לברוא תנאים אוניקסיביים לכניסת יהודים, מי שחושב כך אינו יורד לסוף דעה זו. אי-אפשר לברוא, תנאים אוניקסיביים לעבודת-אדמה בשביל יהודים עירוניים. שום עם אינו יכול לברוא תנאים כאלה. דבר זה, שיהודי עירוני יתחיל לעסוק בעבודת-אדמה בארץ-ישראל, יהיה עוד זמן מרובה מעשה-חלוץ, המעשה של המועט הנבחר, אם מדברים אנו על עבודת-אדמה ממש, כלומר, על עבוד האדמה בידים ממש ולא על התאחות מסחרית, שאינה מתאמת לשאיפתנו ביותר. כדי שיהיה אדם לעובד-אדמה מיד — נצרך לו אופי חזק וגאה וחבה יתרה לארץ ולאומה, אולם ההסתדרות הציונית מחויבת ליצור אותם התנאים, שעלידיהם יהיו חלוצים כאלה, כשיבואו למלא את תעודתם, מכובים אגנדיה בכמות היותר פחותה שאפשר. בדברים פשוטים: הקונגרס התשיעי חייב להתחיל בהחלט בעבודת ישוב-ארץ ישראל, ודוקא בישוב קרקעי; וצריך הוא להשתמש בזה בכל הנסיון של העבר ולהזהר מכל פילאנתרופיה שהיא. אין לו להושיב את האכרים, אלא לעזור להם, שייסדו ויבראו את הכל על דעת עצמם ועל אחריותם. ודבר זה אפשר לגשם רק על-ידי יסוד של קרן-קיימת קרקעית.

ולזה מסכימים כמעט הכל: הכל מכירים בהכרחיותה של קרן-קיימת קרקעית. אבל דוקא כאן מובלט ההבדל שבין הציוניות האקטיווית ובין המתונה ביותר, המתונים מוסרים מודעה: כן, אנו מוצאים צורך בקרן-הקיימת הקרקעית; אבל — אבל! ארור זה! — ראשית, צריך להמתיך עד שהפארלאמנט שבטורקיה ישנה שנוי עיקרי את דיני-הקרקעות של ארץ זו, שהרי עכשיו אין לו להקריט הקרקעי בטורקיה שום בטחון; שנית, צריך להמתיך עד שאפשר יהיה ליסד באנק קרקעי כהלכה עם אוכלוסיות, ולזה צריך יהיה להכשיר את עולם-הכספים או לעשות הלוואה או להמציא הגרלה או חברת-אחריות, — והכלל היוצא מזה הוא — להמתיך. לציוני אקטיווי יש דעה אחרת בענין זה: אין ספק, שדיני-הקרקעות השולטים עכשיו בטורקיה אינם מתאימים לצרכינו; אבל אין הם מכשול מוחלט לעבודתנו, ויקרא תוכיח, שאין לה עתה בעבודתה, לפי דבריה, אלא עיקר מסחרי בלבד, ואף-על-פי-כן בראה כבר קרידיט קרקעי בארץ-ישראל, אלא שמועט היא. ובכן הרי אפשר לעסוק ביסוד קרן-קיימת קרקעית אף בתנאים של עכשיו, ומה שנוגע לכמותה של קרן-קיימת זו, הרי אין לשכוח, שעולם-הכספים לא יתן לנו בעתיד הקרוב שום קרידיט לתכלית זו. נסוגא להפיץ באותו העולם את המניות של הבאנק האנגלו-פלשטיני, שהדיוידנד שלהן הוא 4% ואם בשביל למכור את המניות הללו מוכרחים אנו להשתמש בקולות-קוראים אל החברים-לדעה, כל-שכן

שאין אנו יכולים לצפות לאמצעים מצד עולם-הכספים לחכלית יצירת באנק קרקעי. מה שמצרים יצרה לה קרידיט קרקעי באמצעות הממון האינטרנאציונאלי — אין הנידון דומה לראיה. מצרים — מדינה שלמה היא, בעד הקרידיט שלה ערכה אנגליה העשירה, והעם המצרי הוא עובד-אדמה מעודו, ואנו אין לנו שום הסתדרות מדינית, שום ממלכה אינה ערכה בעדנו, ועדיין חייבים אנו להביא ראייה לעולם, שיכולים אנו להיות עובדי-אדמה, כי המושבות הארצישראליות, ביחוד אותן שביהודה, אינן מספיקות בתור ראייה כזו, לפי שהן עלו בהרבה מיליונים מיותרים ובהן התישבו בעלי-אחוזה עבריים פעוטים, ובכן, במדרגה הראשונה של התפתחות הקרידיט הקרקעי, מדרגת-הנסיונות, עלינו לשים את מבטחנו רק בהיגם של אנשי-האיריאה, של החלוצים, אבל בטוחים אנו, שכזמן הראשון אין לנו צורך כלל בקאפיטאליזם מרובים, וזוהי סבת הרבר: אל-נא נשכח, שהקרן-הקיימת הקרקעית נצרכת לנו בשביל כל אלה, שיש להם הרעיון והרצון לעבד בידיהם את אדמת ארץ-ישראל. בזמן הראשון לא יהיו לנו אנשים כאלה במספר גדול ביותר. וקרן-קיימת קרקעית בעלת 5—4 מיליוני פראנק תספיק לזמן הראשון. עם התחלת פעולתה, ראשית, יהא הולך ומתרכה מספר היהודים הבקאים בעבודת-האדמה שבארץ-ישראל; שנית, יתחילו לראות בהשקעת הרכוש בקרן-הקיימת הקרקעית עסק יותר טוב משרואים בזה עתה, ושלישית — יתרבה הנסיון. אז, לאחר שנים אחדות, אפשר יהיה לחשוב מחשבות על יסוד באנק קרקעי כהלכה על יסודות פינאנסיים כלליים, אבל מתחלה צריכים גם ה"מלויים" גם האכרים-הלויים להיות מתוך החלוצים, מתוך המועט הנבחר, המיליונים הראשונים של הקרן-הקיימת הקרקעית ינתנו לא על-ידי העשירים, אלא על-ידי הנומים לציון; האכרים הראשונים, שישתמשו בקרידיט, יהיו יהודים, שהם מסורים להרעיון הציוני. כי חייהם של האכרים הראשונים בזמן הראשון לא יהיו נוחים; יותר קל ללמוד מלאכת תפירת-כפתורים בני-יורק מלטפל במחרשה בארץ-ישראל, ובכן לפנינו — הן-של-חלוצים בשביל עובדים-חלוצים, אחת אי-אפשר לנו עתה לעשות, אבל זאת אפשר לנו לעשות בכל תנאים שהם, ואין לנו מה להתיר.

כך אומרים הציוניים האקטיוויים בנגוד ל"המתונים". ומחלוקת זו ברבר הקרן-הקיימת הקרקעית, שלפעמים היא עוזה מאד, היא, כמו שאמרנו כבר, בת-קול של שתי השקפות-עולם, של שני מיני מכסים, של שתי פרוגרמות. אבל במעשה אין כל המחלוקת אלא מלחמה בין רשלנות מתונה ובין יצירה אקטיווית, ולא — כמו שיש חושבים — בין הציוניות ובין חבת-ציון הישנה. הציוניים בעלי חוג-מבט צר, שבאים עמנו בחשבון, כמה אכרים אפשר יהיה להושיב בסכום של שמונה מיליוני פראנק, אינם מבינים את ערכה של הקרן-הקיימת הקרקעית, שהיא צריכה להוסיף להוסיף של-חלוצים בשביל אכרים-חלוצים. כי אין הם מכירים בכלל בערכו של המועט האקטיווי בהגשמת הציוניות. אמנם, בסכום של 8 מיליונים אין להושיב אלא אלף בתי-אכרים בלבד, אבל כשנושיב אותם ונוכח, ראשית, שההון שהושקע בהם מביא רבית כשער הרגיל שבשוק, ושנית שהאכרים שמחים במצבם החמרי, תהיינה לזה תוצאות חשובות מאד: אז — ורק אז — תהא לנו אפשרות למשוך אלינו אף בעלי-הון, שאינם מתעוררים על-ידי הרעיון, אלא על-ידי רדיפה פשוטה אחרי הרווח, כלומר, אז תהא לנו אפשרות לחשוב מחשבות על באנק קרקעי בעל אובלי-גאציות בסכום של עשרות מיליונים; חוץ מזה, יגדל מספר היהודים בעלי אלפים רובל לפחות, שנמשוך אותם אל עבודת-האדמה שבארץ-ישראל, ועל-ידי זה נחזק את הבאנק הקרקעי שעתיד לבוא; וגם חוג עבודת-האדמה הישראלית יגדל, ועל-ידי זה יהיה מקום יותר מרווח להתפתחותה. בעיניו של ציוני אקטיווי אין הקרן-הקיימת הקרקעית בעלת המיליונים האחרים מותר, אלא אמצעי; אלא שאמצעי זה יכול לצאת אל הפועל מיד, בלי להתמין בללום, ואם רוצים אנו, שהקונגרס התשיעי לא יהא קונגרס של דברנות בלבד,

צריכים אנו לדרוש דרישה נמרצה שבנמרצה, שיחליט ליסד קרן קיימת קרקעית מיד. בפרטי הענין, איך ליסדו, אם הקרן הלאומית צריכה להשתתף בזה או לא, אם יש לשתף בזה גם הסתדרויות, ישראליות אחרות, ואיזו הסתדרויות ובאיזו תנאים, — בכל אלה לא נעסוק כאן. זהו ענין לקונגרס עצמו, יותר נכון, לקומיסיה בת-סמך, שתדון על הענין בשעת הקונגרס. רק דבר אחד חשוב לנו: הקונגרס התשיעי מחויב לפתור את כל השאלות הללו, כי, אם לא עכשיו—אימתי?

התעודה השנית, האחוזה בראשונה, היא — להשיב את הפועלים הקרקעיים העבריים בארץ-ישראל. זוהי שאלה חשובה מאד, לפי שהאכרים היותר טובים יהיו אלה שיעבדו תחלה זמן-מה בתור פועלים בפרמה מחנכת או במושבות הקיימות, בנוגע לראשונה, הרי כבר נוצר לזה, הודות לפעולתו של החבר-הפועל היחידי שבין חברי הועד-הפועל המצומצם, הפרופ' ויאריבורג, מוסד מיוחד — החברה להכשרת הישוב בארץ-ישראל, שכבר התחילה עובדת, ולמרות התלונות השונות יש להחליט על-פי ידיעות מדויקות, שהיא עובדת בהצלחה. צריך רק להשתדל, שמוסד זה יקבל את האמצעים המועמים, שהם נצרכים לו מאד להרחבת העסק, דבר זה אינו ענין לקונגרס, אלא לכל אחד ואחד מן הציוניים, אבל הקונגרס יכול ומחויב הוא לעסוק בהושבת הפועלים במושבות. לדעתנו, צריכה תמיכת ההסתדרות הציונית בענין זה להיות משני מינים: חמרית ורוחנית, התמיכה החמרית היא — בנין דירות, שישכירו אותן במחיר נמוך לפועלים, ויסוד חנויות ובתי-אוכל צבוריים על-יד כל מושבה גדולה, והעיקר — במושבות שבגליל, ששם עוסקים האכרים בעבודת-השדה, ואף כאן צריך שלא יהא מקום לא לפילנתרופיה ולא לביורוקראטיה. — והתמיכה הרוחנית נכללת בבתי-דין של בוררים, שצריכים להוסד בכל המושבות לתכלית בירור כל הסכסוכים הצומחים בין הבעלים ובין הפועלים. ואף בענין זה אין אנו יכולים לברר כאן את השאלה בפרוטרוט, ובפרט אחרי שכבר כתבנו על זה לא אחת ב„העולם“ וב„Jüdische Zeitung“ (*). כאן אין אנו אלא מציינים אותן התעודות, שהקונגרס התשיעי מחויב ויכול לברר אותן. ואם ירצה הקונגרס לברר אותן — ימצא אף את האמצעים הנצרכים כדי למלא אותן. וכיון שבאנו לידי כך נעיר, דרך-אגב, על ענין אחד חשוב מאד: במוחים אנו, שבמקצוע העבודה המעשית בארץ-ישראל תהיה לציוניים תמיכה הגונה מצד שאר ההסתדרויות הישראליות, ויק'א בכלל, אבל לא מצד חברת „כל ישראל חברים“, לצערנו, לא עסקי הדיפלומאטים שלנו עד כאן בדיפלומאטיה היחידה, שהיא ריאלית באמת: ביצירת יחסים של ידידות עם כל אותן ההסתדרויות הישראליות, שהן עוסקות פחות או יותר בעבודת ישוב ארץ-ישראל או שהן מוצאות ענין וחפץ בעבודה זו. ערכה של עבודת יק'א בארץ-ישראל אינו נערך, לצערנו, על-ידי הציוניים לפי מדת חשיבותה, ערך זה, לדעתנו, עצום הוא, ועבודה משותפת עם הסתדרות זו במקצוע הישוב הקרקעי היא בגדר האפשרות, אותם הדברים עצמם יכולים להאמר אף על חקרת „עורא“ הברלינית (שאין להחליפה ב„חברת-העזרה“ או ה„הילפספערציין“). באספה השנתית הכ"ה של חברה זו, שנתאספה זה לא כבר, נתפרסם, כי, באמצעות הבאנק האנגלו-פלשתיני נכנסה החברה במשא-ובמתן עם אכרי פותח-תקוה בדבר הושבת פועלים יהודים על אדמת כפר-סבא השוממה; הצעה זו תתגשם בשנה הבאה וע"י זה יברא מפוס חדש של מושבה לפועלים-קרקעיים, שיעלה בהוצאות מועטות שבמועטות. דבר שאין צורך לדבר עליו הרבה הוא — שההסתדרות הציונית יכולה לקוות להשתתפות מצד הועד לישוב ארץ-ישראל שבאודיסא. אגב, בנין דירות ולות ויסוד מוסדות חברותיים

(* בעיני „הפועל הצעיר“ לא מצא חן מאמרי ב„העולם“ בענין זה, אבל את התנגדותו לדברי הביע בצורה כל כך נסה, עד ששלל ממני את האפשרות להשיב לו.

כלכליים בשביל הפועלים אינם דורשים הוצאות מרובות. בסכום של שלשים אלף רובל לשנה אפשר היה להוסיף במשך שנים מועטות על בתי כל מושבה ומישיבה מן המושבות הקיימות בתים לפועלים, ואם לא תוכנס אל כל הענין בירוקראטיית מאוכזת יהיה הרכוש שישוקע בזה מביא רבית הגונה.

לבסוף—התעודה השלישית, אולי תעודתו המעשית היותר חשובה, של הקונגרס הבא, הוא—תקן המוסד המרכזי שלנו, הועד-הפועל, כי כל מיני ההחלטות של הקונגרס, כמה שתהיינה מושכלות ועמיקות, תשארנה אותיות מתות, אם חברי המוסד הצריך להוציא אותן אל הפועל הם אנשים מחוסרי-כשרון-המעשה ונעדרי רצון ציוני כביר, כאן עלינו לזרות הלאה כל כוונות, דיפלומאטיות ולזכור, שמוכת הציוניות יקרה מכל מיני אנכיות, בראש הועד-הפועל שלנו צריך שיעמדו אנשים, שהם מוכשרים להיות מנהיגי הציוניות האקטיווית, שהם יכולים לעבוד עבודה-של יצירה, שהם חותרים בלי-הרף למטרה קבועה, בשביל, להמתיץ אין לנו צורך בועד-פועל, ואולם זוהי קודם-כל, שאלת מי ומי, ולפיכך אין לנו יכולים לעסוק בה כאן. אך אחת יכולים לנו לומר בלב בטוח, בלי שום חשש של טעות: הועד-הפועל הקטן הקיים עכשיו לא מלא, בתור ח'טיבה אחת שלמה, את התקוות, ששם בו הקונגרס השמיני; אדרבה: הוא הראה לדעת, שאינו מתאים לצרכי-השעה, והרי בבחירת ועד-פועל ראוי-לתעודתו מחצית העבודה עשויה כבר, ודוקא אותה העבודה, שלפי עצם תכונתה אינה יכולה ליעשות אלא על-ידי מספר קטן של בני-אדם, ובאמת, מה יכול הקונגרס לעשות בענין ההתקרבות לשאר ההסתדרויות הישראליות? באופן היותר טוב—לקבל איזו ריזולוציה, אבל לגשם ריזולוציה זו במעשה, להכניס אליה תוכן-של-חיים—דבר זה הוא רק ברשותו של הועד-הפועל, מה יכול הקונגרס לעשות בענין פרסומה של הציוניות בעולם המזרחי ובעולמם של יהודי-טורקיה? מה יכול הוא לעשות בענין חוץ הלאומיות בתוך היהודים בטורקיה, שאולי עתידים גם הם להסחף בזרם ההתבוללות כמו שנסחפו יהודי כל שאר הארצות אחרי שהונהג בהן משטר קינסטימוציוני?—כאן יכול לפעול רק ועד-פועל בעל-אנרגיה, ומה יכול הקונגרס לעשות באותו, בין-הזמנים, בשנים שבין קונגרס לקונגרס, שבהן נחוץ להחליט מיד, איך ראוי להתנהג בהתאמה להמאורעות הפתאומיים ולהשנויים שבחוגי החיים החברתיים הנוגעים אלינו?

רק ועד-פועל בעל חוג-מבט רחב, רצון כביר ונפש מסורה לרעיון הגדול יכול למלא את כל תעודות הציוניות של עכשיו, שהן מנויות למעלה, משעה שמת הרצל לא היה לנו אורגן כזה, אם רוצים אנו, שתשוב הציוניות לתחיה, שתעשה גורם-לחיים בישראל, חייבים אנו להשתדל, שהקונגרס התשיעי לא ישים לב לשום כוונות צדדיות ויפקיד בתור עושי-רצונו אנשים, שהם לא רק ציוניים טובים—בזה אין די,--אלא שהם אנשים ציוניים בעלי-אנרגיה, שיכולים לרצות ויכולים לגשם את רצונם, (סוף יבוא).

(*) עד היכן הגיע חוסר-פעולתו של הועד-הפועל שלנו יכול הקורא לראות מן הקורסופונדיציה שבגליון ב' של "Послѣдствѣ", שאין להאשימו ביחוס שלילי אל הועד-הפועל: "מן הצד האחר—נאמר שם—מוחש היה אף אצלנו חוסר מרכז מאורגן, שהיה יכול לסדר כראוי ובמהירות את הפולמוס הספרותי הזה ולהוליך אותו בדרך הנכספת". ותוצאת הדבר היתה—שמר פילון פריסקו, "שונאה הישן והמוחלט של הציוניות", הפיץ ידיעות בכל העולם על יהוסה של טורקיה אל הציוניות, וכדי כיוון וכאב על חלול זכרונו של הרצל!

סוֹסְתִי.

מעשה נורא.

נמצא בתוך כתביו של ישראל-מטורף ונתגלגל ובא לדפוס עלי-די
מנדלי מוכר-ספרים.

פרק שבעה עשר.

אל תפתח פה לשון.

—הנני!—אמר אחד, פליני אלמוני, שיצא פתאם מתוך החורשה ועמד לנגדי—

הנני כי קראת לי!

ראיתי את הפנים החדשות ונתבהלתי. בעל בלורית גדולה הוא וסבוכה, כובע אדום עם נוצות מכל מיני עופות על ראשו, ערפו שמן ובריא ועיניו איטיות ומראהו מראה גולן נורא, שרבים המית בחייו. טעם מיתת הייתי מרגיש באיתת שעה, כאלו חרב חדה של זה מונחת על צוארי ובא קצי. ואני עוצם עיני ואומר וידוי בלחש.
—שא עיניך, בחור!—אמר לי, מוציא מפיו שחוק משונה, שאין האוזן סיבלתו, וקול השחוק הולך בכל היער ומתחלק לכמה וכמה קולות, כאלו אלפי מכשפות קולניות פצו פה בבת אחת.

—שחוק זה הוא שחיק גבור על חלש—אמרתי בלבי. עור מעט אלך לבית עולמי ואינני!—ומעשה שטן, היה חן עולמנו גדול עלי אותה שעה, טוב ויפה יותר מכל תענוגי העולם הבא. כמה נאה הוא העולם הזה וכמה נאים הם בני האדם! אשרי מי ששוכן כאן וחלקו בין החיים. ואלמלי רבים מאותם בני האדם הרגישו מה שאני הייתי מרגיש באותה שעה היו אומרים: שקר הכבוד והבל גאות אדם! התחרות למה, הקנאה והשנאה, הקטטה והמלשינות על מה ולמה? כל בני אדם הרי אחים הם, אל אחד בראם ואב אחד לכלם. פלוגי למשל, איש צר ואויב, משטין ושונא את הבריות, הרי היה מתודה ואומר: אוי לי, שלא חכמתי בתחילה והייתי מתעולל על בני אדם נקיים ומקנטרם בדברי חירוף וגידוף: הללו—גרים נדורים, סופנים לתוכם נכסי האזרחים ומכתי מדינה הם, והללו תגרנים רמאים הם, בזים ושפלים וכל רגש כבוד אין בלכם. אוי ואבוי לי! הייתי בעל חמה, צר עין ורע לב ופספסן גדול. חנפתי לגדולים, טפלתי שקר בכתב ובפה ומסרתי חלשים ביד חזקים, מעטים ביד רבים, מה עשו לי אותם הנדחים והנרדפים, הגולים האימללים, שהרעותי להם? מרובות צרותיהם של העלובים הללו, יסורים ומיני פורעניות באים להם מכל צד, תלאתי ואנחותי, דחקות וראגות בכל יום ובאתי אף אני ועמדתי עליהם להוסיף על צרותיהם.

בשעה זו, שהייתי בסכנה להפטר מן העולם, נתחבב עלי העולם וכל בריותיו, והייתי מתאמץ לפקוח את עיני ולראותו עור הפעם.

עולם הפוך נראה לפני, ערבוביה משונה, נצוצי אש מנצנצים בעיני וקול זועות באזני. מיפות של זיעה מכבצות ויוצאות בבשרי וורם של קור וחום ביחד עובר בכל גופי. גלגלי-אש מגוונים משונים חוזרים על פני ובתוכם כלב גדול ושחור עומד, לוטש עיניו וחורק שיניו ומחליף צורתו בכל רגע. עד שלבסוף הוא לובש צורת אדם פרא ואני מכיר בו את זה, שראיתי בתחילה!

עמדתי לפני ברחת וזיע כעכבר לפני החתול, שהולך ומשחק עמו עד שחינקו ויבולעו.

— אם כך אתה מתפחד—אמר לי האלמוני בנובה וגאין. נותן עיניו בי—דע אפוא מפני מי אתה מתפחד ולפני מי אתה עומד. אני הוא הפותח שער בפני כל, לעבור בו מן העולם ועד העולם, הללו יוצאים ומתעלמים והללו נוצצים ובאים. בכחי אני עומד תמיד בפני זה שכנגדי, מתגרים אנו זה בזה, דוחים ומקריבים, מכניסים ומוציאים ועושים כל מעשינו זה להפך מזה, ועל ידי תחרות זו יקום דבר ומעשים מתקנים יוצאים מתחת ידינו, אני לבדי מראשית הייתי שורר בנהלתי, ויוצא מחלצי, שהיה לאור עולם, שבה מאין הוא בא ומשתדל להמעיטני ולצמצם שכיתי, ואני והוא עוקבים זה אחר זה, ימים ולילות ינקפו—והנה „הומן“ אחרינו. אני — שר החושך, אני השמן, אני אשמדאי, מלך השרים!

קריאת „שמע“, שהיא סגולה ברוקה ומנוסה מפני המזיקים, לא הועילה לי להסיר שמן מלפני, אדרבה הוא מתקרב אלי. מסתכל בי בעקימת חוטם, שוחק ואומר: חזק חזק!—ונתחזקתי.

— שאני ואשאלך, אדוני הגדול והנורא—אמרתי לו ביראת הכבוד—מתוך הדברים שאמרת נראה לי, שאתה וזה שכנגדך נחלקים אתם „בהויות“ העולם. מה שזה מקרב אתה מרחק, מה שזה מושך אתה דוחה, הוא מרכיב ואתה מפריד וממנו וממך תסתיע הבריאה, וגלגל חוזר הוא—. הילודים למות והמתים לחיות תנועה עולמית! בה ומקום וזמן הולכים ונעשים על ידה, ואם הדבר כך הוא ויפה דנתי, הרי אין רע יוצא ממך לעולם.

—זהו מה שרציתי לומר לך. שאין איני מפסיד את העולם כמותכם, בני אדם, מתוך רשעתי, כפי שאתם סוברים, אין הצרות מתרבות בעולם כמו משובכם, אני הלא שמן המשחית נקרא אני אצלכם. בכל צרה שלא תבוא הכל קיבלים עלי ומרשיעים אותי, ואף על פי, שאין הצרה נראית כל כך בעולם, ואתם, בני אדם, הורגים ומפילים רבבות חללים בפעם אחת, וצרות רבות ויסורים קשים באים על ידכם ואף על פי כן טובים וישרים אתם קרויים! ולא עוד אלא שאתם מבקשים לקבל שכר על מעשיכם הללו, שהרי מעשים טובים הם לפי דעתכם, חכמים אתם בעיניכם, חכמים גדולים, מוצאים חסרונות הרבה במעשה בראשית ושניאות בסדר העולם ומדמים, שאתם השכלתם יותר ואתם הייתם בוראים עולם שכלו טוב, וכשנמלתם עולם בניי ומשוכלל זה קלקלתם אותו בכל מקום, כתינוק מקלקל את האורלוגין הבא לידו. אני מה שבמיני אני. בכל הבריאה כלה שולמים חוקים קבועים לכל הבריות, והכל שווים שם, אין אחד נבדל לטובה מחבירו. אין שם לא טוב ולא רע. לא רחמים ולא אכזריות, אלא הכל מתנהג על פי חוקים נאמנים וקיימים לעולמי עולמים, ואתם בני אדם באלה לא חפצתם, נתפרדתם לגוים ולשבטים, לכתות ולמעמדות, למפלגות וצבורים, ודתיים ודיניהם של אלה משונים משל חבריהם.

—אבל כנגד מה אתה מדבר זאת?—אמרתי לו נכנס לתוך דיבורי.
—כנגד מה שאמרת קודם אני מדבר, כנגד חבורות של חסד ובעלי הרחמים שבכם. רצונו להודיעך, מהיכן באו אלה לכם ומה הולידם. בשביל כך אתם צריכים לרחמים, וחבורות של חסד הולכות ומתרבות במקומותיכם, בשביל שאכזריות, נגישה ואלמות, מתגברות אצלכם, ואלמלי אמת ויושר היו שולטים בעדתכם לא הוצרכתם לרחמים, ובעלי-טובות וחבורות של חסד לא היו מצוים כל כך אצלכם, שומע אתה?
—בע!...—גסמתי בלשוני.

—בע זה, שאתם מבעבעים פעמים, קל להבין יותר מדיבורכם. בעסקי עצמכם אתם מדברים כפקחים, לבכם יודע מה יפה לכם, ואותה מבקש ודורש גם פים, וכשזרמן לכם להסיח על עסקי צבור בכתב או בפה, באסיפת עם, אתם יוצאים מרעתכם ונעשים שישים, איתך דבר המתבקש אין אדם נותן לבו עליו, הפה דובר שלא כענין,

מרכה משל ומליצה, מעקם דיבורי לכאן ולכאן ומערבנו ואינו מסיים במה שפתח, ידו הדווים, איך בני אדם מעקמים את דיבורם, מתנה טובה זו, ומגלים את חפצם בקושי יותר מבהמות. שומע אתה, שומה?

— שומה אני ואיני יודע מה אתה סח ולהיכן דברך מגיעים— אמרתי לו בעקומת שפתים, כמתרעם על שפגע בכבודי, מחריש עליו רעה בלבי ואומר: שרי, קרע שמן!— הדברים מגיעים לך— לאגרתך ולאגרת החברה ולכל השיחה שלך עם הסוסה, שעלתה באוני. ואני אמרתי. יפה, בע' זה, שבע עת כחמור, במחילת כבודך, מכל דרשותיך, הגע בעצמך אם לא שומה אתה! סוסה דוויה עומדת לפניך, בריה כחושה ורעבה, שהיא נזקקת למוזנות כדי להחיות נפשה, ותחת חשש ושעלי שעורים אתה רוצה לזכות אותה בתורת המשחק ודברי שעשועים! ולא אתה בלבד עושה כך, בוא ואראך שוטים רבים פטפמנים, האומרים לפני עניים מדוכדכים דברי כבושין ודרשות של הכל כמיתך— בשביל שאני שמן דרכי להיות שמ בעולם, ואני מעורב שם עם הבריות ובא לבתי הגדולים אנשי השם, רואה את מעשיהם ושומע את שיחותם והכל גלוי וידוע לפני— הרבה שומים ראיתי בין החכמים, ובין המיכחים והדרשנים יותר מכלם. השוטים הללו רוצים לבער כמה וכמה רעות מן העולם בדברי תוכחה ומוסר, ואינם יודעים שאין אותן הרעות באות ומתקיימות אלא על ידי כח גדול, שהוא מולידן ומחזיק בהן, ואין כח כפה לדון עם זה, שתקיף ממני. מניח אני את הרעות הכלליות, שהן רעות כל באי עולם ואיני מדבר אלא ברעות פרטיות של ישראל, ולא בכל הרעות אלא במקצתן, לדוגמא. הדרשנים והמוכיחים שככם קוראים תגר על המלמדים, שאינם לא בתורה ולא בדרך ארץ, ומעמידים תלמידים בורים ופראים כיוצא בהם, מלמדים קטיגוריא על הגשואין המקדמים, על מנהגים זרים ובטלנים מחי-תפל, שונים ומשנים, על בעלי-מיבות ועל שתדלנים, העוסקים בצרכי צבור, כביכול, וכיוצא באלה, המתרבים וצומחים ביניכם כעשב הארץ. הם מוכיחים, מזהירים ואימרים: הניעה השעה להבין ולהשכיל ולהפטר מכל הרעות האלה! אבל מה היעילו בתוכחתם? הדרשה ידרשו והכל מתנהג כשהיה. ולמה? מטעם פשוט זה, מפני שבעולם שולט חוק אחד לכל בני בשר, לאדם ובהמה יחד, לא יועילו לנגדו דברי מוסר ותוכחות; חוק אמיץ כח גבור מכל הגבורים וסרבן מכל הסרבנים, וכשמעכבים עליו הוא מתהפך בתחבולותיו ומוצא לפני אלפי דרכים אחרים לצאת לפעול. חוק זה הוא— „אכילה“, שהכל צריכים לאכול, וכל אחד ואחד מן החיים מבקש פרנסתו, להתקיים בכל תחבולה שהיא! המלמדים מה הם?— אלו אוכלים בני אדם בכס, שמתאווים לאכול וחפצים לחיות, ואי אפשר להם למלאות תאותם זו אלא דוקא על ידי הבאת בניכם לבתי-ספר שלהם, פרנסתם היא שכופה אותם לבקש תחבולות ולעשות כל מה שבידם, שבניכם יתלמדו אצלם על כרחכם ושלא במיכתכם. בפניכם הרי עומד כח גדול, חוק עולם הוא הגלחם עמכם, והמוכיחים הצעקנים לא ינצחו אותו בקול דבריהם, והוא הדין בנשואים מוקדמים. רבים יש בכס, שאי אפשר להם להתקיים אלא דוקא על-ידי שדכנות, והם יושבים ומוזונים ויוונים והולכים ועושים תחבולות להשיא את בניכם כשהם קטנים, אתם על כרחכם מוליכים את בניכם לחופה קודם זמנם, שלכך יש אצלכם כתית כתית שדכנים, ואלה על כרחם הם שדכנים, עוברי עבירה, מפני שהיא פרנסתם ועץ חיים היא למחזיקים בה, וכך הוא הדבר במעשי תעתיעים, איתם המתעתעים הלא הם מחנות של בטלנים, שאי אפשר להם להתקיים אלא דוקא על ידי דברי תפל, והם מערימים לחבב אותם עליכם, אתם על כרחכם משמרי הבלים, שלכך ישבכם מהבילים, והם על כרחם מהבילים, שבכך הם מתפרנסים וחיים בנעימים, כיוצא באלה, בעל טובות, השתדלנים שלכם— אלו בני אדם פחותים, שלא היו יכולים להתקיים אלמלא נתמנו מעצמם ובתחבולותיהם אפסטרופין עליכם, לפקח על עסקיכם ולעשות עמכם טובות, כביכול, הם על כרחם משפיעים עליכם טובות, ואתם על כרחכם מקבלים את טובותיהם.

אלה ועוד מיני נפשות הרבה כמותם, מטפלים בכם, ככלבים שמטפלים בנבלה, ומתאמצים שתהיו עומדים בין המהלכים. כל באי עולם הולכים וגדלים בהמשך הזמן? וצרכיהם ודרישות חייהם מתחדשים והולכים עמהם, כהחלוץ הזה שגדל ומלבושו גדל עמו. ואתם עומדים כאדני השרה, מין חיה זו בצורת אדם, מחוברת בטבורה לארץ, ואינכם זזים ממקומכם.

חיוור אני ואומר, שבפניכם עומד כח גדול, חוק טבעי נלחם עמכם על ידי המחנה העצום של אותם בני-אדם, שמבקשים אוכל, וכל מעשיהם וכל תחבולותיהם אינם אלא לשם פרנסתם וקיום נפשם. אתם- נוזנים ומתפרנסים זה מזה. אתם איכלים ומכלים זה את זה, ואלמלי שערי הפרנסה לא ננעלו בפניכם, והרשות היתה נתונה לכם לחיות ברווחה כדרך כל האדם, הרי כל הפגעים הרעים הללו לא היו אצלכם. וכשיהא רצון לפתוח שערים, וכל הארץ תהא לפניכם, הלא כל הפגעים האלה כעשן יכלו מאליהם ותהיו נגאלים מכל צרותיכם נאולה שלמה במהרה. אבל כל זמן שאני. אשמדאי, קיים לא אתן לעשות דבר זה. אני אהיה עם פיפיות היוסקים בכם, שיהיו שקלים וטרים, דנים ומתוכחים ודורשים כל הימים ואינם עושים כלום. אין אתם ניתנים אלא לדרשה, לדרוש בכם— ודינכם לא יהא נגמר לעולם, סגור לפניכם דרך החיים וחינה אין לכם! לכו פשמו ידיכם זה בזה, איש את בשר רעהו אכלו, והעור זה מעל זה הפשימו— והרוח ישא את כלכם!

—אוי, אוי לי!—צעקתי, נאנח ומניח ידי על ראשי—מה עשינו לך? ולמה אתה כך ציור אותנו?

—למה אני צורר אתכם?—החזיר לי, חורק עלי בשיניו—שנאה כבושה בלבי עליכם על שהייתם מסגפים אותי.

—מה אתה סח?— אמרתי לו, תיהא ומשתומם—אנו סנפנך, אנו?
—שלמה המלך שלכם!—אמר לי ברונו וקצף גדול—המלך שלמה שלכם תפס אותי לשעבר, אותי האשמדאי, משים הקולר בצוארי, ואני זכור באי זה צער הייתי נתון. — אבל אנו מה?—אמרתי לו—מה אנו חייבים? למה נסבול עכשיו בשביל מעשה שהיה לפני אלפי שנים? והדין הלא חיבה עליו לשמוע דבריהם של שני בעלי דין, אוי, אוי מה חמאנו ועל מה אני נענשים?

—המלך שלמה שלכם הוא!—נער בי בנויפה ובעט בסוסתי העלובה, שהיתה עומדת לה כל אותה שעה מן הצד ברתת וזוע—אתם חייבים, אתם! ועתה ארורים אתם ורבעה בכם כל הקללה, שאני מקלל אתכם: ראו ראה את הכל ולא מה שראוי לכם לראות, הוֹ נִשְׁמָעִים לְכָל וְלֹא לְאוֹהֲבֵיכֶם הַנֶּאֱמָנִים. הוּא מְרַבֵּם לְדַבֵּר עַל עַסְקֵי אֲחֵרִים, שְׂאִינֶם שְׁלֹכֶם, וּכְשִׁיחֵי אֲחֵרִים מְדַבְּרִים בְּכֶם תִּקְפְּצוּ פִּיכֶם וְהַדִּיבּוֹר יִסְתַּלֵּק מִכֶּם, לְכוּ בְּכָל הַדְּרָכִים וְלֹא בְּדֶרֶךְ חַיִּים וְאוֹשֶׁר, בְּעַל־טִיבוֹת שְׁלֹכֶם יִפְרוּ וִירְכוּ כִּפְרֵעִישִׁים בִּימֹת הַחֲמָה, וְיִהְיוּ מִשְׁפִּיעִים עֲלֵיכֶם טִיבוֹת הַרְבֵּה כֹּךְ עַד שֶׁתַּחֲלוּ מְרֹב טִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא יֵהָא בְּכֶם עוֹד כֹּחַ לִקְבָּלָם, אוֹתָן הַחֲבֵרֹת וְאוֹתָם הַגִּבּוֹאִים, וְאוֹתָם שְׁלוּחֵי דְרַחֲמָנָא יִצְיֹצוּ אֶצְלָכֶם כְּעֶשֶׂב הַשָּׂדֶה, וּסְפָרֵי הַחֲשׁוֹנוֹת יִהְיוּ כְּלִים וְאוֹיְבֵידִים. הַמִּסְקָאוֹת שְׁלֹכֶם לֹא יִהְיוּ בְּמִלִּים לְעִילָם, הֵבֹ כֶּסֶף, הֵבֹ זָהָב, וְתַחַת בֶּשֶׂר אֲכָלוּ עֲצָמוֹת! הָעִשְׂרִים, בְּעַל־כִּיסִּין שִׁבְכֶם, יִהְיוּ מְפֹזְרִים מִמּוֹנֶם עַל דְּבָרִים מִיִּתְרִים, לֹא מוֹעִילִים, וּבְכָל מָקוֹם, שֶׁהֵם זֵרִים בּוֹ וְאִינֶם מִתְּבַקְּשִׁים שֵׁם, וְעַל דְּבָרִים שִׁישׁ צוֹרֵךְ בָּהֶם, וּבִמְקוֹמָם, לֹא יִתְּנוּ פְּרוּטָה אַחַת. הוּא רַחֲמָנִים אֵלָּא דּוֹקָא לְאַחֵר זָמָן, כְּשֶׁאֵין לַחֲקֵן עוֹד בְּרַחֲמֵיכֶם; כְּשׁוֹה יִרְדַּ מִנְכֶּסֶי וּמִכְבוֹדוֹ וּמַחְזִיר עַל הַפְתָּחִים, אִי כְּשׁוֹה נִתְּלַדֵּל מְרֹב עוֹנֵי, גּוֹסֵס וְנוֹטָה לְמוֹת, וּבִשְׁעָה שׁוֹה עוֹמֵד עֲדִין עַל מַעֲמָדוֹ וְעוֹסֵק וּמִבְקֵשׁ לְהַתְּפָרֵס בְּכִבּוֹד הַיִּרְדוּהוֹ וְעָשׂוֹ אוֹתוֹ מִדְּרַם תַּחַת רְגִלֵיכֶם! צִדְקָה לְעִנִּים וּלְבַטְלָנִים וּלְדוּוּיִים עַל כְּרַחֲמֵם תַּתְּנוּ, וְכָל מַה שֶׁתַּתְּנוּ לָהֶם כֵּן יִרְבוּ וְכֵן יִפְרְצוּ, וְלַעוֹלָם לֹא יִפְסְקוּ מִקְּרִבְכֶם דָּלִים וּמְדוּלְדָּלִים, נְנוּעִים וְדוּוּיִים, בְּמַלְנִים

וחסרי לחם, ולגדור בפני העניות והבטלות, כגון ללמד בני העם אוטנות, דברי חכמה ודרך ארץ, שמפרנסים את בעליהם—את זאת לא תבינו ולא תעלה על דעתכם, רוח שטות יהא נכנס בכם ומקופת הצבור והטסקא, שבני העדה, ורובם מדרלת העם, משתתפים בה, תרימו חציה לבית-החולים, לוקים זה, שמכלה ממונכם ומקצתם של חולים עניים זוכים להתקבל בו בחנם קודם מיתתם, וחציה השני רובי תרימו לדברים שבקדושה ולבטלנים ולנמשות, וקצת לחנוך נערים מדרלת העם בבתי ספר של העדה, ולשם לא יהיו מתקבלים אלא כרי עשירית מהם, והנשארים ירעו עד שיסתאבו ויפרעו באין מוסר, וכל מיני בטלנים וריקים וקבצנים דוויים ומדולדלים מהם יצאו ויטילו עצמם על הצבור, וכך יהא גלגל של צדקה ועניות, של גמילות חסדים ובטלנות וקבצנות חוזר בכם לעולם, ואם יאמר אחד לתקן המעוות לא תאבו ולא תשמעו לו, ושמא זה חכם הוא וכסף אין לו, תרחיבו עליו פיהם וצא, צא, תאמרו לו, הואיל ואצלכם בעלי-בתים אמידים יושבים בראש ובעלי המאות להם הרעות, בצרכי העולם הזה תשתדלו כל אחד ואחד לעצמו, ובצרכי העולם הבא ישתדל, כדרך הערב, אחד על חבירו, ובשביל כך יהיו אחרים מאומות העולם ניהגים בכם דין ערבות, ובכל דבר תהא ערבים זה לזה בפניהם—איש אחד יחטא וכל ישראל חייבים, הגדול בכם יהא משפיל עצמולפני גוי קטן באומות העולם ומשתבח בחברתי, ואצלכם, בתיך אימתכם, הצעיר ירהב בגדול והנקלה בנכבד, ההדיוט יקפין בראש והשוטה יאמר חכם אני, עם-הארץ יהא מלעיב בתלמיד חכמים, ובור יהא בעיניו ירא שמים יותר מיודעים את התורה, התחרחרו והתחרו זה בזה, איש את רעהו חיים בלעוהו—תבלעכם ארץ והרוח ישא את כלכם! כך נאה וכך יאה לכם, ואני באידכם אשחק, אלענ מרוב שמחה!

שחק האשמדאי—ונתמלא כל היער שחוק גדול, שחק והלך מעיני!
(עוד יבוא).

הַיּוֹפִי וְהַבְּרִיאוֹת בְּזִמְנֵן הַתְּלִמּוּד.

מאת

שמואל קרויס.

1. קדמונינו חוו את דעתם בכמה מגלויי החיים של האדם מישראל בזמן התלמוד, ומתוך דבריהם הרבים אקבץ בזה את הדברים, שבהם תארו את גוף האדם ובנינו, ותצא לנו ידיעה נכונה במהותו של אותו הסיג האנושי, שברא את עולם התלמוד. לפי דבריהם של חכמי התלמוד, עם ישראל עז הוא מאד⁽¹⁾, וכיונתם לתאר בזה לא את החציפות, אלא את המוג הקשה וחוזק-הגוף, שמצטיין בהם עם ישראל, הוא כחו הרב לעמוד חזק ומוצק בסופה ובסערה ואמיצותו שאין כמוה ללחום את מלחמת החיים, — זו התכונה הנפלאה, שבסבתה עדיין הוא חי עד היום ונר נשמתו לא כבה בכל המים הוידונים שעברו עליו. ומאמר המשורר (תהלים, ע"ג, ד'): "כי אין חרצבות למותם ובריא אולם" נדרש באופן זה: "לא הרהרתם בחלאים ולא צביתם בעונות, אלא ובריא אולם, עשיתם בריאים כאלים" וכו'⁽²⁾, והדברים האלה מציינים את כל דור-הרשעים ההוא, שהוא לעומת מעוט ההסידים כמעט כל ישראל; ומהותכונתם היותר מצוינת? — שהם בריאים כאלים! ויתכן להתבונן על מליצה זו, כי לפי מה שמוכא שם במקומו, פתחו של אולם... חמשה מלתריות של מילא היו על גביה, שהן קירות עבות וחזקות, ומי שבריותו נמשלה בחזקה לחזקו של אולם, ממילא הוא אדם גבה-קימה ואמיץ-כח וכל גופו כנוע של אילן גדול ורחב. וכך נוכחנו לדעת, שאבותינו בימי התלמוד היו ידועים לאנשים חזקים ובריאים, לרוב-כחם וגבה-קומתם. ובאמת מתאר גם הסופר הרומי המפואר מאציטוס, כותב דברי-הימים של הרומיים, את היהודים בתור אנשים בריאים סובלי עול עבירה קשה (היסטוריה, ה', ו'); ועדותו של סופר זה, בן עם רומי שכבש את כל העולם כולו ולו ניתן הנצחון גם על האומה היהודית, — של זה הסופר המכונה את האומה הפחותה-היא בלבד, — חשיבה היא מאד, כי בודאי למורת רוחו כתב מה שכתב, ולא הכריחתו לכך אלא האמת המוחלטת.

ואנשי הדור ההוא, דור התלמוד, ידעו היטב, כמה חשובה היא הבריאות, ושמו להם למטרה לקיים ולחזק את מינם בכל האפשר, ומעצם המעם הזה חזק חקקי כבר

(1) בבלי ביצה, כ"ה ע"ב, עיניין נא מה שכתב בפירוש המאמר בא"כ בספרו Die Agada der palästinensischen Amoräer, חלק א', עמ' 371, והמאמר נזכר על-ידי: Ebstien, Die Medizin im Neuen Testament und im Talmud, S. 126.

(2) ויקרא רבה, י"ב, א'. עיין בעל "מתנות כהונה", שפירש, "לא הרהרתם ופקרתם בחלאים רעים, ולא צביתם מלשון וצבתה בטנה"; ועדיין אנו צריכים לפירושו של הערוך, שפירש עונות מלשון חושין וכבליים, ופירש "צביתם" — לא אסרתם יחד" (עיין חרושי הדר"ל), והמליצה יפה עד מאד, כי החולי אוסר וחובש את האדם כבבליים ובמסורות, כלשון "אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני" (תהלים, קט"ו, ג'). ועל-פי פירוש אמתי זה אולי יתכן לקרוא עדנות (על-פי לשון המקרא "מענות") במקום "עונות". עיניין נא-כן בא"כ, Agada der Tannaiten, II, 44.

על האשה שהרתה ללדת, שהיא חייבת להכניס אל פיה מאכלים הגונים דוקא. כדי שיהיו זה, בני בריי (בנים בריאים), בני עינני (בנים שעניהם גדולות), בני חניני (בנים בעלי חן), בני זיתני (בנים בעלי זיו ויופי), בני בשרני (בנים בעלי-בשר), בני ריחני (בנים של ריח טוב, כענין הכתוב, ריח בני בראשית, כ"ז; כ"ז; כתובות, ראש ס"א ע"א). ובכן בנים=אידיאלים של יופי ושל הדרושל תואר, —דבר זה בלבד, ולא יותר, היא חמדת לבם והיא תשוקתם. וכל המין העם שוים בזה, כי העם עוד לא נשחת מבמו ועוד לא נם לחו. ועדיין היה קיים בו הכח הגופני העיקרי ותשוקתו לבריאות-הגוף ויפיו וחוקי עדיין עומדת היא בראש, מעל לכל משאלותיו; ומה טוב לנו לידע את הדבר הזה מן התלמוד, —מאותו התלמוד, —שלמראית-העין היא מלא על כל נדותיו בתורה ובחכמה, ועוד הפעם בתורה ובחכמה, ובשלישית וברביעית, עד לאין שיעור, — אבל אם אך הבטנו אל אחורי הפרגוד, ראינו עם החפץ בחיים ומקפיד על כחי ועוצם-ידיו. למשפחות אחדות יצא בזמן התלמוד שם או למזבה או לרעה בגלל תכונת מזון למזבה או לרעה. שתי משפחות כהנים היו באלכסנדריאה, אחת מקריית (כלומר, בשר בניה היה קר במבע) ואחת מרתחת (כלומר, בשרם היה רותח וחסם במבע) (8); ומשפחה אחת מזכירים חכמי התלמוד בשם משפחת טרוקטי (אי דורקטי), כלומר, שיבש מקיר וסתן של נשי משפחה זו (4). ונזכרות בתלמוד: מועכות של בית רבי, על שם, שמה מועכו שדיהן (יחזקאל, כ"ג, ג') (5), והאמורא הגדול רב נשתבח כמה שנאמר עליו: "אכא ממשפחת בריאים הוה" (ב' חולין, פ"ד ע"א). ואולם ביחוד הם, מהללים את יפי-הגוף של היהודים; ואנו מזכירים להאמין בכל מה שספרו לנו קדמונינו בזה, אף-על-פי שיש כאן גם התפארות ידועה-מצדם מונח תשוקה לגדל את היהודים ולהקטין את הנכרים, כי מה נעשה, ודבריהם בפנה זו מרובים הם מאד, ואין מן הסבא לחשדם בעדות-שקר תכופה וחוזרת. הם מספרים, למשל, על בת-כהן אחת, שהכל צופין ביפיה, ובשעה שהיא נמכרת בשוק מהלל אותה אדוניה, שאין כיפיה בכל העולם; ומעשה נורא אירע, כידוע, בבנו ובכתי של ר' ישמעאל בן אלישע, שנשבו לשני אדונים, זה מתפאר ואומר: יש לי עבד, שאין כיפיו בכל העולם, וזה מתפאר ואומר: יש לי שפחה, שאין בכל העולם כולו כיפיה (כל זה בב' גיטין, נ"ח ע"א). ולשון מדברת גדולות כזו כל עצמה אין לה טעם אלא בפי בני-אדם, שהם מעריכים את היופי לערך גדול וחושבים אותו לחשיבות נפלאה, וכל זה אינו אלא מהלך-רוחם של אנשים מעריצי ההוד וההדר ומחשיבי נועם הבריות ככלל. וכן הם אומרים, שבעיני הכשדיות היו בחורי ישראל, מגנני את החמה ביופין (ב' סנהדרין, צ"ב ע"ב). וכשהם רוצים לתאר את גידל שכרן של הזכיות, שקנו להם בני בארי, היא עיר אחת בארץ-ישראל, אמרו, שהאל נטה להם חסד, ואין לך בארץ ישראל, שהיו יפים ביותר, אלא בני בארי (6). והפליגי ביותר את יפי-תארו של ר' יוחנן, שהעיד

(3) שיר רבה, על הכתוב שני שדיך (ד', ה'). ובהמשך מסופר, ששלחו הרופאים והביאו מהן (ר"ל מנשותיהן) חלב ועשו אותן תיריאה וזה היו מרפאין. והנה אין כאן המקום לדבר על התיריאה וכל הרברים שנוגעים אליה. ולפי ה"ד"ל הגרסא היא לא, "משפחת כהני" אלא, "משפחת בני" =נחשים.

(4) משנת נדה, ט', י"א, ועוד. עיין בערך=מלין של Lehnwörter, חלק ב', עמ' 270.

(5) ומעין זה הוא ב' כתובות, ל"ז ע"ב; "מפני שמיעך לה בין דריה". ולדעתי, "מועכות" הן נשים שלבשו דפוסים-שדים קצרים ורחוקים כדי שיתמעכו דדיהן, ממש כבימינו אלה. והנה ר' אלעזר [בן פרט] דורש, עגיל זה דפוס של דרין, כומו זה דפוס של בית הרחם (ב' שבת, ס"ד ע"א), ושם במקומו נרמז על מ"ח, שהוא תרגומו [של אונקלוס] של כומו; ופשוט הוא, שהוא מ"ח וזהו מ"ח. ובתרגום ירושלמי נתרנם כומו: "מעוביאי" (מתוכיאי) מן בית תריהון, ונגעלה בזה מעל כל ספק, שמעיקה היא הרחיקה על השדים, שנעשה מחמת דפוס-השדים. והתיחסו הנשים האלה על בית רבי דוקא, כי הוא היה גדול האומה ומשא ומתן היה לו עם הסלכות, ונשי הכית הזה למדו את מעשה המטרונות שברומי. ולהתחם לוי בערך-המלי התלמודי שלו, חלק ג', עמ' 190, דרך אחרת בפירוש "מועכות".

(6) פסיקתא רבתי, כ"ח (דף קל"ה ע"ב), הוצאת מאיר איש-שלום). ובכל הענין כבר עסקתי במה"ע מונאשאסריפט", כרך 1 עמ' 556 ואילך.

על עצמו, שהוא נשתייר, משפירי ירושלים, ויחדו לו זיו גדול. וזהו הירורית יתרה, כידוע מכל האגדות שבאו עליו, וביחוד מתחבולתו, שתלדנה בנות-ישראל, בני שפירי' כמוהו (ב' בבא מציעא, פ"ד ע"א).—היופי היה, איפוא, דבר חשוב מאד בעיני בעלי-התלמוד וברורם.

2. חרות-היופי הזאת היא שהניעה את החכמים לקבוע ברכה פרטית על הנאה ויוחנית זו: הרואה אילניות נאים ובני אדם נאים אומר: ברוך שכן ברא בריות נאות בעולמו. ומי לא יראה, שהוא דבר גדול בפי אותם החכמים, המקפידים כל-כך מלהוציא שם שמים לבטלה! קלום היופי לא נראה להם לדבר בטל, אלא היה בעיניהם מין עבודה מן העבודות, כי בזה היו משבחים את הבורא בברואיו, ובפנה זו לא חלקו בין אילנות נאים ובין בני-אדם נאים, כי כל מעשי בראשית היו יקרים להם כאחד, ובלבד שיעמדו למראה עיניהם בתקפם ובתאדם היותר שלם, עד שיחול עליהם שם יופי ויראה עליהם חותם יד קונם. וגם לא חשו מלהתענג על תואר פני אנשים נכרים, שאינם יהודים, כי בהמשך הברכה ההיא שהזכרנו מסופר: מעשה ברכן גמליאל, שראה נויא, אשה נאה, וברך עליה. ואין אנו רואים שום הפלגה במה שבאה עליו השמועה, שאפילו ראה גמל נאה או סוס נאה או חמור נאה היה מכרך עליהם את הברכה ההיא⁽⁷⁾.

וכשם ששלמות הבריאה, כשהיא באה אל תכליתה, מעוררת את האדם להלל ולברך, כך מעורר הגרעון שבה, וביחוד השתנות תואר האדם לראה, עצב וצער וחרדה ברוחו של האדם המסתכל בו. קודם-כל יש להתבונן במראה, שבסוג זה לא נכנסו לא צמחים ולא בעלי-חיים אחרים זולת האדם, והוא נכון, כי אין האדם מצטער אלא על מינו, ולא תשתוחח עליו נפשו כשהוא רואה בשחימת הכהמות ובקטיפת הצמחים ולא בהשתנותם ולא במותם, שהרי כל השנויים-האלה נעשים להם גם על ידי וזהם נופלים לפניו שרודים לאלפים ורבבות,—ולמה זה יעשה שקר כנפשו להתאבל עליהם ולהתמרמר על שנוי מבצע? וזהו סבת הדבר, שבנקודה זו אינן נזכרות אלא בריות בעלות-שכל, שנשתנו בטבען. ושנוי זה הוא על שני אופנים: או שהם נפלאים בשנוי-מראה, כגון הכושי, הגיחור והלווקן, או שהם נבדלים משאר בני אדם על ידי שנוי קימתם, כגון הכיפה, הנגס והברדניקים, שעל כולם צריך האדם לומר: ברוך משנה הבריות; ומשמעה של לשון משנה הוא—שהם משונים במבצע, כלומר, לא ניתן להם מבטן ומלידה מה שיאות להם, שתכונתם לא תכונת כל אדם היא, אלא שנתחדשו להם מראה לקוי וקומה אי-חנונה.

וכל השנויים האלה צריכים ביאור קצר⁽⁸⁾. קודם-כל, הכושי בודאי אינו יליד ארץ כוש, כי מי חסר-לב יחשוב, שחכמי-התלמוד דעתם קצרה כל-כך עד שימנו בן-אדם טבעי זה בין הלקייים?—והרי משעת כבוש הארץ על ידי הרומיים, שבסבתו נעשה מסחר רב בין ארצות העולם הקדום, בודאי היו הרבה כושים באים לארץ-ישראל, וגם ארצם אינה רחוקה כל-כך מארץ היהודים, וכן נזכרו כמה פעמים במקרא ובמשנה,

(7) ירוש' ברכות, פ"ט, ה"ב, דף י"ג ע"ב וע"ג, וכן בירוש' ע"ז, פ"א, ה"ט, דף ג' ע"א וע"ב, ובבלי שם, כ' ע"א. והדוש מתמיה שמענו מירוש' ע"ז, שהמעשה אירע בשעה שטייל רבן גמליאל על הר בית המקדש, ולפי הבבלי (שם) היה המעשה על גב מעלה בהר הכית (אלא שבבבלי הנורסא היא, רשב"ג, ואין בידינו להכריע, מה היא האמת). והנה לפי הבבלי אומר היה התנא: מה רבו מעשי ה', וברכה לא ברך, וזהו נמיה מעיקר המעשה בכוון-דעת, כאילו בא הבבלי להמליץ על ר"ג על המעשה שעשה, ובמה שפגש ר"ג (או רשב"ג) את הנמיה ההיא על הר הכית הרי נגלה לנו עוד רותב-לב אחר: שהגויים היו יוצאים וכאים על הר-הכית ואין פוצה פה נגדם.

(8) דברי מוסבים על מה שיש בברייטא ב' ברכות, ג"ח ע"ב: ראה את הכושי ואת הניחור ואת הלווקן ואת הקפה ואת הנגס ואת הדרניקס ואמר: ברוך משנה את הבריות; ובירוש' שם, פ"ט, ה"ב, דף י"ג ע"ב, הנורסא היא כי פ"ח (וכן בתוספתא) והדרניקס חסר; ובתוספתא שם, ד' (י'), ג', עמ' 15, הוצאת צוקרמאנדיל, חסרה גם-כן מלה זו, אבל היא מצויה בדפוסים הישנים, כמו שרשום בהערות שם.

ולרגל מלאכתנו די לנקוב בשם את מלכת הכושים קאנראקי, שבא זכרונה ב.מעשי השליחים' (ח', כ"ז) וסריסה, איש כושי, היה בירושלים להשתחוות שם; אלא הכוונה ב.כושי' זה הוא—בן יליד ארץ-ישראל, שבמבצעו היה צריך להולד בפנים צחות, לבנות ואדמדמות, ונשתנה ממבצעו ונולד במראה זה, מראה שחרחר, ואולי מראה שחור מכל וכל, עד שנפל עליו שם כושי. לדרוש אחרי המראה ולחקור, איך קרה הרבר, לא כאן המקום, ודי יהיה אם נאמר, שבאמת יקרו מעשים כאלה, ובדברי התלמוד עצמו נכללה הראיה הנצרכת.—ולענין גיחור כבר נתבאר בתלמוד, שהיא סומקא, והסכימו המפרשים, שהוא, אדום ביותר, ונגודו צחור, שנוכר בצדו במקום אחר (ב' ברכות, ל"א ע"ב), והוא בלי ספק בעברית אחד עם לווקן ביונית, כלומר, לבן ביותר⁽⁹⁾. בפירוש כיפח נתלכמו המפרשים, ויתכן לצמצם דבריהם לשני פירושים שוללים זה את זה: (א) קומתו מקופחת (לשון רש"י בפירוש א'), והוא אחד עם, ארוך וגחון, כלומר כיפח כפוף' (לשון הערוך בשם י"ט, ו), ארוך הרבה ופרצופו שמיט וכולט, דמכוער הוי' (לשון רש"י בפירוש שני), והוא אחד עם, ארוך ודק ופרציפו בולט לחוץ, שנוי (כלומר שנוי) הוא לראות' (הלשון העיקרית של, הערוך, והיא מסכמת אל מה שאמר מקודם: פ' בעל קומה), ולהפירוש הזה האחרון. מביא קיהוש' ראה מלשון שומרונית, שגבח' הוא ענקי בעל קומה מרובה⁽¹⁰⁾; ולזה דעתי נוסה, כי יוצא לנו בזה נגוד נפלא למה שבצדו: ננס או ננוס, שהוא לקוח מלשות יונית, בידוע, והוראתו—אדם קצר-קומה מאד, מה שקוראים, צווערנ' בלשון אשכנזית⁽¹¹⁾. ואין לעביר בשתיקה על החזיון, שמלת ננס' משמשת בתור שם-עצם פרטי, למשל, בשם התנא הירוע [ר' שמעון] בן ננס, ודוגמתו ממש השם ר' אבא סמוקא (ירושלמי ברכות, פ"ט, ה"א, דף י"ג ע"א, שורה כ"ד), כלומר, אדום ביותר, כמו שמובא למעלה; ובשמות כאלה היו מכונים מתחלה אנשים שהיו ננסים בפועל וסמוקים בפועל, וברבות הימים נשכחה הסבה, והשם שב להיות שם-משפחה; וכן המנהג עד היום בכמה ארצות. ובמלת ברדניקוס (זהו גירסת הערוך) נסיתי כחי במקום אחר⁽¹²⁾, וגם אחרים, שבאו לפני, נסו בו את כחם, ולא עלה בידנו פירוש שיהא מקובל על הדעת, ולפי הענין יפה פירש בו ר' נתן בעל הערוך בשם גאון, שהוא אדם, שקומתו ארוכה יותר משאר בני-אדם, כי מאחר שהוא בא בצד קפח', וננס', ממילא הוראתו מקבלת להוראתם.

סוג אחר של הלקיים הוא הקיטע⁽¹³⁾, הסומא והמובה שחין, שמי שראה אותם נצרך לברך, ברוך דיין האמת, ממש כעל מתים. אבל אף כאן לא כל הלקיים שוים: יש שהיו שלמים ונשתנו, ואז הברכה במקומה עומדת, כי הדבר דומה להשתנות

(9) בברכות "נ"ח ע"ב" פירש רש"י היטב: גיחור—אדום הרבה, ר"ש (=rouge) בלע"ז, ועל לווקן פירש, שהוא לבן יותר מדאי, ולפיכך גם בברכות, ל"א ע"ב צריך לתפוס את הפירוש הזה לעיקר, ויש לתקן שם פירוש רש"י במובן זה, כמו שהעירו על זה בגליון הש"ס. וענין ב' בבורות, מ"ה ע"ב, ששם יש בפירוש (לפי המסקנא) גיחור=סומקא, ופירש ר' נתן בעל הערוך, והוא על פי ר' גרשון מאורי הגולה, שהוא, אדום ביותר. ואמרו על בני מחזא, שהם גיחורים, משום דמשמשי ביממא" (ברכות, נ"ט ע"ב) והוא מדה כנגד מדה. ולשון גיחור עוד לא נתפרש כל צרכו, עיין קיהוש' ב, ערוך השלום" (ח"ב, עמ' רע"א), שפירש אותו מלשון באקטריט!—אבל לווקן או לבקן (כך היא הגירסא במשנת בכורות ז', י') לקוח מיונית (עיין Lehnwörter שלי, ח"ב, עמ' 304).

(10) קהוט ב, ערך השלם, ח"ב, עמ' רכ"ד, ושם המצא גם חלופי-גוסהאווט.
(11) עיין Lehnwörter שלי, ח"ב, עמ' 364, וראוי להעיר ש,ננס' בתרגום ירושלמי הוא, דק' שבויקרא (כ"א, א'). ובערכי המליון נרשמו המקומות, שבהם מדובר על המלך נבוכדנצר כעל ננוס, וגם לפרעה מלך מצרים לענו חכמינו על דרך זו; עיין פערלעס, בייטראגע צו ראכבינישען שפראך אונד אלטערטומסקונדע, עמ' 27 (הוצאה מיוחדת מתוך ה,מונאטסשריפט", כרך ל"ז).

(12) עיין Lehnwörter, II, 222, ערך הדוניקוס.

(13) "קיטע כאת מרדיו" נזכר בירוש' כתובות, סוף פרק ז', דף ל"א ע"ד. ידוע, קב הקיטע', שהוא כמו משענת לקטוע הרגל.

מן החיים אל המיתה, אבל אם היו כן ממעי אדם, כלומר, שהם קיטע, סימא או מוכי-שחין מלדה, תשוב הברכה להיות, משנה את הבריות, כמו בסוג שלפני זה¹⁴). ולא, דבר ריק הוא מלהעיר, שמוכי-אלהים אלה, שהם ידועי-חולי לכל בני-עירם, למדו היטב לעורר על נפשם את רחמי הרבים, והיו מתפרנסים מקופת הצדקה לא בתור עניים בלבד אלא במדה מרובה על-ידי עצם חלים האכזרי הזה, שעשו אותו לפרנסה. כי רק על-פי הנחה זו, שהיא קרובה מצד עצמה, נבין את המרמה והתרמית, שבא זכרונן במשנה: וכל מי שאינו לא חוגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הוקנה עד שיהיה כאחד מהם; ואם הלשון, עושה עצמו, סיבלת את ההשערה, שכל השברון הזה לא היה נעשה אלא לשם אחיות עניים, לא ישאר שום ספק בדבר, שהיו חותכים ומרסקים את אבריהם בחוקת הירד כדי לעשות את עצמם אומללים ראויים לרחמים, אם נדמה ללשון זו של המשנה את לשון התיספתא בענין זה: "הסממא את עיני, והמצבה את כריסי, והמקפח את שוקיו, אין נפטר מן העולם עד שיחלה כך" (משנת פאה, ח', ט', ותוספתא, פאה, ד', י"ד, עמ' 24, שורה ה'), — מעשים, שהם נעשים גם בימינו אלה, ונתאמת עוד הפעם הפתגם: "אין כל חדש תחת השמש" ...

לא כחלק אלה חלק בעלי גוף משונה, שיוצא מדרך הטבע, הם הננסים והענקים ודומיהם, כי הם אינם חוזרים על הפתחים ואינם פושטים את ידיהם לקבל מתנות-חנם, ולהיפך הוא: העשירים והגדולים הם הם המחזורים אחריהם ומשומטים בשקים וברחיבות לקנות להם אנשים משונים כאלה, שהם נותנים להם פרנסתם ברחבה ובכבוד גדול כדי שיהיו להם האנשים המשונים האלה בחצרותיהם ובטירותם לצחוק ולהתול ולעושי מעשי תעתיעים, כנהוג בימים ההם. כי זו רעה גדולה, שהיתה מצויה במלכות רומי: הרומיים היו איהבים להתענג על "שעשועים" כאלה, שכל שומעיהם תסמר שערת ראשו. וזו לשונו של חכם אחד, המכיר על בוריים את עניני החיים של רומי הישנה: "כמו בחצרות של הזמן הקדום ביותר, כן גם עתה דרים בתדירות בבתי הרומיים ננסים, ענקים וענקות, קרימינים" אמתיים, שהוחקו להירמאפודיטים, ושאר פורצי גדר הטבע, שבגופם מצויים שנויים משונים הרבה מאד; והיה להם ברומי, שוק של פליאות הטבע, שבו היו נמכרים בכסף אנשים בלי שוקים, קצרי-זרוע, בעלי שלש עינים ואלכסוני-ראש; קימת הננסות היתה נעשית להם על ידי תחבולות, וצורות זרות מאד, שנשאר מן הימים ההם, והן של נחושת וברונזה, שכל ענינן הם הרסיקים השונים והעקמומיות, מעירות למדי, עד כמה נתפשטו שעשועים נתעבים אלה¹⁵). דברים אלה, שעשו הרומיים לבשתם ולקלונם, הכירו לנכון חכמי התלמוד, עד שהם מזכירים בשמות את רוב מעשי הנבלה הזאת¹⁶), ובפניה זו יכולים אנו להראות בבירור איך נבהו מחשבותיהם ממחשבות סכיבתם, כי לא צחוק עשו חכמינו עם האומללים האלה, אלא הצדיקו עליהם את גזירת-השמים על-ידי ברכה מיוחדת. אפשר לנו רק להאשימם על שדחו אנשים כאלה מכל התמנות על הצביר ואמרו: "מי שנסמית אחת מעיניו אינו רשאי לדון"¹⁷), וזוהי מדרת-

¹⁴ החילוק נמצא בירוש' ברכות, פ"ט, ה"ב, דף י"ג ע"ב למטה. — בתוספ' בכורות, ה', י', עמ' 540, מזכיר "מרובה-אצבעות" — שיש לו ו' אצבעות, ומי שאין לו אלא ג' אצבעות הוא ג' דם. ועיין ר' עמנואל לוב (Löw) במאמרו על האצבעות בספר "תחלה לדוד", הוא ספר זכרון לכבוד ר' דוד קויפמאן ז"ל, בחלק האשכנזי שלו, עמ' 79.

¹⁵ עיין: Friedländer, Sittengeschichte Roms, הוצאה שביעית, חלק ב', עמ' 231.

¹⁶ נקבצו אחד לאחר ב"לעהנאווארטער" שלי ח"א, עמ' 318 ואילך.

¹⁷ תוס' נגעים, א', ז', עמ' 618; וכך הוא המשך המאמר: "שנו: לכל מראה עיני הכהן, ואומר: ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, מקיש ריבין לנגעין, מה נגעין לכל מראה עיני הכהן, אף ריבין לכל מראה עיני הכהן". וזוהי הרחבה יתרה לעומת המשנה, כי המשנה (נגעים, ב', ג') אומרת: "כהן הסומא באתת מציניו, או שבהה מאור עיניו, לא יראה את הנגעים"; הרי שלא נגזר פסול זה אלא למראה נגעים, ושם הוא גזירת הכתוב, אבל לדון דיני ממונות אין שום עכוב, וכן הדעת נותנת.

אכזריות, כי אין לפסול כזה שום מעם, אחרי שענינו רואות מעשים בכל יום, שהסומא באחת מעיניו אדם שלם היא לכל ענינו ומומו אינו מעכב אותו מלישב על כסא המשפט וגם מלצאת למלחמה בראש הגדוד.

8. עוד חייבים אני לרשום כת אחת גדולה של בעלי מימים, שרובם נשנו במשנה אחת בזה הלשון: 'חרש שומה קטן, סרים אדם וסרים חמה, טומטום ואנדרוניגוס' (18); וכולם, חוץ מן הקטן, בעלי חסרונות גדולים הם, חיהם חיי-צער, דעתם קלה מאד, ויש שאין בהם דעת כל עיקר ואין להם יתרון על הבהמה, הכוונה בחרש היא—מי שהיה חרש מתחלתו, והוא אדם שאין לו מחשבה ובית-דין ממנה לו אפיטרופוס (תוס' תרומות, א', א', עמ' 25), והנה באה לנו השמועה, שבניו של ר' יוחנן בן גודגדה היו חרשים (שם, שם), וקרוב לשער, שגם במחלה זו לקו משפחות שלמות, כמו שנזכר למעלה. השומע ואינו מדבר נקרא אלם. שומה נקרא מי שיוצא יחידי בלילה, והלך בבית הקברות, המקרע את כסותו והמאכזר מה שנותנין לו; וגם מציינים אותו, שזהו אדם, שהוא, פעמים שומה, פעמים חלום (19), ואולי, חלום הוא אחד עם, איש-החלום, שמעשהו, לפי מה שמסופר עליו, להגיד מקום המעות הממונות או הנשכחות, והעם בודאי דעתו נוטה להאמין בו ובדבריו, אבל החכמים החליטו, שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין אפילו אם הדברים מתקיימים, כי זהו מקרה בעלמא ואין לחוש לו (20). ובענין זה עצמו נזכר משהו (תוס' מעשר שני, ה', ח', עמ' 95), שאין אני יודע מהותו הברורה, בתלמוד ירושלמי, שלשונו בלולה ממלות יוניות, נפרטו הסימנים שנאמרו בשיטה גם בשם היווני: היוצא בלילה היא קינטרופוס, המקרע את כסותו היא כוליקוס והמאכזר מה שנותנין לו הוא קירדייקוס (21).

נשאר, אפוא, לברר את המלות, 'סרים אדם' ו, 'סרים חמה', 'סרים אדם' זהו אדם, שנעשה סרים ע"י אנשים, 'סרים חמה' זהו סרים ממעי אמו, כמאמר הבבלי, שלא ראה שעה אחת בכשרותי, אן, כמאמר הירושלמי, שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת, ונאמרו בו סימנים הרבה, וכנגדו בנשים—האילונית, ואנחנו נסתפק בשם בלבד ולא נזכיר את פרטיהם (22). וזאת לדעת, שהסריסים כבר היו ניכרים ע"י הכרת פניהם (23), ומצד ידיעת הקדמונים חשוב לציין את השמיעה, שסריסי חמה יש במינם, שמתרפאין באלכסנדריא של מצרים (24), והכוונה בזה, שבעיר המפוארה ההיא, שהיתה גדולה בחכמה ובחקירה, המציאו הרופאים רפואה למחלה זו, אבל התנא, שהוא כופר באפשרות זו ואומר: לעולם לא הדר ביה, לא ידע מה שנעשה בארץ-מרחקים, והוא ראה רק מה שהיה בימיו בארץ-ישראל, והאמת עמו לפי מצב הרפואה בא"י, כי שם באמת לא ידעו או לרפא מחלה כזו, ויש גדר אחר לסרים חמה: תנא אחד שמע, בכרם ביבנה, שמי שאין לו אלא ביצה אחת זהו סרים חמה (25). ובענין זה שמענו דבר סתמיה: מה בין פצוע-דכא לברות-שפכה?—אלא שפצוע דכא חוזר, וברות שפכה אינו חוזר.

(18) זבים, ב', א' (ובתוס' שם, ב', ב', לא נזכרו אלא, טומטום ואנדרוניגוס), ובתוס' סוף תרומות, עמ' 44, יש: 'חרש, שומה קטן, טומטום ואנדרוניגוס'. ועיין פרק אנדרוניגוס, שנפסח למסכת בכורים, וב: בתוס' בכורים, ב', ג' עד ז', עמ' 101, ועוד, ועוד.

(19) תוס' תרומות, שם, סעיף ג', ועיין ירוש' תרומות, פ"א, ה"א, דף מ' ע"ב.

(20) תוס' מעשר שני, ה', ט"ז עמ' 95. ועיין ב' סנהדרין, ל' ע"א, והוריות, י"ג ע"ב.

(21) ירוש' תרומות, פ"א, ה"א, דף מ' ע"ב, המלות הזרות בכתובת הרומית הן: cardiakos, cholikos, cynanthropos, עיין עליהן Lehnwörter שלי בערך.

(22) עיין ב' יבמות, פ' ע"א וע"ב, ירוש' יבמות, פ"ה, דף ט' ע"ד, ותוס' שם, פרק י', עמ' 252.

(23) מדרש שמואל, ב', ז', דף כ"ה ע"א, בתפלת הנה: 'אנשים שלא יהיה פניהן רומין לא לקוף ולא

לסרים' (ושם סוף פרשה ב'); קוף עיין בפנים.

(24) דברי ר' אליעזר בבריותא ב' יבמות, פ' ע"א.

(25) ב' יבמות, ע"ה ע"א; ירוש' שם, פ"ה, ה"א, דף ט' ע"א; ספרי, כי תצא, רמ"ז, דף קי"ט ע"ב

זו מהלכת רופאים²⁶); הרי שהדבר תלוי בהכרעת הרופאים, אלא שהרופאים שונים ואין מדרגת רופאי ארץ-ישראל כמדרגת רופאי אלכסנדריה—כסרים אדם וכסרים חמה גם טומטום ואנדרונינוס לקיים הם במבושים, וחכמי התלמוד מדברים עליהם הרבה ומשתדלים לעמוד על יחסם הן בריני ממונות, הן באשות, והן באסור והיתר, ואין כל ספק בדבר, שהם נמצאים כמבע, וכבר חיו עליהם דעת החוקרים וחקרו עליהם הרופאים²⁷).
4. באופן אחר לגמרי נשתנו בגופם אנשים אחרים, שחכמי-התלמוד דברו עליהם כעל נס ופלא, בעוד שהם לא יצאו מגדר הרגילות אלא כאבר אחד מאבריהם, שהיה גדול מן הרגיל, או בכחם הגדול, שלא היה דומה לו לפי מושגי הדור ההוא. הרבה פעמים נזכר, אגרופו של בן-בטיח²⁸, והוא גדול כראשו של אדם או—לפי שיעור אחר—כראש כרים גדולים של צפורי, וכו' שיערו. אגרוף גדול²⁹ שהיה נצרך להם לקצבה אחת מקצבותיהם; ואותה קצבה עצמה השתדלו להראות למראה-עין, ומסופר, שהאחד פורש ראשי אצבעותיו ומראה, והשני קופץ ראשי אצבעותיו ומראה, והשלישי מניח אצבעו על גודלו, כופל חיבר ומוריד²⁸); ולא מפני שהמדידה קשה כל-כך עשו כן, אלא כדי להראות את הקצבה לתלמידים בפועל, בלי להעזר באמצעים. לנו נצרך הדבר לא משום עצמו, אלא משום המשושים שנכללו בו, כמו שיבוא למטה. ויובן ממילא, שלא האגרוף בלבד היה משונה אצל בן-בטיח משל שאר כל אדם, אלא גם אברים אחרים, כפירושו הנכון של בעל הערוך: אדם גבור היה, וחי בתקופת המשנה, ואגרוף שלו—אולי הרגישו את גדלו וחזקו כל אנשי-ריבו ושונאיו²⁹).

איש אחר מפורסם בימים ההם הוא בן-דרום אי, שלפי הענין ליסטים היה, שאין לו פנאי ומנוחה לבשל את מאכליו כל צרכם. הוא נזכר תמיד אך בפנה זו, בניגע לבשול חטוף, ונאמר עליו, שבישל בשוליו רק שליש³⁰); ואם תאמר: סימן הוא שדעתו יפה,—לא תביא עד תכלית הענין, כי מאחר שליסטים היה, כמו שפירש בו רש"י, לא יעדר, שגבורה וקשיות-טבע יתרה היו לו, ויתכן אם כן לתלות את מאכלו הור בתכניתו זו. קרוב לזה היא, מאכל נדיות³¹, או לפי הגירסא היותר נכונה, מאכל לודיות³¹), שהכוונה בזה, לפי דעתי, אכילה גסה ובלתי-מבושלת, שהיו רגילים בה גבורי

בהוצאת מאיר איש-שלום. ויש להעיר, שבבבלי שם רצו להחליש עדות זו והגיהו, "הרי הוא כסרים חמה" אבל לפי הפשט העדות היא יש לה מציאות בפני עצמה, והיא גדר אחר לסרים חמה, ובעל הערוך גם לו דרך אחרת בזה, ולפיהו סרים חמה הוא מי שנמטרם על-ידי קדחת.
²⁶ גם זה בספרי שם.

²⁷ עיין Bergel, Medizin der Talmudisten, עמ' 71; Ebstein, Medizin im Neuen Testament und im Talmud, S. 219.

²⁸ מ' בלים, י"ז, ובתוס' שם בבא מציעא, ז', ב', עמ' 586. בן-בטיח נזכר כאן רק בלאחר יד ולא נבינהו בלי המשנה, אך לעומתו נזכר שיעור אחר, והוא כרים (כלומר שיות) גדול ים של צפורי, וכן ה"משמושים", שהזכרתי למטה, נאמרו בתוספתא; ועיין ב' בכורות, ל"ב ע"ב).

²⁹ אך איני יכול להסכים עם ראפפורט (ש"ר) בערך מלין שלו דף 257, שבן-בטיח אולי הוא אחר עם שר-הצבא המורד את רונגיס, שמוכרו יוספוס, ולא הזמן לבדו גורם לאי-הסכמתי, אלא גם השם, כי אין אני רואה שום שייכות בין שמו של בן-בטיח ושמו של אתרונגיס.

³⁰ למשל, ב' שבת, ב' ע"א, ושם, ל"ו ע"א, וירוש' שם, דף ד' ע"א וע"ב, וירוש' ע"ז, דף מ"ב ע"א, ושם, מ"ג ע"ז, וב' מנחות, נ"ז ע"א.

³¹ תוס' ביצה, א', ב"ג (חסר בב"י ערפורט, שעל-פיו נדפסה הוצאת צוקרמאנריל, עמ' 203): לודיות, ובמקומות השונים לו נדיות, עיין הערתי ב"ספר היוכל לכבוד ג. סוקולוב", עמ' 492, ולדעתי עתה לודיות אינן נשי עם הלודים, אלא השם המופשט לודיות (כמו עסיות שבצדו, כלומר, מאכל, שנאכל חי, כמו שהוא), רצוני לומר: אכילה הנהוגה במצב הלודיות, הם האנשים, שאומנותם היא התגוששות בשחוק המלחמה, גלאריאטורין בלעז; ובאומנות זו היה למשל ריש לקיש; עיין Grätz, Geschichte, כרך ד', הוצ' ג', עמ' 240; Sachs, Beiträge, I, 121; מ. יאסטרוב במה"ע הצרפתי REJ, י"ז, עמ' 308; Lehnwörter, שליח"ב, 308.

שחוק המלחמה, הנלאדיאטורים של הרומיים הנקראים גם בשם לודים, מלשון רומית ludarii⁽³²⁾, הגבורים ההם נודעו לחכמי המדרש גם בשמם היוני את ליטין ומונומכין⁽³³⁾, שבמערכותם אולי יצאו חלוצים גם אנשים יהודים, כנראה ממה שסופר מן האמורה הגדול ריש-לקיש, שממנו באה אלינו השמועה מפני גדולתו בתורה, אבל מי יספור ומי ימנה ומי ירשום בכתב את האתליטים היהודים בלי שם, שעל המון העם נחשבו! — יהיה איך שיהיה, לנו הוברר הדבר, שעל-פי תכונת גופם לא היו היהודים בזמן התלמוד נופלים מכני דורם הנכריים ומסוגלים היו מחמת בריאות גופם לכל עבודה קשה, ואף למלחמה, ואף לשחוק המלחמה, מה שבאמת אינו צריך ראיה, מאחר שהראו את כשרונם זה במלחמותיהם, שהקנו להם שם עולם בדפי ההיסטוריה.

מובן, שלא בשחוק הלודיות נצטיין ונשתבח ישראל ביותר ואת כבוד שדה-המערכה עוב כבר בזמן התלמוד לאחרים; ולפיכך, בשעה שבעלי-התלמוד מדברים על בני-אדם גבוהי-קימה וגבורי-כח, למראה עיניהם תמיד אנשי-החיל של רומי. על פי הנחה זו נבין את דברי המדרש (בראשית רבה, פ' ס"ה): "משל למדינה, שהיתה מכתבת ענקמן למלך, והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראת אותו מקרואלפרוס; אמרה: בני מקרואלפרוס אין אתם מכתיבין אותו? אמרו: אם בעיניך מקרואלפרוס, בעינינו הוא ננס שבננסים". מי לא יראה, שבעוברים על הפקידים מדברים כאן ושרי-צבא המלך מהדרים בזה אחר בני ענקמן דוקא, שהוא incomma בלשון רומית, כלומר, מדה הידועה והנצרכת מטעם המלך לכל אדם ואדם, שהוא נערך לצאת בצבא, ואשה אחת באהבת-האם אל הבן רוצה להכתוב את בנה גם-כן, אבל הוא בן ננס, אמו וכמחפה על מומו קוראתו מקרואלפרוס, כלומר ארוך וקל כצבי⁽³⁴⁾; ואולם שרי-הצבא, המקבלים רק את אנשי-הצבא ההגונים במדהם, בוז יבזו לה על דבריה ועל חלומותיה. תמצית-הדבר היא — שלא יתקבל לצבא אלא מי שהוא בעל קימה ידועה. במקום אחר מצוירת חשיבות זו של בני חיל-רומי בתארים מובהקים: היה, מעשה באנמונינוס, שבא לקיסרין ושלא אחר רבינו הקדוש, והלך עמו ר' שמעון בנו ור' חייא הגדול; ראה ר' שמעון שם לגיון אחד נאה ומשובח וראשו מגיע לקפאלידם של עמודים⁽³⁵⁾, כלומר, הלגיון, שהוא איש-חיל רומי, מגיע בגובה-קימתו אל הכותרות של העמודים, ואין להרבות בדברים ולהוכיח, שזוהי קימה גבוהה מאד, גם בקרב עם הפרסיים, ואולי יותר נכון הפרתים, נודעו כימים ההם אנשים גבורים גבוהי-קימה, שהיו אווזים חיל ורעדה את כל רואיהם ושומעיהם מכמה מעמים; אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה (אנשי מדות גבוהין בקומה, ואף מלבושיהן מאויימים משאר בין אדם, רש"י), ומדברין מחצייהן, ושמותיהן מבהלין: ארדא וארמא ופילי בריש, אומרין: כפותו! כופתין, — אומרין: הרוגו! — הורגין⁽³⁶⁾; ולשון, מדברין מחצייהן (אי, מחציין כגירסת הערוך) נראה לי לפרש בהסכם עם רש"י, שקולן היה עב ונראה הדיבור יוצא מטבירים, והם גם-כן כ,אובית של המקרא, ככתוב, והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף" (ישעיה, כ"ט, ב'). עיין פירושו במקומו בספר תנ"ך עם פירוש מדעי, יוצא לאור על ידי אברהם כהנא), וזהו איומם והאימה המוטלת על העם מכח דבורם;

⁽³²⁾ עיין ההערה הקודמת.

⁽³³⁾ את הידיעות על-אודותם כמו שהן מתגלות לנו מתוך המדרש אספתי וקבצתי במאמרי G la-

diator בהאנציקלופדיה היהודית-האמריקנית.

⁽³⁴⁾ עיין Lehnwörter שלי בערך "ענקמן" ובערך "מקרואלפרוס", ושם נסמן.

⁽³⁵⁾ תנחומא וישב, ס' ג', מוסב אל "ויוסף הורר מצרימה".

⁽³⁶⁾ ב' גיטין, י"ד ע"ב, ובירושלמי שם, סוף פ"א, דף ל"ט ע"ד, ובירוש' קידושין, פ"ג, דף ס"ד ע"א (ושם

הגירסא: "ראיתי אותן בית-דין שוה וכובעיהן אמה ומדברין מחציין").

אבל לפירוש הערוך (דבר ב'), שנראין כמו שמדברין מחציין, מפני שמראש הכובע עד פיו אמה כמו מפיו עד רגליו, הוא רק טעות מצד הרואה והשומע, ומה היא כל החרדה הגדולה הזאת?

על פי האמיר בודאי צודקת ההחלטה, שאין כאן יופי בלי קומה גבוהה, וכנראה, אדם של קומה הוא בלשון חכמים גם אדם של צורה⁽³⁷⁾, ולשון זו כל עצמה אינה מראה אלא על אידיאל של יופי, שהיה לחכמיהתלמוד.
(סוף יבוא).

⁽³⁷⁾ "אדם של צורה" (ב' תענית, ט"ז ע"א) הוא לפי הפירוש המיוחס לרש"י=בעל קומה, אבל הענין סובל יותר את הפירוש, שהוא אדם, שמתנהגים בו בכבוד; ובאמת, "אנשים של צורה" במועד קטן, ט' ע"א, פירש רש"י=חכמים. ו, "אדם של צורה" של הירוש' שביעית, פ"ה, ה"א, דף ל"ח ע"ב, הוא, כנראה, אחר עם, "מתחשב" של המשנה, שהוא אדם חשוב, הגם שפירשו אותו גם בדרך אחרת (עין ספרו האשכנזי החדש של צוקרמן אנדיל: "תוספתא, משנה וברייתא", חלק א', עמ' 99).

מאחורי הגדר.

לשם הסכא

ר' מנדלי מוכר ספרים.

מאת

ח. נ. ביאליק.

א.

פרבר העצים, שהיה לפני עשרים ושלשים שנה מקום של ישוב קטן אבל מרווח לקציים אמידים בעלי חורשות וגנים ובעלי מקשאות ומדלעות, נהפך עתה כולו לישוב גדול של יהודים יושבים צפופים וסוחרים בקנים וקנקנים של החורשות הקצוצות ובפירות וירקות תלושים, הכל נתיחד שם: הבתים, החצרות, הגדרות העקומות של החצרות, התרנגולת המנקרת באשפה, אפילו האויר והעוף הפורח באויר-הקציים, ועמם החורשות, הגנים והמקשאות, נהדפו לאחור, הרחק מן הפרבר. שם הם משתטחים ברנחה תחת שמי-ה' לכל אות נפשם, זורעים ונוטעים, רועים סופים בשדה, מדליקים מדורות של זהב בלילות ומגדלים בקר וצאן עם 'שקצים' וכלבים. הם נהנים ואדם מישראל. נהנה אף הוא קצת: אדם מישראל משכים עם הנץ-החמה ויוצא בעגלתו לשדה-יער מחוץ לפרבר ושב משם בצהרים מלא ברכת ה' וריח הגן והשדה עמו: בצל ידוק, קלח של צנון, קפלוט של כרוב, מחרוזות של פטריות, חבילה של שחת רטובה עדין, ולפעמים גם תפוח אדום ופך קטן, מלא וגדוש תותי-בר ודומדמניות, חבוי בתוך השחת...

ורקנייה עקשנית אחת, שקוריפינשטשיכא שמה, אשה ארמלית וחשוכת-ולדות, שנדלה אסופית בתוך ביתה וכלב גדול עם כלבים קטנים בחצרה—היא לבדה מכל הקציים הקודמים החזיקה בנחלתה, חצר וגן-אילן וירקות מאחוריה, החזיקה בשתי ידים—וקנם עליה שלא תזוז! עברה שנה אחר שנה, השכנים נסו אליה רכות וקשות, הביאו את מחיצות חצרה במצור של בנינים מכל צד, הקיפו עליהן רפתים, אשפתות, תלי זבלים, נדבכי אבנים; לסוף התחילו מוחליין לתוך חצרה את המים הרעים, סקלו מרשותם לרשותה, פרצו גדרותיה לקיסמין ולהסקה, מעשים לא יעשו עשו עמה—ושקוריפינשטשיכא באחת: 'איני זוה מכאן, יהודים! תפקע עינכם ומדרתכם—ולא אווז'. אין לך יום בלא תגרה וקטטה עם שקוריפינשטשיכא ואין לך שכוע בלא משיכה לבית-דין, הם שופכים לחצרה אפר ורמץ—מחזירה היא להם אידים עשנים. ופעם אחת כמעט שלא נפלה דלקה, הם מורמים אוזים ומפריחים נוצות לחצרה—חורכת היא בן-חזיר ושולחת את עשן-החרכה בחלונותיהם; הם עושים את מחיצות חצרה דפנות לבתי-כסאות—מגביהה היא את המחיצות מפה ומפחים כנגד חלונותיהם ממש ומקדרת עליהם את היום בצהרים. הם משלחים נעריהם בגנה—שומה היא בהם את הכלבים...

—אגוז קשה היא ולא במהרה יתפצע—ניאשי השכנים יהרפי ממנה לפי שעה—

יבא יומה!

והמצור בינתיים הולך ורב משנה לשנה, ושקוריפנישטשיכא הולכת ומתבצרת מפניו; את החמיצות הגביהה טפח אחרי טפח, על כלביה, נומרי חצרה וגנה, הוסיפה כלבים חדשים, את השער והפשפש, אלו שהיו פתוחים לרחוב, לצד שכונת היהודים, סגרה בברחים ולא יפתחו—וכך הבדילה את עצמה לגמרי מן השכונה, כשהיתה היא או מארינקא, האסיפית שלה, צריכה לצאת לשוק או לעיר—היו יוצאות דרך הפשפש האחורני, זה שבירבתי החצר והגן, ומשם היו הולכות בשביל היחיד, דרום רגליהן, מטפסות ועוברות על גדרות נמוכות וטובכות בעקיפין דרך מקשאות וקרפיות, מקום שאין עין ורגל של יהודי מצויה כל כך, ומשם והלאה, עד שנבלעות ונעלמות בין צללי אילנות ושיחים שבצדי הדרכים...

דרך השכונה עצמה לא היתה שקוריפנישטשיכא עוברת אלא בזמן הוצאת פירותיה בעגלה לשוק, או יפתח בקול שריקה וחריקה השער החיצון, ומן החצר היתה יוצאת טעונה פירות עגלה קטנה בת שתי אופנים, דיופני, משוכה על ידי סוס קמץ כעין סוּח, גיצי" שמו. בעגלה על נבי הפירות היתה יושבת שקוריפנישטשיכא והמוסרות בידה, פרחי העגלונים, שהיו עומדים כנגד השער ומצפים ליציאה זו כלביאת משיח, היו ממעעים לה דרך ביניהם ומקבלים את פניה בתרועה גדולה, אנב חדרה הם חוטפים מתוך העגלה קשוי גדול ויורק, תפוח ארמדס או אגס מהודר ונועצים בהם את שניהם החזקות תיכף ומיד, לעיני הנגולת...

הדירה עצמה של שקוריפנישטשיכא היתה עומדת, על אפס ועל חמתם של יהודי השכונה, סמוכה בכתפה אחת למבוי של בית-המדרש דוקא, ובלילי-שבטות, כשיוצאים היהודים כנגדי משי ובכובעי סמוט מבית-המדרש ועוברים דרך המבוי—מלואים אותם לכל אורך הגדר שמימין שלשה כאחד: שני מלאכי-השרת ונבחת, שקוריפני"ן—הגדול שבכלבי שקוריפנישטשיכא, שקבעו לו שם כשם נברתו, או להפך: שהיא, הנברת, קרויה על שמו, הכלב עצמו סמיו מן העין: עומד הוא קשיר בשלשלת ברזל בתיך החצר מעבר לגדר, ורק נבחתו הרתחנית בצרוף צליל ברזל באה משם על הולכי המבוי ומפרחת את הנשמה...

מצד הרחוב היתה דירתה של שקוריפנישטשיכא משוכה קמעא ויוצאת מחוץ לשורת הבתים, ועמידתה אף היא היתה משונה, שלא כדרכה: פניה וחלונותיה—כולם נתונים לחצר, ואחוריה—דופן בלא חלונות—כולו כלפי רשות הרבים, היה בעמידה מעליבה זו מעין "ברוגו", או "להכעים": יהודים, הריני הופך פרצופי מכם—וראיתם את אחוריי... הפיכת-עורף זו בלבד מצד הדירה—כבר יש בה כדי להרגיז את עינם ולכם של השכנים: בני-ישראל, הרי היא מקלקלת את כל השורה של הבתים!—היו טוענים אלו על הדירה ופושטים יד כהה ונזאשה כלפי כבוד אחוריה; ואלא שהיתה לה לאותה דירה עוד מדה מגונה אחרת, ורעה מן הראשונה: חובלנית. היא ודרכה להזיק, לכאורה, מה רעה יכולים לעשות גג ודפנות? אבל מתוך קרן הזווית החיצונה של דירת שקוריפנישטשיכא היה מבצבץ ויוצא לצד המבוי כלונס ארוך כמין זיו, שמרחיק היה דומה כמראה לכלב באצבע גדולה על המבוי: נבח, שקוריפני, יהודים הולכים, נו, הב-בו!—ואותו הזיו, שהוא גבוה מן הארץ ממש כקומת איש—פגיעתו רעה.

בל פעם שיהודי יוצא בלילה מתוך המבוי והופך לימין, מיד—חבט! וחבורה סגלגלה, גדולה כביצה, זורחת במצחו.

—שרפה, חורבן, מפולת—מחרף הנחבל ורץ לביתו להדק את החבורה בלהב סכין, כמה צוחות צוחו השכנים על אותו כלונס—והכל לבטלה: דבר אל העצים! מבצבץ הוא לו אותו מוט נֶץ מתוך הדירה ועושה בחשאי את שלו: מטיל בכל לילה, ביצים על מצחותיהם של ישראל, כמעט אפשר לומר, שהוא עושה זאת בכונה: אורב,

אם היא ערלית — מה הוא! מפני מה מתיראים? — מפני קילה. באמתו של דבר, כמעט שאין לה קול כלל. הוא אבד לה אברה עולמית מתוך רוב קטטה בשכניה. לא נשאר לה אלא כעין בביאה ממושטשת של קיל בצרוף רסיסים של ציחיות דקות, מרוסקות מניה-יוביה. מין תסיסה אריכתא וסר-צית, ששופעת מתוך הגרון ונתות על פניך כחול קלוי באש. מה שהיא מדברת וצוחת לא שמע אדם, אבל מורגש היה, שהערלית ציחת מלבה, בשארית כחה. דומה, כאלו גלגל חוזר בגרונה ומשחיוין עליו סכין: תסיסה, ציחה, ניצוצות פוקעין, האף מריח גפרית והשנים קהות קצת, כמי שאוכלים תפוחים חמוצים בפניו.

ותימה! דוקא תסיסה זו כחה יפה להבריה אפילו את אשמדי. לחישת שרף, יללת חתולים בלילי איר, קול רעם בגלגל—ולא תסיסת גרונה של שקוריפינשטשיכא, השכנים נשבעים, שאינם יכולים לישון בלילות. תסיסת קולה של הערלית מנסרת ובוקעת דרך דפנות הבית והחצר ומנעת עד לחדר-משכבם וכל הלילה—תסס...תסס...תסס! למה היא תוססת כל הלילה? כמדומה, שהיא מכה את ה"ממזרת" וגוזרת עליה שתקנה. נחום-יוסי שמע בעצם אנוני את ההבטות ואת צעקות הנערה. כלבתא! לא די שהיא מעבדת את ה"שריצה" בפרך, עוד היא מכה אותה מכית "מות, צער-בעלי-חיים...".

וה"ממזרת", זו מארינקא, "עובדת בחצר ובגן והולכת וגבוהה מיום ליום, נחבטת מדי לילה—ולחיה מאדימות כפרחי-פרג, מחלפתה עבתה ושמנה ושריה כתפחית-סתו. ואזוטי הקצפים התחילו באים עם כלביהם מן השדה לריחה. אורכים הם לה בלילי אביב וקין מאחורי הגן מן הצד השני, ממקום שהיא כלה שם אל השדה, אבל מארינקא כלא יודעת. ישנה היא בלילות אלו יחידה בצריף קמין של תכן הזקוף באמצע הגן—ושקוריפין רבין על פתחו. שומר הוא איתו כלב את הגן ואת מארינקא שמירה מעולה...

בשכונה היהודית מצד הרחוב לא היתה מארינקא מראה את עצמה אלא לפרקים. פותחת היא את הפשפש ושוהה רגע מבחוץ כשיריה מקיפלות על לבה — ומיד חוזרת ונסגרת מבפנים. עינם ופיהם של העגלונים, המצויים עם קרונותיהם וסוסיהם הצרועים כנגד ירך ביתה, פוגעים בה תיכף ליציאה ומכריחים אותה בחזרה מיד. ואולם אחד מן הנערים, מאלו ההולכים לבית-המדרש ומצויים דרך אנב אצל הנקבים והסדקים שבגדר המבוי—יש שהוא מציץ בין פצים וחברו ומתכוון לשקוריפין ועינו פוגעת שלא-במתכון במארינקא. עומדת היא ריבה זו, אדמונית ובעלת-איברים, באמצע החצר, כפופה, למשל, על-גבי הכביסה, לבה מגולה טפח ועוד, וידיה החשופות טבולות עד חצין בקצפה לבנה של מי-בורית צפים בערבה... או תדבק פתאום עינו אל הסדק, תדבק ולא תמוש עוד. בעוד רגע והנה נער שני ושלישי ורביעי — וכל הסדקים ימלאו עינים. דומים הם באותה שעה כזבובים שחברו על חלת דבש. משוקעים עד הברכים בנעצוצים, עימדים הם שם מימים מאחורי הגדר, מצחותם קבועות בנסר סדוק ועיניהם במארינקא. אין אומר ואין דברים — רק שתקיה ועיון. כל אחד וזכה בה בעינו לעצמו, וזכה בכולה, בלי שיוור כל-שהוא.

ופעמים שהיתה מארינקא מתגלה במלוא קומתה ובכרעיה היחפות לעיני השמש מעל ראש הגג. עולה היתה לשם לשטוח פולין ושומשמן בחמה, כדי שיתנגבו, ואז היו פרחי העגלונים, העומדים למטר ברחבה אצל עגלותיהם ושומיהם תחת בית-שחים, מנביהם פתאים, כאיש אחד, את עיניהם למעלה—ושחוק של הנאה ותאוה מרחיב את פרציפיהם ימבעה את שניהם הלבנות, הסוסיות... הלץ שבהם זורק כלפי מעלה מין דבור שמצית את לחיי מארינקא ואזניה כאש ומכביש ראשה למטה, כלפי הרשאים והירקות שעל הגג. העגלונים, פוקעים, מצחוק: חץ-חץ-חץ, חץ-חץ-חץ! ומארינקא כיבשת ראשה עוד יותר, קפיצת חתול—והיא נעלמת בחצר.

ב.

לכל דבר בעולם יש בן-זוג, ואף לדירת שקוריפינשטשיכא, ובן זוגה שלה—הרי הוא הבית בעל הגג הכפול השני לה בשורה, העומד אצלה כתף מול כתף ומחיצת קרשים גבוהה מפסקת ביניהם.

לומר שיש שלום בין הזוג—אי-אפשר. משעה ראשונה שעברה הדירה השניה מרשות הקצפף סירפים לרשות היהודי חנינא-ליפא—הוא בא לכאן עם אשתו העכה ציפא-לאה ועם בנו הקטן והיחיד נח לפני כמה שנים מאחד הכפרים—מיד פרצה המחלוקת. נחלקו על טפח אדמה, על תרנגולת שאבדה, על הזק ראייה, על פרצה בגדר—הכל כמנהג השכנים. אך עיקר מענתה של שקוריפינשטשיכא היא העפוש! מיום שנשתקעו אלו היהודים בצדה—טוענת היא ומשחות סבין בגרינה—אין היא יכולה לעמוד מפני העפוש. האווים, אומרת היא, שבגנות היהודים—ציפא-לאה מלעטט אווים—מעפשים עליה את אייר העולם. כלבתא שכמותה! ערלית טמאה, שתריסר חזירים במאבוסה—היא אינה יכולה לעמוד מפני ריח-רע, הגיעו הדברים לידי סמירות-לחי, וחנינא-ליפא, המתחיל בדבר, עמד, לא-עליכם, לדין ושלם קנס, חרק שניו ושלם.

ומאז התחילה בין שני הצדדים מלחמת-שבנים שתוקית, שנשתתפו בה אפילו עצים ואבנים דוממים המוטלים בתוך שתי החצרות. זה היה דלף מירר, ממושך ומיגע של מעשי-איבה קטנים, סמוים מן העין, שאין צועקים עליהם—והם יורדים חררי בטן כמפין של זפת בוערה, דומה, שאפילו כתלי שתי הדירות הזוגים, בעד המחיצה הנבוהה שביניהם, שנאת מות זה לזה, כל אחד חורש בסתר על חברו וכל אחד מצפה דומם ויחיל לחורבן קרוב ומפלה גמורה של חברו.

בינתיים וגנה הרקוב של דירת חנינא-ליפא נקרע קרעים שאינם מוטלאים. עמוד-שרדרתו נתעקם ונשבר ובשפועי צלעותיו נפרצו חורים מפולשים, ואימתו? בעצם ימות הגשמים, יבעינת האווים, כשתחת כפת הגג יושבים אצלו ומקרקרים בלוליהם כהשעים וחמשה אווים! נזדרזו חנינא-ליפא ועשה בחכמה, ומלמעלה לגג הישן של תבן-תלה כעין סיכך, גג חדש של רעפים. הגג הקודם נשאר אחר-כך בהיותו זמן מרובה, אלא שהיה מתנונה והולך מאליו: ציפא-לאה היתה מפקעת ממנו פקיעין פקיעין של תבן לחריכת אווים ולשפשוף כלי חרס, והגג החדש תלוי ועומד בנס על גבי ארבעה כלונסאות, כעין בריה בפני עצמה, עד היום הזה.

ובכך עומדים להם בתוך שורת הבתים דירת שקוריפינשטשיכא ובן-זוגה—הבית של חנינא-ליפא. כתף מול כתף הם עומדים, זו בראשה הפרוע ושערה המגדל וזה בכובעו החדש ובירמולקא הישנה; שניהם שוקעים באדמה משנה לשנה—כמו שמעיד בעליל דגנח שבין, הכובע והירמולקא' ההולך ומתרחב—ושניהם מינא מרובה כבושה בחדרי-חדריהם ובלכות בעליהם, מינא שהיתה מפעפעת בלחישה כארס של נחש-שרף ובאה מזו על זה ומוזה על זו.

וכשתקפה האיבה בלב הבעלים עד להשחית, עד לכרי מרוף הדעת, עד לשלח איש את בית חברו עם כל מה שבתוכו באש—היו שני בעלי-הדירות נמרדים פתאום מבתיים ויוצאים כל אחד לחצרו ומתחילים, באין ברירה ובאין עלה להתלות בה, לכלות את חמתם בעצים ובאבנים או גם בבעלי-חיים אלמים, שבאו לירם, שניהם נעשים פתאום זרזירים לבטלה, מתחבטים בחצר מוויית לוויית, מבקשים ומצאים לעצמם מיני עבודה של מה-בכך, עבודה שאינה צריכה לגיפה—וטורחים בה לשמה, מתוך קוצר-רוח ואיבה עצורה. מרוסקת בין השנים, שקוריפינשטשיכא בודקת פתאום את שורת הפכים שעל גבי התיתורא ומוצאת שלא הודחו ונתמרקו עדיין כהיגון—והיא דנה אותם

ברותחין ובהגעלה פעם שניה. משפשפת היא את הכלים ומקרצפת בכל כחה וחמתה, ובמהירות, במהירות, כשמרפק ידה העסקנית מפוז בשעת מעשה באויר... ופתאום היא מתחילה להוציא מתוך איזו מטמורה מיני שקים בלים, שומטת מבפנים וזורקת לחוץ, עד שגל גדול של סמרטוטים נערם לפני פתחה. ובעוד רגע והנה היא מחזירתם אחד אחד למחבואם הראשון—וגל הסמרטוטים כלא היה. פגעה בינתיים במארינקא—והיא חותמת צביטה חריפה בכשרה. נזדמנה לה החזירה—והרי בעיטה בצלעה. הכלב שקורפין רואה ומקבל עליו מרות מאליו: מתקפל הוא חרש במלונתו או מצמצם עצמו על תל האשפה מאחורי המלונה—והם! אין שקורפין בעולם... יודע הוא, כלב זה, נפש בעליו בשעת זעם.

וחנינא-ליפא מצדו אף הוא נעשה פתאום עסקן ורודף-סדר, מתלבש בזריות ומתחיל טורח. איזו ריח רעה מטלטלתו בחצר אילך ואילך והוא עמל וגונח ומוזע—זאין נחת, עולם הפוך בחצרו! הכל מונח שלא כשורה והכל מוטל שלא כהלכה: חבית זו, ימח שמה—זועם הוא ומגלגל בדחיפת רגל איזו חבית רצוצה ומפולשת—מקומה, לכל הרוחות, שם, אצל הארוה, ולא כאן... ופתאום—פק! —פקעה החבית ונתפקק חוליותיה—ורגלו הימנית, המוגבהת לדחיפה, נשארת בטלה באויר. מתמלא חנינא ליפא עברה ומתחיל זורק בחמתו את נסרי החבית בזה אחר זה כלפי הגדר של שקוריפנישטשיכא: טרח, טרח, טרח! —זורק וזועם: שרפה, מנפה, חולירא! ... בעוד רגע והנה הוא גורר בכפיפת כל הגוף ובשברון חצי מתנים איזו דלת מרופפת, מגלגל מתוך אנחה ואנקה איזו אבן גדולה, מטפל ומתיגע באיזו קורה כבדה, שמונחת כנבלה באמצע החצר—ואין להזיוה ממקומה. הועה כבר שמפתחו—והוא עדיין מתחכם לה לאותה קורה, משתדל ומתלבט מצדי צדדים להגביחה כל-שהיא, ויהא כחוט השערה, בנפשו הוא.

פעמים שהדבר נגמר בשלום, חנינא-ליפא, לאחר שהתפשט קפיטתו וחגר את מתניו—רקק לתוך כפות ידיו אחת ושתים, הסיט את הקורה היסט כל-שהוא—ודעתו נחה. אבל פעמים שמרח לבטלה—ואז תפרוץ בין השכנים הקטטה הגדולה, זו שתחלתה קללות, צעקות וחרפות בחצר משני צדי הגדר, וסופה עפירת אבנים וגזירין וכלי חרס משני ראשי הגנות, עוים ומרי-נפש כנמרים שכולים מתגלים פתאום שני השונאים זה לעומת זה ברימה של השכונה: חנינא-ליפא במרום גגו הכפול שלו וכנגדו שקוריפנישטשיכא בין הבצלים והשומים ובתוך השמשוניות הגבוהות שבראש גגה שלה. באויר, מנג לנג, מתעופפים, לחרדת הצפרים שלמעלה ולתרועת העגלונים שלמטה, מרדות ומגרפות, קדרות ופכים, מעריכות ושחיפי-עץ. חצר שקוריפנישטשיכא מתמלאת יבבה ויללה של כלבים וצריחת תרנגולים. שקוריפין מפרול בשלשלת מזה, ציפא-לאה מתיפחת מזה. פרחי העגלונים שברחוב מריעים, הורא—והשכונה היהודית כולה תהיה לחרדת אלהים ימים רבים...

ג.

מבני שתי החצרות לא התערבו בריב השכנים שתי בריות בלבד: האסופית של שקוריפנישטשיכא—מארינקא ובן גילה נח, בנו היחיד של חנינא-ליפא. בשעת קטטה היו הללו עומדים מן הצד ושותקים.

עוד בילדותם, בימים ראשונים לשכנות, נעשו שנים הללו ידידים אהובים. היא הרי היתה בימים ההם בודדה ועזובה כל-כך! בתחלה, כשדר עדין הדור סירפים בשכונה, לא רבתה הרעה: באה היתה לביתו בשליחות הדודה לשאול קדרה ונפה ולפרקים אף היתה משחקת בחול עם בנו הקטן מקרקא. הדור עצמו אף הוא היה

מקרה : בימי החג היה מביא לה כעך מן השוק, וכשהרבתה הדודה להכותה—היה בא ומצילה. אבל משעקר הדוד את דירתו והחצר הסמוכה נתרוקנה—חשך עליה כל עולמה. אין מעתה 'דוד', אין מקרקא ואין כל, אבל יש 'דודה' ועומה וציקנית ומכית ורעב וישיבת-כלא בחצר. הימים היו ימי אביב, זמן של עבודה זריזה וחיה במקשה ובגן. ה'דודה' היתה משכמת ויוצאת עם הנץ-החמור למקשה, אל פיעלותיה, ומאחרת לשוב עם צאת-הכוכבים. את החצר עזבה מתוך אזהרה צרודה, אבל חמורה, שלא לצאת אנה ואנה על מארינקא הקמנה לבדה. מארינקא ציתה ולא יצאה אנה ואנה. כל היום היתה יושבת כלואה בתוך ארבע המחיצות ושימרת את החצר הסגורה מצדי צדדים. לילא הכלב הקמן—שקוריפין—שנמפל אליה בימים אלו ונפשו נקשרה בנפשה—היתה מתה בשממון. חמדה גנוזה אחת נשאה עמה בחיקה—מחרוזת של כעכים קטנים ונוקשים, שהדוד, לפני יציאתו, הניחם לה במתנה. ימים רבים חסה עליהם מלאכלם וכל פעם שנשארה לבדה היתה מוציאתם מחיקה ומשתעשעת בהם. בכל יום היו בעיניה כחרשים ומוצאת בהם סגולה אחרת: צהובים הם, עגולים כטבעות ומקשקשים כאבני חציץ... אמת, שהם קטנים, אבל כמה עבים, כמה עבים... כמעט שאין להם חלל כלל, שבע פעמים ביום היתה מונה אותם באצבע אחד אחד—וראה זה פלא: לעולם הם תשעה, לא פחות ולא יותר. אבל כשגבר עליה פעם אחת הרעב לא עמדה בנסיון ואכלתם. מאז לא נשאר לה בעולמה אלא הכלב שקוריפין וזכר הדוד. ביחוד, זוכרת היא יפה—יפה את דבריו האחרונים של הדוד. הוא נכנס במגפיו הגבוהים, כשהשוט בידו, אל 'הדודה' להפרד ממנה. לפני יציאתו אמר לה בלשון הזה: 'ראי, זקנה—כך אמר מפורש, מלה במלה—ראי, זקנה, אל נא תכי יותר מדי את התינוקת. עלובה היא, יראי את אלהים'. את הדברים המתוקים, הנחמדים, האהובים האלה, שמעה היא, מארינקא, בעצם אונה כשישבה על הסף וחתכה דלועים לחזירים. לבה גוע מהכרת-תודה. וכשיצא הדוד ועבר על הסף—מהרה היא ועמדה על ארבע ונשקה לו במנף מאחוריו נשיקה חמופה וחשאית, מבלי שירע... אמת, הדודה לא קימה את צוואתו ולא חדלה מהכות. אבל מארינקא אף היא לא פסקה מלחזור בלבה על אותם הדברים יום יום: 'ראי, זקנה...'

ופעם אחת תקפה יצרה ועברה על אזהרת הדודה. לבה משכה אל הבית העוון של הדוד סירפים, עמדה ויצאה בגנבה מן החצר ונכנסה לשם. בכניסתה תקפה עצב גדול כל-כך. הבית עמד ריק, שמם, וזכר היה בעיניה, הדודה אומרת שנמכר לוידים. מי הם הוידים שיבואו לכאן? ולהיכן יצא הדוד סירפים? דומם ישבה באחת הוויות לארץ והתחילה ביכה. הבכיה היתה מתוקה-מתוקה, נובעת ויוצאת מן הלב מאליה. היא היתה רוצה להשאר כך בזוית זו ובבכיתה כל ימיה... פתאום נכנסו לבית שני מיני בריות משונות: אחד בן-אדם קצר ושמן, בעל שער ובעל קפוא וכידו שוט, ואחד בעל צפרנים אדומות וקנה-חמדה, אמת-הבנין, בידו. מתוך הדמעות שנקו ורתתו בעיניה נראו לה פרצופיהם משונים ומאוימים כל-כך. מארינקא נבהלה, צמצמה עצמה בזוית ונשתתקה. הבריות שהו קצת בבית, בדקו בעיניהם את הכתלים, התקרה, החלונות—ויצאו. ומיד חזרה מארינקא לבכיתה. אבל הבכיה, שנמרפה באמצע, היתה הפעם תפלה, בלא טעם. לערב מצאתה הדודה מנמנמת שם באפלה—גרתה בשערותיה לבית. מאז לא יצאה עוד מן החצר ולחוץ אפילו פסיעה אחת. בודדה וענומה היתה יושבת לה כל הימים על-גבי האצטבא שבין שורת האילנות והבית, ולרגליה רכוש מי שהיה אז אף הוא קמן ובן-חורין ובלא שלשלת על צוארו—הכלב שקוריפין, זו הנפש האחת הכרוכה אחריה ויודעת לבכה. רוכץ הוא אותו קמן לפני מארינקא, שומר את פיה ועיניו בעיניה, ממרחקים, מצד הגנים והמקשאות עולים ובאים לכאן פליטי קולות של שירות הפועלות, קולות צלולים, רעננים, אביביים, ושניהם, מארינקא והכלב, ווקפים פתאום את אוניהם. הכלב מתחיל רוטט, רוטט, ופתאום מתנער וקופץ

על רגליו, מכשכש זנבו ונותן עיניו במארינקא, כמי שבווער ואומר: „לכי ונלכה, מארינקא ותיכף-ומיד!...“ והיא מעלה אותו על ברכיה, לוחצתו אל חיקה: „אסור, שקוריפין, אסור. הדודה מכה...“

ובאחד מן הימים הללו נתמלאה החצר השניה המולה, הוידים באו—אמרה הדודה. ומן היום ההוא נעשו אוהרותיה של הדודה ביציאתה יותר חמורות וצביטותיה יותר חריפות. על שמירתה המעולה הוסיפה שמירה מעולה ביותר: כל מה שניתן להטמנה ולנעילה הטמינה ונעלה, תלתה מנעולים גם על המרתף, על עליית הגג, על דיר העצים. הביאה לחצר כלב חדש, הביטי בשבע עינים—היתה הדודה מזהירתה מעתה אוהרה כפולה-שמונה—שומעת את? היהודים והציענים כולם גנבים, שומעת את? תקע יהודי חטמו לכאן—את הכלבים שסי בו, את הכלבים, שימעת את? את הכלבים—היהודים יראים, שומעת את? הרי לך כאן פת ובצל ואל תצאי אנה ואנה, שומעת את? אם יאבד מן החצר מה-שהוא את עירך אפשיט, שומעת את?...“

שומעת את, שומעת את?...—אוי כמה שנוא על מארינקא דבור תיסס וחוכך זה, על לוח לבה מלמעלה, סמוך לכתף, יש—כך נדמה לה למרינקא—כמין חכך עגול מורגש, כגודל מטבע, שאותו הדבור בשפשופו התמידי שחקן שם. כל פעם הדבור פיגע ומשפשף דוקא במקום ההוא, מקום המיוחד לו לבדו: „שומעת את, שימעת את?...“ ומארינקא מרכנת ראש ושימעת, וברגע שהפשפש האחרוני, זה שבירכתי הגן, צווח שתיים ונוקש אחת מאחורי הדודה היוצאת—מיד והנה היא אצל המחיצה שבין שתי החצרות. מיום שבאו הוידים לשם עשויה היא לעמוד כך יום יום הפוכת-ערף מאחורי הגדר, ראשה הקטן בין שתי כפות ידיה ועיניה מצומצמות בסדק. יפה לה עמידה זו מישיבת שממון על גבי האצטבא. רואה היא פנים חדשות ושימעת דבור משונה: „גע-גע-גע“, „גיר-גיר“—ואינה מבינה כלום. על פני הקרקע מינחים, סדירים ומפוזרים, סארים וצבורים של קורות, קרשים, נסרים, כלונסאות, שחיפים ושאר פשיטי כלי-עץ, מהם ישנים ושחורים ומהם חדשים ולחים, מבהקים עדין בלבנוניות ומצהירים בטפין של שרף חי וחרף-רית, קרינות נכנסים ויוצאים, עגלונים ועוד בני אדם. בין הסארים סיבב הולך אדם קצר ושמן, בעל שער ובעל קפוטא, והוא מתעסק וגונח ומויע. היכן ראתה אדם זה? כמדומה שכבר נגלה אליה פעם אחת, כן, כן—הוא הוא! וזה אותה הבריה עצמה שהבעיתה אותה באיתי בין-השמשות, כשישבה בזוית ובכתה, והוא הויד—מחליטה מארינקא בפחד ומציצה עוד. בין רגלי הויד מתלבט איזה נער שחרחר ומקוץ-שער. שטטפס ועולה כל פעם על סואר אחר, מקפץ על קירות ומדלג על כלונסאות, עומד על דוכנו ומעורר שוט באויר, מצליף וקורא: „הי, הי! הזקן בעל-השער והקפוטא גיער בו, שומטו מעל הסואר, דוחפו דחיפת-בדרך מאחוריו ומשלחו—והקטן פורש ורץ בכביה לבית, ומיד נפלה בת-קול צוחנית בחצר, קול אשה קוראת מעבר הבית: „נינא-ליפא! נינא-ליפא!...“ ועוד כמה מלות-צוחה, שאינן ברורות לה למארינקא... שקוריפין הקטן, שהיה עמה באותי מעמד, התחיל פתאום מכרכר כנגד הגדר—אף-אף—והבהב! מארינקא פקעה בחרדה מעם הגדר וברחה עם שקוריפין למקומה הקבוע—אל האצטבא.

—נער יפה וזריז—הרהרה מארינקא—הגם הוא מן הוידים?

עברו אחר-כך למארינקא ימים אחדים של סיוע ושמוש בעבדות הבית והחצר עם שקוריפין שטשיכא. כגן שבירכתי החצר נזמרו האילנות, והקטנה היתה רדופה ומטולטלת כל היום ממקום למקום, יורדת למרתף ועולה לעליית הגג, הולכת ורצה בשליחות, מהלקטת תרנגולות ובוללת לחזירים—ועל הכל סופנת צביטות. מחצר הויד עלה כל היום קול פריקה ומעינה: זרוק-פרוק, פרוק-זרוק!—ושקוריפין שטשיכא היתה רותחת וצובטת, צובטת ורותחת...

ולאחר ימים, כשנשארה מארינקא שוב לבדה וחזרה אל הסדק — לא ראתה כלום. צביר גבוה של קורות, תליל סמוך לגדר, היה חיצץ בפניה, הדביר שהגיע מעבר לקורות היה עמים וסתים וגם נלעג ביותר: לא-לא, לא-לא, המתה און, אולי תבחין בין הקולות את קול הנער — ולא יכולה.

ביום השני בבוקר, תיכף ליציאת הדירה מן החצר, עמדה מארינקא. בדקה את המחיצה לכל ארכה, ובינות ליתים מצאה בה נקב של סיקוס נשור, נקב מפולש וסגלגל, כדמות גלגל עיני של השור. הנקב היה למטה, סמוך לקרקע, מכיון כנגד התיטורא של כותל השכן — כרעה והציצה בו. אפלולית ודממה. בין המצרים, תחת שפולי הגג של השכן. משיכה רצועה קטנה ושחורה של עפר תחוח ומפורר. הרצועה עשויה כולה ערוגות ערוגות קטנות, ובאמצעה נעוץ מעדר. אין איש. מי הוא שזורע כאן? — תמחה מארינקא. פסיעות! שקיריפין התנער וזמן עצמו לנבוח. "פֶּסֶס!" — הקדימה מארינקא להשתיקו והמתה און. לא פסיעות, אלא דלוגים-דלוגים, מעין דהרות סיח. הדלוגים באים מן הצד, באים וקריבים. ולכאן, לכאן ...

ובעוד רגע ואל הסממא הקטנה שבין המחיצה לכותל-השכן בא מקפץ ודוהר הנער השחרחרור והמקוץ. "הוא הוא!" — הכירתי מארינקא מיד וכבשה נשימתה. הנער זרח כולו מאושר וגיל, וכשהוא מרים חפנים ממילאית למעלה הוא מרקד וקירא: יש ויש! הכל יש! מבין האצבעות מבצבצים ונשפכים ארצה זרעיני פיל וערשים ושמשוניות. "משוגע" — מהרהרת מארינקא, ושחוק כבוש מבעבע בגרונה. סותמת היא ביד אחת את פיה ובשניה חוסמת את פי שקיריפין. מרגשת היא ברטט גופו, שאף הוא אינו יכול להתאפק והו"י קרוב לנביחה.

— מה יש? — נזרק פתאים מפיה דרך הנקב ותיך כדי דביר נתחרטה.

הנער נודעזע רגע והביט מתיך מבוכה קלה כה וכה. את הורעונים מהר להצניע בתיך כיסי בגדיו. אחר כך, כשמצאה עינו את הנקב, כרע בחשאי, מתיך עינים מפחדות קצת, על ברכיו והציץ בנקב אף הוא, מתיך הנקב שחקה כנגדו עין בהירה ופקחית עין טובה ...

רגע של דממה ומבוכה.

— מי אתה? — שאל לבסוף את העין.

— אני ... מארינקא ...

— ואני נח! ...

דממה ממושכה. מארינקא הרחיקה קצת פניה מן הנקב. נח התבין בה רגע

ואמר כמתרעם:

— למה את מציצה לכאן?

— לא-כלום. רצוני לראית מה אתה עושה כאן ...

— אני? ... זורע אני ...

— חי-חי-חי! — שחקה מארינקא ושקעה ראשה בכתפיה.

— מה את שוחקת, פלונית? — נעלב נח והקפיד.

וברגע זה נבח הכלב. נח נתפיים מיד ונכנס עמה בדברים. היא שאלה על הכלב והיא ענתה. ומענין לענין, התחיל לפתותה, שתעבור עם הכלב אליו, אל הסממא. אני, רואה את — השתדל נח להסית — גנה אני זורע, בואי וזורע ביחד. יש לי כל חי-ראשי, הרי פולים, הרי קטניות והרי שמשוניות! — והיא הוציא מן הכיסים בזה אחר זה את זרעיניו. — לא תגיד לי איש? — שאל פתאם בלחישא — משל אמי לקחתים. בסתר. אמא לא תדע כלום, וכשיגדלו אשיב לה עשרת מינים. חי-ראשי ... נו, מארינקא, רוצה את?

מארינקא נדנדה בראשה: לא!

— מדוע? — נצמער נח.

— כך. אין השמש בסמטא.
 — ומה בכך?—תמה נח ונבעת.
 — הצמחים יגדלו שיטים ואתה טורח לחנם.
 — אי שקרנית—הקפיד נח שוב וכמעט בכה—יגדלו, יגדלו, וגם יביאו פירות.
 השמש מניעה לכאן לפנית ערב. בעיני ראיתי. אני. הרי יודע אני...
 מארינקא לא השיבה כלום. את השחיק שבלבה נצחה לגמרי. היא הושיבה
 את הבלב בחיקה, העבירה כפה על ראשו ונפחה לו מאחורי האוזן. נח בקש לומר לה
 עוד דבר-מה, אבל ברגע זה נפלה בחצר בת-קול צוחנית, קול אשה קיראת מעבר הבית:
 — נח! נח!
 נח קפץ ונעלם מן הסמטא.

(עוד יבוא).

הַצִּיּוֹתִיּוּת.

מאת

ש. קרדימון.

במאמר „על הנסים ועל העבודה“ („השלח“, כרך כ', עמ' 1 ואילך) כתב הר"ר יוסף קלוזנר כדברים האלה:

„ובדאי לשים לב לעובדה זו: יחדל נא סופר עברי—והוא אפילו מן המצוינים „ביותר—לכתוב זמן־מה—והוא נשכח כמת מלב. מ"ד בר אנד שטטר הוא אחד מ „היותר מצוינים שבין סופרי „השחר“, שלשמהחנו עריין נשארו בחיים; ובשנה זו מלאו 40 שנה לעבודתו הספרותית—ולא מצאתי זכר לחג ספרותי זה אלא כעתון האשכנזי Die Welt. —וכנוגע להקוראים: ציירו בדמיונכם, שיהיה לנו „קונגרס עברי“, מעין זה, שעלה „על דעתם של סופרים אחדים בברלין: כלום אפשר אפילו להעלות על הדעת, שיבואו „לקונגרס כזה יודעי עברית כדוד וולפזון או כאזמישקין וכטשלינוב?—ואם יבואו, כלום „אפשר הדבר, שיבכרו עסקנים עבריים חשובים ועידה ציונית־רוחנית כזו על־פני ועידה „ציונית מעשית איזו שתהיה? הספרות העברית אינה עושה נפלאות ופועלתה אינה „מתגלית באופן מוחש תיכף ומיד—ובכן אין כדאי לטפל בה. לבכות אותה אפשר עדיין, „אבל לעבוד לטובתה עבודה ממושכת בלי תשומת־לב לשום מכשול, לשום הפסד ולשום „משבר, —זהו דבר שאי־אפשר לאנשים מישראל“.

ובמאמרו: „העברי הצעיר“ („השלח“, שם, עמ' 401 ואילך) נגע הר"ר קלוזנר

עוד הפעם באותו ענין מצדו האחר. הוא כתב:

„ובתי־הספר בארץ־ישראל אף הם מכובדים, לצערנו הגדול, את התקוות הגדולות, „שתלו בהם הלאומיים החדשים, המתוארים למעלה (כלומר, הלאומיים, שמשכיחים את „האמונה הישראלית לגמרי). הלשון העברית חיה היא, אמנם, בפי התלמידים, אבל רק — „עד שהם יוצאים מבתי־הספר... אבות ומורים התאוננו לפני לא אחת ושטים על בניהם „ותלמידיהם, שדברו ולמדו עברית עד השנה ה־ט"ו לימי־חיהם בבתי־הספר שבמושבות, „וכש־גמרו" את בית־הספר הדלו לקרוא את ספרותנו ומעט־מעט נשתכח גם הדבור „העברי לגמרי או למחצה. ואלה שלא שכחו את לשוננו מתחמים אליה באיו קרירות־זות, „שהיא בלתי־מובנת כלל למי שהיו תלמידי ה־„חדשים“. ה־„ישיבות“ ובתי־המדרש. אין הם „להוטים אחרי עתון עברי, אחרי ספר עברי וכו'. אין הם מתפעלים למקרא סבחר הספורים „והישרים והטמורים העבריים, כמו שאנו מתפעלים מהם, ואין הם מתמכרים אליהם בכל „לבם ונפשם כמונו. וכן הדבר גם בנוגע לחבת הארץ: התלמידים, שהשלימו את חוק־למודם „בבתי־הספר שבמושבות ארץ־ישראל, ואפילו אלה שגורלו בא"י וגדלו בה, מחליפים „בקלות יתרה את ארצם בשווייצייה או בצרפת או באשכנז, למרות מה שהמורים בארץ־ „ישראל הם ציוניים נלהבים, שאינם מזניחים שום הזדמנות להלהיב את לבות תלמידיהם „באהבת הלשון ותאריך“.

„וכבארץ כן בחו"ל. הכל מתאוננים: — — בתי־הספר החדשים וה־„מיתודות“ „החדשות עדיין לא נתנו לנו אפילו קורא אחד“.

ומזה בא הר"ר קלוזנר לידי מסקנה, שעל מקום החנוך הראציונאליסטי צריך

לבוז חנוך מלא שירת־האמונה.

אין אני מוצא כאן לאפשר לעסיק בשאלת־החנוך ויחוסו אל האמונה בכלל; אבל כמה שנוגע לחבת הספרות והסיפורים העבריים, שהיתה חיה בלביתיהם של חניכי החנוך הישן ואינה מצויה כל־כך אף בין הלומדים עברית בבתי־הספר החדשים והמיתודית החדשות, נראה לי, שלא קלע הר"ר קלוזנר אל המטרה לא בבקשת הסבה ולא

באמצעים, שבהם היא רוצה למניע את פעולתה להבא.

מה עושים העמים המתקנים כדי להכניס את הרוח הלאומי בלבבות בני עמם? אדם מצוי מן המשכילים הבינונים אינו מיכשך בכלל לרכוש לעצמו מושג כללי מחיי החברה. הוא רואה חזיונות שיניים, אבל אין החזיונות האלה מתלכדים בנפשו יחד לציור כללי. אדם מצוי כזה אינו רוכש לו מעצמו מושג מן החברה המקפת אותו; הוא רוכש איתו לו מן הספרות הפיוטית. בשם שאי אפשר לראות בלי מיקרוסקופים את הקרמה של החי ושל הצימח, כך אי אפשר לו לאדם מצוי להכיר את חברתו, את עמו ואת החברה האנושית בכלל בלי עזרתה של הספרות הפיוטית, שנותנת מישנים כלליים, טפיסיים במה שהיא מתארת טפוסים של בני-אדם ומראית כוללים של המבט ושל החיים. כל החזיונות הבודדים שבחיים ושבתבטע מתחברים על-ידה לחזיון טפסי וכללי אחד, ועל-ידי כך הם עושים רושם גדול על הקורא.

ובעיקר הדבר משתמשים העמים המתוקנים לשם הכנסת הרוח הלאומי לתוך לבית בני-עמם כמעט רק בספרות הפיוטית. ההיסטוריה של העם ותיאור ארצו (הגיאוגרפיה) אינן מסוגלות להשריש בלב את הרוח הלאומי הרצוי. הן מדברות יותר אל המוח ולא אל ההכרה הפנימית, — והכרה פנימית נקנית רק באמצעות ההרגשה עי החושים ממש או באמצעות התרגשותם של מרכזי החושים בתאי המוח. התרגשותם של תאי החושים פועלת כמעט בהתרגשות החושים ממש. אם אדם קורא בגיאוגרפיה על איוה נהר, אין הנהר הזה נכנס אל ההכרה שלו שהרי את הנהר הרחיק הזה אין הוא מרגיש באמצעות החושים ממש, והמלות היבשות של הגיאוגרפיה אינן מנידות כלום. מה שאין כן אם יקרא אדם בספר פיוטי על נהר — אז הוא רואה את עין הנהר ואת קרני השמש הנשקפות בו, שומע את שאון גליו וכל פרט ופרט מן הנוגע לנהר זה נצב כמו חי לפניו. רגילים לומר בענינים כאלה, שראיה זו רואה האדם בעיני רוחו, ושמועה זו היא שומע ב.אזנו רוחו; אבל בעיקרו של דבר אין כאן לא עיני-רוח ולא אזני-רוח, אלא עינים ואזנים ממש: מרכזי החושים בתאי המוח, שבאמצעותם חש אדם את הכל בשעת קריאה, אינם עצמים רוחניים. ואף-על-פי שטוב מראה עינים מהלך נפש, וההשגות באמצעות החושים ממש מתרשמות יותר בהכרתו של האדם מן ההשגות הבאות באמצעות מרכוס של החושים, הנה לעומת זה עושות המפוסיות והכלליות שבחזיונות של הספרות היפה את החזיונות שהיא מתארת ליותר פועלות וליותר מתרשמות מחזיונות החיים ממש. — ורק לאחר שהכיר בן העם את עמו מתוך הספרות הפיוטית הלאומית, אז הוא מוצא ענין גם בהיסטוריה של עמו ובגיאוגרפיה המתארת את ארץ-מולדתו. כי אז, ורק אז, אין דברי ההיסטוריה והגיאוגרפיה האלי מלות ריקות: כל מלה, ריקה של שני הלמודים האלה מזכירתו חזיון שלם, שהשיג בחושו בשעה שקרא בספרות הפיוטית, כי הקורא בספרות הפיוטית מתענג על החזיונות העוברים לפניו אם הם חזיונות משמחים ומתעצב עליהם אם הם חזיונות מעציבים; ההרגשה מלוח, איפוא, את ההשגות המרכויות כמעט כמו שהוא מלוח את ההשגות החושיות.

ודבר זה מבאר חזיון השוב אחד, שסיפרינו הלאומיים נתחבטו עליו הרבה ולא מצאו לו פתרון אלא ברצון רע, בעוד שבאמת הוא תוצאה מסבה טבעית. הרבה מבני-עמנו, שהם רחוקים בעצם מן החיים הזורים ואינם משיגים, איפוא, שום הרגשות חושיות מן החיים והחברה הזורים. אף-על-פי-כן להוטים הם אחרי החיים האלה יותר מאחרי חיי-עמם והם שואפים אל אותן המטרות, שאליהן שואפים טובי העם הסובב אותנו, בזה רואים סיפרינו, עבדות, התמכרות אל התקפים, וכיוצא בזה, ושום סיפר לאומי לא שם לבו אל העוברה, שדוקא בין הצעירים. המשכילים האידאליים, שאומץ-לבם אינו מיטל בספק ושהם דוקא על צד, הנעלבים והמדוכאים, מצויה נטיה זו אל חיי העמים האחרים ואל האידאליים הזורים של העמים האלה. באמת הסבה היא אחרת:

הצעירים המשכילים האלה מרבים לקרוא בספרות הלועזית מפני שהיא מצויה יותר בשוק ובבית-הספר, ובספרות זו עוברים לפניהם כמו חיים המציאות הזרה והאידיאלים הזרים, הגולדים על-ידי מציאות זו, — ודבר זה פועל עליהם כהרגשה חושית ממש. על-ידי קריאה בספרי שילר וִיִּתֶה באשכנז או בספרי פושקין ולרמונטוב ברוסיה הם חיים את חיי החברה האשכנזית או הרוסית בתחלת המאה הי"ט. הם מלויים את החברה הנכרית של הזמן ההוא על דרכה, חיים את חייה, שמחים בשמחתה ומשתתפים בצערה. אחר-כך הם עוברים אל גיצקוב ושפילהאנן או אל מורגניוב ודוסטויבסקי, — ובספריהם הם מכירים את החיים הזרים ואת השאיפות הזרות של שנות הארבעים, החמישים והששים — והחיים והשאיפות האלה נעשים בלי משים לחייהם של הם ולשאיפותיהם של הם (לכל הפחות, כך נדמה להם). הם משתתפים בצערו של הפועל האשכנזי הסובל ושל האכזר הרוסי המשועבד ממש כנבורי הספורים האשכנזיים והרוסיים שהם קוראים, ויחד עם גבורי הספורים האלה הם מצפים בכליון-עינים ליום, שבו ירים האכזר ויתנשא הפועל, לאותו יום, שבו יהיה כל העם הרוסי הגדול, שרוב מניניו אינו יודע ספר, — ליודעי ספר, ומלאה רוסיה דעה כמים לים מכסים, ואין הדבר תמיה כלל וכלל, אם צעירינו בני-הגמו שקועים ראשם ורובם באינטריסיהם של האכזרים הרוסיים ואומרים: *a, нашъ русский мужикъ* — ("האכזר הרוסי שלנו"). הרי עם העם הרוסי חיו מיום שנעשו לאנשים בעלי-הכרה (כי התרגשותם של מרכזי-החושים על ידי קריאה דומה היא להשגה ממש, כמו שאמרנו כבר). התנינו בכל אשר התענה היא ושמהו בכל אשר שמח היא (כי, כמו שכבר אמרנו, ההרגשה מלווה את ההשגה המתקבלת באמצעותם של מרכזי החושים ממש כמו שהיא מלווה את ההשגה המתקבלת באמצעות החושים). יותר תמוהים הם אולי אותם הפובליציסטים העבריים הלאומיים שמתנפלים בחמה שפוכה על הצעירים הנוכרים ושואלים: "למה אתם עוזבים את עניני עמכם ועוסקים בעניניו של עם אחר?" — ואין המוכיחים האלה יודעים כלל, שבשעה שהצעירים שלנו מתענינים בעניניו של עם אחר אינם יושבים תחלה על המדוכה לפתור את השאלה: "במי להתעניין?" — ההתענינות בעניניו של עם זר אינה אלא תוצאות ההשגות, שקבל המתענין מן החיים והמציאות של איתו העם הזר, ואפילו כשההשגות הללו באות מן הספרות, סוף סוף נעשה העם הזר לעצם מעצמו ובשר מבשרו של קירא-ספרותו, ואז באה ההתענינות ממילא ואין היא תלויה ברצון הרע של צעירינו. ובמצב עמם אין הצעירים המשכילים מתענינים מפני שלא הכירו את עמם אפילו אם בתוכו הם יושבים: הם ראו חזיונות בודדים, שלא התלכדו בנפשם לציור כללי מפני שהספרות העברית לא באה לעזרתם באותה מדה, שעשתה זאת הספרות הלועזית, ובכן אין מקום לצעוק מרה על הצעירים הרשעים שלנו...

ובסגולות האלו של הספרות הפיוטית לעורר את מרכזי החושים ולברוא מושג כללי או טפוס, משתמשים כל העמים הקולטוריים כדי לנטוע את ההכרה העצמית הלאומית בלבותיהם של בני כל עם ועם. בכל בתי-הספר של העמים הקולטוריים כבר הונהג למוד הספרות הלאומית החולונית, ובעיקר הדבר — למוד הספרות הפיוטית, ומאחר שנשמת העם משתקפת בספרותו הלאומית נעשתה הספרות הלאומית נשמת כל הלמודים שבבתי-הספר, המורה האשכנזי נצח אצל סידאן, — אבל ודאי לא המורה האשכנזי, שהורה הנדסה וידיעית הטבע, אלא איזה מורה אשכנזי, נצח אצל סידאן? — הוי אימר המורה האשכנזי, שהורה לבני-עמו להבין ולהרגיש את יצירותיהם של גתה ושל שילר ושל שאר משוררי אשכנז וסיפריה היוצרים, שלא נתפרסמו מעבר לגבולה מפני שבהם משתקפים החיים האשכנזיים המיוחדים במינם, כמי שלא נתפרסמו מעבר לגבולות רוסיה פושקין וגוגול, למשל, מפני שאף ביצירותיהם משתקפים החיים הרוסיים המיוחדים במינם, — מה שאינו מקטין את ערכם כלל וכלל בשביל אימתם ולתכלית חביב רוחה העצמית, למוד הספרות הלאומית בבתי-הספר יש לו, איפוא, מלבד

ערך אנושי-חברתי, גם ערך גדול לתכלית השמירה העצמית הלאומית.

מה עושים בתי-הספר העבריים כדי להשריש את ההכרה הלאומית בלבותיהם של בני העם העברי?

בשום בית-ספר מבתי-הספר העבריים הישנים ואפלו החדשים עדיין לא הונהג למוד הספרות העברית החולונית. בהם מלמדים, חריטוטותיה, שתכליתה היא רק להרגיל את התלמיד בדבור ובקריאה העבריים. כל אסונו של התלמיד העברי הוא—מה שאין המורה העברי יודע עדיין. שהספרות העברית החדשה היא ענין של למוד, שצריך להכניסו אל תוך הפרוגרמה של התלמידים הנלמדים בבתי-הספר העבריים. אם למד הילד העברי בבית-הספר את התנ"ך וקצת דברי-אגדה, שוב אין המורה יודע במה להעסיקו; הרי התלמיד יודע כבר לקרוא כל סגנון שהוא. אז אמר לו המורה לתלמידו: עתה, בני, שוב אין לך צורך בבית-ספר, הרי כבר יכול אתה לקרוא ספר עברי מעצמך. עדיין אין המורים שלנו יודעים שהספרות בכלל לא לקריאה ניתנה, אלא ללמוד. אין לנו עדיין מורים עברים, שהם עצמם ידעו את הספרות העברית ידיעה יותר עמוקה מידיעתו של קורא נכבד... המורה האשכנזי או הרוסי לא יאמר כך לתלמידו; הוא יודע כבר, כי את שילד ונתה או את פושקין ולרמונטוב ועוד צריך לקרא בעיון, ואת אומרת: צריך ללמוד אותם ולא רק לקרוא בהם קריאה שטחית, כקרא ב"ספור-מעשה" מצוי. רק המורה העברי חושב עדיין את הספרות הפיוטית החדשה, את כל אלה ספורי המעשיות והציורים, לספרי-קריאה, שכדי לקרואם צריך לדעת רק את, פירושי-המלות בלבד... המורה העברי עוד יסכים לדבר, כי את, אין קוצץ וכיוצא בזה צריך ללמוד, מפני ששם כל מלה, ערפל חתולתה; אבל, ספורים, ו"שירים", שכל מלה וכל מאמר שבהם מובנים הם ואינם זקוקים לא לפירושו של מטה-לויז'לא לביאורו של, בית-לוי, הלמוד בהם למה הוא בא?... וכך יוצאים התלמידים מבית-הספר העברי ואינם יודעים לקרוא ספר עברי, ואת אומרת: אינם יודעים, איך לגשת אל יצירה ספרותית, אינם יודעים, מה צריך לבקש ביצירה ספרותית וכיצד צריך לבקש (מה שגם המורים אינם יודעים). והרי כדי שיתעניין אדם באיזה דבר צריך שתהא לו, לכל הפחות, ידיעה אילימנטרית בדבר זה, וכדי שהאדם יתעניין, למשל, בספרות, צריך שתהיה לו תחלה, אפיקציה (הרגשה, שההכרה כבר תפסה אותה) באותם הענינים, שבהם עוסקת הספרות. אצל העמים הקולטוריים מסגלים להם החניכים אפרצפציה בעניני הספרות עיר על ספסל בית-הספר, וכשהם יוצאים אחר-כך מביה"ס יש להם כבר אינטרס אל הספרות; מה שאין כן צעירינו: הם לא עסקו בנתוח הספרות העברית קודם שעזבו את בית-הספר ואי-אפשר, איפוא, שימצאי ענין וחפץ בספרות לאחר שעזבוהו. החיק הפסיכולוגי אומר: "בלי אפרצפציה אין אינטרס", ואם אין אינטרס בנוגע להספרות הלאומית אין גם הרגשה לאומית אמיתית. כאן לא תועיל שום תחבולה מלאכותית. אמנם המורים בארץ-ישראל, וכן טובי המורים בחוץ-לארץ, הם ציונים טובים ואינם מוניהים שום הודמנות להלהיב את לבות תלמידיהם באהבת הלשון והארץ, אבל, הלהבה זו אינה אלא, אלהי: היא מוכשרת לפעול רק פעולה רגעית—ולא יותר. אין טובי המורים שלנו, הלאומיים הנלהבים, יודעים, שכדי להשריש את ההכרה הלאומית אסור להשתמש באמצעים חריפים כל עיקר. אסור, להלהיב את הלבבות באמצעים כאלה! כדי לנמוע בלבבות התלמידים את אהבת הלשון והארץ צריך ואפשר להשתמש בספרות הפיוטית החדשה, שעלידה יקבלו התלמידים המנוגות מוחשות מחיי עמנו, באופן שההכרה הלאומית תעשה לחלק מנפשם. וראוי הדבר לתשומת-לב: המורים העבריים מרבים להשתמש בפתגם הידוע: "המורה האשכנזי נצח אצל סידאן", ועדיין לא שאל אף אחד מהם: מפני-מה אין הפתגם הזה אומר: נתה ושילד נצחו אצל

סידאן' והוא מטעים דוקא את ערכו של המורה האשכנזי?—התשובה על שאלה זו פשוטה היא: העם לא היה מתעורר מעצמו להתעסק בספרותו הלאומית, ואף אם היה קורא בה במקצת לא היה יורד לסיף דעתה... רק עלידי המורה האשכנזי הרגיש העם האשכנזי את ספרותו הלאומית ואת החיים הלאומיים והשאיפות והאידיאלים הלאומיים המתוארים והמיגלמים בה.

סבתו של החיוון המעציב, שתלמידו בתי-הספר שבארץ-ישראל אינם מרגישים בערכם של הלשון והספרות העבריות וזאת הקנינים הלאומיים התלויים בהן היא זו הם מוציאים מבתי-הספר רק דבור עברי חי (הלמודים הכלליים אינם מעניינים כאן), אבל לא הבנת הספרות; במלות אחרות: אין מלמדים אותם בבתי-הספר למצוא בספרות העברית תשובה על השאלות המטרידות את מוחם, ואם אין למד הספרות החלולנית בבה"ס אין הכרה עצמית לאומית, הערביים, למשל, שבבתי-ספריהם נפקד מקומה של הספרות החלולנית החדשה, אין להם הכרה עצמית לאומית רצויה: הערבי הנוצר שומם את הערבי המחמדי יותר משהוא שומם את הנוצרים מאירופה. חיוון כזה אינו אפשרי באשכנז, למשל, בין הקתולים והפרוטסטנטים, ואם אין הכרה עצמית לאומית אין גם שמירה עצמית לאומית, אמת הדבר, שאלה מן הוצעירים המתקדמים מבני-עמנו, שחשבו את דם-היהודים השפוך למשחת-האופנים של הריבולוציה הרוסית, לא נתכוונו אלא לטובת הפרוגרס ולתועלת האנושיות בכלל, אבל כלום אפשר חיוון כזה אצל צעירים מתקדמים בני עם יודע להוקיר את עצמותו הלאומית?

וזהו גם הסבה, שהתלמידים, שהשלימו את חיק-למודם בבתי-הספר שבמושבות א"י, ואפילו אלה שנולדו בא"י וגדלו בה, מחליפים בקלות יתרה את ארצם בשווייציה או בצרפת או באשכנז, ואינם שמים לב כלל אל כל הנאומים הנלהבים של מיריהם, הציוניים הנלהבים: כדי לחבב את הארץ לא רי לדרך על ארמתה ולשאף את אוירה; צריך לקרוא בספרות היפה הלאומית, שבה משתקפת הארץ הלאומית. הצעירים הרוסיים הקולטוריים, למשל, שאינם חיים עוד, בחיק הטבע, לא היו מחבבים את ערבות רוסיה ואת הדניפר, למשל, אלמלא קראו בבתי-הספר מה שכתב עליהם גוגול קריאה מומעמת, שבאמצעותה קבלו רשמים ממשיים כמו באמצעותן של השגות חושיות, וזהו גם הסבה, שאלה מבני חיל, שקראו הרבה בספרות העברית לא קריאה בעלמא, אלא קריאה מתעמקת ומנחתת, ואת חוק-למודם בבתי הספר שבמושבות א"י לא גמרו, ואפילו לא נולדו בא"י ואפילו לא גדלו בה, אלא נולדו ונתחנכו בנלות,—שהצעירים האלה (שאמנם הם יקרי-המציאות ומספרם מועט ביחס) מחליפים בקלות יתרה את ארצם בארץ-ישראל. הסבה ברורה היא: מאחר שהצעירים הללו מקבלים, בשעה שהם קוראים בספרות על א"י (למשל, את, אהבת ציון וכדומה), רשמים מוחשיים, באופן שהארץ נכנסת אל תוך הכרתם הפנימית, הם שואפים אחר-כך אל אותה הארץ, שבה חיו כל הימים...

וזהו גם הסבה לחיוון המעציב, שאופר עברי, ואפילו מן המצוינים, נשכח כמת מלב מיד כשהוא פוסק לכתוב: אם הסופר מדפיס בעתונים מומן לזמן את פרי רוחו, מקבלים הקוראים רשמים ממנו וזוכרים אותו, אבל כשהוא פוסק לכתוב—מיד שוכחים אותו מפני שפסקה קבלת הרשמים ממנו. אצל העמים המתוקנים אי-אפשר בשום אופן, שאיזה סופר ישכח כמת מלב, אצלם אין שום יצירה ספרותית חשובה אוברת: קלופשמוק או דרו'אבין, למשל, לעולם לא יסוף זכרם מלבות העם האשכנזי או הרוסי, שהרי יצירותיהם הם דבר של למוד: כשלומדים בבתי-הספר את תורת הספרות וקורותיה עוברים עם התלמידים על הרבה שירים משל אלה, ויש שמשננים אותם גם על-פה (מכיר אני כמה מורים, חניכי האינסטיטוט הווילנאי, שיודעים על-פה כמה משירי דרו'אבין). אבל אצלנו כלום אפשר הדבר, שילמדו את, החמלה' על-פה. בבתי-הספר הרוסיים. קוראים ומנתחים את גריגורייב, אבל כלום אפשר, שיקראו וינתחו בבית-ספר

עברי את בראנדשטטר?... בכלל אין המורה העברי יכול להבין, כי את סמולנסקין, ברודס, בראנדשטטר, מנדילי מוכר-ספרים, ביאליק, ליליענבלום ועוד צריך ללמוד; וכי מה אינו מוכן שם, וכי מה יש שם ללמוד? המורה העברי אימרו: הרי התלמיד יודע כבר לקרוא את כל הסגנונים השונים, ועל כן כבר יכול הוא לקרוא מעצמו, ואין המורה העברי יודע, שכשם שאין שום יכולת לקרוא בלי ידיעת הסגנון, כך אין שום יכולת לקרוא כשאין אינטורים—ואינטורים נרכש רק ע"י האפרצפציה.

התלמיד העברי אינו מוציא מביה"ס אלא את ידיעת הלשון, ואם יש לו עוד איזה אינטורים, הרי זה רק לעתון של חדשות. דרך אנב יפגוש מבטו גם בחלק ש, למטה מחוט הסיקרא, ולאחר שגמר לקרוא את כל החדשות, הוא קורא גם את החלק ההוא. ולפיכך, כל עוד שיצירי הסופר נדפסים בעתונות, אין ספר זה נשכח כמת מלב. אבל כשיצירותיו אינן מופיעות במשך זמן-מה בעתונים. מיד הוא נשכח כמת מלב. אבל לו, למשל, היו התלמידים העבריים קוראים ומנתחים תחת השגחת המורה אחדות מיצירותיהם של מנדילי, ביאליק, משרניחובסקי, בראנדשטטר, ליליענבלום, ברודס, פייערברג, ברדיטשובסקי, פרץ ועוד, היו אחר-כך קוראים בספרות העברית מאליהם, שהרי כבר היה להם מושג ידוע מן הסיפרים האלה ודבר זה היה משמש כח-מושך למשך אותם אל הספרות כולה.

וזהו גם הסבה, שאין עסקנינו הלאומיים דואנים לספרות את הדאגה הראייה: הם אינם יודעים, כי עפר א"י עדיין אינו הכל וכי בן-א"י, שאינו קורא בכוונה את הספרות הלאומית, מחליף את א"י באחרת, ובן-הגלות, הקורא ספרות זו בכוונה, שואף אל א"י. ואם בא, אחד העם, למשל, ודרש, שבכל קונגרס ציוני ידונו גם בדבר בתי-הספר, הרי עסקנינו הלאומיים יניעו ראש אחריו: מה ענין שמיטה אצל הר סיני? איזו יחס יש בין הקולוניאציה ובין בתי-הספר? איזה יחס יש בין בתי-הספר ובין התפשטות הרעיון הציוני בין כל שדרות עמנו?... דרך זו—הפצת הציוניות בין כל שדרות עמנו ע"י החנוך ולמוד הספרות—היא בעיני עסקנינו הלאומיים: דרך ארוכה ואין להם כח להמתין הרבה. יש להם לעסקנינו הלאומיים דרך קצרה מאד: נאומים נלהבים, חושבים הם, שהרעיון הציוני נקנה רק ע"י-הרצון, ואינם יודעים, שפעמים אדם מוכן, שצריך לעשות כך, והוא עושה את ההפך מזה מפני שכך לבי פוקד עליו, וכדי שהרעיון הציוני יעשה, תורה-שבבל, כדי שהרצון ישתנה במוכן הרצון לנו, צריך שהחנוך הלאומי יתן להדור הצעיר רשמים מוחשים באמצעותה של הספרות הלאומית.

הד"ר קלוזנר חושב, שהלאומיות הגמורה תשתרש בלבותיהם של בני הדור הצעיר רק אם על מקום החנוך הראציונאליסטי יבוא חנוך מלא שירת-האמונה, שהרי חניכי החדרים, והישיבות, שנתחנכו בשירה זו, נשארו נאמנים לספרותנו ולשאר קניינינו הלאומיים. אבל, ראשית, חנוך ראציונאלי ואמונה הם שני הפכים ואין האחד נכנה אלא מחורבנו של חברו; ואחרי שאי-אפשר לחנך עתה את הילדים בלי ידיעות מושכלות, אי-אפשר, איפוא, שיתחנכו באמונה; ושנית, יש כאן טעות בהנחה כשהיא לעצמה: הד"ר קלוזנר אומר, שבני החדר, והישיבה מתענינים בספרות העברית מפני שנתחנכו באמונה, אבל, אף-על-פי שהעיבדה כשהיא לעצמה נכונה היא, אין היא ראויה להוציא ממנה את המסקנה, שהחנוך הדתי הוא הסבה לכך. הרי כבר שם הד"ר קלוזנר עצמו את לבו לזה, שבני-הישיבה מתענינים רק באלה הסופרים, שביצירותיהם משתקפים החיים הפטריארכאליים, ולא בכל הספרות העברית, למשל אינם מתענינים ביצירותיהם של משרניחובסקי וחבריו—אות הוא, שהדת אינה סבה להתענינות בספרות העברית ככללה. באמת, בהתענינותם של חניכי הישיבה במקצוע ידוע של הספרות העברית אין האמונה אלא תוצאה פרמית מסבה יותר כללית ויותר מקפת, —וסבה זו הוא—החוק הפסיכולוגי, האפרצפציה היא סבת האינטרס, אם בני הישיבה מתענינים בפיערברג, למשל, אין זה אלא מפני שיש להם בספוריו איזו הרגשה שבאה לידי ידיעה, הדת

היא כאן לא דוקא: במקרה הם מכירים את הדת והרי הם מתעניינים בספרות ממין זה; אילו היו מכירים במקרה את החיים המשתקפים ביצירותיהם של משרניחובסקי וחבריו, היו מוצאים ענין גם כמשוררים אלו.

והרגשה-הכרה כזו חייבים אנו לתת לצעירינו בבתי-הספר. כי בכדי למסור לחניך מושג מאיזה חויון שבחיים אין מן ההכרח להעמיד אותו דוקא באותם תנאי-החיים, שבהם נתגלם החויון הזה; די רק לקרוא עם החניך בעיון את הספרות. שבה משתקף אותו חויון, ואז כבר ירכוש לו החניך מושג כללי מן החויון ההוא, וכבר יתענין בו מעצמו וישתדל מעצמו לקרוא את הספרות העוסקת בחויונות כאלה. כדי שהתלמיד יתענין בביאליק כולו אף אחרי שיצא מבית-הספר, די שהמורה יקרא עמו בעיון ('נפח') יצירות-מופת אחדות של משוררנו זה. ואילו היו היצירות המופתיות של סופרינו מן הזרמים השונים נלמדות בבתי-הספר שלנו, היו תלמידינו מתעניינים אף אחר-כך בכל הספרות העברית. הרי הצעירים שלנו בודאי אינם יודעים את החיים הרוסיים יותר משהם יודעים את החיים העבריים ובודאי הם נפעלים ביותר מן החיים העבריים משהם נפעלים מן החיים הרוסיים, — ואף-על-פי-כן הם קוראים את כל הספרות הרוסית ומתעניינים בה. הסבה היא: מפני שלמדו את הספרות הרוסית בתור חימר למודי בבתי-הספר הרוסיים.

אמנם, צדק הד"ר קלוזנר בדבריו, שלאומיות מיפשטת מרחיקה מעלינו את ההמונים, וגם אני אני מתנגד לדת המעשית; אבל חושב אני, שאם יעסיק התלמיד בספרות העברית החדשה, יקלוט מעט מעט אל תוכו את רוח היהדות המראדצייונית ויקיימה לא מתוך אמינה בכח מיטאפיסי, מתוך יראה מפני האל הקנא ונוקם, אלא מתוך אהבה, מתוך הוקלת מנהגי העם שנתקדשו מרוב ימים. — חויון שכבר ראיתי כדוגמתי אצל העמים הקולטריים, אבל, אם נשריש תחלה את האמינה בכח מיטאפיסי, אפשר שהתסיסה, שתביא אחר-כך בלב הספקן, תביא לידי תוצאות מהופכות. מכאיליק, פייערבערג ופרץ אין להביא ראייה: הם כשרונות יוצאים מן הכלל.

הוברר לנו, איפוא, שכדי לחזק את ההכרה הלאומית בלב הרור הבא צריך להנהיג את למוד הספרות העברית החולונית בבתי-הספר העבריים בתור למוד קבוע, כמו שהנהגה התנ"ך זה כבר. אבל שני עכובים בדבר: (א) חוסר מידים יודעים להורות את הספרות בתור ענין של למוד; (ב) חוסר ספרים.

ואם נגד העכוב הראשון עדיין אפשר למצוא עצה: אפשר, למשל, ליסד שעורים ומגיים בשביל מורים, שבהם יקראו שנים שלשה מומחים שעורים על הספרות העברית החדשה וילמדו את המורים לנתח את מבחר יצירותינו החדשות, — לעומת זה קשה הוא ביותר העכוב השני, אף-על-פי שלבאורה אינו ולא כלום. כי הנה בספרות הלועזית נרפסי חבורי סופרי המופת, שאותם מלמדים בבתי-הספר, בתור מחברות בודדות. מבחר היצירות של שילר, גתה, למינג, פישקין, לרמינמוב, גוגול יעיד נרפסי כל יצירה ויצירה לכדה בפירמאצ קטן, שמחזירה בזול, אם המורה רוצה, למשל. לנתח בפני התלמידים את Die Jungfrau von Orleans, הוא יכול לרכוש 10 אַכסמפלָארים בעד 2 מאַרק. אי אם ירצה לנתח את "Полтава", אפשר לו לרכוש 15 אַכסמפ' בעד 50 קופ', ונוהגים כך: מחלקים ספר אחד לשנים, שנים תלמידים, התלמידים מתחייבים לקרוא את הספר הנתן להם מן המורה ליום המיועד, ואז הם מנתחים את היצירה הספרותית תחת השגחת המורה. אבל מה אפשר לו למורה העברי לעשות, אם הוא רוצה, למשל, לנתח את קיצו של יוד? כלום ירכוש בשביל תלמידיו 15 אַכסמפלָארים מ,בל שירי נורדון? מה אפשר לו למורה העברי לעשות, אם הוא רוצה, למשל, לנתח את, המתמיד, — כלום יקנה את, שירי ביאליק, היוצאת, תושיה, חלק שני? ואם ירצה לנתח את, מתי מדבר, — כלום יקנה את, כל שירי ביאליק?...

אם אני רוצה לנתח לפני תלמידי את, לאן—עלי לקנות 15 אָכסמפּלרים מכתבי פייערברג, אם אני רוצה לנתח את, ספר הקבצנים' אני צריך לקנות את הכרך הראשון של כתבי מנדילי, ואם אני רוצה, שתלמידי הגדולים ינתחו את, עבדות בתוך חירות',—חייב אני לקנות 15 אָכסמפּ' מ, על פרשת דרכים', ח'א, וכן הלאה.—ונוסף על מעצור זה, שאינו אלא חמרי, הרי ידוע הדבר, שאם התלמיד נוטל בידו ספר, שיש בו כמה וכמה יצירות ספרותיות, מתפזרת ההקשבה שלו לכמה וכמה ענינים, וזהו כבר מעצור רוחני. כדי להסיר מדרך מירינו את שני המעצורים הללו צריך ליסד הוצאת=ספרים, שתוציא במחברות בודדות את יצירותיהם של סופרי המופת שלנו. אין מן הצורך לתת בזה רשימה מן היצירות, שצריך להדפיס בהוצאה זו. אם יהא הרעיון הזה קרוב להתנשם ידון על זה ועד של מומחים, אני רוצה להעיר רק על דבר אחד: בספרות הרוסית (ובודאי כן הדבר גם בשאר הספריות) באים ציורים שונים בתוך המחברות האלו, לציורים האלה יש גם ערך אסתטי וגם ערך חנוכי. כך צריך לעשות גם בהוצאת ספרי-המופת שלנו. כמה ציורים מענינים היו יכולים לבוא, למשל, ב"ספר הקבצנים": מנדילי מוכתר במלית ותפילין יושב על דוכנו ומחמר אחרי סוסתו, מנדילי ואלתר יקנה' רוצים לדרוס זה את זה, היריד ביארמילינג, ה"חבריא" של פישקא, קציצת הפאה, יונטל באודיסא ועוד הרבה. לספח ציורים אפשר גם ל"המתמיד", לאן, "בין שני אריות", וכמעט לכל היצירות הספרותיות המעולות.—והוצאה זו צריכה להדפיס גם ספורים שלא נדפסו עדיין בקיבוץ מיחה, כגון, נפש רצוצה' של ש. בן-ציון, שנדפסה ב"השלח" ועוד. כמו-כן צריך להדפיס בה גם ציורים מעין, באר חפרנו' של ווי לקאנסקי. שנדפס ב"העומר", ועוד. יצירות כאלו נותנות תמונה מוחשת מחיי הפועלים בארץ-ישראל. ומלבד התועלת הגדולה שתביא תוצאת-הספרים הזאת בנוגע לירידת הספרות והפצת הרעיון הלאומי ובכלל, בנוגע לכל אותם הדברים, שעמד עליהם הדרך קלוזנר בשני מאמריו הנזכרים, אפשר יהיה להשתמש בהוצאה זו גם לתכלית אחרת: להרגיל באמצעותה את החניכים בהרצאת רעיונותיהם בכתב,—מה שאפשר רק עלידי הרצאת התוכן של היצירות המבחרות וע"י חבורים מציינים את תכונת ה"גבורים" המתוארים ביצירות אלו או את הרעיונות הגלומים בהן. אפשר יהיה, למשל, לתת, נושאים לחבורים כאלה, שיכתבו התלמידים הגדולים: תכונתו של "פישקא החגר"; תכונתו של "המתמיד". כאראקטיריסטיקה של נחמן בן הרב"; כאראקטיריסטיקה של הביליזאי על-פי הציור, באר חפרנו"; כאראקטיריסטיקה של המשביל העברי בשנות השבעים על-פי הרומן, הדת והחיים"; הרצאת הפואימה, קיצו של יוד', או: צורת הרב וצורת האשה העבריה ב"קיצו של יוד"; הרצאת המאמר, עבדות בתוך חירות", והרבה כיוצא בזה.—

נוסף על זה צריך יהיה להוציא ספר יותר שלם ממה שיש לנו על, תורת-הספרות' וספר על, תולדות הספרות', שיהא לעזר להמורים בנתוח היצירות המוצאות. הוצאה כזו אפשר שתהיה ברבות הימים, חי נושא את עצמו, אבל בימים הראשונים בודאי יהיה בה הפסד-ממון. ועל-כן מן הראוי שכל חובבי לשוננו וספרותנו, וציחוד האגודות, חובבי שפת-עבר', חברת מפייז-השכלה', הועד האודיסאי ו"עבריה", חייבים להשתדל ביסודה של הוצאה זו, שתביא תועלת מרובה גם להפצת לשוננו וספרותנו וגם לחזק ההכרה הלאומית בארץ ובחוץ-לארץ.

הנה בעוד חדשים אחרים יתאסף קונגרס עברי—כמדומה לי שאין ראוי ממנו ואין חייב ממנו להיות המתחיל בדבר החשוב הזה, שאם אינו תרופה שלמה למחלתנו הלאומית, הוא, לכל הפחות, חצי-תרופה.

עולת־רגל.

צרו שבילי, אתי גדיי,
גדי טפחתי ובטנא
פרחי הרים, אשר עדו
בנעצוצים ובגיר ;
ועונים ואומרים הבחורים,
מדי אפנה, מדי אענה—
והייתי בעיניהם
מקבלי יורד על השניר

געלבתי כי אתאפק—
ושפכתי חמת ועמי
והאמנתי—ושחקתי ...
לבי חולם, קיום ופתר ;
המדיותי מן הגליל
והייתי שחוק לעמי ?
או גחנתי מבנות גילי —
ובנות גילי מן ההר.

קודרות גחנו, ל שרנו
טוה צמרנו : בנעני אין,
סלעים גודרים נחלינו
גם ריוצא גם רבא .
בנות השפלה המענגות
והנאות משקרות עין .
בבתנות השבע, סחר מצרים

שְׁחֹרָה אָנִי וְתִלְמָלִי
 בְּשׁוֹשְׁנֵי הָרִים סוּגוֹת,
 שְׁשׁוּבְתָנִי רוּח־דָּרִים,
 אֶכְלָנִי לַיהוָה כְּפֹר,
 מִשְׁנַעֲנָה שָׁמַשׁ אָבִיב
 לְאַפִּיקִים וּלְעֲרוּגוֹת
 עַד לְבַא דְּסָתָנוּ בְּרָמָה
 וְאַפְסָה רָגַל עֵז וְשׁוֹד.

אֲבָקָת נְהִיב לְעֲדָרִים,
 עֲדָרֵי עוֹלֵי רָגַל, עוֹלָה
 מִתְמַרְתַּ מֵאֲפָסִים,
 בְּנִאֲיוֹת נִשְׁאוֹ שִׁיר
 לֹא יִדְעָתִי—נִפְשִׁי נִילִי:
 חוֹלֵת אֶהְבֶּה אָנִי, חוֹלָה—
 אוֹ לִזְכָּר מְשׁוֹשׁ לְבִנּוֹ
 קִרְיַת דָּוִד וְהַדְּבִיר?

שׂאוֹל טֶשֶׁרֶנִּיחוֹבֶסקִי.

זוֹרִיקָאוּקָה.

קריקטורות.

דרמה בשלש מערכות.

(המשך) (*).

מאת

יצחק קצנלסון.

מערכה שלישית.

הבמה:

אותו חדר-האוכל שבשתי המערכות הקודמות. הכל מעֵלף לבנים. על פני השלחן מנורה עומדת. השעה התשיעית, חצי העשירית בערב. החדר שרוי בחצי אופל. פס לבן מְשִׁתָּרַע לרוחב כל החדר מאור הלבנה הנופל בער החלון. (החדר ריק רגעים אחדים. מן החוץ נשמע פתאום קול מפתח סובב בדלת).

ש י מ י ק (נכנס בזהירות. צופה לצרדין בתוך האפלולית. שואל בלפי דלת חדר-המבשלים). שרה לאה? (ממתין רגע, אחר כך הוא קורא) ראובן? (לסוף הוא פוגה לדלת הטרקליון) דורה? א, דורה? (ממתין עוד רגע ויוצא אחר כך המסדרונה וקורא) הכנסי! (נכנס שוב. אחריו באה עלמה אחת-י צ א נ י ת, כפנים חורים וקופאים, בלוסה קלה, בעלת צבעונין מבהיקים עליה, מגבעתה שעל ראשה גם היא ממין זה. ש י מ י ק נשאר אצל הדלת, סוגרה ונכנס בצעדים מהירים, והיא אחריו, אל חדרו של אוסקר, שעכשו דר בו שימיק).

(דממה) — מצלצלים לפתע מן החוץ).

ש י מ י ק (פותח את דלתו ומוציא בעד הפתח את ראשו ואת פניו החורים ומקשיב). (מצלצלים עוד הפעם מבחוץ).

ש י מ י ק (ננש אל הדלת ופותחה).

מאן-דהוא (נכנס לבוש בגדי פועל פשוטים). ראובן? ... כאן הוא ראובן?

ש י מ י ק. איננו.

מאן-דהוא. שמא שרה לאה?

ש י מ י ק. איננה.

מאן-דהוא. עוד מעט ויבואו בודאי, התנינו כך. . .

ש י מ י ק (עדין עומד ובוחנו דומם).

מאן-דהוא (מוציא מתוך פקפק קונטרס קטן מכיסו). שמא אפשר להשאיר את זה כאן בשביל שרה-לאה? (עד מהרה הוא שב ממתשבתו). ואולם, טוב טוב שאמתין קצת כאן...

(יושב על גבי קצות כסא ושותק).

ש י מ י ק (אינו זע ואינו מסיר את עיניו ממנו).

(דממה).

מאן-הוא (מרניש במבטיו, קם לפתע מתוך יראה ומבוכה, ושואל), איזו שעה עכשו?
 שימיק (מצית עץ-גפרית ומאיר על הקיר), שא עיניך וראה: שעון זה, מכוסה הוא לפי
 שעה... כשיחזורו אדוני הבית הזה מנאות הקיץ, יסירו מעליו את הכר
 הזה—ותהיינה עינינו נתקלות בשתי לשונות האורלוגין ובשתי-עשרה
 ספרות רומיות...

מאן-הוא (נרתע והולך לאט-לאט מתוך פחדו אחורנית).

שימיק (צועד לקראתו).

מאן-הוא (כיון שנתקרב אל הדלת הוא פותחה מאחוריו ומשתמט בעדה החוצה).

שימיק (נשאר במקומו כלפי הדלת, כשהוא מנתך מתוך שתיקה, לאחר רגע הוא שב ומסתכל ברצועת
 האור החזרה שנתה על הרצפה, קורא לחדרו), הואילי נא, הנערה!

היצאנית (נכנסת בלי בלומס, כשזרועותיה מגולות).

שימיק, חדרי אפל הוא יותר מדי, חלונותיו מפנים אל הרחוב הצר (רואה אותה היטב).
 שימי עליך את הבלומס! (מביט אל הצד).

היצאנית (מסתכלת בו רגע קל, קצת מתוך תמיהה אל עצמה), איני מבינה כלום... (שבה לחדרו).
 שימיק (מרים את ידיו, מפשילן לאחוריו קדקדו ומהלך אחת חנה ואחת הגה בחדר, לאחר רגעי
 דממה מעטים הוא מתחיל פולט מכין שפתי):

פּוֹכֵב מְהֵרָה בְּמָרוֹם.

וְנִעְרָה בְּסִמְטָא עוֹבְרָת:

(מתעכב על יד החלון כשהוא צופה למרום)

מַדּוּעַ כֹּה יִתְרַד הַפּוֹכֵב?

(צופה לדלת חדרו)

מַדּוּעַ הַנְּעָרָה חוֹרָת?

(נשקף שוב בחלון).

היצאנית (באה מחדרו כשהיא לבושה בלומס בלתי פרושה, נגשת ונצבת אחוריו גבו של שימיק
 רגע של שתיקה), אדוני? ...

שימיק (חוזר אליה במהירות כשהוא פורש בידים ומסתיר ממנה את החלון). קודם שתציצי
 בחלון זה החוצה, הגידי לי: רצועת אור זו — מהיכן היא באה? מאור
 הירח או מאורם של פנסים הרחוב?

היצאנית, עדין לא שלם לי כבודו...

שימיק (מוציא מטבע של כסף מכיסו ונותנה לה).

היצאנית (אתרי שקבלה את שכרה), עכשו—הנני ואניד לו, לאדוני (הולכת לרוחב החדר
 לאורך כל רצועת האור הרחבה וכוונת אותה בעיניה לאט לאט), האור הזה — משל
 הירח הוא; ראה-ראה, כל רצועת-האור הלזו קופאת היא.

שימיק, ואני סבור הייתי (מביט לעבר החלון), פנסים הרחוב מסתכלים לבאן ושולחים
 צל אורם החור—פנסים הרחוב הגבוהים, בעלי הראשים המאירים.

היצאנית (מתוך חיוך קל), אם תפול קרן מראש הפנס הרי היא רועדת כל-שהיא; קוי
 הירח קופאים הם, צונחים הם מתים לארץ מבלי שיוועו.

שימיק (תמה), ואת—כלום התכוננת לכל אלה?

היצאנית, לפני שנה לא יכולתי עוד להבדיל, עדין הייתי מתגוררת בבית; באולם
 גדול ורחב-ידים היינו יושבות ומחכות לאורחים (דממה קצרה), שבועות
 שלמים של ימים ולילות היו עוברים ואת פני השמים לא ראיתי.

שימיק (פוקדת תמה), זה רק שנה שהנך יוצאת בחובות? ראי ראי, עיניך
 ככה העמיקו לשקוע בחוריהן, וחוך—פרפייגא את הבלומס... —
 מטרוניתא זו, הגרה בחדרים הללו, הרי היא למעלה מארבעים, ואף-
 על-פי-כן...

היצאנית (פורסת כשחוק מר). ואולם לכשתשאל אותה כמה שונה הוא הירח מפנסי הרחוב—מסופקני אם תדע להשיב דבר... כלילי החורף הארוכים וכלילי הקיץ בשעות טיולי החשאי התבוננתי לו—

שימיק. למה?

היצאנית. אל ההבדל שבין הקרנים הרועדות לבין קרניו הדוממות והמתות של הירח (רגע של דממה, מתוך אהבה מסותרת). הוי לילותי, לילותי בחוצות העיר

הדוממים.

שימיק. לילותיך?

היצאנית. כך הייתי עוברת בחוצות העיר הדוממים וטופפת ברגלי.

שימיק. ושומרי הלילה, כלום לא יפריעו אתכן?

היצאנית. הוי, הוי, אלה שומרי הליל, טובים הם אלה האנשים, אלה שומרי הליל. שימיק. טובים הם.

היצאנית. כליל צנה בחורף. וקר לי בסודרי הקל—ואו, אני הולכת ומוצאת את האחד באחד השערים, מתכנסת לתוך אדרתו השעירה וחם לי... (הספקה קצרה). סלח לי, אדוני... ואולם—הרי זה משונה קצת, ככה אחת בוחנני—

(נמשך אליה מתוך דבריו). הנה אני מבקש בפניך את הקריקטורא ואיני מוצאה...

לכי נא עמדי מול האור (נוטלה בשתי זרועותיה ומושבה אל החלון, שם הוא חודר

בעיניו לתוך פניה כמה רגעים). הרי היא איננה, איננה, הקריקטורא! (שוב הוא

מסתכל בה דומם ולוחש). הנה היא צורת האדם המהורה! קלסתר פניו הכשר

של אנוש... בת-חורין! בת-חורין! (חובקה באהבה בזרועותיו). היה כאן אתי

תמיד, האדם! חולה אני כל-כך... סגרי, רעיה, סגרי בעדי את החלון ואל תתני

לי להוציא בו את ראשי (ממהר ונתקל כולו בחלון). הנה היא! (נרתע

לאחוריו ונתקל שוב בחלון, פניו נדבקים אל הזוגית). ראי-נא, ראי, הרי היא מרחפת,

מפלצת-העולם הגדולה, כל האויר נתמלא הימנה, הרי היא טסה

ושמה ונחרתה בכל פנים, זוחלת לתוך כל העינים, נתלה על כל חוטם,

רובצת על כל שפתים, מתפתלת על גבי ידים ורגלים—הבימי! הרי הם

פוסעים שם, בני האדם הללו, פוסעים וצוחקים—חא-חא-חא! פוסעים ונעצבים

אל לבם... וראי גם ראי, גבה-קומה זה, כיצד הוא צועד במוחות—החוטם

מופשל למעלה, הצואר נטוי, השפם מתמר ועולה (מתקה אותו בנקישות נעלז

על גבי הרצפה), אחת—שתיים—שלוש—כלום אינך שומעת את קול צעדיו

של זה? ואם אגש אליו, לבר-נש זה, ואומר לו: הרי אינך, אלא קריקטורא...

בר-נש בצורת לץ, כביכול!—ולא יאמין לי כל עיקר!... (בפנים קודרים

ונואשים), וכך הם כולם... כולם! (נוטלה בזרועה ומושבה מתוך פחד פתאום מאצל החלון).

נשט, נשט מעל החלון!

היצאנית (בוחנת אותו זהירה בעיניה, בקול שפל וספקני). שמא ישלם לי אדוני...

שימיק (מוציא מטבע מכיסו ונותנה לה, יושב על גבי הדרגש כלפי החלון). שבי כאן, אתי...

היצאנית (הולכת אליו ועומדת). האין כבודו מכה?

שימיק (בגחוך קל). את חוששת?

היצאנית (יושבת אצלו).

שימיק אתמול היתה כאן חברתך, ריבה שכמותך, ואותה ריבה שיר יפה ידעה.

היצאנית (מניחה את ראשה על כתפו). איזה?

שימיק (ראשו מופשל קצת לאחוריו ונשען על קיר הדרגש. בקול נוח ומונוטוני).

בֹּקֶב מְהִיבָה בְּמִרוֹם
וְנִעְרָה בְּסִמְטָא עוֹבְרָת:
מִדּוּעַ כֹּה יִחְרַד הַבּוֹקֵב?
מִדּוּעַ הַנִּעְרָה הַזֹּרֶת?

(רגע של דממה).
הִיצֵאנִית. נו?
שִׁמְיָק. לַחֲלוֹ?
(הפסקה).
הִיצֵאנִית (גומרת):

הֵם אוֹהֲבִים זֶה אֶת־זֶה בְּמָה—
וְזֶה אֶל־זֶה יוֹצֵאִים בְּלִילָה;
הַנִּעְרָה לֹא קוֹרֵאת: רַד אֶרְצָה!
הַבּוֹקֵב: עַל־יָנָא לְמַעַלָּה!

בְּאַחַד הַלֵּילוֹת הַחֲרִישִׁים,
בְּשַׁעַת גְּעֻגֻעִים וּמְשׁוֹבָה—
חֲשׂוּפַת הַחֹהָה יִצְאָה
וְנִצְבָּה כְּלָפִי אֶהוּבָה.

הַתְּלַקַּח הַבּוֹקֵב בְּשָׁמִי,
קִפֵּץ לְאַרְץ וְשָׁקַע;
הַנִּעְרָה צוֹעֶקֶת לְנִפְלוֹ—
וְקוֹפֶאֶת לְנִפְלוֹ בְּצַעֲקָה.

(דממה).

שִׁמְיָק (כשהוא מסתכל בה הרבה מתוך סקרנות). כלום נפל לך כבר כוכבך מן השמים?
הִיצֵאנִית. לִי מִזֵּה הַיָּרִים כָּל הַכּוֹכָבִים וְאֵף אֶחָד אֵינִי רוֹצֶה לְרַדְתָּ... יֵשׁ לִי מַעְרִיץ
אֶחָד כָּאֵן עָלַי אֲדַמּוֹת—, אִיזָה מְשׁוּגָע מוֹצֵאנִי בְּכָל לַיְלָה, מוֹסֵר לִי
פְרוֹטוֹתַי כְּדִי שֶׁאֲחֻשׁ לֹא אֶת לְבִי... וְהִרִי הוּא עוֹמֵד בְּמִרְחָק צַעֲדִים
אֲחֵרִים, מִסְתַּכֵּל בְּלוֹה לְבִי כִשְׁהוּא מִמְצֵץ בְּעֵינָיו וְגוֹעָה.

שִׁמְיָק (פורץ בצחוק). חָא-חָא-חָא! גוּעָה הוּא! הֵא כִיצַד? כִיצַד? וִי-וִי... הִרִי כִךָ?
אֲנִי הִרְאִי לִי אֶת הַבְּרִיָּה הַלּוֹ! רוֹצֶה אֲנִי לְרֹאוֹתוֹ — וְאוֹלָם כִיצַד הוּא
גוּעָה—וִי, וִי, וִי! ...

הִיצֵאנִית (בוהנתו). כִךְ, כִךְ... הִרִיהוּ גוּעָה וּמוֹשֵׁךְ בְּשֵׁתִי כְתַפּוֹ (מוֹשֶׁבֶת בְּתַפְיָה וּמַחֲקָה
בְּקוֹל כְּבִי) וִי—וִי,

שִׁמְיָק (פורץ בצחוק היסטרי, זריעותיו צונחות לשני עברי הדרגש, רגליו משתרבות וראשו נופל
קצת לאחוריו).

הִיצֵאנִית (נבוכה בראשונה לצחוקו). לַפֶּתַע מִנְצַנְצָה מַחֲשָׁבָה זָרָה בְּמַחָה וְהִרִי הוּא נּוֹפֶלֶת עָלָיו
וּמִתְחִילָה בּוֹדֶקֶת בְּכִיסֵּי בִגְדָיו, מוֹצִיָּאָה מִשֶּׁם אֶת כִּיס הַכֶּסֶף, נִירוֹת, פִּתְקָאוֹת).

שִׁמְיָק (צחוקו הולך ורפה, לסוף הוא קופא על פניו, הוא בוחן מתוך הנחון הקופא שעל פניו
וּמִתְנַחֵץ פָּתַח אֶת פְּנֵי הִיצֵאנִית, וְאֵינּוּ מַפְרִיעַ אוֹתָהּ זְמַן רַב מִמְּלֹאכֶתָהּ. כִשְׁהִרִיקָה אֶת כָּל
כִּיסָיו הוּא קוֹרֵא). תַּחַת מִפֶּה זֶה שֶׁעַל גְּבִי הַשְּׁלַחַן טָמִין כֶּסֶף רַב!

הִיצֵאנִית (מתנפלת על גבי השלחן, ממשימשת בו בכפות ידיה, במהירות חולנית).

שִׁמְיָק (מתוך צחוק ופחד גם יחד, כשהוא מראה בידו). תַּחַת הַשְּׁלַחַן מוֹנַח דִּינָר שֶׁל זֶהב!

היצאנית (משתמחת ברנע במלא קומתה על פני הרצפה, מתחת לשלחן, ומגששת שם בבהילות).
שימיק (קם ומראה על מקום מושבו) כאן, הוא כאן!
היצאנית (קמה בתפוזן ובאותה האיקסמזה היא מתנפלת על מושבו כשהיא מחפשת-מחפשת בלי הפסק).

שימיק (נרתע לאט-לאט לאחור, ואינו מסיר ממנה את עיניו. בקול נמוך, לנפשו). הרי היא, הרי היא, הרי היא, הקריקטור! (רנע קל הוא עומד כך תמה ומבוהל. ממחר פתאום אל דלת המסדרון ומקשיב לרשרוש הקל הבא מן העבר השני, שב ותופש את היצאנית בזרועה ומוליכת לתדרו הוא). הנה, כי באים כבר, באים כבר, נלך! (נכנסים לתדר שלו והוא סוגר את הדלת)

שרה-לאה (פותחת את דלת-המסדרון מבחוץ במפתח, נכנסת ומביטה לכל עברי התדר). עדין הכל שרוי באופל (שואלת). כלום יש כאן מי שהוא? (איוו רשרוש בא מתדרו של שימיק. היא נגשת ומתרפקת על הדלת). שימיק? כלום אפשר להכנס?

שימיק (מתדרו) לאו!

שרה-לאה. עצי-גפירית שמא ישנם אתך? אעלה את המנורה.

שימיק. אין לי... הרי הם בחדר המבשלים!

שרה-לאה (כשהיא הולכת לתדר-המבשלים). סגור אתה ומסוגר, שימיק, וירא להראות כלל לעין... (יוצאת).

שימיק (יוצא בוהירות רבה מתדרו, אחרי הולכת היצאנית, הוא פותח את דלת המסדרון ונותן לה לצאת)

שרה-לאה (שבה מחדר-המבשלים, מציתה עץ-גפירית ומוצאת את שימיק אצל דלת המסדרון). היות כאן לברך?

שימיק. והיאך את סבורה?

שרה-לאה. אי... לא לזה נתכוונתי בשאלתי... הנה נכנסתי לכאן ולא פללתי למצוא אותך אצל זו הדלת... ראה-נא, ראה. רצועת אורה זו! (מתציבה על פס האור המתוח על פני כל רוחב התדר באלכסון, וכולה שטופה בו). עכשו מה? האעלה לך את המנורה ואתקן בשבילך ארוחת-ערב? מציתה עץ-גפירית ונגשת אל השלחן).

שימיק (אוחזה בידה ועוצר בה). אל נא תעשי כה.

שרה-לאה וכי מה?

שימיק מכיון שאת מעלה את המנורה, שרה-לאה—ונמחקה רצועת-כסף זו, ולא תהיה עור...

שרה-לאה (מסתכלת ברצועת האור). חבל, אמנם... (זורקת את עצי הגפירית על גבי השלחן) קחם לך ועשה מה שלבך חפץ, אני הולכת ומתקנת בשבילך ארוחת-ערב! (הולכת וחוזרת מדרכה). אמנם כך, כמעט ששכחתי! היה כאן אחד ושאל עלי—האין זאת? (מתוך צחוק). במה ככה הפחדתי? חי-חי-חי!

שימיק. אותו אדם... לא עמד במבטי אותו אדם (רציני); מתוך האפולולית הלזו, ודאי שהייתי מסתכל בו יותר מדי, בפני אותו אדם...

שרה-לאה (מנחכת). חי-חי-חי!—בשום אופן לא רצה ללכת אתי עכשו לכאן...מה אתה אוכל היום?

שימיק (לאט-לאט, מהרהר בדבר). אני אוכל...אני אוכל—ואולם עיד יש זמן! עדין אני יוצא החוצה.

שרה-לאה הרי לך ישוב הרעת! (מצלצלים ברנע זה מבחוץ) הנה היא באה (ממהרת ופותחת את הדלת).

דורה (נכנסת מתוך ריצה עם ספר של תוי-נגינה תחת ביה-שחיה). ערב טוב, רבותי!—וכי מי היה כאן? (מביטה לצדדיו). שרה לאה! שימיק! אכן, נודע הדבר...

שרה-לאה. מה?

דורה לא-כלום... העם היושב בחושך (בטון אחר). היכן אני מנחת את תויה-הנגינה? (נגשת אל שימיק, מושיטה את ספרה הדק וחמאוך ורוצה לשימו על ראשו). כמדומה לי שזהו שלחן.

שימיק (הולך ומתחמק מתחת ידיה כשהוא צועד לאחוריו).

דורה. הוי, הוי, השלחן הולך ומשתמט מתחת ידי. הבו אור! הבו אור!

שרה-לאה (מעלה את חמנורה). את נשאת היום כאן, דורה?

דורה. ליהוי ידוע לכם, שלא דוקא! הולכת אני היום לשמוע את דימון (שרה בקול עבה לצד שימיק) Axъ, демонъ, демонъ, уходи!—גם מורתי שלי

ודאי שתבוא לשמע אופירא זו, ומעצמו מוכן שגם מכירה הפסנתרן ישב לימינה, ושנים ארה יעותו פניהם לכל טון מזויף של המקרה, ולחשו זה באזני זה חצאי-דברים והערות ויהיו מנשקים בין כך את קצות אוניהם... הרניני שבה בשעה מאוחרת—מי יפתח לי היום את הדלת?

שרה-לאה. אנכי (חמנורה מאירה). הרי לכם אור! (לשימיק) ורצועת הכסף על פני הרצפה אמנם נמחתה ואיננה...

שימיק (בקול נמוך קצת). הוא אשר אמרתי! בלע הדי את המת...

דורה. מאד אפשר שתעזבו את משכבותיכם עוד הפעם ותודמנו כולכם אצל הדלת? (צחוק קל עובר ביניהם).

שרה-לאה. אני, פותחת לך, דורה, אני ולא אחר.

דורה (מסתכלת בשעונה הקטן). אוי, אוי, מדוע אתם נותנים לי כל כך הרבה לדבר!—לאכול אני רוצה, שרה-לאה, עוד מעט והשעה הרי היא העשירית! את המערכה הראשונה ודאי שאחרתי כבר.

שימיק (שר לה בקול ציוד): Печальный Демонъ, духъ изгнанія

את זה כבר אחרתי...

שרה-לאה. קומלימא שמא לצלות לך?

דורה. לא ולא, מה עלתה על דעתך, שרה-לאה! תני לי מה שתתני, מן המוכן... לכשאחזור אוכל בשך.

שרה-לאה ובכן—שתים שלש גלוסקאות בחמאה? (יוצאת מהר אל חדר המבשלים) (דממה).

דורה (בחדר). נתקבלו אצלך זיורנלים חדשים, שימיק?

שימיק (בחדר מסתר). כך...

דורה. אני שערתי מאלו! אלה הפסים השחורים שמתחת לעיניך.

שימיק. כלום שחורים הם היום מיומים?

דורה. ועיניך עצמן—כל-בך נוצצות הן,—(מתוך פחדים) שימיק, אל תפתח לי את הדלת!

שימיק. מה עולה על דעתך, דורה? (בקול רם, מתוך תמהון) דורה, הוי דורה!

דורה (מתאוששת למראית עין). אני רק לצון חמדתי. (צופה ביראה לצדין). היכן היא שרה-לאה?... אני רק לצון חמדתי—הרי אני נופלת בזרועותיך, שימיק! (מושיטה לו ידיה בנופלת על תוהו).

שימיק (בטון לאחור). אל תגעו בי, דורה! גם את, גם את, הנך כמותי!...! הצילו! אני אקרא בקול: הצילו! אל תגעו בי... (צונג על הרגש, כשהוא מסתכל בה בעינים גדולות ומפתרות).

דורה (נבוכה מאד). מה היה לך, שימיק? הוי שימיק... (מתקרבת אליו קצת).

שימיק. מה אעשה, מה אעשה... (קם ומדבר מעט במהירות) כבר אני רואה אותן בכל.

בכל אשר אני פונה אני מוצא איתן לפני, את צורות הלצים הללו... הר
הם עיברים ורוחשים לעיני על כל צעד. חיים ורושמים... מה אעשה, מה
אעשה... (משתתק לרגלי מחשבה טורדת אחת).

(בתחנונים וחמלה). שימיק...

דורה

(משסע אותה בדבריו). ואני יודע, יודע—אם אני מנקר את עיני אוי רעיוני,
זה ההולך ונמשך ממחי לתוך חללו של עולם—נתקל בו... ואין עצה
ואין תבונה—הוא נתקל בו!

שימיק

במי?

דורה.

בלץ הגדול הזה, בלץ העולם! זו הקריקטורה—דרך לבי נכנסה ודרך מחי
יצאה ובעברה ותשרוף את שניהם... ועכשו אני מרגישה כבר בכל, שולח
אני את ידי וממשישה באויר—הבה—(הופך את פניו ליד הקיר ונצב כגבו
לדורה) ונס, דברי אלי דברים אחדים—הנך עומדת מאחורי ואת עיני
עצמתי!

שימיק.

(מכסה את פניה בשתי כפות ידיה מתוך תמהון ומבוכה). מה זה עולה על דעתך?
(בפניו כלפי הכותל ובעינים עצומות). הנה טמנת את פניך בכפות ידיך ועיניך
גדולות ורחבות!

דורה

שימיק

(ידיה צונחות זו על זו על לוח לבנה). מה אתה סח, היי, מה אתה סח?...

דורה

(מבלי שראה אותה, כבראשונה). ידיך שלובות על לבך וצוארך נטוי וארוך...

שימיק

(מביטה נבהלת לכאן ולכאן). הרי זה שקר! שקר!

דורה

(כבראשונה, פניו הפוכים לכותל ועיניו עצומות). מניעה את בראשך לכל הצדדין...

שימיק

שרה-לאה (באה מהדרה-המבשלים עם גלוסקאות וחמאה כספל). הרי גלוסקאות וחמאה!

שרה-לאה

(מחזיר אליהם בין רגע את פניו).

שימיק

(פורצת בצחוק). הא-חא-חא! לפתע פתאים התעבר בי שימיק ולא אבה דבר

דורה

אתי לגמרי!

שרה-לאה, ודאי שדברים כגו...

(ננשט אל השלחן). ואולם זה לא הועיל לו כלום—אני עמדתי ודברתי אל גבו!

דורה

(בשחוק קל). ואנכי—אל הכותל...

שימיק

(נוטלת גלוסקא אחת, ושמה חתיכות חתיכות בספל החמאה ואוכלת. את שאר הגלוסקאות

דורה

היא מניחה לפני שימיק). מרחח לי, שימיק, את אלו בחמאה, ואת, שרה-לאה,

תה או קהוה!

שרה-לאה (יוצאת לחדר המבשלים).

(תותך את הגלוסקאות לחצאין ומורחן בחמאה). מה ניהא לך יותר, הרבה חמאה

שימיק

או מעט?

הרבה! הרבה! (נועצת את פתח בחמאה ואוכלת). ראה מה ניהא לי! את זו

דורה.

האחת אני גימרת כאן ועוד שתיים גלוסקאות שאתה מורחן בחמאה, אני

נוטלת אתי אל התיאטרון; מכיון שדי מון יופיע לעיני תמרה בבית-

מקלט הנזירות, וכל התיאטרון יהא שרוי באופל—, אני מתכנסת אז בתוך

לשכתי ולועסת את הגלוסקאות הללו זו אחר זו.

(מסתכל בה בפנים יפות ובשחוק קל). כל כך דומה את לאמך, דורה! לו היו

שימיק

גם שערותיך שחורות.

(נוטלת אחת משתי קוצותיה ומפשילה אותה בעד צוארה לעבר פניה). שמא לא יפית

דורה

הן שערותי?

(נוטל את קוצתה מידה ושוקלת רגע על כפו). הרי הן כבדות... צהיבות כעין

שימיק

הזהב... יפות הן! יפות הן! זה החלק היחידי בגופו של אדם, שאינו זע...

(מניש את קוצתה מול פניו). התרשינו?

לנשק?

דורה.
שימיק

(מניח את קוצתה מידה). לא הא... (שב למרוח את הגלוסקאות בחמאה. דממה קצרה).
הריני רועד כילי להרהור משונה זה: נדמה לי, לפעמים, שרק שאר ודס
נוספו לי במשך השנים; ואולם מחשבותי המנצנצות לפעמים במחי היום
הזה הרי הן אותן המחשבות שהיו עולות בו גם לפני, בשנות הילדות
ממש! (הפסקה קצרה). עדין לא מלאו לי שמנה שנים ואני יושב פעם אחת
על יד חלון ביתנו לעת ערב, ונערה צעירה וקטנה כמוני עברה על יד
אותו החלון לתימה, כמו שיקרה לפעמים: אני יושבים בבית פנימה, נשקפים
החוצה ולפנינו עוברים ושבים אנשים לתימם... ואולם אותה הנערה ומראה
הפנים שאינו ניתן להשכח... עברה הנערה—עמדה רגע על יד החלון
לתומה ועברה הלאה. מאז לא ראיתייה עוד... (הפסקה קצרה). ואני איני
יודע על מה היה ככה צר לי, מהיכן היא לי אותה ההכרה העמוקה שלא
אראנה עוד... אותי הכאב הנשגב שנתמלא בו לבי—למה הוא בא? ואותו
כליון הנפש הפלאי שמשך בי ונשא-נשא את נשמתי, נשמת ילד רותתת
ורפויה לעולם רחוק כל כך, עד אין גבול והשגה (עובר לפתע לענין אחר).
ראי אף ראי, כמה גלוסקאות כבר מוכנות כאן בשבילך! (נושל עוד גלוסקא
בידיו לחתכה).

דורה

(תופשתו בידו ואינה נותנת לו לגמור). אוי, אוי, די יהיה, די והותר! (שמה שתי
גלוסקאות בתיק קטן). ועדין לא מלאו לך שמונה שנים, שמונה שנים...! (מורידה
קצת את ראשה, בקול שפל קצת). לשמנה שנים—לא ידעתי עיד מזה כלום. איהבת
הייתי ביותר לישון עם אמא במטה מאשר עם אבא—, זקנו שהיה מדרגנ
ומטרידני משנתי, עד שהיית מתכנסת אל לוח לבו ורותתת... (רעידה כל
שהיא עוברת בה לזכר הדברים).
(דממה).

שימיק

(כשרועד גם הוא רעידה קלה) רועדות, רועדות עצמותי—הריני זוכר, שהרבה
הרבה רצתי אחרי אותה הנערה הקטנה שחלפה על יד חלוני, רוצה הייתי
לתפוש בקיצותיה שירדו לה על ערפה, לכרוך אותן על צוארי ולהחנק—
דעתי מיושבת זו, היתה עומדת ומעכבת בי: לשון ארוכה-ארוכה יוצאת לי
מפי, לשון ארוכה ואדומה (קרב אל דורה, בפנים יפות), שערויך מוצאות חן
בעיני, צהובות הן כעין הזהב, וכברות (רוצה לתפוש בשערותיה).

דורה

(מניעה ראשה לכאן ולכאן בשלילה). הרף! הרף!

שרה=לאה (באה ומעמידה ספל קתוה אל השלחן).

דורה

נתון כאן סיכר?

שרה=לאה. נתון.

דורה

(ממסרת בכף הקטנה ושותה, לשימיק מתוך נמיעותיה). הרי אתה מלוני, שימיק,
אל התיאטרון? (מצלצלים ברגע זה מבחוצ).

שרה=לאה (בכתב-צחוק). אורחים באים! (ממהרת ופותחת את הדלת).

(נכנסים: איסק, ולוריא, ואשא).

ולוריא

(אחריו ואשא). ערבא מבא!

איסק

(נגש אל שימיק, נותן לו ידו לשלום כלי דברים).

דורה

הנה הם, האדונים! סוף-סוף נוכרו...

ולוריא

(לדורה). כמדומה לי, שנכונה את לדרך: שותה את—ועמידה זו, והמגנבעת
שעל ראשך?

- א י ס ק (מסתכל בדורה). אמנם, זה זמן רב שלא היינו בכאן.
 י א ש א (אינו נותן לה לשנות, בהמרדו אותה לרגעים כדחיפות קלות במרפקה). לאט לך,
 דורה, הן נכויות את ברותחין...
 ד ו ר ה (ליאשא). את מי כבודו מבקש כאן? אני מראש ידעתי, מכיון שיצא
 אוסקר את העיר שוב לא תדרוך כף-רגלם של אלה על המפתן הזה!
 ו ל ו ד י א (סובב בכל פנות החדר).
 ש י מ י ק (נוכר בחבריו). שבי, חביבי! (מתוך גירוי עצבים על ולוריא) והלן, מדוע היא ככה
 פוסע בתוך החדר?
 ד ו ר ה (מרימה אנרופ כלפי איסק). עוד תביא שעתכם!
 א י ס ק (לדורה, שם ידו על לבו ומודה על פשעו). חטאתי! ואולם לא אבחר, כמעט
 ששבחנו לגמרי, שאת נשאת כאן... אלולי ידענו! אמנם, פעמים שאמרנו
 לבוא לשימיק. אלא שהוא מתנכר לנו בעיקר... זה שבועות שהאדין הלז
 חדל לומר לי שלום.
 י א ש א גם לי...
 ש י מ י ק הסליחה! לא עליכם, חברי, הריני הולך מיום ליום, ונעשה קצר-ראי...
 חושב אני לבקר בימים האלה בבית רופא-העיניים לשאול שם בעצתי:
 איזו משקפים עלי לקנות, כדי שאביר באנשים?
 (צהוק רפה עובר בין כולם).
 ש ר ה ל א ה (ננשת אל דורה). הולכת אני לשעה קלה, דורה, עד שאת חוזרת מן התיאטרון
 אני שבה ומתקנת בשבילך ארוחה של ערב (נוטלת מטפחת קלה ושמה על
 כתפה).
 ד ו ר ה אני שבה באחת עשרה שעות וחצי, בשעה יותר מאוחרת-ללילה אני יראה
 ללכת לבדי.
 ש י מ י ק (ממהר אל שרה-לאה אל-הדלת). יש עמדי מכתב בשביל ראובן.
 ש ר ה ל א ה טוב, אני מגידה לו את זה (יוצאת החוצה).
 ו ל ו ד י א (שהיה סובב וסוקר את הכל בחדר). כמדומה לי, שלא זהו הבית כלל! (תוקע
 ראשו להדרו של שימיק). גם כאן ישנים! מטה זו שאינה מוצעת... מי זה ישן
 בחדרו של אוסקר.
 ש י מ י ק אנכי.
 י א ש א (שולח ידו אל דלת המרקליון). ושם--הרי קרשי-הקדשים! (מסתכל בדורה). שם
 תשכון ותנוח לה הנשמה הצעירה המהורה והזוכה... והיכן הוא רבצו של
 הפרוליטרי שלכם? היאך קוראים לו לזה, ראובן, כמדומני?
 ו ל ו ד י א כאן, על דרגש זה בלי כל ספק! מאותו היום שהיה רוצה לדינני כחניקה
 אני ירא מפניו כמפני השר, ומשתדל ככל האפשר שלא להפגש אתו כלל.
 אלא יש לו מול לבר-נש זה... מדי ערב בערבו אני רואהו ברחוב, בין
 אותם--הן תדעום כבר, את בעלי הכיובעים הכלים, והכלוריות
 והעינים והאי קונומיה הפוליטית!.. כיון שאני רואהו בין אלה,
 אני ממהר ועובר על פני המדרכה השניה, נדמה לי תמיד: הרי הוא
 מתנפל עלי וחונקני.
 א י ס ק גם אנכי פוגשו לפעמים, הוא וראי שמשמש אצלם, אצל הפרוליטרים, לראש?
 י א ש א הוא הכל-בכל-מכל-כל!
 א י ס ק כמדומה לי שהוא עובר אתך בקנטורא?
 ש י מ י ק אומ-הו.
 א י ס ק נו?

- ש י מ י ק (מתאושש וקם ממקומו מתוך פהוק קל כאדם המתנער משנתו), הריהו בחור טיב, חביבי, טוב מאד!
- ד ו ר ה. הרי אני עומדת שומעת ומחשה—משום שבר-דודי הוא, ואני אוהבת אותו... ואולם שמענ נא, בורגנים, מי מכם מלוני אל התיאטרון?
- ו ל ו ד י א { (פה אחד). אנכי! י א ש א
- ד ו ר ה (מושיטה קצת את זרועה לולודיא שהוא עומד בקרבתה). אתה!
- ש י מ י ק. הרי הוא צובטך בקברתך, דורה! (הכל צוחקים קצת).
- י א ש א בלי שום ספק! (דוחה את ולודיא הצדה ומציע בהשתחוויה קלה את שרתו הוא).
- ד ו ר ה (מושיטה את זרועותיה לשניהם). אל נא אבירי, תריבו, שלחוני גם שניכם! (כל אחד נוטל את זרועה האחת אל מתחת בית שחיו).
- ש י מ י ק. הם צובטים אותך שניהם. (אותו הצחוק).
- ד ו ר ה (מפנה אליו את ראשה, בשחוק קל). י י ר א ו! ... (יוצאת אל המסדרון בלוית ולודיא ויאשא).
- א י ס כ (מלווה אותם רגע במבטיו). נערה יפה זו—בין אמה ואחיה כמעט שלא התבוננו לה, וכיון שנסעו להם אלה הרי עלתה ופרחה, ככה חיה, מלאה ובוגרת!...
- ש י מ י ק (מרים קצת את ראשו ותומכו על ידו האחת).
- א י ס כ (מרגיש בתנועתו זו, סוקרו במבט מן הצד ושותק רגע), לא הייתי מאמין, ש י מ י ק, שפמירתך מן הגימנסיון תעשה עליך רושם כל-בך מרכא!... (הולך הלך ושוב כהדר, רציני ונגזו כביכול...).
- ש י מ י ק (מבלי שינוע, אחרי רגע של דממה), מה? (הפסקה קצרה).
- א י ס כ עומד אני לפניך ואיני מכירך כלל: הוזה? תיכף אחרי איתו המאורע התחלת להתעלם מעינינו, ואולם, לא בלשון רבים אבוא אליך הפעם, איש מאתנו לא שדחני ולא מלא את ידי, אני את חשבונני אני הייתי רוצה להשוות אתך... באותו רגע שמורנו ורבנו מוסיח דיו-פואי התרומם ממושבו בחיטם מאדם ויצא את הלשכה קרבותי אליך חרד ונפחד ושאלתיך: מה זאת עשית?
- ש י מ י ק (מתוך שוויון-נפש), ככה, אמנם, שאלהני.
- א י ס כ שאלתיך—לולאנפל מבטי ברגע זה על פניך החורים והרצינים ככה, היה איתו הצחוק, שהתפרץ מגרון כל חברינו, מתרוצץ וזוקר גם מגרוני אני... מודה אני, שאותו המחזה, כשהוא לעצמו, מגוחך היה דיו ומרהיב עין, (צוחק מתוך עצלות). חא-חא...
- ש י מ י ק ואולם אז לא צחקת כלל, ש י מ י ק... והריני עומד עכשו לפניך ותוהה: אתה, שכל דבר בעולם לא הביאך לירי התפעלות, אתה—עם אותי שויון-הנפש הגדול!—מדוע חללת את כחך זה? חורת-פניך זו, חשש זה להשלח מן הגימנסיון, שנים אלה—כלום לא היו בס משום חלול הקודש?... (הפסקה קצרה). אמנם, חברך, אלה שנשארו יושבים בלשכה, היה להם על מה להצטער, אהבנוך, ש י מ י ק, אהבנוך... (בקי רד). ואני, כלום לא הייתי קרוב אליך מכולם?
- ש י מ י ק (מניח ידו האחת על כתפו), חברי!
- א י ס כ (הולך מחיל אל חיל), קלות-דעתך זו היא צדדני, איתה קלות-הדעת שהקדשת לכל דבר, והיית עוטה בה הכל; זה לענך השוקק והבוטח כלפי כל דומי של עולם וחוויות החיים הנעלים... לא היית כאותו הלך

ההדיוט העוצם את עינוי ומהתל בעולמו מתוך עצימת-עינים גרידא מבלי שראה ושמע... אתה—את כל הרחוק תפסת, את כל העמק דלית ופניהם חפו, חפו... בזה השפעת גם עלי—יחשקי ללמודים אבד, לימי הבחינית נזכרתי בם—והנה ספרי חרשים הם, והכריכות שלמית, כאלו זה היום קניתיים... ואילם עכשו אני מכיר את מעיזי, היי, כמה השלית את נפשי! (מניח את ידו השניה על כתפו בשחוק קל), חברי!
(נסוג לאט לאט לאחור ומשחרר את כתפיו), כשיצאת מן הלשכה יצא אחריך גם הדירקטור—אני נשארת על מקומי ובושהי—

שימיק
איסק

שימיק
איסק

ביושתי שראיתך בכך, אני, אמנם, עדין לא ידעתי עד כמה נתעיתי בשוא... אלא שכבר התחלתי לחשיד ולחשוד בכך... צר היה לי מאד להסכים עם לבי—ובושהי... (דממה קצרה), ועוד זאת: בטרם שנתקבלו על ידך הנירות מן הגמנסיון עזבת את העיר! להיכן זה יצאת, שימיק? הביתה! מעצר יגון וכלמה ברחת, מפני אסונך היית נמלט... אכן נודע הדבר!—אף-על-פי-כן, כשחזרת לכאן הייתי משתדל לשכוח הרבה, כאלו לא היו דברים מעולם, עם חבירה שלמה של חברים פנשתיך ומתוך שחוק ומהתלות משכנוך אל הבית הזה, וכאן בקשתי אותך לספר את כל המעשה ההוא מחדש, רוצה הייתי למשמש את כל הרושם הרע של הימים האחרונים, ולכן הייתי ככה צוהל ומבורח, נדמה לי: אך אשמע את הדבר הזה מפין—ופנים אחרים יהיו לכל אותו המאורע, לא אלה שראיתי אנכי, אך אשמע את הדבר מפין—והכל יתגדף מלבי, ואכיר מעותי, האמנתי ובקשתיך: ספר לנו כיצד אירע כל אותו הדבר!

שימיק
איסק

ואני ספרתי, ואולם אלי—לא נתתי את לבי למחשבה זרה זו שהתעוררה ב. קילך זה שהיה רועד לרגעים, צחוק ודמעות שהיו משמשים בספור... עד היום איני יכול לברר לי את זה; דורה, זו הקסמה, היתה מפחדת ממך זמן רב לאחר כך, והמטרוניא—... כשיצאנו מזה החוצה, נעלמת מאחורי כתפני, וימים ושבעות לא ראינוך בכל מקום... אמנם פעם אחת מצאנוך כאן, ואולם, בתור רואה-חשבוניות... (נזכר ומשתחוה לו), אה, ערבא-טבא, אדוני, קרסנופוליאנסקי!

שימיק
איסק

(משתחוה לו אף הוא),
כל זה לא מובן לי, לא מובן לי...!
(בשחוק קל), לא מובן לך, באמת?

שימיק
איסק

הנה כי נזהר אתה מפני יותר מדי שקר.

שימיק
איסק

מתעלם אתה ביותר מפני חשדי!

שימיק
איסק

גם זה שקר.

עוד אתה מכחיש?

שימיק
שימיק

(מתאושש), היודע אתה, חביבי, מה שעולה על לבי: לא אחכה באמת עד שאתה חושד בי (מוריד לאט-לאט את להבת המנורה), אל נא יהיה אור בחדר בשעה שאני מגלה לך את סודי; מי יודע היאך יתעוּתו פניך; איני רוצה לראותם! (מכבה את המנורה, על פני רצפת החדר שבה ונכרת אות; רצועת-הכסף, שימיק נגש ונצב אצל החלון, נשקף בערו החוצה, נושא את עינוי לשמים).
(דממה ממושכה).

(ממקומו, בקצת יראה ובכליון-עינים). מדוע אתה משהה ככה את סידך?
(בקול רפה). אני מחכה... עוד מעט... עוד מעט—והלכנה באה בחיק הענן
(ממתין רגע קל). הנה היא באה, באה ונבלעת... (רצועת הכסף נמחה וחולפת כלה,
אופל כבד ממלא את כל החדר, נראה רק צלו של שימיק הכולט קצת בתוך החשכה, שהוא
מתקרב אל איסק, בלחש). האם אינך חושש כלום?

איסק
שימיק

מה לי לחשש?
עכשו, ברגע זה, כלום אינך מרגיש מה שאני רוצה לומר לך?
(בפחד גדול). אל תגיד לי, בשם ה', שימיק! הרי אני מרגישי... (נרתע ממנו
לאחריו).

איסק.
שימיק.
איסק

(ממקומו, בצוואר גטוי במקשיב לדבר מה). אהא—הנה הרגשת בו, בשגעוני!...
כבר זה גלוי לך וידוע?—ואני הן זה ימים רבים מתאונן שחולה אני, חולה
אני! ירא הייתי לקרא את החלי בשמו...
(קולו בא מורכתי החדר, אצל הדרגש מימין לרואים): שימיק, הוי, מה זה היה לך,
שימיק?

שימיק

צדקת, צדקת! באותה שעה נבהלתי... אם אתה מראה לי היום על איוה
לוח את מראה פני ההם, ואמלא צחוק פי כמו שאני ממלא צחוק פי על
תואר פנים מנוחכים שאנכי רואה בכל-רגע... נבהלתי אמנם—מפני העולם
הגדול, מפני זו התהום הרבה שדוחפים אותי לתיכה... נבהלתי מפני
אותו העולם והני הבריות, המדברים ככה בקול רם... הובכים והמתיאשים,
והמתגעגעים ככה הרבה, והמתנועעים באופן משונה כל-כך—שכחתי בית =
הספר היו מבדילים ביני לביניהם, ומעלימים את עיני מהם... מדי יום
ביומי, בדרכי אל הגימנסיון, היו עיני רואות את העולם ואת יצוריו, כמו
שהם... בעברי מהר דרך רחובות העיר האחדות—ונדמה לי כאלו הפכתי
בדפי זורנל גדול של קריקטורות!...—אין אתה מבין כלום! (רץ בשגעוני
ומתנפל על איסק הצונת על הדרגש ומתחיל חונקו בצווארו), הוי, הוי יצור הבשר
והעצמות! הרי אני חונקך... אה? לשונך היא, צר לה המקים בתוך פיך!
ואלי הן עיניך שנתרחבו, עוד מעט והתגלגלו מחוריהן.
(מנחר בגרונו).

איסק
שימיק

(מאזין לנחרת גרונו ופורץ בצחוק). הא-הא-הא! חרל, חרל, ירידי, משום שזה עורר בי
שחוק... (מחקה אותו מגרונו) קר-קר! (עוזבו לנפשו והולך לו לאט לאט ונצב שוב על יד
החלון. דממה קצרה). כבר אני מרגיש את הירח החור כשהוא הולך ומתגלה מחיק
הענן, הנה הוא בא...! (רצועת הכסף נמתחת ברגע זה על גבי רצפת החדר. דממה
קצרה. הוא מתחיל את דבריו במנוחה ומתוך עצב חשאי). עוד בימי ילדותי, בשבתי
על ספסל הלמידים, עוד עלי בגדי התלמידים שלי הנאותים והיפים, היה
מתעורר בי לפעמים פחד כמוס, בלתי ברור על דבר המפלצת שבאדם—
זרנת זו אך זה נולדה בי, עדין רבה היתה, ועל נקלה יכולתי לגדע ולקצץ
בכנפיה הרפיויות—את כל אלה עשיתי, עשיתי! על ספסל אחד היינו וישבים
וכלום לא ידעת... (נגש אל השלחן ומעלה את המנורה). וכשאיירע מה שאירע
(המנורה מאירה, הוא מפנה את ראשו לעבר איסק, ומוצאו כשהוא סרוח חצוי על הדרגש,
מעונה ומדוכא). הנה הרעותי לך, אחי?

איסק
שימיק

(בקול שפל וסולח). שימיק...
(בקול קשה). וכשאירע מה שאירע—חורו פני! עוד מרם שהראה לי הדירקטור
את עבר פני הדלת, מרם שעזבתי את הלשכה ויצאתי החוצה, מרם שנזכרן
איש-החור הראשון על דרכי—חורו פני... לבי היה מגיד לי! (הפסקה)

קצרה) עוד באותו היום נכנסתי לחנות של בגדים... בעל-החנות, אי-אי, בעל החנות-1. עדין לא לבשת לבוש-פרטי מעולם, אדוני-2 — ועינים קטנות וערמוניות רצות ככה בחוריהן ומסתכלות בי... —, הגני ואתור בשבילך, אדוני, את הבגד הראשון—לא בגד, כי אם צעצוע!—ותולה עלי תוך כדי דבור את הבגד הזה, מושכו ומחליקו עלי, והבגד עצמו—שולי צוארונו המפשלים הצדה—וכולו, כולו נראה לי ככה זר ומשונה, כמה קשה היה לי להסכים לפורמא וזו החדשה של בגדים... אלא שהם כולם, בעל החנות וכל עוזריו ומשרתיו, כלם היו לבושים אותם הבגדים עם אותם השולים המפשלים סביב ציאריהם הצדה... וכך הייתי עומד שם שעה קלה לפני הראי המלוטש הגדול, מסתכל כך בעצמי—ויצאתי והלכתי לעיר.

הביתה!

איסק.

שימיק.

היודע אתה בשביל מה? לשאת לי אשה... רוצה הייתי לעשות איזה דבר גדול ורציני, להביא צוארי בעול ולביא באופן כזה לידי היסח הדעת... אחותי הבכירה, דומה היתה לי בנערותה ונשאה לאיש ובאה לידי היסח הדעת... מה אתה סה!

איסק.

שימיק.

רוצה הייתי למלט את נפשי בעוד זמן, בקשתי הצלה... רוצה הייתי לבוא לידי בלכול הרעת ולהיות כאחד מהם, כאחד מהם... ובשביל כך החלתי לבקר בבית בתולה זקנה אחת, כזו דוקא אנה המקרה לירי! אב נכבד היה לה ומוהר... גליתי את זה ברמיזה לאבא ולאמא שלי... אבי חיך לו לעצמו, והיה פולט דבר-מה מתחת לחטמו, אמי צפתה ופרשה אל הצד... (הצפפה קצרה). בערב אחד, בשעת הרמדומים, ואנחנו—אני והיא כמובן, הרינו יושבים בשדה—והרוח הקלה, כמובן, והשמש השוקעת—והנה היא צונחת על חזי ומתעלפת—צחוקי שפרץ מפי השיב אליה את רוחה, ותקם ותשב הביתה, והיא נעלבת... למחרתו הייתי עומד ומתדפק על פתח ביתה—לשוא, לא קבלתני עיד!—אביו של אוסקר מצא בי את רואה-החשבוניות הדרוש לו... המקחים! אצלנו הרי הם קצובים, ואין הסוחר עומד עליהם, ולפיכך אני מוסר לעת-ערב את הנומיות לראובן והוא הולך ומתחשב עם העם הזה, ואנכי הריני יושב על גבי הזורגלים שלי... מכס, חברי, אמנם נתרחקתי קצת יותר מדי בימים האחרונים. מודה אני, מודה אני... (הולך וקרב אליו) הנה הרעותי לך, אחי המיב?

איסק.

שימיק.

(קם בתדרה). סור מעלי! סור מעלי! (שב אחורנית ומשתמש בעד הדלת החוצה). (צוחק מתוך עצלות). המתן לי שם, הן גם אני הולך! (ממחר אל חדרו, שב כשהוא חבוש כובעו, בפתח דלת המסדרון הוא נתקל בראובן הבא). ראובן!

ראובן.

שימיק.

ראובן.

שימיק.

ראובן.

(מצוארון בד לבן). מכתב יש לך בשבילי? (בהוציאו מצלחתו). יש ויש... אצל הסוחרים היית? הייתי, הרי הם החשבוניות ושטרי החוב. חן-חן! הרי לך מכתבך. (יוצא החוצה). (מסתכל הרבה במעטפת המכתב). מן העירה ולא מבית אבא... (מניע מתוך אי-נעימות את ראשו הכבוש בצוארון, מניח את המכתב על השלחן, לעצמו). עוד מעט... (עמל להסיר את הצוארון הלבן). לכל הרוחות שבעולם!

(באה מן הרחוב).

שר-הלאה

עדין איני יכול להסבין עמו, עם צוארוני!

ראובן.

(בשחוק קל, כשהיא משליכה מכתפיה את המעטפת). אלא שרתמך בו דורך

שר-הלאה

בכל זאת!

ר א ו ב ן (שהשתחרר סוף-סוף מצוארונו, משליכו על איזה כסא). לעזאזל! דבק בי לפני נסעו כאותה העלוקה ממש, וכל כך הרבה דברים הכביר עלי עד שנענית לי על כרחי ... (מרים את ראשו ומשמש בצוארו למטה מסגרו), ואולם ראי נא, ראי, מה עולל לי כלי זה ...

ש ר ה-ל א ה (נגשת אליו וממששת קצת בצוארו), אוי, אוי!
ר א ו ב ן איני רגיל בזה כל עיקר! וגוסף לזה—חרבוני הקיץ הללו (משיב על עצמו בשולי בגדו).

ש ר ה-ל א ה, בגד זה של צמר, עבה הוא וכבד יותר מדי ...
ר א ו ב ן (מתפשט בין רגע את בגדו). הזכרתיני! וראי שנמצאת עוד תחת ירך, אחת הבלוסות שלי, מן הכבוסות?

ש ר ה-ל א ה, יש ויש! (ממהרת לחדר הבישול).
ר א ו ב ן (הולך אחריה עד הפתח, צופה לאחוריו זנוכר), המכתב, הריהו שם—
ש ר ה-ל א ה (שבה ומוסרת לו בלוסה אחת אדומה).

ר א ו ב ן (לובשה כשהוא פורפה בצד צוארו), הרי לך כל הענין (מתפשט בכיסי המכנסים).
כמדומה לי שגם חגורה עדין צריכה להמצא באחת משתי הצלחות הללו (מוציאת), הרי היא! (קושרת במתניו) תם ונשלם! עכשו שרה-לאה, הרי אני ברשותי!

ש ר ה-ל א ה, הנה חיתה נפשך!
ר א ו ב ן (משלב את ידיו זו בזו על חזהו, נצב נכון וזוקף את ראשו), חיתה נפשי! (כאותו, הטון והאקצינט הידוע).

אחי ואחיותי! (בשחוק קל), קראי, שרה-לאה, לאספה, הנאום ממש שהוא מתמלט מבין שפתי החוצה! ...
ש ר ה-ל א ה (מתכוננת אל החדר), וכימה אתה סבור, ראובן? כלום אי-אפשר להשתמש ולעשות כאן דבר מה ... שם בתוך המרקלין בודאי!

ר א ו ב ן, חדל מזה! אך הלאה, אך הלאה מן הבית הזה ... הוי, שרה-לאה, כמה אוהב אנכי את דודי יחיה ואת בנו, לכל היותר את אוסקר! נבל זה, וראי שהוא בא שם אל ביתנו בכל יום! ...

ש ר ה-ל א ה, ואולם דורה שלנו נערה יפה היא וטובת-טעם.
ר א ו ב ן (מתוך עקומת-שפתים גרידא). אי ... כבר מזלי גרם בנוגע לבני דודי, שאיני סובל אותם ...

ש ר ה-ל א ה (משעומה לו עוד הפעם), דורה שלנו הרי היא נערה יפה וחמודה וטיבת-טעם!
ר א ו ב ן, וכימה? (בשחוק קל). וראי שבקשה גם אותך לקחתה אתך לאספה של פועלים, אל הרחוב הארוך בודאי?

ש ר ה-ל א ה, יותר מדי אתה נוטה לצד אחד, ראובן ...
ר א ו ב ן, מאד אפשר ... אלא שאין אני סובלה כל עיקר! (קרוב אליה ומחליקה בראשה, מדבר בשנאה כבושה ובקול עצור קצת), אין אני סובל אותם, את כל אלה היוצאים מן הכלל, את בעלי הזכות המיוחדת.

ש ר ה-ל א ה, כלפי מה אתה מכון?
ר א ו ב ן (כאותה המנוחה המעושה), כלפי זה—ריבה אחרת במקומה, בת-משפחה עניה, מדרלת העם, שהיתה נתלית בכל צואר, היו רבים חומלים עליה ...

ש ר ה-ל א ה, לא מצאתה חן בעיניך זו צהלת-החיים שלה? והרי היא ככה טבעית!
ר א ו ב ן, הרי היא טבעית! ככה יפה וטבעית! אמנם, אין יפה וטוב בעולם מלכו של אדם החי מתוך מצהלות-הידר ומתוך תנועות של חן ... (קורא בקול). הוצא את לבבך ואת צחוקך החוצה!—ואולם דא עקא, אחרת במקומה, בת-עניים, היתה משלמת הרבה בעד כל קריאה של הידר, כל תנועה של

חן ומצמוץ-עינים היו עולים לה במחיר גדול... את וראי שתביני אותי היטב!...

שרה-לאה (מורידה את ראשה), זו ששלמה את המחיר—וראי שתבין היטב... ידורה? ראובן.

לא-כלום! כל אלה המסים והתשלומין אינם חלים בה, אין החצפה שולטת בה בבעלת הזכות המיוחדת, ואין אני סובלה בשביל כך! לפני שעה קלה הייתי רואה אותה בחוץ, שנים מחבריו של אוסקר היו הולכים לימינה ולשמאלה, אני הלכתי לתומי מאחריהם והייתי שומע אותה בדברה: מדוע אין אתם צובטים אותי בזרועותי? אך לשוא הטיל עלי שימיק את הפחד הגדול הזה!—הוא אשר אמרתי: אין החוצפה שולטת! אינם מעיזים.

שרה-לאה, שוטים...

ראובן, מאד אפשר.

שרה-לאה, ואין מביאים אותה מן השוטים.

ראובן, אמנם... ואולם אותם השוטים עצמם כשמביאים המקרה לפני אחרת, הרי הם נעשים פקחים, חכמת-שלמה ממש מאירה מתוך עיניהם!... [הפסקה קצרה. נוטל את חמכתו מעל השלחן].

שרה-לאה, זהו המכתב שמסר לך שימיק—, מהיכן הוא? מעטפת זו מעירתנו היא באה! ראובן (מסתכל בכתב), ואולם כתבתו, כתבתו, לא מבית אבא היא! (פותח את המעטפת, מצלצלים מכתוץ).

שרה-לאה (נגשת אל הדלת), מי זה בא?

ולודיא (מבחוץ), משלנו, משלנו!

שרה-לאה (מפנה את ראשה לראובן, בתצוקה) השוטים.

ראובן (מתוך אי-רצון), הריני נכנס לטרקלין עד שילכו להם אלה... (יוצא אל הטרקלין האפל ומניח את הדלת פתוחה).

שרה-לאה (פותחת את דלת המסדרון).

ולודיא (אחריו בא גם יאשא, תמה), האם הלכו כבר?

שרה-לאה, מי?

יאשא, גם אוסקר, גם שימיק?

שרה-לאה, הלכו להם.

ולודיא, ואת, לבדך את יושבת כאן, כלום אינך משתעממת?

שרה-לאה (מעיפה מבט לעבר דלת הטרקלין), קמעא...

יאשא, והיכן הוא, חברי-ראובן?

שרה-לאה, חברי-ראובן—? כלום צריך אתה לז?

ולודיא (מושך בידו של יאשא, בתצוקה), חדל מזה...

יאשא (בשחוק קל לשרה-לאה), איני צריך לו כל עיקר! הריני שואל, משום שזה ימים אחדים אין אנו רואים אותך ביחד עם החבר-ראובן...

ולודיא (בלחש ליאשא), חדל!

שרה-לאה (לולודיא), כפי שאני רואה, אין אתה סובל אותי, את ראובן, במאד מאד?

ולודיא, הדבר כמעט שהוא קרוב אל האמת, אלא שאין זה נוגע לך, שרה-לאה.

שרה-לאה (כאלו לא שמעה היטב, בשחוק קל), מה? מה?

ולודיא, עורבא פרח...

יאשא, סבור הוא ולודיא, שאת אוהבת אותי, את ראובן... הרי את אוהבת אותו

באמת?

שרה-לאה (בקול שפל קצת), זה ימים שאין אתם רואים אותי ביחד עם ראובן?—ואולם ראו נא, ראו, כיצד אתם חוקרים ודורשים בי.

ולודיא. הרי היא מתבישת!
 יאשא. ראה, ראה, כמה אדמו לחייה! (קרב אליה ביותר ומסתכל בפניה). האח, היא לא
 אדמה כלל, זו אש הנעורים פורחת בלחייה!
 שרה=לאה (בשחוק קל, נזכרת בדבר=מה). הוי, הוי, עזי=פנים!
 יאשא. לולא היית, שרה=לאה, מתיך אותה האורגניזציה.
 שרה=לאה (מחיבת לעצמה ומחכה לדבריו הבאים).
 (הפסקה קלה).

יאשא. (נוטלה בשתי ידיה). הנודי לי קשט דברי אמת: את מסכימה עם המירור?
 שרה=לאה (מתוך צחוק). לאו-דוקא, ואולם כשאני חפשיה בירי, הן סוטיות לפעמים
 על הלחי...

יאשא. אם כך, לא אניח אותן עוד מתוך ידי!
 ולודיא. (נגש גם הוא ונוטל מידי יאשא אחת מידי שרה=לאה בתוך שלו). הבה גם לי אחת,
 יאשא! — האח, עכשו, מדמסיל שרה=לאה, כפותה את יפה, ואין מציל!
 (בקול מצוה). יאשא, התחל אתה בדבר!
 שרה=לאה (מחיבת מתוך שויון=נפש).

יאשא. (מציץ בצד חכרו). היאך אתה תופש בה?
 שרה=לאה. עזי=פנים שבאלה!
 ולודיא. שהיות אלו למה? צא עם המלקחים!
 יאשא. (בזמנך בשפתיו ללחיה האחת).
 ולודיא. עכשו תורי אני—, תפש בה היטב, יאשא!
 ואשא. צא, צא עם העלוקות!
 ולודיא. (דבק בשפתיו אל לחיה השניה גם הוא).
 שרה=לאה. הוי, הוי, עזי=פנים, מרוע ארם ככה לוחצים אותי בירי?..
 ולודיא. ועכשו: אחת, שתים, שלש!—(שניהם נדבקים ברגע אחד בשפתותיהם, כל אחד אל
 לחיה האחת).

ראובן. (יוצא מן הטרקלין האפל ונשאר רגע בפתח הדלת עם מכתבו של אומקר בידו).
 ולודיא }
 יאשא } (נרתעים מתוך קפיצה לאחוריהם).
 ראובן. (מסיע בלי דברים את אחד הכסאות ממקומו ויושב עליו כשהוא זורק בם מבט עוין ומכוה
 כאחד, מוציא את המכתב מתוך המעטפה).
 שרה=לאה. (מתממת כהבל פיה את ידיה הבואבות). אןף-אןף.
 ולודיא }
 יאשא } (מתרחקים ויוצאים החוצה, כשהם נושקים לה מתוך תנועות ידיהם, נשיקות=אוויר).
 (הפסקה).

שרה=לאה. אוי, אוי... ככה יראים את פניך, ראיכן, ואנכי לא ידעתי...
 ראובן. עומד אני שם בתוך האפלה ואת משתעה עמהם כאן!
 שרה=לאה. כלום לא ראית, כיצד התנפלו עלי אלה?
 ראובן. (מביט עליה רגע מתוך קצת צער). מסתכל אני כך ואיני מאמין: ככה נשתנית,
 שרה=לאה, ככה נשתנית...

שרה=לאה. זהו אחד מפלאי הכרך, ראובן... ואולם דע לך שמרגע לרגע הולך וגדול בי
 רגש של שויון=נפש נמיר לכל הנעשה והמתרחש כאן לנגד עיני; כשנכנסו
 שנים אלה, עלה בדעתי לעשות את הנסיון הזה—, זה עתה היית מסביר
 לי דבר אחד על דבר המעיוזים ושאינם מעיוזים... אמנם, עזי=פנים
 הם כדברריך! (צחוק קל עובר על פניה).
 (הפסקה).

ר א ו ב ן (מתחיל מעין במכתב).
 ש ר ה = ל א ה. את דורה, כפי שאתה אימר, לא הטרידו, היו הולכים בצדה ולא נגעו בה? תמוה...

ר א ו ב ן (מתוך קריאתו). חדלי-נא רגע, חדלי... (בשחוק קל ובכאול גם יחד). אוסקר נזכר בי לפתע... הריהו כותב לי!

ש ר ה = ל א ה. אוסקר? על דבר-מה אדם זה כותב? מה טוב שלא נמצא הוא כאן באותו מעמד, בשעה שהתנפלו עלי אלה, הוא ודאי שהיה מחפש ומוצא אצלי לחי שלישית! לו ראית, ראובן, כיצד דבקו בי שניהם—אני הייתי עומדת כך וצוחקת...

ר א ו ב ן (כבר קורא את המכתב בעיון. מתוך התרגשות). חדלי, חדלי...
 ש ר ה = ל א ה (פורשת כפיה מתוך פהוק קל). אוי, אוי! אין לך דבר יפה ומנוחך בעולם מאותם הבנים היקירים בשעה שמתלקח בם יצרם... (יושבת ומוציאה קונטרס וקוראה מעל הגליון הראשי) מלחמת המעמדות.

ר א ו ב ן (קם לפתע, כשהוא מקמט בתוך ידו את המכתב, מפנה את פניו לשרה=לאה ושואל במבוכתו) מה אמרת?

ש ר ה = ל א ה (מראה לו בידה את הקונטרס). מה הוא כותב לך?
 ר א ו ב ן (בשנאה כבושה ומתור לעג מר). על דבר אחותי הוא כותב לי, שריבה נאה היא;—אך זו היא ריבה!—רוצה את אפשר לראות את סימן הקריאה? להלן הוא כותב, שבני ביתנו מבקרים אותם לבקרים, בהיכלם כביכול, ואולם דבורה, הרי היא נמצאת שם תמיד, אוכלת שם ושותה וישנה.

ש ר ה = ל א ה. ראובן!
 ר א ו ב ן. ביום—המה יוצאים ביחד למיולם הארוך על פני השדות ובתוך היערות; כל אותו הזמן שאמא ואבא הולכים להם מאחיריהם, הולך לי כל אחד בריחוק מקום קצת, ואולם משמר חיקים הם ללכת ועין אבא ואמא לא תשיגם, שם בעומקם של שדה ויער, זרועותיהם שלובות וקרבת הלבבות שלמה.

ש ר ה = ל א ה. מה אתה סח? ...
 ר א ו ב ן. ועם שקיעת-החמה—שוב יושבים הם להם בחדרם המיוחד ליד חלונם הפתוח (צועק מתוך צהלה ובאב). מה טוב, מה טוב, שבא לידי כתב זה! לו חכם קמעא בחור זה—כלום לא הייתי חושש, כלום לא הייתי יודע!... מספר הוא לי במכתבו זה לפי תמו, ששערותיה של דבורה מסולסלות הן, וכשהיא פיתחת את קיצותיה—ונבלעה לתוך חתלתלים הללו כפ-ידו שלו הגדולה!

ש ר ה = ל א ה. כותב לך זה, האידיוט...
 ר א ו ב ן. פתיה את, ולכן ככה תדבריו... בהיסח הדעת כתב לי את כל הדברים האלה, ואולם עוד לא עשה אוסקר מימיו דבר טוב אשר כזה!... איי, איי, לולא המכתב הזה הייתי ישן לי במנוחה הלילה על דרגש זה—מה תאמרי את, שרה=לאה, לאחותי?

ש ר ה = ל א ה. רעותי הצעירה ממני לימים, חברת רחוקה מני במקצת; מצביו של אבי היה תמיד יותר רע ממצבו של אביה, ראובן...

ר א ו ב ן. והיא פתיה יותר.
 ש ר ה = ל א ה. לא פתיה, כי אם צוהלת וחייה ביותר, מתלבשת ביותר טוב-טעם, ועיניה—יותר רחבות ושחוקות.

ר א ו ב ן. ולבב השפחה!

שרה-לאה. את זה אני יודעת עוד...

ראובן. גם אני לא ידעתי את זה עד עתה... הרי הוא מנולה שם—אוי לי... והיא—גם הרגש לא תרגיש! — אך עתה אני מכיר בה, באחותי, כמה סכלה היא ריבה זו, כמה פתיה היא, הבתולה!... (רגע של דממה). בבית היינו ישנים בחדר אחד, ככל בקר מדי קימ', הייתי מוצא אותה כשהיא יושבת במטתה ושערותיה פרוצות, בשרה ככה רענן ושבע-מנוחה, ועיניה רחבות וצוחקות.

שרה-לאה (בשחוק קל). אני רואה בזה שום כיעור... ואתה, כלום יודע אתה את החלום שהיה פוסק בקרב לבה, מכיון שפקחה את עיניה? ... לאחים שכמותך אין מגילין!

ראובן (סר ממנה בתנועת כתפיו).
(דממה).

שרה-לאה. (מורידה את ראשה לארץ, בצער חרישי). אלמלי היו יודעים קמעא בבית אבותי על אודותי.

ראובן (מתרגש). בראשונה התמכרת לי! רק לי... אחר כך ראית את השני שנתחבב עליך יותר... — (בשנוי קולו). כשהכרתי בפעם הראשונה אצל אחיתי הקטנה הלוי סימני בנור, לא עלתה מחשבה וזה במח, ולו גם נפלה על צוארי העלם הראשון שהיתה מיצאת בדרכה!

שרה-לאה (בנחיר קל). אוי, אוי...

ראובן. חסרה היתה מעט אומץ-לב, והמתינה לו, לבן-דודה, העשיר עד שיבוא הוא!...

שרה-לאה. אין המכתב הזה מגיד לך כלל, מה שאתה חושש, כל כך מובטח אתה! מובטחני, שרה-לאה, הפעם אני מאמין לו, מאמין לו! (קרב כמר נפשו ונצב בפניו אל החלון, מחזיר את רגעי את פניו, בקול עצב ומלא צער). ולו היה קצת לבה לזה—, והרי חפה היא אחותי, וככה תמימה! — משזוכר אני החיים בעירה, את בית אבי הצר ואת צוקי-העתים, חיים דלים וכהים! — אזי בוכה בי לבי עליה, ורק עליה... אבי, זה איש החמדות ורך הלב, גבר לא יצלח לפי דברי דודי, משום שלא היה משתכר מעורו די מחסורו—אבי זה הוליד לצערנו ילדים כה בריאים וחסינים, בעלי-מוג חם, צמאים ככה לחיים, זקפים ומפיתחים! (נצב הכן) כמוני, כך גם אחותי ואלה הזאטוטים הקטנים ההולכים וגדלים בבית... יש שהייתי יוצא עמה לפנות ערב אל אחורי העירה, ושם, בתוך המרחב הגדול, תחת השמים השטיפים תכלת, היו זרועותיה נמשכות מאליהן למרום— (מרים את ידיו למעלה ומתמודד, נושם וקורא בכה). הֵאָח! — הוי הוי כמה יפה היא אחותי ומלאה עלומים—, ובחזירתנו—אותי הבית הצר, אותי המחסור ואותם החיים הכהים!... פתאום והרי היא בא! הוא בא, בן דודה העשיר מאחורי העיר הוא גר, באותו הארמון השוקע כלו בגן של צמחים, בן דודה שבא מן הכרך, המדבר מתוך צחוק, היודע ללחש חלקית על אונה, ולהשחמש ברגעי המבוכה הראשונים!...

(נשקף מדוכא בחלון).

שרה-לאה (כשהיא עומדת על מקומו ואינה מסירה את עיניה מעל גבו של ראובן, נזהרת בלשונה). הריני באה לכלל דעה זו. איסקר לא היה כותב לך את דבריו אלה (עוצרת בדבריה).

ראובן (מפנה אליה את פניו ומביט בה אלם).

קריקטורות

שרה-לאה (נומרת בנמחה) . אוסקר לא היה כותב לך את דבריו אלה, לו היה בם קורטיב מן האמת!

ראובן (מסתכל בה זמן רב אלם, נגש אליה ושואלה פתאום). שרה-לאה, כיצד היה זה בא אצלך?

שרה-לאה. או? ...

ראובן. אז, באותו הלילה!

שרה-לאה (בהיסח הדעת). כבר זה נשכח מלבי, ראובן.

ראובן. את ישנת כבר?

שרה-לאה. ישנתי... השעה מאוחרת היתה בלילה.

ראובן. והוא בא וישב על גבי מטתך, ושלה את ידו?

שרה-לאה (מדרבד אל עצמה). הנבל ...

ראובן. ראי, הנה מצאתי, מצאתי את הכל! עם אחיתי הריהו ניהג באופן אחר קצת...

(מתוך רעיון הרש שנצנץ במחו). הרי את נמה, שרה-לאה, בחדר המבשלים?

ראובן (כבאב). חרי הוא מדיח שם, את אחיתי היפה והתמה! ואינו ירא, ואינו חושש כלום.

שרה-לאה. ראובן!

ראובן. (ברגש וכאב). אדם זה—אבוי לי, הוא עצמו השאיר כאן את אחותו...

צעירה ככה וקלת-דעת כאותה צפורת-הכרמים המרחפה סביב כל להבת,

מזוממת ומסה סביב כל עששית, ועדין לא נבלעה בלשון אש אחד, וכל

להב לא יאחזנה, גם בקצה כנפה עוד טרם נכיתה.

שרה-לאה. האם חרה לך?

ראובן. בנות-אחים שתיים—והתהום, ככה עמוקה היא בינותן!... הרי הוא לועג

לה בשנה שהיא עוצמת עיניה... עוצמת היא עיניה שלא לראות את

הרפתה—, והוא—לבו לא יחרד לכבוד אחותו!

שרה-לאה. כלום אינך יודע, ראובן, שלדידיה...

ראובן. (נרגז, בקול רם). מה?

שרה-לאה. אוסקר אינו דואג הרבה לכבוד אחותו...

ראובן. אכן! הרי הוא בטוח... מתוך בטחון רב בשלה דאגתו; יודע הוא היטב שלא

יעוין; שעדין לא נברא אותו בעל-העברה, עז-הפנים (מתוך צער עמוק).

האח כי טוב לי, טוב לי מאד שרה-לאה!

(מצלצלים מבחין).

שרה-לאה (פותחת את הדלת).

שימיק (נכנס שותק ורועד כלו, עובר לאט ומתוך שתיקה אל חדרו).

(תפסקה)

שרה-לאה. הראית כיצד היה רועד כלו?

ראובן. שימיק?

שרה-לאה. כמדומני שהוא חולה.

ראובן. (מהרהר בשלו, סופק לרגעים את כפיו).

(דממה).

שרה-לאה (שונה את דבריה). חולה הוא.

ראובן. חולה הוא, חולה הוא, אכן... ככה חם פה היום, והחלון סגור! (פותחו ומוציא

בו את ראשו מתוך חריקת שנים). כמה רענן הוא וצונן הלילה! השמים זורעים

כוכבים, לוחשים הם השמים! רוח קלה זו המנשבת וחדלה, מרפרפת וגועת,

אינה מעלה נשיאים... אמנם, לא, לא יכה היום הרעם את אחד הזוגות

היושבים על יד החלונות הפתוחים!

- ש י מ י ק יוצא מחדרו ועליו מעיל התלמידים שלו, החסר את כל כפתוריו). פתוח כאן החלון?
ר א ו ב נ (מפנה אליו את פניו וסוגר את החלון). קר לך בורא?
ש י מ י ק יהיה נא פתוח!
ר א ו ב נ (פותחו שוב).
ש י מ י ק (נגש אל החלון כשהוא מרתת לרגעים). הואל נא, קמעא.
ר א ו ב נ (נותן לו מקום אצל החלון) האם לא קר לך?
ש י מ י ק (מוציא את ראשו קצת החוצה) נתרוקנו כבר החוצות (לראובן). דבר מה שאלתני, ראובן?
ש ר ה-ל א ה. קר לך!
ש י מ י ק (נפנה קצת מאצל החלון ויריו תחובות בשרולי מעילו). לא חמימא ולא קרירא, אלא שדומה במעט לשני אלה...
ש ר ה-ל א ה. מוב שתסור מאצל החלון לגמרי!
ש י מ י ק (מביט רגע החוצה ומחזיר אליה את פניו). וכי מה?
ש ר ה-ל א ה. אני מניחה לך כסת במטתך, כדי שיחם לך הלילה.
ש י מ י ק. אני אמנם חשבתי לשים את מעילי זה על גבי השמיכה ולהתכסות גם בו הלילה (פונה לראובן). המוצא מעיל התלמידים שלי חן בעיניך? אתה כבר לא מצאתני בן.
ש ר ה-ל א ה. (יוצאת אל המרקליון).
ש י מ י ק. לפני שלשה חרשים, עדין היו נוצצות בכאן שתי שורית כפתורי-כסף. שורה מזה ושורה מזה... לאחר שעזבתי את הגימנסיון—היו הכפתורים הולכים ונושרים, זה אחר זה ... ראה-נא, ראה: גם אחד לא נשאר עליו ומראהו משונה קצת... אלא שעוד חם לי בתוכו, בכל זאת, חם לי בו גם עתה!
ש ר ה-ל א ה. (שבה מן המרקליון והיא נושאת משם כסת גדולה). כסתה של המטרוניתא.
ש י מ י ק. (קרב אליה וזוהן את הכסת בעיניו). אין אני מכיר בה כל עיקר... לאן את נושאת אותה?
ש ר ה-ל א ה. אל מטתך; רק לילה אחד תשכב תחתיה ובבוקר אתה קם בריא ושלם...
ש י מ י ק. (בקול רפה). מסופקני ... (שב אל החלון). נתרוקנו כבר החוצות — כבר הם ישנים! כל בני העיר התכנסו כבר מתחת לכסתיהם הנפוחות, נתכסו בהן, את החלונות אטמו כבר, התריסים כבר מוגפים ואין שומע את נחרתם! — עוד מעט, ויצאה כת האנשים האחרונה מן התיאטרון ותפוז בכל הרחובות הדיממים... עוד מנירת התיאטרון מאירה — (פונה אליהם). דורה עדין לא שבה? (זע רגע לזכריו, נזכר בדבר-מה וחובש את כובעו). הריני הולך לקראתה.
ר א ו ב נ לקראת מי?
ש י מ י ק. (צוחק מרוע לב ולוחש לו). לקראת בת-דודי!
ר א ו ב נ. (תפוש במחשבה). אומ-הו...
ש י מ י ק. (לשימיק). האידך אתה מחליט: להתכסות בה אי להחזירה למקומה? כבר היא יותר מדי, ואין לשאתה הרבה!
ש י מ י ק. (ממהר אליה ואוחז בה משתי הקצוות). הנני ואסייע לך גם אני! (שניהם נושאים את הכסת אל תדרו).
ר א ו ב נ. (ממהר ברגע זה ויוצא החוצה ומניח את הדלת פתוחה).
(הכמה ריקה קמעא).
(סוף יבוא).

הַיִּים לֹא נִרְאָה...

וַיִּים לֹא נִרְאָה, אֶדְ נְגִינַת גִּלְיוֹ
מִתְחַתִּית הָרָ וְצוּקִיו אֵלֵי בָאָה,
וּלְמַעַלָּה לְהַקֵּת עֲבִים תְּחִירֻרוֹת
עַל פְּנֵי יָרֵחַ מוֹעֵם חֵישׁ נִשְׁאָה.

עַל רֹאשׁ הַצּוּק הַבּוֹלֵט אֲנִי יוֹשֵׁב
וּמֵאֲחֹרֵי מֵאֶפֶל הָעֵרְבָה,
וְרוּחַ חֶמָּה הִיחֹת חֲצִיר יָבֵשׁ
מִבִּיאָה מִמְּרַחֲקִים לִי וְשָׂבָה.

אֶדְ בְּטָל כָּל בְּנִשְׁמֵת יָם רַק אַחַת,
כְּמוֹ שֶׁרְבִיט מְלֶדֶד נִשָּׂא בְּיַד גִּעְלָמָה,
וּמִקְבָּלוֹת עַל מַלְכוּתוֹ בָּאֶהְבָּה
מִסְבִּיב רוּחוֹת הָאֶדְמָה.

מֵה־טוֹב! אֵין יָם וְאֵין שַׁחַק לְפָנֵי נִרְאִים.
רַק וּלְזָן לָבֵן בְּנִגְהָ רֶדֶד וְרוֹעַ.
מֵה־טוֹב לִי לְחֹשֵׁב: פֹּה הוּא גְבוּל הָעוֹלָם
וְהַלָּאָה אֵין לְלָקֵת וְאֵין לְנוֹעַ...

פֹּה חֶם הַלֵּילָה, אֶדְ לֹא יִהְיֶה סָעֵר.
עַד בִּקְרָ יִסְעוּ עֲבִים בְּאֵין מִטְרָה,
וְעַד הַבִּקְרָ תִּתַּע בֵּין הַסִּלְעִים
וְנִגִּינַת יָם עֲצִיפָה וּמוֹזָרָה.

אֶדְ טוֹב לִי לֵיל חוֹר זֶה, וְעַד בִּקְרָ
חִפְצָתִי פֹה לְשִׁבְתָּ בְּאֵין מִחְשָׁבָה,
וּלְבָבִי דִּפְקָר לְעֵבִי הַשָּׁמַיִם,
לְנִגִּינוֹת יָם וּלְרוּחוֹת הָעֵרְבָה.

„העתיד“ השני.

(בקורת).

העתיד, מאסף ספרותי מדעי לברור עניני היהדות והיהודים, הוצאת „סיני“.
ספר שני, ברלין תרס"ט.

הכרך השני של המאסף החדש מתחיל במאמרו של פרופ. ד"ר דוד ניימארק: „קרקש ושפינוזה“. במאמר זה מראה המחבר, שחיו מן ההשפעה, שהשפיע ר' חסדאי קרשקש על „ספר המדות“ של שפינוזה ושעמדו עליה כבר יואל ואחרים, השפיע ר' חסדאי גם על המחקר הדתי-המדיני של שפינוזה השפעה ניכרת. והראיות, שבהן מחזק ניימארק את דעתו זו, הן כל-כך מכריעות וברורות, עד שגם הקורא שאינו רגיל בעניני פילוסופיה יוכח ויכיר, שאם הדברים: „שפינוזה תלוי בסדר עבודתו בקרקש כיונק באומנו“ מוגזמים הם, אמתים ונכונים לעומת זה הדברים: „גם את מוצא עניניו של הספר, מאמר דתי ומדיני“, גם את מהלך הוכוח לא נבין על בורים אלא מתוך יחוסם לספר „אור ה“, „אם בהסכמה או בהתנגדות“, הכרה זו מאמתת בלב הקורא את דברי מר ניימארק, שהספר „אור ה“ השפיע על-ידי מה „שנתן את הדחיפה למחשבותיו של שפינוזה“ על מהלך התפתחות הדעות וגם „על שאלות מעשיות“, השפעה שלא עברה ובטלה גם אחרי מאות שנים של התפתחות היסטורית“. אבל חוץ מזה מלמדת אותנו הכרה זו עוד דבר אחד, שאינו בטוח אם שם ניימארק אליו את לבו: כשאנו רואים, שלמרות ההשפעה הגדולה, שהשפיע קרקשקש על שפינוזה מכמה צדדים, אין שפינוזה מזכיר אותו אלא פעם אחת, ושגם את הרלב"ג, שבדעותיו החפשיות על חרוש העולם ובאומץ-לבו להביע את דעותיו המתנגדות למסורת בפירוש ולא ברמזים, היה דומה יותר לשפינוזה משהיה דומה לשאר הפילוסופים הדתיים מישראל, — שגם אותו אין שפינוזה מזכיר אלא פעם אחת וגם אז לא לשבח נמור, בעוד שהוא מרבה להזכיר את האבן עזרא, שהשפיע עליו במקצוע בקורת-המקרא, שסוף סוף לא היה המקצוע העיקרי של שפינוזה, ואת הרמב"ם ואפילו את רבי יהודה אלפכר, שהוא מתנגד להם בהחלט בכל הענינים, — כשאנו רואים דבר זה עולה על לבנו בלי משים הרעיון המעצב, שכל גאונותו וגדולתו המוסרית של שפינוזה אדם היה, וככל בן-תמותה פשוט יותר נעים היה לו לזכור ולהזכיר את אלה, שבהשתייכותם אליהם מקוריותו היא מקוריות גמורה וחלושה, מזכור ולהזכיר את המשפיעים עליו, שבהשתייכותם אליהם אין מקוריותו אלא יחוסית; ביחוד אם אלה המשפיעים הם לא אנשים מכובדים בעיני הסביבה, שבשבילה כתב שפינוזה, כדיקאָרט, שאז נחשב לכבוד לקבל השפעה ממנו, אלא בני העם הנולה, שהיה שנוא גם לבני-כנופיתו של שפינוזה וגם לו לעצמו... במאמר „החסידות וההשכלה“ של מרש"י איש הורוויץ יש הרבה משפטים בודדים צודקים ונכונים, שכל הבאים לכתוב על החסידות והחסידים מחויבים, לדעתי, לשים להם לב. כאלה הם דבריו על העממות שבחסידות, על משפט הבעש"ט עם התנאים והאמירים (ציון ג'), על השתתפות הבעש"ט בפולמוס פראנק (ציון ב') ועוד, אבל בכלל עושה מאמר זה רושם לא של חבור ערוך באוביקטיביות מדעית, אלא של

כתב-אשמה ערוך בידי קטגור מושבע שהעיקר בעיניו—לא למצוא את האמת, אלא להאשים ולגנות את העומד למשפט בכל האמצעים שאפשר, מגמה זו אינה ניתנת למר הורוויץ לראות, קודם כל, שגם הרבה מטענותיו הצודקות או פוגעות הן בעיקרן לא בחסידות, אלא בכוונות שהכניסו אל תוך החסידות אנשים מן החוץ, או הן פוגעות בה באופן שאינו לה לחרפה. כן, למשל, אין הוא רואה, שאפילו אם דבריו, שהבעש"ט ותלמידיו לא היו ולא רצו להיות מתקנים בדת, נכונים הם, אין הם מבטלים את העובדה, שהבעש"ט ותלמידיו היו הראשונים, שלכל הפחות הטעימו יותר מן הקידמים להם, והעיקר—עשו לנחלת הרבים, את הדעות, שעיקר עבודת ה' הוא רק על ידי התדבקות והתלהבות, כלומר על-ידי, כונה שהיא הנשמה, שהשם יתברך רוצה, שיעבדו אותו בכל האופנים... פעמים באופן זה ופעמים באופן זה, ובשמה זו, שיראה האדם להמשיך על עצמו שלשה דברים אלה: אהבת ה', אהבת ישראל ואהבת התורה, והפצת הדעות הללו, ראשית, עשתה בזמנה את עול החוקים פחות מורגש, שהרי, לכל הפחות, השכיחה מעט את ההשקפה עליהם כעל, גזרה היא מלפני הקב"ה ואין לאדם רשות להרהר אחריה, — דבר, שאף בשבילו כלכד ראויים החסידות והחסידים לתפוס בתולדות התפתחות האמונה היהודית מקום חשוב; ושנית, השפיעה לטוב גם על הדורות הבאים, לא מקרה הוא זה, שביחד עם התגלות החסידות מתחדש המשל היהודי, שנשתכח אחר תקופת המדרשים, ובמדינות, ששם נתפשטה החסידות, וכו' לממשלי-משלים מצוינים: הבעש"ט והר"נ מבראצלאב גם המגיד מדובנא¹). לא מקרה הוא זה, שביחד עם החסידות שבים לתחיה האגדה העממית היהודית (ספורי-הנפלאות השונים) והחדוד היהודי (הירשל מאוסטרופיל, מרדכי חב"ד ואברהם'ל מדראז'נא—מינכהויון היהודי). לא מקרה הוא זה, שמיסדי הנגינה העממית שלנו² והקימפוזיטרים והארטיסטים היהודים ברוסיה כרובינשטיין, מידוודיוב, טארטאקוב ועוד הם רובם מבני חסידים, ולא מקרה הוא גם זה, שהסופרים הראשונים, שראו את הקדושה ואת השירה, שיש בחיים המלאים חלאת חיצונית וקנאות מגונה של השדרות התחתונות והקינסרוואטיביות של עמנו—קאמינר שכתב עברית, גולדפאדן שכתב וז'נגונת ובן-עמי הכותב רוסית, —שלושתם נתגדלו בסביבה חסידותית. כל זה לא מקרה הוא, כל זה מוכיח, שהשתדלותה של החסידות, שיהיו מאמיניה תמיד במצב התעוררות של שמחה, שיטתה, שהקדושה שורה לא רק על העוסקים בתורה ותפלה והטעמיתה שהטעימה את הערך הגדול, שיש בעבודת-האלהים ללב, לזעזועים החפשים והטבעיים של הלב וליהודי-האדם בעל-הלב, —כל אלו גרמו, אולי למרות כוונת החסידות, שהתגברו כחות-היצירה בעם, שהתחיל להשמע לתביעות הלב ונטייתו ולדבר בשפת הלב, התחיל לכבד את עצמותו ולחוקר את החיים ואת חדות-החיים, יותר נכון; כל זה מוכיח, שהחסידות בעיקרה לא היתה אלא ההתגלות הראשונה של התגברות כחות-היצירה האישיים והעממיים של כנסיות-ישראל בארצות-הסלאווים, שהתחילה מאמצע המאה השמונה עשרה, אחרי שנתרפאו יהודי הארצות האלו מן המכות של שנות ת"ח ות"ט, החסידות היתה האידיאולוגיה, שהיתה נצרכת להתגברות זו בראשית דרכה בתוך עם, שכל מה שאינו לא תורה ולא סחורה טמא ותפל היה בעיניו, אמנם, לא כל הפירות, שבאו לעולם היהדות באמצעותה הישרה והבלתי ישרה של החסידות, ראויים לברכה; הרי אף הפירות, שעשתה ההשכלה, לא כולם נאים וערבים הם, ובאלו כמו באלו אשמים לא נוטעי האילנות ניתני-הפירות, אלא הקרקע החמרי והרוחני, שממנו צמחו אילנות אלה.

צודקת רק בהשקפה ראשונה היא גם מענתו של מר הורוויץ; יוצרי החסידות

¹ על זה האחרון עיי' : C. M. Станиславский, Еврейский Езопъ, (Восходъ 1890, кн. 7).

² על ההשפעה, שהשפיעה החסידות באופן ישר על התפתחות הנגינה היהודית, עיי' א. נ. בירנבוים, "השירה והזמרה בתצורות הצדקים" ("העולם", שנה א' בהרבה המשכים).

היו אנשים שכבר שמעו או קראו בחייהם מתוך איזה כלי שלישי או רביעי גם קטעים מהפילוסופיה הקדמונית... ושמעו מפי עוף הפורה גם מעט מהפאנתאיסמוס של שפינוזה (שהשתמשו בו בערך מהופך) וידעו מעט גם מתכלית-העולם השבתי-צבאית עם אהבת החיים שבה (שלא ידעו להגשימה כראוי). מענה זו רוצה לומר, שהחסידות לא חדשה מאומה ורק מסרה בסירוסים מה שקבלה מאחרים. אבל, ראשית, אין זו אמת נמורה: מחבוריהם של דובנוב, ציימלין, הורודצקי ואהרן מארקוס אנו למדים, שגם בצדה הפילוסופי וגם בצדה המוסרי חדשה החסידות הרבה מרעתה; ושנית, אפילו אם היתה מענה זו אמיתית אין היא פוגמת את החסידות: גם תורת ש"אול המרסי בעיקרה אינה אלא כבואה ממושטשת של תורת הנביאים מצד זה ותורת הפילוסופים הקרובים לו בדעות מצד זה; ובנוגע לתורות לותר וקא לוויין הלא אומרים רוב סופרי דברי-הימים בפה מלא, שבהרבה צדדים אין תורתם של אלו אלא צעד-לאחור לעומת תורת ההומאניסטים שקדמו להם; ואף-על-פי-כן לא יקפח שום אדם את שכרן של התורות שהזכרתי. כמו-כן, אפילו אם נכונים דברי מר הורוויץ, שהחסידות השלימה עם המצב השורר, כלומר עם הגלות והגטו, הרי עשתה זאת לא מפני שהיתה, פרי מוחות הרוסים ולקיים, אלא מפני שאחרי המון דורות של צפית-שוא ואחרי התנועה השבתי-צבאית, שכמעט העמידה בסכנה את עצם קיום האומה—מוכרח היה הדבר שיקיץ עמנו—ולא יהא אלא לזמן ידוע—בחיים המתפרנסים רק מזכרונות ותקוות ושותעירר בו הרצון ליהנות מחייו כמו שהם בזמנו ובמקומו. וראיה לדבר: אף שאר התנועות הצבוריות, שגולדו בעמנו מימית התנועה השבתי-צבאית ועד חבת-ציון — תנועות ההשכלה והלאומיות הרוחניות—השלימו אף הן עם הגלות, אמנם, עם גלות בעלת היקף יותר רחב מזו של החסידים—עם גלות בלא גטו, אבל, לעומת זה, גם עם גלות בלא תקות-הנאולה, שהחסידות לא אכדה אותה מעולם. ועוד גם זאת: החסידות על כל פנים לא הרגישה, שהיא משלמת עם הגלות, שאם לא כן לא היו הרבה מן הצדיקים עולים או שואפים לעלות לארץ-ישראל, בעוד שנביאי הלאומיות הרוחנית וההשכלה, ביחוד נביאי האחרונה, השמיעו בפה מלא: „עד מתי תהי קרבה (בקרוב הגוים) כאורח?“, „זמנך ומקומך אנא הכירה“—והמהדרים שבהם גם מחקי זכר ציון וירושלים מסדורי התפלות, ואם הרבה מן המשכילים פנו אחר-כך אל חבת-ציון ואל הציוניות בלי שפסקו משום כך להיות משכילים, בעיד שמן החסידים נתחברו לתנועות הללו רק חסידים ש„נתחמצו“, אין זה מפני ש,תנועת ההשכלה, ככל היתה שלילית מצד עצמה, בעל-כרחיה הצריכה בנוגע אל פרובלימת-העתיד של ישראל את „היציאה מן הגלות“, אלא מפני שהחסידות יסדה את ההשלמה עם הגלות על יסודות לאומיים: היא לא ותרה—לכל הפחות בכוונה ובהכרה—אף ותיר כל שהוא על ירושלים של העבר ועל ירושלים של העתיד, לא חדלה אף רגע מלכנות את הגלות בשם „גלות“, ורק אמרה, שככל גודל האבדות שאבדנו, כל-כך גדול ערכם של התורה, המצוות והניצוץ היהודי, שהצלנו מתוך החורבן ושלכל מקום, שאנו גולים לשם, אף הם גולים עמנו, עד שאין מן הראוי לבוא לידי יאוש ושאפשר לשמוח בשטחה של מצוה אף בחוץ-לארץ ואף בזמן הזה, קודם הנאולה. לא כן ההשכלה, בכדי להקל על מחזיקיה את ההשלמה עם הגלות לא רק קרעה אותם מעל יעודי-העתיד הלאומיים, אלא גם פוררה את המראגידה היהודית הגדולה, את המראגידה של עם גדול, שאין לו איור וקרקע להתפתחות בחותיו, להמון מראגידות פעימות של יהודים בודדים, שכל אחד מהם מבקש לשכלל את מצבו החמרי, מוכן, שהשלמה עם הגלות מעין זו בעל-כרחיה עוררה נגד עצמה את חפץ-הקיום שבאומה, ביחוד, לאחר שנתברר, שאף הטבת מצב היחיד מישראל שהבטיחה—אינו דבר המונח בקופסא...

ושנאתו של מר הורוויץ להחסידות מביאתו לא רק לידי שגגות מעין אלו שראינו,

אלא גם לידי זדונות. הרי דוגמאות אחדות: אם הבעש"ט בכל דבקיתו בתורה-שכתב ושבעל-פה, שמר הורוויץ מפעים אותה יותר משאר סופרים, ובכל הצטערותו הגדולה על שרפת התלמוד, שגרמו לה הפראנקיסמים, אף-על-פי כן התרעם על הרבנים, שברדיפותיהם וחרמותיהם הביאו את הפראנקיסמים לידי שמד, והשמיע את דבריו הידועים על האבר המחובר לגוף—רואה בזה הורוויץ, לא סבלנות דתית, אלא, נמיה יתירה לסודות ולנסתרות..., שמצא בתורות שבת צבי ופראנק; ואולם, אם הגר"א, שבשנאתו להחסידים לא רצה גם לשמוע את דברי-ההתנצלות של רבותיהם כשבאו לוויילנא, הגר"א, שבכתבי-החרמות נגד החסידים, שנכתבו בפקודתו או ברשותו, הוא דורש לא רק שיתרחקו מן החסידים, אלא גם שירדפום ברדיפות שיש בהן מעשה, שיגרשום ממקומות מושבותם, שימתחום על עמוד הקלון וכדומה, אמר¹, כשבא אליו משפט של שני החסידים הווילנאיים, ר' חיים ור' איסר, אם היה המשפט הזה בידי, הייתי דן אותם כמו שדן אליהו את נביאי הבעל, ואת המסית איסר צריך היה לדעתי לקשור אל עמוד-הקלון בפתח בית הכנסת, ורק ראשי הקהילה לא עשו כעצתו² והקלו מעט את הדין. —מיצא מר הורוויץ לנכון להצדיק ואומר: מי שהתעמק מעט להתבונן לתכונת נפשו של הגר"א... אי אפשר לו להניח אפילו שמגידא דיליה יבוא איש יהודי להרים יד על חברו, דברי הר"ג מבראצלאב, שכל עשב ועשב אומר שירה להשם יתברך, צריך להבין, לדעת מר הורוויץ, כפשוטם, כלומר, שהר"ג היה מאמין באמת ובתמים, שהדשאים מדברים, ואולם את הגר"א, שבכל אופן מיחסים לו את המאמר: "הפילוסופיה הארורה המתהו" (את הרמב"ם), הוא עושה ל,משכילי ממש מפני שמספרים עליו, שהיה פרק זמן ידוע בחייו, שלא למד ולא קרא בשום ספר שבעולם וזולתי בספר הספרים בלבדו, ומפני שבאחותו של ר' יהושע צייטלין, בן-דודו של הגר"א, היו מתאכנסים—ומי יודע, אם אפילו ידע הגר"א מזה—בעלי-תורה, שהתעסקו גם בחכמות חיצוניות, מעין בוטאניקה ורפואה פרימיטיביות, שאף קנאי כהר"ש לא גזר עליהם חרם, ועל הדבר האחרון הזה אומר מר הורוויץ: על פיו של הגר"א יסד בן בריתו, השר ר' יהושע צייטלין, בית שבת תחכמוני, כלומר אקדמיה בלעז!

ביחוד עושה רושם לא נעים, ציון³, שבו מעריך מר הורוויץ את הרצל לעומת שבת צבי. מאהבתי העזה של הרצל לאחיו ומן הקרבנות הממוניים, שהקריב יותר מכפי כחו על מזבח האומה, אין ב,ציון זה אף רמז. עבודתו הדיפלומטית של הרצל נעשית בדבר הורוויץ, לחישות ויחודים של דיפלומטיה, ומן המוסדות שיצר: הקונגרס, הבאנק והפונד—מוסדות, שמראים ברור, כי בכל להימותו של הרצל אחרי הדיפלומטיה הבין, ש, לחישות ויחודים דיפלומטיים כשהם לבדם אונם מספיקים—אין מר הורוויץ מוכיר את הראשון מהם כלל והשאר הם לו צרופי שמות, יק"ב, נצ"פ, אפ"ק, ולעומת זה, כשהוא בא לדבר על שבת צבי, הוא מכסה מן הקורא את התנהגותו הקשה של שבת צבי בימי גדולתו עם מתנגדיו, את השתמשותו גם בימי גדולתו וגם בימי נפילתו במשיחיות להנאתו, את פחדנותו, פחדנות

¹ עיין דוד כהנא, "מלחמת המתנגדים בחסידים" ("השלח", כרך כ', עמ' 388).

² מכאן תשובה לדברי ש"י איש הורוויץ, שמשג על המדברים קשות נגד החרם של הגר"א מן העובדה, שחרם זה נשאר בעיקרו על הבתב. לא טוב-לבו של הגר"א ושאר רודפי החסידים מבין הרבנים והלומדים גם לבך, אלא מפני שבעל-היכולת, ראשי הקהלות, וביחוד ראשי הקהלות חרותקות ממקום-משכנו של הגר"א, היו מתרשלים להוציא לפועל את דברי החרם, כנראה, מפני שבתור אנשים מן השוב היו יותר הזדמנויות להכיר את החסידים ולדעת, שאין החסידים "נוראים" כל-כך, ובתור סוחרים לא נגעו אל לבם העלבונות, שהיו החסידים עולבים בפה ובכתב את הלומדים כמו שנגעו אל לב למרן מפניו כהגר"א, וכבר הראה יוליוס הייסן, שראשי-הקהלות יצאו גם הם לרדוף את החסידים אך אתרי שאלה האחרונים התחילו לעסוק ב,כבוש-הקהלות". אבל אז כבר היו החסידים רוב ניכר ברוב מדינות רוסיה.

של חובש בית-מדרש, ואת אהבת-עצמו הגסה, שהראה אף בפנישתו הראשונה עם הזויר ושכצצצה מתוך דבריו, שאמר לאיתו וזיר: "חכם ירושלמי אני ובאתי הנה לקרוא נדבות לעניי ירושלים, ומה אשמתי, אם אחי היהידים מעריצים איתי?"—וכן אין מר הורוויץ מזכיר כלל את המרת-הדת של שבת-צבי, שהמיר אותה בלי שעמד אפילו בנסיון קל, ואת הפוליטיקה הדו-פרצופית, שנהג אחרי המרתו, על כל העיבודות האלו, שלא נשכחו מלב כותבי תולדותיו של שבת-צבי בשני, המומנטים הדרמטיים, שמספר מר הורוויץ בלי הראות מקורם, כדי להראות את יתרונו של שבת-צבי על הרצל, עובר הוא בשתיקה ומסתפק לומר על זה: "בל בר-כוכבא סיפו שיהיה בר-כוכבא בישראל" וכשנסתכל במאורעות הללו מנקודת השקפה עולמית-קוסמית—מה יש פה לדבר על דבר נורל ויחידים, שנעשו לכלי יוצר להיסטוריה שלא בזמנם"—כאילו דנים על חזיונות היסטוריים מנקודת השקפה עולמית-קוסמית וכאילו לא היו לנו משיח-שקר כבר-כוכבא, דוד אלא, ר' שלמה מולכו ודוד הראובני, או גם כהמשיח התימני שבימי הרמב"ם, שאם לא הצילו את עמם, על כל פנים גמרו את חשבונם עמי ועם הרעיון המשיחי בדרך כבוד ולא בדרך ההמירה וההתכחשות כשבת-צבי, מובן, שאחרי, איפה ואיפה כוז מצד מר הורוויץ בכל הנוגע להרצל מצד אחד ולשבת-צבי מצד שני, אפשר לו לומר על שני אלה: "אם יש למי משני המחזות להתייחס בחברו, או על כל פנים לא להרצל בושח הפנים..." (הנקודות הן של מר הורוויץ).

ויותר ממה שאינם מתאימים למאמר מדעי משפטי והחלטותיו אינו מתאים למאמר כזה סגנונו של המאמר העומד לבקורת, חוץ מן האריכות היתרה, השתפכות-הנפש שלא לצורך ואי-הזהירות בבטויים נוגעים בגדולי האומה ובקדושה, אנו מוצאים כאן בתכיפות יתרה מבטאים מעין: "עפוש", "אונניים רוחניים", "סרח" בכל נטיותיו, וסרס" בכל נטיות השם והפעל, ובמבטאים כאלה משתמש אותו מר הורוויץ עצמו שבשביל שהוא מוצא, ששבחי הבעש"ט משתעה הרבה ב,דברים שבצנעא", הוא מחליט, למרות מה שבודאי אף הוא יודע, שחזוין זה אנו קוראים בהרבה, ספרי יראים של הימים ההם, החלטה משונה כזו: "אם על פי ספר, שבחי-הבעש"ט נביא להוציא משפט, נעשה להבעש"ט הרעיון של קריזנות למין רעיון מרכזי". רוצה היתו לדעת מה יאמר מר הורוויץ, אם ירצו לשפוט על תכונות נפשו שלו על-פי מבטאיו המובאים למעלה.

מגמות ממין אחר אנו מוצאים במאמרו של הד"ר א. קוראלניק: "שאלתנו המרכזית", מר קוראלניק בעצמו מודה, שבזמנו אי-אפשר כלל לדבר על דבר קולטורה לאומית מיוחדת ומסיימה לנמרי ואי-אפשר כלל, לחלום על דבר יצירת השקפת-עולם לאומית חדשה. אחרי הוראה ברורה כזו אפשר היה לחשוב, שידרוש המחבר, שלא נבסם את לאומיותנו היהודית על יסוד, "דעות רמות", השקפות-חיים, והשקפות עולם לאומיות, ובמקום זה נבסם איתם קנינים לאומיים, שלא יהפכו לעולם לזרים. ואם חוקי דתנו, שלכל הדעות שמרו עלינו עד הימים האחרונים מהתבוללות, הם, לדעת מר קוראלניק, רכוש מת, שאינו יכול להכניס עוד כל חיים, הרי יש לנו עוד קנינים לאומיים ושאיפות לאומיות, שכנגדם אי אפשר למעין מנקודה פרינציפיאלית לאומית, ומה אנו רואים במאמר שלפנינו—הציוניות, כלומר, בקשת אויר נוח וקרע נוח להתפתחותה החפשית של אומתנו, היא לבעל המאמר לא תנאי מוקדם, אלא, גאולה אחרונה, שתבוא ממילא, אם התפתחותה של יהדות חדשה אפשרית היא. ספרות לאומית, — זה הגורם הגדול להכרת ערך עצמו אצל כל עם וכיחוד אצל עם נלחץ, היא בעיניו, משהו הדומה לאפס, ואף בנוגע ללשונו הלאומית הוא מביא את דבריו המשורר האירלנדי וויליאם שארפ, שכתב בנוגע ללשון האירלנדים, הממירים אותה בלשון האנגלית: "אם השפה העתיקה מוכרת לחלום—מה לעשות? אם אך מלאה תפקידה

עד הנשימה האחרונה יכולה היא להעלם; ועל הדברים האלה הוא מוסיף: כלום יכול הוא היהודי, החושב על דבר עמו ועתירותיו לדבר ולכתוב אחרת?—בקלות כזו מתיזם מר קוראלניק להפסדת גורם לאומי חשוב כלשון לאומית, אף על-פי שאינה נצרכת שום התעמקות יתרה כדי להבין, ראשית, שאולי האירלאנדיים, שזו להם הפעם הראשונה להמיר את לשונם בלשון אחרת, עדיין יכולים הם להאמין, שאפשר להעביר אל הלשון החדשה והזרה, את הירושה הרוחנית של הישן, לקבל ולשמור בקרבה מעט מן התקוה הרעננה והיפה, מן ההתלהבות הישנה ומקצת מן העלויות הקדמונית, אבל לא אנו, הרגילים בחלופי לשון והיודעים מכבר, שאין זו אלא תקות שוא; ושנית, שאולי האירלאנדיים, שיש להם ארץ-מיוחדת ושכולם, או כמעט כולם, מדברים עתה אנגלית, אפשר להם באיוזי אופן להשלים עם התחלפות הלשון משום שבאופן היותר רע היא מביאתם רק לידי דיהיסטוריואציה, כלומר, היא קורעתם מן העבר שלהם, אבל לא מלאימיותם, אבל לנו, המפורים בארצות שונות והמדברים בלשונות שונות, לנו הרי יהיה היום, שבו נחדל להרגיש בנחיצותה של לשון לאומית אחת לכולנו, יום של דיהיסטוריואציה ודינאציוליואציה גם יחד, לנו יהיה היום שהוא חורבן לאומי שלישי, שאחריו לא ישאר מה שיחבר... ומה הוא המניע הלאומי הגדול, שכל עוד שהוא לנו אפשר, לדעת מר קוראלניק, להתחכם במנוחה אל אבדן שאר קנינינו הלאומיים?—לא פחות ולא יותר מתקוה זו: אפשר, שיעור, תולד אצלנו דוגמא לתורת-חיים חדשה, ומיתוס לשירת-עולם חדשה, ובכן, בתור סעד ללאומיותנו, מציע מר קוראלניק אותו דבר, שכפי עדות עצמו אי-אפשר לו בימינו להיות קנינו של עם אחד!

ובמסקנתו העיקרית כך אף רוב מענותיו כלפי היהדות הנבואית אין בהן הדרגה ואינן עומדות בפני הבקורת, כך הוא טוען, למשל, שהנביאים המיפו את תורת האחוה, השיוון והאחדות מפני שכך צוה האל ולא מפני שיש סדר-עולם מוסרי. אבל באמת מדותיו של הקב"ה עצמן אינן אלא מוסריות, לכל הפחות ברובן הגדול, ובכן מלכות-שדי או מלכות-שמים על הארץ היא היא סדר-העולם המוסרי. כיוצא בזה, המחבר טוען ש, תורת הצדק של הנביאים היא, מופשטת, כלומר—כך לפחות אני מבין את דבריו—שכל אחד יכול לדרש בה כרצונו, ושאין בה, עיקר פור' (*). בעוד שדי לקרוא רק פרשיות אחדות בדברי הנביאים כדי להוכיח, שיותר מכל, פתוס הנפלא שלהם כבשו את העולם בבהירותן של תביעותיהם המוסריות, ואם לא כל תורת הנביאים, הרי אחד מן הפרניציפים העיקריים שלהם: לא אחפוץ במות המת, היה, לעיקר פורה' אף בזמן הקרוב לזמנם. או מר קוראלניק בא עלינו בסריונה על ש, רעיוני שפינוזה לא מצאו הד נכון בתוך היהדות, על שידעה היהדות להלחם, נגד אידיאה (כהשפינויות), שעתידיה היתה להיות יסודה ובסיסה של דת חדשה (?), אך בחרמות בלבד, ועל-ש, כמעט שום אמן יהודי חשוב לא בחר לו עד היום את הפרובלימה הנוצרית בתור תכנית לציוריו או לפסליו; והוא שוכח, שהרבה מרעיונותיו של שפינוזה נכנסו (אמנם, בשנויים גדולים ובעולם שם אביהם) לתוך החסידות ושבעל, דרך-הקודש, יואל ורובין, שהשתדלו לפשר בין השפינויות והיהדות מצד אחד ובעל, סיג לתורה' ושד"ל, שהתנגדו בשם היהדות לשפינוזה מצד שני, לא בחרמות' באו על שפינוזה, כמו ששכח גם-כן, שאנטוקולסקי היהודי פסל את פסלו הידוע, ישו הנוצרי לפני בית-הדין, שאפילו עתונו של סוברין העיד עליו, שהוא אחד מפסלי-ישו היותר מצוינים שבאירופה. אנו רואים, איפוא, שמלבד קשיות-העורף הבלתי-מדעית, שבה מחזיק מר קוראלניק בדעות החכיביות עליו אף בשעה שנקל לו לעמוד על מעותן, מבוססות התיחסותיו השלילית ליהדות הרוחנית הישנה ושאיתו ליהדות רוחנית חדשה על ראיות שטחיות ודומות הרבה להטענות, שבהן מונים את היהדות האנטישמיים (*). צ"ל "עיקר פורה" ולא "פור", כי "פוריה" היא הרחבה לנקבה מן "פורה" כמו "הומיה" מן "הומה". וזהו טעות שנשתבשו בה רבים (המערב).

ה, מדעיים". בעל-כרחנו מתעורר בנו החשד, שהתיחסות שלילית זו אל היהדות ההיסטורית באה למר קוראלניק לא מתוך חקירה עצמית ביהדות, אלא מתוך קריאה בדברי משימברליין ועוד בלי בדיקה. ועל-כן, למרות מה שמאמרו הוא כעין, "חשבון-הנפש", ובכן היה צריך להיות חשוב בעינינו ביותר, ואף למרות מה שיש בו מה הרבה רעיונות בודדים יפים וראויים לשימת לב, אין מאמר זה עושה רושם של דבר שנערך לאחר עיון רב ולאחר, חשבון-נפש' ממושך ועמוק.

בספר הנוכחי נגמר מאמרו של ש"א הורודצקי, ר' ישראל הבעש"ט, שתחלתו נדפסה בספר הראשון של, העתיד". ונעים לי לציין, שהחסרונות שמצאתי בפרקים הראשונים של המאמר הנדון ושהעירותי עליהם בבקרתי על הספר הראשון של, העתיד" (השלח, כרך י"ט, חוברת ד'), שוב אינם בולמים כל-כך בפרקים האחרונים. ואולם אף כאן מביא הורודצקי את הספירים שבספר, שבחי בעש"ט ושאור המקורות של החסידות כמו שהם בלי הבירור הראוי ובלי הפרדת העיקר מן הטפל, באופן שאנו רואים בספר הנוכחי את הבעש"ט לא בצורתו האמתית, ההיסטורית, אלא בצורה שקבל בקרב מעריציו הקרובים אליו; אבל אף לזה יש ערך ידוע, ביחוד על ידי מר הורודצקי הפרקים המדברים על שיטת הבעש"ט.

אותה שאיפה להשתחרר ממגמות, שאנו מוצאים אצל הורודצקי, מוצאים אנו גם בפרק הנדפס כאן מן המאמר, על היהודים ועל היהדות' למר בר-טוביה. בעל המאמר מטעים בקדם את הערך הגדול, שיש לאקונימיקה בתולדות ישראל, אבל ביחר עם זה אנו שומעים ממנו שיותר משהיה המשק הממוני סבה לקיומם של היהודים היה התולדה של חפץ קיומם, של הרצון אל החיים אשר להם. ובהתאמה להכרתי של בר-טוביה בערך הגדול, שיש לרצון הלאומי בהיסטוריה שלנו, היא תשובתו, האנטישמי המדעי' משימברליין, לכאורה, אפשר לחשוב, שבשביל קוראים עברית, בשביל קוראים היודעים את היהדות ממקור ראשון, למותר הוא להשיב על עלילות מעין: היהודי בתור מאמירי-אליס קרוב ביותר לעבודת-האלילים היותר גסה, אלהי ישראל אינו האלהות העולמית של האינדו-אירופאיים, הנשמה הישראלית חסרה לגמרי את החיים הפנימיים במובנם המיוחד, וכיוצא בהן עלילות-שוא, שמשימברליין מעליל על היהדות ובר-טוביה משיב עליהן, אבל מן הרונגמאות, שהבאתי למעלה ממאמרו של מר קוראלניק, אפשר לחקורא להוכח, שהאוויר הגלתי, שאנו נושמים בו, מלא הוא כל-כך בצילי-שנאה לישראל מכל המינים, עד שגם יהודי קורא וכותב עברית מצטרך לחזור מוזמן לזמן על משנתו כדי שלא יסחף שלא מדעתו בזרם הכללי. והילכך אין מאמרים מעין אותו של בר-טוביה מיותרים בלשוננו כלל וכלל. ורק מן הראוי הוא, שאותה האוביקטיביות הנצרכת, שאנו מוצאים בפרק שלפנינו בכל-ליותו, נמצא בפרקיו הבאים של המאמר גם בפרטים, כלומר: מן הראוי הוא, שיתרחק המחבר בפרקים הבאים מסופיסמים אפולוגטיים מעין אלה: "האהבה היא לא רק סולחת ומוחלת...", כי גם פוקדת עון אבות על בנים ועל בני בנים", די לזכור את התנגדותו של ירמיהו ואת מלחמתי של יחזקאל נגד האמונה בפקידת עון אבות על בנים, כדי להכיר, שכבר בדורות הסמוכים לסדור התורה לא נחשבה זו לסימן אהבתו של היוצר לברואיו.

מן הספר, ישו הנוצרי' להד"ר יוסף קלוזנר תולך ונדפס עוד הספר הראשון, המדבר על המקורות של תולדות ישו. מן הפרקים שכאו בספר הנוכחי ראוי לשים לב אל פרק ו': האיוונגליונים הקנוניים וחקירת תולדות ישו. בפרק זה מרצה המחבר את הדעות השונות בדבר, הערך ההיסטורי של האיוונגליונים והשאלה הקשורה בזה: מה היא האישיות ההיסטורית של ישו, שנתחדשו מימות הדיאסטים האנגליים ועד ימינו אלה בסדר כרונולוגי. לא מתאים, לדעתי, לתכונת הפרק הנדון הוא רק מה שביחר עם דברי החוקרים השואפים לברר את אישיותו ההיסטורית של ישו מביא המחבר גם את דברי נימשי, הארטמאן, טולסמיי ועוד, שבעיקרם הם עוסקים בתורתו של ישו.

מכתבים מארץ-ישראל.

II (*).

צרת-היהודים הביאה לעולם את רעיון התחיה בנוסחו הטבעי. והוא הוליד את הישוב הקרקעי בארץ-ישראל ואת הציוניות. אמנם, משהם וקאלישר המיפו לשני אלו עוד קודם הפרעות והחלק הראשון של אדמת, פתח-תקוה נקנה קודם שנתן ישראל לבנו ולמשסה. אך גם הטפה וגם קניה זו לא היו אלא נסיון קל מצד יחידים בודדים, שנסו להזכיר להעם את תקותו ההיסטורית, שהתחילה נעשית בעיני רבים מבנינו לאוטופיה רחוקה ומזורה. — צורה של שאיפת-עם קבל הרעיון רק אחרי הפרעות. ורק אז נפעלו פעולות ממשיות לשם הגשמתו.

מונים אנו שלשים שנה לשנות הרעות התכופות האחרונות, ושלשים השנים האלו מתחלקות לשלשה עידנים שונים, שכל אחד מהם השאיר רושם בארץ-אבותינו. העידן הראשון הן שנות-השמונים למאה ה"ט עם פרעיותיהן הידועות. — אחריהן בא ישוב מבעי בארץ-ישראל בעל שלשה מרכוזים אגראריים: אחד ביהודה, אחד בשומרון ואחד בגליל. העידן השני היא תחלת שנות-התשעים עם הגזירות הנוראות שלהן — אחריהן נוסדו בארץ-ישראל, רחובות, באר-טוביה (קוסמיניא) ויחידרה ועוד איזו מושבות קטנות. העידן השלישי הן השנים הרעות האחרונות, מן הפוגרום הקישינובי הראשון ועד ימי-אוקטובר האיומים ועד הגזירות הנוראות של עכשיו — ומה נוסד אחרי כל אלה בארץ-ישראל? אם שני הזרמים האמיגרציוניים, שנתגברו בשנות השמונים והתשעים מתוך פרעות, רגילות וגזירות, מצויות, שעל צד האמת לא פסקו בכל משך ימי גלותנו, הביאו לארץ-תקוננו ישוב-אגרארי יהודי, שלא היה בה מאות בשנים, והעמידו לנו בה עשרים מושבות, הלא בדיון הוא, שהזרם האמיגרציוני האחרון, שנתגבר מתוך סופה וסערה נוראה שעברה בינינו ממש, בדם ואש ותמרות עשן ושגרמה לתנועה אמיגרציונית גדולה עשר פעמים משתי התנועות האמיגרציוניות הקודמות, — שזרם אמיגרציוני אחרון זה יביא לנו עשרות אחדות של מושבות חדשות בארץ-ישראל ויעמיד בה ישוב אגרארי ואינדוסטריאלי הגון, שיכלכל אלפי משפחות. —

כך צריך היה להיות. אבל באמת אין הדבר כן, לצערנו הגדול. אפילו אם ניחם להזרם האמיגרציוני האחרון את התרחבותה של אדמת המושבות הקיימות בארץ-ישראל ואת התרבות אוכלסיהן וגם את התרבותו של הישוב בערים, גם אז אך בקושי נהיה יכולים למנות בכל הארץ ממתולה עד באר-טוביה ומבאר-טוביה עד באר-שבע חמש מאות משפחות נוספות. אולם, אם נעשה כהלכה ונוציא ממספר זה את הרבוי הטבעי של התושבים ואת חמש המושבות החדשות, שיסדה יק"א במחוז טבריה בכספו של הבארון רומשילד כדי שתוכל לקיים את הקבלנות, שקבלה על עצמה מן הבארון לשכלל את הקולוניסטים הנתמכים, בלי שום יחס להזרם האמיגרציוני החדש, אז יהיה שמח האדמה שנוסף בישוב בעשר השנים הרעות האיומות ביחד עם הקרקעות שקנתה, גאילה, קמן מאד, ואף מספר המשפחות, שנשתקעו ונתבססו בערים ובמושבות, אפילו אם לא נוציא מהן את אלו העוסקות במסחר הפעוט

והעומדות כבר ברגלן האחת בספינת-היציאה, יהיה קמן ורל אפילו בהשתוות-אל השטח הקמן של האדמה הנוספת.

מכל, בת-החרושת, שתקעו והריעו עליהם בחיצויות גדולות, נשארו לנו רק בית-היציקה של שטיון, שנעזב ממחצית פועליו, ושתי המסבנות (בתי עבוד של בורית) של חברת, עתיד, שהן עמלות הרבה לכלכל את שמונים או מאה הפועלים העובדים בהן, ומה שנוגע למושבות, — בישה הוא להידות, אבל חובה היא להתודות, כי מכל הזרם האמיגרציוני האחרון, שהיו בו אלפי משפחות בפועל ורכבות בכח (כלומר, משפחות שהתעתדו לבוא לא"י על-פי הקריאה הראשונה), לא נתעשר הישוב האגרארי אפילו במושבה אחת, אם רק לא נרמה את עצמנו ואת אחרים לקרוא את, באר-יעקב, שיש בה חמשה בתים, אי את הפרור הקמן, עין-גנים שעל-יד, פתח-תקוה בשם מושבות.

אמת הדבר, שאיזה רוח חיים נכנס בישוב לרגלי הזרם האחרון ובסכנתו ומכחו נוסדו: בצלאל, הסימנאריון למורים, בית-העם, שתי הנימנסיות ועוד בתי-ספר אחדים. אך במה נחשבו כל אלה לעומת כל מה שיכול היה הזרם האמיגרציוני האחרון להביא — ולא הביא? — אפילו אם נצרף לכל אלה גם את הפרורים האחדים, שנבנו בירושלים, ואת, אחיות בית' ביפו עדיין יחשב כל זה כמעט לא פס לעומת מה שהיתה צריכה והיתה יכולה התנועה האחרונה להביא.

את הסבות העיקריות, שעכבו בעד אלפי המשפחות, שנסחפו בזרם האמיגרציוני האחרון, למציא מנוח לכף רגלן בארץ משאת נפשן, רגילים לראות בארבעת הדברים הללו: ברשות, שחסמה את הדרך, ברוע-מעמד של המושבות הקיימות, שהראה להבאים, כי אין להם על מה להשען, באקלים הקשה, שהפיל פחד על הרוצים להתיישב והכריחם לעזוב את הארץ, ולסוף — בפחיתות ערכם של האמיגראנטים האחרונים בתור חומר-אנושי ישובי. אבל באמת אין הסבות הללו מספיקות כלל וכלל. הממשלה הטורקית העליונה וגם הרשות הארצישראלית לא הצמינו מעולם — לפחות מיסוד הישוב האגרארי עד הכרות הקונסטיטוציה (יחסו של המשטר החדש אל ישובנו לא נתברר עדיין) — בחבה יתרה להישוב החדש והעכביים להתישבות יהודים בארץ-ישראל לא פסקו; אבל בשום אופן אי-אפשר לומר, שהעכביים האלה נתגברו דוקא בימי הזרם האמיגרציוני האחרון. והלא הכל יודעים, שאדמת אס-המושבות ראשון-לציון נקנתה באסור והרבה מחלוצי שנות תרמ"ב — תרמ"ד נכנסו לארץ בדרך שמכניסים, כחורה אסורה, ואפילו, רחובות, שקנית אדמתה נעשתה בהיתר, בשעת רצון, סבלה גם היא, כרוב המושבות, מהשגת הרוכסיות (הרשימות לבנין בתים). רוב הבתים נבנו בתור רפתים, שאינם מעונים רשיון מקושטא, וברחובות עמד זמן רב, חיל' מטעם הרשות של רמלה ולא הניח לסויד את הבתים הבנויים אפילו מבנים. וסכומי הבקשישים שבהם עלה לנו הישוב החדש — לא רק אלה שנכתבו בפנקסי הפקידות הקודמת, אלא אלה שניתנו בפועל — היו, לפי עדותם של יודעי דבר, גדולים מאד (1). אולם בימי הזרם האחרון הוקלה הכניסה הרבה, וגם קנית אדמה על-שם נתיני הארץ נעשתה לרבר אפשרי, וכמו כן הוטב היחס להישוב בכללו וכמוכון נותמעו הבקשישים הרבה.

(1) בית-כנסת מעון היה, בזמנו של המשטר הישן, רשיון מגבוה. ומוכן, שבית-הכנסת הנהדר בראשון-לציון נבנה בתור רפת או בתור בית-מרוח, ומעשה היה והלשינו לפני הרשות, שאין זה אלא „בית-אלהים“, והרשות שלחה קומיסיה לחקור את הדבר, וחבר-הקומיסיה נהנו כבוד בבית כ, במקום קדוש וכשנכנסו לתוכו כבו את הסיגארות שעשנו. אז לקח „המוכתר“ היהודי, שהיה באכחה של הפקידות, את הסיגארה שלו והעלה בה אש כבית-הכנסת ואמר לחברי הקומיסיה: „ממני תראו וכן תעשו, כי המקום אינו אלא מרוח ובית-חולין“. — מוכן, שהבית נשאר על עמדו והושג עליו גם רשיון לא בבית העשן של הסיגארה, המוכתרת, אלא בכחה של „סגולה“ אחרת...

ובכן לא הרשות אשמה במעוט התוצאות של הזרם האמיגראציוני, ובכן לא גרם לכך מעמד המושבות הקיימות, אמנם, בתחלת הזרם האמיגראציוני האחרון היה מעמד זה רע ומר. בעולם הישוב נסרו אז השאלות החמורות, איך למצוא שוקים להיין ולהפירות, אם ראוי לעקור גפנים ואילנות ממינים שונים, אם כדאי לעסוק במזרע ועוד, אבל אחרי שנתיים ושלוש—משנת תרס"ג ואילך—, שאז עדין גדול היה השטף האמיגראציוני, נשתבחה המצב והלך הלך וטוב: הכנסות המזרע כבר יצאו מירי ספק, דאגת מכירת השקדים, תפוחי-הזהב ושאר הפירות עברה ובטלה מעולם ישובנו, ואפילו על הגפנים שנעקרו, לחרפתנו, התודו הרבה קולוניסטים בלחש ואחרי זמן קצר כבר דברו על נמיעתן מחדש, בקצור: המעמד לא היה רע ואיום באיתה מדה שידחף את הבאים החדשים ויטיל אימה עליהם עד שישבו כשבאי. שנת תרס"ח היתה מן השנים הבינוניות, אף-על-פי-כן אפשר להראות במספרים, שמעמד רוב המושבות המשובות כללות היה טוב מבינוני.

ואף האקלים לא גרם לכך. שתי המחלות המצויות—הקדחת ומדוי-העינים, שהן ממעישות הרבה את ערכו הטוב של אויר ארצנו, שאלמלא הן היה באמת, חיי נשמות—, לא רק שלא התגברו בכל עשר השנים האחרונות (חוץ משנת תרס"ב, שבה התהלכה החלרע בהרבה ארצות), אלא שעוד נתמעטו ונתרככו, הן מחמת הנמיעות הרבות, שנמטעו במושבות ושאר חלקי הארץ, והן מחמת ההשגחה על הבריאות, שנשתפרה קצת. — פתח-תקיה, שהיתה ידועה בשנותיה הראשונות לקן של קדחת, היא עתה מושבה בריאה, ובכל אופן אינה מצמינה לרעה במצב-הבריאות של יושביה. אנשי ראשון-לציון אומרים עתה, שכבר חדלו לחשוב במושבתם את הקדחת למחלה רצינית, ואף בחידרה הידועה בקדחתה הטוב מצב הבריאות הרבה ונחלשה הקדחת, וזה כשנתיים שלא קרו בה מקרים רעים. — ומדוי-העינים נתמעטו הרבה אפילו בעקרון, שסבלה ממחלה זו יותר מכל המושבות. — סוף דבר, אפשר להחליט בלי שום פקפוק, שאף להחלק העשירי מהאמיגראנטים לא היתה אי-ההסתגלות להאקלים סבה נכונה לאי-ההתנהלות בארץ.

יותר חשובה משלש הסבות האמורות היא הסבה הרביעית והאחרונה בין המנייות למעלה—הערך האיכותי של האמיגראנטים. צריך להודות, שהיו ביניהם, בעלי-הכחנות יותר מכפי שרצו הבורגנים, ובעלי כרסים יותר ממה שהיה נוח להישוב. אך סוף-סוף אף דבר זה אינו יכול לבאר את מעוט תוצאותיו של הזרם האחרון, כבעלי-הכחנות" כן אף, בעלי-הכרסים" לא עכבו התישבותם של אחרים, וכשם שהפרוליטאריאט שלנו מוכרח להודות, שהכרסנים" לא מנעו אותו להשתקע בארץ, כך צריכים להודות אפילו אלה שעיינים את בעלי-הכחנות", שלא אלה האחרונים עכבו בעדם מלהתיישב בארץ, וגם אם נמצאו אחדים שלא יודו על זה הרי אינם אלא אחד או שנים ממאה.

ואם באותם הדברים המנויים למעלה, שהם עיקריים לגבי התיישבות, לא מצאנו את הסבות האמתיות לאי-הצלחתה של האמיגראציה האחרונה, בעל-כרחנו חייבים אנו לבקשה באיזה דבר צדדי, שהוא גורם חשוב מאד בהתיישבות ושיש בידו להסיר אן, לפחות, להקל הרבה את כל המכשולים והעכובים הצדדיים — והוא לא הסיר ולא הקל, וגורם כזה הוא ההנהגה המקומית, המפקחת על הישוב.

אם אף במקומות מיושבים תלויה ההתיישבות של אנשים חדשים בהנהגה המקומית, כל-שכן בארץ בלתי מיושבת כארצנו, שהאמיגראנט הבא אינו יודע לא את הלשונות המתהלכות בה ולא את חנאי-החיים שבה ואף לא אחד מן התנאים, שהם הכרחיים בשביל להשתקע בה.

עובדה מפורסמת היא, כי בכל הזמן שהחל הישוב להתיסר לא יכול אף אחד מן האמיגראנטים, ואפילו חבורה שלמה, לרכוש להם בארץ-ישראל קרקעות, שהפרוצם

של קניתם הוא ארוך, קשה ומסובך מאד בכל מדינות טורקיה, בלי עזרתם של אנשים נאמנים ובקיאים, שעל-פי רוב אפשר למצוא איתם רק בתוך ההנהגה. ואיך אפשר שתהיה אחרת, אם אף אחד מן הבאים לא יאנו יודע את לשון הארץ וחוקיה? — על-כן אנו רואים, שאף חלקת-אדמה אחת לא נקנתה בלי עזרת תושבי-הארץ הקדומים או בלי השתתפותם של אלה, שהתאזרחו בה כבר ושגלו להם את כל התנאים הנצרכים להתישבות. לא רק מיס די ראשון-לציון פנו בשעת קנית האדמה אל אמולג ומויאל, אלא גם מר לוויין-אפשטיין, שבא אחרי עשר שנה ומצא כבר לפניו מושבות מסודרות, הוכרח גם-כן לקנות את "רחובות" באמצעותו של מר חנקין, שהספיק כבר להתאזרח בארץ ולהסתגל לתנאיה, וכמדומה לי, שלמיתר להוסיף, כי גם בעניני מסחר וחרושת-המעשה אין האמיגראנט מוצא את ידיו ורגליו בלי עזרת אחיו, שקדמו להתיישב בארץ וקנו להם במיטב כחיתיהם וממונם איזה נסיון במקצועות אלה.

אחריות גדולה אנו אומרים להטיל על ההנהגה כשאנו רואים בה את כל סבת אי-ההצלחה של הזרם האמיגראציוני האחרון בעוד שאנו מציינים את הצלחתם של שני הזרמים הקדומים ומיחסים אותה, איפוא, ממלא להנהגות הקדמות. על-כן אנו רואים הכרח בדבר להתבונן אל מהותה של הנהגתנו הארצית-ישראלית עכשיו ואל ההבדל, שיש בינה ובין הנהגה או הנהגות של הישוב שקדמו לה. כי רק אחרי התבוננות זו יתברר, אם באמת צדקנו בהחלטתנו או לא.

בשעת העליה הראשונה, בשנות תרמ"ב ותרמ"ד, לא היתה בארץ-ישראל שום הנהגה. העולים הראשונים, וכתוכם גם ה"ביל"ויים, נסו לפנות אל פקיד חברה, כ"ח, שמקום-מושבם היה אז ב"מקוה-ישראל", ורבים מן החלוצים הכירו במעותם מיד ויסדו הנהגה מתוכם, שכמדומה לי, אך מפני מראית-עין צרפו אליה גם אחד מפקידי "כ"ח". אבל הנהגה זו לא האריכה ימים, והאמיגראנטים התחילו פונים אחד אחד אל כל מי שמצאו לנכון לפנות אליו ושמעו בעצת אלה היחידים, שהם עצמם האמינו בהם, וצריך להודות, שרוב המעשים, שנעשו אז בארץ-ישראל, נעשו, לפי מצב הימים ההם, באופן טוב ורצוי.

בשנות תר"ן—תרנ"ג היו כבר רוב המושבות ברשותו של הנדיב, וחיובי-ציון התאחדו או תחת דגלה של "חברת-התמיכה", שהעמידה מתוכה, ו"עד-פועל", ביפו, ובכן נמצאו אז בארץ-ישראל שתי הנהגות, אחת עשירה ואחת עניה: אחת של רוטשילד והשניה של חו"צ בני-רוסיה. אל הראשונה התייחסו האמיגראנטים, ובצדק, בשלילה, כי הפקידות הרוטשילדית של אז לא יכלה למעט אמן בלבבות, ולהאחרונה פנו בחבה ובאמונה גדולה. אבל הנהגה זו של הו"ע-הפועל לחובבי-ציון, שמתחלה קבלה צורה הגונה והיה לה תוקף ועז, מסבות שונות לא עמדה בשלטונה אפילו שנה אחת, ומאז נתמעטה דמותו ונמשמשה צורתו של הו"ע-הפועל. אך, לעומת זה, התמוגג עמו אז כל היסודות הטובים שביושב ואפילו אותם שהיו בתוך פקידות הנדיב והכירו של "כ"ח" ונוצרה, הנהגה נדבנית", אם אפשר לומר כך.

הנהגה נדבנית" זו היתה ביפו ואליה נלוו כל הכחות הטובים שבהמושבות ובהערים. בהנתאחדו, חו"צ רוחניים וחו"צ מעשיים, "בני-משה", "בני-ברית", גם "זקנים" ו"צעירים" היו בה, והיו ימים, שחבוכי המפלגות ונפתוליהם בתוך ההנהגה היו קשים ומרים; אבל, למרות כל חלופי הדעות בפרטים, היתה רוח אחת לכל המפלגות ולכל אישיהן: רוח של בנין. כולם היו נכונים ל"מסירות-נפש" במלוא מובן המלה, בשביל קיצו של יו"ד" לטובת הישוב והרחבתו. אני-מאמין ישובי" אחד ועיקריה היה לכולם. לא היתה מפלגה אחת, ואפשר לומר—אפילו פרט אחד ביניהם, שלא הקדימו את עניני הישוב לעניני עצמם. כל קרבן על מזבח הישוב לא היה יקר להם יותר מדאי. קיום נפש אחת בישיב, נאילת אמה אחת של קרקע ונמיעת אילן אחד בארץ-ישראל נראו להם—דברים

כהיותם — כקיום עם ישראל כולו, נאולתו ונמיעתו על אדמתו ההיסטורית. הנהגה נדבנית זו כל-כך נתחזקה ונתבצרה במשך שנים אחדות, עד כי לא אחת ושנים הוכרחה הפקידות הגאותנית והשחצנית של הנדב להרכין לה בראשה ולבטל רצונה מפני רצונם של אנשי חו"צ, שבינה לבין עצמה כנתה אותם בכניו של גנאי היותר נורא בעיניה: בכניו „איריאליסטים“. הנהגה זו, אמנם, לא יכלה לפעול הרבה מפני שמספרם של חו"צ בכל הגולה היה מועט, עבודת-האדמה היתה דבר חדש לגמרי באומתנו ובארץ-אבותינו, הרשות הניחה מכשולים שונים על דרך המתישבים ושוקים להיבול לא היו עדיין, אבל עם כל זה הניחה היא את הגרעין המוב בתוך אדמת-ישראל. וכשיתגשם רעיון-התחיה במלואו ויצוץ ופרח ישראל על אדמתו, יקדיש כותב דברי-ימי-התחיה הרבה פרקים מדברי-ימי להנהגה נדבנית זו, שחבריה שכחו את מצבם החמרי, את עניני פרנסתם ואת משפחותיהם ועסקו בענין הישוב אך לשמו ולשם רעיון תחית-האומה.

כי בהנהגה זו לא היה מקום להבדל המעמדים ולשום בירוקראטיות שהיא. לא „בעלי-המאות“ ואף לא הפקידים והממונים היו „בעלי-הדעות“, אלא אלה שהיו יותר אקטיוויים, יותר בעלי מרץ יותר שקדנים וחרוצים, והאמיגראנט הבא כבר היה יודע אל מי לפנות, ובין שפנה לה, „זקנים“ או לה, „צעירים“, לה, „ב"מים“ או לה, „ב"כים“ או לסתם חו"צ, לא בוש מסברו ומצא לו אינים קשובות, לבבות חמים והעיקר — ידיים אמונות, שהיו נכונות לעבוד למובתו באמת ובתמים, שהרי טובתו היא טובת הישוב משא-נפשנו, יום-חג היה להאנשים האלה יום עליית אמיגראנט חדש ויום-צער של הישוב היה יום יציאתו של „מי שהוא“ לחו"ל.

מובן, שבכל הנוגע לסדר ומשטר היתה הנהגה זו חסרה הרבה, שהרי תמיד חסרים דברים כאלה ביצירת-אקראי, אבל העיקר, העבודה למובת הישוב, לא היה חסר בה כלל וכלל והרבה עשתה ופעלה והרבה עלה בידה בהשתוות אל אמצעיה ואל מצב ענייניו בזמנה.

הנהגה זו נתבטלה מעט-מעט מחמת זקנת אישיה, מפני עגלי-הזהב, שהעמידה הפקידות בכל מרכויה, והעיקר — מפני שנצצה הכפירה בישוב המעשי והאנימיזם אין החובבין זו ממקומה, במלות יותר ברורות: מיום שהישוב החדש קבל בקינגרם הראשון או מעט קודם לו את הכנוי היפה Schmuggel Colonisation התחיל דועך הלהב של „מסירות-נפש“ והתחיל עומם אורו של „נר התמיד“ אשר להישוב.

ולפיכך, כשהתחיל הזרם האמיגראציוני, שוב לא נמצאה שום הנהגה ראויה לשם זה, והבא לארץ-ישראל מצא, אמנם, לפניו „ציונים מעשיים“, „ציונים מדיניים“, „ציוני ציון“, „ציוני אוגאנדה“, „ארציים“, ועד-פועל רשמי של חו"צ ופקידות רשמית של הנדב, אבל מורה-דרך לא מצא לפניו, כי מי זה „נאל לטפל במסירות-נפש ב„שמוגל-קולוניזאציון“? ואף אם ימצא אחד מאלף שיעשה זאת, מי זה יתמפש כל-כך עד להזקק לדברי ריוף-רוח כזה?

כנראה, הכירה ההנהגה הראשית של הציוניות בחו"ל אחרי זמן ידוע בקלקלה זו, ואף חו"צ הישנים שבחו"ל התערבו בדבר, וסוף סוף נוסדה הנהגה בארץ-ישראל, ועתה יש לנו שלשלת גדולה של משרדים (בירו) שונים, שעוסקים בפועל בעניני הישוב, ובראש כל משרד ומשרד עומדים אנשים ידועים ומפורסמים לחובבי הישוב עוד מתחלת הסודו. — גם בהנהגת הפקידות נעשו הרבה שנויים למובת, ומלבד שענין היין והיקב נמסר להקולוניסטים עצמם ובראשם עומד חו"צ ידוע, עומד עתה בראש הפקידות עצמה אדם נוח לבריות וכמדומה גם רצוי להקולוניסטים. ובכן לכאורה הכל טוב ויפה. —

כן לכאורה, המנהיגים בתור אנשים טובים הם וישרים, המשרדים קבועים

הם. יש לנו, ברוך השם, משרד לכל דבר ודבר: רוצה אתה להתנחל בלי כסף או בסכום מועט—הטרח את עצמך ועלה להבירו של יק"א: תפעל או לא, אבל ידברו עמך. רוצה אתה בתמיכה—לך לך לעד-הפועל. צריך אתה לאיוו ידיעה—פנה-נא אל הלשכה האינפורמאציונית. ואלא מה?—קרקע דרוש לך—נאולה' נכונה לשרתך. זקוק אתה לענין מסחרי—הרי דלתות הבאנק פתוחות לרוחה לפניך. שמא אתה צריך לסתם עצה—בוא-נא אל ה"פלשתינא-אמט", והיה בטוח, שבכל מקום שתכנס לתיכו יקבלו אותך בסבר פנים יפות ודברו עמך כדרך שמדברים עם אנשים הגונים ואף איוו שעה יקדישו לך, ומה חסר לך עוד?

אגדה מורחות מספרת: רצה הקב"ה לתת לקח טוב להמלאכים ולפיכך, בשעה שיצר את האדם, יצר אותו אברים אברים, הניח אברים אלה על-יד השער של גן-העדן וצוה לאחד ממלאכיו להפיק באדם את הנשמה. חזר המלאך על כל האברים והפיק את הנשמה בכל אחד מהם—והאדם לא נוצר. והיו כל היצורים שרויים בצער גדול, כי כולם המתינו למלכתם הנשמה, שהבוא למלוך עליהם ולומר שירה לפני היוצר, והוא בוששה לבוא. אז לקח הכורא יתברך שמו בכבודו ובעצמו את האברים ולעיני המלאכים צברם אחד לאחד וחברם ביחד, ואז נפח באפו של האדם מחיבר-האברים את הנשמה המקווה—וימד קם האדם על רגליו ובא בכל חודו והדרו אל גן-העדן, לשמחת כל היצורים.

• בהנהגה הארצישראלית גם-כן אין, כנראה, חבור האברים לגוף אורגאני אחד, כל משרד ומשרד מסודר הוא, אמנם, כהוגן, אבל שום קשר וחבור אין ביניהם. על-כן לא יפלא הדבר, שרוב האמיגראנטים הפונים לעזרתם, אחד עני ואחד עשיר, אינם מוצאים בהם נחת. כמדומה לך, כל אחד מן המשרדים מלא ביחס להאמיגראנט הפונה אליו את חובתו באמונה, אך אף באחד מהם לא נושע האמיגראנט הזה תשועה של ממש. הרבה עובדות מספרים מאנשים חדשים, הן מאלה, שבאו לארץ-ישראל בשם עצמם, והן מאלה, שעלו לכאן בשם אגודתם, שהם חזרו על כל משרד ומשרד, אברו ימים ושבעות, ולפעמים גם חדשים, ולסוף חזרו כשבאנו; כל משרד מלא, לכאורה, את תפקידו וחובתו, אבל פעולה תמה ושלמה לא יצאה אף מאחד מהם.

לא פה המקום לילך ולחשוב ברוכל אף חלק קטן מן המעשיות היפות המסיפרות על פעולות המשרדים בתור גורמי-ההתישבות, אך לדוגמא נביא כאן עובדה אחת, שלא ללמד על עצמה יצאה, אלא ללמד על הכלל כולו יצאה.

בית-היציקה-למתכיות של ש"י יין ביפו, שפרנס יותר ממאה ועשרים משפחה, זאת אומרת, כלכל נפשות במספר יותר מרובה מזה שאנו מוצאים בתוך שלש מושבות בינוניות—בית-יציקה זה עמד פתאום מסבות הרבה, אך סבת כל הסבות היה חוסר ממין חוזר. בית-המלאכה התפתח פתאום מחמת התפתחות הישוב הכללי של יושבי הארץ ורובי הפרדסים, שלנו ושל הערביים, עסקיו רבו ודרשו כסף רב והבאנק שלנו כבר השקיע בו סכום הגון, לפי ערכו, אבל עדיין הצטרך בית-היציקה הזה לסכום קרוב למאתים אלף פראנק כדי שיתקנו בו כמה תקינים נחוצים—ואת הסכום הזה אי-אפשר היה להשיג, ובכן אי "עמור!" או לך והתכוין למחצה, אף אם על-ידי זה יכרת אוכל מפיותיהן של מאות נפשות מן הישוב.

אלו קרה דבר כזה, שבו תלויה פרנסתן של מאות נפשות ותלוי קיומן בארץ-ישראל, בימי ההנהגה הנדבנית, בודאי היו כל פרט ופרט מן העסקנים וכל מפלגה מחובבות-הישוב מבקשות מוצא לכסף, אף-על-פי שאז לא היה הכסף מצוי אלא אצל הפקידות בלבד, ובהנמלים החרוצות היו מאספים כולם יחד את החומר הדרוש מכל העולם—ובית-היציקה היה עומד וקים ומתקדם ועולה יותר ויותר. אבל עתה, בימי ההנהגה רבת-המשרדים, מוכרח היה כל משרד להשיב ריקם את פניהם של בעלי

בית-היציקה וכל משרד תשובתו בצדו: הועד-הפועל והלשכה האינפורמאציונית הלא ידועים הם לחסרי-כח בדברים כאלו ובדואי כתבו והודיעו הרבר למקומות אחרים, ובוה תם כחם ונגמרה עבודתם. ה, פלישתינא-אמט' הלא נמ-כן אינו יכול לעזור עזרה חמרה, ואף הוא, ואולי גם בהשתתפותם של איזו עסקנים, נסה בוראי לדבר עם ראש פקידות יק"א; אם זה הבטיח לעשות דבר-מה לטובת בית-היציקה או לא הבטיח—אינו ידוע, אך מעשה נכון וממשי, שיחליץ את בית-היציקה מצרתו, כנראה, לא עשה. ובאמת מה אנו רוצים מיק"א? בית-החרושת הלא אינו נכנס לתוך חוג ה,קבלנות' של, שכלול המושבות, שקבלה יק"א על עצמה מן הנדיב, ובכן מה לה ולאיוזה בית-יציקה ביפו? וכיק"א כך אף „גאולה": מה ענין גאולת קרקעות, לשם רוח' לחרושת-המעשה? די לה שעסקה בקנית מקום-בנין בשביל בית-חרושת זה, נשאר איפוא הבאנק בין כל המשרדים, שיכול להמתין בכספו ולהסיף עליו את הסכום החדש, שהיה נצרך לשכללו ולתקנו של בית-החרושת זה; אבל באנק זה הלא בעיקרו אינו אלא מוסד כספי ועיקר כל העיקרים שלו: להשגיה על ה,בטחון' ולתת, ריוויזנדים' טובים, וממסע זה לא רק שלא יכול להשפיע בבית-היציקה סכומים חדשים, אלא חיבה היתה מוטלת עליו להוציא בהקדם האפשרי, כל מה שאפשר, וביחוד למהר ולצאת מאחריות של הפסד, וכך פטורים היו כל המשרדים שבארץ-ישראל מתמיכת המוסד האינדוסטריאלי, שעלי-די שבידתו או התמעטות-דמותו מוכרחות מאות נפשות מישראל לעזוב את ארצנו ולנווד לארצות-הגולה—ואשמים אין, כי אין הנהגה כללית ואחראית אחת, שיתרכזו בידה כל עניני הישוב ושתרגיש, לכל הפחות, אחריות מוסרית על כל בנין ישובי שלא נבנה ועל כל חורבן ישובי, שאפשר היה למנוע.

ויחס זה של משרדינו אל כל דבר ישובי, הואיל והוא מיוסד על הדין ועל החובה, כלומר, שכך דינו וחובתו של כל מוסד רשמי ממוסדינו בארץ-ישראל, מבהיל כל אמיגרנט, שאינו רוצה להעלות את נפשו ואת נפשות בני ביתו על מזבח הישוב, ומנועו מלהשתקע בארץ, כי, מלבד שהוא בורח בעצמו ממקום כזה, הוא עומד ומוזהיר גם את קרוביו, מיודעיו ומכיריו, שלא יעזו לבוא לארץ ולנסות בה נסיונות מעשיים, ואם כן אין יוסד דבר חדש בא"י? ואיך יתפתח כאן דבר שאפשר לו להתפתח? אם ירושלים לא חרבה אלא על שהעמידו חכמיה את דבריהם על דין תורה, אין הישוב שלנו יכול להתפתח ולקלוט בתוכו יסודות טיבים וכחות רעננים ובריאים אלא על שמשרדינו העמידו את עצמם על הדין והחובה, שהוטלו עליהם ע"י הפרוגראמות והתקנות והתפקידים הרשמיים שלהם, בפירורם של המשרדים השונים, שבאמת אינם אלא אברים שונים של אורגאניזמוס אחד, כבר הרגישו רוב העסקנים, ואף הרבה מן העומדים בתוך המשרדים עצמם ובראשם, ולפני שנתים או שלש שנים, כשעלתה על אחת מאספותיהם השאלה הנוראה, מה היא סבתן של אפיסת הפעולה, יציאת האמיגרנטים לח"ל ואי-התפתחותו של הישוב, התלהבו אחדים מהם מאד, והצעתם לחבר את כל המשרדים ע"י מועצה אחת ולצרף להם את ועדי המושבות והפועלים ואת מובי העסקנים הקודמים נתקבלה כמדומה לי, פה אחד, לחבור זה קראו אז בשם „מועצה פלשתינית" (פלשתינא-ראטה), כדי להבדיל בינה ובין ה,פקידות הפלשתינית' (פלשתינא-אמט), בימים שעברו, כשעדיין היה ה,אני-מאמין הישובי' לדבר קדוש, שמוסרים עליו את הנפש, היתה החלטה זו דיה להחיות את ההנהגה, אבל עתה, כשאנו כולנו, רשמיים או הרצליים, כשהכל תלוי בפורמאליסטיקה, ב,סמיכה' מגבוה, אין, כמובן, שום ערך ל,מועצה פלשתינית' זו, שהנהגה הראשית שבחוץ-לארץ לא סמכה את ידה עליה ואף לא הסכימה לשים לב בפועל להחלטותיה בלאותן של משרד רשמי—אפשר, שלהנהגה הראשית היו מעמים חשובים בדבר, אפשר, שמרחוק לא יכלה להכנס לתוך דקות ההרצאות של המשרדים השניים שלכל אחד מהם יש השקפה אחרת

ושבדאי יש בין הרצאותיהם סתירות ידועות. איך שהוא—עובדה מעציבה היא, שהמועצה הפלשתינית לא נתאשרה, ועל-כן אין ערך הגון לכל פעולותיה, למרות רצונה הטוב—והמשרדים נשארו בדלים ומפורדים כקדם ומלבד מעשיהם הנכנסים ישר לחוג פעולתם אינם יכולים לעשות כלום; ואף המעשים שהם עושים בחוג זה, כמה שנתחם אליהם באהבה ונביט עליהם בעין טובה, הם לקויים וקטועים, וזוהי הסבה הראשית לא רק לא-הצלחתו של הזרם האמינרציוני האחרון, אלא גם להמחזה המעציב, שאנו רואים עתה עוד הפעם כמו בימי-המשבר הקודמים, שהרבה ממיטב הכחות הצעירים והרעננים שבמושבות ובערים מתחילים לעזוב את הארץ.

ומ, חוסר-נשמה ומהעדר מעשים שלמים המושכים את הלב בהמשרדים נהפכו רוב המשרדים האלה למוסדים, בירוקרטיים, שממלאים את תפקידם, אבל בלי תשומת-לב להתכלית הרחוקה של מעשיהם ובלי השקעת הרוח החי במעשים אלה, הטובים שבפקידיהם נעשו ברובם לפידאנטים, הדואגים רק לטובת משרדם, והגורעים שבהם הם פקידים-קארייריסטיים, הדואגים רק למוכת עצמם, וכאלה כן אלה אינם רואים וגם אינם רוצים לראות מה שהוא רחוק קצת מד' האמות שלהם, היפלא, איפוא, שבאיו מקומות נעשה שם, אידאליסט' לשם נרדף עם, שמנדיק', שהוראתו במלן וזוגה-בחלומות, ושכל הרוצה לזכות להתמנות הגונה או להבחר לאיזה דבר, חייב להתרחק מ,שמנדיקיומים',—דבר, שבתוכו נכללות גם העסקנות לשמה וגם השקידה על הספרות?

אין ספק, שבקונגרס התשיעי הממשמש ובא תעלה השאלה, מפני-מה לא השתמשו עסקנינו בזרם האמינרציוני האחרון לטובת הישוב, ותוצנה הצעות שינות להבא, ובתוכן תהיה בודאי גם ההצעה ליסד באנק או קרדית קרקעי, שהוא בודאי נצרך מאד וגם אפשרי, אולם מה בצע במוסד החדש הזה אם גם הוא יהיה כמשרד בודד בפני עצמו וגם בו יקבעו אותם החוקים המקפידים של הדיודנדים וכיוצא באלה? הלואי שאשקר: אם רק יוסד הבאנק האגרארי בתור מוסד עומד בפני עצמו, יהא סופו כסופם של כל המוסדים הרשמיים הבודדים שלנו והתועלת, שתהא בו ללקוחותיו, לא תעלה על זו, שהיתה לבית-היציקה של שמיין בבאנק האנגלו-פלשתיני... רוצה הייתי, שיבינו את דברי כראוי: אני מאשים את כל המשרדים שלנו באי ורואה בהם את הסבה העיקרית, שבשבילה לא הביא הזרם האמינרציוני האחרון את התועלת הראויה לישובנו, שהמשרדים הללו משתדלים להתפתחותו הנכונה והאפשרית לא במדה מספקת, אבל איני מאשים שום איש מן העומדים בראש המשרדים, כי גם גדולים וטובים מהם לא היו יכולים לעשות הרבה יותר אילו היו במצב משונה כזה, ומשום כך רוצה הייתי, שידאג הקונגרס להבאנק הקרקעי, שלא יתסד מעיקרו רק בתור מוסד רשמי בודד בלבד.

וכדי שהקונגרס הבא יתקן בכלל את המשרדים שלנו באופן שיביאו אותה התועלת, שהם יכולים וצריכים להביא, חייב הוא לתקן את הדרכים האלו: (א) להקים מועצה פלשתינית חיובית ומקפת, שבה יכנסו כל המשרדים של הציונים והחובכים ובאי-כח מועדי המושבות, הפועלים והאומנים ואף מועדי הערים, שיש להם יחס ישר להישוב הקרקעי, האינדוסטריאלי והחנוכי, — אם יקרא תסכים לשתף במועצה זו גם את בא-כחה—מה טוב.

לפני האספות של מועצה פלשתינית זו, שהן נקבעות בפרקים ידועים, נותנים באי-כחם של המשרדים דין וחשבון על פעולותיהם לשעבר ובהן הם נמלכים בדבר הפעולות להבא, הפרוטוקולים של האספות הנזכרות נשלחים להנהגות הראשיות של החברות וההסתדרויות שבחול, שהן עוסקות בעניני ארץ-ישראל, והן מחויבות—ולא תהא אלא חובה מוסרית—לשים לב לדבריהן ולמלאות אחרי החלשותיהן.

(ב) המשרדים עצמם חייבים להיות קוליניאליים ולא הלויים ברצינו של הפקיד הראשי בלבד.
 מובן, שאלה הם רק הדברים העיקריים ויש הרבה פרטים, שצריך יהיה לשים אליהם לב בשעת הוצאת הדבר לפעולה; ועל-כן צריכים לביא לארץ-ישראל אחדים מראשי ההנהגה ובמעמד יוחלטו הפרטים האלה.

כעשר שנים עומד הישוב כמעט על עמדו ובכל אופן אינו מתפתח במדה שהיה צריך ויכול להתפתח, ואף בשעת הכרות הקונסטיטוציה, שהיתה שעת-הכושר מכמה צדדים, לא ידענו להשתמש לתכליתנו. אך אל נא יפיל רוחנו! כאלה וכאלה יאכל אי-הנסיון. הדבר, שאנו עוסקים בו, הוא כל-כך קשה, מסובך ויחיד-במינו, עד שאי-הצלחה כזו היא כמעט הכרחית. אבל, לכל הפחות, תהא-נא אי-הצלחה זו לקח טוב לנו. נזכרה-נא, שהזרם האמינראציוני לא פסק עדיין, ונשתדלה-נא, שלהבא לא ילך לאבוד. נסתדרה-נא כראוי, נחברה-נא לאגודה אחת גדולה את ה"לשכות" וה"פקידות" וה"מיסדים" הבודדים שלנו ונפיח בהם לא רק את רוח-החוקיות, אלא גם את רוח-החיים, את רוח הרעיון הגדול, ואז—ורק אז—נעשה ונצליח!

יהושע ברזילי.

ירושלים, אלול תרס"ט.

השקפה עברית.

(XXXII *).

בועות מתפקעות. "חסדי לאומים", ה"מהפכה" בפתח-תקוה. גלות בארץ-ישראל. אופוזיציה ואנארכיה--תג ה"ג'מנסיה העברית" ב"פ. תג נורדוי. נורדוי היהודי שלא-מדת נורדוי היהודי-מדת. נורדוי הציוני. נפטר: גוסטאב קארלס; לאומיות שלא מדעת. ר' שמואל סאלאנט; כחה של האישיות. ר' חיים ליב מארקונור' זלמן אשכנזי. "הכוכר" ו"הצבי". רתחנות וקרירות. מעשי-נערות. "לאומיות" בלי תוכן לאומי. קלות-ראש.

המשקיף של ירחון עברי צריך לקנא עתה בבעלי ה"כרוניקה העברית" שבעתונים הישראליים: להמאשרים האלה יש די מאורעות והותר בכל חודש ובכל יום. כי להם די באיזה חלום יעוף, באיזה ביצה שהיתה עתידה להולד — ולא נולדה, כדי להרבות דברים, על הנעשה ועל הנשמע בישראל; ואם עף החלום ונתבטל, ואם לא נולדה הביצה — מה טוב ומה נעים: הרי הבטול עצמו וההכחשה עצמה נעשים למאורעות, כביכול, שיש בהם די למלא את הגליונות של העתון היומי. אבל מה יעשה בעל השקפה העברית ב"מאורעות" כאלה, שער שהספיק לקבעם ברפים כבר נחמצו, ובכר נשתכחו מן הלב?

ובאמת, כלום יטפל המשקיף הירחוני ב"מאורעות" המשונים, שאירעו להסטודנטים הישראליים בשנה זו, שמקדם קבלו ששים מהם באוניברסיטה במוסקבה בתור שלשה אחוזים ממאה נוצרים שנתקבלו, ואחר-כך הודיעו להם, שאי-אפשר לקבלם מפני שמספר היהודים הלומדים מכבר באוניברסיטה זו עולה על שלשה אחוזים ממאה, ולבסוף, אחרי יסורים גדולים ועגמת-נפש מרובה, החליט שווארץ' בחסדו הגדול לקבל לעת-עתה שלשה אחוזים ממאה נוצרים שנתקבלו, כלומר, עשה עמנו אותי ה"חסד" הגדול, שיותר ממנו היה נעשה ליהודים בימי סיפאגין ופליהווי? או ירבה דברים על חסד בדומה לזה, שנעשה על-פי הצעת סוד-המיניסטרים לסוחר-מוסקבה ממדרגה ראשונה, ש"נכתבו" בערים אחרות מחוץ לתחום-המושב, שהוחלט להשאירם במוסקבה מפני שני טעמים, נעלים, שלא חש שר הכספים קוקובצב לפרטם: מפני שהאינטרסים של הנוצרים יסבלו ע"י גירושם של היהודים העשירים האלה ומפני שגירוש זה יכול להזיק להלואה חדשה? ... או כלום יכול הוא להאריך הרבה ב"חסד" האחרון של סוד-המיניסטרים, שעל-פיו יתקבלו לבתי-הספר הבינונים לא שלשה אחוזים ממאה בערי המלוכה, חמשה בערים שמחוץ לתחום ועשרה — בערי-התחום, אלא חמשה, עשרה וחמשה-עשר, ורק בבתי-הספר הבינונים מחוסרי-הזכויות יתקבלו היהודים בלי הגבלות? — והרי אם נשים לב להעובדה, שלפני ה"קונסטיטוציה" היו המיניסטרים מרשים לקבל תמיד כמה וכמה יהודים למעלה מן הנורמה ועכשיו, אחרי ה"קונסטיטוציה", מדקדקים בנורמה יותר מיהודים כשרים בחשש-חמץ בפסח. — קשה לחשוב, חסד" זה להנחה גדולה ביותר ... ולבסוף, כלום כדאי לו למשקיף של "השלח" להאריך בעובדה המצוינת, שדוקא שר-המסחר טימיריאזוב, שהוא נחשב לקונסטיטוציוני ביותר ושלא רצה

(* עיין "השלח", הכרך הנוכחי, תוכנית א' (למעלה, עמ' 73—83).

לדור במינסטריון של וויטה בכפיפה אחת עם דור נובו, מחמיר בבתי-הספר שתחת פקודתו בכל הנוגע ליהודים יותר מן המינסטרים הריאקציוניים? — והרי לקוראי 'השלח' ידוע זה כבר, שאין ה'ליבראליות' הכללית והיחס הטוב ליהודים תלויים זה בזה כלל. דעה זו, שהובאה ב'השלח' בעצם ימי תנועת-השחרור, בשעה שכמעט כל סופרי-ישראל היו במוחים, שההפך מזה היא האמת, היתה למקור התנפלויות על 'השלח' ועל 'משקיף'. עכשיו אומרים אותם המתנפלים עצמם כדברים האלה, אבל להתנפל לא חדלו. ובכן למה יאריך ה'משקיף' בזה ללא-תועלת?

ומאורעות אחרים, שיהא כדאי לקבעם בדפוס, חודש תמים' אחרי שאירעו—אין. גוי' קטן או יהודי לא-גדול משליך אבן לתוך בצתנו הקפואה — והיא מעלה בועות; אבל אין בועות אלו מתקיימות אלא עד ש'יתפוש' אותן כותב בן-יומו ולא סופר חדשי.

יציאים מן הכלל במדה ידועה הם שני מאורעות, שאירעו בארץ-ישראל. אחד מהם הוא — התקוממותם של ה'צעירים' במושבת פתח-תקוה נגד ועד-המושבה, התקוממות, ש'הציב' קרא לה בשם המצלצל יותר מראי, המהפכה בפתח-תקוה. מושבה זו—הגדולה והעתיקה שבמושבות ארץ-ישראל—היא, לפי עדותם של כל יודעיה, עיירה ליטאית—לא פחות ולא יותר. הלשון העברית אינה מדוברת ברחובותיה אפילו במדה שהיא מדוברת בשאר מושבות-יהודה, ילדיה מתחנכים או ב'תלמודי-תורה' ו'חדרים', ששם מלמדים ילדים בני-תשע מסכות גימין וקדושין, או בבית-הספר הצרפתי, שהלשון העברית תופסת בו מקום קטן מאד; להרבה מ'אכריה' יש שהות ללמוד בכל יום פרק משניות אחר התפלה; רוב אכריה הם אדוקים קנאים, שכל צעיר הוא בחוקת 'טרפות' בעיניהם—וועד-המושבה, הנבחר בכל שנה דוקא ע"י האכרים, בעלי-הבתים' ולא על-ידי הפועלים וכל אלה שאינם, בעלי-בתים', הוא בא-כחם הנאמן של בוחרי האדוקים והחשוכים, ועד קנאי זה הוא הוא שמבכר פועלים ערביים על-פני פועלים עבריים, שהרי אין מינות בגויים, בעוד שהפועלים העבריים בודאי אפיקורסים הם כולם; ועד זה הוא הוא שרודף כל צעיר חפשי במנהגיו הדתיים והוא הוא שהחליט שלא לחדש את שמר-ההתקשרות, שיש להמושבה עם הד'ר כהן-ברנשטיין, מפני שנמצא בו, 'פסול': הוא עוסק בעניני-הכלל, קורא שעורים בהגינה לצעירים וצעירות ועוד, חטאים' כאלה, ובימים האחרונים גרש הועד את הסאה: הוא לא התיר להספיד את הרצל בבית-הכנסת של המושבה (או, לפי דברי עצמו, צוה לפנות בבקשת, התר' זה אל הגבאים). מושבה בארץ-ישראל, שתתנגד להספיד בבית-כנסתה את הרצל, — כלום יכולה להיות אירוניה מרה מזו? — צעירי-המושבה, שזה כבר לא יכלו לסבול את עריצותו של הועד, התאספו והחליטו לצאת נגד הועד בתביעות צודקות אלה: שתנתן זכות-הבחירה אף לאלה מתושבי פת', שאינם, בעלי-בתים', אם רק הם יושבים במושבה זו שנה שלמה, שבת-הכנסת יהא פתוח לכל דרשן לאומי-עברי, שאף הפרוד של הפועלים, עין-גנים', שנוסד ע"י הועד באודיסא, יהא נהנה מתשמישי-הצבור שבפת' ושיתחדש שמר-ההתקשרות עם הד'ר כהן-ברנשטיין ועוד. וכשיצא הועד והודיע ב'הציב', שהד'ר כהן-ברנשטיין נתפטר כבר ורופא אחד מתבקש בפת', יצאו ה'מתקוממים' והודיעו, שכבר נתאשר על-ידיהם שמר-התקשרות חדש עם ד'ר זה. המחלוקת נתלקחה ו'הציב' הוסיף אש ועצים על המדורה, ורק אחרי השתדלות מרובה מצד טיבי-העסקנים ביפו וברושלים הגיע הדבר לידי התפשרות ידועה.

כמעט אין מן הצורך לומר, שכל יהודי נאמן לרעיון-התחיה בעל-כרחו מתנגד הוא להסדרים הגלותיים, השוררים בפתח-תקוה. כלום אנו, ציוני-ציון, פמישיסטים אנו באמת, כמו שמכריזים עלינו מתנגדינו שלא בצדק ושלא בדעת? כלום אדמת ארץ-ישראל יקרה לנו ולא העם החי, שיקום עליה ויבנה בה את בנינו הלאומי החדש?—

אם בארץ-ישראל יוסרו לא ערים ומושבות חדשות, שכל חייהן הכלכליים והרוחניים יהיו שנוי-ערכין גמור בהשתוות אל חיי-הגלות, אלא, עיירות ליטאיות של יהודים קנאים מדברי-ז'רגון, ולומדי-משניות, ומלעיטי מסכת גיטין לילדים בני-תשע, ושונאי-התניעה הציונית, ומתנגדי השויון החברותי הגמור של בני-עמנו, ומבכרי נכרים על פני יהודים שנתפקרו, —למה לנו ארץ-ישראל, יותר נכון—כלום זו היא ארץ-ישראל? כלום בשביל, מרכז לאימי כזה, שיש בדוגמתו גם בליטא ופולין, כדאי להקריב קרבנות מחים? כלום מפני שיהודי-פ"ת סוחרים בביירות, שהערביים חופרים אותן, או בכרמים, שהערביים נוטעים אותם, ולא בקנבוס ובשער-חור כיהודי העיירות שבליטא, יש לנו לחשבם בריאים יותר במצבם הכלכלי? וכלום מפני שהם מדברים ז'רגון וערבית במקום ז'רגון וליטאית או ז'רגון ופולנית שמדברים יהודי-ליטא, אפשר לנו לחשבם בריאים יותר במצבם הרוחני?—אילו היה באמת די בעניינו מה שאיו, עיירה ליטאית נמצאת ב,ארץ-אבות' כדי שנראה בה, קדושה לאומית, אף-על-פי שכל חיה הם גלותיים שבגלותיים, הלא בצדק היו מתנגדינו חושבים את כל הציוניות שלנו לרומאנטיקה ריקנית, שאי-אפשר לה להאריך ימים מפני שאין לה שום יסוד בחיי-המציאות!... את התקוממותם של הצעירים נגד הסדרים הישנים בפתח-תקוה יכולים אנו, אפוא, לקדם בשמחה וברכה. אבל הם עשו משנה, שהוא מוריד בעינינו את ערך פעולתם עד למטה מאפס:

אם יש דבר בארץ-ישראל, שנותן לה היתרון על חוץ-לארץ, הרי היא—ההנהגה העצמית של קהלות-היהודים, פה אחד מהללים ומשבחים הנהגה זו כל הכותבים על עניני אי, ובתוכם גם הפסימיסטים היותר נוראים. עד עכשיו היינו רגילים לשמוע את הדברים הללו, העולבים כל-כך את הכרת-ערכנו הלאומי: היהודים אינם מוכשרים לנהל את עניניהם בלי שוטרים ופקידים מן החוץ; באו מושבות אי והכחישו את ה,שקר המוסכם' הזה הכחשה שלמה, ובין המושבות שהנהגה העצמית שלהן הצטיינה בקביעות ובהחלטיות גמורה ושועדי-המושב שהלן היו מחלימים וכל בניה-המושב היו מקיימים החלטות אלו בלי פקפק, אף-על-פי שאין לועדים אלה לא שוטרים ולא קוזאקים ולא בתי-כלא, היתה המושבה פתח-תקוה נוטלת מקום בראש, ופתאום באו אנשים מבניה-המושב, והם אינם נשמעים לפקודות הועד ומחדשים שטר-התקשרות, שהועד בשל אותו!—הרי זו אינה כבר אופוזיציה, אלא אַנאַרכיה גמורה! הלא מעתה לא יהא שום ועד בטוח, שיוציא שנתו ושהחלטותיו תתקיימנה! ובכן אין התקוממות זו רק הריסות הועד הישן בלבד, אלא הריסות ההנהגה העצמית כולה: די שיראו העבריינים המצויים בכל זמן ובכל מקום, שאפשר להפר את החלטות הועד, כדי שהפרות כאלו תהיינה למעשים בכל יום, לא כך נוהגת אופוזיציה אמיתית. הועד הרי נבחר רק לשנה אחת—במשך שנה זו אפשר לסדר פרוגרמה חדשה בשביל העומדים להבחר בועד לשנה החדשה ולנהל אַגיטאַציה רחבה נגד הועד הישן ובעד הועד החדש, אבל במשך השנה, שבשבילה נבחר הועד, הכל צריכים להשתעבד להחלטותיו, לקבול ולהשתעבד כאחד, כי כל מה שעשה—עשו! אם זאת לא תעשה האופוזיציה, תוכיה בזה, שרק שוטרים וקוזאקים יכולים לסדר את ענינינו ולא אנשים נבחרים ע"י רוב-דעות מקרב אחינו...

המאורע השני היא—הנחת היסוד לבנין בית בשביל ה,גימנסיה העברית' ביפו בתוך הפרור היפוני המתהווה ע"י ,אחוות-בית' (בי' באב תרס"ט). אף כאן נתאמת הדבר, שכל דבר נצרך, שהוא נעשה בארץ-ישראל, אינו הולך לאבוד. אדם פרטי אחד (הד"ר מטמאן-כהן) יסד את ה,גימנסיה', שמתחלה לא היתה ראויה לשמה כלל ורק מעטים האמינו באפשרות-קיומה. לא היו לה לא מורים ולא כסף ואפילו לא תלמידים במספר מספיק. מעט-מעט גדלה ורחבה וממוסד פרטי נעשתה מוסד צבורי, ד"ר

בוגראטשוב, מ. מ. שיינקין, ד"ר מוסיון וועד השקיעו בה את כל כחותיהם הרוחניים. הועד האידויסאי והקונגרס הציוני התחילו לתמוך בה. נמצא עשיר אחד (מר מוזר מברדפורד), שנדב קרוב למאה אלף פראנק לבנין בית בשבילה. נמצאו חברים בעלי-מניות, שיסדו קרן-קיימת הגונה לשוכתה. עתה הגיעה כבר עד לידי פתיחת המחלקה הששית. עתה יש לה כבר סכומים הגונים משכר-למוד, -- דבר, שלא הירגלו בו יהודי ארץ-ישראל כלל-וכלל. עתה בונים בשבילה כבר בית מיוחד. עתה באים כבר תלמידים ללמוד בה מהרבה ארצות-הגולה הקרובות והרחוקות. עדיין אינה מה שהיא צריכה להיות. עדיין לא כל מוריה ראויים לתעודתם הקשה והרמה. עדיין הקרן-הקיימת שלה אינה מספקת ולבנו כואב לראות, איך בכל שנה ושנה נצרכים מוריה והועד-המפקח שלה, לשחר לטרף--לקבץ כסף בשבילה עי-נסיעות אנימאציוניות. גם מנהל ראוי לגימנסיה עברית חסר לה עדיין. אבל סוף-סוף לא תפול עוד בנופלים וחסרונה יתמלא מעט-מעט. כי מוסד נצרך כזה, אם הוא מתסדר בארץ, שעני כל ישראל עליה, לא יתבטל, אי-אפשר שיתבטל. הוא יחיה, כי עמנו יחיה, כי עמנו חפץ חיים הוא--והוא חש ומרגיש כבר, שאין חיים לו עתה אלא על הארץ, שהתקוה לשוב אליה היתה מקור-חיותו.

ומאירע חשב, מאירע קשור בציון וברעיון-התחיה, היה החג הגדול, שחגנו הציוניים--ועמם כל הלאומיים האמתיים--יום אחד אחרי הנחת היסוד לבנין בית-הגמנסיה, במלאת ששים שנה לחייו של מרס נורדוי (י"א אב תרס"ט, 16/29 לילול 1909).--נורדוי הוא אחד מן הסופרים היותר מפורסמים באירופה, וביובל-הששים שלו (אם אפשר לומר כך בעברית) השתתפו כמה מגדולי הסופרים והחכמים שבאירופה וגם הרבה מוסדים מדעיים וספרותיים. ואף-על-פי-כן אפשר לומר בבטחה, שהחג היה לא אנושי-כללי, אלא לאומי-ציוני. מחוץ ליהדות השיג נורדוי פרסום גדול, אבל לא אהבה והערצה. כי הכל הרגישו שם, שכל עבודתו הספרותית, כל מלחמתו הקשה בהשקרים המיסכמים וב"התנוונות" אינן באות אלא מתוך הסתכלות-בעולם יהדותית, שהיא פרי מולדתו וחנכו הראשון של נורדוי והיא פועלת בו שלא מדעתו. אלו התביעות הקיצוניות להקריב את הנימים המקובל ואת דרכי-החיים הנהיגות באירופה, כפי שנתפתחו מתוך התנאים ההיסטוריים של עמי-אירופה במשך אלפי שנים, על מזבחם של המושכלות, של דרישת ההגיון המדעי (הפילוסופיה) והחברותי (הצדק).--מה הן תביעות קיצוניות אלו אם לא תביעותיו של היהודי שלא מדעת, המבטל את התנאים ההיסטוריים הזרים והיוצא בעקבות נביאיו הקדמונים, שלא היו יודעים להתפשר עם התנאים ולא היה להם דבר קדוש מן האמת והצדק... והתמרמרתו של נורדוי כלפי אותם המשוררים והמספרים והפילוסופים שאינם שמים לב להגיון האנושי הבריא ושהעיקר בעיניהם--הלך-הרוח או התביעות המספקות את צרכי-נפשם בלי שישגיו כלל וכלל בתביעות המספקות את צרכי-החברה, כאיבסן, מאטרלינק וטולסטוי מצד אחד, ומחאתו כלפי הסופרים המפירים את חוקי הצניעות הכללית, המוסר החברותי והאסתטיקה הקבועה במטבע שקבע להם כלל-האנושיות כולו, כמופאסאן, זולא, ניטשה, ווירליין וחבריהם מצד שני,--מה הן התמרמרות ומחאה אלו, אם לא התמרמרותו ומחאתו של היהודי של עכשיו, היהודי המעשי, החברותי, שהעיקר לו--ה"תוך", וה"פנים" ויחד עם זה אינו אוהב רוחניות יתרה ושונא תכלית שנאה את הגסות ואת הפריצות,--זה היהודי המעשי, שמוקיר כל מה שמעיל לקיום המין והחברה וסואם בכל, התכודות, ופרישה מן הצבור, ככל דק יותר מדאי כבכל יוצא מן הכלל, בכל סנפנות כבכל הוללות... אכן, גם נורדוי הכללי, גם נורדוי, שהתנפל על התנ"ך בדברים שאין האוון הישראלית סיכלתם על שיש בו דין, מקושש עצים ועל שאינו כתוב על-פי חוקי האסטימיקה הקבועה, גם נורדוי, שלא הרגיש בימים של ספורי המקרא ושל שיר-השירים, אבל הרגיש והרגיש

באי-מוסריותם של, לא תחיה כל נשמה, ושל, ונכרתה הנפש ההיא, גם נורדוי הקודם, שהיה זר לעמו ודבר על ישראל כנוצרי, שאמנם אינו אנטישמי, אבל גם חבה יתרה ליהודים אין בלבו, — גם נורדוי זה, יהודי-יהודים הוא, יהודי על-פי רוחו, יהודי על-פי השקפתיו המוסריות, יהודי על-פי קיצוניות התנפלויותיו ויהודי על-פי מעמו האסתטי המיוחד... אבל נורדוי היהודי שלא-מדעת נעשה על-פי דחיפה מצד הרצל ליהודי-מדת. זה שתיים-עשרה שנה עברו מיום ש, נתגלה נורדוי בתור יהודי, באומץ-לב שאין דוגמתו פרסם את שייכותו ליהודים ואת קרבתו ליהדות. כל דרשה ודרשה מדרשותיו בקונגרסים הציוניים, כל מאמר ומאמר, שכתב על עניני היהדות והציוניות, עוררו לבבות, קנו נפשות, הרבה מן הרעיונות, שהביע נורדוי בפעם הראשונה, נעשו עתה לקנין הכלל בישראל. ונורדוי לא נשתנה בעיקרו. כשם שנלחם מחוץ ליהדות עם השקרים המוסכמים ועם ההתנוונות, כך נלחם עמהם ביהדות עצמה: בכל דרשה ודרשה הראה לעין כל, שההשקפה, כי בני-ישראל אינם אלא כנסיה דתית בלבד, היא שקר מוסכם ושהממיעה וההתכחשות לעם ישראל מביאות לידי התנוונות, ונפלא הוא כשרונו הדרשני והזכוחי: התרעמותו מפוצצת לבכות כרעם והתוליו יורדים ללבבות כחצים שנונים. כל פראזה מיסרת מכה על קרקעם של שינאי-ציון כפמיש וכל, דבור מפוצץ עושה לו כנפים ונעשה לפתגם ממש, לא נכחד: גם עבירות הרבה עבר נורדוי במשך ימי עבודתו הציונית: מאמרו המגונה כלפי, אחד העם, הגנתו על אוגאנדה בתור, מלון-לילה והתנגדותו לעבודה המעשית בארץ-ישראל עד היום הזה הם חמאים, שקשה לכפר עליהם, כי בעבודת-האימה אין מצוה משכחת עבירה. אבל נורדוי הרבה להביא תועלת להרעיון הלאומי בכלל ולהרעיון הציוני בפרט ויום מלאת לו ששים שנה הוא חג גדול לכל יהודי, שעם ישראל הוא בעיניו עם חי וחפץ-חיים.

ומבית-המשתה אל בית-האבל, כדרכו של יהודי בזמן הזה...

גוסטאוו (גרשון) קארפלס, שנפטר בג' אב תרס"ט (21/8 יולי) בשנת ס"א לחייו, היא אבדה גדולה להאומה הישראלית בכלל ולכנסת-ישראל באשכנז בפרט, כי אף-על-פי שקארפלס עסק הרבה גם בספרות האנושית הכללית (כן כתב את הספר הגדול *Geschichte der Weltliteratur*, כתב במשך שנים אחדות את הפיליטון של *Breslauer Zeitung* וערך ביחד עם שפילהאגן את *Westermann's Monatshefte* ועוד), הרי כל פרסומו לא בא לו אלא על-ידי ספריו החשובים על היהדות וספרותה וע"י התעסקותו בעניני עמו. ביחוד נתפרסם לתהלה ספרו העיקרי: *Geschichte der jüdischen Literatur*, שיצא גם בתרגום עברי ע"י מערכת, הצפירה. קארפלס לא חדש הרבה בספרו זה, אבל הוא ידע להראות את תכנה הפנימי של שירתנו ושאר ספרותנו ואת התגלות רוח אומתנו בכל יצירה מקורית שבספרותנו הרחבה; וכך נעשה ספרו זה שלא מדעת מחברו לספר מלא רוח לאומי, בעוד שמדעת כפר הדיד קארפלס ברעיון הלאומי ונלחם בעתון *Allgemeine Zeitung des Judentums*, שערך במשך כמה שנים, עם הלאומיות והציוניות בכל תוקף. לאומיות שלא מדעת כזו מלאה גם האנתולוגיה משירת ישראל, שהוציא בשם *Zionsharfe* ושהכניס לתוכה שירים לאומיים ממש מכל רחבי הספרות העברית עד יהודה ליב גורדון ועד בכלל. נטיותו הלאומית החבויה נתגלתה גם-כן במחקריו החשובים ביותר על היינריך היינה, שבהם גם חדש קארפלס הרבה ובהם השתדל בכל כחו להראות את יהדותו של היינה, כלומר, את רוחו הלאומי ואת אהבתו לכל קנין עברי לאומי. — וקארפלס, שהיה מוקיר את קניני-הרוח הישראליים בכל לבו, השתדל להפיצם בין אחיו היהודי-אשכנזי. לא רק על-ידי ספרים, אלא גם על-ידי האגודה לתולדות-ישראל וספרותו, שרק על-ידי השתדלותו התפשטה בכל רחבי אשכנז ויש להעתה סניפים לעשרות, וגם ספר שנתי מיוחד ומצוין במינו היא מוציאה, שקארפלס היה עורכו במשך כמה שנים. —

כל הדברים האלה נרמו לקארפּלס, שיתפוס מקום הגון בתולדות ישראל ובספרותו ובדואי לא ישבח לא רק מקרב יהודי-אשכנז, אלא גם מקרב האומה כולה.

שונה תכלית שנוי מקארפּלס היא הנפטר השני, שבאנו להספידו—ר' שמואל סאלאנט, הרב הראשי לעדת האשכנזים בירושלים, שהלך לעולמו ערב ר"ח אב תרס"ט (18/5 יולי) בשנת צ"ג לחייו. בבחרותו, בשנת תר"א, בא רש"ס לירושלים ובמשך ס"ח שנים היה שופט את ישראל. כן, שופט את ישראל—בזה אין שום הפרזה. כל עניני הקהלה האשכנזית הגדולה, שחשיבותה מרובה ביותר מפני שהיא שרויה בעיר שעניי כל ישראל עליה, היו נחתכים על פיו. כל מה שנעשה במשך דור שלם בעיר הגדולה לישראל ולאומות-העולם נעשה בעצתו או, לכל הפחות, בהסכמתו. והאיש הזה לא כתב ספרים הרבה ולא ידע לשונות שונות ולא היה בידו יפוי-כח מיוחד מצד הממשלה. אכן, זה כחה של אישיות כבירת-רצון ופקחות!—אין מן הצורך לומר, שבהרבה ממעשיו של הרש"ס לא יכולנו, אנו שואפי התחיה הלאומית בא"י, למצוא נחת. אבל, אם ההתאחדות היא אחד מן התנאים הראשיים להצלחת מפעלנו בארץ, הרי יש להצטער על אבדנה של אישיות מרכזית זו בעיר-הראשה של ארץ-תקיתנו—אישיות, שעצמותה בלבד אחדה סביבה, לכל הפחות, חלק הגון מיהודי ארץ-ישראל, ובמובן זה יש לראות בפטירתו של ר' שמואל סאלאנט אבדה שאינה חוזרת.

ואבדות ליהדות הישנה הם גם הנפמרים ר' חיים ליב מארקון מווילנא ור' זלמן אשכנזי מדובנא. שניהם, וביחוד הראשון, היו ידועים בבקיאותם הגדולה בספרות העתיקה והחדשה ושניהם היו, יחד עם זה, נאמנים למסורת-אבות ונוהגים כיהודים חרדים לכל דבר. ר' ח'ל מארקון, שאוצר ספריו היה גדול מאד, כתב ב"הכרמל", שבשנת תרל"ט היה גם עורכו, וב"המליץ", ור' זלמן אשכנזי כתב ב"המליץ" וב"הצפירה". יצירות קיימות לא יצרו שניהם, למרות ידיעותיהם המרובות. מה היא סבת הדבר?—כל יצירה דורשת שני ערכים; ושני אלה לא היו מסוגלים לשני-ערכים איזה שהוא. אמנם, צריך לשמור על הישן, אבל צריך לסגול אל החדש, ובכן צריך לזכור, שהישן טעון שמירה במקצת וגניזה במקצת; ושני אלה הסתפקו בשמירה בלבד ולא היה להם אומץ-הלב הדרוש בשביל הגניזה. על-כן לא יצרו כמעט כלום. אבל אהבה עזה היתה בלבם לעמם ולספרותו; והאהבה היא דבר שאינו הולך לאבוד. ובכן יחיה זכרם בלבבות ויהי שמם ברוך.

לצערי הגדול, חייב אני להקים ציון בזה לא רק לאנשים שנפטרו, אלא גם לעתונים שנפסקו בלא עתם. הצבי, שרתקיים בכשך עשרים וחמש שנים ושחדש נעוריו בשנה האחרונה, אחרי הכרות הקינסמטוטציה בטורקיה, ונעשה לעתון יומי, נפסק לעת-עתה; וכמעט בזמן אחד עמו נפסק עתון יומי אחר, הבוקר של מר דוד פרישמן, שלא היציא שנתו. שני העתונים הללו רחוקים היו זה מזה כרחוק מזרח ממערב. החלק הספרותי של הבוקר, הפולישון שלו, היה מעלתי היותר גדולה; ודוקא החלק הזה היה ב"הצבי" למטה מכל בקורת. הבוקר התפאר, כמעט התגבר בסגנונו הנקי מ"חדושים" ו"הרחבות", בעוד שהצבי היה בית-המלאכה, שבו היו חדושים והרחבות אלה נעשים. ובפובליציסטיקה היה הצבי רותח ועישה מעשי-נערות מעוררי גועל-נפש. בעוד שהבוקר היה קר ונמוסי-כנוצרי, קירקטי הדן על עניני היהודים, ובדבר האחרון אני רואה את סבת הפסקם של שני עתונינו היומיים האלה. לי נראה, כי את הצבי הרגה רתחנותי ואת הבוקר—קרירותי. כי, אמנם, את הצבי השניאה על טובי-הקוראים להיטותו אחרי הסנסאציה. לשם הסנסאציה יכול היה מר בן-יהודה להדפיס בעתונו המיועד ליהודי-ירושלים מאמרים על ה"אפנה" ועל השאלה החשובה, כמה נשיקות נושק הצרפתי לרעיתי במשך השנה וכמה—האנגלי, על

השיטה, שהאדם יצא מן הקוף (שיטה, שלא הורה שום אדם) ועל ארבע מאות מיליוני השנה, שהעולם קיים, וכדומה דברים, הכרחיים" ליהודי ירושלים; וכל זה היה נדפס ביחד עם מכתבי-מחאה ופטיוטי-תורה בטלניים מאין כמוהם ועם "מכתבי-תודה" בנוף העתון לרופא פלוני ותהלות ותשבחות לעסקן אלמוני וגם—למר בן יהודה עצמו ולחמדה רעיתו ולמלוננו ולעתוננו גופו... וכשהרחיק מר בן אב"י מן "הצבי" את מכתבי-התודה ואת מכתבי-המחאה הבטלניים (אותם מדפיסים עתה העתונים "החירות" ו"הפרדס" יורשיו), נתן לעומתם מקום למכתבים מחרפים ומגדפים איתי—את העורך עצמו—כאחד הריקים, ונהג להדפיס בעתוננו מאמרים, שכל בעל נפש יפה לא היה יכול לעמוד בפני ריחם הסנסאציוני. אם ענה ב"אדם כשר הוא או לא—איני יודע; אבל כי במלנות שאין דומה היא להקדיש למלחמה על ענתבי זה בעשרים מאמרים בשם המשונה, הנרגנות הגדולה"—זה ברור, ולקראו לשם סנסאציה את ההתקוממות נגד הועד הישן בפתח-תקיה בשם המצלצל, המהפכה ב"פתח-תקיה" ולהקדיש ל"מהפכה" זו עשרה גליונות; להדפיס בדואר "הצבי" מכתבים לבעלת ה"עניים השקולאדיות", שהמפשות מרובה בהם מנבול-הפה; ולשמוח על שטומרים אנשים מפורסמים בעיר ולפרסם מעשה מכוער כזה בעתון ועוד ועוד.—כל אלה הם מעשי-נערות, שהיו יכולים להשניא את "הצבי" על כל אדם בעל טעם ובעל נימוס. וכש"החבצלת" התחילה לצאת שלש פעמים בשבוע ו"החירות" גם-כן שלש פעמים ו"הפרדס"—שתי פעמים, וארצנו הקטנה והמועמט באוכלוסים ישראלים לא יכלה לנשוא ארבעה עתונים עבריים, מוכרח היה "הצבי" ליפול לקרבן על מזבח — מעשי-הנערות שלו, כי מי יאהב עתון כזה ומי יחזיק בידו?

וה"הבוקר", שאף בו ניכרת היתה רדיפה אחרי הסנסאציה, אבל היא לא נגעה בחלק הפובליציסטי והפוליטי של, היה מכובד על קוראיו, אבל אהוב להם לא היה יכול להיות, כי לאהוב אפשר רק או עתין אומר "קדוש" לכל מה שיאמר המון-הקוראים "קדוש", או עתון, שיש לו "קדוש" שלו, שהוא נלחם עליו ומסר נפשו עליו, אבל קדוש כזה לא היה ולא היה יכול להיות ל"הבוקר" של פרישטמן ונומברג. הציוניות—אותה היה מבקרים ב"הבוקר" לא בקורת באה מתיך צער ותועמלת של אהבה, אלא בקורת מנתחת בסכין קר וקהה. הדבור העברי—עליו היו מלגלים ומבטלים היו את חשיבותו ביחד עם חשיבותה של שיטת "עברית בעברית". הספרות העברית—אותה היו משכיחים לגמרי ועוסקים בספרות ה"זרנונית", ולעומת זה היו מרימים על גם את ה"לאומיות"—לאומיות עברית בלי אמונה בתחית העם העברי על אדמתו ההיסטורית, לאומיות עברית בלי אמונה בתחית הלשון העברית הלאומית לא בדבור אף לא בספרות... מי היה יכול לאהוב עתון כזה אפילו אם החלק הפוליטי שבו היה יפה, אפילו אם הפובליציסטיקה שלו היתה מהוקצעת ו"ספרותית", אפילו אם סגנונו היה יותר עברי מאותו של שאר העתונים העבריים?

סגנונו—כן, הוא היה נקי ועברי יותר, כלומר, מתרחק מרוסציסמים ו"זרנוניסמים", שמלאו את העתונים העבריים של עכשיו, ודבר זה בודאי מעלה היא לו, אבל המודעות הקולניות של "הבוקר" היו מתפארות גם במה ש"הבוקר" מתרחק מחדושים והרחבות; ואני עדיין לא נתברר לי, אם מעלה היא זו, שתי הקצוות נוגעות זו בזו. "הצבי" ו"הבוקר", שהיו "אנטיפודים" ממש בכל הנוגע לסגנונם, בדבר אחד נשתוו: כזה כן זה נהג קלות-ראש בסגנון העברי כפי שנתפתח אחרי השתלשלות היסטורית ארוכה, "הצבי", שהלשן העברית היתה הדבר הקדוש האחד, שנשאר לו, היה בימים האחרונים—אל נא יתראה הדבר כפארצודוס—לגורם גדול להתפשטותו של העתון ה"זרנוני", דער פרום בארץ-ישראל. כי קורא עברי, אפילו מן הבקאים בכל חדרי ספרותנו, לא היה יכול לקרוא שירה אחת ב"הצבי" בלי שתהיה לו קריאה זו לזרא מפני המלות החרשות

והמשונות, שלא היה צורך בהן וחפץ בהן. מי יבין, למשל, פראזה מעין: אמרו השתפנים בסין (כלומר הסיציאליסטים שבחינה קראו שביטה) או: לגבורי החושמה מאת מחנכניהם היהודים (כלומר, לגבורי הקונסטיטוציה מאת מכריהם היהודים)—מלות מעין, ראינוע, מאכדים, מאחלים, משוכנע, ירכתון, חושמה וכדומה לעשרות הבריוח את הקורא העברי אל—עתין צרפתי, רוסי ואפילו ז'רגוני. אבל לאב"י ובן אב"י אחת היא: מה להם קהל-הקוראים, מה להם איצר הלשון העברי, המשמש להמון הקוראים והכותבים עברית, כפי שנתפתח בכתב במשך אלפי שנים?—פבריקה של חדושים יש להם והעתון בידם הוא—ומה להם עוד?

והבוקר" אף הוא נהג קלות-ראש בלשונו, אבל מצד מהופך. הגע בעצמך: זה שמונה מאות שנה ויותר משתמשים גדולי חכמי ישראל בשם, ספרד" להוראת היספניה, צרפת" להוראת, פראנקיה" ואשכנז להוראת, גרמניה, כמדומה לי, ששבוש לשוני בן שמונה מאות שנה שוב אינו שבוש לכל הדעות. אבל לא! מר פרישמן רוצה דוקא ב"הישפניה", פראנציה" וגרמניה"—ומה לי לשם שנשתרש בכל תפוצות ישראל ובכל ספרות ישראל?—ואם מחר יודע לו, שתפוח" אינו, אפפעל" כלל (מה שאינו באמת ע"פ חקירת הפילולוגים), בוראי יבער גם אחרי מלה זו למרות מה שכל המון בית-ישראל מבין במלת, תפוח" את ה"אפפעל".—דבר קטן הוא זה, אבל הוא מוכיח, כמה היה, הבוקר" בלתי-קשיר בנפש האומה, כמה היה מעין, יצא-דופן, שדבר אין לו אל המקובל באומה, שאמנם אפשר להלחם בו, אבל אין מן הראוי לבטלו. ועתון, שאינו קשור בנפש האומה, יכול היות רק מכווץ ולא אהוב. ובמקום שאין אהבה אין חיים אפילו לעתון נקי ויפה...

המשקיה.

מחשבות ומעשים.

(XXXII).

ובכן, כבר גלו גם את הציר הצפוני. והעולם הפסיד בפעם אחת חלק מערכו וחשיבותו וירד מגדולתו, לכל הפחות, עשר מעלות.

גם בלאו הכי, גם לפני, ידענו, כי, סדנא דארעא חד הוא, ושמה הטוב, באשר אנחנו איננו, אבל חלום חלמנו תמיד על דבר איים בודדים, על דבר פנות נסתרות, שעין לא ראתה אותם ולא דרכה בהם רגל אנוש; ושמה, בפנות הנסתרות האלה, עדיין יש מקום לנאנחים ונדכאים, לרוויים וסחיפים ולכל אלה שצר להם המקום במקומות הישוב.

והחלומית האלה על דבר הפנות הנסתרות ההן הלא הם הנם, מלח העולם, התבלין הנותן טעם ושבח בקדרת החיים, ומה היה לעמק העכיר הזה בלתם? ובאו פתאים שני מופקרים, שהפקירו את עצמם והשליכו את חייהם מנגד, ללכת לנוע בערכות שלג, בין הררי קרח, על פני תהום במרחבי צפון בכרי... לבטל את כל חלומותינו, בכדי להוכיח לנו בעליל, שסדנא דארעא חד הוא.

כמדומה לכם, כדאי היה כל העמל והמורח הזה, כדאי... אם באמת הגיעו בדיוק לציר הצפוני ועמרו במעלת התשעים, או חלילה החסירו מעט, כשעור תחום שבת, לא איכפת לי כלל, העיקר, שגוף האדמה נתגלה ונחפש בכל הקיפו.

ועומדת היא הארץ לפנינו גלויה ופשוטה, ערומה וחשופה... ורואים אנחנו אותה כמו שהיא, עם מחסוריה ומומיה הנסתרים, מן הקצה אל הקצה, מציר הצפוני עד הציר הדרומי. אין אבר אחד נעלם, אין נקודה נסתרה, הכל גלוי וחשוף עד לכאב עינים, עד לכאב לב, וחס לי על, הכדור האומלל שלנו, שכך הגיע לו. זה לא כבר היה, הקורס' שלו עומד כל כך איתן, כל כך תקיף, ואיתני התבל המריחו את עצמם מרחק גדולה ושלטלו את עצמם מלטול קשה ומסוכן, כדי להתאסף ולהתיעץ על דבר חלוקתו. וסברא חזקה היא, שבכל מלמולם עדין לא התפשרו, וכל אחד מהם לא חפץ ליתר אפילו כמלא השעל; ועכשו, אדרבא, נסו נא להציע לבן אדם פשוט כמוני את כל כדור הארץ עם שני ציריו: הצפוני והדרומי יחדיו, אם אתן לכם מחירו אפילו את, המניות של החברות הספרותיות שלנו...

ולא רק אני, שבתור ציוני ו,חובב' ישן הנני מעט מפונק ורגיל בארץ זבת חלב ודבש, בארץ אשר לא יחסר כל בה, אלא אפילו הארציים שלנו, אשר, כידוע, אינם אסמניסים גדולים, ואינם מקפידים בדבר, ואדמות חול ושדמות ציה וצחיחי סלע—גם כן סחורה להם, ואילו בא אליהם איזה, לייטנאנט פירי' אשתקד והציע להם את הציר הצפוני, היו מקבלים אותו בזרועות פתוחות והיו מרעישים שמים וארץ על דבר האוטונומיה העתידה ושבח הטיריטוריה החדשה, ותוקף האדירים שהבטיחו להם עזרתם, ורב עשרם... עכשו גם הם לא יסכימו. מפני שגם הם בני אדם כמונו, בשר-ודם' פשוטים, ומדרך בני אדם לאהוב את הכמוס, את הנעלם, את הסוד, המשיחיות, שכל כך מרבים להזכיר אותה בספרותנו בשנים האחרונות, נתפשטה בין הבריות ביחוד בגלל סידותיה, התחילה, כידוע, בסוד הלידה, נמשכה בסוד, ונגמרה בסוד... וסודותיה אלה, לא מעלותיה ויתרונותיה, עמדו לה שהתפשטה בעולם

דת היהדות היתה גלויה למדי, נראית למדי, פתוחה למדי: תורתם של ישראל נתבטאה בברור גמור, בלא סודות ובלא רמזים. המצוות היו מפירות, הכל היה ברור ומפורט. לא י"ח גזירות, שהיו יותר גזירות של פוליטיק משהיו של דת, ובודאי היו בעתן ובמקומן, לא המצוות והמעשים, לא הגדרים והסיגים דחו את העמים בעתם מקבלת היהדות, כמו שחפצים להוכיח לנו כמה מן הסופרים, אלא דוקא המאור שביהדות, מאור פשוטו כמשמעו, דחה אותם; היהדות היתה אז, מוארה' ביותר, כל קרן זוית חשכה לא היתה בה, הכל היה נראה, נגלה ומוכן; ומכיון שבא האחד והתחיל לדבר בסודות וברמזים, בדמיונות ובמשלים על דבר מלכות שמים והאב שבשמים וכדומה, נמשך ההמון אחריו. נמשך, דוקא—מפני שדבריו לא היו ברורים, מפני שלא הבין אותם... וכן הוא לעולם. קחו את ספר ההיסטוריא ביריכס, התבוננו ותרואו, שרק לעתים רחוקות מאד מצאו, המחזות הצלולים, בעלי, השכל הישר' תלמידים מקשיבים לדעותיהם; ואם מצאו—רק מעטים היו במספרם. תחת אשר בעלי הסוד מצאו מיד המון תלמידים שנמשכו אחריהם, וכל מי שהרבה בסודות וברמזים הרי משך אחריו את ההמון ביותר. ורק אחרי כן, כאשר המעשה כבר נעשה, כאים, בעלי מוחות' ומשתדלים למצא את, השכל' שבתנועה, כאילו היה איזה שכל בדבר; וכמוכן, אם מבקשים—מוציאים, כי, אחרי המעשה' נקל למצא את השכל...

ומאמין אנכי, שאו, בראשית צמיחת, המשיחיות', לא שמו, בעלי השכל' שבנו, המחזות הגדולים וחצולולים באמת, את לבם כלל לדבר הזה, מפני שגם לא האמינו, כי שיטה כזו תוכל להתפשט. ועל פי השכל כך צריך היה להיות, אלא שלא, השכל' שולט בעולם, אלא הרמיון והסוד.... ולאו דוקא המשיחיות, אלא כמה וכמה תנועות אחרות, ובמושג ידוע גם החסידות, שגם היא זכתה לכבוד בספרותנו בתקופה האחרונה, מקורה גם כן באהבת הסוד.

עוד הפעם, לא התלמוד עם הלכותיו היבשות דחו את ההמון, אלא דוקא המאור שבתורה, בירור היהדות' דחה אותם.

הגיעו בעצמכם: את סודות התפלות צריך היה להבין, פרק משניות ללמוד, דף גמרא להסביר, ואפילו לקושיית התוספות צריך היה למצוא תירוץ, אין עם הארץ חסיד, ואין בור ירא חטא... צריך היה ללמוד ולהבין. הכל היה ברור ומפורש ומבואר, לא נשאר מקום כלל לסודות.

ובאו כאלה שהתחילו עוד הפעם לדרוש בסודות וברמזים על דבר אבא ואימא וספירות וצנורות והשפעה... ואין כל פלא שנמשך ההמון אחריהם. וכמו לפני, דוקא—מפני שלא הבין אותם... ועכשו כבר באים תלמידי חכמים ומבארים את השכל שבחסידות... כי אחרי המעשה נקל למצוא את השכל, כידוע.

ומר ציימלין, הגדול שבחבורת אלה, המבקשים את השכל של החסידות אחרי המעשה, כותב, כפי שמפרסמים בעלי הספרות, ספר מדעי בשלשה חלקים, כולל ומקיף את החסידות לשיטותיה וזרמיה'. וכשם שלא הייתי מיעץ לה' פירי וקוק לגלות את הציור הצפוני, כך לא הייתי מיעץ גם למר ציימלין לכתוב את הספר הזה. כמדומה לי שתועלת מרובה לא יביא לחסידות, כי אם נתחבבה החסידות על חוגים ידועים, הרי אין זאת אלא מפני שמעוטפה היא במעטה-הסוד. איהבים בני אדם לחשוב, שתחת הצעיף נמצא, איזה דבר' מלא חן ונמשכים אחריו, ונגררים אחריו—הנח להם בפנטזיותם. וכי יסירו את הצעיף, מי יודע מה ימצאו. ומי יודע, אולי גם השמים כל כך חשובים אצלנו, רק מאשר רחוקים הם מאתנו ומרם הספיקו להסתכל בהם כדבעי, והצעד הראשון שיעשה איזה, ראיט' או, ציפילין' במלכות שמים—היה אתחלתא דסיפא. הפחד הזה, אמנם, לעת עתה פחד שוא הוא. יראים ושלמים, הדואנים תמיד לשלמא דקידשא בריך הוא שמא חלילה יגרעו מכבודו או שיגרמי לו איזה היזק, יכולים לישון במנוחה, בני אדם, כנראה, עדיין רחוקים מהסתכלות זו.

הנשרים המורדנים" לא ישאו עיניהם השמימה לבקש את ה' בהיכלו, אלא מורידים איתן דוקא למטה, לבקש איכל, מרעה, ריוח, מיליונים, וישתמשו בהמצאותיהם לא לשם הסתכלות אלא לשם עסק וריוח, ולא היתה עדיין המצאה אחת גדולה וחשיבה, כמו זו של התעופה באויר, הגדולה, אולי, והחשיבה שבכל ההמצאות, שמתחלת יצירתה כל כך נתגשמה ונתחללה בכונות זרות של חולי-חולין, ומי שראה את המגדלים הפורחים באויר, את "המונהגים" עם מנהיגיהם, ומי שהתכונן אל התפעלות הנאספים ותרועת ההמון—מיד הכיר והבין, כי לא היתה זאת התפעלות של עליות נשמה, של התרוממות הנפש המשכלת, המתפעלת למחזה יה, אלא דוקא התפעלות בהמית שפלה של כח אגרופי חזק, והתרועה—תרועת מלחמה. כל כך הורגלנו בתקופת אספות השלום ברעיון מלחמה, עד שכל מחשבה אחרת לא עלתה אפילו בלבנו למראה המגדלים, המונהגים המתנשאים ברומו של עולם ולמראה המינופלים והדופלנים, השמים ומרחפים באויר ומקשקשים בכנפיהם, זולת מחשבות מלחמה: איך ומה תהיה פעולתם במלחמות הבאות, איך יתגנחו באויר, מונהגים, ב,מונהגים, ו,דופלנים, ב,דופלנים ואיך מגובה של שלש מאות רגל ימטירו פחים וטורפדות על מחנה האויב ויעשו בה שמות, ואיך יתחכם, האויב להשיב מכלי התותח פצצות וכדורים, לבקע את "המונהגים" ולהפילם ארצה למשואות, ובאחד ה,פפילוונים, בתערובת האוירית אשר בפרנקפורט כבר הראו, צעצועים כאלה: ציפילין פורח באויר, ומלמטה, משליך כדורים מושיט את צוארו הארוך להשליך בו את כדוריו ולבקע אותם... האשכנזים האמתים ובלתי אמתים — סתם אשכנזים בימים ההם הנם אמתים—התאנחו למחזה היה; ותהי רק זאת נחמתם, כי זה וגם זה, הינו בעל, המגדל הפורח והתותחני, שהמציא תותח מדויק כזה ונוח לתנועה, שיקלע למטרה מתנענעת ומתנדנדת ולא יחמיא—שניהם, ציפילין ו,קרופ, הנם בני ארץ המולדת, בנים נאמנים לה, ולא ימסרו את סודותיהם לעם אחר, והצלחת אשכנז במלחמותיה העתידות—בטוחה וודאית... וכל כך היה הרעיון הזה, של מלחמה, שליט בכל ההמון, עד כי גם אני—הלא תאמינו לי שאינני אשכנזי כלל, ואני רודף שלום עד זבולא בתריתא, מאדעססא עד מסקווא וקלוניא, ומארץ ישראל עד, ארם נהרים... ואיש מלחמות לא הייתי מנעורי, וזולת, מלחמה בדעותי לא נלחמתי מעודי, גם אני נסחפתי בזרם המחשבות האלה.

ועוד מחשבה אחת נקרה במחי: איך נשתמש אנחנו בהמצאה זו, האם תועיל לקבוצ' או לפוזר גליות? —

זכרני, בימי ילדותי שמעתי, שיר עם על דבר מסלת הברזל ותועלתה, המשיורה, שבודאי לא היה ציוני במושגנו אנחנו, התפעל מאד מההמצאה ההיא, אשר תועיל הרבה להכשרת הישוב. אני זוכר בפרטות את הפזמון הזה, תכנו אמנם היה כך: עד עתה קשה היתה הנסיעה לארץ ישראל, קשה היה מלטול הדרך ועוד יותר קשה היה לאיש יהודי להשאיר חפציו וממלטליו, שכל כך הורגל בהם.

כרים, כסתות, מפות, מנורות,
פכים, מחבת, אלפס, קדרות,
קערות, מזלגות, דודים, כפות,
ספסלים, שולחנות, ארגונים, ספות

ועוד כלי בית שונים—על כלם חס הוא להשאירם, בכמה מהם קשורים זכרונות של חיי משפחה; ואם יאמר למכרם האם ימצא קונים? ואם ימצא, ימעיטו את המחיר עשרת מונים; ובשביל כל אלה נמנעו רבים מנסיעה זו.

מה שאין כן עתה—קורא המשורר בהתלהבות עצומה—בתקופת מסלת הברזל, מלטול הדרך הוקל הרבה, והעיקר, כל אחד יכול להוביל אתו את צרור ממלטליו, מעמיסם במסלת הברזל ישר לארץ ישראל, ובא הוא שמה בעל-הבית מוכן ומוזמן, כמו שתראו, פרספקטיבה משמחת.

אבוי, המשוור דנן, המשוור התמים, לא היה כלל נביא, ולא ראה את הנולד. המסלה, אמנם, כבר סלולה, מסלות הברזל עוברות בכל תפוצות הגלות. מלמול הדרך בודאי שהוקל, אבל פכים קטנים עוד עתה מעכבים את הגאולה. ומסלת הברזל, כמדומה, לי, הועילה עוד יותר לפזר את עמנו, מאשר לקבצו ...

וכראותי, בתערוכות האויריות, את אמצעי הנסיעה החדשים עלה בזכרוני אותו השיר, וכל העת לא עובני הרעיון הזה: איך נשתמש אנחנו בהאמצעים החדשים האלה? הם יועילו לקבוצ' גליותינו או אולי עוד יותר לפזורינו בין הגוים? — איש יהודי ירחף באויר ויתור לו קרן-זוית שעדין פנויה מיהודים—ויקבע שמה ישיבתו, ויעשה לו פרנסה? ... כי נמשלו בני ישראל לעפר הארץ וכוכבי שמים, —כעפר הארץ— ביחס לאומית העולם, כעפר הארץ, פשומו כמשמעו: מרמס לכל סנדל גם ... וכוכבי השמים—ביחסם איש לרעהו: מה כוכבי השמים אינם יכולים לדור במסכה אחת, אלא כל אחד ואחד במרחק הגון מחברו, כך גם בני ישראל ... אוהבים ואויבים משיאים אותם להתרחק מסכיבה יהודית, פן חלילה ימשכו עליהם את עיני השכנים ויקפחו פרנסתם, לפיכך, הן יחידים והן חברות, כל אחד בפני עצמו ובצבור, משתדלים להפיצו בין הגוים, וחברות שלמות לסדור האימיגראציה מורות את ישראל בגלוסטון, בברזיליא ועוד, ועם ישראל מתפור ומתפרד ומתפורר פרורים פרורים בכל קצוי תבל.

המחשבות האלה עלו בלבי בשעה שעמדתי על ככר התערוכה לראות במחזה תעופת ה"מגדלים" וה"מונופלינים". אף על פי שכל אלה הם, לפי שעה, רק הלכתא למשיחא, לעת עתה כל אותו הענין לא יצא עדיין מבחינת צעצועים, נסיעה של תינוק לאיוו שעות, ועוד רב הדרך לנסיעה של ישוב ארץ ישראל, וכמדומה לי אני, שעל הקונגרס הבא עוד אסע במסילת הברזל, ולקונגרס הקולטורי, אם יהיה בירושלים, —ומן הדין ומן היושר, ומן השכל, כך צריך להיות—עוד אסע באנית הקיסור. ותשימת לב הקהל להמצאה החדשה היא אינה בלבד מפני התקוות הנשקפות מזה, וגם לא מפני התועלת שתצא, כמו מפני הסוד, סוד כפול: סוד מצד הספירה שבה פועלת המכונה—האויר, שהוא מלא סודות—ומפני המכונה בעצמה, שממצאה מחזיקה בסוד גדול. ואשכנזי ערום אחד התחכם להוציא ספר בשם: "המכונה של ציפילין, לנתחיה, לאבריה, לפרמיה". נמכרת במחיר חמש מרקים, רק, לאשכנזים אמתים, שלא יגלו את הסוד, וההמצאה הפשוטה ההיא הצליחה: המו"ם עשה עסק טוב, הספר נמכר במספר רב, לא מפני שרבים הם, האשכנזים האמתים, אלא מפני שרבים קופצים לדעת את הסוד; ויודע אנכי רבים מן המבקרים את התערוכה, אשכנזים אמתים, כמוני כמוך, חביבי הקורא, שגם הם הכניסו את, "מרקיהם" לאוצר המו"ם הזה! גם הם היו, בעלנים, לדעת את הסוד...

הסוד—הוא ענין גדול, באמינה, בדת, בחיים, בספרות, באומנות ובחברה. גלו את הסוד, הסירו את הצעיף מכמה וכמה ענינים, חשובים מאד לכאורה, —ומיד יפסידו הרבה בערכם.

הנה, למשל, חברת כל ישראל חברים, מיום הראשון להוסדה—מעשה תהלה וענני כבוד היו פרושים עליה ומשכה אליה את כל הלבבות ואת כל העינים. מעין יראת הכבוד הרגישו בני עמנו אליה. וזכרני, בימי נעורי, ספרו לי, כי בעיר הקרובה נמצא עשיר אחד משכיל שהוא חבר לחברת כל ישראל, ויום טוב היה לי היום הזה כשוכתי לראות את פני האדון הזה, כאילו ראיתי שר וגדיל בישראל. ולא אנכי בלבד, אלא כמעט כל הקהלה שלנו הרגישה רגש הכבוד להחבר של, חברת כל ישראל חברים. השם הזה בלבד כמה היה שוה! השם הזה באמת מדרב ומגיד הרבה, הרבה... אוהבים ואויבים התחשבו את החברה ההיא, וחשבו אותה לפטרונה של ישראל. שונאינו מוכירים עוד עתה את שמה בחריקת שנים וחושבים אותה לממשלה בתוך ממשלה. אנחנו היהודים יודעים היטב את, הממשלה ההיא, וערכה עתה בימינו...

אבל לפני גם אנחנו חשבנו ככה. וכמדומה לי שמעולם לא היתה אצלנו חברה פופולרית כזו. וצריך היה שתבוא כל אותה ההנהגה המקולקלת של ראשי החברה ומנהיגיה בכדי להמעיט את דמותה... לאט, לאט נגלה הסוד, כי החברה אינה כלל פטרונה של ישראל, וכי יש אשר היא יותר מזיקה משהיא מועלת... הורם המסך, נפל הצעיף - והקורם שלה ירד, ירד והגיע הדבר לידי כך, עד שהחלו לחשוך את, פטרוניה של ישראל בכמה וכמה מעשים בלתי יפים, והעיקר, מכל הצדדים מראים עליה באצבע שהיא חברה אסימילציונית, שבכונה היא מכנה דרך להתבוללות. ואנחנו עוד יכולים לסלוח לה את חולשתה, את רפיונה, את אפיסת כחותיה, יודעים אנחנו, שהגיעו ימים כאלה שלא ברוח יגבר איש רק בחיל ובכח, בודאי עוד עתה על כל צרה שלא תבא, ראשי החברה, על פי זכרון קדומים, דופקים את דלתות המיניסטרים וצירי הממלכות השונים... אבל דבריהם אינם נשמעים: אמת, לא הם אשמים בדבר. אבל לא נוכל לסלוח להם את שאיפותיהם האסימילציוניות, וכי שאיפות כאלה ישנן, לכל הפחות היו עוד עתה, אין כל ספק, לשוא משתדל מר שליטא להוכיח את צדקתם, מפני שלפי דעתו, האסימילציה מצוירת רק בסביבה קונקרטיה, מוחשית, הגורם הראשי של התבוללות היא השפה, ומכיון ששפת הלמודים בבית הספר של החברה אינה שפת המדינה, שפת הסביבה, רק השפה הפרנצית, שאין לה כל שליטה בסביבה, נמצא שאינה מזיקה לנו כלל. כי עם מי יתערבו? עם הערביים שאינם שומעים את לשונם? או עם הצרפתים— שאינם בארץ המזרח!... כך הוא, כך, אבל לא כל כך, כמו שאומרים בארץ ישראל. את הערבים לא יתבוללו אף על פי שבשכונתם הם דרים, מפני שהם, תלמידי האליאנס, הנם בעלי קולטורא יותר גבוהה מהם, ואת הצרפתים יתבוללו אף על פי שרחוקים הם מהלך ת"ק פרסאות.

הא כיצד?—

הרשוני, חביבי, לספר לכם אנקדומה פשוטה, ואפשר מעט נסה, אבל מבארת את הענין.

זכורני לפני כמה וכמה שנים, בעת שהייתי עדיין תלמיד הרפואה בחרקוב, נכנסה אשה צעירה אחת להקליניקא בשעת קבלת החולים והתאוננה, כי היא מרגשת בחילות נפש ומרגשת כאב תחת מפתח הלב ועוד, ובכלל, לא טוב לה... ובאשר היתה צעירה ויפה ופטפטנית, נכנסו התלמידים עמה בדברים על אודות מחלתה, וספרה להם בין כך את תולדות ימי חייה, כי היא "חיילית" (Солдатка) וזה, כשתי שנים אשר בעלה נלקח לצבא ונשלח למדינה רחוקה, ולא ראתה אותו כל העת ההיא, ועזבה את הכפר ובאה לשרת בעיר וכדומה. וכאשר בקרה הפרופיסר מצא בה מחלה אחרת לנמרי, פשוט—שהיא מעוברת.

— ואיככה זה, מרתי, שאל אותה אחד השומעים, אפשר כדבר הזה? הלא הגדת שזה שתי שנים אשר...

— אין בכך כלום, הפסיקה היא את דבריו, אין בכך כלום: אנחנו באים תמיד בכתובים עמו, כמעט מדי חדש בחדשו מחליפים אנחנו מכתבים...

אם באמת, נתעברה, הבחורה היא בכתב על ידי מכתבים, מובן, שלא אוכל לערוב, ההיסטוריא הלא מספרת לנו על דבר, הריון עוד יותר, דק, מזה שבכתב... וההריון הזה, כידוע, תופס מקום גדול בהיסטוריא האנושית ומקום עוד יותר גדול בהיסטוריא שלנו... אבל אם אי אפשר, וככל אופן קשה מאוד, להתעבר בכתב ועל ידי הכתב, אפשר ונקל להתבולל בכתב ועל ידי הכתב.

כי ישנם שני מיני התבוללות, התבוללות מעשית והתבוללות ספרותית, רוחנית. התבוללות מעשית היא מובנה ונראית ופשוטה מאד: אדם פשוט מתבולל בין שכניו אם טובים ואם רעים; והתבוללות ספרותית, יותר דקה ויותר רוחנית, זו היא התבוללות שבכתב, אדם מתבולל לא את שכניו הקרובים אליו, שנפלים ממנו בהשכלה וברעת,

אבל מתבולל הוא את, הבלתי ידוע' לו, הרחוק ממנו מהלך כמה ימים, ששמע על אדותיו הרבה, קרא את ספריו ומכבד ומוקיר אותו ואת סופריו ואת חכמיו, ומרגיש סימפטיה מיוחדת אליו בעצמו, אל סדרי חייו, אל שפתו וספרותו.

כאמור, אין תלמידו האליליאנס מתבוללים את הערביים הנסים, עמי הארץ, אבל מתבוללים הם את הצרפתים הרחוקים, אף על פי שיודעים הם אותם רק בכתב, על פי ספרותם, כמו שהיו אצלנו, לפני דור אחד, בראשית צמיחת ההשכלה הברלינית, מתבוללים אשכנזים, ומתבוללים גמורים, בדעותיהם. אף על פי שלא ראו אשכנזי מימיהם... המה התבוללו על ידי הספרות האשכנזית שכל כך היתה חביבה עליהם... וכמו שישנם עכשו, בימינו, מתבוללים רוסים באמריקא ואפילו... בארץ ישראל, אלה החיים, ברוח' ומפרנסים את נשמתם—רק בהספרות הרוסית.

ההתבוללות ההיא, אם אינה מזקת תיכף ומיד בזה הרגע, גדולה בכל זאת הסכנה הנשקפת ממנה; זה הוא המצב הידוע ברפואה בשם: הכשרת המחלה. האדם אינו חולה, היינו, כל סמני מחלה מובהקים לא נכרו בו עדיין אבל גופו התרופף מאוד ועלול הוא לכל מחלה, או למחלה מיוחדת, ובכל שעה ושעה אפשר לו שיחלה. האנשים האלה עדין לא נתבוללו את עמי הארץ אבל עלולים הם כבר להתבולל, והלואי שאשקר, סופם להתבולל.

וכאשר אחזה לי אני, ההתבוללות ההיא, היינו התבוללות שבכתב, קשה אולי מההתבוללות הפשוטה, הנסוה, ההתבוללות המעשית, ההתבוללות, בסביבה' הסמוכה, מפני שההתבוללות המעשית, ההתבוללות של הסביבה הסמוכה, נתונה לבקרת וזו שבכתב הרחוקה—אינה נתונה לבקרת, רואים אנו את שכנינו בסביבה יום יום, רואים אנו אותם כשהם, כמו שהם, בצבעם האמתי, בלא כחל, בלא פרכוס ובלא אידיאליזציה, אלא, כלה כמו שהיא, לפעמים, ולפעמים לא רחוקות, בגסות, בגולות, בכעור... ועל צד האמת, הנה מצב כזה אינו מסוגל כלל להתבוללות; ובעל נפש, בעל שכל, איש הרוח, בעל המחשבות, איני יכול להתבולל את שכניו... ואם יש אשר יתבולל—אין זה אלא על פי ההוכחה של אותו המומר של, בוקצ'יא.

זוכרים אתם את הספור היפה של, בוקצ'יא' על דבר מומר אחד מפריו?—מעשה בשני סוחרים, האחד יהודי והשני קטולי, שגרו בפריו וסחרו יחדו והיו אוהבים טובים זה לזה, ומכירים מימים רבים, וקשה היה להנוצרי לראות את חברו ביהדותו והיה מפתה אותו תמיד בדברים שימיר את דתו. הלז השיב את פניו ולא נאות אליו, פעם אחת, כאשר הציק לו מאוד בדברים, השיב לו היהודי, שקודם שיהיה בעצמו ברומי העיר ויראה בעיניו את הקטוליות במקורה הראשון, לא יעשה כדבר הזה בשום פנים. וכמה שהשתדל הנוצרי להעבירו על מחשבתו זו, מפני שירא, שמא בהיותו ברומי ויראה בעיניו את כל המעשים, היפים' שנעשים שמה, ישוב ממחשבתו,—כמה שהשתדל, לא עלה הדבר בידו. היהודי באחת: כל זמן שלא יבקר בעצמו את, רומי' לא יחליף את דתו, וכראות, הקטולי' שלא יכול לו, התיאש' מהמרתו ושוב לא דבר עמו מאומה על הענין הזה.

לימים נודע לו להסוחר הנוצרי, שידידו היהודי נסע לרומי וכבר שב משם. בשמעו כזאת, פג לבו, אם רק היה ברומי, חשב בלבו, וראה את כל הנעשה שמה במקורו הראשון, ודאי לא ימיר את דתו, והשתדל להתרחק מן היהודי, שלא לפגוש אותו, כי בוש להביט בפניו. פעם אחת נודמן עמו על פי מקרה לפונדק אחד, ומה מאוד השתומם לשמוע מן היהודי, כי היה ברומי ושמה קבל את דתם...

ולא האמין למשמע אוניו, היתכן—שאל אותו בתמהון—היות ברומי ולא חזרת ממחשבתך?—אין זאת כי אם רומי וכל קדושה מצאו חן בעיניך, ורוח הקודש' המרחף שמה, פעל עליך'...

—אף לא במקצת—השיב היהודי—אלא בהיותי עמכם פה, בסביבתכם, והתבוננתי

לסדרי חייכם, לעבודתכם, לאומנתכם, ובכלל, לכל המעשים הנעשים אצלכם, אמרתי בלבי: אין זאת, כי בזכות, רומי! אתם חיים וקיימים, כי אתם בעצמכם בודאי שאין שאין לכם כל זכות, ורק רומי, מצלי ומגני עליכם, וכאשר באתי לרומי: "הסתכלתי והתבוננתי לכל המעשים שנעשים שמה, בקודש הקדשים שלכם... שהנם עוד גרועים מכם, ואם בכל זאת אתם עדיין חיים וקיימים ולא נהפכתם זה כבר כסדום ועמורה, כראוי לכם—אין זאת שיש איזה כח נסתר המהווה ומקיים אתכם, ובשביל הכח הנסתר הזה קבלתי את אמונתכם..."

ואם ישנם בינינו עכשיו מתבוללים, הם גם כן רק על פי הכלל הזה; והתבוללות ההיא אינה מסוכנה כל כך, סוף-סוף בעל נפש, בעל מחשבה מתרחק ממנה...

מה שאין כן התבוללות מרחוק, התבוללות שבבית, זו היא התבוללות רוחנית, אידיאלית, מרחוק הרי אצלם, אצל אומות העולם, ובנדרון דרן אצל הצרפתים, הכל כל כך יפה, כל כך טוב, כל כך מתוקן, כל כך מושך את הלב. ומתבולל הוא היהודי שבאפריקא ושבאסיה הקטנה עם צרפתים, עם הרוח הצרפתי, יותר אולי מאשר היהודי הצרפתי שבצרפת גופא... ואת האסימילציה ההיא, הרוחנית, האידיאלית נמעה, חברה כל ישראל, ומוסיפה לשעת עוד עתה, בבתי-ספריה אשר בארץ הקדם.

אי-אלו פירות יביאו נטיעות כאלה?—המעט מהם כבר ראינו, ומסתמא, אם נחיה, עוד נזכה לראות.

הנה כי כן, חביבי הקורא, אין לקבוע תחומין באסימילציה ואין לסמן את גבולותיה, כי אלו הם דברים שאני להם שעור, במעמא תליא מלתא ועוד יותר בריחא, מה שקוראים bouquet, על דרך: יש שמאכיל לאביו פסיונים ומטרידו מחיי העולם הבא, ויש שמטחינו בריחים ומביאו לידי עולם הבא, דיקא בהגימנויה העברית שביפו מלמדים את התלמיד ערבית, שפת הסביבה, ואין אנכי חושש בכל זאת להתבוללות, ובבתי-הספר של "חברת כל ישראל חברים" אין מלמדים את שפת הסביבה ומפטמים את התלמידים בשפה המתהלכת במרחק של תתקן פרסאות מהם, בצרפת המדינה, וחושש אנכי בכל זאת, ויש לחשוש, להתבוללות... בהגימנויה העברית, כידוע, אין מדקדקים כל כך בשמירת המצוות ובהלכות תפלה—(אם מוכיאים רע הוא—זהו שאלה אחרת, שאין כאן המקום לדבר בה) ואין בודקין בציציותיהם של התלמידים—ואין אנכי חושש להתבוללות; ובבתי-הספר של ה"חברה" מדקדקים במצוות ובודקין בציציות, ובכל זאת יש לחשוש, הוי, כמה יש לחשוש!—

מפני שיש איזה bouquet מיוחד בכל אותה היהדות של האלליאנס, bouquet חשוד מאד...

אבל, איך אומרים חבריות, אין לדין את הנשמה היהודית. ומר, שליט, סניגורה של החברה ההיא, מבטיח לנו, ומתוך הדין-וחשבון שהוציאה בשנה הנוכחית באמת נראה, שהתחילה להרהר בתשובה, כי נמצאים בו, בדין-וחשבון הזה, מורים אחדים כתיובים ברוח לאומי נלהב.

הבה נקוה, שתגיע גם לנו העת אשר, מתינו יקצו... ואף על פי שאין אנכי חובב ביותר את בעלי התשובות, וביחוד את המהרהרים בתשובה, ולפעמים מוטב לי רשע גמור, העומד ברשעו, ממהרהר בתשובה וחושב שכבר יצא ידי חובתו—בכל זאת מחכה אנכי ליום, אשר חברת, כל ישראל חברים, באמת תעשה תשובה, וכמה שאינה נעימה הזקנה, חפץ הייתי להודקן בשנה אחת ולראות את הדוה"ח של השנה הבאה; איך וכמה התקינה את עצמה החברה ההיא, שכל כך כבדתי אותה בילדותי ויש לה שם כל כך יפה ומשוב... כשנחיה—נראה.

רעיון גוסס.

מאת

ש. גורליק.

א.

במאמרי זה רוצה אני לספר לקוראים מעשה מעציב עד מאד. מעשה ברעיון גדול אחד, שנועד להחיות אומה שלמה, ועל ידי כמה סבות נהפך לדבר פחות ופעוט מאוד, שאינו יכול להחיות כלום ולא החיה כלום. והמעשה מסופר לא בשמחה-לאיד של אויב, אלא בהתמרמרות ובצער של אוהב. כי מי אכזר ישב וישקוט בשעה שאלים נוססים, בשעה שהולך למות רעיון, שאנשים לאלפים ולרבבות שמו בו את תקותם, רעיון, שצריך היה להבריא ולהחלים עם תולה וכואב?

הרעיון הציוני הוא הרעיון; עם ישראל הוא העם! ויודע אני, כי רבים ישאלו בתמיה: הכיצד? משבר בציוניות עתה, בשעה שכל השערים פתוחים, כל הדרכים מופנות, כל המתנגדים מנוצחים?! — דוקא עתה, עתה, יותר מכלל זמן אחר, עתה יותר מקודם. כי קודם אפשר היה לדמות, שהמניעה הראשית היא במה שהדרך סגורה; אפשר היה לדמות, כי מחנות מחנות עומדים ומצפים לשעת-הבושר, כשאפשר יהיה ללכת בדרך הנרצית. והנה הגיעה השעה — והיכן הם המחנות? היכן הם אנשי-הרוח, שהיו, בביכול, עומדים ומצפים? מי ומי ההולכים? הפייטן הפולני הלאומי סטאניסלאב וויסניאנסקי מתאר במחזה הסימבולי הלאומי שלו, "החתונה" שעה כזו, כשהפראזה — זה הגוף בלי נשמה — נראית סוף-סוף בכל ריקותה, וכל המצפים לגאולה רואים את צפיתם והנה היא הבל. לראשק הצעיר יש תעודה גדולה להועיק ולהקהיל. שופר של-זהב ניתן לו לקרוא ולעורר:

... פקידה

— הלב מאז בקר נכון —

לשלת רצים

בעלות השחר

ולאסוף את העם מכל עבר ופנה.

והכל מצפים, הכל מקוים, שעם עלות-השחר יופיע הגבור הלאומי ורנינורא וכל אדם ימשך אחריו, כי דרכים חדשות יורה, דרכי-חירות. אולם במקום שאין שחרור פנימי, נפשי, במקום שהנשמה לא נשתחררה עדיין, שם אין תשועה ברכ-כח ואין הצלה בפראזה מן השפה ולחוץ, ב,אני-מאמין" יבש. הלב לא היה נכון מאז — וליאשק אבד שופר-הזהב שלו.

הנה לך, "חם" שופר של זהב.

בזקע ונזצה עליהו;

נשאנה הרוח הבזקע למרחק,

והשופר תוקע פיער לבדו.

מה נשאר רק הפתיל בלֵבָד,

רק הפתיל בלֵבָד...

כלום לא קרה כדבר הזה גם לנו? דוקא בימים היותר טובים, דוקא כשהגיעה השעה, באה אלינו הבשורה המעציבה, כי אבד הכיבוע בעל-הנוצה וכי

מה נשאר רק הפתיל בלֵבָד,

רק הפתיל בלֵבָד.

הביטו מסביב וראו: רק סימני התנוונות וכמישה. לפעמים נראה מרחיק גן גדול מלא פרחים, אבל כשמתקרבים אל הגן, רואים, שהפרחים אינם צומחים ואינם פורחים, אלא נתקעו באדמת-חול מלאכותית והם עומדים בתוך החול—ועל-כן אינם נותנים ריח. אין כאן טבע ואין כאן גידול,—אין זו אלא דיקוראציה בלבד.

הציוניות של עכשיו דומה היא לגן גדול זה בעל הפרחים התקועים באופן מלאכותי. מרחוק—לאחרים—נראה, שהכל כשורה ושנם יופי ויפעה יש לתנועה: שורה שלמה של מוסדות, דירקטורים, ועדים-פועלים קטנים וגדולים, ועדי-ארצות, חיתמות, ניירות, חשבונות, מכתבים-חוזרים, עתונות מפלגותיות, פונד אחד ועוד שני לו ועוד פונד אחד, אגרונומים, פרופיסורים, סופרים,—

Mein Liebchen, was willst du noch mehr?

אבל גשוי-נא מקרוב, התבוננו יותר, ומיד תרגישו בטעותכם, הפרחים אינם ריחניים, אין בהם שום לוח, שום רוח-חיים. אין כל זה אלא מעושה, מחוקה, מדובק ומחובר באופן מלאכותי, ממש כמו שמדבקים שברי-כלי זה לזה; יש לו לכלי המדובק מראה של כלי שלם לגמרי, אבל כדי שרושם זה ישאר נצרך תנאי אחד: שלא יתבוננו אל הכלי 'מקרוב'...

בית-מסחר ישן, שהיה לפניו גדול ועשיר, מתחיל להדלדל, לדרת ירידה מהירה בדרך אל ה'פליטה'. וכדי לחפות על הדלות מציבים לעין-רואים הרבה נרתיקים... ריקים, עומדים המשרתים לפני תיבותיהם ויודעים את הסוד: יודעים הם, שאין בהם בנרתיקים כלום,—יודעים ומחשים, לא נאה, שיהא הדבר ידוע לבריות, ובשעה שהרבה, בתים אחרים, קטנים וגדולים, הולכים למיתה על-ידי המשבר הכללי, מדמים עדיין הכל, ששם, בבית הישן-נושן, הממנורות עדיין הן מלאות,—ודר נחמן סירקין, הריקד בסאנקליוט על חורבות איראליה, הולך לבקש מחיה אצלנו...

אבל אולי די להתחפש? אולי די לשחק במשחק-הספרים? אולי מוטב שנשליך את הנרתיקים הריקים לחוץ ובמקום זה ננסה לדון בכובד-ראש על הסבות שגרמו למצב כזה?—וכי המצב הוא באמת מסוכן — בזה אין שום ספק, כמובן, לא זו היא העקה העיקרית, שלא יכולנו להפיק תועלת מדינית-כלכלית משעת-הכוש, שלא רכשנו לנו קרקעות הרבה בארץ-ישראל, שלא נגשנו לגשם את רעיונו מיד—אם יש איראֵל סופו להתגשם; העקה העיקרית היא—שאין אנו חיים על האיראֵל שלנו שאין הוא לנו מקור-חיים.

רוח-ציה עברה על שדותינו והחריבה את הכל. אין ניצוץ של התלהבות במחנה הציוני. נתמעט הטפול בפרובלומות חשובות בכלל ובפרובלומות ישראליות בפרט, הקולטורה מונחת בקרן-זווית. כל-כך נתרגלו אל דברי-התפל של העתונות הציונית הבאנאליה שלנו, אל הכרוניקה שלה, אל חשבונות הקרן-הלאומית, עד שכל מלה, שאין לה שייכות ישרה אל הניכח-האטריה האיטלקית, נפגשת בחמה כבושה. דבר זה אפשר היה לראות בקבלת-הפנים, שהיתה לו למאמרו האחרון של אחד-העם ב, 'העומר' כרך שני. אפילו האבטוריטט שלו לא עמד לו לאחד-העם, שתייחסו למאמרו בכובד-ראש. הכל בקרו, הכל לגלגו, הכל זלזלו את דעותיו. והרי הדברים הללו היו עושים רושם לפנינו. אמנם, הצורה, שבה נאמרו הדברים, לא עלתה יפה, לדעתי, אבל הרי לא את

הצורה בקרו. שחקו ולגלגו על שזכר אחד-העם בציוניות הישנה שלו, כעסו על שיש לו כח-זכרון כזה: הציוניים שכחו את הכל זה כבר... והתיחסות זו למאמרו של אחד-העם מראה ביחוד על כל הדלות והריקות ועל כל הפחיתות הרוחנית של הציוניות עכשיו, שנים אחדות קודם היו חושבים את אחד-העם לנביא, זה היה בעל-המחשבה שלנו, הפילוסוף שלנו, ביסודה של הפרוזה זו היתה מונחת קטנות-המוחין שלנו, כל-כך דלים וריקים אנו, עד שפובליציסט רציני ובעל-כשרון מתעלה אצלנו למדרגת נביא¹; הכל היה אז בעינינו גדול מכפי ערכו, אבל הקטנות אינה רעה כהפראית, כהבארבארייט, ובקבלת-הפנים, שערכה העתונות הציונית למאמרו של אחד-העם, לא קשה לראות מדה גדולה של פראות...

הטפוס של הציוני-הקולטורי הבינוני הולך וכלה, עמקן לא היה טפוס זה מעולם. סוף-סוף לא ידעה תקופת הציוניות הקולטורית שום דבר, שהוא עולה על הספר, על פרשת דרכים, על ההיסטוריה של דובנוב ועל מחברתו של ברנאר לאזאר, האנטישמיות, אבל בציוני הקולטורי היה, לפחות, ריח-תורה: הוא היה, מוקיר-רבנו, הוא היה מכבד את הספר, אפשר היה לשמוע לפעמים מפיו, מלה יהודית, אפשר היה לשוחח עמו על היהדות, היכן הוא טפוס זה עכשיו? דל וישן היה, אבל, איך שיהיה, הציוניות היתה לו רעיון ולא פרמה גדולה.

במובן הרוחני והקולטורי עומדים הציוניים הבינונים כמעט על המדרגה היותר שפלה, כי כל אפיה של הציוניות החדשה היא אתה אי-קולטורי, דוקא איתה המפלגה, שחרתה על הגלה את תחית הרוחנית של העם, דוקא איתה המפלגה מתיחסת אל שאלות קולטוריות ורוחניות בבטול, שקשה למצוא דוגמתו, והעתונות עוד מרבה ומגדלת בטול זה, כל עתונות מפלגתית באנאלית היא, אבל העתונות שלנו באנאלית היא ביותר, נוסף על זה לא תמיד כשרה היא, כי הטון האיפטימיסטי באמת חטא הוא לה.

העדר-רוחניות זה של המחנה הציוני הוא הוא שגרם לכך, שהציוניים אכזרו כמעט את כל האמון, שהיה העם נותן בהם, אמנם, היהודי בן-העיירה פונה אליהם עדיין בשאלת-עצה, כיצד נוסעים לארץ-ישראל, כיצד קנים, ביירה ועוד, אבל ההגמוניא הרוחנית זה כבר יצאה מידיהם של הציוניים, יותר נכון — הם עצמם אבדו אותה בידים, הציוניים שוב אינם עושים רושם, משועממים הם נאומיהם, משועממים עד לזרא הם סיפוריהם, בני-הנעורים, שהם באמת לאומיים, שיאבים ממקורו של פרץ ולא ממקורם של וולפסון וגרינברג, כי האחרונים הם עדים נאמנים לא על זריחתה של הציוניות, אלא על שקיעתה — על התהפכותי של דבר גדול לדבר פחית מאד, הם עדים נאמנים על הדלות הגדולה שלנו והם מספרים לנו, שעברה ה, שבת' של הציוניות והגיעו לא ימי-מעשה סוערים, כשה, חול' עצמו נעשה, שבת', אלא ימים של שעמום, של ישיבה תדירית על-יד החנות הפעוטה ושל צפיה, לפדיון' של פרושות-נחושת.

בתולדותיה של הציוניות לא היו עוד ימים כימינו, שבהם נעדרת השפעתה על ההמונים למדרי, ואם אף-על-פי-כן יש להציוניות אפילו עכשיו ברק חיצוני ידוע, לא בא לה ברק זה אלא על-ידי הריקלאמה, שעושה לה העתונות המפלגתית, כשאתה בא אל מנהיגי הציוניות בטענות ובתוכחות וברעיונות מעציבים על מצב התנועה עכשיו — מיד הם מראים לך שבועון ציוני, שיוצא באסג כלשון קרואטית; ודבר זה עושה רושם: אפילו כלשון קרואטית! — ואין איש שם על לבו, שעל אותו האורגאן הקרואטי מרחפת הרוח של Die Welt עם הפובליציסטיקה המימית שלה, ופעמים שנפטרים מן הקובל על הציוניות של עכשיו במארכה באה משאננהיי או בחותם על, העולם' מכללותא, התרוממות-הרוח נעשית שלמה כשאחמד-ריזא מביע דברי-שבת

(1) מר גוריליק, כפי הנראה, אינו יודע להבדיל בין פילוסוף ובין נביא: העמידה-על-הדעת עושה את הנביא, ולזו אין שום יחס אל, דלות וריקות" (המערכת).

לעם ישראל או כשהולכים בקושטא כבוד להכם-בשי, והרי באפקמים חיצוניים משתמשות לעתים קרובות דתות ותנועות חברתיות בשעת-גסיסתן, כרוב הדגלים, כרוב החיצויות, כרוב ההוד וההדר—כן עסקו הפצעים הפנימיים וכן רבה החולשה. השעה המדינית הגדולה מצאה אותנו בלתי-מוכנים—פראזה זו נשמעת עתה מפי כל, אבל כלום אפשר היה בלא זה? כלום דאגו הציוניים לכך, שרעיונם יכה שרשים עמוקים בנשמתו של העם? כלום עסקו בפרופאגאנדה—בפרופאגאנדה, לא באימאציה? תמיד היו רק מרפרפים על-פני הרעיון, תמיד היו מסתפקים במחברות זלות, תמיד היו מצפים ל"ראקטיבה" יפה, שתפליא ותפתיע, אבל ה"ראקטיבה" סוף סוף חדלו לפעול אפילו על קלי-הרעת, והאינטליגנציה הלכה לה, לאן?—היא לא הלכה לשום מקום קבוע; תועה הוא, נע-נדר הוא קומץ האינטליגנציה הישראלית הלאומית ומבקש את דרכו, והוא מוצא נחמה פעמים בתיאטרון ישראלי, פעמים באיזה מאסף ופעמים בירחון חדש. תועה הוא, ואף-על-פי-כן אל הציוניים אינו הולך. מפני-מה?—פשוט, מפני ששם אין מה לקחת. היהדות מועטת שם; לא תנועה עממית, לא רעיון עמוק, אלא "קונטור" ומשרתים יושבים בתוכה, אמנם! משרתים דייקנים, אבל מחוסרי איניציאטיבה כל שהיא.

וכך באנו למצב זה, שהשעה ההיסטורית מצאה את העם נרדם, את המפלגה הציונית—חלשה חולשה קולטורית ורוחנית ואת החלק הלאומי היותר משובח של האינטליגנציה העברית—מתיאש ונעצב.

יש עובדים, יש הסתדרות, אולי יותר גדולה בכמות משהיתה—הפוסטה בועד המרכזי בדאי מרובה היא מכפי שהיתה קודם; אלא שכל זה נעשה מעשה-אבטימאט, בלי אמונה.

להרוב הגדול אין הציוניות אידאָה, אלא הרגל, "מצות-אנשים מלומדה". בלי אמונה, קונים" שקל ובלי אמונה כותב הפובליציסט הציוני את מאמריו. כיצד אירע כל זה? כלום מקרה לפנינו? או אולי יש כאן איזו סבה עיקרית?

ב.

הציוניות לא רצתה מעולם להיות אידאיה לאומית ושאהה תמיד להיות קבלנות לאומית. שאיפה זו עוברת כחוט-השני בכל ההיסטוריה של הציוניות; אפילו בחבת-ציון הישנה ניכרת היתה מגמה זו, ש"אחד העם" נלחם בה בכל תוקף. הד"ר הרצל היה כולו מסור לה למרות רוחו הפיוטי, ועסקנים ציוניים כוולפסון, ווארבורג ובדומה מכל-שכן; אלו אינם חושבים את הציוניות אלא לעסק ידוע בלבד.

הציוניות היתה תמיד קבלנות לאומית. אבל, אם לא היתה אידאיה לאומית, כלום יכולה היתה ליעשות קבלנות לאומית גדולה באמת? ואמנם, אפילו קבלנות כזו לא נעשתה הציוניות ובמקום רעיון בעל תכניות גדולות נהפכה לחברה אגריקולטורית בעלת-הון מועט מאד.

הציוניות לא רצתה להיות רעיון לאומי. על-כן קראה עתה שמיטה, ובסבה זו עצמה יש לכאר כמה חזיונות חשובים בציוניות, שאך מפני קלות-הרעת והבאנאליות השוררות במחנה הציוני אפשר היה שלא לשים לב אליהם.

כל מי שחשב מחשבות על הציוניות ועל ערכה בחיי-ישראל בעל-כרחו נולדה במחו שאלה זו: מה היא סבת הדבר, שהציוניות החדשה היתה עניה כל-כך בתוצאות קולטוריות ורוחניות?—בשום מקצוע שהוא אין השפעתה של הציוניות מכרעת. ספרותנו הפעומה והדלה צמחה מחוץ להשפעתה של הציוניות; היא התפרנסה ממקורות אחרים, אמנם, אנו, הציוניים, מיחסים לעצמנו את ביאליק. אבל ביאליק הוא האחרון מבני-

הישיבה שבולוויץ יותר משהוא בנה של הציוניות, ואפשר, שביאליק הוא המהיקאני האחרון של העבר היפה יותר משהוא נמיעה ענקית של היום. בכל מקום ובכל זמן היתה תנועה לאומית הולכת שלובת-זרוע עם תחיה לאומית. בכל דבר ודבר, מן הספרות והאמנות ועד המפה שעל גבי שולחנו של אבר פשוט, ניכרים היו בשעת תנועה לאומית סימני-התחדשות. בבית ובחוץ, בשירים ובספרים מורגש היה איוה חדוש, שהיה מבשר את התחיה. —הספרות הציונית החדשה אינה יודעת אפילו ספר אחד, שיהא ראוי לתשומת-לב ידועה, שיהא יכול להחזיק מעמד במשך עשר—חמש-עשרה שנה. הסופרים-הפובליציסטים הציוניים לא העשירו את הכרתנו כמעט בשום רעיון עמוק; ד"ר הרצל נתן לנו במתנה את כשרון-ההסתדרות הנפלא שלו; אבל כל מה שכתב בשבילנו טבוע במשבע של השעמום ומחוסר כשרון ומעם לגמרי. אלמנזיאלאנד של הרצל עומד במדרגה נמוכה מן הספור האוטופיסמי היותר גרוע, אני לא זכינו ליהנות מרוחו הספרותית של הרצל, יפה היה כותב בעתון הכללי Neue Freie Presse; לנו היה נותן אך פירורים מכשורנו. כי אף הוא מעה אותה הטעות הנוראה, אף הוא חשב, שבעיקרנו אין אנו, בני-ישראל, נצרכים אלא להסתדרות ולאנימאציה ולא לספרות ולפרופאגאנדה. ומשום שחשב כך השתדל יותר לנאום יפה מלכתוב יפה. העיקר היה לא הרעיון, אלא העסק; העיקר היתה לא שנהיה איוה דבר, אלא שיהיה לנו איוה דבר...

ומה נאמר על מאכס נורדוי? נורדוי בעל-הכשרונות והפאראדוכסים בא אלינו, הציוניים, דוקא בשעה שחשכו מאורותיו, בשעה שנעשה כמעט 'יורד' ספרותי. אנו, היהודים, ובפרט הציוניים, מסתפקים במועט אנו בתביעותינו, ולפיכך אין לשום עם גאונים במספר שיש לנו. על ראשו של מי אין אנו מניחים זרי-דפנה של תהלות ותשבחות? מסתפקים במועט אנו, ואף-על-פי-כן יאמר-נא לנו איש, אם זוכר הוא בכל כתביו הציוניים של נורדוי אפילו עמוד אחד, אפילו שורה אחת, שיעמיק את הרוח, שיליבו את הנפש, שישפיעו השפעה קיימת ומארכת-ימים. לא, עמודים ושורות כאלו קשה לזכור מפני שאינם מרובים, מפני שכמעט אינם, והם אינם מרובים לא מפני שנורדוי שוב אינו יכול לכתוב. בפנותיו של עשיר שירד מנכסיו מתגלגלים אף דינרי-זהב. ואמנם, מומן לזמן מביע נורדוי פאראדוכסים מצוינים שונים. אבל אותם הוא מביע לאחרים, אותם הוא מפרסם בעתונים הכלליים Neue Freie Presse, Vossische Zeitung, במחיצתנו די לו להופיע הופעה תיאטרונית של אגמאטור ואין לו צורך להופיע בתור בעל-מחשבות בודד ומעמיק לחקור. ומה הם כל אותה החכה לנאומים וכל איתו שויון-הנפש, וכמעט השנאה, אל הספר? כלום מצוידת-באסמיליה היתה לפנינו, שחייבים היינו לכבוש איתה ולהרסה מיד ורק חסר היה קאמיל דימולין שלנו, שידביק אל כובעו את התיו הירוק ויקרא את העם אחריו? הרי לא כן הוא הדבר! אם יש באסמיליה—לא חיצונית היא אלא פנימית; ובכדי להשתחרר מן הבאסמיליה הפנימית נצרכות מלות עמוקות שבעמוקות, ספרים חשובים, שמתקיימים לאורך-ימים, צריך שתהא מהפכה פסיכולוגית קודם—ולזה אין צורך בנאומים.

אבל הבולמוס של תקופת-הקבלנות אחז את הכל, הכל התמכרו בנפשם ובמאודם אל ה,פיויקה' ובטלו את ה,מיטאפיויקה'. וסופר פקח ובעל-כשרון כזננוויל התחיל עוסק בחפוש ארצות, בענין-אוגאנדה, קירינאיקה וכדומה—והדיפלומאטיה הזולה המיתה את המספר שבזנוויל. עתה כבר ברור לכל, שהרבה יותר הנאה היתה לעולם הישראלי אילו היה זננוויל יושב בחדר-משכיתו וכותב ספרים ולא היה בא במשפט-של-שמות עם הציוניים, —אותו המשפט, שהפסדו הרוחני והאסתטי, שגרם לרעיון הציוני, גדול כל-כך מפני שבו הובלט אפיה הקבלני של הציוניות ביותר; על-ידי כך נתברר, שהציוניות היא עסק, עם יוריסקונסולט מיוחד, עם דברי-ריב ומשפט, ומובן, איפוא, מפני-מה

נפלו מחיאות-הכפים היותר סוערות של הקונגרס השמיני בחלקו של איזה מזור, שנרב 100,000 פראנק לטובת ה"גימנאסיה העברית" שביפו. מאה אלף פראנק—זו אינה שיטה פילוסופית, אינה יצירה לאומית, אינה דראמה; זהו ממון, מומונים—הבו גודל! הידר! הידר!

הדבר הראש והראשון הוא—מעשיות. כל המרבה במעשיות הרי זה משובח, אין אין אנו, ברוך-השם, ילדים, והרגשנות למה היא לנו? והמעשיות הזריות, השכל הקטן, הזהירות והפכחות גרמו לכך, שבשנים תנועה אין מספר גדול כזה של סוחרים וחנוונים כבתנועתנו, כאן היא סביבתם. כאן הוא האויר לנשימתם.

וולפסון, קאן, קאצינילסון—לא מקרה הוא, שהם עומדים בראש הציוניות; זהו השלט, הסמל של הציוניות בהיה. מקרה הוא מאכס נורדוי. כשאתה רואה אותו בפרוידיון, בין אמתות-הזהב, אתה נד לנורדוי החכם, לנורדוי בעל-הפאראדוכסים, שבעצמו אינו אלא פאראדוכס בחברה זו של "הוצאה והכנסה". הוא מיותר כאן, אין הוא כאן אלא לשם נוי, לשם דיקוראציה. חשוב הדבר, שבשירות המסך ולפני עיני הקהל תופיע תמונה נהדרת, יתנוסס בה גם נורדוי עם וקן-הכסף שלו ועם נאימו המראדיוני האחד. יותר מנאום אחד אין מן הצורך, שהרי נורדוי הוא סופר, אידיאליסט, ואין בו צורך בשאר ימי העבודה הריאלית. ואמנם, נורדוי נוסע לו תמיד מיד אחרי יומו הראשון של הקונגרס.

וכמה פחותה היא הרוח השוררת בימי-הקונגרס כולם, חוץ מן היום הראשון ודרשת-הפתיחה שלו! כמה משועממים הם ימות-החול של הקונגרס! כלום אין אתם מרגישים או בריחה של בורסה?

וכדי שיראו כל החושבים את הציוניות לרעיון לאומי את מעותם בחוש, פותח הבאנק הלונדוני שלנו שלחניה בהאאן, ולסיתרי ווארשא ומאשקינט נעים ביותר להחליף ממון בבאנק שלהם. קודם-כל אני אנשים מעשיים, ומי שמטיל ספק בזה יכול להוכיח בזה בעצמו: באנק יש לנו...

הקוראים יכולים לחשוב, שרוצה אני לעשות את הציוניות לענין ספרותי בלבד, לרעיון מופשט בלבד. לא כן הדבר. בודאי אין אני מהפך בזכותו של החפזון המסוכן בהגשמת האידאול; מעולם לא דחקתי את השעה ולא הוצאתי מתחת עמי את המלה: "אימתי?"—אבל אין זאת אימרת, שצריך להתיחס בשיוון-נפש לעבודה מעשית וממשית, אין זאת אומרת, שכל צעד מעשי לפנינו אינו צריך לשמח. כשיוצא אני במאמר זה במחאה עזה נגד המעשיות שבנו אין זה אלא מפני שהציוניים גרשו את הסאה ומכרו את נפשם לגמרי לשטן-של-המעשיות,--לא לשטן הגדול, שנוטע בלבבות יראת-כבוד אל עצמו, אלא לאותו, השטן הקטן בעל הקרנים הקטנות ובעל הזנב הקצר כונכו של כלב דאג'י. לא למיליארד אנו משתחווים, אלא לפרומה. הרי אין בקופיתנו כלום חוץ מפרומית-נחושת, ובגלל הפרומות הללו שכחנו את הכל. שכחנו את הרעיון הגדול ונעשינו לאחת מן המפלגות היותר אי-קולטוריות שבעולם. קראנו בשם מפלגה לאומית—וכלום לא עשינו כדי להעשיר את מקורותינו הלאומיים, שהולכים ונחרבים, אבדנו את הבנת חשיבותם של ערכים רוחניים-לאומיים. בצניסמוס ממש אנו מתיחסים אל כל מה שאין לו שייכות אל הבאנק, אל הקרן הלאומית ואל יער-הרצל. בשעה שאין לנו בקופיתנו אפילו סכום-הממון, שיש לו לבית-ועד הווילוספידיסטים שבלונדון, ממשיכים אנו על עצמנו את הבטיחות של המיליארדיר וואנדרבילד. מתהדרים אנו בשנאתנו ל"מימאפיוקה". מלת-הגנאי היותר קשה שלנו היא: בעל-דמיון, וכנוי-הגנאי היותר נורא הוא לנו ה"פיימן" בפרט, ו"איש-הספר" בכלל. ואילו באמת היינו מעשיים גדולים—החרשתי; אבל היכן היא תעלת-סואץ שלנו? היכן היא מגדל-עופל שלנו? אם אין אני טועה, אין לנו עדיין אפילו לשכה-אינפורמאציונית מסודרת יפה.

פיוזיקים" גרועים אנו לעת-עתה, ולמה זה, איפוא, אנו שונאים כל-כך את המיטאפיוזיקים? — למה אנו מתיחסים בשנאה כזו אל אקדימיה-לאמנות, אם לא למדני עדיין את חכמת עבד שטיח-דמשק, ומסגרותיו של, בצלאל' מצטיינות עד היום בחיסר-מעם, שקשה למצוא דוגמתו? למה זה הדלה במחנה הציוני החבה לאחד-העם הרוחני, אם עדיין אנו מעשיים כל-כך גרועים ולעת-עתה קשה להראות אפילו על מקצוע אחד, שאפשר יהיה לומר עליו: „כמה כשרון וידיעות נשקעו בו וכמה טוב-מעם הוא כולל בתיכו!" —

מאנש-שסטר וליורפול מכיכדות הן על הבריות, יכול אני לקלל את הרעש-של-ניהיגוס, את העשן ואת הוזהמא שבהן, אבל אי-אפשר שלא אחלק להן כבוד: מאנש-שסטר וליורפול כח הם.

אולם כשכונים בחיפה, בתחתית הכרמל, בית-חרושת קטן של בורית ומעמידים פנים כאילו ע"י זה נעשינו סוחר-מאנש-שסטר — הוי, כמה מנוחך וכמה אוילי הוא הדבר הזה!

הציוניות נועדה להחיות את העם, קודם-כל, תחיה רוחנית, לפתור שאלות כלכליות אנושיות-כלליות אי-אפשר להציוניות, לכך יש אידיאלים אחרים, ששואפים להכניס הארמוניה כלכלית בין כל בני-האדם שבעולם¹, וזאת היא אחת; ושנית — ידוע לכל ציוני, שסוף-סוף עתיד רוב היהודים להשאר בארצות-הגלות, וארץ-ישראל אינה צריכה לשמש אלא מטרפולין רוחנית בלבד, „את תעודתה העיקרית הזאת של הציוניות — להחיות את העם, קודם כל, תחיה רוחנית — שכחו הציוניים של עכשיו לגמרי והתמכרו כולם להמעשיות, ואילו היתה מעשיות זו, לפחות, עצומה! אבל הרי יודעים אנו, כמה שזה היא המעשיות שלנו, ולמה, איפוא, כל הרעש הזה? ולמה אנו עושים את מעשינו הקטנים, בעסק גדול, ומשכיחים בסבתם כל עבודה רוחנית?

טעות עיקרית אחת טעו הציוניים, המהזיקים בציוניות היו צריכים להיות לא מפלגה, אלא כת דתית, האמצעי הראשי שלהם צריכה היתה להיות פרופאגאנדה ולא אינשואציה, עד שהציוניות תצא אל הרחוב מוטב היה לה שתהא שנים מרובות במרתף ובעליה; צריך היה לבקש מקודם את האישיות ואחר-כך את ההמון. — אבל המנהיגים הציוניים משתדלים זה כמה שנים אך ורק לפשוט מעליהם את בגדי האידאליסמוס, יש להם תשוקה עזה להשאר ערומים לגמרי, ובמובן זה עשו חיל: ערומים הם לגמרי, בלי לבוש. במקום תנועה לאומית כבירה נבראה חברת-אחריות עניה עם קבוצה שלמה של מחברות צנומות, שהן דומות כל-כך ל„פריינקוראנטים".

הרדל הקולטורי והרוחני, חלול האידאול, מה שלא יכולנו להרים את האידאול שלנו למדרגה העליונה של פרובלימה עולמית, — כל זה נגרם לכך, שהאינטליגנציה היותר טובה, היותר חזקה במובן הרוחני, עזבה את הציוניות אחרי שקבלתה ורבים מאינטליגנציה זו לא דבקו בתנועתנו כל-עיקר.

במשך ט"ו השנים האחרונות הוליד עם ישראל מחנות של בני-נעורים בעלי לבבות חמים, נפשות יפות והתלהבות חזקה, שהיו שואפים להקריב קרבנות. הרבה כחות אידיאליים היו כאן. בהתלהבות מיוחדת במינה התמכרו בני-הנעורים למקסמי-הכוב שלהם, ומכל הכחות הפנימיים העשירים, מכל הקרבנות, שהקריבו צעירינו, לא הועלה כלום על מזבחיו של הרעיון הלאומי.

היו לנו צעירים שאמרו: „המות? — אין אנו מתיראים מפני המות?" — ואמנם, הם היו נבירים. אולם את חייהם מסרו לאחרים ולא לנו, שאנו קרובים להם יותר. ולמה היה דבר הזה? מה היא הסבה? במי האשם? כמובן, אין לך דבר יותר

¹ לברור הדברים האלה וכוונם עיין המאמר „הצד הכלכלי שבציוניות" להד"ר יוסף קלוזנר ב„לוח-אחיאסף" תרס"ה, עמ' 149—159 (המערב).

קל מלהשיב במאמר. המושגר, המבאר את הכל בהתכוללות, ב.עבדות בתיך חירות' ועוד בדברים כאלו, שנוח מאד לאמרם בשעה שאין רצון לחשוב מחשבות, אבל—אולי אשמים אנחנו? אנחנו, שלא יכולנו להוציא תועלת מרעיונו, למשוך אלינו את הלבבות הצעירים והאידיאליים?

בנים, שעוזבים את בית אביהם והולכים להיות סמוכים על שלחנם של זרים— כלום תמיד יש להאשים רק אותם? כלום אין להעלות על הדעת, שמא אשמים האבות, שלא יכלו לקשר את נפשות בניהם אל עצמם?

אין בורחים מרוב טובה...

זהירות יתרה נצרכת במנהג עם בנים טובים ונאים, אל בני-הנעורים הנלהבים ובעלי החלומות צריך לדעת מה לדבר. צריך לדבר אליהם דברי כבושים, דברים חמים, ודברים כאלה לא היו להם לציוניים, ואינם גם עתה, כשרוב צעירינו רוצים היו, אחרי שהם עיפים ומתיאשים מנדידתם הארוכה, לשוב אלינו—ואינם שבים, בשעות כאלו צריך שיהיו האבות יכולים להשיב את בניהם, הנה סובבים הם, התועים, מסביב לבית, רוצים ליכנס, וכלום הם ממתנים אלא שיצאו לקראתם אל פתח-הבית ויקראו להם בדברים רכים ולוקחי-לב...

אבל דוקא רוך זה חסר לנו, לאסוננו, נעלם מאתנו הכשרון לקרוא לתשובה, ובני-הנעורים שנקפאו בכדידותם עדיין הם תועים מסביב—ואינם נכנסים, ואינם חוזרים... חוץ מן הד"ר סירקין, כמרומני, שהוא, בכלל,—עד כמה שיש לראות מתוך מאמריו האחרונים,—מוכן תמיד לחמוא ולשיב.

ג.

הציוניות לא היתה מעולם רעיון לאומי, מתחלתה שאפה לעמוד על קרקע מוצק והשתדלה להתראות כעסק מכוסס, בעיקר הדבר דאגו הציוניים, שמא יאמרו המתנגדים, חס-ושלום, שהציוניות היא אוטופיה, אין לשכוח, שזה היה בזמן שלטונו של ה,מאמריאליסמוס ההיסטורי, בשעה שהכל מאסו באוטופיות, המיכניקה העזרת והחוקים האיקונומיים הנסתרים בלעו את האישיות לגמרי. זה היה זמן, שבו היה כל חייט והייט נוטל רשות לעצמו ללגלג בשם המדע על הפרופאגאנדיסמ המפורסם ווייטלינג ולחשוב את פרודון לבור, האנושיות—כך היה פסק-ההלכה של התיאוריה השלטת בזמן ההוא— אין לה ברירה, על-כרח נשמעת היא לפקודתו של החוק ההיסטורי. פעמים שמותר לו לאדם להניע קצת את הגלגל, אבל רק להניע בלבה, ובכלל אין לו לאדם שום דעה בעולם, והסוציאליזמוס עתיד להתגשם אפילו בעל-כרחו של הפרוליטאריאון.

כך היו חושבים בימים ההם, לפני עיקר קדוש זה היו כורעים בדרך בין במושבותיהם של הפועלים בין בחוגי הפרופיסורים והסופרים. המארכסיסמוס היה אז הרעיון היותר מודרני, והציוניות, שלכאורה אין לה שום שייכות אל המארכסיסמוס, ירשה הימנו הרבה ותמיד היתה שמה לב לתביעותיו, ולפיכך היתה הציוניות חוששת תמיד, שמא יחשבו אותה לאוטופיה, וכלום לא היו ד"ר פאסמאניק מצד אחד וז'אבוטינסקי מצד השני חושבים למצוה רבה להוכיח בדרך הנדסית (העיקר—הנדסית), כי כחות עזרים הולכים ומביאים לידי-כך, שארץ-ישראל תהא בידיהם של היהודים, אחת היא אם ירצו היהודים בזה או ימאנו, וכי החוק האוביקטיבי של ההיסטוריה יביא לנו את הגאולה מאליה? אפשר, שעמוק-עמוק בלבם הרגישו בעלי שיטת הציוניות המדעית, כי אין חוק אוביקטיבי בעולם, שיהא דואג לקיומו של עם-ישראל, וחוץ מן היהודים אין זה נוגע לשום אדם ולשום כח שבעולם; ואם אף-על-פי-כן היו בונים את הציוניות על יסוד מדעי דוקא, לא היה זה אלא מתוך יראה ספני, מה יאמרו הבריות, לא היו רוצים להיות נפלים מאחרים, אמנם בשעה שה'שוק' היה מלגלג על האוטופיה נתעשר

העולם ברעיון יפה מאד—ש, אותה המפה הניאוגראפית, שאין ארץ-אוטופיה רשומה בה, ראויה לקריעה' (אוסקאר או אילד). אמנם, השיטות האינדיווידואליסטיות התחילו אז להתפשט והציוניות יכולה היתה למצוא להסמוכים—אם יש לה צורך בכך—בראיות יותר יפות מן הראיות של הכחות המיכניים העורים, אבל—איני יודע מפני-מה—בכוונה יתרה הקשיבו הציוניים לדברי ה, שוק'—וה, שוק' היה מגרש אז מעל-פניו את האוטופיה בלעג.

חץ כזה, מונחת בפסיכיקה הלאומית שלנו שנאה כבושה לכל מה שמעבר לגבול המציאות הממשית. אין אנו יודעים את ה, התלהבות אל הרחוק'. להדבק יכולים אנו רק בדבר הנראה לעין; בכדי לאהוב דבר עלינו לאחוז את הדבר הזה בדיננו, לדברי המרגלים, שבאו מארץ-כנען, לא היו אבותינו מאמינים, וצריך היה להראות להם בחוש אשכול ענבים מן הגדלים שם...

אם תרצו אין זאת אנדה'—דברי הרצל אלה חביבים ומפורסמים הם מאד בין הציוניים. אבל לשוא אנו מתגאים בהם. כל המשבר של עכשיו אינו אלא תולדה מעציבה ממה שהציוניות לא היתה אנדה. לאילן הציוני לא היו ענפים מרובים ופירות מתוקים מפני שקרניה החמות של אנדה קרושה, של אוטופיה, לא אצלו מהודן עליה, מיכן, כי את הקריאה, לשנה הבאה בירושלים' אין לחשוב לקרנים מאירות כאלו, שהרי אף היא לא היתה להציוניות המדינית אלא שריד רומאנטי חסר-ערך. נטיות נאות דורשות אקלים יפה. אין התמר פורחת אלא במקום שחמתי מרובה. האילן הציוני מוכרח היה להתכמש ולהיות לאילן-גנם מפני ששמש-הברכה של האנדה לא זרחה עליו. הציוניות לא היתה דת לאומית, רעיון לאומי. העיקר היה—להוכיח, שהציוניות יכולה להתגשם, שאינה חלום. אין אני יודע עוד מפלגה אחרת, שהיא עוסקת כל-כך בשאלות, מתי' ו, כמה', שהיא משתדלת כל-כך להוכיח, כי מטרתה יכולה להתגשם, כמפלגה הציונית. בעצם, אין כל ההיסטוריה של הציוניות אלא שורה ארוכה של הוכחות ממין זה. להעמיק את הרעיון, לזרוע בלבבות, לשיר על לכו של העם, לקחת את לכו באנדה נחמדה ולעורר אותו בזה,—כל אלה נחשבו לדברים של מה בכך. וכלל הונח, שנעורר את העם בשעה שיהא בדינו מופת חותך לאמתות הציוניות מעין המושבה קוסמיניה...

בלי דעת שללו הציוניים עצמם את האמון בהם, כהמרגלים בשעתם חשבו גם הם, שלא יאמין להם העם אם לא יביאו עמהם את אשכול הענבים. והכל התחילו משתדלים, להביא' בהקדם האפשרי ובכמות היותר גדולה. כל דבר קטן מתגום עי' הריקלאמה, כדי שלא תחלש, חס-ושלום, האמונה באפשרות התגשמותה של הציוניות, כדי שלא יחשיב מי שיהיה, שאין הציוניים יכולים להוכיח אפשרות זו. פימיסיסמוס זה ביחס אל העובדות, סנידה-לעיבדה זו, סבתם בהשקפות המאמיריאליסטיות השלטות מצד אחד ובפסיכיקה הסחרנית-החננית שלנו ושנאתנו ל, מיטאפיזיקה' מצד שני. ומה היתה כל פעולתו של הרצל אם לא הוכחה מתמדת, שההתגשמות אפשרית היא? מי יודע, אולי פסקה דפיקתו של הלב הרגש על-ידי הטראגדיה הפנימית, שנתגלמה בתוכו: היא, הפייטן והסופר, נעשה אורגאניזאטור בעל-כרחו. הרצל מתירא היה לבוא אל העם בדברים בלבד,—שלא לא יאמינו לו; ועל-כן מהר לבוא במעשים. הוא יוצר מוסד אחרי מוסד, בורא אטמוספירה מלאכותית של, עבודה' בלתי-פוסקת, מנהל משא-ומתן דיפלומאטי. הרצל משתדל לעבוד ככל האפשר יותר, להיות ריאלי יותר ויותר, בהתאמה לפסיכיקה שלנו, שדורשת ראיות ומעשים, ודורשת אותן מיד ובל-הפסק. יותר מכל ירא הרצל, שמה יחשב לאימיסס. וכך כגד בטבעו העצמי, טבע של משרר, של חלום ושל חושב-מחשבות. ואיגאנדה היתה נקדת-הנובה של השיטה, ששאפה להוכיח, להיכח במעשים ממשיים, מיד, בו ברגע.

הרצל הרגיש בפסיכיקה הלאומית שלנו. הוא היה פסיכולוג טוב, אלא שנתגלה

בתור פדגוג-לאומי נרוע. באותה התכונה של הפסיכיקה הלאומית שלנו צריך היה להלחם; בכל מאמצי-כח צריך היה להוציא אותנו מן העבדות השפלה לעובדות.

אם תרצו אין זאת אנדה". אבל אם יש לו לעם-ישראל איזה צורך שהוא—הרי זה דוקא צורך באנדה, שתשיר על לבו, שתעורר בו חלומות, יבשים, ריקים הם לבותינו. זה כבר מצפה עם ישראל לרעיון גדול, שיכול היה לזון את הנפש, לפרנס את חיי-הרוח של העם. חיים אנו עזובים, גלמודים, מגורשים מכל העולם; אבל חיינו אלה היו נעשים יותר טובים, היו נעשים טובים, אילו היה כחי האלהי של רעיון גדול חופף עלינו. עיירותינו העניות, בתינו הממים-לנפיל לא היו נראים או כיתומים, כמו שהם נראים עכשיו. כשהיינו באים אל עיירה כזו לפנות-בוקר לא היינו חשים את נשימתי של המות הנשמי והרוחני...

רעיון כזה צריכה היתה ויכולה היתה להיות הציוניות. אבל, כלום היתה לכך? לא ולא! דוממה, קפאת ברפש של האינדיפירנסיביות מונחת העיירה היהודית, ולכוכבים מאירים הושבים אנו את הרופא או את עורך-הדין, שמנהלים את חשבון השקלים הנמכרים, הוי על "כוכבים" כאלה!

אבל מפני-מה עלה לה לציוניות כך? מפני-מה לא חדרה הציוניות בעם? כלום לא השתדלנו בדבר?

כן, השתדלנו. אלא שהשתמשנו בעבודת-השרירים במקום שצריך היה להשתמש בעבודת-הלב והנשמה והחלפנו את הרעיון הלאומי בקבלנות לאומית. כל-בך הרבינו לעסוק בהוכחות על אפשרות התגשמותה של הציוניות עד שהוכחות אלו נעשו לעצם הציוניות ובמדה שהרבו לעבוד לשם הוכחה הרבה העם להמיל ספק ולדרוש הוכחות חדשות, עבודות חדשות. האיריאל נדחה ולעיקר נעשו שוכחות השקלים ותוי הקרן-הקיימת הלאומית. לא טפחנו ולא רבינו את הנצנים הרכים של הספרות היפה, את פרחי האמנות הלאומית. ומנין תהא לנו אמנות? כלום חושבים אנו לפעמים מחשבות בדבר סגנון לאומי מיוחד? כולנו התמכרנו לפסיכולוגיה של תגר, שמבקש קודם-כל שוק כדי למכור בו את סחורתי.

האמצעי נעשה תכלית. הציוניות המדינית לא ידעה את ימי-הזהב של נוער, שבהם הכל מזהיר ומכריק ואין צורך בדברים ממוששים בידים. הציוניות לא ידעה גם את ימי המחשבה המעמיקה, כשצריך ללבוש מעיל ארוך ולשקוע במחשבות מתוך ישיבה או מתוך הליכה אטית-אטית. הציוניות היתה תמיד לבושה מעיל קצר, כמו שלובש הסרסור הנחפו, מנחם-מנדיל' המפיס...

ואחרי שהרעיון הוקרב על מזבח העסק, לא לפלא הוא, שכל דבר מעשי קל מביא לידי משבר. די היה בשנות-התשעים שלא תעלה בידיו של מי מקין משלחתי המעשית, כדי שהמחנה הציוני יהיה כמתיאש, נסגרו לפי-שעה שערי ארץ-ישראל—שוב משבר בציוניות. ברעיונות עמוקים, שיש להם שרשים עמוקים כנשמת העם, אין מקום לכמו אלה. קטנות נשאות קטנות ואי-אפשר אפילו שיתדמה להמחזיקים ברעיון ידוע, שגורלה של תנועתם תלוי בהן.

מנהיגיו הציוניים וסופרינו הציוניים אינם מאמינים באפשרות, שאישיות אחת או קבוצה שלמה יעשו מעשה רב, שמקורו באידיאליזם אמתי ועמוק. וחוסר-אמונה זה הוא הוא שמקצץ את כנפי דמיונם ועושה את השפעתם על העם לאפס. שכלם הנדסי הוא יותר מדאי; פקחים הם יותר מדאי. אחת מן הסכנות העיקריות של המשבר העובר על תנועתנו היא פקחות מגונה זו, או הבהירות האסורה, כמו שקרא ניטשה לשכלו ההנדסי של ג'ון סטיוארט מיל. כדי להיות ד"ר לאומה, כדי להיות סופר גדול—מי יודע!—אפשר שנצרכת מדה הגינה של תמימות קדושה, אתה תמימות, שפקחים קוראים לה, טפשות, ואמונה זו, תמימות קדושה זו, היא שחסרה לרוב מנהיגיו הציוניים.

ועל-ידי זה נברא איתו מעגל-הקסמים, שקשה לצאת הימנו.

מצב מראני באמת. מצב אחד מרגיש כל אחד ואחד, שכדי שהציוניות תתגשם או תצטרף, לפחות, צעדים חשיבים בדרך התגשמותה, נצרכת התאמצות עצומה של כל הכחות האידאליים והרוחניים שבעם, נצרכת לכך אותה חצי-שעה של חשבון-הנפש, שעליה יוכלו כל האנושיות, לדברי טולסטוי, לשנות את חייה. וברור הדבר שאי-אפשר שתגיע תקופתה השניה של הציוניות, המעבר מן החלום אל המציאות בלי חצי-שעה מבורכת זו. אבל מן הצד השני מתערב ה"שכל הקטן", הספקנות של תגרנים, השמן הקטן בעל הקרנים הקטנות ובעל הזנב הקטן כונבו של כלב דאג'י, ואומר, שאין בני-אדם הולכים אלא למקום שדוחפים אותם האינטרסים האיגוי-איסמיים הפעוטים.

אין לקוות לכולם — כך יוצא בפירוש מדבריו של מר ז'אנורסקי (Pascabъ, № 21, 1909), כי, לפי דעתו, האנשים היותר טובים בשביל ארץ-ישראל הם, בעלי-הון, ואותם האנשים לא יעשו יסוד של אמגראציה, לפי שאין חייהם כאן, בארצות הגלות, רעים כלל וכלל. קשה למצוא אדם שיעזוב את מקומו וידוד לארץ אחרת לשם אידיאה, פאטריוט פרוסי לא יעבור מהאנוכר לכרסלוי, למרות מה, שעמידותה של פרוסיה תלויה במדת התרבות היסוד האשכנזי בפונא" וכו' וכו'.

כמה פקח הוא מר ז'אנורסקי! כמה "ריאלי" הוא, שכלו הקטן! ככל הפקחים מאמין גם הוא אך ביצר-הרע שבאדם, אולם באמינה כזו, יותר נכון — בחיסר-אמונה כזה — איך אפשר להיות ציוני? בשנאה כזו אל היצר-הטוב שבאדם — איך אפשרית היא הציוניות, שבעצם היא, סוף סוף, הלך-רוח דתי-לאומי ולא חברה של מניות? — האנשים הללו, שכופרים בכחו של רציון-העם, כיצד הם יכולים ליטיל לעצמם שם מעוררים לתחיה?

ואם הציוניות אינה אלא עסק, שנצרך לבעלי-הון, ואם כל הצלחתה תלויה באינסטינקטים היותר גסים של האדם, הרי אין שום מקום להתרעם על העם על שאינו עובד לשם תחיתו בארץ-ישראל באנרגיה ובהתלהבות. כי מנין תהא לו לעם התלהבות? מכיון שהנאומים, ה"משולחים" והמטיפים הציוניים דומים כל-כך לסוכני "אורבין" או "אקוויטבל"; מכיון שאין העתונות הציונית עוסקת אלא בלגלוג על חשיבותו של הרעיון המופשט ושל המלה; מכיון שהמחברות שלנו דומות כל-כך לחשבונות של חברה-נפט — איזו רשות יש לנו לקוות לתחיה ואיזו רשות יש לנו לדרוש מן העם, שימצא ענין בארץ-ישראל? — העם מחויר מה שנתנו לו במשך כל הזמן, וכשאנו צוחקים: מפני-מה אין אתם נוסעים לארץ-ישראל? הלא השעה מוכשרת עכשיו כל-כך ואם לא עכשיו אימתי? — מיד משיבים לנו: "קמנים הם הרווחים, אין הדבר כדאי. בסכום של שלשים אלף דובל ארווח כאן יותר; אין הדבר כדאי. מסחר לחוד ואחזה לחוד".

לפני שלש שנים, בדרכי מארץ-ישראל, נודמנתי בספינה אחת עם יהודי, שחור אף הוא משם. הוא היה כועס, מלגלג על ארץ-ישראל. מקלל את הציוניים ומדבר באירוניה על "ארץ זבת חלב ודבש". הוא היה אוהב לגשת אל בני הקטן ולשאול: נו, בני, אין אתה רוצה שוב לארץ-ישראל? — לא, אבא! — היה הבן משיב — והאב היה שוב משחק ומקלל.

לפני שלש שנים הפליא וצער אותי אותו היהודי, עכשיו מכין אני, שאחרת אי-אפשר היה שתהיה. ליהודי זה היתה רשות גמורה לכעוס. את היהודי הרגילו ברעיון, שבארץ-ישראל אפשר להתישב בנקל ולעשות עסקים טובים; את ראשו מלאו בעיניו באנקים, מניות, קופונים. הוא התרגל להמצא בסביבה-של-עסק, היה חותם על העתון הרשמי "Pascabъ", ובו מצא את הספקנות הזולה והבטלנית של אבן-דאוד, את

המארכיסמוס שעבר-זמנו של ז'אגורסקי, ועל כולם—את השנאה הנרולה למיטא-פיוקה, לרוחניות, לכל מה שעולה על אינזרסים עצמיים נסים. אם היה עוד ליהודי זה קצת אידיאליסמוס מימי "חבת-ציון" התנדרף אף הוא עלידי העתונות הפכחית ועלידי דבריה ה"בהירים". והיהדי בא לארץ-ישראל באותן התביעות עצמן, שהוא בא בהן אל היריד שבניז'נובגורוד. מסחר הוא מסחר. העיקר הוא — להתנחל בהקדם האפשרי ובאופן היותר טוב. אין הוא מסכים לסביל בארץ-ישראל אפילו מה שהוא סובל בלי תרעומת באמריקה. אמריקה—זהו ענין אחר, שם אין מבטחים. אבל ארץ-ישראל... להקריב קרבנות אינו רוצה ואינו יכול, שהרי כך הורוהו, שקרבנות אינם אלא "זמירות" אידיאליסטיות. ואחרי שאין בארץ-ישראל כלום משל מאנטשסמר ועסקים טובים לא עשה בה היהודי הלז, שהציוניים תקעו באזניו כל הימים על האושר הנכון לו בארץ זו, עומד הוא וצוח: למה רמיתיני? למה הבאתם אותי לידי עסק ביש? — והוא כועס ומקלל.

והוא צדק, צדק מאוד. קוצרים אנו מה שזרענו...
 . ואחרי כל אלה איך מעוים מנהיגינו להטיף מוסר, לדבר על החיה?—הרי תשובה נכונה משיבים להם מכל עבר ופנה: "אין העסק כדאי"...
 כי מעולם לא היתה הציוניות המדינית רעיון לאומי. היא שאפה תדיר, מתחלת ברייתה, להיות קבלנות לאומית.

כך הולך למות רעיון גדול ורם. הוא היה "יכול לחיות ולהחיות, אילו היתה האמונה שלטת במחנה הציוניים, אילמלא היו דבקים כל-כך בתורה המאטיריאליסטית והמיכנית, אילמלא היתה העתונות הציונית עוסקת רק בהצמדת האמונה ברוח, האמונה בערכם הנדול של האישיות ושל רצון-העם, והרי הצלחתנו, בין במובן הרוחני ובין במובן הגשמי, היתה מרובה מאוד אילמלא השתדלו סופרינו להוכיח, כמה אין מן הראוי לקוות לקרבנות, ולהביא ראיות מן ההיסטוריה, שאין בני-אדם עושים כלום אלא על-פי האינסטינקט הגם של חיה.

—וכי אין הדבר כן? — ישאלו רבים, שאוהבים להביא ראיה מן האשכנזי, שלא יעביר מהאנוכר לברסלוי מתוך טעמים אלטרואיסטיים ואידיאליסטיים. ואולם כל עוד עובדים על שדות קאנאדה הדוכובורים, שעובו את אדמתם ורכושם ויצאו לארץ רחוקה ונכריה רק מפני שלא הרשו להם להאמין במה שהם מאמינים; כל זמן שההיסטוריה מלאה דוגמאות של קרבנות, שהקריבו לא רק אנשים בודדים, אלא אף קבוצות שלמות, על מזבחיו של סמל אחד, של אות אהה, — אין יסוד להמיל ספק בכחו של האידיאליסמוס. והרי סוף-סוף רק על כנפי האידיאליסמוס מתרוסס האדם מזמן לזמן למעלה-למעלה.

ואת הכנפים הללו צריך להזכיר יותר ויותר. אם יש לנו תקוה להנצל הרי היא רק בעזרת ה"תשובה אל האידיאליסמוס". לא לעסקים חייבים אנו להטיף. אלא לקרבנות, לאידיאל.

מה נתנה לנו תקופת-הקבלנות? — לא-כלום. תקופה זו הביאה אותנו לידי שמיטה גמורה, לידי משבר. וכשהשעה ההיסטורית פתחה לפנינו את כל השערים נצבנו כגלמים רוחניים, כסאנקילוטים קולטוריים, בלי אומר ודברים, בלי רצון, בלי אידיאלים, בלי התלהבות.

ורק אם נחיה את הרוח, נעשיר את התרבות הלאומית, נחזק את הרצון הלאומי, נרום את האידיאל ונפיח את אש ההתלהבות, — אז רק אז תהא תקוה לרעיונו הגוסס, שיבריא ויחלים ויהא עוד הפעם לא לעסק, אלא לטל של תחיה בשביל אומה, שהיתה גדולה ועשירה לפניו ועתה היא אוכדת בעניה החמרי והרוחני.

קריקטורות.

דרמה בשלש מערכות (*).

(סוף).

מאת

יצחק קצנלסון.

מערכה רביעי.

הבמה:

שרה-לאה. (יוצאת במהירות ונבוכה מתדרו של שימיק, כשהיא מושכת בכתפיה).
שימיק. (בא אחריה ומניח גם את דלת תדרו פתוחה). הרי כך אמרת לי—תחת הכסת אני צריך לישון הלילה!

שרה-לאה. פושטים קודם את הבגדים!
שימיק. רוצה הייתי לעשות את הנסיון לעיניך... מה הוא הרושם כשארם מונח לו תחת הכסת. הר גדול של נוצות, הר ממש—פני הרי היו מציצים?

שרה-לאה. (מביטה בה ובה). ראובן, אמנם, יצא!
שימיק. (שה ומביט אל מתחת השלחן והורגש), כנראה.

שרה-לאה. את מי אתה מבקש?
שימיק. אמנם, זין מטבעו של ראובן להחבא... ואולם, כלום יודע אני מה שיכול אדם לעשות בשעת בהלה?

שרה-לאה. מה עולה על דעתך!
שימיק. גם אני איני מבין את זה כל עיקר... הנה אני מכיר בבני-אדם שהם מתחילים לירא את פני... לא ידעו אלה שאני מפחד מפניהם הם... ימים רבים הייתי לועג להם, להבריות, ולא יותר, מתוך פה מלא צחוק הייתי לועג להם... יש שהייתי מתבייש לצחוק לו לאדם בפניו, והייתי הופך את פני אל הקיר, במקום שצלו דבק, ומלגלג ומוציא לשון לכתמו השחור שבקיר... ואולם עכשיו אני מתחיל לפחד מפניהם—סגרי, סגרי את הדלת!...

שרה-לאה. (מהתלת בו לכאורה, אוחזת במנעול הדלת ומאימה עליו). הנה שך בא!

שימיק. אמרי: הנה איש בא!—ותחרידיני.

שרה-לאה. התיצב לפני הראי ותראה.

שימיק. גם מבלי שאסתכל בראי אדע שחטמי נוסם באמצע (ממשש בו). הרי!—חברי שלי אחוזו פעם אחת כרסם חזק, והיה חטמו הולך ומתאדם באמצע פניו בתולע... והיה יושב ימים אחדים כלוא בתוך ביתו מבלי שיראה החוצה...

וכי מה את סבורה? כלום יפה הוא לצאת החוצה בחושם שכזה בראש?
ואולם אנכי ראתיו—אוי, אוי, כמה אדום היה, ועוד היה מתעכש וזורר...
סגרי את הדלת, סגרי!

שרה-לאה. כלום צריך מי לבוא?
שימיק. אינני יודע... ואולם שמא יבוא מאן-דהוא — לא יבוא לפתע ובלתי
צפוי... יהא מתדפק תחלה בדלת.

שרה-לאה. רק דורה וראובן באים, זילתם אין מי שיבוא היום הנה.
שימיק. שנים אלה... ואולם, ראוי-גא, שרה-לאה, ראובן זה חשוד קצת היום.
וגם דורה—כבר אני רואה בה צורת אדם ממש...

שרה-לאה. אתה ירא אותם?
שימיק. כלום יש בזה פלא? ועוד היום בערב נבהלתי מפני חברי שהיה יושב
עמדי על ספסל למודים אחד, שנינו יצאנו מן הבית הזה; בהיותנו כאן
בחדר לבדנו, נחירא זה ממני, ואולם מכיון שיצאנו החוצה שוב הרגיש
את עצמו בין המוני אדם רב, ושחוק קלובטוח נתרחב על כל פניו,
והעמיד בי עינים כל-כך רחמניות וסולחות ושבעות-רצון, עד שהייתי מתבהל
אנכי, וברחתי מתוך פחד וגועל-נפש אל מחוץ לעיר...

שרה-לאה. אל מחוץ לעיר! — בלויית מי היית יוצא? הן שלשתכם הייתם יושבים בבאן?
שימיק. את איסק יודעת את?... אכן, הוא גלה פעם אחת את אוני, שאת מוצאת
חן בעיניו.

שרה-לאה. ולודיא ודאי, או יאשא?
שימיק. גם הם?

שרה-לאה. נו... אין כדאי לטפל... וכי מה היית עושה שם מחוץ לעיר?
שימיק. שומע הייתי כיצד קרקרו הצפרדעים וראיתי את הכוכבים שמצמצו מרוב
הנאה... קנה-קנה — ומלמעלה ממש שמתמוגגים מרוב נחת; הירח היה
חבוי בחיק ענן.

שרה-לאה. ואתה?
שימיק. אנכי הייתי נתון בין השמים והארץ... (בשחוק קל). מיב טוב, שהיה הלילה
בהיר—לולא זה, הייתי הולך ואובד, סבלי שאמצא אותי שוב באותו תהו-
ובהו (רותת).

שרה-לאה. הימים ימי שרב, והערבים קרים ככה, מחוץ לעיר אחזה אותך הצנה!
שימיק. חזרי מדברייך, שרה-לאה! כי טוב שם, טוב שם עד מאד מחוץ-לעיר!
הלילה הולך ונמשך ומשתרע עד אין סוף, עד אין סוף... ומדרך-המלך
הישרה והחתולה בערפל כהה באות לקראתך המון רוחות לילה אוריריות,
ריקניות וקלות, —וכלעומת שהן באות כך הנה חולפות ואין רואה ואין שומע—
הוי, כמה הייתי רוצה שלא לשוב העירה!

שרה-לאה. להשאר שם, בשדה?
שימיק. בשדה! —מהיכן זה למדת? (דממה קצרה). ישנה שם באר-מים בשדה, והייתי
עומד עליה ומסתכל בתוך מימיה, שהיו מביטים בי מעומקה בעין עופרת
קרה ואלמת... באותה שעה—לו באו לקראתי בני אדם, הייתי מתנפל לתוך
זי התהום הרבועה; בלי כל סבה לא חפצתי לעשות את הדבר הזה—
מעומקה של הבאר היה עולה קול נפילתי המימה—בוך! והמים עצמם
היו באים לתוכי דרך נחירי, אוני ופי-ברר!... ביום המחרת יבואו מן
העיר וימשוני, ואני מלא-מלא ופולט מים, נחירי, סנטרי, שערותי ובגדי
פולטים מים—חווין נאה ומלבב!

שרה-לאה (בפחד). על דבר טביעה במים אתה מדבר?
 שמיק (מביעה זו במים אי תליה—כלום לא אחת היא? הריני מדבר על המיתה
 גרידא. כמו עצם החיים כך גם המות—אינו אלא קריקטורא בהאי עלמא,
 מספר המיתות שאנו מונים, זהו מספר הקריקטורות! בהתלית—עוברת בי
 איתא הצמרמורת בכל האברים, רגלי המפרפרות, לשוני הארוכה השלוחה
 אלפי; בהעבירי על צוארי מאכלת והיה גרוני הפצוע נואק וצועק במכאיביו
 וקיל שלא מעולם הזה ולא מעולם הבא היה צורם עוד ונקלט לתוך אוני,
 פני היה מתלכלכים בדמיהם באופן מנוחך (ניתע ממקומו). החיים והמות—
 יפה נלכדת בין שניהם!

שרה-לאה (בקול-נחר). ראה, רטוב אתה כל-כך!
 שמיק (מעביר ידו על מצחו). זעה... (בשחוק קל). מרוב רחילו ורחימו.
 שרה-לאה. סור ממול החלון, שימיק, חדרך עומד פתוח, ורוח הפרצים פיגעת כך על נקלה.
 שמיק (נמנע קצת ממקומו). מרוח-הפרצים יש שהפנים, אמנם, מתעקמים, ואולם
 חטמו של אדם הרי הוא נשאר תמיד באמצע ופיו הרחב למטה—ראי,
 אף ראי, כך אצלי וככה גם אצלך...
 שרה-לאה (ממששת מתוך היסח הדעת בפיה, כמהופנה). אמנם...
 שמיק (מתאושש לדבר-מה חדש). והרי באמת, אין הדבר פשוט כל-כך כמו שרבים
 חושבים... רגילים אנו ביותר איש' עם פני חברו, ולכן אין אנו נביכים,—
 ואולם עצמי-נא לזמן-מה את עיניך, פקחי אותן לפתע—ולגנדר עומד אדום!
 (נגש אליה ומבקשה). עצמי-נא עיניך.

שרה-לאה (מורידה עיניה מכלתי יכולת להסתכל בעיניו). נסגרות הן מתוך שנה.
 שמיק. עצמי, עצמי עיניך!
 שרה-לאה. אזי אני נדרמת...

שמיק. מתוך עמידה? ואיתי—גם במשתי לא תתקפני השנה!
 שרה-לאה (מושיטה לו ידיה). רואה אתה את הידים הללו? שני מטילים קמנים של
 ברזל—שפשוף הרצפות, כביסת הלבנים וכל העבודה של יום ויום בחדר-
 המבשלים,—התבונן-נא, אל ירי... וגם רגלי—משבא הלילה נעשית הן כבדות
 כאבנים, בו ברגע שאנכי שוכבת נופלת עלי תדרמה.

שמיק (נוטל ידה האחת בתוך שלו ומסתכל בה). ראי, ראי, כתם שחור זה!
 שרה-לאה (מוציאה את ידה מתוך שלו ושולבת אותה לאחוריה). כשמסיקים את התנור... קרה
 לי פעם והייתי יוצאת החוצה יום כלו כשפני מכוסים פיח ולא ידעתי כלום.
 שמיק (מתוך). הא-הא-הא! הסתכלי נא היטב בפני, דבר כזה, מאד אפשר, שיקרה
 גם לי... לפעמים קרובות הריני חושש שמא נתלכלכו פני בפח ואנכי לא
 ידעתי (נבהל קצת). כמדומה לי שהולכים?

שרה-לאה (מקשבת אצל הדלת). לא-כלום.. לא נשמע כלום...
 שמיק. הטי אונך ושמע!
 שרה-לאה (מקשיבה). אין קול ואין קשב.
 שמיק (אחרי רגע של דממה). מה רב הוא האיר שבמנורה—נצבת את על יד הדלת
 ואני ככה מיטיב לראותך.

שרה-לאה. המנורה תאיר עד שיבואו הם; לך וישן, שמיק...
 שמיק (נוכח בדבר מה ויוצא לחדרו).
 שרה-לאה (מביטה אחרי כל הזמן מתוך קצת מורא).
 (דממה ממושכה).

שמיק (שב ורובה בידו, הוא מתכונן בו, זורק למעלה וחוטפו לתוך ידיו). בלי זה קניתי לי היום...

שרה-לאה (סוככת מעט על עצמה בידיה), רובה! למה הוא לך? זמני-חצי
 שימיק (בצחוק קל), אל תיראי, כל זמן שאיני מושך במקור זה שְׂמֵלֶמֶשׁ
 אפשר לי לזרוק אותו למעלה ולא יזיק... ואולם שמעי-נא לרעיוני זה:
 הרי אני תוחב את לשון הרובה הזה לתוך פי, מושך במקדו— מרח! —
 וקופץ ברגע זה את שפתי (קופץ את פיו לרגע), וכי מה את קבורה, זרם הדם
 לא היה מתפרץ דרך פי, ומאד אפשר, שאהיה נצב כך-קופא ומת על
 מקומי? (מהרהר ושותק רגע) אך לשוא! לשוא! — לנפול מלא הקומה
 ולהתמתח על הרצפה אני מוכרח!

שרה-לאה, הולך אתה ומונה את כל המיתות שבעולם...
 שימיק, האמנם? אבל ראי נא, ראי, כיצד הוא מונח על כפי... אתודאי ששמעת
 כבר קול יריה מקנה-רובה?
 שרה-לאה, שמעתי, — ואולם זה היה רחוק ממני.
 שימיק, מרחוק! ובקרבתך, בקרבת מקום שכזה? (מראה בידו אל המקום המבדיל בינה
 ולבינו),

שרה-לאה, עדין לא שמעתי.
 שימיק, הנני ואור!
 שרה-לאה, הרף מזה, שימיק, הרי חצות הלילה!
 שימיק (מעמיד רגע את פי הרובה מול חזהו, ואחר כך הוא שכ וכווננו כלפי שרה-לאה), נוח לי
 ביותר לירות ממני והלאה — כך!
 שרה-לאה (גוחנת בחצי גופה ופורשת בכפיה כמגינה על עצמה), מה זה היה לך, אוי, אוי, מה
 היה לך?
 שימיק (עדין הוא עומד ורובהו נטוי, לו התפרץ התץ מקנה הרובה, היה עף מעל לראש שרה-לאה
 ונחת בדלת).

(צלצול ממושך מבחוץ),

שימיק (מודעק קצת, מוריד את ידו עם רובהו ויוצא במהירות לחדרו).
 שרה-לאה (ממהרת אל דלת חדרו, דופקת עליה וקוראת בקול רם), שים אל לִבְךָ, שימיק, עוד
 בלילה, זה אני באה לגנוב את הרובה הזה! — (אל הדלת מבחוץ), מי
 שם בא?

דורה, אנכי! אנכי!

שרה-לאה, דורה! (פותחת לה את הדלת).
 דורה (מתפרצת לתוך הבית כשהיא נושמת עיפה וידיה על לוח לבנה), היכן הוא כסא! כסא!
 שרה-לאה, מה היה לך, דורה?
 דורה, תמכני כי נופלת אנכי!
 שרה-לאה, מה זה היה לך, הגידי!

דורה (תופשת ביד שרה-לאה ומניחה אותה על לבנה), שומעת את?

שרה-לאה, תוך-תוך... הנה כי רצת בודאי?
 דורה, לא מן הריצה דוקא, אלא שנבהלתי ביותר (מניחה את ידה על שרה לאה),
 יוצאת אני מן התיאטרון — בהמון רב יצאנו! נדחקת אני בין הרבה
 אנשים — רוצה הייתי למחר ולבוא הביתה — התדעי לך איזוהי השעה?
 שרה-לאה, השתים-עשרה בודאי.

דורה (מוציאה מתוך חיקה את שעונה הקטן), הביטי.

שרה-לאה (תמהה), הראשונה! השעה הראשונה בלילה! אוי אוי, התאכלי מה, דורה?
 דורה, אוכל, בודאי אוכל! ואולם שמעי-נא, שמעי: עדין לא תדעי לך כלום!
 הריני הולכת בצעדים מהירים-מהירים ומהרהרת בלבי: שמא יבוא אחד

קריקטורות

הבחורים לקראתי ולא יעבור עלי בשתיקה ... הן השעה מאוחרת! כל-כך
הא בר כ'ס הללו—יש שהמה נגררים לך מאחורין ושולחים גם את ידם...
(פושטת זרועותיה לפניו מתוך נענועים וחשק), רוצה הייתי שיקרני דבר זה ושלא
יקרני ... שמעו-נא, עוד לבבי הולם!

שר-הל-א-ה (בשחוק קל), ודאי חמל עליך אחד מהני בריוני והיה מעכב אותך בדרכך?
דורה. לא, אלא שמאחרי הייתי שימעת כיצר קיראים לי, בלי שם ודברים היו
קיראים אחרי, אלא: פס-פס! —והייתי חוששת שמא שי-מ'יק הוא זה.
שי-מ'יק (פותח את דלת חדרו ומוציא בה את ראשו, מכיש בפנים חורים, מכניס אחר כך את ראשו
שוב אל חדרו וסוגר את הדלת).

דורה. הנה הוא כאן! כלום לא יצא כל הערב?
שר-הל-א-ה. יצא ושב.

דורה. אם כן, מי הוא זה איפוא שהיה דולק אחרי וקרא: פס! פס! (בקול שפל)
כאן איני יראה אותו כל עיקר, ואולם בחוץ, בשעת לילה ... (מביטה לעבר
דלתו של שימיק), כל-כך חור הוא היום...

שר-הל-א-ה. רואה אני שגם את נותחילה מפחדת ממנו.
דורה. ולודיא ויאשא המילו עלי פחד בספיריהם. אבל כאן, בבית, — הבי לי
ואוכלה!

שר-הל-א-ה (יוצאת לחדר המבשלים).

דורה (הולכת אחת הנה ואחת הנח בחדר, מזמרת לה בחשאי איזה מילודית מן האופירה דימון
"Ноченька", נתקלת בדלת חדרו של שימיק, דופקת עליה, פותחת ונכנסת לשם) שימיק!
(החדר נשאר רגע אחד ריק)

שר-הל-א-ה (שבה מחדר-המבשלים ומעמידה על השלחן את הקוטלטים שבפנכה וכמה גלוסקאות
בסלסלה, נגשית אל הטרקלין וקוראת לשם), דורה?

דורה (בזרת מחדרה של שימיק וקוראת מתוך דפיקות בדלתו) עוד היום בלילה אני באה
לגנוב אותו! (לשרה-לאה), יש לו שם רובה! (יושבת לשלחן ואוכלת בתאבון),
(הפסקה)

שר-הל-א-ה. את ראיבן לא ראית, כלל, דורה? (מצלצלים מבחוץ), מי זה בא? (הולכת לפתוח).
דורה (קמה ממקומה עוד טרם שפתחה שרת-לאה את הדלת, מתוך פחד אינסטינקטיבי), הרי הוא
בא, הוא בא, זה שרץ אחרי...

ראובן (נכנס בדלת הפתוחה, כשהוא מרונו קצת ומדוכא ברוחו).

דורה (מתוך תמחון), ראובן! (שבה ויושבת על כסאה).

ראובן (יושב לו דרך הסכה על גבי הדרגש, לדורה), אכן, לא לפי כבודך הוא לפנות
ולחביט לאחורין...

דורה. מה?

ראובן. הן קראתי לך ... מהרתי אחריך וקראתי לך!

דורה (קמה בהתעוררות), הרי זה אתה? אתה!

ראובן. לא ידעת כלל... אמנם!

דורה (מתוך התפעלות), האח! ואולם שים אל לבך, ראובן, שעדיין לא קראת לי
מעורך, ולא הייתי חוששת; בדיעבד הרי זה טיב! כך נאה לך... כיצר זה
עולה על דעתי של אדם לקרוא באמצע הרחוב: פס-פס!

ראובן. כך עלה על דעתי... שמא זה אסור?

דורה (פורצת בשחוק), חא-חא! כפעם השניה אם תלך אחרי, קרא לי בשמי
ואחזיר לך פנים צוחקות ושפתים נכונות לנשיקות ממש! (יושבת על כסאה),
ועכשו לגמור אני צריכה סעודה זו, —שרה-לאה, בקבוק שכר! עדין יש

אצלנו שכר?

שרה-לאה. יש ויש! (יוצאת, כשהיא מביטה בו בראובן מן הצד).
 דורה. אבא, אמא ואוסקר יצאו להם ואין השכר כלה... שמא תשתה גם אתה?
 ראובן. (מניע את ראשו אנה ואנה). איני שותה היום שכר, כדי שלא יאמרו: שכור
 הייתי... (מוציא מצלחתו את מכתבו של אוסקר, פורשו במתינות ומעין בו).
 (הפסקה).

דורה. (כשהיא אוכלת). הרי זה מכתב?
 ראובן. מאת אוסקר.
 דורה. הוי! הוי! (קמה ממקומה, רצה אליו לקחת מידו את המכתב בחטיפה). הראהו-נא,
 לי! וכי מה כותב לך, אוסקר?
 ראובן. (קם על רגליו, טומן את המכתב בכיס המכנסים, תופש את דורת כשתי ידיה). אינני רוצה!
 דורה. (מעוה פניה ומושבה בכתפיה מכאב אנוש לכאורה). אוי-אוי...
 ראובן. שקר, אין זה מכאיב כל עיקר!
 דורה. אמנם אין זה מכאיב באמת, — ואולם ראה, כמה גדולות הן ידיך! הרי
 מלמעלה הולכות וזרועותי ומלאות ואתה חובק אותן במבעות ידיך!...
 ראובן. אמנו היא שמלאות הן וזרועותיך, ואולם, אצבעותי אינן נצמדות עליהן כל
 עיקר, ראי.

דורה. (מביטה על ידיו האוחזות בה). אמנם!... אלא שאתה לוחצני בכל זאת... את
 המכתב הבה לי!
 ראובן. (דוחפה ממנו ושב ומושבה אליו). שקר! שקר! כלום אלו הן לחיצות? הוי, לו
 רק חפצתי!

דורה. (שהקשיבה לעבר דלת חדר-הבישול). כבר היא הולכת עם השכר!
 שרה-לאה. (באה כשהיא נושאת בקבוק שכר, כוס ומחליץ-פקקים, מביטה לרגעים בחשר על ראובן).
 דורה. הרי שכר, שכר! אחרי סעודת-שמינים זו אני שותה שכר! הנח לי—
 (משתמטת מידי ראובן ונוטלת את בקבוק השכר מידי שרה-לאה). אוי, אוי, כמה
 צונן זה! (מוציאה את הפקק).

שרה-לאה. במקרה שלנו עדין שליט החורף; שתי חביות גדולות עם רגבי קרח ועל
 פניהם בקבוקים של שכר...

דורה. (ממלאה את כוסה). כלום לא יפה הוא שכר קר? (אינה ממתנה לתשובה, מריקה
 את כוס השכר אל פיה ונותנת בה את שאר השכר הנשאר בבקבוק). אפשר זה הריחו
 בשבילי! כוס אחת מלאה ומחציתה! (שותה, שמה את ידיה על חזה), קר-ר!
 כיון שאשתה עוד בקבוק אחד שכזה, נעשה ראשי קל, ככה קל (פוכבת
 בידה למעלה בראשה). שניכם ודאי, שלא שמעתם עדין את די מוין?

ראובן. כשהייתי עומד וממתין לך לפני התיאטרון, היו אקורדים בודדים מתמלטים
 לרגעים החוצה ונקלטים לתוך אוני.

דורה. ראה, ראה! אתה, אמנם, המתנת לי! — וכי מה הייתי שומע (שרה כמה
 קריאות של שיר בקול רם). א-א-א! — את זאת אפשר?

כמדומני.

ראובן. (פונה אל הטרקלין). הרי אני הילכת ואנסה לנגן את זה על גבי הפסנתר—
 הסכת ושמע, ראובן!

ראובן. (חולך אחריה).
 דורה. השאר כאן, מפני החשכה... אפשר שנעלה אור בטרקלין, שרה-לאה? —
 ואולם אין בזה כל צורך, אני מניחה את הדלת פתוחה ותשמע (יוצאת אל הטרקלין).

- ר א ו ב ן (נגש כצעדים קשים אל שרה-לאה ומצוה), צאי מזה!
 ש ר ה-ל א ה. להיכן?
 ר א ו ב ן (רוקע מתוך אי-רצון ברגלו), לחדר המבשלים!
 ש ר ה-ל א ה (מביטה אל דלת המרקלין, בחצי קולח), כלום אני צריכה?...
 (וינע של דממה, אקורדים בודדים, לא שלמים, כאים מן המרקלין ואינם פוסקים במשך כל שיתחם),
 ר א ו ב ן (מרוגז), צאי מזה!
 ש ו ה-ל א ה. איני רוצה!
 ר א ו ב ן (כשהוא עומד אתה פנים אל פנים ודוחה בשתי כתפיה לאחוריה), צאי, צאי!
 ש ר ה-ל א ה (משתמשת ממנה הצדה), הנה הוא האדם, עם שאר הרוח! ... הריהו האיסטנס!
 וכי מה יש בדעתך לעשות?
 ר א ו ב ן. איני מגיד לך כלום! הלאה גשי, הלאה! (רוצה להתנפל עליה, אלא שהוא עובר ברגע זה לסוף של בקשה ותחנונים), שרה-לאה, — חניני, ויהי הלילה לי, רק לי...
 לכי שכבי, כבשי את ראשך בכר ואל תשמעי ואל תאזיני ... חניני ויהי-נא לי הלילה, רק הלילה הזה ולא יותר ... הבימי וראי, כמה יפה הוא הלילה! ושימי אל לבך, שרה-לאה, שפי שנים ייף הלילה בעירתנו הקטנה!
 אותם השמים הרחבים, והתכלת, התכלת העמוקה ככה, והמוני הכוכבים הנוצצים — צאי, צאי מזה, שרה-לאה, משום שנזכרתי ברוחות הקיץ שלנו! התוכרי לך גם את רוחות הקיץ הללו המרחפות בכל שכילי העירה הקטנה? הרי הן מסות חפשויות וקלות לקראת כל אחד ואחד ומנערות את החלוקות היותר יפות מעל שפתי כל שוטה ועם-הארץ.
 ש ר ה-ל א ה (כמעט שאט נפש), אי לך, אי, ראובן ... (יוצאת לחדר-הבשול).
 ד ו ר ה (באה ברגע זה מן המרקלין), אתם לא שמעתם כלל, ואולם מודה אני שלא היטבתי לנגן הפעם — מחר בבקר אני קמה ומנגנת את האריא לפי ריחי כך הוא אצלי תדיר: ישנה אני בלילה ובקומי—ואני זוכרת הכל.
 ר א ו ב ן (מתפלא בבלי דעת), הבל?
 ד ו ר ה (מסתכלת בו, בעד החלון הפתוח נשמעה שריקת-חליליו של שומר הלילה), זה הרבה ימים שלא אחרתי ככה לשבת בלילה.
 ר א ו ב ן (כמו קודם), האמנם?
 ד ו ר ה (צופה אל החלון), עוד מעט והאיר השחר ... (רוצה ללכת), לילה-טוב, ראובן!
 ר א ו ב ן. את כבר הולכת!
 ד ו ר ה (עומדת ומסתכלת בו תמחה)?
 ר א ו ב ן. רוצה את לישון?
 ד ו ר ה (פושטת ידיה מתוך פהוק קל), לא-דוקא ... אחרי כל סעודה וסעודה רגילה אני לרוץ קמעא סביב השלחן ... לו היה כאן אוסקר, הייתי מביאו לידי כעס כדי שירדוף אחרי-קצת!
 ר א ו ב ן. אפשר שתביאי גם אותי לידי כעס?
 ד ו ר ה (מתעוררת לשאלתו זו, בתמהון וכחצוק קל), אותך? הלתפשני אתה אומר? (מתחילה לרוץ), אדרבא!
 ר א ו ב ן (תופשה תיכף בידה), לא בזה חפצתי ... נשכ קמעא על הדרגש.
 ד ו ר ה. לשבת?
 ר א ו ב ן. אין את רוצה?
 ד ו ר ה (מניח אותה ויושב בעצמו על הדרגש) גשי הנה דורה, ושבי אתי!
 (יושבת לימינו), וכי מה? — רוצה אתה, ראובן, ולא נשכב כלל הלילה! איני זוכרת עוד מתי זה הייתי יושבת ערה לילה כולו... שרה-לאה היכן היא?
 ר א ו ב ן. לילות הקיץ הרי הם קצרים וצוננים ... האם לא כך? אל תראיני שאני ככה

מלהמ ... חים היום עדין מפעפע בי ; הרשיני, ואשליך מעלי את בגדי זה
(קם ופושט את בגדו העליון, ונשאר בכלותו ועם החגורה הקשורה במתניו).

דורה. עניבה זו, שלימינך, מעשה ירך היא ? הקצה האחד קצר והשני ארוך ביותר !
(נוטלת את שני קצות החגורה בידיה כדי להתירם), אפשר ?

ראובן. יודעת את מלאכה זו יפה ממני ?
דורה. (מושכת בשני הקצוות ופותחת את העניבה), עוד מעט ותראה... אה, ראה, כפולה

היא ! למה לך חגורה ארוכה שכזו ?
ראובן. תני אותה לי ! (נוטל מידיה את החגורה ומחל בה את עצמו ואת דורה), כך מתאחרים

ומתקשרים ביחד !
דורה. הוי, הוי, מה שבן-דודי עושה !

ראובן. מה ?

דורה. וכי מה אתה עושה, ראובן ?

ראובן. כך ניחא לי—כלום זה לא טוב ?

דורה. טוב ויפה ! אלא ראה, אף ראה, אתה הוא, שלא הסתכלת עדין היטב
בפני ! ... (מכסה בכפות ידיה על עיניו) עכשו הגד לי, פני שלי—מה הם ?

ועיני שחורות הן או כחולות ?

ראובן. (תוהו רגע ומהרהר לעצמו). שחורות ? שחורות ? או כחולות ? (נוטלת בשתי
ידיה המכסות על עיניו ומסיר אותן בחזקה), הניחי לי, ואסתכל נא בהן ! (מביט

לתוכן כשהוא נמשך אליהן בשפתיו ונושקן). הרי הן כחולות ! כחולות !

דורה. (מפשילה קצת את ראשה לאחוריה), הא-חא-חא ! אני מראש הבנתי שלא תדע !
ראובן. (כשהוא נושקה בפניה), ומדוע זה לא תשאלני למכתב אחיך ? האניד לך מה

שהוא כותב ? אני יודע אותו על פה ...

דורה. אדרבא ! ואולם מדוע אתה ככה נושק לי, בן-דודי, הוי, בן-דודי ! ...

שר-הלאה. (בקול רם מתדר-המבשלים), דורה ! דורה !
ראובן. (בחשאי, מתוך כעס עצור, כשהוא מושכה אליו), צוי לה שתישן, מדוע זה לא

תישן ? !

דורה. (בקול רם, כדי שתשמע בחדר-המבשלים), יישני, יישני שם ודומי ! (לראובן) אנו
יושבים כאן כל הלילה, האף אין זאת ? (תופשתו ביד, כשזן תם ורך) אוי, אוי

אתה מתיר את חולצתי, ראובן ! ...

ראובן. (מניח את ידה הצדה ומאמצה אל לבו), זו ירך למה לי ? עוד מעט, דורה, ואנו
קוראים לאור השחר את מכתבו.

דורה. (תמהה קצת), של אוסקר ? — ראה, ראה, כבר חורו חלונותינו ...

ראובן. עמוד השחר !

דורה. (קמה מן הדרגש, רוצה לקרוב אל החלון ואינה יכולה, משום שהיא קשורה בחגורה אל ראובן).
הוי, הוי, ואני שכחתי !

ראובן. (מתיר את החגורה וקושרה על עצמו).

דורה. (ממהרת אל החלון ומוציאה בו את ראשה).

ראובן. (קם אף הוא ואומר ללכת אתריה אל החלון).

שר-הלאה. (באה מתדר-המבשלים מאחוריו, במטפחת על כתפיה המגולות, בחשאי), ראובן !

ראובן. (מביט לאחוריו וקרב אליה מיד), לכי לך, הן כבר שכבת !

שר-הלאה. אני מן המטה ירדתי ... (נוטלתו בידו ומושכת אליה לתדר-הבשול), לכה אתי, אתי...
ראובן. הניחי לי !

שר-הלאה. לכה אתי, ראובן ...

ראובן. חדלי מטני, שרה-לאה, ראי, כמה יפה הוא הלילה הזה ! ... הוא מגלה לי

- הרבה יותר ממכתבו של אחיה ... כלום היית היום בחוץ ?
 שר-הלאה. מסתכל אתה בי—וכאלו שאינך רואני כלל ...
 ראובן (מעביר את ידו על שערוֹתיו). הריני אוהב אותך, אחות, אחות רחמניה ...
 שר-הלאה. ולמה תעמוד פה ? ...
 ראובן (מראה בידו על גב דורה הנשקפת בחלון). רואה את את זו ? בזו אני רוצה להתאהב.
 שר-הלאה. הה, איך ימלאך לבך !
 ראובן (צועד צעד אחד אחורנית, במבט של בזו ומשטמה). אמנם, אני הוא אותו עז-הפנים..
 שר-הלאה (מופקת בפיה) אתה מעיו ! אתה מעיו !
 ראובן (מתעבר וחמה). שר-הלאה !
 שר-הלאה (יוצאת לחדר-הבשול).
 ראובן (עדין עומד רגע ופניו אל עבר הדלת שהלכה בה שר-הלאה).
 דורה (בחלון). ראובן !
 ראובן (הופך את פניו כלפי החלון) ?
 דורה. השומע אתה ?
 ראובן. את שומר הלילה ?
 דורה. הריהו הולך על פני המדרבה מתוך גומה ותופף במטהו על גבי האכנים.
 ראובן (נגיש גם הוא אל החלון ונשקף בערו). אמנם .
 דורה. ראה, ראה, הנה עמד, נשען אל החומה וישן !
 ראובן. אין הוא ישן כל עיקר ! הוא רק הוריד את ראשו ונבט לארץ ...
 דורה (מסתכלת בו עוד הפעם ועומדת על דעתה). הרי הוא ישן !
 ראובן (בעקשנות לשם ריב גרידא). הוא נבט לארץ !
 דורה. הבה ונראה : הרי אני צוחקת בקול רם בחלון —, שמא תצחק אתה ?
 ראובן. צחקי את !
 דורה (מוציאה את ראשה בעד החלון וצוחקת בקול מצלצל תחוצה). חא-חא-חא ! (שניהם נרתעים וקופצים מאצל החלון לתוך החדר) עכשיו מי צדק ? ! הראית כיצד זה התחלחל ?
 ראובן. אמנם, הוא היה ישן...
 דורה. כמה צר לי, שהפרעתיו משנתו... (מחפשת כצלחתה ומוציאה שקל כסף). הרי אני משליכה לו מטבע של כסף.
 ראובן (מתוך רוע לב). שלמי לו בעד חלומי !
 דורה (משליכה את המטבע בעד החלון, המטבע מצלצלת בנפילתה על גבי אבני הרחוב).
 ראובן (קורא בעין כרוז שמברויים ברבים, בקול רם). שקל כסף בעד כל חלום שנפסק באמצע !
 דורה (נותנת וקופצת שוב מאצל החלון, בתמהון). ואולם, הנה הוא התחלחל עוד הפעם !
 ראובן. נדמה לו בודאי, שאת צוחקת לו פעם שניה...—צחוקך הרי הוא דומה לשקלי כסף מצלצלים...
 דורה (צוחקת בקול). חא-חא-חא ! חא-חא !
 ראובן (מתוך התפעלות). שקלי כסף !
 דורה. העמד-נא ידך, ואמלא אותך.
 ראובן (נמשך אליה כפיו). את שפתי !
 דורה (שמה את כף ידה על פיו).
 ראובן (נסוג קצת לאחור). בידך איני נושק לך...
 דורה (מבוששת). לא רציתי בזה כלל...—ואולם הנה הם דמדומי השחר !
 ראובן. אמנם, כך !

- דורה (בשמחה). שרה-לאה קמה עם בקר ומוציאת אותנו כאן בבגדינו: כל כך השכמתם היום!
- ראובן. ועוד תתפלא, הפתיה!
- דורה (חוזרת עוד הפעם את שאלת שרה-לאה). כל כך השכמתם היום! (דממה ארוכה) זוהי הפעם הראשונה שאני רואה את עלות היום! (החלונות נעשים יותר ויותר אמוצים, דורה נלחצת מעצמה אל ראובן). כמה הייתי מפחדת לשבת כאן לבדי בתוך אפלולית כהה זו, ובתוך זו הדומיה...
- ראובן (מפשיל זרועותיו סביב צווארה). שונים הם דמדומי-הבוקר בעירתנו; מתוך חדוה וצהלה נעור שם השחר! צפצוף צפרים צלצלני אחורי כל חלון, השמים מכחילים בכל זוגיות; תרנגולים קוראים ראמית במלוא גרונם; סוסים צינפים, סוסים יפים אבירים, זקופי-ראש ועגולי כרס יוצאים אל באר המים עם כחוריהם החסינים, בני החיל הללו הנוהגים בם ומיפחים להם מתוך חבה ומתוך שפע של כחות על גבם החלק והשעיר; ועדרים-עדרים של פרות יוצאים למרעה ומעלים ענן של אבק בלבתם ונבלעים בענן, כדי שלא ירגישו בכרסם המלאה, בשומן, במספרם הרב, שלא תשלוט בהם עין רעה, חלילה.
- דורה. ואם נדרה שנתי של מי לפנות בוקר ולא יוכל לפתח חלוננו מפני האבק הנשא.
- ראובן. לא עשנו של כך הוא—אבק העירה הקמנה. על נקלה הוא מתמר ונשא למרום, ואולם ער מהרה הוא יורד ונופל לארץ—וראה: שוב וך היא וצח הוא האויר, שוב רנת צפרים רעננה, שוב בולטים האילנות הבודדים על יד האהלים ושולחים ענפיהם באויר הכחול.
- דורה (מראה כחלון). לולא החומה הזאת העומדת נכחנו היינו עומדים ורואים עכשו את החמה העולה בקצה השמים! (שולחת אגרוף לחומה שכנגד החלון). אי-אי! וגרי החומה ההיא, שמה יושבים וכמיתך הם שולחים ידים בשנאה אלינו—
- ראובן. אין הם רואים את השמש השוקעת...
- דורה (בשחוק קל). עוד מעט ואני מתחרטת שלא הלכתי גם אנכי אל העירה שלך; ואולם כשאני רוצה...
- ראובן. קמה את?
- דורה. ויוצאת לי להתם! ברם יודעת אני אל נכון שהייתי חוזרת משם לאחר יום...
- ראובן (לוחצנה קצת אל לבו). בשל מה?
- דורה (משחמשת מבין ידיו). אי! מה לי שם ומי לי שם בעירה הקמנה. הימים—
- ראובן. כשנים יארבני, ואתה הרחצ פוך ופהק!
- דורה. אלמלי ראית את מכתביו של אוסקר המלאים גיל ועליצות.
- ראובן. אוסקר (בעינים ערמוניות ובהרמת הסנטר), אוסקר ימצא את שלו בכל מקום שיהיה...
- ראובן (מרוגז ועוצר כמעט ברוחו). מה אמרת, דורה, מה אמרת (נמשך אליה). כשתוציא שם-רע ולא תנהגי כבוד ודרך ארץ בעיר מולדתי הקמנה, אזי מגיד לך בפה מלא שפתיה את. האגיד כדבר הזה? לא, לא אין אני מגיד לך את זה לעולם... משום שככה אהבתיך! ככה אהבתיך, דורה!
- (משלב זרועותיו סביב לצווארה).
- דורה (מפשילה בחן את ראשה לאחור).
- ראובן (בעמדו אתה פנים אל פנים). הסתכלי נא יפה לתוך עיני ועני בי כחשי בפני, ואמרי לי: אינך אוהב אותי כלל! לא תוכלי, לא תוכלי! משום שחוקתי ביותר ולכן איני רועד...

- דורה. (בקול רפה ולוחש). אתה רועד...
ראובן. הנה כי כן! מרגישה את שרועד אנכי, —אמנם!— בשעה שגדלתי עירתי. יצקה לי ברזל כורועותי שלא ילפזו קל מהרה בצוארות נשים; (מניע קצת זרועותיו החובקות צוארה). כלום לא תרגישי לך עד כמה נמושות הן וקשות הן זרועותי. בכדי שלא ירך לבבי בפני מבטי יעלת-חן הדביקה לי אבן קרה וקשה בחזי (מבליט חזהו ולוחצה נרגש אליו). מרגישה את? (רפויה ושכורה קצת). ככה חזקת, ככה חזקת, ראובן.
דורה. ואיני רועד בכל-זאת!
ראובן. אתה רועד...
דורה. מאמינה את, שהותך הברזל בשרירי, שנתמוזמה האבן על לוח לבי? הוי, הוי, הוי, אכן, ילדה חמימה את, ראי, הנה נאחזתי כולי בנחלתך וכבר אפרי לוחש...
דורה. (בקול רפה ורוח-אהבה). חזק אתה ממני... (מחבטת אותו בידיה ואינה נותנת לו ללכת). סור מעלי, ראובן, אנא, סור מעלי.
ראובן. (מנסה להשתחרר מידיה). האמנם?
דורה. (עדין מחזיקה בו, בקול רך וממושך). עוד מעט, עוד מעט... ואולם השקט קצת והרגע...
ראובן. כבר אני שוקט, הוי, הוי, ככה שוקט אנכי!
דורה. (בקול רפה מאד). לא כך אתה...
ראובן. (מתוך זעזוע קל). הרי!—הנני שקט, שקט... רוצה את—ואספר לך דבר-מה! אלא כמה את חפצה? על אודות דבר רחוק אסיח לך, שאינו נוגע לכאורה גם לי וגם לך... על דבר עירתי הקמנה אספר, —ניחא לך? הרי היא רחוקה מכאן מהלך חמשים וירסמא! כלום אין זה מרחק רב?—עירה קמנה. קמנה מאד, ואולם, בשם ה', אל תגני אותה... העלי-נא עוד הפעם על שפתך מה שאמרתי קודם? אוי, אוי, כיצד זה אין את נוהרת כלשונך... וכי מה את סבורה, אוסקר מהר ישוב? מסופקני... ולו ראיתי אותך מצטערת על המון הפריחים שהוא רומם ברנליו בנגים ובשדות... הן תדעי, תדעי את אחיך שאינו משגיח בלכתו, וכל פסיעה נסה שלו ממיתה ציץ רך בשדות עירתי הקמנה... (מתחיל בטון של מספר). גדלים שם הפרחים רעננים ויפים, מדי אביב באביב; מבלי שמפלו בהם, המה צצים ועולים בשרות ירוקים, תחת תכלת-שמים עמוקה (בחריקת-שנים). בר-נש משלנו גם ללחש עליהן לא יהיו ולנגיע בשפתיו—(מתוך כאב עמוק וקנאות). ואחת י— כלום לא יפה היא וטובה ממך? עיניה שחורות ורחבות ביותר, גם מהלכה, קומתה—(מניח סנטרו על קדקדה) ראי, כמה קמנה את, זה סנטרי הנחתי על ראשך.
דורה. (מתוך רמיון ושכרון ענבים צונחת לאט-לאט לארץ).
ראובן. הנה כי כן, את רק צונחת! צונחת! (תובקה במתניה ומרימה למעלה מראשו) הנה עלית ורוממת! (מובב אתה הרבה פעמים וקורא מתוך חריקת-שנים ותחלהבות) רוממת גם ממני. ממני!...
דורה. (ראשה סחרחר ונפשל אל אחורי ערפה, עיניה סגורות למחצה, פניה חורים. ושוחקים משהו מתוך אפיסת-הכחות וחמדה).
ראובן. (משכיבה על נבי הדרגש הסמוך לשתי הדלתות, קדקדה כנגד הרואים, הוא עצמו יושב אצלה כשפניו כלפי הרואים, כפוף קצת וגוחן עליה, נוקם וחומר כאחד).

ש י מ י ק (יוצא בלי־משום מחרדו, מדוכא וחור ביותר ובעודו עומד בפתח הדלת מבטו נתקל בשכמו של ראובן ובדורה. רגע אחד הוא מכיש עליהם מתוך בלבול־הדעת נרידא ; לאט־לאט מתחילים פניו מתעוותים מתוך פחד ומנחכים במקצת. כפות ידיו השלובות נלחצות אל לבו ובקול רפה־רפה וחודר הוא קורא). ק ר י ק ט ו ר ו ת !
(דממה)
(המסך נופל לאט־לאט).

תרס"ו—תרס"ז

אָנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה.

מאת

יהושע גוטמאן.

א.

תקיפת מלכות פרס על ישראל בפני הבית נחשבת לאחת מן התקיפות היותר לוטות בערפל שבתולדות ישראל. לא רק את המאורעות, שאירעו בתקופה זו, ואת המעשים שנעשו בה, אלא אף את משך זמנה אי-אפשר לדעת מתוך מקורות-ההיסטוריה העבריים: לפי תלמוד בבלי נמשכה מלכות פרס על ישראל בפני הבית רק שלשים וארבע שנים⁽¹⁾, ולפי המדרש והילקוט—חמשים ושתים שנה⁽²⁾.—בעוד שבאמת, כפי שידוע לנו ממקורות אחרים, נמשכה מלכות פרס על ישראל אפילו רק, בפני הבית השני, כלומר אחרי שנבנה, כמעט מאתיים שנה (518—333). אך כדאי להעיר, שטעות כזו בנוגע למשך הזמן של מלכות פרס על ישראל מצויה לא רק במקורות-התלמוד המאוחרים, אלא אף במקורות היותר קדומים. הכרוניסט היהודי-ההיליניסטי דמטריוס, שחי כמאה שנה אחרי אלכסנדר מוקדון⁽³⁾, טועה אף הוא במשך-זמן זה, אלא שבמקום לקצרו, כבעלי-התלמוד, הוא מאריך בשבעים ושלש שנה יותר מכפי שנמשך באמת⁽⁴⁾. טעות קרובה לזו היתה, כנראה, גם בידי מחבר ספר דניאל, שחי רק כמאה ושבעים שנה אחרי אלכסנדר⁽⁵⁾, ואף יוסף פלאוויוס טעה בחשבון שנות תקופה זו בארבעים או חמשים שנה לערך⁽⁶⁾. ואם בנוגע למשך-זמנה של כל תקופה זו כך, בנוגע למוסדיה, תקנותיה ומאורעותיה השונים על אחת כמה וכמה. ומטעם זה לא התפלאו החוקרים על שאין אנו מוצאים כמעט שום חומר היסטורי אמתי על מוסד חשוב ורכז-ערך ככנסת הגדולה.

מפני חשיבותו הגדולה של מוסד זה, שהיה כלי-זיון בידי הרבנים נגד הקראים מכחישי-הקבלה (שהרי אנשי כנסת הגדולה קבלו ישר מן הנביאים, שאף הקראים מודים בהם), שמו אליו לב גם חכמי ישראל בימי-הביניים, אבל התיחסותם המיוחדת אל דברי התלמוד הביאתם לידי מסקנה מיוחדת במינה. לדעת אחד מגדולינו, אנשי כנסת הגדולה הם י"ב

(1) עבודה זרה, ט' ע"א; "סדר עולם רבה", פרק ל', דף ע"א, הוצ' ראטנר (עיין שם, הערה נ"א)
(2) ויקרא-רבה, פ' מ"ט; ילקוט עזרא, אלף ס"ח. עיין גם "סדר עולם רבה", פ"ל, דף ס"ט. על הגרסא: "מלכות פרס בפני הבית ר"ן שנה" עיין שם, הערה ט"ו. ועיין מאמרו של ר"ש קרויס: The great Synod (Jewish Quarterly Review, X, 353).
(3) עיין: Schürer, Geschichte d. Jüd. V., III³, 352—353. ד"ר יוסף קלוזנר, "היסטוריה ישראלית", I, 270.

(4) שו"ת, שם, עמ' 190; קלוזנר, שם, עמ' 293—294.
(5) שו"ת, שם, עמ' 128. בפרטיות עיין על זה ב"היסטוריה ישראלית" של הד"ר קלוזנר, עמ' 293.
(6) ועיין הפירוש המדעי לדניאל, ט', כ"ד—כ"ה, של ר' מאיר לאמברט (הוצאת אברהם כהנא).
(6) שו"ת, שם, שם.

הזקנים; חגי, זכריה, מלאכי, זרובבל, מרדכי, עזרא, יהושע הכהן הגדול, שריה, רעליה, רחום, בענה ונחמיה, שקבלו מיהוואל. כל אלו הזקנים היו בדור אחד ושמעון הצדיק היה האחרון שבהם⁽⁷⁾. שמעון הצדיק זה נקרא גם בשם עדוא והוא היה בן-בנו של יהושע בן יהוצדק והיה כהן גדול אחרי עזרא⁽⁸⁾. אלו הן בעיקרן מסקנות חקירותיהם של חכמי ימי-הבינים על אנשי כנסת הגדולה. מובן, שמסקנות אלו אין להן שום ערך מדעי והן אך אות ומופת על עניות החומר ההיסטורי, הנוגע לתקופה זו. הרמב"ם הוא היחיד, שצייר לו את אנשי כנסת הגדולה כמין מוסד, שתקן תקנות שונות וגזר גזרות שונות⁽⁹⁾. אבל גם לו לא היתה שום השגה ברורה מתקופת אנשי כנסת הגדולה: כהקודמים לו חשב גם הוא, שקיום אנשי כנסת הגדולה נמשך רק דור אחד. הראשון בין חכמי ימי הבינים, שהתייחס בבקורת אל מקורות התלמוד ושעלה בירו לברר את משך-הזמן, ששלטה מלכות פרס על ישראל בפני הבית, וממילא — גם את משך זמן יקומה של כנסת הגדולה, היה ר' עזריה מן האדומים⁽¹⁰⁾. ואולם הוא עסק רק בפרולוגיה של תקופת כנסת הגדולה או גם בו של כנסת הגדולה עצמה, אבל לא ברר כלל וכלל את מהותו של מוסד זה, את פעולותיו ואת ערכו ההיסטורי. והראשון⁽¹¹⁾ שעסק בצד זה של כנסת הגדולה, הוא ר' נחמן מברסלב. ואף בזמנו של רנ"ק, ממש כמו בימי-הבינים, שמו החוקרים את לבם אל שאלה זו ביותר. אז התחילו רואים בכנסת הגדולה מועצה עליונה של מאה ועשרים זקנים, שעל-ידיה התחילה תקופה חדשה בחיי עם ישראל. ואחרי שמועצה חשובה כזו מוצאים אנו בפעם הראשונה בתולדות-ישראל, שהיא כל-כך עניה במוסדים מדיניים ממין זה, התענינו כל החוקרים גם בפרמיה של כנסת זו. ומפני שאין חומר מספיק כדי להכיר מוסד חשוב זה לכל פרטיו, בעל-כרחם השתדלו למלאות את החסר בהשערות ואימרות שונות. וכך מתהיה התאור המיוחד-במינו, שתאר רנ"ק⁽¹²⁾ את הכנסת הגדולה: בזמנם של עזרא ונחמיה נתכנסו הכהנים, השרים וגדולי האומה וזכרתו ברית עם ה' ללכת בדרךיו ולשמור את תורתו. זו היתה, כנסת הגדולה, שהיתה קיימת עד שמעון השני (לערך 200 לפני ספח"נ). אבל בשם, כנסת הגדולה היתה נקראת רק עד זמנו של יריש הכהן הגדול (זמן אלכסנדר מוקדון); מידוע עד שמעון הצדיק (שהוא, לפי דעתו, שמעון השני בן חוניו השני) נקראת כנסת זו בשם, "שירי כנסת הגדולה", ושמעון הצדיק הוא האחרון שבין שירי כנסת הגדולה. מספר חברי הכנסת היה מאה ועשרים. כנסת זו נקראת בשם, גדולה או מפני משך-זמנה הגדול (היא נמשכה, לפי דעתו, במשך שבעה דורות), או מפני מעשיה החשובים, או מפני שהיא היתה למופת לכנסיות המאוחרות, שנעשו בשעת התרופפות קשר האומה (ביבנה, באושא וכו') — מעשיהם של אנשי כנסת הגדולה למופת השכלת העם חשובים הם מאד. הם יסדו את בתי-הועד הראשונים של החכמים, שהיו נקראים אחר כך בשם, בתי-כנסיות, ובתי-מדרשות, והפיצו את התורה בכל שדרות העם; ולתכלית זו, העמידו תלמידים הרבה, קבעו ימים ידועים לקריאת התורה, השתדלו לבארה גם לפני ההמון, סדרו את כתבי-הקודש, הוציאו ספרים ידועים מכלל כתבי-הקודש, מנו את כל המצוות שבתורה ותקנו הפלות מיוחדות לעם. בקצור: הם עסקו בהשכלת העם במובן היותר רחב של

(7) זוהי דעתו של אברבנאל ב"נחלת אבות". לפי דעת הראב"ד (ב"ספר הקבלה") והר"ש מקינן (ב"ספר כריתות"), קבלו אבה"ג מחגי, זכריה ומלאכי ומספר חכיהם היה רק תשעה.

(8) "יסוד עולם" לרייצתק הישראלי, פ' י"ח, מאמר ד'. לדעת אברבנאל ("נחלת אבות"), היה בן-אחיו של עזרא ונקרא גם בשם חנניה.

(9) עיין הקדמתו למדר זרעים והקדמתו ל"משנה תורה".

(10) "מאור עינים", פ' כ"ב ופ' ל"ו.

(11) "מורה נבוכי הזמן" (הוצאת לבוב, תר"א), עמ' 52 ע"ב — 54 ע"ב; 102 ע"ב — 103 ע"א; 108 ע"ב — 111 ע"ב; 166 ואילך. ועיין גם "כרם חמד", כרך ה', עמ' 63 ואילך.

מלה זו, אלו הם דברי רנ"ק בקצור נמרץ.
 ל. הרצפ ל ד⁽¹²⁾ מרחיב את אופקי חקירתו של רנ"ק ובא לבמה מסקנות חדשות. הוא תמה על שלא נזכר אף שמו של מוסד חשוב כזה, שהתחיל לחתום את כתביו הקודש ושהניח את היסוד לתורה-שבועל-פה, בחלקי התנ"ך שאחרי גלות-בבל. כן אין זכר למוסד זה בספרים הגנוזים והחיצינים, בספרי יוסף פלאוויוס ובשאר הספרים של הסופרים העבריים או העבריים-ההיליניסטיים של תקופת בית שני⁽¹³⁾. ונפלא מזה — שאף בספרות התלמודית, שכנסת הגדולה הניחה לה את היסוד, היא נזכרת בפעם הראשונה רק במאמרים מן המאה השנייה לספה"נ. הוונות והתנאים הראשונים, שלכאורה צריכים היו למסור לנו הרבה קבלות, שקבלו מאנשי כנסת הגדולה, אינם מזכירים אפילו את שמם. על סמך זה אפשר היה לבוא לידי מסקנה, שכל דברי התלמוד על כנסת הגדולה דברי-אגדה הם ואין להם שום ערך היסטורי. אבל הרצפ ל אינו רוצה לבוא לידי מסקנה כזו על סמך argumentum a silentio (הוכחה מן השתיקה) — והוכחות חיוביות על זה אין לו, ועל כן הוא מוכרח לבוא לידי מסקנה מיוחדת במינה: קודם-כל הוא מוכיח, כי בזמנו של שמעון הצדיק היה כבר הסנהדרין. ושמעון הצדיק הלא היה מאנשי כנסת הגדולה, כידוע מתוך המשנה השניה באבות, ואם כן הסנהדרין ואנשי כנסת הגדולה היו שניהם זמן ידוע ביחד. וכאן מתעוררת השאלה: אפשר, שכנסת הגדולה ו"סנהדרין" הם שני שמות של מוסד אחד? ואחרי חקירה ודרישה ידועה משיב הרצפ ל על שאלה זו בחיוב, והוכחתו העיקרית על זה היא — מה שתקנות ומעשים שונים מיוחסים לכנסת הגדולה ולסנהדרין כאחד, — כמובן, מפני ששניהם הם רק שני שמות של מוסד אחד. וכך הוא מצייר לו את הכנסת הגדולה: כשעלו עזרא ונחמיה לארץ-ישראל ומצאו, כי רבה העוובה בקרב הארץ, התחילו לתקן תקנות שונות כדי לסדר קצת את עניני החברה הרופפת. בין התקנות השונות תקנו גם בית-דין עליון לעם. בית-דין זה היה נקרא מתחלה בשם, כנסת הגדולה או "בית-דין הגדול" ובזמן מלכות יוין על ישראל נתוסף לו עוד שם אחד: "סנהדרין". בהמשך הזמן נשתבח השם הקרמון, כנסת הגדולה ונשארו רק השמות בית-דין הגדול וסנהדרין. חכמי התלמוד כבר לא ידעו דבר ברור מזה, ועל כן היו מזכירים לפעמים גם את כנסת הגדולה בתור מוסד מיוחד. ומפני שלא ידעו דבר ברור מן הנוגע למוסד זה אמרו, שנתבטל בימי שמעון הצדיק. ותפסו את זמנו של שמעון הצדיק, ראשית, מפני שמעורא עד שמעון לא ידעו אף שם אחד חשוב, ושנית, מפני ששמעון ואילך כבר היתה שלשלת-הקבלה ידועה להם. בראשה של הכנסת הגדולה עמד מתחלה עזרא, אחריו — או אחד מבית-דוד, או איזה אדם מישראל, שהיה ידוע ומפורסם בעם. את הכהנים הגדולים בודאי לא הניח עזרא מתחלה לעמוד בראשה של הכנסת הגדולה, מפני שהנהגתם לא היתה לפי רוחו. הכהנים הגדולים נתעלו אחר-כך בעיני העם מתוך שנעשו אחרי נחמיה מביאי-המס למלך פרס, ועל כן היו גם הם עומדים אחר-כך בראש

⁽¹²⁾ עיי' L. Hezfeld, Geschichte d. Volks Jisrael, Leipzig 1863, II, 380—398.

⁽¹³⁾ האטמבורגר (Real-Encyclopädie für Bibel u. Talmud, 2, s. v. „Grosse Synode“).

מוצא רמזים לכנסת הגדולה בחשמונאים א', י"ד, כ"ח; י"ב, ו'; י"ג, י"ז; י"ד, כ'; בחשמונאים ב', ד', מ"ד; י"א, כ"; בחשמונאים ג', א', ח'; ב"קדמוניות", י"ג, ג'; ב' ואולם כל המקורות האלה מדברים על תקופת החשמונאים, חוץ מחשמונאים ג' ויוסף פלאוויוס, שמדברים על תקופת אנטיוכוס הגדול (217 לפני ספה"נ). אבל גם זמן זה מאוחר הוא, אפילו אם נאמר, שכטיו של פלאוויוס מרמז לכנסת הגדולה. ר"ש קרויס מביא במאמרו הנזכר (JQR, X 349) עוד מקור קרמון אחד — את היקאטיאוס מאבדירה, המדבר על הכהנים הגדולים כ"אספות של פומבי וכשאר הכנסיות" (in concionibus publicis aliisque congressibus=las ecclesias kai las allas synodús) של תקופת פרס. אבל, אפילו אם נסמוך על דברי פוציוס (מופר ביאנטיני אחד) אלה ונחליט, שמסר את דברי היקאטיאוס כהוגן, גם אז אין לאספות "כנסיות" אלו ולכנסת הגדולה ולא כלום.

הכנסת. וכך אנו רואים, בזמנם של אלכסנדר מוקדון או של אנטיוכוס הגדול, את שמעון הצדיק, הכהן הגדול, בראש הכנסת הגדולה. מספר חברי הכנסת היה שבעים איש. עזרא בתקנתו זו נסתמך על המנהג הקדמון לאסוף לשם ענינים חשובים שבעים זקנים⁽¹⁴⁾. תכליתו של עזרא היתה, כמו שנאמר מקודם, להקן בית-דין עליון, שממנו יצא משפט לכל העם. מובן, שלא לעניני המשפט בלבד נתכוין עזרא. בכלל לא היו מבדילים בזמן הקדום בין אורחיות ודתיות, וכנסת הגדולה צריכה היתה, על-פי התכנית שהתורה לה עזרא, לעסוק גם בענינים האזרחיים וגם בענינים הדתיים. כך היו, למשל, ימי השוק וימי החג ימי קריאת-התורה וגם ימי-דין ביחד. המקום, שבו היו מתאספים לקריאת-התורה, היה בודאי אחד מאולמי בית-המקדש. מקום זה היה משמש, כמובן, גם בתור מקום הדין, ועל שם שהיו מתכנסים בו היה נקרא בשם בית-הכנסת, ואנשי בית-דין זה היו נקראים, ממעם זה, בשם „אנשי הכנסת” או „בני הכנסת” (משנת בכורות, ה', ה'). בהמשך הזמן תקנו בעיירות פחות או יותר גדולות בתי-דינים, שהיו ביחד עם זה גם בתי-קריאה או בתי-כנסיות, ואף בתי-כנסיות אלה היו מתעסקים בענינים הדתיים והאזרחיים של עירם כבית-הכנסת המרכזי, וכדי להבדיל את בית-הכנסת המרכזי מבתי-הכנסיות שבגבולים קראו לו בשם בית-הכנסת הגדול או, בקצור, „כנסת הגדולה”⁽¹⁵⁾ ואת האנשים המתכנסים בו — בשם „אנשי כנסת הגדולה” ; ואז עבר השם הראשון „בני-הכנסת” אל הדיינים שבגבולים או לאנשי בתי-הכנסיות שבגבולים. וגם שם, כמו בבית-הכנסת הגדול, היה מספר החברים ידוע ומוגבל. מספר זה היה — עשרה אנשים, שמשמש כמו בבית-הכנסת הגדול היו משמשים אף הם גם לדין וגם לקריאת-התורה, או, כמו שנתפתחה זו האחרונה בהמשך הזמן, לעבודת-האלהים⁽¹⁶⁾. אלו הם דברי הרצפלד בקצור. ואף-על-פי שכמה דברים הם שונים מדברי קרובמאל, מכל מקום בכל הנוגע לזמנה של כנסת הגדולה ולמעשיה לטובת השכלת העם כמעט ששני החכמים אינם מחולקים כלל.

שונה גם מדעתו של רנ"ק וגם מדעתו של הרצפלד היא זו של ל. ל. ל. (Löw)⁽¹⁷⁾. שאלתי הראשונה של ליב היא — כמה נמשך זמנה של הכנסת הגדולה. במשנה (אבות, א', ב') כתוב, ששמעון הצדיק היה „משירי כנסת הגדולה”, ואם כן אנו למדים מזה, שהכנסת הגדולה נמשכה עד זמנו של שמעון, אבל כאן מתחלת השאלה העיקרית: לאיזה שמעון מכוונת המשנה? אי-אפשר לומר, שהיא מכוונת לשמעון הראשון בן חוני הראשון (מת לערך בשנת 292 לפני המספר הרגיל), שהרי אם נאמר כן יצא לנו, ששמעון בן שמח, הדור הרביעי לשמעון ע"פ משנת אבות, חי 200 שנה לפני ספח"ג והלל הוקן — 140 שנה לפניו. סתירה כרונולוגית זו מחייבת אותנו לומר, ששמעון זה הנוכח במשנה הוא שמעון השני, בן חוני השני (חי לערך בשנת 200 בקירוב לפני ספח"ג)⁽¹⁸⁾. אבל כאן מתעוררת שאלה אחרת: כמה זכה שמעון זה להקרא בשם „צדיק”? — ההיסטוריה

⁽¹⁴⁾ במדבר, י"א, ט"ו ואילך. ועיי' Graetz, Geschichte d. Juden, II², 178 ומאמרו: Die grosse Monatschrift für Geschichte u. Wissenschaft d. Judentums, 1857, 31—37, 61—70.

⁽¹⁵⁾ בדבר מקומה של כנסת הגדולה ואם הוא „לשכת הגזית” הידועה או לא, עיי' הרצפלד, שם, עמ' 393, וקרוים, שם, עמ' 366. בהערה.

⁽¹⁶⁾ משנת מגילה, ג', ג'; א', ג'. את הטרימין „עשרה בטלים” הבינו בימי הבינים כאופן אחר לגמרי. בזמן המשנה לא ידעו עדיין כלום מ„מנין” תמיד בבית-הכנסת.

⁽¹⁷⁾ עיי' מאמרו: Die grosse Synode: Birkhono „בן הגניא” Ben-Chananja, Monatschrift für jüdische Theologie, 1858, I, 102—115; 193—207; 292—299; 338—354; Gesam-melte Schriften, I, 399—442).

⁽¹⁸⁾ עיי' קלוזנר, היסטוריה ישראלית, עמ' 214 ואילך. שאלה זו עדיין אין לה הכרע. עיי' קרוים, שם, עמ' 557 ואילך.

הישראלית בכלל אינה פורנית בתארי-כבוד כאלה, ומי שזכה לתיאר, הצדיק היה צריך להצטיין במעשים טובים מיוחדים במינם, — מה שאין אנו יודעים משמעון השני. ועל סמך זה בא לידי מסקנה, ששמעון, שעליו מדברת המשנה, הוא שמעון השלישי, החשמונאי. והוא מביא מספר חשמונאים א' (י"ד, מפסוק כ"ה עד הסוף) כל מה שמסופר בו על הכרות שמעון זה לנשיא, שנעשתה ע"י, כנסת גדולה של הכהנים והעם (חשמונאים א', י"ד, כ"ח), וכיון שמצא את שמעון הצדיק, שהיה האחרון לכנסת הגדולה, מצא כבר את הזמן, שבו נתכנסה הכנסת הגדולה, וגם את הכנסת הגדולה עצמה: זוהי, לדעתו, אותה כנסת הגדולה עצמה, שנוכרה בחשמונאים א'. בין חברי הכנסת היו גם, כמה נביאים¹⁹, שביחד עם שאר הזקנים, חברי הכנסת, היו מתקנים תקנות שונות וגוזרים גזרות שונות. כל התקנות, שמיחס התלמוד לאנשי כנסת הגדולה, הותקנו, לדעתו, בזמנו של שמעון הצדיק הזה, שמעון בן מתתיהו חשמונאי. ולדבריו אלה הוא מוצא ראיה מדברי לאנדס הוט, המיחס תקנת, שמונה עשרה לזמן החשמונאים²⁰). — תקנה, שחכמי התלמוד מיחסים לאנשי כנסת הגדולה, כידוע, כן הוא סומך על מסקנותיהם של המבקרים החדשים בנוגע לחתימת כתבי-הקודש, שאף היא מיוחסת לאנשי כנסת הגדולה (בבא בתרא, ט"ו ע"א; אבות דר' נתן, פ"א; תנחומא, בשלח). אבל, לדעתו, נעשו כל התקנות האלו לא ע"י, כנסת הגדולה, שבטלה מיד אחרי שנתכנסה רק פעם אחת, בי"ח לאלול שנת 172 לשטרות (140 לספ"ה), אלא ע"י חברי האספה הגדולה, שהיו ידועים בשם אנשי כנסת הגדולה. אלו הם בקצור דברי ליב.

בשאלה זו עסקו עוד חכמים שונים, אבל כמעט כולם מסכימים או לדעת קרוכמאל או לדעת הרצפלד²¹). שונה מדעת חכמי ישראל היא דעת חכמי הנוצרים בנוגע לשאלה זו. על-ידי ר' אליהו בחור נודעה להם המסורת הישראלית, שאנשי כנסת הגדולה חתמו את כתבי-הקודש, ועל כן עסקו כמעט כל אלו, שכתבו מבוא לכתבי הקודש, בשאלה זו. אחר מאבותיה-מולידיה של בקורת-המקרא, רישאר סימון (Richard Simon), משיל ספק בכל ענין אנשי כנסת הגדולה ובכל התקנות המיוחדות להם²²). אמנם, החכמים שבאו אחריו (עקב אלמינג, פ. א. רוי וקארל אויריוויליוס) לא הסכימו לדעתו של סימון ולא שללו לגמרי את מציאותם ההיסטורית של אנשי-כנסת הגדולה; אבל אף הם לא קבלו את כל דברי התלמוד כהיותם וראו בהם גרעין היסטורי מקושט באגדות²³). דעה מיוחדת בנוגע לענין זה הביע החכם ההולנדי קואנן²⁴.

¹⁹ ליב מיחס את הפריקים ס"ג—ס"ו שבישועה לנביא שחי בזמן החשמונאים. עיין פרק י"ז ("הנביאים") של מאמרו וביחוד עמ' 201, הערה א' (מראי-המקומות הם כאן ע"פ "בן חנניה").

²⁰ סדר "הניגון לב", עמ' 58 ואילך. עיין גם מאמרו של ווייס, "התפלות והברכות" ("בכורים" לר"ג קלר, ווינא, תרכ"ה), פ"א. ווייס דוחה את כל ראיותיו של ליב בנוגע לתפלות ומוצא כמה סתירות בין מסקנותיו של ליב ומסקנותיו של לאנדסהוט.

²¹ עיין למשל, מאמרו הנ"ל גרין: Die grosse Versammlung (Monatsschr. f. Geschichte u. Wiss. d. jud., X, 1857, SS. 31—37, 61—70) (Magazin f. d. Wiss. d. jud., X, 1857, SS. 31—37, 61—70); רש"י פין ("דברי הימים לבני ישראל", ח"א, שיש בו פרק מיוחד על "כנסת הגדולה"); יוסף דרנבורג (1883, 45 f.); "משא ארץ ישראל", התרגום העברי מספרו הידוע, פרק ב'; ווייס (דור דור ודורשיו, 1, עמ' 43); ש. קרויס ("The Jewish Q. R.", X, 347—377, The great Synod); "תלמודי" (במאמרו "התלמוד", "השלח", כרך ז', עמ' 481).

²² עיין, "בן חנניה", שם, עמ' 105.

²³ "בן חנניה", שם; ש"ר, שם, II, 355, ועיין שם גם הערה 6. זו היא גם דעתו של אוואלד-עייין: Ewald, Geschichte d. Volkes Israel, IV³, 192. עיין Abhandlungen zur biblischen Wissenschaft (1883, 45 f.).
²⁴ עיין Ueber die Männer der grossen Synagoge, עיין שירר, שם, מהולצנרית על ידי קארל בודי, במאמרו: K. B. u. d. e, Der Kanon d. A. T., S. 22, ועיין גם: A. T., S. 22.

לדעתו, כל ענין אנשי כנסת הגדולה נולד במעות: בפרקים ח'—י' שבנחמיה מסיפר מן האסיפה הגדולה, שבה נתפרסמה התורה בפעם הראשונה על-ידי עזרא ונחמיה; הדורות הבאים שמעו מ, כנסת גדולה, שבה קבל העם על עצמו לשמור את התורה, וחשבו אותה על-פי מעות למוסד מתמיד של זקנים.

ב.

חלוקי-דעות כאלה בנוגע למוסד חשוב כ, כנסת הגדולה, למוסד, שמספר חבריו היה כל כך גדול ושתקנותיו השונות היו כל-כך רבות-תוצאות, אינו מובן בהשקפה ראשונה. ביחוד מתמיה אותנו ההבדל הקיצוני שבין דעותיהם של החכמים השונים. חלק מן החכמים מכחיש אפילו במציאותה של כנסת זו, בעוד שחלק אחר רואה בכנסת זו מיסד דתי ומדיני, שגרם למהפכה בחיי ישראל. רוב החכמים אומרים, שכנסת זו נתיסדה בימי עזרא או זרובבל, אבל יש אומרים, שנתיסדה בימי שמעון החשמונאי. ואולם, כשנסתכל בדבר נמצא, שחלוקי-הדעות וההבדל הקיצוני שביניהן מותנים הם ע"י סבה אחת עיקרית. סבה זו היא, לדעתי, מה שכל החכמים, שעסקו בשאלת מציאותה ומהותה של כנסת-הגדולה, לא השתמשו בכל החומר התלמודי, הנוגע למוסד החשוב הזה, ועל-כן לא התייחסו גם אל החומר שהשתמשו בו באופן הראוי וההשעיות היו להן במקום העובדות החסרות. ואחרי שההשערות שונות הן לפי השתנות הלך-מחשבותיו של כל חוקר וחוקר, בעל-כרחן היו גם הדעות עצמן על כנסת-הגדולה שונות ומשונות, כדי לברר דברים אלו יותר, נעבור אל המקורות עצמם.

המקור הראשון היא המשנה הראשונה והשניה באבות: (א) „משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה, וכו' (ב) שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. משנה ראשונה באמת אינה אומרת כלום, זוהי כרוניקה יבשה, שאפשר לפרשה בפנים שונים, וחזן מזה אין משנה זו מדברת על כנסת הגדולה בתור מוסד מיוחד, המשנה מדברת על „אנשי כנסת הגדולה“; „כנסת הגדולה“ עצמה אינה במשנה הראשונה, במשנה השניה נזכרה אמנם „כנסת הגדולה“ בלי „אנשי“, אבל מי לא יראה, שמלת „אנשי“ נשמטה כאן רק לשם הקצור?—ואף במקורות המאוחרים אין „כנסת הגדולה“ נזכרת בתור מוסד וע"פ רוב באים בהם „אנשי כנסת הגדולה“. ובכלל, המקורות שאחרי המשנה רואים ב, כנסת הגדולה את האסיפה הגדולה, שהיתה בימי עזרא ונחמיה בשעת פרסום התורה בפעם הראשונה (נחמיה, ח'—י'). הנה, למשל, רבי חנינא אומר על הפסיק בנחמיה (מ', ל"ב), האל הגדול, הגבור והנורא: „אתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו“⁽²⁵⁾; ופסוק זה מצוי הוא בתפלה, שהתפללו אנשי האסיפה הגדולה של פרסום התורה בימי עזרא ונחמיה. גם ר' יהושע בן לוי, התנא-למחצה, אומר, שכנסת זו נקראת בשם „גדולה“ על שאנשיה, החזירו את הגדולה ליושנה, באמרם, האל הגדול, הגבור והנורא“⁽²⁶⁾. כך היתה, כנראה, גם דעתם של האמוראים הראשונים, לוי ובר קפרא. על דבריהם, ש, הקורא לאברהם—אברהם עובר בעשה, מקשה הגמרא: „והלא אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברהם: שנאמר, אתה הוא האלהים, אשר בחרת באברהם“ כנחמיה,

⁽²⁵⁾ מנילת, כ"ה ע"א; עין פירוש רש"י. ועיין גם ברכות, ל"ג ע"ב; שם הגירסא, „ותקנינהו בתפלה“, וגרסא זו נתנה מקום לשערת, שאנשי כנסת הגדולה תקנו „האל הגדול, הגבור והנורא“ בתפלת „שמונה עשרה“ אבל באמת אין הדבר כן, כאשר אבאר להלן, ועיין שם רש"י. ועיין גם „דקדוקי סופרים“ לרבינוביץ בשני המקומות האלה.

⁽²⁶⁾ ירושלמי ברכות, פ"ה, ה"ג. כנראה, הגרסא הנכונה היא גרסא זו של הירושלמי ולא גרסת הכבלי יומא, פ"ט ע"ב. „שהחזירו את העטרה ליושנה“ היתה מאמרו של ר' יהושע בן לוי בפסחים, נ' ע"ב: „כ"ר תעניות ישבו אכה"ג על סופרי ספרים, תפילין ומוזוות, שלא יתעשרו.“ ר"ש קרויס (במאמרי האנגלי הנזכר, עמ' 373) זמר „תלמודי“ („השלח“, כרך ז', עמ' 461) בונים בנין שלם על יסוד דברים אלה.

מ', ז' ו' 27); והרי אף פסוק זה הוא מתפלת האספה הגדולה שבימי עזרא ונחמיה, כידוע פסוקים כאלה, הנוגעים לתפלת האספה הגדולה ולמעשיה ביום פרסום התורה, מובאים על-ידי אמוראים מאוחרים, וגם הם מיוחסים פסוקים אלה לאנשי כנסת הגדולה (28). ובכלל, לפי דעת האמוראים היו כל אנשי כנסת הגדולה בדור אחד (29). ואף זוהי, כנראה, תוצאת השקפתם על כנסת הגדולה כעל האסיפה שבימי עזרא—ואולם בכל המקומות התלמודיים והמדרשיים הללו, שהבאתי כאן, כמעט שלא עסקו רוב החוקרים כלל. הם עסקו כמעט רק בשני מקומות אלה: א) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות, קדושות והבדלות' (ברכות, ל"ג ע"ב). שקצת קדמו לזה (ברכות, שם) הדברים: אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן: מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות, קדושות והבדלות' (וב'). אמר רבי יוחנן, ואמרי לה במתניתא תנא: מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה נביאים, תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר' (סנהדרין, י"ז ע"ב). על סמך שני המקומות התלמודיים האלו בא עוד הרמב"ם, כנראה, לירי מסקנה, שאנשי כנסת הגדולה הם מאה ועשרים זקנים, שתקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר (30). מסקנה זו הוציא הרמב"ם, כנראה, ממה שבשני מקומות האלה (בברכות ובמגילה) מדובר על תפלה וגם שניהם באו בשם ר' יוחנן (31). דבריו אלה של הרמב"ם עברו אל המחברים שאחריו ונתקבלו גם מן החוקרים החדשים, אך הם הוסיפו על שני המאמרים הנזכרים עוד מאמר אחד: ר', שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן: שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים היו מצטערין על הדבר הזה' (ירושלמי מגילה, פ"א, ה"ב). אף כאן, ממש כמו בבבלי מגילה, מדברת הגמרא על זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים, ורק מספרם כאן אינו 'מאה ועשרים', כמו בבבלי, אלא שמונים וחמשה. על סמך זה חשב ר' נחמן קרוכמאל גם את שמונים וחמשת הזקנים לחברי כנסת הגדולה (עיין עוד מגילה, ב' ע"א); וכדי להשוות את המספר ק"ב למספר פ"ה הגיה רנ"ק בירושלמי מלת, ומהם' וכתב במקומה, ועמהם' (ועמהם שלשים וכמה נביאים). ופ"ה ביחד עם ל' וכמה' הם גם-כן ק"ב. ועל השאלה: מנין להם לבעלי-התלמוד, שזקני כנסת הגדולה היו פ"ה, משיב רנ"ק, שמספר זה לקוח מחיתומי כתב-האמנה (נחמיה, י', ב'—ל'). אמנם, מספר החיתומים שם הוא פ"ג, אבל אפשר, שעל-פי גרסת בעלי-התלמוד בנחמיה היו שם שמונים וחמשה חיתומים, שהרי אף גרסת תרגום השבעים שונה היא קצת מגרסתנו (32).

הרצפלד עושה חשבון כזה: פ"ג חתומים בנחמיה י', ל"ד אנו מוצאים בנחמיה ח', ד' ו' (י"ג וי"ג) ובנחמיה מ', ד' (ז') בהוספת עזרא; פ"ג ול"ד הרי קי"ז; הוסף עליהם את שלשת הנביאים שבימים ההם, חגי, זכריה ומלאכי, הרי ק"ב, ומפני שאחרים משמות השלשים והארבעה באים שתי פעמים והדבר מיטל בספק, אם הם אחרים או אלו עצמם, אמרו התלמודיים, שלשים וכמה' (33). לדעת קרויס (34), נכונים גם המספר שבבבלי וגם זה

(27) ירושלמי ברכות, פ"א, ה"ט; בראשית רבה, פ' מ"ו.

(28) המקומות האלה שבמדרש רבה ותנחומא נקבעו על ידי דרנבורג ("משא ארץ ישראל", דף ז' הערה ה'). ועיין שמות רבה, פ' נ"א, ששם מביא אמורא אחד פסוק מנחמיה, א' ז', ומיחסו ג"כ לאכה"ג.

(29) בראשית רבה, פ' ל"ה. ועיין, מאור עינים' לר"ע מן האדומים, פרק ל"ז (עיין גם קרויס, שם, עמ' 355—354).

(30) עיין עוד מדרש תהלים, מזמור ל"ו.

(31) עיין הקדמתו לזרעים והקדמתו ל"יד התזקה".

(32) הדבר האחרון מוטל בספק; הרבה גורסים בברכות שמות של אמוראים אחרים ובמגילה—גם-כן שמות אחרים. עיין להלן.

(33) מורה נבוכי הוסיף, עמ' 111 בהערה; עיין כרם חמר, V, עמ' 68. עיין ירושלמי הגיגה, פ"ג, ה"ח. גם בעל המאמר שם הוא ר' שמואל בר נחמן.

(34) הרצפלד בספרו הנו', II, 381.

(35) במאמרו הנו', עמ' 372.

שבירושלמי, מפני שכל מספר מכוין לזמן אחר: הבבלי במגילה מכוין לזמנם של חגי וזכריה, שאז היתה כנסת הגדולה של מאה ועשרים זקנים, והירושלמי מכוין לזמנו של עזרא, שאז היו אנשי כנסת הגדולה רק שמונים וחמשה במספר⁽³⁵⁾.

אבל כל אלו הדברים קרובים—כמו שאומר דרנבורג—לפלפול מלפדע. באמת כל אותה ההחלטה, שאנשי כנסת הגדולה היו מאה ועשרים במספר, יסירה רק בטעות. בכל הספרות התלמודית אין אף רמז על מספר חברי הכנסת הגדולה. הרמב"ם היה הראשון, שחדש דבר זה על סמך השוואת המאמרים בברכות ומגילה המובאים למעלה זה לזה; אבל השוואה זו היא השוואת דומה לשאינו דומה: בברכות מדברת הגמרא על תפלות וברכות סתם, בעוד שבמגילה היא מדברת על הברכות הידועות של שמונה-עשרה⁽³⁶⁾. גם האברבנאל, שסמך רק על דברי התלמוד, לא קבל את דברי רמב"ם אלו על קיב (הזקנים⁽³⁶⁾). ולחנם ערבבו גם החוקרים החדשים, שהלכו כזה כסומים אחרי הרמב"ם, את התפלות סתם בתפלת שמונה-עשרה⁽³⁷⁾. כי באמת מכיר גם התלמוד בהבדל שבין אלו ובין זו. למשל: כשמדבר ר' יהושע בן לוי על תפלות סתם הוא חילק על ר' יוסי בר' חנינא, האומר, תפלות אבות תקנום⁽³⁷⁾, ולפי דעתו, תפלות כנגד תמידים תקנום⁽³⁷⁾; וכשמדבר ר' יהושע זה עצמו על שמונה-עשרה⁽³⁸⁾ הוא אומר: אף מי שהתקין את התפלה הזאת, על הסדר התקינה⁽³⁸⁾ (ירוש' ברכות, פ"ב, ה"ד). לפי הדעה המקובלת, שאנשי כנסת הגדולה תקנו שמונה-עשרה⁽³⁹⁾, אין הדבר מובן, שדוקא ר' יהושע בן לוי, המיחס לאנשי כנסת הגדולה כ"ד תעניות על הסופרים שלא יתעשרו וקרא לבנסת זו גדולה⁽⁴⁰⁾ על שהחזירה את הגדולה ליושנה באמרה, האל הגדול, הגבור והנורא, אינו יודע כלל מזה, שאנשי כנסת הגדולה תקנו שמונה עשרה⁽³⁸⁾. בספרי מדובר גם-כן על שמונה עשרה⁽⁴¹⁾ וגם שם אין זכר לאנשי כנסת הגדולה: שם מיוחסת תקנת תפלה זו ל"חכמים הראשונים" (ספרי, וזאת הברכה, פיסקא שמ"ג, דף קמ"ב ע"ב בהוצאת ר' מאיר איש שלום). ובכלל, כמעט ברור הדבר, שאף החלטה זו, כי מאה ועשרים זקנים (לא אנשי כנסת הגדולה) תקנו תפלת שמונה עשרה⁽⁴²⁾, היא דמיונם של האמוראים האחרונים ואין זו קבלה של זמן קדום. ר' ירמיה (תלמידו של ר' זירא) אומר בדבר שמונה עשרה⁽⁴³⁾: מאה ועשרים זקנים, ומחמשים נביאים, התקינו את התפלה הזאת⁽³⁹⁾. כאן אין ר' ירמיה מוסר מאמר זה בשם ר' יוחנן, בעל המאמר הזה במגילה, בעוד שהאמוראים רגילים כל-כך למסור את קבלותיהם משם אומריהן. לפיכך נראית לי גרסת הרא"ש, שגורם בבבלי מגילה: ר' ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא⁽⁴⁰⁾. ואם דברים אלו נאמרו על-ידי ר' ירמיה או ר' חייא בר אבא בודאי אי אפשר לסמוך עליהם, מפני ששני אלה ערבבו את כל הקבלות השונות מר' יוחנן ומעלה, עד שהם מסופקים אף בהלכה אחת, אם נאמרה משמו של ר' חייא רובא או

⁽³⁵⁾ עיין גם: Ewald, Geschichte des Volkes Israel, 3 Aufl., IV, 192, Anm. 1. ועיין "השלח", כרך

ה', עמ' 174.

⁽³⁶⁾ עיין למעלה, עמ' 314—318, הערות ד' וה'.

⁽³⁷⁾ ברכות, כ"ו ע"ב. בירושלמי פסחים, פ"ה, ה"א, וכראשית רבה, פ"ה, ה"ה, הגרסא מהופכת. נראה, שהיא יותר נכונה, והיא מחזקת את דברינו אלה עוד יותר.

⁽³⁸⁾ עיין למעלה, עמ' , הערה כ"ו.

⁽³⁹⁾ ירושלמי ברכות, פ"ב, ה"ד. עיין דרנבורג בספרו הנז', דף ד' ע"ב, הערה ד'. הוא מתקן שם "שלשים וכמה" במקום "שמונים וכמה", אך יותר נכונה היא גרסת הירושלמי, כמו שיתבאר להלן.

⁽⁴⁰⁾ האלפס גורס כאן: "אמר ר' יצחק ואיתימא ר' חייא בר אבא, ואמרי לה במתניתא תנא", גם בברכות (שם) גורס האלפס רק, "ר' חייא בר אבא" במקום "ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן". ועיין גם רא"ש לברכות. השוה מאמרו של רב שמון בר אבא לר' יוחנן בברכות (שם) למאמרו של רב שמון זה במגילה (ב' ע"א). השוה גם דברי שמעון (=שמן) בר אבא בשם ר' יוחנן ברות-רבה, פ"ד.

משמו של ר' שמעון ברבי⁴¹), ואם לא ידעו היטב את הקבלות מוזמן האמוראים הראשונים, מכל שכן שלא ידעו את הקבלות הנוגעות לימי אנשי כנסת הגדולה. הגרעין ההיסטורי, שיש בקבלה זו על שמונים וחמשת הוקנים, שהם נזכרים במקומות תלמודיים שונים, בעוד שהמספר ק"ב נזכר רק במקום אחד ובשאר המקומות הוא רק מצטרף מפ"ה באופן מלאכותי, נוגע, לדעתי, בזמנו של רבן גמליאל דיבנה, על רבן גמליאל זה מסופר כך: מעשה בטבחיו של אונקלוס הגר, שהביא פתו לפני רבן גמליאל, והיו שם שמונים וחמשה זקנים יושבים (תוספתא, כלים בבא בתרא, עמ' 592) בהוצאת צוקרמאנדל. הוקנים, שהיו יושבים ביחד עם רבן גמליאל ומתקנים תקנות שונות, נזכרו גם במשנה: עזר שבא רבן גמליאל והוקנים ואסרו להם (עירובין י', י'). ואם היה ר' גאסר דברים חשובים ביחד עם הוקנים, בודאי גם תקן תקנה חשובה זו של שמונה עשרה, בתור תפלת קבע לכל אדם מישראל בכל יום ויום, ביחד עם הוקנים, שהיו יושבים לפניו. עלי-די זה מתישבת גם הסתירה, שהתלמוד מוצא בין המאמר: מאה ועשרים זקנים תקנו שמונה עשרה על הסדר וכן המאמר: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה לפני רבן גמליאל ביבנה על הסדר, באופן שאין שום צורך לישבה ברוח: שכחום וחזרו ויסודום (ברכות, כ"ח ע"ב; מגילה, י"ז ע"ב וי"ח ע"א): שמעון הפקולי היה אחד מפ"ה הוקנים הללו. גרעין ההיסטורי זה מינח, לפי דעתי, בדברי ר' חייא בר אבא ור' ירמיה. וראוי לשים לב, שהשנוי בנוסחאות שבין הבבלי ובין הירושלמי נוגע רק למספר הנביאים, שהיו בין הוקנים האלה. על כל פנים אין למאה ועשרים הוקנים מתקני שמונה-עשרה ולאנשי כנסת הגדולה ולא כלום. — אבל גם בנוגע לשמונים וחמשת הוקנים אין בירושלמי אף רמז, שהם אנשי כנסת הגדולה, מן התלמיד נראה להפך, שפ"ה הוקנים הללו אינם אנשי כנסת הגדולה כלל וכלל. האגדה, שהחכמים היו מצטערים על שמרדכי ואסתר צוו עליהם להכניס מקרא מגילה לתוך כתבי-הקודש, מצויה גם בבבלי מגילה (ז' ע"א) משם ארבעה חכמים, שביניהם יש גם ר' יונתן, רבי של ר' שמואל בר נחמן, שמשמו מביא ר' שמואל את מאמרו על פ"ה הוקנים; ושם אין שום זכר לפ"ה הוקנים; שם כתוב: שלחה להם אסתר לחכמים, בהלכה זו עצמה בירושלמי יש מאמר גם מר' ירמיה, שעליו דברנו למעלה, וגם הוא אינו מזכיר את פ"ה הוקנים; הוא אומר סתם: שלחו לרבתינו. דברי ר' שמואל בר' נחמן אלו מובאים גם ברות רבה (פ"ד) על ידי ר' חלבו. כדי לבררם נחקר אחרי שרשם של דברים אלו. ר' יהושע בן לוי אומר: שלשה דברים עשו בית-דין של משה והסכימה בית-דין של מעלה על ידן, ואלו הן: שאילת שלום בשם, מקרא מגילה והבאת מעשרות (מכות, כ"ג ע"ב). מאמר זה מביא מדרש-רות רבה בשם ר' תנחומא בשם רבנן, והמדרש אימר שם משמו של ר' שמעון (= שמן) בראבא, שתקנת מעשרות היתקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה⁴²; ועל מקרא מגילה אומר שם ר' חלבו בשם ר' שמואל בר' נחמן, שזוהי תקנת שמונים וחמשה זקנים, כי פ"ה הוקנים האלה אינם אנשי כנסת הגדולה — נראה יותר ממדרש ילמדנו (פ' ויחי), שגם שם מובאים דברי ר' יהושע בן לוי, ושם מתחלקות שלש התקנות האלו לשלש תקופות: תקופת עזרא (תקנת מעשרות), תקופת מרדכי ואסתר (מגילה) ותקופת בועז (שאילת שלום), מזה נראה, כי פ"ה הוקנים אין להם ולאנשי כנסת הגדולה ולא כלום: אילמלי היו זקנים אלו — אנשי כנסת הגדולה, לא היה ר' יהושע בן לוי קוראם בשם

⁴¹ ירושלמי שבת, פ"א, ה"ז. ועיין גם ירושלמי דמאי, פ"ד, ה"ד: "ולא ידעון מאן אמרו דא וזאן אמר דא". בפרמיות על הערבוביה, שהכניסו הדורות שאתרי ר' יוחנן לתוך הקבלה, עיין רא"ה ווייס, "דור דור ודורשיו", ח"ב, עמ' 182 ואילך.

⁴² כפי הנראה מן המדרש שם, מכזין גם ר' שמן בר אבא לעזרא, כמו שנראה הדבר מילמדנו.

בית-דין של מטה סתם⁽⁴³⁾—בכלל נראה, שכל המאמר על פ"ה הוקנים הוא דמיונו של ר' שמואל בר נחמן עצמו ומעולם לא שמע אותו מפי ר' יונתן רבו. הוא בודאי שמע מפי ר' יונתן על-דבר זקנים סתם והוסיף מעצמו את המספר פ"ה מטעם שנראה מיד. כאן נעיר רק על דבר מענין אחד: בפתיחתה לאסתר-רבה מביאים ר' ברכיה ועוד חכמים שונים. שכל מקום שנאמר בו, ויהי אינו אלא צרה. דבר זה עלה עמם, לפי דבריהם, מן הגולה. ור' שמואל בר נחמן מוסר כאן בשם ר' יונתן רבו, שכל מקום שנאמר בו, ויהי בימי אינו אלא צרה, והוא הולך ומונה חמשה מקומות כאלה בתנ"ך. ממי קבל ר' יונתן רבו דבר זה—אין רשב"ן אומר כלל; ובבבלי יש לנו מאמר זה בשם ר' יונתן עצמו, שהוא אומר בר' ברכיה וחבריו ולא בר' שמואל תלמידו, והוא הולך ומונה הרבה מקומות כאלה בתנ"ך, וחיון מזה אומר הוא שם, שדבר זה קבלה הוא מאנשי כנסת הגדולה (מגילה, י' ע"ב).—הדבר ברור, שאין לסמוך על ר' שמואל בר נחמן ב"קבלות" ממין זה. ר' שמואל בר נחמן מסר דברים נוגעים לפ"ה זקנים בודאי על סמך זה, שכל הדברים החשובים היו נגמרים על-ידי זקנים בזמן התנאים ובזמן האמוראים הראשונים. כמו שכבר ראינו למעלה, היה רבן גמליאל דיבנה איסר (יבואי גם מתיר ומתקן תקנות שונות) ביחד עם שמונים וחמשה זקנים. על זמנו של ר' עקיבא ור' טרפון מספרת התוספתא, שפעם אחת, היה מעשה וגמנו שנים ושלשים זקנים בלוד כדי למהר איוו מקוה, שהיה קשה להכשירה (תוספתא מקואות, פ"ו, עמ' 660—661 ע"פ הוצאת צוקרמאנדל). גם בימי ר' יהודה היו נשאלות הלכות קשות לפני שלשים ושמונה זקנים בכרם ביבנה⁽⁴⁴⁾. גם ר' זריקא מספר מעשרים וארבעה זקנים, שנתאספו בחמשה באדר כדי לפתור איוו שאלה חשובה (תוספתא אהלות, פ"ה, עמ' 617 ע"פ צוקרמאנדל). מאסיפה כזו, שנתאספה בימי ר' אושעיא ברבי, מספר לנו ר' יוחנן—וזו היתה אסיפה של שמונים וחמשה זקנים⁽⁴⁵⁾. גם בימי ר' ינאי אנו מוצאים אסיפות שונות של שלשים וכמה זקנים⁽⁴⁶⁾. כל האסיפות האלו, של פ"ה ושל שלשים וכמה, נתאספו אחר החורבן וזו אחר זו, לעתים לא רחוקות ביותר. ידע ר' יוחנן, כנראה, מאסיפות אלו ואת הד קולן אנו שימעים בין תלמידיו.

ג.

מכל האמור נתברר כבר, שחיון מן המשנה באבות אין מקורות תלמודיים, שידברו בבירור על אנשי כנסת הגדולה. ואולם גם משנה זו היא, כמו שאמרתי, רק כרוניקה יבשה, שאינה מוכיחה כלום. העובדה עצמה, שלא נשארו מכנסת הגדולה ידיעות יותר מפורטות ומדויקות מן המשנה באבות, יש בה די להוכיח, שעל כל פנים לא היו אנשי כנסת הגדולה חברים של מוסד קבוע מעין זה, שמציירים לנו רנ"ק, הרצפ"ד וסיעתם. יותר קרוב הוא להסכים להשקפת התנאים והאמוראים השונים, שכמו שבארתי למעלה חשבו את האספה הגדולה, שנתאספה בשעת פרסום התורה בפעם הראשונה על ידי עזרא, לכנסת הגדולה. והשקפה זו תתחזק על-ידי סקירה כללית

⁽⁴³⁾ עיין עוד מדרש שוחר טוב, מזמור נ"ז; ולקוט יהושע, רמז י"ה. שם שלשת הדברים הם: שאלות שלום, מקרא מגילה ותרומה של יריחו; הבאת מעשרות בתור תקנת אבה"ג מובאה בשם, "יש אומרים" בסוף בירושלמי (ברכות, פ"ט, ה"ה) מובא מאמר זה על ידי ר' יהושע דרומאי וגם מתוספתא הבאת מעשרות לבסוף על-ידי ר' יהושע בן לוי (עיין "מבוא הירושלמי" לר"ז פראנקל, ערך ר' יהושע בן לוי; "דורות הראשונים", II, 2, עמ' 252 ואילך. ועיין: Monatsschr. f. Geschichte u. Wiss. d. Jud., 1903, S. 448).

⁽⁴⁴⁾ ספרי, חוקת, פסוקא קב"ר. בילקוט פ' חוקת הגרסא, "שלשים ושנים". עיין "מאיר עין" לספרי שם. ⁽⁴⁵⁾ יבמות, קב"א ע"ב. בירושלמי (יבמות, פט"ז, ה"ה): "ר' חני בשם ר' יהושע בן לוי". שם הגרסא "שלישי וכמה", בודאי במקום "שלשים וכמה".

⁽⁴⁶⁾ ירוש' יבמות, פ"א, ה"א; מוטה, פ"ב, ה"ב; קידושין, פ"ג, ה"ה; ועיין בבבלי (יבמות, צ"ב ע"ב): "בחבורה נמנו וגמרו".

על התקופה, שבה אנו עוסקים. התקופה שלפני החשמונאים למה היא רומה? — לאותו גרנר זרע המונח באדמה; במשך כל ימות החורף אין הוא מראה שום סימני חיים. מכסה עב של שלג מכסהו, ונדמה לך, שכבר מת. אך באמת לא מת, אלא מקבץ. הוא כחות, כדי להתפרץ באביב מתוך מעבה-האדמה מלא ליה וחיים. גם בתקופה שבין עזרא ונחמיה ובין אלכסנדר אין אנו רואים סימני חיים ביהדות, אף תקופה זו, כתקופתו של זכריה הראשון, יכולה להקרא בשם, יום קטנות, או, יותר נכון, יום קטני ס'. אין בה אף אישיות אחת גדולה מעין אלו, שאנו מוצאים לפני החורבן ומיד אחריו. כל בני תקופה זו אנשים קטנים הם; כל אחד עושה בפני עצמו איזה מעשה קטן, שאינו מצלצל ואינו מזהיר⁽⁴⁷⁾. זוהי הכאראקטיריסטיקה היותר נאמנה של תקופה זו. כל התקופה שאחרי עזרא אינה אלא תקופה של מעשים קטנים ואנשים קטנים. שום מעשה גדול, מוסד גדול או אדם גדול לא היה בתקופה זו, וגם לא היה יכול להיות. כל מעשה קטן, שהיה נעשה אז, היה תוצאת האינציאטיבה הפרטית של איזה סופר או של איזה מבין. — ציור נכון מהשכלת העם ומעבודתו, הסופרים, המכונים של זמן זה נותן לנו מחבר ספר דברי-הימים. הוא מספר, שהכהנים והלויים, ועמם ספר תורת ה' היו מסובבים, בכל ערי יהודה ומלמדים בעם (דברי-הימים ב', יז, ט'). הדברים האלה, שמחבר ספר דברי-הימים מתאר בהם את זמנו של יהושפט ושהם בודאי תאור הוראת התורה בזמנו של המחבר (קרוב לתקופת אלכסנדר מוקדון). מוסר לנו בבהירות יתרה את עבודת הסופרים של הזמן הזה למוכת השכלת העם, ואנו רואים בזה, שעבודת האלהים החדשה, שהובאה, כנראה, עוד מכבל ושהינהגה אחר-כך על ידי המכונים והסופרים, היתה — קריאת התורה באופן פרימיטיבי; והיא היתה מספקת עוד כמעט בימי אלכסנדר מוקדון, וזמן של בעל דברי-הימים. ובזמן כזה וכחיים שקטים ופרימיטיביים כאלה לא היה צורך בשום כנסת גדולה מתמדת של מאה ועשרים או של שמונים וחמשה. לכנסת מתמדת כזו לא היתה שום אחיזה בחיים אמיים כאלה, רק עלידי אנשים מן העם וקרובים להעם, שלא היו נושאים שום התמנות במוסד מדיני חשוב, נעשו כל אלה המעשים הקטנים, שגרמו ברבות הימים לידי כך, שהיהודים יתנו לתלמי לאני לכבוש את ירושלים בשבת ושיגינו על תורתם בכל עוז בימי מלחמות החשמונאים. ולחנם בא יוסף דרנבורג על סמך כל זה לידי החלטה, שאילמלא היה שום זכר לכנסת הגדולה היינו צריכים מעצמנו לומר, שכנסת כזו היתה במציאות⁽⁴⁸⁾. ההפך מזה הוא אמת. כנסת גדולה כזו מיותרת היתה לגמרי בתקופה שקמה כזו. היו, אמנם, חוץ מקריאות התורה של ארעי בעיירות, קריאות, שעליהן מדבר בעל ס' דברי הימים, — גם קריאות של פומבי בחגים ובימי-השוק; אבל דוקא דבר זה צריכים אנו לצייר לנו בלי, כנסת הגדולה. קריאות כאלו היו בודאי מתחלה רק בירושלים, ובזמן מאוחר — גם בשאר הערים הגדולות פחות או יותר. וימי-הקריאה היו בימי-השוק, שהיו ביחד עם זה גם ימי-דין⁽⁴⁹⁾, מובן, שהדיינים היו ביחד עם זה גם עובדי עבודת-האלהים. על מספרם וכן על מקום המשפט אי-אפשר לומר דבר ברור. אפשר רק לומר, שמתחלה היה מספר הדיינים המכונים קטן מאד, ומקום המשפט היה בודאי סמוך למקדש. רק עלי-פי ההשערה אפשר לומר, שמספר הדיינים היה מתחלה עשרה, מפני שמספר כזה כבר יש ברות' (ד', ב'), וכפי הנראה, היה זה מספר הדיינים שבכתב-הדינים בזמן קדום. עשרה אלה היו גם העובדים את עבודת-האלהים, אפשר, שמוה נתקדש אחר כך מנין עשרה

(47) הר"ר קלוזנר, „היסטוריה ישראלית“, עמ' 174.

(48) „משא ארץ ישראל“, עמ' 10.

(49) עיין למעלה, עמ' 316, הרצאת דעתו של הרצפלד. ועיין הרצפלד, II, עמ' 394 ואילך.

לעניני דין שצריכים פרסום, וגם לעבודת אלהים⁽⁵⁰⁾ — במרוצת הזמן, כשנתפתחו חיי העם יותר ויותר, נבנו בתים מיוחדים לקריאת התורה, לדון ובכלל לכל דברי עבודת-האלהים. בתים אלה היו נקראים אחר-כך בשם „בתי-כנסיות“, אבל זה היה בזמן מאוחר. מדבריו של בעל „דברי-הימים“ נראה, שבזמנו לא היו עדיין בתי-כנסיות מיוחדים, ועדיין היתה התורה נקראת ברחוב. בתי-הכנסיות שבגבולים היו בודאי נמצאים תחת השפעתו של בית-הכנסת שבירושלים. ועל כן, כל מה שנתוספו בתי-כנסיות בגבולים, נעשה ערכו של בית-הכנסת המרכזי, ביחד עם אנשי בית-הכנסת, יותר גדול, עד שלבסוף (בזמנו של הורדוס ולאחריו) היה לו ערך מדיני חשוב, בפעם הראשונה אנו מוצאים ידיעה ברורה על בית-כנסת זה שבירושלים בימי אנטיוכוס הגדול (קדמוניות, י"ג, ו', ג'). אבל אז עדיין היה ערכו קטן ביחס. אחר-כך נתפתח יותר ותפס מקום חשוב, וכך, בדרך אטית כזו, אנו מציירים לנו את הכבוש, שכבשו עבודת-האלהים והמשפט ביחד עם באי-כחם כמעט את כל עניני הכלל, כבבל, כשנתבטלה לזמן ידוע עבודת-האלהים במקדש על-ידי הקרבת הקרבנות, התחילה עבודת האלהים החדשה, היא נתחזקה אחר-כך בימי עזרא ונחמיה, ביחוד אחרי פרסים התורה, כשהתחילו אחדים מאנשי האסיפה הגדולה להתעסק בהפצת דעת התורה בין העם. אנשים אלה היו נקראים אחר-כך בשם „אנשי כנסת הגדולה“ על שם שהשתתפו בכנסת הגדולה, שהיתה בשעת פרסום התורה, או „שירי כנסת הגדולה“, על שם שנשארו אחרי הכנסת הגדולה והיו ממשיכים את מעשיה. ובשם „שירי כנסת הגדולה“ היו נקראים גם אלה, שהיו כמה דורות אחרי עזרא ונחמיה, אבל היו ממשיכים את פעולתה הכבירה של האסיפה הגדולה, שהיתה בימיהם של שני מפרסמי התורה. שמעון הצדיק לא היה האחרון שבין שירי כנסת הגדולה, שהרי המשנה אומרת עליו „משירי כנסת הגדולה“, ולא האחרון שבהם, ואפשר שגם הסופרים שאחריו היו נקראים בשם זה. על-ידי עבודת-האלהים החדשה (קריאת-התורה והתפלות) ועל-ידי המשפט (בתי-הדינים) נעשו סופרים אלה להמשפיעים הרוחנים ביותר גדולים, שהשפיעו על כל שדרותיו הרחבות של העם. וכך התארגנו במרוצת הזמן, נעשו לכנסיות-כנסיות בכל עיר ועליהן כנסת גדולה, מרכזית, בירושלים והתערבו אף בענינים המדיניים של ארץ-ישראל. אבל הם הגיעו לכך רק אחרי פרוצס ארוך ולא תכף-ומיד, כמו שמציירים להם דבר זה רוב החוקרים, ש„כנסת הגדולה“ היא להם מוסד קבוע בן מספר-חברים קבוע, שפעולתו היתה כבר רחבה וגדולה בימי מלכות פרס ותחלת מלכות יון.

⁽⁵⁰⁾ על צמיחת בתי-הכנסיות עיי': Wellhausen, Israelitische und Jüdische Geschichte, S. 151; Schürer, Gesch. d. jüd. Volkes, II³, 429; W. Bousset, Die Religion d. Judentums, 2 Aufl., 1906, S. 197 f.

מֵאַחֲרֵי הַגִּדּוּר.

מאת

ח. נ. ביאליק.

(המשך*)

ד.

ומן הבוקר ההוא ואילך נעשו שני הילדים ירידים. בשעות שאין שקוריפניש משיכא בחצר, היו נפגשים בחשאי אצל הנקב ומסיחים זה לזו דרך בו כל תעלומות לבבם. נח היה מדבר הרבה-הרבה, והכל כרגש רותח ובהתפעלות ובשבועי-שבועות, כשלחיו מתלהטות ועיניו דולקות. הכל חם היה נורף מפיו ומופח דרך הנקב על עפעף עינה היחידית של מארינקא. מדבר היה על הכפר שיצא ממנו, על החברים שהניח בכפר ועל הכלבים הקמנים והיפים שהיו לו שם. אוי, אוי, — הוא עצם עיניו מתוך כונה — קמנים כל-כך, יפים כל-כך!.. ועוד היה מדבר על איזה יער: יער גדול, גדול, גדול — ככל העולם כולו, חי ראשו. העצים גבוהים כל-כך — אימה ופחד! הוא בעצמו עבר באותו יער, חי ראשו. כשיצא עם אבותיו מן הכפר עבר בו בעגלה. הם נסעו ונסעו ונסעו והיער עדין לא כלה. מתי יצאו מן היער אינו יודע. הוא נתנמנם בעגלה על גבי הכסתות. וכשניעור ולא ראה עוד את היער בכה, חי ראשו. הוא בכה כל-כך! ואף מינצא פרתם בכתה. היא היתה הילכת מאחורי העגלה קשורה בחבל — וכל פעם החזירה ראשה לאחוריה וגעתה בבכיה. מתגעגעת היתה על העגל שנשאר בכפר. אוי, כמה יפה היה העגל! אדמוני ומלאי לבן במצחו. כל היום היה מקפץ; וכך היה מקפץ: אץ, דץ, קפץ! פיטרא קנה אותו בשמונה זחיבים, חי ראשו. את הסיח קנה קוזמא. אף הסיח היה מקפץ, אלא שהיה שתדור ובעמני. בכפר היו להם הרבה פרות והרבה בוסים. עתה אין להם אלא פרה אחת, היא מינצא, וסוס אחד, שִׁמְרָנִי שמו. הנה הוא עומד באָרוה. ע, לה, למארינקא, אין שמרגו!...

ומארינקא אף היא היתה מספרת לנח על העבודה בחצר ובגן. על פירות הגן ועל לינותיה שם בלילות אפלים. לבדה היא לנה שם בתוך הצריף, והיא יראה וחרדה כל-כך. כל הלילה מתהלך במשעולי הגן וכולש בין האילנות אחד, נעלם. מהלך הוא בחשאי, אילך ואילך, אילך ואילך, אפילו שקוריפין מתירא: הוא שוכב או ורועד בצדה על אלומת התבן, עוצם עיניו ועושה את עצמו כלא שומע... את הדבר הזה היתה מארינקא אומרת בלחש, כמגלה סוד, ולחישתה היתה מלאה חרדה נעלמה, שנאצלה ובאה גם על נח וצננה רגע את דמו הרותח... בשיחה אחת שאלה נח — היכן אמה?

— איני יודעת — אמרה מארינקא בלחש.

— ואבא?

מארינקא החרישה.

— הוא מת? יתומה את?

עיין למעלה ע' 217.

—אין לי אב—אמרה מארינקא והורידה ראשה.

נח נתמלא עליה רחמים. ובימים שלאחר-כך היה מביא לה חלק מכל המעדרים שנתנה לו אמו. בימי בכורי הפירות בגן היו עושים חליפין: הוא זורק לה דרך הגדר פת לבנה של שבת והיא זורקת לו תפוח נאה או אגס מהודר. לפעמים הוא מפורר לה מן הקורקבן שנתנה לו האם ומושיט לה דרך הנקב, כמה פעמים נתאוו לרדת לתוך חצרה—ולא יכול. החצר היתה סגורה ומסגרת מארבע ריחותיה. ופעם אחת כשהגיע נח לפרשת סוסים, הודיעתו מארינקא בדממה, כדרכה, שאף בארית הרודה עומד סוס, וננס הוא, גוצי שמו, הדודה מוליכה בו פירות לעיר. נח התרגש:

—באמת? ננס? בי, מארינימשקא, הראיני את גוצי, הכניסיני לאָרוה...

—לא, לא, לא—נבהלה מארינקא—אסור!

—הן, הן, הן—התעקש נח—מתר!

ותוך כדי דבור הוא מטפס ועולה במחיצה. מארינקא נתחללה, קפצה ממקומה ופרשה כפיה: רר, נוי, רר! הדודה תהרגני, איי איי, רר!

וגם ירר, למח היא יראה כל-כך את הדודה?—היה מהרהר אחר-כך נח מתוך רחמים למארינקא ושנאה, למכשפה הוקנה—ואיזה הדרך באה מארינקא לכאן? ביותר גברו עליה רחמיו בימי שבתות ומועדים, כשהוא היה יוצא לחצר שמח וטוב-לב, מהודר ושבע, ומצא את מארינקא כשהיא יושבת או עומדת מעבר הלו על עבודתה ופניה ומלבושיה וכל בריתה כתמול שלשום—כולם חול. באותה שעה נראית לו עלובה ואומללה כל-כך! למח אין היא יהודית?—היה מצטער נח. וכשגֵּן רגע שאין הדודה רואה, היה ממחר וזורק לה בעד הגדר ממעדי השבת: פרוסת רקיק, דובשנית וכדומה, ממה שהצניע בכיסו לכתחלה לה ולשמה.

פעם אחת, כשנכנס נח לאחורי הבית, הגיע אליו מעבר הלו קול צוחה מעוכה, מין שאגה רצועה וכבושה. הציץ בנקב לחצר—אין איש. השאגה יוצאת מתוך הדירה, ושל מארינקא היא, הדודה מכה—הרהר נח והמה אונן, הצוחה היתה עמומה ומרוסקה, אבל יוצאת מתוך הנשמה ונוקבת את המוח, כזה שכנים את בשרו בשפור ופיו סתום, נדמה לו לנח, שהיא צוחת מתוך-תוכה, שואגת מתוך צפרני רגליה ושערות ראשה. לא יכול נח לעמוד מפני אותה צעקה—עוה את פניו מכאב-לב והתחיל טופח באגרופו הקמין על הגדר, טופח ובוכה, טופח וחורק את שניו: איי, איי, הרפי, הרפי! על מה שבצר השני לא עשתה הרפיקה שום רושם, כנראה, מפני שהשאגה לא פסקה, אבל מצד זה הרגישה ציפא-לאה בדבר ומהרה לבוא. בקושי הִתְיַקְּתִי מן הגדר. פניו היו חורים וכל גופו רעד מכעס, איי איי—קרא ורקע ברגליו—היא תהרגנה, היא תהרגנה. ציפא-לאה משכתהו לבית ו, במלה חלומית:

—תוף, תוף—רקקה לארץ וקנחה בסנרה את חוטם נח—הילד יוצא מדעתו מבטלה. צאינה וראינה, בנות ישראל, כשהמכשפה מכה את ה, שריצה—הוא מקיש בגדר ובוכה. הראיתן מימיכן?.. איי ואבוי לאמא, כולו כחול כמחול...

וכשעלה באותו הלילה על משכבו לא יכול לישון. הוא במטה ולבו מאחורי הגדר, אותה השאגה האיומה חורה ונעורה באוזניו ובקעה את מחו. היא אינה מגיעה עוד מכחיוץ, מאיזה מקום אחר, אלא מתוכו עצמו. כל עצמותיו תשאגנה, נח התרוסס ממשכבו והדביק אונן אל הכותל, זה שפינה לצד הגדר והוא ישן סמוך לו. הכותל שואג, שואג, שואג בקול.

מה עושה לה המכשפה—קדחה מחשבה במחו—מה היא עושה לה? ובפגיעה ראשונה שאחרי זה, שאלה על כך, מארינקא לא השיבה כלום, אלא עמרה וחשפה את ידה עד למעלה מן הקבורת:

—ראה...

היד היתה צבֹוטה ומרֹוטה כולה, לכל ארכה, ומראה כפומפיה. חברבורות אדומות וצללקות כחולות היו זרועות עליה כנגשושיות צפופות זו בצד זו והן מריכות על הלבן.

— מה זאת, מארינקא?

— צביטות...

סנטרו של נח רתת. בקש נח לאחוז בידה של מארינקא, להעביר עליה בכפו, להחליקה—אלא שהגדר היתה חוצצת.

—היד כואבת, מייריניטשקא, כואבת מאד?

מארינקא נענעה בראשה: לאו. בשעת צביטה תכאב, איי, כמה תכאב. עתה לאו.

—אבל למה היא מענה אותך! — צעק נח ומפח באגרופ על הגדר.

שקיריפין הקמן שמצד השני נרתע והתחיל מכרכר ונובח כנגד הגדר.

—מאריניטשקא, למה היא מענה אותך, הא?

—אסופית אני, נוי, אב-ואם אין לי—השיבה מארינקא ובכתה חרש...

אסופית? מהי אסופית? ולמה חבריות קורין לה ממזרת? ומה זה אין לי אב

ואם? מתו? אבל מארינקא אומרת, שאינה יודעת היכן הם?

עמד פעם אחת ושאל את אמו:

—אמא, מהי אסופית?

ציפא-לאה היתה ברגע זה מרודה מאד עם שפחתה בטנון לביבות ואת שאלת

בנה שמעה ולא שמעה.

—הא, אסופית? — אמרה ציפא-לאה, כשהיא ציפה בפי התנור נתונה-נתונה כולה

ללביבות הרוחשות שם בחמאה—אסופית, אימר אתה? אסופית—זוהי, זוהי—אוי-ואבוי

לי, הלביבות נחרכות!

וציפא-לאה הריצה מפי התנור את הפשרת עם הלביבות שבתוכה.

—אמא, אמא—לא הניחה נח—מהי אסופית? הא, אמא?

—אינך יוצא מזה, מויק? חנינא-ליפא!

ולא ידע נח מהי אסופית. על הדבר הזה עמד אחר-כך, לסוף ימים—אבל בעת

ההיא כבר היה נח מזדמן עם מארינקא במחיצה אחת, בלא שום חציצה...

ה.

מעבר לירכתי החצר של חנינא-ליפא וגנה של שקיריפניטשקא, מאחורי השכונה היהודית והלאה, יש כעין עולם-חשאיין בפני עצמו—קרפף שמם ורחבי-ידים. הקרפף נתון כולו בתוך מקשאיות ומדלעיות ומוקף מחיצות מכל צד. מגיעים אליו במשעול צר, בין שתי גדרות, ונכנסים לתוכו דרך פרצה שבגדרו שלו. כל ימות החורף הוא מופקר לשכבות שלגים צחים ועמוקים, שמגיעים עד למעלה מחצי כתליו, ובימית החמה הוא עוזב לפריה-זרביה חשאית של כל מיני דשאים וגידולי-בר ולמרעה ענל בורד או חויר יחירי. קריאת-תרגנול רחוקה או בת-קול של אדם מגיעה לכאן כמו מעולם אחר והכל נראה כחלום. פעמים מר לכאן קצפף לחרון חוירו ועגלון להפשיט נבלתו. הסמרטור היחירי של המקום, נוי זקן, שתקן ומטורף קצת וחשוד על הכשפים, עשוי לעמוד שם שעות שלמות יחירי במקלו ותרמילו ולחטט דומם באשפה, חוטט ומנענע בשפתיי המרופטות ונראה כמלחש. ביחד עם גולגולות יבשות ושלדים לבנים וקרני פרה, מיטלים שם באפלה, במעכה הדשאים ובתוך בורות סכוכים וסמנים מן העין, אף הרבה גולמות כבדים ודוממים של שרשי אילנות עקורים, שרשים מעורים עדין בגדיהם. ויש שמבצצים וגראים משם, כעין מצבות עתיקות, אף ראשים רחבים ועגולים של גזעים כרותים, וזכר למי שהיו אילנות... לפנים—כך אומרים—רעש במקום הזה חורש מצל ורענן. עתה דממה גדולה שרויה בתיכו, דממת בית-הקברות. מכל הגדולה הקודמת לא נשתירו בו אלא

שני אילנות: אחד אלון זקן ושבע-ימים, אורח איתן ומתערה, שעומד באמצע הקרפף ומגביה קימתי על כל גנות הפרבר, ואחר עץ אגס. נמוך ויבש למחצה, שעומד על תלו הקטן מן הצד ומתנונה בחמה. יש שם גם איג אחד, איג עבותי ורב-צמרת—אבל זקן זה עומד גדל מחוץ לקרפף, סמוך לפרצה, וכשהוא נשען בצמרתו הענפה והעבותה אל הגדר מבחוץ הריהו צופה ומביט כל הימים מרחוק אל חברו האדיר והזקן ממנו שבמפנים—אל האלון, הנער נח, לאחר שנעשה לבוגר בסכיבות השכונה, היה בא לאותו קרפף לקטוף מאגסי הבר ולבקש קנים, וכל פעם שנכנס יחידי לשם היתה תוקפתו מעין אימה מתוקה של יחוד, כזה שהוא נכנס לחורבה. הוא לא היה מזדקר לשם בבת-ראש, אלא קמעא קמעא, כמתננב, מתחלה תקע ראשו לתוך הפרצה, מציץ לכאן ולכאן, ואחר-כך מכניס רגל לשם, והכל בזהירות ובחשאי—הם!... פרכוס כל-שהוא, קפיצת שפן מתוך אחד הבורות היה מרתיע את לבו מתוך איזה פחד כמוס ומתוך כאחר, הוא לא ידע בעצמו יראה זו מהי, אבל היא שלטה בו, תיכף להכנסת הראש, מאליה, יש באותו קרפף איזה כח ממיר, מאיים ומושך כאחר, מעין נפש חיה נעלמה יש בו היא מושכת-מושכת, מכל המחבואים, מכל השיחין והבורות.

ובאחר מימי התמוז נכנס נח לקרפף. היום בער כתנור, מקיצי הקרפף נתזו ניצוצות אש—עלה נח וישב באלון. זה לו ימים אחדים שאינו מוצא את מארינקא אצל הנקב; שומרת היא עתה את הפירות הבשלים בנגן—ונפשו עגמה לה, ציפה היא מעל האילון—והנה גנה הגדול של שקוריפנישטשיכא נגלה לפניו, זוית אחת של הגן נוגעת במחיצת הקרפף ושנים שלשה נמרים של המחיצה משותפים לשניהם. האילנות שבגן מעונים פירות: הלבנו משם תפוחים והצהיבו אגסים—אבל רחוקים הם, רחוקים, אפשר יראה מכאן את מארינקא ויקראנה?—אבל היא לא נראית. ירד נח ובא אצל הזוית, הנמרים של המחיצה נבוהים ומחודדים בראשם—ולעלות אי-אפשר, אלו היה נעשה כאן פרץ בגדר—נצנצה מחשבת גאולה במחו—היה יכול לראות את מארינקא בלא חציצה. ומיד התחיל חותר בקרקע מתחת לנסר, מחטט בקיסם ובצפרנים. לא עבר כרבע שעה ומתחת המחיצה נעשתה מחתרת קטנה כדי להכנסת אגרוף. הכנים ירו לשם—אי! הירד פגעה בסרבים ונכית, פתאים והנה כמין פה וחוטם של כלב בתוך המחתרת, —שקוריפני! הכלב התחיל הומה ומרית, תוקע בדוחק גדול, מתוך נענועי כל הגוף, שני ראשי כפות ומקצת הראש לתוך הגימא, שורט וחופר בה בשעת-מעשה בצפרניו, בחוטמו ובפיו, נוקב ונדחק לתוכה בכל כחו, כמי שרוצה להרחיבה, הדבר לא עלה ברגלו והתחיל מילל בחשאי, כמי שאומר: "בואי ועורוני!" ברגע זה נראתה בין האילנות מארינקא, הכלב הפקיע ראשו, רץ כנגדה ומשכה לצד הגומא.

—מארינקא!—קרא נח בשמחה.

—גוי?!—נבעתה מארינקא ועמדה מרחוק—מה אתה עושה כאן?

—מאריניטשא, בבקשה ממך...

—לך מזה, ותיכף-ומיד—הפסיקתו מארינקא בלחש ובחרדה—הדודה בנגן, לך

ושוב מחר...בבוקר...שקוריפני!

ומארינקא שרקה לכלב ונעלמה עמו בין האילנות.

מלא צער חזר נח לביתו, כל הלילה בקש בלבו תחבולות, מה יעשה ויהרום את החציצה שבינו ובין מארינקא. בבקר השכים והוציא מתחת מטת אביו את הקרדום הקטן, החביאו תחת כנף מעילו ונתחמק מן הבית, בחצר נתקל בחנינא-ליפא, שעמד אצל הבאר והשקה את הסוס מתוך דלי מוטה בידיו, זה הציץ עליו מתוך חשד וקבל את פניו ב, צפרא מכא' של, אכא' :

—להיכן הגלים, תכשיט?

נח זרק כנגדו אף הוא מין הברה סתם, כלאחר-יד, ופרח לו, אין פנאי—טס הוא

אל הקרפף, כשבא לשם כבר נתמלא הקרפף אורה עזה, ואולם נידולי הבר שבצל הגדר סמוך למחתרת עמדו עדין רמוכים ונוצצים במלליהם. נח שקע בתוכם ונגש תיכף ומיד אל המלאכה: האחיז את ראש הקרדום בשפת הנסר למטה, במקום חבורה על-ידי מסמר לקורה תחתונה, ונתלה בכל כחו על הקתא. הנסר פקע קצת ממקום חבורו ובינו ובין הקורה נחשפה מקצת שני השחורה של המסמר, שלופה מקצתה. הסדק שבין הנסר וחברו נתרבב כדי הכנסת אצבע. מבין האילנות רשרשו ויצאו ברגע זה מארינקא וכלבה. נח גבר חיילים: אחת, שתים, שלש—הִדָּק! המסמר התחתון נעקר כלו, והנסר נשאר תלוי כעין וילון בעליון לבדו. נח סלק את ה"וילוי" אל הצד. צנת הגן המילה דרך הפרץ גל עָרַב על פניו הלוחשים. לפני הפרץ מבפנים עמדו מארינקא וכלבה.

—צאי—אמר לה נח כשהוא תימך בידו את הנסר המוטא אל הצד.

מארינקא, ועמה הכלב, נדחקו ויצאו. החמה טפחה על פני מארינקא בכל ציציותיה—ועיניה הָסְוּ בסגורים, לבבה תעה מאירה עזה ורוחה רבה. כל עשב וסבך שנתנה בו עיניה—זרחה, האהילה בכפה על המצח ובת-שחוק של הכרת-תודה אלמת עלתה וצפה על פניה.

—טוב, מארינימשקא, טוב?—שואל נח כשהוא אוחז בכף ידה ומציץ מאושר

לתוך עיניה.

—טוב מאד, נוי, טוב מאד—עונה היא שוחקת וזורחת בלה.

—ואל הגן, מארינימשקא. תכניסיני?

—אכניסה, נוי, אכניסה.

—ותפוחים תתני לי?

—כמה שתדציה.

—ואנסים? ושופים?

—הכל אתן, הכל...

ואולם נח לא שמע עוד. נח נהפך לגלגל החזור. משוגע משמחה ומשטף כח הפיל את עצמו פתאים על גבי הדשא והתחיל להתהפך על ידיו ועל רגליו, כמין אופן בעל ארבע יתדות, שמתגלגל והולך מאליו... הכלב אף הוא התחיל רץ ומתפלש ומכרכר אחריו. פתאים נבלע נח בקרקע. מן הארץ עלה בעור רגע קול צפצוף משונה. הכלב החזיר ראשו לאחוריו לצד מארינקא ועמד כתוהה. עיניו שאלו: מה זאת?

—נוי!—קראה מארינקא מפוחדת קצת.

—חא—חא—חא!—צץ נח ועלה בצחוק מן הכור שבדרך גלגלו נפל לשם—

יפה צפצפתי, הא? בואי וראי, גומא, גומא.

ונח רץ ומושך אחריו את מארינקא והכלב, ומראה לה גומות חבויות תחת סבכי קוצים וסריגי דשאים. מתוכן נשמעת כעין רחישה ווחילה חשאית של דברים סמים מן העין. באחת מהן נצנצה למאה ונעלמה מיד. שקורפין פרש פתאום מן החבורה והתחיל רודף אחרי שפן...

—הָסָף, חטף, חטף!—זרוז נח ורץ אף הוא לצד זה. השפן הגיע בדלוגיו עד

למחיצה ושם נעלם.

—הָבֵל!—נתיאש נח ונפל יגע לארץ—נסתתר בין הדשאים, יש כאן הרבה—

הרבה שפנים, אף קפידים וחפרפרות יש כאן, ואף נחשים ועקרבים.

—נחשים?—נבהלה מארינקא.

—צה-צה-צה, איני מתירא מהם. בכפרנו היו הרבה נחשים. דרים היו בעקרי

ביתנו. גדולים, קמנים וקמני-קמנים, היו בהם יפים כל-כך. אבא היה יוצא בקרדומו וקוטל בהם,

—אסור להרוג את הנחש—אמרה מארינקא ביראה.

—שומה, אסור?— מצוה להרוג, פגריהם היו מוטלים בחצרנו חמרים חמרים, הייתי תולה אותם על גבי הגדר בנקניקים, חי ראשי. מארינקא—נזכר פתאם נח וקפץ ועמד על הגליו—ואימתי לנן!

—לך אחרי — נענעה לו מארינקא — שקריפין!
שקריפין פרש מן הרשאים, שהריח ופשפש בהם, ורץ אחרי מארינקא ונח אל הנן. אצל המחותרת על גבי הקרקע היה מוטל עדיין כנשכח הקרדום הקמן. מארינקא לקה את ה"ילון" אל הצד —
—הכנס!...

ושלשתם נבלעו בנן. נח הבקיע ובלש ורץ בתוך שיחים ובצללי אילנות, צהלה עליה ופצחנות של צפרי שחרית צלצלה ממעל לראשו כשרשרות בדולח. צנה מתוקה יעשתהו. היא רץ — וכתמי אור עגלגלים, מהירים וקלים, כעין עכברי זהב, מפוזים על פניו, על ראשו, על בגדיו, עלה וירוד, עלה וירוד. מרגיש הוא בדגדוגם החם והמתוק שעל לחיו. הכלב הקדימו ועבר בראש ונראה כאלו הוא מתפלש ומתגולל ומסתבך בתוך רשתות של אור וצללים סרוגים ביחד. ענפים כפויים למטה, מסובלים תפוחים גדולים, פגעו בראש נח והשמיטו כובעו. תפוחים, תפוחים, תפוחים: למעלה, תפוחים למטה, על פני כל הקרקע בתוך הרשא מפוזרים תפוחים. אצל הצריף, על מצע תכן, צבורים כריים ריחניים, גדולים וקטנים, של תפוחים... מראשי הדובדבנים, מבין העלים, הציצו בגנבה ובערמומית, כעינים חיות, גרגרים בודדים ושחורים=שחורים של דובדבניות נשכחות, ובין השיחים השפלים, מאחורי עלה ירוק, מתחבאת עדין, נראית ולא נראית, ענבה יחידה וצנועה של תות, דומדמנית, עדינה של משי...

נח היה כשכור: צנת הצללים, ריחות הפירות ופצח הצפרים — כל לה נלופא עליו כאחד והלמו ראשו. רץ היה מעץ לחברו, תולש ואוכל, תולש וזורק, תולש ונותן בכיס, תולש ודורס... מארינקא לא כהתה בו. אדרבה, היא היתה מסיעת לו לברור מן המשובחים והבשולים ביותר, מראה לו כל מין משוכח ומיובחר וממלאת מהם את את חיקו ואת כיסיו. —

לבסוף, כשחזר נח לביתו, והוא עיף ויגע מאושר, וכיסיו כבדים בתפוחים ובאגסים ובשזיפים, והוא כולו גושם ושואף ולוהם—נתקל בשער החצר שוב באביו. אבל, דרך נס, הפעם לא השגיח בו זה: מרוד היה עם איזה אכר להסיע ממקימה עגלה מעונה קרשים, שהסוסים נתקשו בעקירתה. יהי שם ה' מבורך — ונח החליק משם בשלום לתוך הבית. את הקרדום הגנוב השיב אל מקומו תחת המטה ואיש לא ידע, ואת התפוחים והאגסים והשזיפים העלה לעלית הגג של הארזה והצניעם שם בתוך ערמת השחת: יהיו מונחים שם עד שתגיע שעתם...

הקרפף והגן נעשו מעתה לנח ומארינקא למקום-מועד. בכל שעת הכושר היו מודמנים לשם, משתמחים בצללי אילנות או משקעים עצמם בדשאים ומשחקים ביחד. הדבר נעשה בצנעא, מפני שבינתיים התחילו מריבות בין השכנים: שקריפין, שעמד תמיד על גבם, לא מחה בדבר ולא גלה סוד, מארינקא גורה עליו שתיקה—ושתק. לבסוף אף נכרך אחרי נוי והיה מקבל פניו כדיצה ובקפיצה, בלחיכת עפר ובכשכוש זנב, מצפה היה בעיניו הכלביות לידו של נח. כל פעם זה מביא עמו פרוסה יפה, חלק למארינקא וחלק לכלב.

ובאחד מן הימים האלה הכניסה מארינקא את נח גם לחצרה. את הדבר הזה עשתה בזהירות גדולה, מתוך יראה שבלב, ברנע הראשון לכניסה הרגיש נח את עצמו כמי שבא לתוך אויר אחר. אחר-כך רץ מיד אל הארזה, שחציה מאכים לחזירים, לראות את גוצי. לצערו, נמצאת הארזה נעולה, והציץ לתיכה דרך סדק. ריח חריף של זבל חם עלה באפו, וכשהבחינה עינו בתוך האפלולית את הסוס הקמן העומד על

אבוסו ולועם—לא יכול עוד לזוז משם: ,אוי, אוי, נוציניו!—התחטא בקול חנינה כשהוא עומד ומציץ. מן הארוה נגש בחשאי, על ראשי אצבעותיו, אל אחד מסדקי הגדר והציץ דרך בו לחצר אביו. הדבר נראה לו משונה, שהוא עומד כאן מצד זה בחצר הגויה ומציץ לתוך חצר אבא, אלו ידעו אבא ואמא בדבר!... חצר אבא וכל מה שבתוכה—אף הם נראים לו עתה דרך הסדק בפנים חדשות. נון אחר וסדר אחר—הכל מהופך משהיה. הנה אבא בעצמו. חי—חי—חי—נח שקע ראשו בין כתפיו ושחק בחשאי בינו לבין עצמו — אבא עומד לו שם בין הקירות ואינו יודע כלום. כשאני רוצה אני מעוה פני ושולח לו לשון—קוקו! קוקו!

חנינא ליפא החזיר ראשו לאחוריו כמשתאה — ונח נבעת ונצמד. לכסוף סר משם בחשאי והצמיד פניו בזוגיות החלון של דירת שקוריפנישטשיכא, סוכך מכאן ומכאן בכפית ידיו. הכל דומם ומתנמנם שם מכפנים: המטה המוצעת עם כסתותיה וכריה המרובים שעולים עד לתקרה, הארגו הכבד המצופה רקועי פחים ומחושק ברזל ומנעול גדול תלוי עליו, השלחן והספסלים הלבנים של עץ, האיקונין שעל הכתלים. נח הסיר את פניו מעל החלון ועיניו בקשו את מארינקא, היא היתה יושבת כדרכה על האצטבא ולרגליה רבץ שקוריפין.

—מארינקא, הולכת את ל' צירקוב'—שאל נח בחשאי.

היא נענעה בראשה: לא.

למה?

—אני שומרת את החצר.

—והיכן את ישנה בחורף?

—בבית.

—ע מה כמטה?

—על גבי הקרקע.

נח בא וישב על גבי הרשא, בצד הכלב, לרגלי מארינקא היחפות ונשא אליה את עיניו ברחמים. הוא בקש לשאול דבר ולא שאל. בעיני מארינקא עמדו דמעות.

—למה תבכי, מארינימשקא, הדודה מכה? הדודה מרעיבה אותך?

כתפי מארינקא רעדו מבכי כבוש. העינים זלגו דמעות.

—אל נא, מארינימשקא—נחם נח והניח ידיו על ברכיה — אל נא תבכי ... בכל

יום אבוא אצלך, בכל יום, חי ראשי ...

ונח קים הבטחתו. בכל יום היה בא ומביא לה אף חלק מסעודתו. שעות שלמות

היתה בת-קולה של ציפא-לאה מפוצצת ומכרות באויר השכונה: נח! נח! נח!!! — ונח

לא שם על לב. מתוחד היה בשעות אלו באחד המחבואים עם מארינקא — וגם צפור-

שמים לא ידעה היכן הוא. לכסוף נתגלה הדבר ופרצה בין השכנים מחלוקת

גדולה. ציפא-לאה הרעישה את העולם: אוי ואבוי לאמא, רואה היא שהילד מתנונה

והולך מיום ליום כנר של חלב, ועל שום מה? — על שום הממזרת של המכשפה, ימח

שמה וזכרה. כל מה שנותנים לילד—הממזרת זוללת! רמה ותולעים יאכלוה, רבונג-

של-עולם, חנינא-ליפא התיר את הרצועה מעל המכנסים ובקש למתוח את נח על

הספסל, אלא שציפא-לאה עמדה בפרץ. ושקוריפנישטשיכא סחבה את מארינקא לתוך

הבית—ואיש לא ראה מה שעשתה לה שם. מתוך ביתה נשמע רק קול-בכי עמום ורצוף,

שנוקב ויורד עד המח. נח שמע את הבכי על משכבו עד חצות וכמעט שיצא מדעתו.

בני הזוג נפרדו לימים מועטים. שקוריפנישטשיכא הוסיפה גזרות. מארינקא

נשארה שוב יחידית, סגורה ומסוגרת. זה ימים שאין נח בא אל הקרפף. ציפא-

לאה שומרת עליו וידו בידה. הנקב המפולש נסתם אף הוא; הניחו, בין המצרים,

במקום הגנה של נח, מיני כלונסאות וכל החלל נסתתם. נח היה מתרגז ובוועט

וממרר חיי חוריו ואיש לא ידע מה היה לו: „גנתי, גנתי—צווח נח ובעט ברגליו—למה מכרתם את גנתי?“ — חנינא-ליפא רקע ברגליו אף הוא והתיר את רצועת המכנסים: „אינך שותק, ממזר? הרי אני חותך את בשרך כויתים ומשליכו לכלבים. הראיתם מימיכם? עסק בגנים!“

הגיעו ימי גשמים ושלגים, הדודה בבית ומארינקא לא זוה מחצרה: עינה הועומה ואימתה של הדודה עליה. בפני הדודה יראה היא לגשת אפילו אל המחיצה. ואפילו כשמגיע פעמים אליה דרך סדק קולו החשאי של נוי — היא עושה את עצמה כלא שימעת. המבוא אל הקרפף דרך פרצת הגן נסתם אף הוא: השלג מעכב. הקרפף, כדרכו, נתמלא שלג עד למעלה מחצי כתליו ואין לבקוע בו. ים הלבן!

ובינתיים נברו ותכפו הקטמות בין השכנים. למארינקא הגיעו ימים של עבודה קשה ורצופה. כחצרו של הוויד עדין צבורי העצים הולכים וגבוהים. וכל היום: „זרוק-פרוק, פרוק-זרוק“. המחיצה שבין שתי החצרות הולכת ומוגבהת כנגדם אף היא. מעתה אין בה אפילו סדק. ואם יש—העצים התלולים לכל אורך הגדר מעבר מזה הוצצים בפני העין... בתחלת ימי אביב נמסר נח ל„חדר“ שבשכונה, ויש לו עתה „עסקים“ אחרים. עוברים ימים, שבועות—ונח איננו. מארינקא כחתה לו בגן, בקשתהו בקרפף—איננו!

—היכן נוי? מדוע אינו בא?— שואלת מארינקא את נפשה.

ושוב הגיעו ימי קיץ. לשקיריפניש שמיכא כבר אבד יותר מחצי קילה מרוב קטמה, אבל היא מדרכה לא תס: יום יום בעונה זו היא משכמת ויוצאת למקשה ושבה לחצרה עם צאת הכוכבים. ובימים אלו יושבת מארינקא שוב בודדה ועצובה על גבי האצטבא שבין האילנות והבית, שקוריפין רבוץ על ברכיה והיא מבטת בעיניו ושותקת. וכשהיא נושאת עין אל המחיצות הגבוהות, יש שנדמה לה, שלא הן גבהו עתה עליה מבראשונה, אלא שהיא העמיקה לשקוע בתוכן... ובשעה שהיא יושבת כך והכל שותק סביבה בדומית קיץ—יש שתפול בחצר השכן בת-קול צוחנית, קול אשה קוראת מעבר הלו: „נח! נח!—ח!!“— אז תזדעזע מארינקא ורצה מהר אל הגדר שבין החצרות. בפעם האלף מבקשת היא שם סדק כל שהיא, סדק כחוט השערה. שקוריפין רואה ללבבה, ואף הוא מסיע עמה לפשפש. מקדים הוא וריץ-ריץ לפניה, סימך כל פעם שתי כפיו הקדומניות בגדר וסורט ומחטט בצפרניו, ומריח-מריח... — וכשמבקשת ואינה מוצאת—שבה היא בדממה אל האצטבא, מעלה את שקוריפין על ברכיה ומביטה אל עיניו, ופתאום היא לוחצת בכל כחה את הכלב אל חיקה, לוחצת ורועדת כולה: שקוריפין, היכן נוי? ...

(עוד יבוא).

לפני הקונגרס התשיעי.

(סוף).

מאת

ד"ר דניאל פאסמאניק.

IV.

תוספות הכרחיות.

על השאלה החשובה מאד בדבר שני הפרוגרמה הבולאית כבר כתבנו ב„העולם“ (ש"ז, גליון כ"ט), וכן גם ב—*Jüdische Zeitung* (ש"ז, גליון ל"ד). כאן נסתפק בהצעת נוסח השנויים בלבד. הקונגרס התשיעי חייב, לדעתנו, לשנות את הפרוגרמה הבולאית באופן זה:

תכליתה של הציוניות היא תחיתו החברתית והקולטורית של עם ישראל באו"ץ-ישראל ובמדינות הסמוכות לה שבטורקיה.

את הסעיפים הנוגעים באמצעים להשיג מטרה זו מנסח הקונגרס כך:
הסעיפים א', ב' וג' נשארים כמו שהם. סעיף ד': „התאמת פעולותיהן של כל חברות-הישוב המאורגנות שבישראל במקצוע העבודה המעשית בארץ-ישראל“. סעיף ה': „הפצת ידיעות נכונות בתוך הקהל המורקי על שאיפותיה האמתיות של הציוניות והשתדלות לקבל מן הממשלה הטורקית את הסכמתה, שהיא נצרכת לתכלית הנשמת הציוניות“.

ובזה רואים אנו לנחוץ להזכיר לקוראים, שלפי הסעיף 38 שבספר-התקנות של ההסתדרות הציונית אין לה להחלטה בדבר שני הפרוגרמה הבולאית תוקף אלא אם כן נתקבלה בשני קונגרסים רצופים ברוב-דעות של $\frac{3}{4}$ ממספר הצירים הנמצאים בקונגרס.

אבל תוספת חשובה עוד יותר צריכים אנו לתת בזה.

לכל החקירות על ועודותיו המעשיות של הקונגרס התשיעי אין כמעט שום ערך אלא אם נעזוב באמת לגמרי את האמונה הפנטסטית בפעולתם המיכנית של ההמונים ונקבל בתור כלל גדול את הרעיון, שהכל נעשה על-ידי המועט היוצר, השקפה זו סכנה אחת קטנה יש בה: אפשר להאשם על-ידיה בריאקציוניות. הדימאגוגיה של שדרות ידועות יכולה לפרש שלא-בהלכה את יחוּסוּן השלילי אל כחו היוצר של ההמון, במנוחה גמורה מתיחסים אנו להאשמה זו, כי לפי הכרתנו, הכרה עמוקה ומיוסדת על חקירת דברי-ימיהם של כל העמים, אין שקר היסטורי יותר גדול מן הפתגם: „הכל בשביל העם ועל-ידי העם“. אין זה אלא מעשה-דימאגוגיה, שאין לו ולחיים שבמציאות ולא כלום. בחיים היו תמיד קיימים רק שני דברים: (א) הכל בשביל המועט על-ידי המועט האקמיווי ועל-ידי השמוש בכח ההמון מחוסר-ההכרה; (ב) הכל בשביל העם (או בשביל המפלגה) על-ידי המועט האקמיווי. כל ההיסטוריה האנושיות מלאה מלחמה, לא מלחמת-עמים ולא מלחמת-מפלגות, אלא מלחמת „מועטים נבחרים“ (*élites*). אבל

חושבים אנו לנחוצות לחם כאן תחום בינינו ובין שיטה אחרת, שאין הרמיון שבינה ובין השקפתנו אלא חיצוני בלבד. כוונתנו לשיטתו של אחד-העם, אף סופר חשוב זה יוצא מתוך הפרינציפיון של המועט הנבחר (élite); אלא שהוא אף ממרתו מונבלת בנבוליו של מועט זה, לא שההמון אינו מעגין אותו, אלא שמחמת הפסימיסמוס שלו אינו מאמין, כי מועט זה אפשר לו בדרך-גדולו המודרג להיות לכלל האומה ברובה המכריע, על-כן מדבר הוא על מרכז רוחני ויכול הוא להתווכח על שלילת-הגלות או חיוב-הגלות (עיין, ילקוטו האחרון ב"השלח", כרך כ', עמ' 467—478), כי, לדעתו, רוב האומה בעל-כרחו ישאר בגלות. אנו מתנגדים להשקפה זו בהחלט, ממה נפשך: או בארץ-ישראל יהיה מרכז חברותי לישראל, ואז יהיה שם אף מרכז רוחני, — או שם לא יהיה שום מרכז עברי, כלומר, לא רוחני ולא חברותי. בין כך ובין כך אין בעינינו כל המחלוקת על, שלילת-הגלות או, חיוב-הגלות אלא פלפולות בלבד, כי שלילת-הגלות מוכרחת היא על כל פנים: אם יהיה ליהודים מרכז רוחני-חברותי שלהם, יהיו היהודים שמחוץ למרכז לא בגלות, אלא בתפוצה (בריאספורה). בכדי שיבין הקורא את דברינו, נביא דוגמא מן היונים, שרק החלק הרביעי או השלישי ממספרם דר ביון ושאר החלקים מפוזרים הם בארצות שונות, אבל אינם בגלות. בכך יש להם לכולם ארץ-מולדת, — דבר, שהיכח זה לא כבר ברור: כשהתחילה בולגאריה לפני שנים אחדות לרדוף את היונים, עברו הנרדפים המונים-המונים ליון, ואם לא יהיה ליהודים מרכז חברותי-רוחני שלהם, אז סופו של העם הישראלי — מיתה אטית, למרות כל מיני אבטנומיות לאומיות שבגלות. שלא כאחד-העם אנו אומרים: הכל בשביל העם על-ידי המועט הנבחר, כלומר: מועט זה הוא החלוץ העובר לפני כל העם, הוא צריך לסול את הדרך לפתרון שאלת-היהודים כולה, לכל הסתעפותה.

יובשם שהציוניות האקטיווית המתיארית שונה היא מן הציוניות הרשמית ומן הציוניות ה"אחד-העמית", כך היא שונה גם מחבת-ציון הישנה.

בעצם הונח אף ביסוד השקפתה של חבת-ציון הישנה העיקר, שיש ערך רק להמועט הנבחר, אלא שכל המעשים שלה היה להם אופי פילאנתרופי: קבוצה קטנה של חובבי-ציון בעלי-הכרה היתה שולחת אחרים בתור חלוצים לארץ-ישראל, ואף עכשיו אומרים אפילו המצדדים בזכות הציוניות האקטיווית, שצריך ליסד קרן-קיימת קרקעי בשביל אחרים, כלומר, רוצים הם למעט חלוצים מלאכותיים, הוא אשר אמרנו למעלה: אף הורם השני אין חברתו שלמה כל-צרכה, כי תכונתו הראשית של המועט בעל-ההכרה היא — הפעולה העצמית, שלפעמים היא מגיעה עד למסירות-נפש. תעודתם של בני המועט האקטיווי אינה לעשות חלוצים, אלא להיות בעצמם חלוצים ולהקריב על מזבח רעיונם את כל רכושם ואת כל נפשם. חלוצים מעושים מזיקים הם מאד לפי שחלוצים כאלה סומכים לא על עצמם, אלא על אחרים; חלוצים כאלה תבענים הם וחושבים את עצמם לסלתה ושמנה של האומה. במקצת רואים אנו זאת בחלוצים, שיש עכשיו בארץ-ישראל (אמנם, לא בכלם, אבל בהרבה מהם), הם חושבים את עצמם להיותר מומחים, היותר חשובים, היותר פועלים, פוסקים הם פסק-דינם של הכל ומחלקים בחדם שבחים לזה או לזה, הם — בית-דין הגדול, השופט על צורות ההתישבות, אף-על-פי שיריעותיהם בתורת-הכלכלה שוות פרומה; והם דנים בכניס-מך על ערכה של העבודה הרוחנית בארץ-ישראל, בעוד שגם בדבר זה אינם יודעים הרבה יותר מן ההמוניים. וכך הם מביאים לפעמים הפסד מרובה לעניני-הישוב, כי, בעצם, אין אלה אנשי פעולה-עצמית אמיתית. ראוי להעיר, שבארץ-ישראל היו והיו גם חלוצים אמיתיים: בלי תביעות, בחוסר-כל ובגבורה חשאית יוצרים הם חיים עבריים חדשים בארץ-ישראל. אבל חלוצים אלה אינם מי שנשלחו על-ידי אחרים, אלא שנחלצו בעצמם ועלו לארץ-ישראל כדי לגשם את רעיונם העצמי במעשה

עצמי. ואף אנו כוונתנו לא לציוניים בעלי-הכרה, ששולחים אחרים לארץ-ישראל, אלא למועט אקטיבי, כלומר, מועט שהולך בעצמו לשם. שמיסד קרן-קיימת קרקעית לא בשביל אחרים, אלא בשביל עצמו. זרם הציוניות האקטיווית, אם אינו פראוזה ריקה בלבד, צריך להשתדל, שההסתדרות הציונית תעבור בעצמה לארץ-ישראל, ולא שתשיב שם אחרים. כי רק באופן כזה אפשר יהיה לסול דרך לשוב המוני בלתי-בעל-הכרה. אם היהודים יכולים עכשיו להתישב באמריקה לאלפים ולרבבות אין זה אלא הודות להפריטאנים, שבאו בספינת Mayflower לפני 290 שנה, — אלה חלוצי החיים החדשים באמריקה הצפונית. את תפקידם של הפריטאנים הללו באמריקה צריכים למלא המצדדים בזכות הציוניות האקטיווית בארץ-ישראל, ובכל דלותה של ההסתדרותנו הציונית בכל הנוגע לקבוצת שקלים יכולה היתה למלא תפקיד היסטורי חשוב אילו היתה מתישבת בארץ-תקתנו במשך 5—10 השנים הסמוכות, בלי להמתין לשום משא ומתן, ואילו היתה משובה לפנייה רק תעורה אחת: לחיות חיים שלמים בארץ-ישראל, הלא אף תחית העם הישראלי אחרי גלות-בבל לא על-ידי העם נעשתה, אלא על-ידי המועט בעל-ההכרה, שמספרו היה, ככתוב בעזרא, 42,360 נפש. לא זה הוא העיקר, שציוני קונה לו אקציות אחדות של הבאנק שלנו או גם—במקרה יוצא מן הכלל—דונאמים אחרים קרקע בארץ-ישראל ובעצמו מוסיף הוא לחיות בחוץ-לארץ חיי-גלות; העיקר הוא, שכל ציוני בעל-הכרה יעביר את כל חייו לארץ-ישראל. והתפקידו בתור בן המועט האקטיווי, בזה, ודוקא בזה, צריך שתתגשם האקטיוויות שבו, רק אז תהיה לנו חבת-ציון בצורה מעשית, ולא חבת-ציון פילאנתרופית. מיותר הוא, לדעתנו, לגמרי לבאר כאן, מה רב הוא הערך, שהיה לו לשובם של כל הציוניים בעלי-ההכרה בארץ-ישראל בין למעשה-הישוב עצמו בין להפצת הרעיון הציוני בכל תפוצות-ישראל. על-ידי זה היה המרכז העברי בארץ-ישראל נהפך מאידיאל לדבר שבמציאות, כל השאלות, שיש בהן מחלוקת, היו נפתרות בנקל: הקרן-הקיימת הקרקעית היתה נקבצת, הפועלים היו נושבים, הבאנק האנגלו-פלשטיני היה מקבל ממון והמיסדות הקולטוריים שבארץ-ישראל היו מגיע לירי מעמד משיב רצון את הכל, והעיקר—כל הציוניות כולה היתה מתרחבת הרבה ומתעמקת הרבה. אין אנו מתברכים בלבנו, שכל עמנו היה נעשה אז לציוני, אבל אין ספק, שמחנה הציוניים היה מתרבה על-ידי כניסת חברים חדשים. ולמוסדותינו המרכזיים היתה אז עבודה ממשית: לסדר ישוב תכופ של קבוצת בני-אדם מיוחדת, של ציוניים, שמביאים עמם את כל כחותיהם החקריים והרוחניים ואינם מצפים לעזרה מן החוץ.

לתוספות אלו יש, לדעתנו, חשיבות מרובה, כי רק על-ידיהן ניתן לה להשקפתה של הציוניות האקטיווית על תעודות-השעה יסוד מוצק, ובאמת: כשאמרים עכשיו, שצריך לעשות מיד כך וכך כדי למחר את ישובם של אחרים, הלא אפשר שימצא מי שישב על זה, שאין לשלוח בני-אדם סתם, בלי שום בטחון. כשמטיפים אנו לאחרים להיות החלוצים בעבודת-הישוב חשים אנו בעצמנו תדיר מין הרגשה בלתי-נעימה, שדורשים אנו נאה על חשבונם של אחרים. לפיונריות אין דורשים, אלא מקיימים אותה, כלומר, מגשמים אותה בכח עצמי ובאחריות עצמית. ורק כשכל הציוניים האקטיוויים יעשו מה שדורשות מסקנותיה ההגיוניות של ציוניותם תשלום בהירות שלמה בתוך ההסתדרות עצמה. אז תתברל קבוצת ציוניים אמיתיים, ציוניים-פועלים, והשאר יהיו לקבוצה של ציוניים פילאנתרופיים, שבחיהם בכללם אינם מצטיינים כמעט בשום דבר משאר יהודי-הגלות. ואלו ואלו ירויחו בזה: הראשונים לא יהיו מתעכבים בדרכם על-ידי הרשלנות של Auch=Zionisten פילאנתרופיים, והאחרונים יחדלו מלהלך אימים על שאר היהודים, שבעצם אינם מתנגדים להציונית הפילאנ-הרופית כלל, אלא שמתיראים הם מפני הציוניות הממשית, שדורשת להקרקע מעל הגלות

קרע גמור, ולא עוד, אלא שלדעתנו תהא הציוניות הפילאנתרופית עוברת או ביתר הצלחה במקצוע הקטן שלה: תרבה לאסוף ממון גם לקרן-הקיימת הלאומית וגם למוסדות לאומיים אחרים, כי אפשר יהיה לה להסמך על התיצאות המעשיות של הציוניות האקטיוויות. והאקטיוויים יקיצו במעשיהם הרבה נרדמים לפעולה ולמעשה, ובפרט שבמדת התרבות מספר יושבי ארץ-ישראל תהיה הילכת ופוחתת כמות האנגרניה הדרושה כדי להתישב בה ויקרבו הימים, שבהם אפשר יהיה להתישב בארץ-ישראל התישבות פשוטה, שתהא מיוסדת לא על אידיאלים, אלא על אינטרסים רגילים שברגילים. ואז תגיע השעה, שבה תמלא הציוניות את צרכי ההמון העברי הרחב לא רק במה שתכרא מרכז-אימיגרציוני חדש, אלא אף במה שתכריא את אפני-חיו, כי תכרא אפני-חיים נורמאליים כלכליים ורוחניים.

אם רוצים הציוניים האקטיוויים להחיות את הציוניות תחיה מבעית צריכים הם להפוך את הציוניות מפעולה פילאנתרופית בשביל אובייקטים לפעולה עצמית ויוצרת של סובייקטים. זוהי, לדעתנו, תעודת העיקרית של הקונגרס התשיעי: אם זאת יעשה יהיה לו ערך היסטורי חשוב, כי יהיה המתחיל של תקופה חדשה ומהרת בדבר-מינו.

ואם אמנם התישבותם של כל הציוניים בעלי-ההכרה בארץ-ישראל אינו דבר קל ביותר, הרי אינו גם פנטסמי, כמו שאפשר לחשוב בהשקפה ראשונה. המושבות הקיימות כבר היו יכולות לקבל לתיכון איוז אלפים יושבים חדשים, כי כולן מתאוננות על חוסר אנשים. והתרבות מספרם של יושבי המושבות תחזק אותן ותועיל לקרב את השעה הנרצית, שבה תהיינה למרכז-אימיגרציה קטנים. בעלי-האנגרניה המצוינים ביותר ייסדו מושבות חדשות סמוך להקיימות מכבר. אחרים ימצאו להם מקום להתגדר בו בחרושת, במלאכה ובמסחר. אולם הערך העיקרי, שיהיה לכחות החדשים האלה בארץ-ישראל, הוא – הסתדרותם וחזקת-לאומיותם של כל יהודי ארץ-ישראל. שהרי אילו היו יהודי ארץ-ישראל כח מאורגן ובעל-הכרה היתה התגשמותה של הציוניות פוסעת פסיעה גסה קדימה.

ואפילו מתוך העיקר של פעולת ההמונים צריך להודות, שרק באופן האמור אפשר יהיה למשוך את ההמונים, ולא על-ידי הטפה לציוניות של הכרח היסטורי-אובייקטיבי. רק על-ידי התמכרות כל הנפש וכל הרצון לטובת הרעיון אפשר יהיה לפעול על ההמונים. רק על-ידי דוגמא חיה אפשר יהיה לעורר את האינדיפרנטים ואת החלשים. רק על-ידי שלילתה הגמורה של הגלות אפשר להלחם בה. בלי גבורים וחלוצים במעשה לא צעד ההמון מעולם אפילו צעד אחד לפנים. חבת-ציון האמתית צריכה להגשים הגשמה גמורה ומחלפת את העיקר הגלום בתוכה: אין חיבת-ציון אלא מי שנעשה מחמת התעוררות-נפשו הפרטית ומתוך חבה לרעיון העממי לנושא חי של ציוניות מוגשמת. חובב-ציון כזה יהיה באותה שעה עצמה אף לנושא הציוניות המדינית, שאינה אפשרית בלי מציאות כנסיה עברית יוצרת בארץ-ישראל, כי התגשמותה של הציוניות המדינית תבוא לא מחוץ-לארץ, לא מן הגלות, אלא מארץ-ישראל עצמה. בגלות יכולים אנו רק לדבר, לקבל החלטות ולערוך מאניפסטאציות, אבל לגשם את הציוניות יכולים אנו רק בארץ-ישראל. ולפיכך חייבים אנו לתבוע מן האורגאנים המרכזיים שלנו תביעה חדשה לגמרי. בקונגרס השמיני התאונן נואם אחד על שהציוניים העשירים שלנו, וביחוד אלה שעומדים בראש התנועה, אינם משקיעים אפילו מקצת מן המקצת של הונם בארץ-ישראל. להתאונן זו, לתביעה, חלק מן ההון, אין בעינינו ערך גדול ביותר. התביעה היחידה, שאנו חייבים לתבוע מהם, היא זו: הם צריכים להיות ציוניים אקטיוויים ביותר ולעמוד בראש כל אותם החלוצים, שיעבירו לארץ-ישראל את כל חיהם, את כל כחותיהם החמריים והרוחניים. הם צריכים לשמש דוגמא חיה

לפני הקונגרס התשיעי

ומאירה לכל עם ישראל. דבר זה יעלה להם בקרבנות? יתכן!—אבל אין בִּדְּקָר לאומה או לאיזו תנועה צבורית שתהיה אלא מי שהוא נכון לקרבנות. כאלה היו כל מנהיגינו בכל הדורות. מנהיגים כאלה נצרכים לנו עתה, בשעה של משבר עמוק זה, שבאה עדיו ההיסטוריה שלנו.

הימצא הקונגרס התשיעי מנהיגים כאלה?

הוא מחויב למצוא, להמציא אותם, להכריחם שיהיו כאלה.

כי, אם ילך הקונגרס בדרך הישנה, יקרב את שעת־רקבונה של הציוניות המדינית,

שתחדל להיות יסוד בחיי ישראל.

הקונגרס התשיעי הוא קונגרס יוצא מן הכלל, שהתפתחות דברי־ימינו בעשרות־

השנים הסמוכות תלויה בו. יתיחסו־נא, איפוא, אליו כל הציוניים בעלי־הנפש בכוונה הראויה לדבר.

ג'ניבה, ד' אב תרס"ט.

סוּסְתִי.

מעשה נורא.

נמצא בתוך כתביו של ישראל-מטורף ונתגלגל ובא לדפוס על-ידי

מנדלי מוכרספרים.

(המשך *)

פרק שמונה עשר.

יִשְׂרָאֵל תְּלֹוִי וְעוֹמֵד.

שחוק גדול עולה באוני, לענ של, לצים, נביחת כלבים ולחישת שרפים. אוי, ראשי, ראשי! הארץ מתנודדת תחת, אין מעמד לרגלי ודומה, שאני תלוי ברפיון. — ברחא! — קול ברמה נשמע — לך הודוֹוֹגִי להלו, התקין אותו כראוי לו והביאו אחר כך אצלי למקום פלוני...

ומיד ראיתי כמראה גבר לפני ומראהו משונה מאד. — הרי לך, ישראל! — אמר לי לאחר שנסתכל ביוסטר על פני ביד חוקה שתיים. — מכות-לחי הללו מה מעמן? — תמה אני עליו. — יאה מכת-לחי לישראל, זהו לך טעם האחר, והשני, כך הוא דרך נתינת שלום אצלנו.

— אין דרך זה של נתינת שלום — אמרתי בתרעומות — אלא אצל המזיקים. — כדברך בן הוא — החזיר לי בעקימת פנים משונה — אני אחד, משלהם, כך נוהגים אנו המזיקים. אבל למה אתה תוהא כך, כלום לא נהגו כך מנהג זה גם בני אדם? לא ידעתי מה להשיבו ושתקתי.

— חייך, ישראל, שמצאת חן וחסד בעיני. הרכין נא ראשך ואשים מצנפת זו עליו. — מצנפת זו הרי למשוגעים היא — צעקתי בחמת רוחי — אי אפשר בה! עשה לי מה שתעשה: הכני, חבלני ומצנפת זו אל תשים בראשי, לא משוגע אני! — שוטח שבעולם אתה, ישראל! אינך יודע שכוונתי למוכה. מצנפת זו הלוכשה מיד נעשה, רואה ואינו נראה, ולך נאה זאת. להיות אינו נראה אין לך, ישראל, מדה טובה הימנה. היא תשמש לך סגולה יפה לפרנסה ולחיים טובים ולשלום, והיא תהא לך תרים בפני הפורענות בעת צרה. בקרוב עליך מרעים להכותך באגרוף רשע, תשים מצנפת בראשך עד חוטמך ותתעלם מעיניהם ולא יראה ולא יזכר שם ישראל עוד.

— אבל במה זכיתי לכך, לחסדך זה?

— מולך גרם, יש מזל לישראל! כך אני מצווה וכך אני עושה.

כאמן פדנוג, או ברש-דוכנא, יעיר תינוק, ירחצו, ילבישו, יקחחו, ישאחו על שכמו, כך היה ברחא מטפל בי, מעמידני תחת קילוח מים קרים, דש ומחליץ

עצמותי, מלבישני כתונת משונה, מצנפת ובגדי בד ועושה לי עוד כמה דברים הצריכים לגופי. ברחא היה שד טוב ודברני ומשמשני באהבה ובשקידה רבה—מישב עלי את מצנפתי, מקנח את חוטמי, נהנה מזיו צורתי ומספר לי נוראות בשדים ודרכי חייהם. השדים כתות כתות הם, זו משונה מזו, וברחא היה, מכת לצנים'. הלצנים רמאים הם, מבדחים את הכריות במעשה-תענועים ופעמים גם בהוללות רעה, לילות רביעי בשבת ומוצאי שבת יפים יותר לכל חפציהם, ובאיתם הלילות הם לובשים צורות, איוו שירצו, צורת אדם ובהמה ומתעתעים בעוברי דרכים. סח לי ברחא, פעם אחת נראה לתלמיד חכם אחד בדמות מטרוניתא נאה והיה משחק בו ומתעלס עמו עד קריאת הנבר, ומיד חמק עבר, מאריך אף, כלומר חוסם, ושחק שחק גדול, ושוב היה מעשה ונראה בליל רביעי לעובר דרך בדמות איל כפות. ירד זה מעל קרונו ונמל אותו והסילו לתוך הקרון, ועד שזה טרח בו עמד ממקומו וקפץ ונעלם מעיניו, לבעלי שמות שלנו ולמכשפים של אחרים, להם ולהשבעותיהם ולחשיהם שחק ברחא ואמר, שהם שקרנים, השדים אינם משגיחים בהם, כשפשפשתי בראשו ואמרתי לו בתמיה: לא מצאתי לך קרנים! נתמלא פיו שחק ואמר: קרנים לנו לא היו ולא נבראו אלא משל הן, כקרנים הללו, שהגשים עושות לבעליהן אצלכם, וכששאלתי אותו על דברים שבצנעה ואמרתי לו מה ששנו חכמים בשדים, שהם אוכלים ושותים כבני אדם ומשמים מטותיהם כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם, נענע לי בראשו ואמר, לא די להם, שפרים ורבים כבני אדם, אלא גם עם בני אדם, והביא ראיות מן התורה וממדרש הגדה, הרי הנחש הקדמוני, זהו סמאל, השיא את חיה לדבר עבירה ועיברה את קין, ואדם הרי ק'ל שנה בא על הקליפות והוליד שרין ורוחין ולילין, ובני האלהים, הם שמחו ועזאל, הרי באו אל בנות האדם וילדו את הנפילים, אף על פי כן מוטב היה שלא היית דורש בעריות, הרי פנוי אתה, בחור למעלה מעשרים שנה, אוי ואבוי לך!—גער בי בנויפה, מרים ידו עלי וסוטר אותי בכח, סוטר ואומר: בחור, במופלא ממך אל תחקור, הרי לך אחת ושתיים! אין לך עסק בנסתרות, הרי לך אחת ושלוש!... למען תדע ולמען תספר, באונאי' הבחורים כגילך, שלא ינבלו את פיהם וקולמוסם בדברי אהבים!...

מכות לחי הללו היו יפות לגופי, שהפילו עלי תרדמה חזקה וישנתי כמי שבא מביית-המרחץ, כמה ישנתי איני יודע, אלא כשהקיצתי מצאתי את עצמי מוטל בידו של אשמדאי והוא מטייל עמי ומס באויר!

פרק תשעה עשר.

ופרח ישראל!

—ברוך-הבא! — אמר לי האשמדאי בסבר פנים שוחקות—שמח לבי לראותך, ישראל, פורח באויר... ראה, כל חללו של עולם לפניך הוא!

קול המון הולך ומתגלגל באויר העולם, והקול הולך וחזק, ומיד נראו לפני מחנות מחנות של רוחות ולצים וכל מיני שדים ומויקים, ובתוכם מלחשים ומנחשים, נשים כשפניות וקליפות, בחירות וזקנות מכל אימה ולשון, אלה רוכבות על צבועים ושקצים, קמנים וגדולים—על עטלפים ועל דרקונים, על ינשופים ולמאות, ואלה רוכבות על מכבדות חבוטות, על מגרפות ומרדאות, ואספסוף זה כלו מס במהירות וברעש גדול. —לאן הם נחפזים והולכים?—תוהא אני בלבי ומשרבב את חוטמי, שהוא משמש לי כקרני המישוש לרמשים, ובנדנדו אברי גופי עוררתי עלי את האשמדאי, ארכי-שד זה, שכבר הסих דעתי ממני, והפך פניו לי ואמר:

—מה שלומך, חביבי? מה אתה ומה חייך, ישראל, בעולם התחתון שם? סלח נא, שלא נהגתי כך מנהג דרך ארץ ולא שאלתי לשלומך תיכף, כשראיתוך אצלי.

—מה אני ומה חיי שם? אתה שואל, מה אומר לך? — משיב אני בנמנום —
 עַמְּ, לֹא כָלִים! אני חי... אלא... אלא העסקים שבתו... אין משתכרים...
 —משמע שאין רע שם אלא זו בלבד—אמר האשמדאי, מעמיד עלי פניו בשחוק
 של ערמה—ובכלל טוב לך ונהנה אתה בעולמך. אשריך ישראל! אבל... למה זה אתה
 נע ונד, חביבי, כאלו צר לך המקום שם? הרכין נא ראשך וראה את הארץ מתחתך!
 —דבר זה לא היה נוחא לי, הארץ, שהיא אם-חורגת לי, לא משכה את לבי לה,
 והייתי מערים להאשמדאי ומשיאו לדברי פוליטיקי, שאני מומחה בה, בעזרת השם,
 שמא מתוך כך תתבטל הגזרה, התחלתי מדבר על המדינות, איזו לחרב ואיזו לשלום,
 והכל בערבוביא, ובלבדתי את העולם כסנחריב בשעתו.
 —אל תתחכם הרבה, ישראל, ועשה מה שנגזר עליך—נוער בי האשמדאי וכופף
 ראשי למטה—הביטה וראה!
 —אני מביט, מביט אני—אמרתי לו ביראה ופחד—אבל הכל נראה לי ממושטש
 כמסתכל באספקלריא שאינה מאירה.
 —המתין לי מעט ותסתכל באספקלריא מאירה—אמר לי, מעביר ידו על עיני,
 וכרנע היטבתי לראות, וחרדה גדולה נפלה עלי.
 —אל תירא ישראל! —אמר לי בלעג—אני מחויק איתך בידי בכח... מה אתה
 רואה שם, הודיעני!
 —פגרי אדם ופגרי סוסים אני רואה, מושלכים על פני שדה, אלה מחוסרי ידיים
 ואלה מחוסרי רגלים, ואלה כרסם נבקעה ויצאו מעיהם, בתוך החללים מפרפרות גויות
 אדם מנואלות ברם, פצועים ומדוקרים, נאנחים ונאנקים וגוססים ועוד בהם נשמתם, אני רואה
 פיות פתוחים, עינים בולטות, גולגולות רצוצות ומרוסקות. המונים המונים של מיני עופות
 הדורסים, דיות ועורבים, יורדים על הפגרים, מנקרים עיניהם וקורעים בשרם מעל
 עצמותיהם, כלבים מלקקים דם, חוטפים ואוכלים, חוטפים ובורחים, ובני אדם—הוי
 על בני אדם!—הם באים על החללים לפשט ולבז, לא את אחיהם המתים, אלא גם את
 הגוססים והפצועים, שהם חיים עדיין, אדם פצוע לפני שם, פוצה פה, פורש כפיו, קורץ
 שפתיו היבשות ומבקש מים, ושודדים באים וסוחבים אותו, ממששים את כליו, חולצים
 נעליו, מפשימים וחולקים להם את בגדיו, אוי, מה נורא המחזה הזה, אין כח בי
 לראותו עוד!
 —מה נורא המחזה! הוא אומר—החזיר לי האשמדאי בלעג, מנענע בראשו
 ומציין בשפתיו—הלא החללים מתי מלחמה הם, דבר רגיל הוא אצל הבריות בכל העולם
 ובכל יום ובכל עת תמיד, אין כח בי לראות!—הוא אומר, צבוע! ומלחמות והריגות,
 הכתובות בתורה ובנביאים, אלה מה הם? זה, שמקדישים את שמו, איש מלחמה! הוא
 נקרא אצלם, כשר-צבא לכבוש אדם וכובע ישועה בראשו, ימינו תרעץ אויב וחרבו
 תאכל בשר. שם הדבר במנהגו של עולם הוא וכאן הוא מחזה נורא... אל נא תשקר,
 ישראל. הבט וראה!
 —איני יכול! אמר מה שתאמר, ודבר זה תועבת נפשי יהודי שבי, חוס נא
 ושאני מזה, רוח גדול ונורא!
 מחריש ושותק מס הרוח לדרכו. סבור הייתי, שנתקבלה בקשתי ופגעים רעים
 לא יפגעוני עוד, אבל מעיתי, לאחר שעה קלה עמד הרוח וצוני שוב להביט לארץ מתחת.
 על כרחי הרכנתי ראשי—ועיר גדולה ראו עיני. קול המולה ברחובות, דמות
 המון רב של בני אדם משתובבים ורצים בערבוביא, סוקלים באבנים באכזריות חמה,
 שוברים חלונות, פורצים דלתות, קורעים ומנפצים, חובלים ומוזיקים את כל הבא לידם.
 —אוי ואבוי!—צעקתי במרירות—עיר זו באיזו מדינה היא?
 —אוי לך ואוי לחמתך!—אמר האשמדאי, לועג לי וסיקר סקירה של ערמה

לפמליא שלו—בני אדם רוב ימי נעוריהם הם מכלים בבתי-ספר, לומדים כל מיני חכמות, ידיעת העולם, וכתיבת הארץ, מראים באצבע את כל המדינות ואיי הים, יאורים ונהרות, על פני המפה, וכל כדור הארץ בידיהם היא. חכמים הם בהלכה וחמורים במעשה... שומה שבועלם—הפך פניו לי ואמר—מעל מדינת רומיניה הלא אנו פורחים עתה, הבט וראה!

—אוי, אוי!—צועק אני ועוצם עיני.

—תנוח דעתך, חביבי! — מפייסני האשמדאי בדברים כתינוק, מציין לי בשפתיו ומחליק את פני, והיה משמוש ידו זה יפה כקנה-השמיעה לאוני — אם לראות בעיניך קשה לך, המה אוניך ושמע. עכשיו מה אתה? — קול ענות חלושה אני שומע, צעקת אומללים, מעונים ומדוכאים. כלום אין קץ למלחמות, לאכזריות ולשפיכות דמים? — אל תתרגש כך, ישראל: אין זה קול מלחמה אלא קול שחוק, מין שחוק חדש לבני אדם, לנתוש ולנתוץ ולהכות.

— מי מכה את מי שם? — שאלתי לו.

— כלום אין הידים מוכיחות מי ואין הקול אומר את מי? הקול הרי קול... — יעקב! — צעקתי, סופר ומניח ידי על ראשי—רבונו של עולם, עדת יעקב בנך מוכה: על מה ולמה?

— על מה ולמה? — הוא שואל — מלגלג עלי האשמדאי וזקנו, זקן תיש, מתנדרנד — טעם להכאה הוא מבקש! שומה "שכמותך", לא הטעם הוא העיקר אלא המעשה—הכאה זו בעצמה! הרי לכך הוא שחוק, שניחוך ובכיה, רינה. וקינה מתערבבים והיו לקול המולה משונה, להנות בה נפשות רבות. שומע אתה? אל תחקור יותר, ישראל, ואל תבקש טעמים וחשבונות רבים, המה אוניך ושמע!

— בבקשה ממך אדוני, הניחה לי! חייד, שלא אוכל עוד לשמוע. קול דמי אחי, הצועקים מן האדמה, קשה לי לשמוע.

— משטה אתה בי! — נוף בי האשמדאי — יבוא ספר דברי-הימים לישראל ויעיד כך, שאתה מדבר שקר. שם אתם מונים מספר למכות ולננעים, לענויים ויסורים ולכל מיני פורעניות, מוציאים במספר צבאם של גולים ונודדים, בזווים וסנופים, באי באש ובמים, ומדקדקים שלא להניח דבר קטן מחרפת הגוים אויביכם, וכל כך למה? למען ידעו הדורות הבאים ויטעמו מרירות חייהם של אבותם בימי קדם. הצרות מעורדות רוח העם, לפי דבריהם, הן כבודו והן תהלתו ותפארתו לעיני אימות העולם. יקראו הבנים וישמחו על פצעים וחבלים, שגפלו בנעימים לאבותיהם ולהם בימים ההם ובזמן הזה. עכשיו כשהצרה באה וצעקת אחיו עולה באזניו אין מלומד בצרות זה יכול לשמוע! — את הדברים האלה סיים האשמדאי במנוד ראש ושחוק של בון, לוחצני לחיצה חזקה עד שצעקתי מתוך כאב.

לי לא היתה נראה כלל לחיצה זו. מה מדה היא ללחוץ את האדם ולהלעיב גם בקדשיו החביבים עליו? אבל מה אפשר לעשות אם אתה פורח באויר וכחומר ביד היוצר אתה בירו של ארכי-שד זה? רוצה—ישליכך לארץ ויתרסקי איברך. כמה שלא יהא רע עליך המעשה של איתו הלוחץ — אמר לי לבי — כבוש כעסך ושחוק, וכמה שלא יכאב לך, דום ואל תתרעם! אדרבה, עשה עצמך תם והראה לו פנים שוחקות. אבל אין ערמה מועילה אלא כלפי מי שרואה לעינים, ואת השמן לא תינה — כל יצר מחשבות לכך הוא יודע.

— דומה, שכועס אתה, ישראל, ורע לך, שמא צר לך המקום אצלי? רשאי אתה לצאת מידי. אין מעכבך. ראה, הדרך לפניך! — כך אמר האשמדאי, מציץ עלי בעין רעה ומעמידני על ראש אצבעו הקטנה, עמידתי היתה מרופפת. מרוח קל הרי הייתי

נופל ונתפורו כל עצמותי. מר לי, מר מאד.
 —לך-לך, ישראל — אמר האשמדאי ופניו כפני מי שנפגע כבודו — אם רע לך
 אצלי לך לך!
 — אל נא, אדוני — נמנמתי בשחוק של חנופה, מחזיק בכנף האשמדאי בשתי
 ידי — אדרבה, טוב לי עמך, טוב מאד, רבי אשמדאי! אמת, מלאכי חבלה שלך פעמים
 מתעללים בי, אבל אין רע. הרי סוף סוף טובי לב הם בטבעם ואני למוד בהם,
 ועד שאני מחניף לאשמדאי בחלקית הריני מתננב לבא לאותו מקום בגופו, שבדין
 אין ראוי לי לישב שם.
 —ראו נא עד היכן מגעת ערמתי של ישראל! —מלגלג עלי האשמדאי ופושט
 ידו כמתכוין לתפסני.
 הייתי כארנבת נרדפת על ציאה, בהולה ומבוהלה מפחד הציד הרודף אחריה.
 דעתי נמרפה עלי, חשכו עיני מקול המולה —כשאון מים כבירים באוני.

פרק העשרים.

חֲצֵפָא כִּלְפֵי שְׁמִיָּא.

כשפקחתי עיני ראיתי מחזה נורא.
 במרחבי מרום, לפאת מורה, נבקעים חלוני רקיע וראשי הכרובים מנצנצים
 מתוכם. שרפים ואיפנים פותחים את פיהם ביראה ואומרים: קדוש, קדוש, קדוש אלהי צבאות!
 ומקהלות מלאכי השרת עונים אחריהם הללויה, וקולם הולך בעולם והיה לשירה נעימה.
 כלם מברכים יה ומלא כל הארץ כבודו!
 ובתיך מחנה הרוחות מהומה גדולה, קול רעש וצוחה, וחם נחפזים דחופים ומבוהלים
 בחללו של עולם. מתנעש האשמדאי ומתרגז תחתיו, מתעגל כפקעת של גומי וחוזר
 ומתפשט כהרף-עין בכל כחו בשריקה גדולה, פסוח ודלוג במרחבי מרום דרך כמה
 מאות פרסה, ופתאם הוא עומד, מרים ראשו כלפי מעלה, מנענע ידו בחרפה,
 מנדף ואומר:
 —אני יודע אתכם, בני האלהים, מי אתם ומה אתם! עבדים אתם, משרתים
 נכנעים, גולמים, עושים הכל לא מדעתכם ורצון עצמכם. גם אותו... את קונכם יודע
 אני. לו נעים תהלה, ברכות והודאות, שנותנים לשמו, הוא מתיר לעצמו כל מה שאוסר
 לאחרים. אחרים צריכים לגמול חסד לא על מנת לקבל פרס, ולעשות טובות לא על
 מנת לקבל הודאה, ולו חייבים להודות, להלל ולשבח על כל נשימה ונשימה שבע ביום.
 ואתם משרתיו עושי רצוני אינכם קמצנים ומרבים בשבחיו במדה גדולה. חנפים אתם,
 במלנים, נמוכי רוח ושפלים!

ברכות השחר, שהייתי קורא כדרכי בכל יום, פסקו כאמצע מדברי חירוף ונידוף
 אלה. כלום יש מקום לעבודת הכורא, יתברך שמו, כשאתה נתון בידו של זה.
 פרח האשמדאי במרומים והרוחות פורחים אחריו למרחקי עולם, ופתאם עמדו!
 חושך מסביב. חזיונים וזועות, קול רעם וקול רעש —הוא קול תיהו-ובוהו, קול
 התוהו הקדמוני, שנגרש לתיך גבולו במאמר יוצר בראשית ומתפרץ בועף כחיה רעה
 לצאת מכלאו ולשמוץ מקומו של עולם; הוא קול האשמדאי, שמסרט בצפרניו, מקיש
 בכנפיו על שערי צלמות ומבקש מוצא לחושך, שיצא ויכסה ארץ ומלוואה.
 מה נורא המקום הזה! שם גבול בין האור ובין החושך הקדמוני —בין מעשה
 בראשית ובין התוהו. איתני עולם הללו שונאים זה את זה, הומים ומתנעשים ונלחמים
 זה בזה. עננים חשכים מתנשאים כהררים ועולים ובאים לכסות הארץ. אבל הכרובים,

שרפי קודש אלה, אחוזי חרב, העומדים על משמרתם, בקולות וברקים גוערים בהם: עד כאן תבואו ולא תוסיפו!—ושבו האיתנים לגבולם.

העולמות—אלה מאלה שונים בחלופי ימים ולילות, בעולם אחד עמוד השחר עולה והולך ומאיר, בני אלהים מספרים כבוד אל וכל החיים מקיצים ומפארים ליוצרים בנחת רוח, ובעולם אחר לילה, בו ירמשו מיני בריות משונות, רוחות רעות ומזיקין שואגים ככפירים לטרף, אימה וחשכה גדולה שם.

היתה לי ישיבתי בחיקי של האשמדאי כזו של יונה במעי הדגה, שנינו היינו שרויים בצער, אבל צערי היה גדול משלו. יונה אפשר היה לו, על כל-פנים, להיות מתפלל, קורא מצרה לו ומבקש עזרה, ואני הרי אנוס הייתי לשתוק, שלא ישמעו המזיקים את קול שועתי, חם ושלוש, ושלא יהא השמן המשחית נזכר בי ויטילני לתהום עמוקה מתחת.

קיל המון במרומים, עולמות טובבים והולכים, שמשות וירחים, כוכבים ומזלות, כל אחד במסלתי הולך, ועל סביבותיו הוא חוזר, הללו זורחים והללו שוקעים. חוק וזמן לכלם ולא ישנו תפקידם, אשמדאי רואה וכיעס, חורק שיניו ונושא חרפה על כל העולם כלו. דומה, שלא הצליח הפעם את דרכו ולא נעשתה מחשבתו, להדחיק פמליא של מעלה ולהמרידם באל עליון. הוא מאסף כל גדודיו להסיעם שוב לעולמנו, שנראה כנקודה קטנה במרחבי רקיע. עולמנו זה טיב לו מכל העולמות, כאן רבים הם עושי רצונו ויש לו תקוה, שסוף סוף ינצח במלחמה את רבוננו וידו תהיה על העליונה.

—מה לי השמים ושמי השמים אם עבדות שם, בני עליון כולכם הלא מוכנים וגולמים אתם ואינכם יכולים לעשות קטנה או גדולה בעצמכם אלא ברשות רבכם! — מנבל האשמדאי את פיו ודוקק נחלי גפרית וזפת בוערה, שני אנרופיו נשואים למרום ועיניו לפידים. קורא לחילו הגדול, בני סייעתו, ומזרום לפרוח אחריו.

האשמדאי פורח לפני חילו. במיטה אחת הוא עובר עולם אחד מעולמות עליונים הרבים. הארץ הולכת ומתגדלת משעה לשעה, ויותר שמתקרבים לה דעתו של אשמדאי הולכת ומתישבת ביותר ומהירות פריחתו הולכת ומתמעטת. הוא מעופף בעצלתים, מחליץ עצמותיו, מממשש באברי גופו להנאתו ומביא ידו לתוך חיקו, ודאי לשם חיכוך נתכוין, ותפס שם בהיסח הרעת אותי!

—אכן נתפשת, ישראל! רגע אחד יסחור דעת ממך ואתה יוצא מחוץ לגבולך, ווחל והולך מעט מעט לפני ולפנים עד שתגיע ותעמוד כעצם בגרון. עכשיו ימריח נא רבי ישראל ויצא! — אמר האשמדאי בלצון, גורר ומוציא אותי, בבקשת מחילה, מחיקי וממעך אתי אנב נררא באצבעותיו.

מעיכה זו היתה קשה עלי, אף על פי כן לא רפתה רוחי בי. אני מעלה על דעתי באותה שעה את הנסים והנפלאות, שנעשו לי ואת כל הקורות אותי בימי ואומר: חוק ישראל! אם היה כחך להיות שט בעולם מקצה השמים ועד קצה השמים ולנוע בתוך כל מיני מזיקים ורוחות רעות ואתה חי וקיים, מיבטח אתה שתצא בשלום, בעזרת השם, מכל צרה וצוקה גם בימים הבאים, ובטוח בחדר עליון הריני מפרפר לי בין ראשי אצבעותיו של אשמדאי, מביט לו בעין יפה זו שאימרת: על המעידה איני מתרעם עליך, רבוני, מה בכך? מלומד אני בזה, אלא להבא מה תהא עלי?

—מולך גרם, ישראל, שלבי טיב עלי אותה שעה, וגסלח לך. כלה לא אעשה עמך יעיד ארחיב תחים ישיבתך בידי.

כיון שזכיתי לשמוע דברי נחמה מפי האשמדאי לא היתה עוד יראתי עלי כל כך, וכאחד ממקורביו נעותי ואמרת לי:

—ולמדני, רבי אשמדאי, שמחה זה שאתה שם עכשיו, מה היא?

—המתן לי מעט, בהמה, ותדע. — החזיר לי אשמדאי בשחוק משונה, מכה

באצבע צרדא על ראש חוטמי ומרכין ראשי למטה — אמור נא, מה אתה רואה שם באדמה?

— איני רואה יפה — אמרתי לו, מקנה חוטמי ומשפשף עיני — איני רואה אלא תימרות עשן וקיסור, הקיסור העולה מאלפי הרי-שרפה, דומה, מהפכה שם כמהפכת סדום ועמורה.

— מעית, שומה! — אמר אשמדאי, נושב בעשן ומפריחו ונראו לי קמוניות גבוהות כמגדלים מעלות עשן — כל מה שאתה רואה שם עכשיו הם בתי-חרושת לתשמישי. יש כאן בתי-חרושת לכל מיני כלי-זיוין בשביל הריגת בני אדם, בתי-חרושת למיני צעצועים, שאין בהם צורך, נפש; בתים לעשיית מוכנות משתמשות למלאכה במקום ידי אדם, כדי להמעיט בשכר הפועלים ולשבור מטה לחמם; בתים לעשיית מוכנות בשביל לקצר על ידיהן הזמן והמקום ובתוך כך, פעמים הרבה, גם חיי האדם, ובתים להדפיס ולהפיץ חיש מהרה בעולם כל מיני דברים רעים: דברי שקר, לשון הרע, רכילות, עלילות ומלשינות, קנאה ושנאה, שטנה ומשטמה וכיוצא בהם דברי עמל ואון, שמעוררים יצרו הרע של אדם, היה רעה זו שבלבו משעת יציאתו לעולם, קיצור הדברים, עשנם של אלו זהו עשן הקלוטורא אצלכם. — הרי לך עוד מחזה אחד!

ארץ חמדה טובה ראו עיני, שדות עומפים בר, חלקה אחת — חטה בשולה ועינה כעין הוהב, וחלקה אחת אצלה כוסמת פורחת ואודם ולובן בה, ועל מצריהם ירקרק דשא, עשבים וציצים ופרחים נחמדים למראה. עדרי צאן רועים בעמקים, עזים ושעירים מטפסים על הרים ומקפצים על גבעות, שמחה וגיל בכל מקום, צפצוף וקול זמרה — זמרת צפרים בחורשה, זמזום וזיכים ויתושים, הפורחים באויר, צרצור חגבים המנתרים בבין חציר, צהלת סוסים וגעיית בקרים באחי. על לפני מישור גדול זרועים כפרים ומושבות הרבה, כלם מתוקנים ומשובללים בבנינים נאים, ברפתים ובגרנות ואסמים, בכרמים פרוחה הגפן, ועצי מאכל נושאים פרים בננים, מור ואהלות וקנמון וזלפים בשמים, הקמנים משחקים ברחובות ומרקדים כבני צאן, והגדולים מסובים תחת אילנות, איש מקטרתו בפיו ודברי שיחה ביניהם, אוכלים ושותים ושמחים.

— אשריך ארץ שככה לך! — אמרתי מתוך קורת רוח ורוב הנאה — אשרי יושביך, שהם חיים בתענוגים ברוב שלום ונחת!

הציץ עלי האשמדאי בשחוק ולא אמר כלום וגם אני נסתכלתי בו שעה קלה ושתקתי. ואחר כך החזיק בפאת זקני, מישך בה את ראשי לראות מה למטה.

ראיתי — ונודעו עיני! איי, איי! צעקתי במרידות, ארץ זו, שראיתיה ביפיה כגן-עדן, איכה היתה מדבר שממה? אש אכלה נאות דשא ולהבה להטה שדי חמד, אין דגן ואין חטה, האילנות חשופים, כמושים העלים והענפים גדועים. יגון ודממה בכל מקום, לא נשמע קול אדם וקול מקנה, מעוף שמים ועד בהמה נשמו ואינם!

— זהו מעשה ההשכלה וזה פריה — מסביר לי האשמדאי בלעג ובזו כדרכו — ההשכלה בטובה הגדול נדרשה ללא שאלה ובאה למדינה זו בכל כלי אומנותה: בדם ואש ותימרות עשן, באה ממרחק ללמד לאנשי המקום ההדיומים בינה ולעשות עמהם טובות, וכיון שגוי זה לא היה רוצה לקבל מובותיה, בשביל שהוא שומר אמונים ומנהגי אבותיו, למדתו דעת ודרך-ארץ בעל כרחו, בלהבות אש ובקולות של תותח עליו נגלתה, כדי שיהא מורא רבו עליו עד עולם. למה אני שמח? שאלת לי בתחילה, שומה! אני שמח לראות בבלע ההשכלה את הכל בעולם, אם אין עצים מספיקים לה לבער היא חותרת כאישות זו עמוק עמוק באדמה ומוציאה שם מקבריהם עצמות הצמחים הקדמינים, שנת פחמו! כאבנים ונוטלת אותם למלאכתה, וכשתאכל שארית הפליטה הזו בכמן האדמה תשא עיניה לשמש ותשים בשמים ידה, ממרכבתו של עליון רוכב בערבות תגזול את הכרובים — השרפים וסוסי-אש, תהא אוסרתם במינותיה וכופה אותם

בשוט של חשמל לעשות מלאכת עבודה בטעינה ופריקה ובסבוב אופנים, שוטה! כל הקמוניות של רבבות בתי-חרושת אינן אלא מזבחות, שעליהם מוקמר לשמי ולשם אלהי הממון, אלהי התגרנות וערמומיות, העשן העולה מתוכן מיבש לבבות, מכלה הרגשות, ומהפך ועושה את הכל סחורה. אהבה וריעות, יראת שמים, דת וצדקה וכיוצא באלה אף הן נעשות סחורה. עשן זה הודף מעט מעט מן הארץ גם אותי הגדול והנורא, שאין מזכירים את שמו. מקומו הולך ומצטמצם שם והוא נרתע לאחור מיום ליום. עד שבהמשך הימים, כך אני מיחל, כל הארץ תהא שלי!

—היה לא. תהיה זאת, רשע וגם הרוח—אומר אני בלבי ומעמיד פני כפני ירא שמים—אתה תאבד, והוא "לעולם יעמוד."

פרק עשרים ואחד.

פֶּעֶת יֹאמֶר לְיִשְׂרָאֵל מָה פָּעַל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ:

—העֶה! —אמר אשמדאי, מרים ראשו, מאוין ומקשיב, ומריח בחוטמו —ומיד קול המולה בא לאוזני, נהימה, פטפוט וצוחה משונה.

— אין דבר, אין דבר! —אמר לי האשמדאי—נשים כשפניות חלושות-עצבים מתעלפות שם במחנה. דברים שכיחים, אוי לו לדור זה שכך עלתה לו! לא כמכשפות הראשונות בימים ההם המכשפות האלה בזמן הזה. לשעבר, כשהיתה מכשפה רוכבת עליך החזיקתך בורוע ולא וזה ידה ממך עד שתש כחר, עכשיו אין לך מכשפה, שאין לה חולי עצבים. מפני דבר קל היא מתעלפת כביכול וכונתה, שיהיו גברים מטפלים בה ליישב דעתה. אוי לדור זה, לאנשיו ובעליו! כבעליו נשיו, כנשיו מכשפותיו וכמכשפותיו שדיו ורוחותיו... הייא, יעמוד ראהיראט!

שד כחוש ומקומט וכפוף מרוב זקנה, בעל חטומרת גדולה וחוטם ארוך כחיטמו של פיל, בא ועמד לפני האשמדאי, מקפל זנבו המוקרח בין רגליו כרגלי תרנגול ומרכין מצחו בעל שתי קווצות שערות מסומרות כשתי קרנים בצדיו.

— ראהיראט, משרתי הנאמן! —אמר לו האשמדאי בפה רך—מה המטרוניות שלנו שם מבקשות?

— לצחק. אדוני האיום והנירא! אין תשוקתן של נשים אלא לשעשועים ומחולות, קצרה נפש המטרוניות בדרך והן מבקשות להתיפות, להשתעשע ולהתנות אהבים עם עוגבים, כדרך הנשים.

— מהר, ראהיראט, ועשה רצונך, דבר זה הרי ברשותך הוא ובידך לעשותו. ומיד נשתמח במרחבי מרום טפיט של משי גדול, מרוקם ציורים נאים של זהב ואבנים טובות ומרגליות, שאין דוגמתם בעולם. שם נוצצים פרדסים וגנות-ספירים ועל עצייהם תפוחי אודם ופטרדה. אפרסקין בכורות של נופך וברקת שולחות מבין עפאים לחיים מעינות ומאדימות עם שערות-חן דקות וזעירות, מעירות ומעוררות לנשק אותן באהבה. דובדבניות של לשם ואלגומים סוקרית ממקומן ולקחות נפשות בזוי פניהן. בכל פינה שאתה פונה, שם חן ויופי, ובכל מקום העין רואה הוד והדר ואיצר כל חמדה. הלב חומר, הומה, וממהה עד מירוף הדעת!

המונים המונים, שרים קטנים עם גדולים, יורדים כארבה על פני טפיט נחמד זה, שמים והולכים לכל רוחותיו ונעלמים מעינים, ברשות האשמדאי יצאתי לטייל אף אני. בשעת יציאתי מידו עדיין היתה אימתו מוטלת עלי והייתי מתיירא לזוז ממקומי. כתרנגול כפות זה, לאחר שמתירים אותו, עדיין הוא רובץ תחתיו שעה קלה וגושם ומבטבט מביביו ביראה ופחד. אבל מיד התחוקתי, נשכחו הצרות הראשונות והייתי הולך ומטייל

קומסיות שמח וטוב לב. בכל מדרך כף רגלי כל יקר ראתה עיני, וכל מה שאני רואה לבי חימר ומתאוה לו. וביותר נתאיתי תאוה עזה לאגודת-פרחים של מיני אבנים טובות ויקרות. ואני עומד עליה ואומר: מי יתן והיתה כלה שלי! לפי אומר דעתי עולין דמיה לשרפ"ט אלפים דינרי זהב. ואפשר יש להעלות בדמיה עד שרפ"ט או תתק'עט מיליונים. ואין זה גזמא, חלילה!

אוי, אוי, מתאנח אני ואומר: מי יתן והיה דבר יקר זה בידי הייתי מוכרו בכסף מלא, נתעשרתי עושר גדול וחייתי ברוחה כל ימי צבאי בעולם הזה! יצרי הרע משיאני ואומר: באמת, למה אין אתה, ישראל, זוכה במציאה זו? מה היא מועילה כאן ולמי יש כאן חפץ בה? דבר של שרפ"ט אלפי אלפים והובים אצל השדים מה הוא? השדים עשירים גדולים הם ויש להם רב, יודעים לכסף מוצא וגם מהפכים בתחבולותם אשפה לזהב וזהב לאשפה... מול, שומה! שמא תאמר, לעשות עושר לא במשפט עבירה היא?—טועה אתה! בצדקה ובנמילות חסדים תכופר חמאתך ועוד תקנה לך חיי העולם הבא. כל תענוגי העולם הזה הרי יהיו לך כשתתעשר, ואתה לא תהנה מהם בלא ברכה—על פרפראות, למשל, שתאכל תהא מברך: בורא מיני מזונות, על יין צמוקים משוכח—בורא פרי הגפן, על בריות נאות ויפות—ברוך שככה לו בעולמי, ובוה תעשה נחת רוח לאביך שבשמים ולך, ושניכם תהיו נהנים, מול, שומה שבעולם, מול, מול!...

פונה אני אילך ואילך ומביט ואין כל בריה מסביב. עומד אני ומתכונן שעה קלה וגומר בדעתי לשלוח יד במציאה זו. וכיון שפשטתי ידי הרגשתי כמכת רצועה על גבי—ונודעו כל אברי, הפכתי פני לאחורי—ואת הרוח הזקן ובעל החטומרת הגדולה ראו עיני!—שלוש עליכם!—אמר לי בפנים שוחקות, מכה אותי בזנבו, כדרך שאילת שלום אצל השדים.

—עליכם שלום!—החזרתי לו בשפה רפה, מעמיד עליו עיני, כאלו אני תיהא ואיני יודע מי הוא.

—כלום לא הכרתני? הרי אני ראהיראמ, קברניטו של מפיט־זה.
—אתה קברניטו של זה, אתה!—אמרתי מבוהל ומשתומם, מרים מצנפתי מעל ראשי ונרתע לאחורי ביראת-הכבוד, אומר בלבי: איי, אבדתי! ודאי הוא יודע את יצרי ומה שחשבתי לעשות.

—אל תירא, רבי ישראל! איני מבקש רעתך. אדרבה שש אנכי על אורח הגון כמותך כמוצא שרפ"ט אלפי אלפים והובים.

הדברים האלה מרמוזים, שהיא יודע מחשבות ומכין למה נתכוונתי!—אמרתי בלבי, וכבושת נגב בושתי והורדתי ראשי.

—למה פניך תסתיר ממני, ואני הלא אשבע שמחות לראות אצלי בן בנו של החכם מכל הארץ!

—משמה אתה בי?

—חס ושלום! דברים כהווייתם אני אומר לך. ידעתי את זקנך, את המלך שלמה, עליו השלום, החכם המשובח והמפואר בכל העולם, אני הייתי אחד מעבדיו מנעורי, כשהייתי נער ונבני עדיין לא היה מוקרן, משמשו שנים הרבה, והן הן השנים המשובות בחיי. עבד נאמן הייתי לו והוא השיב לי גמולי ועשני קברניט ומושל בזה. שמא רוצה אתה לשמוע חכמת זקנך, עליו השלום, ומאורעותיו, השתמח נא בכבודך על המפיט ואספר לך. השעה פנויה לי, שבת היום לשדים.

נשתטחת אצל אגודת-הפרחים, תאמר, נפשי, וראהיראט כשכש לי בזנבו, לאות כבוד וחובה, ופתח וסיפר לי בלשון זו ובסגנוני:

הקדוש ברוך הוא נתן מלכות לשלמה בן דוד והמשילו על כל מיני חיות ובריות שבעולם, ועל בני אדם ועל חיות ועופות, ונתן לו אדרת גדולה, מפיט, שישב עליה,

והיא משי ירוק, ארוגה מזהב טוב וכל מיני ציורים שנעולם. והיה ארכה ס' מיל ורחבה ס' מיל. והיו לשלמה ד' שרים עושי רצונו. שר אחד מבני אדם, אסף בן ברכיה שמו, ושר ב' מן השדים, ראהיראט שמו, ושר חיות, אריה, ושר עופות, נשר. — והיכן היא הרוכיפת, זה התרנגול הבר? — שאלתי לו לראהיראט, נכנסם

לתוך ספורו — הרי גם בתרנגול-הבר מספרים נפלאות! — אל תהא שומה, במחילת כבודך ואל תערבב את המאורעות, הרוכיפת — זהו מעשה בפני עצמו. שליחיתו היתה להביא שמיר לבנין בית המקדש, וזה שאספר לך הוא מעשה בפני עצמו — אמר לי ראהיראט, מעקם את חוטמו הארוך ופוגע בי בזנבו, מדעת אי שלא מדעת, פגיעה קשה הרבה יותר ממכת לחי ביד חזקה, וחוזר לענין ספורו.

ולא היה הולך שלמה כי אם על הרוח, והיה אוכל סעודת בוקר בדמשק וסעודת ערב במדי. ויהי היום היה מתנאה בעצמו ואומר אין בעולם כמוני. שנתן לי הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה ודעת והשכל, והמשילני על כל בריותיו. דבר זה הכעיסני מאד ונתנדננתי ונפל מעל האדרת מ' אלף איש. כשראה שלמה כך צעק עלי ואמר: שוב! אמרתי לו: אל תתנאה כך ואשוב. נכלם שלמה מדברי. ועוד היה מעשה, פעם אחת עבר על נחל אחד, שהיו בו נמלים ושמע קול נמלה שחורה, שהיתה אומרת לנמלים: הכנסו לבתיכם, שלא ישחיתו אתכם חילותיו של שלמה המלך. כעס שלמה ואמר לי: רד לארץ — וירדת. שלחתי אחר הנמלים ואמרתי: מי מכם מלאו לבו לומר כך וכך? באה נמלה ואמרה: אני יראתי שמה יבואו לראות את מחנותיך ויבטלו מהשבת, שמשבחין להקב"ה ויחר אפו עלינו ויהרגנו. אמרתי לה: למה לא דברה מכל הנמלים אלא את? אמרה לי: אני מלכה שלהם. אמרתי לה: מה שמך? אמרה לי: מחשמה. העליתיה לפני שלמה, אמר לה: שמעי ואשאלך... אמרה לו: שא אותי על ירך ואחזור לך תשובה. ולקח אותה על ידו כנגד פניו. אמרה: שאל! אמר לה: יש בעולם גדול יותר ממני? אמרה לו: אני! אמר לה: כיצד! את גדולה ממני? אמרה לו: אלו לא הייתי גדולה ממך לא שלחך הקב"ה אצלי שתשאני על כפך. כשמוע שלמה את דברי הנמלה חרה אפו עליה והשליך אותה לארץ ואמר לה: נמלה, אינך יודעת מי אני? אני שלמה בן דוד המלך ע"ה. אמרה הנמלה לשלמה: תדע לך, שאתה מטפה סרוחה ולא תתנאה. באותה שעה נפל שלמה על פניו ונתבייש ונכלם מדברי הנמלה.

— אל נא יחר לאדוני ואשאלך. מניין לנמלה דברים כמו אלה?

— מניין? אתה שואל, ומה תאמר אם אראה לך דברים הללו כתובים במדרש? ובמדרש אנדה תאמין?

— במדרש, אתה אומר, הדברים כתובים, תמיה גדולה!

— מה אתה מתמיה כך! אפשר תמה אתה עלי, שאני, הרוח, בקי במדרש? אם כן, דע לך, שהרוחות, לא עמי הארץ ובורים הם ויש בהם גם תלמיד חכמים ומשכילים לא בנמרא ובמדרש שלכם בלבד, אלא אף בכל עניני חכמה ומדע, ויש ביניהם שראויים לישב בקתדרה ולהיות פרופיסורים, את שם מפיטופל שמעת? בכל חכמי-להמים ומנושים אין כדונמתו. והאשמדאי שלנו, מסופקני אם יש בכל חכמיכם בזמן הזה חכם גדול ויודע דת ודין כמותי. הרי בכל יום הוא עולה ולומד במתיבתא דרקיע, ולאו זעירא דמן חבריא הוא שם. כך נמצא כתוב עליו בתלמוד שלכם, אם רצונך נתיי ספר ונחזה. אבל כל זה אינם מעניני, נחזור להמלך שלמה, וקנך.

ראהיראט — מרת זקני אנשי חיל משוחררים היתה בו, זקנים הללו פטפטנים הם ובדאים, מרבים לספר על הנסים ועל הגבורות שנעשו ולא נעשו ועל המלחמות שהיו ולא היו, מפליגים בשבחם של איפרכין ואסמרטנין שלהם ומספרים גזומאות

ואינם חוששים: מפריחים נמלים על הגנות, ממציאים נחשים כקורות בית הבר, וזקפי כפופים. מהי מתים, עוררים חיתם על כמה אלפים חלל בבת אחת וכיוצא בדבריו הבאי אלו. ורעה מזו, כשמתחילים לספר הם חוררים ממעשה למעשה עד שיבלו האזנים לשמוע.

ואף ראהוראט, כיון שהתחיל בשלמח שוב היה הולך ומספר בו עוד: פעם אחת היה כבוד מלכותו שלמה ע"ה, הולך ועולה למעלה בין השמים והארץ, ונשאר שם עשרה ימים ועשרה לילות. יום מימים ראה מרקלין אחד גבוה, כלו בנוי מזהב טוב, אמר לשריו, לא ראיתי מרקלין כמו זה בעולם. אמר לרוח: תרד למטה! וירד. והלך שלמה הוא ושר שלו אסף בן ברכיה, והיו מטיילים סביבות המרקלין, וריח עשב שם—כריח גן עדן, ולא היו מוצאים לו פתח להכנס בו. והיו תמהים על זה הרבה: כיצד נעשה שנכנס בתוכו? ואני, שר השדים, בא למלך ואומר לו: אדוני, למה אתה דואג כל כך? אמר שלמה: אני דואג על מרקלין זה שאין לו פתח. אמרתי לו: אדוני המלך, אנזור על השדים, שיעלו למעלה מגן המרקלין, אולי ימצאו שם דבר, אדם או עוף או שום בריה. צעקתי על השדים ואמרתי: מהרו ועלו לראש הגג וראו אם תמצאו שם דבר! הלכו ועלו וירדו ואמרו: אדוננו, לא ראינו שם שום אדם, אלא עוף אחד גדול ושמו נשר, והוא יושב על אפרוחיו. קרא לשר העופות ואמר לו: לך והביא לי את הנשר. הלך הפרס והביא את הנשר לפני שלמה המלך ע"ה ופתח פיו בזמר ושבח לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ונתן שלום למלך שלמה. אמר לו שלמה: מה שמך? אמר לו: "אלענאד". אמר לו: בן כמה שנים אתה? אמר לו: בן ת"ש שנים. אמר לו: ראית, או ידעת, או שמעת שיש לזה הבית פתח? אמר לו: אדוני, בחייך וחיי ראשך, אני לא ידעתי, אבל יש לי אח גדול ממני מאתים שנה, והוא יודע ומבין ויושב במעלה שנית. אמר שלמה לפרס: תוליך זה הנשר למקומו ותביא לי אחיו הגדול ממנו. אחר שעה בא לפני שלמה ועמו נשר גדול מן הראשון ואמר שירות ותשבחות לבוראו ונתן שלום למלך שלמה ועמד בין ידיו, ואמר לו מה שמך? אמר לו, "אלעוף". אמר לו: כמה ימי שני חייך? אמר לו: תת"ק שנה. אמר לו: ידעת או שמעת שיש פתח לזה המרקלין? אמר לו: אדוני, חייך וחיי ראשך, אני איני יודע, אבל יש לי אח גדול ממני ת' שנה והוא יודע ומבין ויושב במעלה שלישית. אמר שלמה לשר העופות: תוליך את זה ותביא לי אחיו הגדול ממנו. לאחר שעה בא הנשר הגדול והיה זקן מאוד ולא היה יכול לעוף, נשאו אותו על כנפיהם והביאו אותו לפני שלמה, ונתן שבח ותהלה לפני בוראו ונתן שלום למלך. אמר לו שלמה: מה שמך? אמר לו, "אלתעמר". אמר לו: בן כמה שנים אתה? אמר לו: בן אלף ושל"ש שנה. אמר לו: ידעת או שמעת, שיש לזה המרקלין פתח? אמר לו: אדוני, בחייך, לא ידעתי, אבל אני ספר לי, שיש לו פתח מצד מערב, אבל כסהו העפר מרוב השנים שעברו עליו. ואם תרצה תנזור על הרוח, שיסיר העפר מסביבות הבית ויתגלה הפתח. נור שלמה על הרוח ונשבהסיר העפר ונתגלה הפתח. והיה הפתח גדול מאוד מברזל, וראו עלהדלת מנעול והיה כתוב עליו: יודע לכם, בני אדם, שאנחנו ישבנו בזה המרקלין בסביבות ובתענוגים שנים הרבה, וכשבא עלינו הרעב מחננו המרגליות תחת החמה ולא הועיל לנו, והנחנו הבית לנשרים ושכבנו על הארץ, ועוד כתוב: לא יכנס אדם בבית הזה אלא אם הוא נביא או מלך. ואם ירצה להכנס בו יחפור לצד ימין הפתח ויראה ארגו וישבור אותו וימצא בו מפתחות, ויפתח הפתח וימצא שער אחד מזהב, ויפתח אותו ויכנס בתוכו, וימצא שער ב' ויפתח אותו ויכנס בתוכו, וימצא שער ג' ויפתח אותו ויכנס בתוכו, ויראה בנין נאה, ויש בו כריכה אחת מאדס פמדה וברקת ומרגליות, ויראה כמה וכמה חדרים וחצרים טובים רצופים בלכנים, אחת של כסף ואחת של זהב, ויראה צורת עקרב, ויסיר העקרב שהוא מכסף וימצא בית תחת הארץ ויפתח אותו ויש בו כמה מיני מרגליות,

זהב וכסף. וימצא פתח אחר וכתוב על הדלת: בעל זה המרקלין היה קודם בכבוד וגבורה, פחדו אריות ודובים ממלכותיו והודו. ומלך יושב על כסאו. ובא זמנו למות בלא עתו ומת ונפל הכתר מעל ראשו. אחר כך פתח הדלת ונכנס וראה פתח ג', וכתוב עליו, שהיו יושבים בכבוד ועושר גדול ונשאר הממון והם מתו. ויפתח את הפתח וימצא כריכה אחת מן אודם פטרה וברקת וכתוב עליה: כמה עמדת, כמה קריתי, כמה אכלתי, כמה שתיתי וכמה לבשתי מלבושים נאים, כמה הפחדתי וכמה פחדתי. והלוך עוד ותמצא דירה נאה מן פטרה וברקת ולה ג' פתחים וכתוב על פתח א': בן אדם תבלה אתה ותלך ותסע ממקימך ותשכב תחת הארץ. וכתוב על פתח ב': אל תמהר, מעט מעט לך, כי העולם מזה לזה ינתן. וכתוב על פתח ג': קח לך צידה לדרך ותקן לך מאכל מבעוד יום, כי אתה לא תשאר על האדמה ולא תדע יום מותך. ופתח הדלת ונכנס וראה צלם אחד יושב, והרואה אותו יחשוב, שהוא חי, וילך לפני הצלם ויגש אליו ויתרעש ויצעק בקול גדול: כואו בני השמנים, ראו בא שלמה לאבד אתכם! והיה יוצא אש מנחיריו ועשן. צעק שלמה עליהם ואמר: אתם תפחידו אותי? אין אתם יודעים שאני שלמה המלך, מולך על כל בריה שברא הקב"ה, ואני רוצה ליסר אתכם, ואתם מורדים בי. וקרא עליהם שם המפורש, באותה שעה שתקו כלם ונפלו על פניהם. קרב שלמה אל הצלם ולקח לוח כסף מגורנו ושלשלת, וכתוב בלוח כל עניני המרקלין, ולא היה יודע לקרות בו ודאג דאגה גדולה ואמר לשריו: הלא ידעתם, כל כך יגעתי ונתקרבתי אל הצלם, ועתה לקחתי את הלוח ואיני יודע מה כתוב בו. וראה והנה בחור אחד בא מן המדבר ובא לפני שלמה והשתחוה לו ואמר: מה לך שלמה המלך שאתה דואג? אמר לו על זה הלוח אני דואג, שאיני יודע מה כתוב בו. אמר אותו בחור תן לי ואני אקרא אותו לך, שאני הייתי יושב במקומי והשית' ראה אותך שהיית דואג ושלח אותי לקרוא לך הכתב. נתן אותו לידו והביט בו וראה והשתומם ובכה ואמר: אי שלמה, זה הכתב בלשון יוני כתוב ואומר: אני שדאר בן אער מלכתי על אלף אלפי מדינות ורכבתי על אלף אלפי סוסים, והיה תחת ידי אלף אלפי מלך והרגתי אלף אלפי נבז, ובשעה שבא אלי מלאך המות לא יכולתי עליו. והיה כתוב כל מי שיקרא זה הכתב לא ייגע את עצמו הרבה בזה העולם, שסוף כל אדם למות ולא ישאר ביד האדם שום דבר אלא שם טוב. וזהו מה שבא על ראש שלמה בזה העולם.

—עוד לי מעשיות הרבה מחיי שלמה, אלא מתוך שאני רואה כך ממדת הכופרים, במחילות כבודך, שמטילים ספק בכל דבר, ואינך מאמין לדברי שד ישיש—השתיקה יפה לי, אף על פי כן איני כועס עליך. סוף סוף מבני בניו של שלמה המלך אתה. ולפיטוך בלא כלום אי אפשר. מה בקשתך, ישראל, וינתן לך. הייתי רוצה לבקש אותה אגודת-הפרחים, שכך חמדתי בלבי, אבל מיד נמלכתי, שלא טוב לומר לו בפירוש, את זו תן לי! מי יודע רוחו של רוח, אפשר היום יערים לי ולחקרני הוא מתכוין, אלא מוטב שאבוא עליו בעקיפין. וכך עשיתי.

— יאמר נא לי, אדוני—אמרתי לו—אדרת זו הרי היתה, לפי רבריך, של שלמה המלך זקני, והיאך היא באה לידו של אשמדאי?

בדברים הללו שאמרתי רמזתי לו, שאדרת זו ירושה היא לי, נחלת אבות. ובכן, כשתתן לי אגודת-פרחים זו ברצון אסתפק גם בה ואמחול על זכותי. שרפ"ט אלפי אלפים זהובים אף הם מספיקים לצרכי יהודי בחייו, ובאם לאו, אבוא כמענת יורש וכתביעה, שהאדרת כלה שלי. ואתה, ראהיראט, על כרחך תהיה עד, ותעיד לטובתי. וראהיראט הבין, כפי הנראה, את מחשבתי ואמר לי בגמגום:

—בענין זה, ששאלת יש מעשה רב... היה מעשה... מעשה היה בשלמה והאשמדאי, זה, כלומר האשמדאי, נתפס על ידי שלמה בערמה. שהשקדו יין ושכר.

ואחר כך התנקם בו, הטילו למרחוק, ארבע מאה פרסה ומלך תחתיו. בא, במחילת כבודך, על נשיו ופילגשיו... ונטל אדרתו. הכל כמנהגו של עולם... מעשה זה כתוב בספר... אבל אפיקורוס אתה ולא בכל מה שכתוב אתה מאמין — סיים ראהיראש את דיבורו, מקפל זנבו וחובטני בו בשעת מעשה, מדעת או שלא מדעת, חביטה קשה עד שנתרופפו כל עצמותי, והלך ונעלם מעיני.

— יבוא יומכם — אמרתי בלבי, מתרגז תחתי — וחיל בלעתם תקיאו. הנשמעה תשובה כזו? הוא נטל אדרתו!.. עושה מעשה שוד וחמס ואומר, בנהג שבועלם הוא! שומעים אתם? ממלכת שלמה, ס' מיל על ס' מיל, נטל בזרוע ולך פשט את הרגל... עליכם שונאי ציון מכאוב כמכאובי לראות נחלת אבותי נהפכה לזרים! עיני רואות את כל מחמוריה וכלות אליהם ואיני רשאי להשתמש בהם, בעוונותי הרבים! — — —

פרק עשרים ושנים.

כיצד מרקדים לפני האשמדאי.

אבל ומשומם אני משוטט והולך על אדרת נפלאה זו, שלא לדעת לאן אני הולך, ובית רם ונשא נראה לי מנגד. ראיתיו — ונתרגש לבי, לב עברי! זה הבית הרי בית שלמה, מקדש מלך הוא!

נאה הוא הבית מבפנים בכלי-חמדה שלו. שלחנותיו כסף ועליהם קערות וכפות ומזלגות זהב וכלי זכוכית לבנה כעין הבדולח. עמודיו וקירותיו מהקרקע עד הספון וכל כליו מבהיקים וחיים מכהה עינים. על בימה גבוהה באמצע הבית עומד האשמדאי בכובד-ראש משונה, מעין זה שבגולם, ופניו פני שומה. עלמית יפהפיות, מלובשות מכנסים רקמה דקה ושקיפה, ממתנים עד ירכים, וגליונות גרון וחזה, זרועות ושוקיים — רוקרות סביב האשמדאי, ממשמשות בו ואוחזות בזקנו, הדומה לזה של תיש, והוא שחק שחק של טפש מרוב הנאה. מכשפות בלות וזקנות רואות ופניהן מוריקות מקנאה. ומתוך יראה להתקרב לארכי-שד זה ולהשתעשע בו, שלא יבעט בהן, מקבלות באהבה גם שדים דלים ופחותים ולצים שפלים ומקיפות יחד את הבימה במחולות-משוגעים, וכלם משתחיים לרבונם ביראת-הכבוד כשעוברים על פניו. הזכרים בכריעה כדרך הנכרים, והנקבות בבפיפת ברך, בקידה ובקמץ שפתים, כדרך הנשים, מקטירים לפניו לבונה וזה והוא מריח את ריח הקמורת בנחת רוח ומושיט לנשים זקנו וראשו באהבה וברצון.

האשמדאי, שד נורא זה, נשתנה כל כך ברוחו אותה שעה עד שהיה קשה להכירו. — ישראל, בן יקיר! — מדבר האשמדאי תחנונים בקול רך ונעים — הואיל נא והריחני, ישראל!

— לאו! לדבר הזה לא אשמע לך לעולם — אומר אני בלבי ועושה עצמי כאיני שומע מה הוא מדבר.

— הריחני, הריחני נא מעט ריח הלבונה, ובוה תהא מוסיף לי כח — חוזר האשמדאי ואומר לי בתחנונים.

— להוסיף כח לך, לך...!

— אל נא ישראל תעשה עצמך תם! אתה מכין ויודע, שאותו הגדול והנורא, שלו הגדולה והגבורה, אף הוא מבקש מאת יצוריו, בני בשר, לעבדו ולהוסיף לו כח בעבודתם. וכי לא כך המקובלים אומרים בספריהם?

— והן לו יהיה כדברך, קמורת טובה לך — מאריך אני את דיבורי כאיני שומע מה הוא מח — הרי קשה מאד, לבקש נדבה ממני, כעני בפתח, מה לך, אם כל הלבונה

שבעולם לך הוא? טול והריח בכל אות נפשך!

— כל יהודי מקשן הוא, מפלפל ומתפלסף. אמיר מלה ויקיפנה קישיות ואבטיות כעכנא! — אמר לי האשמראי בועם לשוני — לא לך, בן אדם, לחקור במופלא מסך, בדברים נשגבים משכלך, ואף על פי כן אפתח במשל פי ואומר לך — להביא אדם לידי שחוק אינה יכולה מעיכה בידי עצמו, אלא דוקא מעיכה בידי אחרים. עכשיו שומע אתה?

— בע! משיב אני לו בעקמת חוטם — יש ויש לך מועכים הרבה חוץ ממני.

— בדברים אין להכריע את היהודי. קשה-עורף הוא! — אמר האשמראי, מחויר פניו ממני, כועס ומתרעם.

עלמה כשפנית אחת, יפת-תואר, רכה וענוגה, ערומה כמעט עד טבורה ויעלת חן, סוקרת לי בעפעפיה ובקול ערב ורועד מפני רגשת ריחה היא מומנת אותי לחבקה ולצאת עמה במחול.

— טוף, טוף! — רוקק אני ופני מאדימים מבושה, וטיפין של רוק נתזות ועולות לתוך זקנו של שר אחד, סרסור לעבירה, ויצר-הרע הוא.

— הוי, במלך, נבלה סרוחה, בריה חנוטה יהושענא חבוטה, פרא אדם בלא הרגשת נוי ויופי, בלא טוב טעם ודעת ובלא נימוסי דרך ארץ — נתעורר עלי יצר-הרע זה בועף, מנדף ומחרף אותי, ובתוך כך זורק טפה מרה של תאוה עזה, שמעפעת בי כארס וחמת נחש.

ואותה היפהפיה אינה מניחתני, סוקרת וסוקרת לי, מלהמת אותי ומלבבתני בעיניה. כל הבטה שלה חץ שנון הוא לתוך לבי וכל תנועת גופה מצידדת את נפשי ביפיה, וכהרף עין אני בא ועומד אצלה שלא מדעתי, ושנינו יוצאים במחול שליבי ורוע, מתלהבים ומרקדים ברגש, ועמנו ביהר מרקדים זוגות וזוגות לצים וקליפות מכל המינים, בתוכם גם מיני כריות הלל, שנהגו כבוד ביהודים להודווג להם ולשלוח בהם ירם, והשאירו בספר דברי הימים לישראל את שמותם לזכרון עולם, כשעברתי בשעת רקידה על פני האשמראי משכחתי יפתי — ואני, אוי ואבוי, משתחזה עמה לאשמראי ומקטיר לו לבונה! ומיד בעט ברגלו, הפשיל את זנבו וקפץ מעל הביטה שמה ומתעטש מריח הקטורת. באותה שעה נזכרתי מה שאירע ליוסף דילרייניש בימיו, צדיק זה היה יושב בתעניות, מסגף את עצמו ועושה תהבולות בלחשים והשבעות ובצורפי שמית הקדושים יעלה בידו לתפוס את סמאל הרשע ולכובלו, ככה סמאל ויתחנן לו: הריחני נא לבונה! נעתר לו אותו צדיק והניש לבונה לאפו, וכיון שהריח בה סמאל נתוסף לו כח והוציא מכבל רגלו ופרח! ודילרייניש יצא מדעתו ונשתטה, והייתי דואג ומתיירא אותה שעה, שמא מה שאירע ליוסף יארע גם לי ואשתמה אף אני, ושמא הנה זה יצאתי מדעתי והריני שומה.

ועד שאני דואג, מסיח עם לבי, בוחן ומחפש רוחי וקול האשמראי נשמע לי, קול מזור ואומר:

— עורו, עורו צבאותי, כל חילי הגדול, הקבצו ובואו והסיכו נסכי יין ושכר! ומיד רוחות ולצים ומזיקים קמנים עם גרולים וקליפות זקנות ובחורות מתנשאים ברעש וזועה ורצים למקום אחד ידוע להם. צעירי השדים, חשופי שט, ושדים אדומי חוטם וקולנים קופצים בראש בצוחה ושריקה וקול המולה, ואחריהם שאר המזיקים למיניהם ולדגליהם נוסעים ביד רמה ובורוע נטויה.

— מהר ישראל, מהר ובוא אצלי — אמר האשמראי, אוחו בערפי וכופף ראשי — ראה כמה גדול כבודי שם באדמה!

קול ענות גבורה פרועה ושובבה עולה באוזני. קילי קילות משונים יוצאים מאלפי פיות פתוחים, קול שחיק אדיר ושכירת חלונות וכלים, קיל כתיחה ורציצה וקול פשישים מפוצצים חביות. ובתוכם גם קול ענות חלושה נשמע, קול מוכים ומעונים, קול

צעקה ויללה—ללל שבורי לב וצעקת שבידים ומדוכאים. שם יוסף נסך יין ושכר וכל מיני משקה, יוסף גם נסך דמים ודמעות. קול ששון: הוי, הוי, וקול מר: אוי ואבוי, זמיר ערצים וכבי רצוצים משמשים שם בערבוביה גדולה.
אוי, עציבה היא שירה זו של עולמנו, זמרת-זרה היא במזמור שיר נעים, שהעולמות העליונים אומרים!

— בבקשה ממך, הסר מעלי ירך ואל תאלצני לראות את המראה הזה!
— אני צועק ואיני נענה, פורש כפי בתפלה ובתחנונים ותפלתי אינה נשמעת.
נושא אני עיני להאשמדאי ומסתכל בו ואיני מכיר אותו, כל כך נשתנית צורתו—פניו מאדימים, עיניו קמות, נוצצות כוכבית, ובכותיהן מתרחבות, ראשו מתנדנד אילך ואילך וכנפיו רפות. והוא מתגלגל באויר, שוקע ויורד מטה מטה, עוד מעט יפול לארץ כמו אבן ואני עמו ויהא גופו נעשה אברים אברים. צרה קרובה ואין עיור! מתבונן אני לאשמדאי, והנה ריח יין ושכר נודף מאפי.

— שכור אתה! — אומר אני, ורוקק בפניו וצורמו בכל כחי, בלא פחד — יין! חמסים זה ששתית יהא לך חמת תנינים וצבתה בטנך ותפח רוחך, אבל לא עתה, אלא לאחר זמן, לאחר שאצא בשלום מתחת ירך.

אני צורם אותו וחובטו כדי ליישב דעתו—ולשוא עמלי. הוא אינו מקיץ. אמרתי בלבי, אנסה נא ואקרא לנשים הכשפניות ונתיעץ ביחד עליו. קירא אני להן ואין עונה—כלן שתיות יין ושוכבות בטירוף הדעת. הייתי באיתה שעה כמי שספינתו מטורפת בים והיא יורדת וצוללת מעט מעט במים אדירים. ועד שאני מיצר ודואג וחרד על נפשי הרגשתי חבישה מתחת, חבישה חזקה כל כך עד שנרתעתי ממקומי והאשמדאי ננער והקיץ מיינו. ראיתי, והנה אנו עומדים על גג אצל ארובה, שהאור נכנס דרך שם לתוך אולם גדול מלמטה.

— טוף, טוף! -- רוקק האשמדאי, מעמיד עיניו ומנמנם כשכור מתרונן מין — ראו נא, לאן הוטלנו! ... תעינו ... זה פלטין למחוקקי עם ... הגם אתה שם? ... אני רואה, רואה איתך, חביבי! ... שלום עליכם. שלום עליכם, רבי המן!
— מה אתה סח? המן, אתה אומר, איזה המן? המן ובניו הרי נתלו על העץ זה יותר משני אלפים שנה! אתה דובר, במחילת כבודך...

בשכור! הייתי רוצה לומר, ומיד נמלכתי והפסקתי דבורי מפני היראה.
— שומע שבועלים! כשצריכים לגנב מורידים אותו מעל התליה. מקשן הוא תמיד ושואל, שומע! מה שהיה הוא היה ויהיה. שמע ישראל! אני אומר לך, המן כאן, הוא ובנו ויותא, שומע אתה? ויותא אף הוא שם. ראה בעיניך!—כך אומר לי האשמדאי, דוחק וכופף ראשי לתוך הארובה בחזק יד—רואה אתה?
— רואה אני ורואה! — אמרתי לו, נושך שפתי מפני כאב הדחיקה—אני רואה, כמדומה לי, קרצקי ולמכרני.

כך, כך, למכרני! — משבחני האשמדאי ומחליק פאת ראשי—ראו, כמה יודע הוא נתיבות עולם! השכלת, ישראל, אל תשלוט בך עינא בישא! ומה אתה רואה עוד?
— הבית מלא בני אדם, אני רואה, אדם אחד עומד על קתדרא, וכיון שהוא פותח פיו הכל מוחאים כף ואומרים לו בקול: חי וקים! חי וקים!
— זהו מה שנתכוונתי להראותך—אמר האשמדאי בלעג, כופף שוב ראשי ודוחק דחיקה גדולה—שומע אתה את דרשתו?

— אין מה לשמוע!—משיב אני לו, כועס ומתרעם על דחיקתו הקשה.
— אין מה לשמוע, אתה אומר. אותו הדרשן שם הרי פיו מפיק מרגליות, הכל עושים אונם כאפרכסת לשמוע דבריו, הכל מנענעים לו בראשם ואומרים: יפה דרשת. ישנו—הוא אומר—ישנו עם אחד מפורד ומפורד בין העמים—אתה שומע?—ודתיהם שונות—צועק הוא ואומר—דתיהם שונות, ואת דתי המלך—אומר הוא בלשונו—אינם

עושים—כך הוא אומר—אינם עושים. שמע נא, שמע ישראל, מה הוא עוד אומר.
—דברים עתיקים! עלילות דברים, שכבר דשו בהן דרשנים רבים, כיוצא בו,
ישנים גם חדשים—אמרת לי מנענע בידי ואומם אזני משמוע.

—שמע, שמע, שמע, ישראל!

—בבקשה ממך, אל נא תאיץ בי, דרשה זו וכיוצא בה תועבה לי, לא אוכל לשמוע
ולראות את דורשה בשעת קלקלתו, לא אוכל, לא אוכל!

—צר לי שאינך שומע. כל מה שראית ושמעת עד היום אינה אלא טפה מן הים
ממה שהיית שומע עכשיו, אבל גם אני מרגיש עתה ויהיום בנפשי מן היין, בררר! צריך אני
להפיגו בשתיה, בוא ונלך לבית היין אצל אחיך.
—למה אצל אחי דוקא?

יין, סחורה זו, אתה מוצא אצלם ביחוד, מומחים גדולים הם להשכיר את כל באי
עולם, מי שהשקה אותי יין בראשונה והשכירני וראי אתה יודע, זה היה יהודי, בניהו
בן יהוידע שלכם, ושמו אינך יודע זאת, בוא ושאל חכמך ויגידו לך, וקרא במדרשי
אגדה שלכם ותדע, הוא תחת מים השקני יין.

—אין יוצאים ידיו חובתנו נגדכם לעולם, נותנים לכם מים תחת יין — צועקים.
נותנים יין תחת מים, גם כן צועקים, אנחנו לא נדע עוד מה נעשה... בבקשה ממך,
הניחה לי—שלחני!

עלמה יפה וטובת-מראה באה להאשמדאי, החזיקה בו בשחוק-אהבים וסיפרה עמו
בלחש, נסתכלתי בה והכרתיה—היא אותה היפהפיה, שהייתי מרקד עמה בתחילה.
ואף היא נסתכלה בי, סוקרת לי כעפעפיה ושוחקת בחן ונועם. אני מודה על האמת,
נפשי חשקה בה ונתאוותי להיות עמה, בחברתה, כל ימי חיי.

—אתה שואל ממני, חביבי, שאשלחך בשלום—אמר לי האשמדאי, נותן עיניו
בי בשחוק של ערמה ומרגיש כל מלה מדבורו.

אני עומד מבולבל, מתחרט על מה ששאלתי בתחילה, ואיני יודע מה להשיבו
—אבל להיכן אורידך מזה, ואי זה מקום מנוחתך? הרי נמצאת תלוי באויר.
אפשר יש לך מקום-מה באחד ממקומות הישוב? אמר לי!

במבוכה גדולה אני ושותק, כאסופי זה, שאינו מכיר את מולדתו ומקומו, רוחי
סוער בקרבי ואני הופך פני כלפי מזרח... אני פותח פי ודמעות רותחות נושרות מעיני.
— את מחשבותיך, ישראל, ידעתי, ראיתי את דמעתך, ואת הפיכת פניך כלפי

מזרח אף זו ידעתי מה היא ומה פירושה—גדולות אתה מבקש! אבל שחתך, ישראל,
שלא איש מעשה אתה אלא בעל דמיון, ולא בעל דמיון בלבד אלא גם מפולפל גדול.
מדת הפלפול היא מדה רעה של כל אחיך, בין שהם יושבי קרנות ובין שהם חובשי בית
המדרש, הפלפול מעקם דעתם, עושה אותם קנאים נלהבים, מתהללים ומגזימים משונים,
מרכה שנאה וקטטה ומחלוקת—ותופר האהיה ביניהם, הם מפלפלים ודורשים דרשות
הרבה ואינם עושים ואינם לומדים ואינם יודעים כלום. דברים מגונים הללו מוציאים
אותם מן העולם ומרפים ידיהם לעבודה משותפת, לטובת כלם... אין העולם נתון בלבד,
ישראל, ולפי שעה אין לתקנך אלא בעצה זו, שיעצת לסוסתך, שתסגל לה נימוסי דרך ארץ,
צא ולמד, וקנה לך כל מה שנצרך ושוב לאדם בחיים, ועד שתתקן עצמך וזד שיהא נמצא
לך מקום באדמה תפוח באויר, מכשפה זו, שאתה רואה, תהא מטפלת כך מעכשיו. היא
תהא מדריכתך בדרך ומלמדתך חיי-בשרים להנאתך. היא מבקשת קרבתך והיא חברתך.
לך אחריה!

אני יפתי מסתכלים זה בזה, משתחיים זה לזה ופנינו מתלהבים וצהובים. בפקודת
האשמדאי בא ראהיראט ומגרפה גדולה בידו. ומיד חבשה יפתי בראשה כובע משונה,
מקיטטה בעטלפים משני צדיה, ועלתה ורכבה על אותה המגרפה, ואני, ישראל, עולה
ויושב מאחוריה ומחזיק בה בשתי ידי—ואנו פורחים ששים ושמחים באויר!

(שור יבוא.)

הַיּוֹפִי וְהַבְּרִיאוֹת בְּזֶמַן הַתְּקִמּוֹד.

(סוף).

מאת

שמואל קרויס.

5, מעתה יש בירינו לציין בפרטות את היופי האידיאלי של היהודים :
(א) הקומה, התנאי הראשון של היופי הוא—גבהות הקומה, כאמור, ודבר זה יוצא מכמה מאמרים של חכמי התלמוד, שאמרו, שהקב"ה משתבח בבעלי קומה (בכורות, מ"ה ע"ב) ושקומה גבוהה נדרשת ממי שמושיבים אותו בסנהדרין⁽³⁸⁾ וגם — ש, אין השכינה שורה אלא על חכם, גבור ועשיר ובעל קימה' (ב' שבת, ע"ב ע"א ובכמה מקומות). והאגדה תלמדנו, שכל, מעשי בראשית בקומתו נבראו, בדעתו נבראו בציונם נבראו⁽³⁹⁾, וזהו כאילו אמרה, שהאל לא יוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ואדרבה, כל מלאכת-אלהים שלמה היא בתכלית השלימות, ואיך יקרא, למשל, האדם שלם, אם הקומה שלו חסרה, אם אין דעתו בו, אם נעדר בו הצביון?—והדבר האחרון חשוב הוא ביותר כדי להכיר על ידו את דעתם של קדמונינו, שהצביון, שהוא הנוי והתפארת והנעימות הרבוצה על פני כל הבריאה, אינו דבר מפורט, כלומר, אינו חלק מן החלקים, אלא הוא מה שנגלה ומופיע במקירת-עין כוללת, — ובזה עלה בידי חכמינו לחוק אל נכון את חוק היופי, שהוא לדעת חכמי האסטיטיקה מה שנראה יפה על פי הבמה ראשונה ועיקרית. והנה הגבורה לבדה אינה מספקת, ומי שהוא בעל-קומה לא עלה עדיין אל מעלת היופי אם לא שישתתף עמה הצביון הכללי; ואמנם, כשספרו נפלאות בדברים האמורים למעלה על הלגיון הרומי הלו, שבחו בו לא את גבה-קומתו לבד, אלא גם את גויו ושבתו הכלליים. וליתר באור בא לנו מפורש מוכן הקומה בתור נוי כללי ושלמות מבנה-הגוף בכללותו במה שאמרו, שאדם וחיה כבני עשרים נבראו (ב"ר, פ"ד, ושי"ר, ג', י"א), כלומר, שהיו כבר שלמים ומפותחים בגופם, ואם כן זהו רום חיי האדם, או האקמי שלו, כפי מבטא היונים, והוא דבר שראוי לתשומת-לב, כי לפי מצב הדורות הבאים ולפי השקפתנו שלנו מי שהגיע לעשרים לא בא עדיין ער תכלית מבנה בנין גופו, ואף כל השקפה זו, שכל מעשי בראשית בקומתם נבראו, בודאי מתנגדת היא לתיאוריה של ההשתלשלות או האבולוציון השולטת בימינו. ועור השקפה אחת קשורה בו היתה לקדמונינו—והיא גם השקפתם של הרומיים, למשל, אותה של פליניוס —: שהדורות הולכים ושפלים וכל דור מאוחר קומתו מתמעטת. זהו, לפחות, התוכן של מאמר חשוב אחד: ,אבא שאול ארוך בדורו הוה, ורבי מרפון מניע לכתפו; רבי מרפון ארוך בדורו הוה, ורבי מאיר מניע לכתפו; רבי מאיר ארוך בדורו

⁽³⁸⁾ ב' סנהדרין, י"ז ע"א: „בעלי קומה, בעלי חכמה, בעלי מראה, בעלי זקנה“.

⁽³⁹⁾ ב' תולין, ס' ע"א. עיין שם פירוש הערוך (כפי שמוכח בתוספות) ללשון צביון; וכן ב' ראש השנה, י"א ע"א ובמדרש הגדול לבראשית, א', י"א, עמ' 84, הוצאת שבטור.

היה, ורבי מניע לכתפו; רבי ארוך בדורו הוה, ורבי מניע לכתפו; דבי ארוך בדורו הוה, ורב מניע לכתפו; רב ארוך בדורו הוה, ורבי יהודה מניע לכתפו; ורבי יהודה ארוך בדורו הוה, ואדא דיילא (כלומר שמש) מניע לכתפו⁴⁰). בודאי אין לשלשלת זו ערך של עובדה היסטורית, כי, אם נאמין לה, האחרון שבשלשלת אף קומת ננס לא תהיה לו; אלא ודאי לא נקבל את המאמר אות באית, אלא נבינהו כפי הרעיון הפנימי שבו, והוא — שהדור הולך ומתמעט בתדירות, ואולם השמועה שבאה שם עוד, שאיש אחד, פרשתבינא (או, לפי גרסת הערוך, פרשיכנא) שמו, הגיע לאדא דיילא עד חציו וכל העולם בפומבדיתא הגיע לפרשתבינא עד מתניו, — שמועה, שאין לה שחר מצד עצמה, — תורה לנו בדרך אנכ, שהיהודים חשבו את עצמם לנבוהי-קומה יותר משאר בני דורם, כי האיש פרשתבינא לפי שמו פרסי הוא, והוא קטן מקטון היהודים. וזה, כנראה, תוכן הדבר ותצא גם מזה ידיעה חשובה.

(ב) הגבורה. כמה שקדם ראינו פעמים הרבה את מדת הגבורה, שהיא נצרכת לגדר היופי. ואגדה אחת (ספרי, וזאת הברכה, רמז שמ"ז, דף קמ"ג ע"א) שמרה לנו כמין דיאלוגוס בין האומות ובין ישראל ולפיה האומות אומרות לישראל: כולכם נאים, כולכם גבורים, בואו והתערבו עמנו; הרי שגם בגבורה מצטיינים בני-ישראל, דבר זה בולט וניכר מאד, כי מאמר אחד, שהקדימו לוה, יצייר פמליא של מלך בשר-ודם, שיש בה בני אדם נאים, ויש בה בני אדם קוצים, ויש בה בני אדם גבורים, ומדה אחרונה זו היא, כנראה, החשיבות היותר גדולה, שאינה נמצאת אלא בחצר המלך, ואף-על-פי-כן נשתבחו בני-ישראל במדה זו עד כי אויביהם להם יכחשו וירצו להתחבר עמם ולהיות לעם אחד.

(ג) תשחורת-השער. במאמר הקודם נגלה לנו כבר, שיחסו חשיבות לאנשים קוצים, והשם קצץ (על משקל, חגר, פסח, עור, אלם וכדומה), מלשון מקרא קוצות, יציין איש, ששער ראשו סדור לו תלתלים תלתלים, כלשון האגדה הידועה, שאדם אחד בחור מן הדרום, שהיה לפניו, יפה עינים וטוב רואי וקוצותיו תלתלים⁴¹). הקדיש את עצמו לנזיר והחלים להשחית את שערו; הרי שיש בזה, טוב-רואי-הרבה, בשער כזה שייך לשון סלסול, מה שנאמר באגדה⁴² בתאור אליהו הנביא, שהיה, בעל קוצות, והיו מלעגינים ומשחקים עליו: הרי מסלסל קוצותיו, שכן שמו איש בעל שער (מלכים ב', א', ח), והוא, כמובן, הנגוד של אלישע, שהיה קרח. ועל היות שפע שער הראש תנאי נצרך למדת היופי⁴³ די לרמוז על אבשלום, וגם על יוסף, שגם הוא

⁴⁰ ב' נדה, כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א. בנוגע לאמתותה של השקפה זו עיין פליניוס, ז', ט"ז, וברנל בספרו הנזכר, עמ' 76. השקפה זו מבצבצת ועולה מכמה מאמרים תלמודיים ומדרשיים: „האידנא דחלשא עלמא“ (ב' הוריות, י"ג ע"ב); „דורות הראשונים היו מולידין בני ח““ (ב' סנהדרין, ס"ט ע"ב); „דורות הראשונים, ששנותיהם מרובות, אבל בדורות האחרונים, ששנותיהם מועטות“ (ב' יבמות, מ' ע"ב); „מיים שהרב בית המקדש נטלה מעם ביהא“, ופירש רש"י: „כשל הכה מדאיות רבות“ (ב' סנהדרין, ע"ה ע"א); „תקיפי קדמאי“ (שם, י"א ע"א); „ציפרנן של אבות ולא בריסן של בנים“ (בראשית רבה, פמ"ה); „קדמאי בני מלאכים (יש לגרום: „מלאכי“) אמן בני נש“ בו“ (ירוש' דמאי, פ"א, ה"ב); והכלל: „אישתני עלמא“ (מדרש שמואל, י"ג, ז', דף מ"ג ע"ב, הוצאת בוכר). המאמרים האלה ועוד ועוד נאספו על ידי הרב א. פרלס במה"ע האונגארי Magyar Zsidó Szemle, כרך כ"ה, עמ' 368.

⁴¹ ספרי, נשא, רמז כ"ב, דף ז' ע"ב; תוס' נזיר, ד', ב', עמ' 289; ב' נדרים, ט' ע"ב, ונזיר, ד' ע"ב. מה שפירש בו קוהוט בערוך השלם, ח"ו, דף ע"ג, שקוץ, נכנה מן קוץ, מי ששער ראש נסכך כקוצים מרוב השער“ (פאן שטרופפיגס האאר, גם זו לשונו), אין דעתי נוחה בו, כי אין למצוא בזה תכונת היופי, וכל עצמה מלת סדור מכחשת פירוש זה; אלא דעתי, שהוא סן לשון „קץ“, כלומר, קצות השער (ודומה לי פ"א ה). ושרשו קוץ, שהוא נדרף עם „קצץ“, ובסורית קוצת א, ובערבית קצה, וזה האחרון ירכב היטב בערו.

⁴² פסיקתא רבתי, פרק כ"ו, דף קכ"ט ע"א בהוצ' מאיר איש-שלום.

⁴³ מה שאין כן בנק, כי כבר ראינו, ששבחו את ר' יוחנן, אף-על-פי שלא היתה לו הדרת זקן.

לפי האגדה (בראשית רבה, פ"ד) היה, ממשמש בעיניו, מתלה בעקיבו, מתקן בשעריו. וכל ביאור בדבר זה אך למותר הוא, ורק זאת נוסף להשלמה, שאין אנו יכולים לצייר לעצמנו איש יהודי של הימים ההם ובאקלים ההוא אלא אם הוא בעל שער שחור, וזהו מה שנרמז כבר בלשון תשחורת⁽⁴⁴⁾ בכוונתו הראשונה, שהוא תשחורת-הראש. והנה מעצם המעם הזה, שרוב אנשיהם ורוב נשיהם בעלי שער שחור ובעלות שער שחור היו ורק כיוצא מן הכלל נתגלה לעיניהם איש, וביחוד אשה, ולו או לה שער צהוב, שהיה בודאי מראה בלתי-רגיל. — ממעם זה יש לה להאגדה, שמחוקת את אסתר, היפה בנשים, לירקרוקת, מוכן חשוב, כי הור והבלתי-רגיל והמראה הנפלא מגרה את האדם ומשפיע עליו במדה יתירה. מה שחשבו את אסתר לירקרוקת הוא לא משום שמה, הדרסה, שבשביל זה מיחס לה כה-הרמיון את גון ההדס ממילא, אלא ממעם אי-מציאותי ויקרותו של הדבר, וממעם זה עצמו היתה חבה יתירה נודעת מגדולי רומי להנשים הגרמניות, שהיו מצוינות בצחיבות השער⁽⁴⁵⁾. ולפיכך יכלה האגדה (ב' מגלה, מ"ו ע"א) לומר: „ארבע נשים יפיות היו בעולם: שרה, רחב, אביגיל ואסתר, ולומר יחד עם זה, שאסתר ירקרוקת היתה, כי המאמר האחד אינו סותר מה שבונה השני: בודאי לא יהיה תואר ירקרוקת לרע לה, אלא לטוב לה, ויצא לנו, שהצחיבות נוי היא לנשים. זהו ברור: אדם מישראל האידילי שלו הוא לא כושי ולא גרמני, אלא גון בינוני, כאמור בטעימה עצומה במשנה: „בני ישראל, אני כפרתן, הרי הן כאשכנזי, לא שחורים ולא לבנים, אלא בינוניים“⁽⁴⁶⁾.

ד) יפיה-העינים. היפה בישראל צריך להיות, יפה-עינים כאותו בחור מן הדרום, ששבחו חכמינו את יפי מראהו. חכמי התלמוד הכירו, שגלגלי עיני בהמה דומין לגלגלי עיני אדם⁽⁴⁷⁾, אבל זהו בשחור של העין דוקא, ולא ב„ציהרא“, שהוא האדום הסובב את השחור, שהוא משונה בבהמה משל אדם⁽⁴⁸⁾. ואף זו היא ידיעה חשובה: שחכמינו הכירו עינים עגולות דוקא, ולא ארוכות, כעיני הסינים, שאנו מכירים גם אותן. וראוי לתשומת-לב, שהם לא הקפידו על השתוות עין האדם אל עין הבהמה, ואולי תצדק בזה ההשערה, שאדרבה ראו בזה סימן של יופי, כדרכו של המשורר הגדול הומירוס, שקורא לאילנות היונים הירא או יונן „בואופיס“, כלומר, היפיפה, שענינה כשל שור⁽⁴⁹⁾. בדבר העינים ידענו עוד, שעינים תרומות, כמו שהן עיניהם של הרמדיין, לרעות ולכעורות נחשבו⁽⁵⁰⁾, אבל קשה לדעת בבירור, מה הן עינים תרומות.

ה) יפיה-שנים. דבר זה ידענו ממה שחשו בני-ישראל בזמן התלמוד להשלים את החסר. בפיהם על-ידי שן תותבת⁽⁵¹⁾, והיא שן של זהב, וגם חשו לנקיון שניהם וציו לחתור (כלומר לנקר) אותן אם נמאסו⁽⁵²⁾. וכשתארו אדם יפה-מראה לא שכתו מלהוכיח

⁽⁴⁴⁾ אבות, ג', י"ב, ועיין דרך ארץ רבה, פרק ב', וגם ד"א זוטא, פרק ב'; ובד"א זוטא, פרק מ', יש הפתנס: „שתנצל ממלאך התשחורת“, ומוכנו ממלאך המיתך בעורך. בתשחורת.

⁽⁴⁵⁾ אין מן הצורך להסביר, ש„ירקרוקת“ היא לא בעלת גוון ירוק כדמות עלה צומח, אלא דבר המושל באמצע בין השחור והלבן.

⁽⁴⁶⁾ מ' נעים, ב', א'. וחדוש הוא, שנמשלו בני-ישראל כאן לאשכנזי, כאסתר להדס, כלומר, לזר צומח.

⁽⁴⁷⁾ תוס' נדה, ד', ה', עמ' 644, וב' שם, כ"ג ע"א, וירוש' שם, פ"ג, ה"ב, דף ג' ע"ג.

⁽⁴⁸⁾ עיין פירושו של ר' נתן בעל הערוך, שנרשם בגליון הש"ס, נדה, כ"ג ע"א; ולפי פירושו (שם), בבהמה השחור מרובה על הלבן.

⁽⁴⁹⁾ השווה „בני עינני“ (ב' כתובות, ס"א ע"א), שכתבתי למעלה (התוכרת הקודמת, עמ' 209).

⁽⁵⁰⁾ ב' שבת, ל"א ע"א; ולפרש מלת תרומות כבר נסיתי במ"ע מונאטסשריפט, כרך מ"ט, עמ' 681.

⁽⁵¹⁾ שבת, י', ה', ובבלי שם, ס"ד ע"ב, וירוש', דף ח' ע"ג (ושם נראה, שעשאה נגר). ובפירוש יש: „שניו נאות“ בכמדר-רבה, פ"ה.

⁽⁵²⁾ ב' קדושין, כ"ד ע"ב: „חתור את שיניו“ (גירסת הערוך, ובגדס: „לחתור לו שינו“), ולא נראה לי מה שתרמנו לו בערך-מלין תלמודי שלו, כרך ב', עמ' 181: „באָהרען“, בעור שהוא „רייניגען“.

את שני הנאות, כמו שיבא מיד.

(ו) חוטם נאה. בן-טובים אחד היה נהדר במה שהיה, בעל קומה, ושני נאות, ושערו שחור, וחוטמו נאה⁵³); הרי כאן רוב סימני היופי, שהזכרנו עד עתה, וחשוב לנו סימן החוטם הנאה, כי החוטם של היהודי נהיה למשל ולשנינה בפי מחקוממינו בלי סבה מספקת, — וכאן אנו רואים, שקדמונינו ידעו היטב, מהו חוטם נאה, רבן גמליאל, והוא כנראה ר' גמליאל דיבנה, נקרא, בעל החוטם⁵⁴ כשבקשו הרומיים להמיתו; לדעת הפירוש המיוחס לרש"י נקרא כן מטעם יפיו, אך עוד דבר זה מיטל בספק⁵⁵).

ואחרי כל אלה לא הגענו עד סוף תכליתנו לידע כמה דברים מבוקשים בעיני קדמונינו כדי להיות מוחזק לאדם יפה, כי דברים כאלה יש הרבה מאד; למשל: את הנשים מפארים גם בשם נאה, בקול ערב, בראייה נעימה⁵⁶). ובמשא-ובמתן בדבר הלכה אחת (ב' נדרים, ס"ז, ע"ב) יכולים אנו לסקור בסקירה אחת כמה סימני יפי האשה, שמקצתם ראינו כבר קודם ומקצתם נראה עתה, בקצור נמרץ: קונם, שאי את נהנית לי, עד שתראי מים יפה שביך (סאראקסמוס כמוכן!); ...שמא ראשה נאה? — אמרו לו: סגלגל; שמא שערה נאה? — דומה לאניצי פשתן; שמא עיניה נאות? — טרוטות הן; שמא אוניה נאות? — כפולות הן; שמא חוטמה נאה? — בלום הוא; שמא שפתותיה נאות? — עבות הן; שמא צווארה נאה? — שקט (כלומר קצר) הוא; שמא כריסה נאה? — צבה הוא; שמא רגליה נאות? — רחבות כשל אווז; שמא שמה נאה? — לכלוכית שמה (מלשון מלוכלכת במימים), אמר להם: יפה קוראים אותה, לכלוכית, שהיא מלוכלכת במומין, — כאילו אמר: היא נאה לשמה ושמה נאה לה, והרי על כל פנים יפיות אחת יש בה, היא שמה!

יש יופי וכעור באשה גם בהליכה, בפסיעה, באכילה, בשתיה, וכמעט אין חקר להדרת המלבוש והתכשיטין, אבל כעת אין לנו עסק בכל אלה, כי כל חפצנו הוא לצייר את תמונתו האנתרופולוגית של האדם התלמודי. שלמות האדם מתנגדת לכל המומים, ומי שירצה לידע את כולם יקרא נא את פסקו של המיימוני (הלכות בית המקדש, פרק י' עד ח') לענין מימי הכהן, שנפסל בהם לעבודה, שמספרם לא פחות ממאה וארבעים ושבעה, באופן שכל מי שנעלה מעל כל המומים האלה הוא באמת לא רק אדם בריא ותמים, אלא גם כליל הנוי והיופי. גם בבחינה זו יש מדרגות מדרגות שונות, ממש בו באופן, שראינו למעלה אצל הקומה, הכל בפני שרה כקוף בפני אדם, שרה בפני חיה כקוף בפני אדם, חיה בפני אדם כקוף⁵⁷ וכו', וכן אחרי שהזכירו את ה"שופרא" של אנשים שונים בזמן התלמוד, סיימו ואמרו: שופריה דר' אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו, שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון⁵⁸); וחתימה זו מראה למדי, כי את היפיות היותר משוכללת ראו מן ההכרח ביפיותו של אדם הראשון, כי הוא יציר כפיו של האלהים, וכל הדורות הבאים אחריו ירדו מטה מטה ולבסוף אף עד קרסוליו לא הגיעו.

6. הקומה, שדברנו עליה זה פעמיים, לא וכינו לצמצמה אלא על דרך כלל, וכן כל עניני-היופי האחרים, שהם אידיאליים, ומי יאמר לנו, שהיו בנמצא ולקדמונינו בני דור-התלמוד היה חלק בהם? והטלת-הספק הווי מוכרחת היא עוד מטעם פשוט: מפני שהבאתי את ראיתי על-פי רוב מן האגדה, — מן האגדה, שהיא ידועה למרבה

⁵³ ויקרא-רב, פי"ח; עיין הערה 51.

⁵⁴ ב' תענית, כ"ט ע"א, ועיין יוחסין וסדר הדורות בערכו [וזה לא כבר שער סופר אחד כעתון השבועי "המצפה", היוצא בקראקא, ש"בעל-החוטם" הוא Naso ברומית, שבצלצולו הוא דומה ל"נשיא" — Nasi. [המערכת].

⁵⁵ על-פי האמור בב' מגלה, ט"ז ע"א, ושם, י"ד ע"ב, נזכרו, להיפך, נשים, דסניין שמייהו". השווה "שמותיהן מבוהלות" בב' גיטין, י' ע"ב.

⁵⁶ ב' בבא בתרא, ח' ע"א, ועיין בבא מציעא, כ"ד ע"א, ומדרש שמואל, ס"ב, פסוק ז', דף כ"ה בהוצאת בוכר.

דברי-הבאי, שאין להם שום יסוד במציאות; ואף-על-פי שבכל מקום שאפשר השתדלותו לאמת ולקיים את דברי האגדה על-פי חוקי החיים הכלליים, וגם לא נכון הוא בכלל לדרות את האגדה מפני שהיא אגדה, כי הרבה פעמים מכילה האגדה בקרבה את ציור-החיים האמתי, —מכל מקום נשקיפה-נא עתה אל ההלכה הקבועה בתכלית הדיוק, שאינה יודעת לא הפלגה ולא סניגוריא, ונראה מה היא מלמדת אותנו על קומת האדם (כי זוהי הנקודה היחידה, שנעמוד על אמתותה מתוך ההלכה).

חכם אחד בדורנו ⁽⁵⁷⁾ משער בטוב מעם ודעת את קומת האיש היהודי של זמן התלמוד על-פי ההלכות הבאות כאן על סדרן: א) אין רשות הרבים (לענין שבת) למעלה מעשרה טפחים, ואף-על-פי-כן המעביר משא על כתפו חייב, שכן משא בני קהת בעבודת המשכן; ומתוך החשבון, איך היה דבר המשא, נראה ברור, שחשבו מכתף אדם עד לארץ ג' אמות, וזוהי, אם-כן, כל קומת האדם וזלת ראשו ⁽⁵⁸⁾. ב) שיעור זה מפורש הוא עוד יותר ממה שיש בתוספתא ⁽⁵⁹⁾; וכמה תחתי—האמור לענין רשות שבת—מלא קומתו ופישוט ידיו ארבע [אמות]. ר' יהודה אומר: גופו שלש אמות... גופו מסכים אל מלא קומתו, הרי שקומת האיש, וזלת ראשו כמובן, ג' אמות. ג) לענין טבילה יש הלכה רוחת לפסוק, ורחץ במים את כל בשרי (ויקרא, ט"ו, ט"ז); מים שכל בשרו עולה להם, וכמה הן?—אמה על אמה כרום שלוש אמות, נמצאת אתה אומר: שיעור המקוה ארבעים סאה ⁽⁶⁰⁾. ומוזה יוצא בבירור מוחלט, שקומת האדם הבינונית היא, לדעת חכמינו, ג' אמות, ומובן, שהוא עוד הפעם הקומה בלי הראש, וסברא היא, שהרי הראש עולה מעל המים, ורק כשיטבול יעלו המים למעלה מראשו. ד) הכוכין הידועין, שהם קברות-המשפחה בארץ-ישראל, אָרְכָן ד' אמות (מ' כבא בתרא, ב', ו'—ח', ובבלי שם, ק' ע"ב), והוא שיעור הקומה השלימה, כי הנוף נקבר ביחד עם הראש. ה) מי שבונה כיתל סמוך לחלון חבירו צריך להרחיק גובה כתלו מחלון חבירו ארבע אמות, שלא יעמוד על כתלו ויציץ בחלון חבירו (משנה וגמרא ב' כבא בתרא, כ"ב ע"ב), ופשוט הוא, שגם הדין הזה נותן לקומת האיש ד' אמות, ואף שהענינים הרואות אינן בנבחות הראש ויש ביניהן ובין גבחות הראש כטפח או כטפחיים, לא ישתנה השיעור על-ידי זה, כי לא עשו הברל בדבר, ו(בתרגום עני של אסתר ⁽⁶¹⁾) יש חשבון מפורט על צליבת המן ועשרת בניו על העץ, שהיה גבוה חמשים אמה, וגם מחשבון זה יוצא לנו, שנוף האדם לפי מדת שיעור בינוני הוא ג' אמות, בלי הראש, (כאמור ⁽⁶²⁾). האמה התלמודית שיעורה לפי המדה הנהוגה אצלנו 44 X 4 הוא=176 צנטימטר בערך, ואין כאן המקום להאריך בדבר זה ⁽⁶³⁾, ואם כן 44 X 4 הוא=176 צנטימטר והוא היא מדת קומתו הבינונית של איש יהודי בזמן התלמוד, והוא מדה נורמאלית, לא ארוכה ולא קצרה.

7. הדרך הממוצעת, שביל הזהב, כמו שאומר הפתגם העתיק, נראה לקדמונינו

⁽⁵⁷⁾ הרב א' פרלס, שהזכרתי למעלה, עמ' 355, הערה 40, וצייתיני גם את מאמרו.

⁽⁵⁸⁾ משנה ובבלי שבת, צ"ב. ועיין שם בתוספות. ועיין גם רמב"ם, הלכות שבת, י"ב, ח'.

⁽⁵⁹⁾ תוס' עירובין ג' (ב'), י"א, עמ' 142; ועיין ב' שם, מ"ח ע"א, ומכילתא לשמות ט"ז, כ"ט, דף נ"א כהוצ' מאיר איש-שלום.

⁽⁶⁰⁾ לשון הספרא, פרשת מצורע במקומו, דף ע"ז ד' בהוצ' אייזיק הירש ווייס, ושם נסמן.

⁽⁶¹⁾ ס' מ', פסוק י"ב, עמ' 267, הוצ' לאגאדרי; והרחבתי לרבר ברבר חזה כמה"ע האונגארי הנוכר, כך כ"ו, עמ' 37 ואילך.

⁽⁶²⁾ החכם הנוכר מביא עוד ראיה אחת ממה שדרשו חכמינו על הפסוק „ובאמתים על פני הארץ“ (במדבר, י"א, ל"ב) בספרי במקומו, דף צ"ו, ובמכילתא, דף מ"ט ע"ב, ובתוס' סוטה, ד', ה', ואני אסתפק בזה בראיות הנובעות מן ההלכות.

⁽⁶³⁾ עיין בספר „ערך מלין לשעורי תורה שבכתב ושבעל פה“ וכו' מאת ר' חיים יעקב שפ"ל ברדישוב תרס"ה, בערכו.

ליותר טוב וכו' בחרו בהרבה ממעשיהם. על כן הם מדברים כמה וכמה פעמים באדם כינוני, ובו שיערו שיעוריהם. בפנה זו יקר הוא בעינינו מה שדרשו על הפסוק, זרע אנשים (שמואל א' א' י"א), שהוא, נברא בנוכרין, ורבנן אומרים, זרע, שמיבלע באנשים, ובא בצדו הפירוש: לא ארוך, ולא נוי, ולא קמן, ולא אלם, ולא צחור, ולא גיחור, ולא חכם, ולא טפש⁶⁴). —תכונות רבות, שבכללן מענינת אותנו הרחקת הולך החכם, וזה בדור חכמי התלמוד, שהחכמה היא היא חייהם! אף-על-פי-כן הרבה הדור ההוא להוליד לא לבד חכמים הרבה, אלא גם חריפים, כמו שמצאנו כבר באנשי מחוץ בבבל: האי דחריפי, משום דשתי מיא דדגלת' (ה' ברכות, נ"ט ע"ב); ואנשי תקוע והחוקי לחכמים, לפי עדותו של ר' יוחנן: מתוך שרגילין בשמן זית, חכמה מצויה בהן (ב' מנחות, פ"ה ע"ב), והענין מוסב על הנשים, ומכל שכן על האנשים; והרשות בידנו לפשטו על כל אנשי גליל, כי גליל ארץ מצוינת ומבורכת בשמן-זית היתה, ובדרך כלל, הרי חויון מפורסם הוא, שעם היהודים מרבה להוליד חריפי-דעת עד היום הזה, כידוע מתיאוריתו של החכם לומברוזו, ולעתים יגבר מזג זה עד למחלה. ויש שהמזג נשאר קר וצונן למטה מן היאות, ואז אומרים על בעל המזג הזה, שהוא, איש מצונן (ב' סנהדרין, ל"ט ע"ב), חבל, שיריעתנו בפנה זו אינה יכולה להתרחב, מאין מקורות. הבינוניות עוד נצרכת בכנין הגוף בבחינת שמנותו או כחישותו, כי בזה יש שתי קצוות: או שהאדם כחוש הוא יותר מדי ונדרף אליו מושג החלישות, כי האדם הכחוש נעשה בנקל חליש⁶⁵), או שהוא בעל-בשר מאד, כמסופר מר' יוחנן (ב' נדה, י"ד ע"א) ומר' אלעזר (ב' ב"מ, פ"ג ע"ב); ואדם שמן נקרא בשרן⁶⁶). וכנראה, לפי הרגשת הזמן ההוא, טוב היה בעיניהם בעל-הבשר מן הכחוש, כי הוא ר' יוחנן בעל הבשר והוא ר' יוחנן המתפאר בפי, שיחסו לו גם כח גדול וגבורה יתרה, לו ולתלמידו ר' אבהו, שיפיותו עלתה על של רבו והוא הוא שמשתבח ואומר: שמרתי כח לזקנותי (ב' כתובות, ס"ב ע"א, וירוש' ביצה, דף ס' ע"ג); אבל הרי האגדה אוהבת להריק ברכותיה, ברכות שונות, על ראש הבחירים, שבהם היא מתפארת.

8. הזקנה, שהוכרתי בסמוך, אף היא דבר הראוי לשים אליו לב, חיי האדם בזמן התלמוד אינם לא יתרים ולא פחותים מן הרגיל אצלנו, כי כבר בימים ההם עברו ימי דורות הראשונים, שאורך-ימים מרובה היה חלקם, והגיעו ימי דורות האחרונים, שמשך שני-חייהם היה נורמאלי. מי שהוא בן ששים שנה הוא כבר בן-שיבה, ומי שהוא בן פ' שנים הגיע לגבורות (ב' מ"ק, כ"ז ע"א). אבל גם שיבה גדולה מזו לא יקרה במציאות, וחדוש היא, שבארץ ישראל הורגלו לראות זקנה יתרה, מה שאין כן בבבל, כי שם השתוממו עליה כעל נס ופלא (ב' ברכות, ח' ע"א), שפחתו של רבי היתה עדיין מבשלת כשהיתה כבר בת תשעים ושנים שנה (ב' שבת, קנ"ב ע"א), אמרו עליו על רבי חנינא, שהיה בן שמונים שנה והיה עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו ונועל מנעלו (ב' חולין, כ"ד ע"ב), והוא אמר: חמין ושמן, שסכתני אמי בילדותי, הן עמדו לי בעת זקנותי (שם)⁶⁷). סימן גדול כזה שנתנו בילד, שהוא עומד על רגלו וחולץ ונועל מנעלו, בעוד שהוקן, להפך, מירתת' (שם), נשאר לנו לברכה עוד במה שציירו סבא אחד

⁶⁴ ב' ברכות, ל"א ע"ב, ואף-על-פי-כן נאמר מקודם לענין הסוטה אחרי שתטהר מן החשד שעליה: נקבות יולדת זכרים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים, וכן בספרי נשא, רמז י"ט, דף י' ע"ב ובתוס' סוטה ב', ג', עמ' 295 (עם התוספת: „כעורים יולדת נאים“), ובבבלי, שם, כ"ז ע"א, וירוש' שם, נ', ר', ובמדרש-רבה, מ', מ"א.

⁶⁵ עיון ב' גיטין, ע' ע"א, ושם מפורטים אופנים אחרים, שבהם טובה הבחישות לאדם.

⁶⁶ יצא לי מן הלשון „בני כשרינ" (ב' כתובות, ס"א ע"א), שהבאתי למעלה, ולשון „בעל-בשר" יש למצוא גם במ' שבת, י"ט, י' (דף קל"ז ע"א).

⁶⁷ פתגם כזה נמצא בפי חיוני דימוקריטוס ובפי הרומי פוליון רומיליוס, עיי' Hehn, Kulturpflanzen,

שהצפרנים שלו נעשו אדומות כאותן של ילדים⁶⁸), וזהו באמת סימן מובהק של בריאות. ה.מאקרוביוקטיקה של התלמוד, כלומר, סדר-החיים המזכה את בעליו בחיים ארוכים, גדולה היא מאד, כי מצוות רבות ועצות שאין ספורות להן נאמרו בענין זה, כגון: שלשה דברים מאדיכים ימיו ושנותיו של אדם (ב' ברכות, נ"ד ע"א), וכן: שנוי וסת תחלת חולי מעים (ב' שבת, ק"י ע"א), והרבה כיוצא באלו⁶⁹. אך כבר הגיעה השעה לסיים את מאמרי זה, כי יותר ממה ששמתי לי בו למטרה פלט קולמוסי מאהבתי העזה לתת סדרים למאמרי חכמי התלמוד, ואתך, הקורא, הסליחה.

⁶⁸ ירוש' סנהדרין, פ"א, ה"א, דף י"ח ע"ג: „ער דאתעכרון טופרני סומקין כהרה דקקה“.

⁶⁹ עיין: L. Löw, Lebensalter, S. 239; עכשטין, בספרו הנוכח, עמ' 141.

לא ידעתי נפשי ...

ימי הַבְּצִיר וְהַשְּׂמִים רַב־הַתְּנוּעָה הָאֵלֶּה ,
עַתַּת פְּקָרִין הָאָרֶץ אֶת אוֹרָה מִתּוֹכָה ,
וְעֵבִים שְׁחוּפִים וְרַחֲבֵי הַכְּנָפִים
נִגְרָפִים לְמַרְחָקִים בְּסַעְרָה —
וְחֹרֶר אֹז מִשְׁנֵה חֹרֹן בֵּיתְךָ הַבּוֹדֵד
מִתּוֹךְ יִרְקָרֵק שְׁחוֹר הַיָּעַר ,
וְקָרָא לִי אֹז בְּחִלּוֹתָיו :
כְּלָבִי סִתְּרָה ,
מִפְּנֵי הַסַּעְרָה .

וּכְשֶׁתִּשְׁבִּי כֹה לִפְנֵי הָאֵח ,
וּפְזוּ וְהִבּוּ
עַל רֹאשְׁךָ הָעֶרְמוֹנִי הַזֶּה וְהַנְמוּי ;
יֵל הָאוֹר בְּאַצְבָּעוֹתֶיךָ
וּבְרָאִי שְׁחוֹר שְׁמֶלֶת־מְשִׁיךְ
יִרְקָד וְחֹר הַשְּׁלֵהֶבֶת ,
יִלְהַטּוּ בְּדַמָּמָה תְּפוּחִים מַעַל שְׁלֶחֶנְךָ ,
עֲתֶרֶת עֲנִב־הַכֶּתֶם תַּעֲבֹר אֶת שְׂפַת הַטָּנָא ,
וְנִתְּנָה הַבְּרִכָּה אֶת רִיחָה הַרְנוּה ,
יִרְעֵם אֶף יִרְעֵשׁ הַיָּעַר
וּמִחֹזֶק שִׁירֹו
מִתּוֹךְ הַמַּמַּת
פִּנֵּת יִקְרֶתְךָ .

אֲנִכִּי וְאֵת —
מִמַּעַל לָנוּ ,
שְׁאוֹן יָמִים ,
אֲנוּ חֲבוּיִים

בְּשֵׁנִי פְּנִינִים
בְּתוֹף רִקְמָתוֹן.
עַל מִרְקַע הַיָּם.

לֹא יָדַעְתִּי נִפְשִׁי —
וְנִפְשִׁי הִוְתָּה אֶת הַיָּמָּה.
רֹאִי : כִּנְפֵי רוּחִי יִרְטְטוּ...

יָרַעַם אִף יִרְעַשׁ הַיַּעַר
יִכָּה מִשְׁבָּרָיו הַרוּחַ
וּמָה מִבְּמִוֶּךְ הַרְוָעַד עָלֵי יָנוּחַ.
אֶת הַבְּרָכָה.
אֶת הַמְּנוּחָה —

וְלִקְרֹאת נִפְשִׁי הַסֶּעֱרָה צְנוּחָה...
שִׁמְעֵי שְׁאוֹן מִשְׁבָּרִים אֲבִירִים בַּיַּעַר.
נוֹעֲקָה הָאָרֶץ וּמִלֵּאָה.
אֶת כָּל נִפְשׁוֹ הָעוֹלָם הָעֶרְהָ
לִקְרֹאת אֲדָנִי בַסֶּעֱרָה.

אברהם בן יצחק.

וינא תרס"ט.

מִסְפֵּר לִירִי.

(בקורת).

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי. מהעבר הקרוב. עשרים וארבעה ספורים.

הוצאת „הספר”. ווארשא תרס”ט.

קובץ-הספורים שלפנינו נותן לנו אפשרות להכיר את מהות כשרונו הבלטריסטי של ברדיצ'בסקי ואת מדת כשרונו זה יותר מכל שאר קובצי ספוריו וספוריו הבודדים, שהדפים והוא מוסיף להדפיס, בספורים ההם היה ברדיצ'בסקי מתאר כמעט רק, אנשי-ספר, ולא אנשי ספר סתם, אלא אנשי-ספר מתבודדים או נוטים להתבודדות, כלומר אנשים, שהייהם עשירים במחשבות והשתלשלות של מחשבות ועניים במומנטים דראמטיים וברגשות הבאים לאחר מעשים ומביאים לידי מעשים. ואף את אלה היה ברדיצ'בסקי נוטל או מן הרגע המנצנץ ועולה לעינינו, כלומר מומן, שבשביל קרבתו היתרה אלינו חסרה לנו עדיין הפרספקטיבה הדרושה כדי לראות ולתאר את חזיונותיו בבהירות ובאוביקטיביות (עורבא פרח, מחנים). — או היה לוקח אותם מעבר רחוק בערך (ספר חסידים, מדרך אל דרך וספורי-המעשיות הרבים שלו), שרשומיו הריאליים והחיות שהיתה בו נמשטשו כבר בזכרונו, וכבר קבל בדמיונו צורה אנדוטית קבועה, ולפיכך, אם בספוריו הקודמים של ברדיצ'בסקי חסרים הרבה יסודות, שהם הכרחיים בכל יצירה בלטריסטית, וכנגד זה נמצאים בהם דברים, שאף המצדדים בזכותם טידיים, שבספורים וציורים לא חובה הם, אלא רשות, — אפשר לזקוף כל זה על חשבון, החומר האנושי והומנים, שמהם נוטל המחבר את גבוריו. לא כן קובץ-הספורים העומד לבקורת: כמעט כל המתוארים בו הם אנשים סוחרים או בעלי-בתים, כלומר אנשים, שגם תנאי-חיהם וגם הפסיכיקה שלהם מביאים אותם לידי מנע וחבור תמידיים עם החיים והחברה, ולקוחים הם, מהעבר הקרוב, כלומר מומן, שרחוק הוא מאתנו רק במדה הנצרכת כדי שיקבלו חזיונותיו בעינינו צורה מסוימת וקרוב הוא אלינו במדה שיכולים אנו עוד להרגיש את דפיקות-החיים שבחזיונותיו. הקורא רואה, שאם יש חומר בלטריסטי, שאליו יתפלל כל מספר הרוצה להתגלות בכל כשרונו, אם יש חומר, שעל-פיו אפשר להכיר בבירור בין בלטריסט אמתי לזה, שהוא רק משתמש בצורה הבלטריסטית, — הרי זה החומר הבלטריסטי שבקובץ הנדון. ועלי-כן חשוב קובץ זה ביותר אף לבירור מהותו הבלטריסטית של ברדיצ'בסקי יותר משאר קובצי-ספוריו.

ואמנם, הרבה ילמדנו הקובץ, מהעבר הקרוב. קודם-כל — שאין ב. מספר בהוראתה הפשוטה של מלה זו: מספר אמתי מבין או, לכל הפחות, מרגיש הוא, מאי-אלו פרטים הוא צריך להתחיל את תאורו, על אי-אלו צריך הוא לעמיד ועל אי-אלו הוא צריך לדלג כדי שלא תזוע דעת השומע או הקורא מן הרעיון המרכזי שבספור. סוד זה של הגבלת-עצמו, שלפי דברי נתה, וזהו כל האומנות כולה, זר לגמרי לברדיצ'בסקי: די לזכור את הפרטים הרבים, שאינם שייכים לנגף הענין, שאנו מוצאים בכל ספוריו; די לראות, איך בציורים, השאלה, עולם עובר וזכה בטרלי ממשש המחבר כסומא בהמון פרטים

מפלים עד שהוא מוצא את עיקר הענין—וגם אז אנו יודעים שזהו עיקר הענין רק על פי שמות הציורים—ואיך בציור, שלום בית' תש כחו של המחבר מרוב התעסקותו בפרטים בלתי-חשובים בשעה שהגיע סוף-סוף לפרט החשוב לציור,—די לראות ולזכור את כל אלה כדי להוכיח, שברדיצ'בסקי אינו מספר יותר מרבי נחמן מבראצלאב, ואם בספורי המחבר מן ההוה אפשר היה לבאר חסרון זה במה שהחיים המתוארים בהם אינם עומדים על מקום אחד ועל-כן קשה למסתכל להבחין, מה בהם עיקר ומה—טפל, היכן היא ההתחלה והיכן הוא האמצע, הרי כשאנו מוצאים חסרון זה בספורים המבוקרים, המתארים חיים קופאים ומסוימים, חייבים אנו לזקפו על חשבון המחבר בלי שום פקפוק¹). ברדיצ'בסקי אינו לא צייר גִּנְרִיסט, כלומר, לא צייר של הסביבה וההתגליות החיצוניות של גבורי הספור, ואף לא צייר-פסיכולוג, כלומר, צייר העולם הפנימי של הגבורים האלה. קו שלילי זה בתכונתו הספורית של ברדיצ'בסקי מתבלט, קודם-כל, במה שהוא נותן לנו כמה וכמה ספורים וציורים (בקובץ הנוכחי עיין, למשל: שלש מדרגות', חג המות', לא בא אל החוף'), שבהם הוא מספר רק מה שאירע לגבוריו ואינו מתאר כמעט כלל וכלל את הגבורים עצמם ואת התפעלותם מאותם המאורעות, — דבר, שהצייר מטבעו קשה לו שלא לציירו, אבל את אי-נמיתו של המחבר לתאור אפשר להכיר אף באותם מספוריו וציוריו, שלכאורה הם מטפלים במעמדי-הנפש של גבוריו ובסביבה שלהם. הרי ספור המעשה, פרה אדומה': בו מסופר מקצבים של עיר קמנה, שגנבו פרה, שהיתה מקור חיים למשפחה שלמה ולדבר נעלה ממשיכות העיר', ושחטו אותה, בשלות ימיה', ומתוארת התמרמרותם של אנשי אותה העיירה על המעשה הזה, משה סטאבסקי (בעל, לבן הארמי') היה עומד בספור-מעשה כזה על ההרגשה האינסטינקטיווית, שמרגשת הפרה בצרה הציפיה לה, על עמידתה-על-נפשה ועל מחאותיה האינסטינקטיוויות נגד העול הנעשה לה; פיי ערברג היה מתאר את מצב-הנפש של המשתתפים במעשה או של עדי-הראיה שהיו לו; ברנר היה מוסר את הדבורים (יותר נכון—את המימיקה הדבורית), שהתמלטו בשעת מעשה ולאחר מעשה מפי הקצב-השוחט, מפי האינסטיגנט למחצה שהשתתף בדבר; שופמאן היה מוסר את המימיקה והדבורים של המשתתפים ההמוניים, — ובראנד שטטר ועזרא גולדין היו מתארים ברחבה, מאי עמא דבר' על הענין הזה, לא כן ברדיצ'בסקי, הוא מדבר ארוכות על הקצבים, אומץ רוחם וזולם בהלכות, שלי', ושלך', ועניני כשר וטרפה, מוסר את עצם מעשה הגולה והשחיטה בפרטים של פרומוקול בית-דיני, מוצא לנחון גם לספר, שכל אחד, שלקח חלק בהכחדת הפרה האדומה, ראה אחרי כן דברים רעים בביתו והיתה כמו רבצה בו האלה... להפילו למדחפות אותו ואת ביתו, אולם מצב-רוחם של הנשחטת ושוחטיה והצורות, שבהן התבטא מצב-רוח זה, — מאלו אין כמעט אף זכר אצל בן, ואף התמרמרותם של בני-העיר מסורה בקיום כל-בך כלליים וסתומים (נשים באו ומתלחשות ומדברות... היה כמו באו בעיר לקי חמה ולבנה כאחד, כל אחד הביט בפני רעהו'), עד שאנו רק מעשרים התמרמרות זו, לכל היותר מרגישים בה, אבל אין אנו רואים ושומעים אותה בהתגלותה ובהתפרצותה, והרי גם הספור, הקדיש': בו מסופר, איך הביאה הקנאה להדת ולשלומה ואחרותה של הקהלה, שהופרעו על ידי החסידים, את הגבאי המתנגד נתן אריה לבית דוד לידי הדלקת בית-התפלה של החסידים ואיך התחרט אחר-כך על זה, מספר גִּנְרִיסט היה מתאר בספור כזה את מעשי החסידים

¹ אפשר שימצאו מערערים על דברי אלה ויביאו ראיה מ"ספורי המעשיות" של המחבר, שאופן הספור עולה ויפה ברובם, אבל הרי כפי הודאת המחבר בעצמו גם תכנם וגם צורתם הכללית של ספורי-המעשיות ההם שאולים הם מאחרים; ובכן אפשר ללמוד מטפולו של המחבר בספורי-המעשיות רק שיש לו אהבה והשתוקקות לספורים מסופרים ומסודרים כראוי. אבל אהבה והשתוקקות אלו אינן מעידות, שאף לו יש כשרון לספר, כי כידוע, אנו משתוקקים יותר להסר לנו מאשר למה שיש לנו.

וצוריהם ואת דבוריהם של אלו ואלו, — שהפכו לאט לאט את נתן אריה מאיש-שלום לאיש-מדון, מספר כזה היה מבליט בשיחות ותמונות — כמו שעשה אש ב, העיירה — את התיחסותם של קהל-החסידים ושל ההמון זה לזה באופן שהיה מיבן לקרוא, מפני מה, היו אויבים בני דלת העם את החסידות עוד יותר מתופשי התורה למרות הדימוקראטיות שבחסידות, ומספר כזה היה מתאר את השרפה או את הצורות, שבהן הובעה התיחסותם של אנשי העיר להשרפה ולנתן אריה, שגרם לה, וכיוצא באלו. — מספר-פסיכולוג היה מתאר בהדרגה את התהפכותו של נתן אריה מאיש נורמלי ושקול למשוגע לדבר-אחד ועוד לדבר נורא בעיניו ומתנגד לתכונתו ולהשקפותיו כשרפת בית-תפלה, ולא יהא אלא בית-תפלה של בני ה'כת' הארורה בעיניו, והיה מראה את זעזועי נפשו לפני השרפה, כשמדבר אחד נצב מעשהו לפניו בכל מראהו הנורא וככל תוצאותיו הנוראות ומצד שני הרגיש, שאף החברים לו ברעות מתיחסים אל מעשהו כאל עון נורא, באופן שהיניו רואים, איך נהפך המעשה שעשה אף בעיניו מדבר-מצוה לחטא שאין לו כפרה, לא כן ברדיצ'בסקי: במקום לתאר או את אלה או את אלה הוא אומר, שנפש נתן אריה היתה כמו צבתי אותה בצבת מדי ראה ביום השבת את החסידים החדשים הולכים לחדרם, ומבאר, שסבת שנאה זו היתה מה שחשב את שויון העיר ושלמותה לעמוד חייו ולבנינו אשר יבנה לו עדי עד; ואף-על-פי שהוא עצמו מביא, שעוד לפני השרפה הרגיש נתן אריה, כי, עתה עליו לשפוט את אלה באש, ואם לא, אז לא יעשה זה כל הימים, ובכך הרי היתה התחרטותו של נתן אריה לאחר המעשה נעוצה בו ובכל השקפת העולם שלו קודם המעשה, — אף-על-פי-כן הוא משליח בנתן אריה צרות עד אין סוף: שורף את ביתו ואת נכדיו, ממית את אשתו ובניו, ממעט את רכושו ומעקם את פיו, באופן שאפשר לדמות, כי התחרטותו של נתן אריה לא היתה אלא תוצאת הצרות שבאו עליו ואילמלא הן לא היה מתחרט. יתר על כן: המחבר מרבה כל-כך לדבר בצרות, שבאו על נתן אריה ולהטעים שאל קנא ה' צבאות, עד שאפשר לחשוב, שהמחבר רצה לתאר כאן לא את המראגדיה הנפשית של אדם, שחשב את עצמו חוק מן הפחדים, שמפחדים כל בני סביבתו, ולכסוף מוכרח היה להרגיש ולהכיר, שאינו חוק מהם, אלא שהוא רצה רק לספר, באיזו עונשים מיסר ה' את, השולח יד בקודש, ואף התחרטותו של נתן אריה, והגדו שגזר על עצמו קודם שנדרוהו אחרים, אינם אלא חלק מן העונשים הללו. — ואף ב, מאורע, נדויה של מתה' אין ברדיצ'בסקי מתאר אף במלה אחת את התפעלותה של שושנה, גבורת-הספור וחביבת המספר, מן התמורות השונות, שהיו בחייה, ובמקום זה הוא עומד הרבה על צרותיה ומולה הרע, שרדף אותה במותה כמו בחייה. ובחזון, הבודדים העוסק בענין האימר, תארניו! — ב, יום-הכאה של ההמין היהודי, מתוארות ההכאות עצמן בפראות כלליות של ריפורטר עתוני (איש קם פתאים ותוקע לחברו ..., זה מכה בידו, זה בעץ. קולות של שאין המלחמה נשמעות וכו'); מצב-נפשם של הרואים בהכאות אף הוא מובע באופן פובליציסטי: המחבר מספר, כי, האנשים המראים כח גבורתם בשעת מלחמה זו שמם ינשא בבתי כנסיות ובתי מדרשות לא פחות מאלו שמראים בקיאות במסכת שלמה בעל פה; ולמצב-נפשם של המשתתפים בהכאות בכלל או גם למצב נפשו של הצ'מפיון הראשי, משה אברהם החייט, בשעת ההכאות ולאחר ההכאות כשעוברת, שעתו' והוא שב להיות חייט פשוט כשהיה (מה שתארה בכשרון מרובה אליזה אורז'יסקה ב, שמשון הגבור). — למצב-נפש אלה אין אצל המחבר אף זכר. העיקר בעיניו — סופו של משה אברהם, שמפני שלא מצא מרחב לכחו הרב ברחוב היהודי הוא נעשה לגנב פשוט; ואף דבר זה אין ברדיצ'בסקי מתאר, אלא מצוין ומסביר.

אפשר להביא מתוך הקובץ עוד כמה וכמה הוכחות על אמתות דברי, אבל אני חושב, שגם המובא בזה מספיק להוכיח, שאף בספורים, שיש בהם מקום לתאור היצוני

או פסיכולוגי, נתונה תשומת-לבו של ב' למאורעות שבספורים, כלומר, לאותו צד שלהם, שנתן לספר ולא לתאר.

את הנחתו זו מותרת, לכאורה, העובדה, שכרדיצ'בסקי מסמן כמעט בכל ספוריו את תי-הפנים של גבוריו ואת תכונות נפשם. אבל הסתכלות כל שהיא ברשימות אלו תלמדנו, שכרדיצ'בסקי אינו מתאר את תי-הפנים, כלומר, הוא אינו מקשרם ומאחזם במעשים ובמחשבות שבספור באופן שאפשר יהיה להכירם גם בלי באורי המחבר ואי-אפשר יהיה לצייר את הסופר וזלם, אלא הוא מספר, שפלוני יש לו תי-פנים אלה ואלה ותכונות-נפש אלו ואלו ממש כמו שהוא מספר, שפלוני נשרף ביתו או מתה עליו אשתו: תכונות גבוריו הפנימיות והחיצוניות הן לברדיצ'בסקי רק סמאורעות מהמון המאורעות של גבוריו, ומפני שתוי-הפנים ותכונות-הנפש הם לא מאורעות, אלא דברים שנתנו להתאר, אין להתפלא, אם אינם קשורים בספוריו וציוריו של ברדיצ'בסקי בשאר הדברים המסופרים מגבורי הספורים או הם קשורים בהם רק באופן מלאכותי. למשל: ברשימה, ארבעה דורות' מקשרים ומאחדים את מעשי גבורי הרשימה עם התכונות, שהוא מיחס להם, רק באוריו של המחבר, יוצא מכלל זה הוא הספור, אהבת נעורים: תומת-הלב של בחור יורני יהודי מדורות העבר, דמיונו המופשט והנשתי הבלתי-מבוררים הם כל-כך מורגשים בכל מחשבותיו ומעשיו של גבור הספור, עד שכשהוא מספר לנו עובדה זו, שהוא מתנגדת לכל מושגינו מן האהבה וההתאהבות: שבכל אהבתו את נחמה לא רק לא קנא ברעו שלמה כשגלה לו זה, שאף הוא אוהב אותה, אלא, להפך, הנאה היתה לו לשמוע המלה, אהבה' מוסבה על נחמה ברב חיש', ואף כשקרא את מכתב-האהבה, ששלחה נחמה לרעו, לא חשב גם רגע, שהם שייכים לשלישי ולא לו, — אנו מוצאים, שמצד גבור הספור דבר זה הוא טבעי בתכלית המבעיות אבל הספור היוצא מן הכלל הזה, מלבר שהוא יחיד במינו בקיבוץ הנוכחי, הוא נושא עליו חותם אטוביגוראפי ואין להביא ראיה ממנו.

וברדיצ'בסקי עני הוא בדמיון: בכל התפעלותו מזמרת היחיד ומזמרת הרבים (לפלטת עיר) הן מניעות אליו אך בדמות הדים וקילות נעימים או חזקים אבל אין הן לובשות בדמיונו צורות וגופים נאים להן כאותם שלובשים, למשל, נגוני כלי-הזמר השונים ב,אהבת הנער' (Любовь отрока) לליינא נדא או ב,קדושים' למאיר סמילאנסקי (השלח, כרך י"ג, עמ' 344—351), יודע הוא, ששושנה, גבורת ספורו, נדויה של מתה', וחיה אשת שמעון ב,צללי ערב'. מתהלכת כחולמות, אבל מה חלומותיהן? — מי יודע? ומי זה יבין. כמו כן למרות הרגשות (בתים'), שהבית, שיגעו בני אדם הרבה בשכלולו וחיו בו ימים הרבה, ינק מנשמת הגרים בו, כשהוא בא לבית מכיריו, שנתרוקן מתישבו התדירים, הוא רואה לפניו, מות אֵלם', — ויותר אין לו מה לתאר! וכך רשאים אנו להציא משפט, שלמרות הצורה האגדותית של רוב ספורי ברדיצ'בסקי, הוא מספר ויכול לספר רק מה שראה בעיני-בשר ושמע באוזני-בשר. שכן הוא אפשר לראות גם בשני החלומות המובאים בספר (לארץ אבות): חלום ראשון — משנה מפורשת בבכורים, חלום שני — תערוכת המסירת על המשיח במסופר בספרי המסעות הקדמונים שלנו על המדבריות. הקורא רואה, שאף בחלום עבר כפות הוא ב' להמציאות הידועה לו מן הנסיון או מספרים.

הסתכלות הראיה והשמיעה של ברדיצ'בסקי היא הסתכלות של איש-ספר, שנתחנך בסביבה היהודית הישנה, כלומר של אדם, שהרבה דברים לא ראה ולא שמע כראוי מפני שלבו היה נתון יותר לספרים ולמחשבות באות מתוך ספרים מאשר לחיים, ועוד בהרבה דברים לא הסתכל מפני שלפי ההשקפות הישנות, ששלטו ביהדות בשעה שהמחבר היה קרוב לדברים אלה, אסור היה להסתכל בהם, לידי המסקנה הראשונה

ממסקנותי מביאה אותי העובדה, שמלבד שתי פראזות קצרות היוצאות מפי בתי ופזיבה אמה ב, זכה בגורל' וקמעים קצרים מרגשות משה אברהם ואברהם משה ב, הכוידים', שאף הם מסורים כבר בלשון המחבר, אין אני מוצאים בכל עשרים וארבעת הספורים שבספר הניכחי אף זכר לדבורים ואף סימן לתנועות חיות—, כאילו עולם שנתאלם ונדומם לפנינו. חזיון כזה אפשרי הוא, לדעתי, רק אצל מספר, שבשעה שראה את הבריות המתוארות בספוייו היה לבו עסוק יותר מדי בענינים אחרים, ועל-כן לא שמע את דבוריהן ולא שם לב לתנועותיהן—ודמיון לתת לבריות הללו דבורים שלא שמע יתנועות שלא ראה חסר לו, ולירי המסקנה השניה ממסקנותי מביאה אותי העובדה, שבדיוצ'בסקי רושם בפרוטרום את תויהפנים של הגברים זכתה מן הנשים רק אשה אחת (אשת שמעון אלעזר הופתי ב, מחיצה'). שיתוארו פניה ברחבה, ואשה זו היא—אשה זקנה ומכוערת: ביחס להנשים היפות מסתפק בדיוצ'בסקי בבטויים, שבכל צלצולם היפה הם רק מסמנים את העובדה, שפלוגית יפה היא או יפה מאד (אין זו בת אדם, כי אם אגדה', לא היתה עלמה, ששגבה ממנה בחן ויופי') או הוא מוסר מיפין רק אותם הסימנים, שתופסת גם עינו של האדם שאינו אוהב להסתכל: גדולת קומה', קולה נעים וערב', עדיין נצבת נחמה לפני בתים יפיה ושתי צמות שערתיה הארוכות' (ישים הקורא לב: צבע השערות אין כאן). רק פעם אחת רושם ב' את סימני-היופי בפרטיות, אבל יופי זה אינו של אשה אלא— של פרה (פרה אדומה'). הסבה מובנת: להסתכל בפרה נחשב בסביבה היהודית הישנה רק למעשה נערות, אבל להסתכל באשה, ועוד באשה יפה וצעירה, נחשב לעבירה... אבל כל החסרונות הללו יחדלו מלהיות חסרונות, אם נשיב אל לבנו, כי בדיוצ'בסקי הוא לירי, שהוא נבדל משאר הליריים במה שהם כותבים בחרוזים והוא כותב פרוזה, לבנו נמשך אחרי ספוריו למרות כל חסרונותיהם בתור יצירות בלמריסטיות, ולזה גורמים לא המתואר והמסופר באותם ספורים וציורים ואף לא אופן התאיר והספור שלהם, אלא אך ורק התרגשותו החזקה של המחבר מן המתואר והמסופר, שהקורא נמשך אחריה ברצון או באונס; וכך הוא רואה את הענינים המתוארים בעיני המחבר. למשל, בספור-המעשה, פרה אדומה' אין אני רואים, אמנם, לא את המשתתפים במעשה המסופר, לא את יסורי הפרה ואף לא את התיחסותם של תושבי-העיירה למעשה זה; אבל מה שהמחבר רוצה, שנראה בספור המעשה הנוכחי, אותו אני רואים אפשר עוד יותר מן הדרוש: כל חלל הספור לפני הרצח הפרה ואחר הרצחה מלא כל כך הרבה השתתפות בגורל הפרה, עד שבשעת קריאה נפנים רעיונותנו מענינים אחרים ומתרכזים אך בפרה זו ובמה שיעשה לה. ואף-על-פי שבימים האחרונים ראינו מעשים יותר נוראים מן המעשה ב, פרה האדומה', מרגישים אני ברגעים הראשונים שאחר הקריאה, שאמנם, הדבר היה לא כדרך המבע ולא פלל איש, כי כזה יקרה בישראל'.—וכן הדבר גם בנוגע להיופי, אמנם, אין אני יכולים לשוות לפנינו את הנשים היפות של בדיוצ'בסקי כמו שאנו יכולים לשנות את היופי המדהים והמכמל של חנה'לי ב, בית חסיד' לנוסכר, את היופי הסיריווי, המושך ודוחף כאחד, של מתי'לה רוזנברג ב, נגד הורם' לברשאדסקי ואת החן העליו והמברך של פוליה ב, בארומטר' ב, לברה' לקאבאק, אבל בכל מה שבדיוצ'בסקי מספר מן הנשים היפות כל-כך מפעמת ומבצבצת התפעלותי מיפין, עד שבהתאמה למדת התפעלותי מיפיה של כל אחת מהן אף אני מרגישים, שזו יפה, זו — יפיה וזו —, כיכב שנפל מן השמים להתהלך בארץ'.

וכך נעשה חסרוננו למעלה במדה ידועה, אמת הדבר, שהרגשתי החזקה, מאחר שנפלה בחלקו של סופר בעל ראייה ושמיעה אמנותיות לקיוות, ניונית בעל-כרחו רק מן המאורע, ודוקא מן המאורע האפקטי והפתאומי או מאיתם מראית-החיים, שהם בולטים ביותר (ראשי

אבות", "בתים") ושומן אמת ממפל בהם רק לעתים רחוקות ובדרך-הליכה. אמת גם זה, שברדיצ'בסקי כל כך מתפעל מן המאורעות שבחיים, עד שהם עיקר ספוריו והגבורים שבספוריו הם אך מפל להמאורעות ומופיעים אך בתור גלמים בלי רוח חיים, שהמאורעות מניעים אותם לכל אשר יהיה רוחם ללכת. אבל דוקא החסרונות הללו נותנים ליצירותיו של ברדיצ'בסקי אופי מיוחד: בכל התפעלותנו מן הגבור הצעירינו אנו מרגישים, כי אדם זה, שהוא חי ומתנהג רק על-פי חוקי הפסיכיקה האישית או הצבורית שלו ושנתאי החיים החיצונים אינם לגבו אלא חומר, שבו מצטיירות צורותיו, — אדם זה אינו אלא פיקציה אמנותית; כלומר: אדם זה אינו האדם הריאלי, שהעניות מעברת אותו על דעתו ועל דעת קונו, שהבמלה מביאתו לידי שעמום ושאשה נאה, דירה נאה וכלים נאים מרחיבים את דעתו ובכל אשר יעשה ויחשוב יותר משהוא משפיע על מקרי החיים אשר מחוצה לו הוא מושפע מהם. בספורי ברדיצ'בסקי אין הדבר כן. הוא מרבה כל-כך להטעים את כחם של מקרי-החיים, עובדות-החיים ותנאי-החיים ואת השפעתם הישירה גם על האדם היחיד ("צללי ערב", "זאת הפעם") וגם על הצבור ("לפלגות עיר", "שלש מדרגות"). עד שלאחר הקריאה בספרו אנו מרגישים, שלא מקרים לפנינו, אלא, כמו שאומר וולטיר: הוד מלכותו המקרה! אנו מרגישים, שלפנינו עולם מיוחד, עולם שלא נגע בו עד המחבר שום בלטים חשוב: עולם הגורמים והמניעים החיצונים, שהניעו את החיים הישראליים ואת הפסיכיקה הישראלית בדורות העבר, ומכיון שברדיצ'בסקי הוא בעיקרו לא צייר החזיונות החיצונים של החיים ולא צייר האישיות של המשתתפים בחיים, אלא צייר הכחות האלמים והבלתי-נראים, המניעים את החיים, — אין להתפלא על שהרבה מצעוריו עוסקים בחזיונות מופשטים של החיים כפרנסה ("שלש מדרגות"), רוע מזל ("לא בא אלא החיף"), או, להפך, מזל טוב ("זכה בגורל"), בלי שיתאר אף במשהו את העצמים הבלתי-מופשטים שהושפעו מאלו. אמנם, לציורים אמנותיים לא יצלחו חזיונות כאלה, שאינם גוף ואין להם דמות הגוף. אבל בחיים מי אינו מכיר את כחם ואת השפעתם? וכך אין להתפלא על שהמדות הוא גורם עיקרי ומתמיד בספוריו, ודוקא הנפשות היותר חביבות מסיימות במיתה. לא לחנם אמר שילר:

Was im Lied soll ewig leben

Muss im Leben untergehn.

לא לחנם השיבה ג'יאורג' אָליוט, כששאלה אותה חברתה סופיה קו-באלבסקאיה, מפני-מה היא רגילה להביא מיתה חמופה על אחד מגבורי ספורה (למשל, על גרנדקורט בעל גוענדולין ב"דניאל דירונדה") בשעה שהתנגשותם של הגבורים האלה מגעת עד מרום קצם, תשובה מצוינת זו: "אני מאמנת באמונה שלמה, שהמות בא תמיד לא כחתף, אלא בשעה שהחיים דורשים את בואו!" — המות הוא, איפוא, לא יסוד הנמצא מחוץ לחיים ובהתנגדות תמידית לחיים, אלא יסוד, שהוא יוצא ובא תמיד בקרב החיים ומשפיע בתמידות על נפשותיהם של המשתתפים בחיים, ואם קוצר חוגי ראייתו ושמיעתו של ברדיצ'בסקי גורם, שמכל חזיונות החיים החיצוניים הוא רואה רק את המקרים שבחיים, גורמות עניותו בדמיון ועניותו בהשערה הפסיכולוגית, כלומר, אי-יכלתו להכיר על-פי רשומי-הנפש הגלויים את רשומיה הבלתי-גלויים, לכך, שברדיצ'בסקי מכיר בברור רק את השקפות העולם של גבוריו, כלומר, אותו צד שבנפש, שכדי להכירו ולשער נצרכים לא הארה אמנותית, אלא — שכל והגיון. נתן בן נתן ("מבית ומחוז"), שלמה בן נתן ("מדרך אל דרך") והור"ר אינם אלא מחשבות וסדרי התפתחות של מחשבות ברמות בני-אדם, אבל גם באותם מגבורי וגבורותיו, שלכאורה הם חיים ומתנועעים בכל האדם: במיכאל, קדייג ומריה יוזפה

שב, מחנים, בלימלך שב, עורבא פרח, וב, חקרה, ויוחנן הלפרין (שיחה) שב, שני עולמות, — אף בהם מתאר ב' בעיקר הדבר לא את הגבורים עצמם, כלומר, לא את טבעם ותכונותיהם, אלא את השקפת-העולם של כל אחד מהם, אבל בספוריו הקודמים היה המחבר מתאר את השקפות העולם של פורטים ובספר שלפניו הוא מראה כבר את השקפת העולם והחיים של כל היהדות הישנה עם האנושיות הישנה שנתגלתה בה. כלליות זו ניכרת בפתגמים הסתמיים, השופטים מתוך, חכמה עממית, על המקרים והתמורות שבחיים, למשל, בפתגמים: „אם צריך הגלגל לסוב אהור הלא יש למנהיג העולם הרבה עצות ותחבולות איך לאבר ממין של איש ישראלי, נסתרים דרכי ה'“, „המות, אם רחמים בלבו או משפט, הוא עושה את תפקידו“, גם בין בית ואשר יגור בו יש הרבה שייכות ואיזה דבר נקשר ברוחם, והבחירה ביד האדם, והדם הוא הנפש, ומעז לא יצא מתוק, אבל היא ניכרת אף באותן ההשקפות, שהמחבר מיחס להאישים הפרמיים שבספוריו; למשל, בחרורו של יוהנתן חיים השורב: „להקריש ברוך הוא יש איזה צורך לגדל פרעושים בעולמו כמו להכעיס (שלום בית)“, בדבריו של יהושע נתן: „כבודו של עולם הוא כל-כך גדול וכן אדם הוא כל-כך קטן ואיך יתחרה זה עם זה וידון עמו בגבולים וכסוגים?“ („לארץ-אבות“), ביחוד נתגלתה הכלליות שבהשקפת-העולם היהודית הישנה בטעם, שבו מבאר יוסל נמע רבינוביטש לעצמו את הסבה, מפני-מה התחיל לכשנתעשר להדר במצוות: „תפילין של רשי התדירים הם כבשר השור, כשר גם ועו, כשר הנותן כח, ותפילין של רבנו תם הם ככשר עוף, הנתן רק לרכים ומפונקים, וטוב שיטעם גם הוא את הטעם הזה“, כלליות זו עולה יפה בידי ברדיצ'בסקי דוקא מפני שאינו מכיר כראוי בין תכלת לכרתי, דוקא מפני שהוא יכול לראות רק את הצד הרומה והמתחזר שבבני סביבה אחת ואינו רואה את הצדדים הבלתי-רומים שבהם ואף גם לא את הצורות הנבדלות זו מזו, שאף הצד הרומה מקבל אצל החברים השונים של הסביבה האחת, — דוקא מפני זה עלה בידו לתת לנו השקפת חיים ועולם יהודית או גם אנושית, שהיא כללית בתכלית הכלליות, כלומר, השקפת חיים ועולם, שאין לה יהודי או גם אדם מן העולם הישן, שלא שלטה בו בצורה זו או אחרת בומן מן הזמנים. כי דבר זה עלה לברדיצ'בסקי דוקא מפני שאינו אמן נראה מיד, אם נשוה את ספוריו לאותם של פרץ: בכל התפעלותנו מחקירותיו של יוחנן המלמד (מספורי יוחנן המלמד) אנו רואים בהן לא את השקפת-העולם של כל החסידים, כמו שרוצה המחבר, אלא אך ורק אותה של מלמד-חקרן חסיד ולכל היותר — של מלמד-חקרן חסיד, הטעם טוב: יותר מדי פרץ אמן ויותר מדי הוא מרגיש ומכיר בתכונותיהם האינדיווידואליות של גבוריו, ועל-כן אינו יכול להסיח דעתו מהן לכשירצה...

ותכונותיו המיוחדות של ברדיצ'בסקי המספר גורמות, שספוריו וציוריו נבדלים מספוריהם וציוריהם של אחרים לא רק בתכנם, אלא אף בצורתם, מאורעות מצויים ואנשים מצויים מתוארים בקובץ הנוכחי, אבל מתוך הרחקות הגמורה — רחקות של איש-ספר מן הדור הישן — שהיה ברדיצ'בסקי רחוק בצעירותו מן החיים שהוא מתאר ומחמת קוצר ראיתו ותפיסתו האמנותית, שהן עושות בעיניו את הקיים היותר נורמאליים של החיים לקן נורא באי-נורמאליות ואת זעזועיה של הנפש — לחירות סתומות לו, שהוא יכול לומר עליהן רק, „מי יודע“, — מתוך שתי אלה מתוארת בספוריו לא רק אישיות דגולה מרבבה באמת כהגביר יוסף יעקב לאפרן ב, נדויה של מתה' באיזה עוג מלך הבשן, כגבור של אנדה, ולא רק ישעיה נתן הגביר, שחלק גדול מהעיר כפות או עומד באיזה יחס לביתו (ראשי אבות), נדמה לו כ, מזל טמיר והשנחה נעלמת של ביתו והקרובים אליו, וגם לא אך ביתו של שמעון איש שלום (צללי ערב), שאמנם, משונה היה בתבניתו משאר אחיו, היה עושה עליו, רושם דמיוני, אלא אף הסתר בית הגביר יחזקאל (שם), שכל הצמינותו משאר בתי הגבירים היו האילנות הגבוהים שסבבוהו, נדמה לו, כאנדה מציבה לרוח, קיריותי של עמוד השיש, שראה בביתו של

אחד מאבות חבריו, היה בעיניו, כמנע בעולם, שלא ידע פירושיו, ובכיתו הקמן והשפל של בנימין יעקב (בתים), שבכליו ובנקיונו נבדל מעט לטובה משאר בתי הרחוב, ראה בילדותו את העולם האחר, את העולם הגדול והרחוק, שקרא אודותו בספרים. החזיונות היותר מצויים והחיים היותר רגילים, שאדם מן הישוב אינו שם להם לב כלל, נראים לברדיצ'בסקי כדברים שאינם בגדר הרגיל ומקבלים בדמיונו דמות של אנדות ושל דברי אנדות. אמנם, אנדות-חיים' אלו אלמות ומאובנות הן: גבורי ספוריו של ברדיצ'בסקי לא ידברו ולא ינועו; אבל דוקא דבר זה מחוק את הרושם האנדותי, שהם עושים עלינו, כי אילו היו מתנועעים ומדברים הלא היינו מכירים, שאנשים מצויים וחיים מצויים לפנינו, ואלמותם והתאבנותם של הגבורים מותחות עליהם ועל חזיונות החיים שהם משתתפים בהם יפעה פלאסטית מיוחדת במינה.

אבל התכונות המיוחדות של כשרונו הספורי של ברדיצ'בסקי, מלבד שהן עושות את החיים שהוא רואה פלאסטיים, כלומר, נותנות להם קלפה הרמונית,—הן נותנות להם גם תוך הרמוני. אבל כשם שברדיצ'בסקי אינו דומה לשאר סופרים כך אינה דומה ההרמוניה, שהוא מכניס אל תוך החיים, לההרמוניה, שמכניסים בה סופרים אחרים: בספוריו של אש נעשים החיים שב, עיירה' הרמוניים מפני שהוא מביט עליהם מאותו גובה, שממנו נראים נגודי החיים המתוארים על-ידו לא כסותרים זה לזה, אלא כשלימים זה את זה. פרץ מוצא הרמוניה בעולם החסידות מפני שהוא שם לב רק להמאור שבחסידות, מביט אך על החדושים שחדשה, אינו שם לב להצללים שבחסידות ומעלים עין בכוונה ממה שלא יכלה ולא רצתה להשתחרר מסבל הישן הרובץ עליה; ולפיכך כל קריאה מעין קריאתו של הגאון מברסק: נח, הגיע הזמן של תפלת מנחה! (בין שני הרים) וכל אוזרה מצד המציאות הפשוטה וההיסטורית מספקת להפוך את העולם ההרמוני, שיצר פרץ מן החסידות, לשמים פשוטים, מלאי עננים, לחבילות של חסידים במלבושים קרועים ולשברי נגונים... שאינם מתאחים... לא בהרמוניות אלו היא זו של ברדיצ'בסקי: הוא אינו פוסק מלהראות על הנגעים שבחיים ועל שעבודו של האדם לאותם פגעים, בכל אהבתו ונאמנותו של שמעון איש-שלום (צללי ערב) לאשתו המתה ולבנה שילדה לו, הוא נושא, בדרך היהודים' עוד אשה אחת ומוליד אף עמה בנים, למרות הקדושה הרבה, שהיה היהודי מקדש בדורות העבר את ארץ-אבותיו, מחייב היה יהושע נתן (לארץ אבות), כשהתעתד לצאת לארץ-ישראל, על-פי המנהג ליטול רשות מאחיו ומעצמות אבותיו, שנשארו בגלות. כל ישרנותו ומתינותו של שלמה חיים שב, וזאת הפעם נסתלקו ממנו בהעלם אחד--אמנם, אך לזמן--כשהתפרץ לתחום חייו מקרה יוצא מגדר הרגיל, וכך מראה ברדיצ'בסקי, שאף בחיי הנפש שוררים נגודים ושולטת יד המקרה, ואולם, מסכת רחקותו של ברדיצ'בסקי מן החיים, כל החזיונות שהוא קולט, עד שהם מגיעים אליו נימל מהם חודם והוא רק מבין, שזה טוב וזה רע, שאלה הם נגודים ואלו הן התאמות, אבל בעד ראיתו הפנימית והרגשותו גם הטוב שבחיים וגם הרע, גם הנגודים וגם ההתאמות הם, קודם כל, מזון ל. דמיון וללב, המבקשים מרעה ותוכן. המספר פרץ מבקש ומיצא את ההרמוניה שבחיים--בחיים עצמם, ואולם ברדיצ'בסקי הלירי יוצר את ההרמוניה של החיים כל בו וברגשו, כלומר, בהרגשתו המשתתפת בכל ורוצה לספוג את הכל. ברדיצ'בסקי בתור מספר הוא לירי ולא אפי. בתור מספר הוא סומא, אלם וחרש. אבל, למרות זאת, הוא מחולל נפלאות: הוא מראה לנו, שלא רק לאהוב את העולם אפשר בעינים עצומות ואונים אטומות ופה סתום, אלא אף לתארו, לגלות בו פנים, שלא עמדו עליהם הפקחים, ולחבב את הצורות, שלובש העולם בדמיונם של קצרי-ראיה וקצרי-שמיעה, אף על אלה, שראיתם ושמיעתם ודבורם נורמאליים הם. נפלאות כאלו אפשר לחולל רק אם למתאר יש לב ובלב יש רגש.

מנחם מנדל פיימליון.

יקאמינוסלאב.

מחשבות ומעשים.

(XXXIII).

ומניח אני את כל עניני-היום, את כל החדשות המרעישות של העת האחרונה: את התגלות הציר הצפוני עם קוק ופירי ביחד, את המנדלים הפורחים באויר ה"קלים" וה"כבדים" למיניהם, ואפילו את פירי ומשפטו עם המחאות הרועשות שגרר אחריו. — מניח אני את כל אלה ואיני עוסק אלא במשבר האנגלי.

הציר הצפוני — אפשר שנתגלה ואפשר שלא נתגלה; ולחקור על-ידי מי לא נתגלה בודאי אין זה מן ההכרח. ומעשה באחד, שספר לחברו את הקורות אותו בימי נדודיו, את התלאות, אשר מצאוהו במסעותיו הרבות בים וביבשה ואיך היה כמה פעמים בסכנת-נפשות ובדרך גם ופלא נצל משודדים וחיות-טרף; ופעם אחת נתגלגל אל המדבר לחוף הנילים וארי נזהם רודף אחריו ונמר שורף מזנק ממחבואו וסוגר עליו את הדרך, ותנין משונה מגיח מן היאור ופיתח את לועו הנורא לבלעו חיים, — בקצור, רע ומר, אין מנוס ואין מלט ואין תקוה. אבל מה עושה הקדוש-ברוך-הוא? — נעשה לו גם, אשר... כל המעשה בדוי מתחלתו ועד סופו, לא היה ולא נברא.

ואת חטאי אני מזכיר. יש אשר למשמע הספורים המשונים, שמספרים על התגלות הציר הצפוני, אני חושב בסתר לבכי, שגם לפירי ולקוק קרה מעין הגם הזה... ואף על פי שחלפה ועברה עת הפלאות, אבל נסים כאלה, ברוך השם, מתרחשים עדיין. ובעת האחרונה, כאילו להכעיס, נתרבו מאד והם כל-כך שכיחים, עד שאם באנו לדבר עליהם אין אני מספיקים.

והמנדלים הפורחים באויר — גם הם כמעט שנתישנו, ובכל אופן אבדו את חדושם, את רעננותם: זה כמה שהם פורחים ופורחים — ולמעלה מפרס של איזו עשרות אלפי פראנק לא התנשא, והלאה מנסיעה של תענוג לאיזה, אדיר-אדירנו? לא עופפו. מ. הנסינות הראשונים, שנעשו, על-ידי ה"מעופפים", כבר אפשר לראות, לאן הרוח נוטה, כבר אפשר לדעת שאם יעופו ואיך שיעופו, אם ב"קלים" ואם ב"כבדים", הנה רוח-האדם לא יתרומם ביותר. סר רוח אלהים, רוח הקודש, מעל ההמצאות הגדולות ונעשו חולין. הנשרים החדשים במעופם הרם על כנפי עץ וברול לא למרום עיניהם, לבקש את ה' בהיכלו, למצוא נתיבות אל כסא כבודו כדי להתקרב אליו, אלא שפילו ואולו ועיניהם מטייפות מטה-מטה, לבקש שכר טוב וממבעות גדולות, לחטוף פרס של איזה, ספורטסמן? עשיר או תהלת-חנופה ותאר-כבוד של איזה תקיף... הממציאים הראשונים, הממציאים מלפנים, היו "יוצרים" אנשי-רוח, היו מרגישים, שהם עושים דבר גדול, שהם מחדשים מעשי בראשית, שהם שותפים, בכיכול, להקדוש-ברוך-הוא בבריאת העולם, מסעיים לו בשכלולו, בתקונו, וראשית המצאותיהם היתה קודש לאלהים. הספר הראשון שהדפיס גוטנברג, היה התנ"ך. השעון הראשון הוקדש לכון זמן תפלה... ועכשיו נשתנו הזמנים, ואלו היו ממציאים עתה את מכונת הדפוס בודאי היו ממהרים להדפיס את מודעותיו של איזה קירקוס בדבר התגשושותם של האתלטים או רומאן מודרני מחיי בית-הזנות. ובעד השעון גם כן היו מוצאים מקום דומה לזה... כי סרה רוח-הקודש מעל ההמצאות החדשות, הממציאים אינם עוד "יוצרים בחסד עליון", אלא בעלי-מלאכות ובעלי עסקים, העומדים על המקח, שברגע הראשון להולדת המצאתם, ולפעמים עוד קודם שהספיקה לצאת לאויר העולם, הם מכריזים כבר על השקלים ומציגים אותה לראיה לפני הקהל המשלם את פרוטותיו, וכך נעשות ההמצאות חולין מתחלת ברייתן. והאדם אינו מרגיש שום, עלית-נשמה

והתרוממות-רוח אפילו למראה חזון גדול באמת: הפרומות, שמשלמים בעד המחזה, הפרם הקצוב מראש בעד ההמצאה שולל מהם את הרוחניות, את השכינה... וכמה גדולים דברי חכמים שאמרו: "מה אני בחנם אף אתה בחנם!" אין השכינה שורה אלא על דבר, שאין מתן שכרו בצדו, מיד, בזה הרגע... שללו מן העומדים בראשה של איונותנו כבירה, בראשו של מפעל לאומי, את ההרגשה, שהם עובדים את עבודתם שלא על מנת לקבל פרס — ושללם מהם את מחצית כבודם ויותר מחצי כחם, ואפשר את כל השפעתם... אפשר, שאם יעברו בשכר ריווחו בחשק העבודה, בהתמדה; אבל הם יפסידו בהשפעה, ביראת הרוממות: כבודם יגרע והשפעתם תתמעט ותאבד את חנה, את ערכה, את עצמותה.

ומכאן מודעה רבה לראשי התנועה הציונית, שלא יחשבו מחשבות חולין, שלא יחללו את הקודש ולא יקצבו פרס לראשיהם ומנהיגיהם, כי היא לא תצלח. אם יש בנו אנשים שיכולים להפקיר את עצמם ולהזניח את עסקיהם בשביל עניני האומה — מה טוב: יבואו ויעמדו בראש; ואם אין בנו אנשים כאלה, — זאת הוא, שההרד עדיין אינו ראוי לכך, עוד לא הגיעה השעה וצריך להמתין.

הנה ההמצאה היותר גדולה אחרי המצאת גוטנברג, ספינת האוויר, אינה מרוממת את הרוח במדה שהיתה צריכה לרוממו רק מפני שבאו עסקנים, ספורטסמנים ומתחלת ברייתו עשוה חולין, מפני שעשיה לענין של פרומות, וספינתנו שלנו, ספינת האומה הישראלית, שהיא מְשֻׁקֶפֶת בים הוועף של החיים, בלא משום וקברניטים, כלום תמצא היא דרך במים העזים של עכשיו, אם הנהגתה תעשה חולין?

והלא נורא הדבר: זה כמה שמו בני-אדם בים דרך ובמים עזים נתיבה, ועכשיו מצאו גם את דרך-הרוח ויחבלו תחבולה לעוף אף נגד הרוח, — ואומתנו עדיין אינה יכולה לשוט ולעוף לא רק נגד הרוח, אלא אפילו לרוח היום... הלא נורא הדבר, שבכל תפוצת הגולה אין עתה אפילו קברניט אחד, אפילו מנהיג אחד, שיאמרו עליו כי הוא זה הראוי ללכת בראש העם, שיהיו הכל מסכימים לקבל את הנהגתו... דור יתום כזה, כמדומה לי, לא היה לעמנו מעולם.

הנה המפלגה היותר ערה, היותר ריווח, היותר מרגשת — הציוניים מבקשים קברניט לספינתם שלהם, שאם נדבר בינינו לבין עצמנו, גם היא מטרפת עכשיו במיבן ידוע... ומבלי היות נביא אפשר לומר מראש, שרוב-החיבל, שעמד על המשמר עד עתה, ישאר, אם תסכימו או לא תסכימו, במשורתו גם לימים הבאים, כי אדם אחר אין להעמידו על גשר-הקפיטאן, כדי שינהיג את האניה הנהגה יותר מעולה, ואף-על-פי שחסרות לו להקברניט הישן כמה וכמה מעלות חשובות, שמנו חכמים בקברניט מנוסה: אין שבילי הרקיע נהירין לו, אינו מבין לספור את הכוכבים בשמי מרום, ולפעמים גם אינו מכיר בהם ואינו יודע להשתמש באורם כדי להוביל את אניתו לחוף בטוח — אף-על-פי-כן ישאר על משמרתו, מפני שאדם, שבאה עליו ההסכמה הכללית במחננו, אין... ואם הציוניים כך, — זו המפלגה, שנצטמצמו בה מיטב כחותינו — מפלגות אחרות על אחת כמה וכמה.

ובמצב כזה אתם אומרים להתעניין בספינות הפורחות באוויר ובקברניטיהן! — אלף קברניטים כאלה בעד קברניט חשוב אחד לספינתנו שלנו! — ואת האמת אניד לכבי חביבי, כי מיום שהתחילו לדבר אצלנו על מנהיגים וקברניטים ובאתי לידי הכרה, כמה כותיות דלים ומועטים, חרבו כמה וכמה מגדלים פורחים באוויר, שבנית לי, ושכחתי את כל הספינות הפורחות ואין הן מעסיקות אותי עוד, ואפילו משפטו של פיריר, שהמילרעש כל-כך גדול בעולם, אינו מעסקני עוד. ולא מפני שאני שמח על מפלגה של ספרד וזוכר לה, חסדי אבות, חלילה! אנחנו, היהודים, בודאי, שאין אנו נוקמים ונוטרים ונכונים אנו בכל עת ובכל שעה למחול ולסלוח אפילו לאלה, שרק אתמול העבירו חרב חדה על ציארינו. ובכן היתכן, שזכור את הרעה, שנעשתה לנו לפני ארבע מאות שנה ויותר! — אבל חוץ מזה צריך אני להודות, שאין אני מאשים כל כך את ספרד ויש שמוצא אני, כי לא כצעתה... שייך לומר, לא כצעתה: אם היתה מקבלת גמול ושלומים אפילו על אחד מאלף שעשתה לנו, כבר צריכה היתה ליהפך מאה פעמים כסדום וכעמורה... אלא מאי? לגבי עמים אחרים, שהנהגתם עמנו לא היתה טובה משלה — לא כצעתה. כי בכל מגרעותיה, בכל רעותיה, היו לה גם כמה וכמה מעלות חשובות. והתגלות-לבה בלבד כמה היא שוה! — הן כהרבה עמים לפנים והיום לא הרגישה אף היא חבה ויתרה

לעמנו, ולא הסתירה את שנאתה. ואמרה בפומבי: אי אפשרי בכם! לא מדובשכם ולא מהשכלתכם! צאו ממנו ולכו באשר תלכו! וכי טובים הם אלה! — שואל אני אתכם — שאינם אומרים כך בפירוש ומצירים את צעדיכם עד שמוכרחים אתם לעזוב את הארץ? — ולא עוד, אלא שעל-ידי פוליטיקה, פרענותי' (על שם פרעה מלך מצרים, הראשון, שהמציא את ה.ה.כב. נתחבכה) כזו אתם מתרוששים מעט מעט, מבלי שתרגישו כזה, ואחר-כך, בשעת הדחק, כשהגיעו מים עד נפש והסכין מונחת על הצוואר, אין עוד שום אפשרות אפילו לצאת, אפילו לברוח... קובלים על ספרד, שיסדה אינקוויזיציה, בודאי, אינקוויזיציה אינה גן-עדן. אשרי מי שלא ראה אותה; אבל — שואל אני אתכם עוד הפעם — וכי יפה מזה, טוב מזה עתה באיתן המדינות, שעדיין לא הספיקו להנהיג אינקוויזיציות גלויות, אינקוויזיציות של פומבי, ובאופן זה אי אחר מכריחות הן אתכם ואת בניכם להמיר את דתם? רבותי. הלא צריכים אתם לדעת, שגם אינקוויזיציה, ככל חזיון היסטורי, יש לה חוק-ההתפתחות שלה, וברבות הימים התפתחה והשתכללה. וכי עלתה על דעתכם, שגם עתה תתקיים עדיין זו האינקוויזיציה הפשוטה, הגסה, המנושמת, שהיתה לפני ארבע מאות שנה? — נשתנו העתים ונשתנו גם המושגים, אז, בתקופה הפשוטה ההיא, היה הכל פשוט: אנשים פשוטים ואינקוויזיציה פשוטה; ואולם עכשיו האנשים מנומסים והאינקוויזיציה גם-כן מנומסת, עמוקה, דקה ומכאבת עד דכרוכה של נפש; לא תלינים, כמו לפני, מענים ומיסרים אותך, אלא מסככים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומיסר את עצמך וסובל יסורי-הנפש כל ימי חיך...

כמו שתראי, נשתנו המושגים של אינקוויזיציה, אבל איני יודע, איוו מן האינקוויזיציות עדיפה, העתיקה או החדשה... באמת אניד לכם, שהריפוטאציה הרשעית של ספרד מוגזמת היא מעט, וכבר הניעה השעה להוריד אותה מגדולתה. כמה וכמה ריפוטאציות כאלה כבר נתקנו, פרעה, למשל, שחשבו אותו לפניו לצורך מפורסם, זה כמה יורד מגדולתי הצוררית, כי נמצאו אחריו כאלה, שלא היה כדאי אפילו להתיר את שרוך נעליהם, אמנם, בארצי עבדו אבותינו בחומד ובלבנים ובכל עבודה קשה, אבל ממנה יצאו, לכל הפחות, ברכוש גדול, ומאלה יצאו — בעירום ובחוסר-כל ושמחו שמחה גדולה אם הצילו את נפשם ונמלטו בעור שניהם, או בלעם: על-פי-טעות, כנראה, נחשב גם הוא לרשע. ואנחנו הלא יודעים, שבאו אחר-כך, בלעמים' שהיה צדיק גמור לגביהם... איני יודע, איך נשתלשל, מעשה-שימים' ומה היתה כונתי של בלעם ב,מעשה' זה, ומי התחיל בדבר זה... הכתוב, כדרכו, מקצר תמיד בענינים. שצריך היה להאריך בהם, ומספר בדברים מעטים לומר: וישוב ישראל בשימים, ויחל העם לזנות אל בנות מואב. סופר בימינו היה עושה מזה, מטעמים' לקריאות — רומאן גדול בעל כמה וכמה ספרים, היה אורג רשת שלמה של חטאים ובעלי-עבירות, וכאן — קצור מצומצם בענינים מענינים כאלה, באופן שהדברים אינם ברורים למדי, מה שייך זה לענינו של בלעם? — נניח, שזו היתה עצתו — אף על פי שלכאורה לא היו יוצאי-מצרים זקוקים לעצות מן הצד — וכוונתו היתה לרעה, אבל, איך שהיה, רשעים אחרים לא התחילו את, רשעתם ב,רשעות' מיוחדת-במינה כזו... ואחרי כל אלה הלא התמלטו מפיו של בלעם כמה וכמה דברים טובים על עמנו, בעוד שאלה, הבלעמים', שבאו אחריו לא יכלו אפילו להעלות את שם ישראל על שפתם. וכי גם זה הוא רשע? אנחנו בימינו יודעים מה זה רשע. — אמרו מה שתאמרו, נגד רשעתו של בלעם עוד אפשר לעמוד. והסן! — מי לנו גדול ממנו? כמדימה לך, הריפוטאציה שלו בתור רשע בצורה וחוקה; ואף-על-פי-כן מקולקלת קצת, ראשית, מעלה גדולה היתה לו שנתלה, והו בודאי יתרון גדול לגבי הסן, מה שאין כן כמה וכמה מתלמידיו, שלצערנו, לא זכו ל,יתרון' כזה. ושנית, הסן, בכל רשעותו, עדיין בקשתחבולות נגד עם-חרמו: הלשין, בקש עצות, הפיל פור, וכדומה; בעוד שתלמידיו אחריו גם לא הביאי אותנו בחשבון כלל, אלא, פשוט, כנוח עליהם הרוח הרגו וחמסו וגזלו מבלי להמתין הרבה, מבלי לרחות את הדבר מיום ליום, ובבוקר לא עבות אחד אמרו להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, טף ונשים ושללם לבז. ואפילו מיטום הרשע בעצמו ובכבודו, שהחריב את ביתנו והגנה אותנו מארצנו, — רשע גמור בודאי, — סוף סוף יתוש נקר במחו, שמץ של ספק התגנב לתוך לבו, שמא לא התנהג כשורה עם העם המנוצח, איזה צל של נוחם קנן בלבו על כל הרעה שעשה ולא נתן לו מנוח. אבל ה,מיטומים' המרוכזים, שבאו אחריו — כלום

איזה יתוש מנקר במחם? כלום התחרטו?—ואם יש שנקר הרי היה זה רק מפני הנוחם, שמא—נשאר עדיין בית יהודי, שלא נחרב, ויהודי, שלא הגלה... כללו של דבר: דברי-ימינו עושים כל ריפוטאציה איתנה ובטוחה של רשעות גמורה כמעט לאי-אפשרות, כמה שיהיה אדם רשע עריץ נמצאו אחרי-כן אחרים, שעברו אותו ברשעותם.

ולפיכך הגיעה השעה להוריד גם את ספרד מגדולתה. ברוך השם, נמצאו מדינות, שעברו אותה באכזריותן וברשעותן... היא, בכל רשעתה, מעלה אחת היתה לה—התגלות-לבה. היא לא הסתירה את סוף מחשבותיה-ברוב דברים, אלא אמרה ברור ומפורש, מה היא רוצה ודורשת מאתנו, ודבר זה בלבד הלא שוה הוא הרבה, לכל הפחות, ידעו אבותינו, עם מי היה להם עסק, ולא רמו את עצמם, בשעה שאנו, צאצאיהם, הלא מרמים את עצמנו בלי הרף והפסק...

לא, חביבי, אמרו מה שתאמרו וספרד לא היתה נוראה כמו שחשבנו. בודאי לא היתה צדקנית גמורה; אבל אני איני זוכר להם להספרדים, מעשי אבותיהם ואין לי בלבי מינא עליהם כלל. גם יודע אנכי, שבכל תהפוכותיה לא תחרב מדינת-ספרד, עם יושב על אדמתו בארצו—שום ריאקציה, אפילו היותר שחורה, אינה מסוכנת לו, כי סוף סוף יעשה השכל הבריא את שלו ויתגבר על כל אלה ה"שחורים", כמה שיהיה ואיך שיהיה מצבם במדינה, ויבטל אותם ואת תורתם, כעפרא דארעא, ופיריר אחד כי מת יקומו מאה פירירים אחרים תחתיו ויקיימו את תורתו. לנו, בנלות, שבה נתונים רוב בנינו ובנותינו לעם אחר, היה מקרה כזה מסוכן ביותר, כי מועטים בנו בני-העליה המסורים לעמם בכל כחותיהם, והיה כי נעדר האחד—ואין תמורתו, עסקן לאומי, אם מאיזו סבה יצא מן המערכה—חסרנו ניכר...

היודעים אתם את הסבה הנכונה של שפלות מצב תנועותינו בימינו אלה?... וזהו רק חוסר עסקנים. במרכזים הגדולים ובערים הקטנות ובכל אשר נפנח חסרים לנו עסקנים, עובדים ורזיונים ומסורים לרעיון התחיה. העסקנים הראשונים—יש מהם ששבקו חיים לכל חי, יש שהזקינו, יש שנתעפו ונתיגעו, יש שתקוותיהם היו גדולות יותר מראי ולא נתקיימו, ועל כן נתקרו בעלי-התקוות, ובין כך וכך רבים עזבו את המערכה ודור חדש לא בא על מקומם.

יודע אני כמה וכמה קהלות שהיו בהן אגודות ציוניות חשובות והיו מלאות חיים ועבודה ותנועה, ועתה—חורבן ושממין. וחקרתי לדעת את סבת השממין הזה—והוא רק חוסר עובדים, חרוצים, חוסר עסקנים, בני-ישראל נתבעים למשכן ונותנים, אבל צריכים הם להיות נתבעים, מעצמם לא יוכרו ליתן. עדיין לא הגיעה השעה שהעם יתעורר מאליו, עדיין זקוק הוא למעוררים—ודא עקא, שמעוררים בא לה אינם. וראיתי אני את כל הציוניים המהלכים עמנו היום תחת השמש, אבל לא ראיתי את הילד השני, אשר יעמוד תחתם, בבוא עתו למלא את מקומם... וזו היא הרעה היותר גדולה, שהגיעה לנו בגלותנו.

הנה הגיעה שנת חצי-היובל של אספת-קאמבויץ,--והאספה רבת-הערך, המבשרת והמחוללת את, ועד התמיכה ואת הקינגרים, ומעביר אני בזכרוננו את כל אלה העסקנים הראשונים, שהשתתפו באספה זו, מהם שנפטרו ואינם ומהם שהזקינו--ואין לנו תמורתם, מי לנו בארצנו בין הדוקטורים רופא כפינסק?--ומי לנו בין הרבנים כר' שמואל מוהילובר?--ובין בעלי-הבתים מי לנו עכשיו עסקנים כאותם שהשתתפו באספת קאמבויץ?

ולא רק אלה הגדולים, אלא אפילו יושב-ראש באיזו אגודה שבפנה נסתרה, בעיירה נכחדה, גם הוא שנתפטר--אין ממלא מקומו...

כי נפסקה בתוכנו שלשלת הירושה, כח הירושה, אשר במשך כמה וכמה דורות היה כל כך איתן, מקיים ומהווה, פסק פתאים, וירושת אבות אינה נמסרת עוד לבנים. האבות הם לאימים אדוקים, ציוניים, יהודים נאמנים לעמם, לתקוותנו, נלחמים בעד קיומו, עוסקים בתחית האומה ומצפים לישועה; והבנים... הוי, מי לא ידע את, בני האבות עכשיו? וכי יש אפילו אב אחד בימינו, שיהא יכול להיות ערב, כי ירושתו הרוחנית תעבור לבניו? וזהו המארה היותר גדולה, מארת הגלות, שנפסקה שלשלת הירושה והאחד שנפטר או שיצא מן המערכה,--יפקד מקומו ואין תמורתו...

מה שאין כן עם בארצו, שכל בניו וכל בנותיו לו הם,--בני-אדם דומים לעשבי-השרה: הללו נובלים והללו נוצצים... ופיריר אחד כי מת יקומו מאה כמותו תחתיו

וימשיכו את עבודתו. על-כן אברתי אברה חזרת היא לספרד ואין להרעיש את העולם מצד זה. ומשפטו גם הוא eine alte geschichte, מעשה ישן-נושן. ומה הרעש, שרועשים באירופה?—הרי מעשים כאלה-לעשרות, למאות ואולי גם לאלפים כבר היו לעולמים. וגם אנחנו בעצמנו זוכרים עוד מימי ילדותנו מעשה אשר כזה.

התזכור, חביבי?—כרם היה לנבות הירעאלי אשר ביורעאל אצל היכל אחאב מלך שומרון. וימצא הכרם הזה חן בעיני אחאב, וידבר אחאב אל נבות לאמר: תנה לי את כרמך! לאיו מטר צריך היה לכרם זה! אם, לנן ויק', כמו שאמר, או מפני שהיה צר המקום בסביבות היכלו לקסרקט החדש, ואמר להרחיבו כדי שיגדיל את מספרו של 'חיל-המשמר' השומר את חצרו? או אפשר שהיתה ברעתו ליסוד מקלט לנביאי-השקר, שכל-כך היו מצויים אז וקרובים אל הספירות החצרוניות הגבוהות, ואחאב רצה, שה-נביאים' הללו יהיו סמוכים אליו לנבואות כרוחו לכל הזדמנות מלכותית? ואולי, פשוט, כונתו היה לנבות בתי-כלא, בתי-סוהר, צינוק ומחפזת, כמו שהיה המנהג אצל מלכי-הקדם, בקרבת חצרו, בכדי שבעצמו יהא יכול להשגיח על ענשם ועניויהם של האסירים החשודים בעון מרד וקשר? מי יכול לדעת זאת ומי תכן את רוח המושלים! איך שיהיה, הוא נתן עיניו בכרמו של נבות. ונבות לא רצה לתת לו כרם זה, מפני שבאמת היה יקר לו בתור נחלת-אבות—והיו ימים, שנחלת אבות היתה יקרה לכל אדם מישראל, אפילו לישראל שבשומרון—או מפני שרצה להעלות את השער, או מפני מעמים אחרים. לא זהו העיקר, העיקר הוא—שלא הסכים למסור לאחאב את כרמו. והקונסטיטוציה השומרונית לא נתנה, כנראה, רשות להממשלה להתערב בעניניו הפרטיים של האיש הפרטי, להוריש את קניינו לטובת המלך. יש, ברוך השם, קונסטיטוציה בשומרון, שחוקיה מוצקים ומצבה איתן, my home—my Castel—ביתי—מבצרי, כמו שאומרים האנגלים, ואין לתפוס אדם למלכות ואין לשלול ממנו את חופשתו בלא דיו. ובלא משפט, וכל זמן שלא עבר חוק ולא עשה עולה, אין לו לפחד כלל, ונבות ישן במנוחה נבות, אמנם, ישן במנוחה, אבל 'אחאב' לא ישן במנוחה: כרמו של נבות או מאנו הפתאמי לא נתן לו לישון. ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף, וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם. ואחאב, כנראה מכל הליכותיו עם נביאי-האמת ונביאי-השקר, היה גבר אין אינים, אדם, בלא אופי, בלא רצון חזק, בלא דעה קבועה ובלא שכל מיותר, כמו שבריות אומרות; ובכל הנהגתו היה מושפע מ'חצרונים', וביחוד מאשתו איזבל, בת אתבעל מלך צידונים, שהיתה חברתם של נביאי-השקר. וכשספר לה את כל הענין של הכרם, את המשא-ומתן, שהיה בינו ובין ואת תשובתו השלילית של זה האחרון וגם את רוב צערו ועגמת-נפשו, שחקה בלבה: וכי בשביל מלתא זוטרתי' כזו יהא מלך ישראל שרוי בצער?—היא הרגיעה אותו ואמרה לו: קום, אכל לחם וייטב לך. אני אתן לך את כרם נבות הירעאלי, הבטיחה ועמדה בדבורה. ומה עשתה היא?—אף לא נכנסה בדברים עם נבות, אף לא נסתה להציע לפניו תנאים חדשים או להעבירו על דעתו במתנות ובאותות-כבוד. היא אחזה, פשוט, במנהג המדינה שיצאה משם: הרי לא לחנם למדה בחצר אביה אתבעל מלך צידון, איך להתנהג ב'ענינים' כאלה, והיא היתה בטוחה, שלא יקשה לה לקיים את הבטחתה אף במלכות שומרון.

והקונסטיטוציה? והחוקים על הקנין הפרטי ואי-שלילת-החופש?—אין דבר! היא ידעה היטב, כי את החוקים אפשר לפרש ולבאר, להרחיב ולקצר, הכל לפי ראות עיניו של הסינאט השומרוני: הוא, הסינאט, כבר ימצא את האמצעים הנצרכים כדי לקיים את מחשבתה.

ותכתוב ספרים, אל הזקנים ואל החורים, לאמר: קראו צום והושיבו את נבות בראש העם, והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר: ברכת אלהים ומלך—והוציאוהו וסקלוהו וימות'.
בקציר ובפשטות.

הזקנים והחורים עשו, כאשר כתוב בספרים: קראו צום והושיבו את נבות בראש העם. ויבואו שני האנשים, בני בליעל, וישבו נגדו, ויעידוהו—אנשי-הבליעל—את נבות נגד העם לאמר: בדרך נבות אלהים ומלך—ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות'. לא הועילו כל המענות, כל ההצטרקות וכל ההוכחות, שלא היה אז בעיר, שלא דבר עם שום אדם, לא הועיל כלום. לשוא ימען המוען אם הדיין אינו רוצה. את נבות סקלו באבנים—וחסל.

ומכיון שנסקל בתור מברך אלהים ומלך, הוחרם גם רכושו לאוצר המלך ואחאב השיג את הכרם, שכל-כך התאוה אליו, שני העדים בני-הבלעיל השיגו, מלבד מתנות כסף כמומונים, בודאי גם משרות בהבולשת החשאית; הזקנים והחורים נתעלו במעלות כל אחד לפי השתדלותו ועבודתו ב"עסק", נביאי-השקר הללו ושבוו את מרת-הדין הקשה, אבל הצורקת, והכל עלה יפה.

ואף-על-פי שכל העולם כולו ידע את ה"מצע" של המשפט הזה, את השקר ואת החמס, שגרמו לו, שכל העולם כולו ידע, כי נבות היה איש תם וישר, בעל-הבית פשוט, בלא שום תרמית ובלא שום מחשבות-מרד, ומעוררו לא ברך אלהים ומלך, אדרבה, הוא ירא את שניהם וכבר את שניהם, וכי הענין לא היה אלא פרובוקציה גסה מתחלתי ועד סופו, — לא השניחה הרשות בדבר ורחצה בנקיון כפיה, שהרי הזקנים והחורים שפטו והוציאו את פסק-הדין, והיא רק קיימה את הפסק הזה.

ובודאי היו בצור ובצידון ובארם משפטים כאלה מצויים מאד, אחד ממכסיסי-המלוכה הרגילים, ולא עוררו שם רעש, אבל במחנה ישראל, אפילו בשומרון-המקולקלת, שומרון של אחאב ושל איובל, עזרר המשפט המעוות מהימה. הפרובוקציה היתה גסה ביותר, בולטת ביותר. ואליהו הנביא נועז להרעים באוני אחאב את הדרכים הנוראים האלה: "הרצחת וגם ירשת?", כה אמר ה'; במקום אשר לקקן הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את דמך גם אתה?... מחאה כזו מצד עם ישראל בימים ההם מבין אני: עם ישראל לא הורגל אז עדיין במשפטים כאלה; אכל למה רגשו נויים עתה? ומה הרעש? — אפשר היה לחשוב, שאירופה היא טלית שכולה תכלת, צדקנית, צנועה, רחמנית, רכת-לבב ורפויית-עצבים, אבל הלא אירופה כולה היא, כמו שיודעים אנו, עקובה מדם, נשמה זלה, שנמכרת בעד נזיר ערשים, בעד צלה של איזו טובת-הנאה, — ומפני-מה נודעוזה עכשיו כל-כך? — אין זאת כי אסרוצה היא להתהדר בפני עצמה, להראות את טוב-לבה, את דקות הרגשותיה... אבל אנו הרי יודעים אנו את מחיין האמתי של המחאות האלו — פרוטת-נחישת גם היא תורה מחיר גבוה, היום מוחה אירופה ועורכת דימונסטראציות לפני המשלחת הספרדית, ויצועקת: אבוי, מלך אביון! ומחר תוכור, שאפשר אולי לעשות עסקים עם ספרד, למכור לה עורף של שכר, של תפוחי-אדמה, של ארג אי מכולת, ותקרא: הירד, מלך עליון!

ולפיכך אנו רואים, שהעולם מחה, העולם הודעוזה, והרשות הספרדית עשתה את שלה והרגה את פיריר, מפני שידעה היטב, שכל אותן המחאות הן רק צחוק וצעצועים, כדי לצאת ידי חובת רחמנות. העולם מחה, דעת-הקהל היתה נרעשת והממשלות לא נקפו אפילו באצבע קטנה לטובת פיריר, כי ברית כרותה להן שלא להתערב בעניניה הפנימיים של מלכות חברתן. זוהי אחת מן ההמצאות היפות של חכמי הדיפלומטיה כדי לרחוץ בנקיון כפם על כל העול הנעשה תחת השמש, פיריר היה ספרדי וספרדים שפטו אותו — ואירופה מה?

אין מתערבין בעניניה הפנימיים של מלכות אחרת, יפה דברו, ואולם, כשהיה משפט בין יהודי ליהודים זה לפני אלפיים בשנים עדיין אומות העולם מתערבות בדבר ודנות את היהודים ומקיימות פסק, ואינן אומרות כלל: היה יהודי ויהודים שפטו אותו — ואנחנו מה? — אינן אומרות כך, מפני שבמקום שלא טוב הדבר לפנין להתערב — ברית כריתה שלא להתערב בענינים הפנימיים, ובמקום שטוב הדבר לפנין להתערב — הברית אינה כרותה ומוצאים אמתלאות להתערב ולהתערב.

בעניני של פיריר, כנראה, לא טוב הדבר לפנין להתערב — והברית כרותה... ואילו הייתי אני מחסידיו של פיריר, הייתי אימר להם לבעלי-המחאות: הבו לכם, צרפתים, איטלקים, אשכנזים, הבו לכם! אם יכולים אתם לכוף את הממשלות שלכם לעשות מעשה — מוטב, ואם לאו, אם אפשר לטמים את פיכם באמתלא של אי-ההתערבות בענינים הפנימיים כמו כבלי-סחבות ואם בכל מחאותיכם לא יכלתם להאריך את חייו של הנידון אפילו לשעה אחת, — האלמו ככלבים, שכבו בבשתכם ודומו, ואל תעשו צחוק לבריות, ואל תוליכו שולל את הקהל! אל תונו אותי, שידמה, שאתם תקיפים ובעלי-יכולת ולעת מצוא, על כל צרה שלא תבוא, יש לסמוך עליכם, בשעה שבאמת אינכם בעלי-יכולת כלל ואין לסמוך עליכם כלל, דבריכם לא יועילו וקולכם — קול קורא במדבר, ומה שרע ביותר — יש בהם משים אינאת הצבור והקהל נכשל להאמין בכחם.

וגם אנחנו, בני ישראל, לא פעם ופעמים נכשלנו להאמין בכחם ושלמנו את, מם —

המחאות'. המרגישים" שבני רפויי-העצבים, המקיים לאנושיות. לעת החדשה, ממש יצאו מכליהם, התמוגגו למראה הדימונסטראציות לטובתנו (היו גם ימים טובים כאלה!) ומרגע לרגע צפו לתשועת-ישראל. ב,מנשן-הואו' שבלונדון התאספו ודברו, בברלין אספו חתימות ובפרו... גם בפריז חשבו איזו מחשבות, ומכיון שבלונדון דברו, בברלין אספו חתימות ובפרו, חשבו, מסתמא תפיל אימתה ופחד על אלה, שצריך שתפולנה עליהן, ותשועת ישראל כהרף-עין והכל יהיה טוב בעו"ה.

ואחרית המחאות ההן היתה כאחריתן של המחאות לטובת פיריר קרם שנהרגו: המחאות—מחאות ואותו המיתו, ואולי אחריתן של מחאותינו רעה אף מסופן של אלו. בספרד, לכל הפחות, יצא המיניסטרוין בדימוס, אף-על-פי שלפיריר אחרי קיום הפסק אחת היא, מי יהיה המיניסטרוין בספרד; אבל המיניסטרוין יצא בדימוס. והמחאות לטובתנו—הרי אפשר לראות את פעולתן מ,מצבם המכהיק' של אחינו ברומיניה, אשר מאז באו לדבר אל הממשלה בשם אירופה הרעו לעצמם הרבה יותר מאשר היטיבו, ועדיין יש תמימים בקרבנו, שמשתיקקים למחוזות כאלה ומתמוגגים מרב מתיקות בשעה שהם חולמים על דימונסטראציות לטובתנו וחושבים זאת ל,חכמה רבת' ולפוליטיקה של כלל-ישראל. ואין האנשים האלה רוצים לדעת, שכל הענין הזה אינו אלא ענין של אחיות עינים, כי הכל יודעים, שכל מחאה, שאין סייף כרוך בה ואבק שריפה בא אחריה, אינה מחאה כלל, אלא מעשי-נעורות, או צרמוניה ריקה—ולא יותר. ולדעתי כבר הניעה השעה לחדול מ,צחוק' זה. מוטב שידע כל העולם כולו, שאי אמת, ואין חסד, ואין משפט, ואין רחמים, ואין דעת-הקהל באירופה, ויש רק כח האנרוף, כח אמתו וכח מדומה, וחנופה גסה לכח זה, ומאן דאלים נבר, והביגד בוגד, והשודר שודר; מוטב לדעת כל אלה, מלהשתעשע בתקיות מדומות, שאין להן שום אחיזה במציאות. כי הכרת האמת טובה בכל אופן הרבה יותר מאינאת עצמו; ותמיד כדאי לדעת את האמת, ביחוד כדאי לנו, בני ישראל, לדעת תמיד את האמת איך שהיא...

הוי השקר—אילו היה, לכל הפחות, חדש ומלא ענין! והרי גם זה אינו, הכל כל-כך ישן. נושן בנדון זה! כל חדש ומעורר ומענין אין, באשר נפנה—שאבלון', שאבלון'. עוד הפעם אותם הדברים ואותם הענינים, שכבר דשו בהם רבים, הפוליטיקה הרמאית של אגודות כפולות ומשולשות, אסיפות ונאומים לכבוד השלום והכנות חשאיות למלחמה ושירים וזמירות לכבוד האהבה בכיונות ויחידים של זנות... כל אלה הם דברים ישנים-נושנים וממש אינם כדאי לטפל בהם, —זולת הפארלאמנט האנגלי ומחלוקותיו בדבר הבידג'ט בכלל והתאבקותו בדבר מס-הירושה בפרט, שהוא יוצא מגדר הרגיל ומלא ענין מכמה וכמה צדדים.

ומניח אנכי את כל עניני-היום, את החדשות המרעישות, שאירעו בימים האחרונים: את התגלות הציר הצפוני, את המגדלים הפורחים באויר ואת הפוליטיקה הגבוהה, וגם את פיריר ומשפטו אני מניח ואיני עוסק אלא בבידג'ט האנגלי ומס-הירושה. ואם תשאלוני: במה זכו שני אלה? ואיזו שייכות יש להם ולכל ישראל (שהרי סופר עכרי אי-אפשר לו בלא סמיכות-הפרשה')?—על זה אבקש רשות ממך, חביבי הקורא, להשיב בחוכרת הבאה.

רבי קרוב.

ביבליוגרפיה.

I.

חיצוניותי של הקובץ, צהרים' הוא מהורר מאד ומרחיב את הדעת. גם קובצו של לאזובניק נדפס יפה.

אם כך חי: קובץ ציורים, ווארשא תרס"ט. מאיר עפשטיין: דרמות: (א) איש הבינים; (ב) הרחוב. ווילנא תרס"ט.

ספר עברי, שכתבה אשה. הוא מקרה כל-כך יוצא מן הכלל, עד שבכל לב הייתי רוצה לקדם את פניה של בעלת הקובץ הנוכחי, מרת, אם כל, חי' (חיה) שפירא. עיין הקדמה), בחבה ובכבוד, ולתכלית זו אני מדלג על ההקדמה, שבה יש רמזים משונים על, ערמוניות של צרי-הלב, המניחים, תחתיתים ומעצורים בכונה, בצדד (!) ושלא בכונה על דרך הספרות, ושבה פוסלת המחברת את היוצרים בני המין החזק מן הכ"רן לתאר את בנות המין הרפה. כל הקדמה זו היא, יתר דומה כניסול. מוטב שגשים לב אל י"ז הציורים הקטנים שבקובץ הנוכחי, והציורים הם, לצערי, בינונים כולם. בראש הקובץ באו ארבעה ציורים אליגוריים מחיי הפרחים והעופות, — הנשים נמשלו לפרחים ולצפרים, כידוע, — והציורים הללו אינם מקוריים ביותר לא ברעיונם ולא בצורתם. כן מועטת היא המקורות שבציורי הנשים ב, בודרה', ב, בתולה זקנה', וב, בית המקרא'. שלשלת מופים: הושים', שתארה מרת, אם כל חי', תיארו גם הם לפני כמה פעמים והיא לא הוסיפה עליהם כמעט שום רשום חדש. ציור אחד מציורי הקובץ נקרא בשם, אשה' והוא צריך, איפוא, לגשם את התכונה המציית את האשה ביותר; אבל, כלום תכונה זו היא — השקרנות ביחס אל הגברים? — שני הציורים, החולמת' ו, המפורסם הם מה שקוראים הצרפתים terre-à-terre, טוב מהם היא הרשימה, שבר' לוחות', שיש בה רעיון יפה, ורק בסופה לא הובלט רעיון זה כל צרכי. הדבר המקורי, היהודי וה, אשותי' האחד, שיש בקובץ זה, הוא, — קדוש לבנה'. כאן נתגלה הכאב השקט, שמתעורר בלב הנערה היהודית כשהיא חשה ומרגשת, שהיא נבדלת אף בדבר היקר והקדוש ביותר — במנהגי הדת — מן הנער היהודי. סגנונו של הקובץ הוא מדויק וברור למדי, נחיצ מן השגיאות המצויות

מ. ב. לאזובניק: שירים (תרס"ב — תרס"ט). הוצאת, שירה', ווארשא תרס"ט.

אהרן קאמינקא: צהרים שירים חדשים גם ישנים. ווילנא תרס"ט. למר לאזובניק יש רגשות; הרגש שלו אינו עמוק ואינו חזק, שיריו הם יותר השתפכות-הנפש מסערת-הלב, והמחשבה אינה עמוקה והתוכן אינו מקורי. יהודי הגון, לאומי אמת, עבדי בלב ונפש הוא מר לאזובניק, אבל משורר בינוני. הוא מדבר הרבה ואומר רק מעט. דבריו יוצאים מן הלב, אבל בלב זה אין מעמקים ואין מחבואים. סגנונו אינו רע, אבל אינו נמרץ, אינו סוער, אינו מעמיק שבת בלב הקורא, אינו עושה בו חריצים עמוקים...

ממין אחר הם שיריו של הד"ר קאמינקא, המחשבה שבהם מקורית היא. ניכר, שכתב אותם לא רק אדם, שהגה הרבה וקרא ושנה הרבה, אלא גם אחד מן המועטים בסופרינו, שנתחנכו על מקורות השירה והיופי — על הקלאסיקים היוניים והרומיים מצד אחד ועל כתבי-הקודש והאגדה התלמודית-המדרשית מצד שני. ואף סגנונו של הד"ר ק, נשגב ונמרץ הוא על-פי רוב, אף-על-פי שהוא לפעמים קרובות מליצי יותר מדאי. ואולם יש בשיריו של ק, חסרון עצום אחד: מורגש בהם, שיותר באו מן המוח משבאו מן הלב. יש ביניהם אף שירים עם שם-המחבר בראשי-החרוזים ועם הערות, — מה שהוא לנו, הצעירים, כעין הד העבר הרחוק... טפסים לכשרונו הוא השיר הדראמטי, אחר או מות אלישע בן אבויה': הרבה רעיונות יפים, סגנון נאה, הערות מחכימות, אבל רק מעט שירה, כלומר, רק מעט מאותה רוח-הקודש, שעל-ידה נעשות אף המחשבות להרגשות ואף הרעיונות לציורים...

ואף-על-פי-כך כדאי שיקראו צעירינו את קובץ-השירים, צהרים': ברק-נוגה מן היופי העתיק יגיע עיניהם על-ידו והוא יעורר את המחוננים ברוח שירה שביניהם להיות מנגנים מאליהם, כאותה רוח צפנית, שהיתה נושבת בחצות-הלילה בכנור, שהיה תלוי למעלה ממפתח של דוד...

והדרך האחרונה היא קצרה וארוכה, אבל להיביליאיתיקה של הדי-הומן, כנראה, אין מערכת כלל, ועל-כן אין סדר ואין שיטה בתרגום הספרים. הדי, למשל, הקבלה של פראנק, הספר יצא עוד בשנת 1844, ובשנת 1844 אותו אהרן ילניק לאשכנזי מצא להכרחי לשנות בו שניים חשובים ולהוסיף עליו הוספות חשובות, מפני שמצא אותו כבר בלתי-מספיק, ומאז הדי עברו כבר ששים וחמש שנה—וכמה נשתנו במשך זמן ארוך זה כל השקפותינו על הקבלה! וכמה חומר נרפס ובלתי-נרפס נתיסר לנו והכריח אותנו לראות את השתלשלות התפתחותה של הקבלה בעינים אחרות לגמרי!—ודוקא ספר זה אינו, מעובד כלל ואפילו הוספתי של ילינק לא באו בו... והספר החשוב, פלשתינה (לא, ארץ-ישראל חי'ו), אף-על-פי שנתרגם על-פי התרגום הגרמני המעובד, — כמה מיושן היא בימינו! רק בת-צחוק יכולה לעורר ההשתדלות להוכיח, למשל, שעמי כנען השונים דברו בלשון דומה לעברית, בשלש הוכחות שאפשר גם לפרוץ אותן (עמ' 113), בעוד שמכתבי תל-אל-עמרנה עם הגהותיהם העבריות למלות אשורות שונות (שר—מלכ) עושים כל השתדלות זו למיותרת, עוד הפעם אני אומר: יכול הייתי להבין את התשוקה לתת לפני הקוראים העבריים ספרים קלאסים מעין Paléstrine של מונק או La Gabbale של פראנק כמו שהם אילו היו הספרים הנדפסים בביבליאיתיקה של הדי-הומן יוצאים בסדר התהוותם וכמו שהם, כדי שיקבל הקורא על-ידם מושג נכון מהשתלשלות התפתחותה של חכמת ישראל בתקופותיה השונות; אך הדי, ראשית, הספרים יוצאים, מעובדים, באופן שבין כך ובין כך אבדו את צורתם, היסטורית, ושנית, יחד עם ספרים היסטוריים, בחכמת ישראל יוצאים ספרים חדשים לגמרי, כהאנטישמיות (שמדעיותה מוטלת בכלל בספק גדול) ו, שפינוזה, וכך בא הקורא לידי בלבול-הדעת. והיששני, שהביבליאיתיקה של הדי הומן, בכל כוונתה הרצויה, תברא לנו חונים מעגלים, שיכירו את החקירות על עמי-כנען ועל ארץ-כנען כמו שהיו לפני שבעים שנה וידמו, שהן המסקנות המדעיות של עכשיו, ממש כמו שיש לנו בעיירות צעירים הרבה, שחושבים עדיין את ענין, ארבעה יסודות' להמלה האחרונה של המדע, ועל-ידי ה, עבוד' של הדי רבינון, שאשית מעשהו היא—להשימם את ההערות, תברא לנו, הביבליאיתיקה' החדשה המון דיליטאנטים, שלא ידעו את

אפילו בספוריהם של טובי המספרים העבריים (למשל, נכבה' במקום, כבה', עמ' 52, את אותם הערכים, עמ' 47, וכיוצא באלו) יש בלשונה של מרת, :ם כל חי' רק שבושים מועטים (למשל: בעצמיותה המלאה אפיצת רוח', עמ' 31).

למטה מכל בקורת הדי, דראמית של מאיר עפשטיין, מעשה בצעיר, שרצה להתודע אל עלמה, וכשהיה חולה באה לבקרהו בהשתדלות חברו—הדי דראמה אחת; ומעשה בצעיר, שהיה מנשק את השפחה היתומה שבכית, והיא התאוננה על זה לפני השכנים, ובאו השכנים ליסרו על חמתו, ואמר, שהשפחה היא האשמה—הדי דראמה שניה. איני יודע, אם, דראמית' כאלו נכתבות ונדפסות מפני שמחברן רוצה לקנות לו שם, או מפני שהציקתו רוח בטני' של המחבר להיות, ל, דראמטורג'; על כל פנים הדבר ה, מקורי' האחד, שיש בהו, הוא—כי במקום, אלוטית' אנו מוצאים בהו שלש פעמים רציפות, אמלונגמית' (עמ' 15).

ביבליאיתיקה של הדי-הומן

[וילנא תרס"ט]

(א) בירנאר לאזאר: האנטישמיות (סביתיה והשתלשלות התפתחותה). מעובד ומתורגם מפראנצית ע"י ד"ר מ. רבינוב; (ב) פרופ' י. פריי: דגת אל שפינוזה (קורות חייו ותוכן ספריו). מעובד ומתורגם מגרמנית ע"י הנ"ל; (ג) ש. מונק: פלשתינה (ארץ ישראל?). תאור גיאוגרפית של הארץ (על תקופת חבת-ציון) והשקפה מדעית על קדמיניותה ותכונות האומות, שישבו בה בתקופת הביבליאה (המקרא? כתב-הקדש?) מתורגם עברית (עפ"י התרגום המעובד גרמנית ע"י הפרופ' מ. א. לוי) ע"י הנ"ל; (ד) א. פראנק: הקבלה או הפילוסופיה הדתית של היהודים.

מחשבה יפה עלתה על דעתה של מערכת הדי-הומן: לתת בול האפשרי את חכמת-ישראל הכתובה לועזית בתרגום עברי. על מחשבה טובה זו יש להכיר תודה מרובה לעורכי הדי-הומן. אבל שיטה חסרה כאן, לצערנו, אחת משתי אלה: או צריך היה לתת תרגומים ממבחר הספרים הלועזיים, הנגעים ב, חכמת-ישראל, בסדר כרונולוגי של יציאתם, או צריך היה לתת את הספרים היותר חדשים והיותר אכטוריטיים במקצוץ, הדי-הומן הראשונה היא ארוכה וקצרה

ל. קארטודיסמאנים, האַטנאַרכוס, ל. עט' נאַרק', הירונימים' (*Jérôme*) בצרפתית) ל. יורם' ואבן-סינא ל. אוויסין! ואולם, אם האוריגינאל הוא אשכנזי, או נעשה גב'ל (הר בערבית, נכתב *Jesol*) ל. ייביל, אַל-לג'ה' (*Leja*) ל. אַל-לייאה' ו. גול' (*Jolan*) ל. — יולאן! (עיון פלשתינה, עמ' 94). איני יודע, אם שמות מנוחכים אלה הם תוצאות אי-הידיעה או תוצאת החפזון, או — מה שגרוע מזה — תוצאות הזול הגדול של ה, ביבליאו-תיקה, שמסבה זו גם הנייר שלה גרוע הוא בתכלית הגריעות, על כל פנים, אם המערכת של ה, ביבליאוטיקה רוצה, שכוינתה הרצויה מאד לא תביא הפסד יותר מתועלת, היא צריכה לראו לכה, שכל החסרונות המנויים ילכו הלך וחסיר בספרים העתידיים לצאת עלידה, ואפילו אם על ידי זה יהא הכרח בדבר להגדיל מעט את המחיר.

כי רוצה אני בהצלחתה של הביבליאוטיקה המדעית וכי חושב אני אותה לדבר הכרחי בספרותני העניה בספרים מדעיים, שעוד שנים הרבה לא תהא יכולה להתפרנס משלה בכל הנוגע ל, חכמת-ישראל ומהא מצפה לשולחנם של חכמי המערב, — כמעט למותר הוא לי להמעים בזה, לביבליאוטיקה כזו התפללתי זה כמה, ואם הראיתי על החסרונות עשיתי זאת רק מתוך רצון עז לראות את ההוצאה החשובה יוצאת מתקנת ומשוכללת כראוי.

יהודה ליב לאנדסבערג: חקרי-לב. סדר דורות התנאים והאמיראים, מעשיהם וקורותיהם, שיטותיהם ודעותיהם וכו' וכו'. חלק א' וב' — סאטמאר תרס"ה; חלק ג' וד' — סאטמאר תרס"ט.

חיים הירשנזון: ספר ימים מקדם, הוא הכרונולוגיה הביבליית, ירושלים תרס"ח. א. ח. רוזנברג: אוצר השמות בכתבי הקודש. חלק א' — (א' — אתרים) — ניו-יורק תרנ"ח; חלק ב' — (כ' — דת) — ניו-יורק תרנ"ט; חלק ג' — (ה' — חתונה) — ניו-יורק תרס"ח.

לשלוש הספרים האלה יש תכונה אחת משותפת: מחבריהם עומדים באמצע בין החקירה החפשית ובין האמונה התמימה. יודעים הם את המחקרים המדעיים החדשים ומשתמשים בהם לצרכיהם, אבל את השיטות המדעיות, את הדיסקיפלינה המדעית אינם מכירים או אינם רוצים להכיר. עליכן יש הרבה בקיאות בספריהם ואף השערות חריפות ושנונות הרבה, אך אין סיסטמא-טיקה מדעית ואין הדרגה שיטתית. מעלות וחסרונות כאלה בערבוביה יש בספרו של הרב מסינהאלס באינגריה,

מקורות החקירות ויקבלו את מסקנות החקירות כהלכות פסוקיות. חסרונות אלה ראוי להמערב של, הר הזמן למנות בימים הבאים.

מפני שכמעט כל התרגומים, מעובדים הם, קשה להוציא משפט על כיוונו של כל תרגום ותרגום, נעיר רק על זה, כי, למשל, בשמות החיות, העופות, הדגים והפרחים לא השתדל המתרגם לתת אפילו את השמות העבריים, שיש למצוא ב, תולדות-הטבע' של ש"י אברמוביץ, בספר *Die Flora und Fauna der Bibel* של Fonck, בספרו הידוע על הצמחים של *J. Löw*, בספר *Zoologie des Talmuds* של לויןזון ובמלונים החרשים של קלוזנר נראו זכס'י, בן-יהודה, אברהם כהנא, הוא אינו יודע, למשל, כי *Lolch* (פלשתינה, עמ' 32) הוא, זוניץ בתלמוד.

כן הוא כיתב, הוראן' (שם, עמ' 36) במקום חורן שבמקרא (יחזקאל, מ"ז, מ"ז וי"ח). הלילה לו לכתוב, מקרא' או, כתבי-קודש' במקום, ביבליאה'; חרייב' שבתלמוד (קידושין, ע"ב ע"א) הוא כותב דוקא, אדיאבינה' (שם, עמ' 81), כי צרפת היא, פראנציה' וספרד —, שפניה' — וזהו דבר מיכן מאליו, ופראזה מעין, התחיל לעביר במעשה ובפרסיה על מנהגי הביבליאה והתלמוד' (שפינוזה, עמ' 48) אינה בתרגומיו יקרת-מצאות, אבל מה יש להתאונן על מלות בידדות, אם המתרגם מרשה לעצמו לתרגם את החרם העברי, שהחרימו רבני אמשטדס את שפינוזה, מאשכנזית לעברית (שם, עמ' 53—54) וכעם הארץ נמור הוא מתרגם: ואתם הנאמנים לה' אלהיכם חיים כולכם חיים' (שם, עמ' 54) במקום, ואתם הדבקים ב'ה' אלהיכם וגו' — וציטאטה מ, פרדס רמונים' של ר' משה קורדוויור, שמביא פראנק בצרפתית, מתורגם, עברית צחה' מצרפתית (הקבלה, עמ' 15—16), — כאילו הספר, פרדס רמונים' מיקרי-המצאות הוא ואי-אפשר היה להביא את הדברים במקורם העברי! — וכך הולך לאבוד על-ידי התרשלותו של המתרגם גם היתרון הגדול האחד, שיש לספר עברי ב, חכמת ישראל' על ספרים לועזיים במקצוע זה: מה שהספר העברי יכול להביא את כל הציטאטים במקורם (כמו שעשה שפ"ר בתרגום, דברי ימי ישראל' של גרץ).

משונה ביחוד הטרנסקריפציה של המתרגם, כלומר, העתק המלות והשמות הזרים בכתב עברי, כאן הכל תלוי באוריגינאל המונח לפניו, אם הוא צרפתי נעשים, הקווארטודיצימאנים'

א"ח רוזנברג, שהיא אַנציקלופדיה מקראית גמורה. הספר הזה איצר בתוכו לא רק את שמות-העצם הפרטיים שבכ"ק, אלא גם כמה וכמה ענינים נוגעים להתרבות העתיקה של אבותינו בימ בית ראשון ושני: המאמרים, אישות, דת, בקורת כתבי-הקדש, דברי-הימים, דת, משה, היכל ה', חג, חמשה חומשי-תורה, חתונה ועוד ועוד. הן מוגי נראפיות קטנות ושלמות על הענינים היותר חשובים של הקלמורה החברתית והרוחנית העתיקה. ואף מר רוזנברג משתמש כמעט בכל מסקנותיהן של החקירות המדעיות החדשות. אבל—אף כאו נשאר החכם היהודי באמצע הדרך. ולא זה חסרונו, שאינו מסכים לדעותיהם של ווילהלמן ולחבריו, —אפשר להיות מתנגד לרוב שיטתו של ווילהלמן ולהשאיר איש מדע במלוא מיבן המלה, —אלא זה, שההשקפות הישנות משמשות בספרו בערכוביה עם החדשות. נקח, למשל, את הערך השני של הכרך השלישי, שיצא רק לפני שנה אחת (את הערך, הבל). אחרי שהביא מר רוזנברג את דעת האשורילוגים, כי, הבל הוא מן אבלי—בן באשורית, הוא מנסה לסתור דעה זו בטענה משונה כזו: מדוע קרא אדם אך לבנו השני בן ולא לקין, שהיה הראשון?—כאילו האשורילוגים מאמינים, שבאמת היה אדם הראשון בעולם והוא הויד בן שקרא לו בשם, הבל!—ולהלן באותו ערך הוא אומר: לדעת חז"ל חי הבל לא יותר מחמשים יום (ב"ר כ"א), אולם חכמי העמים משערים, כי נהרג כהיוותו [בן] מאה ועשרים ושמונה שנים. מענין היה לדעת, מי הם, חכמי העמים, היודעים בדיוק גדול כזה, כמה היו שנות חייו של הבל, ואחרי שלא נפרטו שנותיו במקרא, משתקקים היינו לדעת את המקורות האחרים, חוץ מן המקרא, שיש בשביל ולדותיו של הבל...

הסוף הפובליציסטי של הערך הזה, שאין מקום לו באַנציקלופדיה מדעית, גם-כן מופים מאד.

ואולם, עם כל החסרונות האלה, ספר חשוב הוא, איצר השמות ואין בספרותנו תמורתו. סוף סוף נותן הוא כמעט על כל ענין מקראי כל מה שיש עליו במקרא ובתלמוד ועל-פי רוב—גם מה שיש אצל חכמי העמים. והרצאתו אף היא פשוטה וישרה, אף-על-פי שאינה מדויקת ומדעית. החלק השלישי, שיצא בשנה שעברה, מגיע רק עד אות מ', כלומר עד חצי הספר לערך. מי יתן ויצליח מר רוזנברג לגמרו אחרי שירחיק את החסרונות

ר' יהודה ליב לאַנדסברג (באוונריה יש עדיין, לשמחתנו, רבנים כותכים ספרי-חכמה בלשון עברית). הרבה השערות ראיות להשמע יש ב, הקרי-לב' (ביחוד בחלקו השלישי והרביעי, שיצאו זה לא כבר) על רבנן דאגדתא, מרחצאות בני קדם, נירון קיסר, אלישע בן אבויה, רבי מאיר ועוד, וביחוד יש בו הרבה דברים נוגעים להיחס שבין היהדות והנצרות לכתותיה השונות ב"מ התנאים, אבל כל אלה אינם מאוחדים באחדות הרמונית אחת ואינם יוצאים מתוך כלל היסטורי קיים ומתמיד. על-כן ראויים הדברים להקרא, אבל לא יפעלו לעולם אותה הפעולה, שפעל, למשל, דור דור ודורשי' בשעתו.

הכרונולוגיה הביבלית של הרב חיים הירשנזון מוסדת היא בהשקפה ראשונה על שיטה שלמה. המחבר משתדל להוכיח, שאין דברי תורתנו הקדושה סותרים אף כחוט השערה (!) לאמרת חכמת הגיאולוגי (עמ' 15); והוא משיג את מטרתו השתדלותו זו על-ידי ההחלטה, שהיה אדם קדמון ושת קדמון, ושמוניהם אינם זמנים תולדותיים וכרונולוגיים, אשר יבואו במספר שנים' (עמ' 16), אבל דבר זה אינו מפריעהו מלחשוב, כי אדם השני (הוא אדם הראשון שבמקרא) ילד את שת השני (הוא שת סתם שבמקרא) כשהיה בן מאה ושלשים שנה, לחקור ולדרוש מתי יצא אברהם מחרן, מתי שלח את בני-קמורה, כמה ישבו בני-ישראל במצרים, מתי נעשה הענל, כמה נהג יהושע בנשיאות וכיוצא בזה... מר הירשנזון משתמש גם בדיעות, שהמציאה לנו האניפטולוגיה, גם במסקנותיה של האשורילוגיה, ויודע הוא גם לקרות פסוק שלא כצורתו ולהתנצל על זה בדברים מחודדים (עמ' 23—24), אבל דבר אחד אינו יודע: שעל-פי עצם מהותה אין ההיסטוריה העתיקה יכולה לעסוק בקביעת הכרונולוגיה של שליחת בני-קמורה או של מעשה הענל. בהשתייכות הכרונולוגיה של מלכי יהודה ושל מלכי ישראל אחר מר הירשנזון דברים של מעם, ואף מקומות בודדים אחרים מספרו ראויים לתשומת-לב, אך בכלל אין זה ספר מדעי למרות מה שהעתון האמריקני "The Modern Review" הדפיס עליו בקורת בשם: An epoch—making work...

גם סגנונו המבולבל של הספר והנהגתו הגרועה מאין כמוה עושים את קריאתו לעבודה קשה. הרבה יותר מדעי משני אלה הוא הספר, איצר השמות אשר בכ"ק של

הקודש עצמם מוצאים אותם, למשל, במעשיהם של דוד ושלמה ועוד. ידיו של מר יעבץ, בתור אורתודוכס גמור, אסורות בכבלי המסורת לא רק בחלק הראשון מספרו; אבל במרה שספרו זה מתרחק מתקופת כתבי-הקודש, שחלילה ליהודי אדוק לשנות אפילו קיצו של יו"ד מן הכתוב בהם, ומתקרב להתלמוד, שבו יש למצוא חלוקי-דעות בין חכמי השונים ובו מותר כבר למצוא חלופי-גרסאות. מתגבר התלמוד שבמר יעבץ על האדוק שבו. בשני החלקים האחרונים, שיצאו עד עתה, עוסק מר יעבץ כבר בתקופת המשנה, כלומר, בסיף ימי הבית השני ובתחלת ימי ההגמוניה של התנאים, שנות-הכתורת של פעולתם היתה — המשנה בחתומה. אחרי שמר יעבץ אינו קורא יוניות ורומיות ואינו בקי בספרות הלועזית-הנכרית העצומה, שיש בכל הנוגע לתקופת שלטון הרומיים ביהודה ולראשית צמיחת הנצרות, על-כרחו לקה צד זה שבספרו. דוגמא אחת מהרבה: על השאלה, מי היו ה"מינים" שבתלמוד, יש ספרות רחבה מאין כמוה, אבל מר יעבץ (ח"ו, עמ' 89—90, הערה 13) מסתפק בהרצאת דעתו של ר' נחמן קרוכמאל, כאילו אין בזה עוד שום טפק... ולעומת זה, אחרי שמר יעבץ הוא בקי גדול בספרותנו העתיקה ועולה על גרץ כבר בזה בלבד, שבא אחריו, הוא מוסף ומחדש הרבה בכל הנוגע להחיים הפנימיים של עמנו בתקופת התנאים ובכל הנוגע לתכונתם ושימותיהם של גדולי התנאים; וההוספות והחדושים הללו כלולים בהערות שבשולי הספר ואף ב, מוצא דבר' שבסוף הספר (מעין Noten של גרץ). ואולם אף כאן מביאות אותו האדיקות היתרה והתשוקה להצדיק כל מאמר תלמודי וכל מדרש פליאה' להשערות משונות (עיי', למשל מוצא דבר', ג': מנחם ואלעזר בדברי רבותינו, ח"ה, עמ' 196—199, שבו נעשה, ארחמי' לאגריפס ו.ארימי' לגסיס פלורוס!). אבל גרועה מזה היא—האפולוגיה המופלגת והעוברת כל גבול—שאנו מוצאים בדברי יעבץ בכל הנוגע לכל תנא ותנא ולכל מעשה ומעשה של כל תנא ותנא, כאילו היו התנאים מלאכים גמורים, שאינם עלולים לא לחטא ולא למעות ולא למשגה... כאן הוא יעבץ אפיפיורי יותר מן האפיפיור עצמו; התלמוד אינו חושב את התנאים למלאכים ואינו מכסה על חסרונותיהם של כמה מהם, —מה שבאמת אינו נורע מכבודם כלום, כי מעליתיהם טרובות מחסרונותיהם לאין ערך. דוגמאות אחדות: את קפדנותו

האמורים למעלה מחלקיו הבאים, ואז יהיה בלי ספק ספר הגון, שימלא חסרון מורגש בספרותנו, ש, אוצר ישראל' האמריקני אינו ממלאהו.

יוליוס ליפפערט: תולדות השלמת האדם. תרגום דוד פרישמן אן. הוצאת, אחיאסף. כרך רביעי, חלק ששי—ווארשא תרס"ח; חלק שביעי—ווארשא תרס"ט.

עם הכרך הזה נשלם הספר הגדול על הקולטורה האנושית, שהתחילה חברת, אחיאסף' להוציא לפני חמש עשרה שנה, לדבר בפרטות על ספרו של ליפפערט אי-אפשר, כמוכן, ברשימה ביבליוגרפית קצרה. אחת אפשר רק לומר, כי אף-על-פי שהספר הזה נתישן כבר בכמה מהשקפותיו, אי-אפשר לאדם משכיל שלא לקרותו ו שלא לשים אליו לב. על-כן יש לשמוח על שהתרגום העברי נגמר כולו ולפני קוראנו מונח ספר רב-כמות ורב-איכות כזה בצורתו השלמה.

בכרך האחרון יש כמה וכמה פרקים נוגעים בשאלות היהדות (המילה, קמיעות, כהנים, אמונת המשיח, פרושים וצדוקים, נזירים, סנופים, מלקות, גיהנום ועוד), שיש בהם ענין וחפץ לכל קורא עברי; ואף-על-פי שעל רוב הענינים האלה מדבר ליפפערט כנכרי, שיש לו רק ידיעה שטחית בהתפתחות הפנימית של היהדות, ורק על-פי השוואה חיצונית לעניני שאר הדתות הוא שופט על עניני האמונה הישראלית, עם כל זה ראוי לכל יהודי משכיל להתבונן אף להשוואה זו, כי לפעמים יש בה תורה שלמה.

תרגומו של מר פרישמן הוא קל ונוח להבין, אלא שלפעמים הקריב מר פרישמן את הדיוק לקרבן על מזבח הקלות.

ואב יעבץ: ספר תולדות ישראל. מתוקן על-פי המקורות הראשונים. חלק חמשי—מראשית שלטון הורדוס עד אחר חורבן בית שני. קראקא תרס"ד; חלק ששי—מראשית נשיאות ר' יוחנן בן זכי עד אחרית ר' יהודה נשיאה. קראקא תרס"ז.

על החלק הראשון של הספר רב-הכמות הזה דבר ב, השלח' רמ"ל ליליענ-בלום במאמרו, ראשית תולדות ישראל' (השלח, כרך א', עמ' 167—177 וגם 364—371), שבו הראה, כמה מנדנציווי הוא מר יעבץ בהשתדלותו לאמת ולקיים את כל המסיפר בתורה בתור עובדות היסטוריות ולהרחיק מעל גדול-האומה אפילו את הכתמים היותר קלים, שכתבי-

חדשים ע"י החברה ההיסטורית-האתנוגרפית. ראפית. העורך: ש. דובנוב. כרך ראשון. חוברות א' וב'. ס"ט פטרבורג (ת"ט).
 מצד אחד יוצא באשכנז Monats-schrift לחכמת ישראל, בצרפת—Revue des études juives, באנגליה — Quarterly Review ובאיטליה — Rivista israelitica; ומצד שני יוצאת ברוסיה Russkaya Starina, ובכך נצרכת גם ליהודי-רוסיה Еврейская старина ... מר דובנוב, בתור סופר חי, שלא נחנק במקק הספרים העתיקים, ידע לפחת רוח-חיים אפילו במאסף מדעי-גמור זה, והמאמרים, שנדפסו בכרך הראשון של קדמוניות-ישראל, עולים ב,חינוניות על אלה, הנדפסים עתה ברוכ המאספים הלועזיים המקדשים לקדמוניות ישראליות. מאמרו של דובנוב על הלשון המדוברת והספרות העממית של יהודי פולין וליטא במאה ה'טו' ובתחלת המאה ה'טז', וכן גם מאמרו של גאלאנט: אם חכרו היהודים את בתי-התפלה הפראבוסלביים באוקריינה?—יש להם לא ערך מדעי בלבד, ואלמלי הרשה לי המקום הצר של רשימה כיב-ליוגראפית, הייתי מוכיח, שנתאמת כאן הפתגם: Der Wunsch ist Vater des Ge. dankens ... ערך חיוני יש גם למאמר המצוין של א. קצנלסון, מענוייה של העדה המוסקבאית' ושל ספר-הזכרון על התנועה המכוונת כלפי היהודים ברוסיה בשנות 1881—1882, שפרסם מר ש. דובנוב. הדברים לא נאמרו בפירוש, אך מורגשים הם בכל המאמרים המנויים: כשם שצפה צונץ בשעתו לזכוי היהודים באשכנז, שיבוא עלידי חכמת-ישראל, כך מצפים אחרים מראשי העובדים במאסף שלפנינו, שעבודתם המדעית תביא לשחרור היהודים ברוסיה. אבל צריך להודות, שאף המאמרים המדעיים, שאין להם יחס ישיר אל החיים ההויים, למשל: הלחשים על עין הרע' של אנ-סקי, החידות והשאלות של ילדי החדרים הישראלים בליטא של ביילין, מן העבר של רחוב היהודים בלוב' של מאיר באלאבאן, ר' לוי יצחק מברדיטשוב' של שאהור' דצקי ועוד, ואפילו התעוררות היבשות של הארכיונים, כל אלה מלאים כאן רוח-חיים הרבה יותר מכמאספים המקדשים לחקירת תולדות-ישראל, שמוציאים יהודי-המערב, אף-על-פי שהמאסף שלפנינו מונבל הוא יותר בפרוגראמה שלו: הוא (עוסק רק בדברי ימי ישראל ברוסיה, ואך בבקורת-ספרים יש מקום לדבר גם על ההיסטוריה

של שמאי, שהתלמוד עצמו מטעים אותה בתור חסרונו העיקרי, משתדל יעבץ לעשות רק לקיצור-אף—ולא יותר (ח"ה, עמ' 53—54); ומעשה משונה של אדוק קיצוני, שעשה שמאי כשילדה כלתו בן בסוכות: מה שהסיר מעל למטתה של הילדת את קורת-הבית ושם סכך במקומה (פיחת את המעויבה וסיכך) כדי שלא ישכב התינוק ב'י'ומו חוץ לסוכה (סיכה, ב' ח').—מספר מר יעבץ בנחת-רוח מיוחדת (ח"ה, עמ' 52), על ברכת המינים, שמוכנת היא אם נשקיף עליה מתוך נקודת-השקפה היסטורית, אומר מר יעבץ, ששמואל הקטן, שתקן אותה, לא הזכיר בה את זכר דעות המינים, באשר הן, לרעה, ולא שטם אותם על מחשבות לבם' (ח"ו, עמ' 97—98), בעוד שדי לקרוא את הנוסחאות, הבבלי והירושלמי, של ברכת המינים, שנדפסו מחדש על-ידי G. Dalman, Messianische Texte aus der nachkanonischen jüdischen Litteratur (SS. 20, 23), כדי לראות, שההפך מזה היא האמת. וכדי להראות את רוממות המוסרית של שמואל הקטן מביא יעבץ את פתגמו המקראי: בנפול אויבך אל תשמה; אבל הוא שוכח להביא את סוף הפסוק כמו שהוא מובא באבות (ה', י"ט): פן יראה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו',—מה שמתאים יותר לחכונתו של מתקן ברכת-המינים' הקשה ... אני חוזר על דברי: בימים הקשים, שעברו על ישראל אחרי החורבן השני, אין לחשוב את ברכת-המינים' ואת התשוקה, שלא ישיב ה' אפו' מעל האויב האכזרי, לסימן של מדות רעות; אבל קודם כל דורשת ההיסטוריה אמת עובדותית.

כי סופר היסטורי ימסור את הספור בדבר, המחלוקת על, תנור של עכנאי' עם, כותלי בית-המדרש' שנשו ועם, אמת-המים' שחורה לאחוריה ועם בת-הקול שיצאה לא בתור אנדה יפה ומפליאה, אלא בתור, דברי-זכרונות' (עמ' 50),—לא פללנו, אפילו אם סופר היסטורי זה יהיה אורתודוכס, כיעבץ, אבל למרות כל החסרונות הללו, תולדות ישראל' של יעבץ הוא ספר, שכל עוסק בתקופה התלמודית ובתקופות שאחריה לא יהא יכול לעבור עליו בלי קריאה, אף אם לא יסכים לרוחו הכללי ולהרבה ממסקנותיו.

Еврейская старина: Трехмѣсячникъ еврейскаго историка-этнографическаго общества, издаваемый подъ редакціей С. М. Дубнова. Томъ I (выпуски I и II). С.-Петербургъ 1909, (קדמוניות-ישראל, מאסף יוצא אחת לשלושה)

ואולם, הוצאת המאסף שלפנינו בלשון רוסית היא חטא גדול עוד מצד אחד. חכמת-ישראל צריכה לאחד אותנו ולא לחלק אותנו. היא צריכה לאחד, לכל הפחות, את המנהיגים הרוחניים של היהדות שבכל הארצות. כי מה נשאר לנו בגלותנו חוץ מן התרבות הלאומית הרוחנית? ואם מוציאים מאסף לחכמת-ישראל באשכנזית, בצרפתית, באנגלית, ואפילו באיטלקית, אפשר עוד לקוות, שיקראוהו חכמי-ישראל שבארצות שונות. סוף סוף מלומד ראוי לשם זה אי-אפשר לו בלי ידיעת שלש או ארבע הלשונות הקולטוריות הללו. אבל מי מן המלומדים מחויב לדעת רוסית חוץ מיהודי-רוסיה? והיוצא מזה הוא—שמאסף מדעי-ישראלי, היוצא רוסית, אינו נקרא עלי-ידי אנשים כהרר לווינסקי מהילדסהיים, הדיד עפנשטיין מברזין, הפרופ' קרויס מווינא, הפרופ' שכטר מניו-יורק, שכל אחד מהם הכנים ויכול להכניס הרבה אבנים שלמות לבנין ההיסטוריה הישראלית ברוסיה ופילין. וגורלו של מאסף כזה יהיה סוף סוף כגורלו של המאסף Magyar zsidó Szenle, שמוציאים יהודי אוגונאריה בלשונם, שאף אותה אין חכם יהודי מחוץ לאוגונאריה מחויב לדעת. כל מה שנדפס במאספים כאלה הולך לאבוד בשביל כל חכמי ישראל הדרים מחוץ לגבולה של המדינה, שבה נדברת הלשון האוגונאריה או הרוסית, מאסף מדעי-ישראלי בלשון רוסית, יהיה גם השוב שבטובים (מאספו של מר דובנוב טוב הוא באמת, אם נשפטהו לפי הפרונראמה שלו ולפי מצבה של חכמת-ישראל ברוסיה), אינו יכול להביא לידי תגבורת ההכרה הלאומית, מפני שהוא מביא לידי פירוד, כלומר, מפני שהוא מתחם תחומים אף בחכמת-ישראל, שעד עתה לא היו הגבולים המדיניים של הממלכות השונות מעכבים בעדה, ודובנוב, הלאומי הנמרז, כדאי שישים את לבו לדבר הזה.

איש עברי.

הישראלית בשאר ארצות). על כל זה יש להכיר תודה לכשרונו הסדרני והערני של מר דובנוב.

אבל...

אם היתה עוד תקוה אחת בלבנו, שכנסת-ישראל שברוסיה לא תלך בדרכיהם של יהודי-המערב, אף היא הולכת ונכזבת... אם מוציאים ברוסית עתונים מעין "Рассвет", "Восток", "Восточный мир"—הרי אין צועקים על ההכרח, יש יהודים משכילים, שאינם מבינים עברית (ואף ז'רגון הם קוראים בקושי). וכדי שיהיה להם מזון רוחני לאומי מן ההכרח הוא להסביר להם את עניני היהדות בלשון שהם מבינים אותה וקוראים בה. ואולם המאספים המדעיים הגמורים הרי אינם יוצאים בשביל היהודים המשכילים סתם; הם מכונים לחכמי-ישראל או, לכל הפחות, לאלה שמוציאים ענין וחפץ בחקירות מפורטות (לא כלליות, שיכולות לבוא גם בירחון "Всп, мир", בחכמת-ישראל; וחכמים כאלה מן ההכרח הוא להם שידעו עברית; חכם עוסק בחכמת-ישראל, שאינו יודע עברית, אינו ראוי לשמו, ובשביל חכמים כאלה—מאסף מדעי גמור יוצא ברוסית למה הוא?

אבל—הרי ה,מונאטסשריפט', הרי ה,ריווי', הרי ה,ריוויסמא'. כן, אך, ראשית, על הראשונים אנו מצמצעים ואתם באים להוסיף עליהם. ושנית, ברוסיה, תודה לאל, עדיין מרובים היודעים לכתוב עברית ולא רק לקרוא עברית. הרי מאמרו של הורודצקי היה יכול להדפס עברית ביתר זכות משנדפס רוסית. או מי מאלה, שאינם יודעים עברית, מצמצמים ב,פנקס המדינה של ועד הקהלות הראשיות במדינת ליטא, שנתן בתור הוספה למאסף שלפנינו, ולתרגומו הרוסי של הדיד י. טובים ולהתקדמה וההערות הרוסיות של מר דובנוב, ששניהם כותבים עברית בנקל?—מי שאינו חוקר אינו מצטריך לפנקסים, והחוקר בעיני היהדות מוכרח לדעת עברית.

לשאלת-„לאן“?

(צדור מכתבים)

(מכתב שביעי*)

ידידתי!

זה ימים רבים בקשתי להביע לך את דעתי על בקשת-האלהים העברית. סבות שינויות מנעוני עד עתה מלמלא את בקשתך; עתה אני עושה אותה בחפץ-לב. אבל, ידידתי, עד שאנש אל השאלה המעסקת אותך, כנראה, ביחוד, — אל השאלה על בקשת-האלהים העברית, מוצא אני לנכון לנגוע קצת בשאלה על בקשת-האלהים בכלל, בתור חזיון אנושי, שהוא משותף לכל בני-האדם בכל הזמנים ובכל הדורות. כי לבקשת-האלהים העברית אפשר שתהיה זכות-הקיום רק אם יסודותיה ומניעיה העיקריים יהיו אנושיים — כלליים; כלומר: אם האדם שבנו יבקש את האלהים העבריים. ודבר שאין צריך לאמרו הוא, שבקשת-האלהים יכולה להיות וצריכה להיות תכלית בפני-עצמה, אבל בשום אופן שבעולם אינה צריכה לשמש אמצעי לשום תכלית שתהיה, ותהא תכלית זו אפילו היותר רצויה, מדברים, למשל, על בקשת-אלהים לשם שמירת הלאומיות העברית, לשם קיום-הלאום המתמיטט, לשם שמירת הלאומיות! הוי, ידידתי, הרבה קרבנות מחים אנו מקריבים יום-יום, לצורך ושלא לצורך, על מובנה הלאומיות, אבל את האלהים — אל נא! אל נא נחלל את האלהים; אל נא נסחר בו. האלהים יכול וצריך להיות תכלית בפני-עצמה; ומי שמבקש צריך לבקשו לשם עצמו, ורק לשם עצמו, בלי שום כוונות ופניות אחרות, תהיינה איוו שתהיינה, אל קנא הוא אלהים; ומי שיש לו, אלהים אחרים, על פניו, ומכל-שכן מי שרוצה לשעבד אותו לעבודת, אלהים אחרים, — הרי הוא מסתיר את פניו ממנו ומסלק את שכינתו מעליו. בקשת-אלהים בכלל יכולה, איפוא, להיות תכלית בפני-עצמה, תכלית יפה ורמה וקדושה, או — לא כלום! וגם בקשת-האלהים העברית ראויה היא למפל בה רק עד כמה שהיא לה, מבקשים, מטה: ותכלית בפני עצמה, עד כמה שהם מבקשים את האלהים בשביל, אלהותו, לשם עצמו. —

ובכן, אי-אלו הם מניעיה העיקריים של בקשת-האלהים בכלל?
קודם כל, צריך להבדיל הברל עיקרי בין בקשת-האלהים מצד השכל ובין בקשת-האלהים מצד הלב. אלו הן שתי רשויות, שכל אחת מהן היא עולם בפני-עצמו, ולפעמים הן גם סותרות זו את זו ומה שהאחת בונה השניה סותרת. השכל מבקש את האלהים על-פי דרכו שלו והלב — על-פי דרכו שלו; ופעמים שהדרך האחת מובילה אל האלהים והדרך השניה — אל השטן.

איך ובאיזה אופן מבקש השכל את האלהים? להשכל נצרך האלהים כדי שיהיה ציור-העולם, שהשכל מצייר, שלם ומלא ומוגבל ומסוים, ומושכל. למשל: העולם מצטייר בשכלנו בתור שלשלת ארוכה של סבות ומסובבים, חוק-ההסתבבות הוא אחד

מתנאי-המחשבה שלנו: אין אנו יכולים לצייר לנו את ה'עולם' וולתו כלל; אין אנו יכולים לצייר לנו עצם, שלא קדמה לו איוו סבה שגרמה למציאותו, והעיקר—אין הנמצאים נעשים 'עולם',—חמיכה אחת, ששולמים בה חוקים ידועים וסדר ידוע,—אלא עלידי חוק-ההסתבכות. כל דבר, בתור מסובב, יש לו סבה, שקדמה לו וגרמה למציאותו; והסבה עצמה, מתוך שגם היא כשהיא לעצמה אינה אלא מסובב, בהכרח שקדמה לה סבה אחרת, שגרמה אף להויתה. וכן עד אין סוף. אבל שכלו של האדם אינו יכול לצייר לעצמו 'אין-סוף', שהוא הולך ונמשך בלי גבול זמני או מקומי. השכל שואף על-פי עצם תכונתו אל ה'שלמות', כלומר, הוא מתניע לתפוס את ה'עולם' כולו בפעם אחת ב'גמירותו' וב'שלמותו'. הוא שואף לצייר לעצמו את העולם בתור דבר 'שלם' ומוגבל ומסוים במצוי. סבתה של א' היא ב', של ב'—ג', של ג'—ד'; אבל, אם כן, הרי הולך הדבר ונמשך עד אין סוף וגבול! בהכרח שיש איוו סבה ראשונה, המשמשת התחלה לאותה שלשלת ארוכה של סבות ומסובבים, שאנו קורין לה 'עולם', ושהיא—סבה זו—עצמה לא קדמה לה שום סבה אחרת, שהולידה אותה, אלא היא הולידה את עצמה, ובאופן זה אינה המשיך השלשלת, אלא התחלתה. והו מושג האלהים בתור סבה ראשונה, שהולידה והביאה ל'עולם' את כל הנמצאים האלהים עצמו. קדמון הוא ואין לו ראשית ואין לו תכלית.

אז: אין בעולם שום עצם בלתי-מותנה, שהוא קיים כשהוא לעצמו בהכרחיות עצמית, אלא הכל מותנה, ואין העולם כולו אלא שלשלת ארוכה של עצמים, שהם מותנים זה מזה ומתנים זה את זה. וגם שלשלת זו, או, בלשונו של קאנט, 'שורה' זו, הולכת ונמשכת, כמובן, עד אין סוף. ואף כאן שואף השכל לתפוס את העולם בפעם אחת ב'שלמותו' ו'גמירותו', בתור אחדות ויחידות; ועל-פי תכונתו הוא מבקש בעל-כרחו את הבלתי-מותנה, שיש לו קיום עצמי-מוכרח ואינו תלוי במציאותו של איוו נמצא אחר בעולם, אלא הוא מתנה את מציאותם של כל הנמצאים. בלתי-מותנה זה—הוא האלהים, הרי מושג האלהות בתור עצם בלתי-מותנה ונצחי ומוכרח, המתנה את מציאותם של כל הנמצאים שבעולם, שקיומם מותנה וכמובן זה—הוא מקרי.

מובן הדבר, שבקשת-האלהים מצד השכל בעל-כרחו תשאר תמיד רק בקשה בלבד. בדרך זו אין למצוא את האלהים, —אפשר רק לבקשו. ובאמת: מאחר שחוק-ההסתבכות, למשל, הוא תנאי-מוקדם של אופן-מחשבתנו ואין אנו יכולים לצייר לנו במחשבתנו שום עצם, שלא תהא לו סבה, שקדמה לו והולידה אותו והביאה אותו לאויר העולם, הרי מובן הדבר, שאם גם נמצא איוו, סבה ראשונה, נהיה מיכרחים עלידי חוקי-המחשבה שלנו, שאין אנו יכולים בשום אופן להשתחרר מהם, לבקש, סבה ראשונה אחרת, שקדמה לו שמצאנו והולידה אותה. יתר על כן: אילו יצויר הדבר, שנמצא איוו עצם, שאין לו סבה ושהוא סבת-עצמו, הרי היה עצם משונה זה מכנים ערבויה, שלא היינו מוצאים בה את ידינו ואת רגלינו, לתוך סדר-עולמנו ומהלך-מחשבותינו. איוו מקום היינו מקצים לעצם זה? בתוך העולם?—אבל הרי ה'עולם' אינו אלא מושג כל הנמצאים בחבורם והתקשרותם זה לזה, —חבור והתקשרות, שהם מיוסדים על ההסתבכות השולמת ב'עולם'; שהרי וולת ההסתבכות אין במציאות, 'עולם' כלל. מחוץ לעולם?—אבל הרי אי-אפשר לנו לצייר לעצמנו איוו עצם, שהוא נמצא מחוץ להעולם, מאחר שהעולם הוא מושג הכולל בתוכו את כל המציאות כולה ואת כל הנמצאים כולם. ולפיכך חושב קאנט את מושג-האלהים בין ה'אידיאות', שניתנו לנו לבקשן, לשאוף אליהן, אבל הן עצמן אינן נתונות לנו (1). מכל האמור יוצא ברור,

(1) בלשונו: Die Ideen sind uns aufgegeben, aber nicht gegeben.

שבקשת-האלהים של השכל מוכרחת היא, על-פי עצם טבעה, להשאר בקשה נצחית ושכאופן זה אין למצוא את האלהים, —אפשר רק לבקשו¹).

אבל, ידירתי, השכל אינו אלא אחד מכחות-הנפש של האדם. מלבד השכל שולטים בנפשנו יבחינו כחות אחרים, אחרים לגמרי, —כחות מרובים ושונים, שהם פועלים בנו על-פי חוקיהם שלהם ועל-פי טבעם שלהם, והם שונים הם לגמרי מאותם של השכל. שלטון השכל או שלטון שאר הכחות שבנפש —מי משניהם עדיף? על שאלה זו יש להשיב רק בשאלה אחרת: מי יורה, מי ידון? מי יכריע במחלוקת זו? כדי להכריע, צריך שתהיה איוו אינסמאנציה גדולה על השכל ושאר הכחות גם יחד, צריך שיהיה איוו כח עליון, שבעל-הדין נשמעים אליו ומודים בסמכותו. היכן היא אינסמאנציה כזו? נשארים, איפוא, בעל-הדין עצמם: השכל ושאר כחות-הנפש. מובן הדבר, שהשכל אינו יכול לוותר בשום אופן על ממשלתו, על אופן-תפיסתו את העולם והחיים, מן המעם הפשוט, שהשכל מוכרח הוא לתפוס את העולם ואת החיים על-פי צורות-ההכרה שלו ואינו יכול לתפוס באופן אחר כלל. אילמלא כן, היה פוסק מלהיות מה שהוא: שכל. השכל אפשר לו להשיג ולתפוס את העולם ואת החיים רק באמצעות המכשירים הנמצאים ברשותו שלו, ברשות השכל. אחרת אי-אפשר לו, כשם שאי-אפשר לו לאדם לשמוע בעיניו ולראות באוזניו, אף-על-פי שמסוגל הוא על-פי טבעו גם לראות וגם לשמוע, כך אי-אפשר לו לאדם להרגיש² באמצעות שכלו. מה שהשכל יכול להשיג הוא —שיש כחות אחרים בנפש האדם, שהם משיגים את העולא ואת החיים באופן אחר ושונה מן האופן, שבו הוא, השכל משיג את אלה. וכי יש ממש באופן זה של השגת העולם והחיים? על שאלה זו יכול השכל, לכל היותר, להשיב: איני יודע; אני איני יכול לצייר לי את העולם באופן, שבו מציירים אותו לעצמם שאר כחות-הנפש; אבל מי יודע, איוו הדרך תשכון האמת?... וכן גם שאר הכחות. הם אינם יכולים לוותר על אופן התפיסה וההשגה, שהם תופסים ומשיגים את העולם ואת החיים, מפני שאחרת ובאופן אחר אינם יכולים לתפוס ולהשיג; אבל אין מן ההכרח, שיכחישו ויבטלו דוקא את אופן-ההשגה, שהשכל משיג את העולם ואת החיים... אין מן ההכרח, —אבל פעמים ששאר הכחות, זולת השכל, רוצים להיות מושלים-יחידים בנפש, והעיקר —פעמים שהם מאמינים בזכותם להיות מושלים-יחידים; ופעמים שהשכל שואף להיות שליט יחיד בנפש, והעיקר —פעמים שהוא מאמין בזכותו להיות שליט יחיד. —והמלחמה נטושה...

על כל פנים, ידירתי, יש בקשת-אלהים של השכל ויש בקשת-אלהים של שאר כחות-הנפש, או —כדי להשתמש בכטוי יותר מורגל ומקובל —יש גם בקשת-אלהים של הלב. מה טיבה של בקשת-האלהים מן המין השני?

בחוש דק ועמוק וקולע אל התמצית הבין והרגיש נישט שה את הדבר הזה בשעה שכתב בספרו *Also Sprach Zarathustra* („כה אמר סרתוסטרא“) בפרק: *Von den Hinterweltlern* („על הדורשים מאחרי העולם“) את הדברים האלה, שאני מביאם בתרגומי של דוד פרישמן: „מכאוב הוא וקוצר-יד —רק אלה בראו את כל העולמות אשר מאחורינו; וגם זה הרמיון הקצר על דבר האושר, אשר ידענו רק הכואב מכל כואב“. נישט שה ידע והכיר היטב את עצמו: מנפשו חוזה זאת. אמנם, בקצת אירוניה כתב

¹ „איוו עצם, שאין לו סבה ושהוא סבת עצמו“, אי-אפשר לנו לתפוס אותו בשכלנו הנמיוני (האמפירי), אבל אפשר להשיג אותו בשכלנו המושכל (האינטליגנציה), בתבונתנו הטהורה. שהרי אילמלא היתה „סבה ראשונה“ זו מצויה לא בתוך העולם ולא מחוץ לעולם ולא היתה מצויה גם כנו (ב„אפינו המושכל“) לא היתה אפשרות גם לבקשה ועיין „הדות ואנושיות“ לד"ר י. קלוזנר, עמ' 14—41 (המערבת).

² משתמש אני כאן במלת „הרגשה“ רק מפני שאין לי מלה אחרת, יותר מכוננת, לסמן בה את אופן-הפעולה של שאר הכחות השולטים בנפשנו זולת השכל. מסירת מודעה זו יש לה ענין גם להרבה כטויים אחרים, „זאני משתמש בהם במכתבי זה.

נימשה את הדברים המובאים, לאמר: הרי לכם מקורם של כל אותן הדינמטער-וועלטען... אבל, ידירתי, בטוח אני, שבשהעמיק נימשה להסתכל בתוך פנימיות נפשו ולהתבונן אל הנעשה בתוכה, ניכח, שגם פרפורי-הנפש שלו ושאיפותיו שלו ואפילו האדם העליון עצמו — זה סמל היכולת והכח, — רק יסורים וחוסר-יכולת הולידו אותם. —

כן, ידירתי, יסורים וחוסר-יכולת הם בעיקרם שהולידו תמיד ושמולידים גם עתה את הדינמטער-וועלטען המרובות והשונות, שיצרה ויוצרת לה האנושיות חדשות לבקרים, ואת בקשת-האלהים של הלב בצורותיה המרובות והשונות.

האדם מבקש את אלהים בעיקר משום שהוא מעונה וסובל וחלש. משום שהוא רפה-כח במלחמתו התמידית, שאינה פוסקת אף רגע, עם כחות-הטבע השונים, עם אלה שמחוצה לו ועם אלה שבגופו ונפשו פנימה, משום שהוא חסר-יכולת ורצונו ושאיפותיו מוגבלים בגבולות טבעיים, שאין האדם יכול לעבור עליהם, משום שעל פתח-גן-עדנו מתהפך להט החרב הגדולה, אשר לא תדע רחם... קשה וכבדה היא מלחמת האדם על קיומו, ביחוד בתקופה הקדומה של ההיסטוריה, אכזרים ועורים הם כחות-הטבע, שבהם הוא נלחם, והנפש כל-כך משתוקקת לאושר והיא כל-כך מואסת ביסורים, והנצחון נצרך ומאווה היא עד מאד, — והאדם מבקש לו עז, מבקש את האלהים, שהוא כל-יכול ואין דבר אשר יפלא ממנו... ופעמים שהאדם אינו על-פי מונו מן המאמינים כלל וכלל, אבל מפני שצרות ויסורים ומחלות באו עליו, והוא משתוקק לחיים, והוא מתאוה לאושר, והוא ירא את המות, והוא מפחד מפני היסורים, — לפיכך הוא רוצה להאמין, שישועה והצלה אפשריות הן, שהחיים והאושר, אשר להם כמה נפשו, אינם בגדר הנמנע ושיש כח עליון על כל עליון, שהוא כל-יכול ובידו להושיע, — והוא מבקש בלבו את האלהים, אף-על-פי ששכלו רחוק ממנו.

האדם מבקש את האלהים, על-פי רוב, כדי להתחנן לפניו, כדי לבקש את עזרתו; אבל פעמים שהאדם מבקש את האלהים כדי להתמרמר עליו, כדי לזעוק עליו חמס... כלום אפשר הדבר להיות איוב בלי אמונה-באלהים, ולפחות, בלי בקשת-אלהים? הניעי בעצמך, ידירתי: אדם חולה מחלה גופנית או נפשית, מחלה שאין לה רפואה, והוא הולך למות למרות רצונו על לא חמס בכפו; או — מה שגרוע מזה, גם מות לא ימות, אלא סופו לסבול ימים רבים יסורים קשים ומרים ממות על לא חמס בכפו, — ונפשו מתמרמרת וצווקת מעצמת מכאוביה: מדוע? על מי הוא מתמרמר, על מי הוא יכול להתמרמר? על כחות-הטבע העורים, הפועלים את פעולתם בהכרחיות מוכנית על-פי חוקי-ברזל, שאינם עלולים להשתנות? והם הלא אינם יודעים מה שהם עושים!... אבל נפשו מתמרמרת, יש לה צורך פנימי עמוק להתמרמר ולדרוש משפט, ולפיכך הוא מבקש בלבו את האלהים, אף-על-פי ששכלו רחוק ממנו. לא עזרה הוא מבקש מאלהים: כבר נתיאש מן הרחמים; אלא משפטים ידבר את האלהים, את ריבו יריב עם אלהים... ידירתי! אם יבוא יום והאדם יהיה כאלהים, וצרות ויסורים ומחלות יעברו מן הארץ, וחדלו חוסר-היכולת והחולשה, והיה האדם כל-יכול, — תעבור מן העולם גם בקשת האלהים מן המין האחרון: לא יהיה או צורך באלהים, כי הוא עצמו יהיה לאלהים. אבל היום ההוא, אם יבוא בכלל בזמן מן הזמנים, רחוק הוא מאתנו עד מאד, אבל לעת-עתה —

כל עוד שהאדם קטן ושפל, כל עוד שיסורים ומחלות וכל מיני פגעים רעים יש להם שליטה עליו, כל עוד שיש לרצונו ושאיפותיו מעצורים, שאין הוא יכול להתגבר עליהם, כל עוד שאינו כל-יכול, — לא תחדל גם בקשת-האלהים של הלב. וכי יש למצוא באופן זה את האלהים, או בקשה זו בעלי-כרח אף היא

בקשה נצחית? בנידון זה צריך להבדיל בין היחיד, הפרט, כשהוא לעצמו, ובין המין האנושי בכללו. להמין האנושי בכללו גם בקשת-האלהים של הלב היא רק בקשה נצחית: כמה פעמים כבר, נתגלה האלהים לבני-האדם, בכמה לשונות כבר דבר אליהם, כמה אמונות כבר עמדו להאנושיות, כמה נביאיה נבאו לה, והאנושיות עדיין תועה היא, מגששת באפלה ומבקשת את האלהים. אחרת היא בנוגע להיחיד: בשעה שהוא מבקש את האלהים בשכלו אי אפשר לו למצוא אותו מפני שהשכל מבקש את האלהים על-פי דרכו שלו ובמכשיריו שלו; אבל בשעה שהוא מבקש את האלהים בלבו אפשר שימצאו — מפני שהלב גם-כן מבקש את האלהים על-פי דרכו שלו ובמכשיריו שלו.

ידידתי! כשמדברים על בקשת-אלהים עברית הרי דברים אלו מכוונים — או צריכים להיות מכוונים — לבקשת-האלהים של הלב, כי בקשת-האלהים של השכל הרי אין לה ענין עם אלהי-עברים: יש לה ענין רק עם אלהי-העולם בלבד. ולהפך: הלב מבקש בעיקרו את האלהים האינדיווידואלי, המושל בחייו שלו... ואני מצייר לעצמי אפשרות של בקשת-אלהים עברית באופן זה:

אין לך בעולם עם סובל ומעונה ונדבא ונדרף, חסרי-כוח ואין-אונים, כעם ישראל. האגדה על היהודי הנצחי, הנודד מארץ לארץ ומעם לעם, תועה במרחבי-העולם ואינו מוצא מנוח לכף רגלו העיפה, המיאס בחייו המרים, המבקש את המות — ואינו, אינה אגדה בלבד, אלא היא מציאות ריאלי. זה אלפים שנה תועה עם ישראל בין העמים, נודד מארץ לארץ, מירדף על צוארו, ואינו מוצא מנוח לכף רגלו, אינו יכול לחיות כהוגן וגם למות אינו יכול, וחי הוא, לפעמים על אפו ועל חמתו, חיים, בלי-תוחלת, בלי אור-עינים, שהם קשים ומרים שבעתים ממות. כל הצרות והיסורים, שנמנו בפרשת-התוכחה ושלא נמנו בה, באו עליו כתומן — ואין מוצא, ואין מנוח, ואין מפלט, מובי-עמנו שבכל הדורות מתניעים ועמלים בכל כחם לפוצץ בראשם את החומה האיומה שנסגרנו בה ולצאת למרחב, אבל רק את ראשם הם מפוצצים אל הסלעים והכפים הנוראים — והחומה במקומה עומדת וככה או ככה עתה... וזכרת את, ידידתי, את האגדה העצובה על בני-אפרים, שדחקו את הקץ ויצאו ממצרים קודם זמנם — ונהרגו כולם? הוי, ידידתי, כמה בני-אפרים, שדחקו את הקץ והתאמצו בכל כחם לצאת מתוך הגלות, מתוך מצבנו המשונה, למרחב, נפלו במלחמתם חללים בכל הדורות ובכל הזמנים! סגר עלינו מדבר-חינו — ואין מוצא, ואין מפלט... היפלא, איפוא, אם היו קמים בתוכנו אנשים, שצער-האומה היה נעשה לצערם של הם ונשמת-האומה היתה משתזרת לתוך נשמתם שלהם ולבם היה דופק יחד עם דפיקת לב-האומה; ואם האנשים האלה היו מבקשים את האלהים העברי, נושאים עיניהם השמימה ושואלים: אם יש בקם אל וְלֹאֵל בקם נָחִיב? —

ואם האנשים האלה, לבם מת ואין עוד תפלה בשפתם ואינם מצפים עוד לישועה, אזלת ידם ואף אין תקוה עוד, ואינם יכולים, אפוא, להתחנן לפני ה' ולבקש ממנו עזרה, — הרי קול-אלהים עצמו מדבר אליהם:

יְרִמֹּה נָא אֲנִירֹף בְּנִגְדִי וְיִתְּבְעוּ אֶת עֲלֻבֹתִי,
אֶת עֲלֻבֹת כָּל הַדּוֹרוֹת מֵרָאשִׁים וְעַד סוֹפִם,
וַיּוֹצֵצוּ הַשָּׁמַיִם וְכִסְאִי בְּאֲנִירֹפִים.

כיהם הרי יכולים ומוכרחים הם הכרח פנימי להתמרמר על האלהים ולדבר אתו משפטים...

ידידתי! אילו היו קמים בתוכנו אנשים מבקשי-אלהים כאלה, הייתי אני הריאליסטי-החולם, כפי שאת מכנה אותי, הראשון להבין שאיפה כזו ולכבד אותה בלבי. אבל היכן הם מבקשי-האלהים ממין זה? ..

בְּיִשְׂרָאֵל

סוסתי.

מעשה נורא.

נמצא בתוך כתביו של ישראל-מטירף ונתגלגל ובא לרפוס על-ידי

מנדלי מוכר ספרים.

פרק עשרים ושלשה.

- מלבישים את ישראל לבוש בעל-מוכה ומרקיבים אותו על הסוקה.

מי שלא עף באויר כמותי, רוכב על מגרפה. לא טעם טעם נסיעה מימיו. טעם זה לא ניתן להאמר לא בכתב ולא בעל פה, כי רב הוא ומשונה מאד. ובכן הייתי מתפלל על דרכי בכוונה גדולה ואומר: רבנו של עולם! מה אני, העני ממעש, שנתעליתי מעל הארמה, אני בלבד, להיות פורח במרום כעוף שמים? הפריח נא גם את שאר בני אדם במרומים, אם לא את כלם, על-כל פנים מקצתם, למען אמתך, למען צדקתך, אל עליון! ואם כנפים לא נתת להם יעלו שמים על כנפי רוח ובמגרפות, יפרחו באויר בנעריהם ובזקניהם ובבתולותיהם, יטעמו בעצמם טעם פריחה זו וידעו!...

כמה שהייתי בדרכי, במרום, איני יודע, אלא את זו אני יודע, שהיינו פורחים בכנופיא זמן רב עד שבאנו לעמק עכור אחד בין הרים תלולים גבוהים בשמים, ועוד היום אימת העמק הזה עלי ובשרי נעשה חידודים חידודים כשאני מעלה אותו על דעתי. שמם הוא ונורא, וכל שיח וכל עשב לא עלו בו מעולם, אין שם אלא קיצים ואבני נגף בכל מקום, גם זוחלי עפר הרבה, נחשים ועקרכים, שם חיות רעות ועופות הדורסים, תנים ובנות יענה וינשופים משמיעים מתוך חוריהם תאניה ואניה, נהימה ואנקה, והאזנים תחרשנה מקולם. ריח רע של גפרית ושל עטרן נודף שם, עמודי אש וקיטור ואדים רעים עולים מן הארץ ומתפזרים לכל רוח. עמק זה בחרו להם השדים, פה מקום דירתם, מעמק עכור זה באים דרך נקרת צורים לתוך בקעה גדולה עזובה ושוממה, נחל של דיו שוטף שם, ועל שפתו חורשה של קולמוסים הרבה, מזה ומזה, שם לצים ואין מספר, מיני מויקים ברמות בני אדם, ושם ראיתי את סוסתי העלובה, הלצים השקוה מאותו הנחל ומבלו אותה שי מבילות ויצאה משם שחורה כלה, האשמדאי קבל את פני בעקימה שפתים משונה ואמר לי:

— זו לשכת סופרים שלי! נחל זה של דיו, שאתה רואה, היא קסתי, וחורשה של קנים על שפתו קולמוסי הם, אותם הומנתי בשביל אחיך, ישראל! הלבלרים שלי יהיו כותבים וכותבים עליהם עד שתכלה הדיו מתוך קסת זו והקולמוסים מתוך החורשה, ראה, קסת זו צינורות יוצאים ממנה למרחקי ארץ ושופעים דיו לתוך לשכות של סדרני עתונים ושל בני אדם ידועים, צינור זה, בסיון 999,999 שאתה נותן דעתך עליו אותה שעה, הולך לתוך קסת סדרנא של עתון דניפרוני. דיו כאן תהום רבה ולבלרים כחול הים!

שרק האשמדאי וחרדו ובאו אצלו לצים כדי זבוכים לרוב ועמדו בשורה, איש קולמוסו בידו וכובע של נייר בראשו.

—אלה הם הבלבלים שלי!—אמר לי האשמדאי, מראה עליהם באצבע ושחק. מיד הפך פניו להם לשאיל בשלומם כדרך שר צבא ואמר:
י —שלום לכם, נערים!

—שלום, שלום לאדון הרוחות הגדול!—ענו כלם ואמרו.

ולאחר שאילת שלום כנהוג התחיל האשמדאי בוחן אותם בעבודה—בהרמת יד ואגרוף, בחביטה ובעיטה, ולבסוף הרים קולו ואמר:

—ערכו הקולמיסים!... הטבילו!... כתתבתו!!

ושקדו הלצים ועשו מלאכתם וכתבו, ולכלם ענין אחד ודברים אחדים, קצתם היו ידיהם מרעידות ולכם דופק בחזקה בשנית הכתיבה, הללו היו מירונין לכתיבה, זה מקרוב באו לתוך המחנה ועדיין אינם רגילים בעבודה.

שוב שרק האשמדאי ובא אצלו רוח גדול ורם כענק, לבוש בגדי כהונתו וכנפים של עופות בראשו. האשמדאי העמיד אותנו איש לפני חברו ואמר:

— זה המוכיר שלי, האדון נבחן, וזה רבי ישראל הוא!

נבחן עקם את פניו עקימה משונה ולא כבדני אפילו בהבטה אחת. הוציא מילקוט הכתבים שבירו כתב אחד וקרא לפני האשמדאי:

— כבוד אפלתך האשמדאית, אדון הרוחות ומלאכי חבלה, נסיך גיא-צלמות, דוכים של שבעה מדורי גיהנום, איפרכוס, של סדום ועמורה וארכי-רועה של שעירים לעזאזל, הממונים שלנו, איתם השתדלנים ובעלי הטובות שבעיירות, מודיעים, שעל ידי השתדלותם הגדולה בכל מקום ובכל שעת הכושר עלתה לבסוף בידם, שטסקא של בשר לא תעבור ולא תתבטל מתוך היהודים.

— מודה אני לך, נבחן גדול, על בשורה טובה זו שהודעתני—אמר האשמדאי בשמחה לסופרו, הופך פניו לי ומסתכל בי ואומר—שומע אתה, ישראל? בשורה זו טובה מאד, אחיך, בני אומתך, הרי לא יאכלו בשר, דבר מן החי, ויהיו חולים ודווים כל ימיהם. ועד זה אני שמח. תפח רוחם וירקבו עצמיהם! ולא זו אף מעלה זו יש בטסקא של בשר—על ידה עומדים ומתקיימים אצלכם חברי שתדלנים וכנופיא של בעלי טובות, שנוטלים גדולה לעצמם ועושים בכם כרצונם; ממנה נמצא לכל הממונים שלי לחמם והם מתפרנסים בריוח, בנחת ובכבוד, היא ממציאה להריקנים שבכם ממון רב להוציאו על דברים, שאין מגלים אותם אלא לצנועים מבני בריתה, והיא סימן מיבהק לכם, שאם בתשלומי מסים וארנוניות אתם ובני המדינה שוים, נכדלים אתם מהם בהוצאת כסף מגנזי המלכות על צרכי הצבור, הם מכניסים ומוציאים על צרכיהם, ואתם מכניסים ואינכם מוציאים, ואם בטיב הארץ אין חלקכם בהם, אי אפשר שתהיו מסורים לה בכל לבכם ככל המונם, ודבר זה יתן פתחון פה לשוטינכם תמיד לקטרג עליכם, אתם וצרכי נפשכם תהיו מיטלים בשאלה עולמית אצל מנדיכם עד שיבוא אליהו, מי יתן והיה גורלם של כל באי עולם רע כל כך כגורלכם!... גדולים מעשי בעלי הטובות אצלכם וראוים הם לקבל שכר טוב!

נבחן חזר וקרא:

המתים במגפה של חלי-רע היו לרוב עניים מרודים, שלא מעמו טעם בשר הנמכר ביוקר, ובהשתדלות בעלי הטובות השער של בשר הולך ועולה מיום ליום.

— יישר כחם!—אמר האשמדאי—טסקא זו מודיעה כחה לעניי עם בשעת המגפה. וכורני, שבאחת העיירות קריתי מודעה רבה, מודבקה לכיתולי בית-המדרש. מודיעים שם גלוי לכל: היות שהחלי-רע מתרגש לבוא בעולם, בכן יהיו מרביים למען השם, באכילת בשר, ואפילו בימי האבל שלפני תשעה באב, וחותרים: דברי השבטקים

למובת אחינו בני ישראל. בשעת הקריאה לא פסקה חיובא מפי, היאך נותנים עצה על אכילת בשר ובעצמם מעלים עליו השער!... נבחן, קרא יוד.

פרחי כהונה של שתדלנים ובעלי מובות מרובים, מכל המעמדות שבעם הם, כלם מבקשים פרנסה ואין די כהונות למספרם הרב, אלא אם כן לכל משמש ממשמש בעל-טובה אחד יהיו מעמידים מאה משמשים חדשים, והם בעצמם ובתבונות כפיהם הרי ישתדלו להמציא מקורים נאמנים למחיתם ולכל צרכיהם, כמה מהם הרי זה הגישו דברים של מעם בענין זה, ואותם מסרתי לועד מיוחד מגדולי הרוחות הללו: שמחזאי ועזאל, אהורמיו והורמין בר לילית, בעל-זכוב ומרקולים, בוקיון ומוקיון, והם עסוקים עבשו באותו הענין... טירונין ללגיונות הלכרדים באו בזמן זה מאה אלף שלש מאות שלשים ושלשה, לפי שעה אינם בקיאים בעבודה והם מתלמדים בה אצל בעל-זכוב רבם... דיו השפיעו באותם הימים דרך הצינורות שבעה אלפים חמש מאות תשעים ותשע חביות ועשרון אחד ומחצה.

— לא יותר! — אמר האשמדאי תוהא ומעקם פיו, להודיע שאין רוחו נוחה מזה וכיון שנבחן פתח פיו והתחיל מסביר לו מעמו של דבר נדחף "ובא רוח אחד וכתבים בידו. רמו האשמדאי לנבחן סיפרו, שיקבל את הכתבים מאותו הרץ ויקראם לפניו.

— הכתבים הללו — אמר נבחן כשנסתכל בהם — אחד מרומיניה הוא, דיו מבקשים משם, לשלוח לשם דיו במהרה, ומבטיחים לשלוח מעתה גליונות מספר מכל כתבי-פלסתר לארכיון שלנו, וזה הכתב השני מאויסטריה היא, תתבשר נא אדוני — אמר נבחן בשמחה, מלבין שיניו, שיני כלב החרדות — הגמון פלוני דורש דיו רב בשביל העתון שלו ומבקש להמציא על ידו מדי חודש בחדשו מאה חביות דיו לכל הכותרים וכותבי פלסתר במדינה, שחזרו והחזיקו בכתבת שטנה כקדם, מזל טוב לך, אדוני, שר של חושך האיום והנורא! — יחיו עבדי ואוהבי הנאמנים! — אמר האשמדאי בדיצה וחדוה — בוא ונחזיק טובה לחביבים הללו, כל זמן שיש רוח באפם אכטח ולא אפחד. נבחן רחימאי, יש להוסיף בתוך הדיו מאותם סממנים: דם ומרה, ראש פתנים וארס של צפעונים, למאות ותולעים וחמת תנינים ודרקונים, כדי שתדא יפה יפה.

— סממנים הללו כבר נתתי בה מעצמי. ומאד נהנה אני שנהכוונתי לדעת רבי — אמר נבחן, כופף ראשו ומכשכש בזנבו לפני האשמדאי, והתחיל קורא לפניו שאר הכתבים — בכתב זה קול נהי נשמע ובקשת רחמים, בעל העתון הדניפרוני קובל לפנינו שקסתי נתיבשה. רבותי! — הוא בוכה ואומר — הגיע זמן יציאת הגליון ולכתוב איני יכול. תמה הדיו!...

— מהרו, מהרו ופתחו הצינורות! — צווח האשמדאי בקול נורא, ומיד רוחות באים, משרתיו עושי רצונו. הצינורות נפתחים ודיו שוטפת והולכת למקום זה, שמתבקשת שם, ובאותה שעה נצנצה ובאה נשמה ערמילאית, מרפרפת ומסה בצפורת כרמים, עולה מעלה, יורדת מטה ומתלבטת בארץ, כנפיה אש להבה, כעין להב ירקק-ספירי של יין-שרף לוהט. והיא בעצמה כדמית בעכוה של בורית ניצצת ומאירת עינים בגווניה המזהירים.

— הוי! — צעק האשמדאי במרירות כשראה אותה — נפטר בעל-טובה גדול, בעל רחמים משונה, אחד מהממונים המשובחים שלי! — והי נשמתו העלובה, שבאה לאחר מיתתו לשכון עם נשמות כל בעלי הטובות אצלי לעולמים.

נסתכלתי בנשמה זו והכרתיה, והי באמת נשמתו של בעל טובה משונה, שהיה

נוהג שררה בעירי שנים הרבה.

—ספוד והילל, ישראל!—אמר לי האשמדאי בקול בוכים—אוי לעירך, שאבד תכשיטה, ואבוי לקהלך, שאבד כלי חמדתו! הילילו שדים וספרו בני לילית! אני מלככם יתים הייתי—אבד עבדי הנאמן, אין איש עצתי, נשבר פטיש החזק, עמוד ימיני! קולי קולות משונים נשמעו בכל הבקעה, יוצאים מתוך מחילות ומערות, מתוך חורי עפר ונקיקי סלעים—קול כלבים מיבבים פעמים בלילות בחוץ מאחורי החלונות; קול המית חתולים, מיללים כתינוקות על הגנות כשעקם עת דודים; קול ינשופים נאנקים, נניחת עורבים וקרקור צפרדעים; קול צפצוף עכברים, לחישת נחשים, געית בקרים, שקיקת דובים, נהימת כפירים, חריקה ושריקה והמולה גדולה מאד. כל הרוחות למיניהם קשרו הספד על אותו בעל-הטובה ועל אותה הנשמה הכשרה. קשים היו עלי קולות משונים אלה וכמעט שלא נתעלפתי ונעשיתי חרש מפני שאונם והמונם. השתיק האשמדאי את האספסוף הזה, צד את הנשמה בכפו כזכוב והתעסק בקבורתה, ופתח ואמר עליה כך:

—מה מועיל הבכי, והצעקה למה? הרי סוף כל אדם למיתה, מה לך עכשיו, מה לך מחר—הרוח הלא היה נושאך בסופך, ובכן רדי לירכתי בור כפנר מובס של בעליך, ימח שמו, הקברי כמיתו תשע אמות באדמה ויקחכם אופל, שניכם גם יחד! ואם אין אתם לי הרי אמצא אחרים תחתיהם בעגלא ובזמן קריב!

ומיד הפך פניו לי ואמר:

—ישראל, חביבי, אתה האיש, שבחרתי בו לעבוד עבודת בעל-טובה בעירך. איני רוצה ואיני יכול להיות בעל-טובה!—צעקתי בקול מר, מפרפר ומודועז בכל גופי—חוסה עלי ושלח אחר במקומי, הרי יש הרבה סגנים, הרבה קופצים על כהונה זו של בעלי טובות, יש לך מהם רבבה כצמח השדה, שלח את מי שתשלח ולא אותי! —שמע ודום, ישראל! לעצותיך איני צריך, כך רצוני וכך אעשה, לא יועיל לך כל סירוב.

—מה ראית בי שבחרתני וקרבת אותי. לעבודתך?—צועק אני ומתחנן לו—הרי לא איש מעשה אני ואיני מוכשר לאיתנה העבודה, שאתה רוצה בה, ידעתי בני אדם פקחים וערומים ומוכשרים לעבודה זו יותר ממני. הרי הם לפניך בשמותם ותילדותם למשפחותם, כנופאי גדולה מאד.

—בני כנופאי זו שאמרת כבר עסוקים הם בעבודה כל אחד במקומו. לא יועיל לך כלום, ישראל—חזור אני, אשמדאי, ואומר לך, שמעני ואל תהא סרבן אותה שעה, אם חפץ חיים אתה ואם אינך רוצה, שאכבוש קשיות ערפך בחזק יד, גורה היא מלפני ולא אשיבנה, יד על פה ודום! שמא...

והוא מתמלא חמה ומעמיד עלי פנים זועפים כל כך עד שנודעו כל אברי ונאלמתי מפחד.

—כך, כך, ישראל! כשאתה שומע ושותק נעמת לי מאד.—החליק לי האשמדאי ואמר—ערום אתה, ישראל, ואינך שוטה כמו שנראה אתה לעינים, מובטחני, שתצלח למלאכה! ותהא בעל-טובה גדול, פטיש חזק ושכבט אפי בקרב אחיך, ועתה ישראל, קודם קבלת הכהונה, כהונת בעל-טובה, אלמדך הלכותיה ודיניה ומצוותיה, למען תשמור לעשות אותם.

אנכי כל הקהל כלו. עשה הכל כרצונך ואמור: כך הוא רצוני של הקהל. הכל יהא כדברייך ואמור: שהכל נהיה בדברו. שכל הקהל אינו כלום ואינו במציאות אלא אתה. פני ירא שמים—ראשית חכמה. יראת שמים היא פרה חולבת לאדם בעל דעה, חלב וחמאה לו ממנה, ובכן אנשי מעשה מטפלים בכלכלתה כראוי לה, ממלאים שק גדול של מלית-ותפילין בלקיטי אמרים ובגבבא של מיני דברים ידועים, להתפטם בהם כמה

שעות בכל יום. לקיפת מוֹזוֹת ומי-דבש של חברה קדישא יפים לה מאד, וכל מה שתרכה לשתות הרי היא משתבחת. כך מערימים ביראת שמים הממונים שלי מדור הישן, והממונים שלי מדור החדש אף הם מערימים ביראת שמים אלא בצורה אחרת. הם מעמידים פניהם כפני תם, מתקרבים כביכול לכל אדם, נאה שוחקים ונאה מהפכים בלשונם, מנענעים בראשם לזה וגם לזה ומרמים את כלם. יש ביניהם גם אלה, שאין בהם ממדות הללו כלל, וראשית חכמה אצלם—הכח, כח ידם וחוצפתם. אבל עוֹי פנים אלה מועטים, ולאו כל אדם זוכה למדרגה עליונה זו. התאכזר במדת הרחמים. הוי אכזר וחמסן, פשוט עור מעל עניים וחיים ומתים, ובפני הבריות תתמלא עליהם רחמים ותתאנה במרירות. טול חיל זרים בסתר להנאתך ושיבתך ובגלוי יהיו מעשיך מכוונים כביכול לטובת הכלל, שאם אין אתה להם ברחמיך הרבים מי להם? התחבר לתקיפים, וביחוד למי שידו תקיפה וגם הטסקא ברשותי. שהיא סבת כל הסכנות, מקור כל המינות. היא עצם מעצמיתם ובשר מבשרם, על-כן יעזוב איש חכם את אביו ואת אמו ואת אלהיו ודבק בבעל טסקא זה והיו לפה אחד ולכנופיה אחת. לעולם תהא תובע. כמה שלא תקח ביודעים ובלא יודעים וכמה שלא תשתכר בעסקי הצבור תהא קובל תמיד, שאתה מפסיד עליו ממנוך וכחך, ותובע ממני תשלומי נזיק. סָגַל את הבריות. המון העם הוא תינוק מאמין לכל דבר. מספרים לו מעשי תעתיעים הוא עוצם עיניו ומתנמנם. מקול הברה, ב'ו' הוא מתיירא ואומר דובים עליו. מכים אותו הוא מנשק את השבט. עיר ובהלות אל יבהלוך. כשתשמע פעמים קול ההמון, תינוק לא חכים זה, צועק וגועה בבכיה לא תתפחד ולא תתן דעתך עליו. אין כל סכנה בזה, חושש הוא בכריסו. עמ, בע, תאמר שבע פעמים ישר והפוך ורקוק בפניו והפא לו. צעק יצעק התינוק עד שתהא חוטפתו השינה ויישן כבתחילה. וזהו סגולה ברדקה ומנוסה. חָלַל השם. כשיעמוד עליך מקשן וישאלך, מה עבירה זו ומה עבירה זו לך?—תתחסד כביכול, ותחלל את שמו ברבים. אדם זה, תאמר עליו, מין הוא, כופר בעיקר ואסור לבוא בקהל! התגולל על מגלה סוד. כשיעזו אחד מאחריך לספר כל מה שנעשה מאחורי הפרגוד שלך ויודיע מעשיך ברבים—על חמא זה תשסה בו את הנערים, עוֹי פנים שלך, ויתקלסו בו: אדם זה עובר על לאו דלא תגלה סוד מתוך החדר ומצוה לידות אבן בו.

את הדברים האלה תקיים בכל פרטיהם ודקרוקיהם וחייית אתה וביתך בתענוגי העולם הזה. ואת תענוגי העולם הבא תניח לאחרים.

נעויתי משמוע הדברים האלה והייתי עומד, פוצה פה, תוהא ומביט כנולם.
—השעה צריכה לך, שתמהר ותלך למקומך—אמר לי האשמדאי—עירך, רבתי הודים, היתה כאלמנה בלא בעל-טובה, מהר ובוא לשם, ואת הסוסה אתן לך, שתהא רוכב עליה.

—אוי!—צעקתי בחמת רוחי, כשהייתי שומע שם סוסתי יוצא מפיו—איני יכול לרכוב... בחייך וחי ראשך איני יכול!

—דברים במלים! יכול תוכל, סוסה זו נכנעת בטבעה ונשמעת לרכובה. נוח לרכוב עליה!... אל תסתכל במראיה, שהיא מכוערה וכחושה, מזרע סוסים אבירים היא. והרבה גלות טובות יש בה. מוכטחני, שתהא רוחך נוחה הימנה ותמאן לשלחה מעמך, אם לא באונס וביד חזקה.

אמר אשמדאי והביאו את סוסתי. לבי חלל בקרבי כשראיתיה עלובה ושוממה, ממורטה, דלה ודוויה. אוי, הרבה צרורה לצים ומיני מוזיקים באותם הימים! עיני ולגו דמעות ובושתי להרים פני לה, כשהייתי מעלה על דעתי שאני אנוס לרכוב על גבה ולהיות עליה למשא.

—בואו ונכתיר את ישראל ונמשח אותו לבעל-טובה!—הכריז האשמדאי במחנה—

גלבישני בגדי כהונה ונרכיב אותו על הסוסה ונראהו בכבודו. כואו חיילותי ושימו עליו! ומיד נקהלו ובאו לכל הרוחות שלי, והממונה על המלחמה בא בתוכם לפרכם אותי ולהלבישני בגדים. היה סורק את ראשי, זוקף בלוריתי וממרח שערותי בשמן המור ואפרסמון. חושן-בד לבן, מרוכס בכפתורי-שן, הוא נותן על לבי וממפחת משי בצוארי. מנעיל אותי מנעלים מסימרים ואפנתיהם מגיעות עד ארכובותי. מלבישני מכנסים רחבים, ובגד עליון מכסה את גופי עד למתחת הכרכים, וכובע קל בראשי. אשמדאי נסתכל בי, עקם את פניו ואמר:

—טפוס זה של תלבושת סופר-הקהל הוא! לעזאזל סופרי הקהל! תלבושת זו לא לישראל היא. בקש לו אחרת נאה ממנה.

הממונה חוזר וסורק את ראשי, מקצץ שערותי, ממתח זקני. מלבישני בגד משונה. לא מלבוש נכרי ולא קפוטת יהודי, סדוק מאחוריו ושוליו מגיעים עד הקרסולים, מתחתיהם תלויים יוורדים שפולי מכנסים, ועל ראשי כובע של בעלי-בתים מכובדים. נסתכל בי האשמדאי ואמר:

—טפוס זה של מי הוא?... ידעתי, ידעתי! של שתדלני הקהל הוא. הרוח ישאם עם הסדקים שלהם מאחוריהם ועם הכיסים הרבים והעמוקים מאחוריהם ומלפניהם! טפוס של תלבושת זו אינו לפי צורת ישראל. הסתכל בצירתי ותדע מעצמך איוו תלבושת יפה לו.

הרבה נתעסק בי הממונה, מלביש ומפשיט אותי בגדים שונים, ובשעת מעשה היה ממרט שער ראשי, צורם וצובט בשרי עד שנתרמעו עיני. ולבסוף גלח אותי והשאיר לי פאות נאות, נתן בראשי כיפה של משי, ועל הכיפה כובע-דרבנו. הלבישני כתונת, פרופה בעניבה רפויה, שיש בה פריעת החזה, ושלית-קמן עליה, מכנסי בד קצרים, סוליים ברגלי ופוזמקאות, קפוטה ארוכה ואבנט, ואדרת חמה של זנבות שועלים. שמח הממונה במעשה ידי, והוא מקפל שפתי התחתונה ונעשית דוברבניה אדימה, מעקם פניו עקימה משונה ומושיט לי את לשונו. ראה אותי האשמדאי ונהנה, שחק לי ואמר:

—יפית, ישראל! הדור אתה בלבושיך. פניך נראים ממנוגים כצפיחית בדבש, אתה מזיע באדרתך החמה ומבהיק מתוך כובעך הנאה כאילת השחר. הויע, הויע, ישראל! הויעה יפה לך מאד, אבל—הפך פניו להממונה על המלחמה ואמר לו—אין טפוס זה שלם ועדיין חסר לו דבר מה, וזכר אתה כיצר היה רבי יוסי בשעתו, הולך בכנופיא שלו להקביל פני שר העיר?

—צדקת, צדקת!—אמר לו הממונה—מתוך בהילות נשתכח ממני הדבר. והריני ממחר לעשותו.

ומיד ענ עיגולים מאחורי ראשי בתער הגלבים והעמיד עליהם קרני דאומנא לכבוד ולתפארת.

—עכשיו תמים פעלך וישראל מתוקן הוא, בחור כהלכה—אמר לו האשמדאי—עכשיו בואו והרכיבו את ישראל על הסוסה!

בגילה ברינה נשאוני הרוחות והביאוני לסוסתי, רקדו לפני כשם שמרקדים לפני הכלה, ופצו פה ואמרו:

—אשריך, ישראל, שזכית להיות רוכב על סוסה זו, סוסת-עולם! עלה, עלה ביריד וברגליך ורכב עליה כאחד השרים ממצרים ועד הגז. רכב וצלח עד שיחטפך הרוח ואחר יעלה וירכב עליה תחתיו!

—אנא שאי נא, סוסתי העלובה!—נשתמחתי עליה בבקשת מחילה—מה אעשה וכך נגזר עלי לרכוב עליך, אוי ואבוי לנו, לשנינו, איי לך, שאת סוסה ועל כרחך נותנת שכמך לסבול איתי, ואוי גם לי, שאני, אוהבך, על כרחי מסיל עצמי עליך. מה

נעשה ושנינו בצרה גדולה אנו, שנינו אנוסים אנו לדחוק ולהדחק על כרחנו. חבטו הלצים את סוסתי בכח ועקרה רגליה ונחפוה בהולה ומבוהלה לרוץ כאילה שלוחה, ואשמע אחרי קול רעש ושחוק גדול, ובמרוצתה נאנחה סוסתי אנחה מרה מתוך לבנה, ואנחה זו שכרה את לבי ונפלתי מעליה בטרופ הדעת כאבן. — אל יפול לבך עליך, ישראל. יכול תוכלו!—לגלג עלי האשמדאי והרכיבני שוב על סוסתי—אל לשהות הרבה, הגיע זמן לנסוע, תן דעתך על הדברות שלי ושמרם כאישין עיניך. שים ירך תחת ירכי והשבעה לי שתקיים אותם.

אני יושב משמים, נדהם ומבולבל ואיני מזין אבר אחד מאברי נופי. —מהר ישראל, ואל תאחר!—מבחילני האשמדאי—מהר ועשה מה שצויתך, הריני שולח את ידי תחת ירכי, שלא מדעת, והוא רמו לסופרו ובא נבחן והתחיל מקריא לפני דברי האלה והשבועה. הוא מקריא ואני תוהא ושותק. —למה אתה שותק, ישראל?—אמר האשמדאי, מעמיד עלי פנים כעיסות—פתח פיך וחזור על כל מלה ומלה, כסבור אתה, שדברי רמאות ומסירת מודעה מועילים אצלי כמו אצלכם, בני אדם? לא! מסירת מודעה אינה נוהגת אצלי. השבעו!...

—איני יכול—אמרתי לו, מנמך קולי ורועד מפחדו. סוסתי מנענעת בראשה, כאלו היא אומרת לי: יהודי, בלא! יאמרו מה שיאמרו ואתה באחת: לא, לא ולא!

—מה אתה אומר?—שואל לי האשמדאי וחמתו בוערת בו. —איני יכול להשבע—חוזר אני ואומר לו באומץ לב, —השבעו!—נער בי האשמדאי בקול נורא ובקצף גדול, עד שהיו ניצוצות נתוים מעיניו, ומפיו יוצא עשן.

נאנקה סוסתי, ואנקת עלובה זו הזכירתני צדיתיה הרבות ומכאוביה, שהיתה סובלת בימי חייה, ואמרתי בלבי לא די לה, שאחרים העמיסו ומעמיסים עליה משאם ואהיה עליה למשא גם אני. חלילה לי מעשות כך. יעבור עלי מה ואני לא אעשה הנבלה הזאת.

—איני נשבע לך בשום אופן!—אמרתי לו בפה מלא, בלא פחד, מוציא ידי מתחת ירכי.

בועם ובזעף ולהב אש קפץ האשמדאי, רגלו אחת בארץ ורגלו אחת במרום, אחז אותי בציצת ראשי והטילני כדור מגבהי מרומים.

—אוי, אבדתי, אבדתי!—צועק אני מרה, מתגלגל בחללו של עולם. —אל יאבד ישראל!—קול קורא לי מאחרי, והקול קול סוסתי, שאף היא מתגלגלת עמי בתהום גדולה ורחבה זו—דחה דחוני לנפול כמה פעמים, ואני כי נפלתי קמתי. וגם עתה נקום ונתעורר!

אני נופל ויורד מטה מטה עד שראשי נתחבט בארץ וצעקתי. ובאותה שעה מרגיש אני, שמחויקים בי ודמעות רותחות נושרות על פני.

פרק עשרים וארבעה.

אֶת־כָּלֶם יִשְׂאֵל הָרוּחַ]

כשפקחתי את עיני ראיתי את עצמי שוכב על קרקע החדר שלי אצל מטתי, אמי בוכיה ומסייעת בידי בני אדם להשכיבני על המטה. אני מביט מעל משכבי לכל

רוחותי, מממש את עצמי ותוהא—מה זאת? מה לי כאן? ומתי והיאך באתי. לכאן? ואותי בן-אדם, בעל-השם, ואותה הגויה הזקנה שוב ראיתי עומדים לפני, עושים מעשי להמים ומהגים ולוחשים. אמי נופלת על צוארי ובוכה.

—אמא, למה תבכי?—שואל אני לה ומתמלא עליה רחמים.

—אוי בני, בני, ישראל בני!—משיבה לי אמי בדמע—כמה צער סבלתי עליך באותם הימים. לא עלינו ועל כל ישראל ימים רעים כמותם! ברוך המקום וברוך שמו, שהחזיר בך נשמתך בחמלה ורווח לך... חבוט קשה נתחבטת כשנפלת מעל המטה. ומה בני, גדול הכאב מאד?

—מה היה, ומה נעשה בי?

—מוטב שלא תשאל, בני! אוי, ספריך, ישראל.

—ספרים אלו מה הם?

—אותם, אותם מיני ספרים וספורי מעשיות, שהשקעת ראשך בהם—אמרה אמי מנענעת בראשה—אם להתלמד חכמת הרפואה היה כל עיקר כוונתך, הייתי אומרת, גזרה היא מלפניך ואשאנה. אבל אותם ספורי המעשיות, שמביאים לידי שעמום הרעת, למה לך ומה ענינם לחכמת הרפואה? אדם רוצה להעשות רופא אימן—צא ולמד כמה שלבך מתאווה! כשתתלמד חכמת הרפואה על בוריה, הרי לך כתב-סמיכה, שאתה מומחה בה ורשאי להיות רופא, אף על פי שאינך יודע איתם המעשיות כלל. ואם לאו, אם מה שראוי לך לידע אין אתה יודע, לא יועילו לך כל המעשיות שבעולם. כך הרי צריך להיות לפי עניות דעתי, דעת נשים שלי. אבל הם, מה הם אומרים? אפילו אם חכם אתה כשלמה, ורופא אומן ומפליא לעשות אפשר שתהיה בעתיד, כיון שאינך יודע אותם המעשיות ומיני, היסטוריות, כמו שקוראים אותם בלשונם, אין, אסכוליה קולטתך. — כך היו משיבים לי בעת צרתי, כשהייתי בוכה ומתחננת לפניהם.

— לפני מי היית מתחננת, אמי, ועל מה?

וזהו מה שאמי ספרה לי כשהייתי מפציר בה מאד:

לאחר קבלת אנרתך האחרונה ושם נאמר, שלא זכית בבחינה ונתקפחת—אמרתי, עכשיו קץ וסוף להדוקמדיה שלך. בוודאי תחזור לביתך בקרוב ותסיח מלבך כל ענין הבחינה ומעשה נערות, תשא לך אשה ותחיה עמה כאורח ארעא וזכרת יהודים. ממתנת אני שבוע אחד ואין אתה בא, ממתנת עוד שבוע אחד ואין אתה בא ואינך כותב לי אפילו אות אחת. והייתי שרויה בצער גדול, לא נחתי ולא ישנתי מרוב צערי עליך. הלא בני אתה, ישראל, בני יחידי ואישון עיני, ואם אין אתה לי מה הנאה לי בחיים ולמה לי חיים? ובעיר הרחיבו שונאים עליך פיהם—הלואי שיסכר פיהם, רבוננו של עולם! — הללו אומרים: אתה מת, והללו אומרים: נשתמדת ומומר אתה, וכיוצא בהם דברים, שברו שונאים מלבם. לא יכולתי להמתין עוד וקמתי והלכתי דניפרונה. וכשבאתי לשם וראיתיך חשכו עיני! פניך הישחרו בשולי קדירה, דל אתה וכחוש, גופך גידים ועצמות. אני שואלת לשלומך, ואתה משיב לי—עורבא פרח! אני אומרת לך דברים של סמם, ואתה אומר לי דברי רוח—גמל פורח מעל הגג! נפשי יצאה עליך ואמרתי: אוי, קרב קצי ופה תהא קבורתי! רבים יעזוני, שאלך ואבקש רחמים מלפני המורים, שלא ישקלו לך שנגות קלות כחמורות, ולכשרונותיך ולרוחב לבך ודעתך יביטו. אפשר יעלה הרבר בידי, ועל ידי בשורה טובה, שאבשר לך, תתיישב דעתך עליך. וכך עשיתי: עמדתי לפניהם בתפלה ובתחנונים ושפכתי נפשי לפני כל אחד ואחד מהם—ותפלתי לא נתקבלה! וכשראיתי שאין תקוה, לקחתיו משם והבאתיך לביתי, ואתה חלש וזעף. היית יושב בדר בחדרך, שרוי בעצבות, עתים שותק ומחריש ושקיע בהרהורי לבך, ועתים מרבה דברים, שאין לאומרם. אוי לאונים,

שכך היו שומעות! כחך תש כל כך עד שנפלת למשכב. כשני שבועות היית שוכב בעינים עצומות. אש קדחה בתוך גופך והיו שפתיך דובבות זרות מתיך אש הקדחת. אוי, ישראל, ראה, מה עשו לך אותם הספרים שלך ואותם המעשיות שלך! ... אלמלי שמעת מתחילה לתורת אמך ולא שנית מסדר העולם וממנהגי אבותינו ונשאת אישה, לא היו באים עלינו יסורים קשים אלה. אוי המעשיות, המעשיות שלך! ...

— כל זה אינו אלא מהם, מן הלצים ההם! — אמר בעל-השם בנודל לבב ובעקומת שפתים זו של בר-סמכא במקצוע שלו — זוהי עבירתם ומלאכת ידיהם, — כך הוא כך. מהם, מהם ... א-הו! — מפהקת הגויה הזקנה, מלחשת ורוקקת ומסיימת בקללה כלשונה:

—,טרסצא איח מאטירי" — תפח רוחן של אמותם ואת כולם ישא הרוח!

מוסד-העבדים על-פי התלמוד.

מאת

ד"ר מ. רבינוון.

הצד החלש שבכחונת הדתות בתור תורות חברותיות הוא—מה שאין בטבען לברוא שום מהפכה עיקרית בסדרים הנהוגים בחברה. בתור השקפות מיטאפיזיות, שמימיות, אין הדתות—אפילו היותר ריאליסטיות והיותר הומניות שבהן—שואפות לתקן תקון עקרי את ההנהגה הסוציאלית לשם עצמה. הערכים החדשים, שהן מכניסות בחיים, יכולים, אמנם, להביא לפעמים לידי איזו הטבה במקצוע חברותי ידוע; אבל הטבה זו, שהיא תמיד חלקית ולא נמורה ושלמה, אינה באה אלא דרך אנב וכמעט בהסח-הדעת. מרכו-המגמה של מחוקקי הדתות, גם כשהרגשות טבעיות גרמו להם למחוקקים הללו לחדש מה שחדשו—ואי-אלו שיטות דתיות הן שיטות פילוסופיות מלאכותיות ולא פרי הרגש הטבעי—נמצא תמיד מחוץ להעולם החי-האנושי, שאינו מספיק לגרש בהחלט שום אפלה. הדתות הן תמיד קונסרוואטיביות בכל הנוגע לסדרי-החברה ובמקום לעקור מנהגים חברותיים בלתי-רצויים הן מקדשות אותם בהמתקן לכל היותר את מרת-דינם הקשה ע"י תערובת של צדק ומוסר.

ההורים, שיצרו שיטות דתיות-פילוסופיות עמוקות, לא בטלו, למשל, את ההבדל הגדול שבין המעמדות החברותיים, שהרשה להעליונים שבהם לשעבר באופן אכזרי את התחתונים, למרות מה שהפאנתאיסמוס ההודי המפותח והנעלה חשב את כל המעמדות האלה לחלק מעצמותו של אלהיהם בראהמה. ישו הנוצרי, שמשך אחריו את העניים והנעלבים, צוה, לתת לקיסר מה ששייך לקיסר; ופיוולוס שליחו, שבכל הנוגע להמנהגים הדתיים והמיתולוגיים עשה הנחות גדולות מאד לעובדי-האלילים, שקבלו על עצמם את הדת החדשה, לא מצא בשביל העבדים הכאים לחסות בצל כנפיה נחמה אחרת מזה, שהם שיים לבני-החורין אדוניהם. לפני אביהם שבשמים—ולפיכך לא יפלא הדבר, שגם היהדות, שבראה לראשונה את מושג השויון והצדק החברותיים, השלימה עם העבדות, שהיתה נהיגה אצל כל העמים הקדמינים, אף-על-פי שההכרה המוסרית שלה הקלה משעבודם של אלה בכמה פרטים.

וכדאי להתבונן להמצב, שבו העמידה היהדות, שלא הכירה שום הבדל! מעמדות (הכהנים והלוויים קבלו את זכויותיהם המיוחדות רק בתור פקידים צבוריים ומשרתים= בקודש), ביחוד היהדות התלמודית, שהרימה כל-כך את ערכו של האדם האינדיבידואלי על האדם החברותי והלאומי, — את העבדים. ואמנם, כשנשוא את המצב הזה לאותי של העבדים אצל העמים של העולם העתיק, נראה, שמצב זה שונה הוא מאותו, שבו נמצאו העבדים בין וברומי, תכלית שני. בכל לבוש, שנלביש את העבדות, לא תהיה, כמובן, יפה, אבל השרוטים האנושיים האפשריים, שהוכנסו אל תוכה, כפרו, לפחות, במקצת על הקונסרוואטיביות, שהראתה היהדות בנידון זה ככל הדתות. הרברט ספנסר רואה את מקור המוסר של העבדים, בקאניבאליזם, כלומר, במנהגם של הפראים לאכול את בשרם של שבויי-המלחמה: השבויים שנשמרו למזון

הסעודה הבאה התחילו לעשות בתוך כך איוז מלאכה, ושוביהם נוכחו מעט מעט, שהם יכולים להפיק תועלת מעבודת האדם יותר משיפיקו מבשרו. השערה זו היא קרובה אל האמת, שהרי גם אחרי שנתפשטה התרבות בין עמים ידועים של העולם העתיק היה שבי המלחמה ממציא עבדים לשוקי-העבדים שלהם (Scilavus) הוא ברומית שבו-מלחמה ובלשונות אירופה—עבד). ואחרי שעם-ישראל לא הצטיין מתחלת ההיסטוריה שלו בהצלחה יתרה במלחמותיו ונלחם כמעט תמיד רק לשם הגנה, לא היתה העבדות מפותחת כל-כך בארץ ישראל כמו שהיתה מפותחת בארצותיהם של שאר העמים הקדמונים. רק יחיד סגולה וראשי העם זכו בתקופת המקרא לשרות עבדים, וכנראה במספר מצומצם, כי הסך ההגון של חמשים עבד ויותר, שהיה רגיל, לפי עדותו של אפלטון בה-פולימיה¹ שלו, אצל היונים העשירים, לא היה מצוי בישראל אלא בתור חזון יוצא מן הכלל. כמי-כן היה זר להיהודים לגמרי מוסד העבדים הצבוריים, שהיו משועבדים להשלטון המדיני, מעין החילומים שבשפרטה והאכרים המשועבדים שבממלכות הפיאודליות הקטנות בימי הביניים; כי הנכעונים או הנתינים, שנחייבו על-פי חוזה מדיני איוז שרות לבית-המקדש הישראלי, היו רועים ואכרים חפשים כשאר הרועים והאכרים ועבודתם הצבורית נעשתה בהתרשלות ובחפזות ארוכות. ביחוד אופיי הוא המושג, מקנת כספו², שהוא קשור בתורה לשם עבד ומוכיח לנו, כי בדרך כלל נרכשו העבדים אצל היהודים שבאותה התקופה לא ע"י כבוש-מלחמה, אלא ע"י כסף, בשוקי-העבדים; ואחרי שהעבדים לא היו עשירים או במתכיות של ערך, היו ממעטים ממילא במקנת-עבדים.

העבדות לא הגיעה, כנראה, לידי פריחה גדולה אצל היהודים גם בימי בית שני. עם 42,360 יהודים, ששבו מגלות בבל, עלו רק 7,337 עבדים ושפחות (נחמיה, ח, ס"ו—ס"ז), כי רוב שבי-הגולה היו, כידוע, מבני דלת-העם, שלא היו משופעים בנכסים ועבדים, והמצב האיקונומי, שלא היה משובח ביותר בארץ-ישראל בכל משך תקופת הבית-השני, לא נתן להעבדות אף אחר-כך להתפתח במדה מרובה. כנראה, לא היו שביי-המלחמה, שנפלו בידי המושלים החשמונאים בשעת מלחמתיהם עם העמים הסמוכים, לעבדים לאנשיים פרטיים; הם הוכרחו לקבל עליהם רק את המצוות, שהעבד חייב בהן, כהעמים הקטנים משכני ארץ יהודה, שנשתעברו ליהודה בימי יוחנן-החורקנס הראשון ואלכסנדר-ינאי, אבל לא היו כפופים לשום מרות פרטית.

אולם, אם בשום תקופה בישראל לא היו ליהודים עבדים במספר עצום, נמצאו עבדים ושפחות אחדים תמיד אצל כל יהודי אמיד פחית או יותר. היהודים השתמשו בשרות העבדים לצרכי עבודות-הבית בכל ארצות פזוניהם לא רק בתקופת המקרא, אלא גם בתקופת התלמוד ובימי-הביניים, עד שפמלה העת החדשה את העבדות בתור מוסד בכח החוק.

בתקופת המקרא נחלקו העבדים שהיו לבני-ישראל לשני סוגים עיקריים: לעבדים-עבריים ולעבדים-כנענים. העבד-העברי לא אבד כלום מזכויותיו האנושיות והאזרחיות והיה נחשב רק כשכיר, שהשכיר עצמו לזמן ידוע לא לעבודה מיוחדת, אלא לכל עבודות-הבית: כשכיר כחושב יהיה עמך³ (ויקרא, כ"ה, ט'). באמת לא היה מתאים כלל להעבד-העברי השם, עבד⁴ במובנו המקובל אצל העמים-התרבותיים של התקופה העתיקה, ויפה עשה לו-תר, שתרגם בתרגום האשכנזי שלו לכה"ק את מלת עבד-עברי ע"י מלת Knecht ואת מלת עבד-כנעני — במלת Leibeigner. היהודי נמכר לאִחיו ע"י עצמו, כשנמצא במצב דחוק ביותר (ויקרא, כ"ה, ל"ט), או ע"י בית-דין, כשגנב ולא השינה ידו לשלם את דמי-גנבתו. לפי י"ב הטבלאות ברומי, נמכר לעבד גם הלוח, שאינו יכול לשלם להמלוה את חובו, ועל-פי החוקים המאוחרים של הרומיים נמכר האזרח לעבד גם בעד עבירות אחרות; אולם תורת משה לא דנה לשלילת-החירות אלא את הנגב, אף-על-פי ששען הגנבה בכלל היה הרבה יותר קל אצל היהודים מאצל שאר העמים הקדמונים.

ואולי יש לבקש בזה גופו את סבת הדבר; מתוך הקלת העונש על הגנבה רבו הגנבים בישראל, ועל-כן הוכרח המחקק לאיים עליהם בשעבוד הגוף אם לא תהא להם יכולת לתקן את המעוות.

לפי המסורת התלמודית, לא נהג העבד-העברי אלא בזמן שנהג היוכל (קדושין, ס"ט ע"א), כלומר, כל זמן שכל יושביה (של ארץ-ישראל) עליה, ומשגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה במלו יובלות' (ערכין, ל"ב ע"ב). מנהג העבד-העברי חדל, איפוא, לפי חשבון זה בשנת 735 לפני ספח"נ, ואולם התלמודיים עצמם מוכרחים להידוות, שהמסורת הנזכרת אינה מתאמת להמציאות ההיסטורית, שהרי ירמיה עומד ומוזהר זמן קצר לפני חורבן הבית הראשון, לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים" (ירמיה, ל"ד, ט'). והישוב הדחוק, שמישב קושי זה האמורא הארץ-ישראלי, ר' יוחנן, שירמיה החזיר את עשרת השבטים מגלותם וחדש את מנהג היוכל והעבדים-העבריים (ערכין, ל"ג ע"א)—אין לו שום יסוד היסטורי, גם בימי נחמיה נכבשו כמה יהודים ע"י אחיהם לעבדים בשביל תביעות ממין (נחמיה, ה').—מנהג עתיק, שנהג לפעמים בפועל אצל היהודים הקדמונים בצד החוק האופייצאלי (מלכים ב', ד', א'). האמת היא, איפוא, שמנהג העבד-העברי לא היה תלוי בפועל ביוכל, שלא נהג אולי מעולם בשלמותו¹).—אם רק לא נאמר, שהיו איוז ממנהגי היוכל נהגים גם בזמן המאוחר. על כל פנים אין ספק בדבר, שהעבד-העברי הנמכר לאחיו היהודי נעשה חזון יקר יותר ויותר בימי בית שני. הד עבר לא-רחוק ביותר נשמע עוד מספורו של התנא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה: מראש-השנה ועד יום-הכפורים (בשנת היוכל) לא היו עבדים (עברים) נפטרים לבתיהם ולא משתעבדים לאדוניהם, אלא אוכלים ושותים ושמים ועמרותיהם בראשיהם; כיון שהגיע יום-הכפורים תקעו בית-דין בשופר ונפטרו עבדים לבתיהם' (ראש-השנה, ח' ע"ב). ביחוד היה אפשר לפגוש בתכיפות גם בימי בית-שני וגם בתקופת-התלמוד שאחר החורבן השני עבדים-עברים, שהיו נמכרים לנכרים ע"י עצמם או ע"י אחרים. הורדוס הראשון מכר, למשל, את הגנבים היהודים, שנפלו בידו, לעבדים מחוץ לארץ-ישראל (קדמוניות, א', ט"ז, א'). כמו-כן מכרו האויבים את השבויים היהודים, שנשבו בימי המלחמות שהיו בא"י או במקומות אחרים לפני החורבן ואחריו,—בשוקי-העבדים שבאסיה הקטנה, במצרים ובאירופה; ומצות פדיון-שבויים, שמטרתה להשיב את חירותם להאומללים הנתונים ביד זר,—נחשבה תמיד למצוה רבה' בישראל (בבא-כתרא, ח' ע"ב), פעולת העוסקים בפדיון היהודים השבויים או המשועבדים לנכרים גדלה כל-כך, עד שמצד אחד היו הנכרים משתמשים בזה ודורשים סכומים עצומים יותר מדאי בעד שבויהם, ומצד שני נתרבו היהודים המוסרים את עצמם במתכוין בשכר ידוע לרשות הגויים כדי להפדות אחר-כך ע"י אחיהם, ולפיכך הוכרחו מנהגי הצבור הישראלי לתקן עוד בתקופת התנאים תקנות נגד ערמומיות אלו; אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם' (גמין, מ"ה ע"א); המוכר את עצמו ואת בנו לעבדים אין פודין אותו, אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן' (שם, מ"ו ע"ב). כמו-כן היו יהודי-בבל משתעבדים לפעמים לאחיהם בשביל חשבונות של נבית מס-הגולגולת והיו עושים בשבילם מלאכה בחנם על-פי הכלל, שנקבע בימי שבור השני: מלכא אמר: מאן דלא יהיב כרנא לשתעבד למאן דיהיב כרנא' (בבא-מציעא, ע"ג ע"ב), אבל שעבוד זה לא היה אלא מצב מקרי ועובר, שאין בו מן העבדות הרגילה, והעבד-עברי בכלל לא נהג, כנראה, בכלל מעולם.

אולם למרות מה שהעבד-העברי הנמכר לאחיו היהודי על-פי התנאים האמורים

(1) עיין רב-יהוימם ב', ל"ו, כ"א. ועיין גם-כן: Zunz, Gottesdienstliche Vorträge, סוף פ"א.

בתורה-הכתובה לא היה נהג בפועל אפילו בתקופה התלמודית, — לא נמנעו חכמי-התלמוד מלעסוק בענין זה בפרטות, כדרכם לנהוג בכל מקצועות התורה, שנשארו רק להלכה בלבד; ואפשר הרבה, שנתקיימו בידיהם כמה מסורות על המנהגים, שנהגו בפועל בענין העבדים.

העבד-העברי נקנה בכסף ובשטר כנכסים בלתי-ממלטלים (קדושין, י"ד ע"ב) ויוצא לחירות ע"י פדיון מצד עצמו או מצד אחרים וע"י יובל, ואם מכר אותו בית-דין כדון ננכ הוא יוצא גם בשש שנים (שם), שנחשבו בעיני המחוקק לשבוע של עבודה. אם אינו רוצה להשתחרר אף אז, רוצים את אונן והוא מוסיף לעבוד עד היובל או עד מיתת האדון (שם), — דבר, שהוא מוכיח, כי העבדות הנוספת אינה אלא מעין קנס, כי כל קנין-ממון אמתי עובר בירושה ליורשים. רציעת-האזון נחשבה לסמן עבדות גם אצל היהודים והפרסים הקדמונים, והתורה הטביעה חותם-של-עבדות זה ביהודי זה, שמשפיל את עצמו עד כדי לקבל עליו את השעבוד מרצונו הטוב, בלי שיהא מוכרח לכך ע"י איזו סבה חיצונית.

המסורת התלמודית מסרה לנו כמה וכמה תנאים, שהם מגבילים את זכות בית-הדין למכור את העבד-העברי ומקלים את פדיונו, וזה מוכיח, שמכירה זו היתה בלתי-רצויה ביותר לרוח היהדות, לפחות לאותו של היהדות המאוחרת. למשל: אם היה גניבו (גנבתו) כנגד ממכרו נמכר, ואם לאו אינו נמכר" (קדושין, י"ח ע"א); נמכר במנה והשביח ועמד על מאתים, מנין שאין מחשבין לו אלא מנה? — שנאמר (ויקרא, כ"ה, נ"א): "מכסף מקנתו"; נמכר במאתים והכסף ועמד על מנה, מנין שאין מחשבין לו אלא מנה? — שנאמר (שם, שם, נ"ב): "כפי שניו" (קדושין, כ' ע"א). כמו-כן מגבילים בעלי-התלמוד את אפני הרציעה, המארכת את שעבודו של העבד-העברי: "לו אשה ובנים ולרבו אין אשה ובנים אינו נרצע" (שם, כ"ב ע"א), וכדומה. האמורא הבבלי רבא, שחי במאה הרביעית, מוכיח מאיזו ברייתא, כי גופו של העבד-העברי קנוי לאדוניו (שם, ט"ז ע"א); אולם הוא אינו רוצה לומר כזה, שהיהודי יכול לעשות בגופו של אחיו הנמכר לו לעבד את כל הישר בעיניו כמו בחפץ פשוט, אלא ששעבוד העבודה, שיש לו עליו, חל על גופו ולא על נכסיו כחוב-כסף אחר; ועל-כן, הרב שמחל על גרעונו (של השעבוד) אין גרעונו מחול, ואין העבד-העברי משתחרר בלי שטר (שם).

העבד-העברי אינו איבד כלום מערכו האנושי ומוכיותו הדתיות והחברותיות. גם הוכיח להיות אב-למשפחה לא נשללה ממנו: "יש לו אשה ובנים" — רבו מוסר לו שפחה כנענית (שוולדיתיה להאדון). אין לו אשה ובנים — אין רבו מוסר לו שפחה כנענית" (קדושין, ס' ע"א); ורבו חייב כמוונות אשתו ובניו (שם, כ"ב ע"א). במשך זמן השעבוד חייב האדון להתנהג עם עבדו-העברי כעם איש דומה לו ולשתפו באפני חייו: "כי טוב לו עמך" (דברים, ט"ו, ט"ז) — עמך במאכל, עמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת-נקה והוא אוכל פת-קיבה, אתה שותה יין וישן והוא שותה יין חרש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי קרקע; מכאן אמרו: הקונה עבד-עברי כקונה אדון לעצמו" (ערכין, ל' ע"ב). הפתגם, הקונה עבד-עברי כקונה אדון לעצמו" הוא ישר, כנראה, ואף-על-פי שקשה לדעת, עד כמה התאימה בפועל הנהגת היהודים עם עבדיהם-העבריים בתקופת המקרא להתכנית ההומנית הערוכה בברייתא זו, — אין ספק בדבר, שהנהגה זו היתה נוחה למדי, כי הנביאים לא התאוננו מעולם על עריצות היהודים בנוגע לאחיזהם הנמכרים להם. גם דין הרציעה מוכיח, שהיו שכיחים העבדים-העבריים, שהיו אומרים, אהבתי את אדוניי ולא רצו להשתחרר מ-עבדותם.

כשנתמלא זמן-עבודתו של העבד-העברי ויצא לחירות היה האדון חייב להעניק לו מתנות מצאנו, מגרנו ומיקבו (דברים, ט"ו, י"ד), ולפי מסורה תלמודית אחת, חייב היה להעניק לו בסכום הגון של שלשים סלעים, דמי-עבד (קדושין, י"ז ע"א). ראוי להעיר, שגם הרומיים

נהנו לתת מתנות לעבדיהם בשעה שהוציאו אותם לחפשי, הגינו עליהם בתור קליענים¹ במשך כל ימי חייהם ובמותם הורישו להם על-פי רוב חלק גדול מהונם, אלא שבישראל נעשה מנהג זה לחוק כתוב בתורה.

כסוג מיוחד של העבדות העברית יש לראות את מכירת האמה-העבריה ע"י אביה. עמי-המזרח נהנו—ונוהגים גם עתה במדה ידועה—לחשוב את הבנים, וביחוד את הבנות, לקנין אבותיהם, שהם יכולים להפיק ממנו תועלת ידועה. ביהדות אנו מוצאים עקבות שלטון האב בבניו במנהג בן, סורר-ומורה² ובדין, האיש מדיר את בנו בנויר³; ומרותו של האב על בתו הקטנה נתגלתה בחוקים מפורשים, שנתקיימו בתקופה עד תקופת התלמוד ועד בכלל. הבת הקטנה נתקדשה לאשה במחיר הכסף, שקבל האב מן האיש הטוב בעיניו, או האב מכר אותה לאמה, שנעשתה ע"י, יעוד⁴ לחצי-אשה וחצי-שפחה, מעין פלגש לאדוניה⁵. בומן התלמוד לא היה דין, אמה עבריה נהג עוד, והאב היה יכול רק לקדש את בתו ולא למכרה; ואף-על-פי-כן אף כאן מסר לנו, התלמוד את תנאיה של מכירה זו כפי שהיתה נוהגת לפניו.

היהודי היה רשאי למכור את בתו רק כשנתדלדל מצבו ביותר ואחרי שמכר כבר כל מה שיש לו (ערכין, ל' ע"ב); וגם אז היתה הבת יכולה להמכר רק ע"י האב ולא ע"י האם (סוטה, כ"ג ע"א). מיכאליס מחליט, אמנם, את ההפך מזה ואומר, שאצל היהודים הקדמונים היו גם הנשים מוכרות את בנותיהן⁶; אבל לדעה זו אין יסוד מספיק במקורות הקדומים, וכנראה צדקה בענין זה המסורת התלמודית. לפי ברייתא אחת, מוכר אדם את בתו לאישות ושונה (עוד הפעם), לשפחות ושונה, לאישות (קדושין) אחר שפחות, אבל לא לשפחות אחר אישות⁷; ור' שמעון סיבר, בשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות, כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות (קדושין, י"ח ע"א). אצל הרומיים הקדמונים היה שלטון האבות בבניהם גדול מזה, כי האב היה רשאי למכור את בניו עד שלש פעמים, האמה-העבריה נמכרת רק ע"י אביה ולא ע"י בית-דין בעון גנבה (סוטה, כ"ג ע"א), גם אינה נרצעת כדי לעבוד עד היוכל (קדושין, ט"ז ע"ב). כי יש במכירתה, כמו שאמרנו, יותר מן האישות משיש בה מן העבדות הרגילה. היא יוצאת לחירות ע"י שש שנים, יוכל, סמני-נערות וגרעון-כסף (שם, י"ד ע"ב), ופודים אותה גם למרות רצונו של אביה (שם, י"ח ע"א), כי מכירת בת ישראל היתה, כנראה, בכלל לא לפי רוח היהדות, אלא שמוכרת היתה להסכים למנהג קדום, ואם העבד העברי לא היה עבד גמור, האמה העבריה על אחת כמה וכמה.

העבד הגמור, שהיה עוד בנמצא בתקופת התלמוד, הוא—העבד-הכנעני או הבלתי-יהודי. הכנעני, כנעני⁸ מרמו כנראה להכתוב: ויהי כנעני עבד למי (בראשית, ט', כ"ז). כי היהודים הצדיקו את המנהג המגונה של העבדות לא ע"י איזה נמוק איקונומי או סוציאלי, אלא ע"י המשפט האלהי (Constitutio divini juris), שהבדיל שבטים ידועים לרעה ושם אותם לעבדי-עולם. העיברה עצמה, שאחד מבני האימות נמכר לעבד, הוכיחה, איפוא, שהוא מצאצאי כנען. גם ההודים הקדמונים האמינו, שמפלגת העבדים שלהם (סודרי) היא שפלה ביחס מולדתה משאר בני הארץ ונוצרה מן החלקים הגמוכים בגופי של בראמה; ואפילו אריסטו⁹ חשב, שיש אנשים מיועדים לעבדות מלידה, בעוד שאפלטון השתדל בפוליטיקה שלו להוכיח את הצורך החברותי, שיש במוסד העבדים. העמים הקדמונים השתדלו בכלל ליסד את המעלות והמגרעות החברתיות של מפלגות שלמות ואנשים פרטיים ידועים על יחוס-המולדת הקדום, מפני שהיה כבוד הקדמות גדול בעיניהם ביותר ומפני שלא הומצאו אז עדיין הטעמים ההגיוניים, המצדיקים את המעלות והמגרעות הללו.

(1) עיין: *Stade, Geschichte des Volkes Israel*, I, 308.

(2) עיין: *Michailis, Mosaisches Recht*, II, 123.

מצב העבד הנמור—שהיה על-פי רוב בן-נכר—היה טוב בערך אצל כל העמים הקדמונים כל זמן שחיו חיים פשוטים, מבעיים ופאטריארכאליים של עובד-אדמה תמימים ונאמנים למסורות אבותיהם. אז היה נחשב העבד לאחד מבני-המשפחה, שהוא עובד יחד עם אדונו בבית ובשדה ונהנה עמו יחד מיגיע-כפם המשותף. אולם במרה שנתפשטה אצל היונים והרומיים התרבות וגדלו עשרם ותקיפותם ע"י כבושים ודרכי-מסחר חדשים, ואהבת הפנוק והמותרות נעשתה ריוחת ביניהם יותר ויותר,—נתרחבה אצלם גם התהום שבין העבד ואדונו. העבדים הוכרחו לגלח את שער ראשם וללבוש מלבושים גסים ומיוחדים, ונחשבו לבריות שפלות מסוג מיוחד, שנוצרו לפרנס את בעליהם המפונקים, שהיו הולכים בטל ורודפים תענוגות. והעבודה הקשה בלבד של העבדים שוב לא היתה מספקת להבעלים האלה. ספוריו של פלוטארך מן היונים והרומיים, שהיו מתעללים בעבדיהם ומהנקשים באופן מגונה ואכזרי כאחד בחייהם ובערכם האנושי, ידועים לכל. ולעומת זה שלט תמיד יחס נוח ולא-רע בערך אל העבדים אצל עמים כהסינים והערביים, שתרבותם לא השכיחה אותם את הנמיה לפשטות ולא התירה את מזוסרות חיי-משפחתם הפאטריארכאליים. ומפני איתו הטעם היה אולי מצבו של העבד-הכנעני או הזר אצל היהודים יותר טוב משהיה אצל כל העמים הקדמונים.

חיי עושר, פנוק ובטלה היו בדרך כלל חזון יקר אצל היהודים בתקופה העתיקה, ואותם היהודים המועטים, שהגיעו בתקופה היוונית הרומית וההלמדיית של דבריימי-ישראל לתקיפות וגדולה ע"י מסחר ופוליטיקה, הלכו גם הם כמעט תמיד פחות או יותר בארחות המוסר הצנוע והפאטריארכאלי של התורה ויחוסם לעבדיהם הכנענים היו נוח והומני למדי. העבד הנכרי הנקנה בכסף אי יליד-הבית נחשב ליהודי של התקופה העתיקה לא רק לאחד מבני-המשפחה, שהוא עובד בשעה שהם עובדים ונח בעת שהם נחים (שמות, כ"ג, י"ב), אלא לפעמים גם למנהל כל עסקי אדונו ומושל בכל קניניו (בראשית, כ"ד, ב'). ומה שחשוב ביחוד: העבד-הכנעני לקח חלק לא רק בטוב החמרי, אלא גם בטוב הרוחני של אדונו היהודי. לרכישת עבדים אצל היהודים הקדמונים היתה גם תעודה דתית ידועה. והעבד-הכנעני הנמכר ליהודי קבל עליו ממילא את עיקרי היהדות. הוא נמול, מסיר מפניו את אליליו, שמח בכל חגי ישראל (דברים, ט"ו, י"ד) ואוכל מזבח-המשפחה, קרבן-הפסח (שמות, י"ב, מ"ד). גם בהאידיאל של העתיד הלאומי הטוב נתנו חלק ונחלה להעבד-הכנעני, וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את ריחי' (יואל, ג', ב'). כמה רחוקים אני כאן מהשקפת היינים, שהיא מוציאה את העבדים מכלל הקרבנות והחגים, קובעת להם יום-שמחה מיוחד בחגי אנתיסמירים המוקדשים להאָל דיוניסוס וחושבת, שאם המנהגים הדתיים מתקיימים במעמד העבדים קדושתם מתחללת! ⁽¹⁾

התלמוד באר את דיני העבד-הכנעני בפרטות גדולה ובדיוק גדול בתור ענין הנוגע להלכה המעשית. הוא נקנה בתור, אחיות-עולם' בכסף, בשטר ובחזקה (קרושין, כ"ב ע"ב). ודמי המחיר נתנים לבעלי הקודמים של העבד, או להעבד עצמו, על מנת שלא תהא לרבו רשות ליטלם לעצמו, שאם לא כן הרי יושבו הרמים הללו לכיסו של האדון. מפני ש, אין קנין לעבד בלא רבו' (שם, כ"ג ע"ב), או, כהטרמינולוגיה הנהוגה, מה שנקנה עבד קנה רבו'. העבד-הכנעני הוא, לפי התלמוד, בן קנין פרטי, אבל הקנינים שרכש לו סתם, בלי שהותנה בפירוש, שלא תהא לרבו רשות עליהם", שייכים ipso facto להאדון על-פי הכללים: כל מה שקנה עבד—קנה רבו', יר עבד כיד רבו' ו, עבדו כנופי',—מושגים, שהם ידועים גם לאריסטו, כמו-כן לא היתה אישות להעבד-הכנעני: השפחה הנמסרת לו לא נחשבה לאשת-איש' ובניו היו שייכים להאדון, לא נשאו עליהם את שם אביהם

ולא ירשו את נכסיו במותו (קדושין, מ"א ע"ב; נזיר, ס"א ע"ב). הנשואים נחשבו אצל היהודים, כאצל כל העמים הקדמונים, לקנין מצד הבעל ולא להתקשרות מצד שני הצדדים כאחד, כמו שנעשו על-פי ספרי-החוקים המאוחרים; וכן נחשבה בעולם העתיק שייכות הבנים לאביהם לקנין ולא לקרבה טבעית. ועל-כן נשללו אף ה"קנינים" האלה מן העבד-הכנעני, אף-על-פי שאישיותו הפרטית נשארה חפשית, כמו שנראה להלן. גם לפי החוק הרומי לא היו להעבד אישיות וקנינים, והעבדים לא רק עשו אצל הרומיים את כל מלאכות הבית והשדה, אלא עסקו גם במסחר ובכל מיני אומניות על חשבון בעליהם.

אם נקנה העבד-הכנעני מיד נכרי היו מלים וטובלים אותו לשם עבדות, אם רצה לקבל עליו את עול היהדות (יבמות, מ"ח ע"א). ואם לא רצה, היה צריך קנהו היהודי להשתדל במשך זמן-מה לקרבו לדתו. אמר ר' יהושע בן לוי: הלוקח עבד מן הנכרי ולא רצה למול מגלגל עמו עד י"ב חודש; לא מל—חוזר ומיכרו לנכרי" (שם, מ"ח ע"ב). אולם יש חכמים, שאין דעתם נוחה מיהדות מעושה, הבאה מתוך כפייה והשתדלות ארוכה. התנא ר' עקיבא, בעל המזן הנלהב, סובר, שאין מקיימין את העבד המסרב לקבל על עצמו את עול היהדות, ור' שמעון בן אלעזר תומך דעה זו בנימוקים הגיוניים: אין משהין אותו בארץ-ישראל מפני הפסד טהרות, ובעיר הסמוכה לספר אין משהין אותו כל עיקר, שמא ישמע דבר וילך ויאמר לחברו [הנכרי] (שם). הטעם הראשון היה קיים גם אחרי חורבן הבית, מפני שיהודי ארץ-ישראל הוסיפו גם אז להזהר בתרומות ומעשרות וטהרות; והיראה מפני גלוי-הסודות לנכרים היא, כנראה, יראה מפני הלשנה לפני הממשלה הרומית. —הלשנה, שהרבה סבלו ממנה היהודים באותה תקופה, ואם כן נצטרך לפרש, עיר הסמוכה לספר" —עיר סמוכה למקום מושבו של הנציב הרומי.

העברת העבד-הכנעני מיד נכרי ליד יהודי היתה מגדילה—לא בפועל, אלא לפי השקפת התלמוד—את שעבודו הקניני; בעוד שרשותו של בעליו הראשון היתה חלה, לפי דיני ישראל, רק על מעשי-ידיו, קנה השני את גופו. ועל כן היתה להעבד אפשרות להשתחרר לגמרי בשעת הקנייה ע"י קנוניא ידועה, כי אמרו בשם רב: הלוקח עבד מן הנכרי וקדם (העבד) ומכל לשם בן-חורין קנה עצמו בן-חורין. מאי טעמא? נכרי גופא (של העבד) לא קני ליה, מאי דקני ליה הוא דמקני ליה לישראל, וכיון דקדם ומכל לשם בן-חורין אפקעיה לשעבודיה' (יבמות, מ"ז ע"א). קנוניא כזו עשו באמת עבדיה של בלוריא הגיוורת—ויצאו לחירות על-פי חכמים (שם). העבד המשתחרר באופן כזה אינו חייב, כנראה, לשלם להאדון גם דמי מעשי-ידיו, ששלל ממנו, כי הדמים הללו נמחלו לו והיו כעין תשלומים בעד ההתייחדות הגמורה מרצונו הטוב. התשוקה להרכות גרים רפתה, אמנם, הרבה בתקופת התלמוד, ואף-על-פי-כן לא חדלו היהודים מעולם להביט בשמחה פנימית גדולה על כל אדם חדש הבא לחסות בצל היהדות ולא נמנעו לפעמים מלוותר בשבילו על חומר הדין. מחמת אותו הטעם אמרו: קונים עבדים בחוץ-לארץ אפילו ביום-טוב ואפילו בשבת, מפני שמכניסים תחת כנפי השכינה' (בראשית רבה, פ' מ"ו). העבד-הכנעני נחשב ליהודי ממדרגה שניה, שהוא חייב רק במצוות שהאשה חייבת בהן (נזיר, ס"א ע"א). כלומר, בכל מצוות-לא-תעשה ובמצוות-עשה אחדות. הוא בעל רצון עצמי ואישיות פרטית חפשית, כי הוא עושה על חשבון עצמו את כל מעשיו הדתיים והחברותיים. האדון האומר לעבדו, צא ונגוב' פטור הוא מעונש, משום שהעבד בן-חיוב הוא ואחראי בעצמו בעד מעשיו (בבא-מציעא, י' ע"ב); ועבד, שחבל בבן-חורין או בעבד, משלם דמי הנזק לאחר שנשתחרר ונעשה בעל-נכסים (בבא-קמא, פ"ז ע"א). במי-כן אחרים שחבלי בעבד משלמים נזק, צער, רפוי, שבת ואפילו בושת, מפני שיש לו רגשי-הבושה (שם). העבד גולה ולוקה ואחרים גולים

ולוקים על ידו (מכות, ח', ע"ב). העבד ישנו בכלל נדרים, ערכין ונזירות, מפני שיש בידו לאסור את אישיותו הפרטית בחיובים וסייגים כרצונו, והאדון יכול לכופ אותו, שיעבור על נזירותו, אבל אינו יכול להפריד את נדריו (נזיר, ס"א ע"א וס"ב ע"ב). טעם הדבר יש לבקש, כנראה, בזה, שהנדר אינו אלא חיוב בודד ומקרי, בעוד שהנזירות בוראת להאדם מצב חדש, מתמיד ומיוחד, — מה שיכול להזיק לזכויותיו של האדון. דברי החלמוד: אין נפשו של העבד קנויה לו (לעצמו) יש לפרש, איפוא — אין גופו קנוי לעצמו, אף-על-פי שהמלה, נפש, מציינת תמיד בלשון התלמוד לא את גוף האדם החי, כמו במקרא, אלא את הנשמה, האישיות הרוחנית והפרטית; כי אישיות זו של העבד, כמו שראינו, לא קבלה עליה מעולם את שעבודו של האדון.

אולם, למרות מה שהעבד-הכנעני הוא בן חיובים, עונשים ומצוות, הוגבל בהגבלות רתיות וחוקיות אחדות, הוא פסול, למשל, לא רק לעדות כאשה (ראש השנה, כ"ב ע"א), אלא גם לשבועה (ירוש' שבועות, פ"ו), ובמותו אין מקבלים עליו תנחומים (שמחות, א, י'). אולם הגבלות כאלו נוצרו, כנראה, לא מתוך שאיפה למעט את הכח החוקי והמהות הרתית של העבדים, אלא מחמת מצבם המוסרי השפל, כמו שנפסלו, למשל, המשחקים-בקוביא לעדות ולשבועת-העדות (שבועות, ל"א ע"א) מפני הנהגתם הקלה והחסודה בכלל. כל השתדלותם של היהודים לחנך את העבדים ברוח דתי ולעשותם לאנשים ישרים ורצויים לחוג-המשפחה לא הועילה להסיר מהם את המומים הרוחניים, שדבקו בנפשם ע"י עבודתם עם אדוניהם הקודמים, עובדי-הגלולים, וע"י שפלות מצבם בכלל. העבדים היו נחשבים לאנשים משחתים במדותיהם והיו ידועים כמסוגלים לכל מעשה מנונה: כשקרנים (בבא-מציעא, פ"ו ע"ב), כעצלנים (קדושין, מ"ט ע"ב), כחצופים (שם, ע' ע"ב), כננבים (בבא-בבא, צ"ב ע"ב) וכגולגלים (אבות, ב', ז'). כן היו העבדים פרוצים בעריות (גיטין, י"ג ע"א), וכנראה בשביל זה אסרו על האשה לקנות עבדים, והמסכת עבדים (פ"ב) טעתה במה שחסה אסור זה לקניית עבדים-עבדים, גם השפחות הכנעניות הצטיינו בפריצותן (אבות, ב', ז'), למרות מה שחכמי היהודים השתדלו להגן על צניעותן (גיטין, ל"ח ע"ב), ומכירת שפחות לשם פרוטמיטוציה פומבית, שהיתה נהוגה אצל היוונים¹, לא היתה ידועה בישראל כלל. אולם אין ספק, שלא חסרו גם עבדים יוצאים מן הכלל, שהושפעו ע"י הסביבה היהודית הטובה והתרוממו על השטח הרוחני והמוסרי של חבריהם; ועם עבדים כאלה לא היו מתנהגים לפי כל חומר הדין. רבן-גמליאל קבל, למשל, תנחומים על טבי עבדו שמת מפני שעבד כשר היה (משנת ברכות, ב', ז'; שמחות א', י"א).

המוסריות הלוקיה של העבדים לא מנעה את חכמי-ישראל, אף את הדיוקנים-במצוות היותר גדולים שביניהם, מלהשתמש בהם ומלהתייחס אליהם באופן נוח והומני. כמה תנאים ואמוראים יכלו להקדיש את כל עתותיהם לתורה רק מפני שכל צרכיהם החמריים נתמלאו ע"י שירותם של העבדים. היהודים האמידים רכשו להם באותה התקופה עבדים ושפחות אחדים (כתובות, נ"ט ע"ב) ולפעמים הגיע מספרם עד ששים (בבא-מציעא, פ"ד ע"ב), אם אין זו גזומא אנדית. בארץ-ישראל עצמה לא היו, כנראה, שוקים קבועים לעבדים, והם נקנו בערים הנכריות הסמוכות ובירידים של עובדי-האלילים (עבודה זרה, י"ג ע"א). גם סוחרים יהודים בעבדים לא נזכרו בשום מקום בתלמוד, ואילמלי היו כאלה, קרוב לשער, שהיו נמנים בין בעלי האומניות הנבזות והחסודות, כהמוכסים ומפריחי-היונים, כי גם בעיני היונים והרומיים היו סוחרים-העבדים שפלים ביותר. בבבל רכשו להם היהודים לפעמים עבדים נכריים ע"י מה ששלמו

¹ לפי סטרא ב"ד, היו אלף קדשות (חישודלות) במקדש קורנתוס. סולון יסד בתי-קלון של שפחות וזנות באתונה.

בעדם מס הכרנגא, וגם העבדים האלה לא נשתחררו אלא בנטי-שחרור (יבמות, מ"ז ע"א). העבדים והשפחות היו עוסקים בכל מלאכות השדה והבית והיו מוחנים, אופים, מכנסים, מכשלים, מציעים את המטות ועושים בצמר (כתובות, נ"ט ע"ב). כן היו העבדים עומדים לשרת לפני אדונם עצמו, והיו מתירים לו את מנעליו, מוליכים אחריו את כליו לבית-המרחץ, ומלבישים, מפשימים, מרחיצים, מנעילים, סכים, מגרדים ומגביהם אותו (קדושין, כ"ב ע"ב). בשעת הסעודה היו העבדים עומדים ומשמישים לפני בני-הבית והאורחים, ואמוראי ארץ-ישראל ובבל היו מאכילים אותם מכל מיני הממעים, שהיו מנישים אל השלחן, ולא היו משהים מלהמעימם מן היין הישן והבשר השמן כדי שלא לצערם ולא לגרות את תאבונם (כתובות, ס"א ע"א, ירוש' בבא-קמא, פ"ח, ה"ה). אולם פעמים ששרות הסעודה דרשה מן העבדים, שיאכלו מעומד (ירוש' פסחים, פ"י, ה"א). העבדים-הכנענים היו נושאים את בעליהם גם באפריון (גיהרקי) ברחובות-העיר והיו עוסקים לטובת אדוניהם באומניות שונות. כאותן של הצובעים, הטבחים והנחתומים, — מה שנראה מן העובדה, שהמסכת עבדים (פ"ב) פוטרת את העבד-העברי מן המלאכות הללו. ופעמים שעסקו העבדים גם באומנות השפלה של המשחק והלץ הצבורי, כד א ר ו, עבדו על ר' נחמן, למשל. המרקד בי כובי' (בבא-קמא, צ"ז ע"א); אולם מנהג הלצים הביתיים, שהיו מבדחים בתעלוליהם את האורחים בשעת הסעודה ושהיו חביבים ביותר על היונים והרומיים, — היה זר תמיד ליהודים.

העבדים היו מרגישים את עצמם כבני-הבית, והיו מחלקים מעות קטנות לגבאי-הצדקה (ב"ק, ק"ט ע"א). ופעמים שהגיעו גם לתקיפות יתרה ונעשו לאפוטרופסים על נכסי אדוניהם (כתובות, כ"ח ע"א). שימרי-הסוסים של הנשיא רבי היה יותר עשיר משבור-מלכא (בבא-מציעא, פ"ה ע"א). — גזומא, שיש בה בלי ספק איזה קרמוב של אמת; ועבדיו של ריש גלותא היו מרשים לעצמם לצער את החכמים באי-ביתו של ראש-הגולה ולהתעלל בהם. ואין צורך לומר, שהבעלים כלכלו את כל מחסורי עבדיהם, כי הדעה, יכול הרב לאמר לעבד: עשה עמי ואיני זנך' (גיטין, י"ב ע"א). מפני שלא נתחייב לפרנסו, לא נתגשמה, כנראה, בפועל מעולם, כן לא היה קשה ביותר המוסר הגופני, שהיה האדון מיסד את עבדו שסרח: אם נחבל העבד באחד מכ"ד ראשי-האברים שלו, היה יוצא לחירות, וזה היה הקנס, שקנסו את האדון על אכזריותו (קדושין, כ"ה ע"א); ואם מת העבד ממכות אדוניו (וכשהיה העבד שייך לאחרים, גם אם הלך המוכה יום או יומים על משענתו — עיין מכילתא, שמות, כ"א, כ'), נחשב המכה לבן-מות. אמנם, בתקופת התלמוד כבר חדלו היהודים לדון דיני נפשות, אבל קרוב לשער, שרצח העבד היה נמסר, ככל מכה-נפש, להממשלה הפרסית או הרומית כדי לענשו לפי החוק; כי אחרי שחשבו היונים את רציחת העבד רק למעשה מטמא⁽¹⁾ והרומיים עד ימי אספסינוס היו מקילים בחבלת עבדים כבחבלת בהמות⁽²⁾, קבע אספסינוס חוקים מגינים על חיי העבדים בכל רחבי הממלכה הרומית.

אולם, למרות התיחסותם הרצויה להעבדים בכלל, לא נמנעו היהודים מלסמן ע"י כמה פרטים את ההבדל בחיים הדתיים והעבוריים שביניהם ובין בני-החורין. בצוארי העבדים היו תולים מין חותם, שנקרא בשם, נמוס' או, נשקי' (גיטין, מ"ג ע"ב). לפעמים היו עושים תו בבשרם כדי שלא יבחרו (תוספתא, מכות, ג', ט'). העבד לא נצטרף לא לזימון ולא למנין' (ברכות, מ"ז ע"ב) ולא הניח תפילין (שמחות, א', י"ב). כן אסר האמורא ר' יהושע בן לוי ללמד להעבדים תורה (כתובות, כ"ח ע"א). כלומר —

(1) עיין בספרו של L. Schmidt, die Ethik der alten Griechen, II, 218.

(2) עיין: Montesquieu, Esprit des Loix, XV, פרק י"א.

כמו שבאר אל נכון הרב ר' צדוק הכהן ⁽¹⁾—להכניסם בבית-ספר אחד עם בני היהודים בני-החורין; כי מלמוד התורה וידעתה בכלל לא הרחיקו היהודים את עבדיהם מעולם. דוקא בזמן החדש מנעו בני אמיריקה הדרומית מן העבדים השחורים את אור ההשכלה כדי שלא יפקחו את עיניהם על מצבם השפל ולא יירמו את נס-המרד; עמי העולם העתיק לא הכירו עוד את כחה הריבולוציוני של ההשכלה, ועבדי היונים והרומאים היו בקיאים לעתים קרובות בענפי-מדע שונים, והיהודים ודאי שלא מנעו את אור התורה מעבדיהם, שהרי השתדלו לקרבם אל היהדות. גם את פחד ההתקוממות מצד העבדים לא פחדו היהודים מעולם, כי יחסי הקרבה החמרית והרוחנית, ששלטו תמיד בין היהודים ועבדיהם, עשו לנמנעים כל מקרי התפרצות-בהמון של האחרונים. אחדים מאמוראי-ארץ-ישראל מן המאה השלישית לספחה מסרו לנו רק את המאורע הבודד והמעניין, כי עיר אחת היתה בארץ-ישראל ולא רצו עבדיה למול ונלגלו עמם עד שנים עשר חודש וחזרו ומכרום לנכרים (יבמות, מ"ח ע"ב); וגם במאורע זה התקוממו העבדים, שנקנו מחדש ע"י היהודים, רק נגד התנאי של קבלת-היהדות ולא נגד עצם שעבודם, ובכן מפני-מה תהא עין היהודים צרה בעבדיהם, שירכשו להם איזו ידיעה כתורת היהדות? ואמנם, היו גם עבדים, שהיו בקיאים בדינים הדתיים יותר מחכמים ידועים (סוכה, כ' ע"ב), והגיע הדבר לידי כך, שהעבד נחשב יותר לקנין היהדות משנחשב לקנין בעליו, ועל כן אמרו: המוכר עבדו לעכו"ם קונסין אותו (לצורך פרינו מיד עכו"ם) עד מאה ברמיו (גיטין, מ"ד ע"א); ואפילו המוכר עבדו לחוץ-לארץ דמיו אסורים (ירוש' עבודה-זרה, פ"א, ה"ד). מפני שהוא שולל ממנו ע"י זה מצוות ידועות התלויות בארץ.

והשאפה לקרב את העבד אל היהדות יותר ויותר גרמה לכך, ששחרורו נעשה רצוי לחכמי-ישראל, שהרי על-ידו הוא נעשה יהודי נמור, שהוא חייב בכל המצוות, על ר' יהודה הנשיא אמרו, שקל הוא בשחרורו (ירוש' גיטין, פ"ד), כלומר, שהוא משתדל לחקל בענין זה לטובת העבד. העבד-הכנעני היה יוצא לחירות כשנפדה בכסף—של עצמו או של אחרים—ובשטר (שטר שחרור או גט-שחרור), אם רצה האדון לשחררו מרצונו הטוב (קדושין, כ"ג ע"א). ופעמים שהיה די אפילו ברמו בלכד מצד האדון כדי לשחרר את עבדו: הכותב כל נכסיו לעבדו יצא בן-חורין (בבא-בתרא, ק"ג ע"ב), כי ע"י זה נלה האדון את דעתו, שרצונו לעשות את עבדו לבעל-נכסים. המשוחרר היה מובל לשם בן-חורין—ונעשה יהודי לכל דבר אף אם לא קבל עליו את המצוות החדשות הנוספות לו (יבמות, מ"ז ע"ב), כי הוא נחשב כבר כשייך להיהדות, ואחרי כל זה אין אנו יכולים להמנע מלתמוה על ברייתא זו: „לעולם בהם תעבדו" (ויקרא, כ"ה, מ"ז) רשות—דברי ר' ישמעאל; ר' עקיבא אומר—חובה (סוטה, ג' ע"ב). ר' צדוק הכהן ⁽²⁾ משתדל להצדיק את הדעה המתמיהה של ר' עקיבא ע"י ההשערה, שהממשלה הרומית אסרה לשחרר את העבדים והחכמים הסמיכו אסור זה אל הכתיב. לדעתנו, אין באור זה מספיק. גם אם נניח, שהוכרו אסור כזה בארץ-ישראל, לא היה דוקא ר' עקיבא—הריבולוציונר היותר נלהב שבין התנאים—נעשה כזה מסייע להממשלה, ההלכה המוזרה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה נולדה בלי ספק מהבנה מיוחדת של לשון המקרא בכתוב, לעולם בהם תעבדו. אולם מצוות-עשה, שנולדו בדרך דרשה כזו, לא היו דבר של חובה גם בעיני החכמים עצמם: הם לא נמנעו מלשחרר את עבדיהם בכל עת-מצוא למרות מצות-עשה של לעולם בהם תעבדו כמו שלא נמנעו לעלות מכבל לארץ-ישראל למרות מצות-עשה זו, שחדש האמורא הבבלי רב יהודה: כל העולה מכבל לאי עובר בעשה,

⁽¹⁾ בספרו: *L'esclavage selon la Bible et le Talmud*, עמ' 164 (מצד זה יש גם תרומם עברי עם חקרות מאת י"ש פוכס בשם „תעבדות", קראקא תרנ"ב. המערכת).

⁽²⁾ בספרו הנזכר, עמ' 180.

שנאמר (ירמיה, כ"ז, כ"ב): בבבלה יבואו ושמה יהיו וכו' (כתובות, ק"י ע"ב). רבן גמליאל שחרר, למשל, את מבי עבדו כדי לצרפו למנין עשרה (ברכות, מ"ז ע"ב), אף-על-פי שחייב התפלה בצבור אינו אלא מדברי סופרים.

העבד המשוחרר נחשב, אמנם, ליהודי גמור, אבל למיזחם לא נחשב. הממזר והגר עמדו למעלה ממנו במדרגת היחוס, שהרי העבד-הכנעני היה בכלל ה"ארורי", שחל על כנען וצאצאיו (הוריות, י"ג ע"א). הכהן לא נשא לו אשה משוחררת, והגרים, המשוחררים והממזרים הותרו להתחתן זה בזה (קרושין, ס"ט ע"א), אף-על-פי שהממזר נאסר לבוא בקהל. כן לא נמסרה להמשוחרר—כמו שלא נמסרה גם להגר—שום משרה צבורית: תנינא; שום תשים עליך מלך וגו' מקרב אחיך (דברים, י"ז, מ"ו)—כל משימות שאתה משים (כל הממונים שאתה ממנה) לא יהיו אלא מקרב אחיך (קרושין, ע"ו ע"ב). ושפלות-היחוס כמובן הדתי גררה אחריה בהכרח את הנבלת הזכיות האזרחיות והמדיניות בהנהגה המדינית של היהודים בתקופה העתיקה, אחרי ששלטינם הצבורי היה לו תמיד יסוד תיאוקראטי. ועל-כן פסלו גם את הממזר והחלל לדון דיני נפשות, ובירושלים לא היו ממנים את הממזר לדיין אפילו בדיני-ממונות (שם); וכנראה, אף העבד היה כך. אנב: העבד המשוחרר לא נחשב למיזחם גם אצל העמים הקלאסיים בהתקופה העתיקה, ה"מיתיקים" בארץ-יוון היו עוד משועבדים בעיניהם אחרים והיו משוללים כל הזכיות המדיניות; וברומי הורחקו העבדים המשוחררים ממשורות הקינסולים והפריטורים גם אחרי שהתחילו בימי הקיסרים לעלות לגדולה יתרה.

התנאים הנוחים והרצויים בערך, שנראה היהדות התלמודית להעבדים, נתקיימו, כנראה, בחיי-המציאות עד סוף ימי-הביניים. מצבם של עבדי היהודים היה תמיד הרבה יותר טוב מאותו של עבדי הנוצרים, למרות מה שהתורה האיוונגליזית השתדלה אף היא להכניס קצת הומניות לתוך העבדות, שהיא, לפי תורת אבגוסטינוס הקדוש, אחת מתוצאותיו של חטא אדם-הראשון. הראיה לזה הוא—מה שחבמי ישראל לא מחו מעולם לא נגד מוסד העבדים בכלל ולא נגד הנהגתם הקשה של אנשים פרטיים עם עבדיהם, אף-על-פי שרגש מוסרם של החכמים האלה היה בלי ספק הרבה יותר מפותח מאותו של סופוקלס ואֶבְרִיפִידס, שהרימו קולם נגד העבדות, ועל כן לא הועילה כל השתדלותם של הכהנים הנוצרים, מימי קונסטאנטין הגדול ועד תקופת ה"ריניסאנס", למנוע את עובדי-האלילים וגם את הנוצרים מלהמכר לעבדים להיהודים, שקרבו אותם פחות או יותר לדתם.

היהדות מלאה, איפוא, את תעודתה, בתור אֶם המוסר החברותי, במה שהקילה ככל האפשר מעול העבדים והיטיבה ככל האפשר את מצבם: אבל עוד יותר מזה מלאה את תעודתה במה שהתנ"ך, יצירתה היותר נהדרה, היה הרחיפה הראשונה להמהפכות של תקופת ה"ריניסאנס", שסוף סוף במלה את המוסד הקדמון של העבדים לנמרי ושמה קץ להדבר היותר מחפיר, שידעה האנושיות—להתעמרות האדם באדם בעל-בניה בהתעמרו בבהמה.

* *

*

לְעֶשְׂתֶּרֶת שִׁיר וְלִכָּל:

נחש הפחה! קאת הליל,
דרור לַיָּאָר, שִׁיר לְהִי!
צאוי מתוך ערוצי נִיא,
מִן עֲרֻמוֹת עֲלִירוֹשׁ,
מִנְהַלּוּלֵי גִזְעֵי בְרוֹשׁ;
עֲזְבוּ נִקְרוֹת צוּר וְכוּר,
לְקַבֵּאת שְׁמֵחוֹת, קִדְמַת גִּיל
פִּנּוּ דְרָךְ, סֵלֹו שְׁבִיל!

חֲמֵדָה חֲמֵה אֲרָחוֹת אֹר,
וְשִׁמְשׁ אָבִיב גְּעוֹר חֵם,
מֶרְעִיל בְּשִׁנְיוֹנוֹתֵיו דָּם,
בָּא הַתּוֹר, בּוֹ נִנֵּעַ גְּבוּל
שִׁיר־אֲשֶׁתִּקְדֹּ לְזֶרַע בּוֹל.

מִבְּנִמּוֹת הַיּוֹם עַד תָּם
אֲרָחוֹת מִנָּל וְנִנֵּעַ תְּהוֹם,
עוֹף הַכֶּנֶף שֶׁב־אָחוֹ
מִסְתְּרֵי הַיָּם, בָּא בְּכִרְוֹ,
סִיעוֹת נוֹטוֹת וּבִיעָף
סִיעָה לְסִיעָה, קוֹ לְקוֹ,
בְּאֶלְקָסוֹן וּבְחוּג
נִתְפָּרְדּוּ—זוּג וְזוּג.

וְלַעֲרֵכָה פִּגְה וְלִזְאֵב:

קום ואשרת מתוך באב
 והנה לבך באחו
 בשיריך אש בעו.
 כחות ממירין בך שיר
 זרמי דורות משקבר,
 נחלת עבר, נוהן צו
 פלאי מלא און ורב,
 אשר נקבא אל היש
 קרשף רתק לאבן שש,
 ובאבת את אשרך אתי.
 בקלאך לגוריד שד.

הוי, בן אדם, קדמת גיל
 פנו דרך, סלו שביל!
 מלא החפן חטת פו
 אנרוק בפניך—רו
 בגרענים ותוכם לשד
 חני עולם, חני עד.
 ונקלט בגפשה הסוד,
 ברתמי דמיה וקוד.
 קום ועלה אמן וחסוק—
 משפט חיים הוא נחק.

ונבטת עם הבת
 לאדמה—והיא תרת
 דרות דשא ושבמי חי
 פורצים נובעים עד בלי די,
 שפוני דר וממוני חול,
 חני מקר, פגרי תמול,
 בנני אור ובנני אל—
 זרע שמש, זרע כל.

וחיל חים, גמין ושמאל,
 קדמה, נמה, נושאים בעל

השליח

של הריון ולדת עד.
 מן הנחל אשר ירד
 ועד הנם במעוני צור,
 במפות צנור על השור,
 על פי מעין ושפות ביב,
 במחשך תהום, ביום נזו.

ונקלט בנפשך הסוד,
 מלא רזים, מלא הוד.
 משפט חיים הוא נחק.
 קום ונעלה, אמן נחשוק!

שאל משרניחובסקי.

פֶּרִידְרִיךְ שִׁילֵר

ופילוסופיית-השירה שלו.

(למלאות ק"ן שנה להולדתו, 1759—1809).

כשהוחג בעשרה בנובמבר (ח'ח) יום-ההולדת המאה-והחמשים של נאון השירה האשכנזית, פֶּרִידְרִיךְ פּוֹן שִׁילֵר, אפשר היה למצוא כמעט בכל עתון אשכנזי-ישראלי מאמר על שילר ברוחב-היהודים; ומחכריהם של כל המאמרים האלה החליטו פה אחד, שבמשך שני דורות ויותר (תקופת השכלת-ברלין) היתה לשילר השפעה עצומה על רחוב-היהודים בכל אותן הארצות, שההשכלה האירופית חדרה אליהן, ומי שידוע את קורות הספרות העברית כמעט עד שנות התשעים של המאה שעברה לא יכחיש החלטה זו: אין משורר אירופי, שהרבה להשפיע על הסופרים העבריים—לא רק על אלה שדרו באשכנז, אלא גם על יושבי גאליציה ורוסיה—כפרידריך שילר. והרי משורר גדול זה לא עסק בשאלת-היהודים מימיו, לא הגין עליהם כל סיג בשעתו ואף לא הרבה להזכירם בכתביו אפילו דרך אנג, ובמאמר האחד, שעסק בעמנו בפרטות (Die Sendung Mosıs), יש למצוא הרבה יותר דברי-גנאי ליהודים מדברי-שבח ליהדות... מה היא, איפוא, סבת הדבר, שהיהודים דבקו כל-כך בשילר ובשיריו ומחזותיו?

אני נכון לבקש את הסבה דוקא במאמר פילוסופי אחד של שילר, שבו הוא מדבר על מהות השירה למיניה. כי כמשוררינו הגדולים, ר' שלמה אבן גבירול ור' יהודה הלוי, היה גם שילר לא רק משורר גדול, אלא גם פילוסוף עמוק, בכמה דברים נוגעים להפילוסופיה המוסרית והאסתטית יש למצוא בכתביו הפילוסופיים בעין מלאים ותקינים לשימתו של קאנט—ועובדה זו יש בה די להיכח, שעסקו של שילר בפילוסופיה לא היתה מעשה-דיליטאנז, אבל סוף סוף עיקרו של שילר הוא—המשורר שבו, שהפילוסוף נברא רק לשמשו, ולפיכך חשוב בעינינו ביותר מה שכתב שילר הפילוסוף על השירה והמשוררים: בהם שפט לא רק את שירת-האחרים, אלא גם את עצמו ואת שירתו, ומשפט זה, בשעה שהוא מגלה שלא מדעתו של שילר את עצמותו היותר כמוסה של המשורר הגדול, הוא מגלה לנו יחד עם זה את הסבה, מפני-מה דבקו בני-ישראל במשורר האשכנזי, שלא הראה להם סימני-חבה מימיו.

המאמר על הפילוסופיה של השירה, שאני מכיין לו, נקרא בשם: על שירה תמימה והרגשית (Ueber naive und sentimentalische Dichtung) ונדפס במאסף Horen בשנות 1795—1796, את המלה sentimentalische לא תרגמתי, רגשנית' מפני שיש להבדיל הבדל עצום בין sentimental ובין sentimentalische, הראשונה (הרגשנית) היא רק הפרות השתפכותו של הרגש, שכתור הפרזה היא תמיד מעושה ובלתי-מבעית ולעולם אינה אמיתית; האחרונה (ההרגשית) היא אמיתית ואינה מעושה, אלא שגם בשם, מבעית' אי-אפשר לכוונה. מבעית היא רק השירה התמימה; השירה ההרגשית' היא פרי הקולטורה.

כשאנו קולמים בחושינו את הטבע, כלומר, מחזות-טבע ופנים או פרחים נאים, או את הטבעי שבאדם, למשל, את הפשטות והמבעיות של הילדים אי של העמים

הטבעיים, ומוסרים את הרשמים שקלטנו בתיר ציור או ביקשני, הרי זו שירה תמימה. יחוסנו אל הפרח הפשוט או אל המעשה התמים של הילד הוא כאן ישר. אנו אוהבים בהם—אומר שילר בלשוננו היפה—את החיים היוצרים והשקטים, את הפעולה השלוה הבאה ממילא, את הקיום על-פי חוקיהם העצמיים, את ההכרח הפנימי, את האחרות הנצחית עם עצמם⁽¹⁾.

לא כל מה שהוא טבעי הוא תמים. הטבעי הוא תמים רק אם נראה בו שהצדק עם הטבע ואי-הצדק עם האמנות (הקולטורה בלשוננו שלנו). ובכן צריך שהטבעי יהיה לו גם הכרח פנימי.

והתמים יכול להיות מדעת ושלא מדעת. אם האדם עושה את מעשיו בתמימות שלא מדעת, הרי זו תמימות שמביאה לידי השתוממות ואנו מכבדים או לא את האדם, אלא את הטבע הפועל בו. ואולם, אם האדם עושה את מעשיו מדעת בתמימות, כלומר בישירות, בדרך הטבע, הרי זו תמימות של ההכרה ואנו מכבדים או את האדם הפועל בתמימות עצמו.

כל גאון אמתי בעל-כרחו הוא תמים, מפני ש, מנהיגיו הם הטבע או האינסטינקט בלבד. ולפיכך יכול הגאון לנסות את כחו גם במלכותו של הטמיר והנעלם. הוא מרחיב את גבולי הטבע, אבל יחד עם זה הוא בולם את הדמיון במתג ורסן כדי שהגבולים הללו לא יגיעו עד הציורים הדמיוניים המתנגדים להטבע. האישיות הגאונית מחוקקת חוקים כהטבע, ועל-ידי הפשטות היא מנצחת את האמנות המורכבת. וממש כהטבע אף הגאון הוא צנוע וענו, אבל אינו צנוע תני (dezent) ואינו פחדני לעולם—וזהו תמימותו וטבעיותו.

תמימה בהחלט היתה רק אימה אחת בימי-קדם: האומה היוונית. היונים היו כל-כך טבעיים, עד שלא יכלו לראות בעולם הטבעי נגוד להאנושיות, כמונו היום. האדם והטבע לא היו להם, זה לעומת זה, אלא היו דבר אחד מתגלה בצורות שונות. ולפיכך היו מגשימים ומאליהים את העצמים שבטבע ואת חזיונות-הטבע, כלומר, היו ממלאים אותם רצון אנושי, שהרי גם אלהי-היונים בני אדם היו, ובוה בשלו את ההבדל היסודי שבין הטבע והאדם, שלא היו יכולים להכירו מאחר שהם עצמם היו כמעט טבע טהור. ולפיכך מתארים משוררי-יוון את מראות-הטבע הנאים ואת הפרחים היפים באותו הדיוק ואותה הרחבות, שבהם הם מתארים את כל שאר תאוריהם. אבל בלי שום התרגשות מיוחדת ובלי אותה ההתפעלות העזה מן הטבע, שתוקפת את המשורר שבזמננו למראה נוף יפה או שקיעת-חמה נהדרת, סבת הדבר היא—מפני שהיונים היו יכולים לקלוט את הטבע במהרתו, בעוד שאנו בזמננו יכולים רק להרגישו. או, כדברי שילר עצמו: הם הרגשו באופן טבעי; אנו מרגישים את הטבעי... מה שאנו מרגישים ביחס אל הטבע דומה למה שמרגיש החולה ביחס אל הבריאות⁽²⁾.

וכאן אנו מגיעים כבר אל השירה ההרגשית. להרגיש את הטבע הרגשה בלתי-אמצעית ולהיות יחד עם זה צייר-הטבע במובן היותר נעלה של מלה זו—במובן הקליטה האוביקטיבית של הצייר, שהוא עצמו עדיין אינו אלא טבע מפני שאינו רואה ואינו מרגיש את הנגוד הפנימי שבין הטבע ובין האדם, שבין העולם ובין האנושיות, מפני שהטבע והתרבות, הטבע והאמנות (על-פי הטרימינולוגיה של שילר) הם לו דבר אחד,—להרגיש כך את הטבע ולצייר אותו כך יכול היה רק עם אחד מן העמים היוצרים—העם היווני, ואף הוא—רק בתקופה הקדומה של דבריימיו. בתקופה המאוחרת של התרבות היוונית אבר אף הוא את כשרון ההרגשה הבלתי-אמצעית במדה מרובה. עמים גאונים ויוצרים אחרים או שהיו סוביקטיביים מתחלתם וכבר על ידי זה בלבד הבדילו

(1) עיין: Schillers Werke, Cotta'sche Ausgabe, Band XII, S. 110.

(2) שם, עמ' 124.

בין הטבע ובין האדם ולא יכלו, איפוא, להרגיש את הטבע הרגשה בלתי-אמצעית, או שבמשך השתלשלות התפתחותם הגיעו לידי אותה השעה הנוראה, שתאר ניוטון לאחר מאה שנה (בספרו: Zur Genealogie der Moral) ושבה ראה האדם כעין תהום רובצת בין טבעו הכהמי ובין טבעו האנושי, יותר נכון—בין הטבע והאדם, בין הטבע והקולטורה. או התחילה האנושיות לא להרגיש את הטבע הרגשה בלתי-אמצעית, אלא להתגעגע עליו ועל הרגשה בלתי-אמצעית זו כמו שהחולה מתגעגע על הבריאות, ואז נולדה, השירה ההרגשית¹. נולדו משוררים, שלא עוד הרגישו את הטבע, כהמשוררים התמימים, אלא השתוקקו להרגיש את הטבעי, ובעוד שהמשוררים התמימים הם בעצמם אבר מן הטבע הם, מבקשים המשוררים ההרגשיים את הטבע האבוד.—ושני מיני המשוררים הללו מיבדלים זה מזה באופן יצירתם. המשורר התמים נבלע לגמרי על-ידי יצירתו, כי הנושא שלה ממלא אותו כולו, משורר כזה היה לא רק הומירוס היווני, אלא גם שֶׁקֶסְפִּיר האנגלי. מכאן יש לראות, שהחלוקה, שמחלק שילר בין המשוררים, אינה רק חלוקה לאומית או היסטורית, אלא היא יותר מזה חלוקה מוגית וכשרונית. שכספיר האנגלי, שכספיר הנוצרי, שיצירתו שייכת כבר להעת החדשה, הוא ביצירתו זו אחד מבעלי השירה התמימה² כהומירוס היווני והעתיק, כי העיקר הוא—לא לאומיותו ותקופתו של המשורר, אלא תכונתו וכשרונו. שכספיר קולט את הטבע שבאדם ומצייר מה שקולט—והוא עצמו מסתלק מציורו לגמרי, על-כן הוא נראה לפעמים קרירות במקום שמשורר אחר במקומו היה מתרגש ומתפעל, על-כן הוא ממשיך את תאורו במקום שמשורר אחר במקומו היה מחיש אותו מתוך הסתערות-הרגש. ובכן שירתו היא כמעט אותה השירה התמימה של היוונים הקדמונים, לא כן בעלי השירה ההרגשית³. המשורר ההרגשי, מאחר שהוא מתגעגע תמיד על הטבעיות האבודה, שוב אינו יכול להכלע ביצירתו האמנותית—הוא מוכרח להביע באופן-מה את געגועיו ואת שמחתו בשעה שהוא מתאר מאורעות או מחזות טבעיים יפים.—שילר מבלוט נגוד זה בין המשוררים התמימים וההרגשיים על-ידי הקבלה, שהוא מקביל את ציורו של הומירוס, איך משלימים זה עם זה שני הלוחמים לֶקְסִיס וִרְדִּיקֶס, אל ציור דומה לזה אצל המשורר האיטלקי אַרְיוֹסְטוֹ. בציור הראשון נשאר המשורר העתיק נאמן לאמת, אבל ציורו יבש הוא באוביקטיביות, בעוד שבציור האחרון אין המשורר החדש יכול להבליג על השתפכות-הנפש הסוביקטיבית שלו.

מכל האמור עד כאן אפשר לראות, שהמשורר התמים יכול להגיע לידינקודת-הגובה שלו כשיחקה את המציאות חקוי שלם, ואולם המשורר ההרגשי יגיע לידי כך רק אם תכליתו תהיה—לתאר את האידאל, שהרי הגעגועים על הטבעי הם הם השאיפה אל האידאל. ואחרי שהמציאות היא בעלת-תכלית והאידאל הוא בלתי-בעל-תכלית, על-כן יכול המשורר התמים להגיע לידי שלמות, בעוד שהמשורר ההרגשי מוכרח להיות תמיד רק שואף אל השלמות. הבדל זה שבין שני מיני המשוררים הללו הוא אותו ההבדל עצמו שבין האדם הטבעי והאדם הקולטורי. האדם הטבעי הוא אולי יותר שלם מפני שאין לו צורך להלחם בפנימיות נפשו את מלחמת החושים בתבונה ואת מלחמת המציאות באידאל. אבל, מאחר שאי-אפשר לו לאדם להתפתח, מאחר שאי-אפשר לו להתקדם בלי שיעשה יותר ויותר בעל-תרבות, הרי יוצא מאליו, שהאדם הקולטורי עולה על הטבעי הרבה, שהרי זה האחרון עומד כבר על אותה מדרגה, שהראשון צריך רק לטפס ולעלות עליה⁴. כאן אני רואים את שילר צועד צעד גדול לפניו בכל הנוגע ליחוסו אל השקפתו של ז'אן ז'אק רוסו. לא האושר של הבערות⁵, שיש לאדם הנמצא במצב הטבעי, הוא העיקר, אלא ההתקדמות וההתבדלות מחמת התפתחות קולטורית, אפילו אם התפתחות זו גוררת אחריה קרע פנימי בנפש ותוצאתו—

¹ עיין "כתבי שילר" בחוצות קוטא חנו, כרך י"ב, עמ' 180.

אי-השלמות של האדם החדש, שנפשו שואפת אל המבע והוא כולו אסור בנחישותי-המציאות, שהאינסטינקטים הבהמיים נלחמים בפנימיותו עם הביעותיהם של הנמוסים החברתיים והצדק החברתי. ההתקדמות היא לשילר אושר כשהוא לעצמו, בלי שום יחס להטוב או הרע, שהיא מביאה בחיי יום-יום, מפני שהיא מעמדת לפנינו אידיאל שאין לו סוף ומפני שהיא מכרחת אותנו לשאוף להשלמתנו בלי הרף ובלי לאות.

מנקודת-מבט זו חשוב המשורר ההרגשי בעיני שילר הרבה יותר מן המשורר התמים, אף-על-פי שהראשון לא ישיג לעולם את האובייקטיביות ואת האמון-להטבע של האחרון. הראשון—אומר שילר—חוק הוא באמנות של ההגבלה; האחרון חוק הוא באמנות של אין-הסוף⁽¹⁾. ומסבה זו עולים המשוררים העתיקים על החדשים בתאור הדברים הגופניים, ואולם בתאור החזיונות הרוחניים ינצחו תמיד החדשים את העתיקים. וחבורי המשוררים החדשים, שעל-פי רוב הם משוררי השירה, ההרגשית, עשירים הם גם בתכנם יותר מחבוריהם של משוררי השירה, תמימה⁽²⁾. כי ביסודה של השירה, תמימה⁽³⁾ מונח רק פרינציפיון אחד, בעוד שביסודה של השירה, ההרגשית, הונחו כמה וכמה פרינציפים: עלידה של זו האחרונה נולדת באדם הרגשה מורכבת, שהרי החבורים ההרגשיים הם תמיד תוצאתיה של מלחמה עזה בין המציאות בתור גבול למעשי בני-אדם ולמאוייהם ובין האידיאל בתור אין-סוף.

והדבר האחרון הזה—המלחמה בין המציאות המוגבלת והבלתי-רצויה ובין האידיאל אין-הסופי והנכסף—גורם לכך, שהחבורים ההרגשיים הם או סאטיריים, כשהם מציירים את בחילתו של המשורר במציאות, או אגליים, כשהם מבטאים את הגעגועים הנוגים על האידיאל. והסאטירה לכשעצמה יכולה להיות מיסרת או מלגלגת, כדי שהסאטירה המיסרת לא תדכא בנו את רגש החירות והמשחק⁽²⁾ היא צריכה להיות נשגבת, כלומר מסובבת מתוך שאיפה להתגשמותו של איזה אידיאל, שהמציאות אינה אלא ההפך ממנו ושעל-כן היא מעוררת את המשורר להרים עליה את שוט הסאטירה; וכדי שהסאטירה המלגלגת לא תהא מלא קלות-ראש ונבול-פה ולא תחדל מלהיות פיושית, היא צריכה להיות יפה, כלומר, היא צריכה לבוא מתוך, נפש יפה, שבה, פועל הטבע בתור אידיאל⁽³⁾. הסאטירה המיסרת באה מתוך נפש סוערת, הסאטירה המלגלגת באה מתוך נפש שלווה. הים העמוק—אומר שילר—הוא נשגב ביותר בהסתערותו, הנהר הבהיר הוא יפה ביותר במרוצתו השקטה⁽⁴⁾. ולפיכך חושב שילר, שהטראגדיה עולה על הקומדיה מצד התוכן, אבל מצד המשורר היוצר אותן היא נופלת מן הקומדיה: מה שהמשורר צריך להשיג על-ידי יפעת-רוחו משיג כבר המשורר הטראגי על-ידי החומר בלבד. הטראגדיה מבטלת לזמן ידוע את חירות-הרוח, כי היא מדכאת את הרוח בתאור ההתנגשויות, שאין מהן מוצא. ואולם הקומדיה במשחק הקל והחפשי משחררת את הרוח מסערת התאוות—והרי חירות זו היא המטרה העליונה, שהאדם שואף אליה. והלכך המשורר הקומי האמתי הוא בעל-כרחו גם בעל רוח אידיאלית ונשגבה, והלך לוקיאנוס, שהרבה להלעיג על הפילוסופים והאלים כאחד, נתגלה בחבורו, ניגרינוס⁽⁵⁾ בתור מיסר ומוכיח בעל נפש מוסרית ומחשבה עליונה. וכך הדבר גם בנוגע לסריואנטס, מחבר הספר הסאטירי, דון קישוט⁽⁶⁾, שהנשגב והנלעג מצויים בו במדה

(1) שם, שם, עמ' 131.

(2) על מובנן הפילוסופי של מלות "חירות" ו"משחק" כאן, בשאלת השירה והאסתטיקה, עיין ספריו: "יחרות ואנושיות", עמ' 34—39.

(3) אדם מוסרי הוא, לדעת קאנט, מי שממלא את חובתו המוסרית אף בשעת שנטיה לכו והוא נגד מלוי-חובה זה (עיין, "יחרות ואנושיות", עמ' 27). הנפש היפה של שילר היא זו, שבה שוות החובה המוסרית, הבאה מתוך חכמה, עם נשית-הלב, הבאה מן הרגש. ו"נפש יפה" זו מרומזת כאן.

(4) Schillers Werke, XII, 136.

אחת: הוא גם מחברם של כמה וכמה ספורים מלאים אידאוליות מרובה. לא כן הרב בנגע לול שיר. רק לעתים רחוקות מוצאים אנו בחבורי תמימות פיוטית (למשל, בחבורו *L'Ingenue*) ונענועים על הטבע (בחבורו *Candide*). לדעת שילר, הוא, אמנם, מוח חריף, אבל אינו משורר אמתי: ביסוד התולו מונח בכל מקום כובד-ראש רק מעט מאד. למרות הצורות הפיוטיות המרובות והשונות, שהשתמש בהן בכתיבו, לא מצא אפילו אחת, שעלידה היה יכול לצייר לב. ועל-כן אין הדבר מן הנמנע, שרק עניות-הלב עשתה אותו לסאטירי¹. משפט קשה ושליי זה על משורר, שכבודו היה כל-כך גדול. בעיני כל המפרים מ, תקופת-ההשכלה האירופית, — משורר, שהתיחס בשלילה אל ספורי-התורה ואל הנביאים ושמוקירי שירת-הרגש של המקרא כקארלייל וחבריו התיחסו אליו בשלילה מצד, — משפט קשה זה ראוי הוא לתשומת-לב מצדנו. וכשם שיחוסו של שילר אל וולטיר הוא שלילי כך יחוסו אל רוסו הוא חיובי, אף-על-פי ששילר רואה בחבוריו כמה חסרונות, וולטיר הוא משורר סאטירי; רוסו הוא משורר אָלג'י. כי כבר ראינו למעלה, שהאלגיה, מבטאת את הנענועים על האידאלי, אפילו אם משכיחים את המציאות בחבורים אלגיים לגמרי, גם אז מוכן הדבר מאליו, שאך הנענועים על האידאלי השכיחה כאן. וכשם שהסאטירה צריכה לבוא, מתוך שאיפה להתגשמותו של איזו אידאלי, שהמציאות אינה אלא ההפך ממנו, כך אף האלגיה צריכה לבוא מתוך שאיפה כזו, אלא שהיא אינה מעוררת את שוטה על המציאות ובמקום זה היא מבטאת את הנענועים על מצב אידאלי, שאולי לא היה במציאות מעולם. ורוסו, שתאד מצב אידאלי כזה בספורו *Nouvelle Héloïse*, לדעת שילר, משורר אלגי אמתי לעתים קרובות מאד. שילר מוצא ברוסו גם כח-שופט גדול וגם כח-דמיון עשיר: לחבוריו הפיוטיים יש תוכן פיוטי שאין להכחישו, שהרי הם עוסקים בתאורו של אידאלי, ואולם שילר אינו מוצא ברוסו, ראשית, את הווג ההרמוני של המחשבה והדמיון, ושנית, את השאיפה הפרוגרסיבית באמת אל אידאלי שאינו מאחרינו, בעבר, אלא מלפנינו, בעתיד, הרתחנות היתרה של הרגשות מאבדת בחבוריו הפיוטיים את המשחק החפשי של האמנות², ולעתים קרובות מדכאת התפלספותו את הנוי של ציוריו. וכך משורר הוא רוסו, אבל אינו אמן. זהו חסרונו האחד, וחסרונו השני הוא—מה שאינו שואף אל השתלמותו של זמין האנושי, שיכולה לבוא רק על-ידי התמוגגותם של הטבע והאמנות אחרי התפתחות קולטורית ארוכה, אלא מתאוה הוא למנוחה טבעית, שאינה אפשרית אלא על-ידי נסיגה-לאחור ושיבה אל המצב הטבעי של האנושיות. באשמה האחרונה, שהאשים שילר את רוסו, לא צדק לגמרי; אבל משפט זה על רוסו, שנכון הוא גם ביחס אל כמה וכמה מן הרומאנטיקים של המאה הי"ט ובמדה ידועה אף ביחס אל מולסטוי, מוכיח למדי, כי שילר לא היה אותו האידאליסטי-הרומאנטי, האידאליסט ש, בולו רוחני, שמציירים לנו הרבה ממעריציו וממגניו כאחד, והוכחה כזו אנו מוצאים גם במשפטו על קלופ שמוק. משורר זה, בעל הפואמה *Die Messias*, שהיה מפורסם ונערץ כל-כך בימיו של שילר, הוא, אמנם, לדעתי של זה האחרון, עשיר ברעיונות ובהתלהבות אמיתית, אבל רעיונותיו אלה הם תמיד בלי גוף והתלהבותו זו מתיחסת יותר לענינים מופשטים מלחוינות ממשיים, וגם אינה יודעת מדה וקצב. דבר פלאסטי ואפי אמתי לא יצרה בת-שירתו. וכאן מבדיל שילר בין שירה מוסיקלית ושירה פלאסטית, הראשונה מתכוונת, כהמוסיקה, לעורר באדם הלך-רוח ידוע, בעוד שהאחרונה רוצה לעורר ולהחיות דברים ידועים, שהם מצויים בטבע; במלות אחרות: השירה המוסיקלית

(1) שם, שם, עמ' 188.

(2) עיין למעלה, עמ' 416, הערה 2.

יש לה יחס אל פנימיות-נפשו של האדם, ובמובן זה היא סוביקטיבית, והשירה הפלאסטית יש לה יחס אל הטבע החיצון ואל המאורעות המתרחשים בעולם שמחוצה לנו, ובמובן זה היא אוביקטיבית: שני מיני-שירה אלה אנו מכנים בזמננו בשם שירה לירית ושירה אפית. ולהלן עוד נראה, כמה חשובה היא אף חלוקה זו לפתרון הפרובלימה, שהצבנו בראש המאמר הנוכחי.

ושילר, היודע לחלק בין מיני-השירה השונים, יודע גם-כן, כי, מאחר שהמינים האלה אינם קבועים ועומדים על-ידי זמן או גזע, אלא הם תלויים בזמן ובכשרון, כאמור למעלה, אפשר להם גם להתאחד במשוררים גאוניים יחידים-במינם. ומשורר-גאון יחיד-במינו כזה הוא לו—גתה. הוא מאחד את השירה המיסקלית עם השירה הפלאסטית (ליריקה ואפיקה). בחבוריו הולכים שלובי-זרוע האידיל והמציאות, שירה תמימה¹ ושירה הרגשית². וכספורו המפורסם: Die Leiden des jungen Werther נתמזגו התמים עם הרגשי בהרמוניה כל-כך נמורה, עד שכמעט אפשר לנו לחשוב יצירה אמנותית זו לכלילת-השלמות. —זו היתה דעתו של שילר על חבורו הגדול, שהתלכד עמו בהכרת האומה האשכנזית עד לבלי הפרד, כתואמי-סיאם. אבל לא כך היתה דעתם של הרומאנטיקים בני-דורו. הם היו קוראים לגתה בשם, היוני הגדול (Der grosse Hellene) והיינריך היינה, שהוא הוא (ביחד עם שרל) בעל החלוקה המפורסמת ל"יהודים" ו"הילינים", שמתחלקים לדעתו, כל בני-אדם, היה קורא לגתה בשם, האילולי הגדול (Der Grossheide).

אבל נחזור לעניננו—ענין האלגיה. שילר מבדיל תכלית הבדל בין הלך-הרוח האלגי ובין הרגשנות (Empfindelheit) והעצבות הבכיינית³. בעוד שהראשון מזרז אותנו לשאוף אל האידיל, מרופפות האחרונות את רוחנו ועישות אותו לחסר-כח ובלתי מוכשר לשום פעולה. הרומאנים הבכייניים הם בלתי-פיוטיים ממש כהמאמירות המבודדות. ואף הרומאנים הפורנוגרפיים בעצם לא יהיו מנקודת-מבט זו פיוטיים באמת, מפני שאף בהם יש לא, זירוז לשאוף אל האידיל, אלא התפשרות עם המציאות השפלה. ואולם שילר אינו מחליט כלל וכלל, שאסור להמשורר או המספר לצייר ציורים, שיש בהם משום פריצות. הוא שואל: וכי מותר לו להמשורר להכניס לתוך חבוריו ציורים פריצים, אם הפריצות אינה תכליתם העיקרית של החבורים הללו (באופן האחרון אין כאן לפנינו אמנות מפני שיש מנמה) —ועל זה הוא משיב: כבר ראינו, שהמשורר האמתי צריך, אמנם, להיות צנוע, אבל אינו צריך להיות צנועתני, שהרי גם הטבע עצמו אינו יודע את הצנועתנות. הטבע אינו יודע לא את ה"נימים" ולא את ה"בושה". ובכן, רק לאותו המשורר, שהוא עצמו אינו אלא טבע טהור, שאינו יודע לחקות, שממאס במלאכותי אף בשעה שהלו היה יכול להועיל לתכליתו, —רק למשורר כזה מותר שלא לשים את לבו להנימוס והבושה. אבל משוררים כאלה הם יקרי-המציאות. אפילו לשכספיר ונתה אין שילר יכול לסלוח על הפריצות שבאחדים מחבוריהם⁴. וביחוד הוא גוער בנויפה בפרדריך שלינג ובכל שאר הרומאנטיקים על שלא יכלו להתרומם מעל להשמחיות הנסה (Plattheit)⁵. אפשר לצייר, מה היה שילר אומר על כמה מן הדיקאדנטים שבזמננו, שהם עצמם אינם, טבע טהור כלל וכלל ולעומת זה הם, יודעים לחקות ואינם, ממאסים במלאכותי בשעה שהוא יכול להועיל לתכליתם...

חלק מן השירה האלגית היא בעיני שילר השירה האידילית. האידיליה או התמוניה מתארת מצב, שבו הולכים שלובי-זרוע האידיל והמציאות, הטבע והאמנות, ובמובן זה יש לחשוב את האידיליה לצורה ספרותית, שהיא מאחדת את השירה התמימה

(1) עיין כתבי שילר, חלק י"ב, עמ' 151.

(2) עיין שם, שם, עמ' 168.

עם השירה (ה'רגשית' ¹). התמוניה של המשוררים ה'תמימים' יכולה להנות את הקורא הנאה פיוטית אמתית, כי היא מתארת את המצב כמו שהוא, עם כל מצריו. אין בה געגועים, אלא ציור ריאלי ומספק. ולעומת זה קשה להתמוניה ה'רגשית' לספק את רוחו של האדם החדש, כי מאחר שהיא מסתרת בתוכה, ככל שירה, ה'רגשית', געגועים על אידיאל, היא יכולה לתאר או מצב שאינו כבר, אבל היא, ואז אינה מספקת את רוחנו מפני שהיא רואה את האידיאל מאחורינו, בעבר, ורואה, איפוא, בקולטורה נסיגה לאחור, באופן שאינה מזרזת אותנו לשאוף להתפתחות קולטורית; או היא מתארת מצב הוה בצורת תמוניה-של-רועים (Hirten—Idylle), ואז היא מספקת את רוחנו עוד פחות מזה. כי הרועה מצויר כאן בצבעים אידיאליים יותר מראי, באופן שאינו מתאים להמציאות כלל וכלל, ובאותה שעה עצמה מוצג לפנינו, עולם-הרועים ה'צר' בתור אידיאל! — ולפיכך מואס שילר בתמוניות-הרועים של גסנר, שהיו כל-כך מפורסמות בימי ושהשפיעו או גם על סופרי, המאסף המנדלסוני, ומכבר עליהן את התמוניות ה'תמימות' במובן הטבעיות והאיכטיביות של הציור, שאין בו רגשנות וגעגועים. ותמוניות כאלו יכולים לברוא רק משוררים, שהם דומים להיונים בפשטותם. בספרותנו העתיקה יש לנו תמוניה כזו: מגלת-רות. ובספרותנו החדשה כתב אידיוליות כאלו לא ביאליק המשורר ה'רגשי' העצום, אלא דוקא שאול משרניחובסקי, שהוא קרוב ברוחו להיונים ולהדומים להם בין משוררי-אירופה ה'תמימים'.

שילר עדיין אינו רואה בימיו תמוניות, ה'רגשיות', שתהיינה מספקות את רוחו של האדם החדש. והוא דורש מן המשורר ה'רגשי' החדש, כי יציב 'לו למטרה לכתוב תמוניה, שתראה את תומת-הרועים גם באנשים בני-תרבות ובכל תנאי החיים היותר ערנים והיותר בוערים, בכל תנאי המחשבה היותר מפותחת, בכל תנאי האמנות היותר דקה ובכל תנאי השכלול החברתי היותר עליון, — בקצור, תמוניה, שתוביל לאליזיום את האדם, ששוב אינו יכול לחזור לארקאדיה' ²). ותמוניה זו צריכה גם לבטל את, כל הנגוד שבין המציאות והאידיאל, אבל המנוחה, שתבוא עלידי כך, צריכה להיות לא תוצאתה של הבטלה, אלא זו של ההשלמה, לא תוצאתה של עמידת-הכחות, אלא של שווי-המשקל שלהם.

מה רב ההבדל כאן בין שילר ה'אידיאליסט', השואף להתקדמות במדה שאין למעלה הימנה ורואה את האושר האנושי בעתיד הרחוק, לימות-המשיח של היהודים, ובין ה'אידיאליסטים' הרומאנטיקים מרוסו ואילך, שהאושר האנושי נראה להם תמיד בעבר הרחוק, ב'תור-הזהב' של היונים והרומיים!

אבל שילר נבדל מן הרומאנטיקים גם במה שהוא מגביל את המעוף של המשורר ואינו נותן לו לשכוח, שאף האידיאל מביסם הוא, אם לא על המציאות — לכל הפחות על הטבע האנושי. לדעתו, אסור אף להמשורר ה'רגשי' לעבור את גבולי האנושי אף-על-פי שמוכרח הוא לעבור את גבולי המציאות. הוא אינו רשאי לגרש את החושיות מיצירתו לגמרי, כי עלידי זה יהא נעשה להוזה. הוא אינו צריך לתאר בני-אדם עליונים (כמובן, לא על-פי המרמינולוגיה של ניטשה) כשהם לעצמם. דבר זה מכנה שילר בשם נרדש (Ueberspannung), נרדש כזה הוא רואה אפילו באהבת וירתר אל לזטה, אמנם, שילר אינו בו לההרגשה הנדושה והוא אומר עליה: 'מי שמלעג על זה יבדוק את עצמו תחלה, אולי אינו חכם כל-כך אלא מחוסר-רגש ואינו, נכון' כל-כך אלא מחוסר-שכל; אבל לדעתו, רעים הם' הציורים של הרגשה נדושה ושל מעשים, שהם למעלה

(1) עיין: Kuno Fischer, Schiller als Philosoph, S. 148, Frankfurt a. M. 1858.

(2) שם, שם, עמ' 167. 'אליזיום' הוא, לפי אגדת חיונים, נקישעין תחתון, שבו שוכנות הנפשות הצרכניות לעתיד לבוא; ארקאדיה היא נקישעין, שבו היו המאושרים שבבני-אדם בחייהם, לשעבר.

מן היכולת האנושית, מפני שהם עיברים, את גבולי האמת האנושית⁽¹⁾. ודבר זה מתארע תמיד כשהמשורר מתרומם על גבולי הקלימה החושית בלי שישתעבד לחוקי התבונה. או מתחיל המשחק הפרוע של הדמיון, ומשחק זה מביא בעל-כרחו לידי אופן-הרגשה משונה ומלא הפרזה ואי-מבעיות. וזוהי הסכנה הגדולה, שהיא נשקפת לבעלי, השירה ההרגשית² ושאינה צפויה לבעלי, השירה התמימה³.

ואולם, כמה שמפריד שילר את התמים מן ההרגשי, הוא מודה סוף סוף (כמו שכבר ראינו בדבריו על גתה), שבחבורים הפיוטיים המעולים מצויים הם שניהם כאחד. דוקא יותר שפיוטיותו של איזה חבור מתמעטת יותר ניכר הנגד שבין שניהם. ובחיים המעשיים, שפיוטיותם מועטת היא כל-כך, מתגלים התמים וההרגשי בצורת ריאליסמוס ואידיאליסמוס. אנו מגיעים לציוור המפורסם של שילר מן הריאליסמוס והאידיאליסמוס. הריאליסמוס מותנה במעשיו על-ידי ההכרח של הטבע, האידיאליסמוס—על-ידי ההכרח של התבונה. הריאליסמוס רואה תמיד את הפרט, את המוגבל, ובמחשבתו הוא אמפירי טהור, שרוצה להכיר את הכל על-ידי הנמיון. ובמעשיו המוסריים הוא מיתנה ע"י סבות חיצוניות וממרות חיצוניות, ובכן אינו חפשי. נחלתו היותר טובה הוא השכל האנושי-הבריא ואין לו דבר עם גדל-נפש ועם מעלה וחשיבות. ולעומת זה מבקש האידיאליסמוס תמיד את הכלל, את המוחלט ואת הבלתי-מותנה. במחשבתו הוא מבקש את העלה המונחת ביסודו של כל נסיון ובמעשיו המוסריים הוא בן-חורין, מאחר שהוא עושה את הכל על-פי חוקי תבונתו העצמית, אבל אף לו נשקפות סכנות שונות. מפני שהוא מבקש תמיד את הכלל אינו רואה לפרקים את הפרט, ומפני שהוא יכול לעשות מעשים מוסריים אך בשעה שתבונתו מדכאת את החושיות שבו, אין מעשיו יכולים להיות שווים תמיד, כי לא תמיד יכול הוא לעמוד על מדרגה מוסרית רמה אחת. —ואולם ההבדל שבין הריאליסמוס והאידיאליסמוס לא נסתים עוד בזה. הריאליסמוס שופט על הכל מנקודת-המבט של התועלת, בעוד שהאידיאליסמוס מכיר גם תכליתות-בפני-עצמן. במוסר נעשה לקנה-המדה של מעשי הריאליסמוס האושר הארצי, באסתטיקה—התענוג, בפוליטיקה—הטוב החמרי ולא החירות המדינית. אין הוא מכיר את היסודים האמתיים, העמוקים, ועל-ידי שימתו הוא מאבד הרבה ממעלתו האישית, אבל אין הוא מרגיש בזה. לא כן האידיאליסמוס. הוא מרגיש קרע בנפשו פנימה. שום דבר אינו מספק את רוחו. כי הוא מבקש את אין-הסוף, הוא יכול להיות וותרן וגדל-נפש, אבל כשם שהוא טובע וותרנות וגדל-נפש מעצמו, כך הוא טובע אותם גם מאחרים; בעוד שהריאליסמוס אינו טובע הרבה ומפני זה הוא סולח אף על השפלות שבמחשבה ובמעשה. האידיאליסמוס—אומר שילר—הוא מושבע ועומד לשנוא כל קטנות וכל שפלות והוא ישלים אפילו עם המזור והמפורז אם רק יעידו על יכולת גדולה. הריאליסמוס נראה כאובה-אדם בעוד שדעתו על בני-האדם ועל האנושיות אינה טובה ביותר; ואולם דעתו של האידיאליסמוס על האנושיות היא כל-כך רמה, עד שסכנה נשקפת לו, שמשום כך יהא בו לא-נשים⁽²⁾.

מדרך הציוור הנפלא הזה של הריאליסמוס והאידיאליסמוס לא קשה לראות להיכן נטה לבי של שילר. ואולם אף כאן אין המשורר-האידיאליסמוס הגדול בעל צד אחד. הוא רואה גם את הצד השני של המטבע³. הוא יודע, שגם האידיאליסמוס יש לו חסרונותיו שלו; שאיפתו של האידיאליסמוס יוצאת יותר מדאי מחוץ לתחומי החיים החושיים וההווה; הוא רוצה לזרוע ולנמוע רק בשביל הכלל, בשביל הנצח, והוא שוכח על-ידי כך, שהכלל אינו אלא החוג המסוים של הפרט, שהנצח אינו אלא סכים של רגעים⁽²⁾. ואף

(1) שם, שם, עמ' 167.

(2) שם, שם, עמ' 179.

(3) שם, שם.

גם זאת: האידאליזם הוא, כאמור, לא כל-כך שלם וכל-כך מסוים כהריאליזם. האדם השלם הוא וווגס של שני אלה ביחד. ואמנם, שני אלה אינם נפרדים זה מעל זה פירוד גמור ויש לעולם צורך בשניהם. מויקות מאד הן רק הקאריקאטורות של שני אלה; ודוקא הקאריקאטורה של האידאליזם היא נוראה מזו של הריאליזם. כי הקאריקאטורה של האחרון היא המאטיריאליזם וזו של הראשון הוא בעל-הדמיון (Phantast). ואולם, בעיד שבמאטיריאליזם אפשר להשתמש כבדבר, הרי לא יצלח בעל-הדמיון, העוזב את הטבע משרירות-לב כדי ללכת אחרי תאוותיו הפרועות ואחרי שנונות-דמיונו, לשום דבר.

זוהי, פילוסופית-השירה של שילר. כמדומה לי, שאחרי הרצאתה המפורטת שוב לא יקשה להשיב על השאלה, שנשאלה בראש המאמר הנוכחי: מפני-מה דבקי היהודים בשילר יותר מבשאר המשוררים האשכנזיים, אף-על-פי שלא עסק בשאלת-היהודים ולא דבר על עמנו טובות כלל וכלל? — כשנודמן לי פעם אחת (1) לרבר על רוסו, קארלייל וטולסטוי בתור, פילוסופי-החיים, כתבתי: „כל הפילוסופים ממין זה הם יהודים ברוח, אפילו אם נולדו צרפתים, אנגלים ורוסים; ואפילו אם לפעמים הם מתנפלים על היהודים וגם על היהדות — אוסף בזה, אף שילר היה, יהודי ברוח“ במובן זה, כי אין ספק בדבר, שהוא עצמו אינו, משורר תמים, אלא, משורר הרגשי, לפי הטרמי-נולוגיה של עצמו (2), ושירתו אינה, פלאסטית (אפית), אלא מוסיקלית (לירית). וגם בזה אין ספק, שהוא עצמו צריך להמנות בין ה„אידאליסטים“ (במובנו שלו) ולא בין ה„ריאליסטים“. ואולם השירה העברית בכללה (יש יוצאים מן הכלל, שהרי כבר הטעמנו, שאין שני מיני-השירה תלויים בגזע ובתקופה בלבד, אלא גם במגו הפרטי של המשוררים) היא, בתור שירתו של עם סוביקטיבי, שירת-הרגש ולא שירת-הטבע ושירה אפית ולא שירה פלאסטית. על-כן לא יצרו היהודים לא בנאות ולא ציור ולא פסיל, לא אפיקה ולא דראמה ואף לא חכמת-טבע ופילוסופיה הגיונית, ולעומת זה יצרו את הליריקה הסוביקטיבית ואת הסאטירה הנבואית המיסרת, את האידיליה (מגלת רות, „אהבת ציון“), את הזמרה ואת המוסיקה הסוביקטיבית ואת הפילוסופיה המוסרית (3), ושילר, המשורר ההרגשי, קרוב הוא ברוח למשוררי ישראל מן העתיקים עד החדשים. — והציור הנפלא הזה מן האידאליזם של שילר: „אין דבר מספק אותו מפני שהוא מבקש את אין-הסוף“; הוא תובע גדולות מעצמו ומאחרים; דעתו על האנושיות היא כל-כך רמה, עד שמפני זה צפייה לו סכנה, שיבז לה אנשים, — כלום ציור זה לא נברא על-פי רשומי צורתם הרוחנית של הנביאים העבריים? — ובכלל, האידאליזם ליסמוס של שילר, שהוא רם וגשנב, אבל אינו עוזב את הקרקע שתחת רגליו, וביחוד — אינו משקיף לאחוריו, אלא מביט לפניו, אל תור-הזהב שלעתיד לבוא, אל ההשלמה האנושית, העתידה להגיע עד לידי הסכמה הרמונית בין הנטייה-שבלב ובין חובת-ההכרה, — כל אותו האידאליזם הריאליסטי הוא קרוב לנפשו של היהודי ואינו רוחה מעליו לא בשפלות-המעוף מצד אחד ואף לא בהפרות הרוחניות מצד שני. מובן מאליו, שלא מחמת השקפותיו הפילוסופיות המופשטות, שהוצעו כאן, חבב היהודי את שילר; רוב מעריצי-שילר שברחוב-היהודים אף לא ידעו ממצאיותו של המאמר הפילוסופי, על שירה תמימה והרגשית. אבל הרי את ההשקפות המובעות במאמר זה נשם שילר בשיריו

(1) במאמרי: „שמואל רוד לוצאטו“ (יהדות ואנושיות, עמ' 44).

(2) עיין על זה: Kuno Fischer, Schiller als Philosoph, SS. 127—128.

(3) את הדבר הזה הוכחתי ברוב המאמרים שבספרי „יהדות ואנושיות“. עיין ביחוד במאמרים: „שמואל רוד לוצאטו“ (שם, עמ' 43—49 ועמ' 74 ואילך); „האנושיות-הנצחית שביתדות“ (עמ' 142—143); „אָנְסֶט נַאָן והאנושיות-הדתית“ (עמ' 184—191), „הערכים הדתניים שלנו“ (ביחוד עמ' 206—210) ועוד.

ובמחזותיו, שפעלו פעולה עצומה על המון הקוראים המשכילים, ובכלי שני זה (אם אפשר לחשוב שירים ומחזות של משורר-בעצם כשילר לכלי שני בהשתוות אל מאמריו הפילוסופיים) מצאו הקוראים מישראל את ה,רעיונות היהודיים" המוצעים כאן—ודבקו במשורר בעל הרעיונות הללו וביצירותיו, שבהן נתגשמו האידאות, הקרובות להם קרבת-רוח בצורה פיוטית נפלאה.

בגתה, שהוא גדול משילר בתור צייר-יוצר, לא דבקו היהודים מעולם : קר נראה להם ה,אלילי הגדול", יוני-אולימפי יותר מראי.

ואם נרצה לבקש את סבת הדבר, שהיהודים דבקו כל-כך בביאליק ולא דבקו אלא מעט מאד במשורר-גיבורסקי, נבקש אותה קודם-כל (כמובן, יש עוד סבות אחרות) במה שהראשון הוא משורר-הרגש, משורר לירי ומראגני, משורר יהודי בעצם, והאחרון—משורר-הטבע, משורר אפי ואידילי, שהוא אחר-חוק למעריצי-אפולון, הכורעים בדרך לפני פסל-השיש הקר והאלם שלו, שרק בו, במשורר-הטבע ה,תמים", הוא מדליק נהר של אש ורק ללבו, ללב משורר-הטבע ה,תמים", הוא מדבר הרבה, הרבה...

ד"ר יוסף מלזונר.

בְּנֵי-עָרָב .

(פנטסיה).

נקמת חמדי .

I.

—הנה!—קרא חמדי בעליצות-נפש עמוקה, כשיצאה סוסתו סוף-סוף מן המנהרה הצרה שבין רוכסי הרי גולן. זה יום תמים ולילה ארוך עמו, אשר ההרים סגרו עליו ויסכו בעדו מרחב-יה. הם שמו מצור על נפשו ויענו את רוחו הלוחט. לא אחת ושתיים נקפצה כף ידו ותהי לאגרוף. עיניו זרקו חצי זעם לעומת הסלעים. אבל חסר-אונים היה ועמו, וזעומה היתה מנוחתם המתניקה של הסלעים וגבוהים היו ראשיהם החדים, עד לקצה השמים הגיעו...

ולסוף נפתחו לפניו דלתי המנהרה... שורות ההרים פנו אחת ימינה ואחת שמאלה ולעיני חמדי נגלה המרחב הגדול. ונשמתו התרוצצה בקרכו ותאמר לקפוץ החיצה ולהשתפך עם המרחב... וגם סוסתו של חמדי ידעה את נפש בעליה. היא היתה עיפה, כולה מכוסה זיעה ונשימתה כבדה: זה יום ולילה לא עמדה לנוח, רוכבה דפק איתה בלי הרף... אבל את המרחב הרגשה גם היא. ותתר ממקומה, ותקפוץ, ותדלג ותעף כנשר—ובעוד רגע והסלעים נשארו מאחוריהם, ועומים וחפוי ראש...

—הנה!

וקולו הרענן של חמדי צלצל בכל הסביבה והרו נשמע מתוך הסלעים למעלה ומתוך העמק למטה וכולם ענו לעומתו במקלה: הנה!...

לרגליו של חמדי, בעמק, במורד הסלעים רבצה הכנרת... כחית-ענק רבצה, רגליה וכפותיה תחתיה וראשה חבוי... אפס שערותיה הכחולים, הכחולים והחלקים כמשי, נוע התנועעו לאטם... שקמה היתה כנרת, שקמה ועמוקה.

—זאת היא!...—קרא חמדי ועיניו התנוצצו ולבו דפק בחזה וחזהו התרומם.

—והוא... איהו?

ועיניו של חמדי חודרות אל המרחק ורואות: פלג דק-דק כחוט נמשך מן הצפון, יתכסה ושוב יתגלה... והלך הלך והתעקל, הלך והתפתל עד נפלו אל תוך הכנרת...

ועיניו של חמדי פונות מן הצפון אל הדרום. לעומת שבא הפלג מן הצפון כן יצא מן הדרום הכנרת, יצא... ושוב ילך הלך והסתתר, הלך והתגלה, הלך והתעקל, הלך והתפתל עדי העלמו מין העין לנמרי... —זה הוא!

—ועיניו של חמדי נצמדו אל אותו הפלג הצר, הדולג ואינו עומד—ונפשו תהמה בו... —עודנו רץ, עודנו נושא את מימיו אל המית!...

יושב לו חמדי על גבי סוסתו העיפה ואינו מסיר את מכמו מן המחזה אשר לנגד עיניו. מצחו הגבוה ופניו השחרחרים והמשוכים מכוסים צל קל. עיניו הכחולות והעמוקות מלאות צער. ולאט, לאט מתנועעים תלתלי היורדים מעל ראשו, תלתלים והבהבים כהים...

וזכר חמדי את אשר שמע מפי הזקנים בלילות החורף הארוכים והחשכים, בשבתם בתוך אהליהם מסביב לאש הכוורת... שם שם, הרחק הרחק, מעבר להרי גלעד ולהרי הבשן, מעבר לים המות, בשדות הרחבים והגדולים, המלאים שועלים ויענים לילה, גמלים וכבשים יומם...

שם, במקום אשר נארנו ימי ילדותו, חלפו ועברו ימי בחרותו...

וככה היו מספרים הזקנים:

ויהי בראשית הימים, כשברא אללה את השמים ואת הארץ ואת כל צבאם, ברא את הירדן ואת הכנרת. יום אחד ברא אותם אללה. ותהי הכנרת יעלת-חן, ענוה, תמימה, צנועה ושקטה. והירדן היה פוחז, רועש ומתנעש כל היום, ויאהב אללה את הכנרת ותשא לפניו חן וחסד והירדן רע בעיניו. ויהי היום ויצא אללה להסתכל בעולמו ולראות במלאכתו אשר עשה. עודנו מתהלך הנה והנה לרוח היום, וישא עיניו וירא והנה הירדן מסובב את הכנרת. וירע הדבר בעיני אללה, כי פוחז היה הירדן, רועש ומתנעש כל היום. וצנועה היתה הכנרת ותשא חן וחסד בעיני הבורא. ויקנא אללה את קנאת כנרתו, ויצו על מלאכיו עושי רצונו ויסגרו את הירדן במערה אשר לרגלי מלך ההרים ויגללו אבן גדולה עד פי המערה ויפקידו את החרמון לשמור את צעדי... ואת הכנרת נתנו בככר הגדולה והמלאה ברכת אללה לאכול מפרי הגינסור ולשתות ממי המעינות הנובעים ומפכים מן הגולן ומן הבשן ומפיות העמקים ולצחוק ולפזז כל היום כאות נפשה. כי אהוב אהב אללה את הכנרת.

ויהי היום—אחד מימי הרת עולם, שעת רעש וזועה, כשנלחמו אראלים במצוקים,— ויתגנב הירדן ממקום מחבואו, את האבן הגדולה הסב הצדה ויתפרץ החוצה... ויעבור הלוך והתגנב, הלוך והתפתל בין מערות ושיחים, בין בקיעים ומנהרות: עין לא תשורנו... ויבוא ויגיע עד לככר הגדול ויפתח לו פתח אל לב הכנרת...

ויגד לאללה לאמר: בא הירדן אל הכנרת!

ויזעף אללה ופניו לבשו קדרות, ותסער חמתו עד להשחית... וכל העולם התחולל כלו, הארץ רעדה, השמים נזלו, ההרים רעדו והבקעות הזועזועו...

ויפתח אללה פתח לדוומה של הככר הגדולה ויתגולל הירדן למטה עד לשערי המות... וכה אמר אללה לירדן:

—כי עשית זאת,—עז ונמהר תהיה כל ימיך, רגע אל תעמוד ומנוחה לא תדע, הפוחז, מפתח מערתך תוחל וירדת כל ימיך, ירוד תרד ואל המות תשא את עמלך. אל הכנרת תבוא וממנה תצא ואותה לא תדע, רגע לא תעמוד בה... ואל הכנרת אמר:

יען השיאך ונפתית—כפותה למקומך תהי, לרגלי הסלעים תרביצי, את עפרם תלחכי ומתוכם לא תצאי...

ויסגור עליה אללה מסביב וסלעים העמיד עליה...

ותעבורנה אלפי שנים ודבר אללה לא נשתנה. כל הימים ירוץ הירדן, רגע לא יעמוד ומנוחה לא ידע. מאבן לאבן יקפוץ, ומכיפים אל כיפים ירד, אל הכנרת יבא וממנה יצא, עבור יעבור בה ולא יתעכב... אל המות ישא את כל חילו.

והכנרת רובצת לרגלי הסלעים, את עפרם תלחך וממקומה לא תמוש. כפותה היא על רגליה וידיה...

ויש אשר הכנרת תתנער פתאום וסערה ורגשה וגמאה ארץ... כלפי מעלה תצעק

וכלפי מטה תפתח פיה, לבלוע את כל היקום... ורכבו גלים זה על נבי זה ואל צלעי הסלעים יתנפצו והתכסו קצף לבן. צעוק תצעק הכנרת וצעקתה בוקעת שמים... כחיה נוראה תתנער, צמותיה הכחולות תהפכנה לבן ותתפורנה לכל עבר בזעם והכווצרבו בכל אשר תגענה... וקול חצוף יפרוץ מפיה, קול מלא תאוה סוערת... רוצה הכנרת לפרוץ גדר, לפרוק את עול ההרים, לבקיע לה מסלה החוצה...

והסלעים עומדים מסביב כמתים, נוע לא ינועו... הגלים יתפורו לכל רוח והיו לרסיסים קטנים ונפלו בלי אונים שוב אל הכנרת... וההרים צוחקים לכנרת ולמשובתה צחוק אכזרי... ואכזריה שתיקת השמים...

ושוב תשקוט הכנרת... מעט מעט אל מנוחתה תשוב, תשקוט, ושוב תרכץ כפותה לרגלי הסלעים... ושוב חלקים וכחולים ועמוקים מימיה... תום וצניעות מרחפים עליה... —לא אלה הוא איל אלה וסעידנו מחמד רסול אלה!—קרא חמדי מתוך התעוררות עמוקה וירד מעל סוסתו, ויפתח את שקו הקשור מאחורי האוכף ויוצא שעורים לסוסתו, ואת כד המים הקטן לקח בידו וירחץ את רגליו ויפרוש מרבד קטן ויעמוד להתפלל ופניו אל הדרום, אל מול קבר הנביא...

והשמש יצאה מאחורי הרי הבשן ויפלו קרניה על ראש השב בהרים ויהפך כסף נוצץ, כסף משוכך ספירים... וההרים אשר מסביב פשטו את שמתם הכחולה, העמוקה ויצאו אל תוך העולם במלא גרלם ויפיע. ויראו ראשי הרי יהודה הצנועים, ויתבלט ראש הכרמל המשתלשל אל הים, ויגלה כדורו הנפלא של התכור... ועמק גינוסר נתן ריחו, והצפרים המרחפות באוויר שרו שירת הבוקר...

והכנרת רובצת שקטה ושלזה ואד קל פרוש עליה... והירדן פוחו ונמהר, ירוד ירד ולא יעמוד... וחמדי כורע ומשתחוה אל עבר פני הדרום ושופך את לבו אל מול קבר הנביא.

II.

חמדי היה מורע זבח, את אבותיו לא ידע: אביו מת בעויו בבטן אמו ואמו מתה בחמאה בהגמלו מחלב שדיה, וכשהיה הנער בן שנתיים שלחוהו זקני זבח אל קרובי אמו, אשר מעבר לירדן מזרחה, כי עביר עברה רוח רעה בבני זבח, איש על אחיו התקומם ונער רהב בזקן ויתפרדו חבורות, חבורות ויתקוטטו וילחמו. ויאמרו זקני זבח: נשלח את הילד מתוכנו ולא תהי בנו יד אלה לבלותנו ולמחות את שמנו מעל פני האדמה. ויחבשו את אחד הגמלים—מגמלי שייך מחמד, ויושיבו את הילד על דבשתו, ויתנוהו בידי אחד העבדים הנאמנים, מעבדי שייך מחמד. ויתנו בידי העבד גם נאד חלב לילד, ופתות רחם בשבילו ויאמרו לו: לך ועברת את הירדן ובאת אל השיך הגדול מוסטפה, שייך אבן-שכר. וכה יהיו דבריך אליו: עבדיך זקני זבח שולחים לך את נכד אחיך איברהים... כי היתה בנו יד אלהים לרע לבלותנו מעל פני האדמה.

וילך העבד הזקן שלשה ימים ושלשה לילות עד בואו אל אהלי אבן-שכר, כי התנהל לאטו בדרך לרגלי הילד הרך. ויוגד לשיך מוסטפה לאמר: עבד מעבדי חתן אחיך בא והילד נכד אחיך בידו ... כשמוע השיך את הדבר הזה ויקצוף מאד ויקרא: הוציאוהו מתוך המחנה! ויוציאו את העבד הזקן ואת הגמל ואת הילד אשר על דבשתו מחוץ לאהלים. וישלח השיך הזקן להגיד לעבד: הנה לך נאד חלב לילד, ופתות לחם ומלח לך והלכת בדרך אשר באת ... וכה יהיו דבריך אל זקני זבח שולחין: מי מבני זבח, אשר יהיו לעבור מן היום והלאה את גבול אבן-שכר—דמו בראשו!

ויפול העבד הזקן על פניו ארצה ויבך, וישפוך את תפלתו לפני אלה ונביאו: אנה אני בא? קח את נפשי ולא אראה ברעה אשר תמצא את הילד בנו של אדוני השיך הגדול שייך מחמד!

ופני השמים היו קשים כברזל וקול העבד לא בא אל אזני אללה ...
ויקם העבד ויקרע את בגדיו מעליו ויתלוש את שערותיו הלבנות ויכס את ראשו
בעפר ויצעק צעקה גדולה ומרה, ויצעק גם הילד עמו.

ותשקע השמש ותזרח השמש וקול העבד לא נשמע בשמים ...
ויקח העבד הזקן וינהג את גמלו הרחק מאהלי אבן-שכר ויקשור את הילד בחבל
אל הדבשת ואת נאד החלב קשר לו, וילט את פניו וירץ לכל אשר נשאוהו רגליו ולא
הסב את פניו אף פעם ...

הילד בכה ויתפח ולקול בכיתו פחד הגמל וישא את רגליו וירץ ... ולמחר,
כשזרחה השמש נתקל באורחות גמלים: לאלפים באו אורחות הגמלים מן הדרום הרחוק
לתור להם מרעה וגבורי ענוי נוהגים בהם, ... ויראו הענוים את הגמל ואת הילד הקשור
אל דבשתו ויהי הדבר דפלא בעיניהם ... וזקן אחד היה בתיכם ויתבונן אל הגמל ואל
הילד ויאמר: הגמל מגמלי זבח והילד מילדי אבן-שכר ... ויוסף הזקן ויאמר: אללה
נתן אותם ואת גמליהם, את בקרם ואת צאנם בידינו ולא תשאר בהם נשמה לעמוד
בפנינו, והילד יהיה לברכה בתוכנו.

ויאספו הענוים את הילד ברחמים רבים אליהם ויתנו אותו בידים אמונות לשמרו
ולגדלו, וחבורת ענוים גבורים ומרי נפש רכבו על מוסיהם: כידניהם בידיהם, חרבותיהם
על ירכם וקני-הרובה קשורים אל האַכפים ... וילכו ויבואו אל המשכן הראשי של אבן-
שכר, וימצאו את עדריהם מחוץ למחנה, ויכו את הרועים לפי חרב ואת הבקר והגמלים
הוליכו אחריהם שלל. ובחורי אבן-שכר אשר באהלים לא נשארה בהם כל נשמה
וַיֹּאמְרוּ: מארת אלהים עלינו, כי שלחנו את הילד למות ... ולא רדפו אחרי הענוים ...
וגבורי הענוים עליוז הנצחון שבו עם השלל אשר לרגליהם אל אחיהם ויזבחו
מן הצאן ומן הבקר ויאכלו וישבעו וייתרו. ואחרי אשר כלה המרעה לרגלי גמליהם
שבו בדרך אשר באו אל הדרום, אל גבול המדבר והילד חמדי עמיהם.

ויגדל חמדי בין ערבות הדרום ויהי נער עם נערי הרועים אשר לרגלי הגמלים.
כעיר פרא גדל: אין מצוה לו ואין שליט לו, כי חפשים היו הרועים לנפשם, רובם
מחוסרי בית-אב, אסופי החוץ, משבויי המלחמות, ויאהבו כל הרועים את חמדי ונפשם
דבקה בו, כי נאמן רוח היה וגבור חיל ועו נפש ודובר אמת כל הימים, ולב טוב לו,
וגפש רחבה, ומכל אשר בא לידו חלק עם אחיו הרועים חלק כחלק, וגם זקני הענוים
ונכבדיהם אהבו את הרועה הצעיר משבויי שכר—כי כשבוי היה בעיניהם—ויכבדוהו בלבם, כי
ידעו שנאמן רוח הוא ולא יקח משרוך נעל ועד פרסת כבש, וגם חמדי אהב את הענוים,
ויאהב את גבורתם ואת עליצות נצחונם ואת כעסם הקשה לאויביהם ואת טוב
לבם לכל הנפלים בידם. ויאהב את שדות הערבה הרחבים ואת ראש הסלעים
הצופים מרחוק מתוך העבים מן הצפון ומן המערב ... ויותר מכל אהב את נדודיו
התמידים עם עדרי הגמלים. כל ימי נעוריו עברו לו בתוך חבריו הרחק מן
האהלים, עד המדבר הגדול, ששדמתו חול ומימיו מלח, נדרו ועד חופי ים האדום
הגיעו. ורק אל הצפון לא הלך, וכשהיו ארחות הגמלים, ההולכות מצרימה, באות
בדרך הרחוקה, דרך הירדן ולחוף הים הגדול, לתור להן מרעה, לא הניחו זקני ענוי את
חמדי ללכת עם האורחות, כי אמרו: אל יעבור חמדי את הירדן, כי בנפשו הוא ... ויהי
הדבר לסוד בעיניו, והסוד לקח את לבו ויעורר בו געגועים חזקים ולא מצא פתרונים
לחידתו ... כי את הזקנים ואת הגדולים לא נועז לשאול ונערי הרועים המתחברים עמו
לא ידעו לפתור את חידתו ... ויהי חמדי מתגעגע בסתר לבו על הצפון ותמשך נפשו
שמה. ומדי שוב הרועים ואורחות גמליהם משם ושמע חמדי לספוריהם הנפלאים על
הירדן ועל הכנרת ועל התבור—ההר שראשו אבטיח—ועל מלך החרים, אשר פסגת
ראשו הלבנה ראה חמדי מן הערבה, וישמע חמדי וישת את הדברים בצמא. ותכל נפשו

לצאת, ויתנענע וימשך בכח נעלם אל אותם המקומות ולא ידע נפשו.
 וחמדי גדל וייף ויחזק מאד. שריריו-ברזל וידי וידי אבן. כל חבריו התברכו בו וזקני
 הענונים וגדוליהם רוממו שמו. פחד לא ידע ומורא לא בא אל לבו. כבר יצא פעמים
 רבות מאחרי עררי הצאן ללכת עם גבורי הענונים לפשוט באהלים אשר בבשן ובגולן.
 לשלול שלל ולבז בז. וגם אל הדרכים הרחוקות, המוליכות אל קבר הנביא, יצא עם
 חבורות הגבורים, לקחת מס מאת האירחות, ההולכות אל קבר הנביא, וגם בצבא התורקי נלחם...
 רגלי יצא בפעם הראשונה עם ההולכים אל הצפון—אל הבשן—וישב רוכב על
 סוס אביר ורובה. אינגליו בידו... ומן המלחמות, אשר נלחם בדרכים העולות אל הנביא
 הביא עבית-משי, מרבד-פרסי וחרב משובצה אבנים יקרות... ויתנו לו זקני ענזי במתנה
 גם רומח, כי את כל השלל בבקר ובגמלים ובכסף אשר היה מביא עמו נתן לזקנים ולו
 לא לקח מאומה. והיה בשובו מן המלחמות ושב אל עררי הגמלים, אל הרועים חבריו...
 והגעגונים אשר בנפשו גדלו.

ובלילות, כשהיה שוכב פרקן בשדה בחבורת הרועים ושומע את שיחותיהם על
 העינים השחורות ועל השערות המושכות כחבלי קסם, לא הלך לבו אחרי דבריהם..
 הוא לא ידע עוד אהבה וקסם הנשים לא שלט עוד בו... נפשו היתה מלאה גענועי-סוד
 ויחמוד את אשר מעבר לירדן ולכנרת...

ויהי כאשר מלאו לחמדי עשרים שנה ויקראו לו זקני ענזי ויגלו את אוננו את המעשה
 אשר נעשה לו בילדותו ואת כל סוד לידתו ויאמרו לו:
 —לך בקש אח נקמתך!

ויחבש חמדי את סוסתו, ויקח את עביתו, דפִּיִּתו, רמחו, חרבו, רובהו ואקדחו
 וישם את פעמיו אל הצפון...

III.

אחר התפלה הבעיר חמדי אש, לש בצק מן הקמח אשר בשקו, אפה פתות
 ויאכל ויסעד את לבו. ויעל שוב על סוסו, ויבט אל כל צד ועיניו הבהיקו פתאום ויקרא:
 — אל הזבחים!

וקילו נשמע בכל הסביבה הרחבה והר קולו ענה לקראתו מן ההרים ומן העמק
 אשר מסביב לכנרת...
 — אל הזבחים!

וידפק חמדי את סוסתו. היא נעקרה ממקומה פעם אחת, קפצה ותעף על פני
 עבר הירדן... בעוד רגע עצר חמדי את סוסתו: דרכו הסתבכה בין סלעים ושיחים
 אשר במורד המישור הגלעדי בואכה אל ככר חירדן... לבו המה, נפשו סערה
 כסערת הכנרת, אך הסלעים שמו מעצור לו. רצה חמדי לקפוץ, לרקוד לגמא ארץ ולבלוע
 את כל היקום — והסלעים סוגרים עליו! וישך חמדי את שפתותיו ויעצור בסוסתו...
 וכשעמדה סוסת חמדי בעמק, התנשא מעל לראשו מישור הגלעד ויהי כהר תלול
 ברדתו אל הככר... והככר התפשטה קדמה ומערבה, ימה וצפונה... ועיני הרוכב חודרות
 אל המרחק מבקשות דבר-מה...

— אין זה כי אם הגשר ממני והלאה!

ושוב דפק את סוסתו...

הנה אהלי ערבים... מי כאן? זבחים או שכרים?..

מרחוק, על חוף הירדן ראה אוהל ערבי יחיד וגלמוד.

אלכה ואדע? וילחץ את סוסתו!

— מי כאן? צאו נא אלי וידעתיכם!

חמדי עצר את סוסו לפתח האוהל וחרבו השלופה צידו...

מסביב לאוהל לא היה איש ולא נשמע קול אדם... דומה שכל הפכיבה מתה. אחרי רגע נשמע קול לחש שפתים, קול רשרוש בגדים, ומתחת ליריעות האוהל יצא איש זקן, כולו לבן כשלג אשר על ראש החרמון וזקני הלבן והמגודל יורד על מדותיו. נשען על מקלו העב יצא... פניו כרשת, מלאים קמטים, ורק עיניו השחורות והעמוקות ניצוצן עודנו חי...

וירם הזקן את ראשו ויבט אל פני הרוכב ויאמר:

—הבן אדם אתה אם יליד התופת? זה עשרים שנה לא עבר איש על סף ביתי! אם בן אדם אתה—רד מעל סוסך ואכלת מפתי ושתי ממימי וברכתני והלכת אל כל אשר ישאך אלהים... ואם יליד התופת הנך, לך בדרך אשר באת...
—לא אוכל מלחמך וממימך לא אשתה! אם זכחי אתה והיתה מארת אלהים בך, ואם שכרי—והיה בשרך מאכל לעוף השמים ולכלב הארץ... אם כה ואם כה תאכל חרבי אותך ואת גבוריך אשר הסתתרו מאחורי יריעותיך...

צחוק קל, צחוק מר עית את שפתי הזקן.

—רואה אנכי את פניך כפני שכרי ודבורך ולבושך כעניו וחוצפתך כפרא המדבר... פניך מעידים כי ג'חל הנך! לא הייתי מסתתר מתחת לידיעותי אף לוא עמדו עלי כל חלוצי העננים! היודע למות אינו יודע להסתתר! הידעת לפני מי אתה עומד? לפני זקן העבדים בן משק בית השיך מחמד!

פניו של חמדי נתעקמו, סוסתו נסוגה לאחור...

ברגע הזה קפץ הזקן קפיצת צעיר, ימינו אחזה ברסן הסוסה ויקרא:

—לא! היה לא תהיה! אם באת בגבולי לא תעבור מזה, כי אם ירדת מעל סוסך ובאת אל תחת צל קורת, מממי תשתה, מפתי תאכל ותברכני והלכת בדרך אשר יובילך נביאנו!

—זקן, אל תעצרני, איש מלחמה אנכי והיה כי יודע לשכרים ולזבחים כי באתי

בצל קורתך ושבלח חרבם אותך ואת ביתך!

—תשכח ימיני אם עזבתי את רסן סוסך כטרם אשר ירדת. האם את שיבתי

אתה אומר להחפיר? כי יאמר: בא אורח אל פתח ביתי ואל תחת קדירתי לא נכנס!

—זקן, אל תעצרני... בחיי, אם נפשך לא היתה תלוייה לך מנגד... חרבי למושה

לכל זקני זבח... דם אבותי צועק אלי מן האדמה... אבל לא אגאל את חרבי בדם העבד אשר בגד באדוניו...

פני הזקן נעשו חורים, חורים, אש יודה הבעירה את עיניו הכחות. וקול זועה פרץ מפיו ויאבד בסביבה, קול מורד: לא קול שמחה ולא קול אבל... והזקן נפל מלא קומתו וישתמח על פניו לרגל הסוסה ולשונו לחבה את עפר רגליה.

בין רגע קפץ חמדי מעל סוסו, בקצה חרבו נגע בראש הזקן ויאמר בקול רועד:

—קום, זקן, מה החרדה אשר חדרת עלי? מה דבר הסתר אשר הוצק בך?

בכבודות קם הזקן ויתנשא מעל אדמתו ויעמוד על ברכיו ואת כפיו הרים לשמים ובקול חרד וחלש קרא:

—עוד בן אדוני חי! דמי השיך מחמד הצועקים מן האדמה מצאו את גואלם,

עתה אמות, עתה ארד שאולה במנוחה, עתה ירד: לא היה ערות דבר בבית אדוני!

ושוב נפל הזקן לרגלי חמדי ויחבק את נעליו וישקם...

ופני חמדי היו חורים, חורים ודועדים ועיניו מבריקות ולבו חרד ותלתלי ראשו

נוע התנועעו כחיים...

—האם אתה זה העבד, נאמן בית השיך מחמד אשר בתיך פקדוני זקני זבח

ואשר את פניך גרשו זקני שכר?

—אנכי, אנכי עבדך בן אמתך! תהי חרבך בי ואמות ולא אוסיף לחיות אחרי

ראיתי את פני אדוני... עשרים שנה התאבלתי על מות אדוני ועל חרפת השקר אשר העלילו על ביתו... זה לי שמונה עשרה שנה באהל, אשר את בדי מויתי באצבעותי ואת חבליו שורה ידי, כי אשתי עזבתני ומידי הזכחים לא קבלתי משרוך נעל ועד עוד כבש... מעוף השמים ומדגי הים ומן הלקט אשר בשדה חייתי ויחלתי מתוך תקוה ויאוש אל בוא הגואל...

—זקן, קים—אם עבדי הנך לא עבד אתה מהיום, היה בן-חורין... עבד נולדת ובן-חורין תמות...

—אל נא בחמתך, אדוני, אל תגרשני מעליך, אחרוך ארוך, את רגליך ארחץ ואת עקבותיך אשמור ככלב...

—קים, זקן, אל תתגלגל בעפר... והיה כי אנקום את נקמתי ואשוב על דרכי ולקחתך וכלכלתי את שיבתך...

ויקפוץ הזקן ממקומו ופתאום היה כנער, עיניו הבריקו, ידיו הרועדות הורמו למעלה בעזו ובקול רועד קרא:

—נקמה! לך, לך וגאלת את דם אביך השיך מחמר, לך והיתה חרבתך בראש אויביך, לך והורדת שאולה את שיבת זקני זבח, חרפת בית אביך תגולל על ראשם, את גיוותיהם תשליך לכלבי השדה ואה ראשיהם לעוף השמים ואת כנפי בגדיך תטבול בדמם ושמטם על כידונך ועברת בכל אחלי זבח וקראת להם: הנה כיפר דם אבי!... חא, חא, חא, חא... חא...—הרעיש את כל הסביבה צחוק פראי, צחוק גורא אשר התגלגל באויר כרעם בשמים...

ופני חמדי היו פראים ומלאים אימה...

—עבד! לא את נקמת דם אדונך בקשה נפשי!...

ופני הזקן חזרו כפני מת, אור עיניו כבה ויפול מלא קומתו ארצה... וימת. צללי ערב נמו ויכסו את פני האדמה כשרכב חמדי על סוסו ויעלם...

VI.

הושך כבר כסה את פני הארץ כשבא חמדי אל הגשר העובר את פני הירדן... עוד רגע תדריכנה רגליו בארץ אשר בה חיתה אמו... עוד רגע והיה בגבול הזכחים... לב חמדי המה, נפשו לא להטה עוד גחלים כמו בבוקר... עצב כבר וקשה פרש עליו את כנפיו ויצודד את נשמתו... יחיד וגלמוד היה באישון הלילה בתוך גבול אויביו-כנפוש אשר לרמס צמא... הוא לא פחד... פחד לא ידע מימיו... פנים מול פנים נפגש במדבר עם בנות-היענה: הן צחקו לו, לצוד את נשמתו בקשו, והוא שחק להן ויפיצן בכדורי רובה... בלילות החורף היו החיות הרעבות, החיות הטורפות, הומיות ושואגות מסכיב לעדרו והוא מסתכל בהן מתוך מנוחה ומבריהן ביריותיו כשהן נעשות חצופות יותר מדי... פנים אל פנים היה נפגש עם אויביו, אם גם רבו ועצמו ממנו... אל המות היה מביט תמיד מתוך נפש שקטה ופנים צוחקות... וגם הפעם לא פחד: לו נפגשו עמו כל חלוצי זבח היה נלחם בהם יחידי עד טפת דמו האחרונה...

ומה היה לו איפוא הפעם? מדוע נשמתו נתינה כמו בצבת? נשמתו אכולה תאות הנקמה, והנקמה אינה ברורה לו: איך ינקום? הוא לא ידע את אביו ואת אמו לא הכיר, אך לאמו המה לבו יותר... דמות אביו זרה היתה לו: מי הוא ומה הוא? ודמות אמו היתה כה קרובה אליו... היא מתה מות של ענוים קשים... כפותה אל העץ... עוף השמים מש אליה בעוד נשמה באפה... איך ינקום את נקמתה? עוד היום בבוקר היה לו הכל ברור, הוא הלך לנקום בלב בטוח, ועכשיו... העבד השוטה בלב פתאום את נפשו...

וחמדי שקע בתהום של תרעומת קשה, של מחשבות מרות...

הוא נזכר פתאום במעשה אחד מימי עבריו...

וככה היה המעשה:

בחורי ענני יצאו אל הכבר רצחוק בסוסייהם. ויבאו חמדי ורעיו מאחרי העדר לראות בצחוק... ואחד מן השיבים, איש זקן ובא בימים, בא אל הצחוק הוא וסוסתו המפורסמת בשמה בכל מרחב הערב. והשיך זקן וכחו אין עוד עמו לצחק עם הבחורים, גבנים אין לו. ותהמה נפש הזקן לסוסתו אשר השתוקקה לצאת לקרב... ויבט הזקן מסביב ותנה עינו על הנערים הרועים ויאמר אליהם: מי מכם, גידים, אשר יבקש את הצלחתו לרכוב על סוסתי? ולא נועז אף אחד מהם. חמדי עמד כלו רועד ונפעם... ויצא ויאמר: אנכי, אדוני השיך... ויתן לו השיך הזקן את סוסתו ויאמר: צלח, בני! וירכב חמדי על הסוסה הרוחת הגומאת את הארץ מתחתה ויכניענה לרצונו. ויצא חמדי בתוך הבחורים וינצח בצחוק את הנכבד שבחבורה... ולא שלט המנוצח ברוחו ויקרא אליו: אל אחרי העדר, בנדוק!... ובעת ההיא לא ידע עוד חמדי את כל מרירות העוקץ אשר בחרפת מחרפו, אבל גדול היה העלבון לשלחו מן הצחוק אל אחרי העדר... וירם חמדי את שוטו ויך את מחרפו על פניו... המוכה וחבריו התנפלו על חמדי להכותו נפש והוא לא נסוג אחור ולא ברח, ויעמוד על נפשו וילחם במתנפלים עליו, וסוסתו עמדה לו בצד, עד אשר באו הזקנים ויפרידו בין הנלחמים...

נזכר חמדי באותו מעשה ונפשו תהמה:

למה לא הרגתי נפש?... — קרא מתוך חרון אף — וחמדי מוסיף להרהר

במרירות...

למה כסתה החרפה את זכרון אמי? בנדוק!... למה?... הרי כל הבחורים וכל בני-ערב שרים על האהבה, ולמה יהיה פרי האהבה לחרפה?... ואללה... כל הדברים באים לרצונו וגם את האהבה נתן מתנה מן השמים לבני האדם... ולמה חרה אפו בירדן כשסבב את הכנרת? ולמה קללם קללת נצח? האם מקנאה?... ולמה מעריצים בני האדם את מתנת אלהים ורודפים את הזוכים בה? למה? מה חטא אמי כי אהבה את אהוב נפשה? ובמה גדל חטאו הוא, כי בקש את אהבתו וישם את נפשו בכפו למצאה?... ולמה הכנים את עצמו אדוני של העבר השוטה בין הנאהבים?... והזקנים טרפוה... כחיות רעות טרפוה...

והירדן מריץ את מימיו, והמים נופלים מאבן אל אבן... נופלים והומים המיה מלאה יגון אין סוף...

— ירדן, ירדן, מה הנקמה אשר אנקים?..

קול מלא כאב נפל אל תוך הלילה ונעלם... הד חלש, הד מלא בכי נשמע מתוך ההרים הרחוקים, הרי גלבע..

והירדן שותק... שותק ונושא מימיו במהרה.

וכפית הסוסה מכות על גבי אבני הגשר וקול שעמיתיהן נבלע בתוך החושך...

—אוי—אוי—אוי—אוי—אוי—נשמע מתוך החושך קולי-קולות של שועלים בוכים, בוכים ומתפחים ורצים מחנה גדול לעומת פני חמדי. עיניהם מבריקות מתוך אישון הלילה וזיקים וזיקים קטנים... לבו של חמדי התכוץ, ולא מפחד! האם את השועלים יפחד האיש אשר פחד האריות במדבר לא בעתה? מעצב התכוץ לבו, את הד בכית נשמתי שמע... והסוסה הניעה מעט את אוניה, הורידה את זנבה ורגליה צועדות לאמן...

—שועלים, שועלים, מה הנקמה אשר אנקים?..

קולו של חמדי מפחיד את השועלים... הם נוטים הצדה, הם רצים אל פני עבר הירדן... רצים, רצים ואינם... ואל חמדי ואל שאלתו לא פנו...

—רש-רש-רש-רש... חוצה את האויר רשרוש כנפיהם של המוני נשרים העושים דרכם אל עבר פני הירדן... מן ההרים באים הנשרים, מתרי אפרים...

— נשרים, נשרים, מה הנקמה אשר אנקום?...
 ודומה, שהנשרים נתעכבי בהליכתם... ומסתובבים הם רגע על ראשו של הרוכב
 הגלמוד... ירדו למטה ושוב יתרוממו למעלה: מי הוא זה ואיזה הוא?...
 ושוב אווזים הנשרים את דרכם הלאה, אל עבר פני הירדן...
 ומתוך החושך מתגלים לעיניו של חמדי מורדות ההרים... הרי גלבוה...
 ותעמוד רגע סיסתו של חמדי ורוכבה שקע במחשבותיו: הוא נזכר בדבר מה,
 נזכר בשיחת זקנים... הרי אלה הם ההרים המאיררים: אל טל עליהם, ואל מטר...
 מקוללים! על במותיהם נפלו חלל המלך ובנו... דם הבן בדם אביו נגעו... ומדי לילה
 בלילה בוכים ההרים, מורידים דמעות... את חרפתם הם אומרים לרחוץ ואינם יכולים...
 וחס השמש ושרב היום ודמעותיהם תחרבנה... ושוב עומדים ההרים יבשים זעירים,
 ערירים ומקוללים, וחרפתם צועקת מעליהם... חמדי מטה אוזנו לשמוע את הבכי... ולבו
 מכה בחזקה... ודומה שאוזניו שומעות קול בכי דק, דק כקול האוב העולה מן הארמה...
 — הרים, הרים, מה הנקמה אשר אנקום?

ודומה שההרים רעדו ממקומם... ודומה שרעד האויר וקול מן ההרים בא:

אין... אין...!

— אין? לא! היה לא תהיה! דם תחת דם! עניים תחת עניים!
 וההרים נשתתקו, שתיקת מות שתקו וגם בכיתם הדקה פסקה... ורק הד קילו של
 חמדי בא, בא מן ההרים וימת באויר...
 — בוא תבוא!... — קרא חמדי עוד הפעם ויפן מן ההרים ימינה... ובפנתו וישא
 עיניו וירא—וימת לבו.

מתוך מעמקי החושך יצאה צודה ענקית, ענקית ועגולה ככדור... ודומה שאותה
 צודה יוצאת מתוך החושך וצועדת קדימה... והחושך מלפף אותה מן הפורד ועד הראש,
 ודומה שחוא חובק אותה, עוצר בעד הילוכה... והיא הולכת וקרבה... היא התבזר...
 ומתוך החושך המלפף את ההר נשקפה אל חמדי צורת אשה, צורה ענוגה,
 ענוגה... חירת ומלאה עצב חרישי ואיום... ושתי עינים שחורות, גדולות ועמוקות, הפתוחות
 לרוחה, מכימות אליו, ומתוך העינים נשקף תהום של צער, תהום של שבר גדול כים...
 וצמות ארוכות, שחורות כעורב נופלות על גבי הפנים הענוגים, הענוגים והחורים, נופלים
 ומתפורים באויר...

ודומה, שיד חזקה אחזה בחמדי ותמשכה בכח אל עבר ההר...
 — אמא! — פרצה אל תוך חשכת הליל צעקת שבר. והארץ והשמים נבקעו לקול
 הצעקה וההרים רנו... והצעקה נשארה תלויה באויר, תלויה כנשמה ערטילאית...
 חמדי נעקר ממקומו. על כנפי נשר עפה סוסתו. רגליה נגפות באבנים והאבנים
 נתזו הצדה בעיו. והיא קופצת על גבי שיחים ומערות, קופצת ושסה ואין רגליה נוגעות
 בקרקע... ופראית דהרת הסוסה, ופרא הרוכב הדופק בה. והליל התעורר למראה הרוכב-
 הפלאי השט באויר: מי הוא זה המתפרץ אל תוך שלטון הליל? והצפרים הקיצו
 כבהלה ויתעופפו למעלה מתוך פחד, והשועלים קפצו השדה מתוך לילה אוימה... והרץ
 אץ בלי הרף... אץ קדימה, אל עבר פני ההר...

וההר המלא קסם והתמונה המרחפת עליו עדין רחוקים הם...
 ונשימתה של הסוסה כבדה, מרוצתה הולכת ורפה... וההר עודנו רחוק...
 ועיני הרוכב בוערות, ולבו מכה בחזקה, וידו הרועדת פשיטה באויר, קדימה...
 הנה יש ההר, והנה איננו. הנה נגלתה הצורה הנפלאה—והנה נעלמה... ודומה שההר
 והתמונה המרחפת עליה נרתעים מפניו, נסוגים לאחור...
 והרוכב מכה בלי רחמים את סוסתו... וזו קופצת מתוך שארית כחותיה... וההר
 עודנו רחוק... והרמות מנצנצות במרחק ושיב נדעכת.

והסוסה עמדה בלי אינים, ויעה קרה יורדת מעליה מפות, מפות נמות... ופלג חם פורץ מעיני הרכב ויורד על פניו ועל לבושו ועל סוסתו... הוא בוכה... וההר מתכסה עבים כבדים והרמות נעלמה...

הרוכב עמד במורד נבעת עין-ראר לעומת הר תבור... ויפנה חמדי לשמאלו וירא בשלהבת קמנה בין המלעים אשר בגבעה. וירד חמדי מעל סוסתו ויצעד לאטו אל עבר פני האש. בעוד רגעים אחדים ננע באונו קול לחש שפתים כתפלת החגי'... אבל זר ומזור היה אותו הלחש, ולחישת העשבים היבשים הנשרפים באש לותה אותו.

— מי כאן? — קרא חמדי ויעמיד מחוץ לעונת האור היוצא מן האש. קול הלחש נעלם ולא נשמע עוד.

— מי כאן? ... א?...

אין קול ואין קשב.

עיניו של חמדי חודרות אל תוך המרחק והוא רואה פי מערה פתוח ועל פי המערה אש בוערת ועל יד האש צל אדם... גבר או אשה? הצורה—צורת אשה והמעשה--מעשה גברי: יחיד בלילה על פני השדה... מה לפניו? מבקש-נקם או שודד? — מה הרעה אשר לקראתי?

—רעת הליל תבוא מן הדרך ולא תשב בית...

אשה!...

והקול קול חלש מזקנה ומלא תרעומת, כאיש אשר הפסיקוהו בעצם מלאכתו החביבה עליו...

חמדי נכנס אל תוך עונת האש.

לעיניו נגלו פני אשה: פנים בלים ומלאים קמטים. מצח גבוה. שערות פרועות לבנות כשלג. חוטם גדול, דק ושקוף. ומשני עברי החוטם שתי גומות עמוקות, ומתוכן נצנצו כבבות עינים שחורות ומלאות זעם... מכשפה? ואולי קדושה?...

—הגירי, זקנה, האם בת התופת את ואם מכנות הקדושים?

הזקנה שתקה. מכמה נצמד אל פני העומד כנגדה, דומה שבקשה לפתוח את סגור לבו, ולחש חרש נשמע, לחש של תפלה, ושפתי הזקנה נעות: —העינים—עיני השמים, התלתלים—תלתלי הסהר, זוהר הפנים—זוהר פניה... הנשמעה תפלתי במדומים?...

והזקנה התנשאה פתאום ממקומה, והיא גבוהה ודקה ונשענת על מקל עבה. בצעדי און נגשה אל חמדי ותתן בו את מכמה החר:

— לילה, לילה כשיחשך העולם וכשיחדלו האנשים מרשעתם אצא ממערת ואשים את פני אל פני ההר אשר ממולי ואל גברתי. אני אקרא—וקולה יענני מן ההר, ופניה ירחפו לפני ואשפוך את תפלתי למרום: ושמרוהו אללה וינצרהו ויצילהו מכל רע ומכל פגע והביאהו לנקים את נקמת חרפתה. היום מלאו לו עשרים שנה, האתה הוא חמדי, הבאת לקול אשר קראך, או מקסם-שוא אתה וחזון-שקר? אחת בקשתי כל ימי: את פניך לראות! בעלי הלך, מעבר לירדן שם את משכני, הוא נשאר נאמן לוכד אדונו... אנכי את מקומי לא עזבתי. במקום אשר יצאה נשמתה תצא גם נשמתי אני, ולמקום הזה יבוא גואל חרפתה, האנשים חשבוני לעומת אללה, לבחירת השמן, ומפחדם אותי נתנו לי את פתותיהם. ואנכי צחקתי להם וחכיתי... חכיתי וידעתי כי הגואל בוא יבוא! הגד נא לי, הנשמעה תפלתי—אמור? זה לי יום האחרון. השמעת את משק כנפי הנשרים? הלילה נמשו מן ההרים אל עבר הירדן, אל גויתו משו, ולמחרתו יבואו אלי, אמור! — זקנה, זקנה, מה הנקמה אשר אנקים?

והזקנה הזדקפה, קמטי פניה נתפשטו וברק הנוער שב אל עיניה:
 — חמדי, חמדיו בלילות החשכים, בלילות הארוכים היתה אמך יושבת קשורה
 אל היתר אשר באוהל ואנכי רובצת ככלבה על ידה למלא את כל צרכיה... ופניה חורים,
 חורים, ועיניה מבריקות, מבריקות, ושפתותיה לוחשיות:
 — תחמודנה בנותיהן כמוני...
 הזקנה נשתתקה, איר עיניה דעך ותפול לאחוריה...
 — ידעתי!
 הר קול עגות נכורה בא מן ההרים.
 ושעטת פרסות סוס הדורכות בעוז נשמע מעל הדרך העולה אל ההר.

V.

מרק איל פרנג' — ככה קוראים בני-ערב עד היום לחלקת האדמה, המסתתרת בין
 הרי נפתלי אשר לרגלי התבור, בה חנה המחנה של המלך הכביר, מלך הפרנג'ים
 נבליין, בבואו מעזה לשים מצור על העיר עכו, הכבר משתרעת על ראש ההרים ומסביב
 לה כשומרים עומדות פסגות הרים, ומבין לפסגות נגבה נראה עמק-יזרעאל, צפונה —
 הפסגות החדות להרי נפתלי והגדמק רוכב עליהם וראשו אל במתי השמים מגיע,
 מזרחה — עמק נפתלי, כבר הירדן, רמת הגולן והבשן וימה הכרמל ותכלת הים.
 יפה הוא המקום, יפה רענן ומביצר: ההרים-חברו לו מסביב, מתוך בקעות
 ההרים יוצאים מי מעינות; עצים מצלים עומדים על ירכתי ההרים ובינות לעצים —
 ירק דשא ופרחים הרבה מאד ... והשמש מצהילה את פניה כל היום ומשפיעה מזויה
 וחנה על המקום, הכל פה אומר שירה: הצפרים מראשי האילנות, הרמשים בין הדשאים
 הגבוהים, הצפרדעים אשר במים, והעצים והדשאים והמים עצמם כולם שרים ושמחים
 וצוחלים כל היום... וגם קרני השמש רכות ונוחות הן במקום הזה. חן המקום עליהם.
 במקום הזה, על פני הכר הנעלמת מעינים, חנה המטה הראשי של הזבחים.
 ימי הרעה אשר הגיעו לזבחים כבר עברו. אמנם הכבוד הראשון לא שב עוד
 אליהם, המהומות הגדולות אשר נפלו בהם אחרי מית השיך מחמד החלישו את כחם,
 שיך ראשי לא היה להם והוקנים לא השכילו לכלכל את עיניהם ברעה ובחריצות. כל
 מטה ומטה נטה אחרי השיך שלו, והשיכים התקוטטו זה עם זה וגם נלחמו מלחמות
 אחים, אבל לאחרונה שקטו המריבות והמלחמות חדלו, שארית הזבחים נקבצו אל
 המטה הראשי, ויתרכו מסביבו, וישארו נאמנים לוקניהם ולשיך, אשר שמו הוקנים
 עליהם. וכחם וגבורתם עמדו להם, ויהי שוב מוראם על כל שכניהם אשר מסביב
 וחרדתם על הממשלה, וחלוציהם, מצחקים על הדרכים העולים לעכו, טבריה וצפת.
 ועדרי צאן ובקר וסוסים וגמלים אשר לזבחים רבו, וירעו בבקעות המלאות דשא
 ובין העצים וישתו ממי המעינות, ויגדל עשרם של הזבחים.

וזכות מיוחדת עמדה להם, זכות בנותיהן...
 כי תעבור בארץ לארכה ולרחבה וכי תבוא מזרחה אל השכרים השולמים
 במעברות הירדן, צפינה אל הערב של הבק הקדוש, החונים לרגלי החרמון בבקעת החולי,
 ואף אל המטואלים, הפלחים הגסים, הרובצים על שדותיהם במורדות הרי נפתלי ובבקעות
 עד לנהר למנה, וכי תבוא דרומה אל בני הערב יושבי האוהלים עד לנחל מצרים ושאלתי:
 מי היפות בבנות ערב? וענו ואמרו לך בקול אחד: הזבחיית!

ואמנם יפות הן הזבחיית! שחורות הן ונאות, השמש שופתן ומן השמש קבלו זיו
 וזוהר. עיניהן עמוקות כברכות, שחורות כליל ומלאות ברק וקסם, ובנותיהן — זיקת אש.
 פניהן מארכים קצת וחוט של חן משוך עליהם. לחייהן — סמדר: ורדיים, פורחים
 ונותנים ריח. שפתותיהן כחוט השני ושניהן קטנות, מבהיקות מלובן וישרות — על אבנים

אחת נעשי. שערותיהן שחורות כעורב, דקות ורכות כמשי וריח להם כריח היער, כצרור המור, צמותיהן ברק להן, יורדות ונופלות למטה עד למתניהן. צוארן—עורו חלק כמשי ויפה הוא בחרוזים. שני שדיהן כשני תפוחים עגולים וקשים ורעננים... קומתן דמתה לתמר: גבוהות, זקיפות, וראשיהן נטויים. קולן ערב וניפת תטיפנה שפתיהן... וכשהן פותחות את פיהן וצוחקות צחוק קטין ומצלצל, המתגלגל כמעין מן הסלע—וצחק המקום עמהן: שמים וארץ יצחקו הרים ובקעות יגילו ורבון העולמים אף הוא צחק מעל במתי השחקים...

ורבים המבקשים את בנות זבח...

כי כיפין כן צניעותן. תמימות הן ויושבות אוהל, אל סוד הבחורים לא תבואנה ואת דרכיהן לא תשרכנה. לעולם לא יצא רנן מאחורי בת זכיה, אף כי כלו נפשות כל הבחורים אליהן ובלילות מר יבכו על יפין...

אין אהבת הזבחיות מתעוררת עד שתחפץ...

אבל בבוא עתן עת-ידדים—ותהי אהבתן חמה כשמש ומרפאה כחמי-מבריה, נשיקותיהן בוערות כאש ונשימתן צורבת... טיבים דודיהן מחיים.

מאות, מאות לירות זהב ישקלי מדי שנה בשנה באהלי הזבחים מוהר הבנות, מן הצפון ומן הדרום, מן המזרח ומן המערב יביאו דורשיהן, כי הילך שמן הטיב מסוף העולם ועד סופו... וגם השיך הקדוש אבן-רבך מעל גדות האיג'ה שלח את שליחיו להביא זבחיה אל תחת כנפי קדושתו... וגם מן הפחה אשר בעכו באו צירים ושקי כסף וזהב בידיהם לקחת מכנית זבח אל הפחה... ויגרשו הזבחים את השליחים בחר-ה מעל פניהם... ולא אחת ולא שתיים ניעו הבחורים מן השכמים הרחוקים, הבחורים עזי הנפש, אשר נפשם תלהט למראה זכיה ואין ידם משגת,—לא אחת נועזו הגבורים הללו להתגנב באישון לילה אל אהלי זבח לגזול את היפיפות—ראשיהם התגלגלו מעל ראשי הכפים למטה, כי גבורות הן הזבחיות, יוצאות אל המלחמה כאחד הגברים ואין תשוותן אל אותם הבחורים: צניעות הן ותמימות, כלן אוחות חרב, מלומדות קרב, אשה חרבה על ירכה מפתח בלילות.

ושבט הזבחים כלו מתנאה בבנותיו ועליהן תפארתו. ובערב בערב, כשוקני זבח יושבים אחרי תפלתם על מרבדיהם לפתח אהל השיך ומקטרים את נרגילותיהם, עוברות לנגד עיניהם בנותיהם העולות בשירה מן המעין, זקופות הן הילכות וכדיהן על ראשיהן. צועדות בגאון וכילן שלמות, פגם אין בהן, או ירימו הזקנים את ידיהם למעלה ונתנו שבח והודאה ליושב מרום.

והיה כי תשאל:

—מפני מה יפות הן הזבחיות?

יענו לך:

—ממי מעינותיהן...

והרבה בנות באות מרחוק, בלילות החושך תתגנבנה אל המעינות אשר בבקעות בין הרי זבח, ולקחי מן המים בכליהן ושבו אל אהליהן ולבותיהן דופקים, אבל תוחלתן נכזבה, שיתות הן מן המים הגנובים, מתוקים המים, אבל אינן נעשות יפות משהיו... ושעם הדבר כמים עם בנות זבח, סודן הוא ולזר לא יגלה. אם לבתה תגיד את סודה ואין איש יודע אותה. ואף מן הגברים אשר לזבח לא ידעו את סוד הבנות. במקום סתר, בעמק נעול וחתום, יש מעין מים חיים אחד, מן הסלע נוזלים המים, מפכים בכח ונופלים ויורדים מן הסלע אל הבקעה... ובלילות הסהר תצאנה בנות זבח הבגורות מתוך אהליהן, והלכו חרש אל אותו העמק, ופשטו את כתנותיהן מעליהן והתרחצו במים החיים, כשהם יוצאים מן הסלע, במרם אשר נגעו בקרקע. ומרחיצתן—יפין... ושנים על שנים תנקופנה ואין איש יודע את סודן של בנות זבח, ואין בנות יפות

כזבחות בכל העולם, ותמימות הן וצנועות ואין תשוקתן אל הנברים...
 וזקני זבח התנחמו בלבן; וזמר החטא אשר חטאו לאשת השיך מחמד, לסלחיה...
 ולא תשבת עוד מנוחתן.
 אבל אחרת חשב אללה אל-הנקמות.

היה ליל סהר, אחד הלילות היפים, שנתן אללה במתנה רק לבניו הנבחרים,
 לבני ערב.

באמצע השמים עמד הירח, גדול ועגול, עומד ושופך מנגהו הרך והנעים על
 פני כל היקום. וטוב הוא תואר פני הירח ומפיק נדיבות, דומה שהוא אומר: קחו,
 קבלו מנגהו בעוד זמן, כל עוד לא בא השרב.
 והשמים כחולים ועמוקים ומהירים כמוהר לבה של זכחיה. אף עב קלה וקמנה
 ככף איש לא תעיב את טהרם, אף הרהור קל של חטא: תהום של תמימות קדושה,
 אלהית ...

והכוכבים כחול הים, רבוא רבבות אלפים נוצצים ומוזהרים בעומק השמים.
 והאוויר זך, צח, קריר ומלא רעננות ועדנה ומלפף את פני היקום לפיפה קלה
 ומשיבת נפש. עוד הטל טרם ירד, עוד האוויר לא רטב.
 וכל הסביבה שטופת אור כמו ביום, אלא שהאור ענו ונעים, אינו מבהיק, אינו
 דוקר את העין: רבש יש בו ועוקץ אין בו.
 התבור נגלה בכל יפיו והדרו ובכל גאון גדלו וחסנו. ועגול הוא יותר מביום,
 האור הצנוע מכסה על פנימותיו: על הסלעים המעטים ועל הפרצות... ושופך עליו
 קסם לילי.

העמק התרחב עוד יותר מביום, דומה כי פשט את אדרתו לנוח, ואין קץ לו.
 ומסביב על המיצרים עומדים צלליהם של ההרים שקועים בהרהורי סודותיהם
 העמוקים...

...חרש, חרש מפכים מי המעין הזבחי, המעין הנעול, נובעים ומפכים מן הסלע...
 כאבעבועות גדולות ונפוחות, עגולות ונוצצות, יוצאים המים ונופלים לאמם מטה מטה
 על פני הסלעים, עד הגיעם אל הקרקע... וחרישית ושוקמה המיתם הקלה.
 ...מעל הקרקע, על גבי זיו הסלע עומדת זכחיה... עומדת ומתרחצת במי המעין.
 ואת היא בתו של השיך, רק אתמול מלאו לה שמונה-עשרה שנה, רק אתמול גלתה
 לה אמה את הסוד וחברותיה הביאוה הנה בחצי הליל להתרחץ בפעם הראשונה.
 ולמחר התנגבה הכת לבדה ותלך חרש אל המעין לרחוץ עוד הפעם: להיות יפה
 מכל הבנות בקשה. והיא כבר יפה היתה.

שערותיה השחורות נפוצות לכל עבר יורדות וזולפות על עור בשרה... עיניה
 שחורות כליל ומבריקות, ובתוכן תלין תמימות וצניעות של ילדות. נפתחות הן העינים
 לרוחה ומביטות אל פני הירח מלאות תמהון של פחד ורצון עז של סוד... גופה דק
 וזקיף וכולו מוצק עשת-שן. והשרדים עגולים וקמנים, רק זה אתמול צמחו, ודומה שהם
 מבקשים להתפרץ החוצה. והרגלים דקות וגמישות כרגלי הצב...

והירח הצנוע מכיש על פני הנערה ונהנה. ומביטים אליה ההרים והסלעים,
 והתבור נשקף מרחוק ומשבחים כולם את אללה על יופי הבכירה אשר ברא, וגם השועל
 הרץ לצדו עמד רגע ויפתח את עיניו בתמהון... והמים מפכים ויוצאים מן הסלע, יוצאים
 ונופלים על ראש הנערה ורוחצים את בשרה הרך, הרועד, וקוצותיה נעות כחיות, מלאות
 רסיסי מים מזהירים.

... הם! קול רחש ענפים מעל ההר.
 ותערד הנערה ותרם את פניה למעלה ותבט.

על ירכתי הסלעים מעל למעין, במקום שאין רגל אנוש מצוייה, עמדה סוסה נהדרה ועל הסוסה גבר חסון כאלון, שוקיו לוחצות כצבת את סוסתו, קוצותיו יורדות תלתלים, תלתלי זהב, ועיניו כפני השמים לתכלת. ובהן ברק של גבורה... צעקה הנערה ותפול.

... למחרתו מצאה אשת השיך את בתה, את יחירתה יושבת בפנת האהל, שעריה פרוצות. עיניה בוערות ואש התאוה בתוכן.

— בתי, מה היה לך?

— אהבת!

— את מי?

— את ידי.

— מי דודך?!

— דודי מדלג על ההרים. מקפץ על הגבעות.

— מה מראהו?

— קיצותיו תלתלים, ברק הזהב להם, עיניו יונים, רוחצות בתכלת השמים, שוקיו עמידים סלע. מראה לו כחרמון. הוא מושכני—אחריו ארוצה! ילין דודי בין שרי, אחוץ בו לא ארפנו!

לשיא באי הזקנים והזקנות וילחשו עליה מלחשיהם, לשוא הביאו חגים ודרושים מכל קצות משכנות הערבים לרפא את שנעונה. היא באחת: דודי לי ואני לדודי!

חולת אהבה היתה וכל מי המעינית לא יכבו את אשהבתה.

יהבת הלכה מיום ליום הלך וכחוש עד אשר שָׁלַח רוֹזֶן בכשרה, ועיניה קורחות ובוערות. אבותיה משכו את ידיהם ממנה... היא מתהלכת כצל בין האהלים, מאוהל לאוהל, וליחשת על אוני הבנות ומספרת להן על דודה ועל אהבתה.

ומחלתה של בת השיך דבקה בבנות. עיניהן של הזבוחיות הצנועות התחילו מבריקות אש התאוה... ורבות מהן מתחילות לספר גם הן על הבחור כארוים הנגלה עליהן לילה מעל פסנת הסלע. מעל המעין כלן חולות אהבה...

ורנה פשטה בארץ:

— בנית זבח יצאו לתרבות רעה.

ולא ארכו הימים וכבוד הזבחים ירד מעליהם ותפארתם גלתה. אין הולכים עוד מכל קצוי הארץ לבקש את בנות זבח, אין עוד דורשים להן.

ורבות מבנות זבח מתהלכות ברחובות הערים והשוקים ומבקשות אהבה.

ושם הזבוחיות היה לדראון עולם.

והזבחים ירדו מטה, מטה...

חנניה מטה.

האגדות החסידיות ומקורן.

מאת

שלמה פיינרמאן.

האגדות היפות של הוסידות, שהן מפליאות בשירתן העמוקה ובעומק המוסר היוצא מהן, הן אחת מן הסכות הראשיות, שגרמו לא רק להתעלותה של החסידות בעיני המין העם בדורותיה הראשונים, אלא גם להתחככותה על המשכילים הלאומיים מבני-דורנו. והן הן שגרמו אף לכך, שהחסידות נחשבת לתנועה ישראלית מקרית בתכלית המקוריות. —ואולם באמת כשם שהחלק העיוני של החסידות שאול הוא מן ה„זוהר“ וספרי הקבלה של הארץ ותלמידיו ואינו כלל וכלל בריאת יש מאין, כך אף החלק הפיוטי שבה — האגדות — נברא ברובו לא יש מאין, אלא יש מיש ובעיקרו לקוח הוא מן האגדה התלמודית והמדרשית ומאגדות המקובלים, באופן שאף כאן מקוריותה של החסידות אינה החלטית, אלא יחסית.

הרי דוגמאות אחדות:

אשתו של ר' זאב מוצא ר' א' — מספרת האגדה ⁽¹⁾ — היתה מתקוטטת עם שפחתה והומינה את זו האחרונה לדין, לבש גם ר' זאב את קפוטתו. אשתו העירתו, שאין זה לפי כבודו ללכת עם השפחה לדין, לא לך אני הולך למעין — השיב ר' זאב — אלא לשפחה עלובה זו, שהצדק אתה, כי מי יטען לה? וכי לא כן אמר איוב: „אם אמאם משפט עבדי?“ — האגדה מלאה ריח מוסרית עמיקה. ואולם אגדה דומה לזו יש במדרש ⁽²⁾: „איתתא דר' יוסי היתה מריבה עם שפחתה, אכחשה ר' יוסי (ר' יוסי הכחיש את צדקת אשתו ואמר, שהדין עם שפחתה). אמרה לו איתתיה: „למה אתה מכחישי בפני שפחתי?“ — אמר לה: „לא כן אמר איוב, אם אמאם משפט עבדי?“ —

כחצי שעה קודם פטירת הבעש"ט — מספרת אגדה אחרת — התחילה מטתו לפרוח באויר, מפני שרצתה לעלות בסערה השמימה; אבל היא הורדה למטה, מפני שהדיר לא היה ראוי לכך. — ואולם אגדה דומה לזו אנו מוצאים במדרש קהלת: „כשנפטר ר' בין רא מטתו שפרחה באויר“.

כשהיה עוד הבעש"ט נסתר וישב בין ההרים — מספרת אגדה שלישית — עמד פעם אחת להתפלל ובא ארי אחר. כיון שראה הארי את הבעש"ט עומד, עלה עליו בשתי רגליו הקדומות. אבל הבעש"ט לא זו ממקומו ולא הפסיק מתפלתו — ואותו ארי מת תיכף. והאגדה מוסיפה, שהבעש"ט אמר, שמתוך שהיה לבו מכוון בתפלתו לא הרגיש כשעלה עליו הארי. — אבל ממש אגדה כזו אנו מוצאים בתלמיד ⁽³⁾: „פעם אחת עמד ר' חנינא בן דוסא להתפלל ובא ערוד וגשבו ומת אותו ערוד. אמרו לו תלמידיו: „ולא הרגשת?“ — יבוא עלי אם הרגשתי: מתוך שהיה לבי מכוון בתפלתי — לא הרגשתי“. וראוי לשים לב, שהאגדה החסידית עמרה לראש הגבור שלה, שעשה את התפלה ככוונה לעיקר גדול, ממש מה שעמדה אגדה-

⁽¹⁾ עיין „סדר הדורות החדש“.

⁽²⁾ בראשית רבה, פ' מ"ה.

⁽³⁾ ירוש' ברכות, פ"ה, דף ט' ע"א בחוצאת קרוטושין.

התלמוד לראש אהובה שלה, שאף הוא הצטיין בתפלה בכוונה. כשנמע הבעש"ט אל ר' חיים צונזר, הגדול שבחכמי הקלויז בברודי—מספרת אגדה רביעית—כרי לבקשו שלא יחלוק עליו. לקח עמו תלמידים אחרים ללוותו על דרכו. ואותו יום—יום חמשה-עשר בשבט היה, ראש-השנה לאילנות, בדרכם עברו ביער אחד. התלמידים, שהיו עם הבעש"ט, הזכירוהו, שחמשה-עשר בשבט היום ולברך על פירות-האילן הם צריכים ושהם רעבים מאד. הבעש"ט רמו להם שלא יבלבלוהו, וכשבאו בעבי היער עמד הבעש"ט ואמר מילתא—ונתמלאו האילנות פירות, והתלמידים אכלו ושבעו. ומעין אגדה זו אנו מוצאים בתלמוד⁽¹⁾: ר' יוסי דמן יוקרת שכר פועלים, נגה להו ולא אייתו להן רפתא (לא מהר להביא אוכל לפועלים). אמרו ליה לבריה: כפנינך (רעבים אנו). היו יתבי תיתי תאינתא. אמר (הבן): תאנה, תאנה! הוציא פירותיך ויאכלו פועלי-אבא. אפיקו ואכלו⁽²⁾—.

ובכלל אין כמעט אגדה אחת בין אגדות-החסידות, שלא תהא ניכרת בה השפעתם של ספורי-התלמוד והמדרש במדה מרובה או מועטת. הרי עוד דוגמאות אחדות: בספרי-החסידים מסופר, כי מדרכם של המגיד משרנוביל והזקן ר' אהרן מקארלין היה, שכשהיו באים אליהם אנשים קשייזים לבקש מהם בקשות ולקבל מהם ברכות, לא רק לא היו מברכים אותם—את המבקשים — אלא אף היו מקללים אותם קללות נמרצות. אבל הבקאים בדבר ידעו למפרע, שהקללות הללו כולן לשון ברכה הן, ונאמרו בלשון כזו, שלא כל אדם משיג אותה, כדי לעורר את לב מבקשי הברכות לתשובה או לבטל מהם את הדינים שנתעוררו עליהם.—ומעין זה אנו מוצאים בתלמוד⁽³⁾: ר' יוחנן בן עסמי ור' יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחאי, איפשר מיניה וכו'. אמר ליה (ר' שמעון) לבריה: בני אדם הללו אנשים של צורה הם, זיל לגביהו דליברכוך אותך. אול וכו'. אמרו ליה: מה בעית הכא? אמר להו: דאמר לי אבא: זיל גביהו דיברכוך. אמרו ליה: יהי רעוא דתורע ולא תחצד, תעייל ולא תיפוק, תיפוק ולא תעייל וכו'. כי אתא לגבי אבוה, אמר ליה: לא מיבעי דברוכי לא ברכון, אבל צערי צערוך. אמר ליה (אביו): מאי אמרו לך?—הכי והכי אמרו לי—אמר ליה (האב): הנך כלחו ברכתא נינחו: תורע ולא תחצד—תוליד בנים ולא ימותו; תעייל ולא תיפוק—תעייל כלתא ולא לימיתו בניך וכו'.—המקור התלמודי של הספור מחיי ה"צדיקים" ברור הוא. או הספור היא אגדה, שחקתה את הספור התלמודי, או ה"צדיקים" עצמם חקו ספור זה במעשה.

אגדה אחת נפלאה, שיש לה, לפי דעתי, ערך גדול, מספרת: כשנתישב הבעש"ט במיזביו היה שם מלמד אחד, ר' צבי פלאקסיבר שמו, שדעתו לא היתה נוחה מדרבי הבעש"ט והיה אחד ממתנגדיו. פעם אחת ראה מלמד זה בחלומו, שנכנס למרקלין אחד גדול וראה, שבו ישבו האר"י והבעש"ט ולמדו בספר ה"זוהר". וכשהגיעו לאיוו מימרא של ר' שמעון בן יוחאי התחילו להתווכח ביניהם, זה בכה וזה בכה. אמרו: הרי כאן מרא דשמעתתא, ר' שמעון, נשאל אותו. לאחר רגעים אחדים נכנס ר' שמעון כעמוד אש וישב בין האר"י והבעש"ט. בתחלה הוה האר"י את דעתו ואחר-כך הוה הבעש"ט את דעתו שלו. ר' שמעון פנה אל הבעש"ט ואמר לו: אשריך, ר' ישראל, שכונת לדעתי! שלום לך, אתה מוזמן לחיי העוה"ב!—אגדה זו, שיש לה ערך גדול מפני שמתוכה אנו רואים את השקפת החסידות על היחס והקשר שבין האר"י והבעש"ט, מושפעת גם היא, לפי דעתי, מאגדות התלמוד

(1) תענית, ב"ד ע"א.

(2) ועיין גם מה שמסופר משעת מיתתו של ר' אליעזר בן הורקנוס: "אמרת דבר אחר—נתמלא כל השרה קשוואין" (מנהדרין, ס"ח ע"א).

(3) מועד קטן, ט' ע"א וע"ב.

והמדרש, ולא מאגדה אחת, אלא משני אגדות, שנתחברו זו לזו. תחלתה במדרש⁽¹⁾: אליהו ור' שמעון בן לוי הוי ישיבי ועסקי בשמעתהא. מטא הלכה דר' שמעון בן יוחאי ונתקשו בה. אמרו: הרי כאן מרא דשמעתא, ר' שמעון, נשאלה, נכנס אליהו לגביה (הם היו אז במערת ר' שמעון)⁽²⁾; וסופה בתלמוד⁽³⁾: ר' יושע בן לוי אשכחיה לאליהו, דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דר' ש בן יוחאי וכו'. אתא לגביה אליהו, אמר ליה: מאי אמר לך (משיח)??—אמר ליה: שלום לך בר לואי. אמר ליה (אליהו): אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי. —כמעט כל היסודות שבאגדה החסידית יש בשתי האגדות התלמודיות, שהחסידות וזוגתן ויחסתן לבחירה ומיסדה—הבעש"ט.

פעם אחת נכנס הבעש"ט לביהמ"ד—מספרת עיד אגדה אחת—ומצא מגיד מיכא אחד עומד ומוכיח את העם—והלה נועה בבכיה, אמר לו הבעש"ט: עד שאתה מיכא את ישראל על שאינם עובדים את ה' בוא והוכיח את ה' על שלא ירחם על עמי ישראל. ועל זה השיב המוכיח: אני עושה כמו שלמדני רבנו: בתחלה אני מיכא את ישראל על שאינם עובדים את ה' ואחר-כך איכא את ה' על שאינו מרחם על עמו. —ואף אגדה זו, שממנה נשקפת אהבתה העזה של החסידות להמון בני-ישראל, נבראה בלי ספק על יסוד מדרש זה: אמר הקב"ה: ככיכול משה הוכיחני אחרי ישראל והוכיח את ישראל אחרי; לישראל אמר: אתם חטאתם חטאה גדולה, ולקב"ה אמר: למה יחרה אפך בעמך, אשר הוצאת ממצרים⁽⁴⁾.

ימים אחדים לפני פטירת הרב הרי"ן—מספרת עיד אגדה אחת—התחיל מתאונן בפני חסידיו, כמה צער סבלתי בהשתתפי בצרותיכם, כמה תפלות התפללתי בעדכם, ואתם—רמזתי לכם, שבידכם תלויים חיי להתפלל עלישאחיה, ולא נרמותם. דעו, איפוא, שעלי למות ולהפריד מכם. גשו ואלמדכם את דרכי ה', איך לירוא מפניו ולהזהר בכבודו. —אגדה זו, שבה משתקפות ההתקשרות הנפלאה שבין הצדיק וחסידיו וההשפעה החזרת שביניהם, אף היא באה מן המוכן במדרש: לפיכך, כשבאו לעבור את הירדן, הוכיר להם משה כל מה שהיה מבקש עליהם, שהיה סיבר, שיבקשו ישראל עליו רחמים, שיכנס עמהם—ולא היו מבינים, אמר ר' תנחומא: שהיה משה מחבט את עצמו לפניהם ואומר להם: אתם עובדים ואני איני עובר, לפתוח להם פתח, שיבקשו עליו רחמים—ולא היו מבינים. כיון שלא היו מבינים, אמר להם משה: איני מציה אתכם אלא בשביל עצמכם, שתהיו והירין בכבוד אביכם שבשמים⁽⁴⁾. —הדמיון של האגדה החסידית להמדרשית דוקר את העינים, ואולם פעמים שהאגדה החסידית עצמה מזכרת את סוד התיצרותה, פעם אחת נסע ה"סבא" משפולה דרך יער אחד וביער זה היה חזיר-בר. האנשים, שנסעו עם הזקן, יראו מאד והאיצו בעגלון למחר לעבור את היער. אבל ה"סבא" לגלג עליהם. פתאום בא החזיר ועמד לפני העגלה. ירד ה"סבא" מעל העגלה, הרים מעט את ה"ספודיק", שהיה חבוש עד לעיניו, והבליט את מצחו נגד החזיר, ומיד ברח החזיר בבהלה. האנשים, שהיו יחד עם ה"סבא", התפלאו מאד; אבל ה"סבא" אמר להם: שוטים! כתוב: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, ואמרו חז"ל: אין החיה שולמת באדם אלא אם-כן נדמה לה כבהמה, וכן הוא בזהר על הפסוק הנ"ל, כי על מצחו של כל אדם נמצא רשום צלם ה'. ואני שמרתי במעשי את צלם-האלהים, ועל-כן יראים ממני חיות-הארץ. ויש עוד אגדה מעין זו: פעם אחת שבת ר' נחום מטשרנוביל באכסניה אחת וכשיצא כליל-שבת החוצה כבה פתאם הנר, אנשי הבית צוו לנכרי והדליק אותו. אבל כשנכנס ר' נחום אל תוך הבית נתקל בכלי-הבית כממשמש בחושך, למה חושך בבית?—תמה ר' נחום, הלא נר דולק! השיבו לו אנשי-הבית בפחד:—בוראי כבה הנר וצויתם לנכרי להדליק, יאמירה לעכו"ם

(1) בראשית רבה, פ' ל"ה.

(2) סנהדרין, צ"ח ע"א.

(3) דברים-לכח, פ"א; (4) שם, פ"ג. ועיין שם משל יקר על זה.

שבות היא. לא כן אמרו חז"ל: ששה אברים באדם, שלשה ברשותו ושלשה אינם ברשותו. וזה, נעשים אלו שאינם ברשותו—עינים, אזנים וחוטם—ברשותו אינו רואה מה שאינו צריך לראות, אינו שומע מה שאינו צריך לשמוע, ומפני-מה עברתם על שבות—סיים את דבריו—הרי מפני כן איני רואה מה שאיני צריך לראות⁽¹⁾. אני רואים כאן, שהמאמרים התלמודיים המובאים בשתי אנדות אלו הם אבות האנדות החסידיות, ממש כמו שהכתוב המקראי הוא לעתים קרובות המוליד את האגדה התלמודית.

ובאגדות אחרות יצאה הפנטסיה החסידית בעקבות האגדות, שנתהו על האר"י, כשנפטר ה, מגיד ממזיריטש והורידוהו למקוה ליטבל, ירד עמו הרב מלאדי ואמר לה, מגיד כשעמד עמו בתוך המקוה: הארון נושא את נושאו—את עצמו לא כל שכן?⁽²⁾—והרפו ממנו והמגיד טבל מעצמו שלש פעמים. וממש אגדה כזו מביא בעל הספר, נגיד ומצוה על האר"י: ספר לנו ר' חיים וויטל: כשנפטר האר"י באו חבריו לעשות לו טבילה. הורידוהו לתוך המקוה ואמרו לו: ימחל הארון לעשות לו טבילה לעצמו—ויטבל האר"י את עצמו שלש פעמים.

כשבא ה, מגיד אל הבעש"ט שאל אותו הבעש"ט, אם יודע הוא את חכמת הקבלה, ושאל אותו את פירושו של איוה מאמר ב, פרי עץ חיים, והמגיד פירש לבעש"ט את פשוטו של המאמר, אבל הבעש"ט אמר לו: אינך יודע כלום! וצוהו לעמוד על רגליו, ואז התחיל לבאר לו את המאמר. הבית כולו נתמלא אורה ואש היתה מלהטת סביב הבעש"ט. אחר-כך אמר הבעש"ט להמגיד: הפשט הוא כמו שאמרת, אבל הלמוד שלך הוא בלי נשמה⁽³⁾. מעין זה מסופר מן האר"י ור' חיים וויטל ב, שבחי האר"י: כשבא האר"י לצפת לא חשבו ר' חיים וויטל כלל ולא הלך אליו. אחר-כך, כשבא אליו ר' חיים, שאלוהו האר"י איוה מאמר ב, וזהו ר' חיים באר לו את הפשט, אבל האר"י אמר לו, שלא הבין אותו. ואז התחיל האר"י לבאר לו את המאמר על-פי סודות נוראים, עד שנפל ר' חיים על פניו ובקש ממנו מחילה. ורק אז אמר לו האר"י: הפשט הוא כמו שאמרת, אך לא כן סוד המאמר. —הדמיון בין שני הספורים אינו צריך להמעמה.

ועוד דוגמא אחת:

מעשה באשה אחת, שחנקה את בנה הקטן בשעה שישנה עמו במטתה. באה לפני גאוני הדור וספרה להם את המאורע. הללו צוו עליה להתענות פ"ד תעניות בכל יום ב' וה'. אשה זו באה אחר-כך לפני רב אחד מתלמידי ה, מגיד וספרה לו מה שאירע לה. והרב צוה עליה, שבכל יום ב' וה', שהיא חייבת להתענות בהם בפקודת הגאונים, תאכל ותשתה—וזאת תהיה, תשובתה הנכונה. האנשים, שעמדו סביבו, תמרו מאד על דרך-תשובה כזו. אבל הרב הסכים להם את הדבר באופן זה: ידוע, שהתשובה היותר נכונה היא תשובת-המשקל: לפי ערך העבירה צריך להיות ערך התשובה. ואשה זו מה חטאה?—אברה נפש אחת מישראל. ולפיכך, אם תאכל ותשתה ויהיה חנה על בעלה, תהא יכולה לתקן את עותתה, כי תלד ילד אחר תחת הראשון שהרגתו—וזהו תשובת-המשקל. כי המוסר הנכון לה כבר קבלה ממוסרי-כליותיה, מן המדרות שבלבה, שהיא יותר איומה ממאה מלקות ותעניות. לא כן אם תצום ולא תאכל ותתנגה על בעלה—הרי אז לא תהא יכולה לעשות תשובת המשקל ולתקן עותתה⁽⁴⁾. כמעט אגדה כזו ממש מספרים על האר"י וגם על המקובל הקדמון ר' משה די ליאון⁽⁵⁾: מעשה באדרשע אחד, שבא לפני האר"י ואמר לו, שהוא רוצה

(1) אגדה מעין זו מספרים על הרדב"ז: פעם אחת נתנו לפניו חלב, שחלב נכרי, ולא אכל מפני שלא ראה מה שלפניו. וכשהעירו אותו, שחלב לפניו, אמר: מסתמא חלבו עכ"ז. לא כן אמרו חז"ל: חלב שחלבו עכ"ז, אין ישראל רואהו.

(2) עיין, ב"ת שם טוב, ח"ב.

(3) עיין, שפתי צדיקים.

(4) עיין ס', דבר שבקדושה.

להיות בעל-תשובה. אדם זה הרצה לפני האר"י את כל חטאיו. אז אמר לו האר"י, שהוא חייב מיתת חנק והמיתה צריכה להיות כך: צריך להתיר בדיל רותח בכף ולהציקו אל תוך פיו. בעל-התשובה קבל עליו מיתה משונה זו. צוה עליו האר"י ללכת היום ולבוא למחר בבוקר. למחר בא בעל-התשובה לקבל עליו את פסק-הדין. האר"י צוה לתלמידיו, שיתיכו את הבדיל לעיני בעל-התשובה. אחר-כך צוה, שישימו מספחת על עיניו ויקשרוה וצוה עליו לפתוח את פיו. ובמקום כף-בדיל שפך לתוך פיו כף-דבש וצוה עליו לבלעה. התחיל האדם לבכות; רמיתני, אדוני. השיבו האר"י: את דרך-התשובה כבר עברת ע"י מה שקבלת עליך מיתה משונה כזו ועל-ידי מוסר-הכליות שלך ותשובתך היא חרמתיך על העבר וקבלתך שלא לעשות כמע"יך הקודמים להבא. והכתוב אומר על ה': כי לא יחפוץ במית המת, כי אם בשובו מדרכו וחי'—אף כאן גדול הרמיון בין שתי האגדות וקשה להאמין, שאינו אלא מקרה.

כמדומה לי, שעלה בידי להראות על היחס והקשר שבין אגדות החסידות ובין אותן של התלמוד והמדרש, וכן בינן ובין אגדות האר"י. ודבר זה לא רק על האגדות החסידיות עצמן יצא ללמד, אלא על כל החסידות כולה, שעל קרקעה נולדו אגדות אלו. כהאגדות החסידיות כך החסידות כולה קשורה ואחווה היא בהרבה נימין נסתרות ונלויות בכל ספרות ישראל שקדמה לה, ואף היא כולה נבראה לא יש מאין, אלא יש מיש, וכשם שאין למעט את דמותה, כך אין מן הראוי גם להפריז על מרת מקורייתה ולמעט לתכלית זו את דמותן של התנועות הישראליות, שקדמו לה והשפיעו עליה הרבה מדעתה ושלא מדעתה.

יתומים.

באישון ליל־טחב ודממה מצאתיך, העוֹטֶה ושכולה —
היית כְּל־כך רצוּצָה מְדוּדִים וְדָבָה נְקֻלָּה וְנוֹלָה.
מַעֲמָק עֵינֶיךָ הִבְמָהוּת לִי נִשְׁקָה מְבֹאֲבֶךָ הָאֵלִם
וְקוֹל פִּתְחוֹנֶיךָ הַגְדוּלִים שֶׁנִּחְנַק בְּחֶבֶךָ בְּלִי־מִלִּים;
וּמִחֶשֶׁה בְּסִמְל־הַעֲלָבוֹן עֲמִדָּתָ אִי בְּמִבְקָשָׁה: חֲנִי!
וּבְאֵלוֹ קָרָאת לְעוֹרְתִי: הַצִּילָה! עֲרִירִית חֲנִי!
מִסְכִּיב הַחֲרִישָׁה בְּאוֹרְבָּה אֶפְלָה מְלֹאֲתִי וּמָמִים
וְרִחִישָׁה, לֹא נֹדַע מִהִכָּן, הִרְגִּיזָה אֶת שְׁנֵינוּ לְפַעֲמִים.
וְאָנָּה אִי תִאֲחֹזֶךָ וְרָעָה וְתִזְעַזַּע אֶת דְּמוּתְךָ הַשְׁחֹרָה;
כָּל רֶטֶט לִי סִפֵּר בְּדִמְמָה מִה־גְדוֹל אֲבִדְנֶךָ וְנוֹרָא.

וּבְאוֹתוֹ הַלַּיְלָה הַזֶּה מִסְכִּיב פְּרִשְׁתִּי אֶת בְּנֵפִי לְפָדוֹתֶךָ,
נֶאֱבֶךָ עַל צִנְאֶרְךָ: חֲנִי! עֲרִירִי אֲנִכִּי בְּמוֹתְךָ! ...
וְרִחִמִּים וְסִלִּיחַת־עֲלֵבוֹנוֹת וְדִבְקוֹת רַעֲבָה: יִצְמָא
הַבֵּנֶה לִי רַעַד עֲצֻמוֹתֶיךָ בְּצִנְחֶךָ עַל לִבִּי יִנָּעָה.

יעקב לרנר.

עֲלִיַּת נְשָׁמָה.

מאת

ש. עננון

לשם רבי ש. בן-ציון.

מתחלה לא היתה דעתו של אותו חזור להכנס לעירה זו כלל. יודע היה שיושביה ליטאים גמורים הם, ולבותיהם של אלו אטומים מחמימותה של תורה ונשמותיהם כברול זה, שאף אש להבה אינו מפעפעתו, ואיך יעלה בידו להפיח בהם יראת שמים וחדוה של מצוה? אבל מכיון שהחשיך עליו בדרך, וערב שבת בין השמשות ממשמש ובא, נטל את חפציו וטלטל עצמו לתוך בית מדרש אחד, נתקפל שם בקרן וזיית וקדש עליו היום.

לאחר ש, נחמטה תפלת ערבית של שבת, שכמעט נתקררו הימנה כתלי בית המדרש, התחילו המתפללים מנצחים זה את זה באיזה דבר הלכה, נתיגעו כלם ולא היו יודעים בה פשר דבר, נמפל אליהם גם אותו חזור ונתערב בשיחתם. ראו הכל שהלכה כמותו, נתן הרב עיניו בו והכיר שהוא מופלג בתורה. הפציר בו שיהא שוכת בביתו, נעתר לו החזור והלך אחריו.

נסתכל החזור בהתנהגותו של הרב. אין זו מן המדה כלל!—יושב לו זה בראש השלחן ומטה. עיניו כלפי פני יהושע, מצחו נעשה חרודין חרודין ונטפי זיעה יורדים הימנו לתוך הרוטב שהביאו לפניו. עיני שבת מלכתא מציצות מתוך הרוטב והוא אינו מפנה אליו את לבו כלל, ומסובים עמו בני ביתו ופשטות של חולין נודפת מפניהם. באיתה חשעה נזכר החזור ברבו הקדוש, כשהיה מגיע ערב שבת אחר חצות, היה הוא שליטא תולה את נשמתו של חול במסמר על גבי הקיר, כרי שלא תחלל קדושתה של הנשמה היתרה. נתמלאו עיני החזור דמעות ובכה: רבונו של עולם! למה, איי, למה גרשתי מלהסתפח בנחלת צדיקים והוכחתי לכתת רגלי בשממות מדבר. ואני אמרתי אסע על פני תבל, להוכיח במישור ענוי ארץ ולהשיב רבים מעון, ומנעתי את נפשי מטובה, והנה נשתעבר רוחי כלו לחולין ונשמתי, וי לה, כמעט שנשמנה בחול. בתוך כך התחילו הרב ובנו מתיכחים בדבר קשה, תלי תלים של בקיאות וחריפות! הכל יש כאן, אבל לחלוחית של נשמה — אין אפילו מפה, מטמאים הם את המהור ומעלים הרים בסברה ואין רואה להעלות גם את הנפש... .

יצא אף הוא עמהם במלחמתה של תורה, רצה מעיקרא להראות להם תורה שדרכיה דרכי נועם ולקבוע בלבם אהבת הבורא, אלא שראה שאין פה המקום, שמא יכיר הרב מהותו, ויגרשנו, עד למוצאי שבת אפשר יניחנו, אבל מיד אחרי הברדל ה מסתמא יהדפנו מביתו. והוא, החזור, דעתו עוד להיות פה, בדין שישאר כאן, שהרי תהה על קנקנו של בן הרב ועמד עליו, שכלי יקר הוא, מוכשר לקבל מהרה, וחובה עליו להציל נפש אחת מישראל, לפיכך סתם לעת עתה את מעשיו, הצניע הליכותיו וכבש תורתו בתוך מעיו ובחר להתנהג כאחד מהם, כלומר, כבר-אורין עובר אורח שרגילים בכמותו, עד שתהא חשעה ראוייה להוציא חמתו מנרתיקה.

כשנסתלקה השבת והגיעה שעתו לצאת לדרך, מצא אמתלא לעצמו, כדי שיהא נשאר במקומו, נענה לו הרב, ולא עוד, אלא ששמח עליו: תלמיד חכם כמותו בא בצל קורתו לדור אתו בכפיפה אחת.

שמח החזור בכך וראה בזה כעין סייעתא דשמיא. עכשיו, מכיון שעלה לו זה, יעלה אי"ה בידו מתוך כך לפרסם תורת רבו ולעשות לו נפשות רבות; ולא עוד אלא ששקולה נפש זו של בן הרב כנגד הרבה מישראל. בעצם הענין, אין שום הבדל בין ישראל לישראל, ברם חילוק יש בין נשמה לנשמה, וכשם שיש בעולם נשמות, שמקור מחצבתן מן הראש, כך יש כנגדן הרבה נשמות מן העקב, היינו ששורש יניתן אינו אלא מן העקב, ועל כנון אלו היה פה קדשו של הזקן, נשמתו בננוי מרומים, אומר: פיאמ'ע נשמת', לשונו ממש, ונשמה זו, נשמתו של בן הרב, גדולה היא ועתידה שתתפשט אורה בכל העולם כולו, וחפץ היה החזור שיחד עם האור תבוא גם חמימות, אותה החמימות, שתבל ויושביה כמהם לה ככה.

היה החזור יושב בכלוב היגון ובמאסר התקוה, מתקין את האברך בפרוודור התורה, להכנס אח"כ במרקלין של ח'ן, והיה מצפה לפעולה, בעזרת-השם, והיו חוזרים אחרי כל ענין סתים בספרי הפוסקים וכל אחד מהם מגיד משנתו לפני חברו. אפס אין דבר קשה לפני האברך. כל הפלפולים והעקולים מוליכים אותו אל דרכי השכל הישר. בקש החזור שיהיו לומדים דף פשוט בנמרא, לגלג אותו צעיר: למדנים הללו, שכל רו לא אניס להם, במה הם עוסקים? כאלו אין בעולם למעלה מזה.

ברר לו החזור דברים הרבה, שלכאירה פשוטים וידועים הם, והנה כמה רמזים יש בהם, כמה ענינים תלויים בתוכם. וכך היה מוליכו ממדרגה למדרגה על שלבי החכמה; מוסר לו גופי רמזים ונשמותיהם, עד שסגל את דעתו להבין ולהשכיל מה שלא זכה לו עוד תלמיד חכם ליטאי מימיו.

וכשכבר הגיע למדרגה גדולה בדרכי השם וקנה לו כחינה והסתכלות בעולם הזה ובעולם הבא מסר לו החזור דבריו הקרושים של הזקן, וי"ע, שהיה אומר לפני הקב"ה: רבונו של עולם! הריני מוותר על כל מה שיש בעולמך, על גן העדן ואפילו על שערי האורה, על הכל אני מוחל לך במחילה גמורה, רוצה אני רק כך, אותך לבדך, בכיכול!

באיתה השעה נודעו נרתיקה של הנשמה הקלושה וכל ליטא נחתכה הימנה בפעם אחת. רבבות מינים של כסופים ותשוקות, שמעולם לא זכו להם בניהם של אנשי ליטא הללו, היו מציצים מתוך עיניו המהורות, העמלות בעמלה של תורה, מציצים ומבקשים מה למעלה. אך אצבעות ידיו הרכות נתעוררו והיו מגששות באפלה בחללו של עולם, באותה שעה נשתפכה בו מין מרה שחורה ואיזה יגון-עד חבקהו.

הרגיש הרב בשנוי זה. היה רואה ואינו יודע מה רואה, הרבה שמא שיב חזרו לבנו, ח'ו, אותן פעימות הלב שמררו את חייו, שאל לפשר דבר, נענה לו החזור, שאינו רואה כלום, עוסקים הם בתורה והכל נוהג כשירה, לא נחה דעתו של הרב. נמפל לבנו ושאלו, אם נתעורר בו שוב אותו המיחוש של דפיקת הלב, ידע הבן, שאביו זקן הוא ושוב אין עוד שום חפציות לפניו, חייו כבר אבדו בתורה פלגאית ושום דבר לא יחזירהו למוטב, וענה לו, שהכל ברוך השם, כמו שצריך להיות, ואין שום חולשה שולטת בגופו. ברם לבו היה מתפלל בבכיה: רבין העולמים מי יתן והיה לבי פועם. לב זה שנתת בי כלום דופק הוא? אדרבה, נחבא הוא ומצטמצם נגד שמך הגדול והנורא!

והקב"ה מחליף את הומנים ומעביר לילה מפני יום, ימים עוברים וגופן של הלכות מפנים מקום לנשמותיהן של אלו, ואף גופו של בן הרב הולך ותש ואין ביכולתו עוד לסבול מעמם נשמתו, והוא הולך וקונה שלמות במשנתו. וכבר הספיק ללמוד כל

חמשה חומשי תורה עפ"י דרכי ישרי ס.

ושוב אינו לומד יותר, יושב הוא חדר בחדר, כבוש בתיך נפשו ושומע תורה מפ רבו, והשכינה שרויה בניניהם. ולפרקים היא שומע בתיך לבו את פעמי נעליה, בשעה שהוא יוצאת ברקידים עם הקב"ה כביכול, וניגון אור שמש מלוח חנינתם, אבל זה למעלה הימנו, כמה רקיעים מבדילים בינו ובין רבונו, ולבו מתמוגג עליו. מרא! מרא! הא תינת, בראת גן עדן בעולמך ושמת להט חרב מתהפכת בפתחו— יהי רצון שישרפו עצמותי בניהנם, ובלבד שיגיע מהן גרגיר אבק קטן אליך. אבל גם אל מסתתר בשפירי חביון, ושחקים פרושים למעלה ואינם מניחים את העצם המעפיל והנפש המעפילה לעלות. ורק בת קול ממרחקים יגיע: אוי להם לבנים, שגלו מעל שלחן אביהם!

הנפש מתביססת בדמעות והנשמה טובעת בהן. גלוגלו מעל שלחן אבא! ואימתי תהא שעתם מגעת לחזור אליו, וי, וי, מתי תמלוך עלינו? הגיעה השעה!

העולם השפל, שאינו אלא מין מסרק לנרד בו את החללא הנפשית, כל-כך מטומטם הוא, ומה לנו עוד פה.

גם חיבוב ספרי קדושים חמק עבר מעליו, וכמעט שאינו קרא בהם. רק ספר אחד עדיין יש, ואותו ספר הריהו באמת קודש קדשים. ים של אהבה מבצבץ בתיכו, שמתגברת לעלות לשמו יתברך, זוהי הפעם הראשונה שעמד עליו, כשהתחיל רבו מלמדו פסוק בשיר השירים בערב שבת זו אחר הצות. ונפשו מתגברת בתיכו ומתרחבת בו. קירות החרר מעיקים, צר לו המקום בפנה וי, הלאה! הלאה!

שם יגיד לבית יעקב כוסף והשתוקקות לבורא עולם וחבלי אהבה יספר להם. תש כחה של חמה, ומלכת הימים מתקרבת ונכנסת לתיך העירה ובני ישראל מקבלים פניה בנרות. על פתחי בתיהן ריביות כשרות עומדות, סרוקית שער ומקושטות לכבוד שבת. עוסקות הן בשיחה נאה ומתענגות על הריח הצח שנושב בערבית. רגע ויעבור עליהן הרב ובני אל בית המדרש. כמה נאה צירתו של איתו בחור, כמה אוהבות הן להתענג על זיו עיניו, הנה נכנס הרב לבית המדרש. בעל התפלה מתקרב לקרות לפני התיבה שיר השירים.

אבל איפה הוא בנו של הרב?

הנה הוא בא, הוא רץ שלא כדרך בן אדם ורוממות אל בנפשו, הנה הוא מקפץ על הבימה, עיניו תועות במרחב, נתפשטו אצבעותיו והוא מכה בשלחן. נתבהלו כולם, וסברו שיצא ח"ו מדעתו.

ברם הוא אינו משים את לבו להם. דומם יטה אוזן לפעמי השכינה, שבאה לקחתו אליה. לבו יוצא לקראתה בנילה ורעדה.

אורות עולם מזהירות בראשו, רב חסד, האמנם אור הגנוז הוא זה או רק אחרית זהרי חמה של ערב שבת קודש, שנכנסו לתיך חלוני בית המדרש. באותה השעה נפתח גרונו של זה הבחור והיה קירא בחמימות איומה פסוק פסוק בשיר השירים. וקולו הילך ומתגבר, עד שנשתתק כל הקהל, והיו נמשכים אחריו ונתלהבו בחמימותו עד שהגיע למשכני אחריו נרצח. ולא עברו רגעים מרובים עד שנמר את פסוקי ונשמתי עלתה במהרה ושפתיו השתוקת רחשו: הביאני המלך חדריו!

נגינתנו הלאומית.

מאת

אברהם צבי בן-יהודה.

יש נגינה לאומית לישראל או אין?—על שאלה זו עונה רוב היודעים פרק בנגינה בשלילה ורק מעוטם בחיוב. והעונים בשלילה הם, מלבד המתבוללים, על-פירוב גם חוקרי-הקדמוניות, ובתוכם גם חוקרי-קדמוניות יהודי אחד, החכם זאל שיץ⁽¹⁾. ואולם גם השוללים וגם המחייבים יש בהם צד שיה אחד: אלו ואלו אינם עושים לנקודת-מיצאם את העם העברי החי של ההוה, אלא את העם של העבר ואת ספרות-העבר שלו⁽²⁾. ולפיכך עם ישראל הוא להם רק העם החי עד חורבן בית שני, ומכאן ואילך יש רק 'יהודים', שאין חייהם ומעשיהם נכנסים בגדר חיים ומעשים לאומיים. ובכן אין לעסוק גם בנגינתם החיה ויש לדרוש ולחקור רק בשרידים העתיקים, שנשארו מנגינתם בתקופת המקרא והמשנה. ואחרי ששרידים אלה מועטים הם מאד, יש מקום להשיב על שאלת נגינתנו הלאומית גם בשלילה.

אנו, שעם ישראל הוא בעינינו עם גמור, אנו, שאין אני מחלקים את דברי-מי-ישראל לשנים ורואים באומה הישראלית מראשיתה ועד היום עם אחד, אין אני יכולים להיות מסופקים בדבר, שיש גם נגינה לאומית ישראלית מיוחדת.

הנגינה היא בת-קולו של לב האדם, והנגינה הלאומית היא בת-קולו של לב העם. בה מביע האדם את רחשי לבבו היותר אהובים לו והיותר חבויים ובה הוא מגלה את כל מצפוני נפשו. וכן הדבר באומה. הכל יודעים, שחביבה על האומות נגינתן הלאומית מכל המוסיקה הקלאסית כולה, והמלאוויים והצוענים אינם מוותרים על נגינתם עד עתה. אמנם, פעמים שעם מקבל נגינה זרה; אולם בשעת התלהבות לאומית הוא משתחרר ממנה ויד הנגינה הלאומית על העליונה. לפני עשרות שנה היתה הנגינה האיטלקית השלטת בכל אירופה, עד שמנגן גרמני או אנגלי, למשל, היה מוכרח לנגן לפני בני עמו ובארצו—איטלקית!—אבל הדבר הזה לא נמשך זמן מרובה. לנגינה הלאומית אירע ממש מה שאירע ללשון הלאומית: עוד לפני מאה שנה בערך היו האשכנזים והרוסים כותבים ומדברים צרפתית; אבל כל זה היה אפשר בשעת ירידתו של הרוח הלאומי, וכיוון שהתרומם והתגבר פרק מעליו את עולה של העבודה הזרה. וממש כך אירע גם להנגינה הלאומית של כל העמים.

מובן מאליו, שבנידון זה אין גם עם ישראל יוצא מן הכלל. אדרבה, מאחר שהוא נע ונד במשך אלפים שנה, מן ההכרח היה, שיקבל לעתים ידועות את הנגינה הזרה של העמים, שישב בתוכם, וישכיח את נגינתו הלאומית פחות או יותר. אבל לבסוף את נגינתו הלאומית ולהשכיחה לגמרי לא היה רוצה ולא היה יכול.

נגינה לאומית אי-אפשר, איפוא, שלא תהיה לישראל. ואת השאלה המוצגת בראש המאמר: יש נגינה לישראל או אין?—ראוי להחליף בשאלה אחרת: וכי יש נגינה אחת לכל

(1) עיין ספרו: Hebräische Archäologie, Königsberg, 1855, I, 272.

(2) עיין למשל, 'שלוש תגפוריות', דף ב' ואילך; הקדמה הביאור לתהלים ועוד.

חלקי האומה?—כלומר: אם חלקי עם ישראל, שנפרדים הם זה מזה כימי הגלות או גם יותר מימי-הגלות ושחיו בחלקי-העולם השונים תחת השפעת עמים שונים, לא שכחו את נגינתם ולא המירו אותה בנגינת העמים רודיהם, ואם שנו מן המטבע הלאומית שלהם היה שנוי זה רק חיצוני ולא פנימי; או אולי יש לחלקי-האומה השונים נגינה שונה זו מזו בהחלט, כלומר נגינה, שבאה מן החוץ, מן העמים בעלי הנגינות השונות, שבארצותיהם ישבו חלקי-האומה השונים, ומה שהיה להם מן הנגינה הישראלית הלאומית נשתכח לנמרי?—וזהי השאלה החמורה, שאנו מנסים להשיב עליה במאמר הנוכחי.

אבל קודם-כל מן הראוי להקדים דברים אחד על הנגינה הכללית ומהותה.

ארבעה יסודות לנגינה ואלו הן: הסולם, הנעימה, המשקל וההרמוניה. א' הסולם. להנגינה יש אלה-בית כמי להלשין, וא"ב זו נקראת, מקאלה' אצל העמים הרומניים ו,מזן-לייטר' אצל עמי גרמניה, ופירושן של מלות אלו היא—סולם, סולם-הקולות, מפני שא"ב נגינתית זו נבנתה מדרגות מדרגות, כלומר קולות (מזנים)⁽¹⁾, שהם מתרוממים ועולים זה על זה בשעור מצומצם-יברוחים (אינטרוואלים) מרורים, וכן הם משפילים ויורדים. מדרגות כאלו יש שבע בכל סולם וסולם וקולות יש שמונה, מפני שהקול הראשון אינו בכלל מדרגה והיא, מלכר'.

והנה הסולמית שונים הם, כלומר, מדרגותיהם בנויות באופן שונה, וכך אין הרוחים תמיד שיים ממדרגה למדרגה, כי שני מיני רוחים יש והם נקראים, חצאים' ו,שלמים', ולפעמים הריוח בין המדרגות שלם ופעמים הוא רק מחצה, למשל, יש סולם, שאופן מדרגותיו הוא כך: המדרגה הראשונה ריוח שלם, השניה—שלם, השלישית—מחצה, הרביעית—שלם, החמישית—שלם, הששית שלם, השביעית מחצה, סולם כזה נקרא: הסולם החזק (דור או מאז'ור), ויש סולם שאופן מדרגותיו אחר הוא: המדרגה הראשונה ריוח שלם, השניה—מחצה, השלישית—שלם, הרביעית—שלם, החמישית—מחצה, הששית—מחצה, השביעית—מחצה, סולם כזה נקרא חזק (מול או מינור).—שני הסולמות הללו הם הסולמות האירופיים, מפני שכל בני-אירופה מנגנים עליהם וכל הנגינה האירופית מיוסדת עליהם. לעמי-המזרח יש סולמות אחרים ואלו הם: הסולם הראשון—ריוח המדרגה הראשונה שלם, השניה—מחצה, השלישית—שלם, הרביעית—שלם, החמישית—מחצה, הששית—שלם, השביעית—שלם. סולם זה הוא היותר מפורסם בכל המזרח ובין כל בני-שם. והסולם השני—ריוח המדרגה הראשונה מחצה, השניה—אחד ומחצה, השלישית—מחצה, הרביעית—שלם, החמישית—מחצה, הששית—אחד ומחצה, השביעית—מחצה. סולם זה הוא ידוע וחביב להצוענים, להמורקים, להיונים ובמעט ליהודי פולין, ויהלחין וחצי-האי הבאלקאני. —מזה אנו רואים, שההבדל בין נגינת-המערב ובין נגינת-המזרח שרשו כבר בסולמות שלהן, ובכן הבדל עיקרי הוא, ולא נתפלא, איפוא, אם בן-המערב לועג לנגינתו של המזרחי ואומר, שאין בה שום טעם, ואם בן-הקדם קורא לנגינת אירופה בשם, רעש נורא מחריש-אזניים, דבר זה תלוי בטבעם ובמטבע האקלים השונה במערב במזרח, והוא ישאר כך כל זמן שתחמם השמש את המזרח יותר מאת המערב.

הסולם, ככל הנגינה וככל הקולטורה האנושית בכלל, התפתח והשתלם במרוצת-הדורות עד שהגיע למצבו הנוכחי. להיונים הקדמונים היה רק סולם של ארבעה קולות (מטראכורד), ועל-כן היו גם סיתרי ה,לירה' ארבעה, והאגדה מספרת, כי מרפא נדר

(1) תפרון מורגש בעברית הוא—מה שאין בה מלה מיוחדת למושג Ton ואנו אנוסים להשתמש לתכלית זו במלת „קול“.

המנגן (בערך 680 לפנספה"ג) הוסיף על ארבעת המיתרים עד שבעה ואחריו העלה פיתאגוראס את הלירה' עד לשמונה קולות. והנה ארבעת הקולות האלה היו בניינים ברוחים הללו: מקול א' עד ב'—ריוח שלם, מב' לג'—שלם, מג' לד'—מחצה, וסולם זה היה לאו דוקא. כלומר: היונים היו בונים סולם מכל מדרגה של שלשת הרוחים האלו. למשל: אם התחילו מן הקול הראשון יצא סולם—כמו שהזכרנו—משני רוחים שלמים ואחר חצי-רוח; אם התחילו מן הקול השני יצא סולם, שמדרגתו הראשונה—ריוח שלם, השניה—מחצה, השלישית—שלם, ואם התחילו מן הקול השלישי, יצא הראשון—חצי-ריוח, השני—שלם והשלישי—שלם; זאת אומרת, שהם היו משנים את סדר המדרגות ככל העולה על רוחם. הסולם הראשון—שני רוחים שלמים ומחצה, היה נקרא אצלם סולם של שמחה ושחוק, השני—ריוח שלם ומחצה ושלם, היה נקרא סולם של השתפכות-נפש והתלהבות או הסולם האסיי, כי מסורת היתה בידם, שבא להם מאסיה, השלישי—מחצה ושני שלמים, היה נקרא סולם של קודש, כי היו משתמשים בו רק לדברים שבקדושה והיה משמש כדי לרומם את הרוח ולהעלותו לעולם האצילות.

ובכן עד ימי פיתאגוראס, שהם בערך סוף ימי הבית הראשון, היה הסולם של היונים רק בעל ארבעה קולות, מה שמחייב לומר, שגם לעמי-אסיה לא היה סולם יותר מפותח, שהרי אילמלא כן היו היונים שואלים את הסולם החדש והמפותח יותר מעמי-אסיה, כמו ששאלו מבני-שם כמה וכמה המצאות אחרות ואף אופן נגינתם בכלל זה, כמוסכם אצל רוב כותבי תולדות-המוסיקה. ועוד ראייה על החלטתנו זו יש להביא ממה שגם עד היום נשאר בהרבה נגינות של היהודים רק סולם בעל ארבעה קולות, כמו בנגינת ה"טעמים" ונגינות התפלות העתיקות ביותר כקריאת-שמע ועוד. וממה שהיו כלים בעלי מיתרים רבים אין ראייה לרובי קולות הסולם. כי, נבל עשורי של העברים או הנבל הגדול של המצרים, שנמצאו בו יותר מעשרים מיתרים, לא היו מדרגות של קולות, אלא הכפלת הקולות פעמים אחדות לחוץ הנגינה. ועל כל אלה—הרי היונים עצמם קראו לסולם אחד משלשת אלה בשם ה"סולם האסיי", כלומר, המקובל מעמי-אסיה, מן הפיניקיים (בני צור וצידון), שהיה להיונים משא-ומתן עמהם, או מן האשורים, שעשו מלחמה עם האיים היוניים עוד בזמן קדום, וקרבת העמים הללו לבני-ישראל הלא ידועה. והרי עד היום מנגנים בני אסיה בסולם זה, כאמור למעלה, והוא הסולם המשותף לכל חלקי עם ישראל עד היום, כמו שנבאר להלן ביתר ביאור.—כל אלה מחייבות אותנו לומר, שהסולם של נגינת-ישראל היה גם-כן של ארבעה קולות, ונעים וזמירות ישראל' וארבעת אלפי הלויים המשוררים בפה והמנגנים בכלים, שנזכרו בדברי-הימים, שרו ונגנו על ארבעה קולות, לכל הפחות, בימי בית שני; וקרוב לודאי, כי מעין זה היה כבר עוד בימי בית ראשון.

והנה כל זה אינו אמור אלא לפי הסברה ושקול-הדעת ועל-פי ראיות מועטות מן ההיסטוריה הקדומה ומן המקרא, שאף הן מביאות לידי מסקנה כזו, אבל להוכיח את הדבר במיפתים חותכים אי-אפשר, כי הענין נוגע בדברים, שהיו לפני שלשת אלפים שנה ויותר ושלא נשארו מהם אלא שרידים מיעטים מאד בספרותנו, וגם אותם (כמו, למשל, את הכתבות שעל גבי מזמורי-תהלים) קשר לבאר בדיק. ולפיכך ישאר הענין סתום עד שיבדקו בקרקע הרי-המוריה והר-ציון ועד שימצאו בו כלי-זמר עתיקים וכתבות של הלויים והכהנים, שמדברות על ענין זה דברים יותר ברורים. אבל כל זה אינו מעכב אותנו מלהכיר את מהותה של הנגינה העברית הלאומית, כי אין ברעתנו לכתוב כאן את תולדות הנגינה והתפתחותה, אלא לבאר את מצב נגינת ישראל בזמן הזה, מבעה ותכונתה, יסודותיה ואופן-התפתחותה. כי בדבר חי אני עוסקים בזה ולא במת ומטרתנו להחיות את נגינתנו הלאומית ולא לחנטה.

איך התפתח סולם הקולות אי-אפשר לדעת אלא על-פי השערה בלבד. רק דבר זה

אנו יודעים, שכבר בימי ראשוני-הפילוסופים היוניים, כלומר מומן גלות-בבל ואילך, היה להיוונים סולם של שבע מדרגות. באופן התפתחותי יש חלוקי-דעות, אבל יש להחליט, שאם למדו היוונים לבנות מכל קול סולם מיוחד, אז בודאי היו הקולות שנשארו בכלל החדשים-הנוספים, כלומר: אם התחילו בקול השני ובנו סולם של מדרגה שלמה, חצאית ושלמה, בודאי התחילו במשך הזמן לצרף גם את הקול הראשון, ואז היתה להם חמישית (קווינטה), ואם התחילו בקול שלישי ובנו מדרגה חצאית ושני שלמים וצרפו לאלה את הקולות הראשונים, היתה להם כבר ששית גדולה (סֶקְסָה), ולפי זה נכון יהיה מה שמספרת האגדה המוכאה למעלה, שבא טרפאנדר והוסיף עד שביעית, כלומר, התחיל לבנות מן הקול הרביעי סולם חדש—עוד הפעם שני שלמים ואחד חצאי, ויצאה לו הרכבה של שני סולמות, שהם משבעה קולות. ולסוף ראו, שהשמינית הוכה (reine Octave) מצלצלת עם הראשונה צלצול זך, ועל כן בא פיתאגוראס והשלים את הסולם והעמידו על שמונה קולות. ואחר כך התחיל הסולם להתפתח יותר ויותר, כי התחילו להרכיב לא רק מן הקול הראשון, שהוא c שלנו, וקראו לו יוֹנִית (ionisch), והוא כהסולם החזק (דור), אלא התחילו גם מן הקול השני ובנו בסדר של הראשון סולם בעל שמונה קולות, שהיה נקרא דוֹרִית (dorisch) והיה כמבצעו רק הכפלה של הסולם בן ארבעת הקולות באופן זה: דע 1 ע $1\frac{1}{2}$ ע 1 גע 1 א 1 ה $1\frac{1}{2}$ צע 1 דע. והסולם השלישי, הוא פֶּרִיגִי (phrygisch), התחיל מן הקול השלישי, שהוא: ע $1\frac{1}{2}$ ע 1 גע 1 א 1 ה $1\frac{1}{2}$ צע 1 דע 1 ע. וסולם א 1 ה $1\frac{1}{2}$ צע 1 דע 1 ע, אנו רואים, איפוא, שסולם של שמונה קולות אינו אלא הכפלת הסולם העתיק, הטראכורד—של ארבעה קולות. וכנראה, תולדה מחויבת מן ההתפתחות היתה, שלא נתקדשה עוד דעתם של המנגנים מארבעת הקולות ומצאו תחבולה להרכיבם עד שמונה, ואז היו חוזרים את מנגינותיהם תחלה על הסולם העתיק ואחר-כך על הסולם הנבנה ליתר חוזק ולעורר את לב שומעיהם, וכן עלו והרכיבו על הסולמות הללו עוד סולם ועוד סולם עד כמה שקולם היה יכול לעלות, שזה בערך ארבעה-עשר קולות. ולפי זה בנו את כלי-הזמר שלהם, כמו שהוכרנו למעלה¹).

והנה אפשר להחליט כמעט בבטחה, שגם נגינת ישראל נשתלשלה בסדר זה וגם לו היו סולמות ממין זה. התחלמה, שרוב החוקרים מחליטים, כי בני ישראל שאלו את נגינתם מן המצריים, היא החלמה שמחית. אפשר לעם ללמוד משכניו המצאות, כהשמוש בכח הקיטור והחשמל בימינו או מבנה-האניות ושכסיה-המלחמה בימי-קדם, ואפילו את הכתב, אבל אי-אפשר הדבר, שילמוד עם את נגינתו, כי דבר התלוי ברגש וברוח העם, שכולו שלו, ודבר שיש כדוגמתו לכל העמים ולכל בני-האדם, אי-אפשר ללמדו מאחרים כולה. אך לעומת זה אפשר הדבר, שעם אחד יסגל לו תכונות בודדות אחדות מרוחו של העם האחר. כבר ראינו, שהיוונים סגלו לעצמם את אופן נגינת עמי-שם; וכן אפשר הדבר, שאף בני ישראל למדו מנגניהם איזה דבר גם בנגינה, אבל לא את נגינתם כולה.

הסולמות של נגינת ישראל בזמן הזה הם על סדר זה: א) ריוח המדרגה הראשונה—שלם, השניה—מחצה, השלישית—שלם, הרביעית—שלם, החמישית—מחצה, הששית—שלם, השביעית—שלם, סולם זה משותף הוא לכל העם הישראלי. הספרדים והתימנים שרים בו את כל שיריהם והאשכנזים—את הנגנים העתיקים (המילודיות המטראדיציניות), ונם הפולנים—את רוב שיריהם. וסולם זה הוא הסולם הרך של בני-המזרח, שבעיקרו מורכב הוא מן הסולם העתיק של ארבעה קולות, שהיוונים קראו לו „אסיו“, ומן הסולם היוני, כלומר, מן הסולם המתחיל מחצי-קול ושני-שלמים, ואי-אפשר לנו לדעת איך הרכיבו את שני הסולמות יחד, אם לא נקבל את ההשערה שהבאתי

¹ הרוצה להביר ענין זה הכיר יותר ברורה יחזור אחרי ספריהם של אמברוז, פורקל, נוהל

למעלה. — והנה סולם זה, אף על-פי שנשאר במהרתו אצל היהודים המורחיים ובנגונים הקדושים — גם אצל היהודים המערביים, התחילו היהודים הפולנים (ובפרט במאות האחרונות) לשנות ולעשות להסולם הדרך המערבי או, יותר נכון, הסלאווי. והשנוי הוא במדרגה הששית והשביעית, שעשו את הששית ריוח של אחד ומחצה והשביעית של מחצה, וכנראה, מירכב היא מן הסילס הרך האסי ומן הסולם הצועני-המורקי, שהסלאוויים עמדו זמן מרובה תחת השפעתו. מה שאין כן אצל היהודים האשכנזים, שהסולם לא נשתנה אצלם מכפי מה שהיה בשעה שקבלוהו עמי גרמניה מן הכנסייה הנוצרית-היהודית, — זו הכנסייה, שקלמה בעיקרן את כל הנגינות של היהודים מן הזמן שלפני החורבן השני ואחריו, כמו שמחליטים בצדק כל החוקרים, והנגינות הללו נשארו במהרתן כמעט עד דור הריפורמאציה של לותר. אחר-כך שני הנוצרים את הסולם מעט מעט לפי רוח גרמניה ולפי תביעות ההרמוניה ועשו שני מיני סולמות, שאחד מהם נקרא, הרמוני, והוא כמו שהבאנו, והשני נקרא, מילודי, והוא חמישית שלמה, ששית שלמה ושביעית חציית בעליה, וחמישית חציית, ששית שלמה ושביעית שלמה בירידה. אבל, כנראה, לא השפיע הרבה סולם מלאכותי זה על היהודים. — (ב) אולם סולם אחר התפתח בזמן ההוא והצניע את הסולמות האחרים ונעשה למושל היחיד באירופה. זהו הסולם היוני, הסולם החזק (דור), שהתפתח אצל הפרוטסטנטים הנלחמים בכנסייה הישנה והוא התאים לרוחם הפוער והמלא חמה, כי יש בו כח ורוח-גבורה, חזק ועז, ואינו משמש רק לשחוק וקלות-ראש, אלא משתמשים בו עתה לתרועת מלחמה, והוא הוא, רוח-החיה בלב אנשי הצבא, שמעוררם ללכת לקראת המות בצלה ותרועת-היורד. אות-קבלו עליהם גם היהודים האשכנזים, השפעתו הראשונה ניכרת במנגינה של, מעוז צור, שלקוחה היא בעיקרה ממוזון גרמני של המאה השש-עשרה, שמתחיל: Nun freut euch, ihr lieben Christen, אבל סולם זה לא התפתח הרבה בין היהודים מחמת הצרות, שבאו עליהם מן המאה השש-עשרה עד המאה שעברה. רק במאה שעברה, מאת-ההתבוללות ליהודי אשכנז, לקחו להם היהודים האשכנזיים את הסולם הזה וגרשו את הסולם האסי מבתי-תפלתם. ועוד יותר מזה עשו, כי לקחו את הנגונים הקדושים והמקובלים ובנו ותקנו אותם דוקא לפי הסולם החדש, מוכן, שהנגונים הללו סבלו על ידי זה רסוק-איברים. — והנה היהודים המורחיים והפולניים רגילים לקרוא לנגינת היהודים במערב אירופה בשם נגינה, כוראלית, כלומר דבר, שהוא זר לרוחם וקרוב לנגינת הנוצרים המערביים, ואחת מן הסבית, שגרמו לשם זה, הוא — מה שקבלו יהודי-המערב את הסולם החדש והם מנגנים על פיו. —

כי הסולם החזק היהודי שלא נודע לנו, אם משתמשים בו עמים אחרים באופן כזה, הוא: הריוח של המדרגה הראשונה — שלם, של השניה — שלם, של השלישית — מחצה, של הרביעית — שלם, של החמישית — שלם, של הששית — מחצה ושל השביעית — שלם, וזהו: צע 1 דע 1 ע 1/2 ע 1 גע 1 א 1/2 בע 1 צע, וכנראה, מירכב סולם זה מן הסולם העתיק החזק, שהוא שנים ומחצה, ויחד עם זה מן הסולם האסי העתיק, שהוא שלם ומחצה ושלם. וסולם זה הוא, כנראה, עתיק מאוד ומקובל באימה, כי המעמים והתפלות העתיקות בנויים עליו, כאמור, ויש בו חזק ועז וגם פיוט ודמיון מורחי.

והנה היהודים המורחיים אינם משתמשים בו הרבה מלבד בתפלות העתיקות שהזכרנו, ותחתיו קבלו עליהם את הסולם המורחי הרך מפני שהוא משותף לכל בני-המזרח וביחוד לערביים, שביניהם היהודים יושבים זה כמה. אבל התבוללות זו היא מין במינה. שהרי סולם מורחי זה הוא הסולם האסי הכללי, שגם היהודים העתיקים היה חלק בו, מה שאין כן בהתבוללותם הנגינות של היהודים האשכנזיים, שהיא מין בשאינו מינו וכבר הראה הנסיון, שהתבוללות זו לא עלתה יפה כלל. וכך הדבר במקצת גם בנוגע ליהודי פולין והסולם הסלאווי שלהם.

נשאר, איפוא, לדבר על הסולם השלישי בנגינת ישראל, והוא הצועני. והנה, אף-על-פי שאי-אפשר לומר בבירור, שהוא קנין הצוענים או הטאטארים, ואפשר גם לשער, שהוא תולדה מן הסולם היוני העתיק, שבו נשתנתה רק המדרגה השניה, כלומר, הראשונה נשארה מחצה, השניה אחת ומחצה והשלישית מחצה, — הרי סוף סוף אין זו אלא השערה. על כל פנים, אפילו אם נניח, שסולם שלישי זה הוא קנין הטאטארים או הצוענים, הרי עובדה היא זו, שהיהודים משתמשים בו באופן מיוחד. ובמקום שסולמם של הצוענים ושאר העמים הקרובים אליהם בנגינתם הוא הרכבה מאותו המין עצמו, מרכיבים היהודים אותו בשאינו מינו, כלומר, הם מרכיבים את הסולם הצועני בסולם היוני העתיק, ולפי ההשערה, שהבאנו למעלה, נשאר היוני ה"פריגי" כמו שהיה ורק המדרגה השניה נשתנתה במעם הטורקים-הצוענים. ואת הסולם הזה, שהוא מפורסם וחביב עתה על היהודים הפולנים אולי מפני המרה-השחורה והכאב-העצור, שהם מרגישים בו ושהוא לפי רוחם ומצבם, קוראים הספרדים בשם ה"טורקי" והם משתמשים בו רק במוסף של שבת מן הקדושה ואילך, והתימנים אינם משתמשים בו כלל בדברים שבקדושה. וגם היהודים באשכנז הדרומית — מקור הגטות העתיקים — אינם יודעים אותו והם קוראים לו: "פולנית", ואי-ידיעה זו היא היא שמבדלת בין הנגינות המקובלות ובין אותן של יהודי צפון גרמניה; ואולם, פולנית זו היא הסולם הצועני! —

מכל האמור רואים אנו, שיש לישראל שני סולמות משותפים, הסולם הרך המזרחי והסולם החזק המזרחי, ושלושה סולמות, שסגלו להם במשך ימי-גלותם, והם: א' הסולם הצועני בשוני יהודי, ב' הסולם הסלאווי וג' הסולם הגרמני. ועוד סולם אחד נשאר לישראל — זה שקוראים היונים בשם ה"דורי", והוא הרכבה משני סולמות אסיים עתיקים, שנים ומחצה ושנים ומחצה, אבל בסולם זה אין היהודים משתמשים הרבה למרות יפיו ונעימותו. מלבד זה יש לנו סולמות הרבה, שאין להם צורה קבועה, אלא הם משתנים והולכים כראות-עיניו וכחפץ-לבו של המנגן, כמו שבאר המנגן פ. מינקובסקי במאמרו "שירי עם" (1), אבל אם נקבל את ההשערה, שהסולמות הורכבו מטראכורדים, כלומר, מן הסולמות העתיקים בני ארבעה קולות, ושהיה בידי המנגן להרכיב סולם בסולם אם ממין אחד או ממין אחר, הכל לפי טעמו, — אז הלא פשוט הרבה, שנשאר אופן זה אצל היהודים, שאינם מוותרים על דבר מקובל. ועד היום משנה החזן בנוסח זה את הסולמות העתיקים כאות נפשו, אפילו בשעה שיש כבר סולמות מורכבים קבועים ועומדים, באופן שהחזן מתחיל, למשל, ב"מי שברך" בסולם הרך והוא מרכיבו בעליתו בסולם הרך מאותו מין, ובירידתו הוא מרכיבו בסולם היוני ובסולם החזק היהודי או הצועני-היהודי, וכדומה —.

ב' וג' הנעימה והמשקל (2). — מהרמת קולו של אדם ומהשפלתו כפי הרגשות שהוא רוצה להביע — הנעימה נבראת. הסולם הוא האלף-בית של הנגינה והנעימה היא — המלים בצרופי ההברות והאותיות של האלף-בית. בנעימה שומעים אנו את רחשי לב האדם ומרגישים אנו את רגשות העצב והשמחה, האהבה לחיים וההתיאשות מהם, התורה והבקשה והתחנונים. בנעימה מתגלה הטבע המיוחד של הפרט ושל האומה, כי היא ראי לפנימיות לבו של האדם, ולפיכך צריך להכיר, מלבד את הסולם המיוחד, גם את הנעימה המיוחדת להאומה.

יש נעימות לעמים שונים, שאף-על-פי שהן בנויות על סולם אחד, עם כל זה

(1) עיין "השלח", כרך ה', עמ' 10—20, 105—114, 205—216.

(2) המלה התלמודית "נעימה" מקובלת היא בספרותנו החדשה להוראת, "מילודיה". ואולם התימנים קוראים לזה "נגון" או "קול" והספרדים — "לחן" או "קול". ובמלת "משקל" משמש אני בהוראת, "טאקט", כי "מדה" (Zeitmass) יהיו ה"ריתמוס". וגם התימנים מכים בשעת שירי המחול שלהם בכפיהם ובתופים כדי לבזין את ה"משקל"; אף הם משתמשים, איפוא, במלת "משקל" בהוראת, "טאקט".

משונות הן במבען. למשל: הנגינות הסלאויות בנויות הן על הסולם הרך בהרכבת ה'יוני' או ה'צועני' בנגינות היהודים, ואף-על-פי-כן מכירים אנו מיד, שאין באות ממקור אחד עם אלו האחרונות, ודבר זה אי-אפשר לבאר בכללים הגיוניים, כי שרשו בהרנשה. רק בדרך כלל אפשר לומר, שכל ועם ועם מצטיין באיכותו, במבעו ובנמיותו—ואלה מתגלים בנגינתו באופן בולט. הגרמנים מצטיינים בעוז, במרה-לבנה ובקריירות-רוח, ועל-כן גם נגינתם עזה, צוהלת וקרה. כלומר, היא יוצאת כמעט יותר מן המח משהיא יוצאת מן-הלב. הרומנים מצוינים בחים, בתאוה וברכות, ועל-כן גם נגינתם היא רכה, מלאה רגש ומלאה אהבה ותאוה. הסלאווים מצוינים במרה-שחורה—התאוננות על גורלם—שהיא מגעת עד לידי קיצוניות, וקיצוניות זו היא שמביאתם גם לידי קיצוניות שכנגדה—לידי שחוק פרוץ עובר כל גבול; ועל-כן נגינתם היא או קינה והתאוננות או קאזאצ'וק. והיהודים מצוינים בצניעות, באהבה לחיים אציליים ולהתרוממות-הרוח, בקינה על רוע מולם ובתקוה לחיים בעתיד—ואת כל אלה מבטאים הם בנגינתם—ועל-ידי נעימתו של כל עם ועם אפשר להכיר גם את מצבו התרבותי. כי כל מה שנעימתו יותר עשירה בקולות וברוחים ובאפני-משקל הריהי יותר מפותח. למשל: להפראים באפריקה אין יותר משני קולות, שהם חוזרים עליהם באופן מונוטוני עד אין קץ; להערבים הפלחים יש כבר נעימות של ארבעה וחמשה קולות. גם רוב נגינותיהם של יהודי תימן, בכל ופרס סיבבות על ארבעה וחמשה קולות. אבל להם אנו מוצאים גם נעימות של שבעה ושמונה קולות; וכן הרבר גם בנגוני הספרדים, האשכנזים והפולנים, וראוי להעיר, שבכלל אין בנגינות-עם, ואפילו בנגינותיהם העממיות של העמים התרבותיים, נעימה של יותר משמונה קולות, ורק בנגינה-האמנותית (Kunst-Musik) יש יותר ממאה קולות. גם להמעמד העליון של הערבים יש נגינה אמנותית, שאין להחמין שום מושג ממנה. אבל אנו עוברים אל נגינתנו הלאומית.

את נגינת ישראל אפשר לחלק לשתי תקופות עיקריות: לנגינות מתקופת-ישראל= (בארצו; וב') ולנגינות מתקופת-הגלות. (א) תקופת-ישראל-בארצו.

כותבי תלדות-הנגינה (אמכרים, נוהל ועוד) מחליטים, שהנגינה של ימי קדם היתה רק דבור-בהטעמה (Recitativ): היו מנגנים בשעת שירה או היו משוררים שירים בהטעמת כל תנועה והברה במשקל ידוע על סולם קבוע ובסגנון קבוע. באופן זה מתפללים ומומרים היהודים תפילות עתיקות שונות, ואומרים מזמורי תהלים, ואם נטה אוננו לשמוע אל הנגינות לכל אלה המזמורים והתפלות, נשמע ונכיר, שנגינה קבועה אין להם ויש להם רק. נוסח קבוע על סולם קבוע, ומה שיפליאנו בזה הוא—כי שיים הם כאן הנוסחאות של האשכנזים לאותם של הספרדים התימנים והפרסים, כלומר, לכולם יש סולמות משותפים ומשקל משותף; ואף הנגינה משותפת היא בעיקרה לכולם. גם נגינת קריאת-התורה משותפת היא בעיקרה, אלא שמרוב חשיבותה סלסל אותה כל חלק מן העם לפי דרכו, כדי שתמצא חן בעיני ההמון וימשך לבו אחר התוכן. השנויים שבנגינת קריאת-התורה אינם, איפוא, אלא אמצעים לחבב את התורה על ההמון. ועצם הקריאה נשאר סוף-סוף על סולם משותף, באופן שאין בין קריאת הספרדים לאיתה של האשכנזים כלום; ונגינת הפרסים לתורה היא ממש כנגינת האשכנזים לשיר-השירים, שאף היא בעיקרה דומה היא לקריאת התורה ואין ביניהן אלא הטעמה בלבד. וכן הנגינה לקריאת הנביאים, שהיא עומדת בסולם הרך, בעוד שהנגינה לקריאת התורה עומדת בסולם החזק המורחי. וכן הן הנגינות לתפלות, עמידה לשבת ולשלש-רגלים, והעיקר—לימים נוראים, שהן עומדות בסולם הרך ובסולם הדור ובסולם החזק המורחי. יוצא מזה ממוסף לשבת התפלה, תקנת שבת, ששני האשכנזים והספרדים בנגינתה וקבעו לה נגינה מירקית-צוענית. וכן היא, למשל, התפלה, 'יקום פרקן'

ועוד. זה הכלל: כל הנגינות, שהן עומדות בשלשת הסולמות הנזכרים: ברך המזרחי ובחזק המזרחי ובדורי, ושאין להן נגון קבוע, אלא יש להן רק סגנון מיוחד, הן עיד משרידי נגינות ישראל כשהיו שרויים על אדמתם, בהן אפשר להכיר עיד את רוח הקודש של בית-המקדש וראוי שנחבב אותן ביותר, כי הן נשארו לנו לפליטה יחד עם הלשון העברית. מובן, שבזמן הבית היתה נגינה זו יותר נהדרה והיו נפעלים ממנה יותר, שהרי הבדל גדול יש אם מנגנים אותה הנגינה בארץ נכריה, בין שונאים ומבקשי-נפש, בגטו אפל, באימת מות, בשעה שהמתפללים סכנה צפויה להם בכל רגע לעלות על המוקד או למות תחת הקרדום של הפורע, או אם מנגנים אותה הנגינה בחירות גמורה, במרחביה ובלילית אלפים ורבבות קולות וכלי-זמר, ומנגנים אותה טובי האימה ברוח גבורה, באמונה מהורה ובתקוה מיכה.

והנה בנגינות כאלו, מפני שהן פשוטות מאוד, מולולים המנגנים וכמעט כל החונים התחילו עכשיו לקצץ בהן ולבערן. אבל דוקא מסכה זו התקומם העם נגד החונים החדשים ורגילה האמרה בפיו: טוב בעל-תפלה אחד מעשרה חונים, כלומר: חביב בעל-תפלה זה, שאינו משנה טמטבעת הנגינה המסורה אף כחוש השערה, מאותם החונים, שהם מנגנים ככל העולה על רוחם ולא די שהם מבערים את הנגינות העתיקות, אלא שאף מכניסים הם עבודה-זרה, את הנגינה האירופית—לתוך היכל הקודש. עלינו חביבה הנגינה העתיקה והפשוטה משני מעמים: ראשית, בתור שארית-פליטה היא יקרה לנו כשהיא לעצמה, ושנית, אפשר ללמוד ממנה ולדעת את הנגינה בתקופת בית שני, ובמקצת גם בתקופת בית ראשון, ומתוכה אפשר גם להכיר את התפתחות הנגינה בתקופה השנייה, תקופת-הגלות, ולדעת, מה צריכים אנו לקרב ומה לרחק ממנה. הנגינה מן התקופה הקדומה לא היתה מפותחת ביותר, אם נשיה אותה אל הנגינה של עכשיו. להעבריים הקדמונים לא היה שום מושג מחלקי צורתה של הנגינה, שהתפתחו רק בזמן מאוחר, והיא היתה, כמו שאמרתי, רק דבור בהטעמה, ואמנם, שומעים אנו עד היום את ההמון הערבי מוזר ומנגן בבת אחת, המוזר מוזר את השיר בהטעמת ההברות, ובכל הברה הכל עולה ויורד על סולם קבוע, או הוא אומר את כל הבית בנשימה אחת ומסלסל את התנועה האחרונה של אותו בית ב"קולות" שונים ומפסיק, ואז מתחיל המנגן לעשות את שלו, כלומר, גם הוא עובר על ה"קולות" של אותו הסולם ומתכוין לחקות את המוזר ב"משקלו", ואז מתחיל עוד הפעם המוזר, והמנגן עונה אחריו, וכן חוזרים חלילה עד אין סוף. או שניהם מוזרים ומנגנים ביחד, ואז גם-כן מכוין המנגן לחקות את המוזר, או הוא עולה ויורד רק על ארבע מדרגות והמוזר, אף על-פי שהוא, מסלסל על מדרגות יותר גבוהות, אינו עולה יותר מעל השמינית ויורד מיד, ועיקר כל הנגינה היא סגנון של ארבעה קולות בעליה ובירידה. להאירופי יהיה דבר כזה מוזר מאוד, כי, ראשית, אי-אפשר לו לצייר ברמיזו נגינה מונוטונית כזו, ושנית, אי-אפשר לו להבין, לוייה בלי הרמוניה. אך בזה הלא שונים בני-המזרח מבני-המערב, שאין להם להראשונים לא, צורה ולא, הרמוניה בנגינתם. כי, דמיון חפשי היא הנגינה לבני שם, ככל העולה על רוחם בשעת התרגשותם; מה שאין כן אצל בני-אירופה, שכל דבריהם ונגינתם שקילים במשקל התכונה והצורה המדויקת, שאין להרהר אחריה, כמו שבכלל אין לשנות מן החוקים, שחקקו גדולי הנגינה, בענין זה נשארה נגינת ישראל מן התקופה הראשונה שמיית וכמה שמתאמצים המנגנים שלנו להכניס בה יפיותה של הנגינה האירופית לא עלה דבר זה בידם, ולא עוד, אלא שקלקלו את איכותה של הנגינה הישראלית.

והנה כמעט כל החוקרים¹) באו לידי מסקנה, שכני-אירופה קבלו את הנגינה

¹) עיי' Saalschütz, Hebräische Archäologie, B. I; Lube, Katechismus der

Musik-Geschichte ועוד.

מבני-שם, כלומר, שהנגינה השמית המביעה את חותמה על הנגינה האירופית עוד בימי-קדם. היונים הושפעו הרבה מן המצריים, לפי עדותו של פיתאגוראס, וכן הושפעו מן הצורים והצירונים. אבל עיקר ההשפעה באה על-ידי היהודים-הנוצרים, שהכניסו את הנגינה הדתית של בית-המקדש אל הכנסייה הנוצרית יחד עם מוזיקת-התהלים. נגינת הכנסייה הנוצרית הקדומה, אם נשפוט על-פי מה שנשאר ממנה, גם-כן אינה אלא דבור בהמעמה ובמסקל כנגינות ישראל, וכן נבנתה על אותם הסולמות, שעליהם נבנתה נגינתנו, ולפי דעתי קוראים להסולמות הללו בטעות, סולמות הכנסייה (Kirchen-Tonarten) ויותר נכון היה לקרואם, סולמות בית-המקדש. אבל הנוצרים קראו להסולמות שמות יוניים כמו: Jonisch, Dorisch, Phrygisch, Aeolisch, Lydisch, Myxolidisch והשמות העבריים נשתכחו אחר החורבן מעט מעט, ומי יודע, אם השמית, שנשארו בתהלים ושמשמנים את אופן הנגינה, כמו: „על השמינית“, „על עלמות“ וכדומה, אינם השמות העבריים של הסולמות? — אולם אין רצוני בזה להכניס את עצמי בהשערות רחוקות וכבר מפלו בענין זה כל החוקרים ולא העלו בידם אלא מעט⁽¹⁾; וגם אין שום תקוה לגלות את מובנם האמתי של הציונים שעל גבי המוזיקה מפני שאין עליהם לא עדות-ראיה ולא סמיכות⁽²⁾. בתור עובדה כמעט ודאית אפשר לחשוב, כי מה שנשאר בכנסייה הנוצרית, ובפרט בקתולית, מן הנגינות העתיקות, הוא שריד עתיק מן הנגינות העתיקות של היהודים: מה כאן רק דבור-בהמעמה אף שם דבור-בהמעמה, מה כאן דבור במשקל קבוע אף שם כך, ומה אלו נבנות על הסולמות הרך המזרחי, הדורי והחזק המזרחי, אף אלו כך. אבל יש בכנסייה עוד סולמות, שהם לקוחים מן היונים; כאמור, ולפי קבלת הקתולים נתחדשו בבית-מדרשו של האפיפיור גריגור הגדול, וסולמות כאלה אין בסולמות של נגוני היהודים.

והנה, אף-על-פי שבני-אירופה קבלו הרבה מבני-המזרח בכל הנוגע לנגינה, קבלה נגינתם צורה אחרת לגמרה מפני שהלכה והתפתחה בתוכם עד המצאת ההרמוניה ועד הנגינה המופתית ועד הנגינה המידרנית, ועתה היא נצבת לעינינו בכל יפיה והדרה יחד עם כל התרבות האמנותית של אירופה. ולעומת זה נשאר מקורה-הנגינה המזרחית-במצבה, שנמצאה בו בימי קדם, ולא זוה ממקומה כחוש השערה. ואף-על-פי שנתוסף לה זרם חדש וחי-הנגינה המזרחית והסולם המזרחי — נשארה בצורתה, או בא-יצירתה, כמו שהיתה, אבל זהו דבר תלוי בטבע הגוועים הללו-הנוע השמי, והגווע הארי — ובטבע ארצותיהם-טבע המזרח, המתיש את כחו של האדם ומישנו, עד שהוא נעשה לבעל הויה וחלומות, וטבע ארצות-אירופה, המעורר את האדם ומכריחו לפעול ולהתגבר על מכשולי הטבע, ועל-ידי-זה נעשה האדם חזק וחי ובעל הכרה ברורה. ולפיכך נשארה נגינת המזרח, פרי הרמיון הנלהב וההויה, חולמת ומתלהבת כבני המזרח, ונגינת אירופה התפתחה יחד עם נישאה וקבלה צורה קבועה על-ידי חוקים, שיסודם יותר בשכל מכדמיון ובהרגשה. אבל, אחרי כל אלה, אם נצייר בדמיוננו משוררים לאלפים ולרכבות ומנגנים לאלפים ולרכבות, והם עומדים ברבבות כליהם ומנגנים אותן הנגינות הפשיטות או-יותר נכון — אותו הניסוח העתיק, שהיהודי הפולני קורא לו „שטייגר“ והספרדי והתימני „קבלה“, — כלום לא יהא בכחה של נגינה כזו, אפילו אם תהיה פשוטה, של ארבעה וחמשה קולות, ואפילו, אם תנגן רק ביחד (Unisono), לעורר בנו רגשות נעלים ולהלהיב איתנו באפן שאין למעלה הימנו? והלא כבר אמרו חכמי הנגינה, שהאופן, שעל-ידו מגיעים לידי התפעלות יתרה מן

(1) עייין: Graetz, Commentar zu den Psalmen, Breslau 1882, Vorrede, S. 68 ff. (2) עייין: Winter u. Wünsche, Jüdische Litteratur, Leipzig 1892, I, 479; ועייין גם: „מ. מ. י. ב. ס. ק.“, כלי חומר בישראל, „השלח“, כרך ו', עמ' 207—214, 329—336, 421—427, 531—537. (3) עייין: Ben zinger, Hebräische Archäologie, 2 Aufl., Tübingen 1907, S. 246

הנגינה והומרה, הוא—אם עונה כל המקלה קול אחד, כהלויים בשעתם! ואמנם, כדאי לראות את התפעלותם של התימנים בשעה שהם מומרים קול אחד, במשקל אחד, את מזמורי-התהלים! ומעולם לא אמר יהודי תימני: הומרה והתפלה משעממות אותי, אף-על-פי שתפלותיהם נמשכות כארבע יחמש שעות!

ותקופה זו של הנגינה הפשוטה או של הנגינה השמית נמשכה כל זמן שהיו התפלות פשוטות, כמו שקבלו אותן בני האימה מן הסיפרים והתנאים ולקחון עמהם כשיצאו בגולה. ואפילו אם יסדו האמוראים והנאוונים אחר-כך תפלות חדשות, שנשלחו לתפוצות הגולה, הרי היו המביאים את התפלות הללו—המשולחים של ראש-הגולה ושל הישיבות—קוראים אותן לפני התבה בנגון מזרחי כמו ששמעו אותן בבבל, והשומעים היו מקבלים את התפלה ביחד עם הנגון. וכך היה הנגון המזרחי נשאר דבק בתפלה עד לכלי הפרד ממנה. אבל מומן שקמו הפייטנים והתחילו ליסד פיוטים על-פי משקל וחריוה, ששניהם זרים לרוח השירה העברית ושהפייטנים הללו שאלום משכניהם, פסקה מעט מעט ההשפעה העתיקה. כי מיסדי הפיוטים היו גם בני-הגלות: איטלקים, ספרדים, אשכנזים, ועל-פירוב היו חונים קבועים או ארעיים, וכיון שחברו פיוט במוב-מעם או בלי מעם, רצו שיתקבל בקהל—וזה אי אפשר היה אלא על-ידי נגינה מושכת את הלב; וכך נעשתה הנגינה מפלה להפיוט ואמצעי לחבבו על ידה. מובן, שהפייטנים לקחו נגינות מכל הבא בידם ולא מצאו לנכון לבדוק—או לא היה להם כשרון נגינותי לבדוק—את מהותה של הנגינה, ומה יצאה תקלה גדולה: הם שאלו נגינות אירופיות מן הסביבה הנכרית שלהם—הפייטנים האיטלקיים שאלו נגינות איטלקיות, הספרדים—ספרדיות והאשכנזים—אשכנזיות. נגינות אלו לפעמים לא היתה לידתם בקדושה וכמה פעמים נתעוררו הרבנים, שהיו שונאי-הפיוט בכלל, להחרים את הנגינה הזרה ויותר מזה—את הפיוט המכנים ומירת זר לתוך הקירש¹. אבל הגזרות של הרבנים לא הועילו, וההמון הלהוט אחרי דברים שברגש קבל את הנגינה יחד עם הפיוט ברצון, ומאז התחילו החונים להתיחס אל הנגינה העברית המקורית כאל דבר טפל ליצירותיהם הנגינותיות וכך מתחלת התקופה השניה.

ב) תקופת הגלות.

אי-אפשר לדעת בבירור, אימתי התחילה תקופת-הגלות של הנגינה, כמו שאי-אפשר לדעת, אימתי התחילה הפייטנות. רק זאת אפשר לומר, שעם התחלת הפייטנות פסקה התקופה המקורית של הנגינה העברית. וראוי לשים לב לדבר מתמיה אחד: לפיוט מפל בתכנו כ, אף ברי' או בדעתו אביעה חידות' (למל ולגשם) של הקליר יש נגינה יפה, וכן ל, יציב פתנם' (לשבועות) של הריב"ם, שאין בו לא שירה ולא רעיון; כמו-כן יש נגינה נהדרה ל, כל נדריו, שאין בו שום לחלוחית של פיוט, וגם להפייטנים לשחרית של ראש-השנה ויום-כפור לפי מנהג אשכנז, שתכנס ריק משירה, כמו: יראתי בפציתי שיה' לר' יקותיאל ב'ר משה, אפחד' ו, אתן לפועלי צדק' לשמעון ב'ר יצחק, אמנם כן, אדר יקר' ו, אדברה תחנונים' לר' קלונימוס, אשא דעי למרחוק' להקליר וכדומה—לכולם יש נגינות יפות. ולהיפך, לפיוט ר' יהודה הלוי או אין נגינה כלל או יש נגינה מפלה, למשל: לציון הלא תשאליו אין נגינה כלל בשעה שיש נגינה נפלאה ל, אלי ציון. ובעוד שלרוב שיריו של המשורר הנעלה ר' שלמה אלשבזי התימני, שעוד נדבר עליהם למטה, אין נגינות כלל או יש נגינות חסרות-ערך, יש לשירים אחרים של התימנים, שאין שם, שיר' הולמם ואינם

¹ עיון „הנהגות מיימונית“ ב, יד החזקה, הלכות תפלה, ו' ג' ועוד.

אלא פטפט בלכר, נגינות יפות. ובעוד שלשירי ר' שלמה בן-גבירול ור' משה בן עזרא אין שום נגינה יפה, וכמעט שהספרדים אינם יודעים מהם כלום, יש להשירים הטפלים בך-יוחאי ו. אחות קטנה ולשירי ר' ישראל נגארה, אף לאלה שלא עלו יפה, נגינות יפות מאוד. כל זה מחייב להחליט, שמחברי השירים היו דואנים לשיריהם, שיבואו בקהל שבבית-הכנסת, ואם הרגישו, שאין לשיריהם כח המושך, המציאו להם או הלבישו אותם נגינות מושכות את הלב, ומטעם זה נשארו גם השירים וגם הנגינות, — מה שאין כן אצל המשוררים הנאוניים, המשוררים בחסד עליון, ששרו בנוח עליהם הרוח ולא דאגו כלל לגורל ילדי רוחם בכל הנוגע לפרסים ולנגון בבתי-כנסיות: שיריהם נשארו עד היום בלתי-ידועים להמון. ורק יחירי סגולה מתענגים עליהם. —

והנה כשבאנו לדבר על נגינתנו בתקופה הראשונה, יכולנו לדבר על הנגינה העברית כעל יצירה אחת, שהרי מוצאה היה אחד מפני שגם העם יוצרה היה עוד עם אחד, ועל-כן, למרות מה שמעט מעט נשתנתה אף נגינה מקורית ואחרותיות זו וקבלה צורה מיוחדת בכל ארץ וארץ מארצות הגלות, היתה צורה זו רק כעין סלסול, שנוי שהומן גרם, אבל העיקר נשאר אחד. לא כן בתקופה השניה. בה יש להכיר בנגינה העברית לא רק צורות שונות, אלא לפעמים גם חומר שונה, ולפי זה מוכרחים אנו לחלק תקופה זו לשני חלקים עיקריים, שהם נחלקים לששה חלקים תולדותיים. שני החלקים העיקריים הם: המזרחי והמערבי או השמשי והאירופי. ואולם הראשון (המזרחי-השמשי) נחלק מצדו לשלשה חלקים: להתימני, להפרסי ולהספרדי, והשני (המערבי-האירופי) נחלק אף הוא לשלשה חלקים: להאשכנזי, להפולני ולהחסדי.

וקודם-כל נבאר את ההבדל שבין שני החלקים העיקריים. לא נאריך בהבדל זה מפני שכבר הטעמנוהו בדברינו הקודמים.

החלק המזרחי נבדל בכללו מן החלק המערבי בהרכבה דברים עיקריים. ומלבד מה שהבאנו למעלה על טבע נגינת המערב, שמשונה היא מן המזרחית בכלל, אפשר גם להכיר ביניהם הבדלים פרטיים אלה: (א) נגינת המערב מתחלת תמיד מן הקול היסודי (Tonika) וגומרת בו. מה שאין כן בהמזרחית, שהיא מתחלת על-פירוב מן הקול החמישי או מן השלישי, ואפילו מן השביעי והששי, וגומרת בחמישי ובשלישי, אבל כמעט אין במציאות נגינה מזרחית, שתסתיים בקול היסודי, ומשערים, שהפסקה זו אינה באה אלא מחוסר אויר לנשימת המנגן או מעיפותו ואינה אלא הפסקה על מנת לחזור ולהמשיך את הנגינה; (ב) לנגינת המערב יש, משקל מדויק, שהוא מתמיד והולך במדה אחת בכל הנגינה, ואפשר להכיר בה בנקל באיזה מין, משקל הנגן הולך. — מה שאין כן בנגינה המזרחית, שעל-פירוב אין לה משקל כלל, אלא דבור בהמעמה, ואם יש לנגינה המזרחית משקל, משונה הוא מזה של המערבית במה שאין המשקל הולך בהתמדה ובדיוק במשך כל הנגון, אלא רק כפי רצונו של המנגן; לכאורה חושב אתה, שנגון זה יש לו משקל קבוע, — ופתאום מושך לו המנגן קול אחד כאות נפשו או מפסיק הפסקה ארוכה — והמשקל נתבטל; ואפילו אם יש משקל מדויק להנגינה אין משקל לההפסקה, אלא מפסיק לו המנגן בשעה שהוא מצטרף לכך עד שמחליף כח; (ג) הנגינה המערבית יש לה צורה מדויקת בעלת חוקים קבועים⁽¹⁾, — מה שאין להמזרחית, שאפילו אם יש לה תנועה (Motiv) הלא אין לה שאר חלקי הצורה נגינותיות.

ועתה אנו עוברים אל שלשת החלקים התולדותיים של הנגינה המזרחית: אל הנגינה התימנית, הפרסית והספרדית.

(1) מכל חלקי עם ישראל נשארו יהודי תימן במקומות מושבותיהם זה כמה מאות שנה ולא שנו את דרכי-חייהם, כי לא באו במגע

(1) עיין למעלה, בדברינו על המשקל.

עם העולם הגדול ולא חדר אליהם דבר מן התרבות הכללית, ואם מתחלה עמדו במשא-ומתן עם יהודי ארץ ישראל ויהודי בבל ומצרים, נפסק יחס זה, כנראה, אחר פטירתו של הרמב"ם והם נשארו, בהיותם נפרדים מאחייהם ונבדלים משכניהם לרעה, במצב יותר שפל מאותו של אחיהם באירופה.—והנה עד לפני דור אחד כמעט לא ידענו מהם כלום וציוץ אינו מביא בספריו כלום לא מסדר תפלותיהם ולא משיריהם, ואלה האחרונים גם עתה אינם ידועים בקהל¹). ובכן אין לחשוד את התימנים בהתבוללות, לכל הפחות, בכל מה שנוגע לננינתם, וכמה מהם העידו לפני, שמעולם לא שמעו איך הערביים שכניהם מומרים, מפני שאסור להם להתקרב זה אל זה ואסור להיהודים לצאת מפתח ביתם בימי-חגיגה של הערביים. ולפיכך יש לננינתם חשיבות מיוחדת לעניננו. בננינתם מברילים הם בין שתי תקופות, התקופה הראשונה היא משותפת לכל העם והיא פשוטה מאוד, כי אין לה אלא ארבעה או חמשה קולות והיא רק, סגנון (Weise) בלבד לכל התפלות, התקופה השנייה מתחלת בשירים המפורסמים והבנויים על תנועות, והיא יותר עשירה בקולות ובנויה על הסולם החוק המורחי, על הדורי ועל הדרך המורחי, לננינות מן התקופה השנייה יש תנועה קבועה ומשקל מורחי ומזמרים אותן על חתונות ובריתות-מילה ובשבתות וימים טובים ויוצאים במחול על פיהן, המשקל של השירים בעלי הננינות האלו הוא מדויק ורוב ננינותיהם ידועות לכל יהודי תימן. אף-על-פי שיהודים אלו רחוקים הם זה מזה וקשה מאד להתקרב ביניהם מפני שהארץ מלאה הרים ואין בה דרכים מתוקנות וגם כמעט אי-אפשר לעבור בה ממקום למקום מפרד שוודים, אף-על-פי-כן כל יהודי תימן יודעים את הננינות הללו, ומה יש לראות, שהן קדומות ועממיות. ועיקר גדול הוא הנגינה להתימנים, ומי שלא ראה חתונה תימנית, לא ראה שמחה אמיתית מימיו. מתחילים לחגוג אותה כארבעה ימים ולילות קודם החופה בזמירות ומחולות של גברים וגומרים שבעה ימים אחריה. וכן לברית מילה, ויש ליהודי-תימן כש ש מאות שירים, שחברו משוררים תימניים לתכלית זו, מלבד שירים אחדים, שקבלו מיהודי ספרד, כמו מר' הלוי ועוד. המשורר היותר גדול, שעמד להם, הוא ר' שלמה אל ש ב ז, שהיה באמת משורר גאוני וחבל שעוד לא נתפרסמו שיריו בדפוס. הוא היה רופא ונתקדש ברכות הימים. הוא חי כנראה לפני ארבע מאות שנה²). ויש להתפלא על ננינת התימנים, שיש בה חוזק ועיו, שמחה וששון-החיים, בעוד שתנאי-חיהם היו רעים ומרים מאוד. רוב שיריהם מורכבים על האהבה והם שיחות, שהאוהב משוחח לאהובתו ולהפך, והם כתובים בלשון מוחשית יותר מזו של שירי-האהבה הכתובים ע"י משוררי-אירופה המודרניים, ויחד עם זה ריחו הנעים של שירי-השירים נורף מהם. ננינותיהם דומות הרבה לאותן של האשכנזים, כמו שבכלל שוים התימנים להאשכנזים בכמה דברים, כמו שכבר ביררנו במקום אחר³). (2) היהודים הפרסיים, שבמשך שש מאות שנה יצאו מתוכם ראשי-הגולה וארץ-מושבתם היתה מרכז-היהדות, שיצאו ממנו תורה ואירה לכל תפוצות ישראל, ירדו עתה פלאים ועממה ירדה גם ננינתם. כי בעיד שגנינתם לקריאת-התורה יפה היא מאד ועומדת בסולם החוק המורחי, בנויות כל שאר ננינותיהם—או יותר נכון, סגנונם—על הסולם הדרך המורחי ואין להן שום משקל. ליהודי תימן הועיל המחול הרבה לקביעת משקל מדויק; בתוך יהודי פרס, שאינם יוצאים במחולות בשעת הנגינה, לא

(1) בזמן האחרון הדפיסו את המחזור שלהם בשם "תבלאל" והתחילו להדפיס את שיריהם, אבל מסכות שונות נפסקה ההדפסה באמצע. ועיון מאמרי "יהודי תימן וחמירותיהם" ("לוח ארץ ישראל" לשנת תרס"ט, הוצאת א"מ לונג, ירושלים תרס"ח, עמ' 101—154), ששם הבאתי גם את מבחר שירותיהם לשבתות, לחתונות ועוד וגם "לוח ננינות" (שם, א—ח) לקריאת התורה והמגלות ולהשירות הנזכרות.

(2) עיון "אבן ספיר" לר' יעקב ספיר, ח"א, בפרק "חדרי תימן", ו"נני תימן", לדוד ילין (השלח, כרך ב', עמ' 147—161).

(3) עיון המאמר הנזכר בהערה שלפני הקודמת.

התפתח המשקל, באופן שנגינתם נשארה בתקופת הדבור-בהטעמה ורוח עצב שורה עליה, אבל הם לא ננעה התרבות האירופית ונגינתם נשארה מקורית מכמה צדדים. (3) בין היהודים הספרדיים, שמתיחסים על בית דוד ועל שיעי ירושלים, ובאמת הגיעו בספרד לידי מדרגה תרבותית גבוהה מאוד, התפתחה גם הנגינה הרכה והגיעה לידי מדרגה גבוהה, אבל בנגינה זו מכירים כבר השפעה אירופית מימי-הביניים. בנגינת הספרדים יש להבדיל שלש תקופות: בתקופה הראשונה שלטה הנגינה הפשוטה להתפללות העתיקות, ונגינה זו משותפת היא לכל העם. ומאחר שהספרדים הם חצי-אירופיים, השפיעה האירופיות גם על הנגינה העתיקה שלהם והיא דומה לנגינת האשכנזים מן התקופה הראשונה, באופן שכמעט אפשר לחשבה לאשכנזית בשעה ששומעים אותה, והיא בנויה על הסולם החזק המזרחי, הסולם ה"דורי" והסולם הרך המזרחי, ויש לה משקל מזרחי, כלומר, משקל בתנועות-המלות (Syllabisch), וכל הקהל מתפלל ומבטא ביחד את המלות במשקל אחר, כאצל התימנים והפרסים. את, קבלת-שבת' וכל ה"מעריב" וה"שחרית" לשבת מנגנים הספרדים על הסולם הרך המזרחי, את התפללות של, שלש-רגלים' ו"ימים נוראים" הם מנגנים על הסולם הדורי והרך, הקריאה בתורה היא בסולם החזק המזרחי וקריאת הנביאים ברך. — התקופה השנייה מתחלת ביחד עם הפיוט, ושם מתחילים להכיר שנוי בהנגינה, שעל-ידי המשקל והחרוז קבלה צורה יותר קבועה, ונגינות אלו אינן עוד "סגנון", אלא נגינות בקולות מדודים, ויש ביניהן כאלה, שיש להן צורה אירופית ומרגישים בהן את התכולות הנגינה המזרחית במערבית. כי משלש המדות, שמנינו למעלה בהבדלת נגינת המזרח מן המערב, נשארו בנגינת ספרד המדה הראשונה ומעט מן השנייה, בעוד שהמדה השלישית (הצורה) נתבטלה; ואף בשתיים הראשונות נפסד הרבה מן המזרחיות שבהן. כל הנגינות האלו הן נגונים לפיוטים ולשירים, והן על-פירוב בסולם הרך ומעט ב"דורי" ואין אפילו אחד בחזק, כי הספרדים אוהבים את הרכות ואת הרגש, שמפני כן נגינתם מן התקופה השנייה מלאה היא רך ועדנה. רגש, געגועים ותונה חרישית. אין להספרדים בנגינתם הכח והעוז, הצלצול העליון וההתרפקות על החיים ועל האהבה, שיש להתימנים. מן התקופה ההיא נשארו עוד שירים בלשון יהודית-ספרדית (אישפאנוולית) והם שירי-אהבה עממיים, אבל מסופקני, אם הנגינות שלהם הן ממקור ישראל: כפי הנראה, שאלו אותן היהודים הספרדיים משכניהם הנוצרים בספרד, כי אירופיות הן במלא המובן. אפשר לשער, שהנגינות לשירים העבריים הם עוד מימי הערביים-המזרחיים והנגינות לשירים הספרדיים מאוחרות הן לימים אלה והן מזמן התגברות הנוצרים על הערביים. — והתקופה השלישית מתחלת בגירוש-ספרד ואפשר לקרוא לה בשם, תקופת הנגינה המזרחית, כי באמת אינה אלא חקוי נגינתם של המזרחים, שגולי-ספרד באו לשבת בתוכם, וב"זמירות ישראל" לר' ישראל נגארה כתוב על כל שיר, לחן מזרחי, לחן ערבי, ועל-פירוב מסמן ר"י נגארה גם את השיר הערבי, שבנעימתו יש לומר גם את השיר העברי (1). נגינה זו נתפשטה בין הספרדים ובה מנגנים תפלת מוסף של שבת וכל השירים, שנתחברו מזמן הגירוש ושמוזרים אותם בימי-שמחות, כמו, זמירות ר"י נגארה' והשירים ש, בספר שירים' — קובץ גדול של שירי, חכמים' שונים עד לפני דור אחד (2). נגינה זו נותנת מקום לחזנים להתגדר בו ולהראות את כחם בסלסולים, כי עיקר

(1) על ההבדל שבין הנגינה המזרחית ובין הנגינה העברית רמזנו למעלה, במקום שדברנו על הסולם הנגינותי, וכאן יש רק להוסיף, שעכשיו כל-בך התבוללו שתי אלו זו בזו, עד שאי-אפשר להבדיל ביניהן וקוראים עתה לנגינת מזרחית-ערבית ולהפך, וכן קרא להן ר' ישראל נגארה. הנגינה הערבית נשארה בטהרתה רק אצל הפלחים, שאינם באים במגע עם המזרחים, וכך היא בארץ-ישראל ובכל הדרום של מלכות עותמאניה.

(2) גרסם בירושלים תרל"א ותרס"ד.

גדול כננינת השורקים היא ה"סלסולי"¹; וכך אפשר לשמוע בבתי-התפלה של הספרדים היום הרת עולם בסלסול ארוך והספרדים מתפעלים מנגררתו הרכה ומאריך-נשימתו של החזן. לננינה זו אין התחלה ואין סוף בדיוק, ולא משקל ולא צורה, ואפילו תנועה (מוטיב) אין לה, ויש לה רק זרם של קולות, ומרגישים בה התרגשות-נפש, רמיון והויה, וכולה אינה אלא "סגנון", שמאריך בו המזמר כפי רגשיתו וכחו.

ובזמן האחרון התחילו הספרדים לקבל גם את הננינה האירופית, וכבר אפשר לשמוע בבית-תפלה ספרדי קטע מ"מאָרש" ל"אין כאלהיני" ול"גדל", וכדומה, והספרדים התחילו גם ללמוד את הננינה האירופית ועשו בה חיל. וכן יש אחדים מן הפרסים, שלמדו פרק בתורת הננינה ובננינה בכלי-זמר; רק התימנים עדי לא באו לידי כך, בכלל הולכת הננינה האירופית ותופסת מקום חשוב יותר ויותר בהמזרח, ובפרט במצרים ובירושלים על ידי בתי-הספר האירופיים השונים של בני-ברית ושל אינם בני-ברית.

אנו עוברים עתה אל הננינה המערבית, שאף היא נחלקת לשלשה חלקים: לננינת היהודים האשכנזיים, לננינת היהודים הפולניים ולננינת-החסידים.

(4) ננינות אשכנזי. בשם "אשכנזים" יש לקרוא את היהודים, שישבו במלכות אשכנז בימי הבינים מנהר דנובה ועד הרינוס, שהיה גורל אחד לכולם ושחיו חיים פנימיים משותפים מזמן בואם לאשכנז ועד דור ההשכלה, ומפני זה יש להבדילם מיהודי פולין, שחיו בתנאי-חיים אחרים תחת השפעה חיצונית אחרת.—והנה, אף-על-פי שתנאי החיים החיצוניים של ה"אשכנזים" לא התחילו להשתנות אלא בתחלת המאה ה"ח, התחילו השנויים בחייהם הפנימיים כבר בימי לותר והרפורמאציה הנוצרית, ושנויים אלה הלכו ונתרבו עד ה"רפורמאציה" היהודית ממגדלסון ועד גיגר ועד ה"גרמנים בני דת משה"—, ושלש תקופות אלו מוצאים אנו גם בננינתם. בתקופה הראשונה, השמית, שלטה הננינה הפשוטה והמשותפת לכל העם, והיא הדבור בהטעמה ובמשקל התנועות של המלות, כננינת הספרדים והתימנים. ננינה זו גם היא אינה אלא "סגנון" וגם היא עומדת בסולם החזק המזרחי, ה"דורי", ובסולם הרך המזרחי: קריאת התורה בחזק, קריאת הנביאים ברך. קריאת שירי-השירים, רות וקהלת בחזק, קריאת איכה ברך, תפלת, קבלת שבת ברך, וכן שחרית-לשבת ומנחה לשבת, מוסף לשבת ב"דורי", תפלות שלש רגלים ב"דורי" ותפלת ימים נוראים ב"דורי" ולפעמים ב"רך", ו"קנינות" ב"רך", וכל הקהל היה מתפלל ומומר ביחד בקול אחד ובמשקל של תנועות-המלות, כמו שבא בקבלה מבית-המקדש. תקופה זו נמשכה עד צמיחת הפיוט, ואז נולדו ננינות חדשות בטעם אירופי או בטעם הננינות המפורסמות אז, ננינית גרינור.—והנה בננינות מן התקופה השנייה יש כבר שלש המדות הנזכרות למעלה, ואם אינן במלואן יש, על כל פנים, זכר להן. למשל: יש ננינות, שאינן מתחילות מן הקול היסודי אבל הן נומרות בו, או ננינות, שעדיין אין להן משקל בדיוק, או שעדיין אין להן צורה קבועה, אבל רואים בהן, איך הולכות מדות אלו הלוך והתפתח, הלוך והשתלם בהן, נקח לדוגמא את ננינת הפזמון, אין ערוך אליך. אין לה המדה הראשונה אלא השנייה, אבל יש לה צורה קבועה. להתפלה ה"ה" אין משקל, אבל היא מתחלת בקול היסודי ונומרת בו ויש לה צורה קבועה; וכן, זכור ברית, לאבותי כי בטחתי יש משקל קבוע וצורה קבועה, אבל אין היא מתחלת מן הקול היסודי, אלא נומרת בו, ולהננינה של, שעה נאסר יש כל המדות בדיוק; וכן ל"אני היא השואל", כי הנה כחימר", במוצאי יום מנוחה", שוכני בתי חומר" וכאלה הרבה, ההתפתחות הולכת, איפוא, מן הדבור בהטעמה ובתנועות-המלים של הפיוטים ליום-כפור, מי לא ייראך, ואדוני מלך עד להפזמונים המובאים למעלה, שעל כולם טבוע המטבע

¹ את הסלסול אי-אפשר לרמות לה"קולוראטורה" האירופית, שהיא נבנית מקולות נכונים מה שאין כן בהסלסול, שאינו אלא רעידת חקל (Tremolo).

של הכנסיה הקתולית כמה שנוגע להמשקל והצורה ונגינותיהם מזכירות את ה"כוראל" באופן בולט⁽¹⁾. — ועד להנגינות הגדולות של ה"קרישים", למים נוראים ול"מליונשים", לה"אבות", לעלינו ול"הכהנים", שנושאות עליהן את חותמה של תקופת התחיה האיטלקית וה"מיננעוואנגער" ואינן עוד עממיות ופשוטות, אלא נגינות אמנותיות, שנולדו במאה השש-עשרה ונתפתחו על-ידי ה"חונים הנודדים" באותה המאה, שחקו את המשוררים והמנגנים האיטלקיים והגרמניים, שהיו נודדים מעיר לעיר להשמיע את נגינותיהם. ה"חונים הנודדים" היו על-פי-רוב בעלי-כשרונות ובעלי-קול, ומאחר שלא מצאו לא בנגינות השמיות העתיקות ולא בנגינות המקובלות להפוימים שום מקום להתגדר בו, הוסיפו הקדמות, ופתחות, כעין ה"קרישים", ה"אבות", ו"ברכו", כי עצם התפלה לא ניתנה להשתנות כדי שלא יהא כעין הפסק התפלה והיסח-הדעת ממנה. יוצאים מזה הם, והכהנים ועלינו, שמצאו חן בעיני הקהל כי בהם הוזכרו החונים על ידי נגינתם את הימים המאושרים של זמן הבית וציירו בנגינתם את רגשותיו של העם ואת גענועיו על שמחת-הקידוש, שהיתה שוררת בשעה שהיה הכהן-הגדול יוצא מבית קדש-הקדשים בלי פגע.

אבל כל זה נמשך כל זמן שהיו היהודים נתונים תחת עולה של הכנסיה הקתולית. אך מומן שהתחילה המלחמה העצימה נגד רומי על-ידי לותר, שבטל את הנגינה הקתולית הלאומית וברא נגינה חדשה—נגינה גרמנית—בסולם האירופי החזק, נשתנתה גם הנגינה של יהודי אשכנז. תקוה התעוררה אז בין היהודים, שעלידי ירדת שלטון הקתולים יבוא קץ גם לשעבודם והפרוטסטנטים יוציאו אותם לחירות, והתייחסותו של לותר ליהודים בתחלתו הועילה לחזק תקוה זו. על-כן דבקו היהודים גם בנגינת הפרוטסטנטים, וזכר למעות זו נשארה לנו בנגינה למען צור, שהיא שאולה בעיקרה מן ה"כוראל": Nun freut euch, Ihr Lieben Christen, כמו שאמרנו כבר למעלה⁽²⁾. וכך השפיעו נגינת לותר והסולם החזק גם על נגינת עלינו, שבעיקרה היא בסולם החזק המזרחי, ועל זו של מי כמיכה לפסח, שגם היא בעיקרה היא בחזק המזרחי, ועל קדיש לנעילה ועוד, ומאז נמשכת והולכת התקופה השלישית.

אם בתקופה השנייה, הקתולית, בנויות עוד הנגינות בסולמות המקוריים ורק האופן והצורה האירופיים מבויעים עליהן, נתבטלה בתקופה השלישית גם שארית-פליטה זו, כי כל הנגינות החדשות, שנבראו במשך שלש מאות השנים האחרונות, אינן אלא חקיי להנגינה האירופית והתבטלות בפניה. הנעימות בנויות על שני הסולמות האירופיים, החזק והרך, ועל-פי המשקל והצורה האירופיים, ולא זה בלבד, אלא שלקחו חוגינו גם מנגינותיהן של שירי העם הגרמני וספחו איתן לתפלות בית הכנסת; יתר על-כן: הם הכניסו את ה"גרמניה"—הדבר הור ביותר לרוח השמיי—אל תוך בית המקדש⁽³⁾. אבל מה הפלא? הלא מבניס הנגינות הזרות לא שאפו אלא להתבולל ולהיות גרמנים בני דת משה!

וכאן כדאי להזכיר את שם המנגן הגדול, שקם לנו בעיר מאנטובה שבאיטליה, ר' שלמה מן האדומים (de Rossi), שחי בין 1550—1630 והשאיר אחריו קיבוץ גדול של מנגינות לתפלות-ישראל ולמוזיקת-ההלים בשביל שלשה, ארבעה, חמשה, ששה, שבעה ושמונה קולות. המנגינות האלו היו גנוות באוצר-הספרים עד שבא החזן נוימברג והוציאן לאור. אבל מה שלא היו ידועות לקהל העברי לא יהא לפלא בעינינו: עליהן

⁽¹⁾ עיין בספר "בעל תפלה" של החזן בעער. שם נקבצו כל נגינות האשכנזים במלואן.

⁽²⁾ עיין למעלה, בדברינו על הסולם, ועיין גם-כן בספרו של Geschardl. Taschen-Choralbuch. Leipzig 1862, № 225.

⁽³⁾ הראשון בזה היה ישראל יעקובזון, שיסד בית-תפלה רפורמי בזין (Seesen) והוציא קובץ נגינות בשנת 1882.

מבוע לא החותם העברי, אלא החותם האיטלקי, והן אינן אלא חקוי לנגינותיו של פאלסטרינה. ומי יודע, אם לאחר מאות שנים לא יהיה גם גורל הסדורים של החוננים המערביים, המתוקנים כגורל מנגינותיו של ריש מן האדומים, כי ילדי זרים היו מעיקרם ולא תפסו שום מקום בנגינתנו הלאומית. אבל מה שקלקלו האשכנזים תקנו הפולנים.

(5) נגינות-פולין. היהודים הפולנים הם היהודים, שהיו תחת שלטון פולניה ותחת ממשלת המצאצאים והמאצ'ארים והושפעו מן המירקם והצוענים ומן הקוזאקים ובני רוסיה הקטנה. היהודים, שישבו בחצי האי-הבאלקאני ומקום מושבם השתרע עד הים השחור ועד הניפר ושעוד לא הוברר דבר בואם להארצות האלו וזמן בואם, ויש ידים להשערה, שבאו לשם מכוריה ומפרס ומכונסיה (1), לא נתפרסמו עד גלות יהודי אשכנז מארצות מגוריהם, מן המאה הארבע-עשרה ואילך, כשנתרבו בפולניה אוכלוסים ישראלים מאשכנז, שבאו בתור אורחים והשפיעו על היהודים העיקריים, עד שקבלו האחרונים את תורתם, השקפותיהם ותרבותם, ואפילו את לשונם של האחרונים. והנה, אם קבלו יהודי פולין את כל אלה מן היהודים האשכנזים, בנגינה לא ויתרו על חלקם (2), כי קבלו רק חלק מן הנגינה האשכנזית ולא את כולה, כמו שלא קבלו עליהם גם את כל מנהגי האשכנזים ולא את הניסוח שלהם, ומלבד התפלות העתיקות, שבודאי היו להם מכבר בקבלה, קבלו רק חלק מן הפיוטים, ואפילו הפיוטים שקבלו, שנו את נגינותיהם לפי טעמם, או לא קבלו אותן כלל; והילכך יש שנוי גדול באותן הנגינות עצמן לפי נוסח אשכנז ופולין (3), ואם נסתכל במהותו של השנוי הזה, נמצא, שבא מסבות שונות, ראשית, סגלו להם יהודי פולין סולם אחר — את הסולם הטורקי והצועני (4), ויחד עמו סגלו להם גם את אופן נגינתם של הטורקים והצוענים; ושנית, הם לא באו במגע עם הנגינה האירופית-הקתולית והושפעו מן הרוסים והקוזקים, שסולמם הוא הרך-הצועני. כל אלה ביחד שנו את נגינתם לא רק שנוי חיצוני, אלא אלא גם שנוי עיקרי, עד שקשה להבדיל בנגינת הפולנים את התקופה הראשונה, הפשוטה, כי גם בה נעשו שנויים עיקריים, ומאחר שנגינת תקופה זו משותפת היא לכל העם ועומדת בסולמות משותפים, נתיספ אצל יהודי פולין עוד סולם אחד בתור יסוד לנגינתם (הסולם הטורקי-הצועני), שלשאר חלקי האומה הישראלית אין שום מושג ממנו. — על מקומה נשארה רק הנגינה לקבלת שבת, אבל שחרית ומוסף לשבת נשתנו על הסולם החדש, וכן הכניסוהו לנגינת שלש רגלים ב, ומפני חטאינו, וכן לימים נוראים ב, ונתנה תוקף וגם להרבה תפלות, שאין להן נגינה קבועה, כמו ל, אב הרחמים, יהי רצון, השכיבנו ועוד (5).

מה שמסמן את נגינת הפולנים ביותר הוא: א) חסרים לה משקל וצורה אירופית, כוראלית, היא בנויה בסולם הרך והצועני ואין לה שום כח וחוזק, ומלבד קריאת התורה, שהיא בסולם החזק המזרחי, וכן הנגינה לשיר-השירים, לרות וקהלת ולכה, דודי, שכנראה שאלו אותן מן האשכנזים, אין להפולנים שום סגנון בסולם החזק, ואת נגינות עלינו, וקדיש לנעילה, והקדישים לימים נוראים, ששאלו אותן גם-כן מן האשכנזים, שנו עלידי הסולמות המקובלים אצלם והוציאו מהן את כחן וחזקן. נגינה פולנית זו, היא, איפוא, זרה ונכריה מצד אחד ומזרחית מצד אחר. אמנם, חסר לה המקור הנאמן — השפעת הנגינה הישראלית, כי בשעה שיהודי ספרד ואשכנז עמדו במשא ומתן עם

(1) גריץ-שפר, דברי ימי-ישראל, ח"ו, "פתח דבר", ופרק ט', עמ' 193—205.

(2) עיין מהרי"ל, המספר, שבא לקהילת רגנשפורק עבר לפני התכנה ושר נגינות אויסטריה הנהוגות שם, כלומר נגינות פולניה. מובא גם בספרם של Winter und Wünsche, Jüd. Litteratur, S. 515.

(3) עיין "בעל תפלה" בכל מקום שנאמר בו: polnische Weise, deutsche Weise.

(4) עיין למעלה, בדברינו על ה"סולם".

(5) עיין שירי בית ה" לווינטרוב, חלק ג'.

יהודי ארץ-ישראל ובבל כל זמן שהיו שם מרכזי היהדות, לא היה שום קשר בין אלה האחרונים ובין יהודי פולין, כי לא עלו עוד או על מדרגה גבוהה כל כך (1) והיו שקועים בבערות, וכשנתעוררו וגברה בהם התשוקה לתורה הלא כבר שקעה שמשן של ישיבות ארץ-ישראל ובבל, ואם כן קבלו הפולנים את תורתם מכלי שני—מיהודי אשכנז (2); ועל-כן לא הגיעה אליהם גם הנגינה העברית בעצם טהרתה. ואף-על-פי-כן הביאו יהודי פולין טובה מרובה לנגינתנו הלאומית, מולם גרם להם להשמר מהשפעת אירופה ולקבל עליהם את השפעת בני המזרח, שאפילו אם אינם בני-שם קרובה נגינתם להעברית, כי סוף סוף נבדלים הטורקים והצוענים מבני-שם רק בסולמם, אבל לא בתוכן הנגינה ובצורתה. וכך נשתמרו אצל היהודים הפולניים התוכן והצורה המזרחיים בכלי זר—בסולם הצועני, וזוהי סבת-הדבר, שיהודים אלה לא בחרו בנגינות של הפזמונים והפיוטים האשכנזיים עם צורתם ומשקלם האירופי ונתנו את לבם להסגנון, שפתחוהו בכשרון אמתי; וגם את הסולם הצועני ששאלו שני עלידי מה שהרכיבו אותה בסולם הרך המזרחי ויצא מזה סולם נפלא במינו, שהנגינות הבנויות עליו יש להן רך ורגש כביר וכאב-הנפש, ולב מי לא התרגש על-ידי החזן האהוב והמפורסם בקולו החזק והצלול ובנגינתו המלאה רגש והשתכחות-נפש, שזמר בסולם ההוא? ומה זמר? לא נגונים קבועים כמסמרות, אלא נוסח' בהטעמה, חפשי הוא לנפשו—לדמיונו הנלהב וללבו הרגש!

ומרגלית אחת נשארה לנו מתקופה זו, שהולכת ועוברת מיום שסרה השפעת הטורקים והצוענים מעל יהודי פולין והתגברה השפעת הרוסים היושבים בנגב והנקראים בני רוסיה הקטנה—מרגלית אחת, שכל העולם נהנה מזויה ומברק יפעתה: נגינת, כל נדרי'! בנגינה זו כבר יש סמני הנגינה האירופית המופתית, והיא האחרונה בזמן בין כל הנגינות, שהן מקובלות באומה כמו, מסיני. אבל אחרון אחרון חביב!

על יצירתה יש אנדה, המספרת, שמוצאה מספרד ונולדה בין האנוסים, ששרו אותה בשמעם את כהני האינקוויזיציה קרבים ומתנפלים עליהם על מעלם בכנסיה באימת מות ומסירת-נפש על קידוש-השם. אנדה זו, שהיא יפה ופיוטית, אינה אמת, כי, ראשית, אין יהודי ספרד יודעים נגינה זו כלל ואפילו נגינה אחרת לכל נדרי' אין להם: הם, אימרים, את כל נדרי' בקרירות כאיזה פתרון חלום או, איזה מקומן; ושנית, אין להם שום נגינה, שתהא קרובה אליה ברוחה ובצורתה, כי כל נגינותיהם מן התקופה השניה אינן אלא נגינות פשוטות וקטנות, כמו שבארנו למעלה, וכל מנגן, שמסתכל בצורתה ובבנינה של נגינת, כל נדרי', יוכח בנקל, שיש לה הסימנים הללו: בתחלתה היא בסולם הרך-הצועני, אחר-כך יש בה חלק אמצעי, שהוא בסולם החזק האירופי, ואחריו חזורים על החלק שראשון ועושים סוף (Cadenz) מן החלק השני, וזוהי כבר צורה מורכבת על-פי הסדר: א, ב, א, שנתחדש בבית-מדרשם של המנגנים המופתיים באירופה במאה השבע-עשרה, ובכן, אם נשפוט על נגינת, כל נדרי' על-פי מה שהיא בנויה ברוח אירופי, נבוא לידי מסקנה, שנולדה באויסטריה או באונגאריה, תחת השפעת הצוענים מצד אחד והנגינה האירופית מצד שני (3), וברוח גאוני נתחברה, כי צייר המחבר בדמיונו את מצב נפשם של האנוסים כשסכנו את עצמם ונתקבצו במרתפות ובמערות כדי ליחד ולקדש שם שמים, — ואת רעיונו זה המעים בנגינתו והדבר הצליח בידו מאד. ואילו היה המחבר בשנות המאה הי"ט, בזמן שקמו בישראל מנגנים לא-חזונים, היה עושה את מנגינתו, סומפוניה לתזמורת, אבל אז, בזמן שהיהודי לא היה נחשב לבן-אדם והיה צריך עוד לשלם, מס הכנסיה הנוצרית, ומס החמור ורוחו של היהודי נצטמצמה רק בבית-המדרש ובבית-הכנסת, לא מצאו

(1) גריץ-שפ"ה, ח"ו, עמ' 183—205.

(2) גריץ-שפ"ה, שם, שם; Z u n z, Ritus, S. 73.

(3) החזן הראשי לקהילת ווינא, מר זינגר, כתב על ענין זה דברים של טעם במאמרים שונים.

גם מנגני ישראל מקום אחר, מלבד מקום הקודש, ולא במה אחרת, מלבד העמוד ולא כלי-זמר אחרים, מלבד קולו וקולות משורריו, ולא נושא אחר, מלבד התפלה.—

עלידי סבות מדיניות סרה השפעת המורקים ובאה תחתיה השפעת הרוסים. והשפעה זו שנתה גם את הנגינה בישראל. כי התחילו היהודים להטות אוזן לנגינת רוסיה הקטנה ולנגינת הקוזקים, ששתיהן בנויות על הסולם הרך המזרחי ולפעמים משנים אותו בסולם הרך-הצועני, אבל נבדלות הן בטבע, כי נגינת נגב רוסיה היא רכה ומלאה געגועים ומרה-שחורה, בעוד שהנגינה הקוזקית היא צוהלת ויש לה משקל חריף והיא בטבעה נגינת-מחולות.—ואת שתי אלה סגלו להם היהודים. אבל הטכניו עליהן את חותמם המיוחד, לתוך שירי-הקודש—לתוך התפלות—לא חדרו נגינות אלו אלא מעט בוהליניה, אבל נגינה חדשה נולדה עליהן—הנגינה העממית ה'רנגונית'. נגינה עממית חולונית היתה תמיד לעם ישראל אפילו בגלות, להתימנים יש שירים עממיים לא רק בלשון-הקודש, אלא גם הרבה בארמית וערבית; לה, ספרדים יש שירים כאלה בעברית ובאיטלקית; ועוד לפני כמה מאות שנה היו ל'אשכנזים' בגרמנית-משוכשת כמה שירים עממיים עם נגינות הרבה, וכך נולדה נגינה עממית ליהודי פולין ב'רנגון'. הסבה העיקרית, שבשבילה נוצרה הנגינה העממית אצל כל חלקי האומה הישראלית על-פי רוב בלשון נכריה, היא—מה שנושאי נגינה זו הן—הנשים, וידוע, שנשי ישראל אינן יודעות את לשון עמן, התימנים מדברים ומכינים כמעט כולם עברית, בעוד שנשיהם אינן מכינות אף מלה! וכן הדבר אצל הפרסים ואצל הספרדים, וכן היה גם אצל האשכנזים, וכן הוא אצל הפולנים עד היום... כי היתה העברית ל'לשון-הקודש', ששמשה בבית-המקדש הגלותי—בבית-הכנסת ובבית-המדרש—אבל מחוץ לזה דברו היהודים בלשונות שכניהם. והנשים, שישבו בבית ולא באו לבית-המדרש כלל, שהרי אסור ללמד לאשה תורה, ידעו רק את הלשון החולונית—את ה'רנגון', ולפיכך בראו להן הנשים שירה עממית חולונית ונגינה עממית חולונית בלשון המובנת להן. הנגינה ה'רנגונית' עומדת על-פי רוב על הסולם הרך, שהוא לפעמים רך-מזרחי ולפעמים הוא רך-צועני; והמשקל שלה הוא סלאווי והיא מתחילה מן הקיל היסודי וגומרת בו. רק התוכן הוא יהודי: שומעים מתוכה את הנפש היהודית הרכה והמהורה, המלאה געגועים ואהבה; ובוה דומה היא להנגינה הספרדית, וצנועה היא נגינה זו כנגינת ישראל, צנועה וענומה ומלאה מרה-שחורה והולכת לאט לאט בהשתפכות הנפש⁽¹⁾. ולפיכך אפשר לקרוא לה בשם, נגינת הנשים' בנגוד ל'נגינת האנשים', שנולדה בזמן אחד עמה, והיא (6) נגינת החסידים. בזמן האחרון דברו הרבה על נגינת החסידים וגם הביאו דוגמאות ממנה בעתונים שונים⁽²⁾ והציגו אותה על נס בתור נגינה לאומית. אבל באמת אינה כל-כך על מהות הלאומיות כמו שחושבים מעריציה, ואנחנו נבדוק מעט אחריה. רוב הנגינות החסידיות הן בסולם הרך-הצועני ומעט—בסולם החזק האירופי. מצוינות הן ב'משקל' המדויק וב'צורה' האירופית שלהן, אולם יש להן 'אופן' מיוחד: נגינת החסידים היא בלי מלים, רק קול בעלמא⁽³⁾.

אם נסתכל במהות החסידות נבין את הנגינה החסידית יותר. יסוד החסידות היא—התעוררות והתלהבות והתרוממות מעל לעולם הגשמי לעולם האצילות, שאיפה והשתוקקות להתקרב אל 'אין-הסוף' וליהנות מויוז; והאמצעי, שעל-ידו אפשר להשיג כל זה, היא הנגינה! ונחלקו בעלי חב"ד עם בעלי ש"ט (תלמידי הבעש"ט): בעלי-ש"ט אימרים, שהשמחה

(1) ל'עצמה' באו מן הנגינות האלו רק מעט מאוד בדפוס, אבל יש נגינות מסוג זה למאות, ולי יש בכתובים כמאה מהן.

(2) ב'העולם', שנה ראשונה ושניה, וגם בירחון Ost und West.

(3) כלל גדול הוא להחסידים, שהנגינה המעולה היא בלי מלים, כי רק אז הנשמה בת-חורין היא ורק אז יכולה היא להתעלות על הגשמיות...

היא עיקר החיים ואין, עבודה' אלא בשמחה ובשירים, כי רק על-ידי עבודה מתוך שמחה מתקרבים אל הבורא; ובעלי חב"ד אומרים, שכל העולם הזה שפל וכוזב הוא ורק על-ידי התבטלות הגשמיות מתקרבים אל, אין-הסוף' ומתעלים לעולם האצילות. ולפיכך נגינתם של הראשונים צוהלת היא ושמחה והם יוצאים במחולות וברקודים, ומשקל נגינתם הוא חריף ומחולי (Tanzmusik) ושאלה היא במדה מרובה מן הקזקים, וכמעט שכל הנגנים הבנויים על הסולם החזק הם ממקור האחרונים, ואולם נגינת האחרונים יש בה מרה-שחורה והתרגשות והשתפכות-הנפש וגענועים לאביהם שבשמים, והיא הולכת לאט ובנעימות ובנויה היא תמיד על הסולם הרך המורחי. רק לעתים רחוקות נמצאות נגינות חסידיות, שהן עומדות בסולם-הרך-הצועני. אבל, אף-על-פי שיש לנגיני החסידים סולם מורחי, יש לה משקל מדויק אירופי וצורה אירופית מורכבת.

לנגינות החסידים אין מספר, כי כל רבי' מחדש נגונים בעצמו או החסידים המנגנים בחצרו מחדשים נגונים ברוחו. וידועות ומפורסמות בין החסידים הנגינות של רבי' פלוני ואלמוני, ועל פי רוב הן יפות באמת. והנה הנגינות החסידיות דומות הן הרבה לנגינות התימנים, ובפרט נגינת בעלי-השם'ט: מה אלו למחול נבראו אף אלו נבראו לרקודין'. ומה אלו יש להן משקל מדויק אף אלו כך. אבל מה רב המרחק שביניהן! נגינות התימנים שמיות מהורות הן, שמיות ממקור ישראל הן בסולמותיהן, במשקלן ובצורתן, בעוד שלנגינות החסידים יש רק נפש שמית, אבל הגוף והלבוש שאולים הם מנכרים. ואיך לא ידאב לבנו לראות את מבחר ומירותנו ונגינותינו טבועות על-פי זמרת הערצים שונאינו ומחרפינו...

ובימים האחרונים, כשהתחילה ההשכלה האירופית לתפוס מקום בחייהם של יהודי פולין, התחילו גם היהודים האלה לעזוב את נגינתם המיוחדת ולהשפיק בלדיה-נכרים. אבל מה שנשאר מנגינת הפולנים והחסידים יכול להחשב על כל פנים ל,שיר חדש', והו צמח נפלא ויחיד במינו. אמנם, כמדומה לי, שלא אטעה אם אומר, שהוא ,פרי הגלות': הורתי ולידתי בארץ נכריה, הוא ינק לשד נכרים, גדל על ברכי בני-הגלות והיה כפרח, שלא היה עליו הגשם ולא זרחה עליו השמש. אבל, אף-על-פי כן אהובה ויקרה לנו נגינה גלותית זו מן הנגינה ה,ריפורמית' הגאיוניות של יהודי גרמניה, כי נשאר בנגינות הפולנים הסולם הרך השמיי, סולם של השתפכות-הנפש, שהיא כל-כך חביבה על השמי ומסמנת את השמיי. וכל זמן שהנפש קיימת יש עוד תקוה.

עוד לא דברנו עד עתה על התנאי הרביעי מתנאי הנגינה—על

ד) ההרמוניה, השם מוכיח, שנושאו נכרי הוא: אין לנו שם עברי לדבר, שלא היה ולא נברא בימי חיי הלשון העברית. ואמנם, כל החוקרים אומרים פה אחד, שלא היתה הרמוניה להעמים הקדמונים, וממה שבארנו עד כאן יכולים היינו להוכח, שאי-אפשר היה שתהא אחרת, ראשית, עד היום אין הרמוניה לנגינת עמי-המזרח, כי אין בנגינתם התנאים המכשירים את ההרמוניה—המשקל המדויק והצורה הברורה, מטעם זה לא היתה הרמוניה גם להיונים ולהרומיים. כי יצירה חדשה היא ההרמוניה, שנוצרה בימי הבינים על-ידי הכנסיה הקטולית, ופאלסטרינה (1514—1594) הרים אותה על מדרגה גבוהה, —יצירה אירופית היא, שאין לאסיה שום חלק בה¹. ובכן לכאורה

¹ ולתנם טרת בעל ,שלמי הגבורים' במאמרו על הנגינה בישראל, דף ד', להפוך ולסרס פסוקים בתנ"ך ולדרוש בענין זה תליתלים של דרשות, שאין להן שחר. כי ה,שמית' היא ה,אוקטאבה"—זוהי השערה בלבד של אקראמן בספרם של ווינטר ווינטה, שהוכרתי במאמרי זה כמה פעמים.

אין לנו לדבר על הרמוניה במאמר על הנגינה הלאומית הישראלית, כי לא התפתחה בין היהודים אלא במאה האחרונה, כשהתחילו ללמוד את חכמת-הנגינה האירופית. ואולם הלא רואים אנו, שגם המורקים והערביים והיפונים התחילו ללמוד את ההרמוניה בחבה, ואפילו הסינים והכושים משתלמים בה. ומוה יש לראות, שהיא לא רק אירופית, אלא אנושית-כללית, וכל מנגן מסוגל ללמודה, כי יסודותיה נבנו על יסודות חכמת-הטבע וחכמת-השמע (האקוסטיקה), וכשם שלקחו כל בני-האדם מכל הגזעים את ההמצאות ואת החכמות של בני-אירופה וסגלן לעצמם מפני שהן מיוסדות על השכל האנושי. כך לקחו מהם גם את ההרמוניה. ולפיכך נקבל גם אנו, בני-ישראל, שאבותינו מסרו לעמי-אירופה את היסודות הראשונים של הנגינה, מתלמידי אבותינו. שנעשו עתה למורינו, את ההרמוניה הנגינותית. כי קבלה יש לנו מאבותינו: „איהו חכם? — הלומד מכל אדם!“ אבל, בשעה שמקבלים אנו מהם אל נא נשכח את עצמותנו שלנו, כמו שעשו אחינו ובני-עמנו יהודי גרמניה: נלמד מן האירופים את החוקים הכלליים של ההרמוניה ונשתמש בהם על-פי דרכנו ורוחנו, כי גם אם נביא את נגינתנו הלאומיות העתיקות במשקל המדויק ונצור להן צורה מדויקה וברורה. לא תאבדנה מתכנן כלום. ולהפך, אנו נסיר מהן את ההווה המזרחית ונתרגל על-ידי זה להרגשה ברורה ולרצון כביר, שהם כל-כך נצרכים לעמנו. אבל הבה נחזיק בהעיקר — בנשמתה של נגינתנו, בסולמות העיקריים שלה: בסולם הרך המזרחי, בסולם החזק המזרחי ובסולם ה„דורי“. וכל מי שאומר, שאי-אפשר לעשות צרופי-קולות (אקורדים) על פי הסולמות הללו, אינו אלא טועה. ינסו נא המנגנים העבריים את כחם בהם, ואז יוכחו, שלא רק אפשר הדבר, אלא שגם המנגינה, שתהיינה בנויות על הסולמות האלה, תהיינה יותר יפות ויותר מתאימות לרוח הנגינה העברית מן הבנויות על הסולמות האירופיים, שהשתמשו בהם מנגנינו עד עתה.

ואז תהיה לנו נגינה עברית לאומית, נגינה מקורית ונהדרה:
ירושלים.

דרך הרוח.

(אגדה).

מאת א. ז. רבינוביץ.

לזכר נשמת ר' שניאור זלמן נ"ע (אדמו"ר
הזקן מלאדי) במלאת מאה שנה לפטירתו.

כשהכניסו את ר' שניאור זלמן בעל ה"תניא" אל בית-הסוהר בפטרבורג ונסגרה
עליו דלת הברזל, כבר חשך היום.

הוא שמע מאחוריו חריקת הברזל החזק בבואו אל טבעותיו וצריחת המנעול
כשסבב בו המפתח והד קול הפסיעות, שהלכו ונתרחקו מן הדלת. בתוך החדר, בעל הקירות
השחורים, נראו צללים, צללים, שקבלו איזה פנים משונים ואיומים. המנורה הקטנה, שדלקה
בפנה לפני האיקונא, הפיצה אור קלוש על כל אלה הבריות העלובות, גרי הבית, המרוחקים
מבני אדם וסגורים כחיתו מרף ככלוב, רובם בעלי עינים ליהטות ופנים נשחתים מרעב,
מבערות ומתאוות רעות. מהם נכשלו בעבירה לא פעם ולא שנים, ומהם כבר לקו
מכות אכזריות וענו ענוים קשים; פני אחדים כבר נצרבו בחותם של ברזל לזהם.

—הרי לך גם זשיר!— קרא מימישא, ראש בריונים, בראותו את הרב נכנס.
שחוק אדיר התפרץ מפי האנשים-החיות הללו, אך השחוק נפסק באמצעיתו, נתמעך
פתאום בגרונם ולא נגמר.

—ור' זלמן לא ידע ולא ראה מה שלפניו, שקוע היה בצערו הגדול על עלבון
אחיו, שמסרוהו בידי גוים, ומי יודע מה יהיה בסופו? איך ואיפה ידרוש הוא משפט צדק
מנכרים, אם אלה, שאבותיהם עמדו על הר סיני, עוותו כל-כך את הדין? האסירים
שנרתעו מתחילה לאחור מהדרת פני הרב, עתה, כשראוהו שרוי בצער, התחילו להתחזק
ולהעזיז פנים נגדו. החיה שבהם חזרה ונעורה ויתנפלו על האסיר החדש, חפשי בכליו
ויגזלו כל אשר מצאו, והוא כמעט שלא הרגיש במעשיהם, כי במה נחשב עלבון הנכרים
נגד עלבון אחים?

*

* * *

בעת ההיא היה קטרוג גדול בעולם ועצבות כבדה שלטה בו, ואפילו הצדיק ר' לוי
יצחק מברדיטשוב, שהיה עובד את אלהים בשמחה—אף הוא, מרה שחורה יתקפה אותו,
העצבות, זה, הכבד, בלעה אותו כתנין, ונשמתו הזריזה התחבטה שם בכל כחה
כיונה במעי' הרגה, בקשה להשתחרר ולא יכלה, כבר הגיעה השעה של תפלת מעריב,
הוא אינו יכול לפתוח פה: מתוך עצבות אין עומדין להתפלל.

נסתתם איזה צנור, וה' חיות' נישלה מהעולם... אבל השעה מאוחרת, עוד מעט וחצות הלילה תגיע, והוא מתחיל להתפלל, וכל מלה עומדת בגרונו כפיטירי בפי ושמ. מצמצם הוא את מחשבתו לכן לכו לשמים—ואינו יכול. יודע הוא שאין הדבר כפשוטו; לבי מגיד לו, שאחד הצדיקים היותר גדולים שרוי בצער, ולפיכך נסתתרה השמחה ואינה יכולה להתגלות.

ויודע הוא שאם איזה צדיק שרוי בצער, אין זה מפני יסורים פרטיים, אלא מפני צרות הכלל, מפני שאיזו גזרה רעה מתרגשת ובאה על כנסת ישראל. יושב לו ר' לוי יצחק, ראשו תלוי על לבו, ועיניו נעוצות בקרקע, והחסידים יושבים באימה וביראה ומביטים דומם אל הרבי, גם הם שרויים בצער ואינם יודעים על מה.

—רבונו דעלמא כולא!—צעק ר' יצחק בתרעומת, כמעט, בהעזה'.—כירוע, היה הוא, זכרונו לברכה, כמעט מטיח דברים כלפי מעלה, בשעה שהיה בא לדבר סגנוניה על ישראל. —מה אתה מבקש מצדיקך? שתלת אותם במספר מועט ככל דור ודור, ועליהם שמת את המשא הכבד של תקין כל העולמות והמתקת הדינים, ובמה הם יכולים לעשות את חובתם? הלא בתפלה, ומה יעשו, אם אתה מבטל אותם מן התפלה? את חרבם וקשתם אתה נוטל מידם, ובמה יעמדו במערכה? מה אתה מבקש מצדיקך? מתאוה אתה לתפלתן של צדיקים, עוזר להם, איפוא, שיוכלו להתפלל. ותשועת צדיקים מה', מעום בעת צרה, ויעזרם ה' ויפלמם, יפלמם מרשעים ויושיעם, כי חסו בו'.

בקול אדיר וחזק קרא את הפסוק הזה. והחסידים הרגישו כי נקרע בכח המסך המבדיל, כי ענן התיוגה נתפור, כלה החשך, שפע האורה העליונה ירד בורם אדיר והעולם נתבסס. וכולם נתחילו בתפלת מעריב.

תפלה כזו, אמרו הזקנים שבחסידים, לא נשמעה מעולם. היא בקעה רקיעים.

* *

*

והאדמו"ר ר' זלמן הרגיש פתאום שנעשה שנוי בעולם והתנער. צער גדול נצמער על שנמה לבו רגע אחד ללמד חלילה קסנוריא על ישראל, והיה מיצר ודואג שמא, ח"ו, יענש מי שהוא על ידו.

כלום אין הקדוש-ברוך מנהיג ומשגיח בעולם ויש דבר שנעשה בלא רצונו, יתברך? הוא מסבב הסבות, ומאי דעביד רחמנא לטב עכיד, ובאמת כמה טובות גנוזות יש בעולם איך? מה? למה? עליו אני יכולים לסמוך, שהכל לטובתנו ולכבודו.

ולמה אני מצמער כל כך על שאסרו אותי? האם החימה העבה ודלתות הברזל חוצצות ביני ובין מי שהוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין?

אם אסק שמים שם אתה

ואציעה שאול הנך,

אשא כנפי שחר, אשכנה באחרית ים—

גם שם ירך תנחני ותאחזני ימינך.

כל הארץ כבודו מלא, לית אתר פנוי מיניה, ובכל מקום אין מונע מדבקות הנפש ביחודו ואורי יתברך'.

*

* *

וראה זה פלא: מנהגם של הנזירים התפוסים עם הרב הקדוש נהפך לטובה, ולא עוד, אלא שגם מנהגיהם בינם לבין חבריהם הוטבו הרבה. הקללה הידועה שלהם לא היתה נשנית ומשתלשת עוד בפיהם כל היום, וכל-שכן שלא הרבו כל-כך להכות ולפצוע זה את זה. ואפילו מימושא, זה האביר שבבעלי-האגרופים, גם הוא חדל להראות כחו. לתמהון כל הכלואים היה מימושא שוכב שעות רצופות על יצועו ולא דבר דבר, ופעם אחת קם והחזיר להרב את הכסף שגול מידו. הרב הניע בידו, כלומר, לא צריך, אך מימושא קרא: קח. ואם לאי אהרונג אותך! הרב קבל את הכסף וגחך, ומימושא שב אל יצועו הקשה וישכב...

*

* *

ומיום ליום התרגל הרב עם האסירים, והאסירים התרגלו עמו. הוא היה מתהלך בחדר הגדול הנה והנה וחוזר לו משניות או, וזהר" על פה ומטייל לו עם נשמות ר' שמעון בן יוחאי, האר"י והבעש"ט וזאר קדושי עליון, וזכר כולם לברכה, משיח עמהם בעניני מעשה בראשית ומעשה מרכבה. ופעמים היה הרב שוכב לגמרי שהוא בבית האסורים והיה מומר לו בדרכות נפלאה את נגונו הידוע, בעל ארבע ה"בבות", שבו היה מטייל ועולה, כמפורסם לכל, בארבעה עולמות אבי"ע (אצילות, בריאה, יצירה, עשיה). באותה שעה היו האסירים כולם יושבים דומם ומקשיבים.

ופעם אחת באחד מלילי חנוכה, עמד הרב והדליק את הנרות והתחיל לומר, הנרות הללו כדרכו: במחיות כפים ובנגון של שמחה. מיד נצנצה רוח של חדוה גם בקרב האסורים והתחילו כולם לומר בקול אחד, ופתאום נתן כל אחד יד לרעהו והתחילו מרקדים. כולם במעגל סביב הרב.

וגם שר בית-הסוהר כשנכנס לשם וראה את השמחה, עמד רגע משתומם, ופתאום נמשך גם הוא אל תוך המרקדים וירקד עמהם. שכח גם הוא את משרתו וגאותו ויהי כאחד האדם.

ובבית האסורים נהפך פתאום היגון לשמחה והחושך לאור גדול. על כנפי הנגניות שיצאו מפנימיות נשמתם של שכרי בני אדם הללו, התרומם הבית עם כל ניצוצי הנשמות הכלואות שם אל שמי השמים, אל המקום שאין כל חסיד יכול להגיע אפילו כשמע ישראל, בבחינת, ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בנבואה.

*

* *

פעמים היה מימושא שוכב בפנתו ומביט כמו מן הצד אל הרב בשעה שהוא שונה ומתפלל, מסתכל בו היטב, היטב ובתוך לבו קלחת-ירותחת.

הוא מרגיש שהוא מתבטל מפני הצדיק הזה, יצר לו על אבדן חירותו הפראית. מעולם לא היה מימושא כפוף, מעולם לא נשא בעול, ועתה הוא מרגיש, כי הצדיק הזה בולם אותו ומכניעו.

ובמה? רק במבטו, מבט הצדק והטהרה, היא מושל עליו ומבטל אותו ואת כחו

וגבורתי ממש כקליפת השום.

ואף=על=כן חביב עליו הצדיק, קשורה אליו נפשו בקשר אמיץ.
קלועה היתה נפשו של מימושא בין קנאה ואהבה, בין שאיפה לחרות פראית
ובין הכנעה מפני הדר הקרושה והצדק.

היו רגעים שבהם היה מימושא אומר לקום על הצדיק, להרים עליו אנרופו החזק
כמטיל ברזל ולנפץ את ראשו, שלא יפריע אותו, שלא ינקר את עיניו. נפש יהודי בין
מימושא ובין אנרופו מה היא? היא כבר הרג כמה וכמה נפשות.

ואף על פי כן, לא לבד שלא הרים עליו יד, אלא שלפעמים עוד לבו נמשך
אחריו עד כלות הנפש ממש. היו רגעים, שהיה מימושא נכון להשתמח לפני הצדיק
ארצה ולהגיד לו ... מה יגיד לו? הוא בעצמו אינו יודע, רגשותיו ים עמוק וסוער ופיו אלם...
פעם ישב לו מימושא כדרכו על יצועו ומציץ את מקמרתו והביט על הרב. שעמד
אז בשמונה עשרה. פני הרב היו כמו חטובים משיש, והוד אלהי שפוך עליהם. רק
לפעמים נתרחקו הקמטים שעל מצחו זה מזה, עיניו נתעצמו בחוקה, ואנחה חרישית
התפרצה מעומק הלב. ניכר היה שכולו שקוע בתפלה.

על יד מימושא ישב איזה אסיר צעיר בעל עינים ערומות. הוא נגע במימושא
והראה לו בקריצת עין של גלגול על הרב המתפלל.

מימושא נתאדם מכעס. עיניו הפיקו ניצוצי אש. ובכעיסה אחת ברגלו השליך
את הצעיר המלגלג מעל היצוע וכמעט ששפך את מעיו.

* *

פעם אחת נגש מימושא אל הרב ואמר: ידעתי כי איש קדוש אתה. הגידה נא
לי: למה ברא ה', במחילה מכבודך, חזיר שכמיני? למה אני מזהם לחנם את התבל?
איזו תועלת יש לו מזה שהביאני לעולם? הגידה נא, איש קדוש!

הרב שמע את דבריו בכיבוד ראש, כדרכו בקודש, בשעה שהיה מקבל את פני
הבאים אליו ליחידות. הוא לא תמה כלל, אררבה, כאלו המתין וצפה לכך.

—רוצה אתה, מימושא, לדעת את דרכי ה',—אמר הרב,—יפה אתה עושה. אבל
מתחילה צריך להטהר מעט, לאלה השקועים בזהמא אי אפשר שיהיו דברי מובנים,
וגם כשאגיד לך לא תבין.

—להטהר אתה אומר? קרא מימושא, — ואיך אפשר להטהר, אם רוח המומאה
מפעפע בכל הנפש? אם מלבד מומאה אין כלום?

—רק אתה חושב ככה, אבל באמת לא כך הוא, ענה הרב. —גשמתו של אדם,
גם אותה של הפושע היותר נדול, עמוקה הרבה יותר ממה שאדם יכול לחשוב. הניצוץ
האלהי לפעמים יורד לתוך עמקי הקליפות, שכוי הוא שם, אבל אינו כבה לעולם.

—אני איני מבין מה שאתה מדבר — אמר מימושא. —אני יודע רק שחזיר אני,
חזיר טמא ונאלח, ורוצה אני מאד להפטר מנפשי. אני רוצה להיות יהודי, מאמין אני
שיש אלהים רק בישראל, ואתה איש האלהים. עכשו התחלתי להבין ולהאמין. התדע
מדוע? אנכי הייתי מלפנים שונא אותך, הייתי מקנא בך: מדוע אתה כל כך קדוש. כל
כך מהור, ואני מלא חזירות? החזירות שבי היתה מתקוממת נגד הקדושה שבו.
זבקנאתי חפצתי להרגך, חפצתי ולא יכולתי, ולא עוד, אלא שלבי נמשך אחרך. ממש
כלות הנפש. אנכי רוצה לחבק אותך, לנשק אותך — אבל שפתי טמאות, רוחי טמאה,
איני רוצה לזהם אותך במגע. הבה אנשק את נעך, את הרצפה שאתה דורך עליה...
לשרתך אני רוצה, למסור נפשי בעדך... הרוצה אתה לצאת לחפשי? אני אוציאך. כלילה
הזה הנני נכון להוציאך. את כל השומרים אחנק. עוד רב כח עמדי לבער בשעה

אחת את כל הנבלים הללו... חריקת בריח הברזל הפסיקה את שפך הנפש של מימושא. הפקידים נכנסו לספור את האסורים.

* * *

לצערם של האסורים העבירו את הרב למדור אחר, מרווח ונקי, ומיוחד לו לבדו. הרבה עמלו החסידים בשביל הדבר הזה, שלא יהיה הצדיק יושב יחד עם פושעים גסים. — לך לשלום, איש האלהים! — אמר אליו מימושא בהפרדו ממנו. — אנכי לא אשכחך. אל נא תשכחני גם אתה. התפלל נא בעד נשמתי החומאת.

וביום השני נעלם מימושא מבית האסורים. באיזו עירה קמנה בלימא קבל עליו מימושא דת ישראל ויקרא בשם אברהם. הוא לא למד הרבה, לא ידע רק מנהגים אחרים, אבל הוא היה אדיר באמונתו ובכחו זה ירד אל פנים רוסיא, אל פלך סרטוב, ובכל מקום בואו נתחמקה ה"חזירות" וברחה מפניו...

כפרים שלמים הכנים מימושא תחת כנפי השכינה.
הם אבות הגרים, הידועים כשם, כת המתיהדים"...

יפו. ערב שבועות תרס"ט.

בְּקוֹר חוֹלָה.

מאת

ב. שפיר.

כחצות הלילה. אפלה כבדה בחוץ ובתוך האפלה משוטטות עבים שחורות, מגלות לפעמים כה וכה כוכב קטן. שמנצנץ ומתעלם מיד מן העין.

רוח-סתיו יבשה וקרה מנשבת ומגביהה מעל הארץ עמודי-אבק, מפריחתם ומטלטלתם ממקום למקום ומכניסה לתוכם פסות נייר, קשין ושכבים. עמודי-האבק מתגלגלים וממהרים לרוץ ונעשים עבים וגבוהים יותר ויותר ומכסים את העיירה הנרדמה כמו בשלג דק. נחה שקטה העיירה ויושביה כאלו מתו כולם. בכל מקום הם, דממה נמורה, ורק אחד הכלבים שם חירץ לשוני בקיל בוכים.

ובאותה שעה חזר סניא הרופא מבקר חוליו לביתו והוא מרוגז וזעף. בתוך הלובן שבעיניו הגדולות והזעומות עלו וירידים דקים אדמדמים—סמן לרוח עכורה. חפז ומכנס לחדר משכבו, פתח אחד הארונות והתחיל מסתכל בצלוחיות וצנצנות שונות, קורא את הכתובות שעליהם, מתרעם ומקלל... ופתאום נענע ידו נענוע של החלטה. מוג יין מבקבוק גדול לתוך כוס ושתה איתה בבת-אחת. רגעים אחדים התהלך עוד בחדרו הנה והנה בריח פזורה, שתה עוד כוס אחת ושתים, ולבסוף פשט את בגדיו ושכב במטה עיף ומתאנח. ומיד בא מלאך-השנה והחליק בחבה על בשרו ולחש לו באזנו ברכת ליל טוב.

לאחר שעה שמע סניא קול דופק בחלון. אבל הוא עושה עצמו כאילו שומע—ידפקו להם. אינו רוצה כלל להפסיק בתחלתה את שנתו המתוקה, והוא משתקע בעצלות נעימה—ידפקו להם, לא יקים, שוכב הוא לו פרקדן במטתו הרכה. שתי ידיו משילכות על לבו, ונדמה לו שעל חזהו רובצת התולתי הגדולה, מלניה. הוא מגנפה ומבקש מעמה שתדר, מפני שמכבידה עליו את נשימתו, אבל סרבנית היא ולוחצת את חזהו... מתוך כרסו העבה נשמע רעש, קול רתיחה וחלחול מים נוזלים, הכל שם רותח ומתנפח, רועש ומתבעבע, כיון חדש בקנקן... חוטמו נוחר ושוורק ומתוך שפתיו העבות נדחפת ויוצאת פעם בפעם הברת „פח-פח“ כמי מתוך ארובה של מכונת-הקישור... ופתאום, אחרי רומיה ממושכה, נדמה שוב לסניא שדופקים בחלונו, והפעם גם

קוראים בקול בוכים:

—ר' סניא! ר' סניא!

אפילו בלילה אין נותנים לו מנוחה—מתרעם סניא בלבו—צריך לקום... אבל התולתו מלניה אינה נותנת לו לקום ולישב על המטה. כל-כך כבר עליו משאה... רדי!—משליך הוא אותה מעליו בכעס ונוקף ידו בצד המטה.

—לך לכל הרוחות!—קורא הוא בזעף ומיד שואל: „מי שם? ... אין קול

ואין עונה.

לא עברו דגעים מועטים וסניא שומע שוב מתוך תנומה קול דופק.

—מי שם?—הוא שואל.

—אני, אשתו של פני—עונה הקול—הלא בכיתי היית שעה קלה קודם-לכן.
—ומה רצונך? — הוא שואל, ואומר בלבו: כך דרכם של הקבצנים, באים
בלילה להרגיז שנתך ואינם משלמים בשכר מרחתך אלא זון. הדוקמור נמנון אינו
הולך בלילה בפחות מרובל שלם...

—לא הועיל סם-הרפואה שנתת, אלא הויק—בוכה אותו הקול מאחורי החלון—
מהר נא ובוא, ר' סניא!
—לכל הרוחות! "הויק" אימרת היא, — מתרעם סניא — בזון איני רוצה
לילך בלילה.

—חוס נא ורחם, ר' סניא, חצי רובל אתן לך, ובלבד שתמהר לילך...
—אם כך, הענין אחר... הולך אני תיכף ומיד.
וסניא הרופא התלבש, כשבקש לצאת קראה לו אשתו:
—סניא, אל תלך כך, לבוש את אדרת-השער שלך ונעל את הערדלים. וכי אין
אתה יודע עד כמה גדולה הסיפה בחוץ...
—כן את דוברת — משיב סניא — מתיך נמנום שכחתי שעכשיו זמן חורף.
השפחה הושימה לו את האדרת והערדלים. סניא התעטף יפה באדרתו
ויצא לחוץ.

כמה גדולה החשכה! השלג הלבן אף הוא אינו נראה... אין סניא מרגיש תחת
רגליו אלא כעין דבר רך. יורד עליו השלג מכל צד. הרוח מנשבת ומגלגלת ונושאת
את השלג. יפה עשה, שלבש את אדרתו, אינו מרגיש עתה כל-כך את הקרירות...
אבל היא היכן?

—ינמיל, היכן את?—קורא הוא.
—הנני, מהר נא ללכת—נשמע קול ינמיל. אבל היא אינה נראה לעיניו.
—והיכן את?
—הנני, בוא נא בוא!—והוא מרגיש שתופסת אותו בשרוליו.
—מה נורא הלילה בחוץ!—אומר סניא.
—לפיכך אתן לך רובל שלם בשביל טורח הדרך—משיבה ינמיל.
ע. ע.---מהרהר סניא והולך עמה בחפזו. אבל הבית איהו? הוא אינו יודע
כלל היכן הוא עתה ובאיזה רחוב הוא מהלך... שמא תועים שניהם בדרך? וכי קשה
לתעות עתה בחשכת-סופה זו?
—היכן אני, ינמיל?—שואל סניא.
—ברחוב הצוענים, עיד מעט ונגיע אל ביתי.
—כיצד קפץ ביתך ובא לרחוב הצוענים? ביתך הרי ברחוב בית-הכנסת הוא.
—וכי לא שמעת כלל? — משיבה ינמיל ואומרת—הרוח עקרה הלילה את
ביתי ושלטלתו לרחוב הצוענים.

—כיצד? הרי הייתי זה לא כבר בביתך ברחוב בית-הכנסת!
בוודאי נדמה לך כך בחלום הלילה. כאן היית ולא במקום אחר. הנה ביתי,
עומד הוא על פני הנהר: לך לאמ, הדרך חלקלק.
—מהיכן מהפכה זו הלילה!—תמה סניא, ומרגיש שהוא מהלך על פני קרח
חלקלק, השלג פורח על פני הקרח דרך שתי רגליו, מחויק הוא בינמיל כדי שלא
יתמוטט ויפול, אבל ינמיל מתחילה להחליק והוא עמה...
—הנה ביתי—אומרת ינמיל ופותחת את הדלת. היא נכנסת ופניה כלפי חוץ
ממשמשת בזהירות את כתלי הבית.

כשנכנס לתוך החדר האפל, עמד סניא תוהה ומשתומם על כל מה שנעשה
כאן... זו שקראה לו והוליכתו אינה כלל ינמיל, אלא איוו אשה זקנה, שאין הוא מכירה

כלל, עטופת סודר גדול ושחור על ראשה... וינטיל עומדת לה כמו שעמדה בתחלה, בשעת בקירו הראשון. על-נבי עריסת התינוק ובוכה. פניו יושב כבראשונה, עיף וממנם וממרס חלב בבקבוק, במצוה עליו מפי סניא, כדי להוציא מתוכו חמאה וליתן לו לתינוק חתיכות-חתיכות לבלוע.

וסניא מביט ומשתומם: היכן הוא? האין זה חלום?—נולדה מחשבה בלבו.

—הוי, ר' סניא, הצילה נא את נפש בני!—פונה אליו ינטיל בקול בוכים.

אין זה חלום, אותה, הקליפה? הזקנה רמתה אותו בכונה, כדי שימהר לילך... סניא הביט על הזקנה הבטה עקימה וזעומה והתחיל בידק את התינוק, מוציא בתוך כך מפיו דברי-חרפות, כדרכו לדבר לכל אדם בלשון אתה ולגדף. הוא כועס וחורק שני על שלא הוכנה עדיין החמאה ועל שלא עשו עד עכשיו לתינוק כל מה שצוה לעשות קודם... ומפני מה הרגיוזוהו עתה והבהילוהו ממשכבו לבוא לכאן, אם סם-המרפא שהכין בעצמו עדיין לא תם כולו...

ינטיל שופכת דמעות ומצמרקת ומתחננת: הוי, ר' סניא, רק הקדוש-ברוך-הוא ואתה שליחו יכולים להציל את בני.

וסניא רואה את התינוק שוכב בעינים עצומות ומוציא מגרונו פעם בפעם קול שריקה קורעת לב כבתחלה.

—כמדומני שהורע לתינוק מתוך סם-הרפואה, ר' סניא!—מעיר ממקומו פני, היושב כפוף ומתנמנם ופניו כפני מת.

—אל תתערב, ריקא, במה שאין אתה יודע... מוטב שתכין את החמאה! ואת, יחנא, כלום יודעת את להיות אם? ולהיניק בנים יודעת את? צפרדע ירוקה! לילד בנים צריכה את בשביל להרבות בכיות ולקרוא פעם בפעם למימחה! כסבורה את שאין הרופא בן-אדם ואין לו צורך במנוחה. הסירי מעליו את השמיכה. וכשהסירה ינטיל את השמיכה נודעוץ התינוק.

—שמעי—אמר סניא—לא התבוננת אם התינוק מזדעזע תמיד כשאת מגלתו?

—כמדומה שכן, אויה לי!—משיבה ינטיל.

—ובשאת מכסה אותו אחר-כך היטב בשמיכה חמה, לא התבוננת אם הוא מזיע?—

שואל סניא.

—כמדומה, אויה לי!... כך, פני?

—כביבר, אוי לי!—משיב פני.

—המתיני נא! לא נתת לבך, אם מרבה הוא לצעוק כך תמיד, או רק בשעה

שמרגיש כעין צביטה בבטנו?

—מהיכן ארע זאת? הרי שומע אתה, אוי, לצרותי!

—הלא אם את, יחנה-סוסי, וחיבת לדעת זאת...

—המתיני!—וסניא הניח את יד שמאלו השעירה על כרסו של התינוק והקיש עליה כמה פעמים באצבעות ימינו, אחר-כך הגיש את אונזו אל חזהו של התינוק, ובין כה וכה נתקלה עינו בפני האשה הזקנה, וגדמה לו שהבריקה עליו בשתי עיני-ואב= ועל שפתיה הצמוקות נראתה עקימה של חיך...

—יש כאן חלחול במעים—אמר באנחה ומתוך ליאות, כשהרים את ראשו—אין

זה אלא חלחול. ובתוך-כך רמו בראשו על הזקנה, כשואלו: מי היא זו?

—מי?—שאלו ינטיל ופניו משתוממים ונבהלים—את מי אתה רואה, ר' סניא?

—שאלה זו מה היא? אותה הזקנה!—רוצה סניא להראות באצבע על האשה

הזקנה, אבל היכן זו? חלפה ואינה! כאלו נבלעה באדמה או יצאה דרך ארובת-העשן בלא ברכת-פטורין. פחד נורא השתפך על פניו של סניא... ובו ברגע קראה פתאום ינטיל צעקה גדולה, פורשת כפיה: ר' סניא, ר' סניא! אוי לי מה היה לתינוק שלי... ראה נא ראה, אוי ואביו! הצילה נא!... ופניו אף הוא קירא וצועק: אוי ואביו!

הושיעה נא!... סניא רוצה למהר אל העריסה—ובמקומה של העריסה דלת... והדלת נפתחת ורוח גדולה וחזקה תופסתו בשולי אדרתו ונושאת אותו על פני הנהר. אבל אין קרח, אין כפור, הוא טס על פני המים, גם שלג לא נראה... הנה זה רחוב בית-הכנסת, והוא הולך באמצע הרחוב, לפניו מתהפך עמוד גדול של אבק, ומתוך עמוד-האבק מבריקות עליו פעם בפעם שתי עיני-זאב, שמכיר בהן, ונשמע משם קול שריקה של תינוק, אימה גדולה נופלת על סניא, אינו מעפפף אפילו עין... ולצעוק—איך יצעק אם פיו חתום וכל אבריו נאלמו... עיניו כמו יצאו מחוריהן, שערותיו סמרו ודמו קפא—וסוף דבר; יעשו בו מה שיעשו.

ופתאים עמד סניא שלא ברצינו, והיכן? אצל בית-הכנסת הגדול... ומיד שמע שלש דפיקות על הבימה: תך, תך, תך!

—ר' סניא,—נשמע קול בסמוך לו, אף שלא נראה שום אדם—ר' סניא! לבית-הכנסת אסור להכנס עם התולה, ורוק אותה מעליך ובוא, כבר קוראים לך. ובאמת שומע סניא שקוראים לו לעלות לתורה... אבל כיצד חזרה שוב, מלניה? שלו על חוזה מתחת לאדרתו? בודאי קפצה עמו יחד מן הבית—אומר הוא בלבו וזורקה מעליו, אבל כמה מויע הוא בתוך אדרתו... אפשר להצטנן עיד... אין ברירה, צריך להכנס לתוך בית-הכנסת, כיון שהם קוראים... יודע הוא היטב מי הם שמצויים בשעה זו בבית-הכנסת, אבל מה מועיל בידיעתו, הרי יודע הוא גם-כן מה יהא בסופו אם יסרב ולא יכנס לכרך את ברכת-התורה... הוא מאמץ לבי, מהרהר אם זוכר הוא את הברכה על-פה, כמרומה שאינו זוכר, ומה בכך, יוציא את המלים בעד השנים, כדרכו תמיד... והנה הוא נגש אל הדלת, הדלת נפתחה והוא נכנס לתוך הפרוזדור, כאן ראה כמה מ,אותן הבריות מעוטפים על ראשם מליתות ישנות וקרועות, עומדים ופניהם אל הכותל ומתנענעים.

—בודאי אלו מי שאברו עצמם לדעת—הרהר סניא בחרדה.

—הן, הן, אננו!—הפנו כולם את פניהם אל סניא והעמידו עליו את החורים השחורים, מה שהיו עינים וחוטמים, עם שנים מגולות לשחוק, סניא כמעט שנפל מת מתוך פחד כשראה אותם הפרצופים המשוניים, —אף-על-פי-כן עמד על מקומו ולא זע, כאלו נהפך לנציב מלח, ופתאום יצא אחד מתוך בית-הכנסת, החויק בסניא בשרוולו, כאותה הזקנה, והכניסו לתוך בית-הכנסת. כשהגיע סניא עד סף הדלת של בית-הכנסת וראה בעיניו את בני-החבורה מעוטפים קיטלין וטליתות, את פרצופיהם בעלי החורים והשנים המגולות, ואת האורה המשונה של הנרות—אורה, שאינה לא לבנה ולא אדומה, אלא של אלפי גוונים ביחד, —הרגיש כאלו מחמים התחילו מרקדות בעוקציהן על בשרו... ושם בצד הפתח הושמה אליו מתוך קופת, מתן-בסתר יד גרומה ארוכה.

—מימי לא הייתי נותן—רצה סניא לומר, אבל פיו לא נפתח, לשונו נאלמה מפחד, ובעל כרחו הוציא בידים רועדות מתוך כיסו ריבל שלם (מטבע פחות מזה לא היה בידו) והניח לתוך אותה היד, ותיכף התנועעה היד כמה פעמים, כמי שנפטר מחברו ואומר לו: 'לשלו'—ושקעה שוב לתוך אותה הקופה, בין כך נעשה לבו של סניא גם קצת במקומו, פחדו הגדול נתמעט; הוא התחיל מרגיש יותר קורבה אליהם, ובלוית מנהיגו עלה אל הבימה לספר-התורה, אחד שעמד מן הצד גלה את הספר ובאצבע גרומה ארוכה הראה בו על המקום שצריכין להתחיל משם... סניא התחיל ואמר את ברכת התורה בלחש, אבל מיד נשמעו מכל עבר קולות אטומים: מלים! מלים! יגביה את קולו! אין נשמע דבר...

—בקול רם, סניא!—אומר זה שעומד אצלו, ומנחך בשניו...

—בקול רם, ר' סניא!—אומר השני, ומריח מבק.

—בקול רם! מלים!—קוראין מעורת-נשים ומשרבבין לשונות של עשרים

אמה, שנחשים בעלי פיות פתחים תלויים עליהן.
רגלי סניא כושלות. הוא מרגיש שנדיו מתבקעים אחד-אחד כנימין מתוחים יותר מדאי. נשמתו כמעט שלא פרחה. ומי יודע עד היכן הגיע הדבר אלמלא נזדמנה אצלו, כאלו צמחה מארץ, איתה הזקנה, בידה האחת גזול לבן ובשניה—מאכלת. אבל פניה נשתנו עתה לגמרי, ומראָה כתמונה זו שראה סניא פעם אחת על הכותל בבית הדוקטור מבורז'בסקי עם כתיבת מתחתיה: „המות“.

והנה הקיש שוב אחד על כר-הבימה ושלטה דממה, כדממה זו שבין המתים בבית-הקברות. הזקנה הרימה למעלה את הגזול וקראה בקול משונה :

—שמעו נא, יקירי ואהובי! הנה זה הבאתי את הנשמה הרכה והטהורה של בן פני הסבל. הולכת הנשמה מכאן בדרך ישרה לנגן-הערן. בזכות נשמה טהורה זו יצאו עשרה מבם ממורקים ונקיים וימצאו להם מקום מנוחה בנגן-הערן, והרי אתם חייבים להכיר תודה על זכות זו לבן-אדם החי הזה!—והראתה באצבעה על סניא הרועד כולו.
—יחי ר' סניא, רופא מומחה של העיר!— הרעימו על פני בית-הכנסת אלפי קולות ונשמע קול דפיקות של ידיים גרומות, ממש כקולות הלמות-המן בשעת קריאת המגילה. אחר כך עוד שלש דפיקות—ושוב שקט ודממה.

—הסדר אצלם בבית-הכנסת טוב יותר מהסדרים אצלנו בעולם הזה—הרהר סניא. והנה השתרבב אחד מהעומדים על הבימה ונעשה גבוה מכולם ופתח פיו ואמר:
—עבשיו, רבותי, נשתה יחד כוס יי"ש עם ר' סניא על המוב והחסד שעשה לנו עתה וכמה פעמים עד עתה, ולכבוד הנשמות הרכות והטהורות שיוסיף עוד בחסדו הגדול לשלוח אלינו בימים הבאים, ובכן, רבותי, הכוס הראשונה מגיעה לך' סניא.
—יחי סניא!— נשמע שוב קול תרועה גדולה—וסניא רעד ושניו קהו.

ואתו הארוך פרש את מליתו, התיר את התכריכים הלבנים, הכניס את ידו הגרומה לתוך חוזה הגרום, כמו לתוך סל ריקן, והוציא משם בקבוק יי"ש. אבל לא בקבוק מבית-המרוח אלא אותו הבקבוק—סניא הכירו מיד—שהוא בעצמו מסך בו את השקוי בשביל התינוק של פיני הסבל... סניא הרגיש בפיו טעם חמיץ ומר. מי כמהו יודע מה טוב טעמו של יי"ש זה!... מוטב לו שימות מיד ומשקה זה לא יטעם— נמר בלבו.

—הבו כוס, כוס הבו! — קרא הארוך בינתים — תיכף ומיד! מפני שעוד מעט ויקרא התרנגול.

וכאן נגש אחד אל הארוך והסיר מעל עצמו חצי-זרוע והושיט לידו. הארוך מוג מתוך הבקבוק לתוך עצם חלולה זו, כמו לתוך כוס גבוהה, והושיטה לסניא. סניא מעקם את פניו ואינו רוצה ליטול.

—נו, בלא בושה, ר' סניא, אין מסרבין אצלנו—אומר הארוך, מריח בבקבוק ומעוה פניו ומעטש כחתול מריח טבק.

—ראו נא ראו! אינו רוצה לשתות. ישתה!—קוראים מכל עברים, ומעזרת-נשים קוראין: ראו נא, גברים! לילדינו נתן לשתות מזה ובעצמו אינו רוצה, אפילו למעום! וכי אינו שולח אלינו על-ידי ארם זה את הנשמות הרכות והטהורות?
ובאותה שעה התחיל פתאום הגזול מפרפר בידה של הזקנה.

—ראו נא ראו, הנשמה מפרפרת. ארם! ארם! ישתה בעצמו!

וסניא אינו רוצה. לא ולא!

—המתן!—קראה הזקנה—בעל-כרחו ישתה מידי תיכף—והיא התיצבה עם המאכלת נגד פניו של סניא, הציצה עליו בזעם אלפי עינים והושיטה לו את הכוס: שתה!
—לא!—מניע סניא ראשו וחורק שניו.

—שתה!!!—קראה הזקנה ומגיעה את המאכלת לצוארו—

והנה... קרא התרנגול וסניא הקיץ משנתו.

מעוט הדמות (*).

מאת

משה קליינמאן.

הרעיון הציוני נעשה שוב לתל שכל הפיות פונים אליו, לבית-מקדש, שכל תועה-דרך ואובד-עצות, כל מר נפש ונכא-רוח מן היהודים מבקשים בו את דבר ה'. רבים מאלה, שהיו מטפסים על ההרים ומעדרו רגליהם, או שפנו לבקש מפלט בדרכים רבות ונוכחו, שאין דרך אלא אחת, — כל אלה, ועמהם המינים מחלשי-הרעת, שלא עמדו בנסיון ונפתו אחרי האילים, שבים עתה, בגלוי או בסתר, ושולחים את לשונם הצמאה אל המעין החי של הרעיון הלאומי, אל הציוניות, בתקוה למצוא כאן מנוחה לנפש סוערת ונחומים ללב חולה ונואש. ואולם, לצערם של כל הבנים הנאמנים לעמם, שצפו ליום הזה ימים ושנים, אין הציוניות של עכשיו מסיגלת למלא את התעודה הרוממה של קבוצת-גליות רוחני. כי הציוניות גופה נתפורה בגלות ונתמעטה דמותה. אין להציוניות עתה לא לבד אותו הברק והיופי החיצוני, שהיה לה בימיה הראשונים, אלא חסרה היא גם את המאור הפנימי, שהיה מאיר לפנים את מחשבי-הלכ של הנודד הנצחי. גו החלום היפה, המרהיב, ונשארה רק ה, הסתדרות עם עניניה הקטנים; הלכה לעולמה האיריאה הציונית ומקומה ירש העסק הציוני...

בתור ריאקציה מוכרחת נגד נטיה מופרזת לזוכחים עיוניים בתורת הציוניות קמה בתוכנו נטיה קיצונית אחרת — נטיה ל, מעשיות יבשה בלבד, ל, ריאוליות יתרה, שהיא מאפילה על נשמת הרעיון ומכהה את זיוו. ודאי שהריאוליות סמן יפה היא לעסקנים ואנשי-מעשה; ושבח אני את העסקנים, שעזבו את הדמיונות האוטופיסטיים, העמידו את מעשיהם על בסיס המציאות והשתדלו לעשות מה שאפשר לעשות בגבולי היכולת הקיימת. ואולם רעיון לאומי גדול כרעיונו אי אפשר שיהיה נוון על-ידי עסקנות ומעשיות בלבד; הוא צריך גם — ואולי קודם-כל — למחשבה ורגש. ולא זו בלבד, אלא שאף העסקנות משיגה את תכליתה ונעשית כח-פורה בחיים אך אם היא מוארה באור המחשבה ומחוממת על-ידי אש-הרגש. הלא סוף סוף כל אותם המעשים וכל אותה ה, עבודה הריאלית אינם אלא לבושים, שבהם נתלבשה השאיפה הלאומית הגדולה, שהיא רק היא נשמת הרעיון הציוני. ואם נשמה זו לקויה היא מפני שנעשתה רק דבר טפל שבטפלים, הרי חסר העיקר מן הרעיון הגדול וכל הענין הציוני אינו אלא תבנית-עץ לבושה מבלל-יופי, אבל בלי רוח-חיים בקרבה...

ואל תאמר, שאין דבר מעכב בידי מי שיחיה מן הציוניים ומכל-האומה מלהתעמק במחשבה הציונית ומלהלהיב את הרגשות הלאומיים, האדם חברותי הוא במבעו ורק יחיד-י.

(*) אף-על-פי שהמאמר הנוכחי נוגע באותו הענין, שנגע בו המאמר „רעיון גוסס“ של מר ש. גורליק (עיין החוברת הקודמת, למעלה, עמ' 289—300), עם כל זה אנו מוצאים לנכון להדפיס גם אותו. כי כשעה שהמאמר הקודם הטעים רק את הלקוי שבצד הרעיונות אסתיטי של הציוניות עכשיו, מטעים המאמר הנוכחי את הלקוי שבצד הלאומיות חברותי שלה. והקונטרס התשיעי ראוי שישים את לבו לשני הלוקיים האלה כאחד (המערכת).

סגולה מוצאים ספוק-נפשם בבדידות וחושבים את מחשבותיהם ומרנישים את הרגשותיהם ביחידות. שאר בני-האדם רגילים לחשוב ולהרגיש בצבור. כשאתה בא בתור צבור מתפלל בדבקות נחה גם עליך רוח הרת ונפשך מתרוממת ומטהרת; כשאתה נמצא בתוך צבור מתלהב לאיזה רעיון אנושי גדול, גם אתה נמשך אחריו, אפילו אם לא היית מתחלה נוח להתלהב לרעיון זה. ההתפעלות המושפעת ממצב-הרוח של איוו קבוצה מחוללת לפעמים נפלאות: היא מעוררת אפילו את קרי-המוג ומכשרתם למעשה-נבונה ולקרבות. ראיות על זה נותנות לנו למכביר תולדותיהם של תנועות-עם גדולות ושל מהפכות צבוריות חשובות. —ואולם בקרב הציוניות של עכשיו אין אותו מצב-הרוחות, שיהא יכול לעשות רושם על אדם מן החוץ הבא בחברתנו. אין חברתנו זו מסיגלת עתה להשפיע על בני-אדם מן החוץ השפעה חידרת ומרוממת את הנפש. אין בקרב עצמנו שום התפעלות ואי-אפשר לנו, איפוא, לשפוך התפעלות גם על אחרים. כשנכנס עתה אדם חדש אל המחנה הציוני מה הוא שומע שם? —המוני פרטים ופרטי-פרטים של הצעות חדשות וגם ישנות, דברי-ריבות על מעשים, שנעשו כהונג או שלא-כהונג, וזכוחים על מקום המרכז ועל האנשים הראויים לעמוד בראשו וכיוצא בזה. כל אלו הם ענין, ענין רב, לבני-אדם שהוקינו בעבודה הציונית, לבני-אדם, שהם שקועים בעסקנות הציונית. אבל מה יתנו ומה יוסיפו לאלה, הבאים, לבקש את דבר ה"ז" מה אנו מכינים בשביל אותם אלפי הצעירים, שלעת-עתה אחת היא להם, איך ומי יעשה דבר פלוני או אלמוני ויותר חשוב בעיניהם למצוא פתרון לשאלה היותר קשה המנקרת במוחם —לשאלת קיומה האנושי של האומה הישראלית? —אנשים כאלה באים עתה אלינו למכביר; הם נראשו מתקוותיהם האחרות; בצר להם התחילו קוראים לאלהי-ישראל; בלב נשבר ונדכא הם באים אלינו, אל ההסתדרות הלאומית היחידה שנשארה לפליטה, ומבקשים במחננו רפואה למחלת-נפשם הלאומית. אבל מה אנו יכולים לתת להם? —הם מבקשים לחם ואנו (כלומר: ההסתדרות הציונית) מושיטים להם אבנים. הם באים לבקש את דרך-ההתחיה ואנו מציעים לפניהם לקנות שקל, לשלם מס-המפלגה, לנדב להקן-הקיימת הלאומית, לקנות מניה של האנגלובאנק, של חברת הכשרת הישוב ועוד ועוד. ואם כבר הריקנו את כיסו של האיש הישראלי הזה, כלום מלאנו על-ידי זה את נפשו? —ואם נציע לפנוי לבקר את אסיפותינו ואת ישיבותינו —מה ישמע שם? הלא רק דין-וחשבון וברור-דברים על אותו הכסף, שזה מעט קבלנו ממנו; האם בזה נשיב את נפשו הצמאה?

איני מולול בחשיבותם של כל המעשים והגבויות הנוכרים. אבל צריך, שגם עליהם תנוח רוחה של האידאה הלאומית ויושפע בהם שפע-האור של התקוה הלאומית. ואמנם, כך היה אצלנו בראשית תקופת הציוניות. ואולם עכשיו סרה רוח זו מעל הציוניות לגמרי. הציוניות נעשתה מוסד, עם כל תכונותיו המפוסיות של מוסד: הקפדנות הביורוקרצית, היותה, הנאותנות היופיתרית של הממונים והאמרכלים, גיבור העסקנים המעשיים על-פני בעלי המחשבה והרעיון והתנשאות כל נער-בור, שהצליח למכור סכום ידוע של שקלים ומניות, על אלה, שאמנם אינם עוסקים ב,עבודה מעשית" זו, אבל עוסקים הם בבנין הקולטורה הלאומית...

וסבת הדבר הזה היא —כמה שיראה הדבר הזה בהשקפה הראשונה מוזר ומתמיה: —חוסר הפרספקטיבה הלאומית. במלות אחרות: המנהיגים עצמם והמנצחים על העבודה הציונית כאילו שכחו את הסבה, שהניעתם לקבל עליהם עבודה קשה זו ולשאת את כל טרחה ומשאה,

כי לאדם מישראל, שהוא חושב מחשבות על עמו ועתידותיו, הדבר ברור, שאין הציוניות תכלית בפני עצמה, אלא אמצעי להשגת תכלית אחרת, יותר נעלה. אילו היתה מטרתנו רק השגת מקלט-בטוח בשביל היהודים הנרדפים מחמת שנאת העמים, אפשר שהיה כדאי לעמוד מעט על השאלה, אם אין דרכים אחרות מוכילות אף הן

אל מטרה זו ואם אולי אין איתן הדרכים האחרות יותר קצרות ויותר ריאליות מפתא אפשרות השגתה של מטרה זו על-ידיהן מדרכנו הציונית. לא לבד הארצית יכולה למעון, שדרכה היא יותר ריאליית ויותר מתאמת אל המטרה; אף ההתבוללות בכל גוניה והתגליתיה יכולה למעון מענה זו. אבל אנו אומרים: מטרתנו היא למצוא לא לבד מקלט בטוח בשביל העם היהודי, אלא גם—ואולי בעיקרו של דבר—מפלט להאומה הישראלית. אם נעמיק לחשוב, אפשר שנמצא, שלא התגברות השנאה והרדיפות היתה סבה לצמיחת הרעיון הציוני, אף-על-פי שבהשקפה הראשונה נראה, שכך הוא, אלא התעוררות כחות-היצירה שבאומה. התחרושותם של כחות-היצירה הלאומיים—זה היה חלומם ומשא-נפשם של טובי האומה. למן היום, שנפתחו שערי הגטו הרוחנית ראינו את עצמנו צפויים לכליה רוחנית. הקולטורה האנושית נתפתחה ונשתלמה ואנחנו נשארו בין הנחשלים. אנחנו, נושאי הקולטורה היותר עתיקה בין העמים הקיימים, אין אנו יכולים עוד להתחרות עם העמים החדשים הצעירים ומוכרחים אנו להכנע בפניהם ולהכיר את מרותם הרוחנית, ואולם, יחד עם ההתבטלות הרוחנית, פועלת בנו גם הכרת היתרון, שיש להעמים עלינו בבחינת הכח והעושר החמרי. וכך אנו הולכים ונעשים עבדים כפותים להם, בין בבחינה רוחנית ובין בבחינה גשמית. מי שלא היה יכול להשלים עם רעיון-מבזה כזה, צריך היה להעמיד לעצמו את השאלה המרגיזה: וכי באמת כבר חרלטנו להיות עם? וכי נשאנו המון תלאות ושמרנו על קיומנו במסירות-נפש מחרדת כזו, כדי שעכשיו, בתקופה היותר רוממה של האנושיות, נרד מעל הבמה בעלכון כל-כך גדול? ...

ובתור תשובה על שאלה זו נולד הרעיון הציוני, כלומר, השאיפה לתפוש את פתיל ההיסטוריה הלאומית במקום שנפסק ולהמשיך את הקיום הלאומי ואת היצירה הלאומית, מי שחושב את המחשבה עד תומה, בא לידי מסקנה, שבשביל לתקן את פגיונות הנשמה הלאומית שלנו צריך להסיר את הסכנה, שגרמו לפגיונות אלו. ואחרי מעט התבוננות נקל להוכיח, שאין כאן אלא סבה אחת, והיא—הגלות. מכאן: שנאה כבושה לגלות ושאיפה להשתחרר מעולה הקשה ומכבליה, התרופה הכללית לכל מכותינו היא, איפוא, השיבה אל המקור, אל הצור, שממנו חוצבנו, כדי למצוא שם בצרון לעמדתנו הלאומית. אבל כל מה שאפשר לעשות אפילו בגלות עצמה כדי להציל את שארית-הפליטה של לאומיותנו הרי הוא שייך מטבעו לחוג פעולותיו של הרעיון הציוני והוא צריך לתפוס מקום חשוב בתוך ההסתדרות הציונית, ופעמים שמעשה לאומי גרול בתוך הגולה עולה על מעשה פעוט בארץ-ישראל, מפני שהראשון מביא תועלת יותר מרובה ויותר בלתי-אמצעית לחוג המעמד הלאומי מן האחרון והוא מוליך, איפוא, יותר אף אל המטרה הארצישראלית עצמה.

ואולם המנהיגים הציוניים קבלו רק את ה,פורמולה' של פתרון שאלת-היהודים על-ידי התכוננות ישוב יהודי בארץ-ישראל, בלי שהתבוננו כראוי אל הרעיון העיקרי, שהוליד, פורמולה זו: אל בצרון הקיום הלאומי. הרבה ראיות על זה אפשר להביא כאן, אבל אנו נבחר את היותר חשובות ואת היותר נראות לכל:

בקונגרסים, בקונפירינציות ובאסיפות הציוניים מרצים הרצאות על המצב החמרי של בני-עמנו, ופעמים שמרבים לתאר בצבעים שחורים את הדלות והרחקות, ואולם מעולם לא אירע, שיבוא אדם מן הציוניים ויגולל לפנינו המונה מן החיים הרוחניים של יהודי-מקומו, מדלדולם הלאומי והתנוונותם המוסרית, מן הצער והיסורים, הממלאים את חייו של יתר הפליטה, שעוד עמד מעמו בו. הרצאה כזו היתה בודאי עושה רושם יותר גדול ויותר מעמיק מציור הדלות החומרית, שכבר הורגלנו אליו, והמסקנה ההגיונית של הרצאה כזו היתה גם-כן יותר מכרעת את הכף לטובת הציוניות ויותר מעמקת את ההכרה הלאומית. ואולם כבר הורגלו אצלנו, שאין דברים כאלה נכנסים לתוך גבולה של הציוניות הרשמית.

או משל אחר:

הכל זוכרים את התלונות המרובות על הקונגרס ומנהליו על שהיו דוחים את שאלות הקולטורה העברית לזמן בין-השמשות ועל שכשהיו באים לדון עליה בעל-כרחם היו פוטרם אותה בשהי' פה"י, בימים האחרונים נראה כאילו הוטב היחס מעט, בקונגרס האחרון, למשל, היו כבר ההרצאות על ענינים קולטוריים תופשות מקום חשוב וגם נשמעו הצעות, רוחניות חשובות מאד, והנה לא נדון עם ההנהגה על שלא השתדלה לגשם את ההצעות שהוצעו אז, שהרי גם במקצועות אחרים לא מלאה את התקוות שתלינו בה, אבל כדאי להראות על העובדה, שבשעת ההרצאות הנזכרות נופן היה אולם הקונגרס כמעט ריק וההחלטה על קבלת הלשון העברית להלשון הרשמית של הקונגרס נתקבלה במעמד תריסר צירים ומחצה, עד שנמצאו מערערים עליה גם מצד זה... ועתה בואו והגידו, אם היו הצירים מתיחסים בקלות-ראש כזו גם לאיוו שאלה אורגאניזציונית אפילו מן הבלתי-חשובות כל-כך? כמעט כבטחה אפשר לאמר, שאילו היתה עומדת אז על הפרק השאלה על מספר חבריו של הועד-הפועל-הגדול—מוסד, שאין לו עתה שום ערך וחשיבות בפועל ואינו אלא אמצעי למלא את תאוד-הכבוד של אחרים מאנ'ש—, אז בלי שום ספק היה האולם מלא מפה על פה וכל הצירים עד אחד היו מתענינים בתוצאות ה, הצבעה' עד מאד, כלום אין זה אות מוכיח, עד כמה נצמטצמה ה, נשמה' הציונית בגבולות ההסתדרות בלבד או, לכל היותר, גם בגבולות העסקנות המעשית, בעוד שעניני הלשון והספרות, החנוך והקולטורה—ענינים, שהם נוגעים עד נפשה של האימה והם היסוד היותר נאמן של הרעיון הציוני, —נשארו גם היום כמעט זרים לרוב העסקנים הציוניים?

ועוד ראייה אחת:

תנועה-העם של כל העמים המתעוררים לתחיה מראים לנו דוגמה יפה, איזה יחס צריך להיות בין התחיה הרוחנית ובין התקומה המדינית, בין העמים האחרים היו הכל מבינים, שאי-אפשר לעם להקרא חי אם אין לו ספרות חיה וקולטורה לאומית גדלה ומתפתחת, אמנם, אין המדיניים של איתן האומות עוסקים בטפוח הקולטורה הלאומית בדרך ישרה, שהרי אין מלאכתם בכך; אבל, בתור בעלי היכולת וההשפעה על העם ועל הגורמים החיצונים, הם מסייעים בכל יכלתם לטפוח זה, שהוא הולך ונעשה בידו אחרים, בידו אנשי החנוך והספרות, לא לכר שהם משתמשים בהשפעתם על תופשי רסן-הממשלה ליצור בשביל עובדי-הקולטורה מאומתם תנאים נאותים לעבודתם, אלא שאף בעצמם הם מסייעים בעבודה זו בכל האמצעים שבידיהם: הם מעוררים את העם לחבב את קניניו הרוחניים ונכונים הם תמיד להושיט יד-עזרה לאלה שמקדישים את כחותיהם לטפוח הקנינים האלה, המורה הפולני והסופר הפולני בפולין הרוסית והגרמנית, וכמו-כן המורה הרוטני והסופר הרוטני בגאליציה, פעמים שהם חביבים ומכובדים על עושי-הפוליטיקה שבמדינות אלו הרבה יותר מן הדיפוטאטים והמנהיגים המדיניים ולחביבותם ופופולאריותם של מורה וסיפר אלה מסייעים סיוע לא מעט אותם הדיפוטאטים והמנהיגים המדיניים עצמם, מפני שהם מכינים, שכל עבודתם המדינית אינה באה אלא כדי להקל את העבודה החנוכית של אלה ורק כל כמה שהעבודה המדינית מסייעת לאלה, יש לעבודה זו ערך לאומי.

לא כן הדבר אצלנו, ההסתדרות הציונית היא מדינית על-פי טבעה ואי-אפשר לדרוש, שתעסוק בטפוח הקולטורה הלאומית בדרך ישרה, מטעם זה הייתי מתנגד תמיד, ואני מתנגד גם היום, להעמדת שאלות-הקולטורה על סדר-היום של הקונגרסים, עניני הקולטורה צריכים להמסר על יד עובדיה המיוחדים ולא על יד מדיניים ואנשי-מעשה, ואולם ביחד עם זה רשאים אנו לדרוש מן המנהיגים המדיניים, הגדולים עם הקטנים, שיהא לבם עד לעניני התרבות הלאומית ושישתמשו בכח-השפעתם למכותה.

אנו רשאים לדרוש, שיבינו המדיניים שלנו שאם אין תרבות לאומית—שוא כל עבודתם והכל כל השתדלויותיהם; ולא עוד, אלא שאף לציון עצמה לא היה בעינינו שום ערך אילמלא תקותנו לתחית הרוח העברי. שציון קשורה בה בקשר אמיץ: יהודים, שיעזבו את כל קניני-הרוח שלהם, לא יסבלו לא מצרת-היהודים הגשמית ולא מצרת-היהודים הרוחנית ולא יהא להם שום צורך בציון.—אבל דוקא דבר זה אין. המדיינים שלנו מוכשרים להבין, סגנו השני של המזכיר השלישי באיוז אנודה ציונית, ש"הפיץ" מאה שקלים ואסף עשרים מארק מס-המפלגה, חשוב בעיניהם הרבה יותר מן הסופר העברי, שהקריב את כל כחותיו על מזבח הספרות הלאומית. לזה האחרון עוד יש איוז חשיבות, אם עוד בעטו לפרסומו של המנהיג אלמוני ואם נלחם בעטו את מלחמותיו של זה כנגד הצרים מן המפלגות האחרות, או גם כנגד המבקרים מן המפלגה הציונית עצמה. ואולם, אם לא מלא הסופר משלחת כזו, אין לו חשיבות כל שהיא; דעתו אינה נשמעת וכבודו כעפר לרוש. כך הוא היחס לסופר, והיחס למורה—גרוע הוא שבעתים, וכך מתיחסים המדיינים שלנו לא לבד ליחידים מכהני התרבות הלאומית אלא גם למסודות ואורגאניזציות. בשעת הקונגרס ההאגי היתה בהאג גם קנפירינציה של "עבריה", וכלום נסו המנהיגים לבקר את ישיבותיה, לכל הפחות, אף פעם אחת, כדי להראות על-ידי זה, שהם מוצאים ענין בדבר הלאומי הזה? וכמשך כל הזמן מאז ועד עתה—כלום השתמשה ההסתדרות הציונית, או השתמשו אפילו המנהיגים ביחידות בכח השפעתם על העם ועל מנהלי המוסדות הציונים להושיט יד-עזרה לאותה "עבריה" או לחברת "חובבי שפת-עבר", או לאגודת המורים העבריים? או כלום הראו סימן של אינטרס לכל אותה ההתעוררות הקולטורית-הלאומית, שנראו אותותיה בקרב הצבור היהודי ברוסיה אחרי שעבר השכרון הריבולוציוני?—וכגדולים כן הקמנים, גם בערים ובעיירות היו יועדים הציונים רק עדים-מחרישים לכל הופעה קולטורית-לאומית שצמחה לעיניהם, לכל היותר היו יחידים מן הציונים המקומיים משתתפים בעבודות כאלה או עוזרים על-ידי אחרים, שקמו לעבוד עבודה קולטורית; ההסתדרות בתור הסתדרות ציונית נשארו עומדת מן הצד, אף-על-פי שהשכל הפשוט מחייב, כי דוקא הן מחויבות לעמוד בשורה הראשונה של העובדים עבודה לאומית-רוחנית. קמו בזמן האחרון איוזי חברות, הומ"רי וחברות ספרותיות וכדומה; היו עתונים עבריים ואינם; צצו חברות להוצאת ספרים עבריים ונבלו; הופיעו ספרים חשובים ומצוינים, שמטרתם לחנך את הדור הצעיר על ספרותנו המקורית או להחזיר את חכמת-ישראל לאכסניא שלה—אל הלשון והספרות העבריות. אבל כלום מצאו החזיונות הללו אפילו הר בהסתדרות הציונית ובתוך אורגאניה? בשעה ששטפו גלי הריבולוציה הרוסית את מצורת ההסתדרות הציונית התעצבו המנהיגים אל לבם מאד וכמעט שהיו כנואשים, אבל אם חרבו בעת ההיא כמעט כל מצודות התרבות הלאומית, שעד היום לא שבה לאיתנה הראשון.—לא הורידו המנהיגים על זה אפילו דמעה אחת. אמנם, פעמים שהמרכז הציוני נענה לדרישות המוסדים הקולטוריים שבארץ-ישראל ונתן להם תמיכה חמרית קטנה. על-פי רוב מוכרח הוא לתת תמיכות כאלו על-פי החלטות הקונגרסים. אבל העיקר הוא, איך הוא נותן ואיך הוא מתיחס אל המוסדות הנתמכים על-ידו. מעולם לא שמענו, שיגש אל הערכתו של איוז מוסד קולטורי בארץ-ישראל מצד ערכו הלאומי ללידת ופועלותיו בשביל חזקת התרבות הלאומית, ולעומת זה, הוא מקדיש תשומת-לב מיוחדת להשאלה, מה דעתו של ה"מורחי" על מוסד פלוני או אלמוני... ומה היא סבתם של כל החזיונות המעציבים הללו, אם לא מה שאין הציוניות הרשמית יודעת לכונן את מעשיה לפי האידאה העיקרית, המונחת ביסוד הציוניות הלאומית—לפי הפרספקטיבה הלאומית?

ולדי מסקנה כזו נבוא גם מתוך בחינה אחרת. מלחמתה של כנסת-ישראל שבאויסמריה על הכרת זכויותיו הלאומיות של עם

ישראל, לכאורה, היתה צריכה להיות ענין לא ליהודי אויסטריה בלבד, אלא ליהודי העולם כולו. ואף-על-פי שאין מן הנימוס להתערב בעניני הפוליטיקה הפנימית של ארץ אחרת, היו יהודי כל העולם יכולים להראות באיזה אופן שהוא את חבתם למעשי אחיהם יושבי אויסטריה בנידון זה ולתמוך אותם במלחמתם הקשה, לכל הפחות, תמיכה מוסרית; והאיניציאטיבה הראשית לפעולה כזו היתה מחויבת לקבל עליה ההסתדרות הציונית, כי אפילו לדעתם של אלה החושבים, שעבודת-ההוה אינה ענין לציוניים בתור ציוניים והיא ענין רק לציוניים בתור יהודים, נכנסת מלחמת-מצוה זו של יהודי אויסטריה לתוך תחומה של הציוניות הן בתור מאניפסטציה של הרעיון הלאומי והן בתור מלחמה עם הבגידה הלאומית של המתבוללים. זכרו נא אך התיחסה פולין כולה, בכל מקומות מושבותיה, לא המלחמה הלאומית בפוזנא!*, אבל המרכזים הציוניים שלנו לא הראו שום סימני-חבה להופעה לאומית חשובה זו, ואין צורך לומר, שלא תמכוה שום תמיכה מוסרית וחמרית, היה אפילו נסיון להכריז עליה כעל אפיקורסות ציונית, כעל נמיה מן הדרך, אלא שנתייראו מפני דעת-הקהל הציונית בשתי ארצות מרובות-באוכלסין ציוניים, שאו היתה נוטה חסד לצד זה של העבודה הלאומית, ומה עלובה היתה ההנהגה הציונית בעיני בעלי-הדעת, כשהזכירה את ציוני-אויסטריה, בשעה ששבו משרה המלחמה הראשונה וזר-נצחון גדול על ראשם, על שמעטו לקבץ את—מס-המפלגה!

כיוצא בזה אנו רואים בנוגע עוד להופעה לאומית חשובה אחת, בנאליציה נתרחבה בשנים האחרונות. ההכרה הלאומית, ובין שאר החוויות של תחיה לאומית נתגלתה הכרה זו גם בהתרבות מספרם של לומדי-עברית, קטנים וגדולים, צימח ופירח שם בית-הספר העברי, שאולי מיועד הוא להיות בזמן מן הזמנים ליסודו של אותו בית-הספר העברי-הלאומי בגולה, שהוא כל-כך נצרך לנו כדי שלא תשתכחנה לשוננו ותורתנו לגמרי, והנה עד הימים האחרונים לא שמו אפילו המדיניים הציוניים המקימים את לבם לגורלו של בית-הספר הזה, ואת כל משא העבודה נשאו על שכמם המורים הלאומיים העניים לברם, אך בימים האחרונים נמצאו אנשים נלבבים אחדים מן האינטליגנציה הציונית שבנאליציה, שיסדו אגודה מיוחדת להכלית זו כתבנית ה"אם" הפולנית או המשיכית, ובלי משים עולה על דעתנו השואת יחוסם של מנהיגי האומה הפולנית והמשיכית ל"אם" זו אל יחוסם של מנהיגיו ל"אמו", אילו היתה בנו אך מעט הבנה נכונה ביסודותיו של הרעיון הציוני, היתה ההנהגה שלנו צריכה להכיר מיד את הפרספקטיבה הלאומית הנשקפת לנו מן המוסד הזה והיתה צריכה להקדיש לו תשומת-לב מיוחדת. כדאי היה להכריז על מוסד זה אלפי פעמים ולעורר את ציוני כל העולם לקום לעזרתו, שהרי סוף סוף עבודה לאומית ממין זה, אפילו אם היא נעשית בארץ אחת, יש לה ערך לאומי כללי, כי השפעת העבודה ממין זה עלולה להביא מרפא וישע לגוף הלאומי כולו.

כך צריך היה להיות; אבל היתה אחרת לגמרי, במרכזים הציוניים לא שמו למוסד זה לב כלל, הענין בזה היה מועט מן הענין ביסוד אגודת-שוקלים חדשה, באורגאנים הרשמיים שלנו הביאו ידיעה קצרה על המוסד החדש בחלק הכרוניקה—והסתפקו בזה, וה"אם" העברית יושבת ענומה וחלשה, בלי יכולת להגשים בפועל אפילו אחד מני אלף מחלומותיה היפים...

הבאתי בזה עובדות ומעשים מן הפנות השונות של חיינו הלאומיים, והסכום הכולל היוצא מהם מראה לנו ברור, שדיוקא בתוך ההסתדרות הציונית נתמעטה הדמות הלאומית שלנו, ולפיכך אין המבקש את דרך-התחיה מוצא בה ספוק לתשוקת נפשו. ההסתדרות הלאומית היחידה, שנשארה לנו ושהיא מדמה לאחוז בידיה את מפתחות הישועה הלאומית הכללית, את סוד הגאולה הלאומית המוחלטת, —ההסתדרות זו

(* ואולם להפולנים אין צורך בשנוי-המרכז (המערכת).

נמצאה פעימה ומונבלת לא לבד במעשיה, אלא גם בהשגותיה מן האידויאה הלאומית. אין היא מוכשרת אפילו להקיף ולכלול את כל אותן ההופעות הלאומיות, שהן צומחות בלעדיה ובלי ידיעתה; ואף בתוכה עצמה נתמעטה דמותה של האידויאה הלאומית עד למדרגה עולבת מאד, וכך אפשר להחליט, שההסתדרות הציונית אינה הבטוי המלא והשלם של הרעיון הלאומי; לכל היותר היא מבטאת רק חלק קטן ממנו ובאופן בלתי-שלם כלל. האידויאה הציונית מחבכת עולמות בורעותיה, ואולם ההסתדרות הציונית מרפרפת על-פני העולמות האלה ומומן לזמן היא שולחת אצבע למול האחד או השני מהם, בלי שתשיג אפילו את ההרמוניה השוררת ביניהם... האידויאה הציונית מלאה קסם-יופי וכחה גדול לשבות נפשות, ואולם ההסתדרות הציונית דוחה לעתים קרובות את בעלי הנפש היפה ע"י קטנות השגתה ופעיטות הבנתה בחזיונות חיינו...

ובכחינה זו בודאי ירדה הציוניות של עכשיו מעלות הרבה אחורנית לעומת חבת, ציון הקודמת, חובב-ציון—הציוני של אז—היה שם-נדרף לחובב-שפת-עבר, לעסקן לאומי, לתומך הספרות הלאומית, לראש וראשון לכל ענין לאומי, לדואג בעד תקנת-החנוך, לזורש חכמת-ישראל, ובכלל—שם-נדרף ליהודי מוצא-ענין בכל הדברים העומדים ברומו של עולם היהודים והיהדות, לנושא-דגלה של היהדות ובונה-עולמותיה. עכשיו יש לנו, בה"ש, ציוניים, שמלבד עניני-ההסתדרות המצימצמים אין להם בעצמם מן היהדות ואידויאליה העולמיים כלום. יש לנו אפילו כאלה, שהם מתנגדים לתחית הלשון העברית, לכל הפחות בארצות-הגלות!

לא יפלא, איפוא, שאין בכחה של ההסתדרות כזו למלא את הנפש הלאומית ולמשוך אליה את התועים בדרך החיים הלאומיים. ואם רוצים אנו, שתשוב הציוניות לתפוס אותו המקום בחיינו, שהיא יכולה וצריכה לתפוס, חייבים אנו לשוב ולחדש את בנין ההסתדרות מן המסד עד המפחות. אנו חייבים להעמיד בראש ההסתדרות, במרכזים ובכל מקום, שהעבודה הציונית מגעת, אנשים בעלי הכרה לאומית עמוקה, שישתדלו לנטיע הכרה זו גם בלבותיהם של המוני הציוניים המחונוכים על ידיהם. מצדדים שונים קוראים עתה את הציוניים לשוב—אל הציוניות; לי נראה, שראוי לנסח דרישה זו באופן יותר מבורר ויותר מתאים אל מצב הדברים: הציוניים צריכים לשוב—אל הלאומיות, אל ההכרה, שרק השאיפה לחזק ולבצר את קיום הלאום, לפנות דרך לכחות היצירה הלאומית שלנו, היא היסוד של כל מעשינו, וגם של—הציוניות עצמה!

מֵאַחֲרֵי הַהֲדָר.

מאת

ח. נ. ביאליק.

(סוף *)

ו.

נוי נסחב בכל יום, לחדר, מפני שברצון הטוב אינו הולך. אמו ציפא-לאה מענקת לו צידה לחדר מכל, מעדני מלכים, כגון קורקבנים, מעשה מרקחת וכדומה — והוא אינו רוצה. ציפא-לאה בוכיה, חנינא-ליפא מתיר את רצועת המכנסים — והוא: איני רוצה ואיני רוצה. מ, חדר אחד ברח, מן השני שוב ברח — מה לעשות ל, עכברוש שכמותו? בחור כהלכה — ועדין אינו יודע מה בין צלב לאלף! לבו הולך אחרי כלבים וסוסים ואחרי גנים ומקשאות, כל היום הוא זורע מאחורי הגדרות מיני גנים וניסע מיני פרדסים. הראיתם מימיכם? — עמדו ומסרוהו להמלמד ראובן-הירש, יהודי שתחלתו מתוק בצפיחית בדבש וסופו מר כחורת, שכור וקטלן, קרח שליש שפמו, מדבר מתוך הפיקה של הגרגרת בלשון, קא' ו, דא' וממעך את תלמידיו תחת בית-השחי עד כדי יציאת נשמה. הוא, ראובן-הירש — אמרו השכנים לחנינא-ליפא — ימצא לו תקנה, ימצא וימצא...'

מתחלה היה הכל נוהג כשורה. בכל יום, תיכף לחליצת תפלין, היה ראובן-הירש סיטר באצבע, כדרכו, על גבי הפיקה, ובקריצת עין שוחקת וערמומית שלוחה לצד השירה שבוית היה מרמו לתלמידיו על דא' — על הבקבוק... ולאחר שהיה משלשל לתוך גרונו אחת ושתיים ושלש את, הא' — את הכוס, התחיל ממעך בזה אחר זה את דא' — את תלמידיו... וממעך היה עד כדי דמעות, עד כדי אפיסות הכחות, עד כדי נלגול על גבי קרקע. לא עברו חמשה רגעים ואצל השלחן לא נותר אף תלמיד אחד. זה מוטל תחת השלחן, זה תחת הספסל, וזה תחת המטה, אחד נתגלגל לאחורי העביט של שופכין, ואחד לבוך שמתחת התנור...

— הא', המיעוץ — היה אומר ראובן-הירש, מעמץ בערמה את עינו השמאלית

הקמנה — יפה ל, דא' — לתורה...'

וכשהגיע לתורה, נסרחה, הא' — חכמתו של ראובן-הירש. בשום פנים לא אבה נח לקבל עליו עולה של דא' — של תורת ראובן-הירש. במשך שתי השנים שהוא, נח, לומד תורה מפיו ברח מן החדר והשיבוהו כעשר פעמים. ופעם אחת, כשבקש ראובן-הירש, אחרי מעוך מרובה, להפשיט את מכנסיו — עמד הקטן ובעט ברכו, בעיטה ממש, כף רגל בכרס — וברח. יום ולילו עמו לא שב הבעט לא לבית-אבא ולא ל, חדר. ראובן-הירש ותלמידיו פשמו לבקשו בכל הפרבר ומחבואיו, בתחום וחוץ לתחום, עד שהגיעו לכלבים וחזרו. ציפא-לאה כמעט שלא יצאה מדעתה. איומה כלביאה פרצה לתוך, חדרו של ראובן-הירש ומגרפה בידה, השכנים קפצו ויצאו מיד וחברו על

החלונות. היכן הוא השכור? — צעקה בקול מר, מנענעת במגרפה כלפי ראובן-הירש שישב בירמולקתו בראש תלמידיו ועיניו בלטו מפחד פתאים — היכן הוא רוצח בני? הניחו לי, בני ישראל, הניחו לי ואהרגנו! אין לי אלא להרגו!... התלמידים פרחו נשמתם, והרבי קפץ בבהלה ממקומו, — בע, מע — ואין בלשונו מלה, איבריו נשתתקו. המגרפה מרחפת כנגד עיניו, והוא עומד וחיל ודחיל, הולך ונרתע קמעא קמעא אחורנית, מבקש בעיניו מנוס ואינו מוצא.

פתאום נתגבר רבי כארי ובקפיצה אחת פרח לו דרך החלון לחוץ ונתחבא בבית הכסא. בקרנות מקום זה עשוי הרבי לאחוז בכל שעת סכנה גדולה, כגון בכניסת שוטר וכדומה. לתלמידים היתה אורה! כל פעם יצא מהם אחר לקבל פני רבם שיושב ומרתת בבית-מקלטו. כל אחד נתאזהר לראותו בכבודו, מותר לצאת? — שאל הרב בלחש את כל אחד מתלמידיו הנכנסים. — חלילה וחס! סכנה! ישכב הרבי, ישכב! — כל היום היתה ציפא-לאה מחזרת עם שליחיה בפרבר ובקשה את בנה. לערב נמפל אליה גם חנינא-ליפא. בקשו בנגות וקרפיות, פשפשו בבורות וחריצין. את כל כלבי הפרבר החרידו עליהם — ולבטלה.

כחצות הלילה האיר הקדוש-ברוך-הוא את עיניהם ומצאו את הבן-היחיד כשהוא מוטל וישן בסמטא מאחורי גדר ובידו תפוס, אוי ואבוי לאמא, קשוא גדול מכורסם למחצה! ...

אחר מעשה זה, כשחזרה ציפא-לאה עם בנה על כל המלמדים — לא רצו לקבלו. אי-אפשר, ציפא-לאה, באמצע הזמן, השגת-גבול מדאורייתא, בזמן הבא, אם ירצה השם, שאני! אחר סיכות הבעל, אם יחיינו השם יתברך... נתיראו המלמדים מפני מגרפתה! נח לא חשש הרבה, עסוק היה באותם הימים בגידול יונים ושעבד להם כל חושיו וזמנו. חברו מקרקא מפרבר הקצפים המציא לו יונים — והוא בונה להן שובך. עתיד מקרקא אף להמציא לו כלב, בפירוש הבטיח לו. וכבר נתן נח עינו בכך ורור אחד של סירפים...

מלבד יונים וכלבים יש אמנם בעולם עוד דבר אחד — מארינקא, אבל משנכנס נח לחדר הוריד את, הדבר הזה לתוך המרתף של הלב ונעל בפניו. יודע הוא שמארינקא יוצאת עכשיו לפרקים אל הקרפף השמם לרעות חזירה — ומשום שהוא יודע לפיכך אינו סר לשם, משוטט הוא כל היום במסבי השכינה ואל הקרפף לא יבוא, מתירא הוא ומתביש... מפני מה ומפני מי? — בעצמו אינו יודע, כל פעם שמוזמן לו לעביר על פני אותו קרפף — לבו נוקפו והוא מסתכל לצדדים, דומה, שמכל חור וסדק מציצה עליו עינו היחידית של מי שהיה חברו ועתה איבדו בנפשו, נטע'קא קאמבאלא, סני-נהור זה, תפח רוח אביו הגנב, אין לו מתחת למצחו עין פקחה אלא אחת — אבל עין זו צופיה לפני ולפנים ומעבר לשבע מחיצות, לעולם היא אורבת מאחורי הגב ואפילו חוט השדרה מרגיש בה. אפשר כבר יודע הלז מה שהוא בענין מארינקא והקרפף — וי, וי, אנה יבוא מפני הבושה...

והקרפף מושך את הלב ומושך, ובאחד מימי הבטלה לא יכול נח להתאפק עוד וגנב לשם בחשאי, תיכף לכניסה סתם את הפרצה באיזה נסר שהיה מוטל שם ופנה כה וכה מתוך יראה מתוקה, אין דבר. הקרפף — קרפף, כתמול שלשום, הקמשונים והחרולים הגדלים שם פרע ובערבוביא — גדלים להם כדרכם, מתמוגגים וניצצים בוהר צהרים. מתוך ים הצמחים בולט גב של חזיר גדול וצוחת בני-חזירים רכים עולה. הגדול מכרסם ונוחר, מכרסם ונוחר... האין אלו מחזיריה של מארינקא? הם! הרשאים נודעו ורששו, שפעת פרפרים לבנים ושחורים התחילו מרפרפים באויר, נח זקף אוניו, איזו בריה, נעלמת בתוך הרשאים, ממשמשת ורצה אליו, עמד נח והמתין. הוועזעים שבראשי הרשאים צפים וקרבים, צפים וקרבים, ופתאום קפץ ויצא כנגדו

שקורפין! הכלב כמעט שנשתגע משמחה. הוא התחיל מכרכר לפני נח קיסמיות, קפיצין קפיצין, מנתר ועולה כפקעת של גומי עד כנגד הפרצוף, מתכין לחביק ונשוק. ויך, דרך!—דוחהו נח מלפניו דחיה קלה של חבה ולבו מפרכם אף הוא, ומיד מפיסו. תופס שתי ראשי כפיו בידיו ומציץ לתוך עיניו; נו, כלב, להיכן? הכלב הבין, והתחיל רץ ועובר לפני נח בין הרשאים, רץ ומחזיר כל פעם ראשו לאחוריו עד שהגיע לאלון. תחת האלון, על גבי מצע של עשבים, שכבה וישנה מארינקא. כאן עמד הכלב, כאומר: הרי שלך לפניך. נח שדה עליה קצת והתבונן בה, מוטלת היא לה, העניה, יחידה בעצם יום בקרפף שמם, מכונסת בתוך העשבים, אנרופה הזעיר תחת ראשה ועיניה עצומות... כפף ונגע בה נגיעה כל שהיא: מארינקא, מאריניטשקא... מארינקא נודעוזה ופקחה את עיניה, נוי! — דמדמה מתוך חצי תנומה וידיה הדקות נמשכו מאליהן לצוארו, נח עצם את עיניו והפקיר את ראשו לעניבת ידיה השלובות. לבו גוע, לא הרגיש אלא כשהוא נמשך ונמשך לארץ...

ובעוד שעה—והרשאים הגבוהים של הקרפף השמם החביאי בתוכם שוב את שני השכנים הקטנים. אמת, הללו גבהו עתה בקומה משהיו לפני פרידה; עכשו לא יכלו עוד הרשאים הצפנים: שני הראשים, אחד שחרחר ואחד צהבהב, מבצבצים ויוצאים משם— אבל אין רע: מי משיגע ויכנס פתאום לבאן? בשעת הרחק, הרי שקורפין שוקד על משמרתו בצדם. נדנוד קל, רחש כל שהוא—ואזני נזקפת, ובשעת דחק גדול—הרי שיוחה עמוקה ואפלה, שפיה כרוג כסככים וחללה מציון, הרי בקעה קטנה שקרקעיתה זרועה כולה מיני לסתות וטלפים ומלתעות סוסים ובמדורונה רביצה המיד, מדי קיץ בקיצו, דלעת יתומה אחת, גדולה ונפוחה, שנדלה כאן, שנה שנה, דרך נם, מאליה. אין יודע מי קישרה לבאן בטבורה בימות החמה ולהיכן היא נעלמת בימות-הגשמים... והרי עוד אחוריו של תל קטן, מגודל שיחים וחרולים כולו, והרי נופו של האלון ושל האנס... אין לך מחבואים נאמנים מאלו. בא עתה לשם—וכל השכונה, וכל העולם כלו כאלו אינם — עשה מה שלבך חפץ.

ונח נעשה שוב אורח מצוי בקרפף השמם. הימים ימי סוף קיץ ובין המלמדים עדין לא נמצא לו, בעלך. פנאי יש לו אפוא די והותר, מורא חבריו אף הוא כבר פג מלבו, ובצהרים, לעת צאת מארינקא וחזירה אל הקרפף, בא אף נח לשם משוט ביער ובשרה והוא עיף ומשולח פנים. תיכף לכניסה מטיל הוא את עצמו בפשוט ידים ורגלים לתוך עומק הרשאים או לאחד משאר המחבואים, שוכב שם ומתיחר שעות שלמות עם מארינקא. מספרים הם זה לזה, כדרכם, כל מה שבלבם, הוא לה—בלשון עזה, לשון שמופה ורדופה, כשדמו רותח ועיניו דולקות, וכמי שאין לו פנאי וכחלהגיד אף אחת מני אלף, והיא לו—בשיחה מתונה ושלוה, וחשאיית-חשאיית, חורות מלה למלה ומגלה טמירין... עיניו שיחתם אף הם נשתנו קצת משהיו בימים ההם, לפני פרידה, במקום הכפר ואכרי הכפר, שהיה נח מסיח בהם לפנים בגענועים רבים, בא עתה פרכר-הקצפים ודרי בתי, ותחת סנוניות וסיחים—יונים וסוסים, סוסים גמורים, שנח בעצמו רוכב עליהם, כעוף הוא פורח, כעוף. אין רוכב מהיר כמיהו בכל הפרבר, ואפילו מקרקא, ובלא איכף, בלא איכף, חי ראשו. כשהוא עולה על הסוס וטם—פנו דרך— פיו!"

—ול, שקולא!—הפסיקתהו מארינקא בלחש—לא תלך עיד?

—לשקולא? אימתי? אם לא בחורף הבא, עכשיו אין המלמדים רוצים בו, חי ראשו, ויאכלום הכלבים! כסבורה אמא באמת, שיחזר עמה על פתחי המלמדים ויבקש רחמים—תקיעה גדולה! ובחצוצרות! בשום ממון שבעולם לא ילך! אף בלא-הכי הרי הוא כבר למשל ולשגינה כפי מי שהיו חבריו, ויד מי בדבר, כסבורה היא? יד ראובן-הירש, שכור מצורע זה אינו נותן לו חנינה, בשבת, כשהוא נח, בא עם אבא לבית

המדרש—מיד משסה בו ראובן הירש את תלמידיו, קורקבן בן פוטיאל—כך הם קוראים לו. יודעת היא את הסומא קאמבאלא? אינה יודעת—הרי זה נבל ומנוול שאין כמותו. כל פעם שהוא, הסומא, עובר עליו, על נח, בבית-המדרש, הוא מביא איתו לירי רתיחה, את מחו יפצע, חי ראשו, לכאורה הוא עובר עליך לתומו, כלו משוקע, כביכול, בסדור'ל—ובאמת, יהי רצון שתמק עינו הפקוחה! כל כונתו אינה אלא להקניט, כשיבא זה לידו במבוי—ינקר את עינו השניה, חי ראשו, בשבת הבאה הוא, נח, לא ילך עוד לבית-המדרש, בשום-פנים! לכאן יבא, אל הקרפף, לבקש קנים ולתלוש אנסים...

— בשבת ?

נח נבוכ קצת, לא, לא, הוא לא אמר כך אלא דרך משל, וכשתמצי לומר—ואם בשבת מה בכך? בלתישה יאמר לה—היא לא תגלה לאיש?—כשהוא בא לפרבר הקצפים, הוא עושה שם כל מלאכה בשבת, הוא ומקרא...

— ואבא שלך מה יאמר ?

— אבא? מה יעשה לו אבא? איני יודע כלום, הוא, נח, עושה כל מה שלבו חפץ. מחר, למשל, הרי הוא ומקרא מכינים עצמם למלחמה, ועל מי, כסבורה היא? על ראובן-הירש ותלמידיו, חי-ראשו, הם ידרו אל הנהר לרחוץ, והוא ומאקארקא ישובו במארב, ובו ברגע שיתפשטו הללו ערומים—הם יגיוו מן המארב וישסו בהם—חא, חא, את-הכלבים, את הכלבים, אוי, אוי, כמה תרבה המהומה! ואת, מארינימשקא—שאל פתאים נח—לא תבואי לפרבר? הדוד סירפים שואל לך תמיד, כשתגדלי, אומר הוא, ותהא יכולת, לעבוד, יקחך, הוא אומר, לביתו, חס הוא עליך, אומר הוא, הוקנה אומר הוא, תענה אותך עד מות, מארינימשקא, התאבי לעבור אל הדוד סירפים? מאריניקא החרושה.

— למה תחשי, מארינקא?—את תפטרי מן הדודה וממכותיה ואני אבוא אצלך בכל יום אל הפרבר, לא כך? אמרי את האמת, רוצה את, שאבוא אצלך אל הפרבר? — תגיע השעה ותראה—אומרת מארינקא, טופחת בחבה על פניו ועיניה מאירות...

— האח!—צוהל נח וקופץ ועולה על האלון, תופס אחד מענפיו בבלוריתו, מנערו וממטיר אלונים לחזוריה של מארינקא, החזירים ממהרים בחריקה ושריקה אל מקום היצר ונח מטפס ועולה עד לראש-ראשו של האלון, רואה הוא משם את כל הסביבה כאלו היא מונחת על פסת היר: מצד זה גגות השכונות, החצרות והסארים שבתוכן, הפלמיא של השוק, ומצד זה מקשאות ירוקים מסורגלים בגדרות ושדות צהובים שטוחים לכל מלא העין... והנה שם שם מרחוק גם הפרבר עם בתיו הקטנים והלבנים ועם נהר-הכסף שמשתלשל בצדו, והנה גם החורשה השחורה שמעבר לנהר...

בא נח לקרפף ולא מצא את מארינקא—היה מבקש ומוצא לו תיכף עבודה אחרת, קודם כל—האנס. אילן נמוך זה זקן מופלג הוא ובעל מומין הרבה: שרשיו חשופים וסדנו, המעוקם עקמומית משונה, מטופל בכמה מיני חטוטרות ויבלות, הענפים שלו דקים וכחוישים אבל צפופים ומפותלים והם מרובים מכפי כחו, דומה, שנסבכו זה בזה על מנת לחנק ולהחנק, עלעלה בהם רוח — מיד שלעליהם הזעירים משמיעים כסכים יבש, כצלצלים קטנים של פחים, ואף-על-פי כן, זקן קשה ויבש זה לא רצה בשום פנים למות, בדרך כל הארץ, מיתת עצמו; אחת בשמטה עדין הוא מאמץ כחו להוציא אף מיני פירות, כביכול, השנה, למשל, נתגבר העלוב והביא לאחר יאיש כמאתים אנסי, כל-גנדיי, באנסים הללו נתן נח את עיניו, ומראש חדש אלול ועד ראש-השנה, ימי הבכורים של אלו, כולם נפלו בידו, עד אחד. מעבר לאחת הגדרות הקרובות, מבית המדרש, היו מגיעים לכאן טרופי-תקיעות וצריחות של השופר, שנפל בפי נערים—ונח היה יושב לו לבדו באילן ותולש, אנסים, כל אחד מהם גדול גפול, קשה כאבן.

חצין וקהה כחומין. מלבד זה הם אף מלוחים במקצת—אבל לכך יש תקנה. נחמכמיר אותם בשחת שבעלית נג האורורה והם מינחים שם עד שמתעפשים, וכשמתעפשים הם מתבשלים ומתמתקים מאליהם...

ופעמים כשהוא בא אל הקרפף לפנות ערב והמקום ריק ומטיל אימה יתרה, ומארינקא איננה—הוא עולה ומחביא עצמו בתיך צמרתו העבותה והמבושמת של האוג ומבקש קנים בחשאי... פתאום הוא רואה כנגדו את החמה בשקיעתה ואת השמים בנחלי אש—ותמהון אלהים נופל עליו. שכוב הוא לו בדממה על גבי שוכה אחת, מדביק לחיו אל העלים הרחבים והמצוננים, מניח עליהם ראשם כישן ומכוון פניו המשולחים כנגד דמדומי החמה. בשעה זו נדמה לו שהוא גדל באותו אילן מכבר, מכבר, גדל כאחד העלים... וכשהוא עוצם עיניו ומבליע עצמו-כלו באילן—מידעומרת לפניו בהירה ומדויקה, לכל תגיה ופרטיה, תמונה אחת של ערבית בכפר מולדתו: הוא, הילד, תקוע וחבוי בתוך שיח של אגוזים אצל משוכת-חרק, שולי הרקיע כמדורות אש. כל העולם ארום ובוהר. חצר אבא מלאה אדמומית, באמצע החצר כעשר פרות מאדמות ולרגליהן המפושקות כורעית ברך, שקצות יחפות וחלוצות כתף וזרוע עם ספלים מוטים ביריהן, מדרי הפרות לתוך הספלים מתנתזין בקול ערב ופישר—תיו, תיו—קלנחים דקים ולבנים של חלב, הקצף הלבן שבספלים עולה ועולה, מתעוררת תאוה באצבע להיות נתקעת לשם—חם לה... ריח חלב בעולם... ופתאום מתגלה האם באמצע החצר, פניה כנגד האש, בידה אחת קיתון של חלב והשניה מאהילה על העינים, עומדת משולהבת כולה—ובת-קול יוצאת באדמומית העולם:

— נִח! נִח!!

ז.

הגיעו ימי גשמים וערפל, הימים שאחרי סוכות, הקרפף השמים—שמים שבעתים. הרגל מועדת שם בחלקלקות וטובעת בבוץ, מרפי הצמחים מוטרם כפוישים בטיט שמן והגבעולים החבוטים מתמתחים ושוככים זה על גבי זה כתולעים מתים. האגם נתערטל קלו ובדי ענפיו נראו בשחרוריתם ובעקמומיתם כערב-רב של דרקונים ועקרבים מעופפים, שקפצו להתנפל זה על זה, ותוך כדי קפיצה של עפיפה אחום עוית ונתאבנו. האלון הגבוה—ערין שזירי-עלים, כעין מסליות מלוכלכות, מתלבטים עליו, הבקעה הקטנה נתמלאה מים עכורים והדלעת היחידית נעלמה פתאום, כדרכה, מארינקא עלתה לגדולה: משתלחת היא יום יום פרופה בסודר אל השרה, לחפור משמורות לתפוחי האדמה, ונח—נח נפל ביד מלמד חדש.

מארינקא ירדה ונעלה שוב במרתף האפל של הלב—ולאורך ימים. המלמד החדש, שבירו נפל נח עכשיו, היה בטבעו מן המקילים, איש טוב ומיטיב, בעל מרה לבנה ומצונן, התלמידים היו מתעללים בו—אבל אין בכך כלום. כשאין אתרוג—אמר חנינא-ליפא—יוצאים בבולבוס.

עד פרשת 'ויחי'—נהג העולם כמנהגי, סדרה' הולכת וסדרה' באה, התלמידים מחליקים רוב היום על גבי הקרה ועושים שם מלחמות עם תלמידי ראובן-הירש—והרבי מקבל שכר למוד בצירוף דמי חנוכה ופורים משלם וישן בכל יום שינת-הצהרים לבטח, פעמים מתגנב נח אל החדר בשעה שהרבי ישן, ובמעמד כל התלמידים, הוא תולה למעלה ממפתו של רבי, כנגד פניו ממש, צדור קטן של שלג כרוך במסלית. הצדור מטפטף על פני רבי בהפסקות: טיף, ורבי, טיף, והרבי, מתוך תרדמה, סוטר כל פעם על לחי עצמו, כמבריה וכוך... התלמידים מתפתלים בחבלי שחוק ורבי מתעורר בבהלה: הו-הא, מי כאן, מה כאן... מלו את החומשים... בימי שחיטת אוזים ציפא-לאה שולחת

בשכר זה, לרבי' תיספת-חנם: מנה יפה של גלדי שומן. כך היה העולם נוהג עד פרשת 'ויחי'.

-וביום החמישי בערב, פרשה, ויחי', אצל הפסוק, ואני' — אירע האסון: תחת ואני'—און איך יעקב', כמו שהורה רבי לננן ולתרנם במשך חמשה ימים רצופים, נורקה פתאים מפי נח: ואני'—און איך ואני'. מעות גוי זו של חלול שם הקודש יעקב אבינו בשם הטומאה של איזה, ואני' מפרבר הקצפים העבירה על דעתו אפילו את המלמד המוב והמילקל, היתכן, היתכן? בקצור, הוא יצא מגדרו ובקש לתת לנח מכת לחי. הקדימו נח ונתן לו תחלה—וברח.

הוא ברח, אבל השם, ואני' רדף אחריו כל ימי סוף החורף ההוא ותחלת הקיץ שלאחרי. כל הנערים קראו לו מעתה, ואני'. נח התחיל אורב להם במבואות ומתנפל עליהם משם. כשירדו עם רבותיהם אל הנהר לרחיצה שסה בהם, הוא והבריו מן השקצים, את כלבי הפרבר וזרק בהם אבנים. הכל ראו שבלא מלחמה מכרעת אי-אפשר, ובאחת משבתות הקיץ פרצה המלחמה.

אל המגרש הירוק שבין השכונה לפרבר הקצפים—המקום המיוכן למלחמות—יצאו באותה שבת לפנות ערב משני צדדים שונים שני מחנות: נערי בני ישראל ובראשם נמע'קע נגב מצד זה והשקצים של הפרבר עם, ואני', זה נח, ומקראק בראשם מן הצד שכננר.

החמה נטתה לשקוע. המגרש הירוק עם ציציו הצהובים הפך אדום, באויר העולם, למעלה מן העיר, הודלק צלב הזהב. שני המחנות עמדו נכונים.

פתאום נודעוץ האויר, הפעמון הגדול שבעיר נתן קול: דום-דום-דום... — הורא! — באה תרועה גדולה משם, ממחנה האויב, ועמה ברד כבד של אבני אלגביש.

— חזק, חזק ונתחזק!—מתריע מכאן מחנה ישראל ומפריח אבני הצץ כלפי האויב. המלחמה היתה ארוכה וכבדה, שני הצדדים נלחמו בחמה שפוכה. אבנים עפו, שבמים שרקו, כלבים נבחו, חופמים וקדקדים שרתו דם. והפעמון כל אותה שעה בשלו: דום-דום-דום...

מחנה ישראל לא הניח את מקומו. הכל הרגישו את ערך השעה. רוב האבנים היו מכוניים, עפ'י הדבור מראש, כלפי נח. היאך! נער עברי וידו עם השקצים! היום יומת המשומד!

ושוב אבנים פורחות באויר ושוב תרועות, הורא! ו'חזק' עולות ביחד. הקטנים מלקטים וממציאים אבנים והגדולים משליכים, העינים בוערות, הפנים להבים והיד לא תיגע...

החמה כבר ישבה בראש האילנות והפעמון עדין בשלו: דום, דום, דום... המגרש היה לחרדת אלהים. כבדים, עמומים ושחורים התכדרו מתוך הפעמון הרחוק והנעלם נלמי הקולות ונפלו בזה אחר זה לתוך איזו תהום אפלה, ואולם אויר העולם עדין נהם סכיבותם נהם כבד ואדמדם, נהם מאיים וזר, שזוחל ובא לכאן גל אחרי גל, גל אחרי גל, מרטט בחלל העולם ומתפשט על פני שדות ירוקים ומגרשות מאדמים...

והידים, ידי יעקב, רפו. החמה שקעה בינתיים—והמשומד לא הומת. עם חשכת בין השמשות היה מחנה האויב הולך ורב. מארבע רוחות גברה נכחת כלבים ועומה שהולכת וקרבה, הולכת ומקפת מסביב. אל תוך נהם הפעמון הגדול נפלו פתאום ב'גלין-גלין' שלהם הצלצלים הקטנים. נערי בני ישראל לבשו חרדות וברחו מבוהלים לבית המדרש שבמבוי, למנחה ומעריב' ונח שב עם חברת השקצים לפרבר-הקצפים. כל הערב ההוא ישב בין השקצים כאבר בין החתנים וכאלו הוא היה המניצה. כמעט שלא בכה. אחר הברלה, בא חנינא-ליפא לשם בעגלתו, להשיב את נח אל ביתו. נח

הלך אחריו מיד, בלא סירוב, כל הדרך ישבו שניהם בעגלה מחרישים, כשבאו הביתה, הניח חנינא-ליפא את העגלה וסוסה כמו שהם בחצר ואת נח הכנים לאורזה ונעל את הדלת מבפנים, מה שעשה לו שם—יודעים רק כתלי האורזה ויתדות האופנים, שמוטלות שם באפלה. לאחר מעשה יצא משם חנינא-ליפא ופניו וידיו מלוכלכים בדם, וביציאתו נכשלו רגליו בנפת ציפא-לאה ששכבה לפני הסף והיא מתעלפת... ונח הובא לבית בידי שכנים כשהוא מרוסק איברים ומת למחצה...

ח.

כשני חדשים היה נח מוטל במטה, וכששב לאיתנו ויצא ביום קיץ אחד לחוץ—ראה את עצמו בודד מכל צד, חבריו הקודמים היו מתרחקים ממנו כמלא עין, המלמדים משכו את ידיהם ממנו לחלוטין, ומארינקא—אף היא אינה מצויה עוד בחצרה, יוצאת היא עתה, כאחת הפועלות, אל השדה וכשהיא שבה בערב—אין שעת-הכושר לבוא עמה בדברים. הרי, גדולי הוא, ויש עין רואה. ובימי בטלה ארוכים של אותו קיץ היה נח משוטט שוב בשדות ומגרשות, יורד לקרפיות ומקשאות, רוכב על סוסים, שוחה בנהר וזאפלין בחורשה. לערב היה בא והוא פרוץ-ראש ומשולב-פנים, ובידו מומרת ההורשה ומפירותיה: כמהין ופטריות, אגוזי בר, תפוחי ארץ ישראל, אגסי, כל נדרי, כל מיני גרגרים, ופעמים גם צפור משונה. את התפוחים והאגסים הוא מכמיר בתוך השחת של האורזה, כדי למתקם, וכבר יש לו שם מהם כמה קבים. כל הצימעים של ציפא-לאה מהם, ואת הצפרים הוא נותן בכלובים ותילה בשמי קורה. כל הבית מתמלא צפצופים ודביונים—ואין סנוס מהם, אפשר לצאת מן הדעת—קיבלת ציפא-לאה—בחור בר-מצוה ועוסק באפרוחים, חנינא-ליפא, מה אתה שותק, אבא אתה אם לא? מה יהא בסופו? עלה חנינא-ליפא בעגלתו לעיר והוריד משם בשביל נח מלמד מיוחד, אברך-משי, שירד משלחן חותנו זה עתה. בריה כחישה וצמקה, עור ועצמות, רואה את גרונת זו—אמר חנינא-ליפא בקול רם לציפא-לאה תיכף לכניסה והורה בשוט שבירו על האברך—הוא עולה לי בשבעים, קרבנות, חוץ ממוזינה, מקח יפה, מציאה כשרה, הא? אל תביטי אל מראהו. קטן ודק—ומדא תורה כשק, צריכים רק לאכסו במקצת ויהא לו כח גברא. היכן התכשים? ..

התכשיט ישב אותה שעה באורזה וטפל בכלב קטן, שנתן לו אתמול מקרקא במתנה, כלב יפה ומסולסל, דומה לטלה, כולו צמר לבן, תלתלים תלתלים, רק עיניו הועירות וראש חוטמו הקטן סנצנצים מתוך הלוזן כשלשה טפין שחורים של סגול. כשהכנים חנינא-ליפא את הסוס לאורזה ומצא את בנו בכך--בעם בעם גדול: ממור שכמותו--צעק--הביאו לו, רבי' והוא עוסק בכלבים, שבעים קרבנות, שבעים מכות בנזוף, אני משלם'.

הרבי החדש, לאחר שתהה על הקנקן שלפניו וראה מה מיבו, צמצם את כל כחו במקצוע מעשי אחד: באכילת סוונות. דרך אנב הורה את תלמידו פרק בהנחת-תפלין, ולתכלית זאת השתמש בתפלו של חנינא ליפא, שבשעור גדלן הן דומות לזוג גפנים, להבדיל, ורצועותיהן קשות ועבות כגלדי סנדל. יום יום היה האברך, חובש, בדבריו, את החסור, את נח, נותן עליו את, המוסרות' ומלמדו הלכה למעשה בעל-פה: הדק-הדק--יפה הדק... אמור, ברוך אתה... כרוך... ושוב כרוך... שלש, ארבע, חמש... הייא--עמוד! על האצבע: אחת, שתיים, שלש--די! של ראש...'

ציפא-לאה ראתה את פרי במנה מעוטר בתפלין--וכמעט שלא בכתה משפע תענוג, אשריה שוכתה לכך; היא נהנית והרבי רואה עולמו בחייו: עודנו מקפל טליתו, ריקת, עלינו עדין בין שני--ועל השלחן שלפניו צצים ועולים בזה אחר זה, כסדרם: בקבוק נאה של ייטש. צלוחית אדמדמת של משרת דוברבניות, קורקבן מהודר, ירך יפה של תרנגולת, הטובה

שבחררות, גלדי שומן מבוצלים ניתני ריח, גלוסקא חמה, לביבה מפרכסת בשמנוניתה...
טעים, רבי, טעים — מורותי ציפא-לאה — אכול ויערב לך... —. רואה אתה, בני —
פונה היא בתוך-כך כלפי נח — בקול הרבי צריכים לשמוע. ברי-מצוה אתה. בן שלש
עשרה, כמה צער, בני, כמה יסורים... — והיא מקנחת עיניה בסינר.

עברו כמה שבועות. האברך עשה באמונה את שלו: אכל מזונות בכל פה.
והמזונות אף הם עשו את שלהם. ובאחד מלילי תמוז החמים מנשוא — לא יכול האברך
להתאפק עוד ונסה דבר אל השפחה. הוא נכנס אצלה בחשאי, כמוכרן סאליו, ויצא
בקולי קולות: שתי מכות לחי, להבת-שלהבת, החרידו ממטותם את כל אנשי הבית.
התלמיד קפץ ממטתו בתוך שאר הקופצים ומצא את הרב כשהוא עומד בחלוקו ובתחתוניו
באמצע הבית והוא מטושטש. פאתו הימנית היתה מופשלת לו לאחורי האוזן ולחיו
המגולה התלהמה כאש...

עם הנץ החמה פרח לו האברך. ציפא-לאה חפזה אל כפות הכסף והמזלגות
שבשירה ומצאה אותם במלואם — ורעתה נחה. לא נצטערה אלא על שמחתה שערבה.
אוי ואבוי לאמא, הילד יכנס לבר מצוה בלא רבי'.

ונח נפטר מן הרביים פטורי-עולם. הנחת התפלן של הבן היחיד, ביום מלאות
לו שלש עשרה, נעשתה בבית-המדרש בהשגחת חנינא-ליפא לבדו ובסיוע שכנים טובים
מן העגלונים. אבא העלוב טרח הרבה בשעת מעשה: המלאכה נמצאת דקה מכפי
ידו — ושתי מפות ועה גדולות כפולין בצבצו ממצחו. בשום פנים לא אבה ה-של-ראש'
לשבת על הקרקפתא. העגלון הוקן ברילי קיים מצות, עווב תעווב' וחש לעזרה:
— מפרר! ה-של-ראש' בועט, מתנהו קצת ...

אחר התפלה נכנסו עגלונים ושאר שכנים לסעודת ברי-מצוה. הבית נתמלא רעש
מרוח, ציפא-לאה ושפחתה נושאות קערות. העגלונים משלשלים כוסות לגרונם, צווחים
לחיים! גורפים חוטמיהם בתרועה ומעבירים, טוחנותיהם בפרך. כפות ומזלגות מנקרים
בקערות, צלוחיות וצנצנות נושקות זו את זו נשיקות צלצלניות. העלוב חנינא-ליפא
עומד על הקרואים, משיב, לחיים, לחיים! לכל צד ומוזע כביבר. והוקן ברילי, שמשה
לכבוד היום את זוג מגפיו בעטרן, קם פתאום מבין המסובים, וכשהוא מבושם כהוגן
ועמום בלשונו, עומד ולא עומד על רגליו, הוא מתחיל מקשקש במולג, צורח וקורא בכל גרונו
את בעלת-הבית, שתחיה, את צי-צי-ציפא-לאה'ניו, שת-תבא אצלו. הוא, רררררררר,
הוא מחויב, לומר לה דבר ... ל-ל-לחיים!, הוא רוצה לומר לה ... ומאטי פונפי הופך
פתאום פרצופו החרומפי לחתן-הסעודה, מאנפף ושואל:

— קבנקש אַנקָה אַנקָה, בחור?

ה,בחור' נועץ בו שתי עינים דולקות ומתאדם.

— קבנקש אַנקָה — נחיה-חורמף וחובט על שכמו — אכן, ברי-חברה' אַנקָה ...

ולאחר הסעודה, כשחנינא-יהפא הי מוטל במטתו כקורה ונחור וציפא-לאה נמדרה
בפניו כלים — יצא נח להתרחץ קצת בחצר. מתקשה היה בבגדיו החדשים ולא מצא מקום
לעצמו. שלא מדעת הגיע לסמטא שבין הבית לגדר; כמדומה, שממעל לגדר נצנץ שם
רגע אחד ראשה הצהבהב של מארינקא, לבוגרתע בו מתוך הנאה מסותרת, ודאי עלתה
לראות, מה השמחה בביתנו, אבל היאך עלתה? בסולם?

נתאווה נח לטפס על הגדר ולראות בעיניו — אבל מיד נזכר ב,תפלן' וסר משם
בשרו הרגיש שוב בבגדיו החדשים, כל היום היו מצירים לו, ובלילה, כשנפטר סוף סוף
מהם, ונתגלה לעצמו לפני מטתו בלבניו החדשים הרגיש רוחה נעימה בכל בשרו.
כשעלה ושכב, קפצה ועלתה פתאום במחו השאלה החרומפית של מאטי פונפי, כלשונו
ובהברתו: בחור, מבנקש אתה?... מהר נח ונתעטף יפה יפה בשמיכה — אבל השאלה
המזוהמת מזדקרת גם לשם, אל תחת השמיכה. היא קבלה, פרצוף שעייר וחרומפי

שמגחך כנגדו בשנים צהובות: „בחור. מבנקש אנתה...“ ובעוד רגע והנה היא משתרבבת לפניו בדמות אברך בעל פיקה, שעומד ממושמש בחלוקו ותחתוניו באמצע הבית ... נח מפרפר משהוק כבוש, ומן המרתף הנעול בחצר שקיריפנשטשיכא שולחת לו כל פעם מארינקא ראשה וקוראת: קנקו! ..

ובאחד מן הימים השכים נח ויצא בלא תפלה למקום שיצא ולא שב אלא לסעודת היום. „תפליו“ החדשות עם ריח העממן הנורף מרצועותיהן נשארו ביום זה, וגם ימים רבים אחרי כן, מונחים בנרתיקם בלא תשמיש.

בשכונה יצא רנן. איש לא ראה דבר ואיש לא ידע דבר. אדרבה, הכל ידעו שלא היה דבר ולא יכול להיות—ואף-על-פי-כן היו הכל מרננים. הרנן הגיע גם לאוזני שני השכנים, אף על פי שאיש לא הגיד להם. שני השכנים ידעו אף הם שאין דבר, ואף-על-פי-כן...

על מריבת הרמים שבין שני השכנים ניספה חדשה: מריבה ארוכה ואכזרית שבין אב ובנו ושבין „דודה“ ואסופתה.

ז.

עברו עוד כארבע שנים.

ביתו של חנינא-ליפא כבר נתעקם קצת בכתפו אחת, אבל למעלה מן הגג הישן חבוש עתה לראשו גג חדש, החצר נתרחבה מאחוריה, ומגעת עכשיו מצדה אחד עד לגנה של שקוריפנשטשיכא, במקום ההוא, על מיצר הגן ממש, עומד עתה אף בנין חדש, כעין דיר לנגב בו עצים, ובדופן שמאחוריו, סמוך לארובה קטנה ורבועה, שיש בו מלמעלה, מתחכך גופו של אחד מאילני הערלית. הדיר נצטרף לאורוה הישנה ונעשה עמה כמין בנין אריך אחד, משוך עד הגן ודוחק את גדרו ... צבורי העצים בחצר נתרבו וגבהו אף הם וחנינא-ליפא, שגודקן קצת ואזנו אחת מטפספת וסתומה במיך, אינו מוצא בהם עוד את ידיו ואת רגליו. הדירה של שקוריפנשטשיכא שקעה עוד טפח באדמה ומחיצות החצר גבהו מאליהן... הגויה הזקינה אף היא, קימתה נכפפה וכחה תש. הכלב שקוריפן מפרול בשלשלת ולבו רע עליו, ונח ומארינקא, שגדלו בינתיים ויחמדו זה את זה בלבם, נעשו זהירים בארחתיהם יותר ויותר.

נח הריהו עתה כבן שמונה-עשרה, בחור כהלכה. בלוריתו המגודלת שחורה כזפת ומגבעתו, בגפה השחור והנציץ, משופעת עליו, דרך קווק ובן-חיל, לצד האוזן. פניו שחרחרים-שחומים ועיניו גחלי אש, כשל צועני, בפרבר הקצפים הוא אורח מצוי, וכשהוא שב משם על סוסו הרוותח ומתפרץ פתאום לשכונה—עוף! פנו דרך! את כל השכונה הוא עובר במיסה אחת כברק, וכל החבורות של העגלונים, העומדים ברגע זה באמצע הרחוב, משתפסות פתאום לחצאין מאליהן, בעלי-הבתים נסים בחרדה איש לשער חצרו ובת-צחוק קלילה מעקטת שפתותיהם: „התכשיט!“ ומן החלונות מציצים ברגע זה ראשי בתולות, בנותיהם של בעלי-הבתים, שמביטות בנשימה עצורה אחרי אבק רגליו של הסוס הפורח ורוכבו עד-העלמם...

וכשנה יוצא פעמים במגפיו הגבוהים והמגוהצים ובפידיוקי הקצר לעמוד על שער החצר—יציאתו עושה בשכונה רושם. פרחי העגלונים, העומדים סמוכים לשם ומסחים בחבורה, מנמכים קולם קצת, נערים ובתולות מצטרדים ועוברים עליו בחפזן. יש בסבמו ובכל מהותו איזה קרטוב, נדנוד כל שהוא, שמרעיד בסתר לבות נערים ובתולות, מושך ומטיל אימה כאחד. ויש שבתולה אחת, עוז-נפש, מעברת עצמה בכונה תחת שבטי עיניו הקודרות, רוצה היא להכוות בהם כויה מתיקה וחריפה רגע אחד.

אבל נח אינו משיגה בריבית שבשכונה. נח שותק ואין יודע מה כלבו, בין

הבריות אינו מתערב ועם הענלונים אינו מרבה שיחה, ופעם אחת נסתכן ענלון בחור ונסה לרמוז לו. ע-ע-ע על פרבר-הקציפם, כלומר, ע-ע-ע על השקצות—נהן בו נח את עיניו ונקרש דמו.

— מה אתה אומר, מצורע ?

— ע-ע-ע, איני אומר כלום, כלום איני אומר—נמנם ה, בחור', כשהוא הולך ונרתע לאחוריו עם השוט שהחת בית-השחי.

רוב הימים אין נח נראה בשכינה ואינו בא באנשים. בשבתות וימים טובים הוא הולך לבית-המדרש ועומד שם יחיד, מן הצד, במקומו הקבוע אצל חלון צפוני-מערבי. כל שעת-התפלה הוא עומד על רגליו, מביט בשתיקה לסדור'ל ואינו מנענע אפילו שפתיו, אל הפרוודור בשעת ההפסקות אינו יוצא. וכשחזור אביו מן התפלה לבית כבר הוא מוצאו שם...

בשאר הימים הולך נח למקום שהולך ועושה מה שעושה—ואין חנינא-ליפא בודק אחריי, רשותו של האב פקעה מעל הבן מאליה, ואין איש יודע אימתי. ציפא-לאה בלבר עדין עינה עליו מרחוק, סורגת את הפוזמק ונאנחת בחשאי...

ואולם נח אינו מרבה עכשיו בהליכה וביציאה. בחצרו של חנינא-ליפא, מאחורי הבית, יש סוואר אחד של קרשים גבוה מחבריו, שרואים מעליו כל מה שבחצר הערלית—ובראשו מוטל נח רוב שעות היום. אין יודע למה הוא מוטל שם, אלא נח בלבר. מראש מצפה זה עיניו מדברות עם עיני מארינקא.

עם הנץ החמה, משיזהיבו בראש הגג של הגייה פני השמשוניות וזריהן—מארינקא עוזבת את מלונתה בנן ומתגלה בחצרה. יוצאת היא בשעה זו עם כליה וחבילתה הקמנה ללכת השרה, ובאותה שעה כבר עומד לו נח, זקיף כתורן, בראש הסוואר ומקבל במאיר-עינים פני חמה ומארינקא כאחד. היא מלמטה, בריאה וחכלילית, שוחקת לו ומתאדמת, והוא ממרום, שחרחרור ולבן-שנים, מנחך לה אף הוא, מנענע לה בבלוריתו, צפרא-טבא' ומשלחה ב'נינו עד צאתה.

ותיכף ליציאתה—נח משתטח בראש הסיאר וקובע עיניו בחצר שנתרוקנה. יודע הוא שלא תשוב מארינקא עד הערב, ואף-על-פי כן הוא שוכב ומסתכל. בחצר חנינא-ליפא כבר ממשמש ובא המונו של 'בקר; השפחה חולבת את הפרה ומוציא-אתה לעדר. הזקן מושך את הסוס בבלוריתו מן האיריה אל הבאר ומדבר אליו מתיך זקנו נווית, כדרכו. ציפא-לאה מהלקטת לתרגנולים וקוראת, 'ציף-ציף'—ונח עדיין אינו זו ממקומו. כשהוא מתעורר לרדת—החמה כבר עומדת ברום הרקיע, ובחצר, משוקעות בין הסארים, עומדות, פרוקית וטעונית למחצה, שתיים-שלש ענלות של קרשים.

ובשעות השרב של צהרים, כשמקצת מתריסי הכתים מוגפים, הקרשים נסדקים מחום ומוציאים נץ, סנונית באויר רודפת אחרי בת-זוג ומדביקתה, והעולם כולו שבע ועיף לחמדה,—בשעות אלו היה יוצא נח אחרי סעודת היום לחצר ותועה בין הצבורים הגבוהים של העצים כשכור. המח מעוטף ערפל, הנוף הולך וגטען ואין העור מחזיק את הבשר. מבקש הוא מקום לעצמו ואינו מוצא. כל פעם הוא נכנס למחבואה אחרת. פעם הוא מתעלם בסממא, משתטח שם על הקרקע ושוכב בצל, ופעם הוא עובר לאחורי צביר של קורות. בסוף הוא נצלה שוב בחמה על גבי הסוואר הגבוה, מתוח על כרסו רבוץ הוא שם שעה, שעתים, ראשו זקיף בין שתי ידי ועיניו בחצר השכונה, רואה הוא עתה כל מה שבתוכה. הנה מיטלת שם על צדה החבית הגדולה ושתי פסות רגלים, מלוכלכות ונקשות, מבצבצות מתיכה. הרגלים—רגלי שקוריפינשטשיכא, שנשארת עכשיו במקום מארינקא לשמור את החצר, והיא ישנה שעה זו בחבית שינת הצהרים, והנה האצטבא שנתימתה, והרי גם שקוריפין, שוכב לו זה בחשאי, מקופל אצל המלונה, צד זבובים בפיו ומנמנם. פעמים היא פיקח קמעא עין אחת ומציץ כלפי נח מן הצד, דרך

סרק עפעפיו. מתרעם אתה עלי, כלב? על מה ולמה?
ופעמים שהיה נח מתחמק ונעלם פתאום מן החצר. ציפא-לאה, בשהרגישה ברבר, היתה יוצאת מתוך דאגה כמוסה לבקשו. לבסוף היתה מוצאת אותו תחת כפת הגג של האוריה החדשה. יחירי היה מיטל שם בעלטה, שוכב משוקע בתוך השחת ומציץ דרך הארובה הקטנה לנן שקריפינשטשיכא או לקרפף השמם.

מה לו שם בעלית הגנז?—דאגה ציפא-לאה וחשדות סתומים עלו בלבה. והיא החליטה שלא להסיח מסנו עינה. נתברר לה, ש,הילד' טעון שמירה מעולה, דוקא בשעה שמארינקא מתגלית כהצרה או כגנה. זו הרי כבר גרלה והיתה לבחורה נאה ובריא... בין השמשות, כשהיא שבה מן השדה, וכלי זינה, מכוש או חרמש, על כתפה, מיד נח צץ ומתגלה אצל הגדר, בפנת הגג או בשאר מקומות נעלמים, שהוא יכול משם לבוא עמה שעה קלה בדברים. נתנה ציפא-לאה לכה על הדבר, וכשישבה פעם אחת בצהרים על המפתן וסרגה פוזמק אטרה פתאום לבעלה היושב בצדה:

—יורע אתה, חנינא-ליפא, כמדומה שצריכים להשיאו אשה...

—את מי?

—את, הילד', את נח...

—מזל-טוב! אין לך פנאי, יהודית?

—לך הרי יש לעולם פנאי...

וציפא-לאה החליפה את הצנורא מיד ליר ונתאנחה... ובאותה שעה היה נח מוטל לכרו בעלטה, בתוך השחת תחת כפת הגג של הדיר, פירס כויתים משוירי חלת-שבת וזורקם דרך הארובה הקטנה לתוך הגג. שם בתוך השיחים מלמטה, עמד יחירי הכלב שקריפין, ראשו ועיניו למעלה, כלפי הארובה, ופיו הפתוח קילט את הפרוסות מן האויר. הגג שתק בדמי צהרים, האילן הסמוך לדופן הדיר נשען בקצה ניפו על שפולי הגג ולא נע ולא זע. מתחת לתקרה, מלמטה, נשמעו בלי הפסק בעיטות עמומות של טלפים בצירוף גריסת שנים והצלפות זנב: הסוס עומד שם על אבוסו, כוסס בחשכה שיש ונלחם בזנבו עם הזנבים, דרך חורים מפילשים, ארוכות קטנות לפסות רקיע, נכנסות ויוצאות כל פעם בדיצה ובצייצה סנוניות פרחניות, טסות רגע בחלל האפלולי והריקן של הדיר: צויץ, צויץ, ושוב צויץ—ופורחות להן מיד. בתוך השחת ועל המעזיבה, ובין שחיפי העצים, מפוזרים פה ושם, כדינרים, כתמי זוהר עגולים ומתמתחות רצועות דקות של זהב. באחת הפנות רועדת רשת דקה של עכביש... ומבחוץ, ממרחקי שדות ומקשאות, דרך גנות וקרפיות, נמלטים ומניעים לכאן, ארוכים וקצרים, עזים ומדוכרכים, רחוקים וקרובים, פלימי קולות של נגינות שאין להן סוף, קטעי יבבות של שירות הפועלות בשדה... פלימים אלו, כשהם נופלים לכאן, אל אפלולית העליה, דרך הארובה הקטנה—הם נעשים גנובים-מתוקים כל כך, ונכנסים כל כך אל חביון הלב. בכל אחד מאבריו מרגיש נח, שבשעה זו, כשהוא רבוי לו כך, כרוך בתוך השחת המאובקה והריחנית ומעומף עלטה נונה וזהרורית,—בשעה חשאית זו הולך ומתבשל בתוכו איזו דבר, כאיתם פירות-הבר, שהיה נוהג להצניעם כאן וכשופים הללו, שמתפקעים עתה באילנותיהם מרוב עסיס... הלב תופח ועולה כעסה בערבה, הגוף נטען ומתמלא מתיכו והדם צועק מן הבשר... ופתאום רוטט הלב ונל מתוק יעברנו... באויר, בין פלימי הקולות, נצנצה כמדומה רגע אחד הברה חטופה, צליל עז וקצר, של נגינת מארינקא. נצנצה וכבתה מיד. נח נצמד אל פי הארובה והכלב הפך ראשו—ונקשה במקומו. שניהם הרגישו בקולה כאחד ושניהם מיהלים בדממה וכלב רועד ומתאפק להשנותו...

ויש שניפו של נח מוטל כאן בעליה, ונשמתי יוצאת דרך הארובה הקטנה ופורחת לה עם הסנוניות לשם, אל השדות והמקשאות. במקום שמארינקא עומדת שם

עתה עם חברים וחברות בתוך קמות גבוהות וירקות מגודלים או יושבת בדר עם שקורפין אצל צריף ושומרת כל היום את יבול האדמה... הנה הוא מוטל שם, למשל, רואה ולא נראה, מאחורי אחת הנדרות ומציץ בחשאי כמה שנעשה מבפנים, אוכל הוא בעיניו כל טפח מגולה של בשרה. כך ישכב לו שם כל היום, ולעת ערב, כשתשוב מארינקא לביתה, יגיה מן המארב ויתגלה אליה באחת הסמטות פתאום... או אינו אפשר ילך אחריה ויתחבא בגן, וכשתבוא בלילה אל הצריף יבוא גם הוא לשם...

וכשתוקף עליו דמו עד לבלי הכיל, קופץ נח דרך הגדר שבירכתי החצר—ורגליו עומדות מיד מחוץ לשכונה היהודית. הולך הוא בצדה של מחיצת קנים רעועה ופצומה וצלה משתרג עליו ומתכרך סביבו רצועות רצועות, עוטפו עטיפה חמימה וקרירה של שחור ולבן בכת אחת, מעין טלית, קיץ, קיץ. הבתים הצפופים כלו, הגנים והמקשאות נתנו ריחם, והנה הציץ עליו דרך פרצת הגדר הקרפף השמש, הוא רומז לו כבריה חיה, כביכול. חייכם, שהוא רואה משם רמיות עינים ממש, פתאום--וצנה ערבה ומבושמת טופחת על פניו, מובלע הוא כולו בצלו הכבד של האוג, העומד שם בצמרתו הענפה והעבותה מבחוץ, סמוך לפרצה, ובאותו רגע והנה כמטר והב נתך על ראשו, אלו הם צפופי צפרים וגרגרי אור שנשתפכו ברבבותיהם מתוך צמרת האוג, הצפרים בעצמן אינן נראות--אבל מתוך המון צפופיהן אתה אומר ששים רבוא פיפיות הן, כאלו האוג כלו מצלצל בעלי-זכוכית... ומעשי כשפים: כיון שהוא מגיע לכאן שוב אינו יכול לזוז ממקומו, כמין שטף של מתיקות תוקפהו, עיניו נקרמיות מאליהן ואבריו מתרשלים, האדמה מושבתו אל חיקה בירים ממש, מבקש היא בית סתרים להתיוחד עמה והוא נכנס לקרפף השמש, יש לו בתיכו מחבואה, בור עגול כמין מכתש, שהוא מוצנע באפלה ומסוכך דשאים ושיחים, האור זולף ומטפטף לשם דרך הסכך טפין טפין והצמחים השוטים שבתוכו מאפילים על גבי עצמם בטרפיהם הנסים והרחבים ועושים שם מה שעושים... מפיל הוא את עצמו בפשוט ידים ורגלים לתוך חללו המצוין והאפל של בור זה, הדשאים סתר לו והוא שוכב ופניו למטה, כובש לחייו יפה יפה באדמה ונועץ צפרניו בעפרה התחוח והרמוב, נשמתו חוזרת באיתה שעה לשרשה והריהו כאחד מגידולי קרקע, צמח את צמחי אדמה... בכל אחת משערות ראשו הוא גומע את ריחה של האדמה וכל דמי נעוריו מן האדמה יועקו: מארינקא!

ומארינקא הולכת וגדלה, הולכת וכובשת את כל הרהוריו, עכשיו כבר נתונה לה חירות לצאת ולבוא כרצונה, אבל דוקא עכשיו אין המול מזמן את שניהם למקום-סתר אחד, אל הקרפף אינה יוצאת עוד. הדודה הרגישה בפרץ וסתמה אותו, ובגלוי מארינקא משתממת מפניו, בבוקר עיניה שוחקות כנגדו ומבטיחות, ולערב, כשהיא שבה מן השרה, היא והבטחתה נבלעות בצריף שבגן, מקום שמארינקא ישנה שם לילה, לילה, ידוע לו, שהיא יוצאת לפרקים גם לפרברי-הקצפים, אבל לפניו לא נודמנה שם, אפשר באמת יצא ויארוב לה באחד המבואות?

י.

ובאחד מערבי שבתות, עם חשכה, שכב נח חבוי בתוך סרבים וסלונים מנמנים תחת הנדרות מחוץ לשכונה וכה, יודע הוא, שבשעה זו חוזרת מארינקא דרך כאן מעבודת היום, המקום מקום סתר: משוכות וגדרות מכל צד ובשעה זו אין שם רגל מצויה, סמוך לכאן הפשפש של גן שקוריפנישטיכא, לבו של נח דפק בחזקה, מסביב דממה גדולה, דממת ליל-שבת שמחוץ לשכונה, בצבצו בזה אחר זה כוכבים, לבנה גדולה, סגלגלה, חלוקה לשנים על-

ידי כלונס שכנגד, עלתה מעבר למשוכה אחת, ומעבר לאחת הגדרות שמאחוריו, מבית-המדרש, נתגלגלה ובאה לכאן רננת מקבלי שבת ונשתפכה בעצב ממיר וחשאי על הנעצוצים... הרי שאין קהל, והרי קול חזן...

עצב חרישי ויראה נעלמה התגנבו אל לב נח. שם, מעבר לגדר, כארבעים או כחמשים פסיעות מכאן, בבית הגדול ורב-החלונות, המלא אורה והמון מתפללים, עומד עתה אבא בקפוטא וכובע של שבת וצועק בקול, ארבעים שנה אקום בדור!... והוא, פושע ישראל, מוטל בשעה זו מאחורי איזו גדר ואורב, לשקצה.

הלבנה הגביהה את עצמה בינתיים ונתקעה בין איזה אילן ובין ארובת עשן של איזו דירה מלבנת מאחת הקרפיפות. בין הרשאים, מקרוב, הלבנה רצוצת שביל, נמשכת לגן, ונסר איזה צרצר. נשמעו בתוך-כך פסיעות רכות, השאיות, נח מגביה ראשו קצת ומכין את עצמו.

לאור הלבנה המלאה נגלתה מארינקא והמכוש על כתפה. וברגע שהגיעה אל המארב ונבלעה בצל, קפץ נח אחת—וצבת של ידים לפתה מתניה.

— נוי!—נבעתה מארינקא והמכוש נשמט מידה—מה אתה עושה? הנח... נח לא הרפה. דעתו נטרפה. הוא אמץ אותה אל לבו, הגביהה באויר, לחש באזנה, גפף ונשק, מגמגם מתוך כך מיני דבורים טרופים: אוהבת את, מארינימסקי? אמרי, אוהבת את? אוהבת? למה תחשי? אוהבת את?

מארינקא התלבטה בתיך הצבת, דוחה ומקרבת כאחת, נצמדת אל נח יותר ויותר. לחישה נעשתה לבסיף חלשה, רכה, מלאה צער ותחנה:

—הנח, נוי, עתה הנח... אין צורך...

—ואימתי, מארינימסקי, ואימתי? הלילה? בנך?

—לאו, לאו—לוחשת מארינקא וכל עצמותיה אימרות: הן...—ופתאום נתעוררה וקראה בחלחלה: הנח! אוי, אוי, שומע אתה? הולכים.

והיא דחפה מעמה את נח בכל כחה.

נח הרפה ממנה. בנך רשרשו חריות ושיחים. מארינקא הרימה מכושה, ובלי שתביט לאחוריה, רצה כלפי הגן, בעוד רגע נסגר עליה הפשפש.

נח נשאר שוב יחידי בין המשיכות והגדרות, שאין התפלה פסק: שמונה-עשרה או אחר תפלה?—והוא נודדו ושב אל השכונה.

הבתים מימין ומשמאל לבשו צורה של שבת. הלון חלון וגריתיו הדולקים, הרירה של הגויה בלבד עומדת כמנודה: ללא חלון וללא נר. דומה ששאר בתי השכונה מציצים בה בחלונותיהם המאירים מתוך איזה לעג דק, של מיוחסים. ראשי גברים אינם נראים בעד החלונות. אם כן—התנחם נח והפך למכוי של בית-המדרש—שמונה עשרה! במכוי פגע ביוצאי בית-המדרש, נתערב ביניהם והשתרל להמציא עצמו לפני אביו, אומר לו בקול רם, שלא כדרכו, שבת טובה! והולך אחריו הביתה...

וכשעה אחרי הסעודה, כשהלבנה המלאה, לבנת ליל תמוז חם מנשוא, היתה עומדת ממעל לשכונה, ויהודים ויהודיות כבדי-איברים התחילו פורשים זוגות וזוגות מן האכסדראות ונסגרים בחדרי המשכב—אמר נח פתאום לאמו שהוא יעלה הלילה לישון בעלית הגג של האוריה.

—למה באוריה?—חרדה האם ונסתכלה בעיניו הלוחשות של הבן.

— כך אני רוצה.

— אציע לך בפרוזדור.

— לא, כי באוריה...

— מוף—רקקה האם—מירוף!

והוא עלה לעלית הגג של הדיר. אף כר לא לקח עמו. כל הלילה לא העצימה

ציפא=לאה עין. נרמה לה שנגבים בדיר. בקשה כמה פעמים להעיר את חנינא=ליפא ונתאפקה. מתיראת היא עתה מפני בניסתו של חנינא=ליפא לדיר. וכדיר היה האויר מלא זעה חמה של זבל וכבר מנשוא. הסוס עמד באפלה הגמורה של המדור התחתון, מתינעובועט בלי הפסק את בעימותיו העמומות, ונח שכב בעליה ונתלבט מקוצר רוח. שר אחד ענה כלילה זה את שניהם. סוף סוף גשתתקה השכונה. נח המה אונז. רומה, שהאילן הנשען בדיר מבחוץ מסרט בחשאי על הרופן. עמד והוציא ראשו מן הארובה. האילן הושיט לו בראש שרביט אחד, קרוב ביותר, שני תפוחים אדומים ובשלים, כמי שאומר: מול, שלך הם. פשט נח ידו, שרבכה—ולא הניעה. עוד כאצבע, עוד כאצבע—היד לא הניעה. עיניו התיוו ניצוץ. קפיצה אחת—והוא נפל לתוך אמבטי פושרת של דיו, אל האפלה המזויעה שבמדור התחתון. בעיטה בדלת—זהו מבחוץ. שוב עליה—והוא בראש הגג של הדיר, ושוב קפיצה—והוא בתוך הגן עצמו. כל העליות והירידות באו פתאום ולא ארכו אלא כהרף עין. השיחים שבגן ננערו פתאום מתנומתם והתיוו ניצוצית לאור הירח. מבין צללי אילנות נגלו כחזיון לילה מארינקא וכלבה. הצריף בלע בעוד רגע את שני בני השכנים. על הפתח עמד שקוריפין ושמר.

* *
*

ובאחד הלילות עמד נח וברח עם מארינקא?... אין אתם יודעים את נפש האדם מפרבר-העצים. בשבת-חנוכה נשא נח בתולה כשרה, בת מוכסן אחד, על ידי שדכן ובחופה וקידושין, כדת משה וישראל. לחג השבועות בא עם אשתו הצעירה לבית הוריו בפרבר העצים והשמחה היתה מרובה. ולאחר סעודת-החלב, כשנתיחדו בני-הזוג הצעירים על קורה מוטלת מאחורי הבית—עמדה באותה שעה מארינקא עם התינוק בזרועה מאחורי הגדר והציצה דרך סדק.

ישימון.

I.

צִהָרִים .

חול לָבֵן, מְהוֹצֵץ, רָקִיעַ מְלָבֵן,
אֲבָנִים עֲלֵפוֹת וְצִמְאִים הָרוּלִים,
עֲצָמוֹת יְבוּשׁוֹת חְרוּבוֹת הַשָּׁמַיִם,
מְרַחֲבִים שׁוֹמְמִים בְּלִי גְבוּלִים .

תִּגְתֵּר הַקְטָאָה בַּחוּל הַקּוֹנֵחַ,
תִּבְרַקְנָה מִבְּעוֹתָיו שֶׁל גֶּחַשׁ בְּרִית,
מִמְּאוֹרֵת חֲלָמִישׁ יִרְאֶה רֹאשׁ פֶּתֶן,
בָּאֵוִיר הַפּוֹהֵט מְרִים ...

בַּמְרַחֵק הָעֶקֶר, הַשׁוֹתֵק וּמִבְרִיק,
הַסֹּתֵבֶבֶה שֶׁלִּשְׂרֵת שֶׁל הָרִים יְשִׁישִׁים,
וּבִתְבְּרִיד עֶרְפֵּל בְּרַפְאִים עֲנָקִים
הֵם שׁוֹקְעִים בְּשֵׁנֵת וּמַחְרִישִׁים .

מִוְבָּלֵת הַצִּיָּה בְּגִנְהוֹת וּדְמָמָה,
חֹזֵר לָבֵן, מְהוֹצֵץ; רָקִיעַ מְלָבֵן ...
וּלְבַב הַהֲנִיָּה כְּמוֹ חֲדָר לְפָרֶכֶס
בָּאֵוִיר חֲלוּחֵט, הַמֵּאָאֵן .

לֹא יִשְׁאֵג הָאֲרִיָּה מִדְּבִי הַשִּׁיבָה,
לֹא יִזְכִּיל הַתְּנִים בֵּין בְּפִי הַצִּיָּה
וּבִהְמָרִיא הַנֶּשֶׁר שְׁמוֹ אֲוִיָּים בְּמָרוֹם
לֹא יִרְעִיד אֶת שֵׁנֵת הַדְּמָיָה .

דְּמָיָה וּגְהוֹת בְּכָל פְּרִשׁוֹ רִשְׁתָּם ...
בְּכָר עֵיפָה עַד מוֹת הַשְּׂמָמָה הַנִּלְאָה,
אֵךְ עֵמֶק מְלִכ־הַדְּמָיָה בּוֹזֶעֶת
אֲנָקָה עֲמוּמָה, מִבְּהִיָּה .

לֹא תִפּוּשֶׂה לְאֹזֶן, בְּלִי קוֹל, עֲרִטִּילָאִית
הִיא פּוֹרְצָה מִנְּבִי הַהֶקְמָה הַטְּמִירִים,
הִיא תּוֹעָה אֶלְמֵת בֵּין סִלְעִים בְּלִי הֶרְעִיד
אֶת גְּלִי הָאֵוִיר הַבְּהִירִים .

וּבּוֹבָה הַמִּדְבָּר, עַל חוּלּוֹ וְסִלְעָיו
תִּפּוּשׁ בְּבִלִי תִרְדָּמָה וּמֵאֶפֶל שֶׁלִּהְבָּה,
בְּאֶחָד עֲנָק, שֶׁבִּשְׁנָתוֹ קוֹסֶמֶת
אִסְרָתוֹ בַּתְּקִלָּה וְהִקְבָּה ...

זֶה מִסְפַּד הַזֶּהָר, שֶׁגֶּחַץ לְהַשְׁפִּיד
בְּלִי קֶץ וּמִשְׁרָה בֵּין סִלְעֵי עֲקָתָה,
זֶה בְּכִי הַיִּצִּירָה, שֶׁעֵיפָה מְשַׁעֲמוֹם,
מְשַׁעֲמוֹם אֵין־סוּף הַנִּיָּתָה ...

II.

דמיונים.

וילונות אפלים אט ועו על שערי המערב הדולקים.
הגיע עד קצו המשתה בדברי הפז של הכרובים ;
התלקח היין המשמר ויעשן בגביעי ברקות.
במחולם האחרון מלאכים הסתוכבו חרש עצובים.

ותתע אש נוגה, ענוגה בין סלעי השממה האלמים ;
היא חפצה לפני רנע מותה לרכך יגון הענקים.
אך קוֹדְרִים וגאים התנחדו עם אבֵּלם אדירי הציה,
בקברות חול זהב רגליהם וגאות ראשיהם בשחקים.

יידם חול מדבר, הכלילי, החרוש גאיות ורכסים,
לא נראה כל חי במרחביו, לא רעד בקממיו כל רוח ;
רק הרהק בלי גיד עמד נמל מתחת משואות המערב,
אל על מורם ראשו האפור, צוארו כקשת מתוח.

הוא עמד על גבעה קבדך בקצות האפק הלוחט.
במקום עפרות איה התחבקו עם ענני דם ושלֵהֶבֶת ;
הוא עמד ופניו למסך המבדיל בין עולם לעולם, *
הבוזר בכל צבעי קשת ושוהק במות.

חיש מהר יתרוֹמֵם הוֹדֹן ונורא־הוד פֶּרֶשׁ יוֹנָק,
חגור־עב וגאפ־שלֵהֶבֶה ונשא בדהרות אבירם ;
יגמא מרחקים מתפלאים על גבנון הנמל השלֵאִי
וניצורות למדבר יגלה מנוף החלומות הממירים.

דוד שמעוניובין.

רחובות, יולי.

(לילית)

יפה הליל עד להמוג בנליו הכחורים,
נח על אדמה בקסמיו ומנה רקמתו של בסף—
ועים קלוחיו הפושרים ממעיני נשמתו הסתומים,
רוחשים בחשאי ובדרך גוהמשי מלפפים,
תצער בסנדליי-שעם הדממה וממאמאה כל הרי השאון,
שלונה היא מרחקה, ומישנה בשירת חלומה האלמה...
תאוות געלמות ברקמת-הליל מהבהבות וחרדות,
מציתות הדמים ומפעפעות בקרב לבבות,
תועות נפשות אוהבות ובצלגלי-השבילים מתלבטות,
מפילות נשיקות, הצוללות על זוג שפתים,
וחוספן הליל על אברו ואל עולמות התועים יורקן...
נשיקה ונשיקה אל כרן של פוכב תלפת בר עדה
ואליו תתחנן על נפשה, שאבדה בנתיבי הליל ...

גורם הליל בנרועות הדממה הערה,
אסף את בנפיו הממלאות מחשבי ההרכים ...
עיני-שמים מודעזעות ושומרות את מנוחת-הליל
אורגות חרוזים מרשט השתיקה ורפרוף היות
ובשקט הן קלעות את שירת הליל השלונה ...

אליהו מימס .

אוריום 10 יולי.

שלילת-הגלות ושנוי-המרכז.

(מעין בקורת).

א.

כשהשנים כתקונן, בשעה שהחיים זורמים, כנחל שוקט, בזרמם הרגיל, — שקוע כל אדם ואדם בד' אמות שלו ואיננו רואה מה שמחוזה לו ומה שמסביב לו. ולפיכך רק אותם בני-אדם, שהאינסטינקט החברותי שבהם חזק הוא ושהחברה — העם או המעמד שלהם — אינה להם דבר זר או ויזוני בעצם, אלא הסכיבה היותר קרובה שלהם, האטמוספירה של נפשם, שהם מרגישים תמיד את היחס שבינה ובינם, — רק בני-האדם הללו עוסקים גם בשנות-מנוחה בעניני החברה, שהרי הם אינם מרגישים שום נגוד בין עצמותם ובין הכלל. הכלל הוא בעדם השדה, שאותה הם עובדים, ותקון הכלל, התפתחות החברה ורבויו נכסיה החמריים והרוחניים — אלה הם תשלומי-עבודתם, הגמול בעד מפעלם, וגמול זה הוא המשיבוע ומרוה אותם, מוסיף להם כח להמשיך את עבודתם ביתר עוז למוכת החברה, לזכך אות האטמוספירה שמסביב להם ולבצר את הבסיס שתחת רגליהם, ואולם מלבד אנשים-חברותיים יש גם 'יחידים' בעולם, ויחידים אלה אינם מרגישים את הקשר שבינם ובין החברה, או, אם הם מרגישים אותו — הם תופסים ביותר את הצד השלילי שבקשר זה. היחיד אינו בשבילם פרי החברה, וזו האחרונה אינה בשבילם האטמוספירה ההכרחית, שבה הם מחוייבים לחיות ולעבוד. החברה היא בעיניהם או מחוסרת כל ערך חיובי, או כבית-אסורים הגודר בעד היחיד את דרך החיים ואינו נותן לו לצאת אל אותם החירות והמרחב, שאליהם הוא שואף.

היחיד שלנו היה מ. י. ברדיצ'בסקי. ובשעה שהחיים שלנו היו כתקונם, בשעה שהיהודי המזרחי חי את חייו הרגילים, — חיים, שהיו, אמנם, לא נעימים כלל, חיים, שברובם היו חיים של עוני ושפלות, של חוסר זכויות-אדם והכרה עצמית, אבל סוף-סוף חיים בלי מהפכות גדולות ואסונות איומים, — בשעה זו היה ברדיצ'בסקי שקוע בעצמותו, מחטט במחבואי-נפשו וחי את חיי-היחיד שלו או — יותר נכון — מתפלסף על חיים אלה. לו היתה, אמנם, נפש מרגשת ומבטו היה חודר לעמקי הנשמה ומגלה את סודותיה, ואולם העלים והענפים היו מכסים מעיניו את האילנות והאילנות — את היער. אף אז היה ברדיצ'בסקי מרגיש במציאותה של החברה והיה מכין את ערכה, אבל על-פירוב היה מבין רק את ערכה השלילי. הוא ראה לפניו שתי חברות, חיצונית ופנימית, שני עולמות, עולם שלם ועולמנו שלנו, עולם-האדם ועולם-היהודי, ומתחלה היה בעיניו העולם הזר כולו טוב ועולמנו שלנו — כולו רע. העולם הזר, האירופי, היה עולם המדע, היופי והאהבה, עולם החיים וההוה. עולם זה לא היה, אמנם, עולם שכולו טוב; ה'יחיד' עוד לא היה גם שם למה שהוא צריך להיות; אבל שם כבר היו שאיפות: שאיפת בני-החברה אל ה'יחיד' ושאיפת היחיד אל המחר, אל העתיד. עולמנו שלנו, העולם היהודי, היה, להפך, עולם של בערות, עולם מחוסר יופי ואהבה, עולם דל-חיים, עולם בלי הוה, עולם, שכולו רק עבר ושעתיד ממשי אין לו. ואף כשראה ברדיצ'בסקי, מצד אחד, בכעורו ונוולותו של העולם הזר ומצד אחר — ביפיו והדרו של עולמנו — גם אז לא עצר כח להתקרב יותר אל החברה שלנו, לקרב אל נפשו את עניני הכלל

הישראלי. ובשעה שחבריו חלמו את חלום שבותנו ופדותנו, חלום שבות היהודי ופדות האדם החברתי שבנו, היה הוא חולם רק את חלום היחיד (בלעדיו, מבית ומחוץ). וצרת היהודים היתה בעיניו רק צרתו של היחיד, צרת כל אדם מישראל, שהחברה הישראלית מדכאת אותו ועושתו חסר-כח לשנות את ערכיו. — „אחר” — שמא גרים: כולנו צריכים להיות אחרים, — אמר באחד ממאמריו. וזו היתה תמצית „שיטתו”. לא תקנת החברה, לא שנוי האטמוספירה הלאומית, לא בצורו של הבסים הישן שלנו או יצירת בסים חדש לעמנו היו בעיניו הפתרון של שאלתנו, אלא חירות-הנפש, שנוי ערכיו של היחיד, כשינאל היחיד — תפתרנה כל השאלות.

ברדיצ'בסקי לא היה למורה-דרך. היו, אמנם, יחידים, שיצאו בעקבותיו, אבל רק יחידים. רוב הקוראים עברית לא הלכו אחריו. סכות הדבר שונות היו. קודם כל, פשוט, מפני שעוד לא היה מקום בחיים העבריים להשקפות אלו. הצעירים העבריים היו שייכים או, בסוף שנות התשעים למאה שעברה ובתחלת שנות המאה החדשה, לשני מחנות. במחנה האחד חנה הצעיר של הגטו. צעיר זה היה עדיין שקוע יותר מדי ברחוב ובדאגותיו, יותר מדי היה שייך להסביבה היהודית של ערי-התחום ולא היה יכול למצוא עניין בדעות והשקפות, שהן תמצית חייהן הקולטוריים של בירות-אירופה, של השרדות היותר עליונות של העולם הנאור. ובמחנה השני חנו אותם הצעירים, שחיו את חיי האינטליגנציה הרוסי ושאפו את שאיפותיו — ואלה היו שקועים בדאגותיהם ובתנועותיהם של טובי האומה הרוסית, ואף אלה מהם, שעבדו ברחובנו, ואפילו אלה, שהתחברו אל הציוניות, הבינו את חיינו ואף את הציוניות באופן „רוסי” מיוחד. על אירופה המערבית הביטו כל מיני הצעירים האלה מגבוה ובטלוה. וכך היה בעיניהם ברדיצ'בסקי, המערבי, ריאקציונר אינדיבידואליסטי. בעיניהם לא היה שום הבדל בינו ובין האינדיבידואליסטים שלפני דור המארכסיסטים. הקוראן בטל את כל התורות, לא רק שהיו, אלא גם שעתידות להיות; וה„רכוש” של מארכס נעשה לקוראן. ברדיצ'בסקי היה תלמידו של ניטשה, שנחשב לריאקציונר מסוכן — ועוד בשנת 1898 מהר אחד מן הירחונים הרוסיים מרובי-ההשפעה להביא לקוראיו מתנה את הספר נגד ניטשה, שכתב הפרופסור לודוויג שטיין מברן, ופרחי ההשכלה המארכסיסטית קדמו את פניו בשמחה, והרבה שנים השתמשו בו. מובן מאליו, שתלמידו של ניטשה היה בעיני הצעירים האלה ריאקציונר, שאין מביאים אותו בחשבון.

אבל חוץ מזה היו לברדיצ'בסקי עוד כמה וכמה חסרונות עיקריים, שלא נתנו לו להיות למורה-דרך. הוא לא היה פייטן כביר בעל פתום נמרץ כניטשה. שירתו היתה רכה, עדינה, לירית; וסגולות אלו, שחבבו על הקוראים כמה וכמה מצויוריו, עצרו כח להביא אל לבם את ההרגשות שלו, אבל חלשות היו להכניס אל מוחם את דעותיו ומשפטייו. ובתור פובליציסט או בעל-מדע היה לברדיצ'בסקי חסרון עיקרי: כשם שהפובליציסטיקה שבכמה מצויוריו קלקלה את הציורים, כך החלישו הליריקה, ההשתפכות, הקטענות את מאמריו. לאלה האחרונים חסרו ההרצאה השקטה וההגיונית. ונוסף לזה, לא היה באמת כל חיוב במאמרים אלה למרות מה שהיו נראים כחיוביים. השנים היו כתקונן בעיני ברדיצ'בסקי, שישב לו בקרן-זוויתו בכרסליו או בערי שווייציה, בעוד שבערי-התחום היו הימים ימי-רעש. החברה הרוסית והיהודית ישבו על הר-שריפה והרגישו, שהיום או מחר תתפרץ האש וההר יקיא לבה נוראה, ואך ברדיצ'בסקי, — זה החוזה המעמיק לחודר לעמקי נפשו של היחיד, — לא ראה את הדבר הזה ולא הרגיש לא בצרת-היהודים כמו שהוא ולא בצרתה של הארץ, שבה עיקרה של אומתו יושב. ורק הפרעות האוימות בקשינוב עוררו את ברדיצ'בסקי לשים את לבו אל מה שלפניו, ואז יצא מתוך מעגל-הקסמים של היחיד ונסה לפנות אל שאלות העבודה החברתית-הלאומית. ונסיונות אלה הוצעו בשתי המחברות, בחומר וברוח, מימי המעשה, שיצאו בשנה שעברה בהוצאת „צעירים”,

שהיא מוקדשת אך לספרי ברדיצ'בסקי בלבד. ואולם אפשר הדבר, שעוד סבה אחת עוררתו לצאת מתוך מעגל-קסמים זה ולהכניס את ראשו ולבו לתוך עניני-האומה ולתוך שאלותיה ופתרוניה.

את השנים, שבהן נכתבו המחברות, בחומר וברוח, מימי המעשה, קורא ב. עצמו בשורות-ההקדמה למחברתו הנזכרת באחרונה בשם, שנות ראינו רעה. והשנים האלו היו, כפי שידוע לכולנו, שנות-גסיסה לספרותנו. העתונים העברים מתו זה אחר זה, הירחונים נפסקו והספר נעלם לגמרי. גדול היה צערן של הקורא הנבון, שהיה רגיל לשמוע תמיד את דברי נביאי-סופריו מעל במת העתונות והספר; אך עוד יותר גדול היה צערן של הסופר. זה האחרון אנוס היה לכבוש את נבואתו. ואימתו?—דוקא באותם הימים, שהרגיש בנפשו צורך לדבר יותר מבכל שאר הימים, ברחובנו שלט ה'ורגון או, ביחוד ה'ורגון של העתון הסנסאציוני, של החוברת האינטאציונית בת-הפרומה, של העתון-הקונטרס המפלגותי. ובשעה שהגלות ועמה—הלאומיות המזויפת, לאומיות-הגלות, פשטו את הרגל, בה בשעה משלו בעתון העברי היחיד, שנשאר לפליטה, ממש כבכל העתונים ה'ורגוניים, עניני-הגלות והפוליטיקה של הגלות. כל הקולות נשתתקו ונשמע רק קול אחד—קולם של הפרוליטאריאט ושל נביאי הבוריואזיים, — של כל אלה המחוללים תמיד את מחול-השוק והמשתנים ביחד עם הרוח שמסביב להם, אף מבלי שירגישו בזה. לאנשים כברדיצ'בסקי לא היה אז מקום. לאלה, שראו את כל השקר והזיוף הזה, לאלה, ששאון-הרגע לא חרירש את אזניהם ושלא יכלו להסתפק ב פ ט פ ו ט י-השעה, אלא שאפו למעשים גדולים, שיתאימו אל המאורעות הגדולים ושיתנו לנו חיי-עולם, —לאלה לא לא היה אז מקום על במת עתונותנו. וצער כבוש-נבואה זה של הטובים והמעולים שבנו גדול היה. כשבא קריוז בשוק הקונה אינו ממחר להרגישו, ולפעמים אינו מרגיש בו כלל, בעיד שהמוכר ממחר להרגישו ומרגיש אותו בכל תקפו ומרירותו. וכך הוא גם בספרות ובעולם-הרוח. בימי-מפלה מרגיש הסופר, המשפיע הרוחני, בירידה ובנפילה יותר מן הקורא המושפע. הקוראים מרגישים דבר זה רק אחר שהחסרון נעשה גדול ביותר, ולפעמים רק אחר שהחסרון כבר נתמלא והזרם הרוחני והספרותי התחיל לזרום מחדש; אז הם מכירים על-פי העושר של עכשיו את העוני של העבר; בסוד שהסופרים מרגישים בירידה בו ברגע, הם רואים את עצמם מוכרחים לכבוש את נבואתם, כי אין דורש ושומע להם, —וצער זה של כבוש-נבואה פעמים שהוא מרוכס אותם ופוקח את עיניהם לראות בצורה של סביבתם ובאי-הנורמאליות שלה. ואז הם מעמיקים להדור, אל תוכה של שאלת-סביבתם ומבקשים לה פתרון; ובאותם הימים נולדים הרעיונות היותר עמוקים, היותר פורים, שהם עתידים להיות למקור חיים וגאולה לאומתם בהורותם לה את הדרך של העתיד שלה ובעזרם לה לגשם את האידאליים היותר יקרים שלה.

ובימים כאלה, ימי ירידה ומפלה, התחיל ברדיצ'בסקי להבין את תעודתו של היחיד בחברה. אנו שומעים מפיו את הדברים האלה: "דור דור ויחידיו עשו דור דור ומקרו, אלה המעשים, אשר שתלם האל בכל דור ודור, שנו גם פני דור ודור". ואחר-כך שומעים אנו מפיו גם דברים אלה: "הבחירה שאצל האיש העמי הוא הכח הרצוני בעם כלו". — ויצרי התילדה המה עושים בעם, באומה ובלשון כאשר יעשה האמן עם החומר אשר בידו. ואולם — מוסיף ברדיצ'בסקי באנחה: — "אצלנו עוד אינם" (בחומר וברוח, עמ' 14). — כפי שאנו רואים, הוא נשאר נאמן לשיטתו. היחיד הוא הכל, ואולם הרבה כבר נשתנה. ברדיצ'בסקי מדבר על "הכח הרצוני בעם כולו", הוא כבר מוציא שדה-פעולה בעד היחיד לא בחוטט במחבואי נשמתו בלבד, אלא ב. עשיה בעם, באומה ובלשון, לא רק בשנוי ערכי-היחיד, אלא ב. שנוי פני דור ודור". — והוא מרגיש, כי להיחיד שבימינו שוב אי-אפשר להבדל מן הצבור, בשעה שהצבור שרוי בצער ופרש אחד מהם ואמר: אלך לביתי ושלום יהיה לי, באים שני מלאכים ואומרים: זה שפירש עצמו מן הצבור, אל

יראה בנחמת-הצבור. בידינו עתידותינו, אומרים לנו, בידינו בנין נוי והריסתו, ונשמת העם, בפתחה את לועה ועצבינה הארוך משנות-עולם, תחריר כל אחד ואחד מאתנו. מי יחיה מישימון-אל, מי ירגע ביחיד בעת עקת הצבור (שם, עמ' 56), ובכן, האומה אינה עוד להיחיד שלנו רק ערך שכולו שלילי בלבד: יש לה כבר ערך חיובי. וברדיצ'בסקי, ששאל בציור, יציב גבולות עמים:—למה יציב גבולות? למה יפריד בין ישראל לעמים? — ברדיצ'בסקי זה מבין כבר, שאין מקום לשאלה זו. ועוד מעט ואנו שומעים מפיו גם דברים כאלה: אם בא חוזה כאיבסן ודורש זה לטובה, לאמר, שעל ידי הפמירה המדינית של ישראל, כלומר, בכלת-צריך לו לעסוק במדיניות עיד ולאבר כחו בחיי שעה ובחיים צבוריים עוברים, היה לו העת והפנאי בנפשו לדרוש אחרי חיי עולם ואישיים, קבלה כזו לא נקבל, בידענו להיפך, שהחלשת ההוט המדיני בישראל היתה לו לרועץ. העם חדל להתנועע מאז בעצמו על ידי הכח התולדי, המוליד ומחדש את החיים, ואזניו נאטמו לשמוע אל החיים התולדיים שמסביב לו (שם, עמ' 15). ולהלן הוא אומר: העם לא ראה חוץ מארבע אמות שלו ולא ידע מאחרים. העם לא ידע גם מהקרקע שישב עליו. אם נשבה איש ישראל במלחמה—היה נפקא מינה לענין עגונה, וההבדל שבין הנוצרות והאיסלם היה נוגע לנו לענין יין נסך (עמ' 16). ברדיצ'בסקי מוסיף להתאונן—והתאוננות זו שמענו מפיו כבר, אבל בצורה אחרת לגמרי, בצורה יחידית—ששקועים אנו בדברים מופשטים ולא בענינים מעשיים: מי זה ילמד את העם דעת ערך המעשים וכבוש המעשים?—והוא מוסיף על זה: עדין אין אנו יודעים, מה זו התאונות-עם באמת והתנחלות-עם באמת (עמ' 17). והרי עוד לפני שנים אחדות, כשהתוכח ברדיצ'בסקי עם מאכס נורדוי (במאמרו 'דור ודורשיו', לוח אחיאסף' תרנ"ט, עמ' 109—112), ראה חסרון גדול במה שאין לנורדוי וכמותו אידיאלים חדשים, שהיו מוכנים בשביל הימים הבאים, לאחר שיתגשמו אידיאליהם החברתיים. אז היו בעיניו התנועות הלאומיות והחברתיות רק, חיי-שעה, חיים צבוריים עוברים, כנגוד לחיי-עולם ואישיים. עתה כבר אינו מקבל את קבלת איבסן. מבין הוא, שהחיים הצבוריים הם גם-כן לא רק חיי-שעה, והוא מכיר, שאף חיים אלה, מאחר שהם קשורים בחיים האישיים ומאחר שהיחיד הוא המניע את החיים הצבוריים ומתנועע עמם ביחד, חיי-עולם הם.

אמנם, ב. נרתע לאחוריו מפני המלה, חומר: נקטה נפשי—אומר הוא—מחשבונו של העולם התולדי, מנקודת ההשקפה החומרית והטעמת המצב החימרי והכלכלי כבנין-אב ויסוד ראשי לכל המקרים התולדיים באמונות ודעות, בצרכי-הנפש ובכוש הרוחני של הנפש, כחלול הקודש היה הדבר בעיני לחשוב, שכל המאורעות הגדולים בממלכת הרוח ובמרחבי המחשבה רק תולדות הקיבה הם ושכאדם כבהמה מבקשים רק מרעה... (שם, עמ' 25); והוא מוסיף: אי-אפשר הדבר, שמלכותא דשמיא בנויה רק על מלכותא דארעא, אבל, אחרת הוא הדבר, אם אפיק, חומר' ואעיל במקומה את המושג המוחשי, ארץ, אם נאמר, שכלת-אפשר לו לרוח בלי ארץ, שכלת-אפשר לרוח מופשט להתקיים בלי קרקע לנשימתו, בלי ארץ נושבת...—כך מדבר ברדיצ'בסקי החושב; וברדיצ'בסקי המשורר מוסיף: לא מענינה היא אותה ההשקפה האומרת, שהחזיונות הרוחניים של עם ואדם במחשבה רבה ובשירה עילאה הם הם נושאים עליהם חותם תכנית אותו האופק בו נולדו ובו נתגלו; אחרת הוא הדבר לגמרי, אם נדבר מאלהות ההרים ומאלהות העמקים—של אותם הנבעות, של אותם העמקים, שבהם ראינו מאורות חיינו (עמ' 26). והדבר מובן מאליו, שהיצירה העברית, פרי רוחם ונפשם של היוצרים העברים, של היחידים, גם היא משנה את פניה לפי האלהות של ההרים והעמקים של ארץ החירות וארץ-הגלות, ש'יחידים' אלה נמצאים בהן. כי ב. מוסיף: ההר בא מחרבות הר חורב. וירד ה' על הר סיני שם להתגלות,

ומשה קרב אל ההר. ואזין מהשמים ואדברה, אשמע מהארץ אמרי פי. וגם זה נאמר: כל הדר חוץ מארצו, הרי זה רומה כמי שאין לו אלוה, לאמר, הדלת שנפתחה סגורה בפניו (לעד' ¹). כי, את החזיון החיצוני שבעם נוכל לסגל לנו בארץ לא לנו, אבל לא את הפנימי. את החיים הנגלים נראה באשר הם שם, אבל לא את מסתרי-החיים ואת היר הנעלמה שבחיי עם' (שם, שם). והוא מוסיף דברים יפים אלה, שהם כעין בת-קול של דברי האגדה הקדומה שלנו: 'תנאי התנה הבורא עם השמים והארץ ועשה את קיומם תלויים (בזה), אם יקיימו ישראל את התורה; וזאת התורה תלויה בשמים ובארץ, בשמיה ובארצה. אין התינוק יוצא לגמרי מעריסת אמו ויונק את נפשו משדי אמו' (עמ' 27). ומעט קודם לזה: 'החוש התולדי הוא הממצע בין האדם ובין הטבע ופותח לו את תחום הטבע. שירת היחיד היא מבולה בשירת עם; ושירת עם לא תבוא רק (אלא) מהמית אותו ומאופק הטבעי של אותו עם' (עמ' 26).

כאן יש למצוא את עיקר צערו של ב. שירת היחיד היא מבולה בשירת עם', כלומר: המשורר אינו רק אדון השירה, אלא הוא גם משועבד לה; היחיד אינו רק עושה המקרים, יוצר התולדה, אלא הוא גם עשוי על ידם, יציר כפיהם; היוצר אינו רק מושל בעם, אלא גם משועבד הוא לו, שואב ממקור שירתה ויצירתה של האומה, שירת היחיד היא מבולה בשירת העם', כי חיי היחיד טבולים בחיי העם; ואחרי שהעם קשור באלהות ההרים והעמקים, באופק הטבעי שלו—ואנו הלא אין לנו הרים ועמקים שלנו ואופן טבעי גם-כן אין לנו, הרי מוכן מאליו, שחסר לנו בכל אשר נבנה יסוד, חסר לקדש-שמינו אופן קבוע; חסר לנו קרקע לנשמותינו ולנשימותינו, חסרה לשירתנו ולמחשבותינו אדמה נושבת לנו וחסר לנו הר אותה האדמה' (שם, 26). אמנם, ב. מוסיף להתקומם נגד קיצוניותה של ההשקפה החמרית; אבל הוא מסיים פרק זה (תרעא ודרתא', עמ' 25—27) בדברים אלה, שאני חושב לנחוצה להביאם במלואם: ולאידך [גיסא]. הסירו את החומר כולו, הסירו אותו מן המסד, — וישאר כל הבנין תלוי באויר. פשטנים היו אבותינו באמנם: אם אין קמח אין תורה. ובאמת, אין עבדים בני חורין גם אם ישירו שיר החירות, אם נצפה במעמדנו בתור עם לשלחנם של אחרים וליסודות כלכליים אחרים — לא תועיל לנו ברכת: שאכלנו מלחם. . . . זהו הטעות התמידית בחשבון הגלות, אם תורה היה הדבר או תרבות — כלל זה אינו נתק ממקומו: אין דברים רוחניים נקנים באויר, כל עוד אין לנו מעמד חברותי, ארצי מתאים אליהם. אין תרבות מופשטת מסתגלה לאורך ימים, אם אין לה כל יניקה וסעד בארץ. — וזוהי שהכריז ר' ינאי: חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עבד! תרבות ותורה בלי ארץ נושבת הם (הן) תרעא בלא דרתא (או כמו שאומרים האי קונומיים: עליה בלי בסיס'. הערת הכותב). תרבות ותורה בארץ זרה ומבלי יחס טבעי בינם ובין אותה הארץ אין סופם להתקיים'.

ובכן רואים אנו, שהיחיד תלוי הוא בעם־באלהות־הארץ והעם—בהארץ וביסודות הכלכליים, וכך תלוי היחיד בשלשת אלה ביחד, ומאחר שאנו חיים בארצות זרות ואנו תלויים ביסודות הכלכליים של העמים האחרים, אף חיים לאומיים טבעיים ויצירה לאומית טבעית אי-אפשר שיהיו לנו. אין לנו האופק המבעי ואין לנו יניקה וסעד בארץ'. עבדים אנו ואין אנו אוכלים משלנו. צפויים אנו לשלחנם של אחרים וליסודות כלכליים של אחרים. ובכן היחידים שלהם, 'יוצרי התולדה' שלהם, יוצרים גם את תולדתנו, וכך בא ברדיצ'בסקי מרעיון, 'היחידות' אל הרעיון הלאומי היותר קיצוני שלנו, אל רעיון, שלילת הגלות'. ברבריו המביאים כאן כבר אנו מוצאים יחס שלילי

(1) ההמעמה שלי הוא.

לשיטת דובנוב, האבזונימיסטים והסיימיים, אבל גם רמזו שלילי ל"מרכז הרוחני" של אחד העם. מסקנתו של ב. היא כאן, קודם כל: הארציות.

ב.

וברדיצ'בסקי הילך בשלילת-הגלות עד הקצה האחרון. היא הולך ושולל את כל צדדיו של הגלות. יסודות-הגלות הם: הארץ הורה, היהודי הגלותי, הגטו היהודי, היסודות הכלכליים של חיינו, הקולטורה הגלותית, הדת הגלותית והערך ההיסטורי שיש לגלות. על יסודות אלה בונים מחייבי-הגלות ומחבביה שיטות של "יהדות רוחנית", של אבזונימיה יהודית, של סיימים יהודיים וכו' ויוצרים פרוגרצמות של הלסינגפורם, של כבוש-הקהלות, של ציוניות סינתיטית, של ציוניות רוחנית בלי ארץ ושל מרכז רוחני בלי בסיס כלכלי וישובי (של ה"אחד-העמיים" ולא של "אחד-העם"), או של גטו חדש (כעצתו של נורדוי ליהודי-רומיניה). נגד כל אלה מתקיים ברדיצ'בסקי, באיזמל חד של בקורת חריפה ועמוקה מנחת הוא את כל יסודות הגלות ומראה על רקבונם הפנימי וכתוצאה מזה הוא מהרס את תקוותיהם של ה"גלותיים", האומרים לבנות בית על יסודות רעועים כאלה. וכך הוא הולך והורס בית-קלפים אחר בית-קלפים ומראה, שאין כל מוצא אחר לנו ואין שום פתרון לשאלתנו מלבד—"ארץ". ארץ לעם, גוף לנשמה, ארון-קודש לתורה הקדושה והרים ועמקים לאלהות המחשבה והשירה... וברדיצ'בסקי שולל את הגלות שלילה גמורה וחלוטה. וכך הוא מנסח את שאלת-הגלות: "השאלה היא, אם יש לנו בגולה שאלות הרבה בחיינו עומדות זו בצד זו, שאלות החומר ושאלות התרבות, שאלת א"י ושאלות הנודדים, שאלות מקלט יום וליל ושאלת מנוחת עדי-ער, או כבר באנו לכלל דעה והכרה, שלנו רק שאלה אחת עקרית ויסודית: שאלת קיום העם ובריאת האפשרויות לקיומו, ואם בכלל אפשר לו להתקיים" (ב"חומר וברוח", עמ' 39—40), והוא הולך ומעמיק בפרק זה (ה"יוצאים", שם, עמ' 39—42) את השאלה יותר ויותר. השאלה היא עור, אם הושבים אנו עצמנו לבני עם, שקיומם החמרי והרוחני כבר נתן וכבר ישנו, אבל לא נתחלק כראוי בין האישים הפרטיים ויש צורך לבני תרבות שבנו להושיע לבני-בלי-תרבות, — או שכולנו כבר יודעים, ש"השאלה שלנו שאלת הקיום היא ונוגעת לכולנו בלי הברל ושגם המושיעים צריכים לפדות עצמם" [ת] ולחירות צבורית [ת] תולדית [ת] לא פחות מן הנושעים" (עמ' 40).

ושאלה זו נתעוררה, לדעתו, רק בשנים האחרונות. כשהי[ת]ה הגלות תופס[ת] את היסוד העיקרי בחשבוננו של עולמו של ישראל והי[ת]ה המצב התדירי והנורמלי—לא היה כלל מקום לשאלה כזו, אם גרשו את היהודים מארץ זו או הצרו צעד שם ואנוסים היו לצאת מעצמם, ממילא מוכן, שבקשו להם מפלט בארץ אחרת, ואלה, שלפי שעה היה נוח להם בארץ מושבם, עזרו לאלה שבקשו ארץ לשבת. אם היו נמצאים או אנשים כמו אלה, שכיון שראו, שגלות חדלה וגלות באה ושגם כל המנוחות לפי שעה ועזר הקהלות לפי שעה הוא רק כמי שנקרע לו כגדו ולקח ממלית מאותו כגד בעצמו לאחה את הקרע, — לא יכלו גם אלה לעורר שאלה זו בכתב או אפילו רק בדבור. לפי מצב הרוחות אז ולפי התרכויות ההשקפת הדתית בחשבונו עם הגלות כמולו התמיד של ישראל אי-אפשר היה למחשבות כאלה לעלות על הלבבות, או גם לצאת ממחבואן (שם, שם). החדשה אצלנו בתקופה האחרונה היא—מה, שמחשבות כאלו יצאו ממחבואן. החדשה אצלנו [היא], שלא לבד שהחילונו לכפור בהיסוד הארבעה עשר וחללנו להאמין בעיקר הגלות, כעיקר דתי וחשבון עממי ישראלי; חללנו גם להאמין בקיום העיקרים האחרים ואפשרות קיומם כל עוד לא תחדל הגלות ולא יהיה (תהיה) לנו להיפך—ארץ לשבת. נאמר פשוט: החדשה אצלנו, שהחילונו

להבין, שכל הדברים יסודם בארץ וגם קיום ישראל ואפשרות קיומו תלוי בארץ, ארץ נושבת לו ולרוחו, למעמדו ולחיייו (עמ' 41).

כי אין מעמד לישראל, אמת הדבר, שלנו סימני תרבות מיוחדת, שפה מיוחדת או מיוחדות, דת מיוחדת ועבר מיוחד, אבל, כבר אמר הד"ר נתן בירנבוים: "התרבות היהודית בארצות המערב לא יכלה לעשות פרי בשביל שחסרה לה כלכלה עברית וישוב כלכלי וחברתי חלוני", או בלשונו של ב. א. קודש בלי חול. אין שבת עברי מתקיים (מת) אם לא החיים שם בימות החול הם כלכליים עבריים וארציים, כלומר ארציים-עבריים, ומצטרפים להשבת ונותנים את השבת, אשר נשען (שהיא נשענת) עליהם ויונק[ת] מהם, הדתיים שלנו ידעו, כי תורת משה תבנה בכל וכל על הארץ ועל פרי הארץ ועל החיים בארץ, וגם המצוות, שעל פי דין אינן תלויות בארץ, ניתנו בארץ וכחם (וכחן) בארץ, תרבות רוחנית וחמרית לאומית-עצמית לא תתקיים בלי יסוד לאומי קרקעי וארצי — היחיד אמנם יכול לנתק פתילי החומר ולבנות לו בשמים עליותיו, הצבור החברתי העמי עומד הוא על החומר. — וקודם לזה הוא אומר: "קהלות עבריות דתיות וקהליות, מבלי יכולת להתרחב גם על החיים המסחריים והכלכליים והעבודתיים, אינן יונקות מכל החיים ואין להן תגבורת על כל החיים, אחרי שרוחב החיים לא יושעבר להן" (שם, עמ' 17, 18, 19), ובשני פרקים (בראשית¹ ו, אגרות², שם 38—38) הוא הולך ומרצה אותה ההשקפה הידועה על המצב הכלכלי המשווה שלנו, שלא נתן לנו, מצד אחד, להתבסס בין העמים הורים ולהיות לחלק מהם, ומצד שני — להיות לאורגא-ניסמוס לאומי מיוחד, שהוא חי בכל אבריו וממלא את כל תפקידיו, החמריים והרוחניים כאחד, בארבעה עמודים קצרים מביע ב. א. ת. מ. צ. י. כל ההשקפה הזו, ההשקפה החמרית על חיינו ההיסטוריים, ונותן לה במוי עמוק, שאי אפשר למצוא דוגמתו בכל עשרות המאמרים של הפרוליטאריים שלנו, ששפכו נהרות של דיו על שאלה זו, וכך הוא מסיים את הפרקים האלה: "הסוחרים הפרטיים, אמנם, יעשו הרבה רק לתועלתם ואהבת עצמם, אבל בזה שמתעשרים הם תתעשר גם האומה כולה וערכה המדיני והתרבותי יעלה מעלה מעלה"; וראיה לדבר: הצורים, היונים והרומיים, יושבי ארץ-השפלה והבריטים וכו'. לא כן הוא בבני עם סוחר, שאינו עם, בסוחרים רק בתוצאות אחרים ופרי אדמת אחרים: המה עוזרים לאחרים ולא לעצמם; המה עובדים בעד יומו של האיש הפרטי, שצריך לפרנס את עצמו, את אשתו ובניו; אבל אינם עובדים בעד יום המחרת של האומה ובעד קניניה העולמיים, בתור עם בעל קנין³! ". השווייצים הנבורים, שנפלו במלחמות של אחרים כשכירי חץ, אינם כאלה שנפלו בעד עם על אדמתם. כמה נפשות מישראל, כמה עבודות ויגיעות רבות נשקעו בבנין המסחר של העמים והלשונות, אבל כל זה ירשו הם ולא אנחנו, כלומר, אנחנו בתור כלל קיים בעדנו⁴. והוא מקונן על זה: "ועל אלה ראוי להתאבל לא פחות מעל אלה, שהולכים לנטור כרמים אחרים רוחניים וזכרם שלהם לא ינטורו, הקינה האחרונה רגילה אצלנו, כי עם-הספר אנחנו וקובלים אנו על נזקי הספר, אבל להצטרע על אלה הכחות הכלליים, שנבלעו בין החומות, אין פוקד ואין זוכר" (עמ' 38).

כאן אנו מוצאים המעמדה יותר חזקה של ההפסד, שהגלות מביאה לחיינו הכלכליים-הלאומיים, ממה שמצאנו בדבריהם של הרצל ונורדוי הציוניים. אבל ב. אינו מסתפק בזה. הכל יודעים את ההשקפה הגלותית, שצדקה עשה הקב"ה לישראל, שפורם בין האומות, והכל יודעים, שיש לנו "תעודה" בין העמים ושהגלות היתה נצרכת לנו וכדומה. הרי כל ההיסטוריה של דובנוב לא נבראה אלא כדי להראות, שהגלות היא עיקר חיינו ההיסטוריים, שבעים שנות גלות בכל — מספר גרץ ואחריו דובנוב — נתנו לנו יותר רוחניות משמונה מאות שנות-שבתנו בארץ קודם החורבן

¹ השעמם הדברים היא כאן שלי, וכן בהרבה מקומות להלן.

הראשון. וישיבת יבנה הרי אין ערוך לחשיבותה, והגלות האחרונה אחרי החורבן השני הרי אין קץ להעושר הרוחני שהעניקה לנו; התלמוד, הפילוסופיה והשירה הערביות-הספרדיות, הקבלה, החסידות, חכמת ישראל באשכנז, השירה החדשה שלנו, בקצור: כמעט את כל האשר הרוחני שלנו רכשנו בגלות. אמת הדבר, שהגויים ויילהויון ונובאק יודעים לספר אחרת, ולפי דבריהם, הרס החורבן הראשון אפשר את הריפורמה הסוציאלית היותר חשובה, שהיתה עומדת להברא בתקופת יאשיהו, וריפורמה סוציאלית שניה נעשתה בארץ-ישראל על-ידי נחמיה; אמת הדבר—ועוד הפעם הוכיחו את הדבר הזה דוקא הגויים תחלה—שהרבה, הרבה יותר משבראנו בימי גלות-בבל בראו, שבי-הגולה מתקופת עזרא עד תקופת-החשמונאים (כמעט כל ה, כתובים וחלק גדול מן הנביאים); אמת הדבר, שכל המשנה והביתיות וחלק גדול מן האגדה—בקצור, כמעט כל החלק הבריא שבספרות התלמודית—נבראו בשעה שהיה עוד ישוב יהודי הגוי בארץ-ישראל, בשעה שהעם עוד היה מתקיים לפרקים נגד הרומיים מעניו והיה מצפה לגאולה קרובה; אמת הדבר, ראשי התנועה הערבית-הספרדית היו ר' יהודה הלוי, הרמב"ם והרמב"ן, שחלמו על ארץ-ישראל והיו קרובים אליה כל ימי חייהם; אמת הדבר, שהקבלה העתיקה ומבחר החדשה נוצרה בארץ-ישראל, ביחוד בצפת, וטובי החסידים הראשונים או שחיו בארץ-ישראל, או ששאפו אליה כל ימיהם; ואמת הוא גם דבר זה שהחבורה הראשונה של העוסקים בחכמת ישראל היו אלה שחלמו על יצירת מרכז מדיני לעם ישראל (שד"ל, יוסף סאלוואדור ועוד) ושהשירה החדשה שלנו נוצרה ברובה בשנות הרמת-הרוח והתקוה להגאולה. אבל הרי כל זה אימרים או, גויים אנטישמיים כוילהויון או יהודים לאימרים קצוניים, ה, מדעיים שלנו אינם מסכימים להם, הגלות היא הכל. וברדיצ'בסקי אינו נכנס עמם בויכוחים, הוא גם אינו מזכיר אותם. אבל בבקורת קצרה על מחברת אחת, לקורות היהודים בקיוב, של איש אחר, ישראל נחום דורבסקי, שהוא יודע רק להעתיק מפנקסים וממצבות עתיקות בלי להוסיף כלום וכלי לבאר כלום, אומר ב, את הדברים האלה: „לכאורה רק ענינים מקומיים ניתנים לנו בספר זה, שייכים רק לקורות עיר אחת בישראל, אבל הרבה הרבה יבואו ללמד... הציוני והארצי, המשמיעים על השקלים או הלומד משניות לפי נוסח ה, מזרחי, יפה עשו, לו לקחו ספר כזה והיו קוראים בו פרק פרק, כלומר לו למדו מבין הפרקים. הנה מתחלת קדמות היהודים בקיוב מסוף המאה השמינית לפני ספיה, עוד בטרם באו הרוסים שמה, לפני כבוש-הארץ ובימי כבוש-הארץ... אלף שנה של תולדה עברית ארוכה; השקעת הכחית דור דור וקרבות מרובים, מבלי השאיר כל קרן קיימת ואיזה קנין עממי, אם תמצא[ו] לומר גם מזרחי, אלף שנים זרוע אל קוצים... (עמ' 43).

ו, השעה התולדתית היתה אז—מובשרת להרות תוצאות גדולות תולדות, ואפשריות רבי (רבות) העלייה היו מונחים (מונחות) אז על האבנים של דברי ימי היהודים. וב, מדבר על הכוזרים ועל האפשרות, שהרוסים יקבלו עליהם את דת ישראל, ומזכיר את עיונו, כי, דודינו הכוזרים היו לנו רק להנן עלינו ולהחיות בצלם, אבל לא ללחום בצדם; והנסיגות המעטים לנסות דבר דתי אל הרוסים שבאו למשול, יכחדו סופרי תולדתנו תחת לשונם וגוללים את המעשים האלה על ראשי פליטי-הכוזרים, כאלו חרפה היא לעם יכון את עתותיו לשפוך ממשלת רוחו על עמים אחרים (עמ' 41), ובלעג שנון גומר הוא פרק זה (בינו שנות עולם, עמ' 42—44); היהודים, שלמדו בימי חורבן חמילניצקי ידם לקרב—וילוי גם הם לחיל קוימיר וילחמו ברוח גבורה—היו יכולים להניח בגפשותינו דבר אחר למשמרת משל הפסוק הראשון מפנקס תקנות הח'ק הישנה של העיר הנ'ל: הנקראים גומלי חסדים, שהם מצפים לחסד של אמת ולא לשום תשלום גמול... אלף שנה תולדה בגלות בלי תשלום גמול. קמרונו יותר גדול על הגלות וה, עושר הרוחני, שהיה צפון בה לישראל, כמדומה

לי, קשה למצוא. וכן נפלא הוא במינו גם הנתוח החד, שהוא מנתח בספר השני, מימי המעשה, את השאיפות לאבטונומיה גלותית. כי אבטונומיה זו היא הבטוי היותר קיצוני, שמצאה לה השאיפה הגלותית בצייוניות ובלאומיות הישראלית. — כמובן, על אבטונומיה מדינית במלוא מובן המלה לא יכלו האבטונומיסטים שלנו אפילו לחלום. גם בעליה, סייס, האבטונומיסטים היותר קיצוניים שלנו, הבינו, כי העם, שהוא המיעוט בין העמים היושבים בארצות מנור, אי-אפשר לו שיהיה למושל בארצות אלו. על-פי-רוב ציירו להם האבטונומיסטים שלנו אבטונומיה זו [או בדמות אבטונומיה קילמורית בלבד או גם מדינית, אבל רק במדה מוגבלת. ואת רעיון האבטונומיה כשחזו לעצמו מנסה ב, להצדיק רגע: הן כל העמים והשבטים בארצות אלה (באויסמריה-אונגאריה) מתבססים על זכויותיהם ועל משפטיהם העממיים—מדוע לא יתאחדו גם בני עמנו שם לגוי אחד חי בעדו ומקציע לו זכויות עממיות בעדו? מדוע לא ישתדלו, כי ינתן להם את אשר ינתן לאחרים? כמה הם שונים מאחרים?]. אבל מיד הוא מתחיל לסתור השקפה זו. הוא שואל: ושם א יאמר, לכל אחד משבטי אוסטריא-הונגריה ישנן מכבר אחריות ארציות מקומיות; כי שם שבט ושבט יושב על אדמתו אשר כבש או מחלק הוא את אדמתו עם אחר שכנו, ולשניהם ישנן תביעות תולדותיות, שיסורן בעבר הארוך? — יודעים אנו, שעם ישראל הוא עם עומד על עצמו ועל רוחו ושוכות לו על קיומו ועל עצמותו, אבל הידיעה מדבר עוד אינה נותנת את המציאות שבדבר, בעת שחברים התנאים לזה. — אין לאחינו באותו מקום, [שבו הם] מבקשים את האבטונומיה, אותו הקרקע התולדי, שממנו יונקים המה עצמותם ושעליו, רק עליו, הם נשענים. שלטון-בית לאומי אינו יכול להתקיים בלי אדמה נושבת, נושבת לצמיתות, שלטון-בית לאומי עצמי אינו יכול להתקיים, אם איננו גם חברות, כלכלי ואדמתי (בחומו וברוח, עמ' 17—16). ובתוקף אותן הטענות, שבהן הוא שולל את הגלות בכלל, הוא שולל גם את השאיפה להאב-טונומיה. וחזן מזה מראה הוא על הכפילות שבדבר: יודעים אנו, שיש לנו מצוות תלויות או שאינן תלויות בארץ, אבל אחת שכחנו בלכתנו לחז' לגור בין אחרים בארצם: הן יש גם לאותם אחרים מצוות תלויות בארצם וחובות תלויות בארצם, ועלינו לקיימם כל עוד יושבים אנו בצלם ונאכל מפרי עבודתנו היומית, עלינו לדבר בשפת העם, שעל אדמתו נשב, ולעבוד בתרבותי החמירת והרוחנית למען נחלק אתי והיו לנו זכויות, עכ"פ מצדנו, לחלק עמו ולשבת עמו; ונמצא שניות בנו על כל צעד וצעד, נמצא אנו מבקשים מאדם מישראל, שיעשה כפלים מהבלתי-ישראל. היושב עמו, אחרי שלבני ישראל בגולה יש חובות להם ולגוי, והוא מוסיף: היות עברים גמורים על אדמת נכר, בנתן כל הלב וכל צרכי הלב לזה, בלי השאיר דברים למה שמסביב לנו, הוא דבר בלתי-אפשר, גם בלתי-רשאי; ולהיפך, נכיום אנו במהותנו הלאומית מהתבוללות גמורה בעם אחר והשקוע (והשתקעות) רק בלאומיות עם אחר — תרבותנו צועקת הב, הב, והתנאים אשר מסביב לנו צועקים הב, הב' (שם, עמ' 20—21), ובפרק אחר ('לאומיות ותרבות', שם, עמ' 31—33) הוא מראה על השנוי הגדול שבין הימים, שבהם חיינו בגטו, בשעה שהיהודים נשתמרו בחוגיהם התורני והכלכלי, שהיה סגור ומסוגר — כממלכה בתוך ממלכה. קבוצי היהודים היו כאיים קטנים בארצות פזורים וכשבטים חיים בתוך שבטים אחרים, הזכויות המוגבלות שלהם מבוזזות נחלתם זכויות מיוחדות בבית — היהדות היתה תרבות שלמה, שמלאה את היהודי וסגרה את היהודי בעולמו ובשפתו, במחרו המיוחד וברוחו. הוא סחר עם הנכרים וגויי הארץ כאשר יסחר איש בארץ עם אנשים מחוץ. הוא, הגר, התייחס אל אחרים כאזרח אל הגר. — ואחרי שעולמו של ישראל היה אז כמעט עולם שלם ומיוחד בפני עצמו, מובן הדבר, שהיה יכול, לגדל אנשים שלמים, יהודים בכלי. כך היה בשעה שהדת היתה העיקר בעולם. אבל, אחרת היה הדבר מיום אשר המלכויות הארציות החלו להיות לאומיות. עתה, אי-אפשר לישראל להתקיים עוד

בתור לאום מיוחד, וחוקי המציאות של ברזל יטביעו עליהם את חותמם. ומביא הוא את הדברים הנכוחים, שקרא ב.פריינד הו'רגוני ו, שבמלו את האגדה הידועה אצלנו, שבארצות-העברית תחל להתפתח יהדות חדשה וספרות חדשה, מבלי נדע, כי זהו רק לדור אחד ושהדור השני, בן אותה היהדות החדשה, הוא כבר חציו אנגלי. ובאותה מדה יבאו עלינו הדברים גם בארץ רוסיה, אם נחפץ או לא נחפץ (עמ' 32—33).
ודברים אלה נכתבו לפני שנים אחדות, בשעה שמכל עברים נשמעו עוד הקולות: אבטונומיה, זכויות לאומיות

ג.

מאז עברו שנים אחדות, הזכויות הלאומיות—לכל הפחות ברוסיה—וה, אבטונומיה וכל, תחת הגלות כמעט שנשכחו. ההתבוללות הולכת וכיבשת את, כנסת-ישראל שברוסיה יותר ויותר. ההמרות מצד אחד והאינדיפרנטיות של הדור הצעיר, שברובו הוא כבר רוסי יותר מחציו, לכל דבר יהודי הולכת וגדולה. וכך אנו רואים, שתנועותינו לא נתנו לנו כמעט כלום, ואת סבת הדבר באר עוד הפעם ברדיצ'בסקי בדבריו אלה: הכח הצבורי, יותר נכון, העבודה הצבורית המשותפת, היא רק האחרית, הסכום האחרון מעבודת היחיד מראשית, והיחיד צריך להתחיל—גם בהיות השאיפה מטרה עממית וחברותית—עבודה זו בביתו, בהקרוב לו ובמעשי ידו, הוא צריך להניח את היסוד לבנין. כך נעשתה העבודה בימי תנועת ההשכלה, ועל-כן הצליחה תנועה זו. ההשכלה של כל יחיד, ואף ההתבוללות של כל יחיד, מתהוות אחרי-כך להשכלה צבורית ולהתבוללות צבורית. ואף העבודה הלאומית של עם נורמאלי היא כך. לא כן בעם ישראל הבלתי-נורמאלי. אצלנו, חברות חדשות נוסדו בכל עיר לתרבות לאומית ולציוניות—הרי היו מעין הסתדרות ברבים ושכלול ברבים, הרי ועדים ואגודות, שאיפות עבודתיות בעד האחדות הצבורית ובעד העתיד הלאומי—; רק דבר אחד היה חסר לכל אלה: חסרה העבודה הלאומית של כל איש ואיש בעד עצמו, בעד ביתו, חסרה היתה עבודה מברויה כל חלקי ביתו של היחיד וכל צרכי ביתו. ולפיכך לא היו תוצאות קיימות לחברותינו הלאומיות ולועדינו, שהציבו להם למטרה את חוק לאומיותנו ואת התפתחות תרבותנו: לא היה להם, המשך וקשור לשאר החיים והעבודות שם בבית אחר כך, בארבע אמות של כל איש ואיש, בביתו, בבניו ובעתידת ביתו הקרובה. והוא מסיים את הפרק ה, חשבון (שם עמ' 33—35): שאיפה לאומית מופשטת לבד בקהל לא היתה יתרה מהיהדות המערבית שם בבתי כנסיות או שאר מוסדות צבוריים, בלי אחיזה מרובה בחיי כל איש פרטי והיקף חייו, אל תפוש מן הצבור, אבל אין הצבור מתקים בלי חובת יחיד ועבודת יחיד. אין אחרית בלי ראשית. הראנו את הפרוטות לבדן ואז נדע את החשבון...

ואת הדברים האלה הוא מוסיף לבאר בפרק, מבית ומחיצ' (שם, עמ' 21—22): האדם בכלל יודע רק חיי שעה—ביודעים הוא עושה את מעשהו רק בעדו, בעד בנו וביתו וכל הקרוב לו; והבא אחריו הוא רק שארית העודף, הנותר בבל-יודעים מנו-ביום ליום המחרת, לאחר זמן, לכל הזמנים, כלומר, להעתידי או לחיי עולם—הפירות נאכלין ועם כל זה נשאר[ת] קרן קיימת—. כך הוא באמת אצל כל עם יושב על אדמתו. וכך הוא במושבות העבריות שבארץ-ישראל. כל מושבה חדשה, כל התנדלות והתעשרותה של מושבה קיימת, כל בית-ספר עברי חדש, כל רבני העושר של היחידים או של מקום זה או אחר, הוא שם גם התרבות עושר העם, עושר-האומה, מאחר שהעבודות של היחידים הן הפרוטות, שמהן מתהווה הקרן-הקיימת העתידה של האומה. אבל, במה דברים אומרים, כשהיקף אחד חברותי ועממי—לא רק תולדי—

ישנו להיום ולהמחר, לחיי היחיד והצבור, לכל חיי היחיד והצבור; במה דברים אמורים, בעת שכל מה שבבית וכל המעשים שבבית מתאימים הם למה שמבחוץ ונמשכים והולכים למה שמחוץ—לא כן הוא בעם, שאינו יושב על אדמתו: או יחרלו התחומין לינוק ויקרע ההיקף בין מה שבבית ומה שבחוץ. או חיי-עולם וחיי-שעה אינם נבנים זה על זה ואינם באים זה מזה: עומדים הם זה אצל זה, הא לחוד והא לחוד. מעבר מזה: המעשים שבבית, חיי האישים הפרטיים לא יתנו להדור הבא מה שמבחוץ; ומעבר מזה: כשמתחילים לפנות לגבי חוץ ולדאוג לאחריתם, נשכחים לרוב הענינים שמבית והצרכים שבבית. —אנו נותנים להעם אידיאל לעתים, בהיסח הרעת לרוב מן ההוה, מן החיים בני יומן ומן התנאים בני יומן; ולאידך גיסא, ינתן להעם אידיאל בהוה, דרכים לחיות בהוה והקלת החיים בהוה, והרי נפרדים אנו ממכמני העתיד, ממכמני עתידתנו. הלך בוז—מת בצנה, הלך בוז—נכוה'...

כאן לפנינו כבר לא רק רעיון שלילת-הגלות, אלא גם רעיון שנויה-מרכז. ומה דלות ושטחיות נראות לנו אחרי דברים כמו אלה, היורדים לעומקה של המראגדיה של הציוניות, הבונה כאן בשביל שם, החלטותיה של ועידת-הלסינגפורם עם הציוניות הסינטיטית שלה ועם החשיבות היתרה, שמצאה בעבורת-ההוה!...

וגם את הכפילות המראגית של הציוני, —זו הכפילות, שהיא מראגית מפני שאינה באה מתוך רצון רע, אלא מתוך הכרח נורא, —ידע ברדיצ'בסקי לצייר בצויר מספיק: הלאומיות המופשטת היא תכנה עליוה בלי תחתיות, נושאה היא משואות בעניני-דשמיא, בעוד שעניני דארעא סותרים אותה בכל פנה ופנה. ראו: אדם אוהב את שפתו העברית ונותן מקום, נותן מקום בכל לבו, לשפה אחרת; הוא דורש רמות מנחלת והשכלת אבותיו, ועמל הוא בזה רב (הרבה) להכניס את בניו להשכלה אחרת. מזה ומזה, מהעתיד ומההוה ומוכיותו גם יחד, אינה מניחה אותה השאיפה את ידה, ולפיכך מאומה אין בידה, עובדת היא ביחד לעגל ולמשכן, לעניני בית ולעניני חוץ, —ואלהיה של אומה קיימת הוא רק אחד ואין שני לו'... (מימי המעשה, עמ' 51). וב, רואה את גבולות הציוניות' כמה הם רחוקים מגבולותיה של עבודת ההוה, כעין רמז להאסיפה הבריסלית מוצאים אנו, כנראה, בדבריו אלה: אמרו, כי על ידי לקיחת חלק הבלתי-ציוניים והציוניים במועצות כאלה מתקרבים מעט הלבבות של רחוקים. רגשי תנחומים! אבל אין התנחומים של קירוב הלבבות שוה נגד מחיקת הקוים. הציוניות וגם הארציות, אם חושבות הן את רצונן ותעודתן עד קציהן, לא יוכלו לקחת חלק בדברים שאינם הולכים עד קציהם'... 'אם ועד הפועל אינו יוכל לפתור את שאלת הנודדים, שמבקשים להם ארץ לשבת, ונותן להם רק האמצעים לחיי גלות במהדרורה חדשה ולחיים, שאם יש בהם ארץ חדשה ואולי שפה חדשה, הם הם בתכניתם העממית רק המשך מן הקודם, כלומר חיים על אדמת נכר, בלי כל ערובה לקשר אבות ולמשפט עממי אבותי, ומבקש לו לפתרונוי תוכן אחר, תוכן מופשט, שאין לו אחיזה בחיים שלפני עיניו ובאלה האנשים, שכבר נודדים הם לנגד עינינו, —אז, על כל פנים, אינו פועל... לעם היהודים שאלה אחת נוגעת לכלם ולא שאלות שתיים. להם שאלת היום בעד המחר ולא תועיל הנה (כאן) תשובת המחר בל עדי היום... או תשובת היום בלא המחר'... והוא מרחיק כליכך ללכת בנידון זה, עד שהיא כותב על הנצחון של הלאומיים באודיסה בחברת, מפיעי ההשכלה, כשהכניסו לתוך הועד של מחלקת-חברה זו את, אחרי-העם' ואת דובנוב, כדברים האלה: ואחרים התפלא ואמרו לנפשם: ולשמחה זו מה זו עושה? הם אמרו לעצמם, כי חברת מפיעי-ההשכלה עם במיסה הרוחני והאזרחי וחשבון עולמה העברי היא כליכך שונה מעולמם של הציוניים, עד שלכאורה אי-אפשר כלל להציוניים לחלוק עמם את המפעל הזה ולהכנס עמם בשיבה אחת לעבוד בו ולקחת עמם חלק כחלק' (מימי המעשה, עמ' 47). ובמקום אחר

(בחומר וברוח, עמ' 26) הוא אומר: מרכז-רוחני הם אומרים, והם ומחשבותיהם בגולה, תרבותיהם בגולה וקיומם בגולה.

שנוי-המרכז הוא, אפוא, דבר הכרחי, אבל—כלום הוא דבר אפשרי? וכרדיצ'בסקי מכיז את העתונים ידיעה כזו: מת בלונדון זקן אחד ושמו יונה ברנמהייל. הוא היה אחד מהחלוצים הראשונים, שהלך בעזרו רוחו לאפריקא הדורמית עוד בטרם היתה טראנסוואל אחוזת הבורים וגם מדינת נאטאל היתה עוד כמעט מקום ריק, שבעים יום הלך האיש הזה בים, ויקבע אחר כך את מושבו באפריקא. ויקן קרקעות וימיע כרמים, ויחרוש, ויורע, ויעזור הרבה לכבוש הקולטור של הארץ לעבדה ולשמרה, ויהי גם נבחר לחבר הממשלה ימים רבים. — אז נסה הפלאי הזה להוביל יהודים ולהושיבם באפריקא, לתת להם ארץ-מולדת; בא לאנגליא והשתדל והתעצם הרבה לחולל אימיגרציה עברית משם לאפריקא, — ולא עלתה בידו, הוא לקח דברים עם רבי ישראל (3), ואין עוזר. הוא פנה אל היהודים הבאייערים (הוא היה יליד בייערין) וחשבו, שהנהו חפץ למכרם לעבדים... אז הלכתי לאשכנז—ספר אותו זקן לפני מותו להמגיד, —ומשם הבאתי ארבעים משפחות פרוטסטנטיות, יסדתי להם מושבה, אף בית-תפלה בניתי להם, וגם כהן העמדותי להם, וצאצאיהם מאושרים הם עד היום, יהודים, יהודים, לא רצו להתישב...". וב, מעיר: היהודים לא רצו! בדידת האיש הגדול הזה, שהיה אנוס לתת לאחרים חילו, מכל יכולת להושיע אל בני עמו, נוגעת עד תהום הלב. סמיכות הפרשיות, מרגדיא של עם ומרגדיא של יחיד, של עם נענה ושל יחיד, שבירדו לבנות ולהנחיל, וימאסו בו... (שם, עמ' 47). וזהו הכל, אבל כרדיצ'בסקי, המבין, ש, אם נתקיימו עד עתה בלי ארץ, חיינו, אמנם על-ידי השאיפה לארץ, ואם לא ישכנו תחת גפנו ותאנתנו, חיינו מזה, שקוינו לישוב תחתיהם באחרית הימים, יהיה צריך רק לחשוב את המחשבה המתעוררת ע"י הספור המובא על-ידו עד סופה כדי שימצא פתרון להשאלה המעמקת אותו ברוב ספרו השני, מימי המעשה: שאלת הציוניות והארציות, שאלת ארץ-ישראל וארץ-סתם, יונה ברנמהייל לא היה יכול להושיב יהודים באפריקה מפני שהיו ליהודים שאיפה לארץ-העבר שלהם ותקוה לשוב אליה, ואולם דוקא בשאלת ארץ והארץ תהיה ומפקפק הוא ב, בכמה ממאמריו, מבלי שיבוא לשום החלטה: ניטשה עם המתת-העבר ושנוי-הערכים שלו אינו נותן לו אפשרות לברר לעצמו שאלה זו. לבו נתון בין שני מגניבים: מצד אחד—אהבה להעבר, שיש בלבו של כל הניך התנ"ך והתלמוד במקורם וביחוד בלבו של כל סופר עברי, ומצד אחר—שנוי-ערכים, ועל-כן תהיה ומפקפק הוא ב, ואוחז במענה מנוכחת מעין זו, למשל, שאבותינו לא היו ילידי הארץ ברובם, כי אם כובשי-הארץ, והזכות שרכשנו לנו בזה רכשו להם גם הכובשים מדינו אחרי-כן, — כאילו יש ערך למענה כזו מצד הפולנים בעיני הרוטנים בנאליציה או מצד השוודים בעיני הפינים בפיןלנד, — או באיזמים שאולים מספריו של גנ"ב אזורי וממאמרו של מר יצחק אפשטיין בדבר אחדות, בריאותו, גדלו ונוראותיו של העם הערבי, בעוד שבאמת נקרע העם הזה לאלף קרעים גם בדתו וגם בשבטיו ואינו מאוחד גם במובן הגיאוגרפי, שהרי בין ארץ ישראל וסוריה מפרידה האבסטינומיה הנוצרית-הדרונית של הלבנון, בין א"י וארם-נהרים—מדבר גדול, וכן גם בין א"י מצרים וערב; ובצפון סוריה וארם-נהרים יושבים במספר גדול מאד שורקים, טורקמינים-נודדים, ארמנים וקורדים; ומצרים שייכת היא לאנגליה, וערב עצמה נחלקת היא למדינות שונות ורחוקות זו מזו הרבה. — באופן שאין לדמות את המדינות המיושבות מערביים לאשכנז ולאטליה ושאין הערביים בכלל נוראים כמו שמתארים אותם, ואת ארץ-ישראל לא חשבו הם עצמם מעולם לארץ-ערב. —ורק מתוך השאיפה לשלילת-העבר ולשנוי-ערכים, שנשארה עוד בכרדיצ'בסקי מימי הניטשיאניות שלו, הוא אומר, שהציאה והטלטול צריכים לקבל מטבע חדשה ושטוב לנו אנשים חיים כשהם לעצמם וכיובשים להם את הדרך בארץ בתולה מלעבור אלפי-אלפים יחד למקום מדרם וכבר מיושב מאחרים, כי מיד אחרי דברים כאלה מתחילות מענות חזקות נגד

הארציות בכלל ונגד אונגאנדה בפרט, והמענה העיקרית שביניהן היא — ששלטון-בית עברי באפריקא תחת אדנות אנגליא ושאיופותיה הגדולות התרבותיות, לו גם יצלה, יתן לבני-ישראל לכל היותר מעין, אלכסנדריא של מצרים בימיה, יתן לנו אנשים עברים אנגליים, אם תאבו או לא תאבו. אבל תאבו — והדור הבא בשם יאבה... ואמנם, כבר הביע מנהיג הארציים, ישראל זנגוויל, ב"כור-ההתוך" שלו את הדעה (שרמו עליה גם בדרשותיו האחרונות), שהיהודים, שיתישבו בארץ הימא, צריכים יהיו להתבולל עם יושבי הארץ ולהיות יחד לעם-הארץ, כלומר: כשם שהרבה רוצים, שבאפריקא הדרומית לא יהיו בורים ואנגליים, אלא אפריקניים, כך חולם זנגוויל, שלא יהיו המתישבים החדשים יהודים, אלא, אונגאנדיים, קרינאיקים או מיסופוטאמיים, ו"יהודים" ישארו אלה שבגלות, אלה שלא יתישבו בארץ האבסונומית היהודית, ישראל יתחלק או ליהודים ול"אבסונומיים", כמו שבית-בן-יהודה מצד אחד ובירנבוים ופרץ ואש מצד שני מחלקים אותו לעבריים ול"ורגוניים. זנגוויל ויטא כבר אובים ואין צורך להמתין להדור הבא שם... אבל ברדיצ'בסקי לא רק חושב יסוד ישוב יהודי בארץ אחרת לבלתי-רצוי מפני ש, הישוב היהודי המתבסס שם לוקח עליו את המלאכות המדינית באפריקא המזרחית להפצת התרבות האנגלית, וממשלת העולם שלה, והרי זה, עבודה זרה לעתיד, שאינו שלנו; הוא גם אינו מאמין, שהיהודים מוכשרים להטמיע בתוכם עמים אחרים: אין עם מוכשר בזה רב, שכתב על דגלו: קשים גרים לישראל, ולא יפנה לו את הדרך בעמים פראים ע"י מסיתים דתיים, שהם היסוד הראשי בכל כבושים כאלה בכל הארצות הרחוקות. — והיהודים, שלא יבחרו את נשיהם מבין הכושים ולא יבואו עמם בתערובת דתית] ואישית], יהיו ככבשה בין הזאבים". — והוא מבין, שלא די שיבואו, מאה אלף יהודים — ולו גם ראש המורחי הולך לפניהם ברבנו ובשוחטיו ושאר מנהגי העם — לבסס לנו שם תרבות יהודית, כי העיקר הם, הרי ישראל, ולא, שופטי ישראל. כלומר, אלהות ההרים, המסורת התרבותית של הארץ העתיקה.

ואולם הוא אינו מחליט גם הפעם, שהציוניות נכונה מן הארציות, הוא מביא את דבריהם של, ציוני ציון, שהארציות אינה מעית כלל, אלא היא שאיפת ברורה ומכוונת לקרוע את עם ישראל מעל העבר שלו, לאבד מלכו את הכרתו ההיסטורית-הלאומית ולעשותו לעם אחר, שיש לו תקוות לאומיות אחרות וקנינים לאומיים אחרים, ומעיר על דברים אלה: כאלו הם בעצמם (כלומר ציוני-ציון), לו באמת יאחזו ברעיונם התחיי עד קצהו, לא יבואו לידי שנוי-ערכין גמור בכל מכמני הגלות ובאת אשר עשה אותם מראש לבני הגלות — וזוהי סתירה, לפי דעתו. — אבל כאן הביאוהו פקפקיו לידי טעות, הרי כל תחיה אינה אלא תשובה אל הטוב שבעבר, כלום לא היתה הריניסאנס האמלקית תשובה אל ירושת יון ורומי העתיקות בעת ובעונה אחת עם שלילת האסכולאסטיקה והקתוליות של ההוה (בימי-הבינים)? וכך היא גם התחיה העברית: זוהי שלילת הגלות, ובמובן זה היא לא רק שנוי-ערכין גמור, אלא גם כפירה גמורה, בכל מכמני הגלות ובאת אשר עשה אותנו מראש לבני הגלות, זוהי תשובה אל היהדות שלפני-הגלות, אל, הרי ישראל ואל, אלהות-ההרים והעמקים, אל העבר, אבל לא אל העבר הקרוב, אלא אל אותו העבר הרחוק, שלפי דברי יעקב וואסרמאן הוא צריך להיות למופת לכל יהודי מודרני.

ד.

אבל גם הציונים וגם הארציים לא רוממו את רעיונם — לדברי ברדיצ'בסקי — מעל לשאיפה מופשטת. הללו מושכים לכאן והללו מושכים לכאן ובעיקר הרבר אלו ואלו יושבים בבית, במקומות-מושבותיהם, ועושים את מעשיהם היומיים, הכל כמו שעושים שאר היהודים, שלא נפנו לשניהם גם יחד, בלי הבדל... ועל-כן לא הצליחו

לא התנועה הציונית ולא התנועה הארצית. ואם את אי-הצלחתה של הארציות אפשר עוד לתלות במה שהיתה בימים שכתב ב. את דבריו רק התחלה, יש לבאר את אי-הצלחתה של הציוניות בשיטותיהם ומעשיהם של שני מנהיגיה הראשים, של בעל הציוניות הדיפלומאטית — הרצל, ובעל הציוניות המעשית — אוסישקין.

בימים שנכתבו מאמרי ב. במחברתו, מימי המעשה היה הרצל עוד לא רק בחיים, אלא גם על מרום גדולתו, אמנם, אחדים מן היותר קנאים שבציוני ארץ-ישראל התחילו להתייחס אליו בספקנות ובהתנגדות; אבל, לעימת זה, גדל כבודו בעיני חלק גדול מן האינטליגנציה והפרוליטאריאט שלנו במזרח ובעיני הרבה מן המתבוללים במערב, שהתנגדו לארץ-ישראל מפני שהיא קשורה יותר מדאי במסורת ההיסטורית שלנו. ובמקום שער או היה רק מנהיגם של הציוניים, נעשה אן כמעט לראש-האימה. הרצל התפטר או במרה-ידועה עם הגלות, כבוש הקהלות — כלומר, עבודת ההיה —, מצד אחד, האוטופיה הסוציאליסטית במקצת שב, אלמניאלאנד, בשביל הפרוליטאריאט מצד שני וההצעה האינאנרית, והארציות בתור תולדה הגיונית ממנה, מצד שלישי עשו את הרצל למנהיגה ולנביאה של היהדות הגלותית. אבי הציוניות, אבי המקלט-הבטוח בארץ ישראל, ב, אלמניאלאנד, היה לראש-גלות א..

וב, ראה פשרנית זו והעיר עליה, אחרי שהביא את דברי הרצל אלה: כאשר הייתי לציוני פשטתי את הרגל להעבר שלי, להעבר של יותר משלשים שנה, — הוא אומר, שכך צריך היה להיות, אבל באמת נשאר הרצל, במקומו, אשר היה בו מראש — ואיש לאומי, איש, שהעמיד את עצמו בראש תנועה לאומית, אנוס היה לאמר לנפשו: אין עוד חלקי עם הקודמים, והוא מוסיף: אוגוסטין נהפך מחוטא לקדוש, המגיד הגדול ממזריטש נהפך מרבני נלהב לאבי-החסידות. אבל אוגוסטין לא היה טובל ושרץ בידו; והרב המגיד, כיון שקבל את ההתגלות החדשה מהבעש"ט במעו"בו, שוב לא היה לו מה לחפש בוילנא. .. ועוד זה: אם גם כתב הרב הגל, תורות' לפני חסידותו, בודאי הן אחרות לגמרי מאלה, שנכתבו אח"כ ב, אור תורתו, המאורע ההתגלי הגדול בחייו, פדות-נפשו ובריאתה על ידי ההופעה האלהית הנדולה שנתה ביסוד גם את לבבו; וכיון שהלב נשתנה, הרי כבר היה לרחשו נוסח אחר ושמועה חדשה. .. הרצל היה סופר ונשאר סופר, נשאר סופר כלפנים, אבל, אם אן, בהיותו עובד בכל רוחו לדברים שבמערב, לא שגב בידו לעשות נצורות בחזון ושירה כאשר איה, היה הדבר צריך להשתנות בנפשו אחרי גשתו אל עבודה צבורית עמית והתעשרותו הנפשית על ידי אותה העבודה; צריכה היתה שירת הרבים וכח הרבים ואמונתם בו להתגלות באיזה מדה בשירתו שאחר זה... ותקיתו זו נשארה מעל'.

ומה שאירע להרצל, כלומר, שפשט את הרגל להעבר שלו רק בדמיון, בעוד שבמעשה, בפועל, נשאר כולו שקוע בהעבר שלו גם במה שנוגע להשקפותיו על הציוניות. אירע גם להציוניות כולה, כבר הבאנו למעלה את דברי ב. אלה: מרכז רוחני — הם אימרים, והם בגולה, ומחשבותיהם בגולה. זוהי שגיאתה וחטאתה של הציוניות, זוהי הסבה העיקרית, שאינה ניתנת להציוניות להתגשם, להרצל חסרה בשני ספריו (מדינת היהודים ו, אלמניאלאנד) הכרת הכח המניע הצבורי, הבונה באמת והמצרף את האישים הפרטים לאותו הבנין הגדול; חסר לו חשבון תולדי ודעת את הדברים ביסודם, כחשבון תולדי הווי-עממי בדבר כבוש הארץ, שסוף כל סוף לא תפול משמים ארצה, — חשבון, שצריך לדעת גם מעם ישראל וצרכיו, גם משאר העמים והלשוניות אשר מסביב. כלומר: חסרה לו הכרת התנאים האובייקטיביים של חיינו ושל חיי העמים ושל הארץ, שאלה אנו נושאים את נפשנו ושאי-אפשר לנו לקבלה מן החוץ ואפשר לנו רק כשהם בפנינו, וסבת החסרון הזה היא התפשרותו של הרצל עם ההוה, כשהוא בא לדבר על הרצל ה, ארצי, הוא מוצא, שהדרך שהיה לפניו, המדיני גם הוא, הוא הנסיון הקיצוני של התרת הקשר הגרדי המדיני והארצי

בבת-אחת לפתרון שאלת ההוה: להתחיל חיים חדשים מדיניים בארץ חדשה לנמרי. התרה זו כשמה כן היא. היא מתירה. היא הולכת את דרכה לבלי חת, היא קיצונית לפי רוחה ומהותה, היא שואפת לחיים חדשים וליסודות חדשים מתאימים אליה ומתחילים עמה. מסיעה היא אנשים בלב אחד ולא צרופים של אנשים. בוראת היא רצון אחד ולא צללים של רצונות. כבוש ארץ חדשה עם מסורה מדינית חדשה, שלטון בית לעם על אדמה, לו ניתנת, דורשים גם לבות ניתנים אליה, דורשים אנשים, שיודעים המה מה המה נותנים, אבל יודעים המה גם מה המה לוקחים. כלומר: הארצי צריך לדבר בשפה ברורה. צריך שידעו המונהגים, שהם צריכים לוותר על העבר שלהם ועל שאיפותיהם בעבר, שידעו האנשים האלה, שבמחיר הארץ החדשה והאבטינומיה הם חייבים לתת הרבה והרבה, שבמחיר נזיד-העדרים של המיריטוריה הם צריכים למכור את בכורת העבר והמסורת. ברדיצ'בסקי אינו מסכים לדעתו של אהרן-העם במאמרו "שת-רשויות", שדרך הנצחון היותר במוח של הדעות החדשות היא דרך-ההתנגדות, כלומר, שהדעות החדשות צריכות להכנס להחיים בחשאי, בלי רעש ודימוסטרציה, כדי שלא תמצאנה שום התנגדות ושום מכשולים על דרכן, — זו הדרך שבחרה בה ההתבוללות ומנצחת עליה נצחון אחר נצחון. ב. מאמין בכחם של היחידים, שדרכם נכונה לפנייהם והם אוהבים את הדעה ואת המלה הברורה, והוא אומר: התרת הקשר הגרדי בתולדות-עם נעשית ע"י התרה ולא ע"י קשורים ולולאים עובדים ומוחזקים (?). התרת-הקשר תעשה ע"י אנשים בני-חורין, ע"י אנשים היודעים את אשר לפנייהם, יודעים לוותר (להתיר?). — וכל האומר לעשות דבר חדש בעזרת הציונים וכל ה,תרמיל-הארץ" שעל שכמם, כאשר עשה הירצל באחרית הימים, כששב מהציוניות להיות ארצי, האומר לבקש ארץ-חדשה בעזרת הציוניות וקדשי-הציוניות ובשותפת [עם] הציוניות, עוד הפעם: האומר להתיר את הקשר ע"י עשותו עניבות ולולאות, הוא על כל פנים אינו מתיר"...

ומלבד זה, אם שאיפתו של הרצל היא ציון או מיריטוריה סתם, היה צריך להשתמש להתגשמות רעיונו ביוצאים, כי אלה הם, החומר ההיולו לפועל-עמי ולגבור-עמי, העובר כחלון לברוא ממנו דבר של קיימא, להרכיב אישים נפרדים ויציות-עם והתפזרות במקומות שונים לצבור עמי יושב במקום אחד וקשור אל מקום אחד. מעיסת הגולים, אשר נותנים ספר כריתות להעבר הכלכלי והאזרחי שלהם והולכים לבקש חיים חדשים באשר יבואו ונכונים להתחיל בבנין חיים חדשים, — מעיסה זו היה אפשר ללוש את הבצק העמי החדש ולכללו למטרה אחת, לבנות לו בית; אבל לא מאלה שנשארו על מקומם בתור ציונים מופשטים, שאין להם בעולמם רק שאיפותיהם בלבד, מבלי יכולת ורצון לשתף לוח חייהם עתה, חייהם וצרכי-חייהם הפרטיים עתה; מאלה, מאלה אשר מעמיסים הסבל על שכמם, שמים נעליהם ברגליהם ולוקחים מקלם בידם ללכת, מאלה יוסד צבור מדיני כלכלי עממי חדש, עומד על קרקע חדשה; מהולכים יבנה עם ויתבסס עם, שאין לו עוד ארץ עממית נושבת, אבל לא מיושבים חוצה לאותה הארץ המקווה, אם גם מדברים על אודותה במועצות רבות ושואפים המה לבוא אליה ע"י מועצות ודבורים, כי הדרך היותר נכונה, לציוני מנהיג הוא — להיות בעצמו בציון, להניח את עברו המקימי ולתקוע ביתו ונחלתו בארץ, להיות לפה ולמנהיג לכל המתנחלים בארץ, לבסס כחלון את הישוב הישראלי לאט, לאט על היסודות הנתנים מהיום (כלומר, גם בלי קונסטיטוציה או משאטר) כדי להכין את המחר הגדול — בקצרה: לבנות את הבנין בשבתו בבית, ולא בעמדו רחוק שם מחוץ. —

ולרעיון זה — שארץ-ישראל תושג על-ידי עבודה מבפנים, בארץ גופה, ולא מבחוץ, ע"י עבודה דיפלומאטית, אגטיאציונית או אירגאניזאציונית — מקדיש

ב. חלק גדול ממחברתו, מימי המעשה, למעלה, כשדברנו על יחסו להגלות ולעבודת-ההוה, הבאנו את דבריו על הנגידים שכין שאיפה לאימית מצד אחד וחיים בגלות מצד שני. ואף כאן, במקום שהוא מדבר על א-האפשרות לגשם שאיפה ארצית איוו שתהיה כל עוד מנהיגיה ומחזיקיה ונושאייה יושבים בגלות וחיים בגלות, חוזר הוא כמעט על אותם הדברים שאמר שם, אם עבדת כל יחיד לעצמו ובצור עמדתו בגולה מהרסים את שאיפותיו הכלליות-האידיאליות, מעכב כאן חיסר העבודה של כל יחיד ויחיד לעצמו בארץ את התגשמותה של שאיפת הכלל. הרצל הרגיש בדבר לפעמים ונסה להצטרף: מונים אותנו, שאנו מדברים ושואפים, אבל כל תנועה שואפת לאיוו ממרה, שמדברים עליה לפני המעשים, והדברים הם ראשית המעשים, אבל ב. אינו מוצא את התירוץ למספיק, והוא מביא את דבריו אלה של סיפר אחד (משה וויטקיביץ, ב.הצפירה): כמה דברים אמורים, אם הרעיון או התנועה נולדה על ברכי אומה, שיש לה אחיזה קבועה של השתלשלות תולדותית ותרבותית טבעית בקרקע של ארץ-מולדת, מה שאין כן אם היא נולדה על ברכי אומה, שאין לה קפיצין ועיקרו נוסד על יסוד השאיפה גופא. — וב. מבאר ענין זה ממש באותם הדברים, שבאר את ענין העבודה-בגלות: בשאר התנועות השואפות העומדות על הקרקע, שלהן ישנה שיטת-חיים בין היום והמחר, ישנה אחיזה אחת בין אותו היום והמחר, שם הדברים המה ראשית המעשה, באשר עומדים הם בהיקף-מקומי עם המעשה, ובמקום שאין ההקף [ה]מקומי הזה עלינו ליצור מראשית ולעשותו אחת, אבל במקום שאינו [כן], אז רק המעשה מביא לידי מדרש, ולא מעשי הכלל, שהוא (שהם) עוד הפעם רק אמירה ושאירה תקינות, כי אם מעשיו של היחיד, המתחיל בעצמו ובונה בעצמו, הרצל, הציוני והארצי, רואה אחרים משתמשים בתנועותיהם החברותיות והלאומיות בקינגרסים, אסיפות וחברות, ומנסה גם היא להשתמש באמצעים כאלה; ולא התכוון, כי אלה הלוחמים מלחמת הקיום או מלחמת העם (בעמים יושבים על אדמתם) עומדים בראש מעשיהם במקום יעמדו גם בסוף מעשיהם ושאל העמים הקטנים האחרים ההוה והעתיד עושים שורה אחת ושהפעולות ומעצות מעתה ומיהיום כבר המה חלק מהעתיד וראשית העתיד. תחת שעם היהודים, אם כה וכה, עומדים הם מחוץ לארץ שאיפותיהם, השאיפה היהודית לחירות-עם אינה בנויה על יסודות חיי האיש הפרטי במקום שהם עומדים, כי אם מופשטת היא, בלי כל אחיזה יסודית בארץ המבוקשת. היא מרחפת מעל החיים היומיים והמעשים בני יומם ואינה החשבון האחרון מהם, לוחמי עמים אחרים המה מאחים בכל פעולה ופעולה את הקרענים שבחיהם, תחת שאצלנו יעשה על ידי זה קרע חדש ופירוד חדש בחיינו עתה...

כאן לפנינו עוד הפעם בטוי מלא ושלם לרעיון שנוי-המרכז, כלומר, להבהיר שבין העובדים בשביל העתיד בהוה של הארץ, שבה יתגשם גם העתיד, ובין העובדים בשביל העתיד בארץ אחרת בהוה של ארץ זו, עבודת-ההוה האמתית של הציוני היא — עבודתו בארץ-ישראל גופה בהוה בשביל העתיד, שיברא באותה הארץ ברבות הימים. משה מונטיפיורי והבארון הירש בקשו עוד לפני הרצל לבסס את מצבו של ישראל בארץ-ישראל או בארץ אחרת — ולא הצליחו, מפני שהם עצמם עמדו מבחוץ ביחס אל הארץ שרצו ליסד בה ישוב של יהודים, סיסמיל רודם הבונה הן לא היה מלא אהבת-צבור כמו אלה — וכמה הגדיל לעשות על אלה! כמה כבש הוא לעם אנגליא וכמה ברא בכחו! — והוא לא עשה ברובו אך (אלא) בעד עצמו. הוא העמיד את עצמו ואת רבבותיו במפעלו, הוא ברא גדולות ונצורות, יען שעמד בכל כחו והונו במקום שברא... וב. מצייר לו את האפשרויות הגדולות, שהיו לנו, אילו היה בא לארץ-תקומו הבארון הירש עצמו עם מיליוניו ואילו היה הרצל מיסד חברה בעלת כספים, שחבריה היו באים בעצמם אל הארץ והיו מוציאים את כל אשר להם על כבוש קנינים בארץ, והוא מחליט, ש,הדרך היחיד של הציוניות היא: שכל אחד יעבוד בכל רכוש ובכל כחו בארץ לטובה עצמי, וממילא לטובת הארץ, הכלל'.

הירצל בקש להיות יותר מאלה השנים (הירש ומונטיפיורי), הנדיבים והפועלים לפי מבטם הצר, וחפץ לברוא דבר, שיעמיד את מעשיו עליהם, ובאמת אינו אלא שלישי ביניהם. כמוהם כן הוא לא הכיר, שלעולם לא תהיה ירושה (ישועה?) לנו ממושיעים ונושעים, הא לחוד והא לחוד, אלא מאנשים פועלים בער עצמם וסוללים בזה גם את הדרך בער אחרים. הוא חפץ להיות איש המעשה, ואשר יצא ממפעלו—היא יצירת או חזק רעיון על יד המעשה ולא עם המעשה... דבר אחד היה נחוץ לבני-ישראל הפזורים, דבר, אשר יקיף את כל חיי בני הנולה ורצונם ולהטותם (שיטם) בכל אשר להם, בלי שיוור למקום אחד ומעשה אחת (אחד) ורק למעשה אחת (כנ"ל). ופרי תעמולות הירצל היו שניות, ואם הרצל כך—מה יש לומר על יורשי הרצל עתה, שהם בגולה, ורכושם בגולה, ונפשם בגולה? למה יש לקוות מאלה? הם יהיו גואלינו, הם, שירשו את כל חסרונותיו מבלי שירשו אפילו אחת ממעלותיו?

ומפני כן יש גם עתה ערך מרובה לכמה מפרקי המחברת, מימי המעשה (עמ' 22 ואילך) וביחוד להפרק, הרצל ואסישקין: מה שמצא ב. מן החסרונות בפעולתו הלאומית של הרצל אפשר למצוא שבעתים בפעולתם של יורשיו, ואסישקין הלא עדיין חי ופועל אתנו ואין צורך לומר, שחסרונות פעולתו ראויים לתשומת-לב.

ה.

הירצל הוא האיש, שעניי רבים מישראל צפויות אליו, אבל, יקוב הדין את ההר—כך מתחיל ברדיצ'בסקי את הפרק הזה. ויקוב הדין את ההר—צריכים גם אנו לומר, —ביחוד עתה, בשעה שגם אלה, שבחיי הרצל התייחסו אליו ואל מפעלו בשלילה, מפזרים לו תשבחות מופרות, שנפשו היפה היתה בודאי סולדת בהן, ובשעה שלבקר את דעותיו של הרצל נחשב לחטא ולעיון גדול, למרות מה שהכל יודעים, שהציוניות הריפולומאטית שלו נעשתה לשם שנתרוקן מתכנו... ואחרי שמתח ברדיצ'בסקי דין קשה על דבריו של הרצל בימי הפולמוס בין הרצל ואסישקין, כששב זה האחרון מכנסית וזכרון יעקב (מיד אחרי הקינגרס הששי), בדבר הסכנה, שבה העמיד אסישקין את המשתתפים בכנסיה זו, בעיד שבאמת רק דבריו הרצל העמידים בסכנה ולא השתתפותם, —הוא פינה אל מענתו של הרצל בתשובתו זו לאסישקין, שגאולה מיקרת את שער האדמה בארץ-ישראל: הלא בקניות חפשויות אין המוכר צריך לדעת כלל מקורם איזה ערך יש בעיני הקינה לקנייתו זו, וב, שואל: כלום רק, גאולה גורמת להעלאת השער? והציוניות גופא, אשר השכם והערב דברה על אודות גאולת הארץ וגם לאוני הערביים מוכרי-הקרקעות הגיעה, —האם לא די היה (בה) לעורר את המוכרים, שיעלו בזה את המחיר עשרת מונים? והאם אין זה תולדה מוכרחת מכל שאיפה כגון דא? וגם אם יתן השילטון באיזה זמן מן הזמנים לעם היהודים שלמין-בית, האם יוכל לכוף על היחידים בעלי הקרקעות, שלא יעלו את השער? והאם בעצמו לא יעשה את המסחר הטוב למכור אדמת ממשלה במחיר רב? —לאשכנז יש בלי ספק שלטון בית על אדמת פיונא ואנפיה, ומטרה מדינית בידה להנחיל את הארץ הזאת לבניה האשכנזים ולהרבות את השבט האשכנזי שם בכל מה דאפשר, וגם כח-מה... ושער הקרקעות יוקיר ויוקיר (יתיקר) דוקא על ידי תרגשת הפולנים מטרה זו, ובכל חושיהם יוסיפו המה לבצר אומתם; וכי ימכרו, יקחו עשרת מונים מכדי שווי הארץ, ונגד זה אין לעצור, ועל התשיבה הנמרצה הזו מוסיף ב. עוד דברים מצוינים אלה: ובאמת, אין השער החומרי מניד בדברים כאלה הרבה. קנין קרקעות לשם מטרה לאומית לא יוכל להערך לפי ערך השער, סכום העבודה ופרי הארץ, השווי ואמת מדת השווי והערך יעלו פי עשר ועוד, הציוניות, תהיה של אסישקין או של הירצל, צריכה לדעת, שרכישת קרקעות בארץ-ישראל תעלה לה ביוקר גדול ובהתחרות מגדלת את השער ובקרבנות

חומריים מרובים; ואם באמת חיה היא, אז תביא את הקרבנות האלה ואנוסה היא להביא אותם היום או מחר, אם בקנית קרקעות לאט לאט או במדה מרובה. הציוניות צריכה היתה לדעת, שבעד כל רצון משלמים איזה דבר. עליה היה לבאר להאנשים הפרטיים קצרי-הראי בקניהם את היסוד הכלכלי העממי, כלומר, שיש לקרקעות הנקנים בארץ ישראל שויון אחר, שויון רב מכפי שיונם החמרי לבד. היא היתה צריכה להרחיב את המבט ולברוא את הרצון והיכולת, לאבד תשעים ממאה בארץ ישראל דוקא בעד אותו חלק העשירי. ואין זה דבר מוסרי, רק קיומי לאומי והכרחי. והנה בא אז מנהיג הציונים בעצמו והגדיל את הפחד מפני ההתחרות ויוקר-המחיר וירידת האלפים לטמיון... (מימי המעשה, עמ' 42—52).

וב. מוסיף להשיג על דברי הרצל. הרצל אמר: הצד הנכבד שבדבר הוא התחדשות המעוה הנושנה בכל תוקף, שאפשר לרכוש את הארץ על ידי קנית נחלות וקרקעות וכו'. ובאר הוא הרבה פעמים באר (היטב), כי יש הבדל בין זכויות היחיד על איזה קנין וזכויות העם, והנה רק להגלי ההבדל הזה נולד בתנועה הציונית הכללית! וחפץ הוא לבאר עוד זאת, כי לו קנה אדם אחד בעצמי את כל הקרקעות ביקסרינוסלאב, או בעיר אחרת, או אינה שייכת עוד לו במובן המדיני, רק לשלטון וכו'; כל תלמיד לתורת המשפטים יאשר, כי הוא, הרצל, מגיד בזה את האמת—וברד"צ בסקי מעיר על זה: והאמת היא, כי בעלי הקרקעות הם הם המושלים, והמה אדוני הארץ בכל מקום, והיסוד הראשי של ממשלת כל מקום. האמת היא, שאם אין אנשים נאחזים בארץ כל ממשלה היא רק מופשטת, האמת היא, שגם הממשלות בעצמן, בכל מקום אשר יורשים (שהן יורשות) ארצות חדשות, ישלחו אנשים להתאחו, או עוד יותר, ישלחו אנשים להתאחו ואחרי כן יבואו ויירשו... גם באשכנז כבר היו הדברים נשמעים: הסוחר האשכנזי והעובד הוא החלוץ ובעקבו יבא הכלי-תותח. אמנם יש הבדל בין זכויות אישים פרטיים ובין זכויות עמים, אבל הזכויות העממיות יבנו על הזכויות האישיות ויתיסדו עליהן. זכויות עממיות בלי אורחיות—כלומר בלי קרקעות, הן כנשמה בלי גוף, כנג בלי כתלים... ואנו רואים למשל, כי אסונה של ארץ אויסטריה היא, שהספיקה בממשלה מופשטת ולא שמה לבד כרב לישב את שבטיה בארצות הנכבשות. המלחמה בשליויה העליונה בעלת שבטים שונים היא רק מלחמה חומרית. הממשלה היא האשכנזית התקיפה והאדונים המה אלה אשר להם הארץ.—וב. מוסיף: ילמד לנו התלמיד למשפטים מה שילמד, בזה לא ישנה: הקרקעות והאחויות הנה האלפא ביתא של כל ישוב ממשלי, ומהן רק מהן יצרף לו עם המליים... (שם, עמ' 25—26).

הדברים האלה חשובים הם מכל צד ביחוד עכשיו, שנתרבו הציונים החושבים שהפצת החרושת והמסחר של יהודים בארץ-ישראל חשובה היא לא פחות—ואולי עוד יותר—מקנית קרקע וישוב מושבות של עובדי-אדמה. היסוד העיקרי שבכל ארץ הוא היסוד הקרקעי ברוחב מובנו: בעל-האחוזה, האכזר והפועל הקרקעי. המאריארים, הפולנים ועוד עמים כאלה הם היסוד היותר תקיף במדינתם, למרות שישוכם בערים אינו חשוב, והיהודים הם גם במדינות, שהם בהן הרוב היותר גדול של העירונים, היסוד היותר חלש. בפונא משתדלת הממשלה האשכנזית להוציא את הקרקע מיד הפולנים מפני שהיא יודעת, מה רב כחו של הקרקע; וכך עשתה רוסיה בנפות ליטא, רוסיה הלבנה והקטנה, בקרים, בפלכי הטאטארים, בנפות הקירגיזים, הקאלמיקים והבאשקירים, בקוקו ובאסיה התיכונה. כך עושה טורקיה באנאטוליה, שהיא משתדלת להשיב מיושלמים על כל הקרקעות הפנויים שם, בנפות הים הבלטי, בפלכי פולין וביחוד בפילאנדר אין לרוסיה כמעט שום כח חברותי-לאומי, אחרי שאין להרוסים שם לא בעלי-אחויות, לא אכרים ולא פועלים קרקעיים. בפילאנדר, בנפות הבלטיים ובביהם הולך היסוד הכפרי — הפינים, האסטונים, הליטים והמשיכים—ודוחקים את רגלי היסוד העירוני—השווידים והאשכנזים. כן מתגבר בכלגיה היסוד הפלאמאנדי על היסוד הצרפתי

ובמיקרון — היסוד הבולגארי הכפרי על היסוד היוני העירוני. ומצד אחר היתה כבר אירלאנד משיגה את האובסונומיה שלה כמו שהשיגה כבר אויסטראליה וקאנאדה, אלא שבעלי-האחויות האנגליים מפריעים. כן יש בפלכי המערב של רוסיה — במקום שרוב האכרים והפועלים הקרקעיים הם ליטאים או בני רוסיה הלבנה והקמנה והעירוניים הם יהודים, אבל בעלי-האחויות הם פולנים, — השפעה מרובה מאד להפולנים, — מה שעורר נגדם את היסוד הרוסי. ולהיפך, בנוף חלם, במקום שיש אכרים ופועלים קרקעיים פראבוסלאביים במספר מרובה, חלש הוא היסוד הפולני עד מאד. בנאליציה ובפולין הרוסית דוחק עתה היסוד הפולני, המתפרץ מן הכפר אל העיר, את רגלי היסוד העירוני היהודי. בארץ-ישראל, בערים כיפו וחיפה, הולך היסוד היהודי ומתגבר, ויחד עם זה מתגבר מצבו של היסוד הזה גם בערי החלוקה טבריה וצפת, אבל רק מפני שבקרבת הערים האלו יש מושבות עבריות, בעוד שבערי-החלוקה חברון, שאין בקרבתה מושבות, הולך היסוד היהודי ומתנונה יותר ויותר. ובערים כעזה וכשכם, שאין בסביבתן מושבות עבריות, אין ליהודים כמעט שום אחיזה בתוכן. דבר זה אל-נא ישכחו כל אלה מאתנו, הרוצים להעמיד את ישובנו בארץ-ישראל על המסחר, המלאכה והחרושת, כלומר, על הישוב העירוני: שום משאטרט ושלטון-בית לא יועילו לנו אם לא יהיו הכפר, הקרקע בדינו.

ומאחר שיש לב, השקפה כזו על הציוניות ועל אפשרות התגשמותה, אין להתפלא על שהוא מבכר את הציוניות המעשית על-פני הציוניות המדינית ונותן היתרון לאוישקין בתור עסקן ציוני על-פני הרצל בתור עסקן כזה. כי אוישקין בתור ציוני הוא שלם יותר מהרצל. הרצל הוא חציו ציוני וחציו ארץ-ישראלי ואוישקין הוא כולו ארץ-ישראלי; הרצל הוא שקוע בדיפלומאטיה ובונה, נג בלי כתלים, ואוישקין מצדד בזכותו של יסוד מושבות קרקעיות, מתחיל מן היסוד והישוב קודם בעיניו למשאטרט; הרצל הוא מסור ל"כבוש-הקהלות" ומחשיב יותר מדאי את האורגאניזאציה שבנלות, ואוישקין העיקר לו ארץ-ישראל ורק ארץ-ישראל, אבל, אם הרצל, חפץ להתרום מעל למונטיפיורי והבארון הירש ונשאר באמת עומד ביניהם, נשאר אוישקין, למרות כל שלמותו והתנגדותו להרצל, רק תלמידו של זה...

וב, מביא את דברי אוישקין בכנסית זכרון-יעקב: „עם שהוא חי ושואף לחיות, מטרתו תמיד אחת היא, אבל האמצעים, שהוא משתמש בהם, צריכים להתחלף, לפי דרישות הזמן. ואוישקין רואה את האמצעי בישוב הארץ, בהסתדרות יהודי הארץ וכדומה. אבל ב, מביא את דברי אוישקין באותה כנסיה: „אנחנו עשינו את המוטל עלינו, אנחנו באנו אליכם ועשינו הכל מה שהיה בדינו לעשות, בכדי להביא אתכם לחיים, ועתה גורלכם בידכם... ועל דברים אלה מעיר ב: „והוא לא ידע, כי אנשים יושבים בראש אסיפה אחת של הסתדרות בא"י בתור בני חו"ל והולכים אחרי-כן לחו"ל, תחת להשאר בארץ ולהמשיך את תחלת המעשים הלאה על ידי מעשיהם בעצמם בכל יום, עוד אינם יכולים לאמר: אנחנו באנו אליכם... (מימי המעשה, עמ' 29).

ב, נאמן הוא אף כאן לשיטתו: תחית האומה תבוא על-ידי עבודת-היחיד בשביל עצמו ובמקום-התחיה, את שיטתו זו הוא מבליט להלן עוד יותר. על דברי אוישקין באותה כנסיה: „כלל גדול הנכם צריכים לזכור, — שימו-נא תמיד נגד עיניכם לא את מטרותיכם הפרטיות, כי אם מטרת הכלל, ואז יקום הדבר, שאנו שואפים אליו, — הוא מעיר: „הכלל הזה אינו מאומת כלל ואינו בר-קיימא. לרגעים נעלים אחדים אמנם יעזוב היחיד את צרכי חייו הפרטים ועוסק בטובת הכלל, אבל החיים התדירים דורשים את תפקידם, והיד הפועלת בתולדה וחפצה לפעול בתולדה היא מכרת את האדם ויסורי נפשו ואינה נלחמת עם האדם; היא תשתדל להעמיד את שאיפות האדם הפרטי בחוג הכלל, באופן שמעשיו, שהוא עושה לטובת עצמו, יבואו גם-כן לטובת הכלל ובחשבון הכלל. והוא חוזר על דבריו, שכבר אמרם פעמים אחדות:

לא זה הוא (זוהי) המארה בחיינו, שאין אצלנו אנשים הרבה מוכשרים לרחות את חייהם הפרטים מפני טובת הכלל, רק זה, שאנו נתונים בתנאים כאלה, שעושים את חיי הפרט ושאיפותיו בעדו ובעד ביומו מובדלים מחיי הכלל ואינם מצטרפים לכלל, כלומר, אינם יכולים כלל להצטרף לכלל. לא מקרבנות מופשטים יחיה עם ולא מאלה יבנה עם. העם יצטרף מאישים פרטים עושים בעד עצמם ועומדים כל אחד במקומו, איש בביתו ונחלתו. וכל הנחלות, שנבנו ביסודם לצרכי הבית, היחיד והמשפחה, הם עושים (הן עושות) את הצבור והיו ליסוד מוסד לאפשרות הצבור. אצילים בעלי נחלאות גדולות בכל עם הם בודאי בעלי אהבה-עצמית יתרה, שאולי היא גם גורשת את הסאה על חשבון הכלל, אבל בוראים הם דבר קיים ע"י הרגש הזה היסודי, שעזר להם לתקוע יתר בארץ ולכבוש להם נחלה, להם ולבניהם אחריהם, והם הם יסודי כל ארץ, אנואיסמים כאלה נחוצים לנו: הם כובשים את הארץ, ולא איזו טובת הכלל מופשטת כובשת את הארץ. וב. מוסף: בעולם החיים, או יותר נכון בכבוש החיים, יהיה של איש פרטי או של עם וקבוץ לעם—מתחילים במעט ובאים קמעא קמעא להרבה. — פרוטה ופרומה מצטרפות לחשבון גדול — נפשות אחדות עושות משפחה אחת, — משפחות אחדות נעשות למושבה, ממושבות אחדות נעשה קבוץ גלילי, והגלילים עושים חלקת ארץ נושבת. מה שלא יעשה היחיד בעצמו, בעדו ובעד ביתו ובעד הדור הבא, לא יעשה הכלל בעדו. הכלל הוא רק סכום חומרי ורוחני, המתהווה ממעשי-יחידים ובא מכחם של יחידים. נאמין בנאולת העם, בכל צורה שתהיה, ההתחלה יעשו היחידים ובאה רק מיחידים. היחידים, הבונים להם במה לאומית ואורחית בחייהם, רצוני לאמר בהקף כל חייהם, המה מכינים את מעשי הצבור והם הם כוללים התחלת הצבור, הסתדרות קבוצי אחינו בארץ אבותינו ע"י אישים פרטים, נאמר ע"י יחידים המתחילים בעצמם בבנין ביתם, היא, אמנם, מעטה ודלה לעומת הכלל, אבל היא היא ראשית הכלל והבנין היחיד המוחש, שיבנה בידים, באשר הוא בנין פנימי ולא חיצוני, מופשטי, באשר יש לו הקף מקום ונצחי ואחיוה בארץ ואינו תלוי באויר או בגלגול מחילות... (שם, עמ' 29—31).

ולעומת דבריו של אחד מחלוצי הירצל, שמצא, כי ישוב קטן מסוכן לציוניות מהצד הפוליטי והכלכלי, כי ישוב קטן לא יברא לעולם את התנאים הכלכליים והנורמלים ותמיד ימצאו המתישבים האלה ברעה; ואם את המתישבים הראשונים תשיג הרעה. או יאשימו את הציוניות וכו', מציג ב. את דברי האחרים, שחשבו, כי ישוב גדול אינו אלא סכום המצטרף מישוכים קטנים; חשבו, שהבנין הכלכלי הנורמלי הוא המתחיל מבפנים, באיש אחד איש, בצעד אחרי צעד, ולא בקפיצה בפעם אחת מבחוץ; חשבו, שאחיות אנשים בארץ, אחיוה ביתית לחור בנויה על האגרוף ועל המחרשה, היא היא תתן את היסוד לתרבות חומרית ורוחנית עממית, ובוזה גם למשפחית לאומית, שאינה רק (כלומר, אלא) חתימה על שטר שכבר ישנו... (עמ' 31), והוא מביא את דברי אוסישקין בהפרורמה הציונית שלנו: עוד קודם יצירת המדינה, צריכה הארץ להיות קנינו המוחלט של העם, הבורא את המרכז במובן הקולטורי והכלכלי, כי יותר נקל לקנות קרקעות בא"י קודם התקבלות המשרטת וכו', אינציאטיבה פרטית כחה יפה מכה מוסדות צבוריים. ובכן היה אוסישקין נאה דורש; אבל כלום היה גם נאה מקיים?—לא ולא!—, אוסישקין כתור בעל אחוזה בארץ-ישראל, לו היה איש, שגם שאיפתו הפרטיות והכלכליות היו נבלעות שם, בארץ, הוא ועוד כאלה, שעושים לכאורה הכל בעד עצמם ובעד ביתם, המה עשו (היו עושים) את הדבר של צבור והניחו (והיו מניחים) איזה יסוד לבנין צבור ולשכלול איזה צבור כלכלי. אבל הציוניות של אוסישקין וחבריו וגם ההסתדרות שלהם, אם גם ממשיה יותר מעט מאותה של הירצל, אינה פוריה ממנה, באשר גם היא עוד קורעת את האדם העברי לשני גזרים: לעובד פרטי בעד חייו ולעובד בעד הכלל, להיות עם המעשים העצמיים ככאן ולהיות עיניו ציפיות לשם' (שם עמ' 30).

וכן הדבר בנוגע, למשל, לרופאי-עינים מפורסמים שבין הציוניים (ב. מדבר על הפרופ' מאגדלשטאם קודם שנעשה ארצי), שהם עובדים כאן, בגלות, עבודה ציונית ועבודה מדינית, שאינן קרבות זו אל זו, בעור שבארץ-ישראל מרובים החולים במחלת-עינים ומוטב שהיו רופאינו אלה עוסקים בעבודת רפואת-העינים ב"תור עבודה ציונית בארץ-ישראל ומאחרים בזה את עסקם הפרטי עם תועלת האומה (עמ' 44—47). —ומה הפלא, איפוא, אם, אצל הסעיף האחרון מ, הפרוגרמה של אוסישקין, ישוב הארץ ע"י וכו', שגם הוא צריך לפשוט מעליו מעמדתו הכללית ולישא עליו מבעוז: התישבות האדון אוסישקין בא"י—בא זה האחרון להעמיד את הסעיף הזה: הכנת לב העמים והממשלות אל רכישת ארץ-ישראל ע"י היהודים, וב, נד לאוסישקין בראשו; נסה האדון אוסישקין לנתק לשעה את עבותות הירצל מעליו ולעמוד על המוחש והאפשר ונמצא—הוא רק נושא כליו" ... (שם, עמ' 32).

* * *

ב. מקדיש עוד שני פרקים לשאלות הדת בציוניות, לשאלת הציוניות של ה"מורחי" ועוד לשאלות כיוצא באלו, שאפשר ראיות הן לתשומת-לב דוקא עתה, בשעה שה"מורחי" -- שביחד עם איגאנדה נפל מפלה שלמה -- שב להראות אותיות חיים לא במעשים ישוביים או בעבודה ציונית, אלא במחאות נגד הגימנסיה העברית שביפו. אבל סוף סוף לשאלות אלו אין ערך מעשי ביחוד; ואף גם זאת: ב. אינו מחדש כאן כמעט כלום. ועל-כן אני עובר על מאמרים אלה בשתיקה, כמו שעברתי על פרקים שונים (כמו, משפחות' ועוד) שבמחברתו, בחומר וברוח, שיש להם ערך גדול, אבל אינם נוגעים בדעותיו הציוניות של מחברם. ואולם נשאר לי להעיר על שתי מחברותיו שתי הערות, שהן נוגעות לעניננו. ראשית, ב. הוא תלמיד חכם, שאינו מקפיד על רכב שעל בגדו. הסגנון והדקדוק הם, כנראה, בעיניו רק דקדוקי-עניות ועל-כן סגנונו הוא מעוך ורצוץ וגם אינו מדויק כלל. אין כל שיטה בהרצאת הדברים. רעיון מאוחר בא קודם לזה שצריך להקדימו לפי ההגיון; וגם חוזר הוא כמה פעמים על מה שאמר. חמאותיו נגד הדקדוק עיבורות כל גבול: אין זכר ונקבה ואין יחיד ורבים. הלשון היא לא עברית, אלא, פשוט, תרגום גרוע מגרמנית. ושגיאות הדפוס עוד מוסיפות למחברותיו ליות-חן. ועל-זה יש להצטער הרבה, כי אילו היתה, הוצאת-צעירים' מוסרת את עריכת-מאמריו אלה לעורך מניסה, היו שתי המחברות יכולות להביא תועלת מרובה לבירור שאלות הציוניות והיו למה שהן ראיות להיות: לספר בשביל כל קורא לאומי וציוני.

ושנית, יש להצטער, שגם עתה, אחרי שברדיצ'בסקי התחיל להרניש בצרתנו בכל מלוא עמקה ולהבין, שרק פתרון אחד יש לנו: רכישת ארץ ירושתנו, -- שגם עתה, בשעה שכולנו חייבים להלחם בעד העבודה המעשית בארץ-ישראל, בשעה ששאלות-ארץ-ישראל היו צריכות להיות בעיני אדם שכמיתו לשאלות מרכזיות, -- אין אנו מוצאים בכל מה שכתב דברים ברורים על הנעשה והצריך להעשות בציוניות; ולא עוד שאין במה שכתב בימים האחרונים (והוא הרבה לכתוב ביחוד ב, הבוקר') כמעט שום רמז על המאורעות שאירעו בכל אותן השנים, שעברו מיום פטירתו של הירצל: אסיפות ווילנא ופרייבורג, הקונגרס השביעי, אסיפת הלסינגפורם והקונגרס השמיני. אין אנו מרגישים בכתביו שים יחס לארץ-ישראל החיה ולעבודה החמרית והרוחנית הנעשית בה--לא על-ידי המנהיגים, אלא ע"י אלה התמימים, החושבים, שבכדי להיות ציוניים צריך לחיות, לעבוד ולסבול שם, כי רק שם יש מקום לבנין. האימנם אין לברדיצ'בסקי שום יחס נפשי לאלה?

או אולי היתה לו הציוניות רק אפיוודה?..

יעקב רבינוביץ.

חגיגת קאטוביץ.

מאת

איש עברי.

בתור ירחון, אין, השלח רגיל להקדיש מאמרים מיוחדים לחגיגות, ואולם חגיגת קאטוביץ, שהחגה בכ"ג מרחשון ש"ז במלאת חצי-יובל-שנים לאסיפת קאטוביץ (י"ח—כ"ג מרחשון תרמ"ה), היתה יותר מחגיגה—היא היתה מאורע כציוניות, מיום שבא הרצל ומדינת-היהודים בידו וזוהי אולי הפעם הראשונה, שחובבי-ציון וציוניים הכירו כאחד, כי אחים הם לא רק לרעיון-התחיה, אלא גם לאמצעי-התגשמותו. וזוהי אולי הפעם הראשונה, שהציוניים הכירו את רוממותה האמתית של חבת-ציון ולא האשימו עוד את חובבי-ציון ב,קטנות-המוחין" וב,פעילות-ההשגה", גם לא ראו בהם פילאנתרופים ומחסרי-הכרה-מדינית, על-כן כדאי להקדיש לחגיגה זו מאמר מיוחד אפילו בירחון; ומאחר שהעתונים הישראליים היוצאים ברוסיה בכל הלשוניות יצאו ידי חובתם נגד חגיגת-קאטוביץ בקורספירנציות קצרות ויבשות, לא רק כדאי לירחון לעשות זאת, אלא גם חובה מוטלת עליו לעשות זאת.

וקודם-כל כדאי לציין עובדה אחת: לא רק העתונים הישראליים שברוסיה—אף מסדרי-החגיגה (הציוניים האשכנזיים שבקאטוביץ ובבריסלוי) עצמם לא ידעו מתחלה להעריך את ערכו של חג-היובל הקאטיביצי, כרובם הם, ציוניים צעירים, שאינם יודעים את התנועה שלפני באול ולפני הרצל אלא מפי השמועה; פנים-קר וקאטוביץ הם להם שמות עתיקים, כמעט שמות שלפני-ההיסטוריה. ועל-כן אף לא ציירו בדמיונם, שיש לאסיפת-קאטוביץ ולפינסקר יוצרה ערך כל-כך גדול בתנועת-התחיה, ולא הכינו את עצמם לקראת החג הגדול ככל הראוי. הכנותיהם היו חיצוניות, חגיגיות, והן היו מרובות ומיצלחות, אבל הם לא דאגו, למשל, שאחד מן הנאספים ידרוש על הר"ר פינסקר דרשה מיוחדת וירצה את שימתו ופעולותיו בפרטיות. על במת האולם, שבו הוחגה החגיגה, עמדה תמונתו של הרצל ותמונת פינסקר לא עמדה... ובכלל דברו בכל שעת החגיגה על הרצל יותר מעל פינסקר, — כאילו היתה החגיגה באה לשם באול ולא לשם קאטוביץ!...

ואולם צריך להודות, שדבר זה נעשה לא מתוך כוונה למעט את דמותם של פינסקר ושל אסיפת-קאטוביץ. אלא מתוך מעושה-הבנה מצד מסדרי-החגיגה, מה היה פינסקר לתנועתנו ומה נתנה לנו ה,אסיפה הרבה" הציונית הראשונה. אלה מן הדרשנים, שהבינו את הדבר האחרון, המעיומוהו בכל תוקף וברדשותיהם וכינו לשמוע סניגוריא מציינת על חבת-ציון יוצאת מפהם של הציוניים הצעירים. וזה היה דבר משמח, שלא פללנו לו, וכמה נשתנו הדברים בהסתדרות הציונית לטובה הראו ביחוד המון הצירים, שבאו מארצות שונות לשמח של חגיגה זו, והטלגראמות למאות (וביניהן הרבה בלשון עברית). שנתקבלו בשעת החגיגה ממש מארבע פניות-העולם. הדבר היה ברור: המהפכה במורקיה הכשירה מעט מעט את הלבבות הציוניים להבין ולהרגיש. ששימת-קאטוביץ, שימת הישוב המעשי בארץ-ישראל, היא רק היא מוליכה אל המטרה הציונית. ובמובן זה

היתה חנינת-קאמביץ, שניי-ערכים' בציוניות המדינית כמעט שלא מרעם של הציוניים האדוקים בתורתו של הרצל.

ושניי ערכים זה אפשר היה כבר להרגיש בדרשתו הרשמית של מר נחום סוקולוב, שבא במקום מר דוד וולפזון, שהבטיח לבוא—ולא בא מחמת מחלה קלה. אחרי שירה וזמרה ואחרי דרשת-הפתיחה מצד נשיא הציוניים בקאמביץ, מר א. ווינר, שבה קדם בברכה את פני הצירים השונים ואת פני, זקני-קאמביץ, מר פישל פינס מרויניו ומר דוידזון מווארשא (מלוי הנאספים נשארו בחיים רק שבעה ובארק שנים!). והראה, שיש אמנם הבדלים שונים בין חבת-ציון ובין הציוניות: שם זקנים וכאן—צעירים, שם צעדים קטנים וכאן—גדולים, שם מסורת וכאן—השקפת-עולם מודרנית,—אבל התכלית אחת היא,—בא סוקולוב והטעים עוד יותר את אחדות-הרעיון שבין שתי הנעות אלו. היא אמר בין שאר הדברים: חנינת-קאמביץ אינה חנינה פשוטה, אלא חג של אחוה בין חובבי-ציון ובין הציוניים; והנגודים המדומים, ההבדלים המיקרוסקופיים, שאליהם היו במציאות בזמן מן הזמנים, חולפים ועוברים עלידי אורה-רעיון. הרעיון אחד היא וגם האמצעים הם אחדים ורק המיתודיקה שונה היא. לפני כיה שנה התאספו האנשים, שאותם היה מחיה איתו הרעיון עצמו, שנים עתה הוא כחיה-מקדם שלנו'.—האספה בקאמביץ היתה מחסרת את הרחבת ואת העמקית של הקינגרסים, אבל לעימת זה היה לה דבר אחר, שהוא אולי חסר כבר עכשיו בקינגרסים ישכבר עכשיו צריך לעוררו מחדש—חבת-ציון. ואל-נא נשבת, שחבה זו היא עיקר הציוניות, כי מי שאינו חובב את ציון דוקא, אפילו אם הוא אהב את עמו ומשהתה בצרתו בכל לבו, לא ימצא את פתרון שאלת היהודים בציוניות דוקא ויבקש פתרונים אחרים לשאלה זו. ואל מה מוליכים הפתרונים האחרים—ראינו לפני כיה שנה, בימי אסיפת-קאמביץ, המצב היה נורא או, הפרעות יהגירות היו מרובות וקשות מנשוא. יהודים למאות אלפים נדרו מארץ-מושבם—וכל אוהבי עמם בקשו פתרונים לשאלת-היציאה, יהודי-המערב הרבו או לעשות צדקה, חברת, כל ישראל חברים' בזבזה את כל כחותיה לטיבת הנודדים,—זמה נשאר מכל הצדקה' ההיא?—כמעט לא כלום. לא כן אסיפת-קאמביץ, לה לא היו אוצרות ובה לא השתתפו נדבנים גדולים, ואף-על-פי-כן השאירה רושם: היא היתה ההחלה לתנועה לאומית, שהולכת ונמשכת עד עתה; היא לא היתה אפיזודה בדברי ימינו כפעולותיה של חכיה, ומפני-מה?—מפני שביסודה הונח רעיון לאומי, מפני שבה ניכרה השאיפה לאחד את המסורת העברית עם הקלטורה האירופית, מפני שבה השתתפו יהודים מארצות שונות, והיהודים היכולים לתמיד והזקוקים לתמיכה עברו בה שכם אחד לטיבת אימתם כולה. כי רק מה שנבנה בשביל כלל האומה נשאר קיים ומתמיד. ובדבר זה שוות חבת-ציון והציוניות, לקאמביץ ולבאזל היו תכלית אחת ודרכים אחדות ורק המקום היה אחר: הציוניות גלתה ממקום למקום כהסנהדרין בשעתה, והועד-הפועל מבטיח לעבור ביחד עם חובבי-ציון.

יחס כזה אל חבת-ציון מצד בא-כחה של ההנהגה הרשמית שלנו לא ראינו עוד מעולם! ומחיות-הכפים הנלהבת הוביחה, שהמון-הצירים (250 איש בערך) הסכים לדברי סוקולוב בכל לבו.

ואחרי בא-כחה של הציוניות דבר בא-כחה של חבת-ציון—ציר הועד האודיסאי לישוב-ארץ-ישראל, הד"ר יוסף קלוזנר, כדברים האלה: אני חושב לי ביחוד לכבוד לדבר כאן בתור בא-כחו של הועד האודיסאי, כי, אם ההסדרות הציוניות היא היורש הרחוק של אסיפת-קאמביץ, הרי הועד האודיסאי הוא יורשה הקרוב; אסיפת-קאמביץ קבעה את אודיסא בתור מקום הועד המרכזי של כל תנועת-חבת-ציון והעמידה בראשו של ועד זה את הד"ר י"ל פינסק, יוצר אסיפת-קאמביץ ומחבר הספר בן-

האלמות, אבטאָמאָנציפאציון. וכך אפשר לחשוב את חני-חצי-היובל של אסיפת קאטוביץ גם לחגו של הועד האודיסאי. הרשיון הרשמי לפתיחת הועד נתקבל, אמנם, רק בשנת 1890, אבל אסיפת-קאטוביץ כבר החליטה להשתדל בדבר רשיון זה ונשיא אסיפת זו עמד בראש הועד קודם הרשיון ואחריו, עד יום מותו, הועד בתור מוסד הוא, איפוא, הנחלה, שהשאירו אחריהם פינסקר ואסיפת-קאטוביץ.

אבל לא רק מוסד השאירו אחריהם. גם את רעיון העבודה המעשית בארץ-ישראל. שנעשה עתה לקנינם של רוב הציונים, הנחילו להועד האודיסאי, המחזיק בו עד היום הזה, כי, אם ישאל אחד מאתנו, מה היא השאלה העיקרית, — מה שהצטרפתים קוראים *Jdée = Maîtresse* — של אסיפת-קאטוביץ, אפשר יהיה לנו להשיב רק תשובה אחת: בראשית היה המעשה! — וזאת אינה אומרת, שהדבר, הרעיון אינם קודמים להמעשה: הספר, אבטאָמאָנציפאציון' הרי קדם בפועל למעשה-הישיב ולהחלטות המעשיות של אסיפת-קאטוביץ, אבל גם פינסקר האידאולוג וגם כל חברי האסיפה ראו במעשה-הגאולה בארץ-ישראל תנאי עיקרי להצלחת הרעיון הציוני, שנקרא אז בשם, חכתי-ציון. ואמנם, כשאנו קוראים את הפרוטוקול של אסיפת-קאטוביץ אנו רואים, שאסיפה זו עסקה קודם כל וביחוד בשאלות ישיב-הארץ ותמיכת המושבות הקיימות. והרי אף הפרובלימות הלאומיות והציוניות של עכשיו לא היו מזורות לה. לחבריה היתה הבנה מדינית באותה מדה, שהחליטו החלטה חשובה זו: לפעול על השער העליון על-ידי מלאכות מיוחדת, שירשה לישוב בארץ-ישראל אכרים עבריים בלי מעצור. אבל זוהי ההחלטה המדינית האחת שלאספת-קאטוביץ, — ואף היא יש לה יחס ישר לעבודת-הישוב. חוץ מזה לא עסקה אספה זו לא בשאלות מדיניות ולא בשאלות-ההוה. השאלה היחידה, העולה על הכל והמכרעת את הכל, היתה שאלת העבודה המעשית בארץ-ישראל. — ואזשר מיוחד היה בשביל הרעיון הציוני הרך והצעיר מה שנתנו הקאטוביצים את היתרון להמעשה, כי נצייר בדמיוננו, שער היום היה רעיון זה נשאר רעיון מופשט, כלומר, שער היום לא היתה מצויה בארץ-ישראל אפילו מושבה אחת, — כזה דומה היתה או הציוניות למגדל פורח באויר, כמה היתה או מחסרת קרקע מוצק תחת רגליה וכמה מועט היה הכח-המושך שלה! — כלום היה רעיון מופשט יכול למשוך אליו את לבוואת מיליוניו של הבארון רותשילד? כלום היה רעיון כזה יכול לעירר את ה'הילפספיראין', שיעבוד עבודה על הרי ישראל? — יתר על כן: כלום היה רעיון כזה יכול לאחד את פינסקר החפשי-בדעות עם הרב האדוק ר' שמואל מוהיליב? — אין אני מסופק אפילו רגע, שאילמלא היו לנו מושבות בארץ-ישראל לא היתה להציוניות אחיזה במקום והיא היתה נעשית לאונאנדיית וארציות על נקלה. כי הציוניות נצחה את הארציות — זוהי תוצאתו של המעשה, תוצאתה של העבודה המעשית בארץ-ישראל. בדבר הזה הרגישה אספת-קאטוביץ באופן אינסטינקטיבי (הרי גם פינסקר התחיל בארציות), והועד האודיסאי יורשה עשה מפני כן את העבודה המעשית ליסוד ועיקר בכל מפעליו מימי פינסקר ועד היום הזה.

ואולם היו ימים בציוניות, שבהם היתה העבודה המעשית נחשבת לדבר, שחשיבותו מיטלת בספק, ואחד מן הגדולים שבנו אמר: מיטב שלא היו מושבות עבריות בארץ-ישראל כלל. בימים ההם היתה חנינה לשם אסיפת-קאטוביץ מעוררת בתיכנון הרגשות בלתי-שוות... לשמחתנו, בא בשנים האחרונות שנוי לטיבה ביחוסם של הציונים אל העבודה המעשית. עכשיו אין כמעט שום ציוני, שלא יראה ביושב המורדג — ישוב מוליך אל המטרה. ההרגשה העמיקה של הקאטוביצים, שמדינת-היהודים (שאף פינסקר חלם עליה ואף חוכבי-ציון שאפו אליה בכל לבם ונפשם) היא לא אכן-הפנה, אלא גולת-הכותרת של הבנין הלאומי שלנו, שהיא תבוא לא למפרע (a priori), אלא לכסוף (a posteriori). — הרגשה זו נעשתה עתה, אחרי המהפכה בטורקיה, כמעט לקנין הכללי הציוני. והרעיון

הגדול של נאילת-הארץ ע"י קנית-קרקעות, שהקאטוביציים הכריזו עליו בזמנם, נעשה אף היא לקנין משיחתי של הציוניים וחובבי-ציון כאחד, ואחרי שנתחזקה הקונסטיטוציה במטריקה—מה נשאר לנו עוד בעבודתנו המדינית לעת-עתה חוץ מן ההשתדלות, לפעול על השער העליון, שירשה לישוב בארץ ישראל אכרים עבריים בלי מעצור?—וכך נעשו רוב העיקרים של האסיפה הקאטוביציית לעיקרים ציוניים כלליים, על-כן יקרים וחביבים לנו זכר ה,אסיפה הרבה הציונית הראשונה וזכר האנשים המצוינים, שהשתתפו בה, וביראת-הכבוד אני חוננים את החג הציוני הגדול הזה.

אבל כל חגיגה אמתית צריכה לא רק להיות זכרון-תודה, אלא גם להביא לפנינו את זכר כל הטוב שבישן ולעוררנו, שנאחד אותו עם הטוב שבחדש, ועל-כן רוצה הייתי, שאף חגיגה זו תסיף לנו דבר ישן וטוב, שבחדש הוא הולך ומתמעט, כבר דבר מר סיקולוב על ערך חבת-ציון, אהבת-ארץ-ישראל, ועל זה יש להוסיף: אהבה זו צריכים אני לשמור בהוכנו אף בשעה שאנו נעשים, מעשיים, וריאליים יותר ויותר, ידבר זה תירה לנו אסיפת-קאטוביץ' חברה הם בעיני — אם הקהל החשוב לא יראה זרית בהשואה זו — כהדראגנים בחילו של אוליבר קרומביל, לכאורה היו אנשי צבא בכל אנשי-הצבא: מזוינים מכף רגל ועד ראש, נתינים במשמעת קשה, נכונים להרוג במלחמה בכל רגע כשאך ידרוש זאת מהם המפקד, אבל מתחת לכלי-זינם דפק לב חם ונלהב, המלחמה היתה אמצעי והתכלית היתה—האמונה העמוקה והנלהבת, בבוקר היו נלחמים ובערב היו מזמרים מזמורי-התהלים... וכך היו גם הקאטוביציים, קראו את הפרומיקול של אסיפתם—כמה יבש הוא, כמה מעשי, מעשי עד לפעמיות! — אבל מבעד להיבשות והמעשיות האלו נשקף לנו לב חם ומלא אהבה לציון, נשקפת לנו התמכרות לרעיון, שהגיעה עד לידי אמונה קנאית, חבת-ציון לא היתה רק רעיון בלבד; היא היתה גם רגש, גם אמונה, והיא היתה כך למרות כל מעשיותה—אף הציוניות נעשית מעשית יותר ויותר, ולפיכך צריך להשתדל ביותר, שתשאר בה האהבה, שישארו בה הרגש והאמונה, אהבה תחולל נפלאות, ורק האהבה לציון, שהונחה ליסודה של אסיפת קאטוביץ, יכולה לחולל את הפלא הגדול—את תחית עם ישראל בארץ-מולדתו העתיקה.

כמה מן העלילות, שמעלילים הציוניים, המדיניים המהורים על חבת-ציון מפני שאינם יודעים אותה כראוי, הוצנו בדרשה זו בצורתן האמתית; וכן הוכח בה, שחבת-ציון המהורה היא גם ציוניות מהורה.

ויותר משהיכח דבר זה בדרשתו של הד"ר יוסף קלזנר, הוכח בדרשתו המצוינת של הד"ר סנדר מבריסלוי, שבאה אחרי ברכות באי-כחם של הציוניים הברלינאים, ד"ר לשצינסקי, של הועד המרכזי ברוסיה, מר פארבשטיין, ושל הציוניים הבהמיים, הד"ר אָמיל מרגלית, ואחרי דרשותיהם של שני הקאטוביציים הישישים, מר דוידזון מווארשא ומר פישל פינס מרוז'ניו, אך קודם שנעבור אל דרשתו של הד"ר סנדרל חושבים אנו לנכון לציון, כי בעוד שמר פינס דרש רק דרשה יפה וברך את הציוניים בברכה מעין קללה, שיוכו ליום, שבו לא יהיו עוד, ציוניים, וחובבי-ציון בעולם כמו שאין בעולם, פארזיסמים, או חובבי-פארזי, ברלינסמים, או חובבי-ברלין, מפני שהיהודים כבר ישכו בציון וחבתם אליה תהא מיכנת מאליה, —ממר מר דוידזון פרטים חשובים מאסיפת קאטוביץ גופה, כן למשל, העיד, שפינסקר התחיל את דרשתו בפראזה היפה: במזרח הקרקע טוב והשמים רעים, ובמערב השמים טובים, אבל הקרקע רע, והסביר, שאספת-קאטוביץ באה לאחד את המזרח עם המערב, וזהו באמת עיקר תוצאותיה. וכן העיד, שדברו באספת קאטוביץ על הצד המדיני שבציוניות ופינסקר גם דבר דברים עזים כלפי הפרעות של שנות תרמ"א—תרמ"ג, אלא שהפרומיקול הוא יבש ולקוי מאד הן מצד חוסר-הכשרון של המזכיר האשכנזי והן מצד החששית מפני הבקורת

הקשה בימים ההם.

נושא דרשתו של הר"ר סנדלר היה: הערך ההיסטורי של אסיפת קאטוביץ. והיא היתה, למרות מעיות היסטוריות אחדות שיש בה (הר"ר סנדלר אינו יודע, למשל, כי פתח-תקוה נוסדה קודם ראשון-לציון וכי מחנים לא נוסדה בימי פינסקר, ועוד), דרשה מצוינת במינה, היא היתה לא רק מניגוריא על חבת-ציון, אלא גם אפודיאזיה של זו, אי-אפשר לנו להביא כאן את הדרשה כולה, ועל-כן נביא רק את הקטעים היותר חשובים שלה:

...הרעיון היסודי, שמשל במחותיהם של נאספי-קאטוביץ ושנתבשל קודם מעט מעט, — הוא הוא זה, ששב אחרי-כך לתחיה בציוניות המדינית של הרצל; אמנם, הוא שונה מזה, שנתגלה לפעמים במעשיהם של חובבי-ציון.

...כשטובעים על עבודתם של ח"צ את חותם הפילאנתרופיה המהורה, מועים את המעות ליחס את הפרינציפיון, שהיה פועל בתקופה ארוכה, אף לתחלתה של תנועת חבת-ציון ולכל מעשי הועד [האודיסאי]. מנוחך הוא, אם חושבים, שעבודתם של ח"צ היתה רק ענין של רחמנות ושל צדקה, שהיה מחוסר יסוד לאימי ותכלית לאומית. אמת הדבר, שחיו בחבת-ציון זמנים ידועים, שבהם התנבר היסוד הנדבני על היסוד הלאומי; אבל כך לא היה הדבר לא בתחלת התנועה ולא בימי אסיפת קאטוביץ, וכך אין הדבר גם בימינו, בועד האודיסאי של עכשיו. חבת-ציון שקודם קאטוביץ ושל קאטוביץ, נעלה היא על האשמות, שמופלים עליה (פילאנתרופיה, חוסר-לאומיות וחוסר-מדיניות); אדרבה, עיקרי הציוניות המדינית של עכשיו היו קנינה הרוחני זה כבר, כי פינסקר, שבא ממחנה המתבוללים ונעשה למבשר-ציון היותר נלהב של זמנו, הציב לו למטרה אחרונה את התחיה הלאומית של עמי בארץ-ישראל, — והו לכל קורא ספרו, אבטואמאנציפאציה דבר מובן מאליו. ובכלל, מאחר שבראשה של תנועת חבת-ציון עמדו סופרים עבריים כסמולנסקין, דוד גורדון, ליליינבלום ובן-יהודה, שכל עבודתם הספרותית, בתור עברית, היתה לאימית בעצם, או גם שהטיפו ללאימיות (סמולנסקין וב"י) וציוניות (ד"ג) לפני הפרעות של שנות-השמונים, הרי ה-ה חבת-ציון זו לאימית בעצם, אל כל אשר נביט, אם אל תנועת-העם הגדולה או אל פעולת האנשים היחידים, אם אל ספרים עשית-תקיפה או אל מאמרים וכרוזים בודדים, — בכל יש למציא בשנה צמיחתה של התנועה הציונית את האידיאל להוליך את התנועה הלאומית בכך האמצעים, וביחוד באמצעים ישוביים, אל הקמת המדינה היהודית.

לא נכון הוא גם הדבר, שחובבי-ציון בקשו להשיג את המטרה הלאומית הגדולה לא באמצעים מדיניים, אלא ע"י הישוב הקטן, שלא בקשו בשבילי שים יסודות מופשטים; פינסקר דרש כבר במחברתו את כל האפאראטי של תנועה מדינית, שהציוניות ההרצלית הביאה אותו לידי תנועה: קונגרס, חברה קאפיטאליסטית גדולה של מניית, הסתדרות עולמית, משא-ומתן עם הממשלה הטורקית — ואין לשכוח, שההשתדלות לבוא ברברים עם השער העליון היתה סעיף אחד מהחלטיותה של אסיפת-קאטוביץ: היא שאפה לבחון משפטי של הישוב, — מה שלא השיגה רק מפני מסכות הזמן. כי היא היתה גם נגד הישוב הפזיז מוכיחה החלטתה, שלא ליסד מושבות חדשות עד שלא יוסרו המכשולים מצד הממשלה. ואסיפת-קאטוביץ היתה צריכה להיות הקונגרס, שחלם עליו פינסקר קודם להרצל, והוא היה צריך ליסד הסתדרות עולמית של יהודים מארצות שונות; ואמנם, באסיפה זו השתתפו יהודים מארצות שונות ומקודם והחלט ליסד את המרכז במערב אירופה — בברלין. אם האסיפה לא היתה גדולה במדה שתהא ראויה לשם, קונגרס, אם ההסתדרות העולמית היתה קטנה יותר מדי ואת המרכז היה כן ההכרח ליסד לא במערב, אלא במזרח — באודיסא, הרי זה מפני שעדיין, לא הוכשר הדור, מפני שהמצב אז, בתחלת התנועה, היה קשה יותר מדאי, או — נאמר בסלות

יותר ברורות — מפני שפינסקר קדם להרצל והכשיר את הקרקע בשביל הרצל ולא להפך.

מתאינים על שח"צ השתמשו בנדבות של שמחת-תורה ובקערות של ערב יום-כפור וגם במכירת תמונתו של מונטיפיורי; ואולם הרי גם התנועה הציונית מאספת נדבות לטובת הקרן-הקיימת הלאומית ומוכרת מרקאות ותמונות. — בתור פילאנתרופיה פעוטה חושבים את תמיכת פתח-תקוה ע"י אסיפת-קאמביץ. אבל, אילמלא תמיכה זו, היתה מושבה זו הולכת לאבוד. והרי דוקא היא פורחת עתה ביותר והיא אות ומופת על גדלה ואפשרות-התגשמותה של תנועתנו הציונית. — פינסקר אמר בקאמביץ את הדברים האלה: רק בני-בנינו יקטפו את הפרי שנטענו. שנוי עיקרי בחיי אומה אינו נעשה כהרף עין. משפט זה נחשב בעיני רבים לסימן של חוסר הבנה מדינית-כלכלית. מאחר שביסודו מונחת ההשקפה, שאפשר להשיג את ממרתנו רק ע"י התפתחות אמיתית. אבל כלום יכול עתה להאמין אפילו היותר מדיני שבין הציונים המדיניים שאפשר לעשות שנוי עיקרי כהרף-עין? הוחל ארץ ביום אחד, אם יולד גוי פעם אחת?

והרעיונות של פינסקר ושל ה"קאמביצים" לא עלו בתרו לא בשביל ח"צ ולא בשביל הרצל ותלמידיו. אמנם, היתה תקופה בחבת-ציון, שאז נעשתה לנדבות מקשקשת בפרוטיות — ולא יותר; אבל כך היתה לא בתחלתה, בימי קאמביץ, ולא בסופה, מימי באול ואילך; בימים האחרונים, התחילה עבודת הועד האודיסאי לפרוח מחדש, השאיפה הגדולה מתגלית במפעליו יותר ויותר והעבודה הכלכלית של הועד נעשתה לאמצעי של כח בשביל התנועה המדינית. — וגם על תורת-הרצל השפיעה חבת-ציון השפעה, שאין ערוך לחשיבותה: מסקנתו האמיצה של הרצל נשענה על מספר גדול של יסודות שליליים, אך על יסודות חיוביים מועטים מאד. אפילו המעמדת-רנש-האחדות [של ישראל] היתה לו תוצאה ממחשבותיו על האנטישמיות. הערכים החיוביים, שבהם נתמלא הרעיון הגדול ורם-המעוף של הרצל, באו מן המזרח, וכרוכם — מאוצרה ובית-יונה של חבת-ציון. ההרצליסמוס הצליח הרבה יותר ממנה, אבל הדבר הוא יותר ממסופק, אם היה מצליח, ביחוד בין המוני יהודי-המזרח, אילמלא היו לוחמי-ציון פחות מוצלחים מכינים ומכשירים את הקרקע בשביל הרעיונות האלה במשך עשרת שנים. ומה היה אילו לא היו פינסקר וחבריו עוסקים בישוב המעשי? — המישבות הקיימות היו נהרסות, כי גם רותשילד התחיל לתמכן רק תחת השפעתם של ח"צ. בארץ-ישראל לא היו, איפוא, לא כפרים ולא לשון עברית חיה ולא אנשים חדשים, אלא אנשי-חלוקה בצפת ובטבריה ובחברון ובירושלים. איזה ערך היה יכול להיות אז אף לשאיפותינו המדיניות? וכלום יש אניטאציה יותר טובה בשביל הציוניות מן הכפרים העבריים ובתי-הספר העבריים הגמורים? ומי היה מאמין לנו, שיהודי-רוסיה החנונים או האינטליגנטים יכולים להעשות אכרים ושהארץ החרבה יכולה להעבר ולהבנות מחדש? — לנו אומרים: ח"צ (וביחוד רותשילד) בזבזו סכומים עצומים יותר מדאי על הישוב הקטן, שתוצאותיו מועטות בהשתוות אל הכסף השקוע בו. אבל, הרי אנניודעים, שאפילו הקולוניסטים האשכנזים, שלא היו מוכרחים לעזוב בחפז את ארץ-מולדתם ושחטו בצל הממשלה הטורקית, שהיתה ידידת הממשלה האשכנזית, הצטרכו לתמיכה במשך חמש-עשרה שנה קודם שעמדו על רגליהם במדה ידועה. ואפילו אם הכל היה עבודה פילאנתרופית, אם נניח, שמאות האלפים, שכזו הועד האודיסאי, והמיליונים, שכזו רותשילד, לא היו זורמים לארץ-ישראל כלל, ואם נניח, שלא היו עוסקים בשום עבודה בארץ מעולם כל עוד שלא השיגו במחין משפטי בשביל עבודה זו, — כלום אפשר היה אז לקבוע את הפרוגרממה הבאולית? — ואילו היו רוצים לגשם פרוגרממה זו בהקף הגדול שנתן לה הרצל ובאיפן קונסיקוינטי, כלום לא היו מצטרכים ליסד חברה כועד האודיסאי אם עדיין לא היתה חברה כזו קיימת כבר? — בלי כל מה שנעשה

עד עתה מן העבודה הריאלית, היו גם האגטיסציה שלנו וגם תביעותינו המדיניות מחוסרות-יסוד ומחוסרות-תועלת.

ולבסוף אומר הד"ר סנדלר, כי בקונגרס השביעי נעשתה כינתיוה בין שני הזרמים של רעיון התחיה, ואמנם, אילמלא היתה הסינתיוה נבראת אז, היה בין כך וכך מצריך לבראה—הכרח המאורעות, כי מיו ששנקבע המצב החדש במזריקה, ממילא אפשר ללכת רק בזו הדרך, שהיא כוללת במדה שיה את היסודות של התנועה המדינית יותר ואתם של התנועה המעשית יותר. וכך חתמה ההיסטוריה במבעתה את ברית-השלום, שנוצרה בקונגרס השביעי. אין כאן לא מנוצחים ולא מנצחים. כל זרם יש לו חלק ברעיון המשותף; הם הפרו זה את זה.

וזהי תמצית דרשתו של הד"ר סנדלר, שלא נשמעה כמות מיום שיש ציוניים במערב אירופה. ומה שדרשה זו נתקבלה לא במחאת, אלא במחאת-כפים מצד כל הנאספים, ומה שנדפסה כולה בעתון הציוני הרשמי Die Welt (ש"ו, גליונות 47--49) בלי שום הערות-המערכת, — זהו אות ומופת, עמאנם נכרתה ברית-שלום בין האחים הנלחמים זה שלש-עשרה שנה...

בדרשתו של סנדלר נגמר החלק הרשמי של החגיגה (ישיבת-החגיגה הסגורה). בשעת ארוחת-הצהרים, שנערכה בהרור גדול לכבוד האורחים המרובים, נדרשו דרשות ציוניות הרבה על-ידי פרחי הציוניים האשכנזיים, שהוכינו בהתלהבותן השמחת ובהפרוותיהן המשינות את הדרשות של הצעירים בימי הקינגרס הראשון. רק דרשה אחת ראויה להזכר, — דרשה עברית, שדרש מר נ. סוקולוב ושהשאירה בי רושם. היא הזכיר, שאסיפת קאמוביץ נתאספה לשם יום-ההולדת המאה של ר' משה מונטיפיורי ומטרתה הראשונה היתה — לשים סדרים בכסף. שנאסף על-ידי מכירת תמונתו. והסיף: אם תנועה רוצה להצליח, היא נצרכת לא רק לרעיון גדול, ולא רק לפורגראמה טובה, ולא רק למעשים מועילים. כל זה פועל על הלב ועל המוח. אבל זה אינו מספיק, כדי שתצליח איוו תנועה, היא צריכה לפעול קידם-כל על דמיונו של העם. ולפעול על דמיון העם יכול רק האדם הגדול. פולחן אישי היא דבר מגונה. אבל מה נעשה ירק האישיות הגדולה פועלת על הדמיון? — וכדי שיתלהב הדמיון וההמונים ימשכו אחרי הרעיון הגדול, צריך שהאדם הגדול יהא עסקן מדיני ומעשי כאחד ועסקנותו תהא קשורה באידיאלים ההיסטוריים של העם. עסקן כזה היה מינטיפיורי. הוא היה איש, אשר לפני מלכים יתיצב, ואיש, שפעל ועשה לטיבת ארץ-ישראל. קשה לצייר, כמה היה פועל על דמיון העם מה שעל מרכבתו היה חרות השם "ירושלים"! לאלפים נמכרה תמונתו, שהיתה מצויה בכל בית יהודי, יהוא הוא שאצל מהודו על אסיפת-קאמוביץ. — פועל על דמיון העם כמותו היה הרצל, שגם הוא, לפני מלכים התיצב, שגם הוא נשא את דגל ציון והוא אצל מהודו על אסיפת באול. ההבדל שבין מינטיפיורי והרצל מצד אחד ובין פינסקר מצד שני בנוגע להשפעה על ההמונים הוא הכח האישי שהיה להראשונים יותר מלאחרון. ואם עתה אין הציוניות מתפשטת כל-כך בין ההמונים, אף-על-פי שעבודתנו נעשית קילעת למטרתה יותר ויותר, הרי זה אך ורק מפני שחסר לנו הכח האישי — האישיות הגדולה והמזהרת.

הדברים האלה מעוררים מחשבות.

ואחרי הסעודה באה אסיפת-העם, שהשתתפו בה כשלושת אלפי איש, — המון.

שלא ראתה קאמוביץ באולם אחד אולי מיום הוסדה.

לאסיפת העם היתה מטרה ציונית-אגטיסציונית כללית, ועל-כן אין אני חושב לנחץ למסור כאן את תוכן כל הדרשות שנדרשו בה. רק להראשונה מהן — דרשתו של סופרנו המצוין ד"ר יהושע טהאן — היה יחס ישר אל אסיפת קאמוביץ.

מקאטוביץ עד באולי היה שם הדרשה הנאה, אבל היא ציירה גם את הציוניות שלפני קאטוביץ. הד"ר טהאן דבר על המתבוללים וחצי-המתבוללים מתקופת שנות הששים והשבעים והזכיר את אברהם ניינר, שבקריב תמלאנה מאה שנה להולדתו, ואת יחוסו השלילי לארץ-ישראל, את אלברט כהן מחברת כי"ח, שבמחוז נצנץ כבר רעיון תחית הארץ¹, את רצ"ה קאלישר ומשה הס ואת י"ל פינסקר. והוא אומר: "באסיפת-קאטוביץ נבראה כל האידאולוגיה הציונית, שבעיקרה יש לה. ערך נמור עד היום הזה". ואולם הד"ר טהאן אינו סניגור בלבד כהד"ר סנדלר; הוא יודע גם את חולשותיה של חבת-ציון: מלה טובה, נאה וחמה היתה, חבת ציון, אבל היא לא היתה מלה נמרצה, לא היתה מצלצלת כל צרכה, לא היתה קריאת-מלחמה. ולפיכך לא העירה ולא עוררה את ההמונים, הצד היותר לא-נעים של מלה זו היה — מה שנתנה אפשרות לפרשה במובן הפילאנתרופי; ואם איני טועה, לא מאסה אסיפת-קאטוביץ בפירוש זה, ואמנם, העבודה, שהתחילה ביחד עם אסיפת-קאטוביץ, היתה לה תכונה פילאנתרופית לגמרי: הועדים של חובבי-ציון, שנוסדו מיד במקומות הרכה — היותר חשוב שביניהם, העובד עד היום עבודה גדולה ויפה, הוא הועד האודיסאי — עבדו פחות או יותר מרעת בתור מוסדי-צדקה, הם רצו לעזור להיהודים העניים, לא להיהודים בכלל. היו חברות לשוב ארץ-ישראל כעורא, בברלין, שבאסיפותיהן אפשר היה ממשי לשחות במי הפילאנתרופיה, אבל מלת, הלאים העברי' אסור היה לבטא בהן מיראת העונש להשתלך החוצה. אבל יהיה איך שיהיה — אסיפת-קאטוביץ סוף סוף היתה מפעל ציוני גדול. היא הרימה גם, שעליו היתה כתובה מלת-הקסם, ציון, ואפשר היה להתקבץ מסביב לגם זה. בקאטוביץ נולדה הציוניות בתור השקפת-עולם. — ואולם אחרי אסיפת קאטוביץ, היתה לנו כבר מפלגה, אבל עדיין לא היתה לנו הסתדרות [עולמית] ולא היה מנהיג גדול ומאחד את ציוני כל העולם, — עד שכא הרצל, שהיה גדול וחזק מספרו עד לאין ערך. ואז בא באולי, שבו נוצרו הסתדרות ופרוגרממה. והד"ר טהאן אומר: הפרוגרממה הבאולית היא מוצקה כברול-עשת ושום קטנות-מוחין ושום פחדנות לא תהיינה יכולות לשנותה. וכאן טעה טעות נמורה, אלה, שהם בעד שני הפרוגרממה, אינם עושים זאת לא מקטנות-מוחין ולא מפני שנבחרו מן המורקים הצעירים. אחיהם מהם — למשל, הד"ר יוסף קלוזנר ומר יצחק גרינבוים — דרשו שני זה בזה, השלח' תרס"ד ובעידות הציוניות שלפני הקונגרס החמישי, ולא מתוך פחדנות — אז לא היו עוד בטורקיה לא מהפכה ולא קונסטיטוציה — אלא מפני שאין הפרוגרממה הבאולית, ביחוד הסעיף הרביעי שלה, מתאמת להציוניות לא בתור תנועה לאומית-פנימית ולא בתור תנועה מדינית-חיצונית, שעבודתה המדינית צריכה להצמצם בממלכה העותמאנית בלבד. ואם עד המהפכה הטורקית אפשר היה עוד להבין את המעות, שטעו הרצל וסיעתו כמה שבאו בדברים עם עיד ממשלות אחרות, חוץ מן הטורקית, הרי עכשיו, כשיש פארלמאנט בטורקיה, אין מקום אפילו למעות: כלום יעלה על הדעת לדפוק עתה על דלתות קיסר אשכנז ומלך איטליה והאפיפיור ברומי ופליהווי ועוד? ולמה לנו, איפוא, לתת חרב ביד שונאינו בפארלמאנט הטורקי? — אילו היה הנאמר בפרוגרממה אמת, לא היינו מצדדים בזכות שנויה משום יראה מפני, למה יאמרו, כי תנועה גדולה צריכה להיות אמיצה ומתית; אבל הרי הסעיף הרביעי אינו אמת, — ולסכול בשביל אות שפרחה נשמתה יכולים רק אדוקים קנאים, שהאות המתה יקרה להם מן החיים, — לעומת זה צדק מר טהאן בגמר ויפה ישל דרשתו: בלי קאטוביץ לא היינו באים לבאול, ואולם בלי באול לא היינו חוגגים היום את חגיגת-קאטוביץ.

(1) לזה נתעורר אולי ע"י ש"ל. עיין מכתבו האיטלקי לא. כהן (מתורגם עברית ע"י א. כהנא, הפרסם, הוצאת י"ח רבניצקי, III, 117-118). ועיין, יהדות ואנושיות" להד"ר יוסף קלוזנר, עמ' 90-92,

נגעת רק מעט באסיפת קאמוביץ היתה דרשתו של הר"ר וויטקובסקי: הציוניות ויהודי-אשכנז; אבל היא היתה כעין דווי של לב ציוני-נשבר. בפעם הראשונה שמענו מיהודי אשכנזי (למרות שם-משפחתו הסלאווי) דברים מעציבים כל-כך על יהודי-אשכנז ועל התקוה, שיש ליהדות הלאומית לקוות מהם בעתיד. הר"ר וויטקובסקי הראה על-פי רשימות מן העתונים האשכנזיים-הישראלים של החלת שנות השמונים—ימי אסיפת קאמוביץ—כמה היו יהודי אשכנז רחוקים מכל רעיון לאומי, כמעט שהייתי אומר—מכל רעיון אנושי. אם איזה יהודי קבל את התואר 'יועץ-המסחר', היו העתונים הללו מאריכים הדבור על זה כעל נצחון גדול ליהדות, אבל את מאפו, את סמולנסקין, את גורדון—את כל העבודה הלאומית, שעבדו יהודי רוסיה בספרות העברית, לא הזכירו אלא לעתים רחוקות ובתכלית הקצור. על אסיפת-קאמוביץ המעיטו לדבר מעל איזה מאורע קל שבקלים באיו קהלה יהודית, ובמקום שיש צרות-מבט כו אין שום אפשרות להיות מכובד על הבריות, על-כן היתה להאנטישמיות אחיזה דוקא בקרב המשכילים שבאשכנזים, שלא יכלו לראות בני-אדם, שפרחו נשמתם הלאומית ורגש-הכבוד שלהם מתוך לבם, ומה שגרוע מזה—צמחה אנטישמיות יהודית, בזיון-עצמו של היהודי האשכנזי... ומה נשקף ליהודי-אשכנז בעתיד? ההקלצמית נמורה אי-אפשרית היא להם; הם מעיט קטן בממלכה האשכנזית, שחוץ מן הפולנים והיהודים היא גוף לאומי מוצק אחד; ומעוט כזה אי-אפשר לו לא ליסד לעצמו בתי-ספר מיוחדים, עבריים וכלליים כאחד, ולא לשמור שבתות וימים טובים, ולא לדבר בלשוננו המיוחדת, ולא לנהל פוליטיקה לאומית מיוחדת. ההתבוללות היא הכרחית כאן והתחיה הלאומית אינה יכולה לבוא כאן מבפנים, מן החיים הישראלים הפנימיים, היא צריכה לבוא בשתי דרכים: דרך האידיאל הלאומי ודרך ארץ-ישראל. האידיאל הלאומי ירומם את האדם ואת היהודי שבאחינו באשכנז, כי השואף לאידיאל, אף אם אינו משיגו, מתעלה ומתרוסס על-ידו; וארץ-ישראל, כשיהיה בה מרכז לאומי, מדיני-רוחני, תשפיע גם על יהודי-אשכנז ותעשה, לכל הפחות, חלק מהם, שיהיה נמצא תחת השפעתו של המרכז הלאומי, ליהודים גמורים ושלמים.

רעיונותיו של 'אחד העם', שנתבטאו כאן בעמקות ובבהירות, חדרו, איפוא, גם אל תוך ציוני-אשכנז, וגם זהו סימן טוב להציוניות. לא רק חבת-ציון כמובן המעולה שלה, ה'אחד-העמי', הולכת ונעשית קריבה יותר ויותר ללבם של אחינו המערביים, אלא אפילו הציוניות הרוחנית.

גם דרשתי של ציר ה'רייכסראט' א. שטאנד נגעה באסיפת-קאמוביץ רק מעט. זו היתה דרשה ציונית-אנטי-אציונית יפה, היו בה הפרוות, כנהוג בדרשות בשביל העומדים מחוץ למחנה. יפים היו דבריו על החילמים וחלומותיהם הגדולים, אלפי שנה, מימי איקארוס ואילך, חלמה האנושיות לעוף בצפור—וסוף סוף נעשה החלום למציאות. מאות שנה חלמו כמה חכמים על גלוי הציר הצפוני—וגם החלום הזה נתקיים. האמנם חלום הציוניים קשה משניהם?—והוא הן חלומי של עם שלם הוא במשך אלפים שנה ויותר! דרשה אנטי-אציונית היתה גם דרשתו (השלישית במספר) של סוקולוב, וכדאי להזכירה מפני שעל-ידה ניתן מקום לדימונס-טראציה נהדרה לשם הלשון העברית. הוא אמר: 'צרת-היהודים' לא תעבור בלי הציוניות, כי צרת-הנפש היא קשה לא פחות מצרת-הגוף; עבותות-זהב הן גם-כן עבותות. אף מה שאיני יכול לדבר אליכם בלשוני הלאומית אני מרגיש כצרה גדולה, וכשהוציא מרס. מלות אלו מפיו התחילו מחיאות-כפים סוערות וארוכות וכמעט כל הנאספים קמו ממקומם לכבוד הלשון העברית. ומחיאות-כפים כאלו נשנו בשעה שאמר ס., שהביא להנאספים ברכות מאחינו שבמזרח, שהתודענו אליהם עתה שנית אחרי תקופה ארוכה של התנכרות, כיוסף אל אחי,

והתודענו אליהם באמצעות הלשון העברית. רוב המוחאים כף היו, כמובן, יהודי רוסיה וגאליציה; אבל גם יהודי-אשכנז, שהיו מרובים באולם, החזיקו אחריהם והראו את רגשות חבתם ללשונו הלאומית באופן שאין להטיל בה ספק.

בערב היה משתה (קומרס), שערכו הסטודנטים הציוניים לכבוד החגיגה. היו הרבה, גאומים צעירים, וכיניהם אחדים בעברית. גם הר"ר קלוזנר דבר עברית על ערכו של פינסקר בתנועה הציונית והביע את מחאתו על שלא הקדישו ליוצרה של אסיפת-קאטוביץ, לכל הפחות, הרצאה חשובה אחת, ואחר-כך עורר את לבות הנאספים על העבודה הקולטורית של הועד האודיסאי, כלומר, על פעולתו לטובת בתי-הספר בארץ-ישראל, ועל רבוי הצרכים הרוחניים הארצישראלים, שכמה מהם אין הועד יכול לספק מחוסר אמצעים, ולבסוף זירו לעבודה בשביל הקרן-הקיימת לטובת בתי-הספר שעל שם פינסקר. ואמנם, עשו הצירים כל מה שיכלו לטובת קרן-קיימת זו.

האחרון דבר עוד הפעם מרשטאנד, הוא צייר בצבעים לוקהילב את המצב המיוחד, שבו נתונים ארבעת הצירים הלאומיים, חברי ה"קלוב הלאומי" בפאראלמנט האויסטרי, הכל מתיחסים אליהם באיבה ויותר מכל—שנים-עשר הצירים הישראליים המתבוללים. אבל יש להם תנחומים: העם הוא על צדם,—אותו העם, שפינסקר הרים את נס-התחיה שלו. והוא שב אל דבריו האחרונים של הר"ר קלוזנר ומטעים אף הוא, שפינסקר לא נתכבד בחגיגה הנוכחית בכבוד, שהוא ראוי לו. את פינסקר מלא רעיון גרול; ועל-כן לא נשארה אסיפת קאטוביץ אפיוודה בלבד. המקום, שאנו עומדים עליו, קדוש הוא; שלו נעליכם מעל רגליכם!—הפרוטוקול של האסיפה הקטוביצית באמת אינו מוסר את הרגשותיהם ורעיונותיהם של ה"קאטוביצים". אם ד"ר קלוזנר השווה את חבתם של אלו לציון לחבתם של אנשי-הצבא מחילו של קרומביל אל האמונה שלהם, משהו אותה הנואם להאהבה, שהיהודי אוהב את אשתו: הוא אינו מדבר הרבה, אבל הוא מרגיש יותר מן המרבים לדבר. והרגשה עזה זו היא היא שתוליך אותנו אל המטרה הפינסקרי-הרצלית.

לא הפרותי, איפוא, על המדה כשאמרת, שחגיגת קאטוביץ היתה מאורע בציוניות—חג-ההתאחדות בין חו"צ והציוניים. היא הוכיחה לנו, שהציוניות לא עמדה בהתפתחותה, שהיא הולכת ומתעמקת אף בקרב ה"מערביים" ושההשפעה ה"מזרחית" אינה פוסקת. והתשובה אל האידיואלים הציוניים הפנימיים, התשובה אל העבודה המעשית, אל חבתי-הארץ, אל חבתי-הלשון, והתמעטות התקוות על "חסד לאומים" ועל פעולה חיצונית, הן אות ומופת, שהציוניות אינה "רעיון גוסס", אלא—היא ישנה—ולבה ער'.

„חקירות ביהדות“.

(בקורת).

הפרופ' ש. שכטר, הידוע בהוצאת „אבות דר' נתן“, בן-סירא במקורו העברי ועוד ובמאמריו הרבים ברבעון *Jewish Quarterly Review*, הוציא שתי קבוצות של מאמרים בשם „חקירות ביהדות“¹⁾, וכשאנו עוברים על-פני המאמרים שבשתי קבוצות אלו אנו רואים, שאף-על-פי שעבר בין הקבוצה הראשונה ובין השניה משך של שנים-עשרה שנה, אף-על-פי שהמונן של הקבוצה השניה הוא יותר בטוח ויותר אבטוריטטי מזה של הקבוצה הראשונה וסגנונה של השניה הוא יותר מבחיק מזה של הראשונה, —אף-על-פי כן דומים הם המאמרים שבשתי הקבוצות אלה לאלה ברוחם ובמהלך דעותיהם; ולפיכך אפשר לרדן עליהם כעל ספר אחד.

גם המאמרים שבקבוצה הראשונה וגם אלה שבקבוצה השניה אינם עוסקים בענין שלם אחד, שכל מאמר ומאמר מוקדש לאחד מחלקיו, אלא הם דנים על ענינים שונים: מדברים הם על אנשים, ספרים והופעות רוחניות שונים. והם נכתבו בזמנים שונים ואין להם יחס וקשר פנימי, אם לא נחשוב את הרוח התיאולוגי-המדעי, העובר כחוט השני בכל המאמרים שבשתי הקבוצות. אחדים מן המאמרים האלה נתרגמו גם ללשונות אחרות: „הגאון מווילנא“ נכתב או נתרגם אשכנזית על-ידי המחבר עצמו, „החסידים“ — אשכנזית ו, „חיי היהודים בימי בן-סירא“ הולך ונתרגם לעברית. ותכונה מיוחדת יש למאמרים אלה: יותר משנתכוין בהם המחבר להוסיף על חכמת ישראל נתכוין לעשותה עממית ולמצוא לה מהלכים בין אינם-יהודים ובין אותם מאחינו המערביים, שאינם נוקטים לעברית ולחקירות מופשטות ביהדות, ולפיכך, אם לא נמצא ב, מסות“ (essays) אלו טעויות מדעיות, לא נמצא בהם — מלבד במסה המצוינת, „חיי היהודים בימי בן-סירא“ ואולי עוד ב, מסה“ אחת או שתיים — גם חקירות מקוריות, שתהיינה בלתי תלויות בחקירות החכמים שקדמו למחבר, כגון גרץ, יוסט, פרלס ועוד.

והמחבר מניע למטרתו זו — כלומר, למטרתו לעשות את הענינים שהוא עוסק בהם עממיים — באופנים שונים. הסגנון המבהיק של המאמרים וקלותו וחנו, הרפרוף הקליל על פני הענינים, הנטיות אל הצד שבמאמרים, שמטרתן רק להבנים לתיכם איוו אפיגראמה או אנקדוטה, — כל אלה יש בהם די לחבב על הקוראים, שאינם נוקטים למדעיות יבשה, נמ"את הענינים, גם את ה, מסות" וגם את המחבר עצמו. ובוה דומה שכטר להתאולוגים הנוצריים שבאנגליה ואמריקה. האחרונים אינם סאבנאורלות, השורפים את ההמון בהבל-פהם — בשלהבת מדברותיהם ותוכחותיהם הקשות; הם לוקחים את לב העם במתק שפתיים, קלות מדברותיהם ועממיותם. ותכונות אלו יש גם למאמריו של שכטר: על-ידי זה פיפולאריים הם כתביו של מר שכטר ומר שכטר עצמו.

כבר אמרתי, שהענינים, שהמחבר עוסק בהם, הם אנשים. ספרים והופעות רוחניות. האנשים הם: „החסידים“ (כלומר הבעש"ט), נחמן קרובמאל", „הגאון מווילנא“, רמב"ן, — כולם בקבוצה הראשונה. להם אפשר לצרף גם את ה, מסה“ הארוכה, צפת,

1) *Studies in Judaism*, by S. Schecter, Philadelphia, 1896, Second Series, 1908

במאה השש-עשרה' שבקבוצה השניה. כי אף-על-פי ששם עיר נקרא על מסה' זו, מכל מקום מדבר בה המחבר רק על האנשים הגדולים, שהשתקעו בצפת במשך המאה הט"ז. בנוגע להמסות האלו, אפילו להמובחרות שבהן, אפשר לימר, שאין בהן בקורת מדעית, אלא הערכה כללית. יש באנגלית שני שמות נרדפים לבקירת: Criticism וגם appreciation, בראשונה משתמשים האנגלים במונח הבקורת שלנו ובשניה (הערכה) הם מסמנים אותה ההרצאה, שיש לה עסק יותר עם האדם משיש לה עם שיטתו ועם מה שפעל. — אותה ההרצאה, שהיא מוסרת לקורא את הרושם, שהשאיר האיש על המבקר, ואת הסימפתי, שהאחרון חש לראשון, אבל אינה משתדלת לבקש את האמת האובייקטיבית. ומן המין האחרון הן, מסותיו של הפרופ' שכטר על האנשים. ברובן אין אפילו השתדלות רצינית לתת ציור שלם משימותיהם ופעולותיהם של האנשים הללו: המחבר נותן בהן ביוגרפיה פופולארית וכתובה ברנש חם של האיש, — ביוגרפיה, שיסודה היא אנדה ושהיא מתיבלת באנקדוטות ומקושטת באפיגראמות. הנה, למשל ה, מסה', רבי אליהו ווילנא' (כלומר: הגאון מווילנא). זו אינה אלא ביוגרפיה של ה, גאון', שהעובדות שלה לקוחות מ, קריה נאמנה' לפי והאגדות שלה — מ, עליות אליהו', בלי שום נסיון מצד המחבר להכנס לחקירת חייו ה, גאון'. — חקירה, שתהיה בלתי-תלויה ברעת הספרים שהוכרתי, ולא עוד, אלא שכשבא הפרופ' שכטר לדבר על פעולת הגאון ועל המאורעות החשובים באמת, שאירעו בחייו, הוא עובר עליהם בהערה קצרה בלבד. כשבא לצייר, למשל, את ההתנוששות של ה, גאון' עם החסידים, הוא אומר:

"לצערי, איני יכול (?) לספר כאן אפילו בקצרה את דברי ימי ההתנוששות הזו. אני רק מרשה לעצמי לומר, שאולי שני הצדדים היו צודקים, כהנאן כהחסידים: האחרונים צדקו כמה שהתנפלו על הרבנים שבימיהם, שרובם היו מבית-המדרש הפלפולי ובאהבתם את תרדום-המח עזבו את הצד הרגשי שבדת; ואף-על-פי-כן צדק גם הכנאן כמה שהתנגד לשיטה, שכמו שהראיתי למעלה (במסה, 'החסידים'), היתה כרוכה בה הסכנה המובילה להאלת האדם".

ועל כתביו של ה, גאון' אומר הפרופ' שכטר: "אחרי-הציור שנתתי למעלה, בודאי לא ידרוש עוד ממני הקורא (?) לתאר את פעולתו הספרותית של הגאון'; ולפיכך מסתפק מר שכטר בהערה הקצרה:

"פירושו לספר-החוקים של ר' יוסף קרא... יש בהם די לתת לו מקום כראש חכמי ההלכה, בעוד שהציונים המיוחדים והתקונים בפנים של תוספתא ו, סדר-עולם", שכל-כך הרבה הועילו להעמיד ספרים אלה על צורתם המקורית, יהיה בהם די לפרסם את שמו בתור מבקר מן המדרגה הראשונה".

ובנוגע להשפעת הגאון על בני-דורו, מוצא אותה המחבר רק בזה, שהגאון עורר את ר' ברוך משקלוב לתרגם את איקלדס לעברית ואת ר' חיים מוולוז'ין ליסד ישיבה בעירו.

לא הרבה יותר מדעית היא גם, מסתו של שכטר על ר' נחמן קרוכמאל: רוב ה, מסה' עסיק בחייו של קרוכמאל, בעובדות, שהן ידועות לקורא העברי ושאין ידועות רק לקורא שאינו יודע עברית, ובעמודים האחרים, שהקדיש המחבר לפעולתו של רנ"ק, כלומר, לספרו, מורה נבוכי הזמן', הוא רק מרפרף על פני הענין. אין שכטר מנסה לתת כאן ציור שלם משיטתו הפילוסופית של רנ"ק ואפילו לא תמצית הספר, מונה"ז, אלא מסתפק הוא בהערות קצרות אחדות רק על הפרקים היותר חשובים מנקודת-המבט הדתית. ואת ההערות האלו הוא מלווה בהערות הנצחיות, שאנו מוצאים אותה, בצורה זו או אחרת, כמעט בכל מסה ומסה, וביחוד בקבוצה הראשונה; המקום לא ירשני לתת כאן פרטים יותר מרובים מספרו של קרוכמאל. יודע אנכי, שהציור הקצר, שנתתי למעלה, לקה גם בכמותו וגם באיכותו וכו'.

המסה, צפת במאה השש-עשרה', שהיא משתרעת כמעט על שליש מכל הספר

של הקבוצה השניה, מתעסקת לא בצפת העיר ותושביה, אלא ב, בעלי ההלכה והמסורותין, שחיו בה במאה זו: ר' יוסף קארו, ר' שלמה מולכו, ר' משה קורדובירו, ר' יצחק לוריא, ר' חיים וויטל, ועוד. וכאן מצא מר שכטר כר נרחב למטרתו: ה, מגיד מישרים של ר' יוסף קארו, ההזיות הקבליות של האריי ושל, נורי האריות' תלמידיו, הגענועים המסתוריים של ר' שלמה מולכו וחיי הקדושה והתפשטות הגשמיות שלהם—זהו חומר חשוב ומלא ענין לסופר, שהעיקר הוא לו לחבב את היהדות על המון הקוראים המשכילים מישראל ומן העמים ושהוא מודר את נבירי, מסותיו רק באמת-המדה של, חיי-הקדושה, שהם חיים אותם. ולפיכך מושך את לבו של מר ש, אל הגבורים האלה לא מה שעשו בשדה ההלכה או מה שחדשו במקצוע הקבלה ואף לא מקומם בהיסטוריה הישראלית, אלא החלק העממי שבחיהם, כלומר: האגדות והספורים על-אודותיהם, ואת אלה נותן ש, לפני קוראיו במסה זו ביחוד. ערך יותר מדעי יש להמסות; הרמב"ן (Nachmanides) ו, החסידים. בשתי המסות האלה נתן לנו מר שכטר ציור שלם ונאה מאד משיטותיהם הפילוסופיות-הדתיות של שני האנשים, הרמב"ן והבעש"ט, שהם דומים הרבה בתכונותיהם האישיות, והוא מרצה את שיטתו של הראשון כפי שאפשר להכירה מתוך כתביו ואת זו של האחרון כפי שהיא ניכרת מתוך קטעי-הרעיונות והפתגמים המיוחדים לו.—דבר, שאפילו צווייפל לא נסה לעשותו בספרו המקורי על החסידות, שלום על ישראל, שמר שכטר השתמש בו הרבה, ולא עוד, אלא שמנקודת-המבט האמנותית עולה המסה, החסידים' על כל המסות, שכתב הפרופ' שכטר על אנשים, ואל יהא דבר זה קל בעינינו בשעה שאנו באים לדון על ספרים מעין הספר, חקירות ביהדות, שהאמנות שבהם יתרה על המדעיות, לא לחנם השפיעה המסה, החסידים' על זנגוויל האמן לכתוב ציורים אחרים מחיי-החסידים.

ובכן נתברר לנו, שהערך של רוב המסות שבשני הספרים, חקירות-ביהדות' העוסקות באנשים היא יותר עממי ממדעי, ותכונה זו משותפת היא למסות אלו וגם להרוב הגדול של שאר המסות. כי גם ברובן של שאר מסותיו אין הפרופ' שכטר מבקש את האמת ההיסטורית, אינו נותן לנו ציור שלם ומקיף מדמותם הרוחנית של האנשים שהוא עוסק בהם, אלא הוא מוסר לנו על-פי רוב את הרושם הסוביקטיבי, שעשו אישיותיהם של האנשים האלה על המחבר, המשקיף על גבוריו מתוך שפופרת תיאולוגית ומבקש בהם את ה, קדושים והקדושה' (Saints and Saintliness), שנעשו לעיקר כל העיקרים בכל כתביו של הפרופ' שכטר.

כי ב, חקירותיו ביהדות' רצה מר שכטר להיות לא חוקר מקורי ביחוד, אלא יותר מזה מבארי-הנמו לאומות-העולם ולאותם מבני-ישראל שאינם נוקקים לעברית,—דבר זה יש לראות ביחוד מן המסות, שבהן הוא עוסק לא באנשים, אלא בספרים, הנה, למשל, המסות: דברי ימי המסורת הישראלית ו, בוסבל (Boswell) יהודי בקבוצה הראשונה ו, זכרונות יהודיה במאה השבע-עשרה' בקבוצה השניה. המסה הראשונה, שהיא בעלת שלשים עמוד, היא רק תמצית הספר, דוד דור ודורשיו' לרא"ה ווייס, בלי אפילו השנה קלה על ספר זה מצדו של הפרופ' שכטר, וגם המסה, זכרונות יהודיה במאה השבע-עשרה', היא רק תמצית הספר Memoiren der Glückel von Hameln, שיצא לאור בשנת 1896 ע"י הפרופ, דוד קויפמאן; ושכטר מתעסק בספר זה מפני שמצא בו, קצת ענין תיאולוגי, כלומר, מפני שמצא ענין במצב-הנפש הדתי של נשי ישראל לפני מאתיים שנה ויותר, שנתגלה ביחוד ב, זכרונותיה' של גליקל האמלן, ולעומת זה נכתבה המסה, שהיא רק בעלת ארבעה עמודים: בוסבל יהודי, לשמה בלבד, כלומר, כדי להראות על-ידי שמה לקוראים אנגלית, שגם בספרות העברית היה בוסבל כמו שהיה בספרות האנגלית, בוסבל האנגלית היה, לדעתם של הרבה מבקרים, הביוגראף היותר גדול בין הביוגראפים האנגליים, ובמה זכה לכבוד זה—היה היה

במאה השמונה עשרה דר. ג'ונסון, שהיה מלומד גדול וארי בחבורת הסופרים שבומני. ויהי בוסבל משמש תלמיד חכם זה, הלך בכל אשר הלך הוא ורשם בפנקס את כל דבוריו, אמרותיו ופתגמיו, תנועותיו והליכותיו של הדר. ג'ונסון, וכשמת זה האחרון הוציא בוסבל לאור את הביוגרפיה של ג'ונסון בספר בעל חמשה כרכים גדולים, שעשה רושם כל-כך גדול, עד שנעשה שם מחברו לשם-לואי לכל הביוגרפים המומחים. וביוגרף מומחה כזה מצא הפרופ. שכמר ברבי שלמה מס"ט גאור, שבספרו, לקטים, שברובו אבד מאתנו, לא רק הוא מוסר לנו את מנהגי רבו, אלא שמתוכו יש לראות, ש.הוא התבונן אל כל תנועותיו של רבו והכניס בשים לב אל תוך הספר את כל מה שראה ושמע... איך היה משיח עם אשתו, איך התהלך עם תלמידיו, עד כמה היה זהיר בספריו, ואפילו עד כמה היו לבגיו נקיים.

שאר המסות שבשני הספרים, חקירות-ביהדות עסקית בענינים שונים. אחדות מהן, כגון, הקהלה היותר עתיקה באירופה, שהיא ציור קלוש מבקורו של המחבר בתיקון, בבתי-הכנסיות ובסימינאריין-לרבנים שבעיר רומי, וארבעה מכתבים ליהודי אנגליה, שהיא בעין קול-קירא ליהודי אנגליה לעוררם, שיבקרו יותר רוחני בדת הישראלית, נכתבו ברגש יהודי חם ובאהבה עזה ליהדות, אבל לפי תכנון, שאינו מדעי וחשוב כל-עיקר, מקומן יותר בעתין מבספרים, ששמן מבטיח כל-כך הרבה. ולעומת זה, המסות: תורת השכר והעונש בספרות הרבנות, עיקרי היהדות, הילול בספרות הישראלית, האשה בבית-הכנסת ובית-המדרש, קדושים וקדושה, השקפה על חיי היהודים החברתיים בימי ישוע בן סירא, נושאות עליהן חותם יותר ניכר של חקירות והן חשובות באמת מכמה צדדים. אבל מכל אלה רק שתי המסות האחרונות—שתיהן בקביצה השניה—הן דברים שלמים, שהרי ב.קדושים וקדושה נתכוין המחבר לתת ציור כללי מדמותו הרוחנית של הקדוש או החסיד רק כמו שנמצא מושגו בקפרות המקראית והרבנית, ולא נתכוין כלל וכלל להשתמש בכל המקורות האפשריים, ובחיי היהודים בימי בן-סירא נתכוין לדלות רק מן המקור היחידי—מספר בן-סירא. המסות האחרות, או נוסדו על חקירות חכמים אחרים (עיקרי-היהדות, דברי ימי הרונמה הישראלית, נוסדו על חקירותיהם של ליאופולד ליב, ישראל לוי ועוד), או הן קטעים, שהמחבר עצמו מודה באי-שלמותן, שהרי הוא מלווה אותן בהערותיו הנוכרות למעלה; יודע אנכי, שהציור, שנתתי כאן, הוא בלתי-שלם ובלתי-מספיק.

ובכן אין רוב המסות שבספר, חקירות-ביהדות מוסיפות הרבה על חכמת ישראל. רובן היותר גדול נוטל את הודאיות כמו שהן ומניח את הספקות כמו שהם. לקצתן יש ערך פובליציסטי, לרובן יש ערך פילוסופי-דתי, לכולן יש ערך עממי ורק לשתיים-שלוש מהן יש גם ערך מדעי נמור. אבל אף מחבר המסות עצמו לא נתכוין בהן, כנראה, אלא לגלות את הנמו לאלה, שאינם יודעים אותו, ולהראות את יפיה ואת חשיבותה של היהדות שבכל הדורות והמדינות. ומטרה זו השיג הפרופ' שכמר גם על-ידי רוח-העממיות השפוכה על המסות וגם על-ידי הסגנון המבהיק, שהוא מלא קסם ואהבה רבה לעמנו ולכל קדשיו הרוחניים.

א. ש. וואלדשמיין.

מחשבות ומעשים.

(XXXIV).

— במה ?

— בחמאה !

כך מספרים על ר' יונתן אייבשיץ, שהיה עליו בילדותו וכה-זכרונו היה נפלא, וכשהללו אותו לפני רב-העיר נכנס עמו בדברים על למודיו ומאכלו ומשקו, ובין שאר הדברים שאל אותו : מה נתנה לו אמא היום לארוחת-הבוקר ב, חדר' ? — והנער ספר לו את כל ארחת-חיו ודרכו למודו וכי הביא היום ל, חדר' לחם משוח ב... — וקודם שהספיק לגמור את השיחה הפסיק אותו הרב בדבריו והלך לו. — לימים רחוקים, בעוד שנה או שנתים, פגש אותו הרב ברחוב ושאלו פתאום : במה' ? — והלו הבין מיד, שכונתו על השיחה שנפסקה לפניו, והשיב לו כרגע : בחמאה ! — כלומר : לחם משוח בחמאה.

ומפני שאני חושב כל קורא עברית בימינו, וביחוד אתכם, חביבי קוראי, השלח, למי שהיו עליו, ולכל הפחות, חצי-עלויים בעלי זכרון גדול, שזוכרים עוד עתה, נירסא דינקוטא, מה שלמדו בילדותם, — שהרי ה, מחות המטומטמים, הראשים הסתומים, האכרים הגסים, הנזירים, כמו שהיו קוראים להם בלשון-ה, חדר', כבר שכחו את תורת בית-דרכם והם רחוקים עתה מספר עברי, — מפני שאני חושב אתכם לעלויים או לחצי-עלויים מוצא אני למותר לחזור על הראשונות — על מה שהעליתי ב, מחשבותי לפני חודש ויותר, ומרשה אני לעצמי להתחיל את שיחתי עתה ממש מן השיחה שהפסקתי : מחוק הירושה באנגליה. ואולם גם ספק מתגנב ללבי : אפשר שאני משתמש לרעה בכשרונותיכם המצוינים ומכביד ביותר על כח וזכרוכם. כי יך והיה עתה נביא, או חכם עדיף מנביא, להגיד אחרית מראשית, במה מתענינים בני-אדם בימינו ! עוד אפשר למצוא את דרך הנשר בשמים ולהכיר את עקבות הנחש עלי צור, ודרך אניה בלב-ים כבר היא סלולה, ויש, כידוע, סימנים גם לדרך הרביעית מאלו הדרכים הנפלאות, — אבל אין להגדיר את דרך-הרוח, אי מזה יבוא ועל מה זה ולמה יתרגשו בני-אדם מחר. הנה לא רב ולא רחוק הזמן, שעבר בין החוברת הקודמת של, השלח ובין החוברת הנוכחית, ובה בשעה שהעליתי את מחשבותי לפני חודש ימים היה הבידנ'ט האנגלי תל-תלפיות של אירופה ועיני כל היו נשואות אליו, והשאלה ברבר מס-הירושה גם עתה עדיין לא נפתרה, המלחמה בין הבית התחתון והעליון, בין האצילים בעלי-האחוזות והעם רק עתה נתלקחה, ואפשר היה לחשוב, כי לכל הפחות, עוד חודש ימים יתמיד החוץ ולא תתרופף ההתענינות בחוץ זה. אבל עוד לא בלו הנואמים בלונדון את סנדליהם ברוצם מאסיפה לאסיפה, ועוד לא סבכה הלכנה במעגלה שלשים פעם, עוד לא עבר חודש ימים — וכבר שונו פני הדברים לנמרי והבידנ'ט האנגלי אינו מרתח עוד את הלבבות. כי בינתיים אירעו מאורעות חשובים באמת, שהשכיחו במקצת גם את השאלה ההיא. הנה בעצמך, חביבי הקורא : בינתיים כתב אנדריוב, השלים ברוח צעירינו, את, אנפסה' שלו, שהמילה רעש כל-כך גדול בעולמנו, והו מעשה נורא בשלש אחיות, שעגבו על איש אחד, בעלה של האחות הבכירה, ודברו

מה שדברו, וששו מה שעשו, מה שאפשר לעשות במקרים כאלה בכדי להתחבב עליו, בכדי להתקרב אליו. וגם הוא מצדו לא התרשל במצוה ועשה מה שעשה, מה שאפשר לעשות במצב כזה בכדי להתחבב על כולו, להתקרב אל כולו. ונתקנאו האחיות זו בזו, וצררו אשה את אחותה, והתקצפו, והתמרמרו, ורגלו, בדרך הנשים הקנאות, ותהי תמיד מריבה ונאצה וצרות-עין וקנאה גלויה ונסתרה בבית — ואין נחת. והוא, הבחור הזכר, גם-כן התנהג ככה. פעמים שהיה רוצה לצאת ידי כולו והיה מפייס את כל אחת ואחת מהן במסתרים בדברי-נחומים ואהבה; ופעמים שלבו נתנסה בהן והיה מכעיסן ומקניטן ומרעיטן ומתהלך עמהן בולול בפומבי. וסביבם—חבראי בורגנית מן החרשים, שהיא מתאמת לאותו המצב ולאותו האופי המיוחד: אב זקן, סוחר רוסי מפוס, שבהודע לו הסדר הגלוי של שלש בנותיו יחדיו קרא בקול: „להגוברנאטור, להגוברנאטור אלך!“... ועורך-דין מושבע אחר, חצי-משפח וחצי-אידיאליסטי, ושני לו גרוע ממנו, שכוונה או שלא ככוונה נתן לו המחבר כנוי-משפחה עברי—רוזנטאל, והוא מעורר נועל-נפש בנוולותיו... ותוכלו לשער את מצב הרוחות בבית אשר כזה... ואחרית המחזה היה—מה שצריך היה להיות:—אחת מן האחיות השקתה את עוגבה סף רעל ומת. ותם ונשלם.

ונתקשו בזה המפרשים כולם, מה ראה אנדריוב לכתוב מחזה כזה ומה היתה כוונתו: אם לברוא טראגדיה עמוקה שבעמוקה של נפש איהבת, שהיא קלועה בכף-הקלע בין אהבה וחובה, טראגדיה, שרא פלל לה גם שכספיר עצמו: אם דראמה בסגנונו של איבסן, שמטרתה להבליט את זכותו של האדם הפרטי לירוק בפני הקהל ומושגי-המיסר המקובלים ילעשות כל מה שלבו חפץ ואיך שלבו חפץ, —אם, פשוט, תמונה מחיי החברה בימינו בשדירות ידועות? ואם עלה הדבר בידו? — והווכחים מרובים ועצומים, הללו מוכים והללו מחייבים, והמחלוקת עדיין לא נגמרה, וממילא מובן, ששאלה בוערת כזה היא ענין גדול לצעירינו ולצעירותינו לענות בו, והם מרודים בענין זה ומנגחים זה את זה בהלכה בהתלהבות עצומה: אם התנהגו ה„גבורים“ על פי כללי האהבה ואם יש למצוא סמך למעשיהם בהפסיכולוגיה (היי הפסיכולוגיה, מה אי-אפשר למצוא בה!), או שאין למצוא סמך כזה. והדברים ארוכים ומענינים ממש כ„סאנין“ בשעתו. וענינים חשובים כאלה בכחם להטריד את המחזות ולהשכיח אפילו אבא ואמא, לא רק את שאלת-הירושה באנגליה, וגדולה מזו—המשפט של מרת שטיינהייל (כתב אני על פי המראנסקריפציה של העתונים העבריים), מעשה במטרונה אחת בפאריז, שכל גדולי המדינה היו מצויים אצלה—והיא, כנראה, גם-כן היתה מצויה אצלם... והיא יצרה גדול וצרכיה מרובים, ועוגב אחד, כמה שהיה חשוב במדינה ועשיר ותקין. לא היה יכול למלא די ספוקה בכסף ובזהב ובאבנים יקרות ובשאר התכשיטים. ועל-פי הדחק—ומה לא יעשה אדם על-פי הדחק? — מוכרת היתה, העלובה, לחזר אחרי מאהבים שונים, מכל שדרות החברה, שקנאו זה בזה ורגלו זה את זה ועשו מה שיכלו לעשות בכדי לפנות את הדרך ממתחרים. וכמו במעשה „אנפסה“ כך אף במעשה זה נגמר הדבר באחת מארבע מיתות. אפשר, שבמקום שאחד מן המתחרים פנה את הדרך לחברו, כנהוג בענינים כאלה, פנו כאן המתחרים מן הדרך את בעלה ואת אמה של המטרוניתא, —אנשים, תמימים, שכנראה, לא הפריעו אותה מ„עבורתה“ כלל וכלל... ובבוקר לא-עבות אחד מצאו אותם נחנקים בחדריהם הסמוכים לחדרה של ה„אשה הגדולה“, ונפל ההשד עליה גופה ומסרו אותה לדין. וכל באי עולם, פשוטו כמשמעו, התענינו במשפטה ומה תהא עליה, ובבוקר בבוקר, מדי קחתה את הגליון החדש בידו, יודע אני בבטחה, כי מה שאמצא בו—אמצא, אבל את משפטה של שטיינהייל בודאי אמצא, ולא בקיצור, אלא באריכות יתרה ובפרטים ופרטים-פרטים; ומה שאקרא אקרא, ואת משפטה בודאי אקרא, ולא רק העתונות הכללית הגדולה

והרחבה הקציעה מקום מיוחד למשפט החשוב הזה, אלא אפילו עתונותנו שלנו, הזעומה והפעומה, גם היא נשתרבה אחריה, טוב' הזה לא חסר גם בה, ובכל אופן תפס בה משפט זה מקום יותר חשוב משתפסה, למשל, הקונפירנציה העברית' העתידה להיות בברלין לפני הקינגרם התשיעי...

כמו שתראו, 'העולם' מרוד, ברוך-השם יש במה להתעסק, יש על מה לחשוב, במה לעיין, שאלות האומה, צרת הכלל, הציוניות לכל ענפיה, תחית הלשון, האמיגרציה ועוד, — כל אלה הם מלתא וזמרתא לגבי, אנפסה' ושמינהייל. ואפילו מארכם ושימתו במלים ומכטלים. מי זה ידרוש עכשיו עליו ועליה? — כבר נתישנו, כבר נשתכחו וכאילו עברו ובטלו, ואנו אין לנו בעולמנו אלא שאלת האהבה, שאלות המין לפרטיהן: אנפסה' מצד אחד ומשפט שמינהייל מצד שני...

ואם הצעירים מתעסקים בפילוסופיה של אנפסה', אין הזקנים שבדור הולכים בגדולות ומסתפקים במשפט הפאריזי. כל אחד בשלו. בודאי אין לדרוש מן הזקנים, שיעשו מעשי נערות ויפלטו בעינים כאלה, אבל המשפט הפאריזי שאנו, זהו דבר, שיש בו גם פוליטיקה. כי מרת שמינהייל היתה קרובה מאד לנשיא-הרפובליקה הצרפתית, פיליפס פור, ויש יסוד לחשוב, שהמדיניים והדיפלומטים האירופיים מכל המפלגות השתמשו בהשפעתה למטרותיהם לא אחת ושתיים, כי פוליטיקה וצניעות, פוליטיקה ונקיות-הרעית אינן זוג הנזן כלל וכלל. מי שרוצה, לעשות פוליטיקה, מוכרח הוא לעשותה בלא פחד ובלא מוסר-כליות, בלא להתבייש ובלא, נקיות' יתרה, ואם אפשר לומר כך — בלא נעלי-יד...

ועד כמה פוליטיקה צנועה וענותנית מועילה — המקרים באתונא של יון יוכיחו. באלה הימים נודמתי עם יוני אחד מכירי, סוחר ומלומד, וככל יוני בימינו הוא גם פאטריוט נלהב וחולם על, יון הגדולה, לכל הפחות, בגבולותיה בימי אלכסנדרוס מיקדון. וצריך אני לומר לכם, שמטבעי אני אוהב ביותר את העם הזה לא בצורתו הישנה ולא בצורתו החדשה. כסבורים אתם, שיש בלבי טינא עליו בשביל חשבונית ישנים, בשביל אפיון וחבריו צוררי-היהודים בכתב או בשביל אנטיוכוס וסיעתו צוררי-היהודים בפועל? — אם כך תחשבו — תשנו. אפיון וחבריו הלא הם ממש תינוקות כבדי-לשון לעומת הסופרים שונאי-ישראל שבימינו. מהו, למשל, איזה אפיון עם חקירותיו הילדותיות לעומת די הרינג, טרייט שקר וצ'מברליין, שבססו את שנאתם על בסיס, מדעי, כביכול, והמציאו שיטה פילוסופית של שנאת-ישראל? ואפילו מנשיקוב הגם והבור עולה גם הוא ברשעתו על אפיון וחבריו.

ואנטיוכוס... כבר אמרתי במקום אחר, שהגיעה השעה לשנות את הערכין' במה שנוגע להערך היותר גדול שבדברי-ימינו — ערך הצורים — ולהוריד מגדולתם את המיוחסים הגדולים, וכבר הסירונו מעל כנם את פרעה ואת בלעם ואת המן, מפני שהבאים אחריהם היו רעים ורשעים מהם. והגיעה השעה גם לאנטיוכוס, גבור החנן היותר יפה שלנו, חג המכבים, שזירדו גם אותו מגדולתו. וזאת אינה אומרת, כמוכן, שהחג עצמו אבד את ערכו; אף לא במקצת! החג עצמו נשאר בכל יפיפותו ובכל זהרו, מפני שאנו צריכים לדעת תמיד, שלא את מפלתו של אנטיוכוס אנו חוגגים, אלא את תוקף נבירתנו שלנו, את התוקף והגבורה הפנימית של עמנו בימים האלה, שלא נואש ביום רע ומצא די עוז בנפשו להתקומם נגד התקף היותר גדול בימים ההם, שהיה מזוין בכל כלי-הזין האפשריים — בכח ובהשכלה — ואמר לשעבר את עמנו לרצונו ולהשכלתו, ועמנו לא נתבטל אפילו בפני הקולטורה היותר גדולה בימינו עם כל תקפה הפנימי וזהרה החיצוני, — מה שלצערנו לא ראינו במדה זו בעמנו אחר-כך, בשום זמן מן הזמנים... אבל אנטיוכוס עצמו היה, לדעתי שלי, מחסידי אומות-העולם לגבי כמה וכמה מתלמידיו עכשו, ובאמת, מה רצה הצורך המשונה הזה? — סך הכל להשכיחנו את תורתנו ולהעבירנו על חוקותינו...

היי, חביביו כמה מתגעגע אני עכשו אחרי אלה מאומות-העולם, שרצו להשכיחנו את תורתנו, וכמה חביבים הם עלי מאלה מ'שלהם', שהם מתאמרים, כביכול, לאפיטרופים אמונתנו, דואגים תמיד שלום תורתנו ודתנו ומשתדלים בכל מה שאפשר להשכיחנו את תורתם שלהם דוקא, את תורת היונים, את חכמת-יון... וחושב אני, כי שם רע הוציאו על אנטיוכוס ה'כהנים' השונים, הקטנים עם הגדולים. אילו היה בא אליהם איזה אנטיוכוס והיה אומר להם: 'למדו רק את תורתכם שלכם והתרחקו מחכמות היונים', — בודאי היו הכהנים — הרבנים שבדור ההוא — שמחים עליו, מאספים אספית ושולחים אליידיפוטאציות לברך אותו על טוב-לבו ודאנתו לקיום היהדות, היו מתחמאים לפניו כבנים יחידים שמתחמאים לפני אבותיהם, חושבים אותו לאחד ממגיני-הדת ומברכים אותו בבית-המקדש בשעת התפלה, והיו משתדלים להוכיח לו, שיפה כיון בגזירותיו, מפני שהחכמה היונית מעברת את צעירי עמנו על דתם ועל דת-המלכות ולמלך אין שוה להניחם. מה שאין כן אנטיוכוס, שרצה לקרבנו אל חכמת-יון ולא היתה עינו צרה ב-ש-ל-ו — אותו שנאו ה'כהנים' והוציאו עליו שם רע, שצור-היהודים היה —. ואין אני מצרד בזכותי של אנטיוכוס, כי שונא ומתעב אני בכלל את כל אלה, המתערבים בעניינינו הפנימיים, בין אלה, המשתדלים לקרב אותנו אל תורתנו בזרוע, ובין אלה, המשתדלים להרחיקנו מתורתנו: *timeo Donaos et dona ferentes*, ירא אני אותם ושונא את מתנותיהם, כמו ששונא אני תכלית שנאה ומתעב מעומק נפשי גם את אלה מאתנו, שהם מתפרצים לתיך קולטורות זרות ואומרים להתערב בענייניהם הפנימיים של העמים האחרים, בענייני האמונה וההשכלה שלהם, ומתעב אני את אנטיוכוס אפילו בשעה שמקרבני לחכמה, כי גם את החכמה אין להשפיע על-ידי קווקים... אבל האמת ניתנה להאמר: סובל אני אותו יותר מאלה האומרים לנו: 'בואו, יהודים, בחריכם', החנקו בתורתכם, הרקיבו בבתי-מדרשיכם וכישיבותיכם, ואלינו ול'חכמותינו' אל תקרבו' —. וכשאני מעיין עכשו בספר דברי ימי-עמנו מתקופת מלכי היונים ומתבונן במלחמות האלו, שיותר שהיו מדיניות, היו מלחמות-הקולטורה, מתגעגע אני על 'נושאי-הקולטורה' היוניים, שכמותם לא נמצא עוד בעמים. עכשו משאירים העמים את ההשכלה ברשותם, מביטים עליה כעל קנינם הפרטי, שאין רשות לאחרים לגעת בה, ואפילו לגשת אליה, סוגרים הס את בתי מדרש-החכמה וגועלים דלת בפני זרים, ואחד אחר נסגרים הבתים ההם לפני בני-עמנו, ואפילו המדינות היותר חפשיות אינן עומדות בנסיון ומדי שנה בשנה מכבדות הן את הכניסה לזרים — כלומר ליהודים — וקרוב היום, שבבוקר לא-עבות אחד נקום ונמצא את כל הרלתות סגורות... ואילו למדנו מזה, לכל הפחות, לקדם את פני הרעה בעיד מועד ולכוון לנו בתים לבד, הייתי מתנחם ואומר: מן העו יצא מתוק! נגדיל תורה ונאדירה כחפצנו, לפי רוחנו, על מהרת לאומיותנו; אבל אין אנו יכולים ואין אנו רוצים לבנות בתים כאלה, ואחרית הדבר... אנחנו כולנו יודעים אחריתו של דבר. מה שלא עלה בידי אנטיוכוס במלחמותיו לשם הפצת 'חכמת-יונית' בין צעירינו, עלה בידי אחרים בגזירותיהם לשם מניעת צעירי-ישראל מ'חכמת-יונית', ומספרם של אלה מבני-ישראל, שעזיבים את עמם לבלי שוב אליו עוד, מתרבה מדי שנה בשנה במדה שלא פלל לה גם אנטיוכוס בשעתו, ואילו באנו לחבר עתה 'על הנסים', הייתי מנסח אותו בנוסח אחר לגמרי... כי מי הוא אנטיוכוס? — הרי אפילו לשר-ההשכלה במדינה קונסטיטוציונית לא יצלח, בישיבה הראשונה של המיניסטרים היו מציעים לפניו לצאת בדימוס בשביל 'הליכות' כאלו עם היהודים, בשביל השתדלותו לקרבם אל מענייני החכמה, ואפשר שהיו עוד מוסרים אותו לדין, ואנחנו באים ואומרים: 'על הנסים' בנוסח הישן!...

לא, חביבי, אין בלבי שינא 'על היונים' בשביל אנטיוכוס, מעשיו של זה היו יותר שמות מרשעות, כי מה לו ול'היהודים', אם ילמדו בגימנסיון ואם לא ילמדו, אם יאכלו את בשר החזיר ואם לא יאכלו? העמים המתוקנים של עכשו הם חכמים ממנו; את

הנימנסיון ואת החזיר השאירו לעצמם וחלילה ליהודי ליהנות מהם. וקרוב היום, שיקבעו, פרוצנטים' גם לאכילת בשר-החזיר, כמו שקבעו זה כבר להתקבלות בנימנסיון ובאויברסיטה, בתקיה, שגם החזיר יקרב את היהודים לשכינתם כמו שקרב אותם הנימנסיון... ומאד אפשר הדבר, שתקותם תתקיים וחזיר גדול אחד יעביר על דתם מספר יותר גדול של יהודים מאויברסיטה שלמה. כי כבר יש עכשיו יהודים, שימכרו בעד חזיר את כל יהדותם ויחליפו את דתם עשרת מונים. להצטער על זה...—מה אומר לכם, חביבי?— פעמים שאין אני מצטער. לקנא בהם באומות העולם?—ודאי שאין אני מקנא. את המציאה' הכשרה של גרים כאלה אני מוחל להם במחילה גמורה. ישמחו הם ב, מאמינים' כאלה והמאמינים האלה בהם...

בכלל כבר שכחתי את החשבונות הישנים ואיני רוצה לדעת גם את החשבונות החדשים. הוי, אמנם, ימים, שחשבתי מחשבות הרבה על היונים. בדרכי לציון פחדתי את התחרותם. תחנותם על כל חופי ים-התיכון מקושטא ועד אלכסנדריה של מצרים הביאתני לידי הרהורים רעים. יראתי, שיהיו לאבן-נגף על דרכנו. ואולם הימים האחרונים הוכיחו למדי, כי לא אותם, את היונים, נפגוש ראשונה, אלא את העם, שכל כך במלנו אותו ולא השגחנו בו כלל. ועכשו, בתמורת העתים ושנוי הסדרים, התחיל להראות את צפרניו. ולמרות קרבת-הגוע, שיש בינו ובינינו, הוא הרבה יותר מסוכן לנו מן היונים, שעד עתה לא עלתה בידם להתאזרח בארצנו, ויש תקוה, שלא יעלה דבר זה בידם גם לימים הבאים. —

הנה כי כן, טינא אין בלבי על עסיון, אבל מעין אנטיפסיה' היסטורית בודאי יש לי. ומסביר אני לעצמי את הדבר הזה בנגוד המכעי, שיש בין האופי העברי והיוני. כי, אם נתבונן היטב ונסמן את התכונות העיקריות של שני העמים האלה, נראה, שהתכונה העיקרית, היסודית, של עמנו היא הקיצוניות והתכונה העיקרית, היסודית, של היונים היא הפשרנות, או ה,אופורטיניזמוס', כמו שאומרים עכשו. ושתי תכונות אלו עוברות כחות השני בדברי-ימיהם של שני העמים האלה. אברהם העברי, מכיון שהכיר את בוראו, שוב לא היה יכול להשלים עם עבודת-האלילים, ולא די שלא האמין בהם, אלא שגם פרסם, כפי שאומרת המסורת, את דעותיו ברבים והלך ושבר את כל האלילים שבעיר, בלי ששם לבו אל מה שיאמרו הבריות ומה שיהיה בסופו. והלא אפשר היה לראות מראש, שעובדי-האלילים לא יהשו ולא ינחו עד שינקמו בו את נקמת, אלהיהם'... ואולם הוא, הקיצוני, לא חשב הרבה, ועשה מה שעשה, ומה שיהיה — יהיה. ותכונה קיצונית זו השאיר בירושה לבניו אחריו עד היום הזה. מכיון שהיהודים מכירים באיזה, אלהים חדשים'—ברעיון חדש, באידיאה חדשה—מיד הם הולכים ושוברים, בלי בקש חשבונות רבים, את כל האלילים הישנים שבעיר ובמדינה ואינם שואלים כלל מה יהיה בסופם, כשיקומו עליהם עובדי האלילים הקודמים וכהניהם להנקם בהם את נקמת אלהיהם... רוח היא בהם, שאינם יכולים לוותר על דעותיהם. וזוהי תכונתם היסודית, שבאה להם בירושה מאברהם העברי הקדמון, שלא היה יכול להתאפק ושלא לנפץ את האלילים בעיר...

והפילוסופים היוניים — יש אומרים, שגם הם בימיהם כבר הרגישו באחדות-הבורא; ומאמין אני, שבשכלם הגדול בודאי הגיעו לידי המונותאיזמוס אף הם. אבל דעת-אלהים לא עכבה אותם מלסבול את אליליהם; ואף-על-פי שבאו לידי הכרת-האחדות', לא שברו את אליליהם ולא פרסמו דעותיהם בהמון העם בקנאה קיצונית. ותכונה פשרנית זו השאירו בירושה לבניהם אחריהם, ואולי גם לכל האריות' עד היום הזה. ובשביל זה נקל היה להם להשלים עם כל איביהם ולהיות מעורבים עם כל העמים המנצחים והמנוצחים. באו היונים לרומי—וקבלו את אלהי הרומיים, באו הרומיים ליון — ומסרו להם את אליליהם שלהם, למחצה, לשליש או לרביע;

לא דקדקו הרבה. שלי שלך ושלך שלי. לא בדיני-ממונות, חלילה, — בדיני-ממונות היו דוקא קפדנים גדולים ולא וויתרו אפילו כחצי-פרומה, — אלא באמונות ודעות. אתה תונה לשם אפרודיטה שלנו ואנחנו — לשם וויגוס שלך, אתה תשתה לכבודו של דיוניסוס שלנו, ואנחנו — לכבוד באכוס שלך. ומפני דרכי-שלום אפשר להשתחוות לכל האלים ולשתות לכבודן של כל האלהיות, שלי ושלך ושלחם... בעינים כאלה לא היו מקפידים הרבה. ה,פילוסופיה' היונית היתה פילוסופיה של פשרנות, פילוסופיה, שהיא נוחה לבריות ועוברת לסוחר בכל השוקים. ולא יפלא, איפוא, בעיני כלל, שנתפשטה כל-כך בעולם העתיק ושכל העמים השלימו עם האמונה היונית. רק הקיצוניות העברית לא יכלה להשלים עם, שיטה זו. ומה תוצאת לכל אותם הנגודים והסכסוכים בינינו ובינם בימי אנטיוכוס, קאיוס קאליגולה, נירון קיסר והבאים אחריהם. וחושב אני, שאנטיוכוס יותר משהיה רשע היה יוני מטבעו, כלומר, איש, שאין לו רגש מוסרי-דתי קיצוני; ועל-כן לא היה יכול גם להבין את העם היהודי ואת התנגדותו הקיצונית לפקודותיו, ומה בכך, אם יאכלו היהודים את בשר החזיר וגם יעלו אותו לקרבן על מזבחם? וכי יפגעו בזה בכבוד אלהיהם? — ואם גם יפגעו — מה בכך? — דבר גדול הוא אלהים! — ובארץ יון אפשר היה לקנות תריסר אלים בפרומה. ואם הרשות דורשת להקריב חזיר על גבי המזבח מפני טעמיה הכמוסים: אם מפני שלדעתה נצרך דבר זה לאחדות המדינה, או מפני טעמים אחרים, ואפילו מפני, קאפריסה' בלבד, — צריכים נתינים נאמנים להשמע לה ולקבל באהבה את פקודותיה. היהודים אינם נשמעים, אינם רוצים לקדש את החזיר, אות היא, שהם עם של מתקוממים וצריך ליסרם קשה ולהשמידם עד תימם. — ואף קאיוס קאליגולה בשעתו, יותר משהיה רשע עריץ, הפכפך ומרצה, היה — רומי על פי מולדתו ויוני על-פי השכלתו, וגם הוא לא הבין את ההתנגדות להקמת צלמו בבית-המקדש, בעוד שהקמה זו היתה או אך סימן של הכנעה למלכות רומי. ומה אם יעמידו היהודים צלם בהיכל? כלום בזה יפגמו בקדושת ההיכל ויחללו את מקדשם? ואם אולי יחללו מעט — מה בכך? — דבר גדול הוא בית-מקדש ואלהים! וברומי גדול היה מספר האלים ובתי-מקדשיהם. על כל שבעת הגבעות היו אלים ובתי-מקדש למכביר, ומי זה הרבה עמהם בנמוסים? היום מקדש זה לאל זה ומחר מקדש אחר לאל אחר, — ומי ישיג בדברים כמו אלה? — גם קאליגולה שפט את היהודים על-פי השנותיו ממקדש ואלהים, היהודים אינם רוצים להעמיד את הצלם — מן הסתם הם מתקוממים, ומכיון שכן, צריך לשלוח עליהם לגיונות ושפעת קלגסים ליסרם ולהכחידם. ולא הבין העריץ הזה ולא היה יכול להבין, שבעיני אמונות ודעות אין היהודים יכולים לוותר — ויהי מה....

כמו שתראי, חביבי הקוראים, אי אפשר שארגיש חבה יתרה להיונים, מפני שהנגודים בינם ובינינו, היהודים, מונחים הם במטבע; אף-על-פי שעכשו, בימינו, ניטל חודם של הנגודים משני הצדדים: אנחנו, בני ישראל, מתחילים לוותר והם, היונים, מתחילים להיות קיצונים. אנחנו וויתרנו על ארץ האבות, על שפת-האבות, על קניני-האבות, וגם הצלם שוב אינו נורא לנו כל-כך, וביחוד מוותרים אנחנו על כבודנו הלאומי... זה האחרון — הכבוד הלאומי — נעשה מצדנו הפקר לגמרי. ולעומת זה התחילו היונים להיות קיצוניים. בכל ארצות פוזוריהם הם פאטריויטים נלהבים, מנדבים נרבות גדולות לצרכי המטרפולין שלהם, בונים ומיסדים שם בתי-ספר ובתי-מלאכה ושולחים את בניהם ללמוד חכמת יונית דוקא בארץ-אבות, והעשירים שבהם, ואפילו האמידים, רואים חובה לעצמם להתישב, לכל הפחות לזמן ידוע, בארץ-יון; ואין לך בית יוני חשוב, כאשר הוא, שלא יתקבלו בו עתונים וספרות מאתונה, ובה בשעה, שאנו משתדלים בכל כחנו לשכח את לשינוי הלאומית שכחה יסודית, ואפילו את הורגון מבקשים אנחנו לטהר מן המלות והבטויים העבריים, שהתאזרחו בו בדורות הראשונים, ולגרמן אותו בכל מה שאפשר בכדי שלא

יהיה בו שום זכר לעברית, ודוברי עברית כמעט שהיו לחוכא ואטלולא, — משתדלים היונים לחדש דוקא את לשונם העתיקה, שהיא מתקרבות יותר ויותר ללשונם של הומירוס ואפלטון. ומעשה במהרגמים, שאמרו להרגם את הספרות היונית העתיקה להלשון היונית המדוברת, והיה רעש גדול במדינה מפני שהמשכילים והסמורגמים היוניים ראו בזה חזק ללשון המדוברת והפסד ללשון העתיקה — והרעש היה כל-כך גדול, עד שהמוציאים — ואף מלכת-יוון, שתמכה בהם — מוכרחים היה לשוב ממחשבתם, והתרגום לא ראה אור. כך נשתנו היונים לקיצוניים והיהודים לפשרנים, ואף-על-פי-כן גם עתה איני מרגיש חבה יתרה להם, וזולת משא-ומתן של מסחר וקנית-אתרוגים אין בינינו שום יחסים. ובמסחר ואתרוגים הרי הכל יודעים, שלא שייך לדבר על סימפתיה ואנטיפתיה; מסחר הוא, כידוע, למעלה מ-קמנות' כאלו; מסחר הוא מסחר' — ודי...

הנה, למשל, הנגיד הקצין, הגביר, האדיר, התקיף, השר, השוע, האלוף, הרוון, המפסר וכי' וכי', עד סוף כל הכנויים, שיש לעשיר בלשוננו, תפארת ישראל בקיוב, גוזר גזרה על פועליו ועוזריו היהודים, שעבדו בבתי-החרושת שלו כמה וכמה שנים, להרחיקם מעבודתם ולקחת במקומם לא-יהודים, ועל-פי מקרה, או לשם סגולה — דוקא את ה-שחורים' שבהם, ומרי-הנפש שבנו, אלה הפשוטים והתמימים, שאינם מבינים את סדר-העולם, מתמרמרים ומתרעמים וחושבים אותו לשונא-ישראל ואומרים, שבמתכוין הוא עושה כזאת בכדי להפטר מן היהודים, ואני מטיל אני ספק בדבריהם. נקל לומר: שונא ישראל — והוא עצמו בן-ישראל והגויים הלא קוראים לו, פשוט, ז'יד', ובימי הפרעות החריבו את ביתו ושדדו את היכלו והכו מכות אכזריות את בניו וכנותיו וחתניו וקרוביו, והוא עצמו לא בטח בעשרו וככל יהודי פשוט התחכם לעשות, ויברח' לפני הרעש ולהחבא במסתרים עד יעבור זעם, ואילמלא זה היה בודאי מרגיש את ידי עשו בקרקרו ובכתפיו, בוקנו ובפאותיו ובכל מקום קדוש... וכי יעלה על הדעת, שבשביל זאת דוקא ירגיש סימפתיה יתרה להגויים ולא לאחיו הנתונים עמו בצרה? — אפשר, שאינו שמח ביותר ביהדותו ונוח היה לו שלא להיות יהודי מלבתחלה: על מחשבות זרות כאלה איני ערב בעדו, על שמרותיו, אם תרצו, אחתום ואערוב, אף על פי שעסקו בסוכר... אבל על מחשבותיו הזרות דוקא לא אערוב, כי מחשבות זרות הן אחד מן הדברים, שהרב מארהיבו הודה עליהן, שאינן בכלל ערבות, שמארוצים אתם לדעת את הדברים ההם? — אף-על-פי שאינם נוגעים לגוף הענין, 'כדאי לדעת אותם, הרב הזה, שהוא מפורסם כל-כך ב-מימדותיו' בפלכי-הדרום, יותר משהיה חכם, היה צדיק, פעם אחת נודמן לעיר גדולה, שרובה ישראל. רצו בני העיר להתברך מברכותיו והובילוהו בכל החוצות והסימטאות לברך את העם. בא לשוק ואמר: רבנו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם את פרנסתם. בכבוד ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אני ערב לך'. פנה לו לרחוב ואמר גם-כן בנוסח הזה. ונודמן לאחר מן המבואות האלפים, שנמצאים בהם ה-בתים הידועים'. עמד כדרכו ואמר: רבנו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם, רבנו של עולם, את פרנסתם בכבוד, ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אני ערב לך'. הפסיק אותו אברך אחד בדבורו ואמר לו: רבי! כאן אין מנהג של ערבות נוהג כלל; כאן הכל הוא במומנים'. תמה הרב ואמר: כך... אם כן: רבנו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם את פרנסתם, ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אשלם לך במומנים'... כמו שאתם רואים, אין אני יכול לערוב בעד מחשבותיו הזרות של האדיר הקיובי. אבל שונא-ישראל אינו בודאי, אלא מאי? משתדל הוא להרחיק את היהודים מעבודתם, לקפח את פרנסתם ולהושיב גויים במקומם? — לא מתוך רשעות, חלילה, הוא עושה זאת, אלא מפני שהוא סוחר, ומעשה-סוחר' שאני, מעשה-סוחר' מתיר הרבה דברים, שבאופן אחר הרי הם אסורים, הרי הם מגונים. האברכים הצעירים,

הסמוכים על שלחן חותניהם, אברכים של משי ממש, נפשות כשרות, שלא טעמו טעם חמא מימיהם, ענותנים וצנועים וביישנים ויראי-חמא, שלא עברו אפילו על עבירה קלה, — מכיון שמתחילים לסחור ועוזבים את עיירתם הקטנה ויבאים לכרך לקנות סחורה, מתהפכים הם לאנשים אחרים לגמרי: מבקרים בתי-תיאטראות, יושבים בגלוי-ראש, מדלגים על איזו מנחה ובינתים הם, חוטפים גם איזו עבירה בסתר, לא להכעיס או לתיאבון, חלילה, אלא, פשוט, מפני שזהו, מעשה-סוחר'. אברך בעל-עסקים, יהודי סוחר, צריך להתנהג כך; זהו מגדר המסחר ובלא זה הוא בטלן.

ו, מעשה-סוחר' הוא בימינו להפטר כמה שאפשר מן הפועלים העבריים, וסוד גלוי הוא, שבעלי-עסק ופאבריקאנטים משלנו משתדלים עתה להפטר מפועליהם ועוזריהם היהודיים. האינספקטורים מטעם הרשות, המשיגים על בתי-המלאכה, כבר הרגישו בדבר, והאינספקטור של בתי-המלאכה שבפלך וויטבסק הטעים דבר זה בחשבונו לשנה שעברה ובתור גוי מסיח לפי תומו הגיד בפירוש, שבפלך וויטבסק מתמעטים הפועלים היהודים בבתי המלאכה והחרושת של יהודים במדה מבהלת, וכל הבקי מעט בהווית-העולם יודע, שלא-דוקא בפלך וויטבסק הדבר כן, אלא בכל עיר ופלך, ומי אשם בכך, בעלי-העסקים או הפועלים העבריים? — שאלה זו אין כאן מקום לבררה, בעלי-העסקים והפועלים מטילים את האשמה אלו על אלו, וכנראה, כולם אשמים. הפועלים שלנו לא למדו כלום במשך השנים האחרונות וזלת מה שקראו בימי-המהפכה על הרכוש והעבודה ב,ספרים הקטנים' אֶדְרִיין לא שכחו את הדברים המפוצצים על הפרוליטריאט וערכו ההיסטורי ומלחמתו עם הבורז'ואיה בכלל ועם הבורז'ואיה היהודית בפרט, ואינם יודעים, שהימים האלה כבר עברו, אפשר לבלי שוב עוד, ומה שנחשב למוב ויפה לפני שנתים, אינו מוב ואינו יפה ואינו בעתו בשנה זו, הם אינם יודעים, שהמאות השחורות נתארגנו לא רק לשם פוליטיקה, אלא גם לשם עבודה, וביחוד נתארגנו בתחום-המושב, לשמה של מלחמה בעבודה היהודית, והם משתמשים בכל שעת-בושר להרוץ את הפועל היהודי ממקומו ולשבת תחתיו, הם אינם יודעים להזהר, אינם מכינים את הזמן ואת המצב ואחריתם מרה. ובעלי-העסקים משלנו גם-כן לא למדו כלום ושכחו הרבה, שכחו מה שצריכים היו לזכור תמיד, שכחו, מה עשו להם פועליהם מעם-הארץ בימים ההם, בימי הרעש, — ומפני חשבונות פעוטים, השבונות של עודף איזו שעה וגרעון של איזו פרוטה, נכונים הם לגרש את אחיהם העני, אחיהם בצרה...

וחזון זה מתמיד הוא והולך, והלא נירא הדבר וגרוע הרבה מפרעות: מאות ואלפים יהודים מתקפחים מפרנסתם — ומקור אחר לפרנסה אין, כי גם המקור האחרון — יהודי אצל יהודי — גם הוא חרב, היהודי אינו מפרנס עוד את אחיו, את המצוה היותר גדולה, וחי אחיך עמך', שכל-כך עמדה לנו בגלותנו, אין אנו מקיימים עתה, הפועל היהודי רעה עינו — האמת הלא נתנה להאמר אפילו על העני — באחיו הנותן לו את העבודה ומונה את הפרוסות שבפיו ואת השקלים שהוא מרויח. וכי תשאל את הפועל העברי, מיד יחשוב לך את חשבונו של בעל-הבית: בכך וכך עולה לו העבודה, בכך וכך הוא מיכר את סחורתו וכך וכך הוא מרויח. חשבון זה הוא תמיד מוכן ומוזמן אצלו ועינו רעה באחיו נותן-העבודה והוא מקנא בו, ובעל-הבית היהודי מצדו גם הוא מביט בעין זעומה על אחיו העובד עמו ומיד הוא מביא חשבון, שהיהודי צרכי מרוכים וצריך להוסיף על שכירותו. הפועל העברי תמיד מתאונן ומתלונן ובעל-הבית העברי תמיד שרוי בצער ומביט בעיני קנאה על אלה, שכבר זכו להפטר מן היהודים... ואין שלום ואין נחת... ומה אחרית כל אלה? לאן אנו הולכים ואנה אנחנו באים בחיינו הכלכליים? —

וכשיתאספו שלוחי עם ישראל בקובנה, כלום ישימו לב למחזה המעצב הזה? כלום ידינו על ענינים כאלה? כשאני לעצמי, אין פל איתה אסיפה שזה געני חרבה,

ולא מפני איתן הטענות, שהבחירות והמנויים לא היה כהוגן ונאספה רק שאריה-הפליטה של ה.קבוצה העממית? ולא באי-כחן של שאר הקבוצות. חלילה, כמדומה לי, שכבר עברה השעה של התפוררות לקבוצות: בא סנחריב ובלבל את כל האגודות ואת כל הקבוצות. איני חושד את בעלי-הקבוצה בלאומיות יתרה, חטא זה אין לשפול עליהם כלל, אבל יהודים בעלי-דעה הם בודאי; ואם היו איזו דעות נפסדות במיחסם הרי נתבגרו במשך השנים האחרונות. ויהודים בעלי-דעה מבינים, שכל איתן המחשבות שחשבו לפנים, בימים הטובים, נתפזרו לכל רוח ואין לתפוש עוד. ולפיכך, יהיו הנאספים מי שיהיו—לנו, הלאומים, אין לחוש לזה, ולא איכפת לנו כלל, אם הרוב יהיה מבעלי-הקבוצה. איזה ענין מיוחד יכול להיות עתה לבעלי-הקבוצה? איזו סיסמא תצא מהם? הלא גם בימים הטובים לא היתה להם שום סיסמא, ומכל-שכן עתה, שהממבע שלהם נמשטשה ונפסלה לגמרי... ובכן אחת היא, מי יתאסף בקובנה ואיזו מפלגה תעמוד בראש באסיפה זו. אבל האסיפה גופה, כשהיא לעצמה, אין לה שום ערך. כי על מה שידברו ויתיעצו—במצבני עכשיו לא יביאו הדברים פרי, וכל זמן שטוב לפני הרשות והנאה לה, שיהיו רבנים מטעם לתכלית ידועה ומכס-הבשר בצורתו של עכשיו—כך יהיה, וכל הדברים מצדנו יהיו בטלים ומבוטלים.

וכן הדבר בנוגע להסתדרות הקהלות, לאורגאניזציה עברית חדשה ומאושרת. הרי סניף של אגודת חובבי שפת-עבר? לא הרשו לפתיח בכמה ערים, ואגודות, עבריה? לא התירו לנו, כנראה, מפני החשד של הסתדרות—והרי הכל יודעים, מה הסתדרות כ.עבריה? יכולה להזיק לשלום הממלכה—ואתם באים וחולמים על הסתדרות של הקהלות! הוי, תמימות קדושה! הוי תמימות של שמות! וכי לא היתה אסיפת-קובנה מיטיבה לעשות אילו היתה עוסקת לא בהסתדרות-הקהלות ובבטול מכס-הבשר, שאינם תלויים בנו, אלא ביחסים שבנינו לבין עצמנו, וקודם-כל בקיום המצוה של, וחי אחיך עמך, שאם היתה בכל העתים והזמנים יסוד קיומנו ושורש חיינו, עתה, בימים הרעים האלה, לא כל-שכן, ובדבר זה צריכים היו לעסוק גם הרבנים, שיתאספו בעיר המלוכה, גם אסיפה זו, למרות שמה הצעקני, אינה עולה, לדעתה, על האסיפה ה,בעל-ביתית? שבקובנה, ההבדל שבניהן הוא רק במה ש,בעלי-הבתים? יודעים, כי להם אסור לדבר דוקא על מה שצריכים היו לדבר, והרבנים חושבים בטעותם, כי להם יתירו כמה וכמה אסורים. הלא, אנשי-רוח? הם, רבנים, דתיים? וכמו לכל, בלי-קידוש, מסבירים להם עתה פנים, לפניהם, חושבים הם, יפתחו את כל הדלתות, ובחשק מיוחד הם מתאספים עתה לעיר-המלוכה, רצים כאל מחיל. ומרחיק אני מתכונן למחזה הזה, ולבי עלי יכאב, ומה לעשות?—זרוק חוטרא באוירא אעיקריה קאי—מגוע רבנים אני וכל ימי-ילדותי גודלתי בין רבנים, ולמה אכחד?—אוהב אני את ה,דתיים? שלנו, אם מפני שהייתי במחיצתם בשעה שהרבנות שלנו היתה באמת מצוינת בתורה, בידאה, במעשים טובים, בהסתפקות במועט ובמסירות-נפש, או מפני קרבת-משפחה—איך שיהיה, ואני מחבב אותם ומכבדם, שהרי אפילו עתה, אחרי כל הירידות הרוחניות שידרו בשנים האחרונות, גם אחרי שנתחמצו ונתקלקלו, עדיין עולים הם במסירותם ובאהבתם לעמם על הרבנים-מטעם ועל רוב המדופלמים, וצר לי לראותם בנוולותם... לכאורה הרי עלו לגדולה, לתקיפות וידם רוממה, אבל אוי לה לגדולה כזו ולתקיפות כזו... כי יש תקיפות ויש תקיפות, יש תקיפות פנימיות: מי שהוא תקיף בדעתו עד למסירות-נפש—זוהי התקיפות היותר גדולה—מי שהוא תקיף בתורתו, בצדקתו, באופן שאינו נרתע לאחריו בפני העשירים ותקיפי-העולם והוא מבטל אותם ואת כחם החמרי והגם כעפר-הארץ, ויש תקיפות חיצוניות, תקיפות של חצר, כמו שמסמנים אותה בעברית, פלוני אלמוני, כשהוא לעצמו אינו ולא כלום, אלא שהוא תקיף ב,חצר, מצא חן בעיני הפריץ; תעלה בעידנא סגיד ליה? כלימרי: ברח מפניו כמטחוי-קשת... לפנים, בימי עלומי, היו הרבנים תקיפים מן הסוג הראשון: אז,

בימי תקיפת-החצר של ההשכלה, או כשכל עברין ומופקר היה מתימר בשם ההשכלה והיה תקיף ב.חצר הפריץ, מצעיר השומרים בעיירה נדחת ועד שר הפלך בעיר הגדולה, נמצאו רבנים תקיפים בדעותיהם, שנועו להתקומם בפני ההשכלה הרשמית ואפיטרופסיה, לא בטלו את ישותם ואת דעתם ולא השפילו את כבוד תורתם. זו היתה התקיפות הפנימית, המשובחת והגדולה שבתקיפות. ועכשו תקיפותם של הרבנים היא מסוג אחר, וריח מיוחד של תקיפת-החצר נודף ממנה... ומבין אני את תאות נפשם של ה"רתיים" שלנו להחזיר עטרה ליושנה. להגדיל את התורה ולהאדירה, לחזק את הדת ולרומם את כבודה. כל זה טוב ויפה, ולכל הפחות, טבעי ומוכן. רב דתי אינו רשאי להתבטל בפני רב-ממעם עברין ועם-ארץ ולמחול על שמירת המצוות וקיום הדת. חובתו היא לשמור על קיום התורה ועל כבודה. והביטות בבתי-כנסיות ובתי-מדרשות נכונות לפניו, והספרות העתית, היומית וה"קונטרסית", פתוחה לפניו, ומעשים טובים בודאי שהם ברשותו, הדבור החי והספרות — אלה הם שני הכלים, שבהם מועזים את העולם. ידרשו הרבנים, יכתבו, יפרשו ויבארו את התורה כפי רוחם ועל כולם — יקשמי את עצמם, יהיו בעצמם דוגמאות חיות ליהדות טובה וכשרה — ובדבר הזה בודאי לא יפגשו שום מעצורים, ועל הדבר הזה כולנו נכבד ונוקיר אותם. אבל להחזיר עטרה ליושנה בכחה של איזו תקיפות ולהתחטא לפני מי שהיכולת בידו כבן יחיד המתחטא לפני אביו, כאומר: ראו, כמה אני אוהב אתכם, כמה אני מסור לכם, בשעה שאלה המופקרים וכו', — הוי, חביבי, כמה לא יפה הדבר הזה!... ומכל אסיפותיהם בשנים האחרונות נודף הריח המשינה הזה, וכיחוד היה נודף מן האסיפה בווארשא. ומי יתן ולא נריח את הריח הרע הזה מאסיפת-הרבנים הבאה. כי במה אפשר יהיה לעסוק בה? — כלום ירשו לדבר בה, למשל, על שמירת-השבת ופתיחת החנויות הישראליות ביום א' ? גזירה זו — סגירת החנויות ביום א' — היא כל-כך קשה לאיש יהודי, בין שהוא חרד על דתו ובין שהוא חרד על לאומיותו! אבל ספק גדול הוא, אם ירשו לדבר עליה, ואם ירשו — מה תועלת בזה? — הרי כבר מיכנת ועומדת אמתלא טובה: המסחר והשביתת בימי החגים הם ברשותה של הנהגת הערים, והממשלה הקונסטיטוציונית אינה מתערבת בדבר... ועל גזרת-השמד, כלומר, על הנבלת קבלתם של יהודים לבתי-הספר הבינונים והעליונים, שבסבתה נתרבו המומרים בישראל במדה מבילה, — על ענינים כאלה מובן שלא ידברו. ובכן ידברו עוד הפעם על אותן המעשיות הישנות, שכבר הוקינו והלבינו שערותיהן — על המעשה בשתי נשים שנתקדשו לאיש אחד, אם קדושין תיפסים בהן והבעל נמסר לדיון, או הדבר מותר על-פי דין תורה ובעל שתי נשים אינו בן-עונש, ועל מעשיות כדומה לזו. אבל, כמדומה לי, כבר הגיעה השעה לאסור את הדבר ולהפטר ממנו לעולם. כי מה יש כאן לעיין ולפקפק? — רבנו גרשון אסר לשאת שתי נשים והשכל הישר מסכים לאסור זה, כי די ל"צרה" אחת, ומנהג נהגו היהודים באירופה זה כמה מאות שנים שלא לשאת שתי נשים — ומה לנו עוד? — אילו עמדו וגזרו אף על האחת: הייתי אומר: צריך לעיין בדבר, אפשר שאינו כדאי. אבל הרבנים שלנו, תורה לאל, אינם רעים כל-כך עד כדי לשלול מן היהודי את הזכות היחידה, שנשארה לו עדיין לפליטה, — את הזכות לשאת אשה בלא "פרוצנטים", כמו שהיה לפניו בפראנקפורט דמיין. ששם התירו ליהודים רק עשרים וארבע חתונות לשנה... ומכיון שהאחת מותרת גם על-פי הדת וגם על-פי חוקי הממשלה, — מה יש לדאוג עוד? ומה יש עוד להתפלפל בדבר נושא שתי נשים? — אילו הייתי אני באסיפה זו, הייתי פוטר שאלה זו ברגע אחד ובשלילה, לאמר: אסור — ודי. — ומה ישאלו עוד את הרבנים? — בודאי ישאלום בפעם המאה והאחת גם בדבר "עכרים" וגוי, הנמצאים בספרים קדמונים, והרבנים ישיבו בפעם המאה והאחת, שהכוונה לעובדי כוכבים ומזלות, ולא חלילה להגנים של עכשיו, אשר וכו' וכו', הכל ככתוב ברישון הצנוורה על הספרים הישנים, שהצנוור היועץ-המדיני פוגנדהולר חתם עליה;

ושונאי ישראל ידפיסו ספרים ויוכיחו, שהכוונה היא דוקא על הגויים של עכשו — הכל כראשיתך וכלפני חמשים שנה... ועל עניני-החיים, עניני-היום הנחוצים, הלא אין לדבר, אם מפני שאסור לדבר ואם מפני שאין כדאי לדבר, —ומה הרעש—אני שואל אתכם— בדבר שתי האסיפות האלו?

וכלום לא היו הרבנים מייבכים לעשות אילו היו נמלכים בדבר כמה וכמה ענינים שבינינו לבין עצמנו, וקודם כל בדבר שאלת העבודה והרכוש העברי?—הרבנים צריכים ומחויבים להורות לעמנו, ש"מעשה-סוחר" אינו פוטר עוד את ה"יהודי" מכל המצוות שבתורה ובפרט ממצות, וחי אחיך עמך". הרבנים צריכים להורות להרבנים חבירהם, הקונים את, כסאם' בכסף, ש"רבנות" בודאי אינה, מעשה-סוחר' ואין לקנות רבנות במחיר כמו שקונים מלח, כי אין הרבנות נקנית אלא בתורה ובחכמה. וכן הם צריכים לפסוק הלכה, שאין להרבנים חבירהם להשתמש באמתלא של, מעשה-סוחר' ולסחור באתרוני קורפו, בה בשעה שאתרוני ארץ-ישראל מן המושבות העבריות אין קונה להם, כי, מעשה רב' כזה—להעשיר את היונים שונאינו ולרושש את אחינו העבריים בארצנו—אף אם הוא, מעשה סוחר', מכוער ומנוגה הוא מאד. והאמינו לי, שהגויים עצמם, שכל אחד מאתנו, שיש לו עסקים עמהם, יודע, כמה הם משתדלים להכניס את היסוד הלאומי אפילו לתוך המסחר, —הגוים האלה, ובגדון שלנו—היונים בעלי האתרונים של קורפו, יכירו ויודו, שאתרוני ארץ-ישראל קודמים לאתרוניהם. כי היונים הם, מקמנם ועד גדולם, פאטריזטים נלהבים ואנשי-פוליטיקה. הם מבינים את העסק... וכל אותו השאון והמהומה עכשיו בארץ-יון והמהפכה היבשה המתחוללת שם אינם, לפי דברי מכירי היוני שהוכרתיו למעלה, אלא בשביל שב, ספירות העליונות' באתונה לא הבינו, לעשות פוליטיקה' כראוי.

הגע בעצמך — אמר אלי מכירי היוני—אנחנו היונים עשינו, שדוך של יחוס', בשעה שיצאנו מעברות לחירות, לפני כמה וכמה שנים, לא הקימונו עלינו מלך משלנו, מקרבנו, והבאנו אותו ממרחקים, מעם זר. ולא מפני שלא נמצא בתוכנו ראוי למלכות — דרך אנב: כל יוני, ככל סרבי, חושב את עצמו מסוגל לשבת על הכסא—אלא מפני שחשבנו, כי מלך מקרבנו זר יהיה בסביבה של, נושאי-הבתר' ולא יהיה לו שום יחס אל התקפים, —מה שאינו טוב לממלכה קטנה. לא כן אם נעמיד עלינו מושל, בן-אבות', ממשפחה מיוחסת: מלך כזה יקרבנו אל הגדולים והתקפים, ובאמת, זה, שלנו' הוא אחד מן המיוחסים היותר גדולים, קשור ומחובר בקרבת משפחה וחתן כמעט עם כל חצרית' אירופה, ובצפיתנו צפינו, שהוא יהיה לנו לישועה וירחיב את גבולותינו. ומה — הוסיף לדבר ועיניו הבריקו—מה —שואל אני אותך—עלה בדינינו? אויסמריה, סרביה — אפילו סרביה! —ובולגאריה הרחיבו את גבולותיהן על חשבוננו ואנחנו עדיין מושלים אנו בגבולות, שנכלו לנו לפני חמשים שנה... בשעה שרכשנו את חירותנו עדיין היה העם הבולגארי עבד עבדים להתוגר, ואף לא חלם על-אודות התקוממות; ועתה — בולגאריה הרחיבה את גבולותיה צפונה וקדמה וגנבה וימה, עד לשערי ארצנו... יודע אתה מדוע? — ובדברו השפיל את קולו, כאלו רצה לגלות לי סוד כמס—בשביל שהחצר שלנו לא הבין לעשות פוליטיקה כראוי. בולגאריה עשתה כל מה שרק אפשר היה לעשות, גם בפטרבורג, גם בווינא ובקושטא ובכל שאר החצרות' נתנה מהלכים לכל המכונה הדיפלומאטית, לא הקפידה בדבר. החניפה, התרפסה, פעלה על ידי נשים ופלגשים ומטרונות ובכסף ובשטר ובכל מה שאפשר... הבולגארים לא התפנקו, לא היו אסמניסים, ואימר אני לך בלחישא—הוסיף—שלא כזו גם לנורם פוליטי כמרת שטיינהיל הידועה וכדומות לה, שהשפעתן היתה מרובה ב,מקום גדולים". ושלנו היו נקיי-הדעת, איסמניסים, מיוחסים גדולים: זה לא נאה להם, זה לא יאה להם וזה לא לפי כבודם, ובטחו רק ביחוס שלהם. ואת סוף המעשה הלא רואה אותה. הבולגארים

עשו והצליחו ואנחנו עדיין יושבים אנו ומחכים, והגענו לידי כך, שאפילו את האי כרתים, שכמעט היה שלנו, אין נותנים לנו אתה. ומכאן כל המהומות שב„ארצנו“, העם דורש „פוליטיקה כדבעי“...

ומרי דברו חשבתי בלבי: ומה היונים, שיש להם מדינה ומלך מיוחס גדול ומקורב לכל התקפים, מכיון שלא יכלו לעשות „פוליטיקה כדבעי“, הפסידו; אני, שאין לנו כלום, אם אני לא נדע לעשות „פוליטיקה כדבעי“, על אחת כמה וכמה שלא נרויח הרבה. וזאת אינה אומרת, שצדק מרדכי בן הלל הכהן בדרישתו מן המנהיגים שלנו, שיחדלו לגמרי מפוליטיקה: ילכו להם נשיאי ההסתדרות לשאוף רוח ולניח בחדשי הקיץ להרי שווייץ היפים ולנאות דשא על שפת הים בצרפת ולכל משכנות שאננים, ולקושטא אל גא ילכו כלל... (הד הומן, ש"ו, גליון 251). אין אני מסכים לדעתו. בהלכות הבאנק עוד אפשר להסכים לדבריו במאמרו, בקורת הציוניות, מפני שהוא בר-סמכא בענינים כאלה. וזכורני פעם אחת, בראשית ימי הציוניות, בתקופת, ההתלהבות הבאנקאית, אם אפשר לומר כן, הורה לי הכהן הזה פרק בהלכות „באנק“ ותורת יצירתו. ותורתו היתה כל-כך פשוטה ונוחה להבנה, ממש כאותה תורת-היריה הידועה. איך מורים מקני-רובה אל המטרה?—במקום שיפול הכדור עושים עגול והרי לך מטרה. ואיך מיסדים „באנק“?—מאספים מזומנים כדי תשלומי-שכר-דירה בעד חצי-שנה ומעמידים בדירה כלי-בית יפים, ארגו של ברזל לכספים וארגו של ספרים, שולחנות של סופרים וספרי-הזכרון וספרי-הקאסא מונחים עליהם, מושיבים דירקטור בחדרו וגובר מבעד לשבכה ומדפיסים בלאנקים שונים—והבאנק מוכן ומוזמן. כי כל השאר—מעצמו יבוא, בני-אדם יבואו בפקדונותיהם, בהשלוותיהם, בגוביינותיהם (Incasso), בהמחאותיהם, בדובליקאציהם וקינוסאמנטיהם ויכניסו „מזומנים“—והכל שריר וקיים. כך הורה הכהן, ואמנם יש מקצת אמת בתורה זו ואין כל ספק, שמספר המזומנים הנצרך כדי ליסד איוה באנק אינו גדול במדה שהבריות חושבות. כי תורה זו אינה כולה אמת. הבאנק שלנו ביפו יוכיח, שהכל טודים, כי מעטים הם בערך המזומנים בבית הזה, ולכל הפחות ראוי היה להכפילו ולשלשו מן המזומנים המונחים בלונדון, שבאמת הם שם אך למותר, לשם תכשיט ונוי בלבד. בלונדון, כנראה, נצרכים היו באמת רק כלי-בית יפים:—לא יותר, והמזומנים צריכים היו להיות בארץ-ישראל. והוא הדין גם בנוגע להסנף בקושטא. להעמיד ארגו של ברזל, וגובר בעד השבכה אצל הארגו הריק הזה, ודירקטורים אצל הגובר שאצל הארגו הריק—אינו מן הנמוס. כידוע, אינו נרגש בכל העולם כולו מחסור במזומנים כבקושטא, ואילו היתה אפשרות לפתוח בקושטא באנק של „מיליונים גדולים וכבדים“, בודאי היה באנק כזה טוב מאד ומסוגל לפוליטיקה, אבל באנק בסגנונו של מרדכי בן הלל הכהן, עם ארגונים ריקים וכו'—כי מה הם באמת עשרת אלפים ליטראות בשביל באנק בקונסטנטינופול?—הלא קיסם לנקת. בו את השינים!—לא היה כדאי ומוטב היה שלא ליסדו כלל, ואת „עשרת האלפים“ האלה להוסיף על הסכום היסודי בארץ-ישראל, והיה ניכר שם הרבה. ובכן אפשר עוד להסכים בעניני הבאנק „לספרא וסייפא“ זה, לא כן בעניני-פוליטיקה. עניני-פוליטיקה, כאשכנזיות, הניחו לי, בודאי שאין מי מוחה, יכול למחות במנהיגינו נשיאי ההסתדרות, ללכת בחדשי הקיץ להרי-שווייץ היפים ולנאות דשא אשר על שפת הים בצרפת ולכל משכנות שאננים, אבל גם לקושטא צריכים, הם לנסוע, ופמור בלא כלום, בלא פוליטיקה לגמרי, אי-אפשר, פוליטיקה צריכה שתעשה, אבל צריך שתעשה כדבעי, באומנות, בחכמה, בהשכל, בידיעה ברורה, בזריזות, ולכל פרטיה ודקדוקיה ותגיה... וזאת אינה אומרת, שהפוליטיקה שלנו תהא נעשית כמו שנעשית הפוליטיקה הבלגארית, לדברי מכרי היוני, כלומר, שיהא בה מנתינת שוחר עד... הסאלונים של מרת שטיינהייל וחברותיה... חלילה, אין אנכי דורש כזאת ממנהיגי הפוליטיקה שלנו. כסף הלא אין לנו ולשאר הענינים—חושב אני שלא יצלחו; ומעשה יפה

היה זה, אילו היה מתנוסס בשער-האשפות הזה, הנקרא, סאלון, איזה, שם ציוני, שנתגלגל הלוך, לעשות פוליטיקה?— רב לנו, שבענין-שטיינהיל היפה ערבבו הצוררים של *Новое Время* שם יהודי, כי באיו, ענינים מגונים לא תפגוש עכשו את שם ישראל?— ואודה בפניך, חביבי הקורא, כי מימי, מעשה-אוב, ושאר החבירה של יהודים מוזהמים ומנוולים התרופפו עצבי ואין אני ישן במנוחה, אמנם, בפני הבריות אני מעמיד את פני ואומר: מה בכך?—היו בעולם פרובוקאטורים יותר גרועים ויותר מוזהמים מאלו שלני, פרובוקאטורים מן הספירות העליונות, מן החלינות הגבוהים: מיוחסים גדולים, רוזנים, אלופים, נסיכים, שבעד כסף מכרו לא רק אנשים פרטיים, אלא גם מדינות שלמות, ממלכות ויושביהן, ואילו נפתחו ספרי הזכרונות, ההיסטוריה האמתית של חליפות-התבל, היו מזועזעים כל באי עולם למראה הפרובוקאציה הכללית; ולדעתי שלי, כל ההיסטוריה כמעט שאינה אלא פרק גדול של פרובוקאציה גדולה... כך מעמיד אני את פני, והדבר כן הוא, אבל במסתרים יבכה לבי: מאין באה עלינו הרעה הגדולה הזאת?— עצבי התרופפו ואין אני ישן במנוחה, ובבוקר, בבוקר, מדי אקח בידי את החדשות האחרונות, לבי חרד, פן ואולי עוד הפעם אמצא בהן איזה יהודי, שנתלכלך— סלחו לי— במקום המנפת של האנושיות, הנה אירע בימים האחרונים מעשה נורא באויסטריה: אויפציר אחר, שלא זכה לעלות לגדולה, אמר לנקום את נקמתו מחבריו הגדולים ממנו, שלדעתו עכבו על-ידו לעלות במעלות המשרה, ולהמיתם ברעל מסיכון, וכשקראתי את השם, אדולף הופריכטר, נרתעתי לאחור, השם והמשפחה גרמו, קישיא על מעשה— אולי גם זה יהודי?— אילו היה שמו, ויילהלם, או, לאיטפאלד פון... וכדומה, הייתי אומר: על-פי-רוב שמות אלה שייכים לאשכנזי, אבל, אדולף, פשוט, בלי, פון, הוא, כ,איזידור, ה' יודע מאיזו סבה, מן השמות היותר חביבים והיותר מקובלים בין אחינו שבאשכנז, וכשתאמר לאשכנזי אמתי: אדולף, או, איזידור, ישיב לך מיד: אתה בעצמך יהודי!... וכי יש באויסטריה יהודים אויפצירים נמוכים, שאין נותנים להם, מהלכים, הוא גם-כן דבר ידוע, עד מדרגת, לייטינאנט, ואובר-לייטינאנט עוד מרשים ליהודי לעלות, ומכאן ואילך—עמוד, ר' יהודי, חכה מעט! וצריכה זכות-אבות מיוחדת ליהודי, שיעלה למעלה ממדרגה זו. ומי יוכל לערוב לנו, אם מבלבל אחר מאלה המחכים, שזה כבר הגיעה שעתו לעלות במעלות הפקידות ועצביו התבלעו מרב כעס ותוחלת ממושכה, לא הגיע למדרגת-נקמה כזו?— כי אחינו בחוץ-לארץ הם במושג ידוע כעין אותם הילדים הקטנים של הכפרי, שתלו את הקלקלה של ההכרח ללמוד וללקות ע"י המלמד—ברצועה, בסדור העב או במלמד, ורצו לקרוע את הרצועה ולשרוף את הסדור או להתפלל, שימית המלמד, ואז יושעו תשועה נצחת. גם אחינו אלה עדיין לא הגיעו להשקפה כללית ומקפת את מצב ישראל בעמים והם תולים תמיד את הקלקלה באיזה פרט, אם ברצועה שאשמה— ואם תקרע, יהיה הכל טוב, או בסדור העב—ואם הוא ישרף, יוטב להם: ואינם מבינים, שהמצב הכללי של היהודים בגלות גורם לכך, שמרשים להם על פי הדחק לעלות איוז מעלות בחברה ובצבא, ולא יותר אפילו צעד אחד, ואחת היא, מי יעמוד בראש ועל-פי איזה, נייר, יתנהג. אחינו המערביים אינם מבינים את הדבר הזה ותמיד הם תולים את הקלקלה באיזה, שונא, העומד לשמן על דרכם ומעכב בפניהם, ובשעה שדעתו של יהודי נטרפה עליו מתוחלת ממושכה הלא אפשר שיעלה איזה רעיון מבלבל על דעתו... וגלך והצמדך אחר-כך, שאתה וכלל-ישראל אינכם שייכים לזה כלל! וכמה שקשה היה לי הדבר להאמין, שאיש יהודי, אפילו בשעה שדעתו נטרפה עליו, יהיה מסוגל למעשה נורא כזה, אבל, למיחש מיבעי, כי מי יודע, לאן יכולים להוליך החוקים המעיקים מצד אחד והתשוקה לבוא בחברה מצד שני!— הלא גם ליהודים יש מרה וגם היא יכילה להתפקע, וגם להם יש מדת-סבלנות, וגם היא יכולה לעבור על גדותיה!...

ולא נחה דעתי עד שנודע לי ברור, כי מרת-היהודים עדיין לא נתפקעת, תחלה

לאל, ומדת סבלנותם עדיין לא עברה על גדולתה וכל המעשה הוא אשכנזי, אריי, גויי מתחלתו ועד סופו. וגוי בין הגויים—הם יתפשרו ביניהם לבין עצמם ואני אין לי עסק עמם. כי אתם הלא ידעתם כולכם את הרבנו של עולם בברכת-כהנים: חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא. יהי רצון מלפניך שיהיו כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה, בין שחלמתי על עצמי ובין שחלמתי על אחרים ובין שחלמו אחרים עלי..." ומקשין העולם: מפני מה לא נזכר בתפלה זו גם מה שחלמו אחרים על אחרים? — והתירוץ הוא: מה שחלמו אחרים על אחרים—על ראשם יחול, ולי אין הדבר נוגע כלל... אילו היתה ח'י יר ישראל באמצע, היה הדבר נורא והיו מרעישים עליו עולמות. עכשו שאחד, משלהם עשה את המעשה—הם ביניהם לבין עצמם מסתמא ימצאו פתרון לכל אלה החלומות הרעים.

וזכרני שיר אחד משירי סמולנסקיין בשנה הראשונה של, השחר, שבו השתדל להראות, מה בין פשעי הגויים וחטאת בני-ישראל, ושורר:

אחר האצילים, שהמית את רציתו בקרצח,
כי אשת נאופים חמר לו להתרועע...
וכאז הרופאים ומקדו את הראש ואת המצח
ונגורו אומר, כי הוא משתגע...

ומכיון שהשתגע הרי אינו בר-עונשין, ואולם איש יהודי, שעבר על איזו עבירה קלה, בשביל להרויח פרומות כדי לפרנס את אשתו ובניו, הרי אין לו סליחה ואין לו מחילה, ואין לו כפרה, וענוש יענש ככל חומר הדין.—ואם אין בשיר זה ממיטב השירה, יש בו הרבה מן האמת, ומעשים בכל יום הוא. וגם בנוגע לענין ההרעלה מן הסתם ימורו הרופאים את הראש ואת המצח של הפוריקטר ויגורו אימר, שהוא משתגע, כי עשה את מעשהו הנורא בשעת התרגשות יתרה, מתוך אפיקוס נורא, ועוד מהני מילי מעליותא של הפסיכופאטולוגיה, והכל יעלה יפה, אבל, כמו שאמרתי, תורה לאל, אין הענין נוגע לנו ומה שחלמו אחרים על אחרים—אין לנו עסק בו.

לא כן הענין היפה האחר, משפט שטיינהייל. הוא לא עבר בלא התערבות של יהודי, והדבר מובן, אמנם, אין היהודי להוט כל-כך אחרי עבירות כשהן לעצמן, חלילה!—אף היהודי החדש בכל חפצו הטוב לחטוא, בכל השתדלותו לעבור עבירה, אינו יכול להתחרות עם בעלי-העבירות משאר העמים, שהעבירה באה להם בירושה מכמה וכמה דורות, עם בעלי-העבירות, שפנקו וטפחו את חוש העבירות (כמו שהיה אבי ז'ל אומר על הפריצים) מדור דור, מאבות לבנים, ועשו אותו לקולטום מיוחד... אלא מאי?—היהודי העשיר אוהב לעמוד במקום גדולים, להשתמש בכלי, שהשתמש בו אחד מגדוליהם; לפתות דוקא את אוהבתו של איזה מיוחס גדול, של איזה נסיך או אלוף, בין שהיא מוצאת חן בעיני היהודי ובין שאינה מוצאת חן בעיניו, ואפילו אם היא חרומת-אף; העיקר כאן לא החטא גופו, אלא החריפות (piquanterie) ומה שיאמרו הבריות, והפעם היה מקום להצמיץ כל-כך! — כי באמת מתי יקרה מקרה חשוב כזה — לפתות את אוהבתו של נשיא הריפובליקה הצרפתית בכבודו ובעצמו? — לא בכל יום מתרחשים נסים כאלה. ואם תפקידו של היהודי בענין זה היה רק מועט ועתיים של הצוררים היה צריך לחפשו בנרות, אות היא, שנשתנו סדרי-בראשית על אחינו שבפארין, ואיני יודע, איך לדרוש את הדבר הזה, אם לשבח או לגנאי, לטובה או שלא לטובה, ואומר כמו שדורתי הדברנית היתה אימרת במקרים כאלה: רבנו של עולם! אם לטוב—יתקיים בי, ואם חלילה לאו—יחול על ראשיהם של כל שונאי ישראל!...

ואף-על-פי שמשפט זה אינו נוגע לנו, יש ללמוד ממנו הרבה.—ודוקא בעניני הציוניות...

ואסביר לכם את הדבר :

כשנתתי אל לבי לחקור ולהתבונן, במה היה כחו של המשפט הזה גדול לעניין בו כל-כך את העולם כולו ולמשוך אליו את לב הקהל באותה מדה, שכל העתונים, ואפילו היותר חשובים שבהם, הקציעו לו חלק גדול מגליונותיהם—והלא, יודע צדיק נפש בהמתו, ומזל—את טעם קוראיו ואת הנעים לחכם—באתי לידי מסקנה, שעיקר האינטרס היה—מה שהמשפט היה, פאראווי, אילו היה משפט כזה בברלין, בווינא ואפילו בלונדון, לא היה עושה רושם כלל. כלום מועטות הן נשי-הויסה המופקרות, שמסלקות מרכן על-ידי חנית ורעל את כל העומדים להן לשמץ מקרים כאלה מעשים בכל יום הם בכרכים הגדולים, ואפילו בעיירות, וזולת השופטים המושבעים אין איש שם אליהם לב. ורק מפני שהפעם היה המשפט בפאראו זכה לתשומת-לב מצד הקהל במדה כל-כך מרובה, מאמין אני, שאפילו משפטו של דרייפוס בשעתו, אילמלא היה בפאראו, לא היה זוכה גם הוא לפרסום כזה. פרסמה אותו במדה מרובה—פאראו, כי משפט פאראווי שאני. ויאמרו מה שיאמרו האשכנזים, יכנו את ברלין בשם בירת העולם, יתפארו גם האנגלים בשבעת המיליונים שבלונדון, —בירת-עולם יש רק אחת—פאראו. כל מה שנעשה בברלין נעשה רק בשביל האשכנזים, כל מה שיקרה בלונדון יקרה רק בשביל הבריטים וכל מה שנעשה בפאראו—נעשה בשביל כל העולם ולעיני כל באי-עולם. כי פאראו היא עיר-העולם ומפאראו יוצאת גם עתה השפעה מרובה, למזכה ולרעה, לארבע פנות-העולם.

ובאן הגעתי לאותה הנקודה הציונית שרמזתי עליה, אני יודע, אם טוב ואם יפה עשו חברי המרכז הרוסי, שמהרו ופרסמו את דעתם בדבר העתקת המרכז מקולונייה. לדעתי, לא טוב עשו. חדשה כזו צריכה היתה שתבוא מן הקונגרס ואחרי משא-ומתן ארוך ובידור הדברים מכל צד, ועל כן נמצאו הרבה מערערים על החלטת פטרבורג. ואולם לי נראה, שכראי להעביר את המרכז מקולונייה לאיזה מקום אחר : קולונייה בכל אופן אינה מקום של מרכז, מקום של פוליטיקה. ואם להעביר לאיזה מקום, אז דוקא לפאראו, ולא לפאראו או לברלין, כמו שהוחלט בפטרבורג. כי ברלין אינה תל-תלפיות, תל שכל הפיות פונים אליו, בשעה שמדברים על אנשי-צבא, כלי-תותח וכדומה, מדברים על ברלין, אבל בשעה שמדברים על רעיונות גדולים, על זכויות האדם, על זכויות לאומיות, על אהבה ואחווה ושיוון גמור ועל פוליטיקה כללית, אין מזכירים את ברלין אלא אך ורק את פאראו, ואמנם, כל הקונגרסים העולמיים, כל הלאומיים הנעלבים, התובעים את עלבונם ואת זכויותיהם ואת נחלת אבותיהם, התרכזו בפאראו ומשם הם מכרזים על זכויותם. כי כל כרזו היוצא מפאראו — קולו מנצח והולך בכל העולם כולו. רוצים אתם בדוגמאות?—יחתור כל אחד מאתנו אפילו רק בזכרונות השנה שעברה ויראה, מה רב ההבדל בין פאראו ושאר הערים. הנה היתה כללית בשטוקהולם, ולא רק בשטוקהולם, אלא גם בכל מדינת שוודיה. ובפאראו היתה שביתה פרטית של פקידי הפוסטה והטלגרף, כמדומה לך, שאי-אפשר אפילו להשוות את השביתה האחרונה להראשונה בכל הנוגע לחשיבותן. השביתה בשטוקהולם היתה אחד מאלה המחזות ההיסטוריים הגדולים, שכמעט לא היו עוד לעולמים רוגמתם, כי אפילו השביתות הגדולות ברוסיה לא הגיעו לידי כך, שישבתו כל הפועלים שבמדינה—בעיר ובכפר, בבית ובשדה, במסלות-הברזל ובאניות-הקיסר ובכל עבודה אשר תעבר. כמעט אפשר היה לחשוב, ששאלת העבודה והרכוש נפתרת הפעם למיכת העבודה. ובפאראו היתה רק שביתה חלקית במקצוע אחד של עבודה; ובפאראו היא רק עיר אחת. ומה רב ומה גדול היה השאון בעולם כולו לרגלי השביתה הפאראוית ומה מועטת ובלתי-ניכרת היתה תשומת-הלב להשביתה השוודית! ושאל נא אפילו עתה את הרגיל בספרות העתית ויספר את השתלשלות השביתה הפאראוית, איך התחילה, ואיך נגמרה, ומי נצח, ואיזה מינסטר

ירד מגדולתו בשבילה... ואולם שאל אחד מהם, אחד מאתנו כולנו, במה נגמרה השביתה השווידית ואם בכלל נגמרה, או שנתמוזה כך, בין האצבעות, בלי תכלית וסוף—מי מאתנו יודע זאת?

זה היה בשנה שעברה, ובימינו אלה: המשפט הסינסאציוני של איזו מופקרת בפאריז ומלחמת-הבחירות וחוק-הירושה בלונדון—מי מאלה יותר חשוב?—ובמה עסקה הספרות העתית? ובמה התעניינו בני-האדם?—שאל נא את הקורא התמידי ויספר לך את כל השתלשלות המשפט הפאריזי בפרוטרוט: את מי דנו ואיך דנו ובמה נגמר הדין, וכל זמן שהמשפט הזה היה קיים היו כל הגליונות העתוניים מלאים ומטולאים מפרטיו ופרטי-פרטיו. ורק עתה, כשכבר נגמר הדין, מג היפיפה' (וגם זאת צריך לדעת!) יצאה זכאית, חזרו אל הקריוז האנגלי וכתבים עליו. זה הכח של פאריז!

כמדומה לי, הדבר ברור: המרכז צריך להיות בפאריז, בטבורו של עולם, מפני השם, מפני הפרסום, ואולם מה לעשות ואיך להתנהג צריכים אנו ללמוד לא מן הצרפתים, אלא מן האנגלים, כי הצרפתים הם כמובן ידוע קלי-דעת, וברדני ממונות, מה שהוא עיקר גדול אצלנו, אין לסמוך עליהם. משא המדינה מוטל בצרפת על פי רוב על העניים, והעשירים מוציאים את כספם לחוק-לארץ בתור מלוה ופקדון עד שיבוא אליהו... מה מה שאין כן האנגלים,—עם מתן ומיושב וסדרן נפלא ובקי בדיני-ממונות עד להפליא, שלמד על בוריה את תורת כלכלת-המדינה והוא יודע, איך לקחת מן העשירים לצרכי האומה.

ומן הסתם תבינו מאלכס, חביבי הקוראים, שאני מתכוין לחוק-הירושה, שאני חושב אותו להמצאה היותר גדולה של תחלת-המאה. כי מה היא באמת תכלית כל ההמצאות, שהמציאו ושמצציאם בני-אדם עד עתה, אם לא להעביר את הפרוטות מכיסו של האחד לכיסו של השני? — מטבעו של אדם הוא כהול על ממונו, עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה וקשה להוציא פרוטה ממנו; בנפש חפצה, בלא המצאות, לא יתן כלום לעולם, ומאחר שאין העולם יכול להתקיים בלא הוצאה מרשות לרשות, באו בני-אדם והתחכמו בכל מיני התחכמות, איך להעביר את הפרוטות מכיס לכיס בלי שירגישו בני-האדם ב"מעבר" הקשה הזה, כמדומה לו לאדם, שהוא אינו מוותר משלו כלום ופרוטותיו מונחת בכיסו צרורה בשבעה צרורות וחתומה בשבעים ושבעה חותמות—ובה בשעה נופה, שהוא חושב כך ולבו מנוחה, מעבירים בלא יודעים, עלידי צנורות נעלמים, את פרוטותיו החביבות עליו כל-כך מכיסו לכיסו של אחר בנחת ובנעימות, וכך נעשה, סבוב-הרמים' בגופה של האנושיות כולה, בלי שירגישו בני-אדם בצערם.

ומכיון שכיסם של העשירים גדול הוא ירחב ועמים במטבעות וכיסם של העניים היא צר וקטן ומטבעות בו מעטות, צריך היה הכסף על-פי השכל ועל-פי הטבע להתמשך ולזרום מן הכיס המלא אל הכיס הריק, ואולם למרות "חוקי-הטבע" הדבר הוא להיפך: המשיכה והזרם הם דוקא מן הכיס הריק אל הכיס המלא, ממון נמשך אל ממון, ובתור עניא אולא עניותא', וכל ההמצאות החדשות הועילו רק להעביר את פרוטות העניים אל תוך כיסם של העשירים, העניים נתדלדלו והעשירים נתעשרו עוד יותר, כך היה כשהומצאו מסלח-הברזל, אניתי-הקימור, הטלגרף, הטלפון, ותקוה לקודשא-ברוך-הוא, שמסתמא כך יהיה גם כשתשתלם, אניתי-האוויר' וכשתבאנה שאר ההמצאות המחוכמות, שעדיין ימציאו בני-אדם... העניים ישארו עניים, לכל הפחות, כמי שהיו והעשירים ידאי שיתעשרו.

ואם נמצאו עכשו באנגליה, חכמים, בעלי-מח', שהתחכמו להוציא מטבעות מכיסם של העשירים—לשובת העניים, חושב אני, שזוהי ההמצאה היותר גדולה של, תחלת-המאה', ויותר ממה שאני חושב וחולם על ספינת-האוויר אני חושב וחולם על חוק-הירושה.

כסבורים אתם, שיש לי איוה, אינמרס' של ירושה—תשנו, הירושה, שנפלה בחלקי, היתה, כרוב הירושות שלנו: זוג של אחיות להשיא, אחים קטנים לנדל לתורה ותריסר קרובים עניים מטופלים בילדים קטנים מצד אבא ואמא, לבד זה—ראיה—קצרה מצד אבי, חולשת-הלכ מצד אמי, מעוט-דם ו,עצבים—מצד שניהם, זולת אלה לא ירשתי כלום. השאר: כאב-ראש, סימני-מחורים ופוראגרה, ב'ה כבר הספקתי לרכוש לי בעצמי ואין לאבותי חלק בה. כמי שתראו, יכול אני לנדב את רוב ירושתי לדברים שבצדקה, למשל: על הקרן-הקיימת לטיובת המלחמה עם האנטישמיות, שנוסדה זה לא כבר בקיוב ושאהד מראשי אסיפת-קיובנה, מר ל. ברודסקי, נדב לטיובתה את מחצית... פועליו היהודים, או על הדפסת חיות-הדעת של הרבנים באסיפה הפטרבורנית העתידה לבוא בדבר, שתי נשים' שנשאו לאיש אחד ביחס לגוי ועכו'ם הנזכרים בספרים, ושניהם—להריונים של עכשיו ולהמצב של האורתודוכסיה בימינו... או על קנית ספרי-תורות בכדי למסור אותם לשרים והגמונים, בין שישפילו את עצמם לקבלם ובין שלא ישפילו את עצמם לקבלם... או, לכל הפחות, על תרגום ספרי-השמות שלנו ללשון-המדינה, למען ידעו בני ישראל את העתקם האמתי ולא יכשלו ח'ו בהעתקים בלתי-נכונים כשישנו את שמותיהם בכתב-עמים, ולא יקרה להם מעין המקרה הנורא, שאירע בימים האחרונים ובסבתי נודעוזה כל-העולם היהודי והיו צער ועגמת-נפש לכמה וכמה מנדולינו ר'ל.

רואים אתם, חביבי, שאין אני להוט כל-כך אחר ירושה ובשכיל טובת הכלל נכון אנכי להקדישה לקופת-הקהל.

שמא תאמרו, שחשוד אנכי על,אנגלומאניה', כלומר, על נמיה לצד האנגלים מפני הסברה, שהם מצאצאי עשרת השבטים—גם זה אינו. כבר אמרתי במקום אחר, שאין צורך להיות אנתרופולוג כדי להכיר על-פי התכונות העיקריות של העם הזה ושל עמנו, ששני העמים האלה אינם זוג. האנגלי הוא מתון-מתון, קר כשרץ ועקשן במטרותיו שהתוה לו עד הקצה האחרון, ואנו עמא פויזא אנו, עם נוה להתפעלות ונלהב כנפרורית, שמיר הוא, יוצא מכליו ומרתים... רק עקומי-המח יוכלו להמציא את הסברה, שהאנגלים הם מגזע ישראל, מה שהם חובבים את התנ"ך אינו ראיה כלל; אדרבה, זהו מעשה-לסתור. אומרים, שאין בית באנגליה, מהיכל המיליארדיר עד צריפו של האביון, מביתו של הפרופיסור באוניברסיטה עד דירתו הצרה של הפועל במכרה-ההרים, שאין ה,ביבליה" מצויה בו, ובבית ישראל?—כלום רבים הם הבתים הישראלים עכשו, שתמצא בהם את התנ"ך?—ובכן, איך תאמרו, שהאנגלים הם צאצאיהם של עשרת השבטים—וכל עורק יהודי אין בהם, וכל סמני יהדות לא ניכרו בתוכם!

וחוץ מזה בא זה לא כבר הד"ר י. ל. קאצנלסון והוכיח (ב,הצבי' לראשית השנה הנוכחית), שעשרת השבטים לא אבדו כלל מתוך הקהל. כי בגלות בבל ואחר-כך בימי יסוד המעלה נפגשו עם בני-יהודה והתערבו בהם, ומני אז היו "ישראל ויהודה לבית-ישראל" עד היום הזה.

הוי, הד"ר קאצנלסון ממש שחמני בלא סכין! היה חלום—מתאונן המשורר—וגם זה עבר. היתה אגדה יפה וגם היא איננה! ואנכי מה אהבתי את האגדה הנפלאה ההיא על ה,סמבטיון ועשרת השבטים". חלום חלמני, והנה אין אנו המעט מכל העמים—המעט מכל העמים אינה חשיבות כל-כך גדולה—אלא עם רב ועצום ועשיר; ולא עם הדומה לחמור, גם ועבדתי, שכור וגנב, שהוא גדול רק בכמותו, ב,בשר כלי-התותח" המרובה שלו, ועשיר רק ב,חוריותו', בצרכיו המועטים, אלא עם גדול וחכם וצנוע ומשכיל ובן-חורין ובעל מדות טובות, בעל-חסד ובעל-רחמים. והעם הגדול והנעלה הזה מצפה ליום שינוח הסמבטיון מועפו, ואז יעבור את הגהר הנורא להלחם את מלחמת עמנו, מלחמת המשפט, היושר והצדק, ומה אהבתי את האגדה ההיא בילדותי! הספר, אלרד הרני" היה ספרי-חביבי, הספר היותר חשוב בעיני. הספרות הפדגוגית שלנו אינה יודעת

להשתמש בספר הזה. הוא היה צריך להיות מעובד ומצויר יפה ומצוי בידי כל תלמיד עברי. ותמציתה של אנדה זו היא, לדעתי, שעם ישראל לא יקוה, אינו צריך, אינו יכול לקיות לתשועה מן ההוץ, מעם מן העמים, יהיה מי שיהיה; תשועתו בו, בעם ישראל עצמו, ואם לא באחיו הקרובים, הנה באחיו הרחוקים, שיבואו לעזרתו. . .

וכי אין זו אנדה יפה?

ואני נער הייתי וגם זקנתי וכשם שהאמנתי בה בילדותי, כך אני מאמין בה עוד עתה .

והנה בא הד"ר קאצנלסון והוכיח, שהאחים הרחוקים כבר התקרבו והתבוללו בינינו . האמנם ? ...

איך שיהיה, ואתם רואים, שאיני חשוד ב„אנגלומאניה“ כלל וכלל, לא באנגלומאניה ולא באיוו „מאניה“ שתהיה, ואפילו לא בטורקומאניה, שהיתה כל-כך חזקה אצלנו עוד זה לא כבר, „אשור לא יושיעני“. אנו בעצמנו צריכים לקרב את גאולתנו ובנו בעצמנו תקותנו :

וְאִם תִּהְיוּ בְּקִשְׁתֶּם אוֹר־שֶׁמֶשׁ לְעֵין—

צֵאוּ וּבְרֵאוּהוּ מֵאֵין ;

חֲבִיבוּהוּ מִסֵּלַע, מִצִּירִים נִקְרָוהוּ ,

מִשְׁנֹת לְבָבְכֶם מִשְׁכֹּרוֹ ...

ורק מנקודת-מבט זו מעניין אותי המשבר האנגלי, המלחמה בדבר המסים החדשים בכלל ומס-הירושה בפרט ; אנו, היהודים החיים ולא-חיים, חייבים להתבונן ולראות, איך ובמה עמים חיים—חיים.

ובכדי להגאל צריכים יהודים לחשוב מחשבות על ירושתם ...

רבי קרוב.

אל סופרי „השלח“.

מסכות שונות מוכרח אני, לצערי, למשוך את ידי מעריכת „השלח“ ומראשית שנת 1910 לא יהא לי עוד כל חלק בה. את כל החומר הספרותי, שנשלח אלי מאת סופרים שונים ולא בדקתי עדין—מסרתי לחברי בעריכה עד עכשיו, להד"ר יוסף קלוזנר, ואילו יפנו אפוא מעתה הסופרים ההם.

ובתתי בזה תודה מן הלב לכל חברי הסופרים, שהואילו בחבתם לעבוד עמי בחלקי ב„השלח“—הנני אומר שלום להם ולקוראים.

ח. נ. ביאליק.

נ. ב. בחדשים האחרונים לא יכולתי, מטעמים משונים, לביא בחליפת מכתבים עם שום איש. כל אלו מחברי, שפנו אלי במכתביהם ולא נענו—ויאילו נא בחסדם לסלוח לי,

הנ"ל.

מאת מערכת „השלח“.

מערכת „השלח“ מביעה את צערה על שמר ח. נ. ביאליק אינו יכול להשתתף עוד בעריכת „השלח“, ויחד עם תודתה העמוקה על עבודתו בתור עורך „השלח“ משנת תרס"ד ועד עתה, היא מביעה את תקותה, שמשוררנו הנעלה ירבה מעתה להשתתף ב„השלח“ בשיריו וספוריו, כהמשחתו, אחרי שחשתחרר מעבדת העריכה והוא מופנה יותר להיצירה.

